

FIGYELMEZŐ

AZ

EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

KIADÓ SZERKESZTŐK:

SCHEDERL ÉS VÖRÖSMARTY;

SZERKESZTŐ TÁRS:

BAJZA.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

1837.

ELSŐ FÉLÉV.

PESTEN,

az Athenaeum' kiadó-hivatalában.

A' FIGYELMEZŐnek, mint *literaturai újságnak tárgya az egyetemes literatura' me-
netele* úgy, mint annak *egyes*, bármínél fogva *kitünőbb jelenései*; formái: átnézetek, bi-
rálatok, ismertetések, jelentések. A' Figyelmező, nevéhez híven, nem kikapva ezt vagy
azt, mint czélzás vagy jó szerencse hozza magával, szoros és rendszeres figyelemmel lesz
mindenre, mit az olasz, franczia, spanyol és angol, német és szláv, az éjszaki és keleti
nemzetek' munkássága újat 's közönségesb érdekűt fel fog tüntetni a' mindennemű tudomá-
nyok' 's a' szépliteratura' mezein; a' *hazai literaturára* nézve pedig azon lesz, hogy annak
a' lehetőségig teljes repertoriumát adja; 's itt semmi sem lesz előtte olly kicsiny, minek leg-
alább létezéséről nem fogja olvasóit, 's pedig a' lehetőségig sebesen, értesíteni; 's minden,
mi némi érdekléssel bír, elég fontos, hogy felőle, olly bőven, mint szükség, 's olly röviden,
mint lehet, ítéletet hallasson. Ezen pályán a' Figyelmezőt mindenkor a' literatura' érdeke,
jelen állásunk, 's részrehajlatlanság fogják vezérteni. Evvel mindazáltal nem azt kívánjuk
mondani, hogy harag és párt nélkül fog járni útain; mert voltak mindig, 's míg emberek
maradunk, lesznek olly könyvek, melyekről harag nélkül nem szólhatni; a' lelkességet pe-
dig, erőt, és alapos ipart pártosan nem védeni, vétek.

Egy kisebb czikkely' tárgyai: a' hazai 's külföldi tudományos intézetek és társaságok'
történetei, munkálkodásai, jutalomtételei és osztásai, személyzeti változásai; tudósokat és
írókat illető adatok, necrolog 's eff.

Pest en, december' 1-jén, 1836.

M U T A T Ó

A' FIGYELMEZŐ' 1837. I. FÉLÉVÉHEZ.

MAGYAR LITERATURA.

	szt.	l.
Visszatekintés literatúránkra 1830—6	1	1
	2	9
	4	25
	6	43

Literaturai mozgalmak 2, 3, 4, 6, 9, 12, 14, 18,
20—24. számokban.

Magyar időszaki sajtó' szemléje, 8, 15, 19 és 24
számban.

ENCYCLOPAEDIAI MUNKÁK.

1) Tudománytár, új folyam, I. év, 1. köt.	16	129
	17	140

NYELVTUDOMÁNY, NYELVTAN.

1) Toepler' magyar olvasókönyve	25	207
---	----	-----

SZÉPLITERATURA.

Drámák.

1) Vajda Péter: Jogúz	5	35
2) Tóth Lőrincz: Vata	5	37
3) Garay: Árbocz	7	51
4) Kleinszky' eredeti színjátékai, 1. k.	9	71

Románok és novellák.

1) Horváth Lázár: Az elbűjosott	14	112
2) Gaal: Szirmay Iloncz	15	123
3) Jósika Miklós: Abafi	16	127
4) — — Zólyomi	18	143
5) — — A' könnyelműek	20	159
6) Széplaky Erneszt: Pillangó	22	180
7) Hugo Victor: Bug Jargal, ford. Fülöp	23	183

Almanachok.

1) Emlény, 1837	1	4
2) Garay: Hajnal, 1837	8	63

PHILOSOPHIA.

1) Fejér: Bevezetés a' philosophiára	3	19
2) Fejér: Közhasznú metaphysica	6	43
3) Balogh Pál' pályairása	17	135
4) Sasku: az okoskodás' és költészet' tudománya	21	167

MATHEMATICAII TUDOMÁNYOK.

1) Tatai: Tiszta mathesis' kezdete	8	59
2) Nagy Károly: A' kis számító	12	93
3) — — Elemi algebra	13	102

NEVELÉS.

Gyermekoktatás.

	szt.	l.
1) Szótagolás képekkel	10	82
2) A' kisedet unokák	10	82
3) Beóthy: Koszorú	10	82
4) Edvi Illés Pál' kézikönyve	14	114

Iskolaügy.

1) Debreczeni iskolai törvények	9	74
---	---	----

TÖRTÉNETTUDOMÁNY.

1) Hartvicus' Sz. Istvánja	1	3
2) Lassu: Merkúr 1836	4	30
3) Podhradzky: Sz. László király' hist.	8	61
4) Erdélyország' történetei' tára. I. k.	24	191

ORSZÁG- 'S NÉPISMERET.

1) Fényes: Magyarország' mostani állapotja	3	17
2) Hodor: Doboka vármegye	13	104

TERMÉSZETI TUDOMÁNYOK.

1) Tscharner' physicája Bugáttól, I.	14	101
--	----	-----

ORVOSTUDOMÁNY.

1) Chelius' sebészsege Bugáttól, I.	2	11
2) Fritze' sebész eszköztára Bugáttól	10	81

VALLÁS.

1) Albach: Emlékezetek az istenről, ford.	2	13
2) Munkálatai a' pesti nevelődék papság' m. is- kolájának. III.	19	151

VEGYESEK.

1) Vízi Istv. Virágkoszorú	12	94
2) Budai játékszini zsebkönyv 1837	12	95
3) Vajda: Pesti levelek, II.	15	119

NÉMET LITERATURA.

NYELVTUDOMÁNY.

1) Humboldt Vilmos: a' kawi-nyelv	18	145
2) Mundt: a' német prosa	18	147

SZÉPLITERATURA.

Drámák.

1) Zedlitz' drámai munkái, 1—4	12	98
2) Raupach' histor. drámái, 1—4	16	132

Románok és novellák.

1) Tieck' Asztaloslegénye	21	172
2) Mügge' Vendéci asszonya	23	185

<i>Ilyrai költés.</i>	<i>sz.</i>	<i>l.</i>
1) Rückert' versei	10	77
2) Gaudy' császárdalai	10	79
3) Treumund' hárfahangjai Magyarországból	10	80
4) B. Palocsay' versei	10	81
5) Kopisch' versei	18	149

MATHEMATICAI TUDOMÁNYOK.

1) Burg' fensőbb mathematicája	12	96
--	----	----

TÖRTÉNETTUDOMÁNY.

1) Münch: a' legújabb idők' történetei	2	14
2) Klüber: Görögország' történetei	2	15
3) Schlosser: a' 18d. század' története	3	22
4) Schäfer: Portugallia' története	3	22
5) Reichard: a' német státusalkotmány' fejlődése	5	40
6) Raumer: pótlékok az angol történethez	5	41
7) Raumer' hist. zsebkönyve 1837	5	41
8) Wachsmuth: európai erkölestörténet, 4. k.	22	179
9) Gross-Hoffinger: II. József' élete 1—3. k.	23	184

ORSZÁGISMERET.

1) Schubert' európai státusismerete	12	93
---	----	----

KÖZGAZDASÁG.

1) Bodz Reymond: az európai nemz. és magányos elszegényedésről	24	194
--	----	-----

TERMÉSZETI TUDOMÁNYOK.

1) Gehler' physikai szótára	22	175
2) Marbach' physikai lexicona	22	175
3) Dove és Moser' phys. repertoriumok	22	175

ANGOL LITERATURA.

NYELVTUDOMÁNY.

1) Richardson' szótára	4	32
----------------------------------	---	----

SZÉPLITERATURA.

1) Washington-Irving' Astoriája	25	207
---	----	-----

KÖZGAZDASÁG.

1) Ricardotól a' közgazdaság' és adóügy' elvei	11	85
2) Porter: az angol nemzet' haladása	11	87

FRANCZIA LITERATURA.

NYELVTUDOMÁNY.

1) Eichhoff: az európai és indiai nyelvek' párhuzama	9	69
--	---	----

PHILOSOPHIA.

sz. l.

1) Lerminier' studiumai	25	199
-----------------------------------	----	-----

ORSZÁGISMERET.

1) Tocqueville' Amerikai demokráciája	25	202
2) Chevalier' levelei Amerikáról	25	202

PORTUGALL LITERATURA.

1) Magalhaens' versei	25	207
---------------------------------	----	-----

Magyar dolgok külföldi munkákban.

Wimmer, Magyarország' geogr. és physikai állapotjáról, 23. és 125. lap. *Tamnau*, a' radnai vidék' földismereti viszonyairól, 23. l. *Partsch*, a' balatoni kecskelábakról, 24. l. Hazánkat illetők *Boczek*' morvai oklevélgyűjteményében, 41. l. *Kausler*: a' Duna' folyása, 42. l. Novella Zsigmond királyról, 42. *Kőrösi Csoma*' egy új dolgozata. 48. *Honigberger*' utjai, 48. *Quin és Serres*' munkáik, 58. *Hornmayr*' legújabb ungaricái, és *Schott*' m. képei, 117. M. vázlatok, és Magyarország' 150 év előtt, 118. *Zimmermann*, hazánkról, 186.

Allítások, vélemények, felvilágosítások.

Horvát Istvánnak a' m. t. társaság' ügyében, 82. l. Gyurikovicsnak a' Lándor és Nándorról, 83. Rumynak a' pócsi képről, 84. A' Rómában költ m. bulláról, 99. — *Szóbírálatok*, 1, 4, 11.

Tudós társaságok 's jutalmak.

M. tudós társaság, 16, 34, 42, 58, 68, 100, 118, 164. Marczibányi - intézet, 16. Kisfaludy-társaság 50, 126. Franciaia academia, 16. Lyoni ac. 58. Maconi ac. 58. Egyiptomi társaság, 58. Bajor acad. 164. Utrechti egyetem, 164. Orosz kormány' jutalomtétele, 58.

Egyveleg.

Literaturai mesék, 24, 34, 42. Liter. epigrammák, 34. Jelentés egy pasquillans társaságról, 76. Legújabb hír Kőrösiről, 126. Horváth József' hagyománya, Brassai és Horvát Istv. professorok, Czuczor rendestagi székét foglalja el; Lónyay m. írókat táblabírákká nevez, 158. Irói ellenmondás, 174. Vád és igazolás, 190. Rómán Attiláról, 198. — Előfizetési jelentés, 158 és 166. l.

A' t. kir. posta-hivatalokat, melyek tévedésből csak 4 ft. 48 krt. vettek fel a' második félelvi folyamatért, illendően kérjük, ne terhelteznének a' hátralevő **egy** ftot minél előbb pótlólag beküldeni, kénytelenek lévén különben mindennemű zavar' vagy visszaélés' megelőzése végett lapjaink' küldözését felfüggeszteni.

A' szerk.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Pesten.

Januárus' 10d. 1837.

I. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Visszatekintés literaturánkra az utolsó hat évben. Első közlés (D. Scheder Ferencz), 1. l. — Történettudomány: Hartvics' új kiadása Podhradczkytól (Luczenbacher), 3. l. — Szépliteratura: Emlény, 1837-re (Vörösmarty), 4. l. — Szóbiralat (Ugyan attól), 8. l.

MAGYAR LITERATURA.

Visszatekintés literaturánkra 1830—6.

Ezer nyolczszáz harmincznek végén nyelvünk' egy bajnoka befejezé halálával azon időszakot, mellynek ő egyik fődisze, 's azon ágon, melly literaturának nevezetn érdemes vala, tíz évig mintegy középpontja, vezetője volt. 'S ugyan azon ezer nyolczszáz harminczadik esztendőben, 's szinte egy időben, 's majdnem ugyan azon nap az ifjabb Kisfaludy' kimulásával, tűnt fel kezdete egy új, 's ha nemzetiünk' istene úgy akarja, fényesebb és szerencsésb évkörnek; fényesebbnek, nem csak jó írók' 's jó munkák' sokaságával, hanem nagy reményeket gerjesztő készülletekkel; és szerencsésbet az által, hogy az írói rend criptogám és parasita állapotjából kikelve, a' polgári társaság' egy külön, 's a' nagy sereg által is méltánylatra számot tartható osztályává kezde fejtekezni; másfelül pedig maga a' literatura is általánosabb becsültetést, közebb divatot, a' közéletre befolyást kezde nyerni. Ezen örvendetes fordulat, egy részt a' vége-lőtti országgyűlés' hatásának, más részt a' magyar academia' felállásának eredménye.

Sokan, talán a' többség, e' körülményektől hirtelen változást, föppant javulást vártak; 's már most elégedetlenül nézik a' lassu menetelt, 's reménységök' megcsalását. De itt is, mint sok egyébben, a' hiha a' reménylőben van; mert szökés a' természetben nincs. Az országos alaprajz tág tudományos kört jelelt ki a' m. academiának; 's ez nálunk eddig nem ismert, tetemes jutalmakat tűze ki érdekes tárgyak' tudományos felvilágosítására; 's már most sokan remekeket vártak, a' külföld' termékeihez hasonlókat. Nyelvünk országszerte a' nevelés' egyik ágául vétetett fel, számos házakban különféle tudományokat magyar nyelven próbálnak tanítani, vagy kívánnának próbálni; 's szükség volna minden nemű nevelési munkákra 's tudományos könyvekre. A' szépnemnél is beútat lelven a' magyar nyelv. szükség mutatkozik mulattató könyvekre, kivált románokra, mellyeket a' jelenkor' izlése mindenek felett látszik kedvelni. Játékszi-nünk épül, 's a' nemzeti érzelem, érdek, 's az intézet' sikere nemzeti drama' keletkezését teszi kívánatossá, 's így tovább. 'S még is, im, tudományos literaturánk inkább gyarapul, mint halad, a' szépliteraturai viszont inkább

halad, mint gyarapul; 's minden, a' mit az utolsó évtized nyújtott, annál kevesebbnek tetszik, minél nagyobbak a' szükségek; 's mi ez előtt néhány esztendővel sokacska volt vala, most felette kevés annyi szomjuságnak! Tehát nem mozdulunk, mondják; nem megyünk előre; 's az alig támadt szép reménynek annál sajnosabb csökkenése. 'S még is ezen állapot, nekem legalább, sokkal kedvezőbb színekben tűnik fel. Az ujonnan támadt szükségek 's az eddig ismeretlen ösztönök, hirtelen nem teremhetnek elő dolgokat, mikhez készület nem volt. Mikép leheté vární, hogy a' tudományokban nagyot haladjunk, miután eddigi tudományos literaturánk olly csekély, 's így töretlen volt a' pálya; másfelül pedig azokra elkészült férfiak is kevesek voltak, ismét azért, mert a' tárgynak publicuma nem volt; a' mi felette természetes ott, hol egyéb nyelv uralkodik a' köz oktatásban a' nemzeti nyelvnél. 'S így korántsem erőnek, korántsem képességnek és szándéknak voltunk 's vagyunk hiával, hanem leginkább arra elkészült férfiaknak. 'S ha egy nemzedék' leforogta után is csekély előlépést fogtunk tenni, akkor már nem is a' férfiak' nemléte, hanem a' legnélkülezhetlenebb segéd eszközöknek kell vádolnunk hiát, melyek nélkül soha sem fejlődhetett tudományos haladás.

Erdeklém, hogy tudományos literaturánk a' legújabb időben inkább hővült mint haladt. T. i. a' m. nyelvtudás' szükséges volta közönségesen éreztetvén, 's ezzel terjedése hatalmasan neki iramodván, sokféle szükségét fejtett ki, mellynek írói karunk, jelen készületeivel, mint érintve volt, meg nem felelhetett. Ez okból több okos, előrelátó 's jó érzésű könyváros (Wigand, Hartleben, ifj. Kilian, Heckenast, Werfer, Károlyi-Trattner, 's legújabban Tilsch) terjedelmesebb magyar könyvkiadást kezdtek; 's ha nagyobb részt nem csak nem jeles dolgok, mit eredetít —, 's nagyon gyakran nem is jól választottak, a' mit fordításban adtak; még is több érezhető hiányt pótlottak, minthogy vállalataik mellett a' practicus élet' szükségait többnyire jobban tudták méltatni, mint magok az írók. Ezen könyvárosi literaturának, ha így nevezni szabad, figyelemre legméltóbb terméke a' Wigand által eszközölt Közhaznu ismeretek' tára a' lipcsei Conversationslexicon szerint; melly mind a' mellett, hogy a' cikke-

lyek' választása helyenként szerencsésebb lehetett volna; hogy a' tudományos szakaszok a' műnyelvre nézve, akár a' grammaticai helyességet, akár a' rendszert és egyenlőséget tekintjük, véghetetlen sokat hagynak kívánnunk; mind a' mellett, hogy a' nyelv pezseg a' számos grammaticai hibától; 's mi egyik fő hiány, hogy hazai tárgyakra igen csekély 's nem egyenlő a' figyelem; egy szóval az egész egy rendszeres, következetes fej' felügyelése nélkül, igen mesteremberesen látszik össze állítva lenni: még is roppant hézagot pótlott, mert az ismeretek' számos szakáiban, vagy nem birtunk még semmit, vagy hézagos, vagy végre avúlt vala, a' mit birtunk. A' mennyiben tehát betürendű munka általában pótolhat rendszeres munkát, nyertünk a' válalat által; 's a' mennyiben e' felett sok tárgy először lön benne megpendítve, a' nyelv is új oldali próbákon ment keresztül. A' hirdett pótolékkötetek' szerkesztőjétől, kinek több oldalú készületei ismereteseek, kell már most a' magyar tudomány-egyetemi tár' (mint azt helyesen lehetett vala nevezni) hézagai' betöltését 's így becse' nem kis növekedését várnunk. — Könyvárosi vállalat volt a' S a s című folyóirat is, mellyből 1831-ben nyolcz, 1832-ben négy 's 1833-ban három, összesen tizenöt kötet jelent meg, 's egyebek közt Kis János, D. Balogh Pál, Beszédes, Vásárhelyi, g. Benyóvszky Zsigmond, Jakab István, Mindszenty Antal, Horvát Elektől becses dolgozatokat közölt. — Közhaznu irányuk 's ügyes szerkezetök mellett a' Wigand által megindított Garasos tár, a' Schmidt által kezdett Filéltár, valamint a' Wigand' Nemzetek' képtára, hosszabb életet érdemelték volna. Károlyi István a' két Napoleon' 's I. Ferencz' életráisait nyomtatta; ismét Wigand egy jól compilált geographiai kézikönyvet Zádor Elektől; kassai testvére egy „Közhaznu ismeretek' iskoláját“, melly rövidsége mellett is hasznos munka volt volna ott, hol merő szükségből a' Kistükör még mindig ezernyi ezer kezezen forog: ha nyelve inkább lenne a' tanuló osztály' elméjéhez alkalmazva. Raff' természet-tudományait még meg említenem, melly Kassán Werfer' műhelyéből került, 's az imént érdekelte gáncstól szinte nem ment. Egyes tudományágak közül a' gazdaság nyert legtöbbet; itt Wigand' Aranybányája, Leibitzer' minden osztályokra terjedő kézikönyvei, Lencsés és

Staut' fordításai, Csötönyi és Némethy' compilációi egyebekkel együtt, részint rendszerben, részint a' nélkül, alkalmasint kimerítettek a' gazdaságtudomány' körét; 's keletők mutatja, milly szükségét látta e' gazdálkodásra rendelt ország az ide vágó könyveknek. 'S még is szomorító látnunk, hogy a' gazdák e' hazájában nem támadnak olly eredeti írók, kik itt helyben szerzett tulajdon tapasztalások után; sajátoságos körülményinkhez alkalmazott oktató könyvekkel látnák el hazánkfiait. — A' szépliteratura két rendbeli nevezetes gyarapodást köszön csak ez idő' leforgása alatt a' könyvárosi vállalkozó szellemnek: az Ezeregy éjszaka' fordítását t. i. (Károlyi Istvánnál), 's a' Heckenast által alapított „Emlény“ című almanachot, mellyről mai lapunk alább részletesben emlékezik. — Végre a' levelező könyvek' száma részint új munkákkal, részint új kiadásokkal bővült, 's már most majd minden nagyobb könyvkiadónk bír e' részben saját czikkelyével (így Károlyi, Beimel, Heckenast, ifj. Kilián, Werfer), de mellyekről nem mondhatni egyebet, mint „numero sumus“; akár az eredetiek' választását, akár a' bennök uralkodó nyelvbéli előadást, csínt és gondosságot, vagy inkább nem-csínt és gondatlanságot, tekintjük. Szükség illyesmire is van, 's ohajtható, hogy már egyszer illy dolgozatra is elszánná magát valamelyike, izléssel bíró fiatal íróinknak.

D. Schedel F.

(Folytatása következik).

Történettudomány.

Vita S. Stephani Hungariae Proto-Regis Auctore Hartvico de Ortenburg Ratisbonensi Episcopo, quam e Seculi XII. Codice membranaceo, cum Auctoris Biographia edidit, criticis notis illustravit, et praefatus est Josephus Podhradczky Exc. Camerae R. H. A. Officii Rationarii Officialis, ac Er. Soc. Hung. Correspond. Membrum. Budae, Typis J. Gyurian et M. Bagó. 1836. 8. XXXIV. 96.

Engel már 1789-dikben nyere engedelmet a' jelen frankfurti codex' lemásolására. Hogy

e' nagy érdekű kéziratot, majna-melléki Frankfurt városa' tanácsa 1814. febr. 7-dikén küldé meg eredetiében a' nádor ő fensége' közbenjártával a' nemzeti muzeumnak ajándékol, azt nem csak az azon évi budai 's pesti egyesült német hirlapok, hanem a' Hazai 's Külföldi Tudósítások is hirdették. Ez jelent meg valahára az előttünk fekvő könyvben, Vurum József nyitrai megyés püspöknek ajánlva. Az előszóban nem Hartvik' életrajza, mint a' könyv' címe mondja, hanem származata adatik elő; itt szorgalom mutatkozik, de az előadás felette homályos. A' mit a' szerző vitatásaiban újnak vélt, az nem mind új; annyi kitűnt vizsgálatából, hogy Hartvik előbb magdeburgi prépost, utóbb (1105—1126.) regensburgi püspök, azon Friderik ortenburgi gróftól származott, ki Bajorországból költözött Korontországba (Carinthiába), hol Henrik herceg' leányát Richardist vevén nőül, szinte Ortenburg várat építete. Ennek fia I. Engelbert, mint az ide mellékelt nemzékrendből láthatni, nemzé II. Engelbertet, ki Udalrik koronti hercegnek, Zsófia I. Béla királyunk' leánya' férjének és Hartvik sz. István királyunk' életírójának atyja vala *). Megbomladozván I. András és Béla közt a' testvéri bizodalom, 1061-ben háborúra keltek. A' németek, ezek között Vilmos thüringi véggróf (marchio) legott siettenek András király' segítségére Béla ellen, ki lengyel segédhadaival egész a' Tiszáig nyomult elő. András a' rohanó harc között lováról leesvén összetiportaték, Vilmos pedig fogolykép juta Béla' hatalmába. Az ifju Gyéza kéré atyját, ne tartaná foglyúl Vilmost, hanem bocsátaná szabadon, és adná oda neki Zsófiát nőül; miben Béla meg is egyezett. Vilmos e' kedvező válaszra 1062-ben visszasiet hazájába, készülleteket tenni a' fedelmi hölgy' fényes elfogadására, honnan, midőn mátkájáért útnak indula, meghalózott; Zsófiával pedig Udalrik koronti herceg, Hartvik' testvére, kelt egybe. Ez a' Zsófia

*) Friderik, ortenburgi gróf

I. Engelbert

II. Engelbert

Udalrik † 1070. koronti herceg; neje Zsófia, I. Béla királyunk' leánya.
Hartvik † 1126. sz. István királyunk' életírója.

Kopasz László

I. András † 1061.

Salamon

I. Béla † 1063.

I. Gyéza
sz. László
Zsófia † 1105.

Kálmán † 1114.
Álmos

II. István.

I. Béla' leánya, Gyéza és sz. László' testvér huga, ki Udalrik' elhunyt (1070.) után másodszor Magnó szász herceghez ment férhez, 1106. előtt halt meg, következőleg egy nem lelete Lampert grófnak (nem 1095-ben meghalt hercegnek), a' bozói prépostság' alapítójának szinte Zsófia nevű nejevel, ki 1135-ben még élönek és sz. László' hugának mondatik szintűgy, mint Salamon öcscsének; mivel I. Gyéza' leánya vala, a' mi Gánóczinak Cornides elleni védiratából is kitetszik, valamint az is, hogy Zsófia, Udalrik' neje, sz. László' leánya nem lehetett; mert e' királyunk 1076-nál előbb nem kelt egybe Rudolf rheinfeldi grófnak († 1080.) Etelke (Adeheid) nevű leányával. Midőn Álmos 1108-ban meghitta V. Henrik császárt őtalmazójának Kálmán ellen, eljött a' császárral Hartvik regensburgi püspök is, ki az 1108. és 1109-diki oklevelek szerint majd egy egész évet töltött Magyarországon. Ekkor írható ő legendáját Kálmán' meghagyásából. Gondolhatni, hogy a' császár' tanácsa után egyezteté meg a' vizáldokó két testvért.

A' mi magát a' kéziratot illeti, bíráló meg nem foghatja, mi okból mondatik az az ajánlatban a u t h o g r a p h u m n a k; alább pedig (XXXI. 57. 84. 89. l.) nem a u t h o g r a p h u m n a k, vagy is Hartvik' nem saját kéziratának, hanem helyesen azon korbéli másolatnak. Ezt a' kiadó egyébként híven közli, ámbár nem minden hiba nélkül; maga az eredeti írásnak harmadfél rendből álló, rézmetszetben adott hasonmása is különbözik olvasásától.

Azon Varsóban 1823-ban (Kronika Wegierska, kis 8d. r. IX. 165. l.) lengyel és latin nyelven megjelent magyar krónika, melyet a' kiadó, miként állítja (XXXIV. l.) nem látott, nem sz. István' élete, és nehezen Hartvik' dolgozata; ez inkább munkájának történeteinkben járatlan későbbi utánózása, mit méltó volna szoros vizsgálat alá vonni, de ehhez a' lengyel nyelv' értése kívántatnék.

Ha a' kiadó Kálmán' nevezetének olly hosszú jegyzetet szánt (37. l. *), elmondhatta volna azt is, hogy pénzein „Calman“ magyar neve áll. Prisciánról hibásan mondatik (38. l. *), hogy az Hartviknál szónokság értelemben vétetik; mert Hartvik világosan írja, hogy őt ama' nyelvtudomány' szerzője Priscián, agg korában egészen elhagyá; s Priscián valólag nem szónok, hanem nyelvtudós volt.

A' mit Hartvik (43. l. *) kora' szelleméhez képest, és nyomdokin mások Sarolta' látványának tulajdonítanak, az Ademar' magyarázata után természetfeletti tünemény nélkül felfogható.

Sz. István Hartvik szerint (70. l. **) nem köfalas falat, hanem köfalas kerteletet és házakat építete Rómában szállásul azon magyarok' elfogadására, kik Péternek, az apostolok' fejedelmének egyházába menedeknek áhítatoskodás végett; következőleg maceria, vagy maceries Hartviknál nem annyi, mint fal (paries), hanem gát, kerítés vagy kertelet értelmű.

Hartvik' (83. l. *) négy palatinusa nem négy ország' zászlósa, hanem Magyarország' négy nádora. 1275-dikben: Dénes, Péter, Roland és Miklós valának nádorok, nem azért, hogy a' nádorok évenként változtak; mert ez II. András' 1223-diki esküjéből ki nem hozható, hanem azért, mivel rendszerint négy, legalább több volt egynél, még Robert Károly' ország-lása alatt is.

A' bakonyosomlyói (bukan sumlui) egyház' omladványaira (88. l. ****) Fuxhofer (Monasteriologia) vezethette volna a' kiadót. Egyébiránt bakony, vagy balkán annyi, mint erdős hegység.

E' hiányok fogyasztják leginkább a' hibás jegyzetek' becsét; de nem kevesítik a' történeti emlékek' kiadója' érdemét. Örvendhetni, hogy napfényre hozatása adakozó pártfogást nyert. A' történetvizsgálók ezt fogják ezentúl leginkább használni; s' utána Stilling, Schwandner és Pray' példányát sokban megigazíthatni.

Luczenbacher.

Szépliteratura.

EMLÉNY. Karácsoni, újesztendei és nénnapi ajándék 1837. 5 aczéla metszett képpel. Pesten kiadja Heckenast Gusztáv, 12rét, 298 lap.

Ismét valami új az almanach-literatúrában, sokkal több jeleivel az életrealitáságnak, hogysem tüneménynek lehessen mondhatni.

Az Emlény mind csinos, mind becses tartalma könnyv, méltó, hogy szépeink ajándékul ne csak elfogadják, hanem olvassák is. Azonban, mi szigorú tisztünk szerint kénytelenek leszünk

egyebet is tenni, megróni, a' mit benne hiányosnak vagy gyengének lelünk.

Legelőül áll Kisfaludy Sándor' regéje a' magyar előidőből a' „Somlai vérszüret“.

Mind maga a' nagy nevű szerző, mind újabb regéinek character'e 's becse sokkal ismeretesebbek, hoggysem ítéletünket ki kelljen mondanunk; csak azt jegyezzük meg, hogy midőn a' szerelem-dallónak neve egy értelemmel magasztaltatik, a' regéiről két félre oszlanak a' vélemények, az általános magasztalókéra tudniillik 's azokéra, kik a' regéket, 's különösen a' legújabbakat igen pongyolának, áradozóknak, 's a' bennök előforduló charactereket, ha nem örökké ugyanazoknak is, legalább sokkal egyszínűbbeknek találják, mint az érdekességgel 's a' költészet' kívánataival megférhető volna. Azonban, mi e' kérdés' eldöntését az időre bizzuk.

A' nagyobb művek között második a' Vadászlak, Kölcseytől.

Andaházy, a' darab' hőse, nevének megfelelőleg, inkább gondol és érez, mint cselekszik, 's mindannak, mi körülötte végre megyen, szenvedő tanúja. A' történet ez: Egy elcsábított szép leány végre, mint gyermekgyilkos (ártatlanul) az örültek és gonosztévők közé a' megyei fogházba, majd betegen a' kórházba 's onnan csak hamar a' sírba jut. A' történet igen egyszerű 's ha az eredetiségvitató uraknak úgy tetszik, nem új, de mennyire újjá 's érdekessé van téve az által, hogy mind ezen bukásnak, 's szenvedésnek Andaházyban egy mélyen érző 's szenvedő tanúja állítatik elő. Andaházynek érzékeny 's részvevő lelke azon mély folyam, melynek tükrében az egész borzasztó történet felsugárzik. Andaházy játékszinben látja meg a' leányt először, 's nagy fájdalomra észreveszi, hogy annak szemei 's szíve már el vannak foglalva. Évek múlva Andaházynek vadászatán egy felrezzent szép omlik karjaiba. Andaházy ügyesszélész, 's első védecze egy gyermekgyilkosnő. Andaházy a' történet' helyén egy felvilágosító irománytűredéket talál 's avval a' városba siet védecze' mentésére; de útközben sírásókra talál. Az ifju nő, kinek a' sirt ássák, Andaházy' védecze, a' gyermekgyilkolásról vádolt nő, ugyan az, ki egykor véletlen karjaiba dőlt a' vadászlaknál, 's ugyan az, kit évek előtt a' játékszinben látott. Az asszony egyébiránt ártatlan volt, feltékeny

csábítója gyanúja' dühében sujtá agyon a' gyermeket, 's helyette a' nő vállalta el a' bünt.

A' milly egyszerű a' mese, épen olly czírártlan, rövid a' szó' valódi értelmében, 's mint Kölcseytől várható, csinos az előadás; jeles különösen 's megrendítő mély valósága 's hív festése által azon szakasz, hol a' gonosztévők' 's örültek' tanyája iratik le 's köztők a' szerencsétlen, ön jósága által feláldozott asszony. Az egész művön meqlátszik, hogy nem vaktában, hanem meggondolva iratott, 's az van benne szerencsésen kimutatva, a' legegyszerűbb dologból mit lehet az előadás' erejével tenni.

A' nem elég kimerítő leírás azonban, melly nem annyira leleményesség' hiányából, mint inkább rövidségkeresésből eredt, némelly valószínűtlen dolgokat hagyta fenn, millyen a' vadászlaki ölelkezés, 's ezen csak igen körülmenyes leírás segíthet; de a' mi főbb, 's talán egyetlen sebe az elbeszélésnek: a' hölgy épen akkor vállalja el az irtóztató bünt (a' gyermek-ölést) szeretője' megmentésére, midőn gyermeke attól agyon sujtatva, véresen 's halva fekszik karjai között. Nem vala-e természetesebb, hogy az anya ön 's más' mentégeről feledkezve, fájdalma' dühében boszúra 's haragra gerjedjen az ellen, ki legkedvesebb kincsétől megfosztá? Azonban ez nem organicus baj, nincs az egész darabban elágazva 's azért könnyen igazítható, például, ha a' parasztok, a' nőt meggylkolt gyermekével egyedül találják, szeretője az észrevett külzajra titkon 's hirtelen eltávozván.

Ez után következik egy, az előbbivel merőben ellenkező mű, Gaaltól: Badacsonyi Lenka. Gaal igen ügyes a' körülményes leírásban, 's elég találmányos körülményeket 's viszonytagságokat gazdag különbféleségben kiállítani, (ez észrevételünk összes dolgozatairól van téve), de ezen változatos külső mellett gyakran a' történet' belső élete hibázik. A' lelki állapotok 's viszonyok nincsenek olly figyelemmel tartva, mint a' külsők, holott azoknál sokkal nagyobb gondot és erőt kívánnak. Vegyük például a' jelen darabban Hiadort, egy ifju magyar vitézt Lajos király' seregéből Nápolyban. Ez egy nevezetes tudósítást viszen a' királynak haramiákkal pezsgő vidékeken által 's mint a' szerző mondja, „nem csak félelem, de a' legkisebb aggodalom sem férhetett hátorlelkébe.“ Ez igen rossz; mert ha ön életét nem

feltette is, a' mi még tán hihető 's bocsánatos; de kelle félténie a' tudósítást, mely ha elvész, a' magyar seregnek kára 's tán nagy veszedelme történhetik. Egyébiránt is, nem az a' valódi bátor, ki soha meg nem ijed: Homerus' legmerészebb hősei megijednek néha, ha csak azért is, hogy ijedhetéseket tudván, annát inkább bámuljuk, ha a' veszélyekkel bátran szembe szállanak. A' bátornak érzenie kell, mit és miért, mert ('s ez nem mindig zárja ki az aggodalmat,) különben bátorsága butasággal, vagy örültséggel határos. A' kő, a' fa rendületlen várják be a' csapást; mert nem érzenek. De mind ez, ne csupán Hiadorra legyen mondva, ez csak alkalomul szolgált, érintenünk, mi gondot 's ovakodást kíván a' lelki állapot' festése.

Továbbá Hiador zivatar 's záportól veret-ten, 's egy súlyos esés után (tehát alkalmasint törődött, legalább fáradt állapotjában) megpillant fáklafénynél egy gyönyörű leányt Iginiát, épen, midőn a' barlangból, hova zárva volt, kieresztetik. Hiador azon pillantatban belé szeret. De ezt nem olly könnyű hinni, legalább nem, ha így mondatik el. Igen sok függ az előadástól. Sokat elhiszünk, ha pusztán állítatik, teszem A. úrfi meglátta B. kisasszonyt és belé szeretett. Hiszszük; mert lehetséges; de kétkedni fogunk, ha valaki magát a' belészeretés' processusát (menetelét) le akarván írni, abban hibákat követ el; mert azon hibák a' lehetőséget, a' valószínűséget szüntetik meg.

Arra is figyelmeztetjük a' még fiatal 's ohajtjuk, hosszú jövődjű szerzőt, hogy a' véletlen találkozások nem mindig kelendők a' műbíró előtt. Hiador véletlen pillantja meg Iginiát az erdőben, 's miután ott nyomát veszti, véletlen találja fel egy kertben, 's midőn ismét elveszti, ismét véletlen találja fel, mint Badacsonyi Lenkát, Magyarországon. Mi több, Hiador véletlen bukkanik a' pártütők' hírnökére, véletlen fedezi fel a' pártütők' szökését. Ez mind nem lehetetlen; de a' történet' összefüggése 's hitele igen szenved az illy sürűen használt véletlenség által.

Jósika, kitől legújabbán két igen édelhető románt ('s ez nálunk sokat jelent) nyert az olvasó közönség, itt egy tündérregével lép fel. A' gyönyörű Bájvirág, egy 16-od évű leányka, apja' halála után egyedül marad az uravesztett háznál, mely koronként apró tündérektől,

egy földali világ' lakóitól, látogatattik 's mintegy hálaadóból a' vízért, melyet Bájvirág bizonyos időkben a' vizetlen kis országba lehord, tündérszövedekkel 's drága kövekkel ajándékoztatik meg. Bájvirág utóbb kaján, kémkedő szomszédnei miatt, kik neki barátság' színe alatt altatót adának, 's a' közben a' kis tündéreket kifogyasztották, 's egy zsarnok királyfi' unszolásai elől elszánja magát, álmában megjelent apjának tanácsára, a' felvilágot örökre elhagyni 's a' kis tündérnép között venni lakást. Ott a' kis néppel igen sok jót teszen; de nem sokára gyűlölség' tárgya lesz, mert vagy 30,000 kis tündérnek élme megy fel rá. Már méreggel is törtek élete után 's őt ezen hálátlanság' annyira leveri, hogy elszánja magát, és sírját kezdi ásni. Azonban teste mindinkább fogyni 's az apró tárgyak körülötte nagy szabásuak kezdenek lenni, míg végre egyenlővé leszen azokhoz, kik közt lakik 's a' gyűlölség azontúl megszűnik. Ezen kimenetelt úgy lehet venni, mint tanulságot, noha semmi erőlködés nem mutatkozik, hogy azzá tétessék 's mind ez, mind az a' munkának nem kis érdeme.

Igen sok ismeret, helyes ítélet 's jó ízlés kell ahhoz, hogy valaki olly pontos, hű, 's körülményes 's még sem untató leíró legyen, mint Jósika. Ő ezen kis apró emberké' országát 's életét is igen érdekesen tudja festeni, 's az egészben talán csak azt lehet hosszallani, midőn Bájvirág a' kis tündér világ' örök elzárásához 's a' ház' fölvetetéséhez teszi készülleteit. Ezeket talán érinteni kelle csak, 's nem elbeszélni.

Másfelől kár, hogy midőn a' kis tündérek' külső élete 's mozgásairól olly élénk leírás adatik, azoknak belső élete, érzelmeik, szenvedélyeik, csaknem egészen elmellőztetnek, holott talán tágabb ország áll a nyitva a' költő' képzeletének, mint a' kül dolgokban, melyeket nagy részint elég leheté érinteni, mint a' felvilág' kicsin képmásait. Maga Bájvirág, noha avval, hogy megszűnik 30,000ért fogyasztani, 's egyenlővé lesz a' földnépivel, igen kiengeszteli az egyenlőség' barátait, másfelől semmi kárpótlást nem nyújt azon szelíd, nemes 's mondhatni magas erkölcsiért, melyekben őt nagy 's egész emberi alakjában szemléltük; úgy tetszik inkább, mintha fogyó testével lelke is összezsugorodnék 's erkölcséből nem marad fel egyebe, mint sze-

rénysége, miért a' kis tündér királytól feleségül vétetik.

A' szerző, úgy hiszszük, nem veszi rossz neven e' jegyzéseinket. Benne erő van, 's ha a' jegyzések helyesek, bizonyosan hasznokat veendi; ha nem, megrendíteni nem fog általalok.

Legvégső az elbeszélések közt Manahor, Vajdától. Vajda egyik legtermékenyebbike a' fiatal írónak, kitünő, érzelmeinek tiszta heve, 's a' képzelet' gazdagsága által, miért is szépliteraturai művei saját bélyegűek, különböző minden egyebektől. Ő mindig tud valami újat, regényest, érdeklőt mondani olvasóinak a' távol napkeletről, egy üldözött, elnyomott osztály' emberéről, kinek személyében mintegy a' szenvedő emberiség' képviselőjét állítja ki. A' jelen darabban Manahor, a' szerezsen, viseli ezen nagy hivatalt, ki a' nélkül, hogy kutyahűséggel viseltetnék nem egészen jó urához, azt még is becsületesebb apja' emlékiért kimenti a' veszély' idején; de rendíthetetlenül hív és háladatos Didvána iránt, kinek kezéből hitvesét és szabadságát vevé. Szent és megható azon imádság, melyet a' szabaddá lett Manahor mond; 's általában az egész darab' érdeke Manahorban van központosítva.

Maga az elbeszélés igen egyszerű, világos, inkább a' tárgyak' újsága 's különbségeivel meglepő, mint a' bonyolódás' titkai által 's jobban történetíráshoz hasonlít, mint regényhez a' mostani szellemben. Némi egyhangúságot ad Vajda' e' nemű műveinek, hogy a' gonoszak 's félig jók korán sincsenek nála olly ügyesen leírva, mint a' jobb emberek, meg lehet, elvéből 's akaratjából a' szerzőnek; de mi azt hiszszük, hogy a' bonyolódás' aggasztó tekervényei, 's rémületes mélységei, némelly tárgyhöz okvetetlen megkivántatók, vagy ha ez, úgy szólván, a' külső kilátás' szépsége, hibázik, akkor kárpótot kell találnunk egy még érdekesebb dologban, mi az emberi lélek' belső világába 's örvényeibe tekinthetés. Röviden szólva: vagy helyezetek, vagy characterfestés által kell érdeket adni a' műnek; szerencsés és dicsérendő, ki mind a' kettőt egyestítni bírta.

Az Emlény' novelláinak egyik érdeme abban áll, hogy noha mind komolyak, még is igen különbözők, 's az olvasónak általában mulattató olvasmány lehetnek. Versekkel jóval mostohábban van ellátva az Emlény; azok

kevés számuak, 's ezek is nagy részint gyengék, vagy közepszerűek. Van azonban, a' mi kivételt érdemel. Kunoss' dalait különös csín, símaság bélyegzi; azok többnyire a' szív' szeledebb húrjainak rezzenései, ritkán emelkednek magasabb körökbe, tisztaságok 's csendes hevők által mindazáltal kedvesek és vonzóak.

„A' sértett galamb“ IX szakaszban, mint egész, nem eléggé érdekes; de az egyes szakaszok vagy is dalok, különösen az I. II. IV. IX. igen kedvesek. Garay merészebb és hevebb dalaiban; de néha gondtalanabb beszédű, mint például az Átok című dalban, hol az ajakcsá-ra csacska jő, rímszükségből, úgy hiszszük; mert a' csacska szó egy kicsint nem telennek látszik ott, hol imádságról van később szó. 'S hogy lehet az ajak eper-kerek? 's valljon szép-e az, ha talán a' szájra kell érteni? Nem juttatja azon asszonyságot eszünkbe, ki hogy nagy szájunak ne lássék, a' borsó helyett mindig börttyöt mondott. 'S mi az a' „nincsen nálad túl szebb semmi sem.“? Ha szabad így szólni magyarul, dalban legalább nem ajánlható. A' dal egyébiránt csinos és elmés. Tisztább és jobb a' Jegyváltó, a' Kettős bú; 's ismét Kunostól a' „Gyermek“; jók továbbá „A' leányokhoz“, Bogárdytól; végezetül „A' Bujdosó“ ballada Hrabovszkytól, mely igen jól van, mind gondolva, mind elmondva. Az „Anyaboszú“, ismét Hrabovszkytól, spártai vagy legalább római hölgyet kívánna hősnéül: korunkban hihetetlen.

A' népdalokban hibázik a' népi hang, 's azon egyszerű gondolat-menetel, mely népdalaink' sajátja. Az epigrammák általában éltelenek 's gyengék: Vajdaéi ezen fölül sikertelen kézre is mutatnak, igen lassu, nehézkes mozgásoknál fogva.

A' gondolat-töredékek Tivadartól (b. Eötvös József) különös említést érdemelnek. Mély 's nagy gondolatok foglaltatnak kevés soraikban, 's nem üres káprázatok, millyeket sok elme-futtató seregenként gyárt. B. Palocsay két kis dala fájdalommal emlékeztet a' korán elhunyra.

A' kiadó ügyekezett a' könyvet mind azon kül díszben előállítani, mely azt kellemessé 's kapóssá teheti, fő becsét literaturánk' nevezetes korszakának egyik legfőbb 's kedveltebb férfia Kisfaludy Sándor' arczképével adván meg. Az arczkép, talán hibás rajzolata miatt, nem tökéletes 's nem felel meg egészen

eredetiének; de a' metszés gondos kéz' műve. A' többi kép igen csinos angol (kölcsonözött) metszet, különösen szépek Badacsonyi Lenka 's Didványa' érkezése.

Végül ohajtásunkat fejezzük ki a' jól indult könyv' hosszú életére 's szellemi gyarapodására.

Vörösmarty.

Szöbirálat.

Ezen cím alatt szándékunk észrevételeinket nyelvtudományi tekintetben a' hibásan írt szavakról szakonként elmondani, minden egyéb sorozat nélkül, mint mellyet alkalom 's a' hibásan felkapott szavak' ideje hoz magával. Megnevezni senkit sem fogunk, czélunk levén egyedül használni, nem pert támasztani. Mi bennünket a' bírálat' e' nemére von, többek között az, hogy ohajtánánk, a' mennyire kölcsönös felvilágosítás által lehet, túl esni némely apróságokon, 's a' kénytelenségen egymást nyelvhibákért szüntelen rovatgatni. 'S mivel minden állításunknak okát adjuk, úgy hiszszük, szöbirálataink ha nem mindig tanulságúak is, legalább figyelem-ébresztésül szolgálódnak.

Némű.

Ha nem csalódunk, már egyszer volt a' hibásan írt néműnemű, néműnemű-ről szó 's kimutatva, hogy azt néműneműnek kell írni, mint a' melly e' két szóból áll össze: ném-i és ném-ű, mintha mondanók: valami némű (alicuius generis). E' szó már nem igen használtatik; de az eldarabolt hiba éi még egy részében, a' néműben, melly úgy látszik, rejtvény gyanánt a' néműnemű szónak elejéből 's végéből van összerántva. A' szó helyesen írva némű, e' két elemből áll né és mű. A' né gyök külön nem divatos; de összetételben, mint látni fogjuk, értelme igen világos; a' mű visszamutató névmás (qui quae quod), nem pedig a' többes szám' mű, vagy műk, mint azt a' régiek írták és Erdélyben ma is mondatik.

A' né összetételei ugyan azok, mellyek kevés értelem-módosulással a' vala-éi, u. m.

né-ha	vala-ha
né-hány	vala-hány
né-hol	vala-hol
né-ki (avúlt)	vala-ki
né-melly	vala-melly
né-MI	vala-MI

Fejetők.

Igy írnak sokan fejetEk (caput vestrum) helyett, hihetőleg széphan' okaért, 's a' sok e' betű gyéritésére. Elmellőzvé az azon furcaságot, hogy a' mostani szóelmés világban azt kérdehetné valaki: kinek feje' tők? csak azt jegyezzük meg,

hogy a' széphan', mit egyfelől nyerne a' betűcsere által, azt más felől elveszti a' minden esetre gyanúsán hangzó tők szótag miatt; min még tullehetne magunkat tenni, ha az így írást csak egyetlen egy nyomos ok is ajánlaná. De lör ez újításra semmi sürgető szükség nincs. A' fejek (caput) és fejek-et (caput eorum) hasznos vala megkülönböztetni 's ezt igazolja a' szónyomozás is; de a' fejetők sem megkülönböztetés végett nem szükséges, sem 2-or szónyomozat által nem igazoltatik; mert a' szerint így kellene állania: fejtük, a' fej-hez tudniillik a' te személyes névmás' többese tük (nem tők) járulván; vagy ha a' nyelvkönnnyítő e' betűt meghagyva a' régies tük helyett a' mostani ti, vagy tik személyes névmást adnók hozzá, legfőlebb fej-e-ti, vagy fej-e-tik lehetne belőle, de semmi esetre nem fejetők. De végre még a' köz szokás sem ajálja ezen írást; mert sehol sem mondatik így, kivévén Szögedön, hol a' rettenetes-t rőttenetősnek mondják 's a' közép e-t általában ö-vel ejtik; de ez többet bizonyít, mint kellene 's nem lehet ok arra, hogy a' közdivatú fejetek helyett fejetőköt írjunk.

Felé, Fölé.

Egyik újságunkban olvastam, „a' hadnagy a' leány fölé mént.“ Igen gonoszúl hadnagy úr! de a' szerző azt akará mondani „a' leány felé.“ 'S ez már egészen más. A' megrótt hiba arra oktat, hogy a' hangzókkal játszani nem szabad, 's hogy bármely csekély változtatást csak nyomos vizsgálat után bátorságos tenni. A' két szó így ered:

fél-fel-é (versus)

föl-föl-é (supra)

A' fölé-t ugyan felé-nek is írhatnók, mint-hogy a' föl fel-nek is mondatik; de különböztetés miatt jobb meghagyni az ő-t.

IGtat.

Az iKtat szót így akarják némelyek megigazitani, állítván, hogy alapjat az IG szótag teszi, ugyan az, melly az IG-az-nak is gyöke, noha mások, szinte nem okatlanul, azt hiszik, hogy alapúl az IK szótagot lehet inkább venni, azt, melly e' szavakban is van: harmadIK, negyedIK, jobbIK; tehát IKtatni annyit tenne, mint valakit IK-jába, az az helyére, sorába betenni. De ettől megválya is, a' fa g g a t, s z a g g a t, a g g a t igékről szinte tudatik, hogy azokat így: s z a k o g - a t, f a k o g - a t, a k o g - a t, vagy röviden s z a k g a t, f a k g a t, a k g a t -nak kellene írni; de könnyebb kimondásért meghagyatik a' különben is rokon g a' k helyett. Ez fordítva is áll, 's az IK-tat, hozzá járulván még a' kétes kimondás is, könnyebb kiejtésért szinte meghagyható.

Vörösmarty.

Nyomatik Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Pesten.

Januárus' 17d. 1837.

2. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Visszatekintés literaturánkra az utolsó hat évben. Második közlés, 9. l. Orvostudomány. Chelius' Sebészsege, ford. Bugát Pál. (D. Schedel Ferencz), 11. l. Vallás. Albach' predikációi, ford. A. D. G. (Ugyan attól), 13. l. Német literatura. Történettudomány. Münch: A' legújabb idők' történetei, 14. l. Klüber: Görögország' történetei, a' szabadsági háboru' kezdetétől, 15. l. Tudós társaságok, 16. l. Bibliographiai jelentő, 16. l.

MAGYAR LITERATURA.

Visszatekintés literaturánkra 1830-6.

(Folytatás).

Érdekeltük első lapunkban az academiát. Mióta az felállt, ő ada legtöbb ösztönt tudományos munkálkodásokra, mint történeteiből ki fog tetszeni, mellyeknek vázlatát olvasóinkkal közölni el nem mulasztandjuk; 's ugyan ő adott négy rövid év alatt saját esz-közléséből vagy költségein számos munkát is, melly vagy hiányt pótol, vagy gazdagítja 's előbbre viszi a' literatura' egyik másik ágát, vagy végre számos ismereteket terjeszt, 's új gondolatok 's következtetések' csiráit. Illyenek név szerint a' m. tudós társaság' Évkönyvei, mellyekből 1833-ban 's 1835-ben jelent meg egy egy kötet, 's különösen honi politikai és literaturai történeteinket, a' régiség-, természet- és számtudományt becses új adatokkal és combinációkkal gazdagítja. Illyen a' Tudománytár, mellynek 1834-től a' m. év végeig megjelent (tizenegy) kötetei a' legtöbb tudományokat, valamint az egyetemes literaturát befoglalván körökbe, számos ismereteket

reteket horosítottak, 's honosítanak folyvást. Ide tartoznak Györy Sándor, Babbage, Bugát, Szlemenics és Balogh Pál' mathematicai, orvosi, törvényi 's philosophiai dolgozásaik; ide a' különféle nyelvtudományi munkálatok, mellyek az intézet' egyik fő rendeltetésénél 's környülményink' sürgetős voltánál fogva nem kis terjedelmet nyertek; 's e' részben az academia' Helyesírását, Zsebszótár czimű igen bő szótárát, philosophiai és mathematicai műszótárait, Csató Pál és Nagy János' igen becses pályairatait nyelvünk' szóképzőiről és ragairól, a' magyar tengeremelléki olasz iskolák' számára Császár' grammaticáját, a' magyar nyelvtanításra nézve valóságos nyereségeknek tarthatni. Ide járulnak még Sallust' és Horác' fordításaik, Kazinczy' eredeti munkáinak is már megindult gyűjteménye; 's a' jelenkor' egyik, nyelvünkre 's literaturánkra nézve egyformán nagy befolyásu intézetének, a' játékszínnek, eredeti 's fordított jeles dramai művek által, gazdagítására: mert az academia által megnyitott Eredeti játékszínből öt, a' Külföldiből tizenhárom kötet látott e' négy év alatt napvilágot. A' számos, majd minden osztálybeli tudományos munkák' említése,

mellyek sajtó alatt vannak, vagy azt várnak, nem ide tartozik.

De egyes íróink' magányos iparkodásaiknak is nem keveset köszön a' literatura e' rövid időszakasz alatt. Mindenek előtt nyelvünk' tanulására nyújtottak segéd kezeket, kezdőknek szánt könyveikkel: Szalay Imre (kínek munkáskája német, tót, horvát, szerb, oláh, vend nyelveken is megjelent), gr. Mailáth János, Nagy János, Grailich Friderik, Vörösmarty Mihál, Kecskeméti Csapó Dániel, Fogarassy József, Csató Pál, Császár Ferencz, Kiss Pál, Ürü János, Vajda Péter, Töpler Edvárd stb., noha különböző szerencsével, mindazáltal tudományi tekintetben Nagy', Vörösmarty', 's tán Vajda', a' módszert tekintvén pedig Töpler', Kecskeméti, egy részt Ürü' könyveik érdemelnek nagyobb figyelmet. Szótáraink szinte szaporodtak, mindenek előtt Kresznerics' igen jeles származtató szókönyvével, Kassai és Dankovszky' igen különböző érdemű —, úgy Richter' és Fogarasy' szótárakkal; egyes tekintetek szerint készültekben sem volt szükség; így Puky (másodszor), Fogarasi D. János (kétszer), Szekrényesy törvénytudományi —; Bitnitz gazdasági —; Bugát és Schedel orvosi műszótárakat adtak; 's Kunoss a' Szófüzérben az új v. fölélesztett szavakat, a' Gyalulathban pedig az idegen szavakat pótló m. szavak' gyűjteményét. — Ide tartozólag még a' magyar nyelv' metaphysicáját kell érdekelnünk Fogarasytól, Kerekes Ferencz' könyvét „Értekezés és kitérések“ czímmel; 's nyelvünk' történeteire nézve Horvát István' czikkelyeit a' Tudom. Gyűjt. számos kötetiben.

A' philosophia nem igen akar lábra kapni. Péterfi Károly a' philosophia' történeteit kezdte rajzolni; 's Fejér metaphysicát adott 's a' philosophia' propedeuticáját. Mint philosophiai munkák említendőek még itt Weselényi' Balitéletei, 's Jósika' Iránya és Vázolatai.

A' neveléstudomány is régi parlagságában hever. Minden a' mi ide tartozik, a' következőkből áll: Niemeyer' könyvének Chimani' kivonata szerint készült fordítása, 2d. kötet, Ángyán Jánostól; a' Lesnyánszky által kiadott Didactica és Methodica; Wargha István, Zsoldos és Beke' értekezéseik nevelésünkről külön tekintetben, Kunoss' Alapvonalai, 's Salzmann' Rákkönyvecskéjé-

nek fordítása. Egyéb, gyermekek' 's az ifjúság' számára készült, erkölcsre, magaviseletre tanító és olvasókönyveket Benczúr (Sárka könyv), Jaisz Pál (365 oktató feltétel), Lencsés, Sebők (tisztelkedés' mestersege; mívelt társalkodó), Benke (Világ és ember' esmértére vezető oktatásai egy atyának), Szatthmáry Király József (Különf. rövid történetek), Bouilly' fordítója (Új elbeszélések), 's Beüthy Zsigmond (Koszorú) adtak.

A' hittudományi és vallási literatura, melly az egyházi értekezések' megszüntével valóságos csökkenést szenvedett; élénkebben kezdé mozogni, mióta Guzmics az eléggé nem kedvelhető Egyházi Tárt, Kovács Mátyás, a' későbbben Oswald által folytatott Egyházi Folyóírást indították meg; mellyeket a' reformatusok' részéről Salamon' Erdélyi predikatori Tára követett. Ezen időszakban fejezte be Szűcs Lajos az ismeretes Áhitatoság' óráit (Buda, 8 köt. 1831); ezen, 's Albach' imádságos könyve' fordításán kívül kitünőbb figyelemre méltó semmi sem jelent meg az ascetica' körében; noha a' részint első, részint ismételt nyomtatások' száma e' nemben igen sokra megyen. Maga a' hittudomány és tanítás a' következő munkákkal öregbült: Breznay (reform.) az egyház' történeteit adta; Somossy (ref.) a' dogmat. theologiát (másodszor); B. Szepessy Ignác: „A' keresztyéni tudományt rövideden“; Rácz András „Ágazatos theologia“ czím alatt a' keresztyén kathol. religiónak hitügylető igazságait; 's Szalay Imre „az egész keresztyén hittudományt katechetai tanításokban, a' 7-d. német kiadás után (Pest, 1833, 5 köt.; 1834 másodszor). Egyházi beszédek a' catholicusok' részéről ezek jelentek meg: Szalay Imre' gyűjteménye, (hat kötet, 1831—4; mindenik kötet többször ez idő alatt); „a' rosnyói püspöki megyében 1831-re kiadott egyh. beszédek; Gegő Nicephor' egyh. beszédei 's Albachéinak fordítása (l. a' mai számban alább); a' reformatusok' részéről, igen számos egyes predikációkon kívül: Péczeli József erkölcsi predikációi, fia Péczeli József prof. által kiadva (4 köt.), Kolmár József ker. katedrai tanításai (2 köt.), Földvári József' predikációi, 's Kiss Ádám' egyházi beszédei (2 köt.). A' biblia három új kiadást ért; egyikének eszközlője b. Szepessy Ignác, Káldi György' új testamentomát újra dolgozva (eddig 2 kötet);

Károli Gáspáré Patakon jött újra Sadban (1835) 's még újabban Pesten, Károlyi Istvánnál 4edh. Egyes részei közül Guzmics a' Zsoltárok' új fordítását adta Egyházi Tára mellett. Az ugy nevezett szent historiák' újra nyomtatott se-regében Kazinczy Ferenczé tűnik ki (Szent történetek, az ó és új testamentom' könyvei szerint, Patak, 1831.). Végre, mint vegyes tartalmu gyűjtemények, de nem folyóirások, említendőek még a' „Rosnyai egyházi töredé-kek“ (eddig 5 füz.) 's a' „Pesti nevendék pap-ság' magyar iskolájának munkálatjai“ (3 köt.). Adja az ég, hogy a' kor' haladtával 's talán előmenetelével is ezen ifju egyesület' buz-gósága el ne hűljön, 's így a' vallás' litera-turája, összeállásának ezen túlra is igen jeles művelőket köszönjön.

(Folytatása következik),

Orvostudomány.

1) *Sebesség, melyet előadási kézikönyvül kiadott Dr. Chelius M. J. heidelbergi prof. A' negyedik öregbített és javított kiadat után a' pesti m. k. egyetemenbeli orv. kar iskolai használatára fordítá Bugát Pál, orvos dr., szemész mester, a' m. kir. egyetemnél sebészek' számára az élet-, közöns. kór- és gyógy-'s a' gyógy-szertudomány' r. prof., a' m. t. társaság' r. tagja. Első kötet, A' m. t. társaság' költségeivel. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1836. n. 8r. 349 l. Ára 1 f. 30 kr. cp.*

Ime ifjúi élénkséggel látjuk Bugát pro-fessort folytatni ama' nagy munkáját: egy egész roppant tudományt, annyi sok' és fe-lette különböző ágaiban, rendszeres követ-kezetességgel és összefüggésben nyelvün-kön megszólaltatni. Először a' Boncztudományt nyertük tőle, physiologiai 's mű-nyelvi tekintetben ábcézését a' kidolgozandó tudománnak; követték ezt a' közönséges kórtudomány 's diaetetica — mind kettő sok sajátossággal elveiben is, 's épülve egy saját physiologián, melly, mint reményleni szabad, a' gyógyszer tudománynyal 's közönséges gyógytannal együtt, miket a' tisztelt férfiú szinte saját kézíratai szerint tanít az egye-temnél, nem sokára világot fog látni. Ezek-hez járult az általa, referenssel együtt, kiadott Orvosi Tár, mellyben a' különös gyógytant (therapia specialis) tárgyazó számos dolgo-zatai 's egy szemésszi terminologia által a' gyakorlati részekre nézve is megtörte nagy-jában a' pályát; most pedig egy terjedelmes de

egyszersmind tömött 's igen gazdag sebészi munka' fordítását vesszük tőle a' m. tudós társaság' gyámolító segedelmével, melly leg-közelebb a' magyar tanuló sebészeknek, álta-lában pedig minden magyar orvosnak, való-ságos jótétemény; a' tudomány' azon ágára nézve pedig, mellyet tárgyaz, műnyelvi te-kintetben, az eddigi sikeretlen próbatételek után, valóságos megkezdője egy magyar se-bészi literaturának.

Bugát professornak ritka mértékben jutott az a' szerencse: bizonyos fokáig a' lehetőség-nék, majd minden tudományos kifejezéseket, ha merészen is, de többnyire helyesen alko-tott, rövid, vagy legalább tömött, mennyire a' nyelv engedi, elég jól hangzó, 's mennyire az eszme' természete mellett lehet, a' tárgyat megütő világos, magyar műszavakkal vissza-adhatni. Nem mondom ezzel, hogy szavai mind ilyenek, mert a' hol nem néhányról, hanem sok ezerről van szó, a' feladás fe-lülmúlja egyes ember' erejét, sőt felülmúlja magának a' nyelvnek képességét is fejlődése' valamely egyes időszakában. Ahhoz t. i. hogy illy sokágu tudományban, vagy helyesebben, tudományösszeségben, a' műnyelv teljese-n megalapuljon, sok ember 's az idő' érlelő me-lege kívántatik. De a' tisztelt író, ismervén a' népi nyelv' kincseit úgy, mint régi litera-turánkat, be levén avatva a' nyelv' szabá-lyaiba, mint a' tudománnak, mellyet mivel, minden titkaiba; egy olly műnyelvet alkotott az orvostudománnak, melly nem egymásra való tekintet nélkül, mint a' jó óra, ötlet vagy tetszés hozza magával, nyelvellesen, talán tárgyvetőleg vagy nem eléggé kimeri-tőleg 's különböztetőleg, készült szavakból áll össze: hanem alkotott egy organicus egé-szet, a' tudomány' és nyelvrendszer' alapjain nyugvót, belső összefüggéssel, 's azon belső reproductív élettel bírót, mellynél fogva azt, bárkinek, ki a' szükséges készülétekkel bír, szerencsésen folytatni, 's a' benne magában is találtató hézagokat pótlani, hibákat javítani lehet: a' minthogy azt helyenként többen pró-bálták is.

A' jelen fordítás híven adja vissza eredetiének értelmét, és világosan is, mennyire olly tárgyat lehet, melly annyi műszót tesz szük-ségessé. Csak hogy nem kell az olvasónak restelni azok' tanulását, mint nem resteli más nyelvű munkákban. Mert műszót anyanyelven

csak úgy kell tanulni, mint máson; csak hogy könnyebben nyomulnak emlékezetünkbe. Érdekeltük, hogy vannak a fordítónak oly szavai is, melyeket, midőn lehet majd, föl kell cserélni másokkal; de ezek kevesek 's oly hamar egybekkel tán nem is pótolhatók, a miért most vizsgálatukba nem is ereszkedünk. Intézte el az idő. Hanem hasznosnak ítéljük néhány szóval a szerző nyelvéről és előadásáról általánosan emlékeznünk, mert különben is, ha nem tévedek, ez az oldal az, melyre leggyakrabban hallani észrevételeket. Ugyan is nem tagadhatni, hogy a szócsinálás' szükségére némi szeretetét gerjeszté benne a különködésnek; ennél fogva a szerző eltér néha a már meglevőtől, akár egyes szavakban, akár a beszéd' formájában, a mi ha magában véve, gyakran hasznos lehet, a mennyiben ez által is gazdagodik a nyelv, 's változatosabbá lesz a beszéd; de nem oly munkába való, mellynek tanulása tárgyánál fogva 's az okvetetlenül szükséges sok újítás által úgy is meg van valamennyire nehezítve. Nem kell félnünk, hogy e' vagy ama' szó vagy fordulat, melly egyébiránt hasznára van az egész nyelvnek, nem fog, ha itt nem is, de másutt', előbb utóbb, 's pedig a' szintűgy élénken, mint igen szerencsésen neki indult nyelvfejlődés mellett minél korábban, 's mihelyt szükség leszen reá, mintegy magától előteremni; minden esetre pedig úgy tesszük nyelvbővítő rendszerünket minél közszerűbbé 's elfogadhatóbbá, ha rajta vagyunk, semmit helyén kívül 's a' szükség', vagy legalább kitünőbb haszon' látszata nélkül nem merni. Ime csak öt hat év előtt is, melly keserű oppositio létezett még a' neologia ellen, 's létezik egyes vidékeken, körökben 's individuumok közt még most is: 's ha végig tekintünk az azóta elfogadott szavak 's formák' seregein, világos, mikép azok a' szükség' útilevelével be tudtak még az érdekelt körökbe is hatni. Nem ritkaság már most a' legorthodoxusabb ajkáról is nem kevés új szót hallani, 's csak azért, mert azt alkalmasint érzi már ma a' legnagyobb rész, hogy ha magyarul akarunk beszélni, csak ugyan magyar szavakkal is kell élni; 's ha mire nincs régi, élni kell újjal is. Azon kell lenniünk, hogy minél ritkábban kérdezhessék — értem, joggal kérdezhessék — az írótól, miért ezt így? hiszen lehetett vala így is. 'S azon felül az új nem is mindig

szebb, nem jobb a' réginél; 's igen szépnek kell lennie hogy tessék. Ezt leginkább a' tudományos előadásra ohajtom értetni. Azért nem reménylhetni hogy, midőn a' fordító „képeltetik“ szóval él, a' szokottabb képeztetik helyett; „félkörídom szerint“ 's így mesterségesben és hosszabban mint a' szokott „félkörben“; „környeltetik“ e' helyett: körülvéteik; „aljasodó életerő“ „hanyatló“ helyett; „bél-tartalék“ e' helyett „bél-tartalom“, mi jobban is teszi ki értelmét, mert a' tartalék a' régiek szerint 1. fulcrum; 2. repagulum; 3. rés-serve, stb.: ezen újítások kedvet leljenek; így kérdés az is, szebb hangzásuk-e, 's helyesbek-e mindenütt az érintet, bevágat, kiadat, fordítat 's több eff. az érintés, bevágás, kiadás, fordítás helyett. Általában a' szerző nevezeteseb különködéseit beszédszöveiben és írásban két elv alá rendelhetni: a' széphangzásé 's a' betűgazdálkodásé alá; 's azok a' nyelvvel bánásban nagy figyelmet érdemelnek, csak hogy állandóan szem előtt kell tartani, mikép elsőb és magasb elvek az etymologia, 's az avval összeegyeztetett józan nyelvszókás; 's hogy amazokat csak ezeknek, úgy szólván, helybenhagyásával szabad követni 's ott, hol két egyformán jó közt lehet választani. Széphangzás' okáért látszik a' tisztelt író a' hosszú vocalisok' egész seregét megrövidíteni, hol a' közönségesebb szokás ellenkezőt kíván; 's betűgazdálkodásból lelünk nem csak kettősen hangzó consonánsokat egygyel visszaadva, hanem a' szenvedő igéknél ragokat is kiszóktetve, a' mi már magát a' grammaticát is sérti, ilyenek: fektet-ik, levetköztet-ik, különböztet-ik; az ik maga szenvedő igét nem képez, a' felhozott példákban pedig a' tet miveltető rag. Mert közép igéből (fekszik, vetköz-ik, különböz-ik) közvetlenül nem származtathatni szenvedőt. Igaz hogy a' vetköztet-tetik, különböztet-tetik a' használhatlan formák' sorába tartozik; de ezek könnyen elkerülhetők, ha a' mondatot cselekvő formában adjuk, mellyet nyelvünk' szelleme különben is jobban szeret ama' másiknál.

Azonban illendő megjegyezni, mikép Bugát prof. ezen újabb munkájában sokkal kevesbbé tér el a' szokottól mint az előbbieken; 's mink neki szerencsét kívánunk nehéz pályája' folytatásához. Mert az efféle kifogások, ha állanak is magokban, nem vétethetnek számba, midőn oly munka' érdemének kije-

leléséről van szó, millyet itt az egész magyar orvosi közönségnek szívhez kötőleg ajánlani, szoros kötelességnek tartjuk.

D. Schedel F.

Vallás.

1) *Emlékezetek az istenről, virtusról, örökkévalóságról. Albach után fordította A. D. G. Kolosvárt, a kir. lyceum bet. 1835. (a borítékán 1836). 8. 478 lap.*

Egy köz tiszteletű német hittudós a következő panaszokra fakad egyikében a legjelesebb vallási folyóiratoknak: „Az úgy nevezett művelt rendek közt találni férfiakat, kik osztályokban alapos és terjedt tudománynyal, hivatali ismeretekkel és ügyességgel bírnak, 's abban is, mi rendszerint általános műveltségnek nevezetik, nem járatlanok; de soha nem tarták érdemesnek arról, mi a gondolkodó fej előtt a legmagasb 's a legmélyebb egyszersmind: a' religióról, alaposb ismereteket szerezni, mint ifjúságokban szereztek. Ezen mélyebb ismeret hiányából száulemlik nem ritkán a' szent iránti egykedvűség, vagy épen annak lenézése. — Egy más osztályáról azoknak, kik magokat a' műveltek közé számítják, az áll, mit a' költő mond:

Igaz, nem a' legjobb az, mihez szoktanak,
De rettenetes sok a' mit olvastanak.

Az idősbekek ezek közül, jó tömegét olvasták össze azon könyveknek, melyeket a' múlt századi francia philosophiai iskola terjesztett, össze azt a' számos utánozatot, mímelést és majmolást, mi Németországban akkor divatra kapott. A' fiatalabbak, egész seregét nyelték el mindenféle vizenyős románoknak, melyeknek özönvize még nem rég árasztotta el, 's részint jelenleg is elárasztja Németországot. Ollyat azonban azok is ezek is igen keveset olvastak, mi képes volna őket az ember' vallási viszonyai, a' keresztyénség 's ennek magas becse felől felvilágosítani. Azért nálók nem ritka azon vélemény, hogy a' vallás csak gyermekek- és dajkáknak való, hogy az olly állazó, melly alkalmas a' sokaságot rendőri korlátokban tartani: nem pedig olly dolog, mire művelt embernek gondjának kellene lenni. Baj ez azokra nézve, kik műveltséget követelnek; de még nagyobb baj a' hittudósokra nézve az, hogy ezen állapot' bűne nagy részt az övék; mert írásaikban a' jó izlés többnyire ismeretlen vendég; ők

egész sereg könyvet irnak, melyek közt világi embernek éldelhető egy sincs; mert ők azon csodálatos szempontból indulnak, hogy annál tudósabb arczu valamelly könyv, minél több 's kisebb czikkekre van tartalma felaprítva, minél vadonabb formába van öltöztetve, 's minél óriásibb az idézetek' bástyázata, mellyel körül van sánczolva. Avvagy, ha valamelly művelt világi arra kér, jeleljek ki neki olly könyvet, mellyből szabad óráiban a' hit' tárgyaiban egyről másról tanúságot meríthessen: hanyat választhatok a' végetlen tömegből, melyek rá nézve megemészthetők? Mert úgy látszik, hogy a' keresztyénség' közelebbi 's alaposb ismertetét csak kevés, a' barbár iskolanyelvbe avatottak' kirekesztő birtokává ohajtják tenni, 's a' világiaknak léleképítésre szolgáló könyveken kívül ritkán akarnak egyebet juttatni! 'S még is csodákozunk, ha ezeknél ritkán lelünk többet, mint felüleges ismertetét a' keresztyénségnek?“

Nem illik-e e' kép reánk, 's fájdalom! a' mi vallási és hittudományi állapotunkra is? csak hogy itt, e' véghetetlen parlagság mellett sereg könyvről nem lehet szó, melyeknek írásában mai nap már nem fáradoz senki. Tudományos munka nálunk kevés, világiaknak szóló pedig épen nem lát napfényt, ha a' Guzmics által megindított Egyházi Tárt kiveszszük, de melly, úgy tetszik a' laikusok közt még nem lelt közönséget. Azért, e' nagy szükségben, élénk köszönettel kell fogadni olly philosophus pap' lélekkel és hévvel teli beszédeinek fordítását, melyek mind a' nézetek' tisztasága 's emelkedettsége, mind az előadás' magával ragadó, magasb ihletű lelkesedésével képesek a' legelhanyagoltabb szívben is fenkölt érzéseket támasztani. 'S noka a' fordító nem éri el az eredetinek oratori szépségeit, nem azt a' teljet és kerekdedséget, melly Pater Szaniszló' szónoklatát olly megkapóvá teszi: noha, elvétett szempontból indulván azt hívé, hogy a' kifejezés és beszédszövetnek nem szükség, vagy nem tanácsos azt a' kényes és válogatott természetet adni, mellyel németben bír, hanem hogy azt — mi csakugyan egyedül művelt rendeknek van szánva — célirányos közönségeseb nyelven adni: még is a' fordító' dolgozását sikeretlennek mondani nem lehet. Tudniilik annyira meg van a' fordító eredetiétől hatva, hogy áttétele többnyire elég nemes és csinos; 's még csinosabb lett volna,

ha azt a' sok az ő-t, egy-et (mi előszócska gyanánt legtöbbször németes), némelly bugyogó formákat, péld. „hogya sem ne talántán“ „mint talán“ helyett, került volna.

Ellenben nyelve 's a' mód, mellyel a' szavakat leírja, gyakran vétkes. Nem tartjuk szükség-telennek némellyeket kijegyezni, annál is inkább, minthogy az efféle hibák többi erdélyi társainknál is gyakoriak, sőt mindennapiak. Mindenek előtt ilyen a' rövid hangzók' meghúzása; péld. a' rövid e-é: nékünk, välle (két l-lel, 's így két hiba egy szóban), mÉrsz, mindennÉmü (a' gyökérből nem, genus), stb.; a' rövid o-é; bÓldogság, Órvosság, Óly ('s egy l y, ismét két hiba egy szóban), vÓlt, gondÓl stb.; a' rövid u-é: sÚgár, mÚtat; a' rövid ő és ü-é; úzók, gyŰmÖlcs, föld, bÓjtölők (én), kikerülőm (én), erkőlc, Őszve, Őnként, Őnszeretet, kőzép, szükőlködni, jón, külőnben, dőgleletes, ébresztessŰnk, legyŰnk, nekŰnk, szŰkség stb. Ki beszélígy? 's ha vannak, a' mint tudjuk vidékek, hol egy vagy más az említették közül köz nyelven divatos; de hát illy divat az, mellyet írónak tisztelni, követni kell, minden századok 's jobb írók' szokása' megvetésével? 'S meghúzások, mellyek egyéb-iránt is, valljuk meg, kissé húzakodó nyelvünknek teljességgel nincsenek ékességére; nem hozatnak helyre olly hangzók' megrövidítése által, mellyek viszont hosszak természetöknél fogva, mint péld. az ít szóképző' í-je: szomorít, teljesít, indít, stb., noha van vidék, melly azt állandóan megrövidíti; ilyenek dicsőség, kőfalzat stb. sőt effélék is olvastatnak: iglret, dicslret, igéret, dicséret helyett. Szintígy van a' könyv teli mássalhangzók' kettőzésével, hol egyesnek kell állni, 's egyesekkel kettősök helyett; péld. épPen, téveLlyedni, golyóbisSa: épen, tévelyedni, golyóbisa helyett; 's viszont: oly, mely, mily, valyon, fesleTség stb., holott ilyenek divatban, bár hibásban is, alig vannak; a' dunamellék oll-ot, mell-et, a' tiszamellék ojj-ot, mejj-et mond, a' szerző' írásmódjára nem tudok auctoritást. Másutt fel is cseréltetnek a' mély hangzók, péld. azokAn, árnyékAt, 's viszont társOd, csikOr, mi bélyegzi ugyan az erdélyi szőejtést; de hát mit akarunk mi? dunaisan, tiszaisan, gőcsejesen, hienchesen, palóczosan, erdélyiesen stb. írni, vagy talán magyarul? úgy, mint a' régi 's új divat nemesb és felsőbb értelemben kívánja, a' szónyomozás tanácsolja, a' minden-

kori jeles írók' többsége javálja? Gyakran hallom e' panaszt: grammaticánk, helyesírásunk nincs még megalapítva, 's kiktől hallom? Egyedül azoktól, kik restek azt tanulni. Mert kinek Révai 's Horvát István' nyomázosai semmik, ki legközelebb g. Teleki József 's az academia' pályairásaiból nem okúlt, 's a' m. t. társaság' rövid, de világos szabályait nem érti, vagy követni nem tudja, vagy tán nem akarja — ha nem tud is helyettök helyesbeket 's világosbakat előállítani — az inkább ne is írjon. Nagy megvetése fekszik abban az írói talán első kötelességnek szintígy, mint a' közönségnek is, ha ki tollat ragad a' nélkül, hogy sorait hibátlanul le tudná írni; a' nélkül, hogy azt tudná — mert egyszer már csak ki kell mondani — mit miveltebb hemzettársainknál nem tudni, iskolás gyermeknek is szégyen. Engedelmet a' keserű szóért; de kötelességgé teszi azt a' mindennap tapasztalt elmulasztás; 's az ügy' szeretete parancsolja, hogy e' részben is mindenkor kimélet nélkül megrovassék a' hanyagság, gondatlanság, vagy szabály' megvetése: mit e' lapok gondosan is fognak minden alkalommal teljesíteni.

D. Schedel F.

NÉMET LITERATURA.

Történettudomány.

- 1) *Allgemeine Geschichte der neuesten Zeit, von dem Ende des grossen Kampfes der europäischen Mächte wider Napoleon Bonaparte, bis auf unsere Tage, durch Ernst Münch. 6 Bde (mostanig). Leipzig u. Stuttgart, bei Scheible. 1833—5. 8r. minden kötet 400 lapon túl.*

Ezen mind tárgyánál — saját korunk' történetei —, mind lelkes szerzőjénél fogva nagy figyelmet gerjesztett 's nagy részvéttel fogadott munka a' bécsi congressussal (1814) kezdő elbeszélését 's azon eseményekkel végzi, mellyek 1829-ben a' juliusi forradalomnak okát vetették meg 's alapjait, t. i. a' martignaci ministerium' elbocsátásával. E' tizenöt évi időkört négy korszakra osztja, mellyeknek határvonalaiá az acheni, laybachi 's veronai congressusok tételnek.

Münch prof. az újabb kor' azon írói közé tartozik, kiknek az elvek' többszöri változtatása hányatik szemre. Ha e' változtatás érettebb gondolkodás', öregbült tapasztalás' 's így változott megg y ő z ő d é s' gyümölcse, nem lehet ellene kifogás. Ezt a' szerzőre nézve itt

vizsgálni nincs helyén, 's midőn ő maga az előszóban efféle hitcseréknek okait igyekszik kifejteni, 's némi fájdalommal érdekl, miképen a' férfúi hideg meggyőződést ifjúsága' gazdag, szép, hajoló álmával vásárlotta; ellenadatok' hiával levén, nincs sem jogunk, sem módunk őszinteségben kétkedni. Hanem lássuk mennyiben sült el, a' legújabb idő' történetírójának részrehajlásokat kerülni. Münch az okoskodó történetírók közé tartozik, minél fogva hivatásában fekszik a' történeti események' okait 's azoknak szövedékét lelkiismeretesen nyomozni. E' tekintetben pedig, u. m. az okok' fürkészésében, úgy látszik, a' szerző általában az optimismusnak hódul, 's a' vak természeti erőknél, valamint az emberi szenvedélyeknek, kivált a' nemteleneknek, kelleltinél kevesebb befolyást enged. Így azt mondja Napoleon' bukásáról: „hogy a' század' legnagyobb értelmessége 's legnagyobb anyagi ereje, még hatalmasabb eszmék' segédelmével, egy erkölcsi elv 's majdnem regényes vagy mesés lelkesedése által a' népeknek győzetett le; holott e' catastropha' legközvetlenebb okát inkább ama' kemény téli hidegben kell keresni, mely orosz járásában lepte meg a' világhódítót, 's anyagi erejét törte meg: mi nélkül azt hihetőleg semmi, bármely fenséges szabadsági eszme, és semmi, bármely lángoló lelkesület nem fogta volna tönkre tenni. Még gyakrabban történik, hogy a' szerző az általa névvel fogva is felhozott személyek' indítóokai' erkölcsiségét túlbecsülven, az őket gyakran vezetett legvastagabb önzést a' legnemesb rugókkal cseréli fel. Így hol a' philhellenismus-ról van szó, nevek magasztaltatnak, melyektől ama' fensőbb emberiségi nézetek, mik másokat a' legszebb tettekre ösztönzének, tökéletesen idegenek voltak. T. i. az, mint Angliában, úgy Németországban is, noha itt talán csak kivételképen, kedves alkalomul szolgált holmi önző, tisztátalan érdekek' kielégítésére. Hasonló okból és móddal csalogdik a' szerző helyenként azon különféle lépések' előadásában, mik a' congressusoknál, a' német szövetséggyűlésnél, 's az illető kormányoknál a' kereskedési 's ipari szabadság' tárgyában tétettek, a' németországi ugynevezett daemagogai fondorlatok' festésében stb. A' szerző restelte talán szavát fölemelni ezen drámák' vétkes személyei ellen, mint a' kiknek legnagyobb része maiglan is él; holott annak, ki

a' legújabb kor' történetei' írására elszánja magát, szükségképen el kell' magát tökélni az igaznak bármely áron kimondására. A' gráncs azonban csak azon szakaszait illeti a' munkának, hol a' szerző egyes dolgokba bocsátkozik, egyes személyekre megyen által.

Hasonlíthatatlanul helyesb, sőt szinte minden észrevételen felül áll okoskodása ott, hol általános állapotok főrognak szóban. Ide tartozik p. o. azon lettdolgok' előadása, melyek a' nyilvános szellemnek Németországban haladásait 's kicsapongásait okozák a' szerencsésen befejezett szabadsági tusakodás után. Itt is, egyebütt is szempontjai éleslátásának 's részrehajlatlanságának egyformán szolgálnak becsületére; őt sem sympathiái nem vakítják el egy kedvelt dolog- vagy eszmével netalán járó kártékonyság iránt; sem antipathiái nem törnek ki szenvedelmes gyűlölségbe; inkább annak lehetne talán őt gyanújába venni, hogy véleménye' előadásában néha mind a' két ellenkező fél' tapsait is vadászssa, hogy személyes viszonyát se egygyel, se mással, föl ne áldozza. 'S minél inkább közelítünk a jelenkor' eseményeihez, annál inkább szaporodnak a' nehézségek nem csak az okok', hanem a' lettdolgok' valóságának nyomozására nézve is; minek egyfelül épen a' tárgy' közelsége, másfelül azon különféle elfogódás oka, mellyen magát mindenkor túltenni nehéz, sőt talán nem is lehet.

1.

2) *Pragmatische Geschichte der nationalen und politischen Wiedergeburt Griechenlands bis zu dem Regierungsantritt des K. Otto; von J. L. Klüber. Frankfurt a. M. bei Varrentrapp. 1835. 8r. XXIV és 607 lap.*

Görögország' újjá születése 's megszabadulása az újabb kor' rendkívüli 's váratlan eseményeihez tartozik. Ki várta volna azt csak egy évvel is a' fölkelés előtt, 's midőn az kitört, ki számolt volna kedvező sikerre? Igaz, itt sem volt foganat, ok nélkül. Napoleon' egyiptomi járása, ha nem az lett is kimenetele, mely célba volt véve, még is előkészítette a' keletnek későbbi változásait. Általa alapítatott meg a' Földközi Tengeren a' britt uraság, mely Malta' birtoka által meg lön erősítve; általa fordítatott az európai politica' szeme a' keletre, 's rá leszen már most fordítva örökre. Igaz, hathatós erkölcsi okoknak kelle még ezekhez járulni. A' political

szabadságot harsogató közönséges szózat áthatott a' keletre is, 's itt annál készebben fogadtatott, mennél súlyosabb volt a' nyomás. 'S még is egyike volt a' legváratlanabb tünteményeknek, látni, mikép egy számos századokon keresztül eltiprott nép hirtelen fölkele, 's idegen segély nélkül évekig szerencsésen kiállá zsarnokával a' harczt, 's legvégre szerencsésen czélt is ért. E' tusa' történetét most megírni, annál nagyobb érdem, minél nagyobb volt e' nép' viszonyai- és sorsának változtatása. Már most is, kevéssel e' tusa' befejezése után, melly nehéz ezen események' hosszú sorát emlékezetében megújítani; mennyivel nehezebb lesz az későbbi időkben! 'S azért felette korirányos munka volt az, mellyet itt olly író vállalt, ki arra előbbi political 's írói pályájánál fogva, egyebek fölött hivatalos volt. Meg kell azonban jegyezni, hogy a' szerző, ki nem járt Görögországban, és csak nyilvánosságos tudósításokból meríthetett, nem adhatott egyebet, mint külső historiát; a' belső felől más tanukat kell majd kihallgatni, kik előtt egyéb források is megnyílnak.

De nem a' történeti szempont maga az, mint helyesen jegyzi meg a' szerző, melly ez eseményeket fontosakká teszi, hanem a' statustudományi is.

Maga az elbeszélés, melly, mint illlett, az időrendet követi, tizennégy rövid, de tettekben gazdag évet ad elő, a' fölkelés' kezdetétől, 1821. martiusban, Otto király' thronusra lépéseig jun. 1. 1835. A' tárgyak' sokasága miatt a' szerző öt korszakra osztá az egészet. Az első kezdettől Anglia 's Oroszország' összeköttetéseig értekezik a' tusa' elintézése végett, t. i. aprilisig 1826; a' második septemberig terjed, 1829. midőn a' porta módosult főuraság mellett egyezkedni akart; a' harmadik, aprilisig 1830., midőn ugyan az Görögországnak tökéletes political függetlenségében megegyezett, egy örökös monarchia alatt; a' negyedik május' 21-keig 1830., midőn Leopold herczeg a' neki ajánlott 's elfogadott fejdelelmségről ismét lemondott; az utolsó végre Leopold' visszalépésétől junius' 1-eig 1835., midőn Otto király uralkodását

kezdé. Előszavában a' szerző azt mondja: „Föltett czélom vala a' görög státusz' támadása', képződése' 's szerkezete' történeteit a' szabadság' emelkedésétől 1821, Otto király' magán-uralkodásra lépéseig 1835. egyszerűen 's a' lehető rövidségben rajzolni; minél fogva a' hadi dolgoknál a' legfontosbat lehele csak kiemelni, a' kevesebbé nyomos dolgok közül pedig azt, mi a' fejlődés' összefüggésére 's a' fő czélra tartozni látszott.“ E' terv' kivitele nem volt könnyű; meg fogja azt engedni az, ki a' különféle pártok' töredékes, gyakran ellenkező vagy túlvitt tudósításait ismeri; 's csak olly férfinak lehetett az igazság' aranyát kiszemelnie, ki olly biztos historiai tactussal bír, mint e' lelkes, tudós és nagy nevű diplomata 's történetíró.

2 és 1.

Tudós társaságok.

— *M. tudós társaság.* A' m. academia' 5-d. nagy gyűlése által másod ízben kitett ezen történettudományi jutalomkérdésre: „Milyen befolyások volt honi városainknak nemzetünk' kifejtődésére és csinosbulására?“ m. évi decemb. utolsójáig mint határnapig négy rendbeli pályairat érkezett, 's a' januárius' 2. tartott kis gyűlésben vizsgálat alá is bocsátott. Sorsokat a' folyó évben tartandó 8-d. nagy gyűlés fogja eldönteni.

— *Marczibányi-intézet.* — A' Marczibányi familia' intézetére ügyelő küldöttség által 1834. november' 30. hirdetett jutalomkérdések közül 1836. augustus' 29-keig mint határnapig, tizre összesen 14 pályairat érkezett, hét kérdés pedig felelet nélkül maradt. (L. Tud. Gyűjt. 1836. IX. 221—5 l.). Mikoráig fog e' dolgozatok' sorsa eldöntetni, a' hivatalos jelentés nem érdeklí.

— *Francia academia.* Guizot, francia közoktatási minister, ki de-Tracy' helyére választatott el a' francia academia' tagjává, múlt dec. 22. foglalta el székét egy, a' XVIII. századbeli francia philosophia' történeteit festő értekezés' olvasásával. A' válaszoló beszédet Ségur tartotta.

Bibliographiai jelentő.

Legujabbak.

Gottwald Gáspár: Magyar nyelvtudomány a' magyar ajku tanulók' számára, és a' divatos új és régi szavak' jegyzéke. Pest, 1836. 8. 20 kr.

Szótagolás képekkel, vagy mi módon tanul meg a' gyermek rövid idő alatt, 's egyszersmind jó kedvvel olvasni. Bécs, 1836. 4. 2 f. 30 kr.

Igazítások: Első számunkban, a' ad. l. 1. h. 8. s. olv. esökkenése; a' 4d. lapon, 2d. hasáboz, alulról 5d. sorban mondhatni helyett olv. mondani. 6. l. 2d. hasáboz, 8d. sor: kifogyasztották helyett olv. kifosztogatták; 7. l. 1. h. 12. s. olv. különbözök; 7. l. 2. h. 12. s. olv. gondatlanabb; u. ott, 19. olv. juttatja-e.

Nyomatik Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Pesten.

Januárius' 24d. 1837.

3. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Országismeret. Fényes Elek: Magyarország, statistikai és geographiai tekintetben (*D. S. F. és Csaplovics János*), 17. l. Philosophia. Fejér György: Bevezetés a' philosophiára (*Szigethi*), 19. l. Német literatura. Történettudomány. Schlosser: a' 18-d. század' története, political és szellemi tekintetben, 22. l. Schäfer: Portugallia' története, 22. l. Magyar dolgok külföldi munkákban, 23. l. Literaturai mesék, 24. l. Bibliographiai jelentő, 24. l.

MAGYAR LITERATURA.

Országismeret.

1) Magyarország, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. Kiadta Fényes Elek. Első kötet. Pesten, Trattner-Károlyi' nyomtatása. 1836. n. 8. 532 l.

Ha van munka, melly literaturánk' ezen könnyed szakában, tudományos és hazafiúi szempontból egyiránt érdemel figyelmet; arra Fényes Elek' előttiünk fekvő statistikai munkája kétség kívül nagy mértékben 's a' legméltóbb joggal tarthat számot. Mindenek előtt, nem tudja referens a' terv' nagyságát vagy azt a' roppant szorgalmat, komoly elhatározást és férfias állhatatosságot méltólja-e inkább, mellyel a' szerző azon számtalan nehézségek 's gyakran győzhetetleneknek tetsző akadályokkal szállott szembe, mik illynemű dolgozatot mindenütt, de leginkább nálunk kísérnek; vagy végre azon szerénységet emelje-e ki, mellyel annyi munka és baj után, kétség kívül sok évek' gyümölcseit adja által a' hazának.

A' szerző, mint a' munka' czíméből tudjuk, egész Magyarországnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományok' mostani állapotját fogja adni,

statistical és geographiai tekintetben. Ohajtottuk volna, hogy az előszó érdekelné az egész munka' osztályát, valamint bővebben a' nyomtatott és kézirati, nagyobb részt a' szerző által gyűjtött forrásokat, minthogy azok az egyes megyéknél 's cikkelyeknél nem említettek. Olly munkánál, melly annyit veszen első kézből, a' hitelesség' tekintete, 's az, hogy maga is másoknak forrásul szolgáljon, az illy feljegyzéseket, ha bár sok helyet vennének is el, mellőzhetetlenül kívánjak. Ezzel azonban mi nem akarjuk a' szerzőnek sem hűségét, sem ítéletét az adatok' használásában kétségbe hozni, 's azt hiszszük, ő csak helygazdálkodásból hagyta el az említett idézéseket. Az előszó szerint a' „terjedelmi“ adatokra Lipszkyt követi; a' népszámra, melly 1830-ról van feltevé, az egyházmegyei névkönyveket, mert a' törvényhatósági összeírásokban a' nemessegre nincs tekintet; a' külön népek' számát azonban csak hozzá vetőleg igyekezett az eddig igen nagyjában készülő följegyzések' nyomán meghatározni. E' részben, melly statistikai tekintetben a' fő érdekűek közé tartozik, ohajtható lenne, hogy az egyházmegyéket tetéznék azzal multhatatlan érdemöket

a' hazai statistica körül, hogy a' külön ajku 's eredetü lakók' mennyiségét is számmal tennék ki, mert ez csakugyan tőlök is telik legkönnyebben 's hivebben. Végre historiai közlésekre is kiterjeszkedik a' szerző, de a' mező' végetlensége miatt, helyesen csak a' városok 's érdekesebb helységek' előadásánál.

Az előttünk lévő kötet a' dunántuli kerületet adja, tizenegy vármegyével. Megelőzi azt egy öszves átnézete a' terjedelemnek, népes helyek 's lakók' számának vallás és nyelv szerint. A' vármegyék betűrendben sorozvák. Mindeniknek adja, mindannyi külön szakaszban, fekvését 's határait, kiterjedését, természeti tulajdonságát, hegyeit, vizeit, ásványos vizeit, termékeit külön a' három természetországból, tekintettel a' gazdaságra, a' lakhelyeket 's lakosok' felvetését, a' szorgalom, műipar és kereskedés' állapotját, az oktató 's nevelő intézeteket, katonaságát, köz hivatalait, a' jobbágytelkek 's porták' jegyzékét, a' nemesség és urodalmak' állapotját, törvényhatóságát, politicali elosztását 's ez utóbbi szerint teljes számát a' mindennemű lakhelyeknek, mind azon specialitásokkal, melyek, nagyobb kisebb érdekök szerint, felhozandók 's felhozhatók voltak. Látni innen, hogy a' szerző' figyelme mindenre kihatott, mi illyes munka' köréhez tartozott; maga a' kivitel pedig mutatja, hogy ő rajta legalább nem múlt a' lehetőségig sok és pontos adatok' gyűjtése. Ne kárhoztassa senki a' szerzőt, ne az egész munkát, ha hibás adatokat lel. Az illy dolgozat' természete hozza azokat magával; annyira, hogy törvényhatósági adatok sem lehetnek, midőn specialitásokról van szó, az utolsó pontig biztosak: azon egyszerű okból, mert illyek' szedését mindenkor csak igen számos individuumokra lehet bízni; 's ha az utasítás a' legkisebb apróságokig is még olly teljes, egyéb ellenőrség, buzgóságoknál 's characteri pontosságoknál nincsen. Más körülmény, melly az efféle összeírásokból származó öszves eredmény' mathematicai biztosságát pusztá jámbor kíváncsággá teszi, az, hogy az adatok' nagy része majdnem óránként változik; 's hogy ott is, hol központi megbízatásnál fogva gyűjtetnek, mint péld. Francziországban, az illy foglalatosság' egyes részei teljesítése is néhány hónapnyi időt kíván, a' honnan maga az alap újra ismét ingatagrá válik. Elég tehát, ha aránylag helyes az

adatok' öszvesége; 's ezt Fényes' munkájáról, ha azt a' terjedelmes levelezést vesszük tekintetbe, melly nélkül ez nem támadhatott, feltehetni. Az ő érdeme ennél fogva felette nagy marad; egyes embertől többet kívánni a' méltatlansággal határos; hogy pedig ma hónap tökéletesbet birunk, az már csak hazánkfiak' honszeretetétől és buzgalmától függ; mert az itt letett adatok' igazítása, bővítése most már egyenesen azok' dolga, kiknek, helyeztetésök módot nyújt, hely' színében vizsgálódni 's olly forrásokhoz járulhatni, melyek a' távollevő irónak meg nem nyílhattak.

Azt ohajtja tehát referens, tenne minden honát szerető magyar egy kis áldozatot olly munka' megvétele által, melly mind egészben, mind, 's annál bizonyosabban, egyes illető részében mindenkit érdekel; 's ne csak jutalmaztatnék meg ez által a' fáradhatatlan szerző' roppant munkatétele, hanem tétetnék ekkép azon helyeztetésbe is, hogy a' könyv' többi részei, és pedig minél előbb láthatósanak világot, a' mi nem csak az ő, de még inkább a' tárgy' 's a' haza' érdekében fekszik; végre tenne kiki, a' mennyiben környülményei engedik, jegyzéseket, mellyeket a' szerző, akár kéziratban, akár folyóiratok által jönnének kezéhez, későbbi kötetekhez csatlandó pótlékok 's igazításokban használhatna. Illy ápolást és ennyi figyelmet bizonyosan kevés munka' érdemel a' legújabb kor' termékei közül; egyedül azt jegyezzük meg fájdalommal, hogy itt is semmi figyelem a' nyelvre, az előadásra; ennyi munka, baj és gond után hibákkal éktelenítetett, pongyola, literatorhoz nem illő írást lelünk. Mikor fogják tudományos tárgyakat dolgozók nem csak helyben hagyni, de követni is azon nézetet, hogy nem illik, nem szabad az utca', az előszoba' 's pipázó társaságok' nyelvét literatúrába áthurczolni; hogy ennyi tanulmány' eredményeit illy palástba takarni annyi, mint egy jeles miveltségű, teljes készületű tudós férfúra szennyes rongyokat aggatni, 's így taszítani be őt valamelly salon' ajtaján, köz neheztelésére a' finomabb hang' embereinek, szegényére önmagának. Kiknek a' nyelvre ügyelés utolsója gondjaiknak, megvetést mutatnak elene, mint ha nem érdemelné, hogy tanuljunk. És másoktól kívánjuk, hogy tanulják?

Épen midőn ref. sorait berekesztené, közölitetik vele a' legcompetensebb bírák' egyiké-

nek levele Fényes' munkájáról, melyet véleménye' gyámolítására ide csatol:

„Véleményemet kívánja kegyed Fényes úr „Magyarországnak stb. állapotja statistikai és geographiai tekintetben“ czimű munkájáról. — Én csak történetesen tudtam meg ezen munka' létét; mivel még csak a' Tudományos Gyűjteményben sem volt hirdetve, hová az tulajdonképen tartoznék, és csak megjelenése után, a' IX-ik kötetben bíraltatott meg röviden. Meghozattam Pestről, csak hogy lássam, mert nem sokat reményltem tőle, egészen ismeretlen lévén előttem a' szerző úr' neve, 's igen jól tudván, mit teszen Magyarország' geographiáját írni. Annál kellemben lepettem meg, midőn a' munkán először is csak futtában keresztül mentem. Csak a' dunántuli XI. megyét találtam benne kidolgozva, de engemet nagyon kielégítő módon. Mint generalis és specialis mappák vannak, úgy vannak generalis és specialis topographiák is. Mind a' kétféle igen nehéz, de a' specialis mappák és topographiák végzetlenülül nehezek. És a' ki ezekbe mer fogni, azt árulja el, hogy nem kisebb bátorságú, mint azon egyes ember, ki egy roppant palota' fölépítésébe egyes maga fog. És ezen első kötet bebizonyítja Fényes úrnak valóban igen kitűnő szorgalmát, világos ismeretét azoknak, mik egy specialis topographiába tartozók, figyelmes széljelnézését, nagy vigyázóságát, és azon tehetségeit, mellyek Magyarország' specialis topographiája' irására megkívántnak. Hogy abba sok, igen sok fogyatkozás csúszott be, csak az fogja roszt néven venni, kinek nincs arról megfogása, mi az, Magyarország' specialis topographiáját írni, vagy egy nagy palotát egy embernek építeni 's bútorozni. Meglehetős sor hibákat számolhatnék itt elő; de ha mindig csak tökéletes geographiával akarunk bírni, úgy olyat még unokáink sem fognak megérni, kivévén ha az ország' rendei egy pár száz biztosság által fognak egy pontos geographiát kidolgoztatni; a' mi talán még is csak vagy egy negyed század alatt fogna elkészülni; de arról is az a' kérdés támadhatna még, ha valjon pontos és tökéletes-e; mert a' topographiában igen sok a' mi ma tökéletes, holnap tökéletlenné lehet. Itt nincs szükség további világosításokra.

Fényes úr' munkájában igen sok új adatot leltam, jó logikai rendet, rövid, velős, minden haszontalan fecsegéstől tiszta nyelvet, 's szinte minden hibától ment nyomtatást. Nézetem szerint a' szerző igen megérdemli a' hathatós gyámolítást nem csak a' munkához megkívántató materialék' szolgáltatása, hanem munkájának minél nagyobb kelendősege által is, midőn ez úgy is első jó a' maga nemében. Menthetetlen lágy melegség volna, ha a' derék szerző köz részvét' hiánya miatt munkája' folytatásával felhagyni

kénytelenítenék. A' magyar academia nem kétkedhetnék, a' jeles író különösen jó munkája' befejezésére minden módokon segíteni.

Ez a' jelen új geographiai munkáról az én meg nem vesztegetett véleményem, melyet akárki ellen ótalmazni kész vagyok; 's ennek tetszése szerint hasznát veheti kegyed.

Bécsben, január 6. 1837.

Csaplovics János.

Philosophia.

- 1) *Bevezetés a' philosophiára, vagy is a' Propaedeutica.* Irta Frjér György. Budán, a' m. kir. egyetem' be-tűrével. 1836. n. 8. 152 lap.

A' széles olvasású író ezen munkáját három részre osztja: a' philosophia' fundamentomára, encyclopaediájára, 's methodologiájára. Az első részben (§ 5—20) a' philosophia' alapjául az előterjesztés' tételével, ennek a' tapasztalástól, vagy a' szenvedő és művelő, külső és belső érzésektől lehuzásával a' dualismusként, — szerinte, — a' dologtól való (reale?) és az érző erőnkől való (ideale?) megkülönböztetésével, átmegy a' tapasztalást haladó tudatokra; de mellyek a' szerzőnek nem az úgy nevezett előleges (a priori) ismeretek. Ezek szerzőnek nincsenek, nem is lehetnek, minthogy a' markolható tapasztalást teszi a' philosophia' alapjává. Szerzőnek minden eszmei vagy előleges ismeret, úgy látszik, nem egyéb lehet, mint valamely tapasztalati jelen tárgyról elfordulva, vagy világosabban, szemhúnyva történő nézés, és semmi eszmei szerkezet. Nem kell a' philosophiának azoktól az előleges eszméktől annyira félni, mint szerző fél, sőt arra kell törekedni, hogy minden eszmei valódi legyen (ideale = reale); mert hiszen, hogy az általánoshoz ő is eszmék után akar emelkedni, csak nem fogja tagadni, valamint azt sem, hogy az valódi legyen, csak hogy, nem olly kemény alap által lehet ahhoz emelkedni, millyet a' szerző tevé, és nem olly silány szerkezettel, millyet a' szerző ez alapra rak. Ugyan is (§ 20—31) a' tapasztalást haladó előterjesztések' kútfejével foglalatostokodván, a' gondolást az elvont jegyek' előterjesztésében állítja. Bíráló' véleménye szerint a' gondolkodás, nem csak az elvont jegyek' pusztá előterjesztésében áll; hanem az előterjesztett jegyeknek viszonyításában = fogalom; a' fogalmaknak egymásra vitelében = ítélet; az ítéletek' viszonyításában = okoskodás. Ezeket ugyan, mint a' gon-

dolás' módosulásait (§ 23—30) előhozza a' szerző, de minden helyes szerkezet 's rend nélkül. Végre mint következmény ezekből kihúzzák, hogy a' tapasztalást haladó előterjesztmények, szerinte, nem tárgyképen (objective), hanem hozzánk képen (subiective) valók. Itt nagyot, és philosophushoz illőt akar mondani; mi szerint, minden énelegsek vagy eszmeiek úgy tartoznak szerkesztetni, hogy azok tárgylagosak 's valódiak legyenek, csak hogy ez nem folyhatván a' tapasztalásból, mint alaphból, nem csodálom, hogy a' szerző, félve az idealismustól, melly neki pusztá üres képzet, mentegeti magát, nehogy hozzánk képestje üres képzetnek véssék. Ne féljen a' szerző, a' tapasztalásból, mint alaphból, induló philosophus, idealis csak igen nagy következteléssel lesz. — § 31—38 az ismerésről szól. — Első tekintettel láttatik valamit mondani, midőn „az ismerést bizonyos tárgy' észési és értési előterjesztésében egyetemben“ állítja; de félvén az idealismusba eséstől, az ismerésre, különösen a' közvetett, és közvetetlen látást sürgeti, 's mint az electromosságot 's magnességet jelene-tek — úgy az istent munkája után ismeri meg. Gondolkozzék csak a' szerző, nem lát-e igen nagy különbséget a' két ismeretszerzés' módja közt? Bíráló legalább végetlen különbséget lát; a' szerző talán azért nem, mert a' kétlést, sőt a' gyanítást is az ismeretek közé számítja. Befelezi a' szerző ezen részt egész következetességgel azzal, honnan kiindult, a' következő zavart szavakban: „Külső és belső érzésbeli ismerésünk nem csak hozzánk-, hanem tárgyhoz-képesti valóságának bizony-sága, érzékeinknek tárgyaiktól felgerjesztése 's elhatározása. Gondolási ismerésünk' valósága pedig lelkünk' ismeretén alapul; mert ez való, mivel érezhető“ stb., vagy hogy philosophiai ismeretünk' alapja a' tapasztalás legyen. Bíráló fájdalommal vallja meg: a' philosophiába azon vezetés, melly ilyen alapot teszen fel, nem emeli ki a' gondolkozót az alacson porok közül, örök kétségben 's nyugtalanságban hagyja minden fensőbb eszmék iránt. Bíráló azt, mit a' szerző alapul tett, elemeknek mondaná, de ezeket sem olly merőn és pusztán; vagy elismeri azt, hogy minden benyomásoknak eleme a' tapasztalás. Ezen benyomásoktól lelkünk többszöri öntétel, 's visszahatás általemelkedik már az öntevő

észre vagy a' mindig magára vissza-ható Énre (Ego intensivum). Ez a' mindig magára vissza vagy beható Én már, bíráló' gondolkozása szerint, a' philosophia' alapja.

A' második résznek, melly a' philosophia' encyclopaediájával foglaltos, alapja már az első részben le van téve. Innen van a' philosophia' meghatározásának egyoldalúsága. Bírálónak a' philosophia' lenne: a' beható Énre alapulandó elveknek, a' beható elvek' közvetítésének (Vermittelung), 's ezekből folyó általános ismereteknek tudománya. Az első részben letett alaphból következik a' logica'nak és metaphysicának olly nagy elkülönítése egymástól, melly szenny a' philosophiában az Aristoteles' dialecticája óta a' legújabb philosophusokig alkalmatlankodott. Nincs olly nagy chinai fal a' logica és metaphysica közt, mint szerző még sokakkal együtt tartja, csak egy kissé a' tárgyba behatólag gondolkozzunk; mert hiszen a' szerző szerint is a' logica a' gondolkozás', a' metaphysica az ismerés' törvényeivel foglalatoskodik. Azt kérdem a' szerzőtől, meg másoktól is, valljon minden gondolkozás által nem ismeretszerzésre törekeshet-e? különben csak: ad copiose et sine iudicio de iis, quae nescimus, garriendum, ars Lullii-val foglalatoskodnak. Bírálónak logica és metaphysica helyett, csak logica van; de a' melly nem ars Lullii, nem ész' kaptája, mint a' DARAPTI; FELAP-TON stb., sem metaphysicai elvek nélküli, sem olly széles terjedelmű mint a' szerző' metaphysicája, azonban ennek tárgyai rendszeréből ki nem maradhatók. A' letett alaphból következik a' szerző által tett philosophia' felosztása logicára, metaphysicára és cselekedtető philosophiára (§ 45). Csodálom, hogy a' tapasztalati tudományokat, mint épen a' letett alaphból következőket, nem számlálta a' szerző a' philosophiai tudományok közé, az aestheticát pedig, mint szorosan philosophiait, azok közül kihagyá. A' letett alaphból foly a' valódi philosophus' rajza, mellynek példányiúl a' szerző Socratest, Senecát, és Marc Aurélt mutatja fel, mit annyiival inkább kell csodálnom; mert a' philosophia' rendszereit, az empirismustól az idealrealismusig, az aretologismustól a' rationalismus representativusig előszámálja, 's más példányokat is mutathata vala fel. Ezen rendszerek közt különös reáfogást talál bíráló az idealis-

musra, melyet szerző csak álnevnél fogva üres képeknek nevez. **Bíráló**, ha nem ért is egyet mindenben az idealizmussal, ha bár Fichte' szoros rendszeréből, hibásan, leginkább gyaníthatni is, hogy minden valódiakat üres képeknek tartott; de az valódiilag sem Fichte, sem Schelling, sem Hegel' rendszereikről meg nem mutattathatik; mert ezek mind arra törekedtek, mire minden philosophus tartozik törekedni: hogy az eszmeiek, valódiak legyenek; vagy úgy igyekeztek eszméiket minden érzékentuli tárgyak felett szerkeszteni, hogy azoknak valódiságok felett kételkedni ne lehessen, hogy az ész' szerkezete, vagy is az eszmék után hajoljon a' tapasztalás, és ezt kétségkivül az idealrealismus rendszer teszi; de nem a' dogmatico-dualismus, különösen nem a' Hermes' rendszere; ki a' szerző' szavai szerint „a' tárgyi ismeretek' fundamentumánál lelkünk' ismerete' kénytelenítését vallotta.“ Hogy a' kívánt feladatot Hermes' rendszere nem fogja megoldani, mind az elv, mind a' rendszer' hosszabb előadása, mind pedig ennek az újabb philosophusokkal összevetése után (Tudományos Gy. 1835. XI. és XII. és 1836. I.) állítom. Egyébiránt Hermes' gyakorlati philosophiájának ezen elve ellen: „az emberi méltóságot mind magadban, mind mások iránt tüntesd ki állhatatosan“, alig van más megjegyzése a' bírálónak, mint az, hogy ezen elvet a' fentebb látott közönséges elvből szeretné lehúzza látni, és hogy a' szerző szerint is, a' gyakorlati philosophia erkölcs- és természetjogból állván, a' kettőnek elvéül, az érintett elvet nem lehet általánosan fölvenni. Bíráló philosophiai közönséges elvül, nem tévén, de szerkesztvén ezt: „A' mit az öntevő Én, magára vissza- és másra behatólag közvetít, az igaz“, ebből az erkölcs- tannak következő elvét húzná le: „Az emberséget (humanitas) magadra és másra behatólag belső szabadság szerint igyekezzél méltányolni“; a' jogtan' elvéül pedig ezt: „Az emberséget magadra és másra behatólag külső szabadságod szerint tartozol méltányolni.“

A' harmadik részben, a' philosophia' methodologiájában, több részint helyes, részint helytelen szabályok közt, kitűnik a) A' philosophusnak egy elvhez kell-e ragaszkodnia vagy sem? b) Szabad-e a' philosophálás? Az elsőre a' szerző felel: Egy elv a' philosophiá-

ban nem is lehet, nem is szükséges. Bírálónak pedig szükséges is, lehet is. Szükséges, mert tudományos philosophiai rendszer egy elv nélkül nem is gondolható, sőt a' philosophiában olly nagyon szükséges, hogy más tudományok' elvei is ennek lehúzott módosulásai tartoznak lenni. — Lehető is: mert nyomasztó gondolkodás más tudományban is, de különösen a' philosophiában egyedül egy elv után gondolható, csak hogy a' philosophiában ezen közönséges, szükségképeni, és általános elvet nem csak kérelmileg (precarié) feltenni, hanem szerkeszteni kell. A' másodikra csak egy okát említem a' szerzőnek: Szabad philosophálni, ugymond, mert mihi Copernicus' állításának igazsága a' földnek nap körül kerengése iránt megbizonyosodott, annak állításaért senki sem kárhoztattatott. Különös!! De hát míg valakinek épen olly igaz philosophálása, mint a' Copernik' állítása volt, meg nem ismertetik, szabad üldözni azt épen úgy, mint a' Copernik' rendszerének elismeréseig történtek üldözések? Így ki merné megnyitni száját philosophálásra, hanemha a' szerző?

Végül a' szerző egy értekezést ad, mintegy philosophiai mutatóványul, melyben istent a' naturalismus, pantheismus és theismus' zavarjaiból akarja kiszabadítani. Nagy és szükséges vállalat; de a' szerző azt, olly philosophia után, mellynek bevezetését adta, soha sem viendi ki. A' naturalismustól megszabadítani istent, nem a' természet' változósága, nem a' természeti dolgok' körös, vagy lánczolatossá egybenfüggése, az AB—XY gyertyák' felhozása, s más tudománytalan kérelmek, hanem mély philosophiai szerkezet által lehet. Istent a' pantheismus' zavarjaiból olly erősségek, mellyeket a' szerző felhord, nem hogy megszabadítanak, de a' mindenből is örökre kivezetik. Ilyen gyengék és kérelmek a' theismus ellen felhozott erősségek is.

Azokhoz, mik a' tárgyhoz szorosabban tartoztak, legyen szabad egy közönséges nyelvtudományi jegyzést is toldanom. A' szerzőnek magyar nyelvtudománya annyira elvág a' már bevett nyelvtudomány' szabályaitól, hogy ezen tárgyban felőle következőleg lehet gondolkoznom: Ő vagy nem gondolkozott még eddig, a' magyar nyelvtudománynak csak helyesírási oldala felett is, vagy ha gondolkozott; nem érti annak szabályait, vagy makacs azok iránt, talán új, vagy inkább ő is-

kolát alapítandó. Ha az első, úgy miért ír magyarul; ha a második, ügyekeznek legalább a főszabályokat megérteni, mielőtt írna; ha a harmadik, vegye eszébe, hogy hajdani chaoszába nem olly könnyen rohan már a magyar literatura; minden esetben pedig a szerző hazai nyelvünk iránt több mint hűtelen.

Végezetre azon ohajtásom mellé, hogy a szerző széles olvasását ügyekeznek behatólag központosítani; kötöm azért őszinte köszönetet, hogy szerző által alkalmat nyerheték nézetemet a philosophiáról úgy adni, miképen azt mint bíráló tehettem, addig is míg többet tehetnék.

Szigethi.

NÉMET LITERATURA.

Történettudomány.

3) *Geschichte des achtzehnten Jahrhunderts und des neunzehnten bis zum Sturze des französischen Kaiserreiches. Mit besonderer Rücksicht auf geistige Bildung. Von F. C. Schlosser, Geheimerrath u. Prof. d. Gesch. zu Heidelberg. Erster Band. Das achtzehnte Jahrhundert bis zum belgrader Frieden. Heidelberg, bei Mohr. 1836. 8. XVI és 643 lap.*

A lelkes és tudós szerző, e' munkája által, melly a legújabb történetírás' egyik legfontosabb tüneménye, érdemmel szerzett dicsőségét újra nevelte. Az előszó szerint ő maga azt ohajtja, hogy az, a' következő, 1823-ban kijött munkájának: „Geschichte des 18t. Jahrhunderts in gedraengter Übersicht, mit steter Beziehung auf die völlige Veraenderung der Denk- und Regierungsweise am Ende desselben“ második kiadását pótolja.

Hogy az érdeklött század' történetei' átnézete könnyebbüljön, a' szerző azt négy időszakra osztja, s hōven s részletesen festi e' nagy nevezetességű kort. Egyébiránt nem csak a' politikai történetek' kifejlődését, hanem, mint a' czím is mondja, a' szellemi műveltség' menetelét is előadja; és pe-

dig azonszoros összefüggés' és kölcsönös hatás' folytonos kimutatásával, melly közöttök tagadhatatlanul van. A' jelen kötet név szerint Francia- és Németország' polgárisodását, erkölcsi és szellemi fejlődését adja; a' legfontosb angol írókat is felhozván, az egyetemes literaturára való befolyásokkal. A' szerző, munkája' minden szakaszaiban széles olvasást, éles, keresztülható, tudományos nézést, szabadelmű itéletet fejt ki, s nagy erőt magát holmi balitéleteken túltenni: a' mit javalva el kell ismerni, ha nem lehetni is vele mindig egy értelemben. Ezen felül neki az a' szerencse jutott, minél fogva több, eddig használatlanul rejtezett kútfőket használhatott, név szerint a' párizsi kir. könyvtár' kéziratban levő több rendbeli hivatalos irományait, mellyek' segédelmével több pontokat felvilágosíthatott, s különösen a' spanyol, francia, angol stb. udvarok' viszonyairól a' múlt század' kezdetén érdekes, egyszersmind fontos adatokat közölhetett. Nevezetes czikkelyek a' spanyol successioi háborút, az orosz hadierő' támadását, a' régensség alatti francia állapotokat, valamint Locke, Shaftsbury, Voltaire s egyéb akkori coriphaeusoknak a' közéletre befolyását tárgyazók. S a' szerző a' literaturai neves férfiak' bélyegzésében szint olly szerencsés, mint politikai személyei' festésében, mellyek' többnyire szintolly élesek és valók, mint tündöklők.

1.

4) *Geschichte der europäischen Staaten. Herausgegeben v. A. H. L. Heeren und F. A. Ukert. — Geschichte von Portugal, von Dr H. Schäfer, ord. Prof. d. Gesch. an d. Universität Giessen. Erster Band. Von der Entstehung des Staates bis zum Erlöschen der echten burgundischen Linie, 1383. Hamburg, bei F. Perthes. 1836. n. 8r.*

Schaefer professor' historiája több criticalával készült, mint bármelyike azoknak, mik Portugalliában jelentek meg; és ezért, s hasonló munkák' nagy ritkasága s majd mindnyájok' elavultsága mellett fölötté nevezetes jelenet a' történettudomány' körében. A' szerző a' spanyol historia' több ágairól adott egyes értékezesében mutatta már ki a' pyrenaei félsziget' literaturájában való nagy jártasságát; s a' darmstadti udvari könyvtár, spanyol és portugall historiai munkákban talán leg-

gazdagabbika Németországnak, helyezte őt azon állapotba, hogy olly terjedelmes alapos-sággal rajzolhassa a' portugalliai történeteket, mint azokat ezen első kötetben találjuk.

A' jelen kötet két könyvre oszlik, mely-lyek' elseje a' status' kezdetétől Algarbia' megszerzéseig 's teljes függetlenségéig (—1279) terjed; a' második Diniz királytól Fernando' haláláig (1383); a' könyvek, kevés kivétellel, az egyes királyok' egymásra következőse szerint szakaszokra vannak osztva; mi kétség kívül igen egyszerű; de nagy kérdés, kedvez-e ezen osztályelv a' pragmaticai előadásnak, vagy nem nyertünk volna-e tisztább átnézetet, ha a' belső, országos és népi élet, a' külső történetektől elválasztva, adatott volna elő?

Azon ellenvetést, melyet a' szerzőnek tenni lehetne, hogy a' történetekkel bánásban egy-formátlan; név szerint, hogy a' könyv' elején az egyes dolgokba nagyon bebocsátkozik, később pedig rövidebben értekezik: megelőzte a' szerző, előbeszédében e' szavakkal: „Gáncsoknak tetszhetnék, hogy az első királyok' történeteiben a' portugalliaknak a' mórokkal és castiliaiakkal viselt apró harczaitat bővebben beszélem el, mint később a' nagyobb háborúkat. De a' népetlen és kisdud országra nézve ama' harczok nem voltak kicsinyek. Portugalliának, hogy magát fentarthassa, ezen háborúban minden hadi ereit össze kellett szedni: igaz, kis had volt, de bajnok-had, mely a' haza' veszedelmezettett létezését végre dicsőségesen kivívta.“

Neveli becsét a' könyvnek, hogy benne az igazgatásnak és alkotmányának különös figyelem jutott, hogy a' szerző itt ott egyes pontokba is ereszkedett; kevesbbé helyesen történt, az egyházi és közgazdasági viszonyok' olly terjedelmes előadása (noha sok homályos tárgy ekkép felvilágosítatott), mert ekképen maga a' historia felette elborítatott mellékágai' bősége által, 's annak felsőbb fel-fogása tetemesen megnehezült.

A' jegyzésekben idézett tanuhelyekre nézve, azok nagy bőségben fordulnak elő ott, hol mintegy teremtenie kellett a' szerzőnek; gyérebben ott, hol már előtte tisztában voltak a' tárgyak. Helybenhagyással kell itt megjegyezni, hogy a' szerző egyenesen a' kútfők után dolgozott, név szerint használta az okleveleket; 's a' tartalomtól látszik, mi-képen ő azokat az oda tartozó krónikákkal is

gondosan összehasonlította, ámbár nem hozta fel mindig a' tanuhelyeket: a' mi pedig illy első kézből vett munkánál, okvetetlenül meg-kívántató. Egyébiránt méltán illeti őt arra nézve a' legjavulóbb helybenhagyás, hogy a' portugalliai historia' számos kérdéses pontjait legnagyobb részt szerencsésen felvilágosította; ezen felül az előadás egyszerű, természetes, 's e' mellett élénk is, hol a' tárgy enged. Ha a' szerző azon jelességgel folytata-ndja munkáját, mint kezdte, olly kitűnő történeti művet nyerend a' tudós világ, mely a' historiai literaturának egy nagy hiányát fogja pótolni.

3.

Magyar dolgok külföldi munkákban.

— *Wimmer*, hazánkia, 's ismeretes geographus, Berghaus' folyóiratában (*Annalen der Erd-, Völker- und Staatenkunde. Dritte Reihe, II. Band, Berlin, 1836. I. 97—157*) e' czim alatt: *Übersicht der geographischen und physikalischen Beschaffenheit des Königreichs Ungarn*, honunk' föld- és természetirási képét közli. Különös gonddal 's szerenés felfogással vannak itt hazánk' külön hegyi rendszerei, egyes csoportozatai, el-ágazásai 's összefüggései festve; mely részben a' szerző' érdeme annál nagyobb, minél kevesebb elődei voltak e' tárgy körül. Egyébiránt a' dolgozatnak előttünk fekvő része — mert berekesztését még várjuk — rövidsége mellett is olly gazdag, ismeretekben, olly rendszeres osztályzataiban, 's előadása olly kedves: hogy fordítása néhány egyes helyek' változtatása után, közönségünkre nézve kétség kívül igen becses jelenés lenne. (Magyarországnak széles értelemben, terjedelmét 5899 négyszeg mérföldre teszi a' szerző. Így tehát a' többi europai királyságokkal összehasonlítva, egyedül Francia- és Spanyolország haladja meg terjedelmére nézve; minél fogva, 's azt is tekintetbe vévén, hogy mint dél-europai ország minden négyszeg mérföldön általában 3500, 's így egészben 20 millió embert könnyen eltáplálhat, nem kételkedik a' szerző Magyarországnak, a' másod nagyságu europai országok között, az első rangot kimutatni).

— *Ifj. Tamnau Fr.*, Leonhard és Bronn' ásvány-tudományi évkönyvekben (*Neues Jahrbuch für Mineralogie, Geognosie, Geologie u. Petrefactenkunde, Stuttgart, Jahrg. 1836. I. Heft, I. 41—46*) e' czim alatt: *Über die geognostischen Verhältnisse der Gegend v. Radna in Siebenbürgen*, néhány felette becses adatot közöl Erdélynek 's különösen a' radnai vidéknek föld-ismereti viszonyairól, melyeket azon alkalommal jegyzett, midőn 1824-ben testvérhazánkban, a' Zalathna körüli aranybányák' szemlélése végett, néhány ideig mulatna. (Érdekes a' többi közt az értekezőnek észre-vétele az úgy nevezett „radnai borvízről“, mely, mi-

előtt az Erdély' belsejéből jövő utas Radnát elérné, a' Nagy Szamos' tág völgye' közepében bugyog elő. E' forrás olly nagy mennyiségű szénsavas meszet rak le, hogy körülötte egy nem csekély, kúpforma hegy formálódnék, mely a' legtisztább mészcsepőkőből (Kalksinter) áll. 'S így a' forrás nem völgyben fakad többé, hanem ezen kúp' csúcsán, mely utóbbi a' mésznek folytonos lerakódása által folyton növekszik. Azt jegyzi itt meg a' szerző, hogy el nem lehet még dönteni, valamely roppant mészrétegben ered-e e' forrás, mely talán azon őshegység fölébe rakodott, mely a' völgynek falát teszi; vagy pedig a' károlyfürdei bugyogányhoz (karlsbader Sprudel) hasonlólag, földtekénk' mélyebb tartományából tör elő. Minden esetre, u. m. az író, felette érdekes és figyelemre méltó tünemény; 's a' lerakott mész' mennyiségére nézve talán csak az említett károlyfürdei bugyogányt lehet hozzá foghatónak mondani).

— *Partsch Páltól*, a' bécsi természettudományi muzeum' évkönyveiben (Annalen des wieners Museums der Naturgeschichte. Wien, 1835. I. l. 93—101) illy czímű értekezést olvasni: *Über die sogenannten versteinerten Ziegenklauen aus dem Plattensee in Ungarn, und ein neues urweltliches Geschlecht zweischaliger Conchylien: Congeria*. A' Balaton folyvást kihányja a' nép által úgy nevezett kecskekörmöket, melyeknek a' rege illy eredeteket adja: egy előzőtt királyunk, bujdosásában egy gazdag pásztortól pénzt kért, ki istent hívá bizonyságul hogy nincs neki; a' miért utól érvén őt a' bánat, megörülve, nyájával együtt a' tóba ölte magát. Bartsch (Ungr. Magazin, II. Pressb. 1781.) és Beudant (Voy. en Hongrie. Paris, 1822. II.) osztriga-maradványoknak, mások chamiteseknek, sőt halfogaknak, dr. Ries (I. Tudom. Gyűjt. 1820. XI. 37) kővé vált kecskekörmöknek tartották, Partsch Pál pedig már akkor bizonyos csigafaj' maradványinak hitte. Ő azokat most egy új nemnek, melyet *congeria* néven nevez, rendeli alá, 's neki négy fajt, mind ásványost, tulajdonít, t. i. *c. subglobosa*; *c. triangularis* (előfordul Tihanynál, de ritkán ép egész példányokban); *c. balatonica* (Balaton mellett, névszerint Tihanynál is); és *c. spatulata* (Austriában, 's Magyarországbán Sopronban).

Literaturai mesék.

A' sasok, és a' vakand.

Közel hegyeknek csúcsán ült külön külön
Két nagy sas, zsákmányt vizsga szemmel lesdelők.
Örvös galambot láta szállni, 's elfogá,
Hozzája csapván, egyik. Nem soká reá
Emez megpillant a' harasztban őzikét
Legelni, 's villámsebbel fölkapván, viszi
Fészkébe. Látván ezt a' völgy' zsellérei
Csodálták erejét a' sasnak. Ó ti bamba nép!

Mit tátogattok? szólott a' kibújt vakand,
Hisz' e' másik sas csak az elsőt utánozá.

Illyen vakandul mondatik, hogy a' saját
Bélteki-Ház nem más, mint utánzott Tollagi.

A' márványdarab és a' szobrász.

Darab márványt lelt útfélen az ügyes művész,
'S csinos szoborrá képezé. Tetszett a' mű,
Csak egy kontárnak volt illy észrevétele:
Hogy nem saját; — hisz' a' márvány nem tőle van.

Csongorrral épen így ítélte egy műbíró.

Czuczor.

Bibliographiai jelentő.

Legujabbak.

Aurora; hazai almanach. Alapítá Kisfaludy Károly, folytatja Bajza. 1837. év. Buda, 12r. Öt eredeti aczélmetszettel. 3 f. 30 kr.

Melczér Lajos: Gyakorlatokon épült magyar szabályozatu latin nyelvtudomány. Pest, 1836. 8. 40 kr.

Fejér György: Honi városainkuak nemzetünk' kifejtülésére (?) 's csinosbulására befolyások. Pest, 1837. 8. 40 kr.

Beöthy Zsigmond: Koszorú, elbeszélések' gyűjteménye gyermekek' számára. Pozsony, é. n., színezett képpel 1 ft.

Szilágyi Ferencz: Klio. Historiai zsebkönyv. 3d. eszt. Kolosvár, 1836. n. 12r. 2 ft. 24 kr.

Moore Tamás: Egy irlandus' utazása az igaz vallás' felkeresése végett. Irland' népe' ősi hitének védelmére jegyzésekkel felvilágosítva. 2 füzet. N. Várad, 1836. 8. 2 f. 12 kr.

Breznay Pál: A' keresztyén eklézsiának historiája. Kolosvár, 1836. 8. 1. f. 24 kr.

Balogh József: Tanakodás az ekéről. Természettvizsgálók, mathematicusok, értelmes földművelők és földmíveltetők' számára. Pest, 1836. 8. 3 köre irt táblával.

Romai classicusok magyar fordításokban. Kiadja a' magyar tudós társaság. Első kötet: C. C. Sallustius' épen maradt minden munkái. Magyarra Kazinczy Ferencz. Budán, 1836. n. 8. 1 fr. 30 és 2 f.

Tudománytár. Kiadja a' m. t. társaság; szerkezteti Csató Pál, Xld. kötet (1836-ra 3d.). Budán, n. 8r. kömözetekkel. Tartalma: A' mostani europai polgári alkotmányok' alapulása. Középkor (Robertson és Römer után Kis János); Bevezetés a' természeti jogba (prof. Csacskó Imre); Az artézi kutakról, honunkra alkalmazva (id. Dercsényi János); A' francia szépliteratura' történeteinek veleje a' 16-d. század' kezdetétől a' 19-d. század' első negyede' végeig (Kis János); Angol literatura (Szalay László); Rándulás Carinthiába Glockner' hegyéig (prof. Szenczy Imre).

Nyomatik Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Pesten.

Januárius' 31d. 1837.

4. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Visszatekintés literaturánkra 1830—6. Folytatás. (D. Scheder Ferencz) 25 l. Történettudomány. Lassu István: Merkúr 1836ra (Péczely József), 30 l. Angol literatura. Nyelvtudomány. Richardson' új szótára, 32 l. — Szóbiralat (Vörösmarty) 33 l. Literaturai mesék és epigrammák (Czuczor és Virág A.) 34 l. Magyar tudós társaság, 34 l. Bibliographiai jelentő, 34 l. — Hirdetők 156 szám.

MAGYAR LITERATURA.

Visszatekintés literaturánkra 1830—6.

(Folytatás).

Literaturánk' azon ágát éri most a' sor, melly az iratok' számát tekintve, tudva levő okokból, talán legszegényebb volt mindenha, és most is az, a' többiekhez képest; de érdemre 's hatásra nézve e' legújabb korszakban legfontosabb és nevezeteseb. Érttem azt a' nemét a' dolgozatoknak, melly a' köz ügyet, t. i. azt, a' mi minden polgárt, minden hazafit, mint polgárt és mint hazafit, legközelebből illet, annak minden ágazatiban tárgyalja. Egy író van itt csak, kit előkelőleg neveznünk kell; de ez az író legfőbb ösztöne volt e' korban az olvasásnak, ébresztője egy megrögzött véleményektől független gondolatcserének, lelke, 's egyszersmind jele haladó korunknak. Az olvasó tudni fogja, hogy gróf Széchenyi Istvánról emlékezünk. Az ő munkáit, eredetiben 's fordítva, ezer meg ezer példányban, százezerek nyelték el; 's azért a' közönségesen mutatott részvét kedvesen veendi talán, ha jelen, elszámoló inkább 's emlékeztető, mint történetfejtegető előadásunk, az időszak' főemberénél, elereszti

a' fölvevő fonalat, 's néhány perczre, életirási vázlatná alakul, annyival is inkább, minthogy nagy lelke 's szerencsés környülményei megengedék neki, hogy a' szót tett kövesse, 's így írói pályája 's életpályája csakhamar egygyé olvadjon.

G. Széchenyi István, fia az annyit áldozott g. Széchenyi Ferencznek, Bécsben született, september' 21. 1792. A' nemes felkölt seregtől a' cs. kir. hadhoz menvén által, az europai népháboru' legnevezeteseb csatáiban részt vett; 's e' pályán mellét több érdemrenddel takarta. Még katona korában bejárta Németországot minden irányában, Angliát, Francia- és Olasz-, az éjszaki Spanyol-, és Görögországot, a' török birodalmat, 's 1820ban Kis-Ázsiát érintette. E' vándorlásiban szerzé Széchenyi, folyvásti magányos studiumok' segédelmével, azt a' political tekintetet 's combinationiót, a' külön népek' nemzeti 's közgazdasági viszonyai' azon terjedelmes és gyakorlati ismereteit, mellyek hazájának egykor olly gazdag gyümölcsöket voltak szerzendők. Az 1825/7diki országgyűlés alatt, mellynek tanácskozásiban eleitől fogva élénken részesült, elhagyta a' hadi pályát, hogy napjait kizáró-

lag a' hon' legfontosabb érdekeinek áldozas-
sa. 1825, november 3-án volt az az emléke-
zetes ülése a' képviselőknek, melyben ő,
Nagy Pál' elragadó beszéde után, egy nem-
zeti academia' felállítására 60 ezer pengő fo-
rintot tett a' haza' oltárára. A' rendek' elra-
gadtatása visszahangzott az egész hazában,
és minden hű szív megnyílt a' Széchenyi név-
nek. Azonban ez csak kezdete volt nyilvános
hatásának. Eleinte mindjárt figyelmessé le-
vén gazdaságunk' egyik igen nevezetes ága',
a' lótenyésztés' hanyatlására: már 1826-ban
eszközölt ennek emelésére egy társaságot,
melly évenkénti tetemes jutalmak, verseny stb.
által ébresztőleg 's gyámolítólag hatván, rö-
vid időn olly kitünő siker mutatkozott, hogy
az egyesület az állattenyésztés' egyéb ágaira
is kiterjesztvén figyelmét, állattenyésztő társa-
sággá alakult, míg tagokban 's pénzalapban
folyton öregbülve, 1835-ben, mint gazdasági
egyesület az egész gazdaságot bevoná mun-
kálkodásai' körébe. 1828-ban, „Lovakról“ czi-
mű érdekes könyvében (németre ford. Vojdi-
sek, Lipcse, 1829. n. 8.; újra Paziazi, Pest,
1830, n. 8.; dán nyelvre Collin, Kopenhagen,
1835, 8.) előadta a' lótenyésztés' állapotját ha-
zánkban és Angliában, 's kifejtette ennek el-
veit, 's utat mutatott, mikép lehessen azokat
saját viszonyaink közt czélirányosan alkal-
maznunk. Már ezen irat is elárulja, a' benne
számosan elhintett általános intésekkel, 's
közgazdasági figyelmeztetésekkel, az előité-
letek' majdani szerencsés ostromlóját, 's köz
jóllétünkre nagy befolyásu lelkes író. Az
1825/7-diki országgyűlés után első munkája a'
nemzeti casinónak, a' haza' közepében, Pes-
ten, felállítása volt, melynek czélja nemcsak
a' főnemességnek alkalmas találkozási he-
lyet nyújtani, hanem a' felekezeti szellem-
irtása, a' mivelt osztály' minden szakaszainak
egymáshoz közelítése, rang és állapot' kü-
lönbsége nélkül. 'S valóban hazánk a' casi-
nók által, melyek a' középpontinak mintája
szerint Magyar- és Erdélyországban már igen
elágaztak, mind az érdeklét tekintetben,
mind pedig tudományos miveltség 's a' magyar
nyelv' terjedésére nézve — minthogy a' casi-
nókban olvasószobák, néhány könyvtárak is
léteznek, különös ügyelettel a' magyar lite-
raturára — tíz rövid év alatt egy egész iva-
déknyi haladást mutat. — Midőn a' főherczeg-
nádor, mint pártfogója a' felállítandó acade-

miának, 1828' elejére, ennek négy első ala-
pítóját, Pestre hívta, hogy egy, a' haza'
íróiból nevezett küldöttséggel annak alapját
megvessék, g. Széchenyi István, a' küldött-
ség' elnökével, g. Teleki Józseffel, legelőn-
kebb részt vett annak munkálkodásiban; 1830-
ban pedig, midőn az intézet constituáltatott,
az igazgatóság által másod elnökül választá-
ték, mely választás azóta minden évben
megújítatott. 1830-ban következett második
munkája: „Hitel“ (németül Vojdisektől, Lip-
cse, 1831. n. 8. és Paziazitól, Pest, 1831.
n. 8.), melyben kifejti azon okokat, miknél
fogva Magyarország, gazdasági, ipari 's ke-
reskedési tekintetben, ereinek lehető fejlődé-
sétől olly távol marad; 's élesen harczol számos
berozsdásult nemzeti halitéletek, ál nézetek,
önző czélok ellen. Soha könyv nem ragadta meg
nálunk illy mértékben a' köz figyelmet. Négy
év alatt négy kiadás érte egymást. A' hala-
dás' emberei örömtapsolva álltak mellé, a'
megállapodásai' mindenfelé hangoztatták ne-
heztelesöket. Illy sokfélekép sértett, bántott
magányos érdekek, 's nemzeti jelességekrűli
hamis fogalmak mellett a' visszahatás el nem
maradhatott. Ellenei' részéről, a' több or-
szággyűléseken által magának, mint megyei
követ, jó nevet szerzett gr. Dessewffy József,
lépett fel az ugy nevezett „Taglatat“tal (Kas-
sa, 1830. 8., németül Ludvighától, u. ott 1831.
8.); melyre g. Széchenyi' részéről a' Világ
következett (Pest, 1831. n. 8.; németre ford.
Paziazi, 1831. n. 8.), részint czáfolatja a' meg-
támadásoknak, részint a' Hitelben állított
vagy csak érintett eszmék' bővebb fejtegetése.
Ezt, 1832-ben „Magyar Játékszínről“ könyve
követte (Pest, n. 8.), egy középponti színház'
mikép alapíthatását illetőleg. 1833-ban egy
budapesti állandó híd' építését tárgyazó elő-
leges adatok' gyűjtése végett, gr. Andrásy
Györggyel Angliába tett útjáról visszatér-
vén, az arról szóló, részletes jelentést, az ő
hathatós mozgataisaira felállott hídegyesület-
hez intézve, kinyomatta (Pozsony, n. 8., új
folio-kiadás a' Jelenkor mellett, 1831; németül
Paziazitól, Pozsony, 1833. 8.). Ugyan azon
évben jelent meg törvényjavaslati munkájá-
nak első kötete is (Stadium. Lipcse, 1833. 8.).
Ezen idő körül történt, hogy bold. fejedelmünk'
's a' főhg-nádor' tisztelő bizodalmánál fogva,
ő vette által kir. biztosi méltósággal a' vas-
kapui vízmunkálatok' felsőbb igazgatását.

E' célra 1834' elején ismét Angliába ment; 's az esztendő' többi részeit folytonos munka, baj és fáradságok közt, újabb rendeltetése' helyén töltötte. Ez időben indultak meg a' Jelenkor' Társalkodójában világot látott töredékei „A' Dunahajózás körül“ (németül Paziaztól, Budán, 1836. n. 8.), mellynek elősegítésében, 's egész Kis-Ázsiáig terjesztésében tanácscsal és tettel Széchenyi nem keveset fáradozott. Ferencz király' halálától fogva ismét majdnem szakadatlanul részt vett az országgyűlési tanácskozásokban annak végeig; 's itt előkelő szeretettel szökött a' magyar nyelv', középponti „nemzeti“ színház', 's állandó híd' tárgyában, név szerint ő volt, az utóbbira nézve, a' két város' kisajátítása', 's a' különbség-nélküli hídvámfizetés' egyik legtüzeesebb sürgetője. 'S a' főhő-nádor a' híd' tárgybéli országos alválasztmány' elnökségével is őt volt kegyes, nem sokára a' diéta' befejezése után, megbízni.

A' közértelmesség' kifejtése, nemzetiség, az eldarabolt erőknél nyilvános czélokra egyesítése, a' nemzet' ereje 's méltósága' emelése, 's a' közjóllét' előmozdítása: fő irányai Széchenyinek, mint a' törvényhozás' tagjának és írónak; tetteiből 's nyilvános beszédeiből a' világ- és emberismerő, a' közgazdaság' titkaiba avatott, éleslátású státuseMBER, 's dolgok' kivitelében fáradhatatlan munkássága 's ritka ügyességű férfiú, valamint a' legtisztább keblű 's áldozatra örökké kész hazafi tűnik ki. Előadása lelkes, élénk, képekkel 's példákkal gazdag, gyakran elmés, nem ritkán metsző; kedveli a' félre csapást, tárgytól eltérést, 's ez, 's némi rendszeretlenség az, mi gyakran szemére hányatik. Mind a' mellett, hogy köznézetei 's pályája számos érdekekkel összeütközik, szerencsés volt, céljai' tisztaságával a' fejdelemtől kezdve, keresztül minden rendeken, bizodalom' 's szeretet' sokféle jeleit vehetni. Több vármegyékben, többnyire köz kívánatra, táblabírással, Sopron, Pest, Szeged által polgársággal tiszteltetett meg; Nógrád, Hont, Bihar, képével díszítették gyűlési termeiket; Alsófejér egy küldöttség által arany íróttal becsülte meg; a' nagyenyedi casinoegyesület egyetlenegy tiszteleti tagjává nevezte; Székesfejér vármegye köszönetét írta meg hazafiúi fáradozásáért; a' bajor kir. academia, írói érdemei' elismerésül, tiszteleti tagjául választá, stb. —

Hátra van azon pár iratnak említése, melly a' mai czikkelyünk' elején érdekelt osztályhoz tartozólag, a' szóban levő idő alatt megjelent. Egy részt azokra gr. Széchenyi' munkái adtak alkalmat. Ilyenek egy névtelennek „toldalék észrevételei a' Hitel című munkához“ (még 1830; 's másodszor Pesten, 1831); gr. Dessewffy József Taglalata; gr. Dessewffy Aurél, Marcell és Emil' Néhány szavok a' közönséghez a' Hitel, Világ és Taglatat' ügyében; G. Széchenyi István, mint író, Orosz Józseftől (Pozs. 1832, németül is, u. ott 's akkor). Ilyenek Balásházy János' irata: Az adó 's még valami (2-odszor Pest, 1831. 8.); Gaal Domokostól: Egy két szó a' haza mellett (M. Vásárh. 1831); a' kereskedési szemléletek (Kassa, 1832); a' mostani finczmunkálatok' fonákja (Kassa, 1833); Srányi Jánostól: Status-adósságok és status-papirosok (Pest, 1834); Nyitra-Zerdahelyi Lőrincz' egy pár röpkeirata (Tisztválasztási terv; 's Intézkedés, vagy is mit kell tenni magyar hazánkban szegény adózó népiünk' fölsegítésére; Pest, 1834); Nagybritannia' polgári alkotmánya (Buda, 1835); a' „sajtószabadságról“ egy névtelennek értekezése (Rozsnyó, 1831) 's Kiss Pálé (Bécs, 1832). Politicai ügy, mint történeti tekintetben nevezetesen ezen időszakaszból a' két testvér hazabeli országgyűlések' jegyzőkönyvei 's irományai, 's több nemes megyéknek, név szerint Bihar, Komárom, Nógrád, Nyitra, Sopron, Temes, és Torontalnak nyomtatott észrevételeik az országos küldöttségek' ugy nevezett rendszeres munkáikról. — Nem említjük, mint idegen nyelveken (deáku' 's németül) írottakat, mik ellenünk 's nyelvünk ellen, határainkon belül és kívül megjelentek.

A' törvény tudomány nem igen gyarapodott. A' törvények' philosophiájára nézve azonban érdekes Montesquieu' fordításának megjelenése. (A' törvények' lelkéről, a' párizsi 1816ki kiadás szerint. 3 köt. Pozsony, 1833), 's Beccaria' könyve a' bűnök és büntetésekről (ford. Császár F. Zágráb, 1834). Magyarországot illetőleg, a' törvényczikkelyeken, törvényszéki ítéleteken, 's egy kis kézikönyvön kívül (Magy. törvény' summája, Patak 1831) csak egyes értekezések jelentek meg; millyek „Georch Illés' törvényes tárgy értekezései“ (2 köt. Pest, 1833—4); Móth Endréé a' be-elhajtasról, Bezerédj Lászlóé az ol-

dalágu rokonok' öröködéséről, Somogyi Jánosé a' zálogokról. Szekrényesy Endre Kassics után az „Ügyvédek és perlekedő felek' kézikönyvét“ adta. Fenyítő-törvényszéki magyar törvényt, Szlemenics Pál írt, bővebben fejtegetve ismeretes latin munkáját; Stettner György Sáfár' Váltójogát adta, műszótárral; 's Thaisz Endre Wachtler Bernard' Nyiltszivű észrevételeit a' Magyarország' számára javasolt váltó- 's törvénykezés-rendre. Erdélyi hazafitársainkat Vajda László egy terjedelmes munkával ajándékozta meg (Az erdélyi polgári magános törvényekkel való esmeretségek. 4 köt. Kolosvár, 1830, helyesben 1831; 's: Az erd. polg. magános törvények' historiája; ugyanott és akkor); 's Benkő László Bod Péter' egyházi törvénykeztető könyvét adta a' jelen állapathoz alkalmazva.

A' történettudomány' mezeje még a' magyar nyelvtől elválva is, szomorú tekintetet mutat; a' mi annál busítóbb, minthogy a' historia a' mult században olly szép reményeket gerjesztőleg indult fejlődésének, 's a' jelenben, németül író hazánkiai dolgozatán kívül a' kútforrások' gyűjtése többek által olly szép szeretettel üzetett, 's részint üzetik mostan is. Ohajthatni hogy e' látszó megállapodás egyebet ne jelentsen, mint azt, hogy nekünk az eddigittől különböző szellemű historiánk készül támadni: átmeneteli időpontok pedig gyakran terméketlenek; vagy hogy külső okok akasztják meg a' haladást. Hogy azon keveset felszámoljuk, mi ezen osztályhoz tartozólag e' hat évben világot látott: mindenek előtt a' philosophicus fejű Nyíry István érdemel figyelmet, ki „Tudományok' öszvesége“ című munkája' II. és III. d. kötetében a' minden historiai tudományok' encyclopaediáját adta (Patak, 1831.). Világ' historiáját Lassu kezdett írni (eddig 2 köt. Buda, 1832), 's legújabbban egy névtelen (1ső köt. Pest, 1836); a' kassai „Oskola“ című gyűjtemény' 4. d. füzetében közölt világhistoria, 's a' Bredovból fordított „nevezetességek“ egész a' használhatatlanságig rövidke. Az újkori historiát egyes részeiben vagy pontjaiban érdekli Orosz megakadt gyűjteménye „Századunk“; 's Szász Károly' lelkes felfogású 's előadású könyve „1831. esztendő' történetei“ azt sajnálatja, hogy a' szerző e' historiai évkönyvet nem folytatja. Specialis historiák: „A' zsidó nemzet' történetei és ritka szokásai“; az éjszak-

amerikai egyesült-országok' történetei Herrmann' fordítása után Velenczei Gábor (Buda, 1836. 2 k.); Magyarországé Budaytól (de csak új kiadás); Spányik' kisebb 's egy névtelen' még kisebb historiájának fordításai; egyes szakaszt festett Czuczor, e' munkájában: Hunyadi János' viselt dolgai, leginkább Engel és Fessler után (Buda, 1832, 's javítva Pest, 1833) egyes megye' vagy hely' történeteit adtak, Fábian Gábor, Arad vármegye' leírásában: 1ső rész, historiai leírás; Dóczy: Sz. Gotthárd' története és viszontagságai; Komáromy Miklós: Gyula városáról és a' hajdani Gyula várról; egyes eseményt: Balásházy, az 1831ki felföldi zendülések' leírása; életírásokat adtak: Podhradczy Pázmán Péterét, Sz. Lászlóét (ez inkább csak némelly illető kútforrások' összeállítása); Szilasy Ján. Kresznerics Ferenczét, Toldy Ferencz Kisfaludy Károlyét. Végre magyar kútforrások közül, a' Podhraczy által kiadott „két krónikán“ kívül nem jelent meg semmi. — E' nagy szűke mellett terjedelmesebb 's nyomosabb munkálatoknak örvendetes jelenései legújabb korunknak a' historiai zsebkönyvek, melyek a' nagyobb közönség' figyelmét vonván magokra, 's részint kedvesen fogadtatván, publicumot látszanak ígérni, a' kor' szellemében készült lelkes historiai dolgozatoknak! Kezdője e' zsebkönyveknek volt Szilágyi Ferencz Kliójával, mellyből 1832re, 1833ra 's 1836ra jelent meg egy egy kötet (az első kétszer), 's kiterjeszkedik a' minden kori 's nemzeti történetekre, különösebb tekintettel még is a' legújabb kor' dolgaira 's jeleneteire; Kovácsóczy Mihály 1833ra és 1835re adott egy egy kötetet Arpadiájából, almanachi csínnal, a' b. Hormayr és Mednyánszky' ismeretes zsebkönyvök' mintája szerint, kirekesztőleg hazai tartalmút; legújabbban pedig Lassu István Merkúr címmel egy genealogiai-historiai és statistikai zsebkönyvet adott, évenként folytatandót.

Ország- 's népismeretet tárgyazó munka több jelent meg figyelemre méltó. Ugyan is Patakon „A' régi geographia' rövid rajzolatja“; Dóczy a' 11. 's 12d. kötetével befejezte Europa' nagy geographiáját; Lukács Pál, Staut József, Brassai Sámuel, 's a' kassai „Oskola“ részint eredeti részint fordított elemi geographiákat adtak; hazánkat tárgyazák: Perger, „A' magyar és hazája régenten; Puky: „A' magyar haza“; Fényes Elek: Ma-

gyarország geogr. és statistikai tekintetben (1. előbbi számunkat); Gegő: Magyarország' rövid földleírása Albach után; ismét Magyarországét egy névtelen (Pozsonyb., Schmidt-nél); továbbá egyes vidékek' leírásai: Podhradczky, Buda és Pest' volt régi állapotjokról; Patacsich, Sz. kir. Pest városának leírása. — Az útleirási literatura kevés, de részint igen jeles munkákkal szaporodott, név szerint Tessedik Ferencztől megjelent: Utazás Franciaország' déli részeiben; Bölöni Farkas Sándortól: Utazás Éjszakamerikában; ide tartozó még Theon' utazása Görögországban (Ludvightól); valamint a' régibb világ' ismeretéhez: Antenor' utazása Görögországban és Ázsiában, ford. id. Farkas Sándor (eddig 3 köt.), 's A' szent földi vándorló, azaz Leeb Róbert apátur' utazása Dóczytól.

A' mathematicai tudományok sűrűbben szólnak meg magyarul, mint eddig: Arithmetikát adtak Méhes György, Méhes Sámuel, Bolyai Farkas, Kovács János, Bicskey István (Klaber után), Nagy Károly; tiszta mathesist Tatai András; felsőbb analysist, mint említők a' maga helyén, Győry; mikhez Babbage' logarithmusai' magyar kiadása is számlálандó Nagy Károlytól.

Következnének már most a' természet-tudományok. De itt fájdalom az első számunkban érdekelt Raff' természettörténetén, Vajda' Növénytudományán, Brassai hason tárgyu munkáján Lindley után, Tschanner' physicájának Bugát által készült fordításán kívül minden egyéb néhány apró értekezésből áll. T. i. a' tudományok' e' legszebb ága, mint tudomány, legkevesebbé fizet az életben; 's így ezen, a' természet' annyi ajándékával áldott honban ez a' mező az, melly legparlagabban hever. Avvagy nem leginkább külföldiek által tanultuk-e e' részben saját hazánkat ismerni?

Az orvostudomány valamivel szerencsésebb, mert az egyetemnél magyarul is tanítatik, 's egy osztályára nézve hazánkfainak közvetlen alkalmazatu az életben. Érdekeltük 2d. számunkban Bugát Pál' érdemeit az orvosi literatura körül; az 1831, 2 és 3ban folyt Orvosi Tárt, 's mellette kijött Orvosi szókönyvet. Schoepf Auguszt az orvosi rendszerek, gyógy módok 's némelly rokon tárgyakról értekezett. Egyes ágairól az orvosi tudományoknak ezek jelentek meg: Dieteticát Szotyori József adott; a' kávé, thé és csokolá-

déról történeti, természethistoriai, diaeteticai és orvosi tekintetben Balogh Pál értekezett; Falconer' észrevételeit az éghajlatnak 's más természeti okoknak befolyásáról az emberre, Csorba József fordította; Cseresnyés a' hallás' élöműszereiről, hallásról, ezeknek bajairól 's orvoslásokról irt; a' veteranus Kovács Mihály Magyar patikát adott, azaz: „Magyar- és Erdélyországban termő patikai állatok, növények és ásványok, orvosi hasznaikkal egyetemben“; Hufelandtól a' Szegények' patikáját Schedel közlőtte; Haulik a' Bábaságot adta, a' tudomány' jelen állapota szerint; Lóstáiner Orvosi tanítást irt a' hirtelen veszedelmet okozható betegségekben való serény segedelemhozásról; Flór Ferencz A' tetszhalottak' felélesztésökről szóló tanítást; leginkább nyelv' tekintetéből érintjük még Voigt' tanácsadó orvosának fordítását. A' külön gyógytudományhoz tartozik számos choleraírat, mellyek közt azonban kimerítő egysincs. A' tárgy' nevezetességénél fogva érintünk itt egy, Hanák által kiadott jeles körtörténetet: Öszves dermengés 's önképen kifejlett álomjárás' története. Figyelemre méltó, 's igen örvendetes dolog látni, literaturánk' e' most sarjadó osztályának, melly szép jövődőt ígér a' jelenen készülő orvosivadék' lelkesége. Ugyan is a' felvett idő alatt, az orvosdoctori rang' megnyerése' alkalmával szabálynál fogva készülő értekezések közt 1831ben 3, 1832ben 5, 1833ban 8, 1834ben 7, 1835ben 4, 1836ban 15 doctorandus írta magyar nyelven értekezését; 's ezek mellett Schuster prof. hazafiúi szellemének köszönhetni mind a' chemiának magyarul (jól) megszólalását is, mind a' gyógyszeres nevendékek közt ama' szellem' terjedését. Ugyan is 1833ban 7, 1834ben 8, 1835ben ismét 7 nevendék adott ki két két chemiai 's gyógyszerészi értekezést magyar nyelven. — Állatorvosi munka kettő jelent meg: Gyarmatié: A' falusi baromvros; és Balásházy Jánosé másodsor: A' nagyobb házi állatok' nevezetesebb nyavalyáiról.

A' gazdaságtudományról első számunkban emlékeztvén, megjegyeztük, hogy ide tartozó munkákról a' könyvárosi figyelem gondoskodott. Magányos írótól itt említésre méltók: A' mezei gazdaság' philosophiájának szabásai szerint okoskodó és munkálkodó gazda, Magda Páltól, Milótai Ferencz' gazdasági katechesise, alsóbb oskolák' számára,

mellynek első része a' földművelést 's a' gazdasági növények' terjesztését, a' második a' baromtartást tárgyzazza; Csorba András Vezért irt a' természetesen művelt mezei gazdálkodásra; 's Balásházy' Okos gazdája 2d. kiadást ért. Krenmüller dr. a' fogakról értekezett, különösen a' hasznos házi emlős állatokat tekintve, azoknak életkorok' megismerése végett. A' lótenyésztés' tárgyában b. Orczy Lőrincz szólt („Két kérdés“), Hoffner prof. Schwab' útmutatását fordította a' ló' külsejének esmeretére, 's Tennecker' munkáját: A' lókereskedés, minden titkaival. A' juhtenyésztést illetik Balásházy' munkái: Gyűjtemény a' j...ról, 2. köt., 's Újabb tapasztalások a' j... tárgyában. Milótai a' méhészetéről, Czambert a' selyemtenyésztéséről értekeztek. Végre Fábián Gábor Appert' pályairását adta ki az étektartásról.

(Vége következik).

Történettudomány.

- 2) *Merkür. Genealogiai-historiai és statistikai zsebkönyv 1836ra, Irtá Lassu István, a' n. m. m. kir. udv. kamara' registraturájának registransa, t. n. Torna vármegye' táblabírája, és a' m. t. társaság' 1. tagja. Budán, a' m. k. egyetem' bet. n. 12r. XLVI és 258 lap, egy, az európai minden státusok' átnézetét magában foglaló táblával.*

Újabb bizonyága e' könyv a' szerző' fáradhatatlan munkásságának, mellynek már eddig is több, köz kézen forgó, hasznos munkát köszön nemzeti literatúránk.

Az egész három részre oszlik; az első az európai uralkodó házak' genealogiáját, 's az európai országok' statistikai átnézetét röviden; a' második Franciaország' földleirátát, statistikai nevezetességeit; a' harmadik ugyan csak Franciaország' történeteit adja részletesen és bővebben.

Szorgalom, helyes kiválogatása a' közlendő tárgyaknak, világos, érthető előadás, csinos, könnyen olvasható, szinte hibátlan, legalább minden értelmet zavaró hibától ment nyomtatás, általában ajánlatos oldalai a' munkának. Orthographiája, melly elébbi dolgozásaiban a' szerzőnek, nevezetesen az 1827ben kijött, hasonló foglalatú Francia Ország' Statisticai, Geographiai és Historiai leírásában inkább Verseggyhez 's a' kimondáshoz húzott, most a' m. t. társaság' helyesírási szabályaihoz van alkalmazva.

Az egyes részeket illetőleg, az elsőre és másodikra semmi különös megjegyzése vizsgálonak.

Néhány apró észrevételei, péld. (l. XXVII) Norvégiáról nyilván meg kell vala említeni: hogy Svédországtól külön országgyűlése van, említeni storthingját, 's ennek, ha ez más státusoknál említésre méltónak ítéltetett, két részre osztatását. A' Német-Szövetség' azon státusai, mellyek külföldi fejedelmektől bíratnak, előszámláltatván egyszer a' Német-Szövetség alatt, többé azon külföldi státusok alatt, mellyeknek egészítő részét teszik, nem említetnek, 's így a' ki csak ezeket olvassa, tévelygésbe vezettetik. A' szerkezetes (constitutionalis) státusok közt némellyiknek ki van téve, némellyiknek nincs, hány — egy vagy két kamarás — népképviselői rendszere van. Az orosz birodalom' minden lakosít Európában nem egészen 42, összesen minden világ' részeiben 54 millióra téve keveselli vizsgáló, ugyan azért óhajtotta volna, valamint itt, úgy másutt is a' kűtfő' megnevezését. Franciaország' geographiai-statisticai leirátában, hol az oskolákról van szó, a' tudósokat nevelő főiskolákon kívül, óhajtotta volna vizsgáló az ezeknél nem kisebb fontosságú népnevelő, oktató iskolákat, intézeteket is (Malchus 27,000 felé teszi számokat); nem különben a' tudósok' nevezetesebb egyesületeit, academiákat stb. röviden megemlíteni.

A' mi a' 3dik vagy is a' historiai részt illeti, vannak itt a' vizsgálóival meg nem egyező nézetek, vannak, mi illyen munkában szinte óhatatlan, chronologiai tévedések, helylyel közzel pótolni, igazítani valók; a' nevezetesebbek, mellyeket V. megjegyzett, következők: 43. l. Negyedik vagy Szép Filep' halála 1285re tétetik, a' mikor nem ez, hanem 3d. Filep halt meg; kellett volna 1314. — 67. l. VIII. Károly Nápolyból 1495ben vettetett ki, nem 1498ban, mellyben meghalt, és így, a' mi ugyan ott mondatik, Nápolyt sem vesztette el, melly, mint maga a' szerző is alább a' következő lapon említi, 1501ben foglaltatott el. Ugyan csak VIII. Károlyra nézve meg kell jegyeznünk, hogy felebb XXX l. halála hibásan van téve 1497re. — 69. l. VIII. Henrik angol király' húga a' békekötéskor még nem volt nője XII. Lajos francia királynak, hanem azután lett. — 70. l. „Ez a' nagy ifjú mindent elront“ nem fejezi ki XII.

Lajosnak, ha jól jut eszembe, ezen szavakban tett ítéletét Ferenczről: *Nous avons beau faire, ce gros garçon gatera tout.* Inkább — mit köz beszédben mondanak — ez a nagy — gonosz — kölyök, vagy fiú. — Ugyan azon 70d. lapon. V. Károly nem a' császár és spanyol király' fia volt, hanem a' császárnak Maximiliánnak unokája, 's Filepnek, ha ezt királynak vesszük, legfeljebb castiliai, de nem spanyol királynak fia, mert Spanyolország' másik nagy felét bíró arragoniai (közönségesen catholicus) Ferdinand' vejénél Filepnél szinte 10 esztendővel tovább élt, 's csak ennek halálával nyervén el Károly a' spanyol koronát, inkább lehet spanyol király' unokájának mondani. — 74. l. Sem Ferdinand császárrá, sem Filep spanyol király' nem 1555ben, hanem 1556ban lettek; mert V. Károly 1555ben csak Belgiumról mondott le, úgy később, a' következett esztendő (1556) januáriusában Spanyolországról, 's augusztusban a' császárságról. Ugyanazon 74 lapon a' II. Henrik, 's V. Károly, 's ismét ennek fia II. Filep 's II. Henrik közt folyt háború oly formán jön elő, mint ha a' két, egészen különböző, 's különböző kimenettel is végződött had, egy lett volna. — 74. l. A' Bourbon hercegek közül nem Condé herceg, hanem a' navarrai király Antal volt az öregebb, különben a' Valoisház' kihalásával nem IV. vagy Nagy Henriknek, ki Navarrai Antal' fia volt, hanem a' Condé hercegeknek lett volna legközelebbi joga a' francia koronához. — 95. l. Hogy XIV. Lajos a' ryswicki békét nem mint parancsnok írta alá, annak nem az volt oka, hogy Franciaország elszegényedett, 's meg volt alázva, mert, mindent együve véve, XIV. Lajosnak kedvezett inkább, mint ellenségeinek, a' szerencse; hanem az, hogy már akkor a' spanyol korona' megszerzése lévén fejében, akarta magát minél inkább megkedveltetni az európai statusokkal. — 96. l. Hágában 1709ben nem azért nem lett semmi a' békélésből, mert XIV. Lajostól az kívántatott, hogy unokája a' spanyol koronáról mondjon le; mert erre rá állt volna már XIV. Lajos, hanem azért, mert a' feltételek közt volt az is: hogy ő maga fordítsa fegyverét tulajdon vére, unokája ellen, 's a' királyságtól azt megfosztani ellenségeit segítse. Mire természetesen XIV. Lajos rá nem állott, 's ekkor fakadt azon szavakra: ha harcolnom kell, in-

kább gyermekim mellett harcolok, mint ellenök. — 153. l. Napoleon a' spanyol királyt IV. Károlyt, valamint annak fiát VII. Ferdinándot is el nem fogatta; sem ezektől bíróvá nem választatott: hanem Bayonneba hivatván őket, maga tette magát bíróvá köztök. 'S ez egy kevéssel bővebb előadást érdemlett volna, mint Napoleont ismertető igen nevezetes adat. Ugyanazon oldalon: Az erfurti fejedelmi congressuson nem csak a' két császár, Napoleon és Sándor, hanem rajtok kívül még négy király is volt jelen, úgymint a' bajor, szász, württembergi és westphaliai: 's ez csak pusztán említve is mindjárt inkább gyanítatja az olvasóval azon összejövetel' fontosságát. stb.

Hátra van, hogy írása' módjának közelebből megismertetésére mutasson V. egypár példát: A' 82d. lapon IV. Henrikről így ír: A' Valoisház kihalt, 's navarrai Henrik, a' Bourbon házból, üle a' francia királyszékre, mint IX. Lajos' utódja, 's nagy tulajdonságainál fogva érdemes is vala arra. Hegyek 's pásztorok közt nevedekve, semmit se (sem) tudta ő arról, a' mi királyokat elront. Fegyverrel kényszerítván jusait kivíni, szerencsétlenségek által megpróbáltatva, 's bajtársainak sanyarúságai-
ban osztozva, mint tökéletes fejedelem, úgy lépe fel atyai székebe. Franciaországnak csak néhány tartományi esmerék meg őt királynak; mindenre nézve szűkölködék, 's mi több, a' mayennei herceggel kelle küzdenie, kinek seregében spanyol gyalogság (ekkor egész Európában legjobb) szolgált. — 97d. lapon XIV. Lajosról így ír: A' 17d. század XIV. Lajosának neveztetik, mert fényűzésével, 's bizonyos nagyság iránti izlésével annak fényére sokat tett. De mi jót mutathat Lajos? Ő Franciaországot hatalmassá tévé Európában, de belől (ül) rabszolgaság nyomá a' népet; az ő hibája, hogy a' francziáknak sokáig nem volt nemzeti characterek; mivel a' dicsőséget és szerencsét javait maga egyedül osztogatá, elvevé a' nemzettől önállását, ez elfelejté magát, csak hogy királyáról gondolkozzék 's midőn ez azt mondá: Én vagyok a' status! elhívé. Hiu fénye a' népnek, melly úgy is elég hajlandó csudálkozásával, bálványozásával és saját boldogságának feláldozásával a' pillanat' kedveltjének temjénezní, ideáit tévelygő útra tántorítá.

Ezeket, 's az ezekhez hasonlókat bizonyosan gyönyörűséggel fogja olvasni a' művelt

közönség; de épen ezek mellett 's ezekért valljon nem fogja-e másokkal fölcseréltetését ohajtani az ilyeneknek: 13. l. ama' nagy terve, hogy a' császári koronát fejére tegye, első e. 141. l. Sieyes mint tők fő jelent meg, stb. Vizsgáló az ilyen összekötéseket sem hagyhatja helyben: 70d. lap: Egész Európa összeszövetkezett Franciaország ellen, mellynek egyetlen kitetsző vezére, Bourbon Connetable, elégedetlenségéből az ellenséghez ment által. Mint ha csak azért szövetkezett volna össze Európa Franciaország ellen, mert sat. Nem különben a' 71d. lapon: Ezt az útálatos kereskedést Németországban Tezel, Domokos szerzetbeli barát üzte, kit Luther megtámadván, elszakada számos követőivel a' cathol. egyháztól. Itt kettős is a' hiba. Egy az, hogy a' megtámadásból van következtetve az elszakadás; pedig valamint elszakadás lehetett volna megtámadás nélkül is, úgy a' megtámadás, vagy Tezel ellen kikelés nem vonta maga után szükségképen Luther' elszakadását. Más az, hogy az elszakadás Tezelre is érthető, 's ki a' történetet nem tudja, a' szók' elrakásából hamarabb erre fogja érteni.

Utóljára még egy megjegyzése vizsgálónak. Most egy esztendei folyamat egészen egy status, Franciaország foglalt el. Ha ez tovább is így lesz, azon kívül, hogy ez által a' munkának teljes bevégeztetése igen sokára halad, nem fog-e, ha majd készen lesz, a' daraboknak sokra szaporodása, 's az innen következő nagy ár által köz kézen forgása, olvastatása, az erre igen érdemes munkának gátoltatni? Valljon nem volna-e hát tanácsosabb, a' tárgyaknak még szorosabb megválogatása, a' kihagyhatóknak kihagyása által, munkáját úgy intézni a' szerzőnek, hogy ezen túl annyi helyen, mennyit most Franciaországé foglal, legalább két statusnak adatnék geographiai-statistici és historiai leírása? Míg olvasó közönségünk számosabb, pénzesebb nem lesz, nem elég nekünk írónak csak azon igyekeznünk, hogy sok jót adjunk, hanem arra kell főkép törekednünk: hogy adjunk kicsinyben minél több jót?

Ennyit figyelmeztetésül az olvasni szeretők — de figyelmeztetésül, a' legtisztább indulatból — a' tudós író' kedvéért is: hogy ha vizsgáló észrevételei közül csak némelyeket is figyelemre méltóknak találánd, ezeket használván, munkájának, — utószavaiban ígért,

's vizsgálotól hazafi kebellet ohajtott folytatása mellett — az által is nagyobb tökéletességet adhasson.

Péczely József.

ANGOL LITERATURA.

Nyelvtudomány.

1) *Dictionary of the English Language. By C. Richardson Esq. London, Pickering. Ar.*

Csodálkozni kell azon, hogy Angliában mind eddig egyetlen egy jó szótára sem jelent meg az angol nyelvnek; mert, kivált az újabb időkben, többen foglalkoztak az angol nyelv' alkotása' 's története' nyomozásával. De már eleitől fogva hibázott az, mi egy illy nemű, jeles készületű munkához mulhatatlanul megkivántatik: t. i. egy széles, mindent befoglaló történeti alap, épülve az angolszász 's a' rokon német dialectusok' ismertetén, 's nyomoztatva időről időre, megyéről megyére. A' legrégebb munkák, mint p. o. Skinneré, Minshensé és Bailyé, huszad részét sem foglalják magokban a' mostani nyelvkincsnek, 's úgy nevezett etymológiák nagy mértékben mulattató. Koruk a' feszes classicus pedantság' kora volt, 's mindennek szükségkép görög, latin vagy épen keleti (zsidó, chaldaei, arab) forrásokból kelle keletkezni. Igaz, néha, kivált Junius' ideje óta, éjszak felől is csillámlik egy egy sugár, 's már alemann, frank, sőt izlandi, angolszász és suiogoth etymológiákról is hallani szót; de fájdalom az idézetek ismeretlen nyelvekről, gyakran félreértett szótárból vétettek. Johnson, kinek nagy munkája a' legtöbb újabb szótáraknak alapul szolgált, illy vállalatra nem volt teremve: e' mellett, mint tudva van, nem is volt szorgalmas dolgozó, 's keveset gondolt avval, mi rá nézve csak könyvárosi speculatio volt. Ő Skinnert és Juniust írta le, néhány szót adott hozzá régi jó forrásokból, száz meg száz kifejezéseket hozott be, mellyek nem egyéb mint elforgatott latinismuskok, 's csak saját írásából tanúsítottak; 's az angolszász, 's általában a' német etymológiákra nézve Steevens barátjához folyamodott. Melly tökéletlen maradt a' munka, kitetszik Todd' előszavából, ki azzal dicsekszik, hogy a' maga kiadását több mint tízezer szóval bővítette, mellyek Johnson' régi kiadásában nem találtattak; azonban Todd nem használta eléggé a' régebb kútfor-

rásokat; 's egy jó, teljes angol szótár még mindig a' pium desideriumok' sorába tartozott. Dr. Webster, egy amerikai, ki akarta e' hiányt pótolni, de, úgy látszik, ő sem ért célzt. Hosszas bőves előszava mellett is kevés valódi tudomány van benne, 's Johnsonhoz tett pótlékai 's kiegészítései majdnem kizárólag füvészi, sebészi 's egyéb tudományos műszavakból 's americanismusokból állanak, melyek egy jó angol' fülét irgalmatlanul sértik.

Midőn az „Encyclopaedia Metropolitana“ szerkesztetett, azon gondolat támadt, vele egy angol szótárt kapcsolni össze; 's e' munkára Richardson C. szólítatott fel, ki egy, Horne Tooke' szellemében készült nyelvész munka által tette magát már ismeretessé. 'S e' könyv jelenlenn, az encyclopaediától elválasztva, külön, negyedréfűzetekben jelenik meg.

Az a' saját oldal, mely által Richardson' dolgozata egyebek közül dicséretesen kitűnteti magát, a' nyelvnek historiai előadása a' maga különböző időszakaiban. Minden szónál leljük annak egy vagy több példáját, mikép éltek azzal az első, második, harmadik és negyedik időszak' írói; miből a' szónak 's a' szó' értelmének haladása kitűnik a' 12d. századtól a' 19dikig. Kérdés, nem kellett volna-e a' tervet tovább vinni, elég szorosan vannak-e a' külön időszakok' határai kijelelve, 's kell-e a' 13d. századot az angol nyelv' kezdőpontjául tenni*); és még is a' szerző mind a' tervért, mind annak kiviteleért általában dicséretet érdemel. A' mely hibák a' munkában mutatkoznak, többnyire a' terv' korlátoltságában alapszanak, mi szerint kezdőpontul egész önkénnyel tétetik a' fent érdekelt idő; továbbá, Horne Tookenak, a' legveszedelmesebb és kalandosabb szónyomozó' túlbecslése; végre a' régebbi német dialectusok', kivált az angolszásznak hiányos ismerete. A' felvett határok közt azonban a' munka igen pontos, az angol írók' terjedelmes studiumán épült;

*) A' szerző épen nem használta a' kézirati forrásokat: Robert of Gloucesterrel kezdvén, a' nyelvnek finom, egymásba olvadó árnyéklátit a' tiszta angolszász, 's jóformán már kiképződött vagy is elfajult angol nyelv közt egészen elmellőzi; holott épen az „átmenetek“ mutatják a' legnevezetesebb és szebb tünetenyeket; 's a' 12d. századbéli evangéliumok, predikációk 's versek elegendő anyagot nyújtanak.

's így, noha nem a' legjobb angol szótár, melyet 'gondolni lehet 's ohajtani kell, de minden esetre leges legjobbika azoknak, melyek eddig léteztek.

2.

Szöbírátat.

Időszakként, Időszakonként.

Időszakként-ot irtak némelyek, időszakONként helyett, talán betűgazdálkodásból; de e' mellett semmi nyereség nincs, mert nyelvünket egy raggal szegényebbé teszszük. A' ként rag, midőn közvetlenül a' szó után tétetik, pusztá hasonlító erejű, péld. úr-ként, szolgál-ként, időszak-ként, azaz: mint úr, mint szolgál, mint időszak; mikor pedig azon, en, ön, -n raggal egyesül, többszöröző, vagy ismételő 's némileg hasonlító jelentéssel bír. IdőszakONként tehát annyit, mint: több időszakban egymás után; így: sereg-en-ként, több seregben külön külön. Ez utóbbi szónál a' különbséget világosabban ki lehet tenni: sereg-ként = instar turmae, gleich einer Schaar; sereg-en-ként = turmatim, schaarweise.

Meggyőzetik, meggyőződik.

MeggyőzETik valaki vagy más, vagy külső erő által; meggyőzőDik belsőleg, ön elmékedése által. Innen hibás az efféle beszéd: meg vagyok győzötve a' felől, e' helyett: győződve.

TörÜl.

Roszlú irtatik töröl helyett. Az ol, öl, el, (az al ritkábban) l-lel képzett igék a' szóképző hangzóját kihagyván megrövidülhetnek, p. pöröl, pörölök, pörölök; öröl, örölök, örölök; torol, torolok, torlok; ilyenek hajol, (nem hajul) omol, bomol sat. Ide tartozik a' töröl, törölök, törölök is, mely ezen rövidítést nem vehetné fel, ha törÜl volna a' törzsök; mert az ül ül képző egészen különböző az előbbtől, csak közép igéket alkot (a' kerül mely kivételt tesz, eredetileg szinte csak közép ige lehetett) és soha nem szenved rövidítést. Így örül, nyomul-ból nem mondathatik örölök, nyomlok örölök, nyomulok helyett.

Tő, Tú.

Itt csak azt jegyezzük meg, hogy e' két szót méltó megkülönböztetni. A' tő truncus, tű, acus, 's így ragoztatnak

tő	tű
tövem	tűm
töved	tűd
töve	tüje.

Származékaik is különbözők; a' többől ered töves melléknév, a' tűből tűz ige, mely annyit tesz mint szúr, tűvel leszegéz, bejegyez. Meg lehet, hogy e' két szó eredetben egy volt, mit a' tövis és tűske szavak is gyanítanak, de a' különöztetést el kell fogadnunk a' nyelvszokástól,

melly e' szavaknál két felé ágazott, minthogy szükség van rá.

Jegyzet. Az IGTat szónál (1-ső számunkban) több hiba csúszván be, azt így kérjük megigazítani: Az IKTat szót egyik fél IG, a' másik IK gyökből származtatja. E' kétes eredet mellett könnyebb kimondásért, az IKTat szokottabb írást tovább is megmaradhatónak véljük.

Vörösmarty.

Literaturai mesék 's epigrammák.

A' csipkebokor, és rózsá.

Honnét van az, kérdé a' gyepű közül kitüskésedő csipkebokor a' kertben viruló rózsát, hogy te olly kedves vagy mindennek előtt, 's engem rokon fajuat alig méltat valaki figyelmére? Mert eredeti vadságodban tenyészvén a' haladó szebb ízléshez simulni vonakodol, felelé őszintén a' kecses rózsá.

Kiavult, csinatlan íráshoz ragaszkodók, e' mese titeket példáz.

Az oroszlán, és őrserege.

Az oroszlán válogatott őrsereget állítván fel a' négy lábúak' különféle nemeiből, évi parancsú kiadá, hogy mindegyik bemutassa évenként vitézsége' jeleit. Parancs szerint a' tigris tinószarvakát, a' farkas gyapját és csikóbört, a' bika szarvai közt szénapetrenczét, a' komondor kövér koncokat, 's más mást hozott a' fejedelmi szék elé. Jött végre nagy mászva a' disznó is utánok. Hát te semmit sem hoztál? kérdé az oroszlán. De igen, tömött vastag szalonnámat, rőfögé a' hizott, 's a' thron előtt kényelmes fekvésre helyhezkedék.

E' mese' megfejtésére az olvasót kéri a' szerző.

Jupiter, és a' pókok.

Jupiter előtt a' pókok keservesen panaszkodtak, sőt szemére hánytorgaták, hogy a' méheket többre becsüli náloknál, holott ők önmagokból alkotnak csoda művű szöveteket, a' méhek pedig különféle virágokból lopogatják kincseiket. Ti szentelen rágalmazók! dörge Jupiter, a' virágok' neme anyagúl van csak a' méheknek adva, 's a' belőlők készült méz legsajátabb művök, melly istenek és emberek' asztalát édesíti; a' ti hállóitok pedig szennyek, 's haszontalanok.

Tiszta eredetiséggel kérkedők, 's utánazás-nyomozók, hallottátok?

A' fülmile, és a' béka.

Tóparti bokron nyögdelé a' fülmile
Édes keservét, 's lenn a' béka vartyoga
Hozzája: régen gondolám, és úgy lelem,
Nagy műrokonság van köztünk, mivel te is,
Mint én, kiváltkép éjjel énekelsz, 's tavasz'
Beérkeztevel nyílnak dalra ajkaink.
'S az édes dálnok válaszolt: igaz való
Hasonlatod, csak hogy te a' mocsárban, én
Pedig zöld bokrok közöttül zengem el dalom'.

Ízlés választ meg parrag, és nemesb művet.

Czuczor.

Irvágy.

Irgalom a' hűnek! ne gyötörd szolgádat, Apollon!
Ím akarok, 's melly kín! semmire sem mehetek.
Vagy ne ezen szomjat, vagy erőt adj, pindusi zsarnok!
Mit használ szomjan lenni, ha nincs mit igyam?

Az egerek.

Első egér.

Szegre morály; biztos hajlék, a' mellybe vonultunk.
Lássunk munkához, rágjuk a' hir' fiait!

Második egér.

Hír' fiait? Kik azok? Nyomorú hír, még nyomorúbb nép!
Egymáshoz méltók illy apa 's gyermekei.

Harmadik egér.

És még is rágjunk! Kár, hogy nincs rágni nagyobbat:
Ennyi kemény szép fog mit nem emésztene meg!

Negyedik egér.

Gazdálkodjatok! egy kettőt hagyjunk meg odábbra:
Végso' szükségben jó, ha mi fenn maradand.

Harmadik egér.

Semmi fukarságot! míg élünk, lesz derekabb fi
Mint mi vagyunk, 's így lesz rágnivalónk is elég.
Virág Alajos.

Magyar tudós társaság.

Emlékezetbe hozatik újra, hogy az 1837diki dramai jutalomért (100 arany) versenyző szomorujátékok' beküldetésének határnapja f. évi martius' 24dike. A' tiszt. írók kéretnek, hogy munkáik idegen kézzel, olvashatólag és csinosan írva, lapozva, kötve, 's szokott mód szerint a' szerző' nevét rejtő jelmondatos levelkével ellátva legyenek. Másnemű kéziratok, 's mellyek az említett napon túl érkeznek, nem vétetnek számba. Pesten, januarius' 26. 1837.

D. Schedel Ferencz, titoknok.
(Óváros, Kigyóutoza, 403 sz. 135 cmelet).

Bibliographiai jelentő.

Legújabbak.

Honí vezér 1837re. Pesten, Landerernél. n. 4r. özszesen 248 l. 1 f. 24 kr.

Magyar történeti színművek. II. kötet; Árbocz, szomoruját. 5 felv. írta Garay. Pesten, Heckenastnál 1837. 18r. l. 48 kr.

A' religiónak 's jelesen a' kijelentett keresztény religiónak az ember' mind jelen jólétére, mind örökös boldogságára valódi 's dicső behatása. Közli Vezérle Gáspár. Eger, 1836. lyceumi bet. 8r. 284 l.

Vezérfonal a' hadmenéseken, tábor őrzeteken 's őrtzirkálásokon, ugymint rövid oktatás a' helyes eligazodásra. A' századok' iskoláik' számára szerkeztette g. Nugens 30 d. szerezredbéli zászlóssa Malter József. Arad, 1836. Schmidt' bet. 8r. 107 l.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

Pesten.

Februárius' 7d. 1837.

5. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Dramák: Vajda: Jogúz, (T.), 35. l. Tóth Lőrincz: Vata (D. Scheder F.), 37. l. Német literatura. Történettudomány. Reichard: német statusalkotmány, 40. l. Raumer: Pótlékok az új történethez, és Historiai zsebkönyv, 41. l. — Magyar dolgok külföldi munkákban, 41. l. Literatúrai mesék (Czuczor), 42. l. Magyar tudós társaság, 42. l.

MAGYAR LITERATURA.

Dramák.

- 1) *Jogúz vagy a' Honkeresők; színmű öt felvonásban.*
Irta Vajda Péter. Pesten, Heckenast Gusztávnál,
1836. 18r. 110 lap.

A' cselekvés' helye Kaukázia, különösen Lesghia, a' Kaspi Tenger' partján, 's mint a' szerző mondja előbeszédében, „nem ok nélkül.“ Lesghia' népét elnyomá Csapabdi, egy ozmán basa; a' nép ekkor két részre oszlik, egyik Jogúz' vezérsége alatt el akarja hagyni hazáját jobb 's szabadabb hont keresendő; a' másik rész otthon kíván maradni 's az önkény ellen utolsó csepp véréig harcolni. Jogúz' indulását csak az tartóztatja, hogy kedvese Kegyelne nincs jelen. Érte küldi barátját Rabolczot, de ez, dicsvágy- 's zabolálatlan szenvedélyektől rosz útra ragadtatva, elrabolja a' reá bizott nőt 's szerelemre kényszeríti. Később az ellenző párt (melly t. i. hon akar maradni) Rabolczot választja vezérévé 's ez, előbb barátja' árulója, most honáé is lesz. Jogúz azonban, miután az ellenséget utolsó ütközetben meggyőzé 's az áruló Rabolczot elfogá, meghocsát ennek, sőt általa elrablott kedvesét is neki engedi. De Kegyelne, (kit csak

erőltetés köthetett az utált Rabolczhoz) most hitvesi kötelességből a' háborúba megy férjét keresni 's ott egy golyó halálosan sebesíti. Holttestét előhózzák 's Jogúz eltávozik szerencsétlen honából. — Ez röviden a' színmű' tárgyának vázlata; elmellőzve az elmellőzhetőket. Belőle kitetszik, hogy mind Jogúz, mind Kegyelne több mint emberi erénnyel bírnak. Jogúz elejétől végig egy szent, kit emberi indulatok nem zaklatnak, Csapabdit, az elnyomót, hazája' ellenségét, a' daczos, kevély, őt akkor is gunyoló Csapabdit szabadon bocsátja, 's ezt csaknem minden ok nélkül, egy leány' kértire; kedvesét a' nemtelen Rabolcznak átengedi földön tuli, stoicus nemeslelkűséggel. Kegyelne, előbb hősné szerelmében, majd hősné lesz kötelesség-érlelmében, sőt utált férje' keresése közben nem érdemlett halált hal, nem érdemlett szenvedések után. Csapabdi egy renyhe, testiségben fuldokló keleti kényúr, azonban harcztvágyó 's vitéz, mint több helyből kitetszik; e' kettőt nehéz egyeztetni. A' mű' oeconomiáját illetőleg, sok abban a' hoszonnélküli személy 's a' szín igen sok tarka néppel van elhintve, kik a' darabból minden baj nélkül kimarad-

hatnának; ilyenek a' rablott leányok 's haramiások, a' beszélő vezérek, katonák, örök 's udvarnokok' nagy része; vannak szükség-telen jelenések, mint p. o. az első felvonásban az 5, 6, 8. — A' dramai gondos gazdálkodásnak 's az egész' dramailag czélszerű, meg-lepő elrendelésének hiányait mentheti az, hogy a' szerzőnek ez első próbatéte a' dramai mezőn. Azon erények, mellyek Vajdának minden művét ékesítik, e' jelen műben sem hiányzanak: képzelet-gazdagság, bájos napkeleti színezet, szabad röptű szellem, jogért, emberiségért, szentért melegen buzgó részvét. Nyelve mindenütt tiszta, erőteljes, napkeleti virágokkal gazdagon himezve; azonban a' szerzőnek némi sajátjaival p. o. miér, azér, harczval, kardval, volhatna, kellenő stb. mellyeknek helyes- vagy helytelenségét itt nem akarjuk megvitatni. Ugy látszik, e' színműnek, hol Vajda, népet nép, elveket elvek ellen állíta színpadra, némi rejtett iránya van, de mellyet a' szerző igen el-burkolt. Maga is céloz erre előszavában, hol ezt mondja: „valamint érdem a' bírálónál, ha az író' szempontját el tudja találni: úgy az írónak is dicsére válik, ha szavaiból terv-irány-zása kitetsző.“ Ha talán a' tiszt. szerző' szempontjait mindenütt el nem találhatám is: azt csakugyan mélyen éreztem a' mű' olvasása közben, hogy az egész szabad lélek melegíti, 's kitetszik, hogy egyes személyek el-vek' képviselői; így például Csapabdi ozman basa az önkénynek, annak emberei az ala-cson rabszolgai hizelkedésnek, Jogúz a' jog-nak 's okos hazafiságnak, Hargan, Birtuván stb., a' durva, heves, de kevesbbé okos hon-szeretnek, Rabolcz az emberek' azon sze-rencsétlen osztályának képviselője, kik vak szenvedélytől, főleg dicsvágytól ragadtatva, minden rosra képesekké válnak, 's utóbb minden szentet letapodnak; egy leánycsókért, egy udvari kedvezésért hazát, barátságot, emberiséget 's mindent, a' mi nemes és nagy, bőszytlen elárulnak.

Mint szép előadás, erőteljes nyelv és szent akarat' virágait, kiemelem a' következő he-lyeket:

„Az én kedvezésem rózsával hintheti be pályádat, haragom pedig töviseket fonhat fűr-teid közé. — Tűzem legyen barlangod és fo-gadom, abban olly mélyen rejtelek el, hogy a' világ minden ördögei 's a' mennyország an-

gyalai meg nem találják benne.“ (1. föl. 1. jel.). — Békók' ura, a' léleké nem vagy (1. föl. 10. jel.). Kémlelem honom' fiainak lel-két, a' tettekben mutatkozni kellenőt, de tet-teket nem láték 's hazám' fiait a' pulyaság' öleiben javithatlanul korcsodóknak találtam; megcsöndítém kardomat a' nyomottak' védel-mére 's a' vérkönyűk felszárítására, de meg-vásárlott honom' gyomfiai díjt tevének fejemre 's haramiának kiálta az, kinek lábárul a' bé-kót valék letörendő. Most már nincs egyéb hátra, mint elmenni e' hálátlan földről 's ha-zát keresni, mint több nemzetek kerestek már, hazát, melly nem a' földhül 's annak urai- 's rabjaiból, hanem ép szivekből és szabad agyakból álljon!“ — Kegyelme magánybeszé-de (3. föl. 7. jel.): „Volna bár (egyetértés) az egész hazában; akkor a' határcsermely nem fogna búcsúzó' könyeitől dagadni. — De ezen nép nem termett egyetértésre. Valahány fő, annyi akarat, 's minden száz tulajdon párt. Ugy látszik, mint ha ezen fajta, szabadság vágya mellett is, iga alá volna teremtvé. Vagy, van-e neki szabadságvágya? szabadságnak nevezhetni-e a' független csatangolást, melly sértéssel és sértetéssel köttetik, a' mint a' hatalom e' vagy ama' részen van? — Törvé-nyek alkottatnak itt is ott is; de csak az agyvak előtt mondhatók olyanoknak; paran-csok azok több vagy kevesebbek számára, több vagy kevesebbek fejéből eredve.“ (4. föl. 3. jel.). Nemledér 's a' rabszolgáló' jelenései a' 94—100 lapon igazán keleti szellemben van-nak dolgozva; 103 lapon Csapabdi' szavai: „Hassant úgy harmatozza körül az áldás, mint a' szép küpreszfát a' tavasz' langyos esője“ stb. igenis virágosak 's a' prózai bélyegű basa' ajkáról nem jól hangzanak:

A' közbe szőtt néhány dal szent érzelmeket lehell:

Isten te, Jog nevű,
Igazság' gyermeke!
Hozzád emelkedjék
Imádód' éneke.

Küldd gyermeked' hozzánk
Szabadság szép nevűt, stb.

És ismét: Gyávát rettentsem a' halál
'S bűnöst, alávalót,
A' honfi véle szembe száll
Nem félve sírmohot, stb.

Színi előadásra Jogúzt, mindennyi érdeme mellett is, nem vélem alkalmasnak; a' tiszt.

szerző pedig, ha művét figyelmesen áttekinti, maga is sajnálni fogja, hogy annyi jeles elemet gondosban nem szőtt egybe; annyi szép virágot művészből kézzel 's több studiummal nem füze koszorúba.

T.

2) *Magyar történeti színművek. Első kötet. Vata, tört. drama négy felvonásban. Irta Tóth Lőrincz. Pest, Heckenast Gusztáv' sajátja. 1836. 18r. 124 l.*

A' jól írt előszó, vagy „jelentés“ arról értesít bennünket, hogy tekintetbe vévén, miképen a' majdan építendő magas büszke falak, a' pompás diszítvények stb. nem nagy hasznúak lesznek „ha egyszersmind egy szellemi játékszín is nem épül, melly a' holt falak közt éljen, 's a' magas és nagy épületben magas és nagy érzelmekeket ébresztszen“; miképen „ezen szellemi játékszínnel, hogy a' nemzetben mély gyökeret verhessen, vagy csak arra is, hogy érdekeljen, szükségkép nemzetinek 's eredetinek kell lennie“; végre „nem lehetvén magyarokra nézve érdekesebb dramai tárgyak, mint mellyek a' hazai történetekből merítvék“: több pesti írók társaságba állának „hogy a' magyar historia' érdekesebb 's dramai kidolgozásra sajátképen alkalmas helyeit, mennyire erőnk 's körülményeink engedik, lassanként dramai alakba öntögessek, 's ez által színészetünk' repertoírját neveljék.“ A' kis társaság' tagjai jelenleg Garay, Kunoss, Szabó D., Szigligeti, Tóth L., Vajda. — Tökéletesen kezét fogván a' praemissákkal, 's a' buzgó egyesületnek e' szép vállalatához szerencsét, erőt és állandóságot ohajtván, lássuk mindjárt az első darabot, mellyel a' többféle csinos dolgozatairól ismeretes Tóth Lőrincz nyitotta meg a' gyűjteményt.

A' magyart gyűlölő kegyetlen Péter király alatt, Vata, egy hatalmas pártúr körül számos barátja sereglik össze a' régi rendnek, hogy ezt erővel is visszaállítsák. Az első felvonás mindjárt is ezeknek tanyáját mutatja. Halábor kikelvén a' zajongók' tobzódó élete ellen, közte 's Viske közt harcz támad. Jó Vata, János fiától 's Emelka leányától kísérve, 's kihallgatván a' vita' történetét, Halábort börtönbe vetteti Emelka' kérelmei' ellenére is, ki ez alkalommal az ifju iránti szerelmét atyjának megvallja. Ez, ki őt Viskének, egy az ő pártjabeli ifju bajnoknak szánta volt; el levén hazáról szólítva a' hadi munka által,

Rasdira bízva „a' szerelmiben örült leányt“, egy varázslónéra, hogy, u. m. „jobbulásra térjen.“ Majd tudtára esvén Endre herczeg' jövedele, készül ezt, a' német párt elleni vérengző terveit' kivihetésére megnyerni, boszútól indítva, mert hitvese egy német lovag által raboltatott el tőle. Az alatt híre szárnyal Péter' újabb garázdálkodásának, gyilkolásának; áldozatai közt van Viske' atyja is, kit szemei' világától foszta meg, mielőtt elvevé életét. Ezek' hallatára rémítően felbőszül Viske' dühe, 's az ifju bajnok elszánja magát, Vata' parancsánál fogva, a' legiszonyatosb tettekre. Az alatt elérkezik Endre Oroszországból Abaújba, a' pártosok' fészkebe; kevéssé uraktól kísérve, 's teli félelemmel a' hazában forrongó pártoktól. Első Vata, ki elébe jő, hódolandó neki, ha a' régi hit' barátjaihoz szegődik; a' habozó király, kísérői' tanácsára eleinte tagadólag válaszol ugyan, de Vata' fenyegetőzésire engedelmet ad mindenre, mit ez jónak lát; 's Fejérvárra siet, koronázásra. — A' II. felvonás' elején már a' Vértessben Vata; a' párt' főbbjei vetélkednek az elkövetett rombolások' elbeszélésével; egy deák, egy német lovag, egy remete lesz martaléka dühöknek; 's Gellérd püspök' utjának hírére, utána robognak. Egy csapat a' végkép elhagyott 's földön futóvá lett Péter királyra akad, kinek szemein tölti Viske visszatorló boszúját. Ezek alatt Endre megkoronáztatik; 's bánván, hogy a' szerteszét történő kegyetlenségeknek ő oka; 's hallván Gellérd püspök' kivégeztetését, maga indul a' pártosok ellen, 's megveri. — III. felvonás. Halábor, míg Rasdi füveket szed a' szerelemitalhoz, megfutamik kedvesével a' tömlöczből. A' vert Vata haza jő, 's midőn Viskével el akarná jegyezni leányát, a' megszökés' hírére veszi. Hiába nyomozza a' futamókat, azok már Fejérvárra. Kelében boszu, düh, szégyen vlnak; még egyszer fölegyenesedik lelke, 's utolsó erőlködése' céljául egyenesen a' királyi méltóság' kivívását tüzi ki. — IV. felv. Ez alatt Endre, Péter' sorsa' hallatára, hogy Henrik császár' haragját magától elfordítsa, neki adót ajánlani határozza magát; az újra feltámadt Vata ellen pedig Andrásit küldi, kinek zászlójához szegődik most a' megkeresztelkedett 's Emelkával összekelt Halábor is. Harczmező. Halábor Viske' kezétől esik el; Emelka, ki férfiköntösben férje után indult, halálosan

megsebesült atyjára akadván, ettől, midőn bocsánatot akarna kérni, megöletik. A' pártos-had, Andrási által végkép megverve, fut.

A' tárgyat tekintve, ez országos, és nagy-szerű magában; keresztyénség és pogányság, polgárisodás és vadság, jog és pártütés állanak egymással szemközt. Melly érdek' fejlődését várnánk illy elemek' összekocczanasától. De ez érdeket mindenek felett csak a' characterek' célirányos tartása, a' cselekvény' szálaínak szoros szövevénye, 's a' motívumok' elégsége biztosíthatja. Nem mintha a' characterek' festésében a' szerző gondatlan, vagy épen ügyetlen lenne. Sőt azok magokban jól vannak gondolva, 's következetesen víve mind végig. Így Vata, a' pártvezérségre termelt vad erejű férfi és zsarnok apa; Viske, ennek fiatal hasonmása erőre és tűzre, 's atyjának felbőszült boszulója; az agg Berend, ki fegyverrel nem bírván többé, tanácscsal 's beszéddel harczol az új hit, új szokások ellen; a' szerelmes, és lelke' sze-lídebb alkotmányánál fogva keresztyénségre hajló Halábor; a' kegyetlen, de nem gyáva Péter; a' szabad, nyílt és bátor lelkű Andrási, kinek a' jogosság törvény, 's érzését szó, ezt azonnal tett követi; a' szerelemmel 's leányi kötelességgel küzdő Emelka; 's Endre, a' gyávák' leggyávábbika, kit mindjárt első felléptekor csak remegni láttunk; ki félelmében minduntalan elveszti eszméletét:

A' sok les

Elvette józanabb eszméletem'. 28 l.

Lelkem . . .

Nem tudta, mit kell tennem 's tiltanom. 34 l. stb.!

a' gyáva önző, ki csak saját veszedelmét látja, és saját magáért feláldozza a' hazát is:

Egek, segítsetek! mihez fogok?

Elveszve minden, életem, *szerencsém,*

Ha e' gonosz dagálynak engedőleg,

Szavukra nem hajlom. 36. l.

Tedd, mit szived 's fejed jónak talál . . .

De tisztelettel légy *irántam.* U. ott;

a' hitszegő, ki néhány kemény szóra ígéretet tesz, mellyet meg sem kíván tartani:

Úr és király vagyok, de kénytelen

Engedni a' vad 's felbőszült erőnek,

Míg én hatalmasabb 's ő gyenge les. 36. l.;

a' becsületfeledő, kit egy pusztá gondolat arra bír, hogy országát adózóvá tegye, mielőtt kívántatnék, vagy szükség lenne:

Én félek, híveim . .

Azért parancsom ez: siessenek

Követjeim Henriknek udvarába,

Mentségemet tisztán adják elő

'S ígérjenek bár részemről adót stb. 104. l.;

ki sopánkodik, a' helyt hogy cselekednék:

Ah! lelke'm úgy ohajtja jót művelni!

De csak kaczagja kínom' 's vágyaim'

A' dolyfösök' pusztító fegyvere. 60. l.;

's midőn már harczra került a' dolog, ő maga requiembe megy, mellyet Gellérd felett tartat, 's a' vezérséget az ifju Andrásira bízza. — Mind ezen személyek biztos, következetes kézzel rajzolva; 's e' tehetség egyik szép jele a' szerző hivatásának. Hanem a' hiba abban van, hogy midőn a' Vata' pártjában személyesített elvnek olly képviselők jutottak, kik, utálatot gerjesztenek ugyan tetteik' keménységével, de maga e' kegyetlenség időkor, vallás és helyhezet által ha jóvá nem lesz is, de az imputatio nagy mértékben gyengítetik; másfelül pedig mind végig csüggedhetetlen férfiúi erőt, 's önfeláldozást bizonyítanak, melly, mivel ők nem latrok, hanem politicalai pártosok, kik nem zsákmányért, hanem eszmeért (ideáért), ügyért buzognak, mellyet ők, szintűgy mint elleneik a' magokét, jónak, szentnek, jogosnak tartanak: nincsen lelki nagyság nélkül: abban van, mondom, a' hiba, hogy e' pártnak átellenében, a' keresztyén felekezet egy a' megvetésig gyáva aszszonyférfi, szószegő, 's nem annyira ügyért mint saját magáért mindenre, még adóra, e' politicalai nagy kudarczra, is hajlandó királyban, néhány gyenge főúrban (Radó, Ernyei) leli képviselőit; 's hogy Andrási, a' nemes lelkű vitéz, Halábor, a' királyért új hitvesét is elhagyó szerelmes ifju, az elszánt lelkű Emelka, sőt a' szerencsétlenségében is férfias Péter király csak arra látszanak szorgálni, hogy Endre' lelki semmiségét annál élésben tüntessék szembe. Elv nem engedi, hogy Vata' pártjában leljük megnyugvásunkat; 's Endre' 's fő tanácsnoki' characterere nem engedi, hogy a' keresztyén felekezet által érezzük kielégítve az erkölcsi érdeket, melly e' darabban, természeténél fogva, fenforog. Melly egészen más volt volna ez az erkölcsi hatás, ha Andrásinak, e' szeretetre méltó, daliás ifju férfi és vezérnek characterével tetszett volna a' szerzőnek felruházni a' királyt; milly ellentét fejlődött vala ki a' vakbuzgó po-

grány, 's egy, isteni hitétől lelkesedett, átmelegült, rendíthetlen bizodalma, 's e bizodalom, szándéka' szentsége 's jogai' igazsága által erős király között! Melly alkalom a költőnek egy illy erkölcsi harc' hasonlíthatlan scénáit tüntetni fel. Mint tapsolánk vala egy királynak, ki csak úgy kívánta volna István' koronáját fején látni, ha a' hont elébb maga megszabadítá a' jó elv' elleneitől, ha az ország első, maga 's a' korona utolsó gondja volt volna; ha lelke' szent hevében, fejedelmi kötelessége' érzetében szilárdul ki ügyekszik vala vinni ő maga a' győzödelmet; 's így a' koronát megérdemelni elébb, mint fejére feltenni; milly elégtétel, milly szívemelő, diadalmas érzés kelt volna keblünkben e' győzödelem felett, 's milly megnyugtással látjuk vala a' hon' sorsát jövődre is illy kezek közt biztosítva: midőn most aggodalmak, neheztelés, sőt megvetéssel követnők az Endre' egész felelekezetét, ha Benetha püspök, ki bátor és nemes elszánással kész a' vértanu' halálát szenvedni, 's András nem engesztelne meg némileg. Tehát nem a' szerepek' nem jól vitele, hanem azoknak nem jól számolt kiosztása csökkenti a' véghatást, mellynek erkölcsiileg mindig megnyugtatónak vagy lélekemelőnek kell lenni, még ott is, hol az erény bukk, ha aestheticai, ha művészi hatás akar lenni.

Az alkotásban két rendbeli hibát lát a' vizsgáló. Egy az, hogy a' darab két, egymás után következő actióból áll. Az első végét éri a' második felvonásban. A' király t. i. teljes győzödelmet vesz Vatan, 's ezzel a' csomó, hamar ugyan, de oldva van. Maga a' pártvezér mondja a' királyról:

Dús martalékunk' elragadta, ocsmány
Nevekkel illetett, 's elüldözött;
'S én kénytelen valék eltérni ezt,
Mert tízszer annyi fegyver környezé
Mint engemet. 83. l. 's *alább egy monologban*:
Hol van hatalmad? elhagyatva állsz,
Szétverte a' király minden hadát,
'S kik számosan valának, jó barátid,
Mind elhagyának. 96. l.

A' pártütésnek tehát vége; miért nincs a' darabnak is? Mi van még az egy Halábor' fogságán kívül, de mellyről már meg is feledkeztünk, mire nézve még kérdést támaszthatna kíváncsiságunk? Endre Fejérvárra ért, meg van koronázva, mi alatt Vata egész mértékben élven a' király' engedelmeivel, dúlt,

pusztított, Viske kitöltötte Péterén boszúját, Gellérd megölve 's már meg is torolva, a' pártütés elfojtva. . Mi kell még több? Új fölkeles? ez új cselekvény, új okokkal, készülletekkel, tervvel, szövevénynyel. Egy új drama. — A' más fogyatkozás Emelka' episodjának a' fő cselekvénynyel lazul összefüggése, vagy inkább össze nem függése. Azt, a' mint van, el lehetne választani az egésztől, a' nélkül, hogy legkisebb hézag lenne érezhető, mert nem motivál semmit. Vata' újabb támadását, úgy tetszik ugyan, mint ha ez által kívánta volna szerzőnk a' III. d. felvonásban mellékesen motiválni (96. 100. l.), de elmélőzván ezen indító oknak az adott körülmények közt, 's a' feltétel' bizonytalanságánál fogva gyenge voltát, mint mellékes, megszűnik szükségességes lenni, pedig csak a' szükség' elve dramai elv. Egyébiránt szerencsés gondolat volt a' szerzőtől a' Halábor és Emelka közti viszony' beszövése, mert semmi sem vala képes kedvesben félbe szakasztani a' komoly történet' folyamát, 's az országos érdekek közé nyájas emberieket is vegyíteni; azért kell sajnálni, hogy kelletnél csekélyebb mező jutott e' melléktörténetnek; hogy e' két személy csupán szenvedőleg állván, mint említve volt, nem kap belé a' fő cselekvény' kerekletébe, 's így, bármely kedves magában és dicséretre méltó a' két character, figyelmet csak alig gerjeszt; még catastrophja is az episódnak, mellyben annyi a' magas tragicum, hidegen hagy, mivel figyelmünk, 's az a' néminemű érdek, melly azt ébren tartja, jóval nagyobb, mint hogy egészen mellékes, azaz a' fő cselekvénynyel olly kevéssé összefüggő történettel élénkebben foglalkozhassék. 'S mennyi költői szépségekkel rakhatta volna meg e' scénákat a' szerző! mért az effélékben, a' dramai postulatumok' korlátai közt is nyílik illyekre alkalom! mennyi dramai szépségekkel tehete vonzóvá egy ötödik felvonást, a' kifejlesztés' felvonását, hol, egyfelül Viske' megbántott vágytársa, a' Vata által megszenyített, elkeserített, 's most ezért és meggyőződésből is keresztyénné lett, nemesb és emberibb érzésű ifju bajnok Halábor; és Emelka, a' lángolóan szerető asszony, de egyzersmind bűnbánó leány: — másfelül Viske, a' menyasszonya után búslakodó ifju oroszán, 's Vata, a' kedveseitől megfosztott öreg tigris: 's e' két ellenhad' sorai közt — mennyi erő' és

pathos' kifejtésére alkalom! melly hatalmas lelki mozgalmakra és küzdelekre. 'S úgy hiszem, a' szerző megbirta volna a' feladást; 's egyedül a' czélhoz igen aggró 's különben felette dicséretes, sietésből történt e' szép alkalmak' elhanyaglása. Pedig a' mi a' dolgok' lehető legteljesebb kifejtését, a' dramai sikert, nevezetesen a' catastroph felé elősegíti, nem árthat a' gyorsaságnak.

Ezek mellett is nem lehet e' színdarab nem örvendetes jelenet a' dramai nehéz pályán. A' szerző erőt mutat benne olly hiányok' kerülésére, millyek itt kifejelettek. Különös figyelemre pedig méltó az a' gondos elmellőzése minden feleslegesnek a' dialogusban, elválasztása a' drama' természetével össze nem férő subjectiv elemeknek; 's a' történeti drama' fentebb járó nyelve mellett is szerencsés kerülése minden keresetnek, dagálnak, czifrának. A' formát nézik ugyan e' jelességek; de a' műértő, ki tudja, mennyire lényeges művészetben a' forma, méltánylani fogja azokat. 'S midőn egyfelül hiszszük, hogy e' józanság nem poetai hév és gazdag ér nem létének következése, ohajtjuk másfelül, hogy a' példa, ifju íróink közt is figyelemre méltónak találtsassék.

Csak mellékesen érdekeljük végül, hogy valóságos nyelvhibát semmi nehezségei a' külső formának nem mentegetnek; 's így írni: cselekvék (1ső személy. 91. l.), csillapodjon (104. l.), semmiféle körülállások közt nem szabad.

D. Schedel F.

NÉMET LITERATURA.

Történettudomány.

5) *Monarchie, Landstände und Bundesverfassung in Deutschland, nach der historischen Entwicklung und auf den gegenwärtigen Standpunkten der Staaten- und Bundesgesetzgebung beleuchtet von H. G. Reichard, Dr der Rechte und fürst. Reussischem Reg. u. Consistorialrathe zu Gera. Erster Theil. Leipzig, bei Fleischer. 1835. 8r. XXIV és 596 lap.*

A' szerző a' német történetírási és országtudományi literatúrában ez előtt is ismeretes (az ő munkája ez is: *Historisch-politische Ansichten und Untersuchungen über die praktische Ausbildung der staetischen Verfassungen in Deutschland*), jelen könyvében, mellyről leginkább a' tárgy' nevezetessége

miatt tudósítjuk olvasóinkat, dologismeretet, kútfők' studiumát 's szabadelmű itéletet nyilvánt. Melly osztályához tartozzék a' történetíróknak, kitünik előszava' vég soraiból, hol ezt mondja: „Vajha e' próbatétel azon hitet erősítené meg, hogy a' természet' törvényeihez képest, az emberiség' szellemi művelődése 's társi viszonyai soha álló, változhatatlan typus' határai közé szorítva nem maradhatnak. Vajha megerősülne azon meggyőződés, hogy az emberi ész arra rendeltetett, hogy az individualis létel és társi összefüggés' örök emelésője gyanánt munkálkodjék, 's hogy az emberiség minden időkorban magánálló fejlődés után törekszik. Ez okból a' státusok' felvilágosodott igazgatói mindig figyelemmel voltak a' haladó tapasztalással 's szellemiránnyal mutató szűkségekre, 's mindig a' maga idejében tudták a' szűkséges módosításokat a' fennálló szerkezetbe behozni: hogy így a' törvények a' kor' igazságos és méltó kívánataival egyhangzásba hozassanak.“

A' munka' első szakasza nagy tudománnyal 's történet-ügyelőleg fejtegeti Németország' elébbi országos és territorialis szerkezetét; a' második a' német szövetségi szerkezetet fontolgatja az alaptörvények' szellemében 's gyakorlati fejlődésében a' legújabb időkig.

Ide csatoljuk a' szerző' véleményét a' német szövetségről. „Az alapszerződések' szellemében, u. m., a' szövetség' céljai, valamint hatalma általában jótevő alakban tűnnek fel. T. i. szerinte a' német statusoknak, bármelly különbözők nagyságra és hatalomra, alkotmányaik 's magányos érdekeikre, még is függetlenül 's egyenlő joggal kell egymás mellett állaniok; minden egyes kormánynak megmarad abbéli szabadsága, polgárai' javára akadály nélkül munkálhatni, mint azoknak sajátos miveltése 's a' hely- 's időbeli szűkségek magokkal hozzák. 'S az alatt, míg bel- és külsőleg megerősített batorságban minden kormány annál könnyebben felelhet meg rendeltetésének, a' szövetségi hatalom' általánossága egyszersmind practicus biztosságot nyújt a' törvényhozás, törvényszolgáltatás, szellemi és erkölcsi művelődés' egyforma, 's a' német nemzet' characterével egyező fejlődésének.“

- 6) *Beiträge zur neuern Geschichte aus dem brittischen Museum und Reichsarchiv von Friedrich v. Raumer. Leipzig, bei Brockhaus. 1836. 8r. 2 rész.*

Nem lehet a' történettudomány' barátjaira nézve e' szorgalmas buvár' újabb, igen becses munkáját említetlenül hagyni, minthogy az kútforrásokon épülve, a' felvett idők' 's események' sok pontjait új és való világosságban tünteti fel. Az első kötet Erzsébet királyné és Stuart Mária' történeteit pótolja. Ezen tárgy több költői mint történeti becsű, 's ennek érzése bírhatta Raumer arra is, hogy Schiller' előadásának a' historiával megegyeztetésével is foglalkozik. A' mit ő itt előhord, mindent, kire e' tragicus tárgy valaha hatott, élénken fog érdekelni. Azonban ohajtatosabb volt volna a' britt levéltárból I. Károly, Cromwell, II. Károly' ideit felvilágosítva látni. A' nélkül hogy itt egyes pontokba bocsátkoznánk, csak azt jegyezzük meg, hogy Erzsébet királyné sok oldalról igazoltatik, 's szép ellensége több mentegető hájtól megfosztatik, mellyel a' költő felruházta. — A' II. kötet érdekesebb, minthogy a' közönséges és magasabb politikába vág. Közli t. i. az angol diplomaták' tudósításait a' két sziléziai 's a' hétévi háború' korából; mellyek nem csak új 's világosabb fényt derítenek ez eseményekre, hanem általában a' cabinetek' szellemére 's characterére a' franczia forradalom előtt; 's itt különös figyelemre méltó II. Friderik' első fellépése, 's az udvarok' titkos értekezéseik 1756 felé.

- 7) *Historisches Taschenbuch von Barthold, Leo, Sotzmann, Zinkeisen, herausgegeben von F. v. Raumer. Achter Jahrgang. Leipzig, bei Brockhaus. 1837. n. 12. XIV. Lajos' arczképével.*

Egyike szinte a' nevezetesebb jeleneteknek. Barthold, ki már Anna orosz czárné' mesteri rajzát adta, most a' Romanovok' joani ága' tragicus végének történeteit közli. Leo bőven értekezik a' várépítésről 's várak' belső dolgairól Németországban a' 11d. századtól a' 14dikig, egy, eddig igen elhanyagolt tárgy; melly nem kis világosságot derít a' középkor' életére. A' szerző részint a' még fenlévő építmények, részint az akkori szerelemdalnokok 's epicusok' igen pontos tudósításaik után tökéletes átnézetét adja nem csak a' régi várak' architecturájának, hanem a' házi rendnek 's társi kellemeinek azokban. Zinkeisen Versailles' írja le, mint volt és most van, melly alka-

lommal XIV. Lajos' egész udvara felett szemle tartatik. Ezen kastély' építési költségei, mellyeket Volney milliárdokra tett, a' szerző' számolása szerint 180 millióra olvadnak. Viszszatetsző e' különben kitünőleg jeles értekezésben, az a' nagy tisztelet, sőt olvadó érdek, mellyel a' szerző egy olly fejedelemtől, mint XIV. Lajos, bucsút vesz. Az utolsó értekezés, Sotzmanntól „a' xylographiának (fanyomtatásnak) 's a' nyomtatás' mesterségének legrégibb történetei, különösebb tekintettel a' képnymtatásra“, váratlan világosságot vet e' köz érdekű tárgyra.

4.

Magyar dolgok külföldi munkákban.

— Olmüci prof. Boczek által gyűjtött, 's cs. kir. főcancellár g. Mittrowsky Antal' költségével megjelent, 's ugyan ez által a' magyar tudós társaságnak, egy pompás példányban megküldött „Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae“ (Olmücz, 1836. n. 4r.) első kötetében nem kevés oklevél található, melly a' régi Pannonia' állapotjára a' hunnok' bejövetele előtt, valamint a' hunnok 's avarok alatt, 's a' magyarok' előkorában is, némi világosságot vet: különösen az egyházi szervezetre 's térítés' dolgára nézve. — (Általában a' középkorbeli egyházi viszonyok' ismerete sokat nyer e' gyűjtemény által. Az első kötet 396—1199ig megyen. — Érdekes a' többi között a' szláv ritus' viszonagságait figyelemmel kísérni. 867ben tudtára esett Miklós pápának, hogy a' morva papok „ausi fuissent... horas canonicas in slavonico decantare“, 's azért sz. Cyrillt és sz. Methodiust Romába idézte (32. l.); VIII. János pedig hallván, hogy az utóbbi „missas cantet in barbara, hoc est in slavina lingua“, ettől eltöltötte, 's latin v. görögre szorította (39—40 l.); de miután Methodius személyesen megjelent volna nála, ssóban ezt írja: „Litteras denique slavonicas, a Constantino quondam philosopho (sz. Cyrill) repertas, quibus Deo laudes debite resonent, iure laudamus, et in eadem lingua Christi Domini nostri preconia et opera ut enarrentur, iubemus: neque enim tribus tantum, sed omnibus linguis Dominum laudare auctoritate sacra monemur“... 's alább: „Nec sanae fidei, vel doctrinae aliquid obstat, siue missas in eadem slavonica lingua canere, siue... stb., quoniam qui fecit tres linguas principales, hebraeam scilicet, graecam, et latinam, ipse creavit et alias omnes.“ (43—4 l.). A' szláv ritus sokáig és nem kis terjedelemben tartotta fenn magát; mert, midőn XIII. János pápa 967ben a' prágai sz. Vid' egyháza mellé püspöki széket emelte, azt írja Boliszló cseh hercegnek: „Verumtamen non secundum ritum aut sectam Bulgarie gentis, vel Russie aut Slavonice lingue, sed magis sequens instituta et decreta apostolica“ stb (87 l.). 1059ben Horvát- és Dalmátországban is eltiltattott a' szláv nyelv: „vt nullus de cetero in lingua slavonica praesumeret diuina mysteria celebrare, nisi

tantum in latina, et graeca" (134 l.); 's 1080-ban VII. Gergely megtagadta Vratiszló cseh hercegtől a' misének anyanyelven mondatását (167—8 l.). Vess össze Tudománytár, V. 212—3).

— Württembergi kir. major *Kausler*, e' munkájában: *Versuch einer militärischen Recognoscirung des gesammten Gebietes der Donau, von ihren Quellen bis zu ihrem Einflusse in das schwarze Meer* (Freiburg i. Br. 1835. 1ső köt.) a' *Dunafolyam*' képét adja hadtudományi tekintetben, a' *Mémorial topographique*-ban leírt anyagok szerint ugyan, melyek 1795-től 1810-ig gyűjtettek, de maga által tetemesen öregbítve 's megigazítva. A' megjelent első kötet' két osztálya számos felette fontos adatokat foglal magában a' folyó' eredetétől azon pontig, hol az Ipoly Esztergamban a' Dunába befoly. Bennünket különösen a' második osztályban leírt „második medre“ a' Dunának érdekel, mely alatt a' Passau 's az Ipoly' torkolata közti folyamrészt érti a' szerző. Annak medrén, esésén, folyásán 's völgyén kívül a' bele omló főbb vizek' medrei, a' két parton levő összekapcsoló utak is említetnek; 's érdekes hely-, földirási, statistikai adatok és hadtudományi elmélkedések találtnak. — (Többi közt ezt jegyzi meg a' szerző: A' Dunának csekély esése van. Buffon rég megjegyezte „a' föld' theoriájában“, hogy sokkal csekélyebb annak esése, mint a' Po, Rajna és Róna folyóké; mert, u. m., ámbár forrásai ugyan azon hegy-ségből fakadnak, melyből emezeké, de folyása sokkal hosszabb, 's a' Fekete-Tengerbe omlik, mely magasban fekszik, mint a' Földközi-Tenger. Későbbi tapasztalatok megerősíték ezen véleményt. A' Rajna' esése Bazel és Strassburg közt 9 láb, 4 új minden órajárányira; a' Dunáé pedig Regensburg és Passau közt, mely pontok szintolly távolságra esnek a' Duna' forrásától, mint Bazel és Strassburg' köze a' Rajnáétól, csak 6 láb, 2 új).

— *Adrian*' rajnai zsebkönyvében 1836-ra (Rheinisches Taschenbuch) *Blumenhagen Vilmstól* „Zsigmond császár' udvara“ című történeti rajzolat találtnak, mely nevezetes historiai scenákat 's charactervázlatokat foglal magában, 's a' főtárgynál fogva ránk nézve is nincs érdek nélkül.

Literaturai mesék.

A' vad növény, és Zeüsz.

A' vad növény kérelemmel járula
Zeüsz' színéhez: engedné felnőni őt
Nyestetlenül, 's a' kényes embert tiltaná
Le, hogy ne oltson más szelid fajtát belé.
Okúl adván, mert fáj a' nyessedelés neki,
'S sajátságát el nincsen kedve veszteni.
Zeüsz hajolt a' kérelemre, 's felnöve
Bogos fürtökkel, 's görcsösült derékkal a'
Finnyás növény, és fanyar gyümölcse lett,
Mellyet nem ízlelt ember, csak féreg 's vadabb

Madár emészté: végre jött a' gazda, és
Hasábra szelvéen katlanába hánnya be.
Ekkor keserves hangon ejte illy panaszt:
Én balgatag! nem tudtam, mit kérek vala
Ha oltva lettem volna, jobb gyümölcsömért
Halálig emberkedvben részesülheték,
'S kimultommal szép fényes házi bútorúl
Becsben tartatnám; most hiúvá hamvadok!
A' criticát, e' műnyeső, 's javítgató
Intézetet kár olly sötéten festeni,
És a' ki búvik tőle, önmagának árt.

Az állatnemzet, és a' sasok.

Nagy kedve indult egykor ország szerte az
Állatnemzetnek, hogy jelesb idomjait
Mivelje, 's lépjen fel néhány fokkal közelb
Az emberekhez. Tetszett a' terv általán,
'S az oktatást a' sasneműek vállalták
Magokra. Kik hogy megfeleljenek dicső
Tisztóknek, ottan messze távoznak a'
Fennhégazás', és martalékok' csábitól,
Csupán műveknek, és tanoknak éldelők.
Örömmel kaptak jól talált tanácsikon,
'S hasznúl fogadták a' kíváncsi állatok;
De oktatóik kezdék észrevenni, hogy
Csappannak, és már nem olly síma tolluak,
Millyek valának. Fáradtságokért tehát
Díjt kértének, de illyen választaveték
Az állatnépnek: Szégyen töletek sasok,
Hogy vágytok hitvány szolgabér után, tehát
Nem éritek be, hogy van szellem-étketek,
'S dics vár reátok, melyet díjul engedünk?

Czuczor.

Magyar tudós társaság.

— *Sajtó alatt levő munkák*: Régi magyar nyelv-
emlékek, I-ső kötet' 2d. osztálya, a' bécsi bibliai co-
dex; 's IId. kötet' 1ső osztálya, vagyis a' müncheni
codex 1466ból.

Magyar-német zsebszótár.

A. m. t. társaság' évkönyvei. IId. kötet.

Tudománytár; XII. kötet.

Romai classicusok magyar fordításokban. IId. kötet:
Beszédek, Levelek és Scipio' álma M. T. Cicero-ból;
ford. Kazinczy.

Első oktatásra szolgáló kézi könyv, Edvi Illés Pál-
tól. (Első karbeli pályamunka).

Az elemi oktatás' alapvonatai, Wurga Jánostól (Má-
sod karbeli pályamunka).

Blair Hugo' rhetorikai és aesthetikai leczkéi. Ford.
Kis János.

Chelius: Sebészesség. Ford. Bugát Pál. IId. köt.

Fabini: Tanítmány a' szembetegségek' orvoslásáról.

Kazinczy Ferencz' eredeti munkái. IId. kötet.

FIGYELEMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Pesten.

Februárius' 14d. 1837.

6. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Visszatekintés literaturánkra 1830—6. Berekesztés. (D. Scheder F.) 43. l. Philosophia. Fejér György: Közhasznú metaphysica (Szigethi), 45. l. — Magyar dolgok külföldi munkákban, 48. l. — Kisfaludy-társaság' jutalomtétellei, 50. l. Literatúrai mozgalmak, 50. l. — Hirdető, 2. sz.

MAGYAR LITERATURA.

Visszatekintés literaturánkra 1830—6.

Berekesztés.

Azt mondtuk, hogy a' szépliteratura ez időkorban inkább haladt, mint gyarapult. T. i. kevés új írónk támadt, jó; 's kevés munkát kaptunk, jeleset, ha számokat nyelvünk' sebes terjedéséhez, az olvasók' rögtön szaporodásához, 's a' mindennemű ösztönök' öregedéséhez mérjük. 'S még is nem tekinthetünk vissza e' rövid időszakra minden öröm —, 's nem nézhetünk a' jövődőbe minden reménység nélkül. Mert az azt megelőzőt időszakban, néhány költői művész által elhintett magvak kikeltek, 's az előtt, ki látni akar és tud, tisztában áll már most az irány, melyet követni, az ösvény, mellyen járdallani kell. Lyrai költésünk elhagydogálja a' dagályt 's érzélgést, mellyben fúladozott, 's jobb példányok' nyomán, az egyszerűhöz, népihez simúl. Kedvességet nyert 's nagy szerencséü művelőket a' balláda. Az eposzt, a' kor' természeténél fogva egy keletkező románliteratura cserélte fel. A' drama, napról napra dramaibb lesz. A' characterek', erkölcsök', korok' studiuma terjed; 's a' nemzeti elem keresztül-

fonódik a' költészet' minden formáin. Ha az a' férfiú, ki e' kor' kezdetén, a' legszebb pálya' közepéről letűnt, fölkelhetne sírjából, nem lehet, hogy örömmel könyei ne folynának el szeméit.

Minthogy jó része az itt említendő dolgozatoknak, leginkább a' kisebb terjedelműnél fogva, különféle gyűjteményekben fordul elő; itt nem könyvek, hanem nemek szerint adjuk áttekintését e' korszaknak. A' lyrai költésen kezdvén; a' dalban Kölcsey, Vörösmarty (Csaba) és Bajza mentek elül, 's ifjabb társaink Bústavi, Tóth Lőrincz, Erdélyi és Garay követték szerencsésen a' pályán, kik közül kivált az utolsó kitűnő lyrai képességet fejtett ki sok szép dalában. Elveszti e' neme a' költésnek mind inkább azt a' beteges színt, melly a' ezifrán érező periodus' termékein látszott. Hazafiúi indulatokat többen dicsőítének közölök; 's különös érdeme az újabb kori e' tárgyú műveknek az, hogy a' legmagasb és legerősebb érzések, minden classicai eszközök nélkül, saját nemzeti menetellel 's énekelhető formákban fejeztetnek ki. A' népdal' mezején Czuczor víta ki magának az elsőséget. Az érzékeny epigramm, melly Kazinczynál maximumát látszott elérni, egészen hasonló sze-

rencsével műveltetik Vörösmarty által; de figyelmet érdemel itt a' classicus műveltségű Péczely (Epigrammák. Debrecz. 1832) is, a' találós Garay, 's a' szabadlelkű Székács; kitől, és Szabó Istvántól (Görög virágok az anthológiából. Kassa, 1834) felette becses fordításait vettük görög epigrammáknak. Az első, fordításokat adott szerbus nyelvből is (Szerb népdalok és hősrégék. Kiadta Kunoss. Pest, 1836), 's Byronból néhányat Lukács Mórincz. A' románcz' külön formáiban ismét Czuczor és Vörösmarty gazdagíták a' literatúrát első rangu művekkel.

Átmenetelt az elbeszélő költésre Fáy és Jósika' egy pár tiúndérregéje teszen. Musaeus' régéit is vettük, de áldatlan kézből. Vig beszélyeket, a' középrendek' életét olly híven festeni tudó, termékeny Kovács Pál adott, és Fáy, 's igen éldelhetőket Gaal; komolyakat Bajza (Otília), Csató, Gaal, a' keleti színzetű Vajda. A' hősköltemény, melly Horvát Endre' Árpádjával, Czuczor' Botondjával 's Vörösmarty' Két szomszédvárával gazdagodott, 's melly pályát Garay, kevés sikerrel kísérte meg (Csatár, Pest, 1834), Zeyk pedig minden árnyéka nélkül a' tehetségnek; kénytelen az új kor' eposának: a' románnak hátrálni; 's ezen izlés oka, hogy Fábiánnak hű és szép Ossianja (3 k. Buda, 1833) elhangzott. A' románbani szegénységünkön ezen hat év alatt is leginkább fordításoknak kelle segítni; de milly választást tesznek a' mi fordítóink! Még a' hazájokban rég elfeledett Lafontaine és Kotzebueval is kísértik ollykor az egészségesebb étel után sovárgó közönséget; 's az újabb Clauren és Houwald, Van der Velde és Tromlitz és Zschokke 's nem tudom kiknek, nekiünk ugyan nem való hosszabb 's rövidebb beszélyeikkel. Goldsmith' Wakefieldi papja is közte van ugyan a' fordításoknak, de éldelhetlen alakban; közte b. Mednyánszky' hazai regéi, Széplaky' Pillangója, de melly kevés ez a' nagy szükséghez képest. Azonban a' kor' iránya igér e' részben is egy szebb jövőndöt. A' melly elbeszélőinket nevezük, olly tehetségeket árultak el, melylyektől méltán sok szépet várunk. Fáy a' Bélyeky-házban nem adott ugyan jó románt, de adott lelkes könyvet, rakottat soknemű tapasztalással, emberismerettel, életbölcse-séggel. Erdélyben Petrichevich Horvát Lázár lépett fel (Az elbujdosott. Kolosv. 1836), míg

itt Gaal, Szirmay Honájában ügyes előadó tehetséget fejtett ki, b. Jósika Miklós pedig Abafiával (Pest, 1836) szépen virító koszorút font homloka köré.

A' drama' mezején, számra, kevés említeni valónk van. Az academia 1833tól fogva évenként száz arany jutalmat 's néhány mellékes díjt szánt váltva a' legjobb szomorú- és vígjátékoknak, 's négy év alatt a' nagy jutalom csak egyszer adathatott ki, mellékesek kétszer. Azonban itt is legalább reménység mosolyog. Vörösmarty, kinek régibb színjátékai, még „Csongor“ is (Fejérvár, 1831) kitünő poetai becsök mellett, olly kevéssé voltak dramaiai, a' „Kincsásók“ban hirtelen haladást mutatott, melly a' „Vérnász“ban és „Fátyol“ titkai“ban váratlan fokra emelkedett. Urává levén mind inkább a' formának, őt is már most örömmel drama-i költőink közé számíthatjuk. Kovács Pál, ki Kisfaludy Károly után legott-honosb a' színen, „Thalia“ czím alatt (Pest, 1833—4) két kötet komoly és víg drámákat adott, mellyektől legalább egyes szépségeket 's a' hatást megtagadni nem lehet. Egyéb, különféle tekintetben említésre méltók: b. Eötvös József két darabja: Házasulók, vj. (Pest, 1833), és Boszú, szj. (Pest, 1834); Horváth Cyrill' Tyrusa (Buda, 1834); Jakabtól a' „Falusi lakodalom“ és „Zsarnok apa“ (Buda, 1835, 1836), Tóth Lőrincztől „Átok“ és „Vata“ (Buda, 1835 és Pest, 1836), 's Vajdától „Jogúz“ (Pest, 1836). Minden egyéb, alatt van a' criticán; 's így nem csodálhatni, hogy Kotzebue (Jelesb színdarabjai. Kassa, 1831től eddig 12 kötet) nálunk még mindig szerepet játszik. Valamint az említettek' egy része, az academia' eszközléséből és költségein jelent meg, úgy a' mi fordítás becses, hasonlólag ennek gyűjteményében foglaltatik.

Még egy örvendetes jelenetről a' literatúrában kell itt emlekeznünk. Értem jelesebb íróink' munkái' egyetemes kiadásait, mik eddig vagy kéziratban, vagy pedig — nagy részt legalább — különféle gyűjteményekben elszórva voltak. Kisfaludy Károly' minden munkái' kiadása tette a' kezdetet; majd Kölcsey' és Horváth Endre' versei következtek, Vörösmarty és Kisfaludy Sándor, gr. Teleki Ferencz és Bajza, Czuczor és Kazinczy' poetai munkái; a' régiebbek közül Amade' énekei, Gvadányi' némelly epistolái, Fazekas' versei először gyűjtve 's egy részt először kiadva is,

's Dayka és Bacsányiéi másodsor; mikhez még a' kassai Zsebkönyvtár" járult, mely eddig Faludi, Csokonai és Berzsenyi munkáiból ada anthológiát.

Ezekon kívül, miket a' legújabb ivadékra nézve új nyereségnek tekinthetni; a' legújabb dolgozatok az Aurorákban 's Nefejejtsben, Uraniában, Aglájában, Lantban és Parthenonban jelentek meg; az utolsó három, készülő fiatal írótól, de helyenként örvendeztető jeleivel a' tehetségnek. Mely különbség ezen —, és az egykori Hebe és Szépliteraturai ajándékbeli kezdők közt!

Legfeltünőbb gyarapodást az időszaki literatura vett. A' régi Hazai 's Külf. Tudósítások 's M. Kurir mellett az Erdélyi Híradó 's a' roppant publicumu 's hatású Jelenkor támadtak, mindnyájan saját mellék lapjaikkal, melyek, ha nem egyformák is becsre, de régebbi efféle lapjainknál hasonlíthatatlanul tartalmasbak mind, és becsesbek. Encyclopaediai tartalommal fenn áll még a' Tudományos Gyűjtemény és Minerva, mellettük támadtak a' már említett Sas és Tudománytár, 's a' kassai Szemlélő. Külön tudományoknak is jutottak saját lapok; az egyháziaknak, orvosiaknak, mint saját helyökön láttuk; a' gazdaságot a' harmadszor is elakadt Mezei gazdára következett Kémlő, a' mesterségeket az Ismertető tárgyazzák. Közhasznu iránynyal folyt a' tudományosabb Fillértár, 's foly a' népszerű Vasárnapi Újság. Literaturai folyóirat a' Kritikai Lapok; egy kassai újság „Literaturai lapok“ címet viselt. Az asszonyi világnak a' Regélő és Rajzolatok kedveskednek kedvtöltő ajándékaikkal.

Végül, mint különféle köz hasznu ismereteket terjesztő évkönyveket, a' Károlyi' Hazai Vándorát, Landerer' Honi Vezérét és Werfer' Házi Barátját kell említenünk, melyek a' régi, izlés és tartalom nélküli kalendáriumokat hasznosan és korszerűleg váltották fel.

Ekkép szaporodtak kevés idő óta azon erek, melyeken át a' publicum' testébe, minden irányban lelki táplálatok terjednek. Adja isten, hogy a' táplálat mind inkább egészséges, a' fejlődés sebes, a' siker pedig teljes legyen!

D. Schedel F.

Philosophia.

2) *Az ember kétfarmáltatása esmerő erejére nézve, vagy a' közhasznu Metaphysica. Irta Fejér György. Budán, a' m. k. universitás' betűvel. 1835. n. 8. 325 lap.*

A' philosophia' mezeje literaturánkban mind eddig parlag; ha néha ütődnek is fel halvány virágok, azok, kevés kivétellel, vagy semmi, vagy silány, vagy romlott gyümölcsre érők. A' philosophia' illy nyomorú hatásának oka az, hogy némelyek a' philosophiát, mely a' többi tudományoknak is vezetője tartoznék lenni, legmegkötöttebbé, mondhatni lelánczolttá alacsonyítják. Megkötött, és lelánczolt lesz pedig a' philosophia, a' természeti és szellemi világ' adatainak pusztá nézlése, a' tapasztalás, a' vánság (annak a' mi van) a' lehetőség által. A' philosophiának nem azt kell adni: e' vagy ama' természet- és szellemvilági adat hogyan van, vagy lehet, hanem hogyan kell annak lennie szükségképen, közönségesen 's általánosan? Ezek azon magas categoriák, melyekre a' philosophiának mind azt, mi a' természeti 's szellemi világban van, és lehet, szerkeszteni kell, különben a' philosophia csak valami leíró tan, precarius szóhatározás, 's ezekre alapuló paralogismusok', antinomiák' és üres képzetek' gyűlvénye lenend. Hogy az idézett közhasznu metaphysica ezen utolsó osztályzásába esik a' philosophiának, főbb részeinek főpontjai mutatni fogják. Minden pontjait fölvenni nem is lehet, nem is érdemes.

A' tiszta metaphysica' első része' első pontjának, a' fundamentomi metaphysicának, elve az, mi a' Hermes' philosophiájaé: „A' minek közvetlenül, vagy közvetve igaznak elesmérésére belsőképen kénytetni érezzük magunkat, szükségkép, nem esetikép; az nekünk való, igaz, szükségkép és közönségesen“ (§. 18). A' szerző említi itt a' szükségesség' és közönségesség' magas categoriáit, csakhogy ezen elv után a' levőket, és lehetőket a' szükségességre nem fogja felemleni.

a) Mert ezen szabadon felütött, és nem szerkesztett 's kifejtett elv, nem egyéb, mint a' könyv' elejére tolt igen nagy petitio principii. Épen azt szeretnők látni, Énünk millyen gondolkodás' törvényei után kénytettetik akármi tárgy' szükséges ismeretére, vagy mi elv után lesz az eszmei, szükségképen valódivá, az énelges tárgylagossá, a' belső külsővé.

b) Ha elgondolhatnók is ezen elvtől a' petitio principiit, vagy szerkesztve volna az elv, még is ez, az igaz' közönséges ismeretere, a' különböző fogalmak miatt nem vezethet. Melly különböző fog így lenni az igaz! Melly különböző fogalmu jók és rosszak lesznek így a' világon! Itt, tudom, azt viszonzozza a' szerző referensnek: Hiszen philosophiai kénytetésről van itt szó. Tudom, hogy annak elvét kellett vala szerkeszteni, de nem szabadon felütni.

c) Nem tudom a' szerző mi módon kénytetethetik a' philosophiában közvetlenül valaminek ismeretere. — Közvetett és közvetetlen fogalmak vannak, mellyek most nem ide valók. De valamelly tárgyról, az ész' törvényeinek közbe jötte nélkül, így közvetlenül gondolkozni nem egyéb, mint ábrándozás. Szerzőnk a' hitnek akar itt tágas utat nyitni. Lelkesen éneklí ugyan Bajza:

Órizd szíved' istenét (a' hitet).
Hogyha lelked csüggedez,
Híven ápol ő, 's fedez;
Szánakodva nyújt kezét,
És örök csendhez vezet. —

de azért a' philosophia' elve csakugyan nem lehet. Az elv' kimondása után, némelly alaptételeknek szinte csak kimondására megy által a' szerző (§. 32), millyenek: „Mindennek a' mi van, szükség kielégítő okának lenni.“ „Mindennek, a' mi csak van, kielégítő okának legalább résznyire ismertethetőségében (belső tehetségében) szükség lenni.“ Ezek igaz tételek, csak az nincs kimutatva, minek kimutatva lenni kellene: Melly közvetítés által ismerjük meg szükségképen és közönségesen e' vagy amaz ok, 's okozat közti viszonyt? Ezen alaptételeknek csak oda lökése után, ismét előnkbe löki a' szerző, különösen a' metaphysica' elvét is: „Esmerem vagy esmerhetem a' dolgot, mert magát esmertethető (§. 32)“. Ez is igaz, de ismét nincs érdekelve, melly közvetítés által ismerhetők szükségképen a' tárgyak. Szóval, az első rész' ezen első pontja egészen nem egyéb, mint egy igen igen nagy petitio principii, oda hajigálása némelly, csak részletesen igaz, de a' szükségesség' szerkezése nélkül hagyott mondásoknak. És ez az első rész' azon pontjáról mondatik, melly fundamentomi metaphysica nevet visel. Gondolhatni, mik lesznek az így alapra épüldökök!

A' tiszta metaphysica' első része' második pontjában, a' critikai metaphysicában, a' szerző az ismeretek' kútfejeiről (§. 65) szól, 's itt a' külső és belső tapasztalást teszi az ismeret' kútfejéül. Az ilyen ismeret, csak a' tapasztalati szükségesség' kemény bilincsei közt marad, philosophiai tiszta szükségre, a' természet' 's szellemvilágban soha nem emelkedhető. Hiszen hogy a' tapasztalati benyomások ismeretünk' elemei, senki sem tagadja, de az elemeket a' kútfőtől, vagy mint a' szerzőnek Propaedeuticájában következtetlenül nevezni tetszett, az alaptól, meg kell különböztetni. „Minden ismeretünk az öntevő, magára 's másra beható Énből származik“ (§. 56—80) szól a' szerző az érzéken teli ismeretek' kútfejéről. És ezt eszünk' fényébe helyheti; ezt pedig értelmekre, ítéletekre, és kihozatokra építi, mellyek szerinte tapasztaláson alapulnak; így az érzéken teli, szerinte távol ismeretek' valóságát, a' fejtő, és szerkesztő ítéletekre alapítja. Ezek közül pedig, a' Kant' érzéki és értelmi categoriáinak előszámálálása, 's az eszmék' categoriáinak hiánya miatt, cselekedtető eszüinkre utasítás után, a' fejtő ítéleteket, mellyek szükségképen és közönségesen igazak (§. 77), csak amugy szabadon és önkényesen rakja össze előbb, aztán fejti ki, 's emelkedhetik, mint mondja „nemcsak főbbnél főbb nemek, okok' értelmeire, hanem a' vég-ok, mindenség, vég nélkül való leglegtökéletesebb valóság' értelmére is. Ez után (§. 81—96ig) a' fejtő ítéleteknek könnyed előállítás után épít ezekre, egyszersmind összeveti ezeket a' szerkesztő ítéletekkel, emezeket tapasztalatiaknak, esetieknek, utólagosaknak, amazokat tapasztaláson tuliaknak, szükségeseeknek, előlegeseknek mondván. Minthogy fejtő ítéletek azok, mellyeknek alapzataikban foglaltatnak mondataik; következik, hogy ezek mind szükségképen, és közönségesen igazak, 's ezek azok, mikre a' philosophiának törekedni kell, de egyszersmind ezek azok is, mik csak kimondottak ne legyenek és mint illyekre olly magas eszmeiek, mint a' magától- 's örökké-valóság ne építessenek. Hogy a' szerző illy könnyen állítá elő a' fejtő ítéleteket, és akarátja ellen is előbb összeraká azokat, megtetszik (§. 93, 94), hol Kant ellen vitatja, a' szerkesztő ítéletek' nem szükségességét; midőn világosan $7 + 5 = 12$, más szám- és mértani példákat fejtőknek mond;

mert előbb összetétnék. Elismeri ezt a szerző maga is. Csakhogy könnyebb valamit felütni, mint philosophiai szorossággal szerkeszteni, de aztán az egész alkotmány nem egyéb, mint petitio principiikre rakott, folyvást növekedő petitio principii, millyen az első rész ezen második pontja is. Az ilyen meg nem mutattakból igyekszik aztán a szerző, ezen pont végén kibújni azzal, hogy a' józan közértelem, hiteles emberi, még inkább az isteni tanúságot is, ismeretünk kútfejének vallja. Igaz ez a' történeti leíró ismeretekre nézve, de nem a' szoros szerkezetű philosophiáira.

Miután a' szerző a' metaphysicai alapot, és criticát elmondta, a' tiszta metaphysica' második részére, az ontológiára, vagy a' közönséges értelmi-tudományra megy által, következő szavakban: „Nemcsak ismeretünk' valóságáról és igazságáról szükséges megbizonyodnunk; hanem azoknak alkotó részeikről, a' dolgok iránti érteleminkről, a' mi úgy lehet csak meg, ha azokat szükségeseeknek és közönségeseknek, a' dolgok' mivoltiból, tulajdonságaiból származottnak tudjuk.“ Ezzel lesz tehát a' szerzőnek dolga az ontológiában. Ha már ezen közönséges értelemek felett gondolkodik referens, azokat vagy igen széles, bár valódi, vagy pusztá szóhatározásoknak találja. Csak néhányval fásasztja referens az olvasók' figyelmét. (§. 119). „Minden való dolog, melly kívántató, tetszető, akarat indítható: jó, tágos értelemben. Rosz ennek ellenkezetje.“ Mi széles hasztalanság ez! „A' mellyben merő kívántató valóságok vannak, tisztádon tiszta Jó.“ Azt kellene meghatározni, mi az a' kívántató? Illy szerencsétlen határozásu a' tökéletes is (§. 121): „Azon dolog, mellynek határozati a' jóval egyeznek, tökéletes.“ Az ilyen széles, és precarius határozásokra alapítatnak már több olly szóhatározások, mellyek a' 122. §ban vannak: „A' dolog magában véges vagy vég nélkül való. Véges, melly valóságokból és valótlanságokból áll; és így határos, hiányos; vég nélkül való az, melly merő valóságokból áll minden határ és hiány nélkül.“ Illyen szóhatározásokat igen könnyű leírni, igen könnyű ebből aztán olly következeteket is kihúzni, millyeket a' szerző húz, péld.: A' végnélkülinek szükséges létele (§. 124.), egysége (§. 127—129), magától valósága (§. 132.) a' végeseknek a' végnélkülitől létele (§. 134), a' végnélküli

változhatlansága stb. Referens ezen magas eszméket nem kérelmi szóhatározásokra szeretné alapítva látni; hanem szerkezett elvre, különben meg vagyunk fosztva a' legáltalánosabbtól, meg vagyunk, fájdalom! a' szerző' ontológiája által, melly nem egyéb, mint kérelmekre rakott több kérelmieknak öszvezetje.

A' tiszta philosophia' bevégezésével által megyen a' szerző ennek második részére, az alkalmazott metaphysicára, melly három pontra: Lélek-, Világ-, és Istentudományra oszlik. A' szerző háromféle lélektudományt említ: tapasztalásit, tudományos tapasztalásit, és metaphysicait. Az elsőről, mit (§. 177) psychologiónak nevez, csakhamar (§. 178) azt mondja, hogy az nem lélektudomány. Melly ellenmondás ez, 's melly hamar egymás után következő? A' szerző talán anthropológiát, phaenomenológiát, és psychologiót akart ezen hármason osztályon érteni, és valóban ezt lett volna tanácsos renddel felfognia, így talán a' metaphysicai psychologiónak tárgyai is jobban sikerültek volna; mert ha a' szerző lélektudománya' tartalmát röviden sorban felvesszük: Énünk' állományságát, (a' szerző szerint: állatságát), egyszerűségét, lelkiségét, testünkkel közösülését, szabadságát, halhatlanságát; azok nem egyebek, mint megannyi paralogismusok. Énünk' állományságát így következteti a' szerző (§. 179): Énünk tudja, hogy ő nem fa, fű; tudja, hogy a' küll dolgok reá benyomást tesznek; tudja, hogy ő maradandó és állandó. Ha az hogy Énünk nem fa és fű, hogy reá külhatások történnek, igaz is; referens nem látja által, abból, mi módon következne a' philosophiában olly sok logomachiát okozó állományság, azon értelemben is, mint azt a' szerző (§. 139) vevé. Továbbá feltéven, Énünk tudja, hogy állandó, és maradandó; ezután lelünk' azon nevezetes tulajdonságai, mellyek ennek állományságán épülnek, bizonyos csalódással alapítatnak meg csak az által, mert lelünk' tudja, hogy állandó. — Énünknek ezen csalódásos állományságára alapítatik ennek egyszerűsége (§. 181), mert „Énünk tagadhatatlanul gondolható állat; lelkisége (§. 185) mert „olly egyes állatiság, melly értősséggel, és akarat-al bir.“ Illy csalódásokon alapúlnak lelünk' több tulajdonainak megmutatásai is, úgy hogy a' szerző' egész lélektudománya nem egyéb, mint egy igen nagy paralogismus. Valóban

igen sajnálhatni, hogy épen a' lélektudomány, melly oly közel érdekel bennünket, jövőnk sorsunk miatt, oly közel kölcsönösségben áll a' vallásossággal, illy csalódáson épül.

Az alkalmazott metaphysica' második pontját, a' világtudományt ismét hárcmélére különbözteti a' szerző: tapasztalási, philosophiai tapasztalási, és metaphysicaira. Illyeknek alkalmasint lehetett vala helye, ha a' szerző világtudományát természetphilosophia név alatt szerkesztette volna. Ő a' világtudományban is említi a' szükségességet és közönségest, de ezek neki vagy üres hangok, vagy tapasztalati szükségek. Minek a' gyáva pyrrhonismusból eredő azon vitatások, miket a' szerző (§. 209) előhord: Vannak-e valóságos dolgok? stb. Minek írja le (nem mutatja meg) a' csodákat (§. 223—229ig?) még pedig azokat is elébb, mint legáltalánosabb lételeket megmutatná. Különösen megmutatja a' szerző, hogy semmi beható gondolkozással nem fogott a' philosophiához, már a' Propaedeuticában is megrovott körös, és egymásutáni gyertyarakással (§. 231), és ezek' hasonlósága után akar már emelkedni a' világnak másol-valóságára!! Az egész világtudománya a' szerzőnek az, mire Kant az antinomiák' bélyegét nyomá.

Az alkalmazott metaphysicának harmadik pontjából az istentudományból; ebből a' mi földi és sírontuli lételünknek legbiztosabb talpkövéből, mi lesz, megmutatja a' szerző ennek első vagyis a' 232. §ban, hol a' természet-feletti, mint természeti vallást a' tapasztalásra építi. Megmutatja, mit lehet a' szerzőtől várni az isten' lételének megmutatásában (§. 236), midőn annak első pontja ez: „Van isten, mert a' szülék azt mondják.“ Philosophia ez?! Ez nem egyéb, mint monda. A' többi erősségek is vagy illy silányok, vagy minthogy a' szerzőnek gyakorlati philosophiája is van, abba tartozók; így ha ezen erősségek nyomók is, de a' philosophiai következtetlenség megmarad. Az isten' tulajdonságai (§. 231) az ontologiai kérelmi végnélküliségre alapítatnak. Ezek mellett az egész istentudomány tömve van régi hasztalan véleményekkel, a' jó és rossz világról stb, mellyek nem a' philosophiában, de annak történetében sem foglalának méltó helyet. Szóval, a' szerző egész istentudománya nem egyéb mint egy kérelmiekre rakott üres szószerkezet. És fáj-

dalom, az a' tudomány illyen üres szószerkezet, mellynek általános tartalma, mindenünk.

Ha már visszanézünk az egészre; a' fundamentomi és critical metaphysica, elvek' felütése, és nem szerkezete azoknak (petitio principii); az ontologia, tudománytalan kérelmi; a' lélektudomány, csalódás (paralogismus); a' világtudomány ész- és érzék-elleniség (antinomia); az istentudomány, üres szószerkezet. Nem is lehet különben. Valamíg a' philosophia, a' vastag tapasztalást, és azt, a' mi bár nagy tekintetben van is, mint egy vezető ariadnei fonalat úgy tartja, attól távozni nem mer, 's annak a' mi van és lehet, szükségességét, 's közönségességét nem ügyekszik, tisztán, elvonva, beható gondolkozás után kimutatni; addig az illy philosophia, bár mi névvel czímeztessek is, nem egyéb, mint a' Kant előtti vastag empirismus. Referens a' széles olvasásu szerzőnek, mint minden illy szellemű philosophusnak, épen ellenkező utat javalna a' philosophálásra. Ne a' tapasztalás után ügykeznének az eszmeieket szerkesztetni, hanem az eszmeiek után kényszerítnék a' tapasztalást; ne arra törekednének, hogy reale = ideale; hanem erre: ideale = reale.

Bezárja referens észrevételeit azon nyelvtudományi jegyzéseivel, miket a' Propaedeuticára tett, mellyekhez még az állat (substantia) szót szerette volna kihagyatni, nehogy illyeket kénytelen legyen olvasni: „Énünk állat“ stb. Bezárja továbbá azon szíves tiszteletével, mellyet valólag érez, a' szerző mint olyan iránt, ki a' philosophiai pályán sokat írt, bár csekély hatással.

Szigethi.

Magyar dolgok külföldi munkákban.

— A' boudda literatura' ismeretére nézve véghetetlenül fontos *Stangyour* című gyűjteménynek, mellynek mind eddig is csak tökéletlen kivonatait bírták Calcuttában, *Körösi Csoma Sándor* hazánkfia nagy gondnal készített egy mutatót, minek ismertetése a' „Journal of the Asiatic Society of Bengal“ban jelent meg.

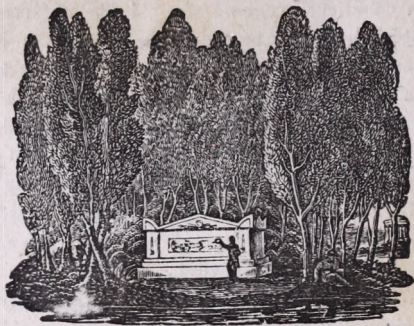
— *Honigberger* hazánkfiának Afganisztánban tett igen nevezetes archaeologiai felfedezéseiről 1835. sept. 7d. a' párizsi ázsiai társaság' tanácsa' ülésében *Jacquet* Ödön olvasott egy érdekes és igen bő jelentést, mellynek kezdete a' *Nouv. Journal Asiatique'* 1836ki 9d. számában jelent meg (E' szerint *Honigberger* Márton Brassóban, 1795ben született; 's miután a' gyógyszerességet elvégezte, régi ohajtása' teljesítésére: a' keletet láthatni, 1815, Konstantinápolyba ment, honnan nem

sokára Anatóliába utazott, hogy Syriát, 's innen Cairót látogassa, hol Ali pasa' gyógyszerházában nem sokára hivatalt nyert; melyet ott hagyott ugyan már egy év után, midőn a' dőghalál oly nagy mértékben dúlni kezdett Egyiptomban; azonban e' rövid ott mulatás sem maradt haszon nélkül, mert az alatt élt az alkalommal, a' keleti orvostudományt, valamint az erkölcsöket és szokásokat tanulhatni. Syriába visszatérvén, megjárta ennek legnevezetesebb városait, mit ő könnyebben 's több fogauattal tehetett, mert az orvostudomány' gyakorlása azon tekintettel ruházta fel, melyet napkeleten a' „hákim“ cím magával hoz. Nyolcz év múlva, melyek alatt Syriát minden irányokban összejárta, egy caravánnal átment az arab pusztán, Bagdadba, Schirazba, Isphánba. Ekkor feltett céljának határa India volt, nem az, mely európai uralkodás alatt, élénk kíváncsiságának nem ígért megfelelő tárgyat, 's hol nevezetes fölfedezésekhez reménye nem lehetett, hanem a' független Nyugatindia, melynek vizsgálatahoz szintannyi buzgóság mint bátorság kelle; a' Perzsia 's ezen India közt fekvő majdnem ismeretlen vidékek, fedvők nevezetes omladékokkal, 's most már csak néhány nem bátorságos kereskedőutak által keresztülvágvák. Továbbá Perzsia' keleti tartományait kívánta látni, Cabult, Kaschmirt stb. Azonban a' Perzsia 's Oroszország között kiütött háboru gátolta feltételében. Ennél fogva, változtatott iránynyal Kirmanschah felé Bagdadba ment, innen Basrahba, 's tengeren Maskatba, 's innen Karadsiba, honnan az Indus' vize' irányát követve, Lahorba érkezett. A' híres Maharadsa Randsit Singh házi orvosul vevén őt maga mellé, ettől mind azon kedvezésekkel tetéztetett, melyekkel a' tudományok 's hadi talentumaikkal kitűnő európaiakat meg szokta különböztetni. Cselekvési köre itt tágas vala, mert minden, a' mi a' természeti tudományok' alkalmazását kívánja, az ő gondjai alá tartozott. Ennél fogva ő egyszersmind egy gyógyszerház 's egy löpőgyár' előjárója volt. Helyzetének kedvező volta, a' fejedelem' joakarata, az ennek szolgálatában álló francia tábornokok' barátsága, tovább tartóztaták őt Lahorban, mint feltétele volt. Azonban a' lahari európai gyarmat honvágyát el nem olthatta, 's ő, ismételt kérelmekre, miután a' fejedelem a' kegyesség és becslés' minden jeleivel tetézte volna, elbocsátást nyert, melyet még nehezebb volt volna nyerni, ha egy fiatal embert, a' legnemesb muzulman vérből, az európai gyógytudomány' elveibe nem avatott, 's őt maga helyett a' királynál nem hagyta volna. Innen, az Induson kívánt hazánkba levezni, Basrahban hajóra szállni 's Egyiptomon által Európába kelni. Azonban útközben hírt vevén, miképen az átvándorlandó tájak a' háború által elpusztítva, a' máskor sem biztos utak most különféle veszedelmekkel teliek; hogy minden idővesztést megelőzzön, éjszának fordult, Közép-Ázsián keresztül az orosz határokig vivő kereskedői utakat választandó. Mindenek előtt Afghanistánt látogatta meg, hol Cabulban nawab Dsabar khán' házában barátságosan felvétetvén, élt az alkalommal tudományos vizsgálatait nevelni (Ezen utja' naplóját a' calcuttai ázsiai társaság' journalja' 3. kötetében közölte). Így a' Cabulhoz közel

fekvő hegységeken nagyszámu növényeket és magvakat gyűjtött; melyeknek vizsgálata a' francia academia által Brogniart és Jussieure biztatván, köztök igen nevezetes példányok találtattak; Jacquin pedig a' bécsi prof., kit Honigberger e' végre megkért, leírásokat ki is adta (Sertum cabulicum, enumeratio plantarum quas in itinere inter Deraghasikhan et Cabul mensibus maio et junio 1832. collegit Dr. M. H. Eddig egy füzet). Továbbá a' cabuli vidéknek, a' dselalabadi síknak 's több egyéb tájaknak oly pontos helyterveiket készíté, melyeket, ahhoz való eszközök nélkül csak lehet; végre nevezetes kiadásokat eszközölt, melyeknek oly emlékek' fölfedezését köszönjük, mik szintolly jelesek, újságuk —, mint azon történeti kérdéseknél fogva, melyek létezésökkel összefüggnek. Restelvén Mir Murad kunduzi bég' alkalmatlan kíváncsiságát, 's féltvén archaeologiai fölfedezései' eredményeit, élt az alkalommal, doctor Gérard által, kivel Cabulban megismerkedék, 's ki épen ekkor Indiába visszaindult, e' drága emlékekkel megrakott ládákat Allard generalishoz küldeni. Néhány hónapnyi mulatás után ő is elhagyá Cabult 's egy caravánnal Bamianba ment, hol a' Burnes által leírt óriási szobrokat látta, 's Balkhon keresztül, hol fájlalta vizsgálatait nem folytathatni, Bukharába; itt majd négy hónapig aggodalommal várakozott egy caraván után, mely végre elérkezvén, a' kizilkumi, karakumi és kirghizi sivatagokon által Orenburgba jutván, feltalálta ismét az európai polgárisodás által nyújtott bátorságot, melyet Ázsiában az absolutus kormányok' még oly tisztelt és félt hatalma sem bir biztosítani. Innen Sz. Péter' Várán, hol némelly dolgai tartóztaták egy ideig, 's Oroszország' belsején által visszatért Brassóba, hol, a' múlt telet, családja' körében, rég nem élt 's rég ohajtott nyugalomban tölté. Tavasz felé, mint hírlapjainkból is tudatik, Párizsba ment, Allard tábornok' oda érkezését megvárni, 's tőle átvenni azon kincseket, melyeket keze közé letett vala, 's melyektől Afghanistánt kifosztotta; mi nem sokára meg is történt. Hogy már most a' bactriai polgárisodás' e' nagy becsű maradványai' természetéről, rendeltetéséről stb nagyobb szerencsével folytathassa studiumait, nem csak a' párizsi, hanem Londonba menvén, az angol leg tudósabb archaeologusokkal és orientalistákkal is, ritka készséggel közölgette hozományait. — Minek utána Honigberger, mindenfelé, hol járt, a' mennyire körülmény és okosság megengedte, részletes jegyzékeket tett a' helyekről, erkölcsökről, a' körüle történekekről, stb, a' tudós világ örömmel várja útleírását, melynek szerkesztéséhez szándéka, mihelyt haza mehet, hozzá fogni, 's mely véghetetlen sok hibás nézeteket és adatokat fog megigazítani vagy czáfolni, miket oly európai utazók terjesztettek azon tájakról, kik inkább elfogúlva az út' veszélyeitől, mint eltelve az e' pusztá országokat népesítő historiai emlékezetektől, azokon ugy szólván csak átrepültek; midőn ellenben a' mi jeles honfi társunk tovább mulatott, név szerint Afghanistanban, mint bármelyike a' legújabb utazóknak. — Mikor ezek' közlöje a' Tudománytár' VIII. kötetében, 223—4 lapon mind Honigberger,

mind Allard tábornokról szól, az elsőt, a' külföldi 'apok' akkori előadásához képest oroszországi Kronstadt-ból hibásan származtatta).

Kisfaludy-társaság' jutalomtétellei.

A' Kisfaludy Károly' emlékére 's munkái' kiadására ügyelő társaság örömmel jelenti minden részvevő hazafinak, hogy a' dicsőült költő' emléke, mellynek ára 10,500 váltó forintban állapítatott meg, buzgó hazafiak' e' célra tett ajánlati által annyira fődözve lévén, hogy a' munkák' kiadásából az egyesület' pénztárába háramlott summának ahhoz csak kevéssel kelle járulnia: a' pénztárban még ugyan e' forrásból, t. i. a' munkák' árából, 4500 váltó, vagyis 1800 pengő forintnyi fölösleg maradt, mellynek évenkénti kamatja 270 v. vagyis 108 ft. cp. E' fölösleg pénz' rendeltetése lett volna az emlék' fentartására szükséges tőkél szolgálni: de miután Nádor Ő Fensége az emlékek a' nemzeti muzeumban helyet engedni méltóztatott, a' saját gondviselés' szüksége megszűnván, úgy véli a' társaság, hogy az említett pénzfölsőleget hasznosb és a' dicsőültnek nemes pályájával öszhangzóbb célra nem fordíthatja, mint ha a' kamatokkal literaturai fáradozásokat, különösen pedig fiatal, serdülő tehetségeket ösztönöz 's ébresztget. Szándéka tehát a' társaságnak évenként két, aesthetikai és szépliteraturai tárgyú jutalomtételt alapítani. Hogy pedig a' tiszt. közönség' 's író-társak' bizodalmit megelőzze, a' következő érdemes írókat kérte társakul a' pályairatok' megítélésében: *Csató Pál*, *Czuczor Gergely*, *Dessewffy Aurél gróf*, *Fáy András*, *Jósika Miklós báró*, *Kovács Pál*, *Kölcsey Ferencz*, *Péczy József*, *Szenvey József*, *Szontagh Gusztáv* urakat, kik közül egyetértőleg Fáy András kéretett az ügy' igazgatása' felvállalására, a' jegyzőség' vitelére pedig Tóth Lőrincz.

Egyébiránt újra is kéretnek az aláírási ívek' birtokosai, méltóztatnának ezen íveket a' kitűzött hatánapig, u. m. martius' 31dikeig a' Jelenkor' hivatalához beküldeni; hogy a' végszámadás valahára a' közönség' elébe terjesztethessék.

A' Kisfaludy Károly' emlékére 's munkái' kiadására ügyelő társaság' nevében 's megbízásából.

Pesten, februar. 6. 1837.

Bajza. Schedel Ferencz. Vörösmarty Mihál.

KISFALUDY-TÁRSASÁG.

A' Kisfaludy Károly' munkái' árából fenmaradt 4500 váltó forintnyi fölösleg' kamatjából, 20 arany, kétfelé osztva, jövő 1838dik évre, következő aesthetikai és költészeti feladások' jutalmazására fordítatik:

I. *Mi befolyása van a' dramai literaturának a' nemzet' erkölcsi életére? 's miért nálunk, magyaroknál, olly kevés eddig az eredeti dramai munka?*

II. *Készítessek ballada, mellynek tárgya a' száműzetett Béla herceg' (utóbb I. Béla név alatt magyar király') párviadala a' pomeraniai herceggel Lengyelországban, minek következtetésében Micislav lengyel király' leányát 's Pomerania' egy részét nyeré jutalmul; 's mellynek körülményei a' historiából tudva vannak.*

A' versenymunkák, névtelenül, jelszóval ellátva, a' szerző' nevét rejtő bepecsételt levelkével, tisztán 's idegen kézzel leírva, küldessenek be, jövő october' végeig, *Fáy András igazgatóhoz* (Pest, kalaputcza, saját háza, 251). A' jutalom' elítélése pedig jövő eszt. februar. 6kán, mint Kisfaludy Károly' születése' napján, a' majd annak idejében bővebben kijelendő helyen 's módon megy véghez, azon kijelentéssel, hogy a' jutalmat nyert pályamunkák egészen a' szerzők' tulajdonai maradnak. — A' Kisfaludy-társaság' megbízásából, *Pesten, februarus' 9. 1837.*

Fáy András, igazgató.

Tóth Lőrincz, jegyző.

Literaturai mozgalmak.

— Acsády Sándor: *Honi magyar törvénykönyv*. Sajtó alatt. Károlyinál. Előf. 1 ft. 36 kr. — Magyar törvénykezési szótár, felsőbb engedelem mellett kiadja Trattner-Károlyi. Sajtó al. Ára 20 kr. — Kiss Ádám' egyházi beszédei. Harmadik db. Sajtó al. Károlyinál. — Péczy József: *Magyarok' története*. 186 k. Sajtó al. Debreczenben. Előf. 50 kr. — Jósika Miklós' regényei. 4. és 5d. k. A' könnyelműek. Sajtó al. Károlyinál. — Virágfűzér. Kiadja a' soproni tanuló m. társaság. Sajtó al. Előf. 1 ft. — Sebészki eszköztár. D. Fritze után Bugát Pál. Sajtó al. az egyetemen. Előf. 1 ft. 12 kr. — Szikfoldhasznosítás' tudománya. Irta D. Balogh József. Előfizetés 3 és 5 ft. —

— Balla, legújabb jelentése szerint, a' *Kémlő'* folytatásával, e' folyó félévén túl, fel akar hagyni; az *Ismertető*, polytechniai részét hetenként félívre szorította; ellenben új év óta, szinte hetenként, *Honi 's külföldi gazda és kereskedő* cím alatt egy toldalék ívet ad, 's mindkettőhöz sok rajtot 's néha hangműveket. A' Felső-Magyarországi Minerva, ezentúl illy címmel fog folyni: „*Magyar Minerva*, tudományos folyóirat, a' nemzetiség', honi nyelv', literaturá' 's hazai történetek' terjesztésére.“ A' kassai *Szemlélt* is jelenti, hogy májgyuladása (egy igen ösmeretes eperendszeri betegség) elmúlván, ismét meg fog indulni (ha nem csalatkozunk, harmadszor).

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Pesten.

Februárius' 21d. 1837.

7. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Dramák. Árbocz, szomorujáték Garaytól (*D. Scheder F.*), 51. lap.
— Magyar dolgok külföldi munkákban. Academiák 's jutalmak. Figyelmeztetés, 58. l.

MAGYAR LITERATURA.

Dramák.

- 3) Magyar történeti színművek a' pesti drama' egye-
sülettől. Második kötet: Árbocz. Szomorujáték őt
felv., egy előjátékkal. Irta Garay. Pest, Heckenast
Gusztav' sajátja. 1837. 18r. 105 l.

IV. László' napiban, a' királyi bírónak,
kún Árbocznek, egy szép leánya (Elma) 's
egy szép huga (Olda) volt, emez harciban
elesett testvérének, az ő védelmébe 's gyám-
atyaságába ajánlt leánya. A' király belé sze-
retvén az utóbbiba, ki még csak tizenhat éves
volt, miután érte Árboczot hiába faggatta,
egy bitang bolgárra (Bazir) bízva elrabolta-
tását. Az alatt történik, hogy Árbocz, visz-
szaemlekezvén miképen ez előtt épen tizenhat
évvel egy jósnő átkot szórt reá 's elhunyt
testvérének teherben maradt özvegyére:

Te házad' romlását éred!
És ez asszony megszülend:
Szép, szelid lesz a' leány,
Mint az éledő korány,
Dús királyok hajtának
Térdet égi bájinak;
Hoz szerencsét, hoz veszedlyt,
'S ha tizenhat évet élt,
Keresztyén' menyasszonya,

*Annak léssen gyilkosa,
A' ki még nem született
'S szíved' legkedvesbje lett. 7. l.*

's a' jóslatból, a' tizenhatodik évét betöltő, a'
király 's egy más keresztyén magyar (Turtul)
által szeretett Oldát híven annak, ki, saját
leányának, (Elmának), melly akkor „még nem
született, 's szíve' legkedvesbje lett“ gyilko-
lójává van rendelve: épen azon tűnődik, meg-
előzze-e a' bajt Olda' feláldozásával? midőn
előbb hűzoltatik a' lyányrablásban járó Ba-
zir; kiről midőn hallja, hogy Elma' szobája
körül ólalkodtában fogatott el, gyanúja azon-
nal Oldára száll, 's felkiált:

Ördög, ki küld ide?

De nem! ne mondd! immár mindent tudok.

'S most bár tagadd, hogy nem küld Olda! 28. l.

A' ravasz fiú feltalálja magát, igenli a' kér-
dést; ez által felszabadul, Árbocz megfogadja
Olda' gyilkosául, 's határoztatik, hogy a' tett
egy, Bazir által kijelelt, magányos várban
vitessék véghez. Míg Árbocz a' két leánynyal
a' kijelelt helyre veszi magát, a' bolgár érte-
síti a' királyt a' találkozhatás' helyéről, mert
szándéka a' király által ígért jutalmat is meg-
nyerni, 's miután Árbocztól a' véres tett' dí-

ját már előre kinyerte, Oldát a' király' kezébe játszani, 's Elmát ülni meg, hogy egyszermind boszút álljon az apán, a' miért egykor bitófát süttetett határa. A' két lány' hálósobája felcseréltetik; Elma megfojtatik, 's midőn Olda, kamrája' ablakát be akarná tenni, két férfit pillant meg, kikben a' lámpa' fényénél Árboczra és Bazirra ismer, mikép azok egy holttestet temetnek el, melly, mint a' zsákból kilógó fej mutatja, nem egyéb Elmánál. A' zajra jő a' már lesben állott király, a' leányt az irtózat' helyére követi, 's ott Árboczot, ki az alatt, bűnének örök elpalástolására Bazirt is agyon ütötte, megfojtja; ekkor látja Árbocz a' szörnyű tévedést, a' halott kiásatik, de későn. A' szerelmes párt (Turtult és Oldát) elhíván a' büntett' helyéről, magával viszi László, őket összeadni igérvén; azonban Oldát letartóztatja, Turtult pedig börtönbe veti. Ez kiszabadulván, Árboczczal, ki javai- 's nevétől fosztatott meg, és Kemenchével, ki kún nemzete sérelmeit esküvé megboszulni, szövetkezett a' király' megsemmisítésére. A' három eskütárs bemegyén László' sátorába, a' király elesik kezeiktől, el Turtulétól a' lány is, kit ő hűtellennek hitt, 's ártatlan volt.

Ez, a' csupa véletlenből, okatlan tettek és sok szükségtelen jelenetekből nem annyira szőtt, mint összerakott darabnak teljes meséje. Menjünk most az egyes szerepeken végig. Mindenek előtt csodálkozni fog az olvasó, ha egy Góga nevű személyen kezdjük a' szemlét, mint ki a' mesében elő sem fordult. Ez ugyan az a' jósnő, ki az előjátékban amaz átkot mondta, melly a' darabnak lételt adott. Mindenek előtt tudakozódik az olvasó, 's ohajtja tudni a' néző, miért a' szörnyű átok? A' szerző e' titokról mind végig nem lebbenti el a' fátyolt. Az előjáték' első jelenésében azt halljuk ugyan Góga' ajkairól, hogy valaki megölte fiát; de ki? Majd előző a' halálosan megsebesített Turul, hitvesével 's Árbocz testvérével, és Góga felkiált:

Oh hála néked, bosszu' istene,
Ezen halál (Turulé) 's ez üsáltam család'
Keszerve már is ír sebemre. 5. l.

De miért utálja, 's annyira, hogy meg is átkozza az őt nem is ösmerőket? annyira, hogy midőn tizenhat esztendőök után megtudja, hogy gonosz magva mint csirázik, mond:

Ő (Árbocz) szavamnak hitt tehát?

Hah ez nekem nyugtot ad! 35. l.

Mind ennek oka rejtve marad. 'S illy dühös boszu mellett, mint történhetett, hogy néhány percz múlva — Csupornak egy pár szavára — egyszerre megfordul, mondván:

Hogy erre jussom nem akartam.

mint történhetett, hogy csak hamar hajlandó segíteni is rajta:

Elmegyek, megintem őt,

Sors' nevében intem őt. 36. l.

Avagy miből akart a' boszu állni? pusztaijesztésből? Ez egy kissé gyermekes. 'S a' szerencsétlen jósnő véletlenül későn jő, noha jókor indult; így intése is: „A' jóslat nem isteni“ stb., szinte elkésett. Miért kelle neki későn jöni? 'S mikor a' leánygyilkolás megtörtént, bánkodik, magának tulajdonítván okát a' szerencsétlenségnek; bőjjel stb kívánja bűnét leróni — „de többet nem tesz“ — úgy mond — „hogyan? földadja a' törvénynek magamat, 's másodszor is lakoljak Árboczért?“ Itt kezd már most egy kis remény csillámlani, hogy boszúja' okát is kitudjuk: t. i. egyszer lakolt már, és Árboczért! de miért? mikép? a' néző mind végig szeretné az egész mese' első 's eredeti okát tudni; de mind végig hiába. — A' bosszorka néha igen bölcs is: „e' király a' lány iránt szerelmi terveket forral magában“; de hát honnan tudja ő azt? mikép bírja ő Lászlónak gondolatait is látni? Vagy talán Csuportól tudta meg valamit? de azt ismét nekünk is kellene tudni. 'S már most László ellen forral boszút:

Lassan, úrfi, lassan!

Itt áll egy, a' ki téged áttekintett,

Féreg, porond, egy vén anyóka, semmi

Más. Ámde a' féreg egykor hatalmas

'S birtokbíró volt, — birtokát, hatalmát

Elvenni tudta; — de nem — bosszuját. 81. l.

Ebből kezdjük már most az előjátékbeli szavak' néhányának értelmét gyanítani:

Egyik pártos ütközetben

Hoz nyakamra háborút

'S földre sújtja dús családom'.

A' két hely hasonlít; de nekünk ezt tudni, nem gyanítani kellene, mert a' gyanítással itt semmi figyelem-feszítés nem vétetik célba. De más felül, mikép lehete László királynak, ki, mikor Góga az utóbbi szavakat mondta, tizenkét évű volt, ellene olly nagyot

véteni, hogy még most is, azaz tizenhat évvel később, a' már nyolczvannyolcz évű jósnő is örökké fiatal boszút neveljen? Azonban végre is kisül, hogy ez is csak ijesztgetés, millyet a' jó Góga szeret; mert minden boszúja, mellyet a' király ellen forral, abból áll, hogy a' lyányt, kit az szeret, kedvesének karjaiba vezesse vissza, mihez a' király elleni indulat nem is kellett, elegendő ok volt volna Olda' java, kit úgy is ő döntött olly mondhatatlan bűba. Ad ugyan Oldának port, hogy a' király' serlegébe tegye; de mi az, méreg-e vagy egyéb? 's mi végre? 's mi volt következése? mind ez nem süil ki. Pedig nekünk azt tudni kellene, különben minek mind ez? Vagy tán még is csak álompor, hogy a' leányt elragadhassa, kit azonban, tanu nélkül levén vele, már most is elvihetett vala? 'S elhagyván most Oldát a' jósnő, miért távozott annyira, hogy, a' ki három hétig sarkában volt az összeesküdteknek, mint maga mondja, épen most, az elválasztó pillanatban, ne legyen elég közel, hogy a' törtérendő bajt megelőzhesse? Az oktondi megint elkésett. Az efféle elkésések, értem, a' motiválatlanok, ha így nyomról nyomra követik egymást, utóljára ollynemű érzést támasztanak, melly a' tragoediai hangulattal nem kis ellenkezetben áll. Ha Góga el nem késik 's jókor szól Árbocczal, megnyugtathatja vala kebelét; ha jókor tér meg a' királyi sátorhoz, megrátolthatja vala Olda' megöletését. De első esetben, igaz, megszűnt volna a' darab! Ha tehát a' jósnőnek, ki mindenütt van, mindent tud, még a' gondolatokat is látja, örökké el kelle késni 's így minden tette fogamatlan, ugy minek is ő a' darabban? 'S valóban e' személy, melly annyit jár fel 's alá, beszédei rejtélyességével, kitüntető formájával, ígéreteivel és szándékaival annyi figyelmet és várakozást gerjesztett, végre is nem egyébre, mint az ismeretes parturiunt...ra emlékeztet; 's meggyőződünk, hogy, ha egészen kimaradna a' darabból, legkisebb hézag sem támadna benne; mert az előjátékot is egy, az első felvonásba szőtt rövid elbeszélés által meg lehetett gazdálkodni.

Szerző' előszava szerint a' főcselekvény' tengelye Árbocz. Ezen, kún hitéhez szorosan ragaszkodó, egyébiránt valódi becsület-érző férfiú, ki kevéssel ez előtt nem kételkedett gyámleánya' rényének feláldozni javait 's ki-

rálya' kegyelmét (21, 22. l.) az átokra visszaemlékezvén, majd annyira gyötörtetik babonás hite által, hogy kész, az átok' elfordítására, a' kedves, jó leányt, kit „védeni öcsém' halálóráján esküvére“, önmaga meggyilkoltatni. 'S nincsen-e minden vakhit mellett is túlvive, nem mondom gyanúja, de az a' mohóság, mellyel be nem várván Bazir' feletét, maga teszi szájába az Oldára kivalást? 'S mikép van motiválva az a' hiszékenység, mellyel egy bűnösnek, kit már egyszer megbélyegeztetett, 's most újra, mint ő maga véli, gyilkoló szándékon kaptak, egyetlen egy szavára elhiszi, hogy Csupor, régi meghittje (22. l.) 's próbált hűségű szolgálja, ki mellett minden, 's ellene semmi sem szól, részes Bazir' vétkében, 's hiszi épen akkor, midőn maga Csupor hozza őt kötözve? Illy motiválatlan hiedelmen, illy ingatag alapon épül a' cseleszövény, mellyen az egész darab megfordul. Nem tudjuk azt sem, miért kelle azon scenát, hol Árbocz a' leányoknak a' falura menetelt jelenti, úgy intézni, hogy Olda' lelkét gyanúk vegyék körül; de még kevesbbé azt, miért kelle Árboczot a' szerencsétlen gyámleány', sőt elvértve saját leánya' sírásójává tenni; mikép folytathatta ő 's fejezhette be az irtózatosságot egyszerre némi egykedvűséggel, ő, kit eddig örök küzdelemben láttunk önmagával? 's miért kelle ez által azt a' kis sajnálkodást, mellyel talán még viseltettünk hozzá, utálattá változtatni, 's így a' főszemély iránti emberi érdekekkel együtt, a' darab iránti érdeket is olly hamar megsemmisíteni? 'S honnan gyanítja, sőt hiszi ő, hogy az Elmával történt fölcserélésnek Olda az oka; 's ha így, miért szól egy percczel utóbb már többesben: „Átok reátok, lyányom' gyilkolói!“ a' vég felvonásban pedig miért vádolja már egyenesen a' királyt? — A' költő sem ezen character' vitelében elég pszichologiai mélylátást, sem a' darab' tervében elég bölcseséget nem fejtett ki. Főszempontja volt, úgy mond, „nem annyira a' meggyilkolandó király, mint inkább azok, kik a' gyilkolást elkövetendők; a' királynak természetesen a' fenékszínre kelle jutnia 's a' főcselekvény' tengelyévé Árbocznak lennie ... ennek házi viszonyait kelle kiemelni, hogy a' királygyilkolást Árboczból mintegy kifonhassam.“ Illy főszemponthoz nem kelle a' természetlenségek 's képtelenségek' szövedéke; nem egy

megbélyegzett bűnössel utálatos czimborázás, nem az undok gyermekgyilkolás 's e' dühös boszú, melly utóljára is csak érdemlett büntetésért forraltatik; 's nem kelle végre a' jósíge' elnyűtt fogása sem. Avvagy nem lehetett vala abból az Árboczából, ki a' 23d. lapon festetik, a' szilárd férfiú 's hű gyámatyából „a' királyölést kifonni“? 's nem lehet-e a' tettet sokkal nemesb szenvedélyre építeni, 's ez által, például, Olda' rénye' megmentését 's egyszersmind egy birodalom' rút lánczai' széttörését célba venni? A' mese más, 's a' fent írt „főszempont“ ugyan az maradhatott volna. Mert mi a' czélt illeti, mellyről a' szerző szól: „a' babonás vakhit' lerontása“, ez komolyan nem lebeghetett előtte; mert a' ki ilyes hittől van elfogulva, nem jár színházba, 's a' színház' közönsége viszont, megunta a' müllnerféle fatalis tragoediákat. — Jobban vannak tartva, magában véve, László király, 's Bazir, a' darab' fondora. Az első egy, minden nemesb érzések nélküli, állati kéjekbe merült, vásott zsarnok; egy character, millyet könnyű rajzolni 's nehéz elvéteni. De itt ismét az a' kérdés: tanácsos, célhoz vezető volt-e a' királyt, a' történeti valóság' fentartásával, ilyennek festeni? Viseltethetünk-e bármelley részvéttel olly ember iránt, kinek a' IV. felvonásban történt irtóztató tett' nézőhelyén is, nem foly ajkáról egyéb mint hazug szó, 's nem hord szívében egyebet, mint állati vágyat; viseltethetünk-e részvéttel iránta, ki, miután királyi szavát rútul megszegé, Turtult kétségbe ejté 's földön futóvá tette, az úgyis elég boldogtalan erényes leány' kebelét a' minden nemes érzést fellázasztó szavak' töreivel marcangolja? Nem fog-e halála megnyugtanni bennünket inkább, mint megindítani? 'S ha az első: nem leszen-e érzésünk sértve azon vég által, mellyet a' birodalmát 's körülte levőket boldogtalanító zsarnok' öli, 's így egyszersmind az ország' megmentői, szenvednek? de kik iránt másfelül ismét tetteik' indító okainál fogva nem érezhetünk vonzalmat? Hol itt a' szomorujáték' tragikai kifejlése? Vagy a' szerencsétlen Olda' sorsa tölti-e el lelkünket? Épen nem; egy ideig nem is tudjuk mi történt vele, míg Turtulnak egy szavából nem gyanítjuk, hogy Olda általa meggyilkoltatott; de itt — ezen egyetlen egy, némileg tragikai character — a' királyhalál által annyira visz-

szanyomatik a' háttérbe, olly mellékessé lesz, hogy minden hatása elenyészik. Nem volt volna e jobban számolva a' fiatal szép és vitéz királyt, ifjúi tűz és heves ösztön' fiává tenni ugyan, de e' mellett néhány királyi tulajdonokkal felruházni, mellyekkel vonzana bennünket; őt nem rosznak, hanem elcsábultnak, nem alávalónak, hanem gyarlónak 's önnön jobb felével folyvást küzdőnek festeni? Mert az egészen rossz character történetileg való lehet, de soha fő character drámában nem. Hogy pedig a' király „a' fenékszinre jut“, épen nem természetes, mint a' szerző véli, sőt ellenkező; mert Árboczczal együtt ő főszemély, 's valóban cselekvő személy. — Bazir egy testestül lelkestül gaz ember, ki az egyiknek pénzért lyányt szerez, a' másiknak pedig boszúból — minek utána őt pénzben megcsalta — lyányát megöli. Közönséges, sok drama-írónál álló czikk. Egyébiránt ennek tetteiben vagy inkább beszédeiben is vannak motiválatlan, 's nem eléggé ügyesen intézett dolgok; így, kellett-e a' leányoknak iránta már táplált gyanujokat az által nevelni, hogy, midőn ők lenyugodni készülnek, ismét hozzájuk jő, 's egy félre mondott nem rövid magánybeszéd után, Árbocz' rendelését a' fekhelyek iránt, állítólag annak parancsára, megfordítja; 's midőn a' leányok nyugodni mennek, minek megállani 's e' szavakat intézni Oldához?

egyed gondolk,

'S belőle kettő lett: halotti tor,

És egy menyekző — 's most azt gondolom,

Sietnem illik mind e' kettejét

Végére hajtni. Jó 'jszakát, *királyné!* 60. 1.

Mi cél van mind evvel? Hogy gyanut támaszson, vagy neveljen? Könnyebb-e tehát így a' tettet véghez hajtani? — Turtul egy szerelmes ifju, millyen sok van a' divat drámákban. Szerelmes; 's nem is volna egyéb, ha e' mellett kissé oktondi nem volna egyszersmind. A' szegény mindjárt az első felvonásban tudja meg, mint vágyódik kedvesére a' király; különben is ösmeri a' király' characterét, 's a' jó fi mégis nem csak elég ügyű, hálával fogadni a' király' ajánlkozását (IV. felv.), mi szerint ez akarja őket összeadni; hanem elég bolond a' szerencsétlen leány' rénye iránt kétségbe esni, 's eléggé örült, őt, pusztá gyanúra meggyilkolni. Volt-e hát oka kétkedni a' leány' rényéről; 's a'

legsomorúbb esetben, ha t. i. a' leány megfosztatott volna ártatlanságától, mit előbb tudni kelle, volt-e oka őt bűnösnek is hinni? — Egyébiránt Turtulról is meg kell jegyezni, hogy, noha a' történetek által igen közéről érdekeltetik, ő maga az egésznek kerékletébe — mi nagy hiba — olly kevéssé kap be, hogy szorosán véve el is maradhatott volna. Csak Olda maradna élve, de hogy ez Turtul' keze által essék el, különben sem volt, nem is lehetett okosan az első szándék. Oldának vagy Árbocz által lehete elesni, vagy éppen nem. — Csuporrról, a' hű öreg szolgáról nincs mit mondani; csak azt kérdjük: honnan tudja ő, hogy Árbocz, Olda' életére tör? Előtte Árbocz fél hanggal sem árulta el magát. 'S ugyan Csupor, midőn tümlőczéből kiemenekedett, azt mondja Gógához:

De szánatos kéz szöknöm engedett,

Szöknöm tehozzád, hogy rajtunk segítnél (36. l.).

De hát tudta Csupor, hogy a' jósasszony még él? 's hol él? 'S ha igen; miért nem igyekezett már előbb Góga által urára hatni? vagy miképen van, hogy reá bukkanván, meg van lepve mint ki váratlanul botlik valakihe, 's alig ismer reá? stb. A' szerző itt, a' nélkül hogy észre venné, saját tudását kétszer is reá ruházza Csuporra. 'S mint van, hogy Csupor már a' harmadik felvonás' kezdetén tűnik el, 's minden ok nélkül? Bele lévén egyszer valamely személy fonva a' cselekvénybe, nem lehet többé, nyomos ok nélkül, elvetni, mint egy kinyomott spongyiát. — A' két leányi characterre általában az az észrevétel, hogy életkorokat nem kissé előzik meg. A' tizenöt évű Elma tökéletes matronai tapasztaltsággal mond a' tizenhat évű Oldának:

Épen bizony! majd lyány vár férfira!

Olly büszke úgyis már a' férfinem:

Asszonyt, leányt csak bábnak tart negéde,

Mellyel, miként elbízott földes úr,

Szegény adózójával kénycként

Bánhat. 46, 7. l.

's ugyan ő adja tudtára Olda' kedvesének a' dolgok' állapotját; 's ő róla mondja Turtul,

Őnéki hálálom, hogy itt vagyok,

Titkon bocsátott hozzád. 48. l.

Valóban a' 13d. századbéli, tizenöt évű leány korán kezdte az alkalom-csinálást! Olda egy finomul nevelt, lángolva szerető, kedves nőalak; 's itt nem kérdjük, mint van hogy a' ki a' darab' elején lép ki a' „nevelőbül“ 's a'

„kis falucskát“ most cseréli fel először a' nagy világgal, már szeretőt hord szívében, mert ebben semmi lehetlenség; de azt csakugyan kérhetni, honnan tudja ő (44. l.), hogy bátyja „titkos“ faluba viszi? Ő maga mondá Árbocznak: nemde kiviszzsz falura? Szívesen! felel ez, sőt már tettem rendelést; egy óra mulva indulhatunk, nem is késhetünk, fontos körülmény sürget. „Hová? kérdi a' lyány? Csak készülj, mond Árbocz. Ebből még nem volt oka valami gyanúra. 'S mégis Oldát már borzalom veszi körül:

Oh itt sötét tervek kigyódzanak.

Távozni? 's mért épen ma? mért legott?

Ugy van! Világos már! Ő Turtulom!

Kivánja tőlem elszakasztani. 45. l.

's ismét: apád el van tökélve,

Turtult szivemtől elszakasztani. 47. l.

De hát van-e elegendő ok ennek hívésére? Turtul is tudja ugyan ezt, és pedig Elmatól (48. l.). De, hát honnan tudja Elma is, minek utána Árbocz' ajkairól az egész dologról egy hang sem lebbent el, sőt neki magának sem jöve eszébe: ő csak gyilkolásról gondolkodott, hogy ön leányát megmentse tőle, 's Baziron kívül e' szándékba egy lélek sem volt avatva? Itt is saját tudomásával találta a' szerző a' lyányokat felruházni. Sőt a' szerző álomban látatja vele az Elmával történendő gyilkosságot. De hát mikor álmodhatott illyet Olda? Még azon nap, hogy megérkezett a' „nevelőbül“, már kimentek a' „nem messzi“ falura (31. l.), 's azóta nem is éjjelezett. De félre tévén a' külső valószínűtlenséget; vannak ugyan az embernek gyakran minden feltehető alap nélküli álmai, mellyek t. i. nem az éber állapotbeli aggodalmak, sejtések, tüdődések' visszatermődései; de illyek, épen ezen alap és ok nélküliségök miatt kívül esnek a' dramai használhatás' körén. Még messzebb viszi a' véletlenségeket a' szerző, midőn a' tettnek fölfedeztetését, 's így az egész 4. és 5d. felvonást, egy ablaknak véletlenül nyitva maradására építi. T. i. Olda, midőn már lefekünnék „az ablak felől léghuzást érez“, látja, miképen „a' függöny mozdul és inog“, he akarja tehát az ablakot tenni, 's ekkor pillantja meg Árboczot és Bazirt, midőn az azalatt megröjtött Elmat sírba tesz. 'S itt ismét nem rendes-e, hogy Olda, bizonyos távolságból, a' sötét éjben, egy kis lámpa' fényénél rá ismer a' holtat rejtő

zsákból kilógó főre, reá Elmára — Árbocz pedig ki egy arasznyira van tőle, nem veszi észre; nem rendes-e hogy Bazir, kinek nagy oka van a' cserét Árbocz előtt ugyan gondosan titkolni, olly kevéssé igyekszik azt tenni? 'S hogy' és honnan tudja Olda, hogy Elma ő érte esett el?

szörnyükép

Valósodott be rémes álmam. 75. l.

Az álomnak valóban bőven vette az író hasznát. Mert Árbocz' néhány szava:

te rémítő alak,

El, mondom, a' holtak nyugodni kell (76. l.)

ugyan keveset magyaráz az előtt, ki valamely dologról semmit sem tudhat. — Végre megjegyezzük, hogy Árbocz, ki néhányszor a' csábulat' fátyolán által is helyes érzést tüntet ki; a' kún Kemenche, kit a' második felvonásban férfúi méltósággal 's fenkölt éreménnyel látunk nem csak saját nemzete', de az egész ország' java mellett szólni; végre Turtul, a' gyengéden érző 's finom beszédű ifju — a' vég felvonásban tökéletesen kiesnek saját belsőségük' 's kifejezésük' hangjából. Mert különbség van a' minden ész- és szívmeveltség nélküli szilaj betyár', 's a' nemes alapokkal bíró, később eltévedt ember hangja közt.

Láttuk, melly kevés szerencséével építette a' szerző e' drámát; mennyire hanyagolta el a' szükségesség' elvét, melly nélkül leginkább dramában nincs siker; mint nem tudta személyeinek erkölcsi érdeket adni, vagy azt fenntartani; érdekeltük, miképen az eszme, mellyet ki akart fejteni, nem volt a' jelenkor' szellemében választva, holott a' költőnek, hogy hasson, csakugyan a' jelenhez kell mindenkor szólnia; sőt érintve volt, mint lehetett vala egy hatástalan, hitele-vesztett eszköz, a' sorsot, egy más, sokkal hatalmasabbal pótolni: értem a' Kemenchében képviselőjét lelt országos —, az Árbocz és Turtulban közvetített erkölcsi érdeket. Csak a' darab' színezetéről kívánunk még pár szóval emlékezni.

Semmi sincs a' darabban inkább elvéte, mint a' kor' színe. Ezek a' tizenharmadik század' emberei úgy gondolkodnak és szólnak, mint egy érzékeny úrfi vagy ifju entusiasta a' váci utczában. Avvagy Kúma' szájában a' következő, különben helyes és szép oktatás

nincs-e, azon kor' gondolkodása' módján kül, egyenesen az első emelet' páholyaihoz intézve:

Szeresd hazádat is; mindannyian
Egy istené bár, 's a' világ' közös
Polgári lettünk; mégis, édes Oldám,
Ezen hazához, e' kisebbke körhez,
Melly nyelvre és szokásra egy veled,
Mellynek leánya vagy, mellynek magad
Adandsz hű polgárt 's támaszt gyermekedben,
Ehhez szorosb láncz kösse lelkedet.
Nyelvét szeresd, tiszteld szokásait,
A' jókat. Légy mindütt 's mindig magyar. 16. l.

— 'S régenten többet tettek, mint beszéltek; itt sok beszéd, czifra beszéd, 's bölcselkedő beszéd, 's mind ez jóval több, mint cselekvés. 'S ezek mellett a' külön személyek' beszédei életidejük, 's állapotjokhoz sincsenek mérve. Így a' tizenöt évű Elmát láttuk felebb, milly bölcskén szól, mondanám „altklug“, ha a' szó magyar volna. Kúma (főnembeli özvegy, Olda' ángya, kiről, mint mellékes személyről, nem volt az expositióban emlékezet), olly ethicai leczkét tart, 's ezt olly köntösben, millyet azon időben talán egy omnium artium doctor' ajkaira sem mernénk tenni. A' tizenhat éves Olda' beszédei képektől duzzadnak, 's ő helyenként nemcsak olly elveket tanít, millyek, fájdalom, még ma sem a' legközségesbek, hanem szól is elvekről; péld.

Kún vagy keresztyén, mindegy az nekem.
Az istenes keresztyén ollyan ember,
Mint a' kemény, hőslékú kún, barátném,
Csakhogy különvál szertartásával;
De ember ő, 's ember között különbség
Nincs, nem lehet, 's ha van, rosúl vagyon.
Oh, nem hit, Elma, nem balvélemény,
A' szent erény az, melly jóvá teszen stb.

'S ismét:

téged, kedvesem

A' szent teremtés némberré tevé,
'S szelid, türekeny, ápoló legyen
Mindenkor a' némbér. — Nem úgy! se nem
Szihasz atyádtól elveket magadba. 57. l.

Már bizonyos, a' leányka nem csak moralis philosophiát, ő metaphysicát is hallgatott a' „nevelőben“. — Góga sem kevesbbé reflectáló természet; ő pszichologiai mélylátással számolta ki átkát; 's amaz ismeretes munda vult decipi-t szóról szóra fordítja:

A' világ csalatni kíván;
Csalsugár vezesse útján.

a' mi azonfelül e' helyt (37. l.) igaz sem volt, mert Árbocz nem akart magának jövőndöltetni. — Férfiaktól sententiákat, erkölcsi mon-

datokat, gnómákat stb szívesben tűrünk; de itt is szorgalmasan kell a' manirozást kerülni. Ha Árbocz- és Kemenche declamálnak, megbocsátjuk, lelkük alapszínénél fogva; de Turtul a' szerelmes, László király a' kéjencz teljességgel nem reflectáló lelkek, 's így vizsgálás nagyon, midőn Turtul, szíve' hevében, az arany középszerről, királyi kegy és kincs' hiuságáról (24. l.); László pedig a' pénz' erkölcsrontó tulajdonairól philosophál (93. l.) 's olly perczen, midőn lelkét türetlen szerelem, boszuság és féltés hánytorgatják. Még Csupor, a' kún szolgálja is, sententiákat szór:

Oh nincs daczosb
Az emberekben, mint a' vakhit; ennek
Irtása terhesb, mint a' Mátrabérczet
Sikká lapítani. 35. l.

De a' fegyver közt öszült hajdani apród nem csak metaphysicus, neki tanultsága is van, ő az egyiptomi setétségről is szól (50. l.), és nem talán paptól tanulta ezt, mert hisz' ő — kún! Illy kevéssé illik Árbocz' szájába a' hyaena, vampyr, Baziréba a' középkori universitási deákczéhek' „prosit'ja; sőt ez Oldát kegyedezi is! 's Elma, kötődve kérdi: Kire gondolt a' kisasszony? Shakespearret egyebekben kell tanulni, mint anachronismusokban.

Egy más, és nem kis hibája a' darabnak az, hogy a' külön felekezetek — millyenek itt a' magyar és kún, mellyek annyi tekintetben élesen elkülönözték, itt — minden bélyegző jegyek nélkül összefolynak. Árbocz, a' makacs kún, midőn a' sorshoz szól, a' legjobb keresztyén' módjára leveszi kalapját (valóban leveszi: l. 89. l.), sőt a' 105. lapon térdelve imádkozik: „Isten, világigazgató, hatalmas! 4. l. Csak úgy segíjen istenem (sic me deus adiunet); 67. l. Az isten adjon néki nyűgodalmat (Requiescat in pace). A' kún Turul, 5. l. „az ég áldjon meg (deus te benedicat); a' kún Elenke: mennybeli irgalmas isten. Valóban a' keresztyén isten' attributumait mind össze lehetne ezen pogány kúnok' beszédeikből szedni; ugyan ők szólnak széltiben mennyországról (regnum coelorum) 's pokolról is. Ez hiba; ellenben — Oldával, azt sem tudjuk, hanyadán vagyunk, a' mi még nagyobb hiba. Róla egy ideig azt gyanítjuk, hogy Kúmánál keresztyénül nevelkedett, mert hiszen Kúma keresztyén volt (a' 16. lapon legalább azt mondja: Légy ma-

gyar!), talán épen apácza is, mert ezen „nevelő“ről (a' szerző restelt mégis nevelőintézetet írni) azt mondja Olda: „e' szent falak“ (14. és 17. l.), 's Kúma maga azt mondja később: „De távoznom kell, az óra tisztemet hi teljesíteni, isten veled!“ (16. l.); talán épen chorusra kelle mennie; a' kolostor nem is ille nék roszúl a' korhoz. Ellenben, mikép támadhatott itt a' Turtullal való szerelem? mint tehetni fel Árboczról, a' magyarhit' gyűlöljéről, hogy gyámleányát keresztyénnel neveltesse? 'S valóban Elma is azt mondja Turtulról:

Ne volna csak keresztyén, édes Oldám;
Atyám üket, tudod, nem tűrheti. 56. l.

mire Olda nem azt mondja: Hisz' én is az vagyok, hanem:

Kún vagy keresztyén, mindegy az nekem.

'S még is Kúma, mint láttuk, azt is mondta: e' hazához, melly nyelvre egy veled (hát magyar volt). Fejtse meg a' mesét, ki tudja. Annyi bizonyos, hogy a' kúnvilág' kora egyéb bélyegzést kíván, mint a' „személyek“ jegyzékében, a' kún, magyar, oláh stb hozzá-tételét.

Mi a' dictiót illeti, az nagy mértékben poetai, 's meglepő képekben, hasonlatokban gazdag; de annál kevesebbé dramai. Garay' poesisa előkelőleg lyrai, 's ő minthogy ebben érez erőt, megragad minden alkalmat és nem-alkalmat, vénája' kiöntésére. De a' mi magában felette szép, helyén kívül, ha nem szűnik is meg szép lenni, árt az egész' characterének és célzott sajátságos hatásának. Így midőn a' legelső jelenethen Kúma erkölcsi oktatást tart, vagy Olda, elhagyván nevelőnéjét, elválk a' kedvelt helytől, vagy Olda szíve' érzelmeit Elma' keblébe önti, vagy Turtullal édeleg stb, illy helyeken reflexio 's ömledezés nincsenek idején kívül, a' beszéd válogatottabb, a' képek merészebbek lehetnek. De, hol tettet várunk 's beszédet hallunk, hol az erő a' belső valóság' kárára phrasisok' dagályában süllyed el; hol figyelmünk a' tárgyon függ, 's a' költő' subiectivitását kell tűrünk, a' dramai hatásnak nem lehet nem csökkennie. Melly kevéssé egyezik, péld. a' hasonlat-csinálás Olda' lelki állapotjával, midőn rémes álmával bajlódik (61. l.), vagy Árboczéval, azon perczen midőn Bazirt ölte meg (69. és 70. l.); 's ismét az utóh-

biével az a' hosszú 's elég czifra apostrophe (75. l.), midőn látja, hogy saját lyányát gyilkolta meg; 's ki képzelheti, hogy, miután valamely gyilkos szándék mindenkép meghányva, vetve 's végkép elhatározva van, a' tett' küszöbén hosszú czifra monológot tartson valaki, mint Árbocz (99. és 100. l.) a' király' sátora előtt?

Ha a' szerzőnek költői szép talentumánál fogva töle egyfelül bővebb készüléteket 's a' legnehezebb művészet' pályáján gondosabb járdallást kívánhatunk és várunk is; nem nyomhatjuk el másfelül azon ohajtást is, vajha a' külső formára, úgy a' nyelvre is több szorgalmat fordítana. Ugyanis átvitt beszédekben néha az a' hiba találtatik, melyet a' rhetor következtelenségnek nevez a' képbén; péld.: azt letörlni nem fogja a' világ' minden tengere, 21. l.: a' tenger mos; letörve éltem' vígalmi, 95. l. ezek elmúlnak, de nem töretnék le; stb; így iambusai 's trochausai koronként kelletlenül szabadabban alkotvák; licentiák, millyenek: tudom, tizen | Kettő, el | Nyugvand, egyűve stb tilalmasok. Fűzések, mint: szerettem férjem, háromszor is, helyesen: szerettem férjem; földtuli, földöntuli h.; jósolatra halljak, áldozatra estél; csillagászsza esküszöm magam'; eszedbe tartsd; mellybe fogamhatik; melly előtt .. tisztelek; semmi sem maradjon; egymással nem férnek; ön magamnak, ön szemmeddel (ön 3d. személy); stb; a' közép igék' illy hajtogatása: nyugvand(ik), késhet(ik), győződj(él), vigasztalódj(ál), ess(él), bánhat(ik), hullom(k); illyenek: csalattatásod (csalattásod), olly magánálló mutató névmásként olyan helyett, 85. l., őket, tüled (öket, tőled), méltatlanot, józni (jósolni), középlet (középszer); szintugy sértik a' nyelvet, mint a' helyesírást illyek: menybeli, menyég (menny h.), eregy (eredj), fiJamnak, néműleg, mond (parancsolóban) stb. Minden írónak, de a' költőnek különösen, kinek a' nyelv úgy anyaga mint szobrásznak a' márvány, multhatatlan kötelessége a' nyelvet a' maga teljes tisztaságában használni. Mennyi gáncs érne azt a' művészt, ki egy Hebet vagy Venust, valamely, tarka foltokkal és erekkel elhintett kőből faragna.

D. Schedel F.

Magyar dolgok külföldi munkákban.

— Már nemcsak Német-, hanem Franciaország is olvassa az angol Quinne, tévedésekkel teli magyarországi utazását illy czim alatt: *Voyage sur le Danube, de Pesth à Routhouk, par navire à vapeur, et notices de la Hongrie, de la Valaquie, de la Serbie, de la Turquie et de la Grèce.* Fordítá Eyries. (Párizs, 1836. 2 köt. 8r. 16 franc). — Emlékezik honunkról Serres Marcell is *Voyage dans l'Empire d'Autriche* című munkája' négy octávkötetében. — Hammer' ozman historiája is fordítatik francziára, melly, mint tudva van, egyenesen a' magyar történetek' kútforrásai közé tartozik.

Academiák 's jutalmak.

— A' magyar tudós társaság, januarius 30d. tartott kisgyűlésében, az általa kidolgoztatni szándéklott *tudományos kézikönyvek'* tárgyában a' szükséges előkészületek' tételével foglalkozott.

— A' lyoni academia, 1837re két jutalmat tett ki, t. i. két arany-diszpénzt hat hatszáz franknyi (váltó ftnyi) becsűt. Elsejének tárgya Jacquart' elogiuma; a' másik egy geologiai abrosz, a' Rhona megyebeli 's szomszéd táji uszadékföld' különféle képleteinek (formatio) fekvése és elosztásáról; mellyhez egy értekezésnek kell járulni, miben ezen uszadékföld' belyegei, 's alkotó részeinek mineralogiai természete fejtenek ki. A' pályairatok' sorsa a' j. augusztusi nyilvános ülésben fog elhatározatni.

— A' maconi academia' e' jutalomkérdésére irt feleleteikkel: „Fejtessek ki a' nyilvános erkölcsiség', emberiség' és status' érdekében, a' lenecz gyermekek' szaporodásának oka; 's jeleltessenek ki alapjai egy jobb törvényhozásnak, melly társasági jövedőjüket biztosítsa“, Rémacle és Gaillard jutalmat, Azaret melékdíjt nyert.

— Egyiptomi társaság czim alatt alapult legközelebb egy, angolokból álló tudós társaság, mellynek czélja a' Nilus' völgyét vizsgáló tudósok' iparkodásait könnyíteni. Mindenek előtt egy könyvtár' összerzésével foglalkoskodik az egyesület, melly a' keletről szóló legjobb munkákat foglalandja magában, 's Cairóban fog felállítatni. Egyébíránt a' tagok a' legnagyobb gonddal gyűjtik mind azon emlékeket, mellyek Egyiptomot 's a' szomszéd tartományokat illetik.

— Az orosz kormány tizezer rubelt tett ki Oroszország' legjobb elemi történetére, iskolák' számára.

Figyelmeztetés. Több felől érkezett kérdésnek következtésében jelentjük, hogy az Athenaeum' első számának elkészülvén második kiadása, teljes példányokkal szolgálhatunk mind az Athenaeum, mind a' Figyelmezőből. Félévi ára helyben 4 ft., postán 4 ft. 48 kr. cp.; velinen öt huszasal drágább. Helybeliek évnegyedenként is válthatnak példányt.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Pesten.

Februárius' 29d. 1837.

8. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Mathematicai tudományok: Tatai' tiszta mathesise (N. K.), 59. l. Történettudomány. Szent László király' viselt dolgai, Podhradczkytól (Czuczor), 61. l. Almanachok. Hajnal 1837re, szerk. Garay (D. Scheder F.), 63. l. — A' magyar idoszaki sajtó' szemléje januáriusban, 67. l. M. t. társaság, 68. l.

MAGYAR LITERATURA.

Mathematicai tudományok.

- 1) *Tiszta mathesis' kezdete. Tanítványi' számára készitette Tatai András, kecskeméti ref. prof. Első darab: Számtudomány. 116 l. Második db. Terjedtségtudomány. 106 l. Pesten, 1836. Nyomtatta Landerer, n. 8.*

Előszavában így szól a' szerző: „Azon jegyzeteimet, mellyek szerint tanítványimat, a' tiszta mathesisnek; az alkalmaztatott mathesis' némelly ágainak, t. i. az opticianak és astronomiának, végre a' physicának kezdetébe esztendőnként bevezetni szoktam, egymás után kiadni szándékozom; nem hiú dicsőségre vágyásból, mert hiszen ezek, kezdő ifjakon kívül, senki' figyelmére számot nem tartandanak; hanem azon tiszta célból 's ohajtásból, hogy tanítványimat a' terhes és időt pazérló írástól megmentsem, 's különben is, a' tanítás' tárgyaihoz mérve, kevés óráimon, annyival többet végezhessek.“ 'S ismét: „Ha ezen munkácska, kezdő ifjún kívül, valakinek kezébe kerülne itéletét felőle azon szempontból tenni kérem, mellyből ez mint philosophiai pályára most lépett, több tanulni valók által

is terhelt, 's nagyobb részint a' mathesisben csak dilettansokká leendő ifjak' számára készült kézikönyv, iratott.“

Ezen előszó különböző érzelmeket gerjeszt az olvasóban, mellyek közt nem utolsó az, hogy a' könyvet keresztül olvasni, nem sok kedve mutatkozik. Ki azt keresztül nézi, szem előtt tartván az oktatás és tanulás' célját közönségesen, különösen pedig a' mathesisi tudományt, annak mostani állását, 's kiterjedett alkalmazását, semmi öröndetést a' munka' megjelentében találni nem fog.

Van azonban a' könyvnek kellemes oldala is, az t. i. hogy nyelvünkön van írva. Kiki örövend velünk, látván, miként találja útját lassan lassan számkivetésből alig szabadult árva nyelvünk a' literatura' külön ágain keresztül a' köz oktatásig, 's reményljük, csekély lesz maholnap azok' száma, kik főkép a' társasági életre 's fejlődésre hathatósan befolyó tudományok' előadására tán más nyelvet ajánlanának. Ohajtjuk is egyszersmind, hogy a' honi nyelvünkön írt tudományos könyvek szaporodjanak, 's köztök tanítóink választhassák azokat, mellyeket a' nyilvános előadásra legjobbaknak ismertek, mert a' jó könyvek' hiá-

nyát szó nem pótolja. Ha ezen felül a' közoktatásra szánt munkákat azok szerkesztik, kik úgy szólván egyenesen a' tudomány' kútfejéből meríthetnek — hová méltán azon tanítókat érthetjük, kik tárgyaikban tökéletesen jártasak — megnyugvásunk teljes lehet.

Ha honunkban a' tudományok' állását 's terjedtségét tekintjük, csaknem minden más nemzeteli hasonlítástól tartózkodnunk kell. Oka egyszerű 's mindenikünk előtt világos. A' honi nyelvünkön írt munkák' száma csekély; a' mit holt nyelven tanulunk, nem hat az életbe. Egyedül ha belátásunk meggyőződéssé válik, fogja törekvésünket siker koszorúzni.

Mindennemü könyveink kétségen kívül szaporodni fognak; a' nemzetiség' szelleme sajátóinkat is megindítja; de nem számuk által adhatnak elégtételt. A' tudományok, mint nem egy vagy más nemzet', de az emberiség' tulajdoni, honiség' kérdésén túl vannak; 's ha egy vagy más század hatalmas mozdítójakat szüli, ennek hona a' világ, valamint teremtményei a' világe. Eredetiek a' tudományokban nem lehetünk, mert óriási előmentöket 's magos állásokat csak elérhetni is, fáradhatlan 's szünetlen munka szükséges; 's ha a' haladóval haladni akarunk; azt elérni múlhatatlanul kell is. A' tudományok' raktára annyira telve van, hogy belőle mi boldogok szélitiben meríthetünk, de nem kis józan ész, bölcsesség, 's tán egy kis szerencse is kell, hogy a' halmozott kincsek közül haszonnal tudjunk választani.

Mit itt a' tudományokról közönségesen említek, szorosan alkalmazható különösen a' mathesisra, mely épen századunkban éré el legfőbb, legfényesb polczát. Noha szörnyű tömegéhez majd minden nemzet adózott, 's nehéz lenne a' polgárisodást vezető 3 nemzet közt egyiknek vagy másíknak részrehajlás nélkül adni az elsőséget; kénytelenek vagyunk elismerni, hogy a' mathesis, mostani magas állását 's meglepő kifejlését a' francziáknak köszöni; legyen oka bár a' nemzet' szelleme, vagy a' környülmények' szövődése. Különös fénynyel ragyognak Lagrange' és Laplace' munkáik, kik a' geometriának 's mechanícának olly terjedelmet és tökélyt adtak, hogy azokat felülmulhatni eddig elé csak hiú remény. Minden egyéb törekvés ezekben találja határát, 's forog körülök, mint az égi testek, napjaik körül.

Nem lehet czélom itt a' mathesis' íróit sorban előhozni, 's ha azok közt kik az ujabbi időben, nagy tudománynyal, jelesen és szerencsével léptek a' pályára, Cauchi't, Poisson't 's Ponlecoulant'ot nevezem, ezek is visszavezetnek kútfejükre, mint életadójukra. Így fordítá ezen két halhatlan tudós a' tudományt egy főczélhoz, 's minden író, tanító, 's tanuló csak őket látja, hozzájuk kíván közelíteni. Így készül már a' kezdő egykori értékökre; arra pedig a' számtalan elemi könyvek segítik, mert a' szellem és czél valameny nyiben egyenlő.

Nem következik ebből, hogy minden tanuló a' tudomány' legfőbb polczára törekszik, de bizonyosan következik hogy, ha törekszik, azt elérheti. De kérdem, elérheti-e az, ki zavart előadás által, régi 's elavult elvekkal tölti elméjét 's vesztí drága idejét? Honunkban csaknem így vagyunk, mert nagy szükségét szenvedünk olly munkákban, melyek —, 's olly néptanítóknak, kik a' tudomány' szentségébe vezetnének; iskoláinkban pedig a' mathesis' ágai nincsenek eléggé a' polgári életre irányozva. Ha könyvek' hiával vagyunk, 's a' tanulók unalmas leckeírásra kényszerítetnek, sajnos; de nem elegendő ok arra, hogy bármely könyvet adjunk kezökbe, csakhogy az nyomtatva legyen. És csupán tulajdon tanítványai' számára írni tudományos könyvet kár, mert az oktatás után vágyók' száma nagy, 's ezeket attól megfosztani nem kell. Ha minden tudományos íróink, munkáikat illy nézettel adják ki, annyiféle rendszer és előadási mód támad, a' hány író, 's ha a' tanítók szóbeli előadással egészítik vagy pótolják munkáik' hiányit, könyveik közhasznúak soha sem lehetnek, a' különféle iskolákban tanulók pedig sem egymást nem fogják érteni, sem a' tudományt, sem annak haszonvétét. Legfőbb bizonyítványa ezen észrevétnek, azon kifejezése a' szerzőnek, mely szerint tanítványi, kiknek a' nélkül is sok tanulni valójok van, a' mathesisban csak dilettánsok lesznek; olly kifejezés, mely a' mathesis' méltóságával meg nem fér, 's itt hallatik először. Ki a' mathesis' természetét 's irányát felfogta, 's látja, miként alkalmaztatja tekinteteit, elveit, tanait, vizsgálatait egyenesen mind arra, mit az emberi ész és tehetség magában foglalhat, valóban megfogni nem képes, mit tesz e' szó: dilettans, a' mathesisban? Azon tudományok-

ban, melyekből mulattató részeket lehet vonni (p. o. a' szép nemre nézve), millyenek a' physica, chemia, botanica, mineralogia 's többek, dilleltansok csakugyan lehetnek, de a' mathesisban az képtelenség, 's mint a' szerző említi, hogy általa vezeti be tanítványait a' physicába, opticába, geometriába és az astronomiába, a' dilettáns nevezet már magában is szükségesképen elesik, vagy tüstént következik hogy, ha tanítványai a' mathesisban dilettánsok, egyikből sem kerül sem természettudós, sem természetvizsgáló, sem földmérő, erőművész, opticus, vagy csillagász, 's fenmarad a' kérdés, mi az a' sok tanulni való a' kecskeméti collegiumban? Bár ne kérdezhetné a' kecskeméti tanító, mi a' többiben? mert honunkban, ha egy vagy más tudományos tárgyról van köztünk szó, gyakorta előtaláljuk azon megjegyzést: „azt egykor én is tanultam.“

Minden törekvés, mely nemzetünk' fejlődését, 's honunkban az ismeretek' terjedését czélozza, dicső és szent kötelesség; 's ha egyfelül ezen érzelem mind azon honfiakat szorosán és természetesen egybeköti, kik munkájokat a' főczélra öszvezik, kötelességünk másfelül szigorúan figyelni arra, hogy a' tanuló — a' serdülő ifjuság egyedüli reménye jövőnknek — ne csak a' felszegű vezetés-től megmentessék, de a' lehető legjobb úton vezettség hivatása eleibe.

Ohajtásinkat 's vágyainkat cselekvés váltandja fel, ha iskolai könyveink — kiváltképen azok, melyek az első és elemi oktatásra használnak — úgy lesznek szerkesztve és írva, mint azok a' tudomány' szelleme, állása és kifejllettsége szerint szerkesztve és írva lehetnek.

N. K.

Történettudomány.

3) a) *Szent László királynak, és viselt dolgainak historiaja. Oklevelekből, krónikákból, hagyományokból, és legendákból összeszedte, 's kiadta Podhradczky József. Első rész. Budán, 1836. Bagó és Gyurián' bet. 8r. 86 l.*

b) *Szent László király' tetemeinek historiaja. Oklevelekből, krónikákból, hagyományokból, és legendákból összeszedte és kiadta Podhradczky József. Második rész. Budán, 1836. Bagó és Gyurián' bet. 8r. 75 l.*

Elmondván kiadó az okot, melyből e' legendát fényre bocsátá, miután a' legendákról és hagyományokról rövideden értekezett, 's

a' szent László' viselt dolgairól különösen írt könyvek' czímeit feljegyzette volna, második, 's jegyzésekkel bővített kiadását nyújtja ugyanazon legendának, melyet Luczenbacher János 1834ben a' Tudománytár' I. kötetében az eredeti írásmódhoz híven ragaszkodva ismertetett meg, 's melytől kiadó eltér mondván: „Az eredeti unalmas írásmódnak nemétől annyira távoztam el, hogy a' feles betűket, a' hol csak a' szóeresztésnek (?) sérelme nélkül tehettem, mindenütt kihagytam.“ Ám épen a' miatt veszt nagyot ezen kiadásbeli legenda eredeti becséből, hogy százada' bélyegéből kivetkezteték, mert midőn kiadó az illyek' olvasását talán meg nem szokott, vagy restelhető olvasókat unalomtól akará megkimélni, más részről a' hozzáértők' műeleményét vette el, 's így lőn, hogy az általa követett írásmód sem réginek sem újnak nem mondathatik; nem réginek, mert eredeti színet elveszté, nem újnak, mert a' mai kimondással szinte nem egyezik. Ezen eltérésnek egyedül az lehetne mentségeül, ha azon magánhangzók, melyeket a' régiek egy betűvel ki nem tehetvén különfélekep törekedtek visszaadni, ha mondom, azok híven olvastatnának. De erre nézve is vannak vizsgálónak észrevételei. Tudva lévő dolog, hányfélekep iparkodtak a' régiek a' latin ábéczében nem létező magyar betűket kifejezni. Minden régi magyar kéziratban látszanak a' törekvésnek ilyen vonásai, 's századjaik' bélyegét viselik. Bőven értekezett e' tárgyról Horvát István Schwartzner' Diplomaticájának bírálatában, mely fejtegetés után indulva valamint a' Zala, zenth, zakadat, így: Szala, szent, szakadat; scegen, Sceuleus, szegény, Szőlös, Zenuholmu, Etelkuzu, Rabakuzu, Szénhalom, Etelköz, Rábaköz, olvasandók: úgy szinte azon útmutatás szerint ezen szavaknak: zýlektewl, kýlde, sýweet, ýzeek, zýkseeges, eremmel, ýewe, ýteenek, rýwýd, nem szilékütl, kilde, sívét, ízék; szikséges, eremmel, jeve, itének, rivid; hanem illy olvasatúak: szülék-től, külde, süvét, üzék, szükséges, örömmel, jöve, ütének, rövid, felelnek meg. — 30. lap ezt: ýtenek nem jének, mint kiadó olvassa, hanem ütének. 50. l. ezt: teeb, így adá vissza tebb, nem soká reá pedig a' teeb-he szót ekképen: többé, különbözőleg olvasva, stb. Kiadó' olvasása szerint azon korban,

midőn e' legenda iratott, rövid ő alig, rövid ü pedig épen nem létezett volna nyelvünkben; 's ki higye azt? Bizonyos ugyan, hogy némely, kivált palócz vidékeken maiglan sok élő szavunkban az ü és í, ő és e felcseréltetnek, mint: öcsém ecsém, üng ing, bükk bikk, bő bév stb.; de hogy az imént felhozottakat valahol, hanemha a' tótok, és ujmagyarok, úgy ejtenék, mint itten adva vannak, tudunkra nincsen. Egyébiránt a' szóban lévő legenda, minthogy új történeti adatot nem közöl, egyedül nyelvére 's írásmódjára nézve lehet csak érdekes, 's ennél fogva ki e' régiséget mint olyat használni akarja, az a' Tudománytárban kiadott hív másolat után fog indulni.

Még egynehány barátságos észrevételt. Apáink arra esküvének Árpádnak, hogy őt készek követni a' harczmezőre, 's a' vele kötött egyesség nem fejedelemségre, mit kiadó bizonyosnak állít (22. l.), hanem hadvezérségre terjede. Fenn vagyon az első Árpádokkal egykoru 's bíborpalotában született Constantin görög császárnak ezen munkája: De caerimoniis aulae Bizantinae, Leich és Reiski kiadása szerint, Lipcsén. Ebben meg vannak határozva azon szertartások, melyek a' külső fejedelmek' és nemzetek' hadvezetői iránt rendeltettek, az azoknak adandó címekkel együtt; ezek között van az is, hogy midőn valami országos ügyben, p. hadi segedelemre, felszólítottak a' görög udvar által a' magyarok, a' felszólítás nem fejedelemhez, hanem az ország' hadnagyihoz „Ad Archontes Turcorum“ intéztetett. Azt pedig csak fel nem tehetjük a' külső illendőségre annyira ügyelő görög udvarról, hogy tőszomszédairól azt sem tudta volna, van-e fejedelmük, vagy ha van, annak elmellőztével a' hadnagyokhoz folyamodjék. Szent István foglalta el először nem nemzete', hanem a' római szék' akarattjából a' királyi hatalmat. Ő hitben és hatalomban egyesíté népeit, 's a' nemzet nyert tőle arany szabadságot, azaz olyant, melly nagyobb biztosításul arany pecséttel vala megerősítve.

Atyáink az öröklés' rendét kezdetben leányagra épen nem ruházták, mint kiadó véli (11. l.), hanem azt fogadták, hogy Árpád' fiavadékából választanak magoknak hadvezért. Az eddig halál magyarázott névtelen jegyzőnek előadását e' részben a' székely

krónika után nem nehéz megigazítani. Hogy az oklevelekből gyűjtött kifejezések, és szó-lásmódok, mint nem kötelező végzetek, hanem történeti jelenetek, e' tárgyban semmit nem bizonyíthatnak: arra azon heves viták emlékeztethették volna kiadót, melyek egykor Bentzur, Kollár, Cornides, Gánóczi, Pray, és Lakics közt folytanak. Más a' történetileg feltűnt jelenetek' valósága, és ismét más azoknak akár a' józan ész, akár a' fennálló törvény előtti igazolása.

Abban sem értünk egyet kiadóval, mit 22. l. a) jegyzés alatt állít, hogy Álmos békét jelent, midőn az ugyan ott idézett névtelen jegyző' szavai világosan megfejtik a' név' eredetét és értelmét: Est nominatus Almus, quia matri eius praegnanti per somnium apparuit divina visio in forma asturis. . . . Quia ergo somnium in lingua hungarica dicitur Almu (Álm, azaz Álom) et illius ortus per somnium fuit prognosticatus, ideo ipse vocatus est Almus. Hol van itt békéről szó? vagy minek ott a' metaphorázás, hol a' szavak' saját értelme a' dolgot végképen eldönti? Álmosnak nevezetett tehát, mert anyjának álomban volt megjelentve leendő születése. Ezen magyarázatot több ázsiai nyelvek is igazolják, így: zsidóul chalom, tatárul ulem, tsuszovai vogulul olma, vekoturi vogulul olm, tserdünni vogulul ulm, berczovai vogulul ulma, oszttyákul alüm, álmot teszen; kalmuk nyelven pedig almÿsz csodát jelent; és így Álmosnak nevezetett, mert csodálatos álomban volt megjövendőülve születése.

25. l. Temesvári Pelbart János' ezen szavaira: Cumque Hungari gravarentur per regem Petrum Alemannum, coacti introduxerunt heredem legitimum regni, scilicet Andream, Belam, et Leventhe, tali inter se dispositione praehabita: ut unus, quousque viveret regnaret, post cuius mortem, etiamsi successorem haberet, alius regnare deberet; deinde tertius, et sic inter trium fratrum generationes circuiret regimen“, azt mondja kiadó, hogy a' magyaroknál a' jószágok egyenlően osztattak föl a' gyermekek között, azért náluk, mint a' keltáknál, az első szülötti örökösödés gyűlöletes volt. De ezen állítása a' királyfiakra nem illik, mert kiadó maga is 19. l. említi, hogy az első szülöttek' számára vezérség állítatott fel. Ha továbbá (23. l.), midőn a' királynak négy fia volt, a' legfiatalabbikat az egri püs-

pöknék kellett tartania, az első szülöttnek pedig egész vezérség adatott, ez csak nem volt egyenlő felosztás?

A' nyelvre, vagy inkább helyesírásra nézve, mellyet kiadó követ, azon észrevétele van vizsgálónak, hogy az részint a' szónomozással ellenkezik, részint a' köz szokással, melly a' szavak' írásában változni szokott, nem csak korunkban, hanem hajdan is, nem csak nálunk, hanem más nemzeteknél is. Ilyenek: Beszprém Veszprém, Kapusvár Kaposvár, utánna utána, tündéres tündéres, sűrű sűrű, üllő üllő, királyal királylyal, ház aság házasság, kegyeség kegyesség, Gergő Gergely, esküvés el esküvéssel, induljék induljon helyett, stb. A' sok nagy betűvel élés, a' ts, tz napról napra szokatlanabb, 's visszatetszőbb leszen. A' kor' haladása ellen hiába küzdünk még ily apróságokban is, az vagy magával ragad bennünket, vagy messze maradozván tőle, hova tovább kevesebbed magunkkal nézünk utána.

Második munkáskájában kiadó szent László' tetemeinek történetét adja, előre bocsátván a' nagyváradi régi székes egyház' leírását. A' nélkül, hogy az eddig századokon által 's országszerte hitelben álló adatokat sz. Lászlónak Nagyváradon történt eltemetéséről kétségbe akarnók vonni; igen érdekesnek gondoljuk köz tudomásul említeni, milly véleménynyel van e' dolog iránt egy nem megvetendő hitelű franczia történetíró, Ménard, ki Párizsban 1750d. évben kijött negyed rétű munkájában azt mondja: hogy sz. László magyar király a' somogyvári apátságban temettetett el. Tudott dolog az, ha itt nem említenők is, hogy sz. László Somogyváratt szent Egyed' tiszteletére szent Benedek' szerzeteseinek olyan monostort állított, melly a' francziaországi Flavius-völgyi szent Egyed' monostorától függött. Amaz elsőről azt írja Ménard, hogy a' szerzetesek kiűzetvén belőle (mikor? azt nem említi), okleveles tárukkal együtt Francziaországba költöztenek. Ugyan az mondja, hogy Odilo Flavius-völgyi apát sz. László' halálakor Magyarországra volt, 's innen haza menvén, ott találta II. Orbán pápát, kinek elbeszélte, mikép temeté ő el Somogyváratt sz. László' tetemeit. Hogy pedig Odilo ezen időtájban Magyarországra csakugyan tartózkodott, kitetszik II. Orbán pápának Kálmán királyhoz írt leveléből, mellyben

örvendezését jelenti ennek a' királyi székre felléptén, jelesen azon okból, mivel Odilo apát' értesítéséből tudára esett, hogy az isteni tudományokban nagy jártassággal birna. Nem ugyan elhatározó, de még is némi hitellel bíró tanuságul hozhatni itt fel, hogy Somogyváratt és vidékén maiglan fenn áll a' szóhagyomány sz. Lászlónak ottan történt eltemetéséről, mert mutogattatik a' jövevényeknek mind a' hajdapi monostor' helye, mind azon üreg, hova sz. László tetemei takarítva lettek volna. Minthogy tehát Ménard' állítása sz. László' eltemetése iránt okleveleken és jóval hitesebb tanuságon látszik épülni, mint a' mit a' legenda hoz fel; nem volna-e érdekes ezen nevezetes ellentétnek okait bővebb vizsgálat alá venni? mellyek ha netalán minden kivétel nélküliek lennének, ezen nevezetes történeti kérdés támadna: Valljon mikor szállítottak által sz. László' tetemei Somogyvár-ról Nagyváradra?

Azon észrevételek mellett is, mellyek né-melly pontok ellen tétettek, vizsgáló a' részrehajlás' vádját érdemelné meg, ha a' munkás és régiségkedvelő kiadónak fáradságait nem méltányolná, kivált korunkban, midőn történeti literaturánk akármilly okokból, mellyek-be itt ereszkedni nem lehet, olly csekély haladást mutat. Valóban, ha körülállásaink a' dologba hatóbb vizsgálatoknak nem kedveznek, örömmel kell fogadnunk részletes adatokat is, mellyekből idővel egy Tacitus-szellemű fő, kedvezés vagy tartózkodás nélkül, történeti igazságokon alapulandó pragmaticai egészset szerencsés leszen alkothatni, olly művet, mellyről Cicero' szavaival el lehessen mondani, hogy az „idők' tanúja, igazság' világítója, élet' mestere, 's régiség' hirmondója.“

Czuczor.

Almanachok.

- 2) *Hajnal. Hazai almanach* 1837. Szerkeszté Garay. I. év. Pesten, Trattner-Károly's sajátja. 12rét. 299 lap.

Csató Pál nyitja meg a' könyvet, egy novellával: A' fiatal szív. Szerényi ügyvéd, egy, a' test, lélek és szív' minden szépségeivel felruházott, de szegény, fiatal ember, egy nagy ház' gyermekét szereti, szenvedelmesen, reménytelenül. Ő mindennap látja Olympiát, sőt vele van a' tanuló asztal és zongora mellett; de gondosan őrizve szíve' szerencsét-

len titkát. Az igen fiatal, gyermekded szívű leány is szereti, a' nélkül, hogy maga is tudná; szülei férjet választanak neki, ő ebben megnyugszik; de a' szerelem megkivánja jogait; az idő közelít, a' vőlegény szenvedhetlen lesz előtte, egész erejével kitör benne a' láng Szerényiért; 's ekkor találkoznak a' két szerető szív' vallomásai. Szerényi' atyai barátja, Romfy, reá tudja bírni a' bárót, hogy a' frigyét megáldja. — Ez a' történet' vázlata. Semmi nagy készülétek, semmi csattanó effectusok, 's még kevesbbé ezeknek vadászása. Élénken foglalja ugyan el figyelmünket a' nagy ügyességgel elbeszélte egyszerű történet; de a' főbb, a' nemesebb érdeket a' characterek' 's indulatok' fejlesztése tartja fenn, mellyben az író ritka erőt bizonyított. 'S mind ez olly való! az olvasó mindent hisz; az nincs költve, az így volt, így kelle neki lenni, nem máskép. Romfy, a' magát barátjaért feláldozó barát, szintolly merész kép, a' milly véghetlen bájos Olympiáé; 's ezek mesterleg kivive, kétség kívül fénypontjai a' novellának; de az a' feladás sem volt csekély: a' legerősebb barátságot (Romfy) 's legidealisabb szerelmet (Szerényi), poesisát a' két érzelemnek, úgy festeni, hogy amaz férfiasságát vagy hihetőségét, ez valóságát el ne veszészsze. Az író köszönetet érdemel, a' miért psychologiai novelláink' igen kis számát olly becses művel nevelte; hogy megmutatta, mint lehet ellenkező elveket (millyenek itt az aristocrata báró 's az egyenlőség és személyes érdem' védője Romfy) minden bántó túlzás és félreccsapás nélkül, mi örökké a' poesis' rovására történik, éles összekocczanásba hozni; 's hogy méreg és tör, rejtélyek és csalódások nélkül, csupa erkölcsi eszközökkel, melly nagy hatást lehet előteremteni. Ha valamit, úgy azt ohajtotta volna recensens, hogy a' báró' utitársa, a' vastag ember, határozottabban rajzoltassék, 's Szerényinek a' báró mellett párviadalra kelése metszőbben elő legyen készítve. Azt ellenben nem szabad elhallgatni miképen e' darab, nyelvbéli előadás' tekintében is egyike legszebbjeinknek. Az a' könyvűség és csín, correctség és nemesség, kifejezésben és stílusban, tanultatni érdemes, a' mennyiben tanulható.

Kevesbbé egyek 's kerekék a' Vajda' elbeszélései. Az athinai sírásó; és: A' csapodár. Itt egy történet helyett inkább egymásra

's egymásból következő történeteket lelünk; bennök a' főbb részek nincsenek a' mellékesek közül eléggé kiemelve, 's így az egésznek az a' harmonia megadva, melly péld. egy jól sikerült képen omlik el a' világ és árnyék', a' kivitt és csak vázolt 's futólag színezett részek' arányos elrendezése által. Végre a' külső alakon helyenként siető kéz' nyomai, sőt incorrectség is észrevehető. Ellenben, a' mi Vajda' Musáját szív és ész előtt mindig kedvessé teszi, az a' nemes érzet és erkölcsi irány, melly sugallásai mindenikét jeleli. Az athinai sírásóban a' görögök' fővárosába vezet a' költő, vissza a' nemzeti szabadságért vívott tusák' első korába; feltűnteti az önkény' zsarnoki nyomását, semmirekellő hazámulók' vásottságát, tiszta fellobogását a' szent honszerelemnek, ön-feláldozásra kész férfi 's asszonykeblek' magas erényei' dicsőségét, lelkes tetteit lelkesítő érzéseknek. A' második beszély egy ledér férfi' csapongásait festi, a' lelki kínokat, mellyeket lángoló kedvesére, kimeríthetlen türedelmü 's végtelen jószágú hitvesére, utóbb önmagára is halmozott, míg öngyilkosság vete véget nyomoru éltének. Az elbeszélést vonzóvá teszik a' keleti szín, a' csodás, melly ügyesen és jelentőleg van az érdekes mesébe szöve; az a' bensőség a' szerencsétlen Tránában; 's a' poetai igazság, melly végül kiszolgáltatik a' bűnösnek. Ez által kiegyengettetik az az erkölcsi disharmonia, mellyet a' véték' embere a' világ' folyásába hoz — egyes kebel', vagy család' vagy nép' erkölcsi létébe — mindegy, mert a' lélekvilágban az elem 's az egész, egy, és csak számra különbözök. Vajda nem rázkodtat meg soha, nem ragad magával, nem borít el masszájával az érzeteknek; hanem melegít és olvaszt, tanít, 's az örök rend' fenmaradásával biztat, csak őrizzük szívünkben a' szentet; az ő zivataraival által, ha gyengén is, remény' fénye csillámlik; 's költészete nem tépi keblünket, hanem visszaállítja benne azt az őszhangot, melly nélkül tökéletes aesthetikai szép nincsen.

Egy novella van még a' könyvben, Frankenburg Adolftól: Baklövés a' tilosban. Egy fiatal ember, rövidlátó (ez fő bélyege, 's ezen fordul meg az egész), szeles, kissé vakmerő 's meggondolatlan, egy asszonyi alakba szeret, kit b. Szentay' gyámleányának tart, és csak, mikor őt Szentaytól kérte volt, sül ki,

hogy rosszúl látott, rosszúl hitt, hogy az a
 báró' hitvese. A' találmány, mint az olvasó lát-
 ja, újdónan új, legalább nem lesz író, ki az
 elsőbbség' jogát magának követelni fogná.
 Lássunk egy pár scénát. Rövidlátó hősünk
 b. Szentay' kertébe vetődve, bemegy a' kerti-
 ház' virágteremébe, innen egy szobába, hol
 egy szép asszonyi alakot pamlagon alva lel.
 A' fiú oda van szépségétől, fogja kezét, 's
 megcsókolja; mire a' nő felébred, 's legke-
 vesbbé sem ütődve meg azon, hogy kerti
 nyugvójában egy idegentől kézzel tapogathat-
 ható jeleit veszi a' férfiúi bátorságnak, sze-
 meit dörögli 's ezt susogja: Valóban, igen
 sokáig aludtam. Melly naivság! 'S ezzel egy
 nyájas kettősbeszéd kezdődik. Szabad kegyed-
 nek nevé tudni? ezzel leülteti. „Én ez 's ez
 vagyok, utas voltam az igaz szépség' czéljához —
 most hosszú utamat elvégeztem.“ A'
 lány pirul. „Tehát kegyed itt fog honolni?“
 „Igen is!“ e' szavaknál hősünk már közelebb
 ül, az asszonyi rényről beszél, sőt egy percz
 múlva szerelmét is megvallja, 's a' szépnek
 kezét majd majd szívéhez vezetné, ha ez méltó-
 ságos, de szelid és szent tekintetével vissza
 nem retenti; azonban legott folytatja: „Nem
 csalatkozom kegyedben, ha mint finom
 nevelésű (minek épen most fényes jeleit adta),
 úgy igen jó embernek is nézem. ... A' kör-
 nyékben sok jó és szép leányok — „Bolygó
 csillagok ilyen nap körül.“ — „És ha továbbá
 is fentartani kívánja a' kegyed felől kapott
 jó véleményemet, szokják el a' fővárosból
 hozott hizelgésektől ... én kegyedet sokkal
 nagyobbra becsülöm már, mint sem tudni
 akarnám, hogy olly sok oldalú kimívelt
 ember azokkal élve, velök érdemét nevelni
 láttatja (?). Azonban meg fog engedni
 őszinteségemért, nem de? és nem lenni hal-
 véleménynyel a' leczkézőné iránt, ki első órá-
 ját már olly szigorúan kezdi.“ „Illy ajakok
 hallos ítéletemet — „Ísmét a' nagyvilági
 hang. Mikor foghatom tanítványomat elszok-
 tatni attól? Azonban mindig jobban beestve-
 ledve, 's az illendőség távozni kiszitetve a'
 hőst, ismételve csókot nyom a' hölgy' kezére,
 ki azt el nem húzta, 's monda: „Mi szomszédok
 vagyunk, és mint azok szíves barátságot is
 tartunk; látogasson meg gyakran, stb.“ —
 Ezen scénával vetélkedik eredetiségére nézve
 egy más, hol névtelen hősünk a' kertben egy
 köszobor előtt, mellyet a' fentebbi szépnek
 nézett, 's kiről azt hívé, hogy várakozik reá
 (tökéletes joggal), letérdel, 's szerelmi val-
 lást teszen. A' hölgy ott kapja, 's szép és tel-
 jes karját oda engedi a' csalódottnak, hogy
 a' kerten keresztül a' lakházhoz kísérje. —
 Több illyeket is fel lehetne hozni; azonban,
 ex ungue leonem. Az olvasó e' kevésből is
 meg fog, minden commentarius nélkül, győ-
 ződni, mennyi valóság 's milly természetes
 menetele az érzéseknek jeleli e' művet. Nem
 kevesebb dicséretet érdemel az előadás; a'
 szerző gazdag, eredeti és örökké változatos
 képekben, mellyeknek kivált eleven sé g é t
 kell kiemelnünk; illyek: szívében az élet va-
 lamennyi szerencse-alakjai cotillont tánczol-
 nak; egy elszánt solo-pas-val lábaihoz térde-
 tem; agyamban száz pár tervek jártak contre-
 tánczot; szemét zsebjébe rakja ám, hogy szí-
 ve keringőst ne járjon; a' betűk karöltve ke-
 ringőst jártak; stb. Nem víg, valódi farsangi
 élet-e ez? 'S illy vígan, és saját bajain nevet-
 közve mondja el a' szegény fiú mind végig
 (mert meg kell jegyezni, hogy a' hős maga
 szól az egészben) szomorúan végződött törté-
 netét; noha húva új volt még akkor is, mikor
 autobiographiája' ezen töredékét megírta: „A'
 nyugodt, szerencsés valóság nem adhatja már
 nekem azon kimondhatatlan édes kéjt, mely-
 lyet birtam ... életem virága' kecsét elvesz-
 té.“ Ha valaki meg találja ütközni abban,
 hogy a' szomorút játszian beszéli el, emle-
 kezék vissza a' humor' természetére; hogy
 az a' komoly elemeknek bizonyos vidámság-
 gal felolvadása; hogy egészen a' humoris-
 ta' lelki állapotjában alapszik: ázott szemmel
 mosolygani az embernek helyzete 's a'
 sors' hatalma felett; azt pedig csak nem ta-
 gadhatni, hogy a' mi jó emberünket a' sors,
 azzal hogy rövidlátóvá tette, bajos helyze-
 tekbe taszítja! A' tárgy tehát tökéletesen
 alkalmas volt a' humoristicai előadásra; mi
 a' szerint, mint láttuk, nem kis mértékben
 sikerült; mert, hogy még egy helyet hozzunk
 fel, nem az emberi helyzetek' mély megfon-
 tolásából eredtek-e e' jelentéssel teli sorok:
 Álma (a' hölgy' neve) ült a' tintatartó előtt,
 és rózsaujait bele mártva, a' komolynak lenni
 akaró titoknoknak bajuszt fent szája körül!
 Nem utolsó helyt érdemel dicséretet az a' mo-
 ralis érzet is, mellyet a' szerző méltán tisz-
 tel: „Fánni' lába az enyémen, keze szíve-
 men, szám száján volt ... (képzeljük magunk-

nak ezen ingerteli egymásba fonódást, 's még-is) becsületemre mondom, a' csóknál tovább nem gondoltam." Már ez, illy környülmények között, ugyan nemesen, ugyan gyöngéden volt cselekedve. — Csak egy gyanu támadt rec.-ben az egészre nézve: vajjon nem fordítmány-e a' jeles mű; nem annyira a' külföldi szín- 's gondolat-társasulás miatt, mint azért, mert sok helyt nagyon a' némethez tapadt az író, péld.: a' kezét szívünkre! mestere elfojtott keserveinek (a' magyar-nak itt is valamivel aristocrataibb kifejezése van, ő ura szokott lenni keserveinek is); jó arcot a' rossz játékhoz mutatni, stb; még gyakrabban küzdeni látszott az eredetinek formájával, értelmével, 's azt nem egészen felfogni; ilyenek legalább ezen 's az illy helyek, mint péld.: a' nagy urakat ezen szemtelen el-kényesztő pokolraj; mindig kész hangommal; sok nyomorúlt példányok tartóztattak vissza azon lépéstől (házasodás), mellyel most olly közel jutottam boldogságom' rokonul-ásához"; a' bírálat alatt levőné; két félig meghatározott lépéssel; jó reggelt! kiálta rám egy baritonnal (nem kettővel; melly határozottság!); dolgaimat előzőm meg, ha olly korán kell alkalmatlannak lennem"; lehetett-e volna reménye; ha szíve márvány-anyagát elvesztette; Álma mindig újabb oldalát nyéré meg multságunknak; szent kéjjel földiesült perczek; egy negyed mostani ér-zesemet sem fejezhetem ki; messze vannak hozzám; annyi ezer ember ex officio vígad, és azt mutatja, mit nem érez (dehoggy mutatja, mit nem érez, sőt titkolja); stb. eff. Azonban, ubi tanta nitent....

A' szerkesztő egy színjátékot ad három felvonásban és versben: Ország Ilona. Perényit kínozza a' féltés; minden szó, lépés, tekintet vádolni látszanak előtte hű és rényes hitvesét. Gyanúja valósággá válik, midőn Ilona' asztalán Semseytől egy szerelmes levelet lel; annak íróját pedig felfedezi, miképen Ilona' ablakához közel szerelmes dalt énekel guitarre mellett (A. C. 1569); puskát ragad lelőni vágytársát; de az elpattanó fegyver magát sérti agyban. A' dühös férj be akarja nejét falaztatni; azonban orvos a' Vit, ki, minthogy szerelme Ilona által megvetetett, ellene forralt boszúból Perényi' gyanúját még nevelgette, most, félvén, nehogy így örökre elveszsze Ilonát, mérget javasol; 's bizonyos-

nak tartván Perényi' halálát, csak álmított ad a' szerencsétlen nőnek. Ekkor világosodik fel, hogy a' bajt szülte levél Perényi' hugának szólt, hogy ezt illette az éji dal is; Vit szö-kik, Perényi ismét élni ohaajt, 's javulást ígér a' hű feleségnek. — Látszik innen, hogy a' szerző nyomában volt egy nem új ugyan, sőt igen elhasznált, de alkalmas cselszövény-nek, mellynek segédelmével öt felvonást be lehet vala töltetni; minden esetre pedig, hogy a' darab érdekeljen, a' feladás, rec.' ítélete szerint nem az vala, situatiói, hanem inkább indulatfestő drámát adni. Mint ez előttünk áll, igen keveset mondhatni akár mellette, akár ellene; a' szerző, ugy látszik, elhamarkodta azt; mert sem a' Vit' fondorlatának nem ha-gya annyi időt, mennyi erre kellett volna, sem a' szenvedélyek' küzdelmeinek elegendő mezőt. A' darab vázolat inkább, mint egyéb. 'S még itt is, kérdezhetnők: motiválják-e Semseynek kilesett beszédei Perényi' féltési dühét? eléggé van-e Ilona' folyton lángoló szerelme motiválva e' szavakkal: Szerelme térszi azt, Haraghatom reá azért? 223. l. — Hasonlólag kevés gond fordítatott a' dictióra, nyelvre, versre. Ismét az a': fűleidbe, dűhe, felőcsul, tudom, műtatom, mint Árboczbán; az összetett szavak' elvágása a' vers' végén, az ikes igék' hibás hajlítása, 's egyéb gram-maticai botlások: mulat szerelme, mulattat h., elejbéd elődbe h., mert nem mondjuk kerté-béd, hanem kertedbe; mindűtt; természetű-ket, .. őket h.; nyugni, panasza (eddig főnévnek nem szokott részesülője lenni) meg-gunyol stb.; 's mi az: Semseyt halomra löni? asztalon rigó függ kalitkában stb eff. A' szer-zőnél nem ritkák a' reminiscentiák; de ki sza-badulhat azoktól mindig 's mindenütt; azon-ban illy utánzatok, midőn nem igen egyebek, mint kissé travestált fordítások, csak ugyan nem maradhatnak észrevétel nélkül:

Perényi: Igy tesz belőlünk sanda aggalom
Hitvány pulyákat! ráhazudja a'
Tökéleteknek bátor homlokára
A' lelkiismeret' sápadt színét,
'S a' félelem levén báb' asszonyunk
Vagy nem születnek, vagy csonkúlva jönnek
Világra szándokink. 234. l.

Hamlet: (Németül írjuk ki a' sorokat, mert elég hű magyar fordításunk nincs):

So macht Gewissen Feige aus uns allen;
Der angeborenen Farbe der Entschliessung
Wird des Gedankens Blässe angekränkelt;

Und Unternehmungen voll Mark und Nachdruck,
Durch diese Rücksicht aus der Bahn gelenkt
Verlieren so der Handlung Nahmen.

Egyébiránt ugyan e' sorokat Árboczban hal-
lottuk először, midőn az a' pesti színen, más
alakban és címmel megfordult; 's onnan vándor-
lottak által a' jelen darabba, noha Árbocz'
ajkaira valamivel jobban illettek az örökké
reflectáló Hamlet' szavai, mint a' heves Pe-
rényiére, kit tökéletesen kiejtenek szerepéből.

A' lyrai darabok közt a' szerkesztőé az
elsőség, találmány, alkotás, 's érzés' mélysé-
gére nézve, név szerint a' Sírvirágoké, 's kü-
lönösen az első és ötödiké; ragyogó képjá-
tékot tüntet elő a' „Lyánykám' szája“; 's ked-
ves szeszélyt a' „Költő királysága.“ Említést
érdemelnek a' „Dalnok és király“, Tivadartól,
melly, ha ideában nem is, de formában, 's
nálunk kivált, új; 's Tóth Lőrincz' vándor-
dordalai közül a' 3. 4. 5. 8. 9dik, a' lyrai for-
ma' jelességénél fogva. Kunoss ismét né-
hány csinos dalt ad, mellyek közt: „Egem“,
„Vágy“, „Igen v. nem“, kitünőbbek simaság
és correctség' tekintetéből; de nem titkolhat-
juk el ohajtásunkat, vajha ezen író több obie-
ctivitásra törekednék. Felette gazdag képze-
let-erő kíváncsít arra, hogy valaki saját sub-
iectivitásának kifejezését, ha az illy kis kör-
ben forog, örökké újjá, vagy kecsessé 's él-
delhetővé tehesse.

Elrendelésre, úgy külsejére nézve is a'
Hajnal, szintugy mint az Emlény, tökéletesen
Bajza' Auroráját követi. T. i. itt is nyomtatott
(nem metszett) cím; tartalom az írók' sora
szerint; oszlopcímek; ékes 12edrét, az ed-
dig szokott nem szép, széles 16odrét helyett;
selyemkötés (mellyet ez évben az Aurora tar-
tósabb angol kötessel váltott fel); hátcím;
tok helyett boríték, 's címképül egy ne-
vezetes író' arcza. Hogy a' kiadó a' szép-
pet szívesen utánazza, szintugy dicséretes,
mint a' gyönyörű papiros, a' Haase' szép be-
tűi 's a' fekete nyomtatás, melly bár olly tisz-
ta volna, millyen fekete. Négy rézmetszet
ékesíti a' könyvet, u. m. Berzsenyink' arcza,
Mezler —, 's három scena, a' Baklövéshez,
Országh Ilonához 's a' Csapodárhoz, Schwind
után Hofmann, bécsi metszőtől, ki a' meny-
nyire rec. ismeri dolgozatait, itt maximumát
adta a' maga művészségének. Kevesbbé kie-
légítők a' képek a' momentumok' választása és
compositio' tekintetéből. Schwind sok iz-

lésű és valóban művészi felfogású tájfestő, 's
általában elég ügyes és gyakorlott rajzoló,
hogy minden egyebet is, a' mennyiben mellé-
kes részei valamely tájképnek, helyesen el-
rendeljen, 's rajzoljon is. Historiai festésben
azonban kevesbbé szerencsés. Legjobb az itt
adottak közt az első: Baklövés a' tilosban,
minthogy benne a' tájképi elem uralkodó; de
az „egy solo-pas-val“ térdre rohanó szeleburdi
itt egy komoly úr, kinek ajkain nem szere-
lem-, hanem töredelmes bűnvallás ül. Nem
kell említeni, hogy midőn valaki jobbik lábá-
val térdel, jobbik kezét, mellyben kalapját
tartja, nem fogja bal lába' külső színére le-
bocsátani. A' második képen Ilonának nem-
csak szebb arcot, de ez arcznak élénkebb
kifejezést is ohajtanánk. Perényi' attitűdjé-
ért, 's azért, a' mi abban rendes van, ha férfi
karddal, 's vágólag rohan meg asszonyt, a'
rajzoló nem tehet, ő elég ügyesen rendelte
el a' kis grouppot, 's Vit' arcza 's állása igen
bélyegző. Ellenben a' Csapodárban balul ütött
ki minden: vidék, alakok, csoportozat. Milly
formája az a' hegyeknek, 's melly sötét és
élesen tartva a' hátsó két csücs azon távol-
sághoz képest, mellyre esniük kell. Milly
kellemetlen hosszú és keskeny alak az ifju
nő, milly feszes a' bűvösné' állása, 's a' redő-
zet mind a' hármón, melly nem festői az első
két rajzéhoz képest. Ezek felett a' barlang-
száj annyira el van rekesztve a' beszélyben
érintett holmival, 's az ifju nő annyira be-
szorúl a' sziklafal, bokor, Mador és a' jósnő
közé, hogy bajos képzelni, mint léphetett elő
a' barlangból 's pedig észrevétlen ül? Legnagyobb hiba pedig az egész képnek egy-
forma világítása. Az a' Berzsenyi, ki a' cím-
lap mellett áll, szintolly kevesse hasonlít Ber-
zsenyihez, mint az, ki versei' kiadása mellett
jött ki, de ez nemesebb, 's így kedves ado-
mány.

D. Schedel F.

A' magyar időszaki sajtó' szemléje

Januáriusban.

— Literaturatörténet. — A' m. nyelv' régi
maradványairól, *Horvát Istv.* T. Gy. XI. — A' fran-
cia széplít. tört. a' XVI. század' elejétől a' XIX. sz.
első negyede' végéig. Eichhorn és Wachler után *Kis J.*
Ttár. XI. —

— Nyelvtudomány. — Valami a' cigány szó-
tárból. Haszn. Mul. 5 sz.

— Szépliteratura. — Novellák 's elbesz. — A' vetélkedők, *Gaal. Rajz. 1, 2, 4 sz.* — A' csontkeresztes ház. *Rajz. 8, 9 sz.* — Szerelem szerelemért. *N. A. Regélő, 1—5 sz.* — Lucza' kútja. *Vértesi. Reg. 5, 6, 7 sz.* — A' kézfogó. *Beöthy Zs. Reg. 8, 9 sz.* — Vigjáték: Az első aprilis, 1 felv. *Frankenburg Adolf. Rajz. 5, 6, 7, 9 sz.* —

— Philosophia. — Bevezetés a' természeti jogba. *Csacskó Imre. Ttár. XI.* —

— Nevelés. — A' rendes kifejlődés 's a' czélirányos nevelés' alapvonatai. *Greskovics A. T. Gy. XI.* —

— Építés. — Hajózási csatornák. *Novák D. Honm. 6 sz.* — A' fékházakról. *Novák D. 8 sz.* —

— Historia. — Valami az első emberi társaságról. Mózsés után Schiller. *Rajz. 4—9 sz.* — Székelek' eredete, és a' csik-gyergyói, kászonszékbéli fő tisztviselőknek characterei. Egy régi kéziratból *Szigethi Gyula Mih. Minerva, IV.* — Petrus, Stephani protoregis sororis filius, e stirpe arpadiana virili haud satius. Horvát Istv. ellen *Fejér Gy. Haz. és K. Tud. 4 sz.* — A' mostani europai polg. alkotmányok' alapulása. Középkor, n. Károlytól a' keresztes hadak utánig. Robertson és Römer ut. *Kis J. Ttár. XI.* — *Péczezy* m. historiájából mutatványok. *Társalk. 8 sz.* — *Schwarzenburg Adolf, Győr* visszahódítója. *Scaus. Minerva, IV.* —

— Életírás. — Beregszászi Nagy Pál. *Balajthy. Min. IV.* — Csokonai 's emléke. *Honm. 9 sz.* — Coburg-Kohary hg. *Reg. 1 sz.* — Frint Jakab püspök. *H. Mul. 5, 6, 7 sz.* — Moore Tamás, britt költész. *Társ. 1, 2 sz.* — Cornic Károly, v. a' nemtelen. *Társ. 2, 3 sz.* — Hofer Anna. *Társ. 3 sz.* — Sándor császár' végső napjai. *Nemz. Társ. 1, 2 sz.* — Jackson Andr. *Nemz. Társ. 4 sz.* — Van Buren. *Nemz. Társ. 5 sz.* — Rodil, Alaix, Narvaez. *H. Mul. 2 sz.* —

— Genealogia. — Pécs nemzetség' ágazatja. *Gyurikovics Gy. T. Gy. XI.* —

— Régiségek. — A' keresztyén régiségeknek rövid leírása, evang. számára. *Szigethi Gyula Mih. Minerva, IV.* — Magyarországi emlékek, Hormayr' zsebkönyvéből. *Társ. 8 sz.* —

— Ország- 's népismeret. — Valami a' régi Egyiptomról. *Rajz. 2—4 sz.* — Polycletus' utazásai. 45d. lev. De Theis ut. *Kis J. Min. IV.* — Debreczen' jelen állapotjának rövid rajza. *Cs. Társ. 7, 8 sz.* — Egy utas' sétája Felgyógról Vulkánig. *N. Társ. 1—4 sz.* — Pestiképek. *Garay. N. Társ. 1 sz.* — Gazdasági ismertetés Székesfejervár megyéről. *Péteri K. A. Vasárnapi újs. 144, 145 sz.* — Rándulás Carinthiába Glockner' hegyéig. *Szenczy Imre. Ttár. XI.* — Brüsszeli levél, *Bezeredy Lászlótól. Társ. 5 sz.* — Osage indusok. *Reg. 7 sz.* — Izland. *Rejkiávik. Vas. újs. 146 sz.* —

— Közgazdaság. — Tagosztály, statusgazdasági és erkölcsi tekintetben *Gáthy. Társ. 4, 5, 6 sz.* — A' földművelés' törvényhozásának némelly tárgyairól. *Hazai 's külf. gazda. 5 sz.* —

— Hadi tudományok. — Hadi földképekről és tervrajzokról. Heller ut. *Kiss Károly. Min. IV.* —

— Természet- és vegytan. — A' mennykövességről (villanyról) *Amonyi János. H. Mul. 6, 7 sz.* — Egy nevezetes légtűnemény. *Hetyei J. Társ. 4 sz.* — Chemiai taglalatja a' selyemnek. Ismertető, 2, 3, 4 sz. — Érczingerlő (galvanismus) 's villanypróbatételek Crossetól. *Ism. 5 sz.* — Időjárás ismeretéről, 's különösen a' psychrometerről. *H. és k. gazda, 1 sz.* —

— Műtan. — Az artézi kutakról, honunkra alkalmazva. *Id. Dercsényi János. Ttár. XI.* — Green' lég-hajózása. *Rajz. 4 sz. Honm. 7 sz.* —

— Orvostudomány. — A' himlőoltásról és term. himlőről. *Winter Lajos. Társ. 2 sz.* —

— Gazdaság. — Erkölcsi befolyások a' gazdaság' előmozdítására. *Vas. újs. 143 sz.* — A' gazdaság' meneteléről 's ennek a' status' igazgatására való befolyásáról. Kémelő, 1, 2, 3, 4, 6 sz. — Gyapjamosás, Kém. 5 sz. — Lombardiai selyemtermesztés, Kém. 5—7 sz. — Gondolkodó gazdáinkhoz (a' földművelés' méltóságáról) *Udvardy J. Kém. 7, 8 sz.* — Vázlata egy ujonan rendezett mezei gazdaságnak, különösen a' trágyázás' tekintetében. Honi 's külf. gazda, 1, 2 sz. — Holsteini rétöntözés. *H. és k. gazda, 3 sz.* — Spárgatermesztés, *H. és k. gazda, 2, 3, 4 sz.* — A' mezei gazdaság' hibáinak némelly világosítása. *H. 's k. gazda, 4, 5 sz.* —

— Művészet. — Az obeliszkokról néhány szó. *Honm. 3 sz.* —

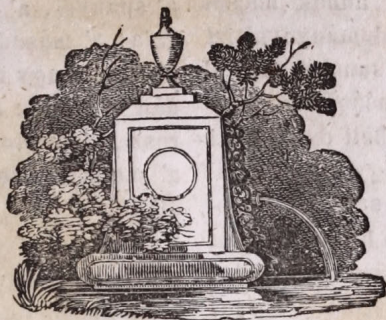
— Critica. — Garay' Árbocza. *Lukács L. Rajz. 2 sz.* — Bajza' Aurorája 1837re. *Rajz. 4 sz.* — Garay' Hajnala, *Rajz. 7 sz.* — Bentham' deontológiája; Cook' Spanyolországi vázlatai; 's A' nevelés' állapotja Salfordban. *Ttár. XI.* —

— Vegyések. — Gőzhajózás az Océánon. *H. Mul. 2, 4 sz.* — Palócz menyegző. *Várady János. H. Mul. 8, 9 sz.* — Süvegelés, *Társ. 3, 4, 7 sz.* —

Magyar tudós társaság.

Azon tiszt. írók, kik eddig részint az academia által kitűzött jutalmakra pályairatokat, részint egyéb kéziratokat küldtek be nyomtatás végett, mellyek nincsenek elfogadva; ezennel hivatalosan felszólítatnak, hogy azokat a' m. tud. társ. levéltárnokától minél előbb általvenni ne terhelhetnének. *Jövendőre nézve* pedig kéretik minden, ki bármelly kéziratot az academiának nyomtatás végett elő kíván terjesztetni, jelelné meg azt bizonyos *jelszóval*, azon végre, hogy, mihelyt a' kézirat' sorsa eldöntetik, a' szerző arról, a' munka' címe' kiírása nélkül, a' jelmondatnál fogva, hírlapi úton tudósíthatassék. A' kisgyűlésből, februárius' 20d. 1837.

D. Schedel Ferencz, titoknok.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Pesten.

Martius' 7d. 1837.

9. szám.

Tartalom: Francia literatura. Hasonlító nyelvészet. Eichhoff: az európai és indiai nyelvek' párhuzama (*Garcin de Tassy ut. P.*), 69. l. Magyar literatura. Drámák. Kleinszky László' színjátékai (*Tóth Lőrincz*), 71. l. Iskolaügy. Debreczeni iskolatörvények, 74. l. — Literaturai mozgalmak, 76. l. Jelentés egy pasquillans társaságról (*Bajza*), 76. l. — Hirdetés, 3d. sz.

FRANCZIA LITERATURA.

Hasonlító nyelvészet.

- 1) *Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde, ou étude des principales langues romanes, germaniques, slaves et celtiques comparées entre elles et à la langue sanscrite, avec un essai de transcription générale, par M. F. G. Eichhoff, docteur ès-lettres, membre de la Société asiatique, bibliothécaire de la Reine. Paris, Impr. royale. 1836. n. 4r. (30 franc).*

Ezen világ-érdekű munkáról egyike a legcompetensebb bírának, Garcin de Tassy, a párizsi ázsiai-journalban így ír:

Az újabbkori philológiának legbecsesebb fölfedezése kétségkívül az, melly az elbámolt Európának megmutatta, hogy nyelveinek: az oroszoknak és francziának, a németeknek és litvánoknak, úgy a görögnek, latinoknak és keltának eredetét Indiában kell keresni. A philologia egy nagy nemzetségeknek láttatja velünk azon tömörkedő népséget, melly az indus tenger-től az atlantiig 's Ceylon szigettől Islandig lábtónként elterül. Egyedül e csodálatra méltó tudomány nyújthat még nekünk némi adatokat a világ' átváltozása, a népek' legrégibb vándorlása 's a népek' mozgásai felől. A his-

toria hallgat e' nagy kérdések felett, 's a nyelv-buvároknak tartatott fenn e' historiai sötétbe némi fényt hárítani. Valóban, egyedül ők mutathatják ki például a' keltákban Közép-Ázsiának legelső gyarmatait, kik lassanként a' nyugatnak végső széleire nyomattak; ők a' germanokban 's majd a' szlávokban és latinokban egy újabb időnek kiköltözöttjeit; ők végre a' görögökben a' legutolsó népet, melly, Európába költözendő, Ázsiát elhagyá. Mind ezen nyomozatoknak alapja a' sanscrit, melly mintegy összehasonlító lábtó határozza meg e' különböző nemzetek helyeit az emberi nép' vándorlatában. Így az általunk legelőször említett népség' nyelvében (a' keltában) csak határozatlan 's ingadozó nyomait láttatja egy előkori 's eredeti (primitif) nyelvnek, míg az utóbbiakban annak mélyebb, bár fokenkénti nyomaira, a' görögben pedig még pontosabb megújulására ismerünk.

A' tudósok, kik legtöbbet tettek munkáik által e' philologiai nyomozatok' megnyitására: Wilson Angliában, ki igen használható szótárt 's gyönyörű fordításokat készített; Bopp Németországban, ki olly lelkismeretesen dolgozott 's a' sanscritot különösen a' classicu-

sok' tanulóinak tevé érdekessé; 's Burnouf Ödön Franciaországban, ki annak becsét még inkább nevelé, 's nagy tudományyal irt munkáiban e' régi nyelvnek (a' sanscritnak) a' zend-del és pali-val ugyanazonságát megmutatá. — Eichhoff, kinek e' nembeli dolgozatai már is szép nevet szerettek, egy külön munkában akará előterjeszteni a' sanscrit' tudományából az europai nyelvekre háramló, már ismert eredményeket, valamint azokat is, melyekre öt hosszas és fáradságos vizsgálatok e' nemben vezeték. Említett munkája egy festői tábláját adja az úgy nevezett indo-german, vagy helyesebben, indo-europai nyelveknek, 's azokat úgy terjeszti elő, mint külön irányokban elhajló sugarait ugyanazon központnak, a' sanscritnak. E' feladat, igen érdekes valóban 's a' tanultak' figyelmére méltó, Eichhoff' munkájában nagy mértékben kielégítőleg van kivive. A' tudós bevezetésben, melly a' könyvnek első részét teszi, a' szerző mindenek előtt egy futó pillanatot vet a' nyelvek' alakulására 's külön csoportokra elágazására. Általában, ezen bevezetésben szintugy mint az egész munkában az adatok' pontossága a' kifejezés' nemességével 's tisztaságával párosul. De vannak ott is, valamint a' könyv' egyéb részeiben, állítmányok, mellyeket igen nyomosan vonhatni kétségbe. Azonban kiki érti, hogy egy 500 lapnyi 4ed rétű kötetben csúsztatnak be pontatlanságok. A' 23dik lapon, például, van egy, mellyet itt helyszerűnek tartunk kiemelni. A' mai hindosztáni nyelv nem az Indus' partjain alakult a' sanscritból 's arabból, mint a' szerző mondja, hanem a' hinduból és a' persából, melly utóbbi a' győztes muzulmánok' nyelve volt. Azon számos arab szó, melly a' mai hindosztániiban található, a' persából jött bele. Mi a' hindut (hindu nyelvet) illeti: ez azon nyelv, melly India' éjszaki részein a' sanscrit' helyébe lépett, miután ez már kiment a' szokásból. De az alap a' sanscrit; mind a' mellett is, hogy igen sok szó van a' hinduban, mellynek eredetét a' sanscritban nem lehet találni. Indiának e' középkori nyelve épen úgy áll a' sanscrit'hoz, mint az olasz a' latinhoz.

A' nyelvek' osztályozása után Eichhoff átmege az indo-europai nyelvcsoportha, mi is a' munka' saját tárgyát teszi. Ő e' csoportot felosztja a' romai vagy románra, a' germanra, a' szlávra, 's a' keltára. Az első alosztályban

foglaltatnak a' görög és a' latin, a' román, a' spanyol, a' portugál, az olasz és a' francia; a' másodikban a' goth, a' tudeszk, az alleman vagy német, a' hollandi, a' svéd, a' dán 's angol; a' harmadikban a' orosz (ó orosz), a' litván (kis orosz), a' szláv, az orosz, a' szerb, a' cseh, a' lengyel; végre a' negyedikben a' gráel, 's a' cymber vagy albretagnei.

Mi nem fogunk itt mulatni a' hangok és szótagok' azon osztályozatán, melly e' munkának második részét teszi. Minde e' könyvben tökéletesen ki van fejtve, nemcsak e' részben 52 lapon, hanem a' kötetnek végén is egy 16 lapú toldalékban, hol Eichhoff áttekintését adja a' világ' főbb nyelvei' alphabetumának. Ő e' különböző alphabetumokra az átírásnak egy egyenlő rendszerét alkalmazza, mellyből kitetszik, hogy azon alap- és természeti alphabetum, mellyet ama' különböző leírasi rendszerek inkább vagy kevesbbé teljesen adnak vissza, nem áll többől mint ötven-egynéhány egyszerű hangból, mellyek itt-amott különbözőleg vannak ejtve (modulations), vagy tagolva (articulations). Legérdekesebb a' hangok' ezen osztályozatában 's annak mintegy kivonata: a' betűk' átváltozásának táblája, mellyben láthatni, mikép alakíttatnak 's képeztetnek az indus magán- 's más-salhangzók a' görögben, a' latinban, gothban, németben, litvánban, oroszban, 's keltában. Különös az, hogy mind a' mellett is, hogy valamennyi europai nyelv, kivevén a' finnt 's a' baszkot, *) indus eredetű, alphabetumjok mégis a' zsidó (héber) alphabetum, mellyet, mint tudva van, a' görögök a' phoenikebeliektől vettek által 's úgy a' görögöktől a' latínok, a' germanok, a' szlávok.

A' harmadik rész az egybehasonlító szótárt foglalja magában. Eichhoff itt a' szókat három rendre osztja: a' részecskék vagy szócskák- (particules), a' nevek- (noms), és az igékére (verbis). Így a' szótár is három részből áll. Ez a' felosztás igen helyes; csak úgy tetszik nekünk, hogy Eichhoff ur igen helytelenül teszi a' névmásokat a' részecskék közé, 's hogy azokat a' nevekhez kell vala soroznia. Ugyanezt teszik az arabok, kik szinte csak ama' három beszédrészt (partes orationis) különböztetik meg. Igaz, hogy Eichhoff ezen sorozásra az által indíttatott, mivel a' sans-

*) Talán a' magyart is. Legalább Kőrösi szint' e' véleményben látszik lenni. P.

critban 's az indo-európai nyelvekben az adverbiumok a' névmásoktól származnak, 's így alkalmasnak látszhatott, e' két rendű szókat egy táblában adni.

A' nevek' osztálya az, hol az etymológiák legszembeszökőbbek. 'S minthogy itt a' sanscrit szók latin betűkkel vannak a' legpontosabban visszaadva, mi mindazokat, kik a' sanscrithez nem értenek 's mégis meg akarnak győződni az európai 's indus nyelvek' rokonsága felől, különösen e' résznek figyelmes megolvasására szólítjuk fel. E' rész még sokkal bővebb is lehetett volna; de Eichhoff elegendőnek tartá, csupán a' leggyakorlottabb szókat adni módszeres következtetésben, miből aztán egy tíznyelvű (décaglotte) szótár támadt, melly rendkívül érdekes. Az igék' sorában, melly a' legfontosabb, öt száz sanscrit gyök-szót találunk tagadhatatlan világgal keresztültörni az európai nyelveken, 's ezekben a' szóknak határtalan számát alkotni.

Az összehasonlító nyelvtan (grammatica) követi az összehasonlító szótárt, 's azt, mint helyesen jegyzi meg Eichhoff, nem kell felnyitni addig, míg a' szótárban előkészületeket nem szereztünk, mert előbb ismerni kell a' szónak testét 's annak lényegi és maradó állományát, mielőtt hajlításaiba 's esetlegi változásaiba ereszkednénk. Ez a' könyvnek negyedik része 's talán az, melly leginkább ki fogja elégiteni a' nyelvtudósokat. Eichhoff itt elemeit adja a' név- és ige-hajlításnak mindazon európai nyelvekben, melyek' összehasonlítását czélul vevé. Több egy-más után következő táblákban kimutatja az indo-európai nyelvekben a' szók' végzetit 's hajlításait, 's végül ugyanezen hajlításokból példákat hoz fel, mellyek az előre bocsátott teoriát erősítik. Jelesül a' görög és latin név- és ige-hajlítás felett, a' sanscrithez képest, tett jegyzetek telvék igen jeles és elmés észrevételekkel.

Nem azt mondjuk, hogy az etymológiák' ezen tengerében nincsenek néha bizonytalankok vagy vihatók, avagy ismétlések, melyek egyébiránt elkerülhetlenek, sőt többnyire hasznosak; hanem, hogy Eichhoff' munkája gondos, lelkesmeretes, az ő sok és alapos ismereteinek 's belátó szorgalmasságának tanúja; sőt hozzá tesszük, hogy az csak fölülte hasznos lehet mindazokra nézve, kik etymológiákkal 's származtatásokkal foglalkoznak,

és még azokra nézve is, kik ama' nagy historiai kérdések' megfejtése körül fáradoznak, mellyek a' magasabb irányú szellemek előtt olly annyira érdekesekek. Maga azon mód, mikép a' munka fel van osztva, kinek-kinek könnyűvé teszi, felkeresni azon nyelvnek eredetét, melly őt leginkább érdekli, avagy pedig valamelly ágazat' eltéréseit nyomozni. Sajnálni lehet, hogy Eichhoff ezen összehasonlító munkában a' sanscritből eredt európai szók mellé nem tette egyszersmind az indus nyelvek' azon szavait is, mellyek ugyanazon kútfőből erednek, például a' hindosztán, a' mahrat, a' bengal 's több nyelvbelieket. A' rokonságok' ezenösszítéséből véleményünk szerint két nevezetes tett nyert volna még bővebb bebizonyulást, t. i. először az, hogy gyakran magában Indiában a' sanscrit szók, az újabb indus nyelvekben módosultak, ugyanazon vagy hasonló változásokat szenvedtek, mint a' velők egy eredetű európai nyelvekben; 's másodszor az, hogy gyakran e' változások még nagyobbak azon sanscrit eredetű nyelvekben, mellyek mai nap szintazon vidékeken élnek, hol hajdan a' sanscrit divatozott, mint azokban, mellyek e' köz bölcsőtől több ezer mérföldnyi távolatban élnek. Ohajtható, hogy Eichhoff, ki e' könyvében ügyes munkásságának olly szép zálogait adá, számná el magát ugyanazt tenni India' főbb nyelveire nézve, mit itt az európai nyelvekre nézve tett. Akkor látni fognók, mikép oszlik fel az indiai nagy népcsalád külön csoportokra, 's azok' korszakait és változásait nyomozhatnók; akkor látnók, mikép módosul nyelvök a' hely, a' nemzetségek 's azok' békés vagy háborus szokásaik szerint, 's ebből a' földteke' ezen szép részének történeteire nézve újabb fényt 's világsugárt nyernénk.

P.

MAGYAR LITERATURA.

Dramák.

- 4) *Klietstinai Klestinszky László' eredeti színjátékjai. Kassán, Werfer Károly' nyomtató intézetében. 1836. 12r. Első kötet. 252 lap. Foglalatja: 1) A' hosszuló kard, vagy: a' méregkeverő; eredeti szomorujáték 4 felvonásban. 2) Agnes az árulóné, vagy: az új divatu ingek zavart csináltak; eredeti vígjáték 1 felv. 3) A' titok, vagy a' szerelem' véletlen szerencséje, eredeti érzékenyjáték 3 felv. 4) A' kockavetés, vagy: az igaz barátság és testvéri szeretet, eredeti vitézi nézőjáték 2 felv.*

Igen víg szomorujátékok, 's igen szomorú vígjátékok! mellyeket, alig hiszem, hogy a'

*

tiszt. szerzőnek előszavában kijelentett azon jó ügyekezete is menthessen, mi szerint „a’ lehetőségig tetszős áldozattal hazájának oltárára járulni kíván.“ — Mint a’ kötet elébe biggyesztett „Tudnivalókból“ kitetszik, a’ szerző „eredeti színjátékai“ írásában leginkább azt vette zsinórmértékül, hogy azok nem kikeresett új ’s érthetetlen vagy szokásban nem levő, de érthető jó ’s elfogadott szókkal írva legyenek.“ ’S míg a’ tiszt. szerző illy nézettől hatalmasan lelkesítve eredeti drámáit összeírta: másik tulságba bukott; drámái ugyanis olly silány, vizenyős, erő- ’s lélektelen nyelven, sőt, a’ mit szigorúbban megkívánhatni, (mert lelkesen ’s erőteljesen írni nem mindennek adatott) olly hibás, olly grammatikátlan nyelven vannak írva, hogy nem teszek a’ tiszt. szerzőnek méltatlanságot, ha őt, mielőtt drámákat írta, nyelv ’s helyesírás tanulására utasítom. „Hibázni ugyan emberi miv“ mint a’ szerző magát előlegesen vizsgálta „’s mindenkinek tetszeni lehetetlenség, akarni pedig igen hiú kívánság;“ azonban én félek, hogy ennyit hibázni, mint előttem fekvő lapokon a’ szerző, csakugyan nem emberi miv, ’s hogy ennek következtében a’ tiszt. szerző nem csak mindenkinek nem, hanem felette kevés embernek tetszhetik. Drámái ugyan eredetiek annyiban, hogy fordítva nincsenek (mert nem is léteznek más európai nyelveken illy elmeszülemények); de hol van azokban az eredetiség’ nemesebb értelme, hol csak egy eredeti jelenet, hol egy eredeti gondolatocská? — A’ ki épen érdekes, kitűnő, híven tartott charactereket, vagy csak némi characterfestést és lélektani nézeteket keresne e’ nagy vízözönben: keserűen csalatkoznék. Állításaim’ bebizonyításául, úgy hiszem, nem szükség egyebet tennem, mint ezen első kötetben foglalt darabok’ tárgyát ’s szerkezetét elbeszélnem, ’s a’ nyelvnek, mellyen irattak, némelly virágait ’s kincseit kimutatnom.

A’ bosszuló kard’ tárgya vétetett nem emlékezem mellyik évi Hébében olvasható elég silány elbeszéléshől. Revistyei, ki egy spanyol jó barátjától Zunigától szinte Zuniga nevet viselő ’s olly tulajdonnal bíró kardot nyert ajándékba, a’ melly minden embert meggyőző hordozója’ kezében „ha annak viseltetik védelmére vagy bosszuállására, a’ mit minden felett szeret“; ezen Revistyei ellopja Hazán lévő nagylelkű török basa’ angyalszép húgát

Zelmirát, ki a’ keresztségben Róza nevet nyer. Hazán igen szereti elsőkött húgát ’s hogy érte bosszuját állja, Moktár várnagya által egy szál kardra hía Revistyeit. Azonban Ibrahim bég, egy köznapí gazember, ki Zelmirát szereti ’s Hazánt meg akarja buktatni, arra beszéli ezt, hogy mivel a’ Zuniga-kard bizonyos halálát okozandja párviadalban, jobb lesz Revistyeit méreggel megétni ’s a’ nagy munkát magára vállalja, Zelmira’ kezét kívánva jutalmúl. A’ nemeslelkű Hazán eleinte vonakodik ugyan, de azután csakugyan reá áll. Ibrahim most már magyar vitéznek öltözik ’s bemenvén Revistyei’ várába, egy, török fogásból most szabadult régi hű szolgálta’ képében a’ mérget azonnal beadja Revistyeinek ’s elillan. Ez által nagy czélokát akar elérni (lásd III. felv. 2. jel.) t. i. Zelmira’ kezét és Hazán’ hivatalát; ha ugyanis „a’ császár megtudja, hogy Hazán illy módon akarta kikerülni a’ párviadalt, számkivetésbe küldi ezt ’s hivatalát Ibrahimnak adja (milly pontos számolás!). Szegény jámbor vitéz Revistyei csakugyan beveszi a’ mérget ’s nem sokára meghalván kijátszsza fenséges vitézi szerepét. Ekkor a’ szelíd Rózában ébred amazoni lélek, férjeért bosszút állni esküszik ’s egészen megszűnik szelíd nő ’s Hazán’ húga lenni. Ellen nem állhatván Vajdafi várnagy’ és a’ selmeczi bányagróf’ kérései, végbe viszi hősi célját, t. i. férje’ halálát a’ vidéken eltitkolván, maga fekete vitéznek öltözik, ’s férje helyett párviadalra száll. Hazán, midőn látja, hogy a’ fekete lovag kit Revistyeinek hisz, közelget: Ibrahimot agyon döfi; azután vitéz-alakba burkolt húgát is meggyilkolja ’s megölten reá ismer. — Ez a’ tárgy; most lássuk a’ darab’ szerkezetét. Első felvonásban egy szolgálta elbeszéli, miként lön Zelmira ura’ hitvese. Revistyei haza jön ’s feleségével egy kicsit érzeleg. — Hazán a’ lévő várban búsul; Moktár vigasztalja. Ibrahim bég fellép ’s egy keveset fecseg a’ szolgálakkal. Második felvonásban Moktár eljön Revistyeihez ’s a’ basa’ kihívását hetvenkedve tudtára adja; Revistyei elfogadja; Róza megijed; Revistyei elbeszéli neki a’ Zuniga’ történetét, ’s a’ selmeczi bányagrófnak a’ párviadalt hírül adja. — Léván Ibrahim Hazánt rá beszéli, hogy Revistyeit méreggel étessek meg. Harmadik felvonásban Hazán basa és Moktár várnagy közt valóságos érzelgő jelenés,

mellyben ez Ibrahimot gyanuba hozza Hazán előtt. — Ibrahim magyar vitéznek öltözve be-megy a' revisti várba, ott Vajdafi várnagy-gyal akad; ez reá fogja, hogy talán „a' pajkos Mihály“ — Ibrahim, kinek úgy sincs bizonyos terve kidolgozva, megegyezik benne, hogy ő „a' pajkos Mihály“, Revistyei' hajdani hiv szolgája. Revistyei előhivatik, szívesen fogadja; ekkor Ibrahim elővesz egy palaczkot 's abból jót iszik, Revistyei megkívánja 's kér tőle, Ibrahim egy másik, mérges palaczkkal felcseréli azt 's Revistyei mérget iszik belőle; azután elmegy magyar bort hozatni, Ibrahim ezalatt megszökik. — Revistyei' gyomra fájni kezd, Róza sajnálja, 's az némi száraz férji és hazafi-érzelgések után meghal. Negyedik felvonásban Róza férfiruhába öltözve amazonkodik; Vajdafi szépen kéri, hogy ne koczkáztassa életét, Róza nem enged; a' sel-meczi bányagróf megérkezik 's a' viadal' elintézését magára vállalja; Hazán szinte eljő, Ibrahimot leszúrja. Azután a' párviadal Rózával. Azután Revistyei' temetése, harangszó és halotti ének.

A' tiszt. szerző Verseghy' írásmódjával él többnyire, de azzal sem következetesen. A' nyelvhibák: érzel, halljad, szomorkodj, fel-lírá (fölrás), engedelés, kedv(v)el, sies, engedődött, képpes, stb. minden lapon szám-osak. — Szabad legyen néhány nyelvvirágot 's character-ábrázolatot kiirnom, mellyekből könnyű következtetést húzni a' többire.

24. lap. Revistyei: Reményelem, hogy az én szíve m' lelke többé esenkedni nem fog.

Róza. Nem többé, nem; de egyedül neked, kedves Andorom, élni.

26. lap. „Nem; édes szavaiddal irány-talanul igyekszel belső epekedéseidet kebled-be fojtani, hasztalanul illy kecségtető mon-dásiddal „gondoskodásom' célját szerető szí-veembe semmisíteni“ (értse, a' ki érti!)

53. lap. „Az élet legdrágább emberi kincs, azt sem adni, sem megtartani az halandói hatalomnak nem engedődött“ (milly böl-csen!)

Hazán sokat tart a' lelkisméretre, mert midőn Moktár arra akarja venni, hogy hugát hadi erővel vegye vissza (26—27. lap), Ha-zán ezt veti ellene: „a' lelkiismeret, ez a' drága emberi kincs, mellyel a' ki bír, a' leg-boldogabb halandó, ez — ez hátráltat abban — saját inyemért hasztalanul vért ontani —

azt nem — nem — lehetetlen tennem“ 's ugyan ezen Hazán csakhamar reá áll Revistyei' meg-mérgezésére (51—52. lap) 's az ellen semmi más kifogása, mint hogy „tette kitudathat-nék“, ő megegyezik abban „csak ki által és mi módon lesz eszközlése örökös setétségű fátýollal vonódhatnék-be. Különben“, ugy-mond, „ha napfényre jőne, veszedelmes és káros következtései lehetnének az egésznek.“ — Ugyan e' Hazán, ki a' 61. lapon ezt mondja: „Félni egy vitézhez nem illő gyöngeség“ az 50. lapon így habozik: „A' kard — ez va-lóban különös ajándék. A' legerősebb bajnok tétet hajt a' legutolsó vitéznek, magam is már kezdek tartani tőle. De mégis — ő lees-hetik — ez — ez bátorságot adjon bosszus tervemhez. (minő következtékesség!)

(74. l.) Ibrahim, midőn a' mérget szeren-csésen megittatta Revistyeivel, 's ez elment tokajit hozni; szökni akar, de eszébe jut a' tokaji 's illy lélekfestő drámai habozásban van: „ejnye, el is felejtém, hogy most már többé itt' mulatnom nem bátorságos; — de a' tokaji — ej, hagyjuk ezt másszorra, — nincs a' magyarokkal mit tréfálni stb.

Itt ott bűdös hazafi-bombasztok: „Csalód-tok, a' magyar hasonló egy kölykeitől meg-fosztott dühös oroszlánhoz, minden veszedel-met bátran félre vet, a' sors' csapását béké-vel hordja 's végtére győz.“ És e' szavak egy török' szájában! (55. l.) 'S egyebütt (45. l.) egy török nő mondja saját fájáról: „a' török, ki vadságban neveltetett, abban él 's hal, a' legerősebb igazságu szólást kétségbe hozván hamisnak képzeli.“

Azt tartom, a' mondottakból világos itéle-tet hozhatni a' Bosszuló kard' becséről. Meg-nem állhatom azonban, hogy a' darab után biggyesztett „Jegyzési“ ide ne írjam ritkasá-gul, mellyből a' tiszt. szerzőnek mind a' színi hatásról nézete, mind stílje kitündöklök. „A' mi ezen darab' előadását illeti a' lovakkal való megjelenésre nézve, úgy ezek, ha azt a' já-tékszín' szorúlt helye meg nem engedné vagy más lehető akadályok előjönnének, minden változás nélkül elmaradhatnak. Ohajtó (!) vol-na azonban, hogy az mindég lovakkal elő-adódna (3 hiba egy szóban!); melly, mind az előadásra, mind a' nézőkre, mind pedig az egész játék tartalmára nézve nagyobb benyo-mással van, (!!) és az Egésznek egy tetsző jelenetet ad. Ugyan adtak-e Lessing és Tieck

üdvesb intéseket valaha egy szinmű előadására nézve?!

Még csak azt kívánom kimutatni, minő mester Klestinszky ur a vígjátékban. „Ágnes, az árulóné“ (eredeti vígjáték 1 felvonásban) következő érdekes bonyolódáson épül: Lajos és Emília szeretik egymást, de Lajos haragos természetű, 's rajoskodó, neki ritkán van kedve a „csellemhez.“ Többek közt Emíliára azért, hogy ez, a neki átadott ingre való anyagból holnapig nem akar új divatu ingeket varrni, nagyon felfortyan, 's e' miatt szegény Emíliának szörnyűk kínjai, (mi finom cselszövény! mennyi gyöngédség a' képzeletben!). Van ezen kívül a' szomorú vígjátékban egy pár ember; Károly és Ágnes. Ágnes Károlytól megtudja, hogy Lajos Emíliára haragszik, ezért Lajost leczkézni kezdi, ez dühbe jő 's gorombaságokat mond; Károlylyal, ki testi lelki jó barátja, szinte neveletlenkedik; Károly párviadalra hívja; ezen Lajos észére jő, Emíliával megbékül; jobbulása főpontját éri, midőn Ágnes azt hazudja neki, hogy Károly agyon lőtte magát. Azonban Károly az új divatu ingekben előjön; Ágnes őt formaliter megkéri, kísül, hogy már régen szeretnék egymást, még pedig illy érdekes dialógban (148. l.):

Károly. Be boldog vagyok! én már régtől szeretlek.

Ágnes. Én is.

Természetesen mind a' két pár összeházasodik, 's minden rendén van.

A' tiszt. szerző' vígjátéki nyelve semmiben sem különbözik a' tragicaitól. Hasonló grammaticatlanság, hasonló prósai bombaszt, (egy új neme a' stilhibának, melyet Kl. ur talált fel) p. o. (122. l.) szaporán beszélj, különben megfőjt a' szólani kívánt lelkes ohajtás, (123. l.) Nem emberem a' hazugság; hasonló gyöngédség (132. lap.):

Ágnes: megbántásomat békével nem nézhetem.

Lajos: Bánom is én, úgy is nincs' többé semmi becse előttem egy fehérszemélynek. Haragodat fel se veszem.

Jó versirő is Kl. ur; szinte felülmúlja Tinódi Sebestyént; például Ágnes' dala:

(125. l.) Szabad vagyok, mint a' madár,
Könnyebb még mint a' kantár,
Vigan élem én világot,
Szeretem szabadságot.

(140. l.) Legyen állandó szeretetünk
Köztünk ha fog maradni,
Halál te légy gát közöttünk
Testünk ha fog omlani.

Végül mit tehetek jobbat, mint ha a' tiszt. szerzőnek gondos figyelmébe ajánlom előbeszédében mondott ön szavait; hogy: „hires íróink azon polczra, min most állanak, gyakorlás, kettőztetett ipar és ismételt munkálódás által jutának“; különösen pedig a' tiszta grammaticát. Mert ha munkálódását a' kezdet uton gondatlanul folytatja: félő hogy példabeszéddé lesz a' hazában így írni le a' rendkívüli békétürest: „unalom nélkül átolvassa Klestinszky' eredeti színjátékai' mind a' 252 lapját.“ —

Tóth Lőrincz.

Iskolaügy.

1) *Oskolai törvények, a' helvecziai vallástételt követők' Debreczeni Kollegiumában felsőbb tudományokat hallgató tanulók' számára. Kiadta Szoboszlay Pap István (mint) Egyházi Főjegyző. Debreczenben, 1836.*

A' nevelés az emberben elrejtett tehetségeknek, azokra tett czélszerű hatás általi kifejtése; hogy kifejtett tehetségével az iskolai porból az életbe által lépő, helyzetéhez aránylag a' társaság' javára munkálódhassék. Ezen gyakorlati irányra minden nevelés tartozik ügyelni; mert hiszen miért is tanulnánk? ha nem azért, hogy majd a' legnagyobb tanító, az élet, legalább igen sokszor kárunkkal ne tanítson. Különösen pedig tartoznak ezen irányra a' nagyobb nevelő intézetek ügyelni; honnan a' növendékek már már életbe lépők. Ezen irány' eszközzésére olly rendszabályokra van szükség, melyek mind a' tehetségeket czélirányosan fejtsék, mind a' kifejtetteket az életre irányozzák, hogy a' nevelésnek az a' sikere legyen, mit tőle méltán várhatni. Azaz, az iskolai szabályoknak az iskola' falai közt is hatóknak; de innen az életre is irányzottaknak kell lenni.

Midőn a' debreczeni collegiumnak három részre, u. m. I. közönséges, II. különös törvényekre, III. a' törvények' végrehajtására osztott LXX. törvényeit átnézvén, a' XIIIik törvényt, melly szerint, tisztességes háznál szabad a' tanulóknak társaskodás végett megjelenni, stb, kiemelem, tudom lesznek józanok, kik az illy tisztas társalkodásnak törvény általi megengedése felett, hol az ember emberré képeztetik, velem együtt csodál-

kozni fognak. De még inkább fognak a' józanok csodálkozni, hogy akadnak olly iskolaelöljárók, kik a' fiatal embernek a' tisztes társalkodást csak azért is akarnák tilalmazni; mert nekik növendékeikkel egy társaságban mulatni alacsonyágnak látszik. Alig van olly emelt gondolkozás, melly a' kevélységnek ennél magasabb fokát, 's a' nevelésnek nagyobb ellenmondását tudná alkotni. Az illyenek nevelik, vagy csak növesztik tulajdonkép azt a' valódi értelemben vett k..... diákot, kinek talán, ha tudománya van is, semmi izlése, semmi társalkodása, semmi előadása; 's midőn az életbe lép, minden társalkodási szellem nélkül van, iskolai üres gőgje az életben bókolókra 's jutalmazókra nem találván, rút elégedetlenséggel veti meg az előtte nem hajlongó világot, nyomorún 's hatástalan él, talán az egész társaságra nagy hatással lehetendő, ha a' nemes társalkodásnak ollykor ollykor csak egy szikrája érintheté vala.

Még inkább fog a' józan gondolkodó csodálkozni, hogy a' XVI. törvény szerint, tanulónak játékszínbe, a' nemzet' nagy templomába, és közönséges bálókba, az ifjat legkitünőbbben idomító társaságba, menni tilalmas; mint ha amaz a' vétek' háza, emez pedig a' leggonoszabb emberek' öszvejövetele volna. Nem; felsőbb felügyelés alatt áll amaz; az egyetemi tanulók pedig, Pesten mint Bécsben, felsőbb engedelemmel adnak nyilvános, fényes táncmulatságokat, még pedig a' hajdan durva 's kitörő fiatal szellem helyett, szelíd 's mívelt érzéssel. Az illy tilalmak' következése, ha az öröme szükségkép lobbanó fiatal tűz, aljas és erkölcstelen helyen keresi azon élvét, mellyet a' nemes társalkodásban egész lényét képezőleg élt vala; így a' tisztességes társalkodási szellem helyett, a' legfényesebb tudományosságot is homályosító erkölcstelenné, 's miveletlenné fajul; mi a' legszembe szökőbb nevelési ellenmondás!

Még egy, a' homályos évszázadból keletkező törvényt találtam. Ez a' XXXik, melly az ugy nevezett beöltözteknek hosszú fekete dolmányból álló egyenruhát parancsol. Ha szinte ez az öltözet, ott hol a' növendékek egyenesen és kizárólag a' papi szent hivatalokra menendők, illőleg használtatik is, — bár én a' rendes predikatori hivatalt is, annyiaval inkább ennek növendékeit nem a' közönséges divattól megszervező öltözetben; hanem azon hatásokban

állani szeretném, melly szerint az embereket valahára már belsőleg, vagyis erkölcsileg szabadakká ügyekezzenek emelni. De a' melly nevelő intézetben a' növendékek azokká lesznek, mikké lehetnek; megvallom a' hosszú dolmányt, a' be nem öltöztek' divatos ruházataik mellett úgy tekintem, mint a' lelket leverő szegénységnek soha le nem vetközhető bélyegét. — Minek azt az emberre sütni? Minek a' gondolkozást, érzést leverni? 's ez által, meglehet, sok jeles tettet elfojtani. Hiszen legyenek bár ezek hivatali tisztes öltözetek, de ha az idomuló fiatal más ruhát talál öltetni, miért az a' kemény üldözés?

Egyébiránt a' többi törvények az egész nevelő intézetnek virágzására irányozvák, csak az elsőre nézve van még referensnek jegyzése; név szerint ezen szavak iránt szeretne világos lenni: „hogy a' philosophiai osztályba lépők bizonyos tárgyról munkát tartoznak írni:“ vajjon, ez a' munka magyar vagy deák nyelven iratik-e? Ha az első, ugy ellene semmi kifogás; ha második, azt kérdi: miért kívánják épen deák nyelven valamely tárgyról felfogását a' növendéknek. Mit akarnak a' deák nyelv által felfogadni? talán vallást, vagy erkölcsöt, vagy polgári viszonyt? Ezek a' romai classicusokban a' mai korhoz illőleg nem találhatnának. Tanuljuk e' gyönyörű nyelvet mint tudományos nyelvet, de ne tanuljunk rajta gondolkodni, elég azt tudományosan értenünk.

Még az I. törvény' 2dik §-ára van referensnek azon megjegyzése, mi szerint a' nagyobb nevelő intézetekből jöttek, ha jótéteményesek, bizonyítványaik mellett is megvizsgálatnak, ha nem jótéteményesek pedig, a' felsőbb tudományokra, bizonyítványaik' előmutatása mellett szabadon bocsátatnak. Ezen bizonyítványok vagy hitelesek, vagy nem. Ha hitelesek, miért más nevelő intézetek gyanúba-hozásáért új vizsgálatot tenni; ha hitelnélküliek minek egyiket szabadon, és így, meglehet, alap nélkül a' felsőbb tudományok' hallására bocsátani, midőn a' másik megvizsgálatik, csak azért, hogy amaz az alaptalan tudatlanságban mélyebben súlyedjen?

Bezárja ref. véleményét azon szíves ohajtással, bár csak már valaha a' nevelés, letetvén a' sötét századok' characterét, a' maga tisztaságában fogatnék fel kisebb és nagyobb nevelő intézeteinkben, 's minden szabályok

oda irányoztatnának, hogy az ember tanult, művelt, 's emberséges életpolgár legyen.

22.

Literaturai mozgalmak.

— Legújabb jelenetek. Utasító az 1832/6. évi törvénycikkelyek' szakaszaiban előforduló szókknak és tárgyaknak betürendeni feltalálására. Mellyben minden rendelkező törvények szórul szóra előjönek. Mokcsai és Haraszi *Haraszy György* által kidolgozva. Kassán, nyomt. Werfer. 1836. 12r. 211 lap ('s négy lap nyomtatási hiba!). 1 ft. 12 kr. cp.

Az 1832/6 esztendőben hozott urbéri cikkelyek' sommás és részletes előadása, 's azon cikkelyekben felhívott törvények' előmutatása és magyar fordítása. Készítette Sebessi *Sebessy János*, a' nm. m. k. helytartói tanács' számvétségbeli ingrossistája. Pesten, Beimel' tul. 1837. n. 8r. 106 l. 30 kr. cp.

Magyar törvénykezési szótár. Felsőbb engedelem mellet kiadta Trattner-Károlyi' könyvnyomtató intézete. (A' borítékon: A' főmált. m. kir. kuriának törvénykezési mesterszavait egybefoglaló szótár). Pesten, a' kiadók' bet. 1837. n. 8. 94 lap. Kötve 30 kr.

Magyar és német zsebszótár. Legújabb helyesírás szerint 's az ujonnan alakított vagy felélesztett szókkal bővítve összeírta Alsó-Viszti *Fogarasi János*. Első vagy magyar-német rész. Pesten, Heckenast' tulajd. Nyomt. Sollinger Bécsben. 1837. n. 12r.

Szófűzér, vagyis a' tudomány, művészet, 's társalkodás és költészet' ujonnan alkotott, fölélesztett v. idomított szavainak jegyzéke ... gyűjté Kunoss Endre. 3d. kiadat, ismét 750 szóval bővítette N. G. Kassán, Werfer' bet. 1837. 12r. 48 kr. cp.

Doboka vármegye' természeti és polgári esmértetése, köre metszett pecsétjével és földabroszával. *Hodor Károly* által. Kolosvár, Barra Gábor' keresk. 1837. n. 8. 927 l. 3 ft. cp., velinen keménybe kötve 3 ft. 40 kr.

Elemi arithmologia, arithmographia. Második rész: Elemi algebra. Számírás közönséges jegyekkel. Írta Nagy Károly, (m. tudós társasági 's amerikai philos. társ. rendes tag). Bécs, Rohrmann és Schweigerd cs. k. udv. könyvárosoknál. MDCCCXXXVII. nyomt. Sollinger. n. sr. XIV és 373 lap. 1 ft. 40 kr. cp.

A' kis számító. Magyar gyermek' kézikönyve. Írta Nagy Károly. Második nvomatás. Bécs, Rohrmann és Schweigerdnél. 1837. Sollinger' bet. n. 12r. 320 lap.

Egyházi beszédek' gyűjteménye. Kolosvár, Barra G. ker. Fűzve 40 kr. cp.

A' szent érzések' oltára. Emeltetett magános isteni tisztelet végett, az istent, kegyességet 's halhatatlanságot szerető keresztyén hitvallásbeli minden felekezeti hívek' lelki boldogításokra. Kassán, Ellinger' bet. és költs. 1836. n. 8. 288 l. 40 kr. és 1 ft. 20 kr. cp.

Erdélyi predikatori tár. Szerkeszteti *Salamon József*. VII. d. füzet. Szecei Molnár Albert' mellképével. Kolosvár, nyomt. Barra Gábor. 1837. 8r. 102 lap. 1 ft. cp.

Felső-Magyarországi Minerva. Nemzeti folyóirat. Tizedik évi folyamata. 1836, IV. d. kötet. Kassán, Ellinger' bet. és költs. n. 8. 239 l. (4 köt. ára 6 ft. cp.).

Tudományos Gyűjtemény. 1836. XII. d. köt. Huszad. eszt. folyamata. Szerk. Horvát István. Pest, Trattner és Kár. n. 8. (12 köt. ára 5 ft. 36 kr. cp.).

Révkomáromi casinokönyv 1836/7. Első év. Pest, Beimel' bet. 1837. 12r. 34 l.

Elementa iuris naturae privati, publici, seu civitatis et gentium, secundum celeberrimorum Fr. Nob. de Zeiller, ac de Egger, aliorumque de iurisprudentia naturalis recentius meritissimorum virorum vestigia conscriptum a *Steph. Banó*, AA. phil. et J. V. Dre, in r. lyceo claudiop. iuris nat. vni. et civ. rom. prof. p. o. Kolosvár, a' kir. lyc.' bet. 1836. 8r. 42 iv. 4 ft.

Notitiae quaedam de lyceo ev. aug. c. Leutschoviensi. Auctore J. Paulo Tomásek, lycei prof. p. o. Particula I. Lőcse, Werthmüller' bet. 1837. 4r. 8 lap.

Aus dem Tagebuche eines in Grossbritannien reisenden Ungarn. Pest, Heckenast' tul. 1837. 8r. 215 l. 2 ft. cp.

Gedichte von Theodor Baron v. Palochay. Pest, Heckenast' tul. 1837. n. 8r. 104 lap. 48 kr. cp.

— Sajtó alatt vannak Kassán, Ellingernél *Hrabowszky Dávid* „utazási rajzai Némethonban 's keleti tenger körül látott 's érzett életképek szerint“, két kötetben.

„Alap-philosophiát“ marosvásárhelyi prof. 's academicus, *Péterfi Károly* hirdet; „természettudományt pedig (physicát), az alkalmazott mathesisel egyesülve, a' haladás' jelen lépcsője szerint“ *Tarczy Lajos*, pápai ref. collegiumbeli természettud. tanítója. Tscharner' népszerű physicája' *Bugát* által készült fordításának második része is legközelebb sajtó alá menendő.

— *Horvát István* a' Tudományos Gyűjtemény' szerkesztésével felhagyott.

JELENTÉS

egy pasquillans társaságról.

A' magyar fiatalabb írók között egy idő óta egy pasquillans társaság állott össze, mellynek tagjai nyilvánosan a' névtelenül írás ellen harczolgnak, titkon pedig character-feszégető pasquillusokat, becsületsértő recenziókat, hamis rágalomhíreket írnak 's nevek nélkül bocsátják közre a' magyar hirlapokban, mint az olvasó több ízben tapasztalhatta. Ezen iratoknak, ámbár néha Kassán, néha Erdélyben jelennek meg, Pesten van m. h. e. y. e. Hogy a' két magyar haza közelebről megismerje ezen titkos egyesületet, adandó alkalommal meg fogok néhányat tagjai közül nevezni. Most előlegesen elég legyen csak azt tudatnom, hogy legújabbban, egy kezennél lévő autographum' meg nem hazudtolható bizonyítása szerint, azon pasquillusnak szerzője, melly a' Károlyi István typographus által szerkesztett, és a' Tudom. Gyűjtemény mellett kiadatni szokott Koszorú' 1836. évi folyamatának 173—176 lapjain Verseim' és a' tudós társaság' tizenegy tagja' kigúnyolására közrebocsátott, szerzője Frankenburg Adolf, a' magyar tudós társaság' írnoka.

Bajza.

Nyomatik Budán, a' magyar kir. egyetem' betüivel.

H I R D E T Ő

A' FIGYELMEZŐHÖZ.

Pest.

Martius' 7. 1837.

3. szám.

Heckenast Gusztáv,

pesti könyvárosnál (váczi-utca, Nádor-fogadóval szem közt)

épen most jelent meg:

Fogarasi' Zsebszótárának magyar-német része,
's az egész munka illy czím alatt kapható:

MAGYAR ÉS NÉMET

ZSEBSZÓTÁR.

Legujabb helyesírás szerint 's az ujonnan alakított vagy fölélesztett szókkal bővítve össze-irta

ALSÓ-VISZTI

FOGARASI JÁNOS.

Két kötet, ára 4 ft. peng. p.

A' magyar-német részt, minek hiát a' tt. olvasó-közönség mindedig olly igen érzi, külön is megszerezhetni; ára 2 ft. peng. p.

Megjelent, 's minden hiteles könyváros által az országban megszerezhető:

SEBÉSZI ESZKÖZTÁR

(Armamentarium chirurgicum).

Dr. Fritze E. után Bugát Pál által. XX. köre metszett táblán, 670 rajzzal; magyar német, és német magyar, az eszközöket a' Chelius' fordításában használt szavakkal visszaadó, német sebészek által is használható szógyűjtemény-nyel, borítékba kötve 1 fr. 12 kr. pröben.

A' MAGYAR

POESIS' KÉZIKÖNYVE.

(Handbuch der ungrischen Poesie).

Kiadák Toldy és Fenyéry. Pest, 1828. n. 8. 2 kötet. 65 iv. Kötve 3ft. cp. (Boltiára 4 ft. cp.).

PILLANGÓ.

Külföldi válogatott elbeszélések' zsebkönyve. Kiadá Széplaki Erneszt. Budán, 1836. n. 12r. 236 l. 1 ft. cp.

A' magyar tudós társaság' költségével elkészült, 's józsefnapi vásárra megjelenik a' következő két munka:

ELSŐ OKTATÁSRA

SZOLGÁLÓ

KÉZI KÖNYV,

vagyis

a' legszükségesebb tudományok' öszvesége' vallási különbség nélkül minden néptanítók' 's tanulók' számára készült,

's a' magyar tudós társaság' által

első rendü MARCZIBÁNYI LAJOS-jutalommal

koszorúzott

's az academia' költségén kiadott

pályamunka.

Irtá Edvi Illés Pál, nemesdömölki ev. predikátor, esperesti iskola-ügyelő, a' dunántuli ev. superintendens' levéltárnoka, 's a' m. tudós társaság' lev. tagja.

TARTALOM.

Kalauzuló beszéd az oskolatanítókhoz, hogyan kelljen a' gyermekeket tanítani, és név szerint e' kézi könyvvel élni.

I. Főszakasz. Olvasókönyv. 1. rész. Értelem-gyakorlások. 2. rész. Erkölcsi elbeszélések és oktatások. 3. rész. Az illendőség és okos maga-alkalmaztatás. 4. rész. Tanul-ságos és mulattató versek.

II. Főszakasz. Az oskolai tudományok' könyve. 5. rész. Számvetéstudomány. 6. rész. Időszámítás. 7. rész. Természettudomány. 8. rész. Földleírás. 9. rész. Egészség-tudomány. 10. rész. Gazdaság-tudomány. 11. rész. Történet-tudomány. Szerzelék: a' nemzetiségről. 12. rész. Törvénytudomány.

13. rész. Nyelvtudomány, írásmód (és levelező). Toldalék: a' magyar nyelvben divatos idegen szavak' jegyzéke.

Srétben 672 lap; Magyar- és Erdélyország' földképével a' legújabb állapot szerint; 's a' magyarországi mérges növények' és gombák' színezett képeivel; félbőrbe kötve: postapapíroson 2 ft. 40 kr. cp. nyomtató-papíroson 2 ft. conv.p.

ROMAI CLASSICUSOK

magyar fordításokban.

Kiadja

a' magyar tudós társaság.

Idik kötet: M. T. Cicero-ból beszédek, levelek, és Scipio' álma. Fordítá Kazinczy Ferencz. n. 8r. 292 l.

TUDOMÁNYTÁR.

Közre bocsátja

a' magyar tudós társaság.

Ezen encyclopaediai folyóírás kiterjeszkedik az emberi tudás' minden ágaira, előkelő tekintettel a' jelenkor' haladásaira a' külön tudományokban; czélja mindennemű hasznos ismereteket minél több olvasóval közölni, a' tárgyak' választását közérdek határozza, valamint köz értelmesség — mennyiben a' dolgok' mivolta engedi — az előadást. Az illy természetű értekezések után következik a' literaturai szakasz, melly minden nemzetek' legújabb literaturája' nevezeteseb' tüneményeit ismerteti meg. Végre „vegyes közlések“ cím alatt mindennemű apróbb, a' tudományokat 's művészeteket, tudósokat és művészeket 's illetően intézeteket illető tudósítások rekesztik be mindegyik kötetet.

A' Tudománytárból évenként négy kötet jelenik meg; mindenik 15—18 felette gazdaságosan nyomtatott ívből áll nagy 8ad rétbén, több kevesebb réz- vagy kőmetszettel, mint a' szükség kívánja.

Az 1837diki év, vagyis az új folyam' első éve' négy kötetei Luczenbacher János, törv. dra, hites ügyvéd, a' pesti törvénytudományi kar 's a' m. t. társaság' rendes tagja, és Balogh Pál, orvos dr. a' pesti orvosi kar 's a' m. t. társaság' rendes tagja' szerkesztésük mellett, pontosan mindenkor pesti vássarra fognak megjelenni.

Ára közöns. papíroson, könyvárosi úton, 4 for., postán 5 for. 36 kr. cp.

Ára posta papíroson, könyvárosi úton, 6 for., postán 7 for. 36 kr. cp.

Előfizetést minden hiteles könyváros, 's minden kir. postahivatal fogad el a' fenn kitett árokon. Az utóbbiak az academia' könyvárosától Eggenberger Józseftől tíztől egy szabad példánnyal tiszteltetnek meg.

Találatnak még példányok az első, második és harmadik folyamathól is a' fenn kitett áron.

A' magyar tudós társaság'

ÉVKÖNYVEI.

Első kötet. 369 lap. Pest, 1833. 4ed rétbén, Kazinczy Ferencz' arczképével 's négy rézre metszett táblával. Színezett képű 's vászonkötésű példány' ára 6 for. — Színezetlené, papirosborítékú kemény kötésben 4 for. 20 kr.

Második kötet. Öszvesen 426 lap, Buda, 1835. 4ed rétbén, Imre János' arczképével, 7 kö-, és 8 rézmetszettel. Színezett képű 's vászonkötésű példány' ára 7 for. — Színezetlené, kemény kötésben 5 for.

Nyelvtudományi

PÁLYAMUNKÁK.

Kiadja a' m. t. társaság.

Első kötet. I. A' magyar nyelvbeli ragasztékok és szóképzők. Irta Csató Pál. Első rangú jutalom-felelet. II. A' magyar nyelv' szóalkató 's módosító ragainak nyelvtudományi vizsgálata. Irta Nagy János. Másodrangú jutalom-felelet. X és 176 lap. Budán, 1834. nagy 8rét. Kötve postapap. 54 kr. közép pap. 40 kr.

MAGYAR

HELYESÍRÁS' és SZÓRAGASZTÁS' főbb szabályai.

A' m. t. társaság' különös használatára. Második kiadás, 40 lap. Budán, 1834. 8rét. Postapap. kötve 10 kr.

Magyar és Német

ZSEBSZÓTÁR.

Közre bocsátá a' m. t. társaság.

Német - magyar rész. Budán, 1835. kis 8rét, IV és 846 lap, három oszlopra. Író papíroson fűzve 3 ft. Postap. fűzve 3 ft. 30 kr. (A' magyar-német rész sajtó alatt).

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

Pesten.

Martius' 14d. 1837.

10. szám.

Tartalom: Német literatura. Lyrai költés. Rückert és hatása, 77. l. Gaudy 79. l. Treumund 80. l. B. Palochay 81. l. Magyar literatura. Orvostudomány. Sebészi eszköztár, 81. l. Gyermekoktatás: Szótagolás képekkel, A' kisded unokák, és Beöthy' elbeszélései, 82. l. — Állítások, vélemények, felvilágosítások: Horvát Istvánnak a' m. t. társaság' ügyében (D. Scheder) 82. l. Gynrikovicsnak a' Lándor és Nándorról (Czuczor) 83. l. Rumynak a' pócsi képről (Garády) 84. l.

NÉMET LITERATURA.

Lyrai költés.

- 1) a) *Gesammelte Gedichte von Friedrich Rückert.* 2 köt. Erlangen, Heyder. 1836. n. 8. b) *Erbauliches und Beschauliches aus dem Morgenland.* Berlin, Bethge. 1837. 16r. c) *Die Weisheit der Brahmanen, ein Lehrgedicht in Bruchstücken.* 1tes Bächen. Leipzig, Weidmann. 1836. n. 12.

Uhland' költeményi' gyűjteménye után semmi ilyes sem váratott Németországban annyi vágygyal, nem fogadtatott annyi melegséggel, mint Rückert' költeményeinek gyűjteménye; 's méltán, mert az ügy a' nemzet' ügye volt. Rückert költész a' szónak legmélyebb értelmében, nemzeti költész, ki a' német történeteknek legerőtelibb szakában fölemelé szavát mint költői népszőnok 's nemzetét a' legbensőbb velőig meg bírá rázkódtatni. Ugyanő föl-emelkelkedék egyszersmind a' német műveltség' legfelsőbb fokáig, az individualis élet' legmélyebb kiműveltségét párosítva a' tudomány' egyetemi szellemirányával, úgy, hogy a' költészetnek két végpontja: a' népszerűségi alap, 's az elméleti tetőpont, benne találkoznak 's egymást keresztülhatnák. Egy harmadik fényoldala Rückert' költészetének a'

forma' sokoldalúsága, miben ő szinte egyetlen a' maga nemében, legtökéletesebb a' német lantosok közt, 's osztatlan érdeket, valamint a' legnagyobb csodálatot gerjeszteni képes. Mind e' különböző tulajdonokat fent idézett munkái a' legteltesebb mértékben láttatják. Költeményinek második kötetében állanak a' pánczélos sonettek 's a' kor' koszorujából fűzött dalok (die geharnischten Sonnette, u. die Lieder aus dem Kranz der Zeit), eme' halhatatlan költeményei az 1814diki évről, melyekkel a' költő a' népek' tusáinak közepébe lépett 's nemzetét a' renyhe álmadozásokból fölriasztá. A' sonettek' gyöngye alakjába önté ő haragját a' haza' gyalázata fölött 's csatára kisztó harsány szózatait, mintegy jelül, hogy az eddig puha érzelmekben eláradott nemzete is edződjen 's férfiasodjen. A' német költészet nem mutathat más ily dicső munkát, sem más nemzetké ezen dalokhoz hasonlót, melyek, a' honszeretnek legszebb gyümölcsei, a' legforróbb szavakban fejezik ki ama' minden korra 's minden népre nézve tagadhatatlanul igaz, örök 's akkor mélyen érzett elvet, hogy a' honnak szabad lételéért mindenegyenek, ki férfi nevet

visel, föl kell magát áldoznia, mellőzve minden családi, sőt minden egyéb emberi viszonyokat. Ő ezen dalokhoz most némi előhangokat 's pótlékokat told, 's újat e' nemből csak keveset, igen jól érezvén, hogy az akkori harag Franciaország ellen most nem volna helyén, hogy a' mai viszonyok nem az 1814-beli, sőt egyik akkori keserű feddését hazájára, Németországra, most igen érzékenyítőleg vonja vissza. — Ha az eddigiekben a' nemzeti 's a' nép' tetteiről dicsőítő költőt láttuk: további fejlődésében úgy látjuk őt, mint ki az individualis élet' szűkebb viszonyaiban alkot hont magának, melynek középpontja a' benső szerelem. Rückert itt is a' lantköltészetnek legmagasb fokán áll, 's azt, mondhatni, valósággá tette, midőn egy való életet, saját individualitását, tévé alapjául 's ebből, önmagából, költe ki. Igaz, hogy ezen irányt a' lantköltészetnek már Goethe adta volt, de korán sem azon mértékben, melyben Rückert, 's ez Goethét az érzés' mélységében 's bensőségében, sőt a' gondolatok' termékenységében is tagadhatatlanul felülmúlja. A' lyra nem termelt soha szebbet és bensőbbet mint Rückert' dalai, melyek, mint Rosenkranz igen helyesen mondja, a' szerelem' boldogságát áradozzák. Azon átlátszó tisztaság, az érzésnek ama' gyöngédsége, elragadó bennök; az egyenes, szabad ártatlanság a' férfiúnak érett, átművelt gondolkodásával párosul; a' benső itt oly tartalomdús és való 's mégis egész az elméskedésig szabad; az élelet öntudattal járó 's mégis sohasem kaczer; 's a' nyelv képekkel teljes, mint a' tavasz' virágvegyülete, 's lebegő-könnyű, mint annak pillangói. — Harmadik oldala 's kifejlése Rückert' költészetének az, melyet imént elméletinek (speculativ) neveztünk, 's melyet szorosabban keleti-németnek kellene neveznünk. A' keleti költészetnek a' német literatúrába behozatala, bármily kevéssé képes azt még a' sokaság érteni, egyik leglényegibb emeltyűje ezen literatúra' kifejlésének. A' költő saját korának szüleménye, 's geniusának tettei szoros kapcsolatban állanak korának legmélyebb 's legrejtekebb szüvedékeivel. A' mi a' philosophiát ösztönzé kelet felé fordulnia, 's a' mi reá nézve oly fontos lett, t. i. a' kelet' titkainak felfödözése, elméleti megismerése annak, mit az emberi ész, munkálatának hajnalában, támadatában teremte, 's mi által

lön egyedül lehetséges, annak valamennyi fejlődéskorszakait egy összes fogalomba egyesíteni, — ugyanezen momentumnak a' költészetben is meg kellett nemzetisítő organumát találnia, hogy a' különféle népszellemek' ismerete és szemlélete köz birtokká váljék. Ezt a' német költészet két úton igyekezett elérni, u. m. fordítások, 's a' keleti költészet' szabad reproductiója által. Goethe ez utóbbi utat örök időkre megállapítá, 's egyszersmind a' keletnek a' nyugatra vitele 's alkalmazása által nemzetisíté is. Őt kevéte Rückert, keleti rózsáiban; utóbb jöve Platen, és végül Stieglitz, ki az egész keletet képekben, azaz életben és mozgásban, igyekezett ábrázolni. De Rückert azonban ama' másik utat, t. i. a' philologiait, sem feledé, érezve, hogy csak ennek a' költészettel párosításától lehet igaz és tetemes haladást reményleni. E' végre ő azon mezőre lépett, melyen egy Hammer, egy Bohlen és mások járdaltak, 's azóta Rückert' e' nemű studiumiból egy sereg csodálatra méltó fordítmányt láttunk előkelni, melyek az arab, a' persa, a' chinai és indus költészetekben a' keletnek főbb formáit nyiták fel előttünk; 's e' részben Rückerttől még sok dicsőt várhatni, minthogy az ő költési munkássága erejének délpontján áll. A' költőre, valamint a' philosophiai műveltséggel biróra nézve e' művészetteljes és csodálatra méltó fordítmányok felette becsesek. — De az érzésnek és phantasiának annyi eredetiségével felruházott lyrai génie, mint a' Rückerté, nem foroghatott e' körben a' nélkül, hogy benne szabadon alkosson 's a' költészetnek újabb formákat 's alakzatokat képezzen. Illy neműek Rückertnek fent megnevezett két újabb költeménye: az *Erbauliches und Beschauliches*, és a' *Lehrgedicht*. Amaz a' persa-arab költészetnek, melyet R. új kedvesének nevez, szüleménye, 's annak szellemét románcokban, elbeszélésekben és velős-mondásokban dús alakzatokban tünteti előnkbe. E' költemények lényegi haladást foglalnak magokban, minthogy bennök a' kelet' szelleme concretebb alakban jelenik meg, mint eddig. A' balladaforma itt már tökéletesen kiépeztetett, mint a' *Hormusan* című 's több költemények mutatják. Az arab-persa költészet kiváltképen alkalmas minket a' kelettel megbarátkoztatni, miután itt a' zendvallásnak és islamnak szelidebb 's tisztultabb

szelleme a' miénktől nem olly annyira elűtő életnézeteket szült, mellyek azonban annyiban különbek a' miéinknél, hogy a' népet a' természetesi élet' közvetlenségében hagyják 's azt a' tett' és erőjog' szabadságára utalják. Ez által ott az egyes sokkal több ifjúi életerőt 's munkásabb, cselekvőbb character-t nyer, míg mi a' szenvedélyeket elfojtva 's magunkat rendszeresen képezve, gyakran erőtlenségbe 's megsemmisítő elméletbenyeségbe süllyedünk, 's még csak abban, mi életünk' magvát teszi, t. i. státusalkatunkban, 's elménk' erejében birkunk jeleskedni. Az islam' híve bir azzal, mivel mi nem, u. m. tetterővel, 's nem bir azzal, mivel mi igen, t. i. az ész' hatalmával. Így a' ballada és románcz az ő characterében sokkal több anyagot talál, míg a' mai europai élet arra szinte képtelen, 's az obiectiva poesis csak tömegekben termi, a' drámákban. Szintugy az arab és persa szokások 's gondolkodásmód' egyszerűségé igen előmozdítja a' gnomaköltészet' termékenységet, 's e' részben is Rückert igaz gyöngyöket nyújt. — De a' belső szemlélet' (Beschauung) természetével még inkább egyezik az indus költészet, mellynek fő iránya a' szív' vagy kedély' (Gemüth) tisztulása; miért is Rückert ennek formáiba önté Lehrsgedichtjét. A' komoly név ne ijeszsen el senkit. R.' tanító költeményei épen semmiben sem hasonlítanak a' múlt század' amaz únodalmas leczkézésihez, kopár termékihez a' szobaköltészetnek 's pedant tudalékosságnak. Ezek egészen a' legújabb lyra' termékei, 's új formájok is. Goethe' velősmadatai isten, világ és kedély felett legelső alapíták meg ezen újabb didaxisi irányt, 's Rückert követi őt négyeseiben (négy sorú versek), mellyek a' lyrai gondolatoknak valóságos aranybányái. Ő a' lelkiismerléletnek ezen pantheistai, indusbrahmin formájában költő-philosophus elméjének egész kincseit, költőéletének minden eredményeit tette le. Ő e' költeményeket 's szerelemtavasza' bölcseségaratásának' nevezi 's egy brahminnak adja szájába, ki nem olvasott egyebet mint a' természet' veda-ját, ki sokat látott, gondolt, még többet érzett és sejtett, ki elmélkedéssel hűtötte a' szenvedélyek' lángját, 's ki csak egyes tárgyakat ugyan, de bennök az egészet látja és érti. De csakhamar magára a' költőre emlékezünk, ki elmondhatta magáról, hogy a' természet' szavait értette és minden nyelvét, mellyen embe-

rek irnak. A' legmélyebb elmélkedések szólnak itt töredékesen megszaggatott reflexiók' formájában, 's ezt a' szív' philosophiájának lehetne neveznünk. Nem ritkán tömöttebb alakot is vesznek fel 's elbeszélésekké válnak, mellyek indus szemléletet 's épületességet foglalnak magokban. Ha valamely formája a' költészetnek, ez bizonynyal a' legalkalmasabb, a' tömeget elméletekre és philosophiára vezetni, ha csakugyan az elmélet 's az illy nemű költészet a' tömegnek való. Igen az értelemmel bíró olvasónak; 's az illyenek' száma nem épen csekély. Ki e' mi korunknak erkölcsi műveltségét bírja 's szívben hordja, annak e' költemények fölötte becsesek 's izletesek lesznek. A' legszebb épületes könyvet képzik azok, melly korszerű is, mivel a' század' tetőpontján áll; nekünk, részünkről, ez a' Rückert' összes költészetének gyémánt koronája.

P. 5.

2) *Kaiserlieder. Von Franz Freiherrn Gaudy. Mit der Todtenmaske Napoleons. Leipzig, 1835. 8.*

Nem a' könyv' jelessége bir bennünket arra, hogy ismertetését közöljük; hanem az, hogy, miután Rückertől vala szó, éreztessük olvasóinkkal, melly különböző hatást szül az a' lyricus, kinek szózatai nemcsak a' nemzeti érzések' kebléből nem kelnek, 's vissza ahhoz nem szólnak; hanem, épen ellenkezőleg, terméketlen cosmopolitai phantasiákra téved. Lássuk mint ítelt ügye' szentségében méltó neheztelésre gerjedve Menzel, a' xenopoétáról!

„Itt egy német báró Napoleont énekli meg. Rendén van-e ez? Ha nincs szerencsénk, olly nagy férfit bírní millyen Napoleon volt, jó! tehát irigyeljük a' francziákat. Csak arra ne vetemedjünk, hogy a' francziák' diadalmát méltatlan öröm-ujjongatással öregbítsük. Ez a' Napoleon bennünket megbecsztelenített. Népek pedig, mellyek ujjongatnak, midőn megbecsztelenítik, eladó hetaerák. Nincsen tehát a' német népben, nincs költőinkben szűz érzés, melly ezen örömkialtások ellen fellázad? Ki Napoleon' szeretetre méltóságától elámul, kövesse őt a' maga Párizsába, mint Heine; de a' német földbe véres irással van a' vas népszarnok' átka beírva, 's átok annak a' német költőnek, ki zenéit megszegyeníti az által, hogy a' zsarnokot, becsületünk' fertzőjét, 's nem csak legnagyobb ellenségünket, hanem

legnagyobb megvetőnket is, megénekelni nem pironkodik.“

„A' cosmopolitismus, melly nem különbözteti meg a' népeket, 's a' nagyot mindenknél magasztalja, nem illik hozzánk németekhez, kiknek még annyi régi szégyent megboszólnunk, annyi hátramaradást helyre ütnünk kell. Ha ki a' magányos életben pofon hagyná magát üttetni 's azt, ki ezt rajta elkövette, fenn hangon magasztalná, neki hízelnének: legalább is bolondnak tartatnék; azon pedig, hogy a' német literatúrában, melly a' német nép' képviselője, Németország' leggonoszabb megrontója 's kirúnyolója sentimentalis dalokkal ünnepeztetik, úgy látszik nem csodálkozik senki. Szegény Németország! míg gyermekeid olly kevéssé fogják önmagukat becsülni, neved és ügyed rosszúl álland. Lásd! egy öreg francia vasgyúró gyorskocsin Lipcsébe érkezik, ott egy német bárót lát ülni és sírni, 's kérdezi: „kit sirat kegyed, uram, ellenség uram?“ azt hívén, e könnyek az elesett német honfiakért hullanak, kik Lipcsénél nyugszanak a' hideg földben; de nem — a' báró fájdalmasan epedő tekintettel szorítja meg a' francia vasgyúró' kezét, 's szól: Napoleont siratom! Mit mondanál te, büszke Franciaország, ha valaki a' régi garde' tagjai közül, vagy egy ifju párizsi romanticus Blüchert vagy Wellingtont siratná?“

„Kétség kívül naiv, 's bizonyos tekintetben szívsebhető vonásunk az nekünk németeknek, hogy idegen nemzeti becsületért így hevülünk, 's Franciaország' becsületi sérelmei iránt illy gyengéd érzéssel vagyunk: az alatt, hogy eszünk' ágába se' jó, saját becsületünkre ügyelni. Egy ilyen francziák' bolondja tökéletesen jóvá hagyja, ha francziák német városokat elégetnek Pfalzban, ha Strassburgot ellopják tőlünk, Németországot kifosztják, szolgaságra alacsonítják, megfertőztetik, megvetik, kikaczagják. Hiszen csak németek, mond a' német, azoknak mindent kell tűrni, mi más népeknek, kivált a' kedves francziáknak tetszik. Hisz' ez magában értetik. Hogy lehet valaki olly ostoba, hogy ezt kétségbe hozza. Ha a' francia lábadra hág, köszönd meg szépen, mert „hiszen te csak német vagy“ mond a' német.“

A' lecke helyes, és mindennek, kivált a' költőnek szól, kinek azért adtak lantot az

égiek, hogy saját hazája' érdekében szólaltassa meg.

3) *Harfentöne aus dem Ungarlande. In einzelnen Klängen von G. Treumund, Leipzig, 1835. 8.*

A' „Kritikai Lapok“ egyidőben fájdalmat jelentettek ki a' felett, hogy vannak hazafiak, kik elhidegölve honok' ügye iránt, idegen literatúra' gazdagításának szentelik erejüket. Volt, ki túlságot látta a' hazafiúi igazságos neheztelés' kifejezéseiben, melly még igazságosabb, ha az, kit a' haza' ügye ekképen elveszt, a' hazának tartozik is valamivel; volt, ki harczra is kelt az elv ellen, 's „idegen példákkal“ akará megmutatni, milly szűkeblű, illiberalis és igazságtalan a' követelés. A' nevezett lapok feleltek a' cosmopolitának okokkal; azonban, nem lesz talán felesleges „viszont kedveskedésül“ szinte idegen példával szolgálni, mert sokaknál az efféle felette sokat nyom.

Lássuk tehát ismét, Menzel, kit valamint lelkeségre, úgy lángoló hazafusásra is nem sok német mul felül, mint fogadja az általfutót, az idegen szökevényt, ki mindjárt a' címen, álneve' értelmével, satírárt csinált önmagára.

„Ezeket a' verseket én szintolly kevéssé tudom érteni, mint Ehrenfried Stüber uraméit. Ott német dalban lobog egy valaki francia hazájáért; itt ismét egy más, ugyan német nyelven, magyar hazájáért. Ha németek vagytok, németül irtok, miért mondjátok magatokat francziáknak vagy magyaroknak. Ha viszont francziák vagy magyarok vagytok, miért irtok németül? Ha valamelly magyar, magyar szívhez akar szólani hazáról és nemzeti büszkeségről, akkor neki magyarul kell beszélni, nem németül. De még valami van e' versekben, a' mi nekem nem tetszik. A' szerző t. i. azt adja értésünkre, hogy a' magyarokkal nem sokra mehetni, hanem a' magyar nők, azok az igazi magyarok! Ez elmés volna, ha a' szerző egész komolysággal nem vélekednék így; 's a' politicára is nem kívánná alkalmazni. Üdv minden szép büszke magyarnőre! Ki valaha látta őket, fogja tudni, mi villog szemeikben. De valljon nem fogják-e őket épen azért visszautasítani a' verselő' hízlegéseit, mert nemes férjeiket illy kevéssé becsüli? Lehet-e nemzetet inkább lealacsonítani, mint midőn egy puha dalnok asszonyaival

dívánkodik annak üdvössége felett, azt tevéen fel, hogy a' férfiak, a' hős karúak, részegek, vagy mit én tudom. Illyen egy, asszonyokból és verselőkölből álló díván, ha a' hiú verselőknek nem, de az asszonyoknak, kik jobban érzik mi illő, és mi nem, bizonyosan valóságos satírának fog látszani a' nemzetre.“....

„A' férfiak gyakran korholtatnak, kivált a' nagyok, kik idegen földön tobzódva, fényt üzve, emésztik Magyarország' erejét. De mikép vethet nekik ez a' poeta elidegenedést szemükre, ő, ki maga is idegen nyelven énekel.“

Az itt felhozott versekből csak egy pár sort írunk ki:

Zwar es tönen meine Saiten diessmal nicht von bunten Scherzen,
Singen ernst von Heimathslicke (ah!), Heimathsglück (ah ah!)
und Heimathsschmerzen (ah jaj!)

Aber Schande jedem Saenger, der bei solchen Klagen sagt,
Ungarns hohen, edlen Frauen nicht damit zu nahen wagt.

Elég! elég! így hallok az olvasót kiáltani, megteltünk már a' farizeus' szerelmével, boldogságával, fájdalmaival! Valóban, elég.

4) *Godichte von Theodor Baron von Palochay. Festh, Verlag von Gustav Heckenast. 1837. n. 8r. 104 l. (Nyomt. Landerer).*

Más szempontból kell e' verseket tekinteni. A' lelkes előszó szerint, melynek írója báró Eötvös József, azok nem voltak publicum' számára írva; 's a' kiadó azokat a' korán elhunyt barát' emlékezetének, barátai közt megújítására, adta ki. Legalább így értjük a' kiadó' sorait.

Nem tagadhatni, hogy a' szerelem' ezen dalai érdekes subiectivitást tüntetnek elénkbe; szelíd melancholia omlik el rajtok, 's e' bánatos hang' egyszínűségét a' képek' és forma' változatossága szakasztja meg. A' költő — mert e' névre a' szerző érdemes — az új lyrai iskolához tartozik, melly dagályt és csevegést, mesterséget és szélességeket kerül; ő egyszerűen alkotja dalait, 's keresetlen köntösben adja a' jól kerekített eszmét. Ha az idegen nevelés őt el nem ragadja tőlünk, helyes irányával kedvező hatással lehet vala saját lyrai költésünkre; ellenben a' német literatura' gazdag mezején, hol efféle virágokat minden új nap szám nélkül tenyészt, azok észrevétlenül vesznek el. Ezen szomszédaink' nyelve 's költése azon a' fokon áll, hogy ki a' kettőben jártas, annak fejében a' félig kelt gondolat is mintegy magától dallá

alakúl, 's a' szavak és rimek versbe önkényt fonódnak. De annál nehezebb ott az újság' érdekét önteni el illy műveken; 's ez az, mi a' német literatura' szempontjából itt is hibázik.

Egyébiránt a' szerző mind végig csak szíve' ügyét éneкли. Neki nem jutta eszébe a' nemzettel idegen hangokon szerelmeskedni. Már ezt Palochay kétség kívül magyarul tette volna.

18.

MAGYAR LITERATURA.

Orvostudomány.

2) *Kisded sebészeti eszköztár (Armamentarium chirurgicum). Avvagy a' legnevezetesebb sebészeti eszközök' rajzai. Dr. Fritze E. után magyarra fordítva. XX, 670 idomot foglaltó köre metszett táblával. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1837. n. 12r. 84 lap. Kötve 1 ft. 12 kr. cp.*

„Ezen, tárgyismerő kézzel kivitt dolgozat — mond berlini prof. Dieffenbach, egyike a' legteljesebbvoksu bírának sebészeti tárgyak körül — a' felette hasznosak közé tartozik. Ha a' tanuló sebész nyilvános leczkék 's nagy akiurgiai munkák és rajzok' studiuma által a' sebészeti eszközök' ismeretét magának megszerezte, 's ezt azoknak szemlélése után tökéletesítette is; nem sokára észre veszi, hogy csalékony emlékezetéből sok forma kiesett ismét, vagy hogy egy műszert mással felcserél. Egy pillanat ezen, könnyen kezelhető táblákra azonnal segedelmere lesz emlékeztének, 's ki fogja rántani bizonytalanságából.“

E' sorok megmondják a' munkácska' rendeltetését, kijelelve egyszersmind annak practicus becsét is. Nálunk magyaroknál ezen felül az még első is a' maga nemében, 's mint-hogy fordítója ugyanaz, kitől nem régebben Chelius' Sebészete' első kötetét is vettük, az mint természetes társ és szükséges pótlék csatlakozik amahhoz. Így a' műnyelvre nézve is, melly benne uralkodik, egészen azokra hivatkozunk, miket Cheliusról, a' Figyelmező' 2d. számában, teljes meggyőződésünk szerint mondottunk.

Mi a' munka' szerkezetét illeti; a' szerző a' külön sebészeti műtételek szerint hordja fel 's rajzolja le a' szükségesebb eszközök' formáit; 's Bugát prof. az által nevelte még a' könyv' becsét, hogy, ahhoz egy betűrendes magyar-német, és német-magyar utasítót ragasztott, mellynek segedelmével azonnal rá akadhatni a' kívánt eszközre; másfelül pedig

az egyszersmind egy akiológiai műszótárt képez, mellynél fogva akár a magyar műszó értelmét, akár a németnek megfelelő magyart kereső azonnal eligazodik. Nem szükséges említeni, hogy az adomány a literatúrára és a praxisra, és pedig az orvos- és seborvosra nézve egyiránt becses és haszonvehető. De illik említeni még annak olcsóságát; mert noha ezen kiadás a rajzokon és az egész német textuson kívül még magyar fordítást és az említett két rendbeli szótárt foglalja magában, a miért még egyszer olly tömött nyomtatás mellett is még egyszer annyi lapra terjed, ára még is kisebb (az eredetié egy ezüsttallér).

D. S. F.

Gyermekoktatás.

- 1) *Szótagolás, képekkel, vagy: mi módon tanul meg a gyermek rövid idő alatt, és egyszersmind jó kedvvel olvasni.* 390 festett képpel. Bécsben, Müller H. F. művészeti boltjában (1836). 4rét. Textus 16 l.

Ezen képeskönyv a betűösmeret és szótagolás első elemeit foglalja magában, u. m. a nagy és kis betűk, két, három, négy és több betűkből különféleképp összeállott szótagok, és egész szavak tábláit. Mind ezt magyarázat nélkül, egyedül anyagúl az ügyes oktatonak. Következnek számos egyes tárgyak rajzolva és festve, a név alátételével; többnyire jól azaz az élethől válogatva; végül mindenféle apró képecskék, holmi cselekvést vagy történetet ábrázolók, rövid magyarázattal. Gyönyörködtetve gyakorló, helyes könyvecske.

- 2) *A kisdéd unokák. Elbeszélve oktató nagyatyjok téréden.* Kassán, nyomt. Werfer Károly. 1837. 8r. 132 l. egy címképpel. 40 kr. ep.

Ezen 4—5 esztendőös gyermekeknek szánt olvasókönyv, 68 rövid erkölcsi elbeszélést foglal magában, mellyeknek célja egyszerű őszinte hangon, egészen a gyenge elmék foghatóságához simulva, velők a jót megszerettetni, a nem jót pedig megutáltatni. A munka megfelel a célnak, és ennél fogva szüléknek méltán ajánlható. Ohajtottuk volna, hogy csak olly újítások csúszszanak be, mellyek elkerülhetlenek. A gyógyász, szándékol, figyelni, elégtétel, segelem, és több ilyenek nem illy helyre valók; és azok a gyönyörű bánodalmak, és gyuladalmak külön-

ben is igen kérdés alatt vannak, és legkedvezőbb esetben legalább szükségtelenek. Egyébiránt a könyv sokkal jobb, mint czíme, melylyen bajos lenne kitalálni, vajjon mi az, a mi elbeszélve van?

- 3) *Koszorú. Elbeszélések gyűjteménye gyermekek számára.* Irta Beöthy Zsigmond, Pozsonyban, Bucsánzky Alajos könyvkötő tulajdona (1837). 8r. 158 l. 4 festett képpel.

Szinte a kisdédék világából merített és azok elméjéhez és érdekeihez mért erkölcsi apró beszédek (szám szerint 52), hosszashak az előbbieknél, mert valamivel nagyobb gyermekekhez intézvék; de, noha a szerző iparkodott mindenképen azokhoz leereszkedni: sokszor mégis eltévesztette a célt, részint elvontabb beszédmóddal, mint a millyent a gyermekész felér, részint gyakor szokatlan szavaival, polgári jogot még nem igen nyert szököttéseivel, (mint az a feszes „virágok-kali epecselés“, „bátyjávali társalkodás“; a részeszülő mód jövődjével magánállólag élés stb); sőt helyenként nagy incorrectség (p. megkezdék ozsonnájokat és ennek örök emlékét szívükbe; készen állott mind azokhoz, kik szüölködének), érthetlenségek (Te voltál a vándor, és az az atyust festéd az öregnek — Délután, hűsebb időre egy Lenka valamiképp megemlékezzenek ideji öröminnepjokről), és a felette sok nyomtatási hibák csökkentik a különben hasznos adomány becsét. Ha az második kiadást érne — mint-hogy effélékre nagy szükség van — ohajtánók, kerülne a szerző mindent, mi hibás, keresett, feszes, homályos; hanem igyekeznek gyermekekhez, minden tekintetben könnyű, egyszerű, értelmes és minél kevesbbé metaphysicai hangon szólni.

28.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— A Tud. Gyűjt. 1836ki XII. kötet. 117. lapján Horvát István érdekelvén, hogy a szentpétervári academia a glagol literatúra eddig ismeretes legrégibb kéziratát kiadójának és megismertetőjének 50 aranyat nyomó jutalompenzt küldött; jónak találta megjegyezni, miképen az említett academia „e bőkezűsége által is követésre méltó példát ad, hogy egy tudós társasághoz igen is illik nem csak a játékszini darabokért, hanem a nemzeti nyelv régi maradványainak föltalátatásukért is aranyokat bőven osztani.“

Ha Horvát István itt azt a „tudós társaságot“ érti, mely iránt már eddig is olly sok alkalommal mutatott mindig kész, valóságos atyai gondoskodást, úgy sajnálva kell mondanunk, hogy e' jó szándéku tanács, mint egyébkor is történt már, ez ízben kissé elkésett. Ha a' magyar tudós társaság nem osztott is még *aranyokat* régi kéziratok' *feltaláltatásukért*, költött és költ folyvást *ezüstöt*, *kiadatásukra*. Ugyanis, 1835től fogva egyik rendes tagja az academiának (Döbrentei Gábor) évenként kétszáz ezüstforintot húz, a' társaság által már 1832 óta gyűjtött régi magyar nyelvemlékek' nyomtatására ügyelésért; 's a' publicum e' *roppant költségbe* kerülő gyűjteményből az idén minden bizonynyal veend egy kötetet, hihetőleg pedig kettőt. Többet teszen tehát a' m. t. társaság, mint a' szentpétersvári tett ez esetben, mert maga eszközli az efféléknek nem csak gyűjtését, hanem kiadását is, és nem szorítván magát egy esetre, e' tárgyat, rendszabásai' értelméhez képest is, foglalatoságai' rendes ágává tette. *Feltaláltatásért* nem szabott még jutalmat, igaz, mert jövedelmei' arányos csekélyisége, 's a' rendszabások' annyi oldalú kívánatai mellett, még eddig tovább lehetetlen volt terjeszkednie; de már most is gondoskodik az illy régiségek' *feltaláltásáról* is, mind felszólítással, mind utaztatással; sőt, ha valaki nyelvészeti tekintetben nevezetes régiséget találván, azért jutalmat kívánna, mind az academia' tagjait, mind igazgatóit eddig is olly szellem lelkesíté, hogy az illy jutalom' megadatásán teljességgel nincs ok kételkedni.

A' *játékszini darabok* látszanak még folyvást szálka lenni Horvát István' szemeiben; attól ő nem lát semmi egyebet, különben, nem tenné hozzá: nem *csak ját. darabokért*, hanem stb. Tehát *csak* színdarabokért osztott és oszt a' társaság aranyokat? Illett-e itt készakarva nem tudni, hogy mind a' hat tudomány-osztálya a' társaságnak hirdetett már kétszer kétszer, némellyik háromszor is, illető tudományos feladásokért száz száz arany jutalmat? Illett-e elfeledni, hogy az esztendei nagy jutalom öt évben háromszor tudományos munkáknak jutott? Hogy a' Marczibányi Lajos által, elemi oktatást tárgyazó munkáknak szánt jutalmaknak nem csak kezelését vállalá magára, hanem magát a' jutalmat is tiszteletdíjakkal tetemesen nevelte? Lehetett-e észre nem venni, hogy az egyébre, mint dramai munkákra fordított költség hatszor múlja felül az ezekre fordítottat? Mert a' m. t. társaság által eddig kiadott 720 ív közül a' tudományos tárgyú munkák 502 ívet tesznek, a' nyelvészeti 103 ívet, a' szépliteraturaiak (Kazinczy' versei) 13 ívet, a' dramaikak végre 102 ívet; 's így az utolsók csak heted részét az egésznek.

Egyébiránt azoknak, kik épen ez utolsókban olly szívesen megütköznek, legyen mondva: Midőn azon férfiak, kik a' m. t. társaság' rendszabásait országosan készíték, az 5d. sz. alatt azt rendelék: „Gondja leszen (az academiának), hogy a' nemzeti játékszín, egyik segéde a' hazai nyelv' kimiveltetésének, jó darabokban szükségét ne szenvedjen“, a' játékszín nem valami hastontalan, pusztá időtöltésre rendelt intézetnek, a' dramai műveket nem csupa mulattató daraboknak néz-

ték. Hanem abban és ezekben, nemcsak lélek és szív-, ész- és erkölcs-nemesítő eszközöket láttak; hanem mindenek felett bizonyosan a' nyelv' és nemzetiség' ügyét tartották szem előtt; amannak művelődését 's mindketőnek terjedését. A' drámák úgy nem cél magokban, mint a' nyelvvizsgálat nem (mellynek egyik segédforrása a' nyelv' régiségei); de, ha a' két dolgot egymástól elválasztani, 's mindeniket, vég haszna szerint, osztályozni kellene, akkor csakugyan bajjal lehetne bebizonyítani, hogy a' nyelvemlékek amazoknál fontosabbak, előbb valók. 'S ha ezeknek, amazok' elmellőzésével, adatnék elsőség, nyelvünk' belső és külső története, alkotása 's fejlődése mind inkább felvilágosulna; némelly elavult szép formák, alkalmas szavak fölélesztetnének: de mind *ezekért* a' nyelvet több ember nem tanulná, mint most (legfelebb néhány tudós, úgy mint a' sanscrit tanultatik); nem szeretnék meg nyelvünket többen, mert nyelvet *literatura végett* szoktunk tanulni (itt is megint csak a' nyelvészt ex professo' kivévén); ezen túl is, mint eddig, idegen nyelven beszélnének nem csak asszonyaink, de férfaink is, idegen nyelvű játékszínbé járnának, 's idegenek maradvánának szóra, lélekre és szívre, mint, fájdalom, tapasztaltuk eddig, 's még most is tapasztalhatjuk, és pedig egy nagy, és sokat jelentő osztályánál hazánkfiainak. Nem kétlem, hogy néha, páholyainkban, az entreachtban, unalom-kergetésül, néhány szót lehetne hallani a' magyar nyelvbuvárok' e' vagy ama' legújabb fölfedezéséről is, mint a' múlt évben Kőrösi tibédi vizsgálatairól; de mit használna ez nemzetiségünknek 's nemzetünknek, ha azonfelül még ez is idegen nyelven történnék, 's a' kárpit föllebbenvén, ismét idegen hangok töltének be a' házat.

Hibáz tehát, ki egyet a' másiknak kárával, elmellőzésével kíván tekintetbe vétetni. De midőn hátra tekintünk, hogy a' mit a' múlt használatosát nyújt 's tanulságot, magunkévá tegyük, ne feledjük, hogy ezt *azért* nyújtja, hogy ezzel is *jövendőnkre* hassunk; mert a' jövendő az, melyben és melynek élünk kell, 's minden mi *előre* nézés, 's végül is *életre* alkalmazás' célja nélkül tétetik, magában ugyan jó 's szép lehet; de örökké terméketlen 's holt betű marad.

D. Schedel F.

— Podhradzky József az 1836diki Tud. Gyűjt. VII. kötetében, 100 l., ezen kérdést tevő: „Valljon egyet jelent-e Lándor és Nádor (talán Nándor?) 's melyik az eredeti elnevezés?“ Mire Gyurikovics György a' XII. kötetben így felel: „Állítani merem, hogy ama' név hibásan van írva, és Lándor helyett Nándornak kell lenni. Azt felesleg volna említeni, . . . hogy Nándor Fehérvár valóságos magyar név, és Belgrádot, a' szerviai várost, várt, és erősséget jelenti. Az eredeti írásnak ezen szavai: „Lándor Fehérvárat is a' báváriai herceg megvette vérével“, tökéletesen alkalmazhatók Nándor Fehérvárra, azaz Belgrádra.“ Említvén továbbá, hogy Somogyban van Lándor nevű puszta, de abban régi várhely nem található, és így a' fentebb említett írásban előforduló Lándor név erre a' pusztára

nem alkalmazható; végre elmondván, hogy ezen pusztát hajdan Lándor nevű nemzetség bírta: „Ebből tehát kiviláglik, hogy a' Nándor névtől egészen különböz(ik) a' Lándor vagy Landor név.”

Nem akarván itt vitatkozni az iránt, ha öszvefűgnek-e az imént felhozott előzmények az utánok ragasztott záradékkal, a' dologra sietek, 's azt állítom, hogy Nándor-Fehérvár, és Landor-Fehérvár ugyan egy város, azaz Belgrád' neve. Mind a' kettőt Molnár Albert' és Páriz-Pápai', 's ezekre hivatkozólag Kresznics' szótárában olvashatni. De elő szokás is hozhatok fel. 1829ben Keszthelyen voltomkor becsületes polgártól hallám a' *landorfehérvári* basát említetni, 's igen hiszem, hogy ugyan ott, 's vidékén, talán másutt is, ezen nevezet nem ismértetlen. Kresznicsből könnyű megtanulni, hogy Nandor és Nándor-Fehérvár röviden és hosszan ejtve szokásban volt. Ha néha az N betű L-lel felcseréltetik, az nyelvbéli szokás. Ki csak kevéssé figyelmez nyelvünkre, észre kell vennie, hogy sok szavainkban a' betűk felcseréltetnek, melly tulajdonságáról nyelvünknek Kassai József legbővebben írt. Így az N betű L-lel felcseréltetik a' szó' elején p. o. nemez kapeza Margit' életében, lemez kapeza Molnárnál; négely Molnárnál, légely Calepinusnál és Molnárnál; nám, lám köz életben; az ebet közönségesen így kínálják: ne! de pápai születéstől így is hallám: le kutya! A' szó' közepén p. tanál talál, danol dalol; a' szó' végén, p. vőfény, vőfél; lapány, lapály. Azon sem akadhatunk fel, hogy Nandor röviden íratik, mert több szavainkban az a betű különféle szójejtések szerint rövid vagy' hosszú p. arpa, árpa; langoló, lángos, lepény' neme; kanna, kánna; kacsá, kácsa; farsang, fársáng; parducz, párducz, stb. A' nép' beszédére ügyelni kell, melly ha bár néha megváltoztatja is az eredeti neveket, mint Visegrád, Misegrád, Kassa, Karsa; de néha jobbakkal, legalább magyarosakkal él, mint magok az írók p. o. Szlánekament, szerémi mezővárost, elrontván a' szerb szót, melly sóskövet jelent, közönségesen Zalánkeménnek írjuk, holott tiszta, 's a' tárgynak megfelelő magyar neve a' komáromi 's győri kereskedőknél, és hajósoknál *Sósvár*, mert vára alatt a' Duna' partján sós forrása vagyon. Hasonlókép a' vág-melléki, jelesen a' negyedi hajósok nem karlovicz, hanem *karlóczai* vörös borokat szállítanak fel Nagy-Szombat felé. Egyébiránt Lándor nevű pusztá nem csak Somogyban, hanem Komárom vármegye' udvardi járásában is vagyon Ó Gyallához közel, Nándor nevű helység pedig Nógrád vármegyében.

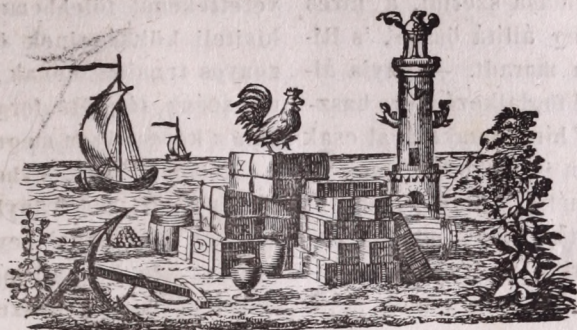
Mi a' fenn említett kérdés' második részét illeti, nem kételkedhetünk benne, hogy Nándor az eredeti elnevezés, mi kitetszik mind régiebb történetiróinkból, millyenek Thuróc, Ranzáni, Tubero, mind a' közönségesen divatozó nyelvszokásból. De miért neveztetik Belgrád megkülönböztetőleg Nándorfehérvárnak? Valószínűleg a' nándori azaz nádori méltóságtól. Előre bocsátjuk, hogy Szarka János' véleménye szerint, melly történeti 's szónyomozási alapokon épül, a' *nádor* szó

eredetileg *nagy úr*, Simon nádornak írja. Azonban ugyanaz *nádornak* is nevezetett. Schwandtner Gyűjt. II. köt. 129. l. Nándor-Ispanum, ita Senatus Principem Hungari vocant, és 144. l. Michael Országhis, regni Hungarici Nándor-Ispanus. Nádor tehát és nándor egyiránt használtatott, 's megfelel a' latin palatinusnak. A' palatinusokról pedig Cornides Dániel' kézirati jegyzéseiben, mellyek a' Széki gr. Teleki László' örökösei által a' magyar academiának ajándékozott jeles könyvtárban őriztetnek, ezeket olvashatni: Comites Palatini Themesiensem et Nándoralbensem Districtus possederunt, peculiarem praefecturam habuerunt. Továbbá fenvagyon I. Lajos' oklevele 1371ből, mellyben Lászlótól, opoliai vezér, és Magyarország' nádorától a' temesi, és alsóbb vidéki (mellyhez Nándorfehérvár is tartozott) ispánságot és várnagyságot (salva dilectione) elveszi, és Remetei Flém Benedeknek adja. Minthogy tehát Belgrád a' nádorok' kapitánysága alatt volt, innen hihetőleg a' *Nándor* preadictum, mellynek dívatba jöttét szinte ezen időszakra, vagy a' 15d. századba tehetjük; legalább azt gyanítják e' következő helyek Schwandtnernél: Ludov. Tubero L. 10. §. 3.; Taurinum . . . Nándoralbam *nostra aetas* appellat. Petrus Ranzanus Ind. 25.: Ptolomaeus Taurinum (igy) nominat, alii quidam geographi veteres Albam, recentiores alii Belgradum, *nonnulli* Nándoralbam appellant. Thuróc Chron. P. 4. C. 20.: Castrum Nándoralbense . . . abolito aevo Taurinum, *nostros* autem per seniores Alba Bulgarica vocatum extitisse perhibetur.

Czuczor.

— Az ugy nevezett pócsi sz. Maria' képét a' sz. istváni főtemplomban Bécsben ismértetvén Rummy, többi közt ezt mondja a' Tudománytár' X. k. 249. l.: „Pócsi sz. Maria' képe *kétségkívül* azért neveztetik ez a' közéletben, mivel a' pócsi nevezetes bucsúhelyt (Szabolcsban) levő képehez a' boldogasszonynak igen hasonló, jöllehet annak nem másolatja.“ E' *kétségkívül*-t felvilágosítandó felhozom, mit e' tárgyban Fessler ír: „Das berühmteste derselben (az egy. görögök' klostromainak) war *Pócs* in der Szabolcses Gespanschaft. Früher hatte dort bloss eine Kirche aus Holz aufgeführt gestanden, und ein' daselbst unzählige Wunder wirkendes Marienbild zahlreiche Wallfahrtscharen hingezogen, bis König Leopold das Bild mit grosser Feyerlichkeit nach Wien bringen und in der S. Stephanskirche aufstellen liess. Die Mönche sorgten dafür, dass ein treues Abbild des Originals in Pócs zurückblieb, damit die Andacht der Gläubigen unterhalten würde stb. (Die Geschichten der Ungern und ihrer Landsassen. Th. X. S. 379.). Hogy erre Rummy, ki Fessler' magyarországi historiájának 10. kötetét hihetőleg olvasta, nem emlékezett, nem csodálhatni, mert, saját vallomása szerint, emlékező tehetsége már nem olly eleven, mint előbb volt. (Haszn. Mulats. 1836. II. félv. 173. l.).

Garády.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Pesten.

Martius' 21d. 1837.

11. szám.

Tartalom: Angol literatura. Közgazdaság: Ricardo, a' közgazdaság és adóügy' elvei, 85. l. Porter, az angol nemzet' haladása, külön társi és gazdasági viszonyaiban (*Nagy Károly*), 87. l. — Szóbirálat (*Vörösmarty*), 92. l. Figyelmeztetés, 92. l.

ANGOL LITERATURA.

Közgazdaság.

- 1) *David Ricardo, on the principles of political economy and Taxation, 3d. ed. London, 1821. n. 8r. (legujobbban, német fordításban: D. Ricardo's Grundsätze der Volkswirtschaft und Besteuerung. Aus dem Engl. übers. und erläutert von Dr. E. Baumstark, Privatdocenten in Heidelberg. Erster Band, Übersetzung. Leipzig, b. Engelmann, 1837. n. 8r. XXXII, X és 461 l. (3 ft. 45 kr.).*

A' fordító, ki két rendbeli jeles munkáival (Staatswissenschaftliche Versuche, 1833; és kameralistische Encyclopaedie, 1835) a' statustudományi írók közt díszes helyet foglal; itt jeles fordításban adja Ricardo' munkáját, melly hazáján kívül eddig nem volt még olly ismeretes, mint p. Smith Ádám, Malthus, Say, Sismondi's a' fájdalom, kelletlenül kevesbbé használt Ganiilh. A' fordító igen helyesen mondja szerzőnkörül:

„Ő mindenhol a' kereskedés' változatlan elveit fürkészi; épen úgy mint a' természetbuvár a' természet' másíthatlan elveit. Egyáltalában nem tagadja azok' tüneményének végetlen különféleségeit, mellyek gyakran ellenmondás' színével bírnak; de soha sem fo-

gott azon feladáshoz, hogy azokat mindenütt kimutassa, megfejtse 's legtávolabbi következményeiben előadja. Itéletvitele tömött, beszéde velős, előhaladása megrondolt, de vezér alapgonndolatja valamennyi fürkészetain annyira keresztülhathó 's fogalmai olly élesek 's mindenütt olly szilárdak, hogy az ember nem képes egy főcikkelyt is egyedül magából megfejtteni, nemhogy könyvének egyes helyét az összefüggésből felfoghatná, vagy még — mi pedig legtöbbször történik — más rendszerhez tartozó fogalmakat fürkészetibe 's állításaiba átvihetne, a' nélkül, hogy a' legneveltségeseb tételeket bele csúsztassa. Őt egészen és többször el kell olvasni és átgondolni.“

Ricardo egy hollandi zsidó' fia volt, ki Londonban telepedett meg. De ő még fiatal korában keresztyénné lett, bejáratos volt a' britt bankba, 's annál csakhamar fontossággal bírván, tetemes vagyonra tön szert, úgy hogy később e' foglalkozásoktól visszavonulhatott, 's csupán tudományos iparainak 's a' parlamenti tanácskozásoknak élhetett; mert már 1819. évben, írásaiban elismert vizsgálati mély belátása miatt, az alsóházba megvá-

laszlaték. 1823-ban már meghalálozott. — Rend-szerét, de korábbi alakulása szerint, a' híres Mill tisztán 's érthetőleg állítá össze, 's Ricardónak holtig barátja maradt. — Atyja által korán kereskedőházi foglalkozásokra használtatván, Smith Ádám' híres munkájával csak 1799. a' bathi fürdőben ismerkedék meg, 's az által nyeré azon elméleti irányt, mely őt alapos íróvá tette, miután nála, mi olly ritkán történik, a' gyakorlat járult előre, melylyet most már az elméletbe 's ennek alája rendelt.

Mivel pedig gyakorlata a' kereskedőházi foglalkozásokkal kezdődött; éles elméje legközelebb az adójövedelem' (Rente) fogalma' kieszközlésére, ennek minden elágazása 's következése szerint, úgyszinte a' papirospénznek kész pénz iránti viszonyára irányult. Ez volt szellemének első főiránya 1809. évben, midőn az aranyrudak' ára igen magasán, a' váltófolyam (Wechselkurs) pedig igen alant állott. A' papirospénz' becsének e' le szállításakor, azon feladást tűzte ki magának, hogy javaslatokat készítsen egy olly pénzforgási eszköz' létesítésére, mely csereértékben olly változhatlan legyen mint az arany, a' nélkül, hogy az utóbbiból az elsőbbit' biztosítására sok kívántatnék. Egy e' végre Ricardo által kibocsátott röpkeirat nagy figyelmet gerjesztett, 's későbbben nézeteit a' parlament elfogadá. Ő megmutatta, hogy az arany' csereértéke 's ára a' papirospénzéhez vagy bankjegyekéhez fonák viszonyban áll; hogy a' pénzforgási eszközök' bősége és szükségé csak aránylagos (relativus) fogalmak; hogy, ha valamely ország pénzforgási eszközül, csupán ércz- vagy tetszés szerint beváltható papirospénzzel bír, a' pénzforgási eszköz' kerengése egyik országban, más országokéhoz hasonlítva, nem rughat felebb vagy nem szállhat leebb, mint a' mennyit, szükség' esetében, az ércz' vagy érczpénz' beviteli költsége tesz, vagy a' mennyire, bőség' esetében, a' saját szükség fölötti maradék' kiviteli költsége megy; hogy azonban, ha valamely országban (mint akkor Angliában) törvényes fizetési eszközül beválthatlan papirospénz van forgásban, mivel ez más országokban semmi értékkel nem bír, ki nem vitethetik, következésképp a' maradék sem folyhat le; és hogy a' váltófolyam' csökkenése a' külföldre nézve, vagy a' veretlen állapot-

ban lévő nemes érczek' árának a' már pénzzé verettekénél fölebbemelése, a' vert pénzek' kiviteli költségeinek összeségére nézve, bizonyos tanujele annak, hogy fölötte sok papirospénz tétetett forgásba, 's csereértéke ehhez képest igen mecsökkent.

Később, 1815. évben, az angol gabona-törvény jött indítványba, mellynek következtében a' gabona' bevitele megengedteték, mihelyt ára 80 shillingnyi. Míg Malthus és mások egy új zárrendszer' (Sperrsystem) szükséges volta mellett nyilatkoztak, azalatt Ricardo a' gabonakereskedés' szabadságát pártolá, Malthus ellen intézett külön iratában. Ez adott aztán alkalmat életének előttünk levő főmunkájára, mellyben új elveket állíta fel a' telekadóról 's tőkepénz-nyerevényről. Megmutatá, hogy nincs szükség olly pénzforgási eszközre, mely magában 's magáért belbecs-csel nem bír, hanem inkább papirospénzt tehetni forgásba, ha annak számát illő korlátok közt tudják tartani; hogy ekképen a' papirospénz' kerengése a' nemes érczekével egyenlő, sőt még magasb fokon állhat; hogy azonban, a' papirospénz' így tarthatása végett, nem szükség 's nem okosság, azt vert pénzért kívánság' szerint beváltani, hanem a' kezességére 's beváltásra inkább csak meghatározott súlyu 's finomságu aranyrudak kívántatnak; hogy e' szabálynál fogva a' papirospénz' kerengését állandóan megtartjuk, 's a' papirospénz' szerfölötti szaporodásától magunkat óhatjuk.

Ricardo' nézete 1829. a' parlament' mindkét háza' tudósításában ajánltatott, 's később Peel' indítványának szolgált alapul.

Így terjedt el jótékonyan Ricardo' munkássága mint íróé 's parlament-szónoké, ámbár ő mint parlament-szónok tündöklenni nem tudott, de állításait nyugott folyékony beszédben fejté ki, 's erőtleníté meg a' reá irányzott ellenvetéseket.

Ref. a' munkából (XXVII. l.) kölcsönözi az ítéletet Ricardóról, mint parlament-szónokról: „Ő nem volt sem whig, sem radicalreformer, de még is reformer, 's majd mindenkor az oppositíóval tartott. Elmondhatni, hogy olly tagja volt az alsóházaknak, minőnek lenni kell olly országban, mellynek alkotmánya olly elveken nyugszik, mint az angol elvek; elveihez szilárdul ragaszkodó, ellensége a' visszaéléseknek, javaslatokban vigyázó, a'

földi szenvedélyeken felülemelkedő, ingadozni nem tudó, a 'sokaság' tetszésével nem gondoló, a 'nagyok' gyűlölségétől nem félő, hon-szeretettől buzgó, a 'kamarai pártok' cselszövényeiben 's ármányaiban nem osztozó, minden néposztály' jogai' és szabadságai' állandó védője, 's elég gazdag arra, hogy független, és politikai könnyelműségtől ment legyen."

Valóban a' rendek' kamaráinak diszökre válnék, ha valamennyi tagjok Ricardo' ezen képének megfelelné. Azonban elismeri ref., hogy a' vagyon, haszinte nem olly gazdagság is, millyennel Ricardo birt, a' parlamenti önállásnak és függetlenségnek fő, mindazáltal nem egyetlenegy föltétele; különben Nagy-britannia' főtoryai jótékonyabban munkálnának az ország' javára, mintsem tetteleg történik. Rendesen e' külső függetlenséggel az értelmességgel is — névszerint Angol- és Franciaországban — egy magas foka áll összeköttetésben. De ez nem ritkán hiányzik kisebb státusokban, hol az értelmesség a' szegénységben 's legfelebb a' statusszolgálatban, a' gazdagság pedig értelmesség nélkül van, vagy csak szűk értelmességgel köttetik össze. Ezen okokból világlik tehát ki az erő' hiánya a' mástól függőknél, 's az elegendő ismeretek' hiánya a' gazdagoknál és függetleneknél, 's innen van az ellentét is a' britt parlament 's a' kisebb statusok' rendgyűlései között.

E' kitérés után Ricardo' cselekvéseiről általában, ref. csak még az előttünk levő munka' 31 szakaszának címeit közli. 1) Az értékről. 2) Az adójövedelemről. 3) A' bányajövedelemről. 4) A' természeti 's vásári árról. 5) A' munkaberről. 6) A' nyereségről. 7) A' külföldi kereskedésről. 8) Az adókról. 9) Adók nyers terményektől. 10) Adók jövedelmektől. 11) Tizedek. 12) Telekadók. 13) Adók aranytól. 14) Főreformok. 15) Adók a' nyereségekre. 16) Adó a' munkaberre. 17) Adók nyers termény jószágoktól. 18) Szegény-adók. 19) A' rögtöni változtatásokról a' kereskedés csatornáiban. 20) Érték 's vagyon, látszatos fősajátiságokban. 21) A' tőkepénzgyűjtemények' hatásai a' nyereségekre 's kamatokra. 22) Kiviteli jutalmak és beviteli tilalmak. 23) A' természetesre teendő jutalmakról. 24) Smith Ádám' tanítása a' telekjövedelemről. 25) A' gyarmati kereskedésről. 26) A' teljes és tiszta jövedelemről. 27) A' pénzforgási eszközről és bankokról. 28) Az arany', gabona' 's munka'

összehasonlított csereértékéről gazdag és szegény országokban. 29) Adók, melyeket a' természetők fizetnek. 30) A' tudakozódás és ígérés' befolyásáról az árra. 31) Malthus' nézetei az adójövedelemről.

Ámbár ezen elnevezés mutatja, hogy ezen értekezésben a' legfontosabb statusgazdasági tárgyak találhatnának; mindazáltal a' dologértő férfiak azt is megjegyzik, hogy Németországban azoknak rendszeres elintézése 's következtése a' tudományos bánásmódra nézve a' brittekétől igen különbözik. S.

2) *The progress of the nation in its various social and economical relations by G. R. Porter Esq. London, 1836.*

A' társasági gazdaság (oeconomie sociale) századunkban lépett a' tudományok' sorába. Többféle nevezet alatt 's különféle rendszerek 's tekintetek közt, mindenkor ugyanazon célra törekszik. Vizsgálatai mind azt magokban foglalják, mi a' társasági fejlődést segíti, előmozdítja, következteti, legyen ezen fejlődés anyagi, vagy erkölcsi. Practicai része a' tudománynak, az adatok' gyűjtése. Mennyivel tökéletesbek, minél számosabbak ezen adatok valamely társaságban, annál kifejtettebb ezen társaság, valamint az egyes ember, teljes önismerete által emelkedik.

Porter a' tudomány' practicai részét alkalmazza honjára 's így szól rövideden bevezetésében.

„Mindenkör fontos és hasznos megtudni, mely eszközök által tűnt ki egyik vagy másik társaság a' nemzetek közt. Tulajdon honjának előmentét vizsgálni csaknem kötelesség. Ha a' kitüntetés alkalmazható bármely időszakra 's népére, bizonyosan leginkább ezen országra 's mostani nemzedékére az, mert előmenté olly nagy, hogy hiában keresnők hasonlóját az emberi nem' évkönyveiben. Jelen munkám, sem történeti adatokon, sem elmei vagy érzelmi theoremákon nem alapúlhat, mert ezekből kevés practicai haszon várható. Célom, kitűzni az egész nemzet' haladását a' társasági rendszernek különböző minden ágaiban; erre biztosított esetek segéljenek 's a' következtetéseket olly elvek támogatassák, melyek köz meggyőződéssel igazaknak és valóknak elismertettek.

Előmenetünk' időszakának századunkat veszem, két fontos okból. Előszőr: Irland'

törvényes egyesülése Nagybritanniával, ezen század' első napjával kezdődött, 's ezen két birodalmat egy egésznek veszem. Másodszor: minden adataim csak ezen században érték szükséges tökélyöket, mert az előbbiek hibásak 's csekély számmal voltak. Így volt p. o. Nagybritanniában az első népszámitás 1801-ben. Ezenkívül, a' választott időszaknak is fele háború közt, de az utóbbi mély békében folyt le; 's így hasonlításaink nevezetesebbek."

Munkáját a' szerző 8 fő cikkelyre osztja, melyekből a' két első jelen kötetében foglaltatik. „A' mennyire lehet“, folytatja a' szerző, „parlamenti 's más hivatalos tudósításokat használok, 's ezek szerencsére számban, kiterjedésben 's különbözőségben gazdagok. Azon kiterjedett vizsgálatok, melyeket évről évre a' parlament, a' nemzeti érdekek' majd minden ágaira kiterjeszt, olly gazdag 's becses tanúkkal látnak el, millyeket semmi más ország vagy kormány a' földön soha nem állított elő. A' törvényhatóság' egyes tagjai is fel szokták szólítani a' kormány' külön osztályait körülményes tudósítás végett, mindenkor, ha küldöttjeinek vagy az egész közönségnek érdekei forognak kérdésben; 's ujonnan, olly osztályt alkotott a' végrehajtó kormány, mellynek egyedüli tárgya, gyűjteni 's rendszeresen összeszedni a' törvényhatóság' haszonvételére mind azt, mi a' köz-jóra nézve hasznos, a' különböző viszonyokat felvilágosítja és a' társaság' jóllétével 's helyzetével összeköttetésben van“ stb.

Említvén a' szerző' kútfejeit, tekintsük munkájának némely szakaszait rövideden. Az egész könyv, kezdettől végig, tömött alakban megbecsülhetlen adatokkal van tele, 's mindenkinek figyelmét gerjeszti.

1801 előtt sem Angliában sem Skótiában hivatalos népszámlálás nem történt 's Irlandban az első csak 1813ban eszközöltetett. Következő tábla az egész királyság' népességét adja az utolsó számitás szerint.

	Férfi - nem	Nő-nem	Összesen
Nagy-Britannia -	8,163,623	8,376,295	16,539,318
Irland - -	3,794,880	3,972,521	7,767,401
Britanniai szigetek	48,549	55,161	103,710
Összesen	12,006,452	12,403,977	24,410,429

Több írók szerint 1770től 1800ig, 30 év alatt, Anglia és Wales' népessége 1,959,590nel vagy 27 $\frac{1}{10}$ procentóval szaporodott; az utóbbi 30 év alatt pedig 1801től 1831ig a' szaporodás 5,024,207 vagy 56 $\frac{3}{4}$ procentóra rugott.

Második szakaszában a' szerző a' halandóságot tekinti és sajnálja, hogy az orvosi statistica nem tökéletesb.

A' harmadik szakasz: Nép' foglalatossága. Minden tíz évben történvén a' számlálás, 1801, 1821 és 1831 éveket hasonlítja a' szerző.

Első tabellája csak Nagybritanniát foglalja Irland nélkül; 1831ben 3,414,175 család következő foglalatosságra oszlék:

Földmivelésben	961,134 vagy: 28, 2 századrész.
Kereskedés és gyárok	1,434,873 „ 42, „
Minden egyéb foglalatosságú családok	1,018,168 „ 29, 8 „

Más táblában csak a' 20 éves ('s ezen túl) férfiak vannak felvéve 's csakugyan 1831re

	Nagy-Britannia	Irland	Századrészek	
Öszves számmal	3,944,511	1,867,765	N. Britannia	Irland
Munkásokat tartó birtokosok	187,075	95,339	31, 5	67, 7
Birtokosok	168,815	264,274		
Földmivelő munkások	887,167	567,441		
Gyárnokok, kézművesek 's műkészítők	404,317	25,746	39, 7	17, 4
Kereskedő és mesterember	1,159,867	298,838		
Capitalisták, nagykereskedők, neveltek	214,390	61,514		
Munkások földmiv. kívül	608,712	89,876	28, 8	16, 9
Egyéb 20 éven felüli férfiak	235,499	110,595		
Férfi szolgálok 20 éviük 's felül	78,669	54,142		

Az 1831 számitás mutatá meg először az asszonyiném közt lévő szolgálók' számát mely volt:

Angliában	518,705	vagy: 77	egy	ezer	közt
Wales	42,274	„	102	„	„
Scócia	109,512	„	88	„	„
Irland	253,155	„	63	„	„

Összesen 923,646 vagy: 75 egy 1000 közt egész nőnem népességben; holott a' férfiném' egész népességében csak 17% szolgál jön 1000re.

A' negyedik szakasz egy a' legnevezetesh környüállását vizsgálja Angliának minthogy a' szegénységről szól. A' szegénység Angliában, valamint az azt illető törvények, méltó tárgyai a' komoly vizsgálatnak. A' szerző a' szegénység-törvényt, történetét és szomorú befolyását a' rendszernek, röviden de érzékenyen előadja.

Egy táblába foglalja mindazon summákat, melyek 1801-től 1835-ig a' szegények' tartására kiadattak, és ezen summák változva 4 és 8 millió sterling közt állnak; az utolsó (1834) évben pedig 6,317,255 sterlingre (közel 64½ millió pengő forint) rúg. Ezen évben a' búza quarterjének (2 köből) középára 46 shilling (23 f. pengő) volt, 's e' szerint a' pénzen 2,736,717 illy quarter búza lett volna megszerezhető. Ha az egész népességre osztjuk ez évi részét mindegyik lakosnak, melyet a' szegények' tartására ad, jön Anglia és Walesre, mivel itt sem Scócia sem Irland' befoglalva nincs, általánosan minden évre 10 és 11 shilling közt (5 f. és 5 f. 30 kr. p. közt). A' költség pedig 1801-től fogva 1831-ig olly arányban nevedett, melyben állnak a' számok 4 és 7. Ezután hasonlítja a' szerző más európai népek' szegénységi rendszereit, 's ajánlja az óvó és takarékos intézeteket.

Nevezetes vizsgálat a' többek közt az, mennyit keres valamely családos gazda, munkájával, napszámával, termésével 's minden éltéhez tartozó kereseti módjával, és különösen, mennyit kereshet valamely munkás feleségével 's négy gyermekével, ha ezek 14, 11, 8 és 5 évesek (az első fiú) középszámban és közép-munkájok által?

A' kérdésre 856 közönség (Parish) a' férfi' egy évi munkája' közép értékét

L. 27 17 s. 10 d.

668 közönség pedig az
anya és gyermekei' értékét adta „ 13 19 10

Az egész család' keresete 41 17 8

(mi pénzünkben 417 f. pengő közel).

Ötödik szakasz: Kiköltözés.

Angliában, hol a' haladás' minden ágai meglepő sebességgel fejlődnek, 's mint láttuk, a' népesség tetemes arányban nő; természetes, hogy az újabb találmányok által, melyek sok emberi-erő és kéz' kimelésére czéloznak, számosan is változtatják foglalatosságaik' nemét; de ezen változtatásoknak bizonyos határai lévén, a' kivándorlás kívánhatóvá, szükségessé válik. 1820-ban már a' kormány segítette a' vándorlást, 's colonisatióra gondolt, de függetlenül a' kormánytól, a' vándorlók' legnagyobb száma Amerikát választotta jövőendő lakhelyének 's csakugyan ezeknek is nagyobb fele Canadát; Jóreménység fokára és Ausztráliába csekély számmal költöztek. 1820-tól 1829-ig a' vándorlók' száma évről évre nem szaporodott, de mindegyikben kisebb volt mint 1820-ban. 1830-ban sebesen nőtt 15 ezerről 32-re, és 1832-ben a' kivándorlottak' száma 103 ezerre rúgott. 1820-tól 1834-ig, 15 év alatt, összesen 451,449 személy költözött ki, 's ezek közül az utolsó 6 év alatt Quebecben 198,634, New-Yorkban 126,462 lépett Amerika' partjaira.

Azok közül, kik New-Yorkba eveznek, sokan költöznek Canadába a' szárazon; kikerülvén így a' veszélyes hajózást sz. Lőrincz' vizén, hol 1834-ben 17 hajó veszett el és velők 731 ember. Ezen temérdek veszély főképen az által kerütetik el, hogy N. Yorkba amerikai hajókon utaznak a' vándorlók, holott Quebecbe angol hajók visznek, 's ezeknek legényei kicsapongólag iszszák a' pálinkát, mely részegség, az amerikai hajókon levő szoros józansággal, az angolok' szégyeneire meglepő contrastot mutat.

A' bűnösök' kiküldése a' hazából egy neme a' vándorlásnak, 's így más világ' résziben új gyarmat támad. Az elítéltek' száma, mely 1825-t. 1833-ig New-South Walesbe (Új déli Wales) küldetett, 25,822. Van Diemen' földén volt 1832-ben 9884. Az első helyen jön minden évre 2869, a' másodikon 1709 's így összesen 578 elítélt.

Második osztály. Termesztés.

Első szakasz. Földművelés.

A' fontos kérdést: „lépten megy-e a' földművelés a' népesség' növéseivel“ egyszerű számokkal dönti el a' szerző. 1801-től 1831-ig Anglia' népessége 7,968,000 személylyel szaporodott 's így 1836-ig közel 9½ millióval, melly szaporodás egyenlő Anglia' egész népességével 1811-ben (Walest kivéven). A' mellett, hogy ezen szaporodás 34 per cento, a' földmive-

lésre alkalmazottak' száma csak 7¼ procentóval nevedett, és a' külföldről behozott gabona mennyiség olly csekély, hogy p. o. az utolsó évek alatt bevitt búzából egy egy lakosra nem jutna több egy pintnél egész évre. A' nevedett productio csupán a' szorgalom' nevedésétől függ. Nagyobb tőkék járultak a' javításra, 's a' földművelés tökéletesb léte kivált a' trágyázás *), a' tudományok' alkalmazása stb. hathatósan eszközlik e' csodát.

Az összes királyság' földszíne következő részekre oszlik:

	művelt föld	nem művelt	haszonve- hetetlen	összesen
Anglia	25,632,000	3,454,000	3,256,400	32,342,400
Wales	3,117,000	530,000	1,105,000	4,752,000
Scócia	5,265,000	5,950,000	8,523,930	19,738,930
Irland	12,125,280	4,900,000	2,416,664	19,441,944
Britan. szigetek	383,690	166,000	569,469	1,119,159
Öszves . .	46,522,970	15,000,000	15,871,463	77,394,433

Acre.

Ebből látszik, hogy 1827-ig művelés alatt acres**) (ide számítván a' legelőket 's kaszálókat) 46,139,280, 's az akkori népesség szerint, melly 23,061,414, közel két acre jutott egy lakosra. Ettől fogva a' föld nem szaporodott többel mint 247,050 acre, de a' nép' szaporodása 2,703,707, 's így csak vagy $\frac{1}{10}$ acre jön egyre, 's ez új bizonyítványa az utolsó évek alatti földjavulásnak 's termő-ereje' nevedésének. Ha a' művelet alatt lévő földet elosztjuk, jut minden főre 1 ¼ acre. Így 1801-ben 10,000 acre föld 4327 lakost eltartott, most táplál 5555öt. A' legelők és kaszálók 27 millió acret, vagy közel $\frac{1}{3}$ részét teszik az egész művelt földnek, 's közönségessé lett azon vélemény, hogy a' vasútak' terjedésével a' lovak' száma kisebbedni fog 's így a' művelt föld egyenesen az ember' táplálására lesz fordítható. Így állítatik p. o. hogy a' Liverpool és Manchester közti vasút által, melly alig hosszabb 30 angol mérföldnél, nem kevesebb

mint 1000 ló lett fölösleges. Ezen két nevezetes város közt a' közlekedés tán legnagyobb Angliában, 's ha az itt említett 1000 ló csak ugyan elmellőztetik a' vasút által, nehezen lehetne ezen arányt más pontra alkalmazni, mert noha a' vasút' egyenes vonalán a' lovak szükségtelenek, majdnem ugyan annyi kell az utazókat és portékákat a' vasúthoz vinni, mennyi eleinten megkiméltetett. Csípősen jegyzi meg a' szerző, miként kellések óvakodni a' túlságos állításoktól, mellyek által képtelenségek származnak. Az alsóház' küldöttsége a' minap komolyan állítá, hogy ha a' nagy városok vasúttal egybeköttenek, nem kevesebb ló tétetik fölöslegessé egy milliónál. Ezen furcsa és vakmerő állításra a' szerző a' következő egyszerű számítást adja. 1829-ben Anglia öszves csinált útja 24,541 mérföld volt; változtassuk valamennyit vasúttá 's kiméljük meg a' lovakat azon arányban, melly Liverpool és Manchester közt áll, 's a' fölösleges lovak' száma csak 785,312-re megy 's ha ennek egy negyedét vesszünk, vagy a' milliónak ötödét, valamennyire közelítünk a' valóhoz. De még egyenesebben czáfolja az állítást maga a' lovak' száma. 1833-ban 1,326,553 ló volt N. Britanniában, mellytől adó fizettetett, 's ezek közt csak 370,000 olly ló, mellyre a' fölöslegesség alkalmazható. De újabb vizsgálatok' következésében M'ulloch szerint azon lovak' számát, mellyek csupán jószágot hord-

*) A' csont-liszti trágyázás 1800-tól fogva használtatik jó sikerrel, de csak az utolsó 20 évben érte legnagyobb kifejlését. A' csontok minden világ' résziről öszvehordatnak, 's kivált déli Amerika' pusztáiról rakodnak a' hajók, hol eddig számtalan vadállatok és nyajak csontjai borították a' földet, mellyeknek csak bőrüket, faggyújukat használták a' lakosok.

**) Egy acre 1125 négyszeg-öl.

nak, vagy fuvarosok tulajdonai, lehetetlen 125,000ren felül vinni, 's képzelni nem lehet, hogy a' vasútak' lehető legnagyobb kiterjedése által valaha több mint 100 ezer ló létesék fölöslegessé, noha a' mozdtító erő, a' lovak összes erejét felülmulhatja.

Második szakasz: Manufacturák. Ezen szakasz mutatja világosan Anglia' csodálatos munkálodását 's általa meglepő gazdaglétét. Helyünk nem engedi, hogy a' szerző számos és nevezetes nézeteit 's tabelláit másoljuk. A' nagy számú gyárok közt tán leginkább érdekelhetnének bennünket azok, melyek a' juhgyapjút dolgozzák. Volt 1835ben N. Britanniában öszvesen 1313 gyapjúgyár, 's köztök csak 9 állott munka nélkül; dolgozott bennök öszvesen 71,274 személy, csakugyan 37477 férfi és 33797 asszonyszemély 's köztök:

8 és 12 év közt 2481 fiú, 2283 leány.

12 és 13 „ „ 4290 „ 4268 „

14 és 18 „ „ 10138 „ 11112 „

18on felül 20568 férfi 16134 nő.

Anglia és Walesben volt a' juhok' száma 1800ban 19,007,607, 's közte nagyobb rész rövidszálú, azaz: 14,854,299. A' gyapjú-mennyiség volt akkor 94,376,640 font, csekélylyel kevesebb mint 5 font egy egy állaton. 1835ig a' juhok' száma egy negyeddél szaporodott és a' hosszú szálú inkább tenyésztetett; hihető, hogy ezen évben Anglia és Walesben (Írlandot és Scótiát ide nem számítván) a' juhok' száma 23,759,509 's mindegyike általányosan

5% font gyapjút ad. 1800ban csak 8,609,368 font külföldi gyapjú vitetett be, 1835ben pedig 42,604,656 font, 's így összevéve 1800ban 102,986,008, 1835ben pedig 177,221,776 font gyapjút dolgoztak fel a' gyárok Angliában és Walesben, melly szaporodás 35 év alatt 80%. A' posztógyáros városok' népessége 30 év alatt két annyi lett. A' feldolgozott pamut' mennyisége évről évre sokkal sebesebben szaporodott, 's 1831től 1835ig 54 millió fontról 333 millió fontra rugott.

A' szövőmű-székek' (powerloom) száma 1813ban 2400on túl nem volt, és 1820ban már 14150re, 1829ben pedig 55500ra ment Angliában és Scótiában; 1835ben.

Angliában 90,679

Scótiában 17,531

Írlandban 1,416

Öszvesen 109,626 gőzmű-szövőszék dolgozott.

E' mellett a' kézzel szövők' száma nem kisebbedett, és 1833ban nem kevesebb mint 250,000 takács volt. A' pamutgyárok ezeken kül 212,800 személynek adnak munkát, kik hónaponként 444,481 font sterlinget keresnek.

A' selyemgyárok' száma 1835ben 238 volt és 30,682 személynek adott munkát.

A' gyolcsgyárok' is nevezetesen gyarapodtak. Ezen nevezetes szakasz következő kis táblával végződik, melly hivatalos adatokon épült.

A' műgyárok' neve	A' műgyárok' száma, melyek ereje adva van	Szám a'			Lőereje a' gőzműveknek és vízkerekeknek			Lőerő' száma dolgozóban	Személyek' száma a' műgyárakban
		gőzműnek	vízkeréknek	öszves.	gőz	víz	öszves.		
Pamut	987	1,000	479	1,479	27,433	6,575	34,008	30,698	172,605
Gyapjú	740	528	462	990	10,300	4,703	15,003	13,536	46,685
Kender	90	55	55	110	1,746	528	2,274	2,204	12,910
Selyem	131	118	41	159	1,343	332	1,675	1,460	18,390
	1,948	1,701	1,037	2,738	40,822	12,138	52,960	47,898	250,590

A' harmadik szakasz más országok' gyárait tekinti.

A' negyedik: vas, aczél, réz, üveg 's más egyéb gyárokat foglalja.

Az industria' minden ágaiiban egyenlő kifejlést és kiterjedést mutat ez a' csodálatos ország. A' vashámorok hihetlen sebességgel szaporodtak 's a' külföldre évről évre nagyobb nagyobb vas-mennyiség vitetett. 1801ben p. o.

a' kivitt vas nem volt több 4584 tonnánál *) és 1834ben már 106,467 tonnára rugott. Réz 1805ben 85,054 mázsa, 1834ben 205,960 mázsa vitetett ki. Aczél 1814ben 323 tonna, 1834ben 1709 tonna.

Az 5dik szakasz a' műeszközökről és mozgonyokról értekezik, és a' szerző szerint az industria és ügyesség épen itt érte legmagosb

*) Egy tonna 20 mázsa.

polcát. Előszámlálja rövideden azon tetemes könnyebbítést, melyet a' mozgonyok nyujtnak mindennemű munkára, 's mint különös jelenetet, Babbage' számító mozgonyát említi. A' mozgonyok' kivitele többé nincs megtiltva egyenesen, de korlátok közé szorítva, 's így Anglia' egyik legnevezetesebb jövedelme korlátozva van.

Az utolsó szakasz a' bányászatot foglalja. Természetes, hogy a' vas, mint hasznára nézve legnemesebb ércz, az első helyet foglalja, szaporodik is mennyisége évről évre.

A' vashámorok 1823ban 442,066

1825ben 581,367

1828ban 702,584

1830ban 653,417 tonnát készítették.

A' cinzbányák 1800ban 2676, 1834ben 4047 tonnát adtak.

A' rézbányák 1820ban 8127, 1834ben 14042 tonnát.

De mindezen szaporodást a' köszén' bősége eszközli, mely hathatós eleme 's mozdítója Anglia' gazdagságának. 1835ben 6,854,053 tonna köszén hordatott szét Anglia' kikötőjéből; összesen pedig vízen és szárazon közel 11 millió tonna forog minden évben.

Sóban is gazdag Anglia és csaknem felét évi productiójának, mely közel 23 millió Bushelt *) tesz, kiküldi.

*) Egy Bushel $\frac{63}{100}$ pozsonyimérő.

Nagy Károly.

Szöbirálat.

Létez(ik).

Egy azon kevés igék közül, melyek egészen középrendűek, 's ritkán, vagy soha sem használatnak cselekvőleg. Mivel a' szó nem fölötte régi, még hatalmunkban áll azt helyes alakba önteni. Eddig némelyektől létez-nek iratott; de véleményünk szerint, mint középrendű ik-vel helyesebben alkottatik, mint a' nélkül. Így, például, ezen főnévből: por, kétféle ige képezte; először oz-képzővel cselekvő: por-oz; másodszor középrendű, ha az előbbi képzőt ik-vel toldom meg: por-oz-ik, vagy összehúzva porzik. Így két főnévből a' lét-ez, inkább cselekvő volna, 's annyit tenne mint lét-tel felruház, létesít; a' létezik ellenben hasonlólag a' porzik-hoz (ilyenek még szikra szikrázik, hullám hullámozik, stb), középrendű ige 's ezen alakjában éppen azt fejezi ki, mire fölvetett.

Az efféle igék különben is nagy rendetlenségben vannak még, 's nyereségnek veljük, ha egyet kettőt a' szokottabbak közül kassanként eligazít a' közmegeyezés.

Alól, Alúl.

A' hangzók nyelvünkben igen szabadon változók; 's ohajtanók, hogy ezen változatosság ne zavarúl, hanem különböztetésül szolgálja. Az ól, öl képző egészen különböző az ül, ül-től; amaz független névhatározókat alkot ezen kérdésre honnan? emez igehatározókat ezen kérdésre hol? vagy mint? Az alól tehát független névhatározó ezen kérdésre honnan, p. o. szék alól, pad alól; innen származnak: alól-am, alól-ad (tehát nem alúlam, alúlad, mert ez annyit tenne, mint alattam, alattad stb); ilyenek még a' belőlem, belőled stb (a' belől külön nem használtatik, hajdan a' most divatos ből-helyett volt) felől, fölőlem, stb, mellől, mellőlem; elől, előlem; megől, megőlem; ilyen volna a' közöl is; de ez, noha hibásan, közölnek mondatik, 's ennek helyre hozását az időre bizzuk.

Al-úl, igehatározó ezen kérdésre hol, 's ekkor, mint említők, nem ragoztatik. Ilyenek még fölül, belül, kívül, körül, 's e' két utóbbi ragoztatik: kívülem, körültem stb. Ezen igehatározókból a' körül névhatározó gyanánt is használtatik, de mindenkor e' kérdésre hol? p. o. ház körül; az alúl, fölül, stb. csak on raggal toldott név után állhat, p. o. a' harmadik házON alúl, 's e' szerint más: a' házON alÚL, 's más: ház alól.

Kegyes(s)ég.

Az efféle főneveknek ság, ség a' képzőjük 's így kegyes melléknévből csak így alkottathatik főnév: kegyes-ség, 's még is vannak betűgagzdalkodók, kik az egyik s-et kihagyogatják; de ezeket hihetőleg példa csábít, melyet nem vizsgáltak meg elegendő. Így például szűzség, bölcsesség, nyereség, veszteség, egy s-el iratnak helyesen, mert származatok ez: szűz-ség, bölcs-ség, nyer-ség, vesztség (mint vált-ság stb); az e-betű könnyebb kimondásért vettetik közbe. Így különbség van a' veresség és veresség között, az a' ver igéből, ez a' veres melléknévből eredt; a' békeség, béke szóból származik, egy s-sel iratik.

Vörösmarty.

Figyelmeztetés. Több fölül érkezett kérdések' következtetésében jelentjük, hogy az Athenaeum' első számának elkészülvén második kiadása, teljes példányokkal szolgálhatunk mind az Athenaeum, mind a' Figyelmezőből. Félévi ára helyben 4 ft., postán 4 ft. 48 kr. cp.; velínen öt huszassal drágább. Helybeliek évnegyedenként is válthatnak példányt.

Nyomatik Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Pesten.

Martius' 28d. 1837.

12. szám.

Tartalom: Magyar literatura, Mathematicai tudományok. Nagy Károly' kis számítója (*D. Vállas*), 93 l. Vegyesek. Vízi István' Virágosara, 94. l. Budai játékszíni zsebkönyv 95. l. Német literatura. Mathematicai tudományok. Burg' compendiuma (*D. Vállas A.*), 96. l. Országismeret. Schubert' europai statusismerefe, 97. l. Dramai lit. B. Zedlitz' drámai munkái, 98. l. — Állítások, vélemények, felvilágosítások, 99. l. Literaturai mozgalmak, 99. l. M. tudós társaság 100 l.

MAGYAR LITERATURA.

Mathematicai tudományok.

- 2) *A' kis Számító. Magyar Gyermekek kézikönyve. Irta Nagy Károly. Második nyomtatás. Bécs. Rohrmann és Schweigert, 1837. IV és 320 l. 12-rétben. Borítékán: „Szorgalomnak Jutalom Könyvecske.“*

E' könyv' czíme ez is lehetne: kis számító, nagy tanítók' számára. 'S valóban, ha ref. a' czímet teljesen nem olvassa, azt gondolná, hogy a' könyvecske inkább tanítóknak szól, mint tanulóknak. Nem mintha tartalma fölülmúlná a' magyar gyermekek' tehetségeit, hanem mivelhogy az eddigi methodica, azaz a' pácza és korbács helyett, igen jól illenék magyar tanítók' kezébe. Az arab számvetés, melly művelleti egyszerűsége miatt most közönségesen divatozik, alapjaira nézve nem olly egyszerű és könnyű, mint sokan hajlandók gondolni, midőn konyhacédulákat vagy szabójegyzékeket vizsgálnak némi könnyűséggel. Annál nagyobb köszönettel tartozunk Nagy Károlynak, ki kezdők' értelméhez ereszkedik le, hogy egy úttal tanítókat és tanulókat tanítson; 's például szolgáljon, hol példára olly annyira szükségünk van. Megmutatásait vagy inkább lehozásait (mert a' szerző

nem bocsátja előre a' tétéleket egy elavult szokás szerint, hanem kellemes beszélgetésekben fejtegeti az arithmetica' főigazságait) mindenki örömmel fogja olvasni, de talán még nagyobb örömmel és meglelégedéssel a' helyes példákat és alkalmaztatásokat. Ezekben a' szerző leginkább mutatja néptanítói hivatását, mert nem csak a' legközönségesben előforduló számolásokkal foglalkozik, hanem egyszersmind, 's szinte melleleg, sok más hasznos ismereteket közöl, millyenek például: a' mértékek', az esztendő' stb. fölosztásai, a' vízlecsapolást, árkokat, töltéseket illető föladatok, sok physikai, astronomiai adat, stb. Az olvasó' figyelmét néha különös érdekű tárgyakra és fejtegetésekre vezeti. Illyen, például, a' 164. lapi föladat: „Hány könyvet olvashat egy tudományos ember, ki élteének legnagyobb ideit a' könyvek közt tölti?“ A' szerző fölteszi, hogy a' tudós 14 éves korától fogva 70 esztendő's koráig, tehát 56 év alatt, naponként öt órát szentelt az olvasásnak, hogy minden órában két nyomtatott ívnyit olvasott, hogy középszámmal 36 ív tesz egy kötetet; 's találja, hogy a' tudós e' föl-tételek mellett is csak $5681\frac{1}{2}$ kötetet olvas-

hatott. „Ebből látni“, mondja tovább: „hogy nagy szorgalommal sem lehet közelíteni is ahhoz, mit többen, vagy egész nemzetek műveltek, 's hogy az egyes ember' tette 's munkája csekélység a' társasági szorgalomhoz hasonlítva.“ A' kit ezen következet elszomorítana, annak ref., öntapasztalásából, javasolja, hogy ha évenként nem száz, mint a' szerző' föltételeiből következik, hanem kétszáz, háromszáz 's talán még több könyveket is akar olvasni, adná magát a' mathesisre. Mert a' ki itt az elemeken egyszer túl van, annak majdnem minden alkat (formula) vasút, 's csak ott halad lassabban, más *αγεωμετρικος* halandó gyanánt, hol a' közértelműség' útján indulnia kell. De, hogy a' könyvhöz térjünk vissza, ref. eléggé nem dicsérheti annak világosságát, kivált az első beszélgetésekben. Nem is folytathatta a' szerző' mindent magyarázó 's fölvilágosító előadását, mi a' könyvecskét könyvvé, a' kis számítót nagy számítóvá változtatta volna által. Azért is ajánlja ő az olvasónak mindjárt az előszóban: „Hogy tovább ne menjen addig a' könyvecskében, míg azt, mit olvasott, tökéletesen jól nem tudja.“ Azon tanítókat, kik e' könyvet oktatásaikban használni kívánnák, figyelmesekké tesszük, hogy a' 108. lapon, hol a' föld' forgásáról van szó, az egyenlítő alatt fekvő pontokat kell érteni. Fölvilágosításul szolgálhat a' 2d. kérdés a' 305. lapon. A' 109. lapon ismételve olvashatni, hogy az esztendő 54 hétből áll, mi hihetőleg nyomtatási hiba, hacsak a' szerző' maga, sebes dolgozás közben, itt nem csalódott. Így mondja a' 319. lapon, hogy (tiz) ezer hold egy négyszögmérőföld, hogy a' világ' sebessége egy másodperc alatt 41,750 láb (mérőföld). A' 284., és 285. lapon:

$$T = \frac{K \times 100}{K + I} \text{ és } I = \frac{K \times 100}{I \times P} \text{ helyett}$$

kell olvasni:

$$T = \frac{K \times 100}{P \times I} \text{ és } I = \frac{K \times 100}{T \times P}.$$

Ezek nyilván nyomtatási hibák. A' papiros jó, a' nyomtatás szép, tiszta a' boríték magyar gyermek' ízlése szerint.

D. Vállas Antal.

Vegyesek.

1) *Virágkosár. Szerkeztette és kiadta Vízi István. N. Enyed, 1836. n. 12r. 118 l.*

Illy határozatlan cím alá (Vegyesek) kelle soroznunk az előttiünk levő könyvet, mert „Csúnya literatura“ osztályunk nincs, „Szép literatura“ alá pedig nem tartozhatik az, mi a' széptől olly tova esik, mint a' déli földszark az éjszaktól. „Költés“ névvel jelelhettük volna még meg. Mert, ki érthetetlenül összerakott, 's valami prosodiai formába szorított szószövedéket költésnek néz: e' kosárban az álmélkodásig sok költői lelket fog találni; 's ki elméjét talányok' bonczolgatásával kívánja gyakorlani, gazdag raktárát veendi e' könyvben a' témáknak, csak hogy az iránt nem fogja soha élő lélek megnyugtathatni, kitalálta-e a' talányt, mert ezekhez az arithmetikai próbát még föl kell fedezni.

Halljuk mindjárt id. Zeyk Jánost a' 6d. lapon:

a' környületek
Közt felüdülve a' szerkezetek —
Vázza a' képzelet' egykori szép
Képeinek honi díszre kilép;
'S régi fogamszatu égi salak
Közt születék meg a' Gyermekalak.

Tieck egy helytt azt ajánlja a' fiatal drámai költőknek, oldanak föl puffadozó jambusaikat prózába, hogy tartalmatlanságok fölül meggyőződjenek; tegyük hozzá: próbálják ezt a' lyricusok is; nálunk legalább nagyobb része azoknak, kik illy nevű verseket írnak, magok bámúlnának el rajta, milly csodákat szültek a' világra. Lássuk a' fölebbi hely' prosai fordítását: A' környületek közt felüdülve a' szerkezetek. Mi ez? 'S mik azok a' képzelet' akkori szép képei, 's ezeknek vázza? 'S mi az a' honi dísz, miRE a' váz kilép? Hát az a' salak, melly régi fogamszatu, 's a' mellett, hogy salak, égi is? stb stb. — Folytatja:

Hála a' Nemzet' erényeinek;
'S ébredései' szelleminek!

Vajjon hány ébredezés értetik itt? Ad vocem: szellem, pedig megjegyezhetjük közbevetőleg, hogy e' szóval ugyan teli van a' könyv, de annak, a' mit jelent, nyomába nem birtunk akadni; 's olvasás közben akaratunk ellen is esziünkbe jött, mikép itt egy közmondás hasonlatosságára azt lehet mondani: a' sok szellemtől nem láthatni szellemet.

Kis kosaracska, te fényre derülj!
Nemzeti szellemi kertre terülj!

Mikép terülhet kosár kertre?

Kebled a' gizgázat és szemetet,
Dudva tövisnemű szerkezetet
Irtsa; ne fogja be!

Ohajtanók, vette volna szívére a' jó tanácsot
az illy „tövisnemű szerkezet“ szerkeztetője,
's kezdte volna annak követését mindjárt a'
jelen darabon.

Nálunk egyéb ferdeségek mellett egyike
a' szokottabbaknak annak elvétele, mi követ-
kezetességnek neveztetik a' képbén. A' szó-
ban levő darabocska erre nézve is tarkábbnál
tarkább példákat nyújt. Mindjárt az első vers-
párban az író a' „kosaracska“ keblét öleli;
„a' dal lobban féni belé“, a' dal a' kosárba!
Ugyanez a' kosár él, örül! Érdekes lenne
egy kosarat örülni látni; mert ugyan új do-
log. A' 15. lap szerint Berzsenyi, szemeinkre
könnyeket ültet; ezt a' manualis ügyes-
ségét a' nagy költőnek nem ismertük.

Igen szép áttételeknek és inversióknak is
vannak példái:

ÁM ha enyeltg De az ész teveled; —
Rózsakehelyben a' magva DE vár.
Tiszta folyamba' DE mosdva derül
Diszre kilépve pihensz TE MA LÁM.
Veszte Hellas *hogy vala* Pindar egy csak?
'S Róma, hogy látott *csak is* egy Horácztot.

Ellenmondásoknak:

Porod a' dicsőség'
Szittya oltárán örököltve hamvad.

És egyéb, semmi néven nem nevezendő szép-
ségeknek:

Ott — hol ő Nyelvünk' öreg Atyja' Nője',
Szép magyar Músánk', a' Kazinczyné' egy
Útja közt lantolt — amaz Énekecske
Mekkora terhű!

Nálam izlésem' csuda ösztönének
Hangja kiált csak.

Minden magasztalásokat, mellyekkel Z. úr
Berzsenyi' emlékét terheli, kénytelen jeles
halottunk eltérni Z. úr' csuda ösztöné-
től, melly e' sorokban kiált, de azt alig,
hogy Z. úr Berzsenyiben „hű rokonára lelt.“
Méltóztatik a' szerző Kölcey' bírálatát is ér-
dekelni:

Fénylő nap után fut árnyék —
— ilyi kódok —

de erre tegyen észrevételt, ki méltónak tartja.

Ha kevesebb is a' többi dolgozóknál a' ho-
mály és képtelenség; mindnyájan azon egy

tekintetben egyezők, hogy sem poetai lelket,
sem forma' 's nyelv' ismeretét, de még írni
tudást sem mutatnak.

Bármely közepszerű, sőt — mondhatjuk —
rosz könyvnek is lehet, ha közvetve is, hasz-
ná; csak a' rossz verseknek nem soha.
Ezeknél nincs égbe kiáltóbb neme az idővesz-
tegetésnek az író' részéről, 's az időorzásnak
az olvasóra nézve. Mert csak ez gerjeszt gon-
dolat helyett mindig bosszankodást, érzés he-
lyett mindig bosszankodást, időtöltés helyett
mindig bosszankodást, 's az örök bosszankodást
utálat váltogatja csak fel néha és csömör a'
vége. Az illy minden tehetség és minden ké-
szület nélküli íróknak mondja Kazinczy:

Szánts és vess; 's hagyjad másnak az áldozatot.

- 2) *Budai nemzeti játékszíni zsebkönyv 1837re. Két
granátos czímű, 3 felvonásos vígjátékkal. Fordí-
totta Somogyi Sándor, színész. Kiadta Gillyén Sán-
dor, t. n. Pest vmgye által pártfogolt budai nemz.
színesztársaság' sugója. Pesten, Trattner-Károly'
nyomt. 24r. 81 l. a' most épülő pesti nemz. szín-
ház' rajzával.*

Az efféle apróságoknak történeti szem-
pontból van némi becők. A' jelen könyvecske
szokás szerint az illető színtársaság' személy-
zetét 's az elmúlt évi (1835, dec. 1. — 1836.
nov. 31.) repertoriumot foglalja magában.
Emerre nézve ohajtottuk volna a' szerzők' 's
fordítók' nevei' pontos följegyzését. Meg kell
adni jelenkori színésztársaságainknak, főkép
pedig e' középpontinak, hogy repertoriaik-
ról legnagyobb részt letörölték azokat a' régi,
minden belső becs, és ízlés nélküli, 's botrán-
koztató nyelven készült ('s egykor még bot-
ránkoztatóbb nyelven elmondott) darabokat;
's helyettök a' franczia és német szín' leg-
újabb termékeik, helybenhagyható köntösben
fogtak helyet. Ellenben eredeti drámáink még
most is lehetőség- és kelletinél ritkábban ér-
nek előadást. Nem sok az, mivel e' részben
birunk; de mégis sokkal több, mint a' mi
színre jő. Kisfaludy Károly' vígjátékainak
legalább felét nem láttuk e' négy év alatt a'
budai színen; Kovács Pálnak számos és ki-
vétel nélkül színi hatással bíró víg és komoly
darabjai meg sem próbáltattak; elhallgatván
néhány egyes munkáit más íróknak, mellyek
szintúgy helyt állnának, mint sok idegen da-
rab. Csakhogy a' mennyiben kevesebb színi
hatásuak, annál szorgalmasabb, értelmesebb és

világosb előadást kívánnak. Ezzel pedig nem csak a közönségnek tartozunk, melyre nézve eredeti darab, ha bármely oldali becses bir, nem lehet hogy érdektelen legyen; hanem írónknak is, mert végkép csak a színpad próbálja meg a drámát, 's legtöbbet csak saját darabja' előadásából tanul az író. — A Sonleithner által szerzett és Somogyi úr által fordított, ide rekesztett vígjáték, ha egyéb nem is, de élénk és víg; 's ha még azt tesszük hozzá, hogy, igen kevés helyeket kivéve, hibátlan, e' mellett általában dramai életű nyelven szól; egyszersmind pedig visszaemlékeziünk, mikép fordítottak színészeink csak egy tizeddel is ezelőtt; nem lehet itt sem minden öröm nélkül észre venni azt az általános haladást, mely ügyünk' menetelén mutatkozik.

18.

NÉMET LITERATURA.

Mathematicai tudományok.

- 1) *Compendium der höhern Mathematik. Von Adam Burg, o. ö. Prof. der höh. Math. am k. k. polytechnischen Institute in Wien. Wien 1836. XX és 556 l. 8rétben, 4 táblával.*

A' szerző, kinek mint nyilvános tanítónak is érdemei vannak, egy „analyticai geometrián“ és „háromszögmérésen“ kívül leginkább a' következő című munka által szerzett magának hírt és nevet: „Ausführliches Lehrbuch der höhern Mathematik, mit besonderer Rücksicht auf die Zwecke des practischen Lebens. III Bde, Wien 1832—33. 8.“ Oktatói hitvallása ez: „Akármely legyen azon cél, melyet tanító- és kézi könyvek' kidolgozásában szem előtt tartunk, soha el nem érjük azt szerfölötti rövideg vagy igen sublimált (sublimirt) és mesterkelt megmutatások és lehozások által. Fájdalommal mondom, hogy azon ösvényt, melyen ma a' legújabb könyvek' előadása indul, javallásra nem méltathatom. Mert lehetetlen, hogy az író' föladata az legyen, hogy zavart és nehéz tételeket halmozzon magyarázat és fölvilágosító példák nélkül — minek következtése aztán, hogy csak kimondhatatlan ügyekezettel és béketűrőssel, néha csak a' sokkal világosabb kútfők' tanulása által, 's a' megbecsülhetetlen idő nagy veszteségével győzhetik meg az akadályokat a' legjobb tanulók, a' többiek pedig olly anyira megunják a' tudományok' legfűnséges-

bikét, hogy mint éretleneknek örökké kizárva maradniok kell azon édességtől, melyet az emberi lélek igazságok' észrevételében és föl-találásában érez, 's melyek a' mathesisre nézve nem kevesbbé világosak, mint meglepők.“ (Ausf. Lehrb. Vorr.)

Hogy a' szerző' törekvése, a' felsőbb mathesis, melynek birtoka majdnem végetlen, legtermékenyebb tanítmányait lehetőségig világosan előadni, nem pusztá gondolat maradt, hanem való tette is vált, azt bizonyítják az előhozott „Ausführliches Lehrbuch“, és a' jelen „Compendium.“ Mindkettőben a' rend majdnem ugyan az, csak hogy a' Compendiumban hozzá járul a' háromszögmérés is, 's ez az első szakasz' tárgya. A' második körülbelül azt foglalja magában, mit közönségesen „végesek' analysisének“ neveznek. A' harmadiknak fölírása ez: „Az Algebra alkalmaztatása a' terjedéstudományra.“ A' negyedik- 's ötödikben az analyticai terjedéstudomány tanítatik, valamint a' hatodikban a' külzelék-, a' hetedikben a' megfordított külzelékvetés (cal. integralis).

Ebből világos, hogy a' szerző megtartotta a' hagyományos fölosztást, ámbár más elrendeléssel a' tanuló talán időt nyerhete. Például vegyük a' második szakasz' második czikke-lyét. Itt a' szerző 13 lapon értekezik a' függvény-sorok' sorzásának törvényeiről, 's ezeknek következtetésében a' sokszaki és kétszaki tételről, holott e' tételeket egyszerűbben 's rövidebben hozhatá le a' külzelékvetés' első szabályaiból, valamint a' karjel-, logarithmai 's háromszögméreti sorzatokat is. Ezen elszakasztás által a' felsőbb egyenletek' theoriája is vesztett, 's több tekintetben az analyticai terjedéstudomány is. Ref. véleménye szerint a' külzelés (differentiatio) elemi munka, valamint az egybeadás, sorzás, emelés, minél fogva azt mindjárt ezek után kell előadni — legalább tanítókönyvekben, melyeknek más célja nem lehet, mint a' legfontosabb igazságokat a' legrövidebb úton közölni.

A' munka példás világossággal iratott, mi nagy részint válogatott példák és alkalmaztatások által eszközöltetett. Igaz, hogy Németországban ('s részint Franciaországban is) a' mathesisbe is utat talált a' mysticismus, mi egyfelül az által történt, hogy az írók, többnyire hosszas 's néha zavart előadásaikkal, homályos tételeket fölvilágosítani, más-

felül pedig kevesbbé fontos középtételek' kihagyásával olcsó tanítókönyveket törekedtek az olvasó' kezébe szolgáltatni *). Hihető, hogy néha eredetiséget is akartak színelni. A' jelen munka dicséretre méltó kivétel, 's ref. ajánlhatja azoknak, kik elégséges előkészület után a' felsőbb theoriákat is megtanulni kívánnák. Előkészület alatt pedig ref. azt érti, mi iskoláinkban közönségesen tanítatik, oda tudva a' kapcsolati hánylás' elemeit is, mellyek például Kézy' és Kovács-Martiny' könyveikben találhatnak.

*) A' ki a' német (nem austriai) iskolák' szokásait közelebből ismeri, ez utolsót nagy hibának nem fogja tartani, föltévén, hogy az illetén rövid tanítókönyvek exotericus olvasókra számot nem tartanak.

D. Vallas A.

Országismeret.

- 1) *Handbuch der allgemeinen Staatskunde von Europa, von Dr. Fr. Wilhelm Schubert, ord. Prof. d. Geschichte und Staatskunde an d. Univ. zu Königsberg. Ersten Bandes dritter Theil, Königsberg, bei d. Gebr. Bornträger, 1836. n. 3. XIII és 493 l.*

E' munka' két első részével új pálya nyitott a' statisticára, tudományos characterében egyaránt megtartott, az olly gyakran magasztalt tabellák hátulján állanak, 's a' szerző a' lehetőségig mindent elkövetett, mi egy ember' erőitől telhetik, ki élete' legszebb évtizedeinek egyikét e' munka' kidolgozására szentelé. Ugyanazért a' most élő statisticusok' első sorában áll, mert tudományosság, fáradhatlan gyűjtés, számtalan tömegek' czélszerű, meggondolt; egyarányos kidolgozása, 's méltósággal teljes sztilu előadás egy valódi egészszé alakulnak. Sehol sincs csupa elmélet; sehol felüleges dicséret vagy gáncsolat; facta clamant.

E' szellemben 's hangulathban nagyon irva az előttünk levő rész is, melly a' pyréní félsziget' két státusát, Spanyolországot és Portugaliát, foglalja magában; a' negyedik részben Olaszország fog következni. Valóban kissé merész vállalat volt, a' jelenkor' pillanatában olly két státust rajzolni, mellyek éppen a' phisicai és szellemi erők' forrongásában állnak, 's hol talán nem sokára dús tartalmú pótlékok lesznek szükségesek. Ámde más részről el kell ismerni, hogy jelenleg Europa' szeme e' két

ország' kifejlési fordulatra van szögezve; hogy ennél fogva mostani létük' előadásának a' közönség előtt igen kedvesnek kell lenni.

Ref. itt e' munka' tartalmának főczikkelyeit adja elő.

Spanyolország' leírása az első 264 lapot foglalja el; Portugalia a' 265. laptól a' 493-ig terjed. Ez a' külső viszony mindkét ország' kidolgozásában.

De a' bánásmód' belső gazdálkodása is egyenlő annyiban, hogy mindkét ország ugyanazon négy főczikkelyben van előadva: 1) Az ország' földbirtoka. 2) A' státus' műveltsége. 3) Alkotmánya, és 4) igazgatása.

Ámbár a' szerző a' tulajdonkép politicalai elmékedésektől tartóztatja magát; mindazáltal az egész munka a' politicalai és pedig a' valódi álláspontból van felfogva; azaz hogy a' történeti lettdolgok mindenütt a' politica' fényében, 's nem csupán mint száraz factumok adatnak elő. Általában a' szerző, a' lettdolgok' előterjesztésénél, tekintetbe veszi a' pyréní félsziget' két országa' emelkedésének 's hanyatlásának megjelenítését, és pedig ezen emelkedés' és hanyatlás' okainak kimutatásával. Olvassuk erre nézve csak a' főszakaszokat a' szellemi műveltségéről, tudomány-egyetemekről 's iskolákról, egyházak-, kolostorok- és — jézuitákról. Ki itt a' szellemi élet' különféle hánykódásainak alapjaiba nem lát be; arra nézve a' szerző bizonyosan hiába irt. Néhány példa bizonyítsa ezt.

Ref. a' béke' fejlődése befolyását (100 l.) választja a' szellemi műveltségre. „Ritkán lehet látni (IV. Károly' uralkodása alatt), hogy az igazgatás' valamely ága egy terv' következetes kivitelére munkált volna, mert, az önuralkodó kegyencz' kormánykodásakor, majd igazán jó 's az országnak hasznos változtatások, majd éppen ellenkezők hozattak be. A' felsőbb iskolákra nézve legkevesebb történt.“ Ebben meg nem ütközhetni. A' szűk fejűek, kikhez Godoy tartozott, félnek a' felsőbb iskoláktól; hogyan tehetnek azokért valamit? Itt, mint a' szerző történetileg megmutatja, maga a' szükségivű II. Fülep többet tön értök, mert a' tudományt tisztelé, haszinte az egyházi felvilágulást nem is.

Maga Napoleon is, mint előbb XIV. Lajos, a' tudományosságot csak burocratiája' fényéhez számítá. Ezt bebizonyította (101 l.) az 1808. július' 6-ki spanyol alkotmányban, hol

a' cortesek' közé, a' tudomány-egyetemek' követein kívül, tudósokat és mivészeket is vön fel, sőt még a' sajtószabadságról is megemlékezett. Mindazáltal (104 l.) „Spanyolországunk mind a' 16 egyeteme még most is ugyanazon megengedett kiváltságokkal él.“ — Nagyon igazán mondja a' szerző az 1812. martius' 19ki cortesalkotmányról: „Az igen kitünőleg viseli a' mostoha időköriülmények' bélyegét, mellyek között támadott, 's ezért békes státus-élet' nyugalmasb időviszonyaihoz illőleg meg nem jelenhetik.“ — Az okos Martinez de la Rosát említi meg, mint az 1834. apr. 10ki alkotmány' (el statuto real) fogalmazóját. „Ez ugyan, a' ministertanács' elnökének bevezető tudósítása szerint, a' közép-kor' végén divatozott régi rend-gyűlések' megújítása akar lenni (úgynevezett captatio benevolentiae, ref.); azonban e' törvény minden tekintetben keletkezése' idejének szorultságira 's francia eredetre mutat, és pedig nem csak az 1814ki alkotmánynál, hanem 1830. évi változtatásainál fogva is.“

Spanyolországánál a' szerző még a' la gran-jai praetor-zendülést (1836. aug. 13.) 's következéseit meg nem említhet; de Portugaliánál lehetséges volt (407. l.) az 1836. sept. 9ki nép- 's katona-fölkelést érintenie, mi által az 1826. apr. 19ki alkotmány (Pedróé) lerontott, mellynek fővonalai, mint a' szerző helyesen jegyzi meg, az 1814. junius' 4ki francia alkotmányból származtathatók, „melly majd minden új alkotmányos monarchiának az alaptörvényekre nézve többé vagy kevésbbé szolgált alapul.“

Már ezen előtudatások is, mellyekkel ref. szerette volna a' szerző' rajzolatját a' spanyol és portugál virágkori költészetről összekapcsolni, a' dologértő férfinak meg fogják mondani, mit 's hogyan kelljen itt keresnie.

Dramai literatura.

- 1) *Dramatische Werke von Jos. Chr. Baron von Zedlitz*, 4 kötet, Stuttg. u. Tübingen, b. Coita. 1834—1836. k. 8.

A' költő, ki a' lyrai 's dramai pályán jeles, 's kiről nehéz lenne elhatározni, mellyiken jelesebb, noha drámáiban is uralkodó a' lyrai szellem; e' gyűjteményben minden eddigi színműveit adja, szám szerint nyolczat.

Nagyobb részök szerencsésen kiállta a' színi előadás' tüzesvas-próbáját; a' mi egy tekintetben legalább pótolja a' részletes bírálatot. Lássuk azért egészben fejlődése' menetelét! Turturell (3d. köt.) első gyümölcse drámai Musájának; a' tárgy ónémet; a' legtisztább ifjúi szerelem küzd itt egy férfiaszony' égő szenvedelmével, uralkodási vágyával, 's áldozata lesz. A' darab egyszerűen alakítatott, a' characterek jól rajzolva (a' szenvedelmes Gylfét kivéven, ki a' haláli scenában nagyon megszelídül), sok drámai élet, semmi ál pompa (csak néha, a' körülírásokban), való nyelve a' szenvedélynek, szép szerelmi scénák, igen tragicus perczek, költői dictio, zengzetes nyelv és vers. Előképe a' költőnek itt kétség kívül Shakespeare volt, 's név szerint Lear király. — Ezen irányt a' költő nem sokára a' spanyol színével cserélte fel, 's tárgyait is innen szedte, noha azt csak Sevilla' csillagánál (Der Stern von Sevilla) jegyezte meg. E' nemben első, mi Zedlitztől megjelent, a' *Zwei Nächte von Valladolid* (3. köt.) volt, ezt követte a' *Liebe findet ihre Wege* (4. köt.), végül, 's a' *Stern von Sevilla* (1. köt.). Meg kell adni a' költőnek, hogy mind azok közt, kik a' spanyol színt követték, Malsburggal együtt annak szellemét legszerencsésben fogta fel, a' nélkül, hogy spanyol szójátékok- 's elménczkedésekbe merülne, mik Spanyolországon kívül nem nagy kedvességet nyerhetnek. Hogy a' spanyol játékszin mindenek felett nagy mértékben drámai, nem lehet tagadni, de Shakespeare' tragoediai magosságára nem emelkedik. Shakespeareben több általános természet uralkodik, a' spanyoloknál inkább a' conventionalis lovagélet, mi nem szükkölködik ugyan sájátságos fény nélkül, de egyszínű, 's az idegennek kevesbbé értelmes és világos. Egyébiránt a' nevezett két szomorujáték gazdag valóban tragicus perczekben, kivált a' magyar színen is meg fordult két valladolidi éj, mellyben a' rettenetes uralkodik; midőn ellenben Sevilla' csillaga inkább szelíd illendést gerjeszt. Ide tartozik még A' királyné' becsülete (Der Königin Ehre), melly, noha a' főszemély, a' királyné, nem hal meg a' színen, mégis, nem nézőjáték mint a' szerző nevezi, hanem tragoedia, mert emberi nagyság 's fenségnek a' sors által megbukása, a' szépségnek 's nagynak elesése, valóságos tragicum.

Egyébiránt vizsgáló e' drámát a' legszerencsésebb színdarabok közé számítja. A' mese igen egyszerű, hatása fokként nő, megkapó helyzetekben gazdag, a' dictio nagy mértékben költői, a' költő szerencsésen használja a' lyrai versszakot és rímet (ő általában mester a' verselésben); 's az egészet a' phantasia' varázsa lebegi körül. „Az úr és szolga (Herr und Sklave, szomoruj. 2. felv.; 3. köt.) ellenben borzasztóbb, lélek-lázasztóbb, hogysé hatása aetheticai lehetne, bármily talentummal van is kivéve. — A' spanyol drámától a' szerző legujabban a' némethez tért vissza, mellynek Lessing törte meg pályáját 's Goethe és Schiller műveltek; ide tartozik „A' börtön és korona (Kerker und Krone, nézőj. 5. felv.; 2. köt.); tárgya Tasso' halála, mellyet azonban Raupach, noha kevesebb költői erővel, e' formában szerencsésben használt. Zedlitz nem olly egyszerűen fogta azt fel, mint Raupach, és semmi sem éri fel nála azon szép gondolatot, mi szerint Lenóra, melly a' „Börtön és korona“ban csak szenvedőleg jelenik meg, Raupachnál a' szeretett férfinak a' halhatlanság' diadalmát készíti elő. A' characterek, egészben, jobban vannak ugyan tartva, Antoniót kivéven, kiből Raupach csak csevegőt, Zedlitz pedig szolgálai lelkü udvari bolondot csinált; de vannak némely hosszadalmas helyek, 's kevesebb színösmeret, mint Raupachnál. A' dictio azonban felette szép. — A' két vígjáték (4d. köt.) igen különböző becsű. Az elsőben (Cabinets-Intriguen), hol egy ledér komorna urasága' cabinetjében fondorkodik, a' cselszövény bányadt, 's e' mellett még is lázasztó, minthogy a' vásott leány' csele, egy jeles asszony' ellenében sikerül. Elmésség mellett kevés comical erő, elvétett characterrajz, unalmas elbeszélő magánybeszéd, kelletlen helyzetek, széles prosa. A' második „Liebe findet ihre Wege“ egészen spanyol szellemű; érdekes szövevény, szép versekben, 's kizárólag finomabb közönségnek való; közönséges nézőnek nem érthető.

Méry és Barthelemy, „le fils de l'homme“ című költeményükhöz adott jegyzeteikben báró Zedlitzet, „jeune poète hongrois“nak nevezik. E' becsület bennünket nem illet; a' lelkes férfi, a' „Todtenkränze“ éneklője, Szi-
léziában született.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— A' Hasznos Mulatságok' 24d. számában (mart. 22d.) tetszett egy névtelennek tagadni, hogy az Athenaeum' 2d. számában érintett, 1638ban, Rómában költ magyar bulla, az általam idézett helyen (Tudománytár, III. 242—4) feltalálható volna; 's egyszersmind ámtásról, csalódásról, költésről vádolja a' szerzőt, 's felszólítja, igazítaná meg botlását. Bármily birta a' névtelen urat e' tréfára, nekem itt semmi igazítani valóm nincs; mert az idézett helyen, minden látni akaró láttára ki van nyomtatva az említett oklevél. Ellenben a' névtelen viszont én kérem, ne tulajdonítson nekem olly állítást, melly soha enyém nem volt; 's ne állítson dolgokat, mik az egész közönség' tudtára hamisak. „A' római curiának magyar nyelven írt bullája“, mond ő; de ilyenről én soha és sehol nem emlékeztem. „Az Athenaeum a' magyar tudósokat kis botlásokra is szigorúan emlékezteti“; de az Athenaeum soha, sem kicsiny, sem nagy botlásokat nem rovott meg, 's nem fog; mert a' critica, körén kívül van. — 'S így tartsa szem előtt a' felszólaló maga az evangéliumnak maga által felhozott szavait: „Nolite iudicare, vt non iudicemini.“ Egyébiránt, ki abban, a' helyett hogy örülné, meg tudna „ütközni“ 's pedig „nagyon“, ha a' curia magyarul írta, annak sem én, sem más az Athenaeum' írói közül a' hon' szent ügyében nem ír. Az illyenekre nézve követjük Urunk' tanácsát, midőn mond ugyan a' 7d. cikk. 6. v.: „Nolite dare sanctum canibus; neque mittatis margaritas vestras ante porcos; ne forte conculcent eas pedibus suis, et conuersi dirumpant vos.“

D. S. F.

Literaturai mozgalmak.

— Legújabb jelenetek. — Egyházi Tár. Kiadja Guzmics Izidor, bakonybéli apát. Kilenczedik füzet, vagyis új folyam' 2d. f. Pesten, Beimelnel. 8. 1 ft.

— Tudománytár. Kiadja a' m. t. t. Szerkezteti Csató Pál. XII. köt. (1836ra 4d.). Budán, n. s. Tartalma: Mathesis: A' bécsi mértékrendszer (Vállas). Országismeret: Adatok az éjszakamerikai egyes. státusok' országismeretéhez. Hadtudomány: Francia seregek (Amber' nagy munkája után). Literaturatörténet: Magyar legújabb mathematicai lit. 's visszatekintés a' régire (Vállas). Az olasz szépliteratura' veleje (Kis J.). — Literatura. Gervinus: a' német költés' története. A' török lit. jelen állapota. — Vegyes közlések. Legnagyobb könyvtárak a' régi és újabb időkben. M. t. társaság. Dolog- és névmutató a' III. d. évhez. —

— Római classicusok magyar fordításokban. Kiadja a' m. t. t. II. d. kötet: M. T. Ciceróból beszédek, levelek és Scipio' álma. Fordítá Kazinczy Ferencz. Budán, m. kir. egyet. nyomt. 1837. n. 8. 218 l. velinen 4 ft. 36 kr. nyomt. pap. 1 ft. 12 kr.

— Első oktatásra szolgáló kézikönyv, vagyis a' legszükségesebb tudományok' összvésege, vallási különbség nélkül, minden neptanító 's tanuló' számára készült, 's

a' m. t. t. által első rendű Marczibányi Lajos-jutalommal koszorúzott 's az academia' költségén kiadott pályamunka. Irta *Edvi Illés Pál*, nemesdömölki ev. pred. stb. Budán, m. kir. egy. bet. 8r. 672 lap, Magyar- és Erdélyország' földképével 's a' mérges növények' színelt rajzaival. Kemény táblában postapap. 2 ft. 40 kr. köz. pap. 2 ft. Félbörbe kötve 6 kr. drágább.

— Kivonatja az 1832/6. évi országgyűlésen alkotott törvénycikkelyeknek betűrendhez alkalmazva, a' földes uraknak, azok' tisztviselőinek és a' jobbágyoknak használatára. *Medgyesy Adalbert*, gr. Károlyi Lajos úr' nyug. számvevője. Győr, 1837. n. s. 50 kr.

— A' tanítás' kezdete, vagyis a' kis gyermekeket gyönyörködtetve oktató képeskönyv. 50 színelt képpel. Bécs. 3 ft.

— Szükséges értekezések a' valódi magyar borokat ismertető társaság' szabályai felett, a' társaság' t. cz. tagjainak figyelmeztetésül. A' választmány' megbízásából Schams Ferencz, vál. tag. (magy. és németül). Pesten, Landerer' bet. 1836. 4r. 9 lap.

— Dissertationes in res Hungariae veteris historico-criticae. Scr. *Georgius Fejér*, bibliothecarius. Budán, m. k. egy. bet. 1837. n. s. 179 l. kötve 40 kr.

— Directorium iuratum incl. tabulae reg. iud. notarium stb., ab Ign. Kassics. 2d. kiad. Pest, 1837. n. s. 2 f. 30 kr.

— Sajtó alatt vannak: Pesten Károlynál: Magyarország' mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben, *Fényes Elek* által (Vesd ö. Figyelmező, 3. sz.), IId. kötet, melly magában foglalja Árva, Bács, Bars, Esztergom, Hont, Liptó, Nógrád, Nyitra, Pest, Pozsony, Turóc, Trencsény és Zólyom megyéket. Előfizetési ára a' több mint 40 ívnyi kötetnek csak 2 ft. A' szerző a' többi öt kötetnek is egymás után ki-jövetelét igéri.

Ugyanott: Magyar költészet. Tanítványai' számára írta Homokay Pál, a' losonezi ref. lyceumban ékesszólás' prof.

— *Edvi Illés Pál*, minden ker. vallásbeli felekezetek által használható predikációira, szám szerint 71-re, aláírást hirdet. Ára a' két kötetnek 2 ft.

— *Dr. Balogh József*, újabb munkájának „Szikfoldhasznosítás' tudománya“ előfizetési árát 2 ftra szállította le, hogy abban többen vehessenek részt. A' 'munka' kiadásából látandó hasznót a' szerző a' Nagylőrösön, ez idén alapított practicus gazdasági iskola' szükségeire ajánlotta fel, név szerint, hogy e' pénz' kamatai évenként a' köz leczkéken agromomico-chemicai experimentumok' tételére, vagy ezekhez való készülétek' szerzésére fordíttassanak.

— Cons. *Schedius*, hirdeti az általa készített „Magyarországi örökös tartományoknak földirati kézikönyvének“ nem sokára a' nagy abrosz után egy kisebb, egy lapnyi földképpel megjelenését.

— *Warga János*, kőrösi lyceumi prof. 's m. tud. társasági l. tag „közvetlen gondolkozás-gyakorlatok az elemi iskolák' számára“ czimű munkája' első folyamát készül sajtó alá bocsátni.

— *D. Kovács Pál*, Thaliája' harmadik kötetét szándékozik jövő pesti vásárra kiadni.

— *Egyed Antal* apát 's m. t. társasági l. tag, Ovidius' ismeretes fordítója, jelenen Tibullust teszi általi honi nyelvünkre.

— *Fejér György* diplomaticai codexét folytatni fogja.

— *Dr. Töpler Edvárd*, egy, németek' számára írt nagyobb 's egy kisebb magyar grammatica' szerzője, jelenen egy, számos jegyzésekkel 's kised szótárral ellátott olvasókönyvet szerkeszt német atyáinkiai' számára.

Magyar tudós társaság.

— A' m. tud. társaság' játékszíni küldöttsége' munkálatairól harmadik értesítés. (Az első l. a' Hazai 's K. Tudósítások 1836 első félévi 39d. a' másodikat 2dik félévi 18dik számában.) A' küldöttségnek Róthkrepi Gábor l. t. jegyzősege mellett, m. e. november 19kétől mostanig tartott hét ülésében tizenegy színmű adatott be; mellyek közt 1 eredeti, 10 fordítmány. Ezek közül elfogadtatott hét fordítmány, kettőnek vizsgálata még foly, visszaadatott 1 eredeti, 's 1 fordított szomorujáték. Az elfogadott színművek, a' beadás' kora szerint, következők: 1) „Richard király a' szent földön“ történeti színjáték 4 felv. szerző Lambert, fordítá *Szigligeti Eduárd*. 2) „Fiesco“ szomorujáték 5 felv. szerző Schiller, fordítá *Nagy Ignác*. 3) „Griseldis“ dramai költemény 5 felv. szerző Halm Fridrik, fordítá *Fáncsy Lajos*. 4) „Richard' vándor élete“ vígjáték 4 felv. írta O'Keefe John után Kettel G. fordította *Szigligeti Eduárd*. 5) „Notre Dame' harangozója“ regényes dráma 6 képezetben; Hugo Victor után írta Birch-Pfeiffer Karolina, fordította *Fáncsy Lajos*. 6) „Rágalom' iskolája“ vígjáték 5 felv. Sheridan Brinsley Richard után fordítá *Tóth Lőrincz*. 7) „Utazás közös költségen“ vig rajzolat 5 felv. írta Angely Lajos, fordítá *Fáncsy Lajos*. Ezekből a' budai színpadon februar. 27ig csak kettő adatott, u. m. „Fiesco“ és „Griseldis.“ A' múlt évben elfogadott 11 színmű közül még 3 várja az előadatást, u. m. „Garrick Bristolban, Felővasó nő, és Marion de Lorme.“ — Ismételve jelentetik, hogy a' melly színész-társaságok ezen vagy a' régebben elfogadott darabok' valamelyikét költségekön le kívánák másoltatni, e' tárgyban a' titoknoki hívatallhoz folyamodhatnak bérmentes levelekben. Pesten, a' m. t. t. kisgyűlésből, februarius' 20. 1837.

D. Schedel Ferencz, titoknok.

Igazítások. A' Figyelmező' 10d. száma' 84d. lapján, az első hasáb' 44d. sorában *karlócza* helyett olv. kálócza; 's a' 2d. hasáb' első sorában *Simon* helyett: Timon.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHЕDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Pesten.

Április' 4d. 1837.

13. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Természeti tudományok. Tschарner' physicája Bugáttól (*D. Schedel F.*)' 101. l. Mathematicai tudományok. Nagy Károly' algebrája (*D. Vállas A.*), 102. l. Országismeret. Doboka vmgye Hodortól (*D. S. F.*), 104. l.

MAGYAR LITERATURA.

Természeti tudományok.

- 1) *Tapasztalati természettudomány (physica). Tschарner Boldogbul fordítva Bugát Pál által. I. kötet. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1836. n. 9. 188 l. 3 köre metszett táblával.*

Apáczai Csere János apánktól fogva, ki ezelőtt közel kétszáz évvel, aránylag nem nagy, de tömött encyclopaediájával, sok tudománynak meg kezdte literaturánkban törni az utat; egész Varga Mártonig, kivel a' folyó század' első tizedében a' magyar physica kezdődik; többen próbálkoztak e' mezőn, de az egy Révait kivéven, ugyan csekély szerencsével. Bertalaní Pál, Horváth György, Szőnyi Benjamin, sőt maga a' nagy tudományu Molnár János kanonok is, birkoztak a' nyelvvel, de nem bírtak vele. Emez adta első „a' physica' eleit“ teljesen (1777); de röviden, de tökéletlenül, 's kevés módszerrel; azonban már ő is érezte azt, hogy eredeti nyelvet tartakzni nem illik, nem szabad; már ő figyelmeztete, hogy nyelvünk más nemű mint a' franczia, mellyben a' görög 's latin szó, rokonságánál fogva, kicsiny változtatással elvegyül; 's ajánlja a' neológiának akkor neki

eredt németek' példáját, kik, u. m. „e' dologban a' francziáknál nehezebb és érdemesb munkát üznek“; 's ismervén nyelvünk' képzenységét, „ha nem tartjuk egyedül csak azt magyar szónak, — mond — a' mihez eddig szoktunk, meg kell vallanunk, hogy nyelvünk olly bévséges, hogy némelly tudományokhoz tartozandó egy szó' helyébe többet is állíthasson.“ Ezen az úton indúlt utána három évvel a' feledhetetlen Révai, midőn Makó' munkáját a' villanyosságról (nála: gyántázat) magyarázta; de melly másképen zeng már itt a' nyelv; melly világosság, tisztaság, kerekdedség és csín; a' ki nyelvünk' alkalmas voltán kételkedék, itt meggyőződhetett az ellenkezőről. Ezt Segesvári követte, Derham' physicotheologiai szempontból induló, gazdag tartalmu munkája' magyarázatával (1793), kevés stilisticai ügyességgel ugyan, de figyelemmel ő is a' nyelv' tisztaságára. Jeneyt (1791) és Fábián Józsefet (1803), minthogy a' népnek irtak, egyéb tekintetek vezették. Nagyváradí prof. Varga adott első, teljes, a' tudomány' akkori állásához mért magyar physicát; 's munkáját helyes módszer 's világosság ajánlották. Ő is igyekezett magyarul írván,

magyarul írni, 's ha kevés szerencsével alkotta is műnyelvét, azt mégis megmutatta, hogy nyelvünk a' természettan' tág mezején sem fog más nemzeteké mögött elmaradozni. Következtek Bode, Bonnet, Funke' 's egyéb külföldi szerzők' fordítói, 's a' physica' némmel egyes részeinek kidolgozói külön munkácskákkal és folyóirásokban; de ezek, disiecta membra poetae, eldarabolt próbák, minden összefüggés, és elegendő nyelvtudományi készület nélkül. És így állott magyar physcánk, midőn prof. Bugát egy ilyennek adására magát elhatározta.

A' kérdés az volt, mi alkalmas és célhoz vezetőbb: új kézikönyvet szerkeszteni, vagy már kész, 's elismert jósaú idegent fordítani. Az első rendbeli feladás azokat nézi kötelességképen, kik e' tudományt hivatalosan vallják, kik világosító próbatételekkel napenként foglalkoznak, 's így képesek a' fenforgó nézeteket saját tapasztalatgatással vizsgálni, igazítani, tovább terjeszteni; 's a' tárgyaknak ekkép compenetrálása után előadásokba azt a' sajátságos életet lehelni, melly a' compiliatiót is eredetivé bélyegzi, minekutána az idegen találmány a' szerző' saját vizsgálatán 's individualis criticáján keresztülment. Míg illy alappal lépne fel valaki hazánkiai közül, Bugát prof., kinek helyzete nem engedé a' tárgy felett uralkodnia; javallást érdemel, hogy ítt is, mint egyebütt, megvetvén a' compilatori dicsőséget, eredetiséggel kérkedő kevesbbé jó könyv helyett, inkább osztálybeli practicus férfinak próbált 's elismert használatossága 's jósaú könyvét fordította.

Az előttünk fekvő első rész, hat szakaszban a' testekről általánosán; a' merő testek' mozgásairól, és azoknak súlyegyenéről; a' csepfolyósága, 's a' terjedékeny folyó testek' súlyegyenéről és mozgásairól; a' hangról 's a' hévről értekezik; alaposan, világosan, sőt népszerűen, mondanám: mert, valamint a' szerzőnek Németország' több városaiban, számos esztendőök óta élő szóval adott 's ismeretes ügyességével véghez vitt tapasztalat-tételekkel gyámolt cursusai a' nagy közönségnek, sőt a' nőnemnek is voltak szána; úgy e' könyv is a' physica' legfontosabb és közérdekűbb tárgyainak, a' tudomány' legújabb állapotja szerint, adja átnézetét a' mathematicai előkészület nélkül szükkölködőknek is elég világos 's eléggé felvilágosító előadással 's ál-

landó tekintettel a' természeti erők' sokféle alkalmazásaira az életben. Ez a' practicus oldal, e' világosság 's könnyen felfoghatás; másfelül a' tudósok' különböző véleményeinek elfogulatlan 's vigyázó használása egyiránt éldelhetővé és becsessé tesz a' munkát; 's valamint az eredeti, Németországban tapssal fogadtatott, 's tíz év alatt három kiadást ért; úgy e' magyar fordítás is számot tarthat minden művelt hazánkiai' figyelmére; sőt a' házi tanításra, 's értelmes magyarázó' segedelmével, hölgyek' oktatására is alig lehet alkalmasabb és célhoz vezetőbb kalaúzt választani. 'S ezt annál inkább, minthogy a' fordító' műnyelve, a' tárgyakat elég bélyegzőleg jeleli meg; e' mellett könnyen érthető 's tanulható; az előadásban pedig, félre tevé a' rövidség' keresését, leginkább a' világosságra ügyelt, sőt helyenként egyenesen magyarázólag fordított. Fentartjuk magunknak a' szerző' egész physikai műnyelve' bírálatát a' második kötet' kijöveteléig, midőn az be lévén fejezve, róla alaposabban fogunk szólhatni; és csak azt érdekeljük, hogy, fájdalom, „egészen szükségtelen újításokat“ itt is leltünk (p. jelenleni, e' h. lenni, vagy jelen lenni; tehátlani, e' h. következtetni; érül és érülközik, e' h. érintkezik, hírnököl, e' h. hirdet stb). Azonban, vbi plura nitent Az egész bizonyosan egyike leghaszonvehetőbb tudományos könyveinknek, és azt ohajtatja velünk, hogy, vajha a' második rész is minél előbb jelennék meg, mellyhez a' műszavak' magyar-német és német-magyar lajstroma ígértetett, mi által azok' gyorsabb megtanulhatása, 's általában a' könnyebb érthetőség nem kis mértékben fog elősegíteni. Reményljük, a' szokott tartalmion kívül az efféléknél olly szükséges, bő tárgymutató sem fog hibázni.

D. Schedel F.

Mathematicai tudományok.

- 3) *Elemi arithmologia, arithmographia. Második rész: Elemi algebra. Számítás közönséges jegyekkel. Irta Nagy Károly (m. t. társ., amer. phil. t. rendes tag). Bécs, Rohrmann és Schweigerd, cs. k. udv. könyvtárosoknál MDCCCXXXVII. n. 8. XIV és 373 lap. Ára 1 ft. 40 kr. cp.*

E' munkájáról a' szerző maga a' következőket mondja: „Jelen munka a' számításnak egészítője, és egyszersmind bevezető az analysisba. Előadja a' tudomány' legbecsesb és

leghasznosabb tárgyait, (magában) foglalván azt, mi az újabb előmenet' és vizsgálatok' következtetése, kizárván, mi régebb vagy inkább történeti 's mit, a' tudományt 's annak útját nyomozó tanuló, több nyelveken irt számos könyvekben megtalál." Ennyit a' szerző az előszóban. Már a' foglalatból is kitetszik, hogy a' szerző részint többet ad, mint közönséges elemi könyveink, 's részint (nálunk) szokatlan tekintetekkel él. Például szolgálhatnak: az „egyenletek közönséges theoriája“, és a' gyökerek- és mutatókróli alszakaszok. Fölösztása és elrendelése a' fölvetett tárgyaknak ez: I. szakasz. Alap műveletek; II. szak. Factorok és osztók; III. szak. Törtek (közöns. törtek, lán cz- és tizedes törtek); IV. szak. Emelések és gyökerek (mutatói számírás); V. szak. Többtaguak emelése, gyökérvevés; VI. szak. Arányok, progressiók és sorok (arithm. geom. és kevert sorok); VII. szak. Logarithmók; VIII. szak. Egyenletek (első és másodrendű egyenletek egy vagy több ismeretlennel, kéttagú egyenletek); IX. szak. Egyenletek' közönséges theoriája (közönséges föloldások közelítés által), pénzbeli kamatok' viszonyai. — Ref. ismételni nem akarja, mit a' tiszta mathesis' tanítványainak helyes elrendeléséről más helyen már mondott, 's mire visszatérni kétség kívül még lesz alkalmá. A' szerző a' jelenkor' leg tudósabb mennyiség tanítói példájára elszakasztá a' változatlan, azaz állandó mennyiségek' tanítványait a' változókat illetőktől, 's ez utolsókat az analysisra hagyá. Mert a' felsőbb egyenletek' ismeretlenét változónak nézni nem lehet, valamint a' bizonytalan egyenletekben előforduló egyik ismeretlent sem, kivéven ha ez semmi föltételhez kötve nincsen. Ezt előre bocsátván, ref. a' tárgyak' fölvetését és elrendelését igen helyesnek találja. 'S örvendeni kell minden igaz hazafinak, hogy nálunk, olly kevés ösztön és serkentés mellett is, támadnak férfiak, kik, bő és alapos tudományoknál fogva, hátra maradt hazájok' fiait egyszerre a' műveltebb nemzetek' tudományos titkaiba avatni képesek. Hogy a' szerző a' legújabb nézeteket követte, nem kevés dicséretére válik; de, ha lehetne, még inkább dicsérnök, hogy megkimélt pusztá speculatiókkal — melyeket elkerülni gyakorlott analistának majdnem lehetetlen. — A' munka'

legszebb oldalai közzé tartozik, például, e' sornak

$$\frac{1}{2} = 1 - 1 + 1 - 1 + \dots$$

megfejtése a' maradvány által, 's általában a' maradványra figyelés, mi az újabb idők', Lagrange' és Cauchy' tulajdona. Euler a' sort még az 1 és 0 közti ingadozás által fejtette meg. Aztán a' 42. lapi tétel: „Ha valamely kifejezésben a' betűnek olly értékét adhatjuk, hogy az egész mennyiség semmivé lesz, akkor a' betű és ezen érték közti különbség, factora az adott mennyiségnek.“ Szembetűnő, hogy ez által a' szerző megelőzi azon akadályokat, melyek előlálhatnak az egyenletek' theoriájában. Ref. örömmel olvasa a' 83. lapi észrevételt, hogy ha

$$\frac{-1 + \sqrt{-3}}{2} \cdot a \text{ és } \frac{-1 - \sqrt{-3}}{2} \cdot a$$

harmadik fokra emeltetnek, a' következet mindig $= a^3$. Így anticipálja a' szerző, hogy a^3 -nak három gyökere van, t. i.

$$a, \frac{-1 + \sqrt{-3}}{2} \cdot a, \frac{-1 - \sqrt{-3}}{2} \cdot a.$$

Továbbá említetik, hogy

$$a^2 + b^2 = [a + \sqrt{-b^2}] [a - \sqrt{-b^2}],$$

minél fogva $(a^2 + b^2)^3$ gyökerei tudvák. Ref. kijeleli még a' binomium' alkalmaztatását, és a' logarithmok' kiszámítását illető tételeket és észrevételeket. Ez utolsók közt a' megfordított kérdés' megfejtése is találtatik, t. i. valamely logarithmushoz az illető számot meg tudni, 's ennek következtetésében Dodson' táblája. — Az előadás legtöbbnyire világos; ellenben a' nyelvvel vétkes gondatlansággal bánik. Ref. sajnálkozik, hogy a' szerző néha nem hivatkozik előbbeni tételekre, vagy Arithmeticiájára, mi a' tanulást nem kevéssé elősegítené. Így, például, a' 47. lapon 3)-nál a' 32. és 33. lapi tételeket emlékeztetbe hozni nem vala fölösleges. Nagyobb akadályok talán, némely tanulókra nézve, a' számos nyomtatási vagy írásbeli hibák, 's ref. reményli, hogy a' szerző a' javítandó hibák' lajstromát még igen sokkal fogja bővíteni. Így áll:

$$\frac{a\sqrt{-1} + a}{\sqrt{-1} + 1} \quad \text{vagy} \quad \frac{\sqrt{-a^2} + a}{\sqrt{-1} + 1}$$

helyett a' 83. lapon:

$$\frac{a\sqrt{-a+a}}{\sqrt{-1+1}}$$

így 114. l.

$$\left[\begin{matrix} m \\ r \end{matrix} \right] = \frac{m(m-1) \dots (m-r+1)}{1 \cdot 2 \dots r}$$

helyett

$$\left[\begin{matrix} m \\ r \end{matrix} \right] = \frac{m(m-1) \dots (m-r+2)}{1 \cdot 2 \dots (r-1)}$$

Aztán a' 116. lapon a' következőben:

$$(1+z)^{-m} = 1 - \left[\begin{matrix} m \\ 1 \end{matrix} \right] z + \left[\begin{matrix} m \\ 2 \end{matrix} \right] z^2 - \left[\begin{matrix} m \\ 3 \end{matrix} \right] z^3 + \left[\begin{matrix} m \\ 4 \end{matrix} \right] z^4 - \dots$$

$$\left[\begin{matrix} m \\ r \end{matrix} \right] \text{ alatt ez értetik}$$

$$\frac{m(m+1) \dots (m+r+1)}{1 \cdot 2 \dots r}$$

az előbbi értelemhatározás ellenére. A' 121. lapon

$$\frac{1}{x^m} - m \cdot \frac{a}{x^{m+1}} + \frac{m(m+1)}{1 \cdot 2} \cdot \frac{a^2}{x^{m+2}} - \frac{m(m+1)(m+2)}{1 \cdot 2 \cdot 3} \cdot \frac{a^3}{x^{m+3}} - \dots$$

helyett áll:

$$\frac{1}{x^m} - m \cdot \frac{a}{x^{m-1}} + \frac{m(m+1)}{1 \cdot 2} \cdot \frac{a^2}{x^{m-2}} - \frac{m(m+1)(m+2)}{1 \cdot 2 \cdot 3} \cdot \frac{a^3}{x^{m-3}} - \dots$$

A' polynomium

$$[a + bx + cx^2 + \dots]^m$$

kifejtésében mindjárt x^5 „velejárója“ hibás, melly, mint tudjuk,

$$= m a^{m-1} d + m(m-1) a^{m-2} b c + \frac{m(m-1)(m-2)}{1 \cdot 2 \cdot 3} a^{m-3} b^3$$

A' 146. lapon többször áll $\frac{am}{m-1}$ helyett $\frac{am}{m-1}$.

— Már ezekből is látni fogják az olvasók, milly vigyázattal kelljen lennünk a' szerző által fölhozott alkatok iránt. Ref. azt hiszi, hogy a' szerző sokkal fölebb polczon áll, 's tudománya sokkal velősebb és alaposb, mint

hogy híre, mellyet való érdemek által szerze magának, az előhozott hibák miatt legkisebbé is csonkulhatna; mindazáltal el nem hallgathatta azokat, leginkább az olvasó vagy tanuló' könnyebbsége miatt, mellyet szem előtt tartani és előmozdítani hazafiúi kötelesség. Ajánlja végre ref. e' könyvnek szorgos olvasását, vagy inkább tanulását, 's biztosan reményli, hogy az olvasó csakhamar észre venni, melly végtelen nagy különbség van e' jeles munka, 's azon elemi 's legnagyobb részint elavúlt bevezetések közt, mellyekkel bennünket Dugonics, Pethe, 's utánok mások is, megajándékoztak.

D. Vállas A.

Országismeret.

- 2) *Doboka vármegye' természeti és polgári esmértetése. Köré metszett pecsétjével 's földabroszával. Hodor Károly által. Kolozsvárrt, Barra Gábor' könyvkereskedésében. 1837. n. 8r. XVIII és 927 lap ('s 6 lap hibák). Velencei velűnen 3 ft. 40 kr., nyomt. pap. 3 ft. cp.*

A' természeti állapot' leírásával kezdődik Doboka vármegye' ismertetése. Mintán a' szerző itt nagyságát, határait, földé' mine-miségeit, az ásvány és növényország' termékeit, az ott lakó állatokat, hegyeit 's vizeit röviden érintette vagy elszámálta volna, át-megy polgári ismertetésére. Itt a' megye' eredetét, nevét 's régi kiterjedését nyomozza; majd annak jelen osztályát, magvaszakadt birtokosai' névsorát adja, 's ezek közül az emlékezetesbokről historiai adatokat (nem kevesebb mint 210 lapon), a' jelen birtokosok' lajstomát; a' megyei gyűlések' 's különféle bírósékek' nemeit, szerkezetét, történeteit; azon országgyűlések' jegyzékét, mellyekre Doboka vmegye követeket küldött; az adó' nemeit 's történeteit; a' megye' közgazdasági állapotját; a' nemesi fölkelés' viszontagságait; katonafogást 's a' köznép' egyéb terheit. Ezeket a' megye' kinyomozhatott történetei követik évrénd szerint; aztán a' gazdasági 's ipari állapot; a' megyei hivatalok' történetei 's az azokat viseltek' jegyzékai; a' nemesség, köznép 's nőnem' erkölceinek képe; végre az egész megye' teljes és aprólékos leírása, t. i. mind a' két kerületnek természeti állapotja, osztálya, történetei 's aztán járasonként minden nagyobb kisebb hely' leírása, t. i. nagysága, fekvése, birtokosai, lakói, történeti

's egyéb nevezetességei. Befejezik az egészet a' megyében fennálló (bevett és türt) vallások' historiája 's állapota; 's a' czímer, pecsét és megyei zászlók' leírása 's története.

A' tartalom' átnézetéből láthatja az olvasó, hogy a' rend, melyet szerzőnk követ, nem rend; e' roppant tömege a' mindenféle adatoknak nincs valamelly vezető elv' fonalára fűzve; 's e' hiánya az előre gondosan tervezett helyes osztályozásnak mind az olvasóra nézve nehezíti az egésznek kellő áttekintését 's az egyes tárgyak' keresését; mind a' szerzőt majd össze nem tartozó dolgoknak egy cikkelybe szorítására, majd némelyeknek eldarabolására, majd mások' ismétlésére tévesztette. Nehezítik ezen kívül a' könyvnek, ha használatát nem is, de éldelését, az előadásnak minden hitelt felülmúló áradozása, a' gyakran közbeszótt elvont elmélkedések és sokszor lapokra terjedő félrecsapongások a' tárgytól, (p. az az apostrophe a' fősvénység ellen, 357—8; a' szépnemnek a' férfiakra való befolyásáról, 504—6; az asszonyi kötelességek' elmulasztásáról, 509; az ifjui álmak' mulandóságáról 667; a' vallás szükséges voltáról 814—5; stb, — ismét, előszámlálván azon országgyűléseket, melyekre Doboka követeket küldött, 273 's köv. II., az 1698diki károlyfejérvárinak minden jelen volt tagjait feljegyzí 7 lapon; így, Bonczhidjáról említvén, hogy a' XIII. század óta Bánfyak bírták, 13 lapon kitér a' Bánfyak' történeteire, 670—683; ismét Czege helységénél ad vocem: gr. Vass Imre, 16 lapot tölt be ezen ház' dolgaival 709—725 l. stb), mik részint nem tartoznak Doboka vármegye' leírásához, részint külön szakaszt kívántak; továbbá a' tárggyal össze nem függő sok idegen mondatok' és versek' idézete; a' sok szükségtelen magyarázatok (a' gubicsról emlekezvén, megmondja: mi a' gubics; a' bábáról: mi a' bába stb); a' leírások' dagálya (nevezetes itt az a' leírás, mit huhog éjfélnkor a' kendi várhoz közel szírt' csúcsában a' halálmadár 600—1; vagy a' bonczhidjai kert' festése 668—70, stb). Mi a' historiai szakaszokat illeti, a' szerző itt pusztá töredékeket, adatokat ad, minden összefüggés nélkül, 's e' fölött nem is tudjuk mindig milly forrásból merített; itt ott pedig hézagokra is akadunk, millyen péld. a' megye' történetében az 1785 évről 1821re átszökés (387. l.), melly időszak, lehetetlen, hogy

minden följegyzésre méltó adat nélkül szükködjék. Legtökéletlenebb a' geologiai tekintetben nevezetes megyének természeti leírása; az egésznek pedig leggyengébb oldala a' nyelvbéli előadás; mert az író nem csak minden grammaticai szabályosságot vet meg; hanem a' beszéd' szövetére is oly kevés gondot fordít, hogy alig van lap, mellyen logikai- vagy rhetoricailag helytelenül alakított beszédcet ne lennénk. Mit mondjunk még a' helyesírásról, interpunctióról, 's a' nyomtatási hibák' legiőről.

'S mind ezek mellett is ref. a' kilenczszáz lapot haladó könyvet nem olvasta sok öröm nélkül. Mindenek előtt nem szabad elhallgatnunk a' szerzőnek, az adatok' gyűjtésében bizonyított valóban példás buzgóságot; 's illik itt azon panaszát (XII és 395 l.) ismételve az egész hazában visszahangoztatnunk; hogy több köz és számos (legalább 16) magányos levéltáraknak „mellyek eltiltott rejtekjökben a' hazai tudományokat nem, hanem a' molyokat táplálják,“ használatához nem juthatott. Mikor fogja a' közvélemény az illy szűkkelüliséget elég érzékenyen sújtani? Mikor fogják régiebb nemzetségeink, 's különösen több erdélyi városok, egyh. testek 's kivált a' szász nemzet követni a' fels. udvar' példáját, melly a' „cs. kir. titkos házi 's udvari levéltárt“ is oly szívesen tárja fel a' tudományos kutató előtt? Annál nagyobb pedig Hodor úr érdeme, hogy ennyi akadályok mellett is, oly sok anyagokat gyűjtött, mik nem csak e' megye', hanem Erdély' történeteire 's az erdélyi életre nézve is annyi érdekest foglalnak magokban. A' statistikai rész különös gondnal van dolgozva; 's a' szóbeli hagyományok mindenütt híven följegyezvék. A' mi pedig vonszóvá teszi az egészet, az az élénk tárgyszeretet, melly a' szerzőnek, mint érdekeljük, több tekintetben helyben nem hagyható előadását melegíti, lelkesíti, 's így az olvasót is érdekli; az a' szabadelműség, mellynél fogva nem tartóztathatja magát, szíve' nemes haragjában, megróni a' polgári eröművet zsibbasztó balvéleményeket, nepotismust, a' hűbéri kornak a' nagy számot terhelő, sőt elnyomó institutióit, melyeknek s. omoru következménye az egésznek gyámultalansága; a' vallási türelmetlenséget, 's egyéb a' társaság' édességeit megmérgező vétkeket, v. azt nyomó hiányokat. 'S azért szívesen köszöntjük

az érdemes szerzőt íróink' sorában, 's ohajtjuk, hogy munkája nagyobb részvétet találjon nálunk, mint ön megyéjében, melynek 551 birtokos házaiból... ki hinné! 42 előfizető került.

Kedves leszen, úgy hiszszük, olvasóink előtt a' következő helyek' közlése, melyek egyszersmind a' könyv' ismertetéseül szolgálhatnak.

„A' nemeseknek köz nemzeti gazdaságok földmívelés, ló, juh (keves számmal nemesítve), sertés és barom- (fehér — fekete) tenyésztés. Ugyan ez a' köznép' foglalatossága is. Mindezekből csaknem semmi a' nemzeti jövedelem; sertések' makkoltatásából, gubicsból, (tölgy-, cser-, és bükfa-gyümölcs), méhekből is szinte úgy. Pálinka-főzésen kívül — a' mit a' zsidók üznek lelkesebben megye szerte, hire-pora sincs itt az erő- és kézműveknek (mert a' keletkező cs. gorbói czukorfőzés' kimenetele még bizonytalan). A' nemesség csupán mennyi házi szükségait pótolja; a' köznép pedig ezen felül igen kevés áruba bocsátandó durva vászon- és posztó-műveket készít, — természetmányaik', készítményeik' nagyobb részét önmagok emésztik el. — A' szebb lovak és néhány birka (spanyolhoni juh) gazdák' tiszta jövedelme, nemzeti-gazdasági tekintetben valóban csekély. A' mi a' kereskedést előmozdíthatná, u. m. jó állandó utak, nevezetesen népes városok, nagy folyóvizek, közel kereskedő nemzet, 's egyéb kedvező viszonyok — mind ezektől megfosztva van. Maria Theresia' cambialis 54 pontú alkotmánya nem állhat. Tizenegy helységeiben tartatnak ugyan 31 országos vásárok évenként; de ezekből is a' monopolistákra valami, a' népre pedig még csekélyebb nemzeti haszon háromlik — legkevesebb a' nemességre. — A' nemesség bár hanyatlottabb értékű mint Bethlen Gábor idétte vala; mégis kevésbé, 's mint a' romaiak, mikor már hanyatló félben állottak, a' kereskedést és mesterségeket alávaló foglalatosságoknak tekinti és tartja. Az oláh tunya kereskedni. Az örmény és zsidó veszi legtetemesb hasznát a' vásároknak. — Postaútjai jók kevesek; de kereskedő útjai több ezer ölnyiek 's többnyire rosszak, az utazásra nem vonzó. Az 1807beli útasítás az utak' készítéséről teljesíthetetlen. — A' netalán kémlő útas késik itt céljában; mert igaz lovat fellelt ritkaság a' köznépénél találni. Helység' háza az utazókra nézve egész megyében nincs.

— Ritkaság egy váltó-ekét, hengert, vagy patkánytúrast-símítót látni. Itt egy Krüinitzről tudni, Smith' javallatairól, Thae' gazdasági rendszeréről, Nagyváthy', Pethe' ajánlatairól hallani sem kívánnak. — Ritkaság a' köznép közt két ekét kiállítható gazdára találni. — Nem „II.“, hanem „I. András“ király' korabeli és így nyolczadfél százados mind a' gazdaság' módja, mind az eszközök. — Nemcsak a' köznép, hanem a' nemesek is ezen hírelt Eldoradóban pénzetlenek; vagy mostoha táplálattal zsugorított, vagy labyrinth' ösvényein gyűlt néhány pár ezer forinttal vagy annyit erővel kevés van; de millióval bíró egyetlenegy sincs ide való birtoka után. — Találtatik egyegy dúsabbjaink közt, a' ki szabad és ilendő úton szerzett felesb értékét fősvény megszorítás nélkül az élet' lehető gyönyörűségeire szenteli: mert lehet vesztegetés kívül részt venni a' földi javakból: lehet; de szomorú helyzetünk' közepette, mely keveset nemzeti értelemben! — Valakinek kölcsönözni itt és ma, nem egyéb mint nyügbe bonyolódni: legyen annak kamatja bár legkevesebb; még is későre, rendetlenül, gyakran perrel fizettetik ki; a' töképenz' felvétele pedig mennyi bíró, ügyvédet nem fáraszt ki a' bíró fira szállandó perrel! — Én hála az égnek! sem hitelező sem adós nem vagyok; de itt és most nem is kívánok lenni. Nemlényű törvényeinknek egyike az, hogy miután 1673 a' tizenegyedik és 1691 tizenkettődik törv. cikelyek által az ország' rendei fejedelmi helybenhagyás mellett 100 forint után tíz forint évenkénti kamatot határoztak; 1714 évi tizenegyedik törv. cikk. 's az 1722. nov. 6. költ rendelet' nyomán pedig 1747 febr. 25d. költ kir. visszairat (rescriptum) száz forint' évenkénti kamatját 6 forintra szállította 's szabta (a' mi majd alább is szállítatott; de szabad kény szerint), II. József császárnak 1790 januar. 25. kiadott visszavonó (revocatorium) rendelete óta azonban, törvény gyanánt áll — mégis a' magános hitelezők közül ezt ugyan hányan tartják meg? de pénzbeli hitelünk' nyomorult állapotjához képest egyebet mit tevék legyünk? 'S nyer-e mindig a' hitelező a' cridával, melynek egyébiránt is törvényalkotmányunkban semmi nyoma? — hanemha ezt is a' szokás törvényessé tette vagy teendi az 1772 évi kir. visszairatnál fogva. Legbizonytalanabb lábon állanak a' méltóság'

polczán ülő 's annak elválhatlan külterheit viselő —, a' soha ki nem elégíthető 's camaeleoni változású fényűzés' terhei alatt már már leroskadandó (némelly) nagyobbaknak kölcsönözött pénzek. — Itt is, — e' részben a' „Hitelre“ hivatkozva, — ha egy elvont életű hitelező kiadott pénzét kérni bátorodik, a' későre megadni méltóztatott válasz az óva bánás' leggyengédebb szavaival írva ugyan; de annak megfelelő következet esztendőkről esztendőkre húzva, vonva, facsarva, halasztva, 's a' néha néha kezdeni bátorkodott liquidum debitumú per a' maradékra is kiterjedő bosszúállás' oka. Mi nemzeti gyönyörűség tehát itt, és ma a' szabad és nem illetlen úton szerzett pénz' kölcsönözete? Mit szólunk a' tiszta zálogos ingó és ingatlan javak' visszaszerzésére szánandó pénzekről? ez az a' mit vajha „az új világ“ ne olvasna a' mi dicsőtlenségünkre! igen gyakran nincs veszendőbb érték, mint a' melly ezen ágú perlekedésre fordítatik: itt érzi a' kisebb elnyomattatott sorsát, itt tapasztalja a' nem fénylő, nem ragyogó hazafi ellenjeinek kényszerénti hatalmát. Nem egy, hanem több példa bizonyítja a' zálogos pereknek százados voltát. Lehet-e tehát céliránytalanabb, gyönyörűségtelenebb (mert hányan ki nem hálnak az ilyen perekből!) kiadás az illyennél.“ — —

'S ismét: „Ha valakinek belső öröksége keze és birtoka közt, akkor, midőn valamelly falunak egész határa felosztatik (mert sok falu külhatárai maig is osztatlanok birtokosaik közt) nincs, a' sinórmértékül felvett belső régi ülések (sessio antiqua) nemléte' tekintetéből — bírja bár felét a' határnak sok százados őseiről szállott örökös (haereditario iure) vagy mi legszentebb igazzal, mind azt legkisebb kárpótlás nélkül visszaszerezhetlenül elveszti. — Hol itt a' józan okosság, hol maga a' természet magyarázta igazság? 'S az illyen nemű perek nem számosak-e, nem pénzbe kerülök-e? — Azt, hogy a' természetmények' 's tenyésztmények' ára olly idomtalan a' kéz- és erőmivek' árához képest, nemcsak természeti, hanem ki nem fejthető politikai szomorú helyzetünknek kell tulajdonítanunk. 'S imé ismét egy hatalmas grát a' nemzeti boldogság' lehetősége ellen. — Nemzeti jólétünk' fejlődésének grátloi azok is, kik virágzó egészségeket tékozolva, Epicurusnak áldozva, a' szerelem' bajnoknéi mint annyi bajadérok' karjai közt

hervadnak, vagy kiknek, kevés silány kincseik' imádói halmozatában az emberiség' köz segedelmére, a' nemzet' diszére, a' tudományok' honosítására, a' magyar nyelvnek nemzetesítésével egy nyomban járó hazafiúság' elevenítésére szűk a' keblök, kikre drágán váltandó mámorokban kár, hogy a' sinlódó nemzeti boldogság kiárad, mint a' kik annak ajándékával is élni nem méltók.“ . . .

„Ide tartozandók azok is, kiket a' „Hitel“ és annak „Taglalatja“ egyaránt vádolnak, hogy: számos éveken által volt, de nem élt napjaikban semmi nemesb gyönyörűséget nem ízelítve, végre mindenjutalmok: „fizetett szerető, fizetett jóbarát, unalom, csömör, hazafiak' gyűlölete, idegenek' megvetése, köszvény, tövis koszorú.“ — Vannak itt birtokatlan birtokosok is, kik vagyonjokat a' rajtok fekvő terhek miatt csak mint negativa quantitást birják. Félannyival bizonyosan — ha nem többel — nagyobb évenként a' kiadott (főképen fényűzésre) mint a' megye' határa közt került tenyésztmények' árából gyűlt pénz' mennyisége.“ . . .

„Vannak nemesek alig egy holdnyi földbirtokosok. Nem idegen vendég itt az ottanottani szükség: egy terméketlen esztendő, szárazság vagy esőzés elegendő arra, hogy a' köznép minden élelemtárából kifogyva, vándorlással keresse száraz kenyerét. A' nemesség' nagy része is mind annyiszor ezer szükségektől nyomattatva valahányszor alattvalói, már ennyi század' eltelte után is bár egyetlen egy magtárt a' megyében nem mutathat. Igyekszik törekszik, de mégsem haladhat tovább, feljebb a' Fáy' számlálójánál. Ki van itt a' ki Bajoni Benedekkel felelhetne ma fejedelmének?“

„Magok a' nemesek, jelenleg táplálta 's nyugtatta honjok' csaknem semmi terheit nem viselik; mert a' rendes katonaság a' nemesi felkelést pótolja; a' köznép ellenben annyit, mennyivel többet hasonló gazdasági helyzetben alig lehet. Belőlök is áll Erdélynek három rendes ezredje. Fizeti az adót fejről, földjeiről, legelőiről, szóval: külső minden tenutáimairól, minden darab marháiról; apróbb marhain 's külső természetményein dézma fekszik, teszi (praestat) a' földesúri szolgálatot vagyis szakmányt (robotot) legeggyeneltlenebb alakban a' millyent csak képzelni lehet. Sok változásokon áthalmenve, végre a' robo-

tot Maria Theresia királyné 1769. nov. 12. néminemű rendbe hozta, melly szakmányrendnek (urbarium) homályos nyomai ezek, hogy: minden a' földes urával helytt vagy igen közel lakó colonus (így nevezetik a' föld' colálásáról, miveléséről), zsellér (inquilinus) hetenként akár tenyérrel akár igavonókkal két napot szolgál. A' távulabb lakók' (ilyen sok találtatik) szolgálatját az idő' kedvezése, a' végbeviendő munkák' mennyisége és a' szabad kény szabja ki 's határozza. Néhol ez kész pénzzel váltatik meg. Vannak még jobbágyok is, kik hetenként három napot dolgoznak tenyérrel vagy igavonókkal, ha t. i. helytt vagy közellakók. A' kender, len, gyapjú-mivelés szolgálat' rendén kívül tétetik.

Az a d á s o k (dáciának írják törvényeink) mind ezeken felül valók 's felette különbözők. 1514. II. Ulászló kir. 15, 20, 25 törvény cikelynél fogva végeztetett hogy: a' jobbágyok csirkéből, ludakból, malaczkából „munera colonorum“ nevezet alatt kilenczedet fizessenek. Ma igen különböző mineműségben: úztozás, egy tyúk (karácson' tyúkjá), néhol mogyoró, dió, gyümölcs, komló stb efféle adatik évenként külön külön minden szakmányoló gazdától. Élelemtartások mindnyájoknak igen különböző. Itt az első nap azonnal, ott két — ott három — amott hat nap mulva három czipót, itt főtt ételt napjában kétszer, ott egyszer, amott egyszer sem juttatnak. A' helytt és közelebb lakók czipót vagy főtt ételt felette ritkán várhatnak; 's talán ez az oka, hogy e' megyében minden, főképen az oláhok' szakmány-míveik olly kénytelenek, csigahaladatúak, vagy mélyebb ennek eredete? Különös, hogy az illy terhekkel egybekötött földeknek se mennyisége se mineműsége tekintetbe nem vétetik! Ennél súlyosbak a' status' köz terhei, mellyek a' legidomtalanabb alakban ezer részrehajlások között ezekből állanak: az utak' készítése, levélhordások, rospontozások (praeiuncturae), katonák' élélme pontos kiszolgáltatása, (gabona, széna, szállás, fa, gyertya, főzelék és ágynemű — salgamum —), mellyek mindazonáltal az adóba

szerfelett gazdaságosan feltudatnak, számtalan rovatalok, vámok, a' faluk' jegyzőinek, bikaért, falubíróért stb tenni kellett munkák. Nagy a' rendetlenség ezekre nézve általjában. Az utak' újítása, jobbítása, magános haszon-halászat' tengere 's az adózók' ingyen való terhe, és innen van, hogy tavasszal őszszel olly rosszak járhatatlanok csaknem egész megyében. A' köznép érzette 's érzi miibe kerültek nekik e' megye' 40—45 ezer ölnyi kövezettel készített útjai, mellyeket az előre nem látó hajdaniak gyakran hasábfából alkottak. A' fa- és kőhidak is mind a' köznép pre rovatnak; ezért csuda-e ha azok olly keskenyek, rövidek, veszedelmesek? A' nagy Alfred' arany reteszei nem illettettek Nagy-Britanniában; de itt a' vassrófok is a' hidakról gyakran eloroztatnak; talán hogy saját értékén alkotta a' köznép. — A' toborzás (Werbung) ritka példa itt mostanában. A' közelebbi (1830 évi) ujonczok száma, kiket e' megye elég engedelmes volt országos végzet nélkül adni, 135 vala. A' lajstromokban vannak nyomai, hogy: ezt a' számot ollykor ugyan azon egy évben kétszer is kiállította. Voltak példák a' közelebbi francia háborúk alatt, hogy egyszerre kétszáz ujonczot is kiállított ezen nemes megye zászló alá. Az ujonczok' kiállításának eddig elé divatozott módja ez: a' kir. kormányzék a' főispánnak az ujonczok' számát 's elfogatások' pillanatját kiparancsolván; ez a' főbíróknak élő szóval, ezek a' szolgabíróknak az illy parancsot kiadják, kik ismét élő szóval a' falubíróknak tudokra adják; meghagyván, hogy nemesek' béreseit ne, 's erkölesteleneket, lézengőket, nóteleneket, fiatalokat, oláht, szászt, magyart és cigányt igyekezzenek fogni. Másnap, (mert a' fogás mindig éjszaka történik) az elfogattak kötelen a' megyei vizsgálat (domestica visitatio) előtt a' seborvos' jelenlétében megnézetnek, 's az alkalmasoknak találtattak viszont kötelen bekisértetnek a' kolozsvári és besztercei kerületbeli beállító elegyes biztosság elébe, 's ha jóknak esmértenek holtig tartandó katonáskodásra. Melly megrázó bánásmód e' kénytelen hazaörökkel! Hajdan a' tisztség' közbejötté nélkül földes urakra volt bízva az ujonczok' kiállítása.

Különös érdekű cikkelyek még a' törvénykezésről, a' különféle adókról, a' köznép' characteréről, a' külön egyházak' történetei stb. — Név- és tárgymutató nagy mértékben nevelte volna a' gazdag tartalmu könyv' használatosságát. Becses hozzáadás a' megye' abrosza, mellyen több eddigi földképeinken találtató hibák megigazítvák.

D. Schedel F.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, ugymint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy egy ív; társából a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív. Félévi ára a' kettőnek helyben kihordással, vagy könyvárosi úton, havonként szállítva 4 ft. ep.; postán, nyomtatott boríték alatt 4 ft. 48 kr. ep. — Velinpéldányok félvétenként öt huszassal drágábbak. — Helybeliek évnegyedenként is válthatnak példányt.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

Pesten.

Április' 11d. 1837.

14. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Románok és novellák. Bevezető elmékedések, 109. l. Az elbujdosott Horváth Lázártól (*Tornay*), 112. l. Gyermekoktatás. Edvi Illés Pál' koszorúzott néptanító könyve, 114. l. Magyar dolgok külföldi munkákban, 117. l. Literaturai mozgalmak, 118. l. Magyar tudós társaság, 118. l. Figyelmeztetés 118.

MAGYAR LITERATURA.

Románok és novellák.

Asztalomon heverének az Elbujdosott, Szirmay Ilona, Abafi, Zólyomi, a' Könnyelműek, és Széplaki' Pillangója, melyeket bírálás végett magam elébe raktam, enmagammal tanakodván, bírok-e arra elég tudománnyal és jó lelkiismerettel: midőn egy barátom szobámba lép 's könyveim 's aggodalmim felett hangos kacajra fakadt.

A' komoly tudomány' baráti rendszerint a' költészetnek nem legnagyobb magasztalói. Ez nálunk, hol a' fogalmak koránt sincsenek még minden oldalról kifejtve, ez előtt még met szöbben mutatkozott. Schwartzner valódi lelki örömmel kérkedék statisticájában, hogy ideálja Schlötzer soha sem olvasott verset, 's ezen tudományos szeplőteleniséget ömaga is részéről szigorúan fentartotta. Brassói-Miller, a' n. muzeum' egykori igazgatója, annyira belémerült pompás kiadásokban bírt görög és római classicusaiba, hogy nem győző egy barátját eléggé korholni, midőn őt Schiller' olvasása közben lépé meg. Illy példákat számtalanokat hozhatnék fel.

Literaturánk eddig tagadhatatlanul főleg költészi volt; 's ezen ágán bírnak is már több oly művekkel, melyek becsületünkre válnak. Napjainkban mindazáltal a' tudományos szellem is kezd végre emelkedni, tudományos munkák ohajtatnak, 's ennél semmi sem lehet örvendesebb. Válgék csak a' tudomány szükségünké, legyen az becsülettel és jutalommal összeköttetve, 's tudományos munkák sem fognak elmaradni; mert a' minek becsé és jutalma van, azt az ember nem hagyja műveletlenül. Csalódik, ki e' tekintetben részvétlenségünket ócsárolná. Mihelyt valakiről halljuk, hogy sok könyve van, sokat olvas, tetemes kivonatokat készít; azonnal nagy mélyen hajtjuk meg magunkat előtte, nem is kérdezzvén, képes-e vélt roppant tudományának hasznát venni, bír-e a' felhalmozott tömeg' elrendelésére 's tiszta előadására elegendő teremtmő erőt 's józan ész; vagy tán lelke összeroskad súlya alatt, a' nála csupán emlékezetben rendetlenül heverő ismeretek összezavarodnak, 's a' világ nagy várakozás után nem nyer mást, egy pár hypothetici lehozásnál, melyek az egész közönséget vig kedvre derítik. Egy más komoly tudomány

munkát ad, teszem metaphysicát, 's mert könyve jó köpczös, 's ügyetlen előadása által a' legbecsületesebb ember' fejébe sem fér, örömradiással fogadják, ámbár nem más elavúlt nyelven álmosan készült compilationál, mellyhez néhány könyvnél és jó ülési türelemnél egyéb nem szükséges. Könyvtáraink szűke és silánysága miatt, az igaz, hazánkban nem épen igen könnyű alapos és terjedelmes tudományra jutni, 's illy merő compilációknak is megvan a' magok' haszna, mert minden nemzet nem teremtheti a' tudományt újra, hanem azt az átadás' útján a' műveltebb külföldtől kapja, 's így a' kezdet nem lehet más utánozásnál; Plato még istenét sem teszi világteremtővé semmiből, hanem csak alkotónak eleve lenlővő anyagból. De ezt mind megengedvén, kétségtelen igazság, hogy az így merő szenvedőleg átvett tudomány teremtő erő' ihlete nélkül mind örökké csak holt anyag marad, 's illy holtan született magzatok soha sem mérkőzhetnek az önállólag szabadon teremtő szellem' életteltjes szüleményeivel. Költészetünk még koránt sem fejlett ki egészen, 's hatása műveltségünkre csak ezentúl fog még igazán súlyosodni. A' nyelvnek elébb még jobban el kell készülni, a' költészi szellemnek bővebb tudomány által erősödni, mélyebb művészi nézeteknek kell elterjedni, mielőtt azon istenfiak megjelenhetnének, kiket a' halálához közel Kazinczy' ajkai jövendőlenek.

Illy nézetektől vezettetve, lehetetlen volt fennemlített barátom' grúnykaczajára fel nem hevülnöm. A' legtüzesebb vita keletkezett, melly közt igyekeztem kimutatni a' költészet' kútfejét 's alapját szellemi életünkben, annak lényegét 's viszonyát a' tudományhoz általában, különösen pedig műveltségünket 's nyelvünket illetőleg; másodszor színtezzen pontokat a' regényekre nézve. — 'S mivel ebbeli fogalmink, legalább nem mindenkinél a' legvilágosabbak, nem teszek tán felesleges dolgot, ha a' külön criticákat ezen általános fejtegetéssel bevezetem.

1. Az ember' munkássága két világra terjed, az eszményire (idealisra) és valódira (realisra). Amott művészetet és tudományt űz, szépet és igazat valósítható; itt polgári és házi körben forog, a' jót 's boldogságát előmozdítván. A' művészet és tudomány tehát eszményi munkáságunk' két különvált testvérága. Végirányok

a' gyakorlati munkásság' felvilágosítása 's elősegítése; mert csak tetteleg valósíthatjuk rendeltetésünket. Külön fontosságuk itt azon művészetek és tudományok, mellyeknek az életre közvetlen befolyások van, a' hasznosak az úgynevezett kenyértudományok; de szintolly nagy vagy nagyobb tekintetűek azok mellyek az embert mint embert, alaki (formalis) tekintetben képezik, azaz a' közönséges emberi művelődéshez tartoznak. Illyen a' művészetek közt a' költészet, a' tudományok közt pedig a' philosophia. Ezen két főcsillagzatot szellemi életünkben bővebben kell ismernünk, hogy befolyásokat műveltségünkre 's nyelvünkre alaposan felfogjuk.

A' költészet' és philosophia' tárgyai nem valami egyes dolgok, hanem minden, a' mi csak észrevehető, sőt képzelhető és gondolható: a' mindenség — ember és világ —, sőt azon túl az isten és öröklét. Épen ezen egyetemiségben áll lényeges bélyegök, 's csak abban különböznek egymástól, hogy a' költészet ezen tárgyakat az érzelem és képzelődés' segítségével, inkább külső alakjaikra nézve, képekben adja elő, a' szépség' eszméje' útmutatása szerint, mulattatólag; midőn a' philosophia szintazon tárgyakat az elme és ész' fogalmai által belső lényekre, törvényeikre és czélaikra nézve (az igazság' eszméje szerint) magyarázza, hogy minket felvilágosítson.

Kútfejei mind kettejüknek szint azok: a' költészeté a' tapasztalás és képzelődés, a' philosophiáé a' tapasztalás és gondolkodás; ennél fogva közösek fő tévelygéseik is: az egyoldalú idealismus és az egyoldalú realismus. Ha a' költészet egyedül a' tapasztalást követi 's a' valódi világ' mindennapiságán felül nem emelkedik, nem más prósnál; az egyoldalú philosophiai empirismus pedig szükségkép materialismusba sülyed. Ellenben ha a' költészet idealizálásában a' tapasztalást elhagyja, képei élet- és valódiság nélküliek maradnak, mint Fichte' philosophiai idealismusában az egész mindenség csupán az Énnel üres képzelménye. Hogy ezen tévelygésekre ne vetemedjünk, képzelődésünket a' költészet' mezején a' józan ízlésnek vezérelni kell, a' philosophiáéban gondolkodásunkat a' józan észnek. Úgy

a' költészethen a' tapasztalást és képzelődést, a' philosophiában a' tapasztalást és gondolkodást összehangzó egyezésre fogjuk hozni, mellyben fő jelességük áll; mert az a' legtökéletesebb költészet, melly a' leghívebb valódisággal a' legszebb idealizálást párosítja; mint az a' legjózanabb philosophia, melly embert és világot valódiságokban leghívebben fog fel, 's végső okaikra nézve legigazabban magyaráz.

Hogy egy olly művészet 's olly tudomány, mellyek minket minden lévővel, sőt minden képzelhetővel és gondolhatóval megösmértetnek, tehát összes szellemi munkásságunk minden tárgyait érdeklik 's minden tehetségeinket munkálódásba hozzák, egész lényünk' művelődésére fő befolyásnak, hosszas bizonyítást nem kíván. A' költészet lelkünk' alsó tehetségeit műveli: a' képzelődést és érzelmet, ízlésünket formálja, erkölcsünket szelidíti, a' szívet képezi. A' hol még az elme és ész az emberben ki nem fejlettek, 's keble a' meggyőződés' elvont okainak zárva van, ott a' szépség nem téveszti útját a' szívhez. Orpheus' lantja megszelidíté a' vadakat, 's az érzéktelen köveket mozgásba hozta. Minden nemzet' művelődése a' költészettel kezdődött; mert alsó tehetségeink elébb fejlednek ki mint a' felsőbbek. Az óvilág' csínosbúlása Orpheussal, Línussal és Homerral indult meg, az újabbé Dantéval, Boccaccióval és Petrarccal. Hogy pedig minden műveltséget csak a' philosophia végezhet be, hogy csak általa fejlődhetik ki elménk 's eszünk a' lehetséges tökélyre, felvilágosítást nyervén az emberiség és társaság' örökös szabályai- és céljairól, ezt szükségtelen itt bővebben fejtegetni.

Átmegegyek a' költészet' és philosophia' nyelv-művelési befolyására. Ha az egész mindenség azoknak tárgya; ha minden érzést, minden képzelhető és gondolható előtüntetnek, és végső okaikra nézve magyaráznak, a' nyelvnek köreikben gondolható legeggyetemibb kiterjedésében kell képeztetnie. 'S valóban kivirágzások után ez főperczeneiteiben be van végezve, oktatásra alkalmas, a' legmiveltebb társaságban használható; de jegyezzük meg jól, elébb nem; 's ez kulcsúl szolgálhat több rendbeli nyelvtünemények' magyarázatára. Minden nemzet saját nyelvét természet-ösztönileg felebb becsüli az idegen-

nél, 's ezt, rendszerint csak kénytelenségből, olly esetekben használja, hol még anyanyelve alkalmas eszközzé nem vált az oktatásra 's miveltebb társalkodásra. Így gyökerezett meg honunkban a' latin és német, Orosz-, Lengyel-, Oláh-stb országokban a' franczia. Tedd tökéletesen haszonvehetővé a' nemzetit, és az idegen el fog enyészni, ha másképp azt körén kívül lévő okok nem támogatják.

2. Eljövék végre a' regényekre, a' költészet' azon formájához, mellyben annak ember- 's nyelv-művelődési hatása úgy szólván összepontosúl; mert egy sem mérközhetik velök köre' terjedelmére 's eszközei' szabadságára nézve. A' lyra csak belső állapotainkat festi, a' dráma character-t ugyan és cselekvényt, de a' dialog és színi előadás által van korlátozva. A' hősköltemény a' regénnyel együtt az elbeszélési nemhez tartozván, valóságos és nevezetes történeteket kíván meg, még pedig kötött előadásban: midőn a' regény tárgyát tetszése szerint a' valódi vagy költött világból választhatja, azt prózában, dialogban, levelekben, elbeszélve vagy egyesén adhatja elő, 's a' reflexiót is még nagyobb mértékben használhatja mint a' dráma, mi által már némileg a' philosophiával érintésbe jön. Embertetés főcélja, 's abban különbözik a' drámától, hogy nem annyira a' character, mint gondolkodás- és érzésmód előadásának célja, története pedig semmikép sem hasonlít a' hőskölteményéhez, mert nem csodálatos, 's legfelebb az esetit veszi fel körébe fordulatai' meglepőbb eszközzésére.

Annyi jelességei a' regénynek szükségkép rendkívüli terjedelmét eszközlik. Nincs a' literatura' egész körében egy ág, melly annyi mivelőt, annyi kedvelőt számítana. Minden író embert 's világot illető nézeteit szereti közleni, minden ember mulattatni 's mulatva ember 's világösmerethez jutni ohajt. A' regények teszik ez oknál fogva a' valódi divatliteraturát, sőt azok alapítottak nem csak a' tudósokra, hanem általában a' művelt társaságokra nézve europai literaturát; mert a' mit napjainkban Cooper Amerikában, Bulwer Angliában ír, az rövid idő alatt Lissabontól Sz. Péterváráig elterjed, 's kíváncsilag olvastatik.

Csalódom-e tehát ha a' regényeknek literaturánkra nézve is nagy fontosságot tulajdonítok? Nem képesek-e ezek nemzetünk' azon részét literaturánkhoz édesgetni, melly tudo-

mányos munkákat úgy sem forgat 's eddig literatúránktól idegenkedett? Ez pedig a' nemzetnek fele. Adjunk elébb damáinknak vagy húszt jó regényt; 's azután panaszkodjunk, ha magyar szó nem jön ajkaikra. De tudnivaló, hogy én mind ezen dicsőségeket egyedül igazi művészekről várom. Regényolvasás valódi lelki fajtalanosságra aljasodhatik, melly legnemesebb tehetségeinket elgyöngíti, ábrándozásba sülyeszt, 's nézetünket a' valódi világ' viszonyaiba elhomályosítja, ha érzélgős Siegwartokkal és babonás kísértetes historiákkal érzelminket örökké csiklandjuk 's képzelődésünket elárasztjuk.

1) *Az Elbujdosott, vagy egy tél a' fővárosban. Eredeti román. Írta Petrichevich Horváth László. Két kötet. Kolosvárt, Tilsch János és fiánál. 1836. n. 8. 263 és 338 lap.*

A' szerző divatregényt akart írni. Fő szándéka a' kolosvári/divatvilág' rajzolata, a' mint az télen át Erdély' minden tájairól ott össze szokott gyülekezni. A' tárgy kétségtől vonzó, mert egyedül itt jelenik meg a' felsőbb körökben magyar szín és szó; 's Kolosvár ezért egyik főrendű csillaga nemzeti egünknek 's érdemli, hogy emlékét szívünkben hordozzuk. A' történet, melly ezen képnek alapul szolgál, röviden ez: Széplaki grófnének második férje' halála után nyolcz héttel, egy leánya, Sarolta, születik, kiről egy cigányné azt jövendőli, hogy idősebb testvére, Vezérdy Izaura, boldogsága' felforgatását eszközölné, melly okból a' szegény ártatlan csecsemő elküldetik, 's Pesten Szerényi Róza név alatt titkon neveltetik.

E' történettel egykorúlág egy más elbujdosás megyen végbe. Az öreg Várkövy grófnak két fia van: Lőrincz és Béla; az első iránt idegenkedik anyja, mivel makacs és szótalan; mi okból ez Ypsilandi' valami atyjafiával Görögországba bujdosik, ott a' szabadság' zászlói alatt küzd, később angol szolgálathoz lép, 's az ipar és kereskedés' e' hónap végére egy nőtelenről fiának és örökösének fogadtatik. — Eddig a' két történet külön válva haladott, most jön összeköttetésük. Az öreg Várkövy kevéssel halála előtt majorátust alapít azon rendelettel, hogy a' majorescónak, barátja gróf Széplaki' elveszett leányát Saroltát kelljen elvenni, másképp a' szerzemények nyilványos intézetekre volnának szánandók.

Erről a' kibujdosott Lőrincz, hírlapok által tudósítván, kapitány Woodland név alatt Kolosvárra utazik, főleg azon szándékkal, hogy ott az elveszett Széplaki Saroltát kinyomozza. Ezen Széplaki Sarolta az alatt, mint mondtam, Szerényi Róza néven, anyja' halála után, Várkövynek egy atyjafiától gyámleányának fogadtatik, Belával ismeretségbe lép, 's mivel a' dolog anyjának nincs kedvére, az úrfi útazni küldetik, 's visszatérvén, Kolosvárt mulat, idejét gróf Zenyérinének, született Vezérdy Izaurának udvarlással töltvén.

Itt kezdődik a' regény. Főszemélyei: Várkövy Béla, Woodland kapitány, gróf Zenyériné és Szerényi Róza; mint a' történet' titkos rúgói és beavatottai pedig: Lenka, a' cigányné, és Bálint, Woodland' inasa. Színe: a' tánczteremek, játékszín, lakomák, theás társaságok, szóval a' divatvilág' társalkodási körei. Szerényi Róza a' középpont. Megjelenik, tánczol, énekel, 's — elragad minden szíveket. Woodland belé szeret, Béla' szerelme ujra feléled, a' két versenytárs végre fegyverre kél, de a' végső szerencsétlenség Lenka' fölfedezésével elhárítatik. Róza Bélát szereti, 's Woodland, eziránt bizonyossá tétvén, elhagyja hazáját, Bélát az atyai örökség' csonkítlan birtokában hagyván. Ez össze kel a' leleplezett Széplaki Saroltával, 's így atyja' végrendelete be van teljesítve.

Lássuk most sorban a' történet' összeállítását; az előforduló élet- és character-rajzolatokat; ezeknek összeköttetését a' történettel, 's végre az előadást.

A' történet' középpontja, mint már mondtam, Szerényi Róza, ennek elbujdosása határozza meg a' regény' fordulatit, következésképpen a' Sybilla' jóslata azon pont, mellyen a' történet jobbra alapszik. Ez ellen magában nincsen kifogásom; mert hiszen illy fogásokat Scott Valter szinte divatba hozott: de nincsen-e különbség Scott és a' szerzőnél szintazon rúgó' alkalmazásában? Scott azt régiebb, babonásb idők' rajzolatában használja, ott a' szín korszaki; a' szerző pedig jelenkorunkban, mellybe nem illik; legalább nem olly regényben, melly a' felsőbb rendek' divatéletét festi. Továbbá: Woodlandnak nem kell vala Bélával párviadalra kelni, mert tudja, hogy Béla ücsse, 's ez nemes characterével 's testvéri szeretetével ellenkezik. Mint bíráló teszem ezen észrevételt; mert az olvasó

akkor, mikor az történik, e' titkot még nem tudja, következésképp a' helytelenséget nem is veszi észre.

A' characterfestést és kolosvári divatélet' rajzolatait ellenben kivétel nélkül magasztalnom kell. Ez vala a' szerző' fő szándéka, ez erős oldala is; itt ő tökéletesen otthon van, erre ő a' megkívántató tulajdonokat és ismerteteket bőven bírja: a' helyzetek 's beszélgetések, kivált a' pipázó társaság Béla' betegágyánál, annyira az életből vannak kikapva, 's olly híven ábrázolják testvérhazánk' fővárosa' fensőbb társalkodási köreit, saját színpadon sőt nyelvökön; az előforduló characterek olly meglepő életvalódisággal bírnak: hogy a' szerző jelmondata' ellenére: — „Mert azon baleset szívem' jaját tenné, ha képm' valaki önmagára venné,“ lehetetlen azokban legalább alapvonataikra nézve nem valóságos képmásokat sejdíteni. A' szerző' szelleme ezen rajzolatokban ollykor szabadon lebegve tárgya felett azon finom gúnyra emelkedik, melly Pelham' divatéleti rajzolatait olly bájjal övedzi körül.

Regényünk' ezen fényoldaláról árnyékoldalára megyek által. Fő hibái mindenek előtt e' festmények' gyöngé összeköttetése az alapúl szolgáló történettel, 's ez oka annak, hogy e' regény sok érdekes, lelkes és eltalált helyei' ellenére is, figyelmünket végre majd elfárasztja. Minden előkészületek meg valának téve, Róza' keresztje, Woodland' beleplezett képe, a' titokba beavatott személyek stb e' tekintetben igen jól használhatók volnának; várjuk, untig várjuk a' kibonyolódást, de a' legkisebb sugár sem deríti fel homályunkat, míg végre sejdítésünk úgy szólván az utolsó lapon, 's mintegy utóiratban, rögtön, röviden 's egyszerre beteljesítenek. Más fő hibája: az előadás' szélessége, tömérdek idézeteivel. A' szerző talán valami atyafiságban áll az általa olly élénken rajzolt, idézetek' nagymesterével? Illy szóáradásban a' leglelkesebb beszédnek is, mint a' megkeresztelt bornak, vizenyössé kell válni. A' zárjeleknek ollykor nincs hossza vége, a' periodusok' tagjai összehalmozgatnak mint az egymásba dugdosott iskátulák; a' kérdező és kiáltójelek, ha nem csalogdom két helyet kivéve, mindig kettesével 's hármassával rakatnak; a' sok minden nyelvű idézetek eltarkítják a' textust, 's végre a' szerzőt azon gyanúba keverik, mint

ha velők olvasottságát fitogtatni akarná, mi literatúránk' mostani fokán már helytelenség volna, mivel hála az istennek valahára tán már megismerjük, hogy olvasottság önitélet és lelkeség nélkül literaturai pályán nem dicsőit.

E' szerfölttiségeken kívül, mellyek e' regénynek másképp jó folyamatú és lelkes előadását dísztelenítik, végre az írás és nyelvbeli gondatlanságot is meg kell róvnom. Azonban nem teszem ezt fölötte komoly arcczal, részint mert a' munka a' fiatal író' első próbatétele, részint pedig egy kis eretnekségből, mellyet azonban egy jóakaró philolog barátom minap nagy pogányságnak nevezni méltóztatott. Criticai hitvallásom szerint tudniillik megkülönböztetem az író' a' grammaticustól. Nekem a' szó csak a' gondolat' leple, 's ha a' gondolat jó, fontos, új, igaz, az által hogy szóbeli kitétele hibásan íratik vagy hajlításaiban elvéstetik, rosszszá, silánynya, avúltta, hamissá nem válik. A' dán Oehlen-schlaeger és a' norvég Steffens németül eleinte hibásan írtak, de felsőbb rendű tökéletességeiknél fogva mégis az első rendű írók közzé számítottak. Lelkeség íróban az első tulajdon, mert nélküle minden tudomány holt; ezt követi a' tudomány, mint előadandó tartalom; utána a' stilsticai ügyesség, melly úgy is csak ott tündökölhetik, hol valami előadandó van; végre a' grammaticai és orthographiai hibátlanság, melly a' gondolatok' értelmé' el nem tévesztésére szükséges. Kezdő literatúrában ezen rend könnyen megfordítatik. Mivel a' nyelv még el nem készült, minden írónak, akar nem akar, egyszersmind nyelvmívelőnek kell lenni; 's így az író' a' grammaticussal végre összeolvasztjuk. Vagy nem hiszi-e némelly álcriticus a' fiatal író' örökre eltemethetni, ha grammaticátlanságát kimutathatja? Nem tartatott-e már kikürtölésre méltó fölfedezésnek, ha valaki, első munkáját, idegen kéz által javította? Illy criticákat én igen örömet délután hallok, mert hihetetlenül elősegítik emésztésemet; délelőtt azonban főlebb becsülöm azon józan ítéletet: hogy a' grammaticátlanság csak akkor temeti el az író'at, ha egyszersmind ideátlansággal van összekapcsolva; az ebbéli hiba a' legkisebb 's már gyakorlás által is javúl. Ebbeli hitvallásom szerint azonban félre értetném, ha valaki bennem a' grammaticátlanság' hír-

detőjét látni vélné. Megemlítem az Elbújdott' ebbeli botlásait; mert meggyőződéseim igen is az, hogy igyekeznünk kell hibátlanul írni: de nem vagyok eléggé megfásult philolog, szerzőjét azért olly egyoldalúlag megítélni, mint más tekintetből Brassói-Miller Schillert; ő minden ebbeli hiányai mellett a nyelvnek, ha nem hibátlan is, de teljes birtokában van, 's azt, mint regénye' sok helyei mutatják, lelkesen tudja használni *).

Általában a' szerző olly tulajdonokkal bír, mellyek hivatását mutatják a' regényírási pályán; 's olly hibákat követ el, mellyeket kiki lehet. Minden művészi és tudományi munkára sok tanulmány szükséges. Ha a' szerző a' remek regényeket nem csak olvassa, hanem azoknak belső mechanizmusát széttagolván,

*) Nem szenved kétséget, hogy íróra nézve grammaticanál, helyesírásnál, hibátlan nyelvnél, főbb dolog van; de elsőbb bizonyosan nincs. 'S ez az, mit írónk' nagy része vagy nem tud, vagy hinni nem akar, 's ezen gondatlanok', vagy balhitűek' védelmére kelni veszedelmes dolog. Ki ohajtana szép és nemcsak szurkos külsőben, tiszta forrás' vizét ronda edényekben? pedig ilyen a' legjobb, legszebb gondolat is, ha rosszúl mondatik el, ha rajta nyelvhibák' szennyei fekszenek. Sehol, tán semmi nemzetnél az a' botránkoztató gondatlanság írásban nem tapasztaltatott, melly nálunk ez előtt csak néhány évvel is az írók' tömegét bélyegezé; az írásban egészen járatlan emberek léptek fel seregenként, magokkal és másokkal meg nem egyezve, legzagyvább nyelvvvel, beszédekkel, kik másutt hasonló tudatlansággal fellépni bizonyosan pironkodtak volna. 'S ha ezek a' sok korholásra, 's a' szorgalmas fiatalok' példája által is megszégyenítve részint elnémultak, részint megjavultak, 's midőn a' nyelvtan nagyobbára kitisztult tévelygéseiből, 's azt megtanulni mind hasznos, mind könnyű: most-e ideje, hogy a' javulók közt meg nem javultnak, a' haladók közt maradozónak, a' különben jó gondolatú de hebegő nyelvűnek — legyen bűne dacz, vagy gyengeség — pártjára szegődjünk? Úgy hiszszük, ennek még most nincs ideje 's alig lesz valaha. Az érdem érdem, a' hiba hiba marad, 's megrovásra méltó, ha kicsin, ha nagy. 'S mivel gondolatinkat másokkal szó nélkül közleni nem lehet, tanulja meg a' szavak', a' beszéd', a' nyelv' törvényeit, ki örömet hallatni vagy olvastatni kíván. A' ki járnai nem tud botlás nélkül, ne lépjen színpadra.

A' szerkesztőség.

azon titkokat is mélyebben kinyomozza, mellyek által íróik a' történet' előadását úgy tudták elrendelni, hogy az fokonként érdekesbbé váljék, 's figyelmünket haladó mértékben feszítse; 's ha a' mellett bő beszédje' szétfolyó árját a' szükséges korlátok közzé szorítja: tehetségei 's ember- és világ-ismerete mellett, kétségkívül olly új társalkodási regénynyel ajándékozza meg literaturánkat, melly várakozásunkat ki fogja elégíteni.

Tornay.

Gyermekoktatás.

- 4) *Első oktatásra szolgáló kézikönyv, vagyis a' legszükségesebb tudományok' összesége, vallási különbség nélkül minden néptanítók' 's tanulók' számára készült, 's a' m. tudós társaság által első rendű Marczibányi Lajos-jutalommal koszorúzott pályamunka. Irta Edei Illés Pál, nemes-dömölki evang. predikátor, esperesti iskola-ügyelő, a' dunántúli ev. superintendentia' levéltárnoka, 's a' magyar tudós társaság' lev. tagja. Magyar és Erdélyország' földképével 's némelly mérges plánták' és gombák' színelt rajzaival ('s rézbe metszett írásmintákkal). Budán, a' m. kir. egyetem' betűivel, a' m. t. t. költségén, 1837. Sr. 666 lap. (Kemény táblába kötve közöns. péld. 2 ft, finom 2 ft. 40 kr. cp.; félbörben 6 krall drágább).*

Ismertetésünket a' tudós társasági titoknak' előszavával nyitjuk meg, mint a' melly mind a' könyv' történetéről, mind az annak vizsgálatára kirendelve volt biztosság' ajánló okairól tudósítja az olvasót.

„Puchói Marczibányi Lajos táblahíró, tekintetbe vévén literaturánknak elemi oktatásra szolgáló könyvekben szűkölködését; még 1833ban, februariusban jelentette a' m. tudós társaság' igazgatóságának, hogy 20 arany jutalmat kíván egy olly vezérkönyvre kitenni, melly a' népoktatóknak 's tanulóknak szükséges tudnivalókat legkielégítőbben összefoglalná: 's e' jutalomnak az academia' részéről is öregbítésére, valamint a' pályamunkák' elítélésére a' társaságot kérte fel. Az igazgatóság szívesen hajolván a' közhasznu szándék' előmozdítására, az említett ju-

talomhoz a' maga idejében kiszabandó illő tiszteletdíjt csatlott, maga a' jutalomtevő pedig utóbb még egy, 10 aranyból álló mellékjutalmat is hirdetett. A' kitűzött határideig összesen tizenegy munka érkezett, melyek közül a' választott bírálóknak — kikről a' m. t. t. történetei (az Évkönyvek' sajtó alatt levő III-d. kötetében) emlékeznek — egyező ítéletéhez képest az első jutalmat az ily jelmondatu nyerte el: *της παιδειας των τεκνων μηδεν ειαι προουριαιτερον*, mint a' melly, előrehocsátván a' néptanítók' részére sok tanulságos és célirányos intést: a' célra kívánt tudományokat legteljesben, 's e' mellett tömötten, a' nép' és nevendékek' szükségéhez és fogalmához alkalmazva adja elő; továbbá egyformán ment a' szárazságtól 's a' szükségtelen áradozástól; 's végre nyelve népszerű, tiszta és világos. — Voltak a' bírálóknak apróbb igazító 's utasító észrevételeik, melyeket miután meggyőződéséhez képest használt volna a' szerző; a' munka ezenel átadatik a' közönségnek, azon ohajtás mellett, hogy azt a' hasznát tégye, melynek reménye a' dolog indítóját, a' társaságot 's a' tisztelt szerzőt vezették.

Egy „kალαυζολό beszéden“ kezdi a' szerző oktatását, „mellyben megiratik, hogyan kelljen a' gyermekeket okosan tanítani, és név szerint e' kézikönyvvel élni.“ De a' szerző többet tett. Ő ezen a' huszonnyolcz lapon az erkölcsi és értelmi nevelés- és oktatástudomány' egész velejét, mintegy in nuce, tette le; olly röviden 's mégis teljesen, olly világosan, könnyen felfoghatólag 's népszerűen, 's mégis alaposan: hogy azt szülék és elemi oktatók eléggé nem tanulhatják. A' szerző annyira ismeri tárgyát, annyira compenetrálta a' gyenge gyermek' helyzetét, lelke' irányát, indulatait, szükségait, úgy belé gondolta magát a' nevelő és oktató' helyébe, sőt e' szükségeket és viszonyt annyira ismeri praxisból, hogy a' mit mond, arany szabály, termékeny mag, melly jó földben, azaz megértve 's követve, nem lehet, hogy nemes gyümölcsöt ne hajtson.

Magát a' munkát az *Olvasókönyvön* kezdi (melly négy részből áll); nem mint ha ezen kellene elébb általesni egészen, miután a' gyermek olvasni megtanult; hanem mellynek a' második fő szakaszszal, az „oskolai tudományok' könyvével, V—XIII rész“ együtt kell ugyan használtatni, de némi részben

mégis azt megelőzni. T. i. első része „értelme-gyakorlás“okat foglal magában: egy tökéletes kis logicát, melly a' gyermeki elmét érdeklő, körülötte lévő mindennapi tárgyakon mulatva, kíváncsiságát ébresztőleg, játszva fejti ki 's rendezi el a' gyermek' esze' járását. A' második rész, „erkölcsi elbeszélések és oktatások“, magában foglalja az egész ethicát gyönyörködtető 's egyszersmind tanulságos történetecskékben, beszélgetésekben, mesékben stb; mindenegyik darab itt valami erkölcsi tételt, fontos életszabályt testesít, 's nincsen a' mindennapi, kivált a' gyermeki és népi életben viszony, indulat, balszokás, bűn, melly itt erkölcsi tekintetben felvilágítását, mélytánylását, czáfolatát, ellenorvosságát ne találná; a' szerző állandó tekintettel van saját nemzeti, népi 's helyzeti szükségekre is, a' divatozó gondolkozásmódra, előítéletekre, általában a' magyar nép' körülményeire: 's mulattató beszélgyecskéiben ezekre mindenütt célloz; számos darabhoz emlékversek is vannak még ragasztva, melyeknek gyermekeinkkel megtanultatását (miután azokat jól megmagyaráztuk) el nem kell mulasztanunk. A' szerzőnek különös adománya vagyon a' gyenge elmék' foghatóságához, valamint a' gyenge szívek' érzésmódjához leereszkedni, amazokat érdekelni, ezeket megindítani; maga iránt bizodalmat gerjeszteni, magát megértetni, megszerettetni. Beccses hozzáadások e' részhez: az oskolai tanulók' kötelességeik, a' cselédi rend' tüköre, regulák az utasoknak, jó tanácsok némelly hirtelen esetekre, a' házassági élet' képe 's némelly ethikai magyar példabeszédek. Magában értetik egyébiránt, hogy némellyek ezek közül a' későbbi életre valók, 's az értelmes tanító' dolga, azokat, idő előtt, elmellőzni. A' harmadik rész „az illendőségről és okos maga-alkalmaztatásról“ szinte teli van nem csak illedelmi, de számos egyiránt hasznos és fontos életszabályokkal, melyeket eléggé nem olvashat soha a' nevendék. Hozzáadások „az arany ábéczé“, néhány köszöntéspéldányok stb. A' negyedik rész tanulságos és mulattató verseket foglal magában. A' 12. számot kivéve mind megfelelnek czímöknek, 's alkalmasak arra, hogy olvasások a' szorgalmas nevendéknek, mintegy jutalmul, megengedtetessék.

Következik az *Oskolai tudományok' könyve* kilencz részben (V—XIII rész). Első

helyt a' számvetés-tudomány áll, ref. véleménye szerint kissé bőven, de alaposan, számtalan, magokban is tanulságos példákkal világosítva, állandó tekintettel az élet' szükségseire; 's a' számvetés' külön nevei, nemcsak írva, hanem fejben is véghez víve, minden könnyítő, rövidítő fogásokkal 's próbákkal. Itt adja elő a' szerző a' külön divatos pénzek', mértékek', nehezékek, idő-, távolság-, hossz-, területek- 's egyéb előforduló mértékek' ismeretét is; 's követi a' Vid. részben az időszámlálás' tudománya, mint szinte az életben nagy fontossága; a' kalendáriomok' ismertetésével 's méltánylásával együtt. A' természet-tudományban (VII. r.), mely a' physicát 's hist. naturalist foglalja magában, szintolly ragyogó jeleit adja a' szerző népszerű előadási tehetségének, mint az olvasókönyben. Tárgyai a' világ' alkotványa, a' közönségesen (de hibásan) úgy nevezett elemek: levegő ('s mindenféle levegői tűnemények), világosság, víz, tűz, (a' földről a' természettörténetben 's földírásban szól); 's a' természet' három országa, t. i. a' nevezeteseb, v. nálunk is előforduló, v. a' közéletben használt ásványok, növények és állatok, 's mind ezek hasznaik, káraik, 's szokott alkalmazásaikkal gazdaságban, mesterségekben, közéletben. Hol a' légi tűneményekről szól, nem felejt el az ebbeli számos babonás véleményeket érdekelni, a' jégesőnél a' jégkármentő —, a' tűznél a' tűzkármentő intézeteket megismertetni, sőt az éghetetlen házfedelekre is figyelmeztetni; ugyan itt a' tűzi veszély' megelőzését, majd a' gyúladás' oltását tárgyzó óvó szabályokat előadni; a' mennykőnél az égháború' idején követendő óvásokat; az időprofétálásról emlékezni, 's egy verses parasztkalendáriomot közölni. Nem felejt el az aranyról az aranycsinálókat; az érczeknél általában, a' bányákat és bányászokat; 's említvén, hogy a' festékek' legtöbbszei ásvány eredetűek, azt is érdekli, hogy gyakran mérgesek, a' miért azokat nyalni nem kell stb; a' mésznél, milly vigyázva kelljen az oltatlannál bánni, stb stb; így vannak a' növényeknél is mindenkor 's különféle hasznok és károk felhóva, így a' vadon élő állatoknál (a' háziak a' gazdaságtudományban fordulnak elő) azoknak testi 's elmei tulajdonsági, mire használhatni, mikép védhetni magát ellenök stb. A' földleírásban (VIII. r.), egy kis

mathem. 's physica geographia, 's az öt világrész' általános ismertetése után, hol péld. az utazás' külön nevei 's többi közt a' tengeri utazás' sokféle bajai sincsenek elfeledve, Magyarország' földírása következik, vármegyénként, a' nevezeteseb városok 's helyek' megemlítésével. Az egészség-tudomány (IX. r.) tiszta physical 's physiologiai alapon épül, 's a' természet' szavát magyarázza egyszerűen 's érthetőleg. Azonban az sem hibázik, mit a' gyengélkedésben, míg orvos jó, 's a' betegségben tudni kell, úgy a' halottaknál a' színhálálra figyelmeztetés, 's mitevők legyünk holmi hirtelen esetekben. A' nálunk is már nem új vendégről, a' choléráról is van itt szó. A' gazdaságtudományban (X. r.) először a' gazdálkodásról adatnak bő és üdösséges leczkék; követi a' házi v. belső, 's a' mezei gazdaság (szántóföldek, rét, kert, szőlő, baromtartás — 's itt a' házi állatok' bővebb megismertetése); egy szerzőlécében az épületek', cselédség, különféle eszközök', szerszámok stb nevezetei magyarázatnak. A' történet-tudományban (XI. r.) a' szerző néhány lapon átröpülvén a' világ' nevezeteseb phásisain, majdnem királyról királyra megy végig a' m. történeteken; 's gondosan följegyez számos a' m. nemzetiséggel összefüggő tárgyakat, péld. a' nemzetiség, nyelv, öltözet, jeles magyar vitézek, tudósok, művészek, az ország' clenodiumai; a' magyar hátra vagyon sokban, 's így különféle hasznos ujitások szükségese; hogy' kell a' valóságbeli különbözőzésekről gondolkodni stb. A' törvénytudomány (XII. r.) a' polgári társaság' és törvények' eredeti után előadja nagyjában a' haza' igazgattatása' módját, a' lakók' viszonyait, a' külön rendek' kötelességeit és jogait 's némelly vegyes, minden jobbágyot a' közéletben érdeklő pontokat. Berekeszti az egészet egy rövid, az academia' elveihez alkalmazott nyelvtudomány (XIII. r.) (bár minden író tudná azt, mit, reményljük, maholnap minden szorgalmatos falusi iskolás gyermek tudni fog); 's itt a' hosszú 's rövid, kemény 's lágy betűk' fölcserélése, az olvasási hanglejtés, a' selyp, pösze, német ajku gyermekeket illető külön intések stb sincsenek elfelejtve. Egy kis levelező; különféle, a' közéletben előforduló törvényes erejű irományok' példányai — végre a' könyvekben előforduló rövidítések 's a' szokottabb

idegen szavak' magyarázó lajstroma fejezik be a' munkát, melyhez a' Karacs-metszette magyarországi földkép 's a' szépirási példák haszonvehető hozzáadások.

Szívesen vallja referens, hogy régen olvasott magyar könyvet annyi örömmel 's megelégedéssel mint ezt; mert a' szerző elégséges készüllettel, hő tárgy szeretettel, magash humanitással, 's lelkismeretes gondossággal járt el itt olly munkában, melyhez tökéletes hívatása volt. Megvallja kalauzoló beszédében a' könyv' bírálóihoz, miképen az nem tökéletesen eredeti, 's felhossa a' számos kútfőket, melyeket használni jónak lelt. Ha nem eredeti is a' dolog: a' holt anyag, eredetivé tette azt a' lélek, melly élesztí, a' szív, melly melegíti. A' szerző tehát igen nagy hézagot töltött be literaturánkban. Olly könyvet adott ő néptanítóink' 's népünk' kezeibe, melyből a' világot, hazát, az életet erkölcsi 's anyagilag ismerni tanulják; olly oktatást, mellynek világító fáklyájánál a' balvélemény' és babona' sötéte oszlani fog; olly mestert, melly a' népet kötelességeivel megismerteti, jogai' 's polgári állása' felvilágításával megnyugtatta, és sorsával megbékélteti (erre czéloznak világosan több helyek és cikelyek, péld. a' 88. 116, 168, 170, 173, 175, 177, 354, 577 stb stb). 'S az egészen roppant tömege van elhintve a' közéletre ható practicus nézeteknek, erkölcsi intéseknek; mindenütt, hol alkalom van, czáfolva az uralkodó előítéletek; kellemetes, a' gyenge elmét érdeklő 's abba eltörölhetlenül nyomuló példák, történetecskék közbe szöve, tanulságul 's fűszerül; gyakran emlékkersek is, melyeket fellelte tanácsos gyermekekkel kívül taníthatni.

Igy e' könyv tanító a' gyermekre, 's emlékeztető a' nem-gyermekre; valóságos házikincs minden alrendű polgár' számára, egész életére. Azonban megvallja ref. azon ohajtását, vajha minden házban, az előkelőbbekben is, mellyet gyermekekkel áldott meg az ég, feltehetően; mert abban semmi sincs, mi ne volna hasznos, és semmi sem hiányzik, mit a' közéletben tudni szükséges.

Észrevételünk kevés, és csekély. A' földleírásban a' megyék' egyenkénti előadása helyett — mi száraz 's ezért könnyen kiesik az emlékezetből — tanácsosabb lenne, ref. véleménye szerint, néhány lapon csak általános ismertetését adni hazánknak, a' megyék' ne-

veit 's fekvését 's kevés nevezetesh heggyeket, vizeket, városokat; a' mester' dolga aztán az illető megyével terjedelmesben megismertetni tanítványait. De hazánkon kívül még a' nevezetesh europai birodalmakat is jó lett volna kevés vonással, egyet egyet néhány sorban előadni; így Erdélyt 's Horvát-, Tótországot stb, mik Magyarországon kívül a' m. királyt nézik. A' történettudományban is összesh ohajtott volna ref. huzatni a' hazai dolgokat, 's péld. röviden elmondani minden századról néhány legnevezetesh történetet és királyt; most, a' nélkül, hogy teljes continuitást követett volna (még szent László sincs benne), sok a' külön álló adat, mit a' szerző' nevendékei nehezen tarthatnak meg emlékezetükben. A' törvénytudományban pedig az 576. lapon állókat kedvezőbb színben vala tanácsos mutatni. Igazítást várnak pedig némelly apróságok, mint a' természettudományban a' 6; 12, hol megemlítendő, hogy a' nap is forog saját tengelye körül; az 54, melly még nincs egészen tisztába hozva (Hüard valóságos békaesőt tapasztalt); l. 310. hogy a' platina az aranyhoz egy neme; l. 346, hogy a' tengerek' fenekén mezőség, erdők stb felváltva találhatók (emez igen ritkán tapasztaltatik, 's csak parti helyeken, hol a' tenger (erdős) szárazon is elhatalmazott; 362. l., hogy nincs tűzkő (silicea) hazánkban stb; némelly statistikai adatok; némelly különösségek az írásban: kedd (kedd), hód (hold), meny (menny) stb; a' szajtli, glázli, czvibak, stokfís stb záradékokból is kimaradhattak volna; úgy a' 497 lapi 2d. kérdés is. A' mérges növények' és gombák' tökéletlen képeit pedig az értelmes tanító, alkalom' adtán, természetes tárgyak' előmutatásával fogja pótolni.

28.

Magyar dolgok külföldi munkákban.

— Báró Hormayr, a' folyó évre szóló historiai zsebkönyvében is közöl számos érdekes magyar tárgyakat. Illyenek a' nagyidai vérfürdő 37. l.; az érsekújvári ostrom 's egyéb hadi dolgok, 1663, 55. és 59. l.; Hinko és Mátyás király, 117. l.; az 1687 diki felföldi kegyetlenkedések, 133. l.; az „Ungaricák“ 287. l., mellyekben számos helyirási 's egyéb nevezetességek, 's kivált költői felhasználásra felette alkalmas történeti tárgyak közt, egy XVII. századbéli császári tisztviselő' naplójából érdekes és fontos töredékek foglaltatnak; végre az „egyveleg“ 458. 's köv. ll.

— Schott Arthur, Lewald' Európája' idei 2. és 2d. füzetében „magyar nemzeti képek“ cím alatt a' követ-

kező szakaszokat adja: A' pusztá; Kazán; a' méh, oláh monda; a' bántási emberlakok; a' statutio. Ilyenekből, azonban, a' külföld erkölceinkkel nem fog megismerni. Az egy statutio van helyesen leírva.

— A' németországi bibliographiai lapok legújabbán e' két munkát jelentik: Skizzen über Deutschland und die Deutschen, mit Bemerkungen über Österreich, Ungarn, Polen und der Schweiz; von einem in Deutschland wohnenden Engländer. Erster Band, mit 1 Kupfer. Leipzig, Lit. Mus. 1837. 8. (a' két kötet 3 ft. 45 kr. cp.); és: Dr. E. Morvell: Die Räuber in den Karpathen, oder Ungarn vor 150 Jahren. 2 Thle. Leipzig, Lit. Mus. 1837. 8. (3 ft. 45 kr. cp.).

Literaturai mozgalmak.

— Legújabb jelenetek. — A' Tudományos Gyűjtemény' folyóévi januáriusi kötete április' 2d. megjelent. Címmlapja a' szerkesztőt meg nem nevezi. Figyelemre méltóbbak benne Horvát István' értekezése a' párducz-bórról, mint hajdani magyar vitézi ékességről; Vecsei József, a' philosophiának jöttevő befolyásáról a' státus' és egyes emberek' boldogságára; Szabó Istváné a' karancsvidéki palócz nyelvről 's Beszédes József a' Dunáról, világkereskedési és folyószabályozási tekintetben.

Jósika Miklós' regényei. Negyedik kötet: A' könyvnyelvműek. Első és más. rész. Pesten, Heckenast' sajátja. 1837. 18.

Külföldi regénytár, a' legkedveltebb idegen új írók' munkáiból. Első kötet. Bug-Jargal. Hugo Victor után Deák Fülöp Sámuel. Kolosvárt, Tilsch és fia könyv-árasoknál. 1837. n. 9r. 364 l. 1 ft. 20 kr. cp.

Boldogasszony' temploma' harangozója (Notre Dame). Évrzaji regényes drama hat szakaszban. Hugo Victor után magyarra tette és kiadta Pály Elek. Kassán, nyomt. Werfer Károly, 1837. 12r. 96 l. 1 ft. cp.!

A' méregkeverő. Színjáték 3 felv. lrt. francia nyelven Scribe, Caril Blage. Magyarra tette Pály Elek, színészársaság' igazgatója. Szegeden, nyomt. Grün János. 1836. 12r. 84 l.

A' Jézus Krisztus' pásztorhüség. Példázat. Budán, a' m. k. egy. bet. 1837. 24r. 20 l. (ajánlva Sándor főherczegnek „a' fordító“ által).

Hirt veszünk, hogy a' Predikatori Tár' VIII. füzete is megjelent Kolosvárt.

— Enchiridion iuris ecclesiastici cum singulari ad alienas confessiones attentione, edidit Nicol. Joannes Cherier, archidioecesis strig. presbyter, AA. LL. et Phil. nec non ss. theol. doctor, in lyc. archiep. strig. Tyrnaviae iuris canon. et hist. eccl. prof. stb. Tomus primus: ius eccl. publicum. Pest, Károlyi' bet. 1837. n. 8. 532 l.

— Neue historisch-kritische Ansicht über das asiatische Seyn und das erste europäische Thatenleben der

Magyaren, von L. Schuhayda, Pred. d. ev. Gemeinde von Czepléd. Pest, Károlyi' nyomt. 1837. 8r. 30 l.

— Bitnicz Lajos prof. 's m. t. társasági r. tag „Magyar nyelvbéli előadás“ című munkáját másodsor, 's tetemesen bővítve szándékozik kiadni.

— G. Mailáth János' német-magyar grammaticája harmadszor is sajtó alatt van.

— A' magyar kir. birodalomnak 9 lapból álló nagy és pompás földképe, melyet Schedius Lajos kir. tanács, prof. 's m. academiái tiszt. tag Blasnek Sámuel földmérővel ad ki, nem sokára végkép elkészül. Az 1. 2. 3. és 5d. lap megjelent, a' 7. és 8d. rövid idő múlva, a' 6. és 9d. pedig, junius' elejéig jöend ki. Nem csak Magyar-, Horvát-, Dalmát-, Tót-, Erdélyország, a' magyar tengeremlék, a' végör vidékek, Galliczia 's Lodomeria adatnak rajta elő, hanem a' határos ausztriai tartományok is. E' földabrosz Lipszkyt nem egyedül a' kivitel' szépségével haladja meg 's azzal, hogy latin helyett magyar nyelven szól; hanem a' jelen állapatra 's legújabb mérések' eredményeire való tekintetnél fogva is; mit a' kiadók mind a' szomszéd részekre, mind saját hazánkra, mind Erdélyre nézve, az illető kormány-szék' és hatóságok' közlései után eszközölhettek.

Magyar tudós társaság.

— A' hatodik nagy gyűlés által kitett ezen történet-tudományi kérdésre: Millyen állapotban volt a' műipar és kereskedés honunkban az Árpád és vegyes házakból származott királyok alatt; mi történt fejedelemink és törvényhozásunk' részéről azok' előmozdítására; melyek voltak nagyobb emelkedéseket hátráltató akadályok; végtére minő befolyások volt nemzetünk' erkölcsi és értelmi kifejlődésére? f. évi martius' 19dikeig, mint kitűzött határnapig nyolcz pályairat érkezett, 's a' martius' 20d. tartott kis gyűlésben vizsgálat alá is bocsátatott. Sorsokat a' folyó évben tartandó 8d. nagy gyűlés fogja eldönteni.

— Az ugyan akkor kihirdetett mathesisi kérdésre: Mutattassanak ki a' felsőbb analysis' azon tanítványai, melyek a' műtudományokba (sc. technicae) befolyanak, 's adassék elő népszerűen gyakorlati alkalmazások; a' határnap' eltöltéig egy felelet sem érkezett.

— Az 1836/7re szóló drámai jutalomra, végül, martius' 24dikeig, mint határnapig tizenhárom szomorujáték érkezett. A' 100 arany jutalmat 's neta-lántáni mellékdíjakat, a' közel 8d. nagy gyűlés fogja kiosztani.

— Az 1838ban kiadandó drámai jutalomért egyedül vígjátékok vihatnak. Az ebbeli, idegen kézzel, olvashatólag és csinosan írt, lapozott, kötött, 's szokott mód szerint a' szerző' nevét rejtő jelmondatos levél-kével ellátott kéziratoknak az academia' titoknokához beküldetésének határnapja martius 24dike, 1838.

 Az Athenaeum és Figyelmező' hivatala sz. György' napján a' Kalap-utczába, gróf Festetics-házba, 376. sz., első emeletbe, tétetik által.

Nyomatik Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Pesten.

Április' 18d. 1837.

15. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Vegyesek. Vajda Péter' pesti levelei (*Vörösmarty*), 119. l. Románok és novellák. Szirmay Ilona Gaaltól (*Tornay*), 123. l. Magyar dolgok külföldi munkákban, 125. l. A' magyar időszaki sajtó' szemléje februáriusban, 125. l. Kisfaludy-Társaság, 126. l. Egyveleg, 126. l.

MAGYAR LITERATURA.

Vegyesek.

- 3) *Pesti levelek. Irtá Vajda Péter. Második füzet. Öszinte beszédek. Kassán, nyomtatta Werfer Kár. 1837. n. 12r. 179 l.*

A' szerző, ki szorgalmáról és sokoldalúságáról ismeretes, őszinte beszédeknek nevezé ezen különféle tárgyu értekezéseket 's részint elmefuttatásokat, egy különös nemével az ajánlásnak, melly következőleg hangzik:

*Az okosan őszintéknek — igen,
A' nem okosan őszintéknek — kevéssé,
Az okosan nem őszintéknek — valamennyire,
A' nem okosan őszintéknek — épen nem.*

Semmi kifogásunk az őszinte beszédek 's ezen ajánlási sorozat ellen, önhizelgőleg úgy híven, hogy nekünk is irattak; ohajtanók azonban, hogy az őszinteség ne olly burkoltan, olly hímes köntösben jelennék meg, mint némelly része az őszinte beszédeknek, mellyeket nem annyira érteni, mint találgatni lehet. A' mit itt annyival inkább megrovandónak tartunk; mert literaturánkban egy idő óta harapozni kezd a' rejteményesség, burkolatos beszéd, mihez, ha szerencsétlenségre, még új

szavak, ferde mondatok járulnak, tökéletesen kész az, mivel az olvasókat megölhetni: az érthetetlenség. Azonban ezen természetlen homály, félkomoly beszédek, szójáték 's szóelcsavarás iratainkban inkább fonák helyzetünk' szüleménye, mint hogy az egészen az írónak tulajdoníthatassék; de épen azért mert környülményeink magok csábítanak e' hibára, legalább ott kell őrizkednünk tőle, hol arra szükség nem kényszerít, 's hol gondolatinkat tartózkodás nélkül kimondhatjuk.

De lássuk egyenként a' szakaszokat.

„Őszinteség.“ Ezen szakasznak kivált eleje igen jeles: tanú a' szerző mély gondolkodása, világos nézetei felől. A' szerző megczáfolja azon természetről vett állítást, mint ha az is (a' természet) álorcztát öltene magára, holott ezen álorcza „csak szemeink' tulajdona.“ „A' kinek szemei gyengék, így szól ő, pillantásai a' fölkérgen megakadók, egészen másnak látja a' tárgyakat, mint az, ki mélyebbre tud gyakorlott szemeivel hatni. Hajdan Zeüsz dörgött a' fellegekben, rosz lelkek őrzék a' föld gyomrabeli kincseket, Ceres bujtatá elő a' gabonacsirát; ma villanyvá (villanynyá) lön a' villám, a' bányászokat gyulékony 's szén-

savas gáznemek rettentik 's a' növényvilágot földünk természetű ereje élteti."

Az az: a' természet a' bölcsesség' könyve; de azt jól kell olvasni tudni, nehogy belőle bal oktatást, ál tudományt szíjünk.

Az „Aranyhegyek“ a' homályosabb cikelyek közé tartozik. A' szerző itt úgy látszik, tréfát űz olvasóival. Megmutatja, hogy semmi sem kell egyéb a' világ' boldogítására, mint aranyhegy. A' jámbor olvasó ebben igen hamar egyet értene a' szerzővel, de mennyire csalatkozik, midőn végre az aranyhegy' dolgában valami Ali Eben Kussein Avicetta Tamáshoz utasíttatik, ki több badar beszéd után végre Mahomet' koporsójánál állapodik meg. Az a' mi végül mondatik, sokkal határozatlanabb 's homályosb, hogysem kielégíthetne. A' tréfa vagy egészen tréfa legyen, vagy ha jelentése van, legyen az világos és félre magyarázhatlan.

„Szív és agy,“ becsületére válik a' szerző' ítéletének. A' szív az állatiság' képviselője, az ösztönök' konyhája, 's mind azon jó, rossz, szép 's rút tulajdonok, mellyek a' különféle állatokat bélyegezik, belőle erednek. Innen az oroszlan' hátorsága, nagylelkűsége, innen a' jámbor eb' hűsége, háladatossága, a' sasfellengezés, a' galambszelídség; de ugyan e' kútfőből erednek a' római alacson ravaszság, tigrisi vérengzés, mellyet a' hiéna még undok csömörletességgel súlyosít; innen ered a' sanda bagoly' irigykedése, 's a' ragadozó madarakkal közös telhetetlenség is; az ész ellenben az, mi emberré teszen, és ez azon tűztorony, melly szélveszes éj' idején előnkbe világít; 's még is sokan helyette inkább a' világtalan, az ösztön után rohanó, vagy tapogató szívet ohajtják vezérül. Figyelemre méltók miket a' szerző a' 33 l. mond. „Szíve szent sugallatának engedve mász porban a' kaffer fatuskója előtt, mellyel magát és a' világot teremteté, szíve' szent érzetének engedve áldozza föl első gyermekét az oltáron 's húsából szívrepkedés között lakik jól; érzelmé' szentségében megy ki háborúra 's falja fel az elejtetteket (embertársait). 'S a' szív gyönyörű hatalma nem csak Afrikában határozódik, valami kis részt Ázsia is bír belőle. Nem az ész' tanácsára zárkoznak Indiában annyira el az osztályok egymástól, oh nem, ők ezen vallási intézkedéshez szívből ragaszkodnak; az özvegyeket nem a' fej emeli égő

máglyára, hanem a' szent szokásokhoz híven tapadó szív;“ a' 34. l. így szól gúnyosan: „igen jeles dolog az a' szív: szeret és ne (nem) tudja miért; gyűlöl és nem tudja miért; kíván és nem tudja mit, iszonyodik 's nem tudja, mitül; a' hívésnek ő a' tanyája, 's annál bátrabb, biztosabb, minél homályosabb van ott fön, a' tudás vele meg nem fér“ stb.

Ezekből látható, hogy a' szerző a' koránny az észnek kívánja adatni, miben vele minden gondolkozó örömet kezét fog; az érzők talán zúgolódnának; de hogy ügyeket védelmezhezzék, ebben is (mint a' szerző helyesen jegyzi meg) az észről kell tanácsot kérniök.

Az „Álmak“ a' legkellemesebb olvasatú darab az egész kötetben, 's a' mellett hogy mélyen van gondolva, költői hév és lelkesedés melegíti át. Igen sajnáljuk, hogy a' hely' szűke miatt ezt egészen ki nem írhatjuk; bizonyításul szolgálhatna azokra, miket a' szerzőről kedvezőleg állítottunk. Egy kis töredék azonban elég lesz ismertetésül: 44 — 45. l.

„Ha utóbb kérdeztetünk, mi az élet? kénytelenek vagyunk felelni: álom, mellynek képei az utolsó szívütéssel szét pattannak!

Éltem; így szólhatsz agyerőd' elzsibbadtával, — 's keresém az igazság' napját; de nem találtam.

Kutatám a' dolgok' belsejét 's azon idomzó erőt, melly minőségök' bélyegét rájuk nyomja, de csak a' kéregtüneményeinek látásával kelle beérnem.

Ösvényre akarék találni, mellyen a' szebb elmék' bálványát a' jogosságot megközelíthetném, a' mint az szemeivel éltető sugárakat áraszt el emberei fölé 's áldást csiráztat ki az anyaföldből: de a' befutott ösvények mind egy idegen templomhoz vezettek, hol az enyémmel ellenkező isten uralkodék és ránczba szedett homlokáról sötét árnyék hengergett előre. —

Akartam örülni embertársaimmal; de poharamba mindig üröm keveredett.

A' barátság'nak tiszta tömjényt gyűjték; de tiszta illatot soha sem kaphattam.

Érzék szerelmet is lány, hon, 's emberiség iránt; de vele a' lányt hamuvá égetém, értte a' hontúl kicsúfoltattam, vele az emberiség' javát elő nem mozdítottam.

Teremték magamnak erényképeket, boldogságforrást, örök mennyországot; de erényképem' mások kinevették, idő- (talán idv) for-

rásombul ezer baj szivárgott 's örök mennyországom kerész szárnyon épült.

Nyáron tavaszról 's ősziül okoskodtam, őszzsel munkáim gyümölcsét akarám szedni; de okoskodásomat megszegyeníté a' gyümölcs-hiány. —

Ah az utolsó pohárhoz akarék most nyúlni; de belőle buborékgolyó emelkedett. Erre ülök föl! Jó éjszakát föld; én messze, messze útra indulok.“

Befejezésül az álmokról még csak ezt mondjuk a' szerzővel:

„És bár az álom mind ártatlan volna! Bár tündérképeiért az ember csatákra ne kelne ki, 's ne ontana vért, mely nem a' föld' festésére adaték az erekbe. . . .

De az ember álmat élvezve, embertársait is üldözi. Nem elég, hogy a' mindennapiért örök küzdésben van a' világgal, hanem véleményeket is állít föl, be nem bizonyíthatókat, mint mellyeknek az érvek nem szolgálhatnak támaszul 's ezeket vassal tolja másokra, hiendőket és vallandókat minden legkisebb átlátás nélkül.“

„Öngyilkolás.“ A' szerző ezt, mint hihetőleg igen sokan, kárhoztatja. Az életnek 's általában az élőnek nagy antipathiája van a' halállal 's igen természetes, hogy az öngyilkost borzadással nézi az, kinek az ilyen tréfához kedve nincs. E' helytt egy történet jut eszembe, mellyet mint valót, ezelőtt több évvel hallottam. Egy szegény mesterlegény — szerelemtől-e vagy inségtől? vagy mind a' kettőtől gyötörve az erdőre ment. A' kötélágon 's ő épen a' fán vala, hogy az irgalmas kenderrel kinyjainak véget vessen, midőn egy vadásztól, ki történetesen arra kalandozott, észrevétték. „Leszállsz arról a' fáról, sem mire kellő, vagy mindjárt agyon lölek!“ riada a' vadász, 's neki fogá a' felrántott fegyvert. A' szegény ember annyira megijedt, a' haláltól-e vagy a' rajta kapatástól? hogy nyakra főre lehullott a' fáról 's mint mondatik soha többé eszébe nem jutott az akaszkodás.

Történet vagy rege, de azt akarja jelenteni, hogy a' halál néha 's némelyeknek csak azért is, mert tiltatik, kíváncs, ijesztő ellenben, ha vele megkínáltatnak. 'S tán nem helytelenül kérdehetni, nem ijednének-e jobban vissza az emberek az öngyilkolástól, ha az szabadnak állíttatnék? 'S általában az öngyilkosok' fogyása, vagy szaporodása, korán sem függ annyira ezen kérdés' eldöntésétől,

mint egyéb körülményektől, millyek nevelés, éghajlat, életmód, életviszonyok, a' lélek' alsóbb tehetségeinek túl mivelése, vagy épen tébolyodás, örültség, 's ki az öngyilkolást kevesíteni akarja, ezekre szükséges főleg gondot fordítania. Más felül méltán kérdehetni; vajjon, ha van eset, hol ember éltét kockáztatni, 's feláldozni tartozik, nem lehet-e olyan, hol azt magának is elvennie szabad? Nem öngyilkosok-e, kik vég veszély' idején tengeri csatákban magokat hajóstól fölvetetik? nem öngyilkosok voltak-e az újabb kor' görögjei, kik inkább, hogy sem Missolonghit feladják a' töröknek, magokat avval együtt légbe röpítették? 's némileg nem öngyilkos volt-e azon magyar ki magát a' nándori toronyból a' törökkel együtt levetette? 's még is nem bámuljuk-e az illy tetteket inkább, mint hogy kárhoztatni mernők? — Azonban igen különbözök ezektől, kik magokat apró, úgy szólva házi élet-bajokért 's részint önszerzett galibák (p. o. adósságok) elől gyáván és hűnösen egyszerűs mind 's részint ál szegényből, gőgöből, részint lomhaságból akarják elvonni, 's kiket ész vagy szív' baja unszol e' lépésre, kiknek bármilyen botránkoztatónak látszik is ezen véres tettök, még is ha lelkök' belsejébe tekinthetnénk, többnyire lehetlen volna tőlök a' szánakozást megtagadnunk; de ez korán sem javulás; segíteni azonban rajtok csak o'vó 's előző szerekekkel lehet: elméjük' 's körülményeik' gyógyításával. — Általában pedig kortól, 's helyezettől függ, kárhoztatni kelljen-e az öngyilkolást, vagy menteni? — Részemről azt hiszem, Brutusnak helyén volt magát megölnie, különben a' szabadság' kora és fiai őt gyávának tartották volna 's ez az ügynek árt; ellenben képtelenségnek tartok egy öngyilkos Napoleont; korában erős lélekkel tűrni a' luciferi bukást nagyság, melly félre nem értetik.

A' melly szakaszok ezek után jönnek: Ékesbeszéd a' vég mellett, több rendbeli közlések N-hez, Világ, Világosság és Rajzolatok a' magán élet- 's természetvilágból, Dicsérő beszéd az érdeketlenségre, Előre, Túl: részint kisebb érdekűek, részint elmefuttatások, mellyekben ha itt ott jó gondolatok, elmés ötletek vannak is elszórva, egészben a' fönn érintett vád alól ki nem menthetők, 's általában olly nemű iratok, mellyekben a' célzatot, a' vezér ideát nehéz felfüldözni, 's mellyek sem tartalmok,

sem az előadás' külöködése által közérdekűvé nem lehetnek. A' szerző, kinek gondosabban kidolgozott értekezései világos főre, nyomos ítélőre, érzelemben mély kebelre, képzelet-szárnyalás által magas elmére mutatnak, véleményünk szerint maga ellen vét, midőn idejét, 's erejét hozzá kevesbbé méltó munkákra vesztegeti. Említők, hogy fonák helyzetünknek is nagy befolyása van ezen beteg írásmódra; de az okos, külső elháríthatlan akadályokkal csak siker' reményeig küzd, azon túl haszontalan minden erőködés.

Azonban el nem hallgathatjuk az utósó közlést N-hez, mellyben Valkó Béla Lipoltnak csodálatos könyvkiadása 's verses művei bíráltatnak meg, röviden; de olly elmésen és jól, hogy itt igazán el lehet mondani: ex ungue leonem ismerteti meg emberét a' szerző, azon különbséggel, hogy a' nem oroszánt nem körméről szoktuk megismerni. Ezen ifju literator (Valkó B. L.) mielőtt 7 kötetet kiadott volna, a' 8diknak kiadásával lép fel; a' híz elgés ellen ír, 's hét kötete alig foglalt magában egyebet alkalmi versnél; ezen kívül minden főnevet nagy betűvel, minden közép e-t ő-vel ír (röppenetős!) 's a' mi még ezeken is kívül és fölül van, az gondolatnak eredetisége (nem hízzal többé a' rany álom stb) de — bocsánatot ezen kitérésért — ez most nem ide tartozik.

„A' növény-, állat-, ember-nevelésben a' szerző jó alapot 's elveket mond ki; de menynyi különbözés 's eltérés lehet azoknak alkalmazásában; azonban a' jót megkezdeni is érdem 's több szem többet látva, több kéz többet téve végre egész mű kerül ki.

A' dicsérő beszédben a' nap mellett helyenként magas költői szellem van, hibája talán, hogy az olvasó végre alig tudja dicséretet olvasott-e vagy gúnyt?

Többet, mint pusztá figyelmet érdemlők, miket a' szerző a' „Világpolgár“ czímű szakaszban a' polgárról igen jelesen 's ajánlandólag mond, azonban a' világpolgár' képzele nincs eléggé kimagyarázva. A' tárgy minden esetre nagyobb is, hogysem azon ollyan könnyen átesni lehessen. Részünkről azt hiszszük, hogy bizonyos tekintetben minden ember világpolgár, p. o. a' földmives, ki fölösleges gabonát termeszt, a' bányász, ki az érczet az egész világ' számára ássa ki a' földből, a' műves, a' művész, tudós, sőt maga az

emésztő, ki a' merre jár kell, segíti élni a' természetűt; azonban noha minden egy honbeli, hazafi, még is hazafinak kitüntetőleg csak a' jelesbet, nagyobb hatásút mondjuk, úgy a' világpolgár' dicsőséges neve csak a' szerencsésebb 's nagyobb elméknek, 's charactereknek adathatik. A' világnak éltek, 's világ' polgárai ez értelemben, az emberiség' jogainak kiegyenlítői, a' gőzerőmű' feltalálója, 's mindazon műves, művész és tudós, kiknek munkálkodások az egész emberiségre kiható; 's ki elég szerénytelen hogy ezek' sorába iktassa be magát? Nagyobb része az embereknek közvetlenül csak magának, vagy családnak, vagy egy kis körnek él, 's csak közvetve él a' hazának, a' köztársaságnak 's részint az egész világnak 's talán nem hibázunk, ha azt állítjuk, hogy egyes embernek hazafinak, az egész nemzetnek világpolgárnak kell lenni; mert, ha tovább menve azt tanítanók, hogy, ha egyes embernek a' hazáért mindenét, néha életét is fel kell áldoznia, épen úgy tartozik mindenét (tehát életét és hazáját is) a' világ' javának feláldozni: alig ha nagy zavarba nem hoznók a' fejeket, összeütközésbe a' kötelességeket, 's köz szövetkezés 's kibékülés helyett köz felbomlás következne az eredeti chaosnak minden képtelenségével; de mit egyes embertől nem, kívánhatni azt néptől és nemzettől, 's ha az emberiségnek e' földön béke' 's megpihenés' napjai vannak kiszánva, azok leendenek, mellyekben a' nemzetek, ön hasznok' feláldozásával is a' világ' köz ügyét 's javát pártolandják.

A' 95. lapon a' szerző egy különös ajánlást tesz, azt tudniillik, hogy e' helyett: jobban fészít, legjobban fészít, így lehetne írni: fész-ebbit, legfész-ebb-ít, vagy fészbit, legfészbit. 'S ennek helyességét avval akarja megmutatni, mivel úgymond, az ígében (részesülőjénél fogva) melléknév lappang, a' melléknévet pedig hasonlítani lehet, 's e' szerint a' fész hasonlítva fész-ebb, legfész-ebb, mint nagy, nagy-obb, legnagyobb; 's valamint továbbá a' nagyobb-ból nagyobb-ít ige képezhető, így képezhető a' fész-ebb-ből, fész-ebb-ít, vagy összerántva fészbit.

Ez mind igen helyes, csak egy óriás áll ellent, a' szokás, quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi. Egyes szót annyit csinál vagy vesz kölcsön a' nemzet, mennyire szüksége van, vagy is a' mennyi új tárggyal

's képzettel ismerkedik meg; de a' nyelv' alakán, 's ha úgy szabad mondani, csontozatán nem tűr változtatást, legalább példátlan dolog, hogy írók' a' szó-ragokat, a' név- és ige-hajlítást a' közszokás, vagy valami hatalmas tájdivat' segítségével nélkül megváltoztatták volna. Ilyen változások leginkább a' nyelv' kifejlése- vagy annak hanyatlásakor történnek, 's minden efféle módosítást magának tartja fenn a' nép. Ugyanezért nem igen remélhető, hogy az igeképzés' ezen bármely szabályszerű gyarapodása divatba jöjjön, annyival kevesebbé, minthogy erre nincs is olly igen szükségünk; sokkal szükségesebb volna, mit a' szerző szinte megkísértett, a' mult időnek határtalan módja, p. az ember örök életre látszik teremtetni, az az termettnek lenni, a' mi gyakran a' hogy kihagyásával volna haszonvehető. A' szerző' újításai közé tartozik a' volhatna (lehetne), voljon (legyen); ezt a' szerző különböztetés végett írja így, szerinte tudniillik legyen = es werde, voljon = es sey.

Mind ezen újítások nem szabálytalanok, annál kevesebbé szabály-elleniek, mind e' mellett kevés remény van divatozásokhoz 's a' legtisztább szándékkal is alig lehet ohajtani, hogy íróink által felkapassanak. Mert nem az-e az örökös 's részint nem alaptalan panasza, hogy írásaink a' sok új szó, a' ferde szó-kötés miatt éldelhetlenek? Ha most az új szavakhoz, új szó-kötéshez új ige-képzés és ragozás is járul, nem fog-e a' sokaság kétségbe esni, hogy valaha kirázolhat a' nyelv' tömkelegeiből? Minden esetre ez a' legvakmerőbb neme az újításnak, 's a' szerzőnek magánál a' találmanynál sokkal nagyobb dicséretére válik, hogy mind ezen újításaival igen óva, gyéren, 's gazdálkodva él, 's hasonlatlanul egyéb újítókhoz, azon ügyekeznek, hogy a' mennyire lehet, az értelmességet holmi újítói viszketegnek föl ne áldozza.

E' helyt van alkalom elmondanom egyéb nyelvígazításokat is, mellyeket ajáltatni hallottam, 's még e'ddig közzé nem tettek. Ilyen volna kérni-ből kérnelek (mint kér-ből kér-lek, kérne-ből kérnélek, kért-ből kértelek stb) 's így lenne: engedd kérnelek, e' helyett: engedd, hogy kérjelek.

Ilyen továbbá azon javaslat, hogy minden rag által névhez járuló k kihagyassék, p. o. vas-nak helyett vasna, vas-aknak helyett

vasana; vasainknak helyett vasainna: kétségkívül igen csinos szavak; kár, hogy nem magyarok 's hogy legalább egy millió ember' nyelvén nem forognak, attól a' másik, 's ettől a' 3., 4., 5dik millió könnyen megtanulná.

A' szerzőnek sajátságaihoz tartozik, a' részesülőket hátra tenni, p. o. látom a' világot, az elpusztulandót, 's e' részben nem olly mértéketes, mint fölebbi újításai' használásában, mi ugyan nem árt az érthetőségnek, 's általában nem helytelen; de gyakran, 's helyén kívül használva foltja az írásnak. Az egyformaság' eltávoztatására az is ajánlatos az illy hátra tett részesülőkkel élésben, hogy különböző ragokkal használtassanak, épen mint az így használt mellékevek, p. o. távozék vizsgáljövendő itélmi eleveneket és holtakat; itt hagyá emberét, számadandót minden tetteiről; emlékekről szólunk, fenn állandókról még akkor is, midőn rakói rég elhunytanak; fiainak jeles élete' leírását hagyá, boldogulandóknak, ha nyomaiba lépnek stb. Azonban mindezekkel csinján kell hánni, ne hogy a' beszéd igen föltekertnek, 's kesettnnek lássék.

Végezetre némelly apróságokat kell megemlítenünk. A' szerző rula-t ír róla helyett, 's általábanról-ról helyett rúl-rült, a' mit nem javalhatni, kivált olly írónál ki nyelvet szépíteni akar; mert ha az ő nem szebb is mint az ü, de az ubizonyosan kellemetlenebb mint az ó, 's így inkább róla, mint rula, a' mi e' felett szokatlan is; illyen különködés a' véleménytők, miről l. a' Szóbirálatokat: továbbá tárgyáér tárgyáért helyett, a' mi talán versezetben szabadságból használható, prosában nem sokat nyerünk vele. A' 47. l. az idegen szavak háromféleképp iratnak: HomerosZ, Sophokles (minden z nélkül) és SokratesZ (z-vel és nélkül); de ezen egyenetlenséget inkább a' typographiának akarjuk tulajdonítani, mint a' szerzőnek, kit az írásban épen nem lehet gondatlansággal vádolni.

Vörösmarty.

Románok és novellák.

- 2) *Pattanházi Pattangi Jób mészárszakai esküdt' elbeszélései. Irta Gaal, Első és más. rész ezen külön címmel is: Szirmay Ilona. Történeti román. Irta Gaal. Első kötet: XXXIV és 173 lap; második kötet, 216 l. Pest, 1836. Heckenast Gusztav' sa-*

játja (nyomatott Budán, a magyar királyi egyetem' betűivel) 18r. kötve csinos borítékba 2 ft. ep.

Szirmay' Szatmár és Ugocsa vármegyék' leírásában előforduló, való történeten épült regény, melyet már Kiss Károly, az akkora még Kisfaludy Károly által szerkesztett Aurorában, egy elbeszélésre használt. Szirmay' előadását nem ismerem; Kiss' elbeszélésére pedig csak annyiban emlékezem, hogy benne egy eddig valóságára nézve el nem ért ütközetrajz található. E' szerint nem is határozhatom meg, mennyi ezen regényben a' való, mennyi a' költemény.

Itt a' történet ekkép adatik elő: Bogdanu Gyurka, a' moldvai vajda' atyjafia 's testőrseregében kapitány, a' császári sereghez lovakat hajtattván, Fertő Almáson belésszeret Szirmay Ilonába, de kosarat kapván, midőn nyert pénzével a' határhavasokon át Erdélybe visszaútnának, Pintye Gregor híres haramjavezértől megfosztatik; utóbb ezzel szövetségre lépven, egy vadászat' alkalmával Szirmay Ilonát elrablani igyekszik, mi ugyan el nem sül, de azon gyászos következtetést vonja maga után, hogy Szodoray Boldizsár, Ilona' testvérét Máriát, a' harcban történetesen agyon lövi. A' jelenlévő ájuló anya, Ilonával együtt, a' közel lévő Husztra vitetnek, hol mivel oda a' bányavárosokból tetemes pénzek is szállítottak, Pintye Gregortól és a' tőle e' czélből fellázított pórságtól ostromoltatnak; de a' felkölt nemességnek egy, Szodoray által vezetett osztályától, mely a' közeledő tatárok' hírére Szatmár és Marmaros vármegyékben összegyűlt, megszabadítatnak. A' tatárok végre jönnek, 's ámbár több ütközetben meggyőzetnek, egy, Pintye Gregortól vezetett szaguldó osztálynak még is sikerül Fertő-Almást kirablani, 's a' Szirmay családot magával elhurcolni. Szodoray ugyan ezen osztályt utóléri, a' foglyokat megszabadítja, de a' szép Ilona a' fiatal khán' fiától megszerettetvén, Krím-Tatárországba vitetik. Szerencséjére a'

török zultán a' khánfit épen akkor tulajdon leányával jegyzi el, minek következtetésében háremjét el kell adnia; Ilona így egy öreg rabkereskedő' birtokába jő, kitől őt a' moldvai vajda' dolgaiban épen ekkor ott mulató Bogdanu Gyurka megvásárolja 's Jásziba viszi, hol Szodoray által kiváltatik, vele hazájába visszatér, 's végre összekél.

E' történet, mellék eseményeivel, egy gazdag színű képet formál; szintolly dús vegyületűek a' characterek is. Hős szellemben jelennek meg a' felkölt sereg' vezérei: Babocsay, Bagosy, Szodoray, Szirmay; regényesben Pintye Gregor, a' hajduk' hadnagya Karácson Tivador, és a' tatárok; Türkenfrasz végre, a' retiráda' hőse, és a' kétévi bécsi tartózkodásával kérkedő Piócza Kristóf borbély, Jutka feleségével, a' víg személyek. Jeles rajzolatok különösen Pintye Gregor, Karácson Tivador 's Piócza, Jutkával; ámbár e' két utólsón némi, a' regénynek idegen drámai szín mutatkozik; mi Türkenfrasról még inkább áll. Szirmay Ilona az egészben nem nagy szerepet játszik ugyan, de tagadhatlanul a' középpont, mely körül az egész történet forog.

Dicsérem kell a' víg személyek' felfogását, melyek nélkül, a' történet' veleszületett komolyságánál fogva, e' regény könnyen píttyergővé válhatott volna. Ha német veszi fel a' fonalat, ettől a' világon semmi sem menti meg. Továbbá, azt, hogy a' szegény Ilona, illy tatáros környülmények közt is, teljes ártatlanságát megőrizhetve vitetik a' hív 's szeretett Szodoray' menyekzői ágyába. Gáncsolnom: hogy a' czikkelyek' fölírásai helylyel helylyel azoknak tartalmát elárulják, mi a' regény' érdekének árt. Végre nem foghatom meg, hogyan jöhetett Pintye Gregornak eszébe Husztot hevenyében készült fenyűfaágyúkkal ostromolni? 's pedig három napig!

Az előadás ügyes, a' dialogok igen jók, a' nyelv folyó, mívelt, virágzó, hibátlan; 's így az egész, literaturánk' állapotját tekintve, nincs érdem nélkül, 's a' szerzőnek becsületére válik: de mind e' mellett, olvasás közt, nem tagadhatjuk, e' regény várokozásunkat annyira ébren nem tartja, figyelmünket úgy nem feszíti, mint azt a' characterek' és előadás' jelességei mellett várni lehetne. Okát abba helyezem: hogy előadása' módja inkább krónika féle mint regényes. A' történetnek nincs háttéré; minden az elő-

térben történik; pedig a' háttér' lepcsőnkénti leleplezése az, mi várakozásunkat leginkább függőben szokta tartani, 's mi kivált Scott' regényeit olly érdekessé teszi.

Utolsó észrevételem e' külön critica' körén túl van, és csak egy, az olvasás közt fölgerjesztett gondolat, melyet itt mintegy utóiratban följegyezni szándékom, a' nélkül hogy az egyenesen a' szerzőhöz volna intézve. Türkenfraszban a' hátrálás' hősei gúnyoltatnak; a' rajzolat, helyén jó hatást tesz, 's tudom, tesszik; 's ellene nincs kifogásom: de hadd világítsam fel a' dolog' ellenoldalát is. A' magyar keleti; mély, viszontagságai által elkomorodott indulatossága mellett, nem igen hajlandó a' nyugodt hideg észbeli számításra, sőt azt másban is nem igen méltatja érdem szerint. Egyesekre 's nemzetekre nézve pedig fő dolog, hogy körülményeiket 's viszonyaikat mindig tiszta valóságokban ösmerjék meg, 's magokat szerintök nyugodt elmével határozzák. A' spanyol dámák Wellington' tiszteit a' sevillai hátrálás után, nem győzők eléggé ócsárlani; szemükbe mondák, mikép előttök megfoghatatlan, hogy olly szép és hős tekintetű férfiak, olly gyáván irtóznak a' csatától. Minnen történeteinkre térvén, mi oka eddigi hátramaradásunknak? Mivel retiráltunk? nem, mivel chinai képzelődésektől elfogulva, nem retiráltunk! mivel a' vak indulatnak, 's nem a' hidegen számoló észnek hódoltunk. Emlékezzünk Mohácsra! Az oligarchia a' fejedelmi hatalmat tönkre tette, a' király ön székesvárosában hitelre nem kaphatott már húst; az ország soha sem vala gyöngébb, a' török soha hatalmasabb, ennek hősi szelleme főfokán állott, zultánjainak legnagyobbika, Soliman, foglalá el a' thrónt. 'S íme, összegyűl Mohácsnál húsz vagy huszonöt ezer magyar, háromszáz ezer török ellen, hátulról egy pár napi menetire közeledik Erdélyből Zápolya, nekik hátra kellene vonulni, vele egyesülni: de nem! a' maroknyi csapat örült vakságában támadni akar, 's nem hallván halálórája' kongását — csakugyan támad. 'S elveszett! az igaz, nagyobb szívvel, mint észszel; az ország' nagyai, menekedni nem kívánván, egyről egyig a' csatamezőn terülnek el: de fájdalom, velük vész a' nemzet is, a' nemzet' jövő szárma-
mazékival! A' zultán akadály nélkül foglalja el Budát; mert illy fejnélküli vitézséget szükségképp fejnélküli tanácstalan levertség követ,

's mindkettőnek következéseiből maig sem grázoltunk ki.

Tornay.

Magyar dolgok külföldi munkákban.

— Végre megjelent Berghaus' évkönyvei' mult évi 5 és 6d. füzete is, melyekben az általunk, a' Figyelmező' 3. számában említett „Magyarország' föld- és természettani állapotjának“ folytatása és vége foglaltatik. A' második cikkben Wimmer a' magyarországi vizek' átnézetét adja, és pedig először a' folyóké, physical összeköttetések szerint, olly teljességgel, millyennel eddig alig birtuk; továbbá a' tavakat, mocsárokat, és csatornákat. Az ásványos vizeknek csak osztályait említi, azokról külön kívánván máskor értekezni. A' harmadik cikkelyt, hazánk' éghajlatáról, Aethnaeumunk fogja közölni a' magyar közönséggel.

A' magyar időszaki sajtó' szemléje

Februáriusban.

(Rövidítések: *ET.* Egyházi Tár. *G.* Honi 's külf. gazda. *H.* Honművész. *HM.* Hasznos Mulatságok. *I.* Ismertető az ösművészet és polgári szolgálatban. *J.* Jelenkor. *K.* Kémlő. *LL.* Literatúrai lapok. *M.* Minerva. *NT.* Nemzeti társalkodó (erdélyi). *PT.* Predikatori Tár. *Ra.* Rajzolatok a' társas élet és divatvilágból. *Re.* Regélő. *Sz.* Szemlélő. *T.* Társalkodó (pesti). *TCy.* Tudományos Gyűjtemény. *TT.* Tudománytár. *VÚ.* Vasárnapi újság).

— *Literatúratörténet.* A' m. nyelv' régi maradványairól, *Horvát István.* *TCy.* XII. Az ésjog' történetei. *Sz.* 2. 12. Chinai nyelv, írás, literatura és példabeszédek. *LL.* 3. Divatregények. *Szabó Dáv.* *Ra.* 10. 11.

— *Nyelvtudomány.* Nyelvészet. *LL.* 2. 3. 5. 6.

— *Szépliteratura.* Novellák: A' halászeleány. *Kunoss.* *Ra.* 10—13. Tátra' csudája. *Nagy Ign.* *Ra.* 14—16. A' szép fülek: *Frankenburg A.* *Ra.* 17. Adieu, pas Adieu! *Re.* 10. A' koszorús nevelő. *Ném. Folinus.* *Re.* 11. Ezütláb és kemény tűz. *Bárczai.* *Re.* 14. 15. Az elevenen temetett. *Ném. Turner.* *Re.* 15. Én és Arran Julia. *Re.* 16, 17. — Drama: Mutatvány Szigligeti' Dieneséből. *Ra.* 12. 13. — Versek: A' lajtai csata. *Szabó Dáv.* *Ra.* 14. Boho kertész. *Garay.* *Ra.* 15.

— *Philosophia.* Töredékek az emberről. *Sz.* 1. 2. 7. 9—16.

— *Mathematica.* Toldalékul a' társasági számvetéshez. *Vállas.* *TCy.* XII.

— *Építés.* A' színházak' belső 's külső beosztásáról. *Novák D. H.* 17—20.

— *Vízépítés.* Magyarországi hajósfoló nagy ágzat. *Beszédes.* *TCy.* XII.

— *Historia.* Angliában levő kúnhalmokról. *Podhraczký.* *TCy.* XII. Moldva' magyar nyelvet beszélő lakosainak egy része székely földről oda kiköltözött székelyek' maradéka. Nagyajtai *Kovács Istv.* *TCy.* XII. Magyarországi emlékek. *T.* 11. II. József' végnapjai.

Re. 13. Töredékek Flandria' történeteiből. Sz. 2—4. Szent-Bertalan' éje. Sz. 5. 6. Mutatványok Kovacsóczy' munkájából: Nemzetek' történeti tára. Sz. 8. 9. 11. 12. 16. 17.

— *Életírás.* Mentelli. *HM.* 17. *NT.* 8. 9. *Re.* 12. Malibran. *H.* 15. Heyne. *Ra.* 15.

— *Föld- és helyírás, ország- 's népismeret, utazások.* Fejér vmegye. *VÚ.* 149. Pest vmegyei lakosok. *Re.* 17. Debreczen' jelen állapotjának rövid rajza. Vége. *Cs. T.* 9, 10. Kecskemét. *Novák Dán. HM.* 13—15. Földfelfedezési adatok. *Amonyi János. HM.* 12. Mutatványok Hrabowszky' utazási rajzaiból. *T.* 14. Sz. 7. Utazási rajzképek, közli *Machik. T.* 15. Utaz. levéltöredékek Olaszországból. Sz. 1. 7. Helvetiából, 13. Bánságból, 17. Constantine. *HM.* 10. Valencia. Sz. 9. 10. Izland. Rejkiávik. Vége. *VÚ.* 147. Egy kép Éjszakamerika' sivatagjaiból. Sz. 5. A' circassiai és georgiai hölgyek. Sz. 6. A' török mesetek. Sz. 3—5. London és az angolok. *NT.* 9. A' pór lengyeloroszok. *Re.* 13. Különbféle emberfajok Marokkóban. *Ra.* 17. Egy menyegző Samogitiában. *Re.* 12. Népek' különöségei evéskor. *VÚ.* 149. Cato és Plato. Sz. 14, 15.

— *Közgazdaság, pénzügy.* Tagosztály, státuszgazdasági és erkölcsi tekintetben. Vége. *Gáty. T.* 9—12. Az összesítésről és tagos osztályról. *Gubody Sánd., T.* 15. 16. A' munkabérről 's a' kézműves osztályok' jelen állapotja Angliában. *HM.* 11—13. Az éjszakamerikai iparrendszer. Chevalier után. *K.* 15. Statuspapirosok. *J.* 9.

— *Természettudományok.* Az óriás káposzta. *Szép Gy. T.* 11. Az élet' titka. Clemens ut. *Ra.* 15. 16.

— *Orvostudomány.* Természeti orvoslása a' meghűléseknek stb. *HM.* 14. Az influenza nem új betegség. *NT.* 9. A' Priznitz' gyógyítása módjának (hideg víz) a' testre hatása. *VÚ.* 148. 149. A' kénsavany' alkalmazását illető észrevételek, 's jó tanács ovó és gyógyszerként a' szarvasmarha paczalaszálya ellen. *Szaktmány Aug. K.* 16.

— *Műtan.* Medertisztító 's öblösítő erőművek. *Novák D. H.* 15, 16. Léghajó 's vasút. Sz. 13, 14. Hajóépítés' javított módja. *I.* 6. Steinheil' gömbös mérlege. *I.* 8. Gyánta- és kátránykészítés. *I.* 7, 8. Illatászat. *H.* 12, 13. Oktatás a' tűzoltók' használatára. *Némethy. TGy.* XII.

— *Gazdaság.* Észrevételek a' magyarországi birkatenyésztés és gyapjukezelésről, különösen kereskedési tekintetben. *Csaplovics. T.* 14, 16. Magyarország' birkatenyésztése 's gyapjutermesztéséről. *Csaplovics. T.* 16. Gondolkodó gazdáinkhoz. Vége. *Udvardy. K.* 9—11. A' juhok' elletése idejéről. Löhnertől. *K.* 12. Gyapjumosás a' juhok' testén. *K.* 13. A' nyírésről és gyapju' zsákolásáról Löhnertől. *K.* 13. A' gyapjuról Clauss szerint. *K.* 14. Gyapjutermesztés az angol gyarmatokban Ausztráliában. *K.* 15. A' juhok' legelőjéről. *K.* 16. Hoyos' tehénmajorja. *K.* 16. Czékclacukor-gyártás kicsinyben. *VÚ.* 147. Répaczukor' gyártásáról. *G.* 6. A' mezei gaz-

daság' hibáinak világosításáról, folyt. *G.* 6—9. A' földmivelés' törvényhozása. Vége. *G.* 6—8. Mezei építés földből. *G.* 7. A' föld' minőségéről. *G.* 7. Söppedékes és mocsáros földeket szárazzá és mivelhetővé tenni. *G.* 8. Intés az ujtást szerető földbirtokosokhoz. *G.* 9. A' gréczi gazdasági társaság' igyekezetei. *K.* 14.

— *Művészet.* Helyes festvények a' bécsi cs. képtárban. *H.* 14.

— *Critica.* Székács' szerb dalai. *Garay. LL.* 1. Bajza' Aurorája 1837re. *LL.* 1. 2. Hajnal. *LL.* 3. Fejér Gy. Honi városaink. *LL.* 5, 6. Báthly, magyarok' emléke. *LL.* 7. Európai birodalmak' történetei' gyűjteménye Paquistól. *LL.* 7.

— *Intézetek.* Sanskrit-collegium Benaresben. *Ra.* 17. Oxford. *Ra.* 17. A' versaillesi muzeum, Janin ut. Sz. 10—12. Perzselybankok. *VÚ.* 150. A' mentőházak Éjszakamerikában. Sz. 7. 8. A' kassai kórház. Sz. 6.

— *Vegyések.* Nyelvtanulás. *Brassai Sám. NT.* 6—8. Ész szépség nélkül. Sz. 3. Egy indus' beszédje a' szövets. státusok' elnökehez. *NT.* 7. Komárom sz. k. város' előljáró nevérol. *Gyurikovics Gy. TGy.* XII.

Kisfaludy-társaság.

Főtisztelendő Kovács Mátyás, phil. 's theol. dr. és prof. 's egri kanonok úr, f. évi martius' 25dikén a' Kisfaludy-Társaságnak, évenként kiadandó szépliteratúra jutalmakra szánt alaptőkéjét, önként *száz pengő forinttal* nevelte. Alulírt siet a' hazafiúi szép tettet a' társaság' nevében, meleg köszönete mellett, köz tudomásra hozni. Pesten, április' 12. 1837.

Fáy András, igazgató.

Egyveteleg.

— A' *Tudománytár'* új folyamatiának épen ma megjelent első kötetében a' többi közt ezt olvassuk: „Legújabb, a' Föherezeg-Nádor-Pártfogó által, az elnökség' útján az academiával közölt teljes hitelű tudósítások szerint, a' m. tud. t. lev. tagja, Körösi Csoma Sándor, jelenen Jetteliában, a' Ganges' éjszaki vidékén fekvő rungkani kerület' egyik helységében tartózkodik, 's ott nyelvészeti vizsgálatát fáradhatatlan buzgósággal folytatja. Körösi, tudománya és caractere által, mind az ottani törvényhatóságok mind a' magánosoktól teljes mértékben tiszteltetik. Az ázsiai társaság Calcuttában elismeri, hogy azon buvázkodásokat és munkálatokat, melyeknek ő minden idejét szánta, egyedül csak ő vállalhatta, mert sem buzgóságra sem készülletekre hozzá fogható tudós ott nincsen.

Az Athenaeum és Figyelmező' hivatala sz. György' napján a' Kalap-utczába, gróf Festetics-házba, 376. sz., első emeletbe, tétetik által.

Nyomatik Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Pesten.

Április' 25d. 1837.

16. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Románok és novellák. Jósika' Abafia (*Tornay*), 127. l. Encyclopaediai munkák. Tudománytár, új folyam 129. l. Német literatura. Drámák. Raupach' historiai drámái, 132. l.

MAGYAR LITERATURA.

Románok és novellák.

- 3) Jósika Miklós' regényei. Első és második kötet, e' külön címmel is: *Abafi. Első és második rész.* Irtá Jósika Miklós. Pesten, Heckenast Gusztáv' tulajdona. 1836. n. 8r. 220 és 234 l. 2 ft cp.

Uraim, le a' kalapokkal! Egy művet van szerencsém bemutatnom, melly körében első rendű, legjobb mióta e' nyelv zeng; illő, hogy azt tisztelettel fogadjuk; 's épen az, hogy szerzője a' süveglésnek nem barátja, mit neve' írásánál kihagyott bárói czímetéből gyanítok: nekünk annál nagyobb ösztönül szolgál, hogy kétségtelen jelekkel kimutasuk, melly rangra helyezzük őt a' szellem' országában.

Részgyevő olvasó, ne kárhoztass criticátlan kifakadásomért! Én a' világtörténet' egyetemi tanúbizonyysága szerint nemzeti literaturánktól várom értelmességünk' kifejlését, műveltségünk' gyarapodását; 's hazafiui szívem ne fakadjon öröme, midőn olly munkát látok, melly maradandó becse mellett arra olly sikeres és tartós hatással kecsegtet?

Mindenek előtt itt a' regény' tartalmát kellene előadnom. Tollam élakad. Kinek írtam

azt? A' szerzőnek? Ő jobban ismeri azt nálamnál. Az olvasónak? De ki ne olvasta volna Abafit? Vagy csaku'gyan van még, ki nem olvasta volna? Úgy tanácslom, vegye meg azt tüstént, mert foglalataját tölem ugyan nem fogja megtudni; a' gyönyörű mű csontvázza alacsonúlna bonczkésem alatt, 's ez fájna. Vegyék inkább szellemét.

Abafiban a' szerző egy eszmét igyekszik megérzékitni, tudniillik az önálló szellem' hatalmát, az erős akarat' hatását önmívelődésünkre, mivoltunk' nemesítésére. Abafi, első fölléptekor egy, nevelés által elszorgalmatlanított, rosz társaságban elaljasodott, korhely ifju; de a' történet' folyamában magába tér, 's hatalmas akaratját jobhítására fordítván, tiszteletre méltó emberré, 's polgári és hadi dolgokban megkülönböztetett érdemű hazafivá leszen.

Ezen föladattal a' szerző' igyekezete a' művészet' legfensőbb álláspontjára hágott. Shakespeare is külön drámáiban külön eszméket tüntetett fel, mint azt Goethe kimutatta: Romeóban a' szerelmet, Macbethben a' nagyravágyást, Learben a' gyermeki háladatlanságot stb; mert a' költészet' föladatja

általában eszmék' érzékítésében áll: a' szépet valósítania kell, embert és világot előtűntető rajzolataiban, a' szépet összhangzásban az igazsággal és jóval: mint a' philosophia subiectiv tekintetben szintazon eszméket magyarázza.

'S melly eszme ez! Választhatott-e a' szerző szerencsésebbet? A' nevelés sokat tesz az ember' képezésére. De tőlünk függ-e a' nevelés? Nem lehet-e hiányos és rossz is? 'S minnen magunknak tulajdonítható-e azon jószág és tökély, melly történetesen más által reánk képeztetett? A' nevelés' hiányait az önmívelődésnek kell pótolni's kiegészítnie; ez saját érdemünk, ez tőlünk függ, e' nélkül nem emelkedhetünk tökéletességre, sem az élet, sem a' literatura' pályáján. Ezen önmívelődés pedig egyedül erős akarát, önuralkodás, szellemi önállóság által lehetséges. Abafi' alapeszméje tehát belső szellemi életünket középpontjában érdekli, azt fejezi ki, mi tökéletesülésünkre 's általában rendeltetésünk' valósítására főfeltétel. Rousseau is híres Új-Heloisében illy eszmét valósítja, de a' nőnemre alkalmazólag. Hősnéje egy szeretetre méltó leány, ki szerelem, érzékiség 's egy szerencsétlen szempillantat' hatalmától elragadtatva kicsuszamlík: de egy szempillantat határozza-e el életét: terjeszsze bús következtetést sírjáig? Nem, lelke e' történetes eseten fölül emelkedve, önálló erővel halad a' nemesség' útján, 's végre kivívja az asszonyi rények' teljes koszorúját.

E' nemes erkölcsi irányzat az egész munkán által kitűnő. A' szerző itt Goethetől eltérve, Scott Valtért látszik követni. Tollam újra elakad — félvén, hogy sorait megint egy olly — de aesthetikai — villámcsapás éri, millyent múltkori grammaticai eretnkségem vont szegény fejemre. De hagyj! Igazságért — melly kinek kinek belső meggyőződésében áll — én nem irtózom a' martyrságtól. Goethe tehát, ha jól fogtam fel nézetét, 's emlékezetem azt azóta ki nem vetköztette valóságából, a' művészetben nem ismeri el az erkölcsi célt, mint legfelsőbbet; szerinte a' művészet nem a' morál' szolgálója, hanem független hatalmú királyné, önállólag tüntetvén elő a' valóságot mint van, mint az az emberi életben és természetben megjelenik, egyedül a' szépet, és a' jóízlés' kielégítését tartván szem előtt. — Szélsőségek közt pontosan kell a' közép vonalt kijelelnünk, másképp követke-

zése zavar. Magam sem kívánom, hogy a' költészet erkölcsi leckézéssé fajúljon, hogy művei kirekesztőleg a' jónak, 's nem a' szépek célzásából teremessenek; a' művészet' valósítandó fő eszméje mindig ugyan a' szépség, de ennek az igazsággal és jóval nem szabad ellenkezni, sőt e' három eszme' belső összhangzása eszközli a' szépség' tökéletességét. Bámulandó a' mű ugyan azon kívül is lehet, mint az életben is rendkívüli emberi erők' kifejlését csodáljuk, ha az erkölcs' szabályain túlmennek is: de a' mint ez utolsó esetben a' rendkívüli, de rossz tett tiszteletünkre soha sem tarthat számot, úgy az igazsággal és jóval össze nem hangzó szépmű sem nyrendi meg soha helybenhagyásunkat. Többet mondok: az erkölcsi cél, a' jó, lelkiösméretünk 's eszünk' dönthetlen tanubizonyysága szerint a' legfelsőbb, minek összes munkásságunk alá van rendelve, következőleg a' jó' eszméjének a' szépség, igazság és boldogság' eszméi is; minél fogva természetünk' örök törvényei szerint a' művészetnek közvetlenül ugyan a' szépet kell valósítania, mint a' tudománynak az igazat, tetteleg munkásságunknak az életben a' boldogságot: de minden művészeti, tudományi és tetteleges iparkodásaink' végirányzati a' jóban pontosulnak össze, mivel ez minden munkásságunkra nézve a' főcél. Goethe' Werthere, hogy példát hozzak fel, kétségkívül bámulandó mű, de alapeszméje egyezik-e az igazsággal és jóval? Helyes, helybenhagyható, tehát igaz- és jó-e, hogy magát valaki szerencsétlen szerelemből főbe löje? Az isten mentsen meg minden magyar embert illy német érzélgéstől!

Átme gyek a' regény' játékhelyére, melly nem kisebb szerencsével van választva. A' mit én mindig ohajtottam, itt legnagyobb terjedelemben van valósítva: nemzeti életünk hív és szépen idealizált rajzolata, a' pórkunyhótól a' fejdelem' palotájáig. Bátori Zsigmond' idős zaka tűnik itt előnkbe, a' characterek, szokások, öltözet, szellem 's életmód, minden, saját színeiben. Más hely, más szakasza újabb nemzeti életünknek alig felelt volna meg jobban e' szándéknak. Hazánk p. o. már akkoron nem hírt keblében fejedelmi udvart 's a' történet Magyarországra áthelyezve elveszti teljességét.

'S melly characterek ezek! Abafi, Bátori Zsigmond, Marko a' hajduvezér! 's Margit,

Cristierna, Gizella 's a' regényes Villám! Melly hív valóság, bájos idealizálással párosítva; melly összeolvadása az egyetemi emberi characternek az egyénivel 's nemzetivel! Ez az, mit én költészetünkől kívánok. Az ember' belső lényére, mint a' természet, mindenütt egyforma; de külsőleg individualitas 's nemzeti sajátosság szerint különböző; 's mivel a' költészetnek kivált a' külsővel van dolga, a' belsővel pedig a' philosophiának; a' költésznek, ha a' természetet valóságosan elő akarja adni, az egyetemi emberi character, egyedül mint alapszint kell használni, az egyéni és nemzeti sajátosságokat pedig minden hozzá tartozandókkal, az erkölcsökkel, ruházattal, életmóddal stb mint felszíneket; lelkében kora' és nemzete' szellemének élnie kell; mert ő organuma ennek, 's legtitkosabb érzelmit, vágyait, gondolatit, reményeit és retteget ki kell tudnia mondani, másképp korára és nemzetére nem hathat, mint az életpályán is csak az tehet nagyot, kit kora 's nemzete' nemesebb szelleme lelkesít, ki arra hatni tud, 's attól emeltetik.

A' történet' feltalálása és elrendelése művészi főre 's kezekre mutat. A' mit Goethe kíván — 's itt lázadó állapotomból engedelmességre térek vissza, mélyen meghajtván magamat a' művészet' nagymestere előtt — hogy tudniillik a' regényben a' helyezetek — tehát a' történet — a' characterek után módosításának, e' műben valósítva találjuk. Itt nincs hiba, hiány, 's criticámnak nem marad hátra egyéb, mint egy pár csekély kívánság' kijelentése, mellyeket, ha helyeseknek találtnának, a' tisztelt szerző e' mű' második kiadásánál talán tekintetbe vehetne.

Villám három tatárt támad meg. A' leány' vakmerősége kitüntetésére talán egy is elég lett volna.

Második észrevételem Villám' viszonyát Abafihoz illeti, 's különösen ennek feleletét Bátorinak ez iránti kérdésére. Neki minden esetre hallgatni kellene, vagy inkább a' dolog egy fordulattal el volna mellőzendő; mert ámbár nekünk, kik az illyeseken túl vagyunk, semmi újat nem mond, azokra nézve, kik azt nem sejtítik, minden esetre jobb nem is tudni. Csekélység mind a' kettő, egy tollvonással javítható.

Végző kérésem egy kissé többet kíván. A' regény' csomója felette helyesen, szépen 's

nem közönségesen oldatik fel; de a' bevégezé jelenet' bővebb kifestését óhajtanám. Meg kell vallanom, hogy olvasás közt a' regény' nőszemélyeibe egy kissé belé szeretünk; melly hasonlíthatlanul szép hely az, hol az öreg Mikula a' kis Gizinek Abafi' jelenléte' okát tudtára adni kezdi; ezen gyermekded anyagi lénynek legtitkosb, legforróbb reményei beteljesednek, nem sejdítve, sőt nem is álmodva; — melly feladat a' szerző' ecsetének! mit ugyan részint teljesített, de tőle többet várhatunk, csak akarjon; a' regény' bevégezése az által tömérdek sokat nyerne, kivált ha az utána következő magyarázat kurtítatnék; mert bizonyossá tehetjük a' szerzőt, hogy műve magát, közvetetlen közbenjárása nélkül is, tökéletesen kifejezi.

Búcsút veszek az érdekes műtől. Literaturánk' nemtője éltesse lelkes szerzőjét, 's szaporítsa szellemi magzatit!

Tornay.

Encyclopaediai munkák.

- 1) *Tudománytár. Közre bocsátja a' magyar tudós társaság. Szerkesztetik Luczenbacher János és F. Almásy Balogh Pál. Új folyam, első év, első kötet. Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel. 1837. n. 8r. Értekező rész 161 l. Literaturai rész 128 l. Ára az évi folyamnak (négy kötetnek) köz. pap. 4 ft., velűnen 6 ft. cp.*

Ezen új folyam' megindultakor a' titoknoki hivatal többi közt így szól legújabb tudósításában: „Hogy az academia, Tudománytár című folyóirata' érdekét 's a' tudományos művelődésre befolyását minél inkább biztosítsa; Csató Pál l. tagnak a' szerkesztőségéből kilépése után, az értekező 's a' literaturai részt elválasztván, gondjait külön, két rendes tagjára, amazt Luczenbacher Jánosra, ezt Balogh Pálra bízta; minél fogva a' literaturai rész, melly eddig csak hozzáadás volt, most tágabb mezőt nyervén, ör figyelemmel kísérendi az egész külföldi literatura' menetelét, belé ereszkedvén annak egyes jelenéseibe is.“

A' változás tehát, melly ezen, valóságos tudománybecsű folyóiratunkat érte, annak literaturai részére határozódik. Előre bocsátván tehát az értekező rész' tartalmát általánosan (bírálatát esztendő' végeig, midőn az egész évfolyam be leszen rekesztve, tartjuk fenn magunknak), most a' literaturai rész' tárgyait fogjuk egyenként megjelelni.

Közgazdaság, philosophia, archaeologia, utazás címek alá sorozhatók az értekezések, melyeknek külön tárgyai: 1. Az ipar' és népszaporodás' számalapjai, néhány hitel- és adósságtörli kérdésnek megfajtására, Nyíry István prof. 's r. tagtól. 2. Ross kapitány' éjszaksarki fölfedezései; Malten után Bertha Sándortól. 3. A' verebi sírkövekről Luczenbacher János dr., ügyvéd és r. tag, három ékes kőrajzzal. 4. A' természettudományok' becséről és befolyásáról a' józanabb philosophiára, D. Mocsy Mihálytól. 5. Bevezetés a' természeti jogba Csacskó Imre kir. prof.tól; második közlés. Ezekhez a' szerkesztőtől egy oklevelés toldalék járul, melyben II. Ulászló királyunk' egy nyugtatványa foglaltatik azon 500 aranyforintnak 1493—1503ig fölvételéről, melyekkel Ragusa a' m. koronának védpénzüli évenként tartozott; 's a' vasvári káptalan' egy oklevele 1328ból, melyben Herbord mester' cserlevele új pecsét alatt átiratik, mind kettő világosító jegyzésekkel.

A' literaturai részt két áttekintő cikkely nyitja meg. Elseje az angol literaturáét 1835ből a' Westminster-Review után. A' philosophia' osztályába sorozva kijelentetnek: 1. Southwood Smith o. drtól: The philosophy of health (az egészség' philosophiája), mely egyébiránt csak annyiban tartozhatik ide, a' mennyiben alapjául tekinthetik egy fensőbb philosophiának, „melly előadván: nyavalyáinkra 's testi alkotmányunk' minőségére nézve, milly nagy részt tulajdoníthatunk saját vétkeinknek, az ép elmének ép testtől függését bizonyítja be.“ 2. Baileytől: The nationale of political representation (a' political képviselőség' felvilágosítása), „mellynek célja meghatározni azon tárgyakat, mikre a' kormány' törekvései irányzandók; megmutatni, hogy a' végrehajtó hatalmat egyedül okirányos képviseleti rendszer tartóztathatja vissza a' rossztól, 's ösztönözheti jóra; megvizsgálni a' képviselőkben 's választókban megkívántató tulajdonokat, azok' kötelességeit, 's a' képviseleti elv' legtökéleteseben és sikeresben alkalmazhatása' módját.“ 3. Dick' munkája: Dissertation on Church polity azon kérdést fejtegeti, kell-e 's mennyiben a' státusnak a' vallásügybe elegyedni, 's philosophiai 's historiai úton mutatja, miképen név szerint a' hitforma' választásában „az önkényi elvet kell igazi egyházi kormányalak-

nak felállítanunk, szükséges levén azonban ingatlan javak' szerzését minden egyházi testületeknek' világosan megtiltani, nehogy független egyházak, az emberek' törelmességét, félelmét vagy gyarlóságát használva, valaha tán földi birtokaik által a' községekre nézve ártalmas világi hatalmat tulajdoníthassanak magoknak.“

A' historia szakasz alatt megjegyeztetik, hogy a' szóban évi első rangu munkát ez ágon nem nyújtott, sőt szoros historiai alakkal is csak egy bir, t. i. Alisontól a' francia forradalom' története (History of the french revolution), mely helyes renddel és tömött, folyó, erőteljes és világos előadásban tünteti fel nagy érdekű tárgyát; de sem philosophiai mély felfogás, sem elfogulatlan politicalai szellem nem emelik ki e' compilatiót a' középszerűségről. Thirlwall' „Görögországra“, a' történettudományi fürkészetek közé számíthatik; Moore' Irlandjáról, melynek magyar fordítását a' Figyelmező' 3. számában, 24. l., jelentettük, többi közt ez mondatik: „Ízletes gyűjteménye a' legrendkívülibb historiai hazugságoknak, melyet Moore ügyesen elrendelt, 's hazafiúi lelkesedéssel csinosított fel“; azonban helyesen figyelmeztet a' közlő, hogy ezt angol folyóirat mondja.

Az életírás' osztályára menvén által, megjegyzi a' bíráló, hogy „az illyféle munkák' hasznairól szólni felesleges; azok közvetlen az emberiség' egészének foglalatosságait 's kebleit érintik, 's rokon érzéseket gerjesztenek, melyeket a' historia' nagysága, a' költészet' fenzése (?) 's egyetemisége, vagy a' prosai költemény' elvonsága csak gyengén képes viszhangoltatni.“ Első helyt J. Mackintosh' emlékiratai (Memoirs) hozatnak fel, de nem életírási érdemöknél fogva, hanem mint Mackintosht illető vegyes közlések' érdekes gyűjteménye; név szerint figyelmet érdemelnek indiai levelei 's naplója, metaphysikai észrevételei, 's bírálati, melyek ha nem mindig alaposak is, de gondolatlaltal és keccsel teljesek. A' bíráló élesen bélyegzi Mackintosht következő soraiban: „Mint a' boszorkány Macbethben, úgy ő is úgy duzzadozott terve' nagyszerűségével. Majd ezt, majd azt teszem!“ vala szüntelen gondolatja; de le hagyá folyni az életet tünékeny cselekvényekben, 's szándéka feletti haszontalan eszméletek közt, mignem hanyat-

lás lépé terveinek közepette, melyeket, habár tovább élve is, soha nem létesített volna.... Párthívei „Bevezető leczkájére“ mindenkor úgy utalhatnak, mint csinos dolgozatra, módos bírálatra, és széles, habár nem is igen gondos olvasottság' bizonyosságára. De valljon, ha valamely terjedtebb tudományos vállalatot hajt vala végre, érdeme magasbra emelkedett volna-e? Hihetőleg nem; mert nem volt benne elhatározottság, mélység, sokat felfogó tehetség, és eredetiség. Nem birt egyikével is azon elemeknek, melyek halhatatlanítanak.“ — Exmouth viscount és tenger-nagy (Life of V. E.) Oslertől egyszerű, velős előadása egy olly életnek, mely gazdag különmemű, rendkívüli történetekben, 's nevezetes példa arra, mikép kitünő elmetehet-ségek nélküli férfiu szoros, szilárd viselet 's állhatatos határozata által „teljesíteni kötelességét“ admiralságra 's peerségre emelkedhetett. — Robinson' Picton Tamása (Memoirs of Sir Th. P.) egyedüli becse sok olly adatok' közlése, melyeket a' szerző Sir Thomas' atyjafiaitól 's társaitól nyert, 's a' jeles tábornagy' caractere' helyes megítélésére szolgálnak. — Cooke' Lord Bolingbrokja (Memoirs of L. B.) inkább próbatétel vagy emlékbeszéd B.' caractere és genije felett, mint életírás. A' szerző összezavarta B.' kora' történeteit az ő saját életével, 's így nem annyira B.' képét adja, mint azon pártét, melynek ő fejeként tűnik fel. Némelly valóban művészi ábrázolatok adnak a' könyvnek hecset, 's azon rész, melyben a' Dryden társának és Swift 's Rope' barátjának philosophiai rendszere adatik elő. — D. Williams' Hale Mátéja (Mem. of S. Matthew Hale) világos és kellemes előadása egy nagy jogtudós és érdemes ember' haladásának, némelly vonásaival személyes characterének, de magányos életét érintetlenül hagyva. Egyébiránt fárad-ságos compilatio, eredetiség, újdonság nélküli. — Coleridge' levelei, beszélgetései 's emlékezései (Letters, conversations and recollections of S. T. C.) nem mint életírás hozatnak itt fel, hanem mint olly gyűjtemény, melyben sok fontos életirási értesítmény 's érdekes characterfestés található, melyek költeményi szellemmel a' való' józanságát egyesítik. Némelly philosophiai titkok' heburkolt 's nehéz folyamu fejtegetéseit kivévén, a' munka gyönyörködtető. Ellenben a' Murray

által kiadott „asztalbeszédék“ben (Specimens of the table talk of Coleridge) közlött véleményei Coleridge'nek sem tárgyra, sem módra nézve nem nagy becsűek. A' fájdalom! nem sokra terjedő criticali részek legjobbak; melyek közül néhányat az Athenaeum' olvasói is ösmernek folyóírásunk' 23d. számából.

Prosai költemény című szakaszban az illető év' regényliteraturájáról van szó. A' sok közül — mert e' neme a' dolgozatoknak jellemnen az egész polgarisodott világ' kedvencz olvasása — néhányat emel ki a' bíráló, melyekről azonban megvallja, hogy kitünő köztők nincs, ellenben nem kis ügyességgel alkotvák, étellel v. könyvekkeli ismeretség' eredményét foglalnak magokban, 's kellemesen mulattatók; de melyeket az olvasó úgy hagy ei, mint Lipsius, Livius' olvasását: semper commotior, non semper melior, aut ad vitae casus instructor. Név szerint említetnek: Woman's Reward (az asszony' jutalma) Norton asszonytól; Tales of the peerage and the peasantry (beszélyek a' peerségről 's parasztságról), Hampshire Cottage (a' hampshiri kunyhó), Blanche, Lady Dacretől; 's Pacha of many tales (sok beszélyű basa) és Japhet in search of a father (Az atyát kereső Japhet) Marryat kapitánytól.

Az útleírásokról szólván, helyesen jegyzi meg bíráló, hogy „földgolyónk' legnagyobb részének hámitó újdonságai ki levén már merítve, az utazási könyvek' érdeke egészen az utazó' ügyességétől 's ismereteitől függ.“ Kivételeket America 's a' kelet csinál, melyek, mint haladási v. átmenési állapotban levő országok, hol a' társaság és társas intézvények igen hasznos és érdekes tárgyakat nyujtanak tanulásra, a' legértelmesebb főket vonzák magokhoz. Az Americát tárgyazók közül Dr. Lieber' munkája jegyeztetik ki (Stranger in America: az idegen Americában); La robe' Ramblerje (vándor) és Abdy' Journalja (naplója); az amerikai egyházak' állapotjáról pedig a' Visit to the american churches, Dr. Reed és Mathesontól; a' keletet tárgyazólag továbbá Dr. Hogg' könyve „Visit to Alexandria, Damascus and Jerusalem“; Vere Monroe: Summer-ramble in Syria (nyári vándorlás Syriában); sőt Quinnek dunai gőzhajó-utja is (Steam Voyage down the Danube), de mellről mi tudjuk, hogy nem kis mértékben felüleges.

Verses mű nagyobb, nevezetesebb nem jelent meg; ellenben Montgomery (a poet's portfolio) és Wordsworth (Yarrow revisited) lyrai költségeik egyes meglepő szépségekről javallatnak.

A' vegyesek közt hozatik fel Bulwer Studentje (a' tudós), beszélek, példázatok 's apróbb értekezések' gyűjteménye, mellyek az előtt itt amott elszórva nagyobb részt már megjelentek. Megjegyeztetik rólok, hogy több példait nyújtják a' szerző' sokoldalú tehetségeinek a' vidám, ragyogó, lelkesült és csipős dolgozasmódokban, mint hosszabb munkái, mert elég rövidek arra, hogy mintegy első hévvel elkészülhessenek. Washington Irving Abbotsford és Newstead Abbey-je Scott és Byron' lakjai' láfogatásának kellemes olvasatu elbeszélése, melly minden érdekét a' két nagy költővel összeköttetésének köszönheti. Lord Brougham' Natural theology-ja előadásban erőteljű 's szabad folyásu, de helyenként homályos, elhanyaglott; velejét tekintve anyagai hirtelen felkapottak 's gondatlanul rendezettek; 's belőle sem az isten' létezéséről erősb meggyőződést, sem tulajdoniról tárgultabb eszméket nem merít az olvasó, sem, mi főcélja volt, he nem bizonyítja, hogy a' természeti theologia, miségére nézve a' természettudományokkal egy.

Általtekintését a' bíráló azon nyugtató következtetéssel rekeszti be, hogy ha nagy előlépést a' tudományos világ nem tett is azon évben Angliában, de még is inkább haladt, mint helyt állott. — (Vége jövő számban).

NÉMET LITERATURA.

Dramák.

2) Ernst Raupach's dramatische Werke erster Gattung, 5ter — 8ter Band. Ezen cím alatt is: Die Hohenstaufen, ein Cyclus histor. Dramen. Bd. 1—4. Hamburg, Hoffmann u. Campe. 1837. 8.

Raupach azt mondja előszavában, hogy ő a' Hohenstaufeneken egész lélekkel dolgozott, fölébresztésére egy nemzeti iránynak a' drámai költsében, melly a' francia melodramák által csaknem egészen elfojtatott. Ő t. i. hatalmába keríté a' berlini színpadot, de ezen szerencséjének úgy vevé hasznát, hogy elnyomott mindent maga körül, 's magának is fölötte ártott a' sokat-írással, 's a' mi jónak indítója volt, maga tevé ismét semmivé. Hét

év óta árasztja el hohenstaufeni drámáival a' német közönséget, 's azoknak egyike lankadtabb 's unalmasabb a' másiknál. A' hohenstaufeni cyclus' 13 színművei közül nyolcz publicum' kezeiben van 's ideje, hogy a' critica kimondja rólok ítéletét 's egész szigorúsággal, mert Raupachban olly íróval van dolga, ki az ítéletekre büszkén szokott letekinteni 's azzal gúnyolja ki azokat, hogy rájuk teljességgel nem figyel, 's annál kevésbbé minthogy a' róla mondott eddigi bírálatokban nem azon szellem uralkodik, melly a' valódi criticaé, azaz a' lepletlen igazság' szelleme, távol minden mellék befolyástól és hizelgésektől. Goethe egykor Klopstockot sem kimélte, 's kigúnyolá annak formalitásokban elmerevült óda-költését, ámbár egyéb iránt őt mélyen tisztelte.

Senki sem fogja Raupachtól a' drámaköltői talentumot és ügyességet megtagadni; a' vígjátékban ezen fölül mindenki elismerendi érdemeit is: de kedvetlenül kell emlékeznie arról, hogy sokat-írása által nem a' művészetet, hanem olly dolgot teve magának czélul, mellyet említeni critica' körén kívül van.

R. művei közt legrosszabbak az úgy nevezett historiai drámák. Micsoda szellemben dolgozá ő ezeket, kiviláglik előszavának egy helyéből, hol ezt mondja: „A' költőnek szükség magát egészen a' történethez tartania; a' saját találmányokkal fölékesítés, viszonyok és események' újra alakítása, character' újra képzése nem egyéb, mint a' historia' meghamisítása.“ Ezen nézet tökéletesen bebizonyítja, hogy Raupach egészen félreérti a' költés' lényegét. Aristoteles megmondotta egykor, hogy a' poesisnak philosophicusabb céljai vannak, mint a' historiának. Evvel az van mondva, hogy a' poesisban sokkal következetesebb festése adathatik az élet' eszméjének, melly akarat és cselekvés' felfogásában áll, mint a' historiában; mert a' poesis nem akadályoztatik az események' pragmatikai folyása által mint a' historia; mert ő a' cselekvés' országában szabadon mozog 's egysebbe foglalhatja mind azt, mi a' valóságban egymástól elszórtan fekszik; szóval, mert a' poesis művészet, a' historia ellenben tudomány. A' concretumok' egész országa a' poesishoz tartozik, neki csak a' teljes emberéletbe kell nyúlni, a' szenvedelmeket érzéseket megtestesíteni, hogy a' siker iránt, melly

a' gondolatok 's érzelmek' tisztábbra fejlesztésében áll, bizonyos lehessen; a' historia ellenben ezen czélt csak műveltségi legmagasabb fokán, a' vizsgálat' utján és sok időszakok' lefolyásán túl, a' történetek' philosophiájában érheti el. Azért a' poesis mindig meg is előzte művelődésben a' historiát 's a' historia még most sem néptömegnek való, holott a' poesis reá a' legnagyobb befolyást gyakorolja, 's azt elragadni és erkölcsileg jobbitani minden pillantásban képes. Ha már a' poesis a' historiához fordul, miként a' maga tetőpontján mindig szokta, és kell is tennie, és történeti tárgyakat fog fel, nem kell a' maga eredeti tehetségeit elmellőznie, nem kell neki a' historia' szolgáléanyává alacsonyúlnia, hanem a' historiát csupán eszközül használni, hogy az alakokat, mellyeket a' képzelet' izgatásából teremt, legmagasb és legigazabb valódiságokban előállíthassa. A' valódi költő bizonyosan nem fog a' historiával kénye szerint bánni, nem fogja azt meghamisítani, hanem benne szabadon mozgni, 's azt a' költészet, nem pedig a' historia miatt visszateremteni. Mindenek előtt a' historiának csak azon részeit fogja használni, mellyek valódi költői pillanatokat foglalnak magokban; ezeket azonban a' lelkesedés egész lángjával, a' kedély' egész szerelmével ragadja meg, hogy belé életet lehellessen, 's vér és testből álló alakokat, erővel és energiával teljes caractereket, élénk 's mozdulatos helyzeteket teremthessen. Így bánt Shakespeare, így Goethe a' historiával; ők arra ügyeltek főkép, hogy költői alakokat hozzanak a' világra 's jól tévők, hogy magokat geniusaiknak engedék át 's magán a' történeten is változtattak. De a' mint R. a' poesist használja, az így csak eszköz, 's csak paedagogiai célokra szolgál t. i. a' nép' oktatására. Ő azt akarja, hogy az egész német nemzet története mintegy nyolczvan drámában dolgoztassanak ki. Balgatatagság! A' színpad nem azért van, hogy gyermeki leccskéket tartson, vagy Becker' világtörténeteit magyarázza. R. színművei tökéletes bizonytságot tesznek, mi támad az illetén elvekből a' költészetre nézve. Tizenhárom szomorújáttal végzé el a' hohensaufeni cyclust, 's ezen nagy szám közül csak három jó, a' többi középszerű és rosz. Igaz, hogy azon mód, mellyel Schiller a' historiai tárgyakkal bánt, nem javallható; az idealismus szinte,

valamint a' szónoklathoz hajlás, túl vitték őt a' historiai igazságon, de a' mi olly nemzeti-vé teszi őt, a' mi poesisának örök jelentést adand, az azon mély ethikai érzés, azon lelkesület a' valódi és igaz, az élet' java, 's a' szabadság és jog' eszméi iránt. Schiller költő a' szó' legigazabb értelmében minden hibái' daczára, Raupach nem más, mint egy ügyes színpadi író. Benne hibázik a' kedély, a' szerelem, a' lángoló lelkesület; az ő poesisa ritkán érinti a' szívet. Drámáiban elvont, száraz *characteristica* van, kopár cselekvények és helyzetek; benne nincs meg az, a' mi Shakespeare és Goethe' műveit olly végetlen becsesekké teszi: az individualis valódiság. A' reflexio R. nál csak a' *characteristica* surrogatuma, az ő alakjai csak szó-vivők minden valódi élet nélkül. R. csak az elvont értelem' költője, 's ezért sokkal alkalmasabb vígjáték-írára. A' *comicum* körében, mellyet értelem és reflexio szül, melly bizonyos tekintetben kiszámolható, valóban jeles műveket adott, csak hogy szinte olly sok rosz vígjátékot írt, mint sok rosz szomorút, 's mélyebb humorral épen úgy nem bír, mint tragikai erővel nem. Szomorújátékaiban az egyetlen egy poetai érdek a' szenvedélyekkel való bánásban áll; itt mutatkozik néha magasabb emelkedés, ez sem folyt ki azonban a' költőből önteremtőleg; a' historia kölcsönzött neki gyakran helyzetet, de itt is mindig kipillant valami számolt czélzat, melly vagy bizonyos színész, vagy bizonyos érdek miatt vétetett munkába. A' Hohenstaufenekben mindenütt vannak nyomai illy csinálnak illy mesterségesen készültnek, 's bizonyos tetszés utáni esengésnek. Egészben véve ezen szomorújátékok kevéssel egyebek, mint dramatizálása a' Hohenstaufenek' történeteinek Raupachtól. De sokkal több gáncsolatra méltó van még abban, a' mint ezt R. a' költészetre nézve felfogta. Ezen szomorújátékokban épen nincs kiemelve az, hogy a' Hohenstaufenek' szerencsétlensége nagyobb részint az olasz akkori helyzetek' fonák felfogásából ered. Ama' respublicák méltó joggal szegültek a' német dolyfnek ellene. A' *tragicumot*, melly a' Hohenstaufenek' balszerencséjében fekszik, sokkal inkább lehetett saját characterükben alapítani, mint a' szerencsétlenség' vak kormányzatában, a' mi Raupachnál fátummá lesz. Sokkal többet tevé azon felfogás' tekin-

telében, mely historíailag is igaz, 's a' művészet' mostani műveltségi állapotjához mérve van, Grabbe, kinek Barbarossája meszsze fölül áll R. hosszú és unalmas négy drámáin. Grabbe általában az az elme, mely a' német dráma' legújabb képzésére leginkább volt meghíva, benne minden magvak megvoltak egy leendő német Shakespearehez; az ő erejéből fakadhatott volna fel a' valódi nemzeti dráma, de ő nem ápolgatott, félreismer tetett, sírba döntetett. Grabbe egy nemzedékel korábban élt, mint kellett volna, vagy inkább korábban halt meg, mert ki a' nemzeti erő középpontjakor él, ki az idő' üterét ismeri, az nem fog kételkedni, hogy azon időszak, melyben a' valódi német dráma felvirágzandik, a' legközelebbi jövődőtől várható. A' legújabb német lyrai költés, 's olly lyrai elmék, mint Freiligrath és Mosen, kezeskednek a' mondottért. 'S melly egészen más költő Immermann, már most is, mint Raupach, ki Grabbe mellett a' historíai drámát leginkább előmozdítá. R. mindkettő mellett úgy áll, mint egy száraz, abstract tudós, egy új divatú Ben Johnson, ki üres reflexiókban vesztette el magát 's pathossal akarja kipótlani a' poesis' hiányát.

A' hohensaufeni cyclus' egyes darabjai a' következők: 1. Friedrich und Mailand; 2. Friedrich u. Alexander; 3. Friedrich und Heinrich der Löwe; és 4. Friedrichs Abschied. Ezen négy darab legutoljára készült a' cyclusból, azért leglankadtabb 's erőtlenebb. Olvasva kiállhatlanul unalmasok, színpadon, a' színészek' erejétől életet kapva, tűrhetőbbek. Csak a' fanaticus milani della Torre' pathossal teljes beszédei, és Friderikéi Sándor pápával, érdekesek, egyébiránt characteristicus felfogásnak még csak nyoma sincs. Semmi sincs nevetségesebb, mint R. népi jelenései; itt általában az az egészen abstract modor uralkodik, hogy a' nép ugyanegy időben egészen ellenkező dolgokat akarván, a' maga semmiségében jelenjék meg, 's melleleg comicailag hasson. Mi egészen másként tudta Grabbe az egymás ellenében álló olaszok és németek' tömegét bélyegzeni, illy nemű individualizálás egyetlen egyis többet ér, mintegy egész raupachi tragodia. Grabbe a' császárt is sokkal velősebben, tömöttebben és concentráltabban festé; 's ő egy drámában, kimerítette ennek egész akaratát és hatását. Szinte így van VI. Henrikkel, kit Grabbe egy szomorújátékban egészen characterizál, Raupach pedig két színművet csinál belőle: „Heinrich und die Welfen“ és „Heinrichs Tod.“ Ezen két mű igen hasonlatlan egymás közt. Először a' második rész készült el, 's patheticai érdekét

tekintve jeles; itt még látni küzdést a' költői után, itt még van cselekvény és characteristica, de az első rész, melly színpadon még nem jelent meg, az utóbbi lankadság' bélyegét viseli magán. Ez főképen Henrik' viszonyaival oroszslánszívú Richard' iránt, és Hohenstaufen Agnes' szerelmi történeteivel foglalkozik. Richard' episodját, Grabbe sokkal költőibben adá. Ellenben R. fölülhaladja Gr.-et a' siciliai csaták' festésében a' II. részben. Itt R. a' Sybilla' characterében — melly Crelinger berlini színésznő' számára íratott — és Henrikben, kinek következetes törekedéseit jelesen festé, feltűnőt adott. De Henrik' halálát önkényüleg, a' historia által épen nem igazolt módon, Constantia hitvesének mérgezése által eszközölteti, 's így megsértvén a' characteristicát, árt a' tragikai érdeknek. Mint villámnak derült égből, úgy kell vala a' halálhozó betegségnek Henriket meglepnie, sysiphusi büntetésként, sovár és szünet nélküli zsarnokságaért, melly őt kegyetlenségeknek közepette hagyá megbukni. R.-nál ellenben a' hirtelen megmérgezés csupán színpadi hatás. VI. Henrik után következik Fülöp király 's ezen dráma is, minthogy az először készületek közé tartozik, jó, azaz, mennyire raupachi dráma jó lehet: egyes részekben. A' német családélet szépen lép föl benne; továbbá wittelsbachi Otto jól van festve, valamint Hugolin cardinal is, ki később, mint IX. Gergely lépett a' pápai székre; hasonlókép Fülöp és nője, Irene, de a' többi alak olly erőtlen, idegtelen, mint máskor. Itt még a' cselekvényre és helyzetekre is volt vigyázat, a' száraz reflexio még nem ölt meg minden életet. — Egészen közepszerű azonban az erre következő „Friderik király“, mellynek tárgya az országnak az ifju siciliai király, Friderik, általi meghódítása. Ezen festése Otto ellenkirálynak és csinos ágyasanak fonáksgával fölül halad minden képzelődést. Épen illy vétkes a' készakarva idehúzott royalismus 's azon keresett pompa a' darab' végén. Lajos dauphin individualizálása az egyetlenegy érdekes rész, különben az egész arra sem érdemes, hogy szó történnék róla. — Magasabbra emelkednek ellenben a' még kiadandó Friderik császár 2 részben, Friderik és fia, és Friderik' halála. Erre következik Enzio, melly becsére nézve VI. Henrikhez sorozható és sok szépséggel bír a' hibák között; végtére Manfred, melly ismét közepszerű, és Konradin, melly érdekes, mert ismét a' historia nyújtott helyzeteket, 's mivel R. ezt Crelinger jeles színésznő' számára írta.

Sz....ki. 3.

 Az ATHENAEUM és FIGYELMEZŐ' hivatala a' Kalap-utczába, gróf Festetics-házba, 376. sz., első emeletbe, tétetett által.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Pesten.

Május' 2d. 1837.

17. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Philosophia. D. Balogh Pál' pályairása, 135. l. Encyclopaediai munkák. Tudománytár, új folyam (vége), 140. l. — Hirdető, 4. sz.

MAGYAR LITERATURA.

Philosophia.

3) *Philosophiai pályamunkák. Kiadja a' m. tudós társaság. Első kötet. Almási Balogh Pál, orvos doctor' felelete ezen kérdésre: Minthogy a' philosophia' minden ágának kifejtése 's hazánkban terjesztése leginkább az által eszközölhető: ha nemzeti íróink a' philosophiára nézve szüntelen szemök előtt tartják, milly sikerrel dolgoznak elődeik, vagy miben 's mi okra nézve maradának hátra; ez a' kérdés: Tudományos művelődésünk' története időszakoként mit terjeszt elénkbe a' philosophia' állapotja iránt; és tekintvén a' philosophiát, miben 's mi okra nézve vagyunk hátrább némelly nemzeteknél? Est deus in nobis, agitante calescimus illo. Első karbeli jutalom felelet. Budán a' m. kir. egyetem' bet. 1835. n. 8r. XVI és 211 lap.*

Honfi kebel méltán örvend, midőn a' fennsőbb műveltség' napját, melly a' dühöngő sorscsapások miatt leáldozott, hazája' egén lelkesítő fényben ismét feltámadni és a' szép reménynek minden előjeleivel diszteni látja. Egy évtized előtti lelkesedésünk' szerelmes gyermeke, a' magyar tudós társaság, dicső pályáját olly kérdés' feltevésével kezdi, melly elalélt és mintegy elrejtezett szellemi életünk okai' felvilágítását kívánja: és erre felel egy

magyar orvos olly philosophiai olvasottsággal, minőt más tárgyakkal foglalkozó férfiúban alig mernénk gyanítani. Igaz, hogy philosophia és gyógyászat nem épen különszerű dolgok: sőt az orvostan' atyja, a' nagy Hippocrates, így nyilatkozik ez ügyben; — περί ευχημοσύνης C. IV. — „bölcselkedést gyógytudományra kell alkalmazni, és viszont ezt amazzal egybe kell kötni: mert a' bölcselkedő orvos istenekhez hasonló.“ Így értenek az ujkor' jelesb orvosai is; jelesen Hirzel, ki a' gyógyászságot a' philosophia' gyakorlóhelyének lenni állítja; mivel szellem a' testtel szoros kapcsolatban lévén, helyes orvoslás embernek lélektani és erkölcsi ismérete nélkül meg nem eshetik.

Szép nyereség is fordult honunkra B. urnak ezen koszorús pályairata által annyiban, hogy philosophiai literaturánk' leendő történetírására ezen dolgozat alkalmas vezérfonalúl, és adattárul szolgálhat; mivel ebben a' t. pályafelelő nagy szorgalommal felkereste, és mintegy ékes koszorúba füzte, honi íróink' philosophiára tartozó dolgozatait „készakarva nem hagyván ki, — mint maga mondja a' 69. l. — a' legcsekélyebb irománykákat is; melly tudományos kincsek' felkeresésiből folyó ered-

mény ugyan szomorító; mivel ebből fájdalommal tapasztaljuk, úgymond, mi keveset tettek 's tehettek hazánkfiai ezen minden tudományok' tudományának mezején; de már ezen szellemi mozgás csekélyiségeivel is megismerkedni a' bölcshez illő önisméretre tartozik.

Mivelt olvasó továbbá, ki terjedelmes munkákat a' bölcselkedés' kifejlése, és a' nagy nevű külhoni philosophusok' e' tudomány körötti érdemeik' megtudása' kedviért, olvasni és forgatni nem akar, megtanulja ezen könnyen folyó és kellemes írásmóddal készült munkából, milly fáradatlan 's mondhatni hős igyekezettel dolgoznak, sőt dolgoztak eleitől fogva europai legmiveltebb nemzetek, főleg az alapos tudományú németek, a' tudományok' mélységeinek vizsgálásán? jelesen: milly nagy 's forró törekedéssel akarják ingatlanná tenni a' minden tudományok' fenék-alapját, a' philosophiát? milly finom bonczolgatásokat tesznek, hogy úgy szóljak, az emberi lelken: mint védik ezt a' Franciaországban philosophismus név alatt meghonosult, és Európában szélesen elterjedt materialismus és egoismus' vádjai ellen; mellyek' hívésére azonban felette hajlandó minden féligmivelt nemzet, melly mivel a' szellemi fensőbb élet' gyönyöreivel ismeretlen, örömet mellőzi ezeket, keresvén az őt háromnál is leebb súlyosztó testi élményeket.

Oknyomozói belátással táratnak fel továbbá azon okok és körülmények is, mellyek tudományok' és ész' felderülését szülik a' nemzetek' életében; minők: föld és éghajlat' kedvezései, mivelt szomszédok, polgári szabadság, hajlékony, és elvont eszmék' kinyomására alkalmas nyelv, nemzeti gazdagság és jólét, jólvezetett népnevelés, és állandó béke; melly dolgok milly jótékony befolyással vannak a' tudományok', és ezek' alapjának' a' bölcselkedésnek virágoztatására, görögök, rómaiak, arabok, olaszok, németek, angolok' feltűnő történeteiből hiven bebizonyíttatik; noha itt is azon szomorú eredmény tűnik elő, hogy mivel honunkban illyes okok és körülmények elő nem állottak, innen van hátramaradásunk, innen közértelmességünk' súlytalansága, és eddigi szellemi életünk' lelketlensége: melly állítványok hiteles adatokkal is megpecsétetnek az ötödik és utolsó cikkelyben. Biráló tehát őszintén vallja, hogy B. úrnak ezen pályairatától a' széles és majd minden tudományokban othonos isméret, 's olvasottság, az

adatok' összegyűjtésében kitűnő fáradatlanság és kellemes írásmód' dicséretét megtagadni nem lehet: mellynek figyelmes megolvasása sok jót szülhet, és szülend is bizonynyal azokban, kik honunk' tudományos emelkedését szivökön viselik.

De mivel a' critica' főbb és komolyabb kötelessége nem abban áll, hogy dicséreteket osztogasson, — mivel erénynek 's szépségnek illyesmire szüksége nincs: virtus nihil indiga laudis; és: forma sine arte potens; — hanem hogy az igazság' mérlegét kezében tartva, felemelt székből ülve, távol a' hizelgésnek és pártbévknek alacsony gőzkörétől, igazat szóljon, mellyből a' megbírált író és figyelmező közönség egyaránt tanuljon; által meggyünk B. úr pályairata' tulajdonképeni bírálására, és mivel már ennek történetírási becséről szólottunk, philosophiai érdemeinek vizsgálatára. Kénytelenek vagyunk előre becsátani ezen komoly, de minden pályafelelőket egyaránt kötelező intést, hogy mivel egy tudományos testület, minő tudós társaságunk is, holmi könnyű és játszva is megfejtendő kérdéseket, saját becsülete' veszélyeztetése nélkül fel nem tehet; hanem olyanokat, mellyek tudományos életünkbe mélyen belévágnak, felette fontosak, és ügyes megfejtésüktől sok és nagy igazságok' felderülése függ: a' ki ezek' megfejtését magára vállalja, előbb kérdezze meg saját öntudatától, egyenes és folytonos tanulmánya-e neki azon tudomány osztály, mellynek mezejében van a' feloldást váró feladat, vagy pedig mellékes és csak megújulásra szolgáló studiuma? Ha csak ritkán áldozhatik ennek, és komolyabb figyelmét másnemű vizsgálatok foglalják el, úgy biztosan alig reménylheti, hogy dolgozata által kívánt czélt érjen; noha amaz, más tekintetben, lehet becses és oktató: sőt figyelmet is gerjeszthet; de a' kitűzött kérdés mind e' mellett is feloldatlan marad; és munkája olly hord'oeuvrenek tekintethetik, melly egyéb jelességével 's fontos tartalmával kárt pótol ugyan, de a' kérdésben forgó dolgot fel nem világítja.

Minden pályafelelő továbbá főkötelességének tartsa legelsőben is kikeresni azon irányt, a' hova nézett a' kérdést feltevő testület; mert ha azt el nem találja, azután hiába hordja fel tudományossága' legszebb kincseit; épen úgy mint orvos, ha a' betegséget el nem ta-

lálta, hiába rendeli meg a' leghathatóbb szereket; útas, ha útja irányát eltévesztette, hiába teszi a' legfárasztóbb bódorgásokat. A' tisztán felvett kérdésirány aztán philosophusi fej előtt utat nyit derék új és eredeti nézetekre, mely nézet-szerzés nélkül pályakérdést megfejtani szinte lehetetlen; csak hogy azon kell lenni, hogy ezen nézetek helyesek, nem ál okokon, hanem igaz alapon épüljenek; és a' munka' folyamában az olvasók' kedvéért helyes okokkal gyámolítottassanak, igaz adatokkal, valószínű feltételekkel, érdekes részletekkel ékesíttessenek, és oly fényben terjesztessenek elő, hogy mindenki még a' gyakorlatlan elméjű olvasó is, a' pálya-fel-lelő gondolat-menetit tisztán átlássa, és önkényt hódoljon szelid hatalmú előadásának.

Ezen pályafeleletti ideálhoz mérve már B. úr' dolgozata sokat hagy fen kívánnunk. Mert mi elsősben a' kérdés-irányt illeti, épen nem az volt feleletre kitűzve academiánktól, mit tettek a' magyarok philosophiai kifejlődésükre? — mint ezt B. úr bevezetése' XVII. lapján így adja elő: „Annak előadására, mit tettek a' magyarok philosophiai kifejlődésükre, lesznek a' következő lapok szentelve;“ — hanem philosophiában hátramaradásunk' oknyomozása itt a' főkérdés; mert mindenki tudja és részint érzi, hogy ezen gyökértudomány' mezeje nálunk parlagon hever. A' honunkbeli philosophia' literaturája csak mellékes cél; mellyet, igaz hogy kell tudni, sőt érinteni is a' pályafelelőnek; és mint felebb említők, B. úrnak nem kis érdeme fénylik a' sok derék adatok' egybegyűjtésében: csak az a' nagy kár, hogy a' philosophia' literaturáját, kivált a' külföldiét, melly foglalja el pedig nagy részét ezen dolgozatnak, academiánk nem kívánta illy terjedelmesen előadatni; mivel erre már külföldiekre nézve ugyan Brucker Jenne-man b. Degerando: belhoniakra nézve pedig Czwitinger, Horányi, Wallaszky 's más literaria-historia' írói, — kikből B. úr is bőven merített — jó segedelem kútfőket nyitottak. Midőn tehát e' különben igen becses pályamunka' nagy részét a' philosophiai literatura' történetírása teszi, 's e' miatt a' magyar philosophia' 's közértelmesség' történetírása, melly itt legfőbb világot gyújt, és a' pályakérdés' főiránya, elmarad; ez oly fogyatkozás, melyet csupán a' munka' említett dicséretes saját-ságai pótolhatnak ki némileg.

Ne gondoljuk ugyan is, mintha a' nemzeti philosophia' historiája egy és ugyanazon volna a' nemzeti philosophiai literatura' történetírásával. Különbözik e' kettő, felette igen egymástól. Amaz nagyszerű, egész nemzetet átölelő, befolyással teljes, minden intézeteket, társas és magános életet, elmeszüleményeket, törvényhozást éltető elem' erős vagy alélt munkálkodásának historiája: millyen még nem létezik, sőt a' tudós társaság' alakulása előtt talán senki agyában sem fordult meg honunkban. Emez pedig — értjük a' nemzeti philosophiai literatura' historiáját, — B. úr' saját vallomása szerint lap 69. — itt honunkban legalább kisszerű, egyesekre tartozó, befolyás nélküli, polgári életre, 's törvényekre kevés vagy semmi hatással lévő szellemi mozgás' leírása.

Valami fentebb és rejtettebb igazság tehát az, mit a' tudós társaság felvilágításra célul kitűzött, melly nagyon érdemes, hogy egy egész nemzet' tudvágyát kielégítse; mellyet sejtett maga is B. úr, mert bevezetése' XV. lapján ezt mondja: „A' philosophiának kisebb nagyobb fokra emelkedése e' vagy ama' nemzetnél, mérlege az emberi elme' kisebb nagyobb kifejlésének.“ Úgy van valóban: sok függ a' philosophia' valamely nemzetnél miben létének meg tudásától: mivel ez kulcs, — pedig vajmi generalis kulcs, — annak megítélésére: minő beljegye van a' nemzetnek? mivelt-ségre hajlandó-e már vagy még szilaj? van-e már tudományos szelleme vagy nincs? minő polgári alkata van? szabad szellemű-e vagy nyommasztó, mindennek egyaránt vagy csak kevésnek szellemi fejtőzést engedő? minők törvényei? mivel ezek is elősegélik vagy akadályozzák a' philosophiát. Ha philosophiáját ismerjük valamely nemzetnek, ebben olyan ütértapintattal, 's semioticával bírnak, melly megmondja; agrott-e már a' nemzet, vagy még ifjúi erejű, sinlik e' vagy gyógyuláshoz közelget; önállású-e vagy majmoló; nagy nemzetek' sorába tartozik-e vagy elkorcsosodott; saját szemeivel lát-e vagy vezető után megy? Ezeket a' philosophia' történetírása és statisticája megvilágosítván, ennek világánál politicus aztán tudja, hol a' baj' kútfeje; népnevelő és erkölcsstanító látja, mit kell rontani, mit építeni; literator sejtí, hol kell világot deríteni; honfi kebel érzi, hol kell áldozatokat tenni.

A' ki illy tisztán látja a' pályakérdés' irányát, az elől ama' szép, de nem könnyen simuló szűz, az igazság, soká el nem fedheti kellemeit. Philosophus fej, melly időt vett magának nemzeti philosophiánk' nyomozására, könnyen átlátja a' philosophiában hátramaradásunk' okait. Ezeket ugyan B. úr is fejtegeti az ötödik cikkelyben, és sok szépet mond; de még is azt nem mondja, mi a' kérdés' legérdekesebb pontja, és a' melly minden előhordott okainak, — minők: polgári szabadsághiány, sok ideig mellőzött nemzeti nyelv, szegénység, neveltlenség, maecenások' nem léte 's többek, mellyek a' 174 — 188 lapig előadatnak, — ezen előhordott okainak gyökéroka, és a' melly abban áll, hogy mi magyarok még a' tiszta és igazi honszeretetre meg nem értünk. Nagy szó az igaz, és váratlan olly honban, mellynek fiai 's leányai honokat mindenek felett szeretni láttatnak. Nincs is panasz egyes feltűnő nagy lelkekre: de fájdalom! apparent rari nantes in gurgite vasto: honszeretet, ollyan millyen görög-honbelieket élesztette, néptömegünknel, mellyben fensőbb osztálybeliek is vannak elegenden, épen nem létezik. Mi ennek az oka? az-e: hogy honunk csak néhányokra nem pedig a' nagyobb részre nézve Eldorado? az-e: hogy még a' nemzetesítés' nagy munkája eddig elé csekély lépéseket tett: az-e: hogy saját javainkat legkevesebbé szoktuk méltányolni? ezt lássák a' politicusok: — a' philosophia' kötelessége egyedül a' vég okok' felvilágítása, — mi, ha a' hely engedné, amaz elébb érintett bajokat, minők: nemzeti nyelv' mellőzése, szegénység stb, mind együl egyig, amaz éltető elem', a' honszeretet' nem létéből vagyunk képesek lehozni. Teljes érésre jutott, az önzés álarczájától üres honszeretet az, melly áldozataival, egész nemzet' átölelésével, közjólét' kivívásával utat nyit a' tudományoknak, művészetnek; szűli a' tudományos hajlomást, olvasás-kezelést; ez szűli elvégre amaz ég' leányát, a' bölcselkedést, melly átmelegítvén az egész nemzet' szellemét, csoda dolgokat teremt, és utat nyit a' nemzeti dicsőségre. Hiába, a' philosophia legutólsó, de legnemesebb gyümölcse a' nemzeti tudományosság' édeni kertének: ámde a' hol előlérő gyümölcs is még gyéren mutatkozik, sőt, mi több, kert sincs, ott későn érő gyümölcsből várandó szürethez vékony a' remény. Nem ellenkezik ezen állítmány előbbi

nyilatkozásunkkal, mellyben a' tudós társaság által kitűzött főiránynak, a' magyar philosophia' minden időszakbani állapotja' hív előadását mondtuk. Mert, ha szinte az igaz, alapos, tudományos philosophiára csak érett, és teljes fejlődű korában jut is valamely nemzet, melly aztán nemzeti dicsőségének tetőpontja; de azért van minden félmivelt nemzetnek is saját gondolkozás-módja, melly némileg a' philosophia' nevét érdemli; mivel ez elevenítője nemzeti intézkedéseinek, törvényeinek, népnevelésének, törekedéseinek; ebből foly ki minden vállalata, igyekezete, és sajátsága: ez neki mintegy ugrópontja: ennek vannak elvei, maximái, ez egy rendszer, és egész; és az, mit más szóval nemzeti szellemnek nevezünk. Sőt nem csak minden nemzetnek van illyen philosophiája, de van minden kornak; és csak nálunk magyaroknál is más philosophia létezett a' durva feudalismus, más a' mai miveltebb szellemű aristocratia' idején. Philosophiája tehát van minden nemzetnek, minden kornak: már az aztán más kérdés; alapos-e az vagy alaptalan? józan elveken, vagy előítéleteken, kéreményes feltételeményeken épült-e? összehangzó és egyezményes-e vagy ellenmondásokkal és következtetlenségekkel teljes? Logica, metaphysica, moral, jogtan, politica, neveléstan, nemcsak a' porlepte tudósok' osztályaiban és tanító teremeiben létezik 's létezett eleitől fogva, hanem létezik 's létezett a' polgári nagyszerű életben is; gondolkozási; vallásos, erkölcsi, jogi, nevelési elvei vannak a' néptömegnek szintűgy mint a' tanultaknak: mellyeket aztán a' népszerű philosophia' dolga előítéletektől tisztogatni, egyezménybe hozni, és az erkölcsi 's polgári életet általok szépíteni.

Ennyit a' koszorús pályamunka' tervéről és egészéről. Nem lehet mellőznünk még némelly részleteket; mellyeket bíráló vagy egészen kihagyatni, vagy máskép módosítva kívánt volna előadatni: mivel ezek a' sokszor dicsért munkát nem kevéssé disztelenítik. Illyenek főleg az 1ső és 2dik cikkelyben bőven találhatunk. Így mindjárt az 1—3dik lapon a' scythák-ról az mondatik, hogy mivel 's dicső nemzetei voltak az ókornak; kiknek betűit vette be először Görögország, aztán egész Europa; statusalkatjuk pedig alapul szolgált a' római, spanyol, sőt még az angol törvényeknek is. Mi most ezen szövevényes dolog' vizsgálatába

bocsátkozni nem akarunk: csak azt mondjuk, hogy dicső nem lehet az a nép, mely mint a' 2dik és 3dik lapon állítatik, nemzeti önállásra soha sem emelkedett, anyanyelvének tisztelője nem volt, semmi emléket hátra nem hagyott, sőt még az egyiptomi zsarnok-szellemű királyok' építési vágyának is lelketlen eszközeül szolgált. Tudjuk, hogy Cadmus ajánlékozta meg a' görögöket nem scythá, hanem feniczi betűkkel: melyek aztán egész mivelt Európánkban elterjedtek a' római győzelmek által.

Csodálatos állítás az is, lap. 6., hogy a' pogány magyarok' keresztény hitre térítése, — helyesben térítettése — 's a' többi európai népekhez simúlása, akadályai voltak a' magyarok' miveltségben 's tudományokbani haladásának. Elismerjük, hogy ez által sok eredeti nemzetiség és sajátosság levakartatott üstökös magyarjainkról; a' kereszténység' XIdik századbeli alakja is nem a' legphilosophusibb volt; de keveset vagy semmit sem veszítettünk azon nyers és szilaj eredetiség' lekorholtatásával, mely magyarjainkat, — ha itthon emberséggel teljesek voltak is, — külföldiekkel a' végítélet' előköveteinek nézette. Az akkori kereszténység pedig kellemetlen alakjában is mennyei adomány volt már csak a' közmiveltségre nézve is. Klastromok' falai közt húzta meg magát ezen mord időkben minden tudomány, kézmű, és művészet: elannyira, hogy ha akkor a' magyarok Péter' hállójába nem kerülnek, nemzetünk régen elvándorlott volna a' többi kóbor nemzetek' útján az örök semmiségbe.

Miveltségünk' fő előmozdítója Mátyás király is méltatlan vádakkal terheltetik: lap. 20—25. Igaz, ohajtani lehete, hogy e' nagy-lelkű fejedelem nem legfent, hanem legalul a' nép' mivelésén és a' nemzetiség' terjesztésén kezdette volna nagyszerű vállalatát; de e' hibájától megválva bizvást mondhatjuk, hogy őrangyala volt ő a' magyar nemzeti dicsőségnek. Hogy az akkori durva feudalismust, — mely mint Báthori István' szavaiból kitetszik, olly királyt akart, kinek szakálla mindig a' nemesség' markában legyen — megrendítette, hogy a' pártütő érseket fogságra vetette, ez vissza nem tetszhetik senki előtt: épen illyen rendszabályok kellettek az akkori félbarbár magyarságnak; mellynek írásra sem képes tudatlanságát ismerjük, erkölcsi

szilajságát pedig, Mátyásnak 1486ban költ nagyobb decretuma' előbeszédéből borzadva olvassuk. Nem érdemi tehát e' nagy fejedelem, hogy dicsőült árnyékát olly éles vádakkal terheljük, minők az idézett lapokon olvastatnak: például, hogy: „Mátyást pár nélküli kéziratgyűjteménye' szerzésében, olasz tudósok' ápolásában, emlékek' állításában, építkezési pompájában, tudományos fényűzés kísértette; hogy fényes igyekezetei által mitsem nyert a' magyar ajkú tudomány, 's nemzeti cultura; hogy a' budai biboros könyvek' elvessése, a' tudományoknak nem nagy csonkulásával történt; hogy a' nagy király' század-jában felállított két tudós társaság, Budán és Erdélyben, semmi gyümölcsöt nem termett, 's tagjai csak azért gyűltek össze, hogy verseiket egymásnak felolvassák 's vendégeskedjenek: nem az volt czélja fényes intézeteiben, hogy nemzeti nagyságot teremtsen; hogy a' felvilágosodás' sugárai egész népen előmöljenek; hanem csak az, hogy a' külföld' tudósaitól csodáltassék, hogy udvara, mint egykor az arab fejedelmeké Bagdádban, fényűzéstől ragyogjon: hogy a' magyar fejedelem — Mátyás — nem vala jártas a' tudományokban; mint nagy előképe Medicis Lőrincz florenczi herczeg, kinek characterét 's talentumait egész Europa csodálta“ stb. Itt hely nincs ezen vádak' elhárítására; de úgy tartjuk szükség sincs. Biráló meg nem állhatja még is, hogy ezen nemzeti becsületünket sértő, I. Mátyás király és Medicis Lőrincz közt húzott, és amannak ártó, párvonalt egy két szóval ne érintse. Medicis Lőrincz igaz, hogy költeményes író volt, Mátyás nem; amaz honi nyelvét ápolta, emez mellőzni láttatott; de mind e' mellett is megalacsonyítjuk Mátyást, ha vele Medicis Lőrinczet még csak összehasonlítani is bátrak vagyunk: mert művészet 's tudomány-pártolásban semmivel sem volt kisebb honi királyunk az olasz herczegnél; nagy tetteivel, ennél végtelenül nagyobb, igazságszeretetével pedig ezt szinte meghomályosító. Mátyás fogadott volna el ollyan gyalázatos munkát, minőt Machiavelli ajánl, il principe czím alatt, B. úr szerint épen ezen mustraherczegnek, és Mátyás' nagy előképének? melly botránkozás' köve máig is, és a' mellyet 2dik Friderik Antimachiavellben meg is czáfolt. Ezen Machiavelli is a' pályáirában több helyeken, — például: lap. 157 és 166 — szerfelett dicsértetik,

igazság' tántoríthatlan barátjának, sötét századok' magaslelkű hősenek, és honszeretettel lángolóknak hirdettetik; az a' Machiavelli, ki idézett munkájában a' fejedelmeket zsarnokokká és erkölcsi szörnyetegekké akarja képezni: noha ezt nem egyébként, mint fejedelmekre irt gúnynak állítja Machiavelli' tisztelői; de gúnyiratot sem fejedelmek el nem szoktak fogadni, sem gúnyírók azt olly komolyan nem szokták ajánlani, mint ezt teszi Machiavelli említett könyve' ajánló levelében.

Van még egy nézet B. úr pályairatában, melyet a' critica érintetlen nem hagyhat. Pályafelelőnk keveset, v. úgy szólván semmit sem tart theologusaink's ifjú papjainknak a' mohácsi veszedelem előtt ugyan Olaszföldre, azután pedig Németországba tett tudományos utazásairól; azt nyilvánítván különös következteléssel a' 27dik lapon, hogy „Magyarok' művelő iskolájok egész a' reformatio' idejéig leginkább Olaszország volt, — 's még is illy csekély az onnan hozott tudomány' gyümölcse és haszna.“ Épen illy fonákul ítél protestans theologusaink' academiai útjairól is; kikről hasonló következteléssel állítja ugyan — lap. 29 — hogy „közülök jeles egyházi beszélők lépven fel, a' magyar nyelv eddig nem tapasztalt divatra emelkedett, 's általok a' honi literatura gazdagodott; még is — lap. 31. — az mondatik, hogy ezen tudósok a' valódi lelki műveltségre semmi befolyással nem voltak.“ 'S ha kérdjük, mi oka ezen hatástalanságnak? kész a' felelet: — lap. 27. és 28. — Mivel papjaink Olasz- és Németországban csak theológiát, itt is scholastica philosophiával disztelent tanultak; „s mi hasznát lehefe aztán várni földieinkre nézve ezen grammaticai, scholasticai és theologiai soványságoknak?“ Milly előítéletektől elfogultságra és XVdik's XVIdik századbeli literatúránkkal ismeretlenségre épült ezen nézete B. úrnak! Catholicus útzott papjaink, mint szinte protestans ifjú hittudósaink, épen az említett tudós országokban útálták meg a' sovány scholasticismust; jelesen: Cesinge János, pécsi püspök, — ki a' 24dik lapon hibásan iratik Vitéz Jánosnak, — itt kedvelte meg a' platói rendszert Marsilius Ficinus nevű tanítójától; Luther is tudjuk, hogy halálos ellensége volt a' scholastica philosophiának; a' melly philosophiát pedig Melanchton tanított és elterjesztett, az Aristoteles' némelly elveit, főleg logi-

cáját megtartotta ugyan, de az iskolai bölcselekedéstől végtelenül különbözött. Hogy ifjú hittudósaink grammaticai soványságokkal vesződtek, ennek vajmi nagy haszna lett porba gázolt honi nyelvünk' fölemelésére, szószerki előadásai' diszesítésére, és az által a' népoktatásra; mellyet ha egyéb nem is, de a' vallás' fennséges igazságai meg szoktak illetni: sőt inkább bizvást mondhatjuk, hogy ezen alacsony helyzetű, sokszor szegénységgel 's üldözéssel küzdött, de nagylelkű tudósaink' isteni kar által vezérlett munkája után született újjá honunk, a' népoktatás, nemzeti nyelv' fölelevenítése, népiskolák' alapítása, literatura' megindítása, 's egyebek által: melly aztán versenyre hevitette ellenfeleiket a' jesuitákat is; kik elnyomott versenytársaikat utóbb némelly tudományokban felül is multák; jelesen a' classica literatura' elterjesztésében; melly fő érdeméről ezen tudós szerzetnek megint megvetőleg emlékezik B. úr; — lap. 75 — Idik Józsefre pedig — lap. 72 — ezen szörnyű vádat keni, hogy „honunkban az egyetemen és öt academián kívül a' philosophia' tanítását meg nem engedé.“ Az a' József tehette volna azt, kiről a' világ vallja, hogy az ő személyében philosophia ült a' thrónon; ki korlátlan sajtószabadságot engedett; és a' ki alatt B. úrtól is dicsért debreczeni oktató Hatvani István, mint philosophia' professora fénylett?

Mind ezen hibás részletek és nem épen helyes nézetek a' fent dicsért pályamunka' érdemét el nem vehetik. De szükség volt ezeket kijelelni; mivel egyenes lelkű bíráló ezen szigorúság nélkül helyét meg nem tarthatja, és a' hízogó tudatlanok' sorába silányul le. Boldog az olly megbírált tudós, ki az igaz szót elbirja; viszont szerencsés az olly bíráló, ki hibát, nem pedig személyt, ró meg lehető ki-méléssel.

A-Z.

Encyclopaediai munkák.

- 1) *Tudománytár. Közre bocsátja a' magyar tudós társaság. Szerkesztetik Luczenbacher János és F. Almási Balogh Pál. Új folyam, első év, első kötet.*

(Vége).

A' második közlemény a' legújabb lengyel literaturát tárgyalja. Igen szomorú kezdete szerint az orosz nyelv óriási léptekkel terjed éjszaki szomszédainknál, a' lengyelnek szembetűnő kiszorulásával. Néhány

év előtt az ólengyel tartományokban (Litvánia, Podolia, Volhynia) lengyel volt a nép nyelve, 's e' nélkül nem lehetne hivatalt nyerni: most az orosz annyira divatozik, hogy e' feltétel mint szükségtelen nem rég egy cs. ukáz által eltöröltetett. Az 1835ben bel- és külföldön megjelent lengyel munkák száma 180ra tétetik, de köztök kevés tudománybecsű; csaknem harmada szépliteraturai. Dicsérrel említetik az egyetlenegy zsebkönyv „Wianek“ Kaczanowskitól angol metszetekkel; egy társalkodási tár a' német Convers. Lexiconok után; Svédország' leírása Przedzieckytől; Maciejowyskitól a' szláv jog' története, mely a' 3. és 4d. kötetbe van fejezve; Kuharski prof. pedig alapos tudmánynyal és criticával indította meg „a' szláv jogemlékek' teljes gyűjteményét.“ Krakóban a' lengyel királyok' krakai emlékei' leírása jelent meg, a' városnak egy 1572—1611 terjedő régi krónikájával; Wiszniewski pedig „lengyel történet' és literatura' nevezetességeit“ indítja meg. A' tudós társaság Kadlubek' historiája' javított kiadását 's Jarnowski Jánostól Valois Henrik és Batori István' történeteit fogja közre bocsátani. Niemcewicz' történeti énekei újra megjelentek; Silvio Pellico' könyve az ember' kötelelességeiről lefordítatott; Lancucki' polit. és egyh. beszédei 's egy regény „Kavaler Maltauski“ érdemlenek még figyelmet; valamint a' Kwartalnik és Pametnik című tudományos folyóiratok, és Szabranski Panorama literaturyja.

Az imént kivont két átnézetet „Criticala vázlatok a' külföldi literatura' legújabb 's kitünőbb termékeiről“ követik a' 25—82. lapig. 1831től 1836ig terjed ezen dú tartalmu czikkely, mely csupa kitünő becsű munkák' ismertetését, részint kivonatait adja, elismert hitelű lapok után; olyanok név szerint a) a' nyelvtudományiak közül: Schmidt' mogul grammaticája (itt nevezetes érintkező pontok mutatkoznak a' mogul 's a' mi nyelvünk között); Grafftól az „Althochdeutscher Sprachschatz“ eddig megjelent két része (itt az „althochdeutsch“ hibásan neveztetik ófinom-németnek, mert a' szerző Adelunggal a' szász-felföldi szóejtést érti; a' finom-német, különböztetés végett neu-hochdeutsch az újabb német nyelvészeknél); Hoefertől az „Auswahl der ältesten Urkunden deutscher Sprache im kön. Archiv zu Berlin“;

(az itt közlött német oklevelek' legrégiebbike a' XIII. század' utolsó negyven évébe helyeztetik; legközelebb ehhez egy 1248ki 's így tovább; a' legrégiebbek alrajnavidékiek); Humbertól az angol költés' kézikönyve, mely különösebb figyelemre méltó más hason tárgyak mellett, mert mind a' középkori, 's a' népi költészetre, mind a' legújabb korra is tekintettel van: mi az eddigi efféle munkákban hiányzott. b) a' régiség tudományi osztályban Petersen' görög literaturatörténete, Blum' jeles monographiája: „Herodotus und Ktesias“; Hermann' munkája: „Lehrbuch der griech. Staatsalterthümer aus dem Standpunkte der Geschichte“; Gesenius' phoeniciai írásvizsgálatai, és Welcker' eposi cyclusa ajánltatnak. c) Szépliteratura cím alatt két literaturatörténeti munkából érdekes kivonatok állanak: t. i. a' Merckhez irt levelekből (Briefe an J. H. M. von Goethe, Herder, Wieland u. and. bedeutenden Zeitgenossen; von K. Wagner) és Knebel' maradványaiból (K's liter. Nachlass und Briefwechsel von Varnhagen u. Mundt); továbbá Rückert' versei, Saint-Felix', Soulié' francia, és Cibario' olasz novellái' bírálatai. A' d) művészet czikk Hogarth' muzsikátörténetét ismerteti. Az e) utazásleírások közül három első rangu munka' ismertetése áll, u. m. Gützlaff evang. missionarius' siami 's chinai, Jaquemont' indiai és Bernet' ausztrali utjáé, némely részletekkel. Még f) egy történettudományi munkával ismerkedünk meg: XII. Károly' historiájával Lundblad svéd író után. — Következik a' francia tudós társaság (Institut de France) ülései' érdekesb tárgyainak előadása jul. 25. — aug. 22. 1836; több külföldi akademiák' jutalomkérdései; bibliographia cím alatt 62 új külföldi munkának majd csak homlokírása, majd részletesb ismertetése. A' „biographia“ 27 jeles férfi' emlékezetét újítja meg, kiket a' tudomány 1836ban vesztett el.

Vegyes közlések rekesztik be a' nagy érdekű kötetet. Itt elül állnak a' m. academia' kis üléseinek közönség elébe mehető tárgyai a' jelen academiai év' kezdetétől, nov. 21., febr.' 20dikaig; következik az europai státusok' statisticája 1450 és 53ben, Marino Sanudo velencei nemes egykoru' munkájából, melyből kitetszik, hogy a' magyar király 1450ben országa' minden fejedelmeivel (talán

szövetségeseivel, védenczeivel?) honn 80,000, künn 40,000 lovast tartott, midőn a' német császár, minden fejedelmekkel és városokkal csak 60,000 és 30,000 lovast állíthata ki; 's így Magyarország a' 15d. század' közepén (Hunyadi János kormányzó alatt), első nagyhatalmassága (Grossmacht) volt Európának, hadi erő' tekintetében; pénzügye' állapotjára nézve azonban, hatalma' fénypontján is csak hetedik rangu. További tartalma: Egy hét a' patagonok' földén; némelly, a' művészetet, szobrászatot illető adatok, találmányok, 's végül Körösi társunkat illető azon hivatalos jegyzék, melyet innen a' Figyelmező 15d. számában is közlöttünk.

Két észrevétellel fejezzük be jelentésünket. Az első a' tárgyak' sorát illeti. A' criticali vázlatokra vegyes közlések következnek (a' franczia intézet' ülései, jutalomkérdések); ezekre ismét „bibliographia“ cím alatt nem csak könyvek' jelentései, de valóságos criticali vázlatok is, helyenként bővebbek, mint némelly a' főlebbi cím alatt adottak; azonkívül ezen, egyébiránt becses és bő czikkelyben semmi osztályozás, semmi rend: mi nélkül egyfelül a' tárgyak' szükséges áttekinthetése, másfelül a' keresés tetemesen nehezedik. A' biographiai czikkelyben is (helyesben „necrolog“) igen érezhető a' rend' hiánya; ohajtánók t. i. az elhalt tudósokat legalább időrend —, de még inkább valamely belső elv —, péld. nemzetek és tudományágak szerint sorozva kapni. Ezen vegyes közlések után akadunk csak a' 112d. lapon a' „Vegyes közlések“ című osztályra; 's itt a' „művészet“ és „szobrászat“ külön czikkelyeket alkotnak, holott emez az elsőben már befoglaltatik. — A' második észrevétel a' helyesírást illeti. A' m. tudós társaság t. i. már 1832ben adta ki „a' m. helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályait“; „hogya neve alatt kijövendő Évkönyveiben, folyóiratában 's hivatalos jelentéseiben, az egy erkölcsi test' írása' módja tétovázó és tarka ne legyen“ (l. a' titoknoki előszó' kezdetét). Itt pedig — értjük a' literaturai részt — tarkábbnál tarkább alak-

ban jelenik meg az írás. Példák a' görög szavakra: aCademia, Kritika; írási jelekre: a' hiányjel v. kihagyásjel ott, hol a' nek elnyomatott, majd felrakatik, majd nem; a' zs hang majd zs, majd 's-sel (Á'sia, vi'sgáljuk stb) adatik; az átváltozó betűk majd nem pótoltatnak (ahoz, eképen), majd hiányjellel pótoltatnak (a'hoz, e'képen), majd azon betűvel, mellybe átolvadtak (ahhoz, ekképen), 's csak az utolsó a' helyes; a' kötjel gyakran hiányjellel cseréltetik fel (szükség e', kell e') 's így a' kérdő ragból mutató névmás leszen; az összetett betűk majd kettesen állanak, majd összehúzza (aszszony és asszony), 's összehúzza ott is, hol a' gyökér sérül (tudomán-nyal); az összetett szavak majd össze, majd szétiratnak, majd kapcsoltatnak, majd hiányjel tétetik közéjük (közrebocsátás; egy kedvüleg; helyes-írás; elme'szóródás — ezen utolsó mód itt próbáltatik először); kettős betűk iratnak, hol nincs reájok szükség (eggy), 's mellőztetnek hol szükségesek (könyebbi, e' h. könnyebb); az idegen nevek hol az eredeti szerint (Venéczia, holott ennek van magyar neve), hol új önkényes módon (Pádva: Padova v. Padua helyett), hol ismét nem az eredeti, hanem más nyelvből átvéve (Hollandia, LangensalzA stb); nagy betűk fő- és melléknevek' elején, minden kitalálható elv' vezetése nélkül: Önkén(y)ti Elv; Igazi Egyházi Kormányalak; Török, Tudós, Familiák, Lyra, Ironia stb; a' személyragok' többesei gyakran j-vel (formáJi) iratnak; a' személyes névmás' birtokosa i-vel (enyIm e' h. enyém); a' ki-, lehető 's távolító helyragok (ból,ról,tól), hol ó, ő, hol ú, ü-vel, 's ezek is majd hosszan, majd röviden; stb. Ha minden írótól megkívánhatni az írásbeli következetességet, bizonyosan még inkább kívánhatni azt tudományos testület' megbizottjától; 's valamint ohajtjuk, hogya jó szándéku figyelmeztetésünket a' szerkeztető szívesen vegye; úgy nem kételkedünk, hogya nagyobb vigyázat illy hibáktól is meg fogja ezen túl óvni a' magyar literatura' ezen első rangu folyóírását.

19.

 Az ATHENAEUM és FIGYELMEZŐ' hivatala a' Kalap-utczába, gróf Festetics-házba, 376. sz., első emeletbe, tétetett által.

Nyomatik Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel.

H I R D E T

A' FIGYELMEZŐHÖZ.

Pest.

Május' 2d. 1837.

4. szám.

Heckenast Gusztáv,

pesti könyvárosnál (váczi-utca, Nádor-fogadóval szem közt)

épen most jelent meg:

Jósika Miklós' Regényei negyedik és ötödik kötete:

A'

KÖNNYELMŰEK.

IRTA

JÓSIKA MIKLÓS.

2 kötet. 12rét. Pesten, 1837. Velinpapíroson, borítékba fűzve 2 ft. pengő p.

Továbbá:

MAGYAR ÉS NÉMET

ZSEBSZÓTÁR.

Legújabb helyesírás szerint 's az ujonnan alakított vagy fölélesztett szókkal bővítve össze-

irta

ALSÓ-VISZTI

FOGARASI JÁNOS.

Két kötet, ára 4 ft. peng. p.

A' magyar-német részt, minek hiát a' tt. olvasó-közönség mindeddig olly igen érzi, külön is megszerezhetni; ára 2 ft. peng. p.

FIGYELMEZTETÉS.

Folyó hó' végén hagyja el a' sajtót alólírt'

UTAZÁSI RAJZAINAK

első része. Kéretnek az aláírókat gyűjtő urak, ne terheltesse nek mentül előbb békülden a' két rész' egyegy példányáért négy huszasra menő járulatot az aláírásért, mely e' hó' utolsó napjával megszűnik. Az első rész' boltiára borítékba fűzve 1 ft. 10 kr. pengő pénzben, 's találtatni fog: Eperjesen Benczúr és Schmid prof.; Kolosvárott Barra Gábor,

Tilsch és fia; Pesten Heckenast Guszt. könyváros uraknál. Az aláíró urak' nevei ki fognak nyomtatni. — Mindjárt az első rész' szétküldése után a' második rész is sajtó alá jövend, úgy, hogy ez is elkészülhessen jövő junius' végéig, ámbár az elsőnél mintegy öt ivvel bővebb fog lenni.

Azon szíves részvét, mellyel elmemive' napfényre bocsátásában reményén felül gyámolítaték, lehetséges 's kedves vállalatná tevé alólírtak, utazási rajzait nem sokára egy harmadik, talán negyedik részzel is bővítni.

Kassán, apríl' 17d. 1837.

Hrabowszky Dávid.

PILLANGÓ.

Külföldi válogatott elbeszélések' zsebkönyve. Kiadá Széplaki Erneszt. Budán, 1836. n. 12r. 236 l. 1 ft. cp.

A' magyar tudós társaság' költségével megjelent:

ELSŐ OKTATÁSRA

SZOLGÁLÓ

KÉZI KÖNYV,

vagyis

a' legszükségesebb tudományok' özsvésége' vallási különbség nélkül minden néptanítók' 's tanulók' számára készült,

's a' magyar tudós társaság' által

első rendü MARCZIBÁNYI LAJOS-jutalommal

koszorúzott

's az academia' költségén kiadott

pályamunka.

Irtá Edvi Illés Pál, nemesdömölki ev. predikátor, esperesti iskola-ügyelő, a' dunántuli ev. superintendentia' levéltárneka, 's a' m. tudós társaság' lev. tagja.

8rétben 666 lap; Magyar- és Erdélyország' földképével a' legújabb állapot szerint 's a' magyarországi mérges növények' és gombák' színezett képeivel; keménybe kötve: postapapíroson 2 ft. 40 kr. cp. nyomtató-papíroson 2 ft. conv. p.; félbőrbe 6 krrel drágább.

ROMAI CLASSICUSOK

magyar fordításokban.

Kiadja

a' magyar tudós társaság.

ELSŐ KÖTET:

C. C. SALLUSTIUS'

épen maradt minden munkái.

Magyarra

KAZINCZY FERENCZ.

246 l. Budán, 1836. n. 8. Kötve postapap. 2 ft., köz. pap. 1 ft. 30 kr.

MÁSODIK KÖTET:

M. T. CICERÓBÓL

beszédék, levelek és Scipio' álma.

Fordítá

KAZINCZY FERENCZ.

218 l. Budán, 1837. n. 8. Kötve postapap. 1 ft. 36 kr.; köz. pap. 1 ft. 12 kr.

HORATIUS' LEVELEI.

Fordítá Kis János. Az eredeti textussal Döring szerint, 's Wieland' magyarázó jegyzeteivel Kazinczy Ferencz által. 455 lap. Pesten, 1833. n. 8rét. Postapap. kötve 2 ft. 15 kr.

MAGYAR ÉS NÉMET

ZSEBSZÓTÁR.

Közre bocsátá a' m. t. társaság.

Német-magyar rész. Budán, 1835. kis 8rét, IV és 846 lap, három oszlopra. Irópapíroson fűzve 3 ft. Postapap. fűzve 3 ft. 30 kr. (A' magyar-német rész sajtó alatt).

PHILOSOPHIAI

MŰSZÓTÁR.

Közre bocsátja a' m. t. társaság. VIII és 212 lap. Budán, 1834. n. 8r. Kötve 40 kr.

PHILOSOPHIAI

PÁLYAMUNKÁK.

Kiadja

a' magyar tudós társaság.

Első kötet. Almási Balogh Pál' felelete a' m. t. társ. ezen kérdésére: „Tudományos mivelődésünk' története időszakonként mit terjeszt elénkbe a' philosophia' állapotja iránt; és tekintvén a' philosophiát, miben 's mi okra nézve vagyunk hátrább némelly nemzeteknél?“ XVI és 211 lap. Budán, 1835. n. 8r. Kötve postapap. 1 ft. közép pap. 45 kr.

MATHEMATIKAI

MŰSZÓTÁR.

Közre bocsátja a' m. t. társaság. VIII és 120 lap. Budán, 1834. 8rét. Kötve 20 kr.

A' TERMÉSZETES SZÁMOK'

LOGARITHMAI,

1-től 108,000-ig.

Szerkeztette Babbage Károly. Stereotyp harmadik kiadás Nagy Károly, m. t. társ. l. tag' ügyelése alatt. XIV és 202 lap. London; a' m. tudós társ. költségével. 1834. kir. 8rétb. Ára: magyar, angol és német bevezetéssel, zöld papíroson 5 for., sárgán 4 for. 45 kr., fejezen 4 for.; két nyelven (t. i. magyar és angol v. német) zöld pap. 4 for. 45 kr., sárgán 4 for. 30 kr.; csak magyarul, zöld pap. 4 ft. 30 kr., sárgán 4 ft. 15 kr., fejezen 3 ft. 40 kr.

A' FELSŐBB

ANALYSIS' ELEMEL.

Irta Győry Sándor.

Első kötet. Budán, n. 4ed rétb. 124 lap. Ára félkemény színes táblába kötve 1 ft. 30 kr.

FENYÍTŐ TÖRVÉNYSZÉKI

MAGYAR TÖRVÉNY.

Deák eredetie után fejtegette Szlemenics Pál (tekintettel a' legújabb törvényekre). 227 lap. Budán, n. 8r. kötve 1 for. 12 kr.

SEBÉSZSÉG.

mellyet előadási kézikönyvül kiadott D. Cheilus J. M. Fordítá D. Bugát Pál. Első kötet. 360 lap. Kötve 1 ft. 40 kr. Második kötet sajtó alatt.

KAZINCZY FERENCZ'

EREDETI MUNKÁI.

Első kötet. Poetai munkái. XX és 305 lap. Budán, 1836. n. 12rét. Postapap. kötve 1 ft. 36 kr.; közöns. pap. kötve 1 ft. 12 kr.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Pesten.

Május' 9d. 1837.

18. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Románok és novellák. Jósika' Zólyomia (*Tornay*), 143. l. Német literatura. Nyelvtudomány. A' kawi-nyelv Humboldt Vilmostól, 145. l. A' német prosa, Mundtől, 147. l. Lyrai költés. Kopisch' versei, 149. l. — Literaturai mozgalmak, 150. l.

MAGYAR LITERATURA.

Románok és novellák.

- 4) *Jósika Miklós' regényei. Harmadik kötet. Ezen külön cím alatt is: Zólyomi. Egy részben. Irta Jósika Miklós. Pesten. Heckenast Gusztáv' sajátja. 1836. 216 lap. 1 ft. cp.*

Zólyomi sem terjedelmére, sem érdemére nézve, egészben, Abafival össze nem hasonlítható. Alapeszméje úgy szólván ennek ellentétele. Zólyomi egy gazdag, vakmerő, fiatal ifju, ki az akkori törökös időkben (Báthory István alatt) törökösen él, egyik magányos sziklavarában havasalföldi 's erdélyi rablott nőkből titkon háremet tart, 's dolgát olly ügyesen intézi, hogy magok a' szegények valóságnak tartják a' gaz tréfát, 's magokat egy basa' rabnőinek lenni hiszik.

Azonban ő basasága' elkeményedett szíve sem marad Eros' nyílának áthathatatlan. Zólyomi belé szeret Irénébe, egy nemes görög nőbe, ki bátyjával Rafaelel hazájából kibúdosván, Erdélyben menedéket talált. Titkon összekelnek; már egy csecsemő záloga boldog szerelmőknek, midőn Zólyomi' pogány élete fölfedeztetik. Az erényes, tiszta 's magas érzelmű nő megveti az alávalót, 's fiával

és bátyjával visszatér Görögországba, hol összezúzott szíve' fájdalmának súlya alatt sírba dől. Zólyomi azonban nem csak titkos házassága' nyilvánítását megtagadja, hanem Iréné' halála után még második házasságra is lép, 's csak kevéssel vége előtt, rokonai' jelenlétében, teszen vallást első nejeről és fiáról, ki férfikorban Erdélybe visszatérvén, nagy ügygyel bajjal léphet atyai öröksége' birtokába.

Ezen már magában sikamlós történetnek, mely a' munkát a' nőnemnek nem igen ajánlja, a' szerző' nézete szerint (Abafihoz mellékelt toldaléka' értelmében) fordított (indirect) erkölcsi hatást kellene tenni, mint Abafiban egyeneset igyekezett elérni: ez önuralkodás' ébresztésére lévén számítva, amaz fajtalan zabolátlanság' megutálására; mely czélzatlanság' átellenébe egy pár, tiszta idealitásban ragyogó character állítatik: Rafael és Iréné; de mind e' mellett a' siker kétes. Mert hogy Zólyomi rajza' érdekét ne veszítse, őt olly ragyogó tulajdonokkal kellett felruházni, mellyek által gonoszsága utálatosságát elveszté. De, mi még bajosabb, gaz tettei méltó jutalmat nem nyernek; ő, Báthory István' uralkodása' nem legnagyobb dicséretére,

a' törvény' kezét ki tudja kerülni, 's büntetlen marad, midőn az erény szenved: mert Rafael párviadalban általa meggyőzetik, Iréne zúzott szívvel sírba dől, sőt a' szegény Örzi is a' szenvedett erőszak mellett még fenyték alatt tartatik.

De én itt Zólyomit olly nézetek szerint bírálom, mellyeket a' szerző hamisaknak vall. Ő, mint a' híres Remusat chinai regénye' bevezetésében, a' költészi igazság' kiszolgáltatását nem ismeri el szükséges elvnek; mert valódi világot akar rajzolni nem költöttet, 's ebben illyesmi nem létezik. Kár, hogy okait bővebben elő nem adta! Mivel azonban e' nézettel a' remekpéldányok, tudtom szerint, ellenkeznek, és pedig nem egyedül a' regény, hanem a' drámaiak is; 's literaturánk' ügyére nézve károsnak itélem, ha a' lelkes szerző ezen, meggyőződése szerint tévelygő úton tovább haladna, a' költészi igazságtételt ez úttal védelmezni kell.

A' költészetnek, igen is, a' valódi világot kell rajzolnia, 's ennek következtében köréből a' rútat és rosszat sem küszöbölheti ki egészen, mivelrajza' teljes valódiságához tartoznak: de egyenesen és magában a' rútság és rosszság a' költészet' tárgya nem lehet, mert célja a' szépség 's végiránya a' jó; mellyek által gyönyörködtetve nemesisíteni akar; midőn a' rútság és rosszság magában merő útálatot gerjeszt. A' valódiság' csupa lemásolása nem más prosánál; az igazi költészet a' valódiságot idealizálja, örök eszmék szerint. Mi nem csupán a' valódiságot keressük benne, 's még kevésbbé rút és rossz valódiságot, hanem a' mindennapiság' nyomorúságából ki akarunk emeltetni, 's szellemi örömekeket éldelni az örökös szépség, jóság és igazság' verőfényes magosságain. A' költészetnek ez oknál fogva a' végében az örököt kell mindenkor kitüntetnie.

Illy örök igazsága keblünknek, többek közt, azon hit is: hogy az ember' sorsa, tettei' érdeméhez van mérve. A' valódi élet azt ki nem tünteti; itt a' gonoszság ollykor győzedelmeskedik, az erény elnyomatva sohajt: de ha ez már az életben türethetlen jelenet; ha a' scepticismusnak már nem egyszer okúl szolgált nem csak a' legjobb világ', hanem maga az isten' léte' tagadására is: ismételjük-e ezen bosszantó jelenetet a' költészetben is? Nem! körében nem a' rossz valódiságnak, hanem az

örökös igazságnak kell uralkodnia, 's ha rajzaiba ollykor a' rútat és rosszat felveszi is, azt kivált csak azért teszi, hogy a' szépet és jót ellentételei által annál ragyogóbban tüntesse ki. A' jelen esetben a' halálig sértett Iréne' árnya másnemű engesztelődést kívánt volna.

Az erkölcsi rajz Zólyomiban nem olly soknemű és teljes mint Abafiban; benne főleg csak a' nemesség' életmódja festetik várlakáiban, vadászmulatságokon stb. A' történet' művészi összeállítása nem olly bevégezett; a' characterek bizonytalanabb kézzel rajzolvák. Heléna ugyan gyönyörű, életteli kép; de Rafael és Iréne minden magosságok 's szépségök mellett, inkább az eszményi, mint valódi világhoz tartoznak. A' költő, mond valahol Goethe, „csak azt adhatja elő, mit tapasztalt.“ Hol tapasztalás hiányzik, ott a' képzelődés egyetlen kútfeje képeinek, 's legyenek azok akármelly fellengők, a' teljes életvalódiság' hiánya rajtok mindig érezhető lesz. Abafiban mint Zólyomiban az erdélyi characterek egyről egyig valódi, csontból, húsból alkotott, teljes életerőben mozgó alakok; de Görögországot a' szerző tapasztalásból nem ismeri, 's ez Rafael és Iréne' másképp dicső rajzain észrevehető.

Az egyetlenegy oldal, mellyre nézve Zólyomi kiállja Abafival az összehasonlítást, előadásának élénksége 's némelly helyzetek' érdeke. Gyönyörűbb helyzet, mint Zólyomi' utolsó találkozása Irenével, gazsága' fölfedezése után, hol ennek magas és tiszta asszonyiséga, amannak aljas gondolkodási módjával 's durva erejével olly diadalmos ellentétbe állítatik, egész Abafiban alig találtató, 's itéletem szerint a' munkának fénypontja.

Zólyomi, mint hiszem, Jósika' első regénye; 's itt van helye, hol regényköltői hivatásáról szólnom lehet. Tehetség 's kimívelődés teszi a' költészt, mint az író általában. Amatőr különösen még teremtő képzelődést, élénk érzelmet, ízlést 's nyelvbéli ügyességet kívánunk. A' költészetnek nem annyira a' tudóst, mint az embert kell művelnie, de ezt teljes tökélyben; mert Schiller' ítélete szerint a' költész „individualitásán kívül mást nem adhat.“ Külön tanulmánya a' művészet, 's az ember és a' világ. A' regényíró különösen az életnek is kell képeznie; ki a' világban nem

forgott, az emberek' viszonyait a' pórkunyhó-
tól a' fejedelem-palotáig öntapasztalásból nem
ismeri, annak képei, minden teremő képze-
lődés mellett is, valódiság nélküliek marad-
nak. 'S mit a' költész tapasztalt, 's belsejé-
ben teremtett, azt ki is kell tudni mondania,
azaz a' nyelvvel teljesen birnia.

Hogy lelkes szerzőnk ezen tulajdonokkal
születés, élet és önmívelés által minden re-
gényiróink felett föl van ruházva, művei bi-
zonyítják. Előadási modorjában különösen
Scottot, Coopert, 's általában azokat követi,
kik a' külső által a' belsőt festik. 'S ez a'
költészet' lényében fekszik; mert ennek képek
által, közvetlenül a' képzelődéshez és érze-
ményhez kell szólnia; képet pedig a' képze-
lődésnek csak a' külső nyújt; azért embert és
világot úgy kell előnkbe adnia, mint azok
külsőleg érzékeink által észrevehetők. Psy-
chologiai fejtegetés csak ott foglalhat helyet,
hol a' külsővel be nem érve, bővebb magya-
rázatra szorúlunk; 's egészen félre értenők a'
költészet' természetét, ha a' külsőt csak mel-
lesleg méltatva, főleg a' belsővel foglalatso-
kodnánk; mert az ész' felvilágosítása csak
közvetve czélja a' költészetnek.

Tornay.

NÉMET LITERATURA.

Nyelvtudomány.

- 1) *Über die Kawi-Sprache auf der Insel Java, nebst einer Einleitung über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Von Wilhelm von Humboldt. Erster Band, mit einem Vorwort des Freiherrn Alexander v. Humboldt. Berlin, in Commis. bei F. Dümmler. 1836. 4r. XXIV, CCCXXX és 312 l.*

Nem mulaszthatjuk el olvasóinkat a' jelen-
kor' egyik legnevezeteseb nyelvbuvára' utolsó
munkájára figyelmeztetni; melynek nem csak
felette bő bevezetése érdekes minden tudom-
ánybarátra nézve; hanem a' munka' főtár-
gya is, a' kawvi-nyelv; a' mennyiben az em-
beri nyelvcsaládok' lánczának egy nem cse-
kély jelentésű szemét nyerjük benne.

A' Jáva szigetheli k a w i- vagy tudós köl-
tésznyelvről olvasunk itt valamit: így hirdeti
a' szerény cím e' munkát. Keveset vár tőle
az olvasó, mert e' nyelv korunk' tudósainak
nagyobb része előtt nevérol is alig ismeretes,

egynémelly még sajnálja is az illy csekély,
távoli dologra fordított nagy fáradságot; má-
sok könnyen azt vélik, hogy a' tárgynak rö-
videbben lehetett volna eleget tenni. Ámde
épen itt mutatkozik szorosban vizsgálva, sok-
kal inkább e' munka' valódi jelessége 's lélek-
nagysága olly szerzőnek, ki nem csupán tá-
voli, nehéz tárgyakat választ értekezésül,
hanem azokat tökéletesen ki is meríteni tö-
rekszik. Ha valaki az emberi nyelvben, mint
kell is, a' szellemnek, szükséges ugyan 's ma-
gától jövő, de belülről a' munkás erők' kü-
lönbözése —, kívülről pedig sokszerű befo-
lyások által mindig korlátolt, különféle, soha
sem nyugvó 's nem kész szüleményét megpil-
lantja: könnyen értődik, hogy minden egyes
nyelvet is csak legterjedelmesb és hathatós
történeti észrevételek által lehet, anyagja'
értelmének fölfogása mellett, közelébből meg-
ismerni; mint péld. senki sem fogja megérteni
a' sanscritot a' szó' magasb értelmében, ki
általában a' régi ind népet 's országot saját-
ságában föl nem fogja: olly kíváncsi, mely-
nek súlya annál nehezebb lesz, mennél töké-
letesben át lehet a' történetek' körét, mint az
újabb nyelveknél, tekinteni. Soknak van im-
már kedve vagy ügyessége, elmellőzvé a'
történetit, egyenként a' nyelvészeti után lát-
ni; a' régiség' egyéb baráti inkább a' nagy
eseményeket, a' történetek' látható emlékeit
nyomozzák. E' munka' szerzője ellenben mind
a' régi, mind az új népek' 's nyelvek' vizsgá-
latának épen szellemi középpontján áll; mi-
dön ő valami egyest akar e' tartományban ki-
fűrkészni, gondolatban megjárja az egészet,
és szorgalmasan összegyűjti a' szétszórt fo-
nalakat, melyeknél fogva az elrejtett egyest
végre annál biztosabban föl lehet fogni 's tö-
kéletesben megismerni: ellenben midőn vala-
mely nyelvből indul ki, akkor ő egyszer-
smind pontos ismerője a' literaturának, minden-
oldalú történetbuvár, minden mélyebb igaz-
ságba szabadon tekintő philosophus. Illy mun-
kásságra nézve tehát mindegy lehet, bármely
egyes helyen kezdődjék: 's ha a' föld' legtá-
volabbi szugából vagy a' látszatosan legcse-
kélyebb nyelvből indulna is ki, mindenkör
nem csupán mint valódi vizsgálat' példája fog-
na oktatni, hanem a' legfontosb eredmények-
hez is vezetni, 's a' helyes belátások' körét
tágitani. Egyébiránt a' jávai nyelvek' fűrké-
szete korántsem olly csekély fontosságú, mint

első tekintetre látszik, mert Jáva képezi az átmenetet az óind élethől a' malájiba, a' malájokat legszélesebb értelemben a' Déli-tenger' melléke' főlakosinak vévén; Jávához csatlódnak a' népek' történeteinek sok, eddigelő alig érintett, nehéz kérdései, mint az a' maláji néptörzsök' különös lényéről 's annak kiterjedéről a' föld' távol fekvő részeire, a' régi India' összeköttetéseiről a' föld' délkeleti nagy országaival, indiai 's maláji anyagok' összeolvadása' módjáról 's mértékéről stb. támadó kérdések. A' munka' itt nyomtatott első része pedig nem egyebet ír le, mint az India 's Jáva közötti összeköttetéseket, hogy a' Jáva szigetbeli kavvi-nyelv fölötti külön fürkészetek' épületét szélesebb 's biztosabb alapra helyezhesse, jóllehet az itt letett nézetek' 's eredmények' gazdagsága oly nagy, a' nyomozások' megalapítása oly kimerítő, 's az ezen még német tudománytól soha sem érintett távol homályos tartományra fordított egész történetirati szorgalom oly terjedelmes, hogy e' rész már magában is méltán egy történetirati főmunkának tekintethetnék.

E' történetirati bevezetést még egy más előzi meg, melly közönséges nézeteket foglal magában az emberi nyelvről. Ez nem függ ugyan szükségkép össze a' munka' fő tárgyával: mindazáltal méltán örvendhetni, hogy egy gondolkodó férfi, ki tudománya' nagy részét a' nyelveknek, belső egységeket 's külső különbségeket tárgyzó pontos kifürkészésére szentelte, sőt ki egyes, ritka nyelveket talán jobban fölfogott, mint korának bármely más tudósa, még kevéssel halála előtt alkalmat talált, nyelvtanulmányainak legnagyobb eredményeit egy bő, világos előadásban összegyűjthetni. Ugy látszik, mintha e' nemés barátja és védje ezen csak a' legújabb időben becsbe jött studiumoknak e' sorokban az emberi tudás' legfontosabb tárgyai' egyikét érdeklő sokévi nyomozásainak dicső nézetét tette volna le, 's a' jövő századoknak szeretete' hagyományát adta volna által, melly egyszerűs mind fölséges szelleme' törekvéseinek legelevenebb emléke lesz. Megvallja ref., hogy azon munkákat, mellyek „általános nyelvtan“ 's hasonló czímek alatt hasonló tárgyról értekeznek, minthogy saját tapasztalás által használatuktól korán visszaretentett, kevéssé ismeri: mindazáltal nehezen jelent meg eddigelő munka, melly a' legkü-

lönbféle nyelvek' oly terjedelmes ismeretével fölkészülve, oly mélyen hatna a' dologba, mint az előttünk levő. A' mi a' nyelvben eredeti és szükséges, másfelül inkább eseti és historiai, itt mindenik a' maga határai között egyenlőképp elismertetik, 's a' historia és magasabb szükség közt létezni követelt, 's szerencsétlenségre gyakran elfogadott ellenmondástól ment maradt azon emberi tehetség' vizsgálata, melly épen illy csodálatos módon nyilvánítja a' szelleminek 's érzékinek szoros szeszszövődését. Hol pedig valamelly különös nézet' követése által az újabb időkben bal értelem támadott, mint a' szavak' formája iránti kérdésnél: ott a' tárgyak' nyugalmas, kimerítő felfogása, melly itt uralkodik, elejét veszi a' további félreértésnek. Itt az elvek' fontosságára 's vigyázata oly nagy, hogy ha szinte valamit egyes nyelvben, sőt már ismeretesebbekben is, mint a' sanscritban, másképp kellene megfejtetni, mint itt megfejtve van, azok még is csak keveset fognának szenvedni; mert ki emberi nyelvre mélyebb fürkészt szentelt, saját tapasztalása által bizonyosan hasonló elvekhez jutott.

Azonban itt nem csupán általános nézetek adatnak a' nyelvről: igen sok külön észrevétel van itt elszórva a' nyelvbéli tárgyakról, mivel a' szerző mindenütt szinte készakarva ragadja meg az alkalmat, hogy tapasztalatai', ismeretei' 's észrevételei' gazdag kincstárából még sok fontosat közölhessen. Milly rendkívüli volt azon tárgyak' terjedelme, mellyekre fáradhatlan szemét függeszté, az így elszórt rövidjegyzeteken gyakorta meglepőleg láthatni.

Valamint a' nyomozás' tárgyaiba: úgy hatott Humboldt Vilmos az újabb tudósok' nézeteibe is, bámulatosabb türelemmel 's gondossággal; 's érdeklő látni, miképen ő még a' legifjabb kortársak' iparkodásainak is a' legkedvezőbb értelmet adni 's érdemeiket elismerni ügykezett. Mindenütt a' legjobbat kiválasztja, a' lehetségest jóra fordítja, az e' pályától eltérőt nem akarja ismerni; 's ritkán csuszik ki tollából itt ott egy rövid czáf; csak egy helyt nem nyomhatja el boszuságát azon néha megfejtethetlen zavar fölött, melly Marsden, Raffles, Cravvford 's más afféle angol útleírók' leírásaiban találtatik, kiknek jeles érdemei egyébiránt szíves örömet magasztaltatnak.

Milly sok hiányzik még az ismeretek' 's nyomozások' jelen állapotjában arra, hogy a'

föld' nyelveit's literatúráit tökéletesen átlátni lehessen, senki sem érezte jobban mint a' szerző; mint azt több helyek mutatják. Mindazáltal az itt felhozott nyelvek' tág körében hiányzik az afrikai nyelvek' egész serege, melyek között néhány, mint a' wolof-nyelv, bámulatos szerkezetet mutat: csak a' medecassi vétetik figyelembe, mivel a' malájival szoros összefüggésben van. Tág mező áll nyitva jövődő érdemekre: de mindazok előtt, kik jövődőben a' nyelvek' tengerét keresztül akarják hajózni, mindenkor azon férfiú fog kedvező csillagként világítani, ki nem csupán az eddigelő legkevesebb figyelemre méltatott, leghomályosabb nyelvekbe, melyekhez a' maláji, baski, amerikaiak, sőt maga a' sanscrit is tartozik, legörömetesebb sülyeszté magát, hanem a' fürkészet' eszközei' s műszerei' elővarázslására is semmi fáradság- s áldozattól nem irtózkodott. Korunkban csak olly tudósnak sikerülhetett, mint ő, annyi drága anyagot a' nyelvtan' számára összegyűjteni, s az utóvilágnak szabad használás végett átadni: csak neki voltak hatalmában az eszközök és utak efféle kincsek' gyűjtésére, olly tiszta buzgalomtól kísértetvén a' tudomány iránt. Erre nézve is a' legnyilvánosabb bizonyságokat adja az itt megjelent munka: hol tömérdek számú kézirati s egyéb forrásokat találhatni, melyekhez Németországban eddigelő más senki nem férhetett, s melyek itt legelőször szerencsével használtattak.

Habár nincs egyéb hátra azon fájdalmas sajnálkozásnál, hogy olly nemes lélek, melly a' serkentésre annyira szükséges tudomány iránti buzgóságon, mint a' magasabb nyelvtané, széles ismereteken s beható, mély fürkészeten, úgyszinte a' tárgyak' magasságától vett, világos előadáson, s végre a' társasági helyzeten s befolyáson, korunkban s főkép Németországban, úgy szólván egyedül munkálkodott, a' földtől megvált, mielőtt mind azt, mit elkezdett, bevégezhetne volna; s habár ez utolsó munkáját is helyenként tökéletességre nem vitte: mindazáltal másfelül meg méltán örvendhetünk, hogy annyit bevégezett, a' mennyi elegendő, magának ez előttünk lévő egyeből, ezen egész dicső munkásság', a' magasnak szentelt élet' ezen törekvése' fényes képét alkotandó. Az is fog gyümölcsözni, a' mit be nem végzett: mint már e' munka' előbeszédében azon kellemes tudósításból lát-

hatjuk, hogy a' boldogult' sok amerikai nyelvet tárgyazó s nemökben bizonyosan egyetlen munkáinak s gyűjteményeinek világ' élébe jutásához van remény.

2.

2) *Die Kunst der deutschen Prosa. Aesthetisch, literargeschichtlich, gesellschaftlich; von Th. Mundt. Berlin, Veit u. Comp. 1837. n. 12. XX és 415 l.*

Korunk' különmemű viszonyhatásai s összeközlési közzé tartozik, a' poesist és a' prosát előkori elsőségekért s jogokérti vitában látni; de ezt már századok óta, sőt mondhatni, hogy az illynemű próbák soha sem szűntek meg egészen. Midőn a' német nyelv költői gyermekkorából kikelt s a' szerelemdalok' (Minnesänger) kora már elmúlt, akkor legelőbb is a' mysticusok kezdék a' német mondatot (Satz) képezni. Nekik a' barbár latinsággal, a' romai szent birodalmával, melyen fejedelmek s országgyűlések irtak, chronikák irattak, beszédek tartattak, nehéz de nem egyenetlen tusát kelle küzdeniük; azonban ez csak tűnékeny fölemelkedés, fölbátorodás volt. A' nyelv' gazdagsága s mélysége nekik csak egy érzéken túli elragadtatásban tűnnek fel, s lelkesült beszédeikben titokteljes, lángoló virágoknak egy ujdun kertje sarjadott. De egyetemibb s erősebbé az új hatalmat csak Luther tevő, olly nyelvet alkotván számára, melly, összeolvadtan tanítmányaival, ezeket mindaddig ismételten szépségben veté a' kétkedők' sziveibe. Luther a' nyelvet képessé tette a' phantasiának pánczélos apródul szolgálnia s annak legmerészb képeit aczélragyogásban hordania; mi által legelső tevő a' prosát a' poetai nyelv és beszéd' vetélkedőjévé. Mit ő ebben tett, azt tevő egy részben Leibnitz a' német nyelvnek philosophiai kiművelésében, noha, fájdalom, nagy munkáinak főbb részét latin vagy franczia nyelven írta. A' harmincz éves háború mélyen dúlt a' német nemzet' erejében; s a' 18dik század' legtehetősb fejeit a' franczia nyelvnek szerencsétlen befolyása foglalta el. Azonban ugyanezen századnak közepe tájat csodálatra méltó gyorsasággal oszlott el ama' bal hit, melly a' nyelvet megvetés' súlya alatt tartá. Lessing, Winckelmann és Klopstock nyiták meg a' pályát a' tökéletesülés felé; s ez idő óta a' német prosa nemesedésre, mélységre, ideagazdagságra, képzeleti merész

szárnyalatra, széphanzásra, gyöngédségre 's a' legmagasb szépség' megindító erejére szakadatlan előlépésekkel törekedett. Végre ledöntö minden korlátot, mely közte 's a' költészeti nyelv között volt, a' különbözőségek egészen megszűntek, a' magas poetai képek és alakok' minden kincsei, minden csillogási átmentek a' prosába, ez poesissé lett, a' Parnassnak minden forrástól dagadozó folyam, 's ha a' poesinek egyetlen különbözősül még megmaradt a' rím, felmúlja őt a' prosa a' nézetek' tömörségében 's roppant ideagazdagságában. Igen szerencsés gondolatja vala Mundtnak, a' német prosa' ezen küzdését és törekvéseit, minden kifejlésében nyomozva 's világos gondolattal felfogva, elvont köréből levenni 's egyetemiségre emelni. Sok és mély belátással 's a' szemléletnek bámulatos eleven-ségével hozott ő itt oly dolgokat, melyek különben csak tudósok közt, kevesektől olvasott könyvekben 's itt is jobbára áradozva és sikeretlenül fejtegettetek, az élet' köz piaczára által, 's dús elmetehetségeit arra fordítá, hogy szellemes bánalom és szép forma által a' művészetnek nyerje meg azt, mi eddig a' tudománynak kirekesztőleg sajátja volt. E' próba után tetemes lépés van megtéve, bevezetni kitkit a' leggazdagabb nyelvnek titkaiba, megismertetni kitkit a' német korábbi literatura' legjeleseb férfaiival 's fordulatival; 's maga a' szerző sok és mély ítéleteiben, nézeteiben, úgy virágdús, könnyű és zengzetes nyelvében annyi újdonszerű elegantiát, biztosságot 's velős, alapos tudományt fejt ki, hogy ez által a' német prosa' újabb kori szép tökéletességének ügyét legjobban önmaga viszi. — A' könyv három fő részre oszlik el, melyek egymásután a' szerző' aesthetikai nézeteit, a' német prosa' történetit, 's végre ugyanannak legújabb előmenetelét tárgyazzák. Az elsőben (*Kunst der Prosa*) bőven értekezik a' szerző a' német nyelv' lényegéről, a' változásokról, melyeken keresztül ment, azon különbségekről, melyek az ónémet magas költészeti szókins, hol még minden szó egy idea volt, 's a' mai nyelv között léteznek, mely utóbbi már az eredeti jelentésekről mit sem tud 's egy holt jeltömeggé dermedett. De, mint igen szépen mondja a' szerző, csak ott és akkor kezdődik a' mondat' jelentősége, hol és midőn a' szó' jelentősége már eltűnt; 's így midőn megvallja, hogy a' németek régi

nyelvük' gazdagságát, a' dualist, a' genitivus absolutust, 's a' kifogyhatatlan szóképzékenységet elvesztették, egyszersmind a' gondolatok' rendesb szerkezetét 's a' beszéd' művészetteljes alkotását mint az újabb kor' jeles szerzeményeit emeli ki. Szóval: mit a' nyelv mint nyelv, azaz mint anyag, vesztett, az a' szellemnek juta nyereségül, 's ennek vala fentartva, fáradozások között hatni le a' nyelv' mélyen rejlő gazdag bányáiba 's ezek' aranyereiből hozni fel a' művészetragyogó prosát. — Nyelv' tekintetében a' szerző nem barátja az academiáknak, 's nema' puristáknak. Valóban az elsőbbek mindenkor ártottak a' nyelvek' szellemének, békákba fűzven azokat 's tökélyesbüléseket hátráltatván*). A' nyelvek' vala mint a' népek szüntelenül előre haladnak, 's miképen a' legbölcsőbb törvények is elavúlnak idő' jártával 's végre épen haszonvehetlenekké válnak, úgy van a' dolog' a' törvényszerűleg megállapított szótárakkal. Legalább ez utóbbiaknak soha sem kell egy oly bezárt 's bevégeztet egészlet képezniök, mely örök időkre kirekeszsen mindent, mi egyszer lapjaikon helyet nem talált, legkevesebbé pedig a' német nyelvben, mely még elég gazdag naponként újabb szóképzéseket alkotni. — A' német nyelv' kiművelésének nehézségeiről, az iskolai tanítás' stylusáról, mely többnyire Cicero' nyomain egy idegen nyelv' periodológiáján alapúlt, 's azon balságról, mi szerint a' német prosának a' hivatali (*Kanzeleistyl*) és predikátori stylusok voltak legelső mintái, a' szerző szintolly bőven szól mint ékesen. Mulattató, miket az udvari beszédmód' (*Höflichkeitssprache*) ürességéről 's értelmetlenségéről mond, mikkel a' német nemzeti character oly szerencsés ellentétben áll; utóbbi menetet a' nyelvkeverést, mely a' magasabb körökben még ma is divatos, 's melynek leg-hűbb másolata Pückler' írásaiban 's Rahel' leveleiben látható. Ha az ilyen nyelvkeverés által kort és embereket akarunk festeni 's könyvünknek célja is egyedül ez vala, akkor az, igenis, menthető; de különben írásnak és beszédnek mindenkor egyik fő kívánata

*) Azok, kik az olasz és francia nyelvacademiák' bitorló szellemét, 's a' magyar academia' szabadelmű, a' fejlődést nem korlátozó, hanem minden úton elősegítő szerkezetét ismerik, tudni fogják, hogy a' szerzőnek és recensensnek igaza van az előbbi századok' nyelvacademiáira nézve. S.

marad, kerülni minden keverést a' nélkül hogy reszketeg puristákká váljunk, 's magunkat egészen nyelvünk' saját szellemének kell átengednünk. — Fölötte elmés és mélyen gondolt mind az, miket a' szerző a' mondat' lényegéről, a' stylus' művészeti tökélyéről 's a' prosa' rhythmusáról ír. Humboldt Vilmosnak híres munkája a' kavvi-nyelvről 's Grimmnek nyelvényomozatai voltak kétségkívül e' tárgyban vezérei, 's jobbak után valóban nem is indulhatott. Bevégzik e' dús szakaszt a' szerzőnek elmés észrevételei a' széphangzásnak azon tulságos vadászata ellen, mi szerint minden egyenhang gyakran a' kifejezés' erejének kárával kerültetik; teljes félrevetése az olly sok ideig szentül tisztelt ciceroi rhetoricának, mellynek illy teljes megtagadása ellen mégis méltó kifogásokat tehetni; 's végre azon többször kimondott előre-utalás, hogy az újabb időkben egyedül a' tartalom teszi 's teremti a' stylust. Ez, t. i. a' stylus, úgy mond végezetül a' szerző, szintolly kevésbé szabályozható, mint a' világtörténet. Clio' szünet nélkül író vésője az, melly az emberiség' újabb tetteinél 's mozgalmánál mind újabb és újabb vonásokat tesz. — A' második részben, a' német nyelv' történeteiben, szép áttekintését adja a' szerző a' német nyelv' alakulásának a' legrégibb idők-től fogva Winckelmannig és Goetheig. Csodálatra méltó ügyességgel készít characterfestő képeket a' legjeleseb férfiak', egy Tauler', Luther', Agricola', Franke', 's leginkább Fischart János' munkálatiról. E' tiszta, szép 's a' legfinomabb árnyéklatokig kidolgozott kép igazi dísz a' könyvnek; Mundt' nagy tehetsége az illynemű előadásokra itt legszebb fényében mutatkozik, 's nem emlékezünk, hogy valami hasonlót olvastunk volna, melly ezzel mérközhetnék. A' minden korhoz és haladáshoz adott nyelvmutatványok fényes világot hintenek az egészre, 's azon szorgalommal és finom dologismerettel vannak válogatva, melly a' hosszas és tetemes studiumnak tanuja. — A' harmadik rész, a' prosa' literaturai fajtái, a' legújabb kor' történeteit foglalja magában. A' román, a' novella, a' levelek, a' történetírói stylus, 's a' legújabb német critical iskola itt egymásután jönnek méltánylat alá. Meg kell vallani, hogy e' rész a' legsoványabb 's inkább egyes jegyzetekből mint folytonos fejtegetésből áll. Merész a' szerzőnek azon állítása, hogy egy idő jövend, midőn a' poetai

nyelv utolsó különbözését a' rímet is el fogja veszteni 's ez többé a' fület nem fogja kecsegtetni. Azonban a' dolog nem épen lehetetlen, ha a' prosa, úgy mint most, folyvást igyekezni fog a' poetai nyelvvel egygyé olvadni. Mi maradt még a' költészetnek a' nyelv' különböző formáiból? Az eposi nem felolvadt a' románban, csak a' ballada áll még; a' didaxisi forma egészen elenyészett. A' dráma mind inkább húzza magához a' posát; 's a' lyrai nemben még csak a' dalnak, igaz hogy igen tág mezején uralkodnak a' szorosabb poetai formák. Ohajtjuk, hogy Mundt' könyve mélyen hasson a' jelen kor' életébe; ezt mindenképen megérdemli. Szorgalom, tehetség, tudomány párosultak, azt szintolly szép mint hasznos ajándékká tenni az életnek 's igyekezetnek.

P. 5.

Lyrai költés.

5) *Gedichte von August Kopisch. Berlin, Duncker u. Humblot. 1836. n. 12.*

A' német literatura' általános iránya mellett, melly a' társasági ideák' átművelésére céloz, semmi sem méltóbb a' jelen kor' figyelmét érdekelni, mint ugyan a' német lyricának mostani fejlődészeke. Ha a' legközelebb lefolyt század a' német poesisnek teljes rügyerejét 's tavaszvirágzatát láttatá, mellyben mintegy varázsütésre annak valamennyi nemei életre jöttek: úgy a' jelen korszak a' kikelt különmemű virágoknak életműszeri fejledezését láttatja. Ez legelsőben is a' poesis' külön nemeinek elválásában, elosztakozásiban mutatkozik. A' német poesis nem egy költőelmére árasztja többé minden adományit, hanem mindenik külön nemre alkotó tehetségeket teremt, mellyek azt a' tökéletességnek tetőpontjára juttassák. Ez a' megszorítás nem szegénység, hanem inkább a' költészetnek igaz gazdagodása, mert egyenesen benne fekszik a' külön nemek' magasb kiművelésének lehetsége. Így volt ez Görögországban, 's így van most Németországban a' lyrára nézve, melly soha sem alkotott annyi dicsőt, soha sem bírt annyi jeles költővel mint épen most, midőn a' lyricus semmi egyéb nem akar lenni mint lyricus. Sőt ezen magasb átművelést már egyességekben is lehet nyomonzni, 's nincs egyetlen irányzata is a' szívnek, mellyre az érzés' legmélyebb kifejezése, áthatva a' korszellem' munkálkodásától, ne találhatnák. Így a' népszerű élet-

nézetnek Hoffman von Fallerslebenben, az idyllioni természetábrándnak Mayerben tökéletes képviselőire akadunk, míg más felül a' lyra' legmagasb állásán Grün Anastasiusban a' szabadságvágy legszebb fényében nyilatkozik. Ujabb, még pedig jeles bizonyítmánya ezen állításnak Kopisch Auguszt' (szül. Boroszlóban, május' 26. 1799.) költeményi gyűjteménye, melyet a' németek jelen korok' legkedvesb poetai termékeinek egyikéül üdvözlenek. Itt ismét egy saját 's a' remeklésig kifejtett talentum mutatkozik a' lyrának egy bizonyos nemében, még pedig olyanban, melyben egykor Goethe jeleskedett, t. i. a' szeszélyes-társalkodási dalében. Ezt a' nemet az öröm' lelkesedésének lehet nevezni, mellynek ifjúi életkedv, gondmegvetés, 's a' bornak, éneknek, szerelemnek és vígságnak kifogyhatatlan élvezete teszik tartalmát. 'S e' nemet Kopisch azon saját kecsesl tudta felruházni, hogy azt a' románczéhoz hasonló alakba öltöztette, mi által olvasójában bizonyos historiai humort gerjeszt fel. Névszerint az ó testamentomnak mindenkitől ismert, patriarchai szellemű történeteit e' végre igen szerencsés sikerrel dolgozta fel. A' 'Historie von Noah' egy rendkívül kedves 's e' modorban igazi remek költemény. Közelítenek hozzá 'Jubal', 'Samson' stb. De ujabb tendenciák is vannak ugyanezen modorban használva, mint például a' 'Coeur-König' 's a' 'Perlen im Champagner', mellyek szeszélyre nézve Beranger' legszebb chansonjai mellett megállhatnak. Ezekhez csatolódnak német és olasz népmondák' feldolgozásai, mellyek szinte szeszélyes bélyegűek 's elragadó vígságot 's gyermekdedséget lehelnek. Illyen különösen az ellenállhatlan kacajra fakasztó 'Gesang zur Tarantela.' — További tartalma a' gyűjteménynek: románcok, balladák, 's epicum studiumok, mellyek Kopisch' talentumát még magasb fejlődésben láttatják. Kevésbé tetszhetők az antik versformában adott költemények, odák 's dithyrambok, 's mi ezekben Kopisch' talentumának határát véljük látni. Ezen talentum lényege a' plastica, az obiectivitas, 's így az historiai anyagok' feldolgozására felette alkalmas, de a' mélyebben fekvő benső' kifejezésére nem elegendő. Leginkább kitetszik ez a' bevezető költeményből 'Unsere Zeit',

mellyet egyenesen prosának kell mondanunk. A' költő itt örül a' világ' mostani szép harmóniáján, magasztalja annak találmányit: a' gőzhajót, a' telegraphokat, a' vasútakat; és semmit sem látszik tudni azon szellemi contrastokról, mellyek az öreg Európát olly igen hatalmasan megingatják; nem érzi a' mély repedést, mellyet a' történetek szívéinkbe vés-tenek. Azonban mi ezért nem szállunk pörbe a' költővel, hanem inkább örvendünk, hogy olly ártatlanul átengedi magát szíve' repeséseinek, mert hiszem épen ez teszi, épen ez gerjesztette fel talentumát. Minden, ki a' művészetnek bár legkisebb nemét is mesterileg, a' remeklésig, üzi, halhatatlan névre érdemes. 'S így ezentúl őt is a' legjelesb német lyricusok közzé kell számítani; hogy egyike a' legszebb tehetséggel áldottaknak, az bizonyos.

P. 5.

Literaturai mozgalmak.

— *Literaturai jelentő.* — Rövid értekezés-javallat arról, mikép vagy mi fondból lehetne az előregült, vagy hivatal' folytatására akár mint alkalmatlanná lett, vagy abból tisztí választáskor kimaradt szegényebb vármegye' tisztjeit a' köz pénztár' terhe nélkül, nyugalomba fizetéssel tenni? Budán, a' kir. egy. bet. 1836. 8.

Agarászatról. Irta Pálincás Sámuel. Pesten, ny. Károlyi. 16r. 67 lap. velinpap. 30 kr.

Tárcsai Bende. Román 3 kötetben. Pesten, Heckenastnál. Első köt. 36r.

Orvosi elmélkedés a' hirtelen meghülésről, mellyet a' pesti kir. egyetemen orvos doctorrá létekor közre bocsátott Regéczy Miklós. Budán, a' m. k. egy. bet. 1837. 8r. 16 l.

— *Balla,* a' Kémlő' szerkesztője, aláírást hirdet lapja' második fél évére; melly ha költségeit fedezendi, lapját folytatni fogja.

— *Elemi könyvecskék' szétosztása.* — Illy című, Bécsben nyomtatott programmban ezt olvassuk: „A' hasznos ismeretek' terjesztése, minden környülmények közt, jótét. A' tudományok' elemi előadása és oktatása, a' nevelés' első 's legfőbb polezát foglalja (el). Honunkban az elemi könyvek' száma csekély, a' hiányt pótolni kell. Az elemi könyvek' tisztá ismereteket foglaljanak (magokban); előadások érthető 's a' gyenge korra (-hoz) alkalmazva legyen. Nem minden szüle vehet könyvet gyermekeinek; a' szegény, de szorgalmas magyar gyermek jutalmul nyerje a' könyvecskéket. Társaság alapul, melly elemi könyvecskéket szerkesztet, nyomtatatt és szétoszt.” Mint első alapítók nevezetnek: gr. Batthyányi Kázmér, Helmezy Mihály, gr. Károlyi György, István és Lajos, Klauzál Imre és Vaisz József. Az első, e' társaság által, 1500 példányban, ékesen kinyomtatott jutalomkönyvecske Nagy Károly' „Kis számítója”, mellynek második kiadása, egy időben Rohrmann és Schweigerd udv. könyvtárosoknál jelent meg (l. a' Figyelő. 12d. számát).

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

Pesten.

Május' 16d. 1837.

19. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Vallás. Munkálatai a' pesti nevendék papság' magyar iskolájának, 151. l. — A' m. időszaki sajtó' szemléje martiusban, 156. l. Egyveleg, 158. l. — Előfizetés az Athenaeum' és Figyelmező' 2d. félévére, 158. l.

MAGYAR LITERATURA.

Vallás.

2) *Munkálatai a' pesti nevendék papság' magyar iskolájának. Harmadik kötet. Pesten Trattner-Károly's nyomt. 1836. 8r. 203 l. G. Nádasdy Ferencz váczsi püspök' képével.*

Minden tudománynak, ha már emberképzés irányzata, szükséges az iskolából életbe menni át; szükséges főnjárdaló tudományos alak 's módozatjának alantivá, mindennapivá, közön-ségessé változnia, megtartva még is ez alantiságban nemes szerénységét, egyszerű tisztaságát, a' szép', igaz' és jó' lényeges örök tulajdonait. — Nincs pedig az ég alatt tudomány, mindenkinek műveltségére szükséges a' vallásnál: ez nagy 's kicsinynek, him 's nőnek, úr és szolgnak egyaránt szükséges, 's a' köz-műveltségnek, fej, szív 's lélek' nemesítésének alapja. — Kinek vallása nincs, az emberi társasághoz még csak nem is fogékony; kinek vallása van ugyan, de az sötét, bizonytalan, vak, veszedelmes a' társaságnak magánál a' vallástalannál. Kinek ellenben vallása tiszta elvekből eredt és derék alapokon épült: ez, bár egyéb ismeretekben szegény, tudományokban és művészetekben járatlan is, mindenkor dísz, hasznos tagja az emberi társaságnak.

A' tisztára kifejlett, világosan derült religio, a' szép jó 's igaznak harmoniáját tükrözi előnkbe. Hogyan is ne? mikor annak fő tárgya isten, minden tökély' fő ideálja, egyetlen 's elérhetlen előképe, melly magát a' természetben, még szebben és hívelbben az ő saját fiában jelenti ki a' religio által! Ki ezt tisztán fogta föl eszével, mélyen nyomta lelkébe, 's forrón érzi szívében, az legyen bár minden másnak hiával, nem lehet nem szép, nem igaz 's nem jó ember. 'S az emberi társaság csak ilyenben dicsőülhet.

Ilyen lévén a' religio, alig lehet a' köztársaságnak valami kívánhatóbb, mint hogy az ő tagjai minél fölvilágultabbak legyenek religiójokban; 's mert a' köztársaság' nagyobb részét a' nagy tömeg, a' nép teszi: nem különben igen kívánatos, hogy a' religio' tudománya minél népszerűbbé tétessék, miként vala az eredetében.

A' tudomány' népszerűsége mindennek előtt azt hozza magával, hogy az a' nép' nyelvének adassék; azon a' nyelven, mellyet egy honnak fiai mindnyájan értenek. Ezt maga isten olly szükségesnek tartá, hogy akarván a' keresztény religiót világ' religiójává tenni, annak

első hirdetőit a' többnyelvűség' ajándékával áldá meg, hogy a' föld' minden nemzetei érthesék őket. A' mi honunk' lakosainak többnyelvűsége nem különben többnyelvű tanítókat kíván, 's bár melly sok bajjal járjon is, az egyházi előjáróság kénytelen a' jeleltek' fölvételében azon arányt szorosan megtartani, mellyet egyegy megye' hitsorsosainak nyelvkülönbsége parancsol.

De nagy a' remény, mert a' törekvés és készültek, sőt már már a' nyilvános intézetek is nagyok, hogy az egy nemzet egy nyelvűsége téríttessék, 's így a' vallási tanítók is egy nyelven adhassák az idvesség' igéjét. Ez a' nemzeti nyelv, 's a' nemzeti nyelv honunkban tagadhatlanul a' magyar nyelv, valamint a' hon is magyar hon. E' nyelvegységre munkálni, ösztönöz mindenkit, hatási körében, a' köz ohajtás, a' fölséges törvények' szentsége, 's az egy nyelv által egyedül eszközölhető nemzeti egység, melly egyedüli forrása a' nemzeti jólétnek 's dicsőségnek.

E' kitűzött szent czélra igen nagy sikerrel munkálhatnak a' hittanítók, kiknek szavok szabadon hangzik templomokban és iskolákban, palotákban és kunyhókban, a' víg terekben és a' beteg ágyak mellett, városokban, falukon és pusztákon.

Kétféle, tekintve az előadás' módját, minden tanítás: népszerű, és főntebbi, vagy tudományos; ismét szó- és írásbeli; a' népszerű és szóbeli, a' tudományos és írásbeli többnyire együtt járnak, és szükséges, hogy a' szóbeli, melly egyes hallgatóknak nyújtatik, népszerű legyen. De a' népszerűség ki nem zárja, sőt igen is megkívánja, hogy a' religio tiszta, világos, nem épen fönti, de nem is épen alanti nyelven adassék; hogy a' nép is tanuljon tisztán és világosan gondolkodni 's beszélni, mert a' nyelv szinte mint a' religio a' művelt emberiségnek földíszéhez tartozik.

Közérdekű lévén a' religio, igen ohajtható, hogy az különféle színben adassék elé, a' nemzet' osztályainak különféleségéhez képest. Különös gonddal illik itt a' hittanítóknak a' művelt osztály iránt, vagy csak azért is viseltetniök, mert közönséges a' panasza, hogy ez mindenhez értőbb mint religió-jához, 's fájdalom! a' panasz alaposb semhogy azt tagadhatnók. Hogy ennek egyik oka, 's talán főoka, religiót tárgyzó könyveinknek

részint gyérensége, részint száraz feszsége, 's egy kissé csak igen is tudományos tekintete, melly csak szoros értelmű tudósokat illet, nem épen valószínűtlen. Oda kell tehát magyar hittanítóinknak, kik ez osztályt kívánják érdekelni, ügykezniök, hogy dolgozásaikon a' kornak kedvelt színe ömöljék el; nem ugyan az a' kicsapongásig kaczerkodó 's hiú, melly a' religio' szerény képét soha diszítani nem fogja; hanem az, mellynek bélyege az illemes dísz, a' honestum decorum, melly a' religiónak is egyik főbélyege; mellyben, valamint igazsága' tartalmából és szentségéből semmit sem vesz a' religio, úgy kedvessége az emberek előtt nőttön nő.

E' czélt csak úgy kísérthetik meg biztosan, csak úgy közelíthetik meg sikerrel a' religio' tanítói, ha magok iparkodnak magoknak tiszta, értelmes, csinos nyelvet szerezni. 'S tanulnunk kell előbb semmint tanítsunk, 's nem csak azt kell tanulnunk, a' mit, de azt is, és nem kisebb gonddal, miként tanítsunk; és sokszor a' mikéntől több függ, mint a' mittől.

Ezeket előre kelle bocsátanom, hogy annak becsét 's érdemét méltánylani tudjuk, a' miről itt szolandok.

Lelke' nemes ösztönétől buzdítva a' választott pesti nevendékpapság, már 1830ban összeállottak a' jelesek' jelesbjei, a' lelkes magyar ifjak, hogy kebelökben magyar társaságot állítsanak. Hogy pedig ezt lappangás' gyanúja nélkül, szabadon és nyilván tehessék, először is közvetlen igazgatójokhoz folyamtanak, ki hogy az intézetnek nagyobb nyomatékot és állandóságot szerezzen, a' még akkor élő primás érsekhez, Rudnay Sándorhoz utasítá a' folyamlókat, ki is elég bölcs volt, nem csak el nem nyomni e' szép ösztönt gyámatáiban, sőt szándékokat igazolva 's jóvá hagyva, azt még nevelni is; egyszersmind „magyar gyakorló iskola“ névvel kívánta nevezettni ez új intézetet, mellynek kitűzött czélja lenne: honi nyelvünk' művelése az egyházi tudományokra nézve, 's a' fiatal papság' öntökéletesedése.

Ezóta folyvást áll a' magyar iskola, 's igen ohajtható, hogy hatása a' hon' egyéb seminariumaíra is kiterjedjen: mert nincs kíváncsibb, mint hogy egyházi férfiak fiatal korokban szokjanak rendeltetésüket tárgyzó munkához; a' ki ekkor kezd ahhoz, annál a' munka szokássá válik. 'S ha valaha, e' mi időnkben, hol sok

a' félig meddig tanult embereknek számok, dek gondolatokat, eszméket és képeket, tár-
fölte kívánatos, egyházi férfiakban, az ala-
pos tudomány által művelt elműség, hogy
szentséges religionkat ne csak tanítani, de a'
hol kívántatik, védelmezni is ügyesen tudják.
Kimondhatatlanul sokat árt a' szent ügynek,
ha ügyésze annak megtámadására vagy hall-
gat 's kitér, vagy ügyetlenül száll védelmére.

A' tanítás pedig nem csak szóval, de írás-
sal is, és írással még jótékonyabban, mert
többekre hatólag nyújtatik 's kimerítve. Mit
használ tanulnunk, ha nem irunk is? a' tanu-
lás csak magunknak, a' szóbeli tanítás csak
keveseknek használ, az írásbeli áthat a' nagy
egészre. De az írói tehetség, hogy jelesen ír-
junk, nagy előkészületet, több segédszere-
ket, szorgalmat, mőgondot 's mintegy ter-
mészetté vált készséget kíván. Kiben ez hi-
ányzik, az ne írjon.

Az egyházi írónak pedig a' hispali püspök,
sz. Izidor, theologus és grammaticus, ezt ha-
gyá szabályul: „Legyen az ő beszéde olyan,
milyent szent hivatala töle kíván: tiszta, egy-
szerű, világos, teljes komolysággal és tiszte-
lettel, teljes kegygyel és nyájassággal, mily-
lyent a' törvény' szentsége, az erőny' tiszta-
sága, az igazság' méltósága, a' szeretet'
gyengédsége kíván.“

A' pesti magyar iskola, föllállítása óta,
munkálatainak harmadik kötetét adta már.
Többnyire fordításokban gyakorolják a' tagok
magokat, a' mi valóban igen czélszerű: ré-
szint, mert eredeti dolgozásokra sem olvasott-
ságok, sem írói ügyességök, sem üres idejük
elegendő nem lehet a' még tanulóknak; ré-
szint, mert kezdőnek legtanácsosb a' fordítás,
hogy az írói nyelvben nagyobb tökélyre emel-
kedjék. Az eredeti dolgozó koránsem ismeri
úgy nyelve és saját maga erejét vagy erőtlén-
ségét, mint a' fordító képes sőt kénytelen azt
kiismerni, kinek majd minden új fordulatban
új meg új nehezségek gőrdülnek elébe, mely-
lyeken át kell neki törnie, ha jó, hű 's derék
fordítást akar adni. A' nehezségeket könnyí-
tő, önkényes csapongások, körülírások csak
szűknyelvűségét és szorultságát árulják el a'
fordítónak, 's az illy fordítás, bármily ra-
gyogó, 's ragyogásával az eredetit bár meny-
nyire túlhaladó legyen az, classicaik koszorút
nem fog embere' fejének szerezni. E' fölötte a'
fordítás legtagasb, leghívebb kűtfeje külön-
féle ismereteknek: a' fordító magának tömér-

gyakat és ítéleteket gyűjt, 's előképével foly-
vást gondolkodik, itél, köt 's különöz; egy-
szersmind, a' megbecsülhetetlen gyűjtemény
mellett, magának képzetet, ügyességet 's pon-
tosságot szerez, 's azt az eléggé nem ajánl-
ható praecisiót teszi magának sajátává, mely-
lyet csupa olvasás által megszerezhetni, nagy
főladat. — Veszt ugyan e' nyereség mellett
eredetiségéből az író, de annál többet nyer
műveltségére. 'S ugyan ki marad eredetiségé-
ben meg? Senki más, hiszem én, mint a' tu-
datlan és műveletlen; tudomány 's műveltség
nem egyéb, mint természeti eredetiségünkől,
vadságunkból fokonténi kivetkezés, fölemel-
kedés. Így művelődik ember, ember után,
nemzet, nemzet után, sajátává tevén azt,
mivel az bír.

Különösen pedig aranyszájának igen jól,
igen érdemszerűleg nevezett sz. János' homi-
liáit, egyházi beszédeit tűzé ki e' fiatal tár-
saság fordítása' tárgyául. Ez, a' keresztény-
ség' IV. századának ékes, valóban ékes szó-
noka ma is példánya, 's azóta annyi 's olly
jeles példányai között ma is főpéldánya az
egyházi szónokságnak, méltó mindenek előtt
a' tanulásra és követésre, kinek szónoki ügyes-
sége hasonlíthatlan sajátása, miként előké-
pének, Pál apostolnak, a' maga korában,
ama' záporként ragadó beszédűsége, melynek
ellentállni, kitérni lehetetlen. — Ez a' sz.
atya, ez a' rettenthetetlen lelki apostoli fér-
fiú, kinek szabad 's szilárd lelkűsége több-
ször vont fejére komor föllegeket, maga érzé
szónoki tehetségének erejét, 's épen nem tit-
kolá azt a' csalfa szerénység' leple alatt, sőt
nyilván kidörögi, midőn imigyen szól azok el-
len, kik elhagyván az egyházat a' circenszi
játékokra szöktek, ugyan a' magyar iskola'
fordítása szerint:

„Noha vasam nincs, de van vasnál élesebb
szavam; noha tüzet nem hordozok, de van ta-
nításom, melly a' tüznél forróbb és erősebben
éget.“

Ezen szent atya' beszédeinek fordítása tehát
kétszeres nyereség: a' fordítóra ugyan, hogy
az egyházi szónokság' remekeit vevén mőgondja
alá, magát könnyen jeles egyházi szónokká ké-
pezheti, eltanulva, sőt tanulás nélkül, észrevehet-
lenül sajátává téve a' szónoki ügyességet, mely-
től mindig legtöbb függ; egyszersmind magát
a' hellen és honi nyelvben együtt gyakorolva,

saját individualis nyelvét bővíti és szépíti. De jeles a' nyereség a' magyar egyházi közönségre is, mely az iskola által a' jeles atyának beszédeit saját magyar nyelvén bírandja, melyekben tagadhatatlanul nagy kincs rejtezik.

A' magyar iskola' munkálatainak harmadik 's eddig utolsó kötetében, melynek homlokát gr. Nádasdy Ferencz váci püspök' jól talált képe díszíti, Majer Istv. esztergami ujszentelt paptól, elő van bocsátva egy ajánló levél ugyan a' nevezett gróf 's püspök urhoz, mint az iskola' pártolójához, 's mindjárt utána a' tisztelt püspök úr' lelkes, hazafiúi és egyházi szellemet lehelő válasza, melyből a' következő sorokat kiírni nem csekélyebb, mint a' lelkes püspöknek kettős characterét festeni és ismertetni. Imígyen hangzanak azok:

„Ám kiki lássa, hogy a' magyar papság már bimbaiban is honi nyelvét szereti, 's a' nemzetiségi szempontokat maga elül soha el nem veszti! Ám kiki lássa, hogy a' magyar papság már bimbaiban is megadja a' hazának, a' mi a' hazáé, az Istennek a' mi az Istené. Hazátokat szeretni, annak javát eszközölni, szent és édes kötelesség. Mit mondjak hát amaz izmos lelküsről, mit a' legnagyobb áldozattal vetekedő, 's az Isten' dicsőségére törekedő azon feszültségről, mely a' hazafiság' határtúli buzgalmát jóra vezérleni, 's a' vallási szabályokhoz méregetni, annak hamis sarjadékit tisztítani viaskodik? Gyümölcsöztesse tehát dicséretes fáradozásokat a' jó sikereknek istene, ki édes honi nyelvünk' napenkénti haladtával a' mi Sionunknak ormosodó falaira dicsősége' koszorúját fogja kitűzhetni!“

A' munkálatok közt első helyen a' már említettem arany sz. János' homiliái állanak; 's elmondhatni a' fordításról általán (az eredetivel össze nem vethetém), hogy jó, tiszta és értelmes. Nyelvét az iskolának végen levén adandó, az ezekben itt 's ott talált botlásokat is ott fogom fölhozni.

A' II. szám alatt, rövid összevonatban adatik az egész kereszt. cath. hittudomány, a' linczi theologiai havi iratból, 's mondhatom eléggé alaposan és értelmesen. Helyeslem e' választást: mert az illy röviden 's még is teljesen adott hittudományt a' nem theologus is unalom nélkül 's hasznosan olvashatja, 's benne találja hitének szükséges pontjait és alapjait. Az isteni tulajdonok között még is mást és

nem mindenhatóságot kívánnék első helyen látni: mert, ámbár egy végtelen tökélet, bár melyik legyen az, szükségképen teszi föl 's vonja maga után a' többit is; még is az észtan és jó rendszer inkább javolja azon fölosztást, mely szerint először is Isten' általános lényege vizsgálódik, 's itt az önelvűség (a seifitas) tétetik fölül, melyből nagy és világos következással folynak a' többi tulajdonok. De ez nem a' fordító' vétke.

A' III. szám alatt gr. Rimini Leopardi' Dialoghetti című szabadelmű catechismusából van három beszélgetés kivonva: 1) az utonálló és szabadelmű philosophus; 2) egy philosophusi és egy keresztény dáma; 3) beszélgetés Voltaire és Lafayette között.

Szeretném e' darabokat az iskola' munkálatai között nem látni. Az első kísértetbe hozza az olvasót azt hinni, hogy gr. Rimini szatirát irt a' religióra szinte mint a' philosophiára, mikor egy gonosztevő által térített meg egy szabadelmű philosophust. A' dolog, komolyan véve már magában valószínűtlen, 's az illyen ha még költészetben sem engedtetik meg, minél kevesbbé catechismusban! Az utonálló itt úgy beszél, mint ki a' theologia és philosophia' titkaiba jól betekintett, 's ennek is annak is daczára utonállónak lön. Hiszi-e az illyen religiója' igazságait? ha hiszi, miként gonosztevő? 's még inkább, miként annyira merész, hogy az őt kárhóztató igazságokra egy kalandeszü ugyan, de még azért nem gonosztevő ember előtt hivatkozzék? Ha pedig nem hiszi azokat, mit fecseg, vagy inkább mért fecsegteti őt azokról R. 's mért aljasítja le a' kereszt. tanító a' legszentebb igazságokat, gonosztevő' szájába adva azokat, még pedig hogy általa piríttassék meg az azokat nem hívő? Vagy nem inkább pirulnia kell-e az azokat hívő 's ellenkező életű kereszténynek (qui dicunt et non faciunt)? És a' szabadelmű philosophus nem volna-e eléggé találékony eszü, illy czímeres térítője ellen fordítani a' térítőnek saját fegyverét?

A' 2dik helyen álló beszélgetés, magában véve ugyan nem rossz; de a' tulzások benne és a' vastag, mocskos kifejezések nem a' szerény és szelíd igazság', millyen minden keresztény igazság, belyegei. Nem győz az, ki nemtelen fegyverrel él, az igazság és erőny' országában.

A' 3dikban Voltaire és Lafayette, ez a'

francia lázadásnak, az a' szabadelműségnek hősei, bocsátatnak beszélgetésbe; az már a' síron túl, ez a' sírhoz közel. Az egész beszélgetés izetlen, önmagával ellenkező koholmány, szatirai színben a' religióra szinte mint a' philosophiára, minden illő különböztetés nélkül a' józan és az akkori francia fattyu philosophia között, vastagon fűszerezve izetlen, mocskos kifejezésekkel, kétséges hitelű adatokkal V.' végnapjairól, itt ott ellmondásokkal tatarozva. Például: Lafayette azt kérdezi az előtte más világról megjelent V.-től: van-e más világ vagy nincs?! V. azon értelemben felel, melyben Abrahám felelt az evangéliumi dúsna: „A' ki az igazságot tudni akarja, megkérdeheti catechismusát, vagy pléhánusát; a' ki pedig ezeknek nem hisz, az a' sátán' házabeli bizonyoságnak sem fog hinni.“ Abrahám és Voltaire! az evangéliumi dús és Lafayette! Miképen adhatta R. e' szavakat V.' szájába, kit csak előbb úgy beszéltetett, miként az beszélni éltében szokott; ki magát a' sátán' családai' egyikének vallja?!

Tanulhat-e ember ebből az eléadásból valami épületes? A' religiának diadalma volna a' czél és különösen V.' halála' körülményeiből remélhető. De ha ez az eléadás egészen igaz volna is (életírói V.-nek különféleg beszéltek azt, miként barátjai vagy ellenségei valának), miként feledkezhetik meg tudós ember annyira magáról, kinek lehetetlen nem tudnia, hogy a' halál' szorongatásai legreligiosusabb embert is körülvesznek; hogy szemre a' legjobb embernek kimenetele is lehet irtózatoss; hogy az illy szomorú esetekből csak a' tudatlan pór következtetheti a' sinlődőnek vallástalanságát 's romlottságát, 's mikor még is tudós ember teszi ezt, saját magának, vagy ügyének jóságát bocsátja gyanú alá. Hogy V. rossz, utálatos characterű ember volt, azt mocskos gúnyai, fondorkodásai, melyekre szép elme-tehetségeivel visszaélt, elég nyilván mutatják; de valamint V.' hitványságának kimutatására illy izetlen koholmányok nem szükségesek, épen úgy a' religi sem szorult illy alacsony védelemre.

Fordításokat kívánván azért adni a' magyar iskola, fordítson olyanokat, kikben az igazság illemes szerénységgel jelenik meg, kik által mind az igazság nemesen tüntetik elé, mind a' jó izlés terjed és emelkedik. Illyen mindjárt

A' IV. szám alatti Chateaubriand' munkáiból adott kivonat a' hét szentségről. Ez a' szép és nemeslelkű férfiú a' cath. szentegyház' kegyzsereit olly összefüggésben mutatja az emberi élet' viszontagságaival, a' bölcsőtől egész a' sírig, hogy azok ezekre magától a' természettől látszanak rendeltetteknek. Menynyivel szolgálnak ezek isteni intézetünknek nagyobb diszére, 's igazsága' fényesb diadal-mára Rimini' disztelen költeményeinél!

A' fordításokat két eredeti szerzemény követi. Az első az eredeti bünről értekezik, melynek lényeges megbíralása nem ide tartozván, csak azt jegyzem meg, hogy a' fiatal szerző e' szövényes tárgyról derék ismereteket nagy bőséggel szerzett magának; de ha tárgyát 's nézeteit jobb rendbe szedve adja, az értekezés egy negyeddal rövidebb, összefüggőbb, a' benne foglalt igazságok pedig ki-tünőbbek fognak lenni.

A' második eredeti szerzemény, Astricus vagy Anastasius első kalocsai püspök' élet-rajza, melyben állítatik, hogy Astricus már mint apát, István' vezérkorában 999ben érkezett hazánkba: kit István a' pécsváradi monostorban telepítte meg társaival. Melly állítása ellenkezik nem csak az általa idézett Stillingével, de a' nem említett Fuxhofferével is, ki hazánk' szerzetes rendjeinek történetét nagy szorgalommal gyűjté össze (Monasteriologia regni Hungariae). E' szerint Astricus Magyarországha már Géza alatt 996b. bevándorlott, István által pannonhalmi apáttá tétetett; majd Romába követségül küldetett, meghozván onnan a' sz. koronát, kalocsai püspökségre emeltetett. Ez állítást a' jelen életíró' ellenokai le nem dönték; sőt azon megjegyzése, hogy Sylvester pápa őt már 1001b. püspöknek nevezi, saját állítását, hogy pécsváradi apát volt, rontja le, melly apátság csak 1015ben alapult. Amaz állítás pedig, hogy pannonhalmi apát volt, a' püspök nevezetről tett megjegyzéssel könnyen kiegyeztethető, mert hihető, hogy István elküldve az apátot Romába, egyszersmind őt a' pápának mint kalocsai püspököt ajánlá. A' későbbi pécsváradi apát más Astricus lehetett.

Mi nyelvét illeti az iskolának: ez általán jó elveken épült; közép utat tart és sem meg nem veti egészen az újat, sem az ujítás' szertelen buzgalma által nem vajudtatja magát. Él a' lény, erény és tan szavakkal; de

a' szellemmel nem bír egyességre lépni: majd szellem, majd lélek neki az isten és az emberi föntebb természet. A' nehézség itt nem a' tárgyban vagyon, mert bizonyos, hogy más a' lélek (anima) más a' szellem (spiritus); valamint az is bizonyos, hogy istenben nincs lélek, hanem szellem az isten (spiritus est deus). A' nehézség itt megszentelt vallási nyelvünkben vagyon: apáink még csak lelket tudtak, nem szellemet is, mikor a' keresztény hitre tértek; mikor Káldi a' sz. írást fordította, mikor Pázmán és mások magyarul kezdték a' theológiát írni; mindenütt szent írásunkban, egyházi beszédeinkben, énekeinkben, imádságainkban csupa lélek, semmi szellem. Legujabb sz. írásunkban is lélek az isten, és lélekben és igazságban illik őt imádnunk. 'S miként a' lélekkel, úgy vagyunk az igazsággal is. 'S ez addig nem is lehet másképen, míg tudományos iratainkból át nem szivárogo a' szellem és igazság köznyelvünkbe; ekkor fog megszűnni botránkozás' köve lenni, religiót tárgyzó könyveinkben is.

A' sacramentumokat is szentségeknek hagyta az iskola; az Egyházi Tárban olvashatni már kegyzsereket, mely elnevezés magát egészen adja a' sacramentum' egyházi definitióját, 's ez talán kevesbbé leszen botránkoztató.

Nem veendi rossz neven az iskola, ha némi, magokban csekély, de ott, hol jót akarunk írni, elhallgatásra soha sem csekély nyelvhibáit is följegyzem.

Ugy látszik, az iskola a' birtokos esetnek harmadik személyében bevette az *u-to* helyett, mert írja: haláluk, jobbulásuk; de ő helyett az *ü-t* viszont nem, mert írja: erejük. Pedig a' kettő elválhatlanul jár együtt.

Nem látszik az iskola figyelni az íránt és aránt közötti különiségre, 's írja egy íránt, egy aránt helyett. Irány directiót, arány proportiót teszen; azért íránt versus, adversus, aránt in proportione.

Eltanulta legujabb íróinktól az iskola így írni: közt (között, között) testé (testté); holott ezek nyilván etymologia elleni vétségek, egyedül az egyszerűsítés végett vétett vétségek. Én is barátja vagyok az egyszerűsítésnek, de csak ott, hol etymologia' 's értelem' sérelme nélkül történhetik az; itt sértve az

első, könnyen sérthető a' másik, mert köz főnévis (intervallum) 's ennek szenv. esete közt; testé pedig, tudjuk hogy birtokos eset. Illyen a' mond, mondd helyett, stb.

Nem vette észre az iskola, hogy más bán és bánik; bán valamit, péld. bánja büneit, és bánik valamivel, péld. lovai-val. Az 56. l. Isten mindenkivel úgy bán. Ollyan ez, mint a' hibáz (errat), és hibázik (deest).

Az iskola Révai' és a' magy. academia' szabályát vevé föl az ik-es igék' hajtogatásában; még is kibukkanik néha az iskolákban fonákul tanult 's egészen alig feledhető idom, ezekben: meggyóonom, a' mi jó, de tüstént gyónhatna, a' mi rossz; ehetsz, hangza, leszel, panaszolkodhatsz, házasodhat, kétkedhetsz. Így a' 11d. lapon leszel, pedig mindjárt erre, három sorral alább, más időben leendesz, igenjöl.

Némi gyanús szavakkal is él az iskola: vétkelendő (hanemha ez nyomtatási hiba vétkezendő helyett); károl (damnat), anyasodás, édeleg.

Itt ott hibás szókötések és kifejezések is jönnek elé, mint: Nagyobb ezek közül (között, *μεϊων δε των η αγαπη*) a' szeretet. Isten egy embert alkotott, a' többit abból akará eredni, az akar ige határozatlan módu közép igével nem engedi magát kapcsoltatni; különben ez is jó volna: fiamat iskolába akarom jártatni, járatni helyett, — merészleltem téged megölteni, merészleltem téged megölteni helyett, — mely szakadatlan ügyekezeten a' tökélyre, erényre és nagyobb hasonlatra az istennel — áll, — itt a' szórend hibás. Ezekben pedig: magyarra fordítására szenteljük, meggyezésével megörvendeztet, az egymást erőre, ra és meg, meg sérti a' széphanogot.

Tanulnunk kell, hogy jól tanítsunk; tisztítunk, hogy tisztuljunk; 's a' lecke mindnyájunknak szól.

17.

A' magyar időszaki sajtó' szemléje

Martinsban.

(Rövidítések: ET. Egyházi Tár. G. Honi 's külf. gazda. H. Honművész. HM. Hasznos Mulatságok. I. Ismertető az őszművészet és polgári szorgalomban. J. Jelenkor. K. Kémlő. LL. Literatúrai lapok. M. Minerva.

NT. Nemzeti társalkodó (erdélyi). PT. Predikátori Tár. Ra. Rajzolatok a' társas élet és divatvilágból. Re. Regélő. Sz. Szemlélő. T. Társalkodó (pesti). TGy. Tudományos Gyűjtemény. TT. Tudománytár. VÚ. Vasárnapi újság).

— *Literaturatörténet.* Magyar legújabb mathematicai literatura, 's visszatekintés a' régire. *Vállas. TGy. XII.* Az olasz szépliteratura' történetei' veleje. *Kis J. TT. XII.* Legújabb történetész olasz munkák. *LL. 9.* Nápoly' literatúrája. *LL. 12, 13.* Szellemi élet Angliában. *LL. 12.* Jelen állapota 's általános áttekintése a' török literatúrának, *TT. XII.*

— *Nyelvtudomány.* Szóvizsgálat. *Váradý Ján. HM. 18. 24. 25.*

— *Szépliteratura.* Novellák. *En és Arran Julia,* folyt. és vége. *Re. 18. 19.* Az egyetlen gyermek. *Re. 22—24.* Az utolsó hűség. *Re. 26.* A' szép fülek, vége. *Ra. 18.* „Oklevél“ című kéziratból közlemény, *Teszé-ri. Ra. 19. 20.* Sziklakirály. *Katona Ant. Ra. 21—23.* A' rengeteg' hollója. *Szabó Dáv. Ra. 24, 25.* A' piros tojások. *Ra. 26.* — Verse. Egyházi énekek: Jeremiás' keservei. *ET. IX.*

— *Philosophia.* Töredékek az emberről, folyt. *Sz. 20—23.*

— *Neveléstudomány.* Lélektudományi viszonyok a' nevelésre. *Ormós L. Sz. 21, 22, 24, 25, 26.*

— *Mathematica.* A' bécsi mértékrendszer. *Vállas. TT. XII.*

— *Építés.* A' színházak' belső 's külső beosztásáról. Vége. *Novák D. H. 18—20.*

— *Historia.* Az időszakok és nemzetcharakterek' befolyása a' historia-írásra. *Brassai Sám.* beköszöntőjéből töredék. *NT. 11.* Székelyekről közlemények. *NT. 12.* Mutatványok a' nemzetek' története' tárából *Kovácsóczytól. Sz. 21. 25.* Gibraltar' utolsó ostroma. *Novák D. HM. 21, 22.* Babini köztársaság. *Sz. 26.*

— *Életírás.* József nádor. *Re. 25.* Manteli. *Ra. 21.* Novák Chrysostom. *Szedér. ET. IX.* Gustavson ezredes. *HM. 23.* Milton. *H. 24—26.* A' hős Schwarzenburg grófné *Re. 24.*

— *Föld- és helyírás, ország- 's népismeret, utazások, statistica.* Pest vmegyei lakosok. *Re. 18.* Buda 's Pest vidékének regényes rajza, nevezetességei 's összehasonlítása egymással. *Novák D. Re. 19—21.* Bárczaság. *Ra. 21.* Adatok az északamerikai egyesült státusok' országismeretéhez. *TT. XII.* A' chinaiak. *Re. 24, 25.* Utazások és utazási literatura. *HM. 19.* Utazási töredék Temesvártól Szebenig. *Sz. 18.* A' rio de janeiro élet Pohl után. *NT. 11.* Észrevételek egy utas' sétájára Felgyógyról Vulkánig. *NT. 12.* Syberia. *NT. 13.* Néhány eddig ismeretlen szigetekről és lakóiról a' déli tengeren. *Sz. 18—20.* Paros. *Sz. 22—23.* A' világ' vallásai és hiteli. *Ra. 18.* Orvosi statistica Oroszországról. *Ra. 23.* A' rozsnyai, szombathelyi és fogarasi püspökmegyék. *ET. IX.*

— *Törvénytudomány.* Az írói tulajdon Angliában és Északamerikában. *LL. 9.*

— *Országstudomány.* A' politica' philosophiája. *Sz. 18.*

— *Közgazdaság és pénzügy.* A' nemzeti jóllét' elemeiről. *K. 17—20, 23.* Az ipar' előhaladásának gátjai. *I. 10.* Az északamerikai iparrendszer. Chevalier ut. *K. 17, 18, 23.* A' pénzügy' állapota Angliában. *Ra. 23.*

— *Hadi tudományok.* Francia seregek. Ambert ut. *TT. XII.*

— *Természettudományok.* Az éjszaki fény. *Ra. 23.*

— *Műtan.* Léghajózás' története. *H. 18.* Rauschmann' időmérője. *Novák D. H. 21, 22.* Lactometer, *G. 10.* Barraui vetőmű. *G. 12.* (I. bővebben a' Tudománytár' III. d. köt. 's a' Honi vezér' 1837ki folyamataiban). Néhány sajtók' leírása. *I. 13.* Kukoriczát ültető eke. *G. 10.* Pécsi kőszénbányák. *G. 12.* Mesterséges tüzelék. *I. 13.* Czinzés. *K. 22.* Porcelán, magyarnak találománya. *HM. 24, 26.*

— *Gazdaság.* Növényi élettan, földek, kertek' és erdők' tekintetében. *G. 12, 13.* A' gyümölcsenyésztés' terjesztése. *Békházy. VÚ. 151.* Legújabb felfedezés a' gyümölcsenyésztésben. *VÚ. 152.* Szikföldhasznosítás. Mutatvány. *D. Balogh J.* munkájából. *HM. 20.* Termés-változtatás. Antoine ut. *VÚ. 153, 154.* és *K. 25.* Marhatenyésztés, földészeti 's nyerészeti (?) szempontokból. *K. 21.* A' juhok' hágatásáról. *K. 24.* Angol hosszú szőrű juhokról. *G. 12.* Honi tapasztalat marhadög ellen. *G. 13.* Teleltetési számolás, *Főkőny és W.F. K. 22, 25.* Selyemtenyésztésünk' akadályai. *K. 19.* A' mezei gazdaság' hibáiról. Vége. *G. 10, 11.* Földművesek közti uzsoráskodás. *G. 10.* Egy gyakorlott öreg mezei gazda' tapasztalatai. *G. 11.* Pálinkafőzés Niederfülbachban Koburg mellett. *I. 11.* Sör. *I. 12.*

— *Hittudomány.* A' szentírás' mythica magyarázatjáról. *Sz. L. Religio. Guzmics.* Egyház. *Guzmics.* A' jól intézett gyermeknevelés' áldásai. A' mannáról. *Sz. F. Sambuga' elmékedése. Briedl Fidé. Mind az ET. IX. füz.*

— *Egyházi ékesszólás.* Beszéd pádvi sz. Antalról. *Silberknoll. ET. IX.* A' házasságról. *H. S.* Az 1831ki évről. *Kupa János.* Advent első vasárnapi. *Sipos Miklós.* Karácsoni. *Vadas Józ.* Pünköszt. *Benedek Józ.* Úrvacsora-osztáskor. *S. J. Birótétel utáni. Szilágyi Ján.* A' ker. vallás' lelke a' szeretet. *Somogyi Mihály.* Predikációi rajzolatok fejedelem' névnapja's országgyűlése' alkalmával tartandó beszédek. Ezüst lakodalom' alkalmával. *S. J. Mind ez PT. VIII.*

— *Művészet.* A' gannai templom és sírbolt' vázlatja. *Bakács Istv. ET. IX.*

— *Critica.* Alapvonalok a' honi nevelés' köréből, Kunostól. Folyt. 's vége. *LL. 9. 11.* Kérdézközdő m. nyelvmester *K. Cs. D. től.* Kezdet. *LL. 12.* Fehér' válasza a' „Honi városaink“ bírálójához. Vége. *LL. 9.* Gervinus: Geschichte der poet. Nationalliteratur der Deutschen. *TT. XII.* Az orosz lit. kézikönyve *D. Ottó. LL. 9.*

— *Intézetek.* Magyar tudós társaság. *TT. XII.* Az ázsiai társaságok' munkálkodása 1836ban. *LL. 11.* Legnagyobb 's leghíresebb könyvtárak a' régi 's újabb időkben. *TT. XII.* Párizsi olvasó cabinétek. *LL. 11,*

Tudományos intézetek Törökországban. H. 23. Perzselybankok. Vége. VÚ. 151.

— *Vegyesek.* Utazás. a' régi Europa' romjai felett 2836. évben. NT. 13. A' vas és lúdtoll Janin ut. Sz. 20. A' nyári vasárnap Párizsban. Ra. 24. Börne' halála Saphirtól. Ra. 19. Mutatványok Munkácsy' Karczolásai-ból. Ra. 19, 23. A' veszfáliai evang. közönségek' egyházi rendszabásai. Vége. PT. VIII. A' m. papság' jótékony-ságának emlékei. Folyt. ET. IX.

Egyveleg.

— *Horváth József* kalocsai kanonok († mart. 3d. 1837. 76 évű korában) többi közt 15,000 váltóforint alapítványt hagyott azon végből, hogy kamatjaival, a' pesti m. kir. egyetemi theologiai kar által legjobbnak találandó magyar theologiai, főleg erkölcs-tudományi munkák évenként megjutalmaztassanak.

— Erdélyben az unitarium fő consistorium, Kolosváratt, febr. 8. tartott ülésében, a' Molnos Dávid' halálával megürült historiai tanítószékét, egyetértőleg *Brassai Sámuelre*, több köz hasznu munkák' szerzőjére biz-

ta; ki ezen új hivatalába léptekor, mart. 2., „az időszak' és nemzetcharakterek' befolyásáról értekezett a' historiáirásra“; mely lelkes dolgozatnak egy töredéke a' Nemzeti Társalkodó' 11d. számában látható.

— A' nagy nevű *Révainak* tanítószékébe Ő Felsege' kegyelméből az elhunyt' legjelesb tanítványa *Horvát István* lépett. 'S ekkép bizodalommá válik a' régi reménység, hogy e' tudós férfiútól, ha Révai' kézirateit nem is, de saját nyelvtanító könyvét, valamint a' literaturá' történeteit is, eddig nem ismert teljességben vendjük: 's így a' sokáig elhagyott tanítószék' elborult fénye ujjonnan fel fog tündökölni. A' beiktatás' napja még nincs köz tudomásra hozva.

— *Czuczor Gergely*, a' m. tudós társaság' segédjegyzője és levéltárnoka, az academiának máj. 8. tartott kisgyűlésében Zrednai Vitéz János érsek' életrajza' olvasásával foglalta el a' történetirási osztályban rendestagi székét.

— *Lónyay János* kir. helytartósági tanácsos és Bihar vmegye' főispáni helytartója több tagjait az academiának táblabírákká nevezte. A' hírt a' kassai Szemléelő' s utána a' Rajzolatok, egy részt travestálva, adják, az Erdélyi Híradó' 32. száma híven.

ELŐFIZETÉS

AZ

ATHENAEUM és FIGYELMEZŐ'

második félévére.

Jelentjük ezennel tisztelt olvasóinknak az **ATHENAEUM és FIGYELMEZŐ'** folytatását 's egyszersmind azt, hogy árát kénytelenek vagyunk félévre egy pengő forinttal fölemelni. Eddigi tapasztalásunk 's azon épült számolásaink, előfizetőinknek jövődőre gyanítható száma, kívánják ezen ár-fölemelést, ha folyóiratunkat biztosítani, vagy legalább a' csekélyebb változások' befolyásától függetlenné tenni akarjuk. Ezen árt olvasóink nem fogják nagynak tartani, ha meggondolják, hogy csinos papíroson 's nyomtatással félévenként 78 ívet adunk, melynek nagyobb részeért írói díjak is fizettetnek. Azon ohajtásunk, hogy ezen árt ismét leszállíthassuk, csak akkor érhetne teljesedést, ha literaturánk' kedvezőbb időszakában előfizetőink tetemesen megszorodnának.

Ára tehát leszen eddigi nagysága 's alakja mellett félévre:

Közönséges papíroson, helyben 5 for. — kr.

— — postán 5 — 48 —

Velin — — helyben 7 — —

— — postán 7 — 48 — pengő p.

Előfizethetni Pesten, a' kiadó-hivatalban, a' Kalap-utcában, gr. Festetics-házban, 376. sz., első emeletben; Pesten kívül minden kir. postahivatalnál, melyeknek minden nyolczadik példánnyal kedveskedünk; végre a' helybeli áron könyvárosoknál, ha ki havonként kívánná járattani.

Kérjük pedig olvasóinkat 's az egész tiszt. közönséget, ne terheltetnének rendelkezéseiket minél előbb megtenni, hogy a' küldözésben semmiféle hátramaradás vagy késedelem ne támadjon; figyelmessé tévén előfizetőinket a' közelítő pesti medárdnapi vásárra is, ugy mint a' pénzküldés' egyik legkönnyebb alkalmára. Egy uttal még vagy a' már meglevő ujságbo-ríték, vagy a' hibátlanul és olvashatólag irt czímzet' beküldését kérjük.

☞ Első félévi, nyomtató-papírosu példányunk teljes már nem lévén, csak velin kiadás-sal szolgálhatunk (7 ft.); második évnegyedi teljes példány, ellenben, van még néhány, 's díja 2 ft.

Az Athenaeum 's Figyelmező' szerkesztősége.

Nyomatik Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

Pesten.

Május' 23d. 1837.

20. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Románok és novellák. A' Könnyműek, Jósika Miklóstól (*Tornay*), 159. l. — Tudós társaságok, 164. l. Literaturai mozgalmak, 164. l. — Előfizetési jelentés, 166 l.

MAGYAR LITERATURA.

Románok és novellák.

- 5) *Jósika Miklós' regényei. Negyedik és ötödik kötet. Itly címmel is: A' Könnyműek. Irta Jósika Miklós. Pesten, Heckenast Gusztáv' sajátja. 1837. 16r. 1. köt. X és 203 lap. 2. köt. 176 l. 2 ft.*

Áldott legyen Phoebus minden kilencz Músaival; végre még is a' napi literatura' folyamataiba jöttem! Mert a' Könnyműek' második kötete, úgy szólván egyenesen a' sajtóból került bíráló asztalomra. Azt az elkésést, utánsántikálást, halálíg gyűlölöm! Ha Szalay László derék rhapsodiája — mert criticának alig lehet nevezni — meg nem előz, magyar criticánkat már Abafinál éri azon kudarcz, hogy azt a' magyar közönségnek egy német folyóirat (*Humorist*) elébb ajánlja, mint saját lapjaink. Nem késedelmesség, szegénység-e ez? A' critica' nehéz ágyú dörögjenek, nem bánom, akkor midőn ráérnek: de a' könnyű csapatoknak sarkon kell üzni az ellenséget; ismertető criticánk nyomban kövesse a' munkák' kijövetelét, különben a' közönség vaktában veszi könyveinket, miből aztán azon áldás háromlik literaturánkra, hogy azok, kik p. o. Abafi helyett Máré-Várát vásárlák, tán

örökre elidegenítetnek literaturánktól, holott ellenkező esetben párthíveivé váltak volna. Bírálataink kérdésen kívül még nem eléggé számosak, 's kivált nem eléggé gyorsak. Jajdúljatok fel, szívetek' mélyéből, morgó ellenei a' criticának!

A' Könnyműek' elején a' munka' czélzata, mintegy előszóban, adatik elő, 's Abafi és Zólyomi' alapeszméi is érintetnek. „Zólyomival, mond a' szerző, azt akartam bebizonyítani: hogy, hol két lény közt, kik szoros viszonyban élnek, a' becsülés megszűnik, ott a' boldogság is bucsút vesz; fellobozhat ugyan darabig, mint a' húnyni készülő mécses' lobogványa, a' szeretet; de végre elenyészik az is.“ Én ellenben, ha jól emlékezem, Zólyomi' alapeszméjét oda magyaráztam: hogy az a' féktelenség' gyászos következéseit akarja előnkbe tüntetni. Ezt tehát derekasan elvétetem! Így világlik ki végre a' critica' csallhatatlansága! A' bíráló kétségkívül egy hajszállal sem csallhatatlanabb az írónál; mert mind kettő egyformán ember; de ez esetben igen gyanús dolog a' műre nézve az, hogy a' bíráló irányát elvéthette. Kelletlenül kevesebb figyelem volt-e oka? vagy nincs-e az

alapeszme elég világosan kitüntetve? Én természetesen az utolsót vitatom, makacson, megátalkodottan. Ki Zólyomit Abafi után olvassa, elkerülhetlenül azon gondolatra jő, hogy Abafiban a' tétel, az önmagán uralkodás; Zólyomiban az ellentétel, a' féktelenség' következései rajzoltatnak. E' regény nagyobb részét Zólyomi' fajtalan élete, annak törvényes következései foglalja el; Irénéhez való viszonya ez által a' háttérbe nyomatik, 's ámbár vége felé kétségkívül minden világosság és fény ezen az oldalon pontosúl össze, 's az olvasó ezen esetből a' kijelentett tanulságot igen is megértheti: az egész mű' összes hatása mindazáltal olly különböző gondolatokat és érzeményeket gerjeszt benne, hogy fölfedezésében szerencsésb nálamnál csak történetesen lehet.

Illy bizonytalanságba a' Könnyelműeknél már nem fog merülni. Ezekben félre nem érhetőleg kiviláglik, hogy a' szerző „a' könnyelműség' és csábítás' veszélyeire és életreható gyászos következéseire“ akara figyelmeztetni. A' történet, lényegére, következő:

Serédi Iván, egy fiatal könnyelmű erdélyi nemes, anyanénjétől hátramaradt öröksége' személyes átvételére Canadába utazik, ott Motabu, egy szabad néger', szép nőjét, Azalát, megszereti, 's azt, férje' otthon nem léte közben, elcsábítja. A' haza érkező Motabu egy jósnétől hosszúságra 's féltékenységre ingereltetvén, ezt 's nőjét meggyilkolja, 's házát 's a' körülterjedő őserdőt meggyújtván, szint azon hajóra szegődik matrónnak, mellyen a' visszatérő Serédi hazájába útazik. Ez Motabút nem ismervén, 's azonkívül az elhamvadt üszkők közt talált csontvázaiktól hal hiedelemre vezettetvén, mellyeket Motabu' 's Azalának lenni hisz, a' keble' mélyében hosszút rejtő négert szolgálatjába fogadja, sőt később titoknokának nevezi ki. Útközt, Londonban, Serédi Idalival, egy szeszélyes könnyelmű gazdag angolnéval, ismerkedik meg, 's miután vele a' gretna-greeni kovácsnál összekelt volna, erdélyi jószágára tér. Itt a' Nemesistől eléretik. Motabu urát éjfélkor, farkasvadászat' ürügye alatt, egy a' háztól messzebb fekvő terjedelmes pinczébe csalja, lámpakaróhoz költözi, 's visszatérvén, Serédi' hálóköntösében az alvó Idalin ismételten viszonzorlást gyakorol, mit a' pinczébe visszaérvén, Serédinek tudtára ad, 's a' testi lelki kínoktól

szinte örültségig gyötörtet lekötöztvén, pisztoly-viadalra kényszeríti. Motabu elesik; de a' meghosszulás' következései felforgatják a' boldog pár' házi mennyét, Serédi kivált elveszti nyugalmát, oda hagyja Erdélyt, utóbb Angliát is, 's Canadában kora halállal végzi életét.

Im az olvasó hallotta 's megértette min fordúl meg a' dolog, 's velem együtt sajnállani fogja, hogy Abafi' nemes érzésű íróját másodízben illy hozzá nem illő ösvényen találja! Vannak helyek 's idők, hol némelly, máskor sem dicséretes dolgok, különösen kárhoztatnak: illyenek nálunk jelenben, a' német műveltséggel szemközt, a' gyöngéltenség és betyárság. Ezekből, hogy elleninknek fegyvert ne adjunk kezökbe, különösen óvakodnunk kell, az igaz nem olly rettegéssel, hogy általa az ellenkező túlságba essünk, 's előadásunkból minden erőteljes szót, minden merészebb fordulatot kiküszöböljünk; mert így műveink márványsimaságok mellett, a' márványhidegséget sem fogják kikerülni. Illy gyáva félelem nem is fér annak keblébe, ki belsejében igazi műveltséggel gyöngédséget párosít: de szerzőnk dévajsból 's a' vizkegnek egy nemétől izgatva, átszőki ezen korlátokat, mellyek közt minden időben, de nálunk kivált jelenben, a' regénynek mozogni kellene. A' francziák' újabb literaturai ebbeli példája illy merényekre ugyan felbátorít, de nekünk mindig, 's kivált most, az angolok' nemesebb ösvényét kellene követnünk, kik ítéletem szerint úgy is e' tekintetben, minden kétségen felül, az első. Tökéletesen meg vagyok győződve, hogy a' szerző ebbeli különösége' kétszeri ismétlése által, ki lesz elégtve, 's hogy ezentúl, hivatását jobban méltatva, a' helyett, hogy a' magyar nőnemnek okot szolgáltatna literaturánktól elidegenedésre; azon fog törekedni, hogy annak illatos virágai termeikben mind inkább meghonosodjanak, mire őt választott literaturai köre, tehetségei, 's járatossága a' társaság' felsőbb osztályaiban mindenek felett kijelelni látszanak.

A' hely' színe, terjedelme 's characterel' különbrélesége, felülhaladják e' regényben az Abafiban és Zólyomiban előfordulókat. Serédi első felléptével Canadában jelenik meg, utóbb Angliában, 's csak vége felé Erdélyben. Canada' őserdeje, egy tengeri vihar, Idali' lakja

's Serédinek abbani első fellépte, gyönyörű rajzolatok. A' characterfestések majd az egész emberi nem' fajaira terjeszkednek ki; a' vad indusokon kívül a' főszemélyek: Motabu és Azala négerek, Idali angolné, Serédi és Leóna erdélyiek. Mindnyájan érdekesek, ámbár nem árnyék nélkül valók: Serédi' könnyelműsége a' bűnig süllyed, Azala' báját hitetlensége által vesztí el, 's Leóna csak mellékkép, mellynek kecase mint a' virágé mulékony. Vonzalmunkat végig egyedül a' hosszúvágyó ugyan, de férfias keblű Motabu, és a' minden könnyelműsége mellett érdekes szeszélyű Idali, tartják meg.

Művészségre nézve a' szerző a' Könyvművekkel előbbi munkáit felülhaladta: a' történet nagyon kerekre van dolgozva, 's itt végre azon titkos rugók, mellyekkel a' külföld' előkelőbb írói regényeiknek azon várákozásunkat függőben tartó érdeket adják, millyen a' mély, fokonként leleplezett háttér, titokba burkolt személyek, váratlan meglepő fölfedezések stb. itt legalább részint használatva jelennek meg. Kivált Motabu az, ki figyelmünket mindig ébren tartja. Sejdítjük, sőt tudjuk, hogy lakja' égésében el nem vészett, bizonyosak vagyunk benne, hogy magát megbosszulja, 's ez, olvasás közt, a' munka' végeig, nem engedi félretételét.

Haladást végre a' jóban találok a' költészi jogtételre nézve is. Serédi a' főbűnös ugyan itt sem áldoztatik fel, hanem az egészen ártatlan Leóna; de ez csak mellékrájz, 's nem foly be az egészbe: de már Motabu és Azala nem vesznek el vétlenül, 's maga Serédi tapasztalja könnyelműsége' gyász következéseit. Úgy látszik a' szerzőt helyes érzeménye, hamis theoriája' ellenére, jobb útra vezeti, mellyet végre fel is találánd, másképp regényeivel a' szándékolt közvetett hatást nem is érhetné el.

A' mi végre a' szerző' nyelvét illeti; ez is, mint regényeinek tartalma, előkelő tehetség', bő tanulmány' 's élete' eredménye; és egyéb tökélyei mellett, egyesíti magában azt, mit a' két testvér haza külön bír: a' magyar műveltséget és erdélyi eredetiséget.

Itt berekeszttem bírálatimat. A' szerkesztőség — nem tudom mi okból — visszahúzta a' Pillangót, talán mivel nem eredeti, hanem fordított elbeszélések' gyűjteménye; 's így, az egyarányúság végett, az egészet még

szintolty hosszúra nyúló befejezéssel kell megtoldanom, mint véget-nem-érő vala a' bevezetés.

Kénytelenítetem itt még egyszer szóba venni Goethe' azon mondását, melly szerint a' művész csak azt adhatja elő teljes életvalódissággal, a' mit tapasztalt, mivel ez félre magyaráztatott, mintha azt akartam volna kürtölgetni; hogy költészeink csak azt adják elő, mi a' jelen időben tapasztalásaik' körében történik. Illy magyarázatot nem vártam. A' kérdés másképp felette fontos, mivel a' tudomány és művészet' alapelveit érdekli, 's minden esetre érdemes, hogy itt bővebben fejtegettessék.

A' tudomány' eredeti kútfejei mint a' philosophiaé, melly egyik ága, a' tapasztalás és gondolkodás, a' művészeté a' tapasztalás és képzelődés. Tapasztalás nélkül nincs a' tudománynak magyarázatra való tárgya, a' művészetnek rajzolásra; mert a' mit sem bennünk, sem kívülünk észre nem veszünk, az iránt nem gondolhatunk, arról általjában képzelelmünk nincs. Így a' vakon született a' színekről, a' süket a' hangokról nem gondolkozhatik, sem igazat sem hamisat nem vallhat. Észrevett tárgy nélkül tehát nincs tárgyilagossá gondolat és képzelődés; de viszont gondolkodás és képzelődés nélkül sem lehet tárgyillető ismeret vagy költészet, mert ezek szellemi munkásságunk' szabad szüleményei. Tárgyakat az állatok is vesznek észre, de sem nem gondolkodván sem nem költvén, tudományok' 's művészetök sincs.

De ha ez kétséget nem szenved is, belőle nem az következik: hogy egyedül azt adhatjuk elő, a' mit magunk tapasztalunk; mert hiszen a' költészetben is, mint a' tudományban, más tapasztalásait is használhatjuk; mint ismereteink' második kútfejét, a' gondolkodást tekintve, más' tudományát is magunkévá tehetjük, sőt kétséget sem szenved, hogy minden tudásunk' nagyobb része másoktól kölcsönözött. Kútfejeink, melyekből ezen esetben, a' művészetet tekintve, merítünk: a' historia és földleírás' minden nemei; ezek által ismerjük meg az emberiség' 's világ' elmúlt idő' történeteit, 's távol fekvő részeit. Illy eszközöktől segítve varázsolják a' nagy művészek eposban, drámában és regényben minden földrész 's kor'

történeteit előnkbe, 's az érzékítő képzelődés e' tekintetben határain túl lépve még a' tudománynak is segítő kezet nyújt: Barthélemy „Anacharsisában“ az egész görög archaeológiát megérzékíté, azt egy út-leírásban adván elő. Müller János, a' német historicusok' legnagyobbika, a' történeteket a' nemzet' 's kor' színeiben vezeti előnkbe. Ez nem csak megengedhető össze nem tévesztése a' historiának a' regénynyel, hanem maradandó becsű; mert ha a' költész segédforrásait szintolly kimerítőleg 's pontosan használja, mint a' tudós; miért ne legyen rajzolatja szintolly hívképmása a' multnak és távol levőnek mint a' tudósé? 's ha mindkettő egy személyben egyesül, nem tüntettetik-e az által a' tárgy lehető legnagyobb világosságban előnkbe? midőn azt, illy esetben, nem csak észszel, hanem egyszersmind érzeménynyel 's képzelődéssel is, tehát összes tehetségeinkkel foghatjuk fel?

„Azonban ne csalódjunk! Más ember' tapasztalása soha sem pótolhatja ki az öntapasztalást. Midőn valaki tapasztalt tárgyakat költve ad elő, képei egyenesen a' természetből vétettek; ha tudományát használja, rajzai csak a' másolat' másolatai; mert második kézből valók. Gyakorlott szem e' különbséget soha sem téveszti el, meg tudja azt választani, mint képirásban a' képmást az ideáltól, tudományban a' compilatiót az eredetitől. Mivel tapasztalásaink' köre olly szűk, gondolatink olly korlátoltak, minduntalan kénytelenítetünk más emberek' tapasztalásához 's tudományához folyamodni: de meg kell gondolnunk, hogy az öntapasztalásunk 's öngondolkodásunk' merő pótléka, mint a' cichória szárazföldi zár alatt, melyet a' valódi kávé' szükében sok ember hörpölgett, de sovárgó szívvel emlékezve vissza Arabia' azon fűszeres illatú fekete italára, mely jó barátok' körében, olly igen elősegíti a' lelkes gondolat-cserét.

Alkalmazzuk a' mondottakat adott esetekre! Schiller és Goethe — mert ezekhez kell örökké visszatérnem, mivel a' német literatura geographiai fekvésünknel fogva műveltségünkre főbefolyást gyakorol, mi magában nem árthatmas, csak kirekesztőleg ne folyamodjunk hozzá, mert ez esetben csakugyan ki nem kerüljük az egyoldalúságot — Schiller és Goethe mondám, abban különböznek leginkább

egymástól, hogy az első subjectivitásában el van fogódva, midőn a' másik tárgyilagossággal, 's Proteusként, tárgya' mineműségéhez képest, más meg más alakban jelenik meg. Eredeti tehetségeiket nem tekintve, erre különböző nevelésök 's életmódjuk is hatalmas befolyást gyakorolhatott. Goethe Frankfurtban, nagy, kereskedő városban, szabadon neveltetett fel, 's később országos hivatalokat viselt. Lelkében a' világ' tárgyilagossággal képze magát, 's ő ezen tárgyilagossággal fontosságáról annyira meg vala győződve, hogy azt, a' mit legjobban tapasztalhatott 's ösmerhete meg, önmagát, ötször egymás után, különböző alakban adá elő, mint Werthert, Clavigót, Tassót, Meistert 's Faustot. Schiller Carlsruheban, katonailag alakított intézetben, nőtt fel, kirekesztve, elzárva a' világtól. Hatalmas képzelődése ideálvilágot teremtett körüle, 's az idealizálás élte' fogytaig olly megkülönböztető bélyege vala költészetének, hogy — ámbár az évekkel mindinkább közelített a' valódisághoz — kivált ifjúságában, olyanokhoz, kiknél a' költészet' ezen eleme hibázott, szinte a' keménységig szigorú vala, mint ezt Bürgert illető recensiójából kivehetjük. Első főműve drámai volt; drámát pedig, de kivált regényt, ne írjon fiatal ember; mert mindkettőben charactereket és történeteket kell rajzolni, szükség tehát, hogy embert és világot tapasztalásból ismerjen, hogy azon fátyol szemei előtt el legyen vonva, melyet az érzemény és képzelődés éveink tavaszában előttünk kiterít, másképp e' tárgyakat, saját színökkel, mint magokban vannak, nem rajzolhatjuk, hanem csak a' mint azok énleges érzeményünk 's képzelődésünk' elhamisított színeiben lelkünk előtt jelennek meg. Schiller még is dramatizált, még pedig 17dik évében, de költészeti első tárgya szerencsés volt, mert haramia-életet becsületes ember nem tapasztalhat, haramiai' idealizált képei tehát kitkit kielegitnek, az egy Sobrit talán kivéve, ki valódiságaik ellen alkalmasint alapos kifogásokat tehetne. Második drámája „Cabale und Liebe“, már rá nézve csuszamló körben forog. Itt a' társas élet helyezetit, szokásait, 's charactereit kellett festenie, melyeket nem ismert, de szerencsétlenségére mi ismerjük azokat, 's ez oka annak, hogy ezen darabja engem, minden másrendű kétségtelen tükélyei mellett is, leg-

alább oly közepszerűen előadva, mint a' pesti német játékszínen történik, a' házból kiűz. Schiller, a' költész, első prósai darabjaiban sem kisebb mint a' későbbiekben, sőt amazokban képzelődése 's érzeménye lángolóbb, de a' valódiság' eleme hibázik bennük, mi drámaiban csak Wallensteintől fogva mutatkozik, ámbár, Goethehez hasonlítva, ezekben is kitűnő, hogy ember és világ-ismérete inkább a' historiából mint egyenesen az életből merített. Nem szándékom itt Schiller' magas árnyára homályt borítani; a' németek' legnemesebb költésze minden időben főkedvenczem volt, ő képzelődése 's érzeménye' fellengősségével 's energiájával, ítéletem szerint, szintűgy felülmulja Goethét, mint ez őt valódisággal; 's a' mint most Schillernek kivált későbbi darabjait szeretem, melyekben több valódiság, elvégzett művészettel 's nyelvvél párosúl, úgy ifju koromban elébbi darabjait; valódiatlanságok akkor még nem sérthetett, mert magam is tapasztalatlan valék, 's azon lángoló hév 's képzelődés, melyektől élesztettek, keblemben rokon érzeményekre találtak, midőn későbbi drámái' művészi tökélye akkor még megfogásomon túl volt.

Átme gyek Jósika' regényeire. Abafiban és Zólyomiban a' szerző az erdélyi élet' elmúlt korának képét rajzolja. Én ezt dicsérem, hozzá tévén, hogy erdélyi alakjainak csontjai, húsa 's élettereje van, midőn a' Rafael és Iréne' rajzait ideáloknak nevezém. Jósika' erdélyi rajzolatai tudniillik azért, mivel multkorból valók, nem merő ideálok; mert 1ször a' közönséges emberi természet' vonásait a' szerző önkeble' tapasztalásiból meríthette; mert más keble' gerjedelmeit, csak önkeblünk' sugallásai által érthetjük meg. Ez ugyan minden emberi rajzolatainkra alkalmazható; de 2szor Erdélyt, az erdélyi nemzet' characterét, gondolkodás- 's érzésmódját, szokásait, erkölceit stb. mint született erdélyi élettapasztalásaiból ismeri; a' leábrázolt idők nem oly multkoriai, hogy azóta Erdélylyel felforgató változás történt volna; alkotmánya, pórnépe, nemessége' sorsa, még szint azok, csak az uralkodó család 's ez iránti viszony változott. Neki tehát 3szor a' található historiai hagyományokból, egyedül az épen fennforgó történeti körülményeket kelle kinyomoznia, hogy képét a' kor' színében tüntethesse elő, mi már Rafael és Iréne' rajzaival nem úgy van, 's ez részint

a' Könnyelműekben előfordulókra is alkalmazható. Canadát a' szerző öntapasztalásból nem ismeri, nem a' gyarmatosokat, a' négerket, indusokat, tengeri szélvész alkalmasint soha sem hánytá az oceánon; ezen rajzai tehát csak útleírásokból vétethettek 's nem lehetnek oly jelesek, mint erdélyi rajzai. Mert még egyszer: a' művészet csak ott remekelhet, hol mindkét eredeti eleme, a' valódiság és idealizálás teljes; 's mindkettő tökéletes összehangzásban mutatkozik, mint ezt a' régiak közt kivált H o m e r b a n, az újabb időben pedig Sh a k e s p e a r b e n csodáljuk; a' classicusok' prósája majd utólérhetlen tömörségű, tapasztalástól 's gondolatoktól egyformán duzzadó, mert a' régi írók egyedül országos hivatalaik' letétele után fogtak a' literaturához, tehát nem elébb, mint midőn már fejeik önteremtett gondolatoktól 's önszerzett tapasztalástól a' kiömlésig megteltek valának.

'S ime elmondám a' szükségeseket, 's búcsút veszek az olvasótól, ki számtalan okoskodásokra kicsapongó criticáimat eddig türelemmel végig hallgatni kegyes volt. Különösen pedig bocsánatot kell kérnem, hogy soraim alá, becsületes nevem helyett egy ált helyezni merészlettem. Ez czéhbeli szokásunk, itt a' hazában valamint a' külföldön, melyre minket koránt sem rossz lelkiösméretünk, hanem igazán a' világ' nyomorúsága kárhoztat. Az emberek e' világon, fájdalom! oly szegények, hogy, nagyobb részint, az igazságot el nem tűrik; a' hol önképeikben jelennek meg, ott hajlongás 's tettetés uralkodik, a' szabad őszinte szó egyedül még az álorczáknak van engedve. Kiki önmagáról legjobban ítélhet. Én bírálók, mert meggyőződéseim az, hogy azt a' literatura' érdeke kívánja; de eddig még egy munkát sem bíráltam meg felszólítás nélkül, 's hogy emberi gyarlóságból valahogy méltatlanságot ne kövessék el, bírálatom' leírása előtt főnézetim' mindig elébb egy ahhoz értő barátommal szoktam közleni. 'S szigorúknak találta-e az olvasó criticáimat? Az lehetetlen; mert én a' magyar Musa' szüleményeit nem a' tudomány 's művészet' magas álláspontjairól, hanem az alacsonyabbról, literaturánkéról, szoktam bírálgatni. 'S még is hiszik-e? még eddig egy criticám sem jelent meg, hogy anticritica ne következett volna rá, egy bizonyos úr pedig szinte oroszlányi dühvel akart eltiporni. 'S miért? Talán mivel

szeretek okoskodni, 's ők azt, a' mit én a' közönségnek gondolkodás-ébresztésül írok, magokra érték 's leczkésésnek tartják. Szerencsémre, természetem nem olly gyöngé, hogy minden anticriticus' éles tolla' hegyén kiadjam párámat: de semmi esetre nem kellemes dolog az még is, hogy valaki, ki felszólítva, a' literatura' érdekében legtisztább szándékkal munkálódik, érte lakoljon. Ki a' manó írhatná illy körülmények közt becsületes nevét criticái alá, hogy azt szántsándékkal érdemetlen lepiszkolásnak tegye ki! Még is voltak olyanok kik ezt kívánták. Próbálják ők, én nem! Én egy álnévben, egy kis számban, igen helyes és felséges pótléket látok. Irjanak ez ellen. A' literatura' mezeje a' legnyilvánosabb a' világon, 's illy örvedetes körülmény mellett, tiszta szándékú ember, kinek feje 's szíve helyen van, nem ijed meg egy könnyen. Igazat szólva, ebbeli bajaimban, egy kissé a' tisztelt közönség' önálló ítéletébe is szoktam bízni: itt criticám, ott a' megbírált munka, amott a' dühös anticritica — íteld meg kegyes, szerelmes, anyagi olvasó, kinek van igaza! Részemről a' sok szót szükségtelennek tartom. Én beburkolom magamat jó lelkiösméretembe, 's — nem is felelek.

Tornay.

Tudós társaságok.

— A' magyar tudós társasághoz egy történetnyomozó irat érkezett a' magyarországi ruthenusokról, báró Gaujaltról, a' limogesi kir. curia' előlölője 's a' franczia intézet' tagjától; 's azt a' titoknak a' tegnapi kisgyűlésben terjesztette elő.

Mayer János londoni szücsmester, lajbiczi születésű 's nyelvünket tudó 's kedvelő hazánkfia, a' magyar academia' alaptőkéje' néminemű nevelésére Geyer János pesti polgári szücsmester által öt font sterlinget (ötven pöngő ft) küldött.

— A' müncheni bajor kir. tud. academia legujobban mathematica-physica osztályának értekezéseit adta ki. Ez első kötet 1829—30at foglalja magában.

— Az utrecht egyetem tavali junius' 13. ülte felállítására kétszázados ünnepét. Ezen alkalommal van Heusde prof. egy jeles beszédet tartott De artium et doctrinarum coniunctione, mellyben egyszersmind az egyetemnek érdemeit a' philosophia és historia körül kijeleli, 's híres tanítói emlékezetét is megújítja. Egy más beszéd, kevéssel ezen ünnep előtt Holtius prof. által tartatott rectoratusa' letétele' alkalmával, melly a' legközelebbi ünnep' készülétének nézethetik: Oratio de liberalitate maiorum nostrorum, quae academiis instituendis augendisque cognita est, habita d. xxiv. martii. A' hollandi egyetemek a' spanyol zsarnokság

ellen viselt szabadsági háborúk' korában alkottattak, 's így egészen más bélyeget nyertek, mint sokkal előttek a' párizsi és bolognai, mellyeknek sajátságai röviden előadatnak. A' fő érdem Janus Douzaé, a' leydeni egyetem' első curatoráé, kinek intézvényei mintául szolgáltak a' többieknek is. A' szónok két cím alá foglalja a' hollandi egyetemek' jelességeit: ut essent institutiones liberae et publicae. T. i. a' tanulók' szabadsága tanulmányaik 's oktatóik' választatásában, valamint az oeconomiai elrendelésben: ott se' kényszerítés, se' börtön; a' tanítók' szabadsága az előadásban, mellynek más characterének kelle lenni, mint az iskolai oktatásnak. És: ut essent publicae; hogy necsak Holland', hanem Europa' intézetei legyenek. Ez magától is a' közoktatás' nagyobb terjedelmére vezetett, hogy t. i. a' külföldi is kielégítessek; 's a' tanítószékek' vigyázóbb de szabad ellátására is, nem csak bel-, de külföldiek által. Mennyire felvirultak ezeknél fogva a' hollandi egyetemek, tudjuk a' historiából; 's tudjuk azt is, mennyit köszöne nekik saját tudományos művelődésünk és literaturánk. Az illy rendszabásoknak csakugyan helyeseknek kelle lenni.

Literaturai mozgalmak.

— Legújabb jelenetek. Erdélyország' történetei' tára egykoru 's magyar nyelven készített történetíratok-, levelek-, országgyűlési végzések- és törvényczikkelyekből. Kiadják gróf Kemény József és Nagy Ajtai Kovács István. Első kötet 1549—1600. Kolozsvárt, Barra Gábor tulajdona, 1837. nagy 8r. XXVI és 256 lap. Ára 1 ft. 20 kr., és 2 ft. (Foglalatja e' 4 részre osztott kötetnek következő: I. rész. Mindszeanthi Gábor' naplója I. János király' élete' végszakaszáról. 1540. II. rész. Második János Magyarország' választott királyának második Szulejman török császárhoz menetele' rendje és módja írta állítólag Bánfi Gergely. 1565. 1566. III. rész. Gálfi Jánosnak Báthori Kristóf és Zsigmond' uralkodások alatt ország' tanácsosának rabságában készített önéletirata. IV. rész. Csik-szent-királyi Bors János' krónikája. 1595—1619.) A' kiadó könyváros' jelentése többi közt czekek mondja: „A' 4 részben tehát 4 darab történetírat, 15 levél és 15 országgyűlés' végzése 's törvényei foglaltatnak. Mit e' gyűlések országoson végeztek vagy törvénynyé tettek: mind az — el nem hagyva legkisebb cikkelyt is belölők — közöltetik a' jelen kötetben, 's nem kivonatban, hanem egész kiterjedésben, szóról szóra úgy a' mint alkottattott. Mi a' közlött levelekben, országos végzések- és törvényekben van, abból csak igen kevés rész jeleltethetett ki e' hirdetési lapon; mert a' levelek — kivált terjedelmesebbek több 's néha sok tárgyról szólók; az országos végzések- és törvényeknek pedig csak nem minden cikkelyeik különböző tartalmuk; mindazáltal az itt közlöttek közül is kiviláglik, miképen „Erdélyország' történetei' tára' első kötete“ évrénd szerint szerkesztett 's tartalmokra nézve egymással szoros kapcsolatban álló leghiteles és érdekeseb darabokban nyújtja Erdély' főbb 's nevezeteseb történe-

teit, változásait stb. 1540-től fogva 1600-ig. Ezen daraboknak általános elővilágosításul szolgálnak a „historiai bevezetések”, melyek egyszersmind honi történetünket 1526-tól kezdve 1600-ig röviden rajzolják.

A' kiadó urak' célja az, hogy időszakonként kiadandó néhány kötetben közre bocsássák „legnevezetesebb és érdekesbjeit” mind azon történetiratoknak, leveleknek, országgyűlési végzéseknél és törvényeknek, melyek 16-, 17-dik és a' közelebből elmúlt 18-dik századokban egykoruak által eredetileg magyar nyelven készítettettek, 's melyeket eddig elé már gyűjteményökbe megszerezhettek vagy ezután megszerezhetendek, 's így Erdélynek az említett három századbeli történeteit, változásait, viszontagságait, sorsát, állapotját a' leghitelesb adatokban és legérdekesb hazai nyelven terjeszték hazájok' fia' 's leányai' elébe. A' kötetek' száma előre nincs meghatározva, de minden esetre kevés lenend; 's időszakonként is adatnak ki a' kötetek, hogy annál könnyebben megszerezhetők legyenek. E' mellett mindenik kötet külön egészet teend, 's ki egyet megveszen, nem lesz kénytelen megszerezni a' másikat is azért, hogy a' megvettét kiegészítse. A' czim Erdély' történeteit ajánlja ugyan; de alatta több adatik. Az emlegetett századokban Magyarországnak, hol több, hol kevesebb részei tartoztak Erdélyhez; ennél fogva e' tár' tartalma szintűgy érdeklendi a' magyarországi részeket mint Erdélyt.

Világ' közönséges historiája. A' legrégibb időktől a' jelenkorig. Irta K—y F. Második kötet. Ó történetek. Pesten, Heckenast Gusztáv' sajátja. (Landerer' bet.). 1837. n. 242 l. 1 ft. 20 kr.

Történeti adatok, költészeti taldalékkal. *Perlaky Dávid* által. Pesten, Trattner-Károlyi' betűivel. 1837. 8. 80 l.

Magyarországnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. Kiadta *Fényes Elek*. Második kötet. Pesten, Tr.-Kár. bet. 1837. n. 8. 680 l. 2 ft. 24 kr.

Az erdélyi diaeták' végzéseinek nyomdokai, és a' compilata constitutio után költ articulások' kivonatja. Egybe szedte *G. L. Kolosvár*, Tilsch és fia. 1837. sr. 279 l. 1 ft. 12 kr. és 1 ft. 30 kr.

Világosító és rendszeres előadása az 1836-ki urbéri törvényeknek, legközelebb az ügyvédi vizsgálatra készülők' és tanítványi' számára készítette *Sárváry Ferencz*, h. ügyv., a' losonci ev.-ref. lyceumban a' hazai törv. tanítója stb. Pest, Trattner-Kár. bet. 1837. sr. 84 l. 24 kr.

Hasonszenves gyógyrendszer (homoeopathia). *Ivanovics András* orv. dr. által. Pécsen, a' püsp. lyc. bet. 1837. sr. 33 l.

Az onánbűn' gyakorlásának szomorú következtései és azon mód, mely által attól megszabadulhatni. Kiadta *Lósdáner Antal*. Pest, Landerer' bet. 1837. sr. 12 kr.

Kisdetek' füröztetéséről és mosásáról értekezik *Rothkrepp Ferencz* orv. dr. Pesten, Trattner-Kár. bet. 1837. sr.

A' felserdülésről értek. orvos-doctorrá létekor *Kugler Leopold*. Budán, az egyet. bet. 1837. sr. 31 l.

A' *Károli Gáspár*' bibliája' pesti negyedréti kiadásának (Trattner-Károlyinál) hatodik és utolsó füzeté megjelent.

Egyházi beszédek' gyűjteménye. Végtsizteleti és kibucszúzó beszédek. Kolosv. Barra Gábornál. 1837. sr. 196 l. 40 kr.

Erdélyi predikátorok' tár. Szerkezteti *Salamon József*, VIII. d. füzet. Kolosvár, nyomt. Barra Gábor. 1837. sr. 191 lap. 1 ft. cp.

Jób. Kiadta az Egyházi Tár' szerkesztője, ajándéku olvasóinak 1836. Pesten, Beimel' tulajdona. sr. 106 l.

A' keresztény katolika vallás leghatalmasabb védelke a' birodalmaknak és thronoknak. Irta Richter Engelbert..., ford. *G. A. Kassa*, 1837. 315 l. 2 ft., vel. 3 ft.

Vasárnapi, ünnepi és alkalombéli egyházi beszédek, a' híresb német ajakú egyházi szónokok' munkáiból a' köznép' számára összeszedve és megmagyarítva *Lesnyánszky András* által. Első rész, 1. füzet. Nagyváradon, Tichy János' intéz. 1837. 319 l. 1 ft.

Társalkodó tár tíz nyelv' számára, vagyis válogatott beszélgetések a' társas élet' számára deák, spanyol, olasz, francia, magyar, német, angol, hollandiai, horvát, újjörög nyelvekben. *Mrakitch Antaltól*. Köszeg, 1837. Reichard Károly' tulajd. haránt kis sr. 175 l.

Rövid értekezés az utak' készítéséről, különös tekintettel Gömör vármegye' utaira. Rosnyón, 1837. Kek' bet. sr. 26 l. egy könyomattal, 20 kr.

Május' 6d. vettük a' Tud. Gyűjtemény' februariusi kötetét. Horváth Zsigmond a' „csillagok' esmertetésével” nyitja meg azt; 's Podhradczky az ismeretes Zápolya-kérdést feszegeti.

— Enchiridion legum urbanarium 1832/6 pro comitibus Verőcze, Szerém et Posega, iuxta voces indicantes ordine alphabetico in materias redactarum, opera *Mart. Hoblik*, com. verőczensis ord. fiscalis magistratus. Eszék, Divald' bet. 1837. sr. 82 l.

Enchiridion iuris ecclesiastici. Edidit *N. J. Cherier*. Tomus II: ius eccl. privatum. Budán, a' kir. egy. bet. 1837. n. sr. XVIII és 514 l.

— Kleines walachisch-deutsch u. deutsch-walachisches Wörterbuch von *Andreas Clemens*, ev. Pfarrer bey Kronstadt in Siebenbürgen. Zweite verbesserte Auflage. Herrmanstadt bei W. H. Thierry, 1837. sr. 440 lap. (Ezen ugy nevezett új és javított kiadás nem egyéb mint az 1822-ki első kiadás új czímmel és kötésben. E' neme a' csalfaságnak néhány év óta terjedni kezd magyar literatúránkban is...).

Ideen zur Bildung der männlichen Schuljugend, als Beitrag zur Verfassung eines allgemein gewünschten Schulplanes, für die Schule der pesther und ofner ev. Gemeinde ... von *Dr. Szuhaný*. Pesten, Trattner' bet. 1837. 8. 96 l.

Füred's Mineralquellen und der Plattensee, f. Aerzte und Badegäste, nach den vorhandenen Hilfsmitteln und eigenen Untersuchungen dargestellt von *Dr. C. S. Sigismund*. Pest, Verlag v. Hartleben. (Landerer' bet.) 1837. sr. XIII és 112 l.

— *Sajtó alatt* Kassán Werfernél: Barátságos vizsgálat az angol egyházzól és átaljában a' reformatióról. Irta de Trévern, hajdan langresi püspöki helyettes és a' Sorbonne' tagja; francziából a' londoni eredeti 1817ki kiadás szerint fordítá G. A.

Pécssett: A' hasonszenves házi és úti orvos, vagyis tanácsadó kisebb sürgetőbb bajokban, *Ivanovics András*tól.

Budán az egyetemen: Gazdasági tudósítások. Kiadja a' *gazdasági egyesület*. Bizottsági ügyelés alatt szerkeszti Kacskovics Lajos. Első évi folyamata' első füzet.

Magyar történeti színművek. III. d. köt. A' király Ludason, vigj. *Gaál*tól.

Újfalusy János egy illy czímű értekezésre hirdet aláírást: A' halálról és halhatatlanságról.

ELŐFIZETÉS

AZ

ATHENAEUM és FIGYELMEZŐ

második félévére.

Jelentjük ezennel tisztelt olvasóinknak az **ATHENAEUM** és **FIGYELMEZŐ** folytatását 's egyszersmind azt, hogy árát kénytelenek vagyunk félévre egy pengő forinttal fölemelni. Eddigi tapasztalásunk 's azon épült számolásaink, előfizetőinknek jövődre gyanítható száma, kívánják ezen ár-fölemelést, ha folyóiratunkat biztosítani, vagy legalább a' csekélyebb változások befolyásától függetlenné tenni akarjuk. Ezen árt olvasóink nem fogják nagynak tartani, ha megfontolják, hogy csinos papiroson 's nyomtatással félévenként 78 ívet adunk, mellynek nagyobb részeért írói díjak is fizettetnek. Azon ohajtásunk, hogy ezen árt ismét leszállíthassuk, csak akkor érhetne teljesedést, ha literatúránk' kedvezőbb időszakában előfizetőink tetemesen megszorodnának.

Ára tehát leszen eddigi nagysága 's alakja mellett félévre:

Közönséges papiroson, helyben 5 for. — kr.

— — — postán 5 — 48 —

Velin — — — helyben 7 — — —

— — — postán 7 — 48 — pengő p.

Előfizethetni Pesten, a' kiadó-hivatalban, a' Kalap-utczában, gr. Festetics-házban, 376. sz., első emeletben; Pesten kívül minden kir. postahivatalnál, mellyeknek minden nyolczadik példánnyal kedveskedünk; végre a' helybeli áron könyvárosoknál, ha ki havonként kívánná járatni. *) Helybeliek évnegyedenként is válhatnak példányt.

Kérjük pedig olvasóinkat 's az egész tiszt. közönséget, ne terhelteznének rendeléseiket minél előbb megtenni, hogy a' küldözésben semmiféle hátramaradás vagy késedelem ne támadjon; figyelmessé tevéen előfizetőinket a' közelítő pesti medárdnapi vásárra is, ugymint a' pénzküldés' egyik legkönnyebb alkalmára. Egy úttal még vagy a' már meglevő ujságboríték, vagy a' hibátlanul és olvashatólag írt czímet' beküldését kérjük.

Első félévi, nyomtató-papirosu példányunk teljes már nem levén, csak velin kiadásal szolgálhatunk (7 ft.); második évnegyedi teljes példány, ellenben, van még néhány, 's díja 2 ft.

Az Athenaeum 's Figyelmező' szerkesztősége.

*) A' Rajzolatok' szerkesztője jónak látta, előfizetési jelentésünk' magyarázatába bocsátkozni 's a' közönséget annak némelly pontjai iránt tévedésbe hozni. Azt állítja tudniillik, hogy mi folyóiratunk' árát két pengő forinttal emeltük fel, 's alább (lapjaink' ugyanazon számára hivatkozva) hogy 78 ívet adunk. Ki csupán a' Rajzolatokat olvassa, kénytelen ezen összeállítás szerint azt hinni, hogy mi folyóiratunk' félévi árát (mert félév alatt adunk 78 ívet, 's az előfizetés rendszerint félévre megy) emeltük föl 2 pengő forinttal; a' mi nem igaz. Azt is állítják a' Rajzolatok, hogy mi előfizetőink' számának csökkenését gyanítjuk. Ez, meglehet, ohajtásai közé tartozik a' Rajzolatok' szerkesztőjének; de mi egy szóval sem mondtunk. Hány előfizetőt gyanítunk jövődre, azt legyen szabad még egy ideig titokban tartanunk a' Rajzolatok előtt. Annyit azonban — a' Rajz. szerkesztőjének talán nem nagy öröme — mondhatunk, hogy előfizetőink' száma a' magyar közönség' jóvoltából időn tül is, 's csaknem a' mai napig, folyvást szaporodott. 'S mi mind e' mellett szükségesnek láttuk az ár' fölemelést, és pedig *folyóiratunk' biztosítására*, mit a' többek között az által reménylünk elérni, ha minél több segéd eszközöket szerezhethünk meg, főképen pedig, ha íróitársainknak — nem kívánhatván, hogy számunkra csupa barátságból ingyen dolgozzanak — ezentúl is díjakat 's ha lehet, az eddigieknél nagyobbakat adunk. 'S ezt mondanunk kelle; mert hogy mi a' munkákért, mint minden folyóirat a' külföldön, díjat szoktunk adni, azt a' Rajzolatok nem vélték jónak kihirdetni. Ezt „*csinos papiroson és nyomtatással*“ a' Rtok tán így mondtották volna: *csinos papiroson és csinos nyomtatással*. Igen helyes! miattunk a' Rajzolatok így hirdethetik magokat: *csinos hártján és csinos nyomtatással*. A' Rajz. miattunk elménczkedhetnek, áldozhatnak a' humor' oltárán; de előfizetési jelentés' értelmét elforgatni 's meghamisítani, több mint elménczkedés; 's az effélettől — ha csak a' közönség iránti tiszteletből is — órizkedni kell.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Pesten.

Május' 30d. 1837.

21. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Philosophia. Az okoskodás és költészet' tudománya Saskutól (*Kardáson Tivador*), 167. l. Német literatura. Románok és novellák. Tieck' legújabb novellája, 172. l. Bibliographia, 174. l. — Literaturai mozgalmak, 174. l. Irói ellenmondás, 174. l.

MAGYAR LITERATURA.

Philosophia.

- 4) *Az okoskodás' és költészet' tudománya a' szép tudományok' ismertetésével. Pesten, 1836. Esztergami k. Beimel József' tulajdona. 8r. 95 és 344 lap.*

A' jelen kötet nem egyéb, mint külön szerzők által, külön időben, külön tárgyról, külön szellemben írt két külön munka. Recensent itt közelebbről csak az első érdeklí, melly a' főczím szerint „az okoskodás' és költészet' tudománya“; a' különczímeken „az o. és k. a laptudománya.“ Mind a' két szakasz' végén ezt olvassuk: *Irt a Sasku Károly*. Lássuk ezeket. Bajlódjék a' többivel más, ha tetszik.

Tornay panaszszal végzé regénybírálatit, nekem azzal kell kezdenem. Szerencsés olvasó! te kezdedbe veszed Sasku Károly' sokat ígérő munkáját, megérted az első lapon hányadány vagy vele, 's elteszed azt egy csendes „requiescat in pace“ val örökös nyugalomra: nekem szegény criticusnak ellenben lapjait olvasnom kell, taglalnom, bírálnom; 's illy lelki szülöttel az épen nem könnyű dolog. Első értekezésének czíme: „Okoskodás' alaptudománya.“ Már itt elakadok. Mi ez? Mit ért a' szerző alatta? Logica vagy philosophia

fundamentális-e ez? Hiába töröm fejemet. Olvasd végig! gondolám, majd kiviláglik. 'S íme megtevémm azt, 's nem vagyok okosabb mint előbb! Ez lehetetlen, fogja valaki mondani. De miért? Hát ha a' szerzőnek magának sem vala tiszta fogalma céljáról? Sasku úrral történt volna-e ez a' világon először? A' bevezetésben ugyan tudunkra adja: hogy „a' képzeletek és gondolatok — nem külső forma szerinti, hanem — az általok előterjesztett tárgyak' természetere szerint való elrendelése, összeköttetése vagy különválasztása, egy szóval a' gondolkodás' szerközete“, előadásának tárgya, minélfogva értekezését logikai tartalmúnak lenni hiszszük: de az olvasást folytatva, alapphilosophiai vizsgálódásokra megyen át, az igazat, szépet, jót, úgy mint ezeknek ellentételét, a' hamisat, rútat és rosszat igyekszik velünk megismértetni, „hogy amazokat keresni, emezektől pedig őrizkedni tanulván, éltünket lehető legboldogabbhá tegyük“: továbbá ezen elvekből a' gondolkodás' szabályait megállapítván, azokat a' nyelvheli előadásra alkalmaztatja, mi által értekezése logikai, alapphilosophiai és rhetorikai elemekből összeálló characternélküli zagyvalékká válik,

mellyre a' sokat ígérő „okoskodás' alaptudománya“ cím rá nem illik, mivel alatta alaplogicanál mást alig érthetünk. De menjünk a' tartalomra.

A' bevezetésben kikél a' szerző a' philosophusok ellen, mivel tudományukat eddig olly szilárd elvre nem állapíták mint a' mathematicusok, kik „felvett vizsgálódásaiknak előre egy — és pedig csak egy — alapigazságot, de csálhatatlant vetnek alá, t. i. hogy kettő több egynél, vagy is egy kevesebb kettőnél. Ezt egyedül Győry Sándor és Nagy Károly tudós hazánkiai' kedvökért jegyzém ki, hogy e' tetemes felfedezést használva, ezentúl a' mathesist ezen egy csálhatatlan elvre alapítani 's így a' lehetőségig egyszerűvé tenni el ne mulasztssák. Folytatva bevezetését, iskoláink' rhetorical, oratoriai (ez talán az elsőkhöz tartozik) és logikai tanításaival való elégtelenséget nyilatkoztatja ki, 's végre Cicérót dühösen sarokba szorítja. „Az oratoria, mond, már többet kíván, — olly sokat, hogy a' híres Cicero egy egész hosszú könyvben (mellyben alig van valami bizonyos állítás) töméntelen és mesterségesen beszélve is meg nem tudta mutatni, mi az oratoria, vagy csak épen azt mutatta meg, mi nem az.“ Arról tehát fogalma sem volt! De beszédei szónokinknak még mindig mustrául szolgálnak! „Szerencsétlen példány! kiált fel szerzőnk. A' legalábbvaló személy nem tudja olly undorítólag és piszkosan lehordani veszekedő társát, mint Cicero Catilinát és Antoniust. A' többi része beszédeinek részint szenvedhetetlen üres pöffeszkedés, részint a' legszemtelenebb alacsony hízelkedés.“ Átmegegyek a' dolog' velejére.

Az első részben az „okoskodás' alapjai“ fejtegettetnek. Itt van a' munka' középpontja, mert a' szépnek, jónak és igaznak kútfejei vétetnek vizsgálóba. Ezen fölfedezésekben Sasku Károly úr előtt a' világ' legnagyobb bölcsei fáradoztak; de ő keveset hajt rájuk, neki ez csak kicsinység! Ő „felvesz egy kisdedet, 's követvén őt a' szerint a' mint apránként okosodik, magából a' természetből fejt ki az okoskodás' alapjait.“ Lehozása egészen materialistiai. „A' kisded, így kezdi magyarázatát, nem hoz a' világra egyebet magával érzékenységnél“ (talán érzékiségnél, sensualitásnál, mert érzékenység

sentimentalitás). Az első érzés szüli benne az öntudatot, az érzés a' képzeletet is, mellynek ismétlése az emlékezet. Így jut a' létező dolgok' — az igazság' — isméréstéhez. — Gyakorlatilag némelly tárgyak kellemetesen, mások kellemetlenül hatnak érzékiségére; amazokat kívánja, ezektől iszonyodik, 's ez szülő percznete a' szép' és jó', rút' és roszról való eszméknek; a' tárgyak' behatásai, testiségünk' ösztönei, 's idegeink' nagyobb vagy kisebb rezgések, eszközlik egyszerűen ezen, Sasku Károly úron kívül, mindenki által olly megfoghatatlan csodákat. Itt másod ízben kell a' szerzőtől kérdezni, tudta 's érzette-e világosan, melly fába vágta fejszéjét? A' világ' minden bölcse eddig belső és külső életünk' tüneményeit, tárgyilagosan, három elvből igyekezett magyarázni, 's ennélfogva három főrendszert állít fel: a' spiritualismust, melly a' szellemi; a' materialismust, melly az anyagi, 's a' dualismust, melly mind a' két elvből indul ki. A' szerző az öntudatot, képzeletet, akaratot, szóval elme- és gyakorlatbeli tehetségeink' összes munkásságát, az érzékiségből és tapasztalásból származtatja, tehát az anyagi elvből, kirekesztvén a' szellemi. Neki tehát csak az lehet igaz, a' mi érzékeink' tanúbizonyságán épül, a' mi látható, tapintható, ízlelhető stb. 's csak az jó, a' mi testiségünk' kívánságaival összeegyezik. Tanítása szerint ennélfogva ezen egész mindenségben nem létezik más az anyagi természetnél, minden lény, minden hatás, tünemény, cselekedet, ennek kénytelenségi törvénye alá van vetve. Így egy csapással minden érzékfeletti, minden erkölcsi tárgyak megsemmisítetnek. A' világ' ennélfogva önmagától való 's örökös, mi emberek, részei ezen anyagi véghetetlenségnek, érczlánczokkal körül vagyunk bilincselve a' kénytelenség' törvényétől, 's szükségkép gépely módra vándorunk a' megsemmisítés' sírjai felett; nincs isten, öröklét, szabad akarat, nemesülés, erény — ezek mind pusztá hangok, üres agyszüleményei egy beteg ábrándozásnak! — A' szerző visszadöbben következtetéseimtől! 's valóban nem is szándékom azokat rá fogni: de eszébe kellett juttatnom, milly nehéz követ mozgat megrondolatlanul. Hogy munkásságunk két elvből származik, természetünk érzéki és szellemi egyszersmind; ez öntudatunk

által minden bizonytalanságon túl van: de mikép hasson ezen két elv egymásra? az mind addig embernek magyarázhatlan titok fog maradni, míg az anyag és a szellem lényét meg nem ismerjük, azaz titok fog maradni — örökké. Egyet a' másiktól magyaráztatni, a' mindenséget — az emberrel együtt — vagy szellemesíteni, vagy anyagítani akarni, czélt soha nem érő törekvés; 's a' dualismus ennél fogva minden józan hypothesisekre nem alapuló, 's magát aegyptusi setétségű megfoghatatlanságba nem burkoló philosophiának alapigazsága. Milly silányak p. o. a' szerző ebbeli magyarázatai! Szerinte az érzés szüli az öntudatot, az érzéki kívánság a' jót. Minő szó- és értelembeli zavar ez! Az állatok is érzének, 's érzékiségük 's ösztöneik még hatatosabbak a' miéinknél; de bírnak-e azért emberi öntudattal? van-e fogalmuk az erkölcsi jóról? Ha a' ló, mond Kant anthropologiai leczkéiben, öneszméltre jutván az é' n' fogalmát képzelhetné, leszállanék hátáról, 's kalapomat levévén előtte, azt, mint hozzám hasonló lényt, mint társamat, köszöntém. Az emberi öntudat nem merő eszmélés mint az állatoknál, hanem eszmélete annak, hogy eszmélünk; mi szellemi szemekkel visszatekinthetünk (reflectálhatunk) öntudatunk' munkálódására, 's ennek módját 's törvényeit is megismérhetjük. — Hasonlókép a' jónak értelme részint igen is érzéki, mert anyagi jókat is képzelünk alatta, mellyeket önkényt 's szükségkép kívánunk, minél fogva a' boldogság bizonyosan rendeltetésünk' egyik kiegészítő része: de azért a' boldogság kizárólag nem egyedüli czélunk, mint azt a' szerző állítja; a' jónak fogalma egy kissé terjedelmesebb szűk 's egyoldalú képzeletinek szabásánál. Erkölcsi értelemben ez egy az erénnyel, mellyre minket eszünk 's lelkiösmérteink' parancsai köteleznek — általánosan, nem tekintve azt, valósítása gyönyörrel vagy fájdalommal legyen-e összekötve. 'S csak ezen erkölcsi jó rendeltetésünk' legfőbb célja, mellynek minden boldogságunkat illető érzéki törekvésünk alá van rendelve.

Nehéz dárdát fogtam fel a' könnyű lovas ellen, 's csak most veszem észre, hogy ilyenmű küzdésem tágasabb tért kíván, mint azt e' lapok' szűk sarampói engedik: felváltom tehát fegyveremet 's rövidebben bánom lovagommal, ámbár vitázásbeli tárgyaitok' fontos-

sága 's komoly természete rövid bevégezést nem enged.

A' szép, jó' és igaznak fogalmait, folytatja okoskodását, csak egyetemi tekintetbe helyesek, alkalmazásokban pedig feltételektől függők, mivel a' dolgok' körülményeitől határozottnak. Hogy tehát helyesen okoskodjunk, eleve tárgyilagosságot kell szerzenünk, mint azokat a' természettan 's történetírás' tudományai nyújtják. Így „egyes virtust vagy vétet vévén föl, nem mindig mondhatom el róla ugyanazt, p. o. az adakozás jó és szép; de ha miatta koldusbotra juttatja magát, vagy épen talán másból adakozik valaki: akkor rossz és rút, úgy hogy a' virtus vétékké (talán épen tolvajsággá) vált kezében, a' nélkül, hogy a' virtust véteknek mondhatnánk közönségesen. Így a' háború minden esetben káros; de van egyetlen egy eset, mellyben az nem csak hasznos, de mulhatlan szükséges is, t. i. mikor meg vagyunk támadva.“ Minő ellenmondások, 's fogalom-zavar ez megint! Az erény minden körülmények közt erény, 's soha sem válhatik vétékké, mert általános becű, csak fogalmát fogjuk fel tisztán. Az adakozás csak akkor adakozás 's erény, ha vele másnak használunk, a' nélkül, hogy nekünk, vagy másnak ártanánk. Ha ki adakozásával magát károsítja, nem adakozó, hanem tékozló, 's ha másból adakozik, bizonyosan tolvaj: de a' mellett nem az erény változott vétékké, hanem a' cselekedet már eredetileg vétet volt; mert általa minnagunk 's mások iránti kötelességeinket sértettük. A' második példát illetve: a' háborút annyiban lehet minden esetben károsnak nevezni, a' mennyiben az ember-élet, egészség és vagyon' károsításával van összekötve: de más oldalról, ha arra kényszerítetünk 's a' jogtalan megtámadást diadalmasan verjük vissza, következeire nézve hasznos lehet.

Az „okoskodás' szerközetére“ nézve azt tanítja szerzőnk, hogy minden tárgyat úgy kell előadnunk, mint az a' gondolkodásban „elménkben összeáll.“ „Üres hang tehát, azt következteti, ama' műszeri elrendelés, mellyet sokan javaslanak, hogy t. i. az okoskodás' rende ez legyen: kezdet, megmutatás, végzet.“ Végre, az „okoskodás' előadását“ illetve, azt mondja: hogy az mindennek előtt helyes

legyen, szükségtelen cifraszágoktól ment, hogy ne idézgezzük szüntelen mások' mondásait, hanem min magunk gondolkodjunk stb, mely utólsókban szívesen egyetértek a' szerzővel, jegyzeteimet az előbbiekre alkalmasabb helyre tartván fel, mivel ezennel egyenesen a' szerző második értekezésére,

A' költészet' (poezis) alaptudománya, kell átmennem. Itt a' címhez mellékelt latin magyarázat tartalma iránt nem enged ugyan kétkednem, e' helyett azonban azt kérdezem: helyes-e? lehet-e a' költészetnek tudománya? Ha szellemi munkásságunkat eszményire (idealisra) és valódira (realisra) osztjuk, mint azt egy bíráló előttem, ítéletem szerint helyesen, tévé; 's az elsőbbit megint művészetire és tudományosra: úgy többé zavar nélkül költészet' tudományáról nem beszélhetünk, hanem csak művészet' theoriájáról. Szépliteratura van, mert van tudományos literatura is, azaz művészetet és tudományt magokba foglaló könyvek; de mint a' művészt tudósna nem nevezhetem, úgy azt sem mondhatom, hogy a' művészetnek tudománya van, legalább ez olly logicitlanság lenne, mint más tekintetben, ha p. o. valami folyóiratot így címeznék: „Hírnök. Tudósítások a' művészet, játékszín, társas élet, és divat' köréből“, mert a' játékszín a' művészetben, a' divat pedig az életben ben foglaltatik. Illy logikai jelességek, a' Bécsben most folyó lapok között, ha jól emlékezem, mintegy hatnak homlokeczimén díszelnek.

A' szerző' költészeti theoriája oda megyen ki: az okoskodás a' szép, jó és igaz' ajánlatára, és a' rút, rossz, hamis' elutálására felelte „száraz“: tehát e' tisztet a' költészetnek kell átvennie, mely e' tekintetben úgy is sikeresebb eszközökkel bír. Így tehát ennek nem főleg a' szépet, hanem egyszersmind az igazat és jót is kell tárgyaznia, és pedig, mint ez a' szerző' alkalmazásából kiviláglik, egyaránt; sőt a' költészi művek' bírálgatásában az erkölcsi cél' főtekintete, mi által megint a' művészet és tudomány' határai rontatnak le, sőt némileg azon különbség is, mely elméleti és gyakorlati munkásságunk közt fenáll. Teljes összehangzása munkásságunknak eredeti törvényeivel és céljaival az, mi nélkül emberben tökély nem gondolható. A' mint tehát énelges (subjecti-

vus) tekintetben elméleti munkásságunknak, ezen tökély' megsemmisítése nélkül, gyakorlati munkásságunkkal ellentétben állani nem szabad, 's megfordítva ennek amazzal: úgy tárgyilagosa tekintetben a' munkásságunk által valószínű tárgyoknak sem azon törvényekkel és célokkal, melyek lényünk' eredeti örökös szabályait képzik. A' művészetnek ennél fogva ellenkezni nem szabad ugyan az igazzal és jóval, a' tudománynak a' széppel és jóval, az emberi cselekedeteknek nem a' széppel és igazzal; de mivel gondolkodva nem költethetünk, mivel az igazság egyedül fogalmak által kinyomozható 's magyarázható, képzelődve pedig nem gondolkozhatunk 's a' szépség csak költve képekben előadható, cselekedni pedig csak akarva és ügyekezve lehet, nem pedig gondolkodva és költve: ezekből úgy hiszem eléggé világos, hogy egyenesen és közvetlenül a' művészetnek egyedül a' szép, a' tudománynak az igaz, gyakorlati munkásságunknak pedig a' jó (tágas értelemben, hová a' hasznos is tartozik) lehet főcélja; ámbar, mint mondtam, fordítva (indirect) és közvetve a' művészetnek 's tehát költészetnek is, az igazat és jót lehet, sőt kell, tárgyaznia, mint munkásságunk' többi ágainak is közvetve a' mellékes célokat szükség valószínűsítania, mivel azt összes munkásságunk' teljes egybehangzása úgy kívánja. Mélyebben bocsátkoztam e' tárgyba, hogy a' szerző' alább idézendő művész-bírálati alaptalansága szembe tűnjék, 's ezen, e' lapokban már többször előfordult, kérdés valahára eligazíttassék.

A' költészet' neveit szerzőnk így osztályozza: 1. Egyes tárgyak' festése 2. Dalok 3. Regék 4. Ódák 5. Mesék 6. Gúnyok 7. Drámák. Ki találja itt ki az osztályozás' elvét! 'S aztán a' Kritikai Lapok' logikai leczkéi ellen panaszkodunk!

A' mértéket és rímekeket a' költészetben általában kárhoztatja 's megveti, mivel, úgy mond, sem nem hasznosak, sem nem szépek. Nagy szerepet játszik itt a' szerző' képzeletében, nagyobbhat mint talán a' szerző maga is tudná, egy homályos, fonák eszme a' természetről. A' gondolatok, úgy tanít az „okoskodás' szerközetében“, nem állanak össze mint „kezdet, megmutatás és végzet“ fejünkben; tehát ne is adjuk azokat úgy elé;

a' költészet a' természetből veszi tárgyait, tehát ne vétsen a' hivség ellen, másképp hitelét veszti 's hazugsággá válik; — mi, mellékesen megjegyezve, köznépi képzelet; a' mérték és rím nem természetes, tehát hagyjunk fel azzal. Ha szerzőnk idővel élet-tárgyak' fejtegetésére megyen át — mit ugyan nem ohajtok — alkalmasint a' polgárisodást kárhoztatni fogja, mert hiszen, illy fonák fogalom szerint, ez sem természetes, mint már többekből vitattatott; csak hogy az embernek szintűgy egy természetes erkölcsi és eszes oldala van, mint egy érzéki, minek következtében a' műveltség minden intézetei' lényével szintűgy összeegyezik, mint az evés és ivás. 'S a' szóba vett esetben a' tudomány 's művészet' természete gondolatink' olly elrendelését 's előadását kívánja meg, mint azt külön céljai szükségessé teszik. A' költészet a' szépet nem valósíthatja egyedül belső tartalmával, ámbár ez a' fődolog, hanem külső formái által is. Már a' prosától is az úgy nevezett numerus oratoriust kívánjuk meg; 's a' költészet ne teljesítsen többet? Hogy pedig a' mérték és rím szép, ki vitatkoznék az iránt?

Bevégzem e' két értekezés' tartalma' előadását a' „költészet' története“ néhány helyei' idézetével, azon ohajtással, hogy azok az olvasót, annyi komoly tárgyak' fejtegetése után, szintolly vig kedvre derítsék, mint azt a' bíráló tapasztalta.

A' görög játékszínről ezeket mondja: „Az olympiai játékok 's Athenae' kimívelődése, megvetették a' színjátékok' alapjait is, melyek utóbb, ha tökéletességre nem is, legalább annyira mentek, hogy egy egészzet formáljanak. Nagy szerencsétlenségre a' versmérték volt itt is a' főtekintet. Céljok is el volt tévesztve, mert inkább csak mulattattak mint oktattak és erkölcsítettek. A' mennyiben pedig többnyire csak a' rabszolgák' alávaló vétkeit és elfajulását festegették, vagy azoknak műveletlen elméskedéseikkel akartak mulattatni: ez által célzott tévesztve, inkább rontottak a' helyett, hogy használtak volna, és a' legutálatosabb ízlést terjesztették a' különben szabad és annál fogva dicső nemzet közt.“

Horácztot így ítéli meg: „A' görögök'

elhanyaglása után Horáczt irt a' rómaiak között valamit a' költészet' mesterségéről (de csak mesterségéről) a' Pisókhöz irt levelében; de ezt is felülegesen és rend nélkül, mellyből szintűgy nem lehet kivenni mi a' költészet, mint Cicero' munkáiból azt, mi az ékes szólas.“

A' keresztény világ' literaturája valamivel kimélőbb méltánylást nyer e' minden criticusok' legszigorúbbikától. „A' legújabb időkben, mond, elvégre kezdtek az emberek közül néhányan, de csak kevesen a' költészet' célját által látni, 's munkáikat e' dicső célra intézni. Legjobban ezt még eddig Schiller, Kotzebue és Kölcsey értették, kiknek munkáiktól méltán lehet a' valódi költészet' kezdetét számítani. Ezek is verseltek ugyan, de a' verselésben is nagyobbak voltak az eddigi költőknél, és annak hibáin sokat helyre hoztak.“ Minek, 's kinek hibáin? Homer' 's Shakespearén? 'S Kotzebue? hiszen ez, minden találékonysága 's elméssége mellett, e' magas szellemek' nadrág-foltozója sem lehetett!

A' munkának végén vagyok. Nálunk a' criticusnak még minden állítását okokkal kell támogatnia, másképp a' zsarnokság és dictatori hang' vádját ki nem kerülheti: ez oka hosszúra nyúlt bírálatomnak. Ha németül írok vala, röviden és igenlegesen p. o. így kezdtem, és végzettem volna: Drága Sasku Károly úr! kegyed nagy kedvelője az öngondolkodásnak 's ez előttem igen becses tulajdona: de hogy sikeres haszna léhessen, elébb mind azt ismernünk kell, a' mit a' literatura' azon ágában mások előttünk írtak. A' tudományok jelen korunkban nem egyes emberek' találmányai, hanem a' századok' hagyománya. Min gondolkodásunknak tehát ott kell kezdődnie, a' hol a' világ' tudománya végződik; csak így folytathatjuk előmenetellel a' múlt kortól átadott anyagot, 's válhatunk hasznos munkásai a' literatura' mezejének. Ezt elmulasztva, szükséges alap nélkül vakon okoskodni 's tanítani annyit tesz, mint a' tudományt bölcsőjéhez visszavezetni. Lehetetlen, hogy illy fonák helyzetben, haladó korunkban, tudatlanságunk munkáink' minden zegezugán ki ne kandikáljon, isméreteink silányok, nézeteink ferdék ne legyenek. 'S ha a' mellett min gyöngeségünkre nem eszmélve, még reformatori hangra fakadunk, 's

a' világ' legnagyobb művészeit otrombául megtámadjuk: a' criticának gáncsolását lehetetlen kikerülnünk. A' magyar pedig, szükség' esetében, nem a' legkímélőbb. Maga olvashatta kegyed, drága Sasku úr, hogy e' lapok körből a' felekezetlenséget kiutasíták. Ezen bevett szabály szerint maga át fogja látni, hogy most nekem is föl kell kelnem, és pedig literatúránk érdekében, az úr' munkája ellen: felszólítom tehát e' lapok' minden olvasóit, hogy ezentúl e' jelenleg megbírált értekezéseket ne vegyék és ne olvassák; kiadójoknak pedig tessék a' még hátra maradt példányokat azon helyre vitetni, hol azok még egyedül használhatók — a' fűszerároshoz!

Karácson Tivador.

NÉMET LITERATURA.

Románok és novellák.

- 1) *Der junge Tischlermeister. Novelle in sieben Abschnitten von Ludwig Tieck. Zwei Theile. Berlin, bei Reimer. 1836. n. 8r.*

Tieck' munkáiban a' polgári élet' szemléleti álláspontja ingadozó volt elejétől fogva. Gyakran aristocratiai sympathiákról is vádoltatott e' költő, minek egyedüli okát talán csak azon szépművészeti mázban kell keresnünk, mellyel a' társasági állapotokat bevonni szokta, a' nélkül hogy lényeges oldalukat egészséggel és anyagi valósággal felfogná. A' romantos iskolának ezen öregmestere inkább arról vádoltathatnék, hogy költeményeiben és novelláiban a' polgári életet nem ismeri, nem adja. Phantasia és lyricai melegség kölcsönözték az alaphangokat költői characterének, melly az elsőbb időkben némi érzelembujálkodásra, 's érzelmi élvágyra áradozott szét, utóbb pedig az okoskodásban és elmélkedő életbölcsetségben szilárdabb alapot nyert. Alkatai mindazonáltal nem annyira az élet' tapasztalásain, mint a' literatúrákbelieken épültek; illyesek critikai rokonsága Shakespearrel, kin hajlamát a' cselekvényesre fölelevenítette; szorosabb ismeretsége Cervantessel, ki élt és finomságot kölcsönözött ironiájának, 's más nagy előképek, mik által olly alkotásokra buzdítatott, mellyek a' phantasticai oldalról legalább nem csekély nagyságot értek el, minők p. o. Marlow' és Green' rajzai a' „Költőéletben.“ A' társasági

anyagrészekkel azonban csak ritkán érintkezett olly közéről, hogy meghatározott viszony mutakozzék közte és azon polgári szerkezetek között, mik őt a' valósággal összekapcsolják. Ifjúkori románaiban, névszerint „William Lowellben“ némi hajlandóságot látunk a' legalacsonyabb 's legaljasabb életviszonyokbai elegyedésre, mit inkább genialis cynismusból származtatunk, melly ifjú merészségében még az elvetemültségből is költői szikrákat előcsaholni bátor, 's épen nem demokratiai hajlandóságból, melly őt illyes képek' rajzolatára ösztönzené. E' cynismusból áll Tieckben a' népszerű elem, 's ez némi viszonyban tartja a' költőt a' polgári élettel, de hatása' elsőbb szakában inkább, mint a' jelenben, hol is főleg a' válogatott társaság' költőjének mutatkozik. E' társasági novellákban mindazonáltal nem annyira a' kiszemelt kör' életalakzatait, mint inkább e' kör' társalkodását rajzolja; ez a' „bonne société“ társalkodása, aestheticailag fűszerezve, 's csak „műveltek“ lehetnek részesei.

A' tér és alap, mellyen e' novellák kifejlődnek, nem a' leganyagiabb néha. Még a' későbbiek is örömet a' regé' határába lépnek által, 's „Phantasia“ álmódus költőjére emlékeztetik az olvasót. Valamint az élet csodásan felingerlett pillanatokban álmommá válik, úgy gyakran a' regébe csap által Tieck' poesisában a' valóság. „November' tizenötödiké“ re, e' kevéssé ismert novellájára emlékeztetjük itt az olvasót, mert a' regésnek és valónak elemei olly sajátilag vegyülnek el benne, hogy azt a' legnevezetesebb 's legcsodásabb művek' egyikévé alakítják. Fritzwilhelm, a' főszemély, ki megfoghatlan betegségtüneménye által ad érdeket a' novellának, 's kinek története ezt kifejleszti és befejezi, — egészen regés egy lelemény. A' szín- és virágdús előadás phantasticai korányhoz hasonló, mellynek varázs szürkületén idegen árnyak 's idegen fény játszadoznak át. A' mi túlingerlett van e' különös alakokban, az szintűgy megfelel a' koránytáj' characterének, melly mintegy vinni látszik a' reggel' álmainak nyommasztó ködével.

Midőn az életfelfogásnak e' saját, egyedül csak Tiecknél található, modorját kiemeljük, annál feltetszőbb leszen a' hang' és szerkezet' alapkülönbözősége az előttünk fekvő novellában. Ez a' költő legkorábbi tervei kö-

zé tartozik, 's a' kivitel őt, a' gondolat' első keletkezése óta, 1795től az élet' legkülönbé-
lébb fokain által foglalatoskodtatta. 1811ben
iratott az első rész, 's 1819ben sajtó alá ho-
csátatott, de a' minapában elkészített máso-
dik részszel egyetemben csak most adatott
ki. A' rangviszonyok' 's a' polgári élet' szem-
lélete az indulatpont, 's oda van irányozva
a' mű, hogy a' kézmivesség' poetai és nemes
alkotó részei, még oly fokon is, holott az a'
társasági körök' aristocratiájába egyenjoggal
benyúlik, tüntessenek ki. A' fiatal asztalos-
mesterben egy gondolkozó, mívelt, finom ér-
zéssel és tiszta belátással felruházott indivi-
duumot szemlélünk, ki a' kézmű' szűk sphae-
rájában semmi elnyomatást, hanem jótékonyan
korlátoit területet lát, minden szép emberi
tulajdonságok' csendes kifejtésére. Ezen
mívelt asztalosmestere, ki iskoláit dicsérete-
sen végezte el és Homért eredetiben olvas-
hatja, lelkesedett beszédekben küzd a' czé-
hek' visszaállítatása mellett; ő kiemeli a' tes-
tületek' patriarchalis oldalát, 's ennek befo-
lyását az életre, melly a' kézművességnek e'
rég, költői alakzata által festőileg tagoltat-
tik, holott a' jelen mind inkább növekedő
gyárelet, melly ezer kart alávét egy gazdag-
nak, a' létele' józanon száraz monotonitását ter-
jeszti. A' kézművesi hivatás', nevezetesen az
asztalos' poesisáról Lénárd mester elmélkedik
ekképen: „Még gyermekségemben — így szól
— de jóval inkább az előkorban, a' művész
és kézműves között állott az asztalos, 's fő-
leg ez tökélt el engem, magamat e' hiva-
tásra szentelnem. Már korán elmélkedtem
volt arról, mi nemes legyen amaz ösztön az
emberben, melly az elkerülhetetlenül szüksé-
geshez még a' szépség' bizonyos járulékát ad-
ja, úgy, hogy a' gazdagabbnak és míveltebb-
nek még csak egy bútora sincs, melly hoz-
záadott díszítmény által magasabb művé ne
váljék. Ezen szépség- és művészetösztön,
mellyet örömmel és fölmelegedve szemlélünk
mindenütt, ama' kellemes talányt teszi a'
világot, mit annyian fel nem fogni látszanak.
Mert ha a' magasabb művészet szabadon le-
beget, a' legtisztább aetherben, önmagával
megelégedve, és csak szépség és elragadás
által hat az ember' legnemesebb, legtitko-
sabb erőire, 's így közvetve arra is, minek
kormányoznia és magasbitania kell a' vi-
lágot, — van neki még egy becsmérlett,

mintegy megtagadott testvére, 's ez közvet-
lenül részt vesz az élet' szükségeiben és gyá-
szában, 's bár mi szomorítson, vagy terhel-
jen, csendes derűtségével vigasztalni akar
bennünket. Ezen mind inkább eltűnő kedv,
mellyet elődeink oly nélkülözhetlennek tar-
tottak, melly egyszerű ünnepeikben nem rit-
kán gyermekileg és bohóképen nyilatkozott,
mellyen a' mi bölcsességünk mosolyog, és tö-
kéletes eltöröltetése által segíteni kíván; ez
az ösztön sok vidékekben képleteket farag az
ekére, Frankenben tarka színekkel festi be
a' marhák' homlokigáját, a' pásztort ez ösz-
tönzi, hogy fakupáját 's botját lombozattal
felczipfrázza, fenyűágakkal és virágfonadékkal
ez díszesíti bizonyos évszakokban a' szobát;
ezen ártatlan, szeretetre méltó ösztön nekem
mindig oly tisztán emberinek látszott a' bölcs,
uralkodó, gazdag, vagy azon affectált művé-
szetemberek' ellenében, kik csak hallomás'
utján szereztek magoknak utánozott enthusi-
asmust, és soha megismerni, vagy megérteni
nem akarják azon képzésösztönt, mellynek
föld, víz és lég gyanánt kell szolgálnia a' való
művészetnek, hogy az csirázzhasson és növe-
kedhessék.

A' czéhes, kézműves és polgári étellel csak
a' novellának első része foglalatoskodik kö-
zelebről; a' másodikban társasági és aristo-
cratiái viszonyokat látunk, 's a' polgári hiva-
tásának eltitkolásával áthelyezett fiatal asz-
talosmestert közepettők. Armida' varázskerté-
ben találjuk őt, odaengedtetve ama' felsőbb
életalakok' csábjainak, kik, főleg az asszo-
nyiak, saját, magasabb kecsét nyernek az
atmosferaétól, melly alatt léteznek. Az asz-
talos, kiben a' kézművest nem sejtítik, ve-
szedelemben forog csatáját ezen finomabb
társasági életképekkel, kik őt varázshálóval
fogták körül, kárvallással kiküzdeni, midőn
honn maradott, szeretetre méltó, egyszerű
nejének egy levele, kedves, polgári csevegé-
sével, saját sphaerájára emlékezteti. A' fiatal
asztalosmester műhelyébe, gyalújához vissza-
tér, 's itt feltalálja ismét lételeének súlygye-
nét, mellyből oly viszonyok által emeltetett
vala ki, miken szellemileg ugyan erőt fogott
volna vehetni, de mik őt munkássága' harmo-
niájától, 's így szerencsésjétől megfosztaná.
A' helyzetnek ezen egyszerű ide 's tova moz-
dulása az egyetlen egy dialecticai kifejlődés
e' költemény' eszméiben és történeteiben,

melly is, Tieck' szokása szerint, különben csak beszélgetésekből és elméletekből szerkeződött. —

Novellánk még a' játékszínnel is foglalkozdik, olyképen, mint azt Tiecknél már megszoktuk. Götznék egy falusi kastélyban, előkelő társaság általi, előadása alkalmul szolgál számos beszélgetésekre és elméletekre, mik a' színészetet, a' színi valósítást legjobb nemét, 's a' drámai művészetet tárgyazzák. Itt is előáll dramaturgiai kedvencz-eszméivel a' szerző, hogy t. i. a' szín' külsejét a' shakespearei időkör' egyszerűsége és példányszabása' szerint kellene idomítani. Sok olyas van e' színészeti vitatásokban, 's főképp' az első rész' terjedelmes kivitelében, mi már tökéletesen elavult, 's mi a' munka' eredetszakára emlékeztet. Effélék által csak öregből az unalom, mellyet amúgy is gazdag mértékben áraszt olvasójára e' költemény.

63.

Bibliographia.

- 1) *Catalogus codicum MStorum bibliothecae palatinae vindobonensis. Pars I. Codices philol. latini. Digessit Steph. Endlicher. Viennae, apud Beck. 1836. kis fol. X és 401 l.*

E' becses munka a' bécsi csász. kir. udvari könyvtár' épületének képét viseli czímlapján, különös kezességeül, hogy status-költségen jelent meg. Dietrichstein Móricz grófnak van ajánlva, ki mint a' bécsi csász. kir. udvari könyvtár' praefectusa az alája rendelt személyzetet új életre hozá, 's az intézetnek mind a' foglalkozási rendben, mind pedig valamennyi könyv' fensőbb haszonvetőségében maradandó hírt szerzett. Ezen igen fáradalmas munka' szerzője mindjárt az ajánlásban megvallja, hogy azt csak e' nagy Maecenas' akaratja szerint 's őtalma alatt teljesíthette, ki ha udvari tisztségre leendő előmozdittatása által a' cs. kir. udvari könyvtár' praefecturáját elhagyandja, a' tudományok lényeges veszteséget fognak szenvedni. Az előbeszédben azt mondja a' szerző, hogy ezen kézirat- 's könyvgyűjteményről már híres tudósok adtak leírásokat, mellyek nekik a' tudományos köztársaságban halhatatlanságot szereztek. Lambeccius, Nessel, Kollár és Denis régiebb tudósokról sem felejtkezvén meg, Gentilotti, Fortosia, Heyrendach, Schwandner, Copitar és Eichenfeld' érdemeiről emlékezik, valamint gr. Dietrichstein' szilárd akaratjáról is az igen megszorított kéziratok' új mutatójának készítése 's közrebocsátása iránt, mellynek eredményét e' munka teszi.

A' cs. kir. udvari könyvtár' latin philologiai kéziratának osztályát, két kötetben, minő az egyik előtünk levő, reményli adhatni. Az egyes kéziratok' leírásában a' kort, terjedelmet 's a' különösségeket, kiváltképp pedig a' föl- 's aláírásokat vév tekintetbe, 's hol szükségesnek látta, a' codex' terjedelmét 's végét is közlé. Hol ennek sorsáról különös körülményeket adhatott, ezeket is hozzá toldotta. Az egyes codexek' leírásának mindenik osztálya más betűkkel van nyomtatva; mi az egyes viszonyok' fölkeresését igen könnyíti.

1.

Literaturai mozgalmak.

Legújabb jelenetek. — Leírása az egész ismért föld-kerekiségének. A' leghitelesebb leírásokból kiszedte és honni nyelvre fordította *Hodosi Bende László*. Pozsonyban, Landes Józs.' tulajdona. 1837. n. 8r. 220 l. 54 kr.

Az erdélyi nagyfejedelemség' rövid földleírása alsóbb iskolák' számára. *Benigni József* német dolgozása szerint. Kolozsvár, az ev. ref. főiskola' ny. intéz. 1837. 8r. 32 l.

Az erdélyi nagyfejedelemségben a' perfolyamatokban előforduló lépéseknek és törvényes cselekedeteknek négy darabokból álló táblái. Összeszedte *Vargyasi Szolga János*. Második javított kiadás. Hely és név nélkül, fol.

Keresztjén erkölcsstudomány. Készítette *Zsarnay Lajos*, a' sárospataki ref. anyaszkola' predikátora, a' papi és erkölcsstudomány' rendes professora. S. Patakon, ny. Nádaskay Andr. 1836. 8r. 316 (és 8) lap.

— Codex diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus et Civilis. Studio et opera Georgii Fejér Bibliothecarii Regii. Tomi VII. Volumen IV. Supplementare. Accesserunt Dissertationes de Rebus Hungariae veteris. Budae, typis reg. scient. Universitatis Ungaricae. 1837. n. 8. 1 ft. 30 kr.

Írói ellenmondás.

A' „Szófüzér“ harmadik kiadása tudtom 's jóváhagyásom nélkül történvén, sőt mi több, annak bővítése a' kiadó által idegen kezekre bízván, minthogy abba olly szavak is vétettek föl, mellyeket én sem tájzavaknak, sem óságukból fölélesztetteknek nem ismerem, hanem a' Bővítő által koholtaknak, még pedig nyelvtudomány- 's jóhangzat-ellenesen koholtaknak, tartok: nyilatkoztatni, hogy én Szófüzértem harmadik kiadatát, mint idegen kéz által megkorcsosítottat, máv-vennek el nem ismerem, 's az illy írói bitorlásoknak mindenkorra ünnepélyesen ellenmondok. Fölszólitom egyszersmind a' munka hirdetése alatti G. N. betű névjeles urat, nevezze meg magát nyilvánosan, 's adja elő azon okokat, mellyeknél fogva jogosítottnak érzi magát, az én megbízásom vagy fölhatalmazásom nélkül, munkámon olly változtatásokat tenni, mellyek, mint szerzőnek, egyedül csak nekem szabadosak. Költ Pesten, tavaszutó 18kn, 1837.

Kunoss.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHADEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Pesten.

Junius' 6d. 1837.

22. szám.

Tartalom: Német literatura. Természeti tudományok. Gehler, Marbach és Dove-Moser' physikai táraik (*D. Vállas Antal*), 175. l. Történettudomány. Wachsmuth' europai erkölcstörténete, 179. l. Magyar literatura. Románok és novellák. Széplaky' Pillangója (*Szontagh Gusztáv*), 180. l. — Literaturai mozgalmak, 181. l. —

NÉMET LITERATURA.

Természeti tudományok.

- 1) *Johann Samuel Traugott Gehler's physikalisches Wörterbuch. Neu bearbeitet von Brandes, Gmelin, Horner, Muncke, Pfaff. Erster — achter Band. A—S. Mit Kupfertafeln. Leipzig bei Schwickert. 1825—1836. 8. Az I., III., IV., V., VII. kötet két két részben (Abtheilung), a' VI. háromban, A' hatodik kötet' harmadik része még nem bocsátott közre.*
- 2) *Populäres physikalisches Lexicon, oder Handwörterbuch der gesammten Naturlehre für die Gebildeten aus allen Ständen von Dr. G. O. Marbach. IV Bände. Mit Kupfertafeln. Leipzig bei Otto Wigand, 1833—1837. 8.*
- 3) *Repertorium der Physik. Enthaltend eine vollständige Zusammenstellung der neueren Fortschritte dieser Wissenschaft. Unter Mitwirkung der Herren: Lejeune — Dirichlet, Jacobi, Neumann, Riess, Strahlke, herausgegeben von H. W. Dove und L. Moser. I. Band. Allgemeine Physik, mathematische Physik, Galvanismus, Electromagnetismus, Magneto-electricität, Thermomagnetismus. Mit zwei Kupfertafeln. Berlin, Veit und Comp. 1837. 8.*

Gehler' munkája (e' czím alatt: *Physikalisches Wörterbuch, oder Versuch einer Erklärung der vornehm-*

sten Begriffe und Kunstwörter der Naturlehre, stb.) először 1787 — 95 bocsátott közre, VI kötetben, Lipszéban, 8. 'S már akkor is legjobbnak, legczélszerűbbnek ismertetett el, mint a' millyent csak német szorgalom és munkásság adhata. Mert a' Dictionnaire universel de Mathématique et de Physique, stb. Paris 1749, és Brisson' szótára (*Dictionnaire raisonné de Physique. Paris 1781.*) már megavultak volt. Gehlerre következett Németországban: Fischer's physikalisches Wörterbuch, oder Versuch einer Erkl. der vornehm. Begr. und Kunstw. der Naturlehre, sowohl nach atomistischer, als auch nach dynamischer Lehrart betrachtet, stb. Göttingen 1798—1804, V. kötet, 8., 's későbbben még toldalékkötetek, Francziaországban pedig az: *Encyclopédie méthodique*, par Monge, Cassini, stb. 1793—1822; Angliában végre Hutton' *philosophical and mathematical Dictionary*-je (London 1815). Fischer óta tehát a' német tudós közönség egy nagyobb terjedelmű physikai encyclopaedia' hiával volt. Ez eleinte nem látszott olly nagy szükségnek, mert volt idő Németországban — a' jelen század' elején — mellyben mindenki vilá-

got teremthete, természettörvényeket alkot-hata bámulatra méltó merészséggel, 's melly-ben állítások, mint a' millyenek a' követke-zők, napi renden valának: „Ha minden és — anyag, azaz az egész mindenség, egybeadat-nék, az összet = ez volna. A' kör a' létnek (sein), az ellipsis pediglen az alakulásnak (werden) symboluma. Ezen állítás' megmuta-tása már-Kepplerben találtatható. Az építés' mestersége fagyott (gefroren) muzsika. A' my-thologia' istenei, szellemei, létszeres, töké-letes crystallizatiók voltak. A' reproducáló erő az izgatás' (Irritation) szögének átlója (Diagonale). A' mindenség mágnes, melly az idealismus felé hajlik. A' mindenség merővé vált (solidifirt) isten. Melegany = nehézség. Nem a' földvonzás annak az oka, hogy anti-pusaink földtekénkről nem esnek le a' világ-terbe, hanem a' relativitas. Gehler VII, 548. Ezen időszak' végével összeállottak a' né-met természetvizsgálók' legjelesbei Gehler' munkájának átdolgozására. Észrevették ők mindjárt, hogy, miután a' tudomány olly any-nyira haladott volt, historiai adatokon kívül, Gehler-ből alig fognának valamit használ-hatni; a' régi nevet azonban, szinte hála' és tisztelet' jeléül, megtartották.

A' jeles munka, melly nélkül ma egy ter-mészetvizsgáló sem lehet el, nagy dicsérrettel fogadtatott Németországban, és a' többi mí-velt nemzetektől. Ámbár első kötetei, a' tu-domány' mai sebes haladását tekintve, már némileg megavultak; az egész azonban szá-mos physikai könyvek' megszerzését szükség-telenné teszi, 's az említett hiány legna-gyobb részint az által pótoltatik ki, hogy a' későbbi kötetekben, hol rokonnemű tárgyak-ról van szó, az előbbiekre tartozó újabb föl-fedezések is elég hosszasan említetnek. Aztán azon része a' munkának, mellyben épen most bővebb és mélyebb vizsgálat alatt levő tár-gyakról szólani kelle, mint a' millyenek: a' magnetismus általában és a' föld' magnetis-musa különösen, csak az imént bocsátott közre. Ennélfogva tehát a' munkát, legalább érdekesb részeire nézve, egészen újnak ne-vezhetni — és sem a' német, sem pedig más nemzet' literaturája jobb, terjedelmesb és ala-posb physikai encyclopaediával nem bír.

Egyes czikkelyek' megbirálásáról, vagy csak rövid ismertetéséről itt szó nem lehet. Elég legyen érintenünk, hogy a' tudni vágyó

itt összeállítva találja a' legújabb és legrégi-ebb kor' ebbeli munkálkodásait; hogy alig fog találhatni kérdést, melly a' tudomány' mostani állapotjához mérve, itt tökéletesen meg ne volna fejtve. Pusztá mathematicai spe-culatiókba soha sem bocsátkoznak a' szerzők, 's úgy látszik, mintha főelvök volna, legin-kább olly tanítmányokra figyelmezní, mely-lyek tapasztalatok által megmutathatók, 's kevesbbé arra, mi legnagyobb részint számo-láson épül. Azonban csak a' még hátra levő kötetek' megjelenitével fogjuk megítélhetni, mennyire hódolnak ők a' számok' varázs tu-lajdoninak; mert az optica' legérdekesb tár-gyát, a' hullámtheoriát, még mindig csak várjuk.

Ezt mindazonáltal nem úgy kell érteni, mintha akárki, előkészület nélkül is, kezébe vehetné a' szóban forgó könyvet. Sőt hihető, hogy hazánkban sokan lesznek, talán mathe-sis' tanítói is, kiknek a' munka' mathematicai, tehát legnagyobb és legérdekesb része épen érthetetlen. Ezen nem kell csodálkozunk, ha iskolai rendszerünket szorosabban vizsgáljuk, 's a' tudós külföld' intézeteivel összehasonlít-juk — azon kell csodálkozunk inkább, hogy ez maiglan is így van — — — Addig tehát, míg a' kívánt reform létre hozatik, ajánljuk, előkészület gyanánt, a' következő munkák' szorgos tanulását:

α) Boucharlat, *Théorie des Courbes et des surfaces du second ordre, précédée des principes fondamentaux de la Géométrie analytique. Seconde éd. Paris 1810.*

β) Ugyan az, *Éléments de calcul différentiel et de calcul integral. Quatrième éd. Paris 1830. Németül. Mainz 1823.*

γ) Ugyan az, *Éléments de mécanique. Seconde éd. Paris 1827.*

Boucharlat azon mathematicai írók' egyike, kik előadások által a' legnehezebb tárgyat is könnyebbé 's megfoghatóbbá tehetik. E' három iromány egyfelül öntanulás, másfelül pedig magyarra lefordítás végett elég-gé nem ajánlható.

Minél tudományosabb és kielégítőbb az imént általában ismertetett munka, ha csak a' tudós világot tartjuk szem előtt, annál na-gyobb szükséggé vált egy olly munka' közre-bocsátása, melly a' középosztály', az ipar' és kereskedés' emberei' érdekeihez mérve, azt adná leginkább népszerűen és közértelműleg,

mi a' mesterségekben és művészetekben mindennapi alkalmaztatást enged. Mert ma már tagadni nem lehet, hogy a' természet' törvényeinek helyes alkalmazása, az erővel való gazdálkodás, valamint egyes emberekre, úgy egész nemzetekre nézve, gazdagság' és hatalom', tehát polgári és házi rény', erő' és jólét' kútfeje. Hogy a' természettudományok' mivelése szép következetekkel jár, megmutatják mások közt Angol- és Franciaország is. A' kis Albion ma a' nemzetek' lajstromában legelső helyen áll; gőzerőművei 400 millió kéz helyett dolgoznak; hajói az atlanti és csendes tengeren, az éjszaksarkon és Újhollandiában; gyarmatai a' világ' minden részeiben; kereskedése a' legkülönbözőbb nemzetekkel. Franciaország, melynek kiterjedése és népessége kisebb az austriai birodaloménál, annyi megsemmisítő phasis' és háború' daczára státusadósságait részint már lefizetheté, 's kormányának minden esztendőben 1000 millió franczal adózhatik. Ha kérdezzük: miért? a' felelet igen egyszerű 's azt itt olvasóinkra bízhatjuk. E' szép példákat követték későbbben a' német szövetség' némely státusai is, nevezetesen Poroszország és Austria. Nem igen messze vannak még amaz idők, melyekben Poroszországnak hajótörést kellett szenvednie, ha nem támad vala a' kormányon egy igaz hazafi, Hardenberg, bölcs rendelkezései által hazájának új életet, önmagának pedig halhatatlan dicsőséget eszközöndő. Szelleme sokáig kíséré a' porosz státushajót, 's kíséri még most is — 's e' szellem a' polgárisodás', az ipar' és kereskedés' szelleme. Következésében föléledt a' gyakorlati 's mindennap alkalmazható ismeretek' szeretete, a' természettudományok' bővebb és közönségesb tanulása és üzése. Austria az időszellemnek 's saját érdekeinek hódolván, olly időben, melyben áldozatokról álmodni is alig leheté, olly időben, mondom, alkotá a' roppant bécsi polytechnicumot. Elfelejtethetetlenek ama' szavak, melyek az alapkő' letétele' alkalmával (a' cs. k. Főlség önmaga tevő le) oklevélben a' köüregbe tétettek:

Als Denkmahl Meines Strebens, wissenschaftliche Aufklärung unter allen Ständen der österreichischen Staaten zu verbreiten, und insbesondere die gemeinnützige Ausbildung Meines lieben und getreuen Bürgerstandes

zu befördern, habe ich diesen Grundstein im Jahre Eintausend achthundert sechzehn den XIV. October Eigenhändig gelegt und eingemauert.
Franz.

Azonban, bármint törekedtek is némely kormányok polytechnicumok' alapítása, vagy a' természettudományok' polgáriskolákba és gymnasiumokba behozatása által segíteni; egy olly munka, mely ama' hasznos ismereteket, melyek száz meg száz kötetekben elszórva és legnagyobb részint az analysis' zára alatt elrejtve tartatnak, összesen és a' német polgárnak is elég világosan magában foglalná, napról napra érezhetőbb szükséggé vált. 'S íme előállt a' munkás és nagy tudományu Dr. Marbach, 's habár szemére vetették is, hogy elődeit, leginkább pedig Gehler' szótárának szerzőit, néhol szóról szóra használta, ez szégyenére nem, sőt, minthogy legtöbbször igen célirányosan történt, dicséretére szolgálhat. Mi még hozzá adhatnók, hogy több helyt tapasztaltuk, miképen Marbach szorosán physical tárgyakban Baumgartner' (Die Naturlehre nach ihrem gegenwärtigen Zustande, mit Rücksicht auf mathematische Begründung. Supplementband, den mathematischen und experimentellen Theil enthaltend. Wien 1831.), a' csillagászatban pedig Littrow' (Populäre Astronomie. II Theile. Wien 1825.) szavaival él, ha ez vagy olly gyakran, vagy olly módon történt volna, hogy Marbachot csupa utánzónak bélyegezni lehetne.

A' munka' czíme ugyan: Populäres physikalisches Lexicon, de ezt azon értelemben kell venni, melyben az utólsóban érdeklett könyv: Népszerű csillagászat. Németországban az elemi mathesis minden polgáriskolában, minden gymnasiumban tanítatik, 's általában, fájdalom! nagyobb sikerrel, mint nálunk a' főiskolákban. E' szerint tehát népszerű az, mi az analysis' titkos tanítmányait nem teszi föl, 's csak a' mellett marad, mi nekünk a' legfőbb, 's mit ha tudunk, gyakran min magunknak is tudósoknak látszunk. Oh barátim! atyámfiai!

Vt te ipsum serves non expergisceris?

Atqui

Si noles sanus, curres hydropicus!

De hogy elszomorító képzetektől ismét a munkára térjünk vissza, azt lélekismeretünk szerint mindenkinek ajánlhatjuk és ajánljuk, ki az elemi mathesist bírja. Látni fogják az olvasók, mely kimondhatatlanul hátra vagyunk, mi, kiket eddig elé nagyobb részint a' már ifjúságában is megavúlt Tomcsányi vezetett. Látni fogják, 's reménylem, megmagyarázhatatlan belső örömmel, mely csodatiünemények, mely termékeny titkok rejteznek a' természetben — részint újak, részint egy két évtized óta tudottak; nekünk azonban ezek is újak. Szabad legyen például felhoznom a' világ' (lumen) azon tiüneményeit, melyek Young' ideje, tehát mintegy 30 év óta, majdnem szüntelen mozgásban tartották a' tudós világ' választottjait: az elhajlást (inflexio s. diffractio luminis. Némely tiüneményei olly régiek, hogy Tomcsányi is említi!), a' sugártalálkozást (interference), a' polarisatiót és kettős sugártörést. Ámbár ezen tiünemények' kimerítő magyarázata sokkal elvontabb ismereteken alapúl, mintsem hogy azt, habár német értelemben is, népszerű physicába fölvenni lehetne; az újabb idők azonban itt is olly sokat könnyítettek, hogy az olvasónak, ha Marbach' illető cikkelyeit, melyek nagyobb részint Pouillet (Éléments de physique experimentale et de météorologie. Paris, 1828. Újabb kiadás: Paris, 1832) után dolgoztattak, figyelemmel és átgondolva olvassa, kielégítő képzeteket ígérhetünk. A' ki pedig kevesebb elégszik meg, olvassa a' következő munkát: Die Lehre vom Lichte, nach dem neuesten Zustande der Wissenschaft, zunächst für das Bedürfniss gebildeter Stände, von Aug. Kunze, Dr. der Phil. Prof. der Physik zu Lemberg. Lemberg, Stanislawow und Tarnow. 1836.

Vannak a' tudománynak még más valóban közértelmű és igen érdekes oldalai is — a' sulytalanokat értem, a' chemiát és a' meteorológiát. Ezekben bámulatos sebességgel halad a' tudós külföld, temérdek itt a' tolongás, 's örök mozgásban vannak a' hierophantok, mint szinte egy nagy ünnep', egy nagy fölfedezés' előnapján. Hivatalos erre nemzetem is, habár nem mint papja, legalább mint nézője a' mindent teremő Physis' nagy ünnepének. Az általános érdekhez járul tehát most az is, hogy nem sokára új csodákat látandunk magunk

előtt föltűnni — 's mely szép azokat illő késülettel nézni, vizsgálni!

A' ki pedig, a' tudomány' belső szépségeit és kellemeit megvetve, csak azt ohajtana birni, mi a' mesterségeknek és művészeteknek anyagi alapúl szolgál; a' ki az újabb kor' legfontosb találmányait, a' gőzerőművet, a' vízszajtót stb. közelebből ismerni kívánná — annak is Marbach' könyvét ajánljuk, mint a' melyből az érintett tárgyakkal legkevesb munkával és fáradsággal megismerkedhetni. Ez is czélja, ha nem egyedüli, legalább egyik főczélja a' derék munkának, hogy a' német polgárt megismertesse a' jólét' amaz emelcsőivel, melyek' segítségével emelkedtek föl ama' bámulatos magasságra Francia- és Angolország. A' gőzerőmű' cikkelye terjedelmesen, de tömötten adja elő az újabb és célirányosabb constructiókat, legnagyobb részint Tredgold' (Traité de machines à vapeur, et de leur application à la navigation, aux mines, aux manufactures etc. Traduit par Melles. Paris 1828. 4.) dicsért munkája szerint; az eredményhatás' kiszámítása elég világosan 's majdnem nekünk is közértelműleg tanítatik — minek következésében 's meggyőződésünket követve bizonyossá tehetjük az olvasót, hogy Marbach' mellett alig szorúlанд Lardner' Bernouilli' stb. könyveire. 'S ha valamin kifogást tenni szabad, az csaknem szorosan physical tárgyakban történhetnék. Ugyan is a' szerző munkája' használhatóságát emelhette volna, ha a' mai nap olly fontos chemiai tárgyakra nagyobb figyelemmel volt volna — mi azonban a' physicosok' értelmében, azoknak közmegegyezése szerint történt.

Bármely tökéletesek legyenek is Gehler' és Marbach' szótárai, néhány esztendő', sőt némely tárgyokban néhány hónap' lefolyta után, hiányosaknak, tökéletleneknek kell lenniök. Birnak ugyan a' műveltebb nemzetek olly folyóiratokkal is, melyek egyes tudományok' haladásait jó korán közlik, 's így van nevezetesen a' természettudomány' ügyében is. De minthogy e' folyóiratok néha érdekest érdektelennel, amazt gyakran röviden, ezt úntig terjedelmesen adják, különösen pedig, minthogy a' szerkeztetők egy ágát a' tudománynak a' többiek' kárával kedvelik, 's mindennek mindent jártni 's olvasni nem lehet — hálaérzéssel vesszük a' berlini Reper-

toriumot, melynek belső becséről a szerkeztetők neve is kezeskedik. Célja azzá lenni, mi a tudós publicumnak az imént Fechner' Repertoriuma volt. Sőt Fechner, ki most más munkákkal foglalkozik, maga szólítja föl Dovét, hogy a' tőle annyi sikerrel kezdett munkát folytatná; mit Dove tudós társaival, kiknek nevei a' címlapon láthatók, végre magára vállalt. A' munka elkerülhetetlenül szükséges azoknak, kik a' külföld' munkálatival megismerkedni kívánnak, a' nélkül, hogy a' főntebb érintett folyóiratokat járathatnák.

Ez első kötetben, mások között, figyelmessé tesszük a' magyar olvasót Gintl' (az imént a' bécsi egyetemi professor' segéde, most graeci prof.) thermo-barometer-ére, mint a' melly által a' magasság-mérés (hypsometria) egészen új alakot vesz magára; és még inkább Lejeune - Dirichles' következő fölírású cikkelyére: Kénylegi függvényeknek sinus- és cosinussorok általi kitételéről (über die Darstellung willkürlicher Functionen durch Sinus- und Consinusreihen). A' sulytalanokban teljesen összeállítvák a' nagy Faraday' újabb fölfedezései, valamint az, mit Nobili', Ritchie', stb. munkásságának köszönhet a' legújabb kor. Sajnálkozunk, hogy Melloni' tapasztalatai, mellyek a' meleg' és világ' hasonlóságát illetik, 's mellyeknek következtetésében ezentúl a' meleg' polarisatiójáról is szólhatunk, a' második kötet számára félre tétettek.

D. Vallas Antal.

Történettudomány.

8) *Europäische Sittengeschichte vom Ursprunge volksthümlicher Gestaltungen bis auf unsere Zeit, von Wilhelm Wachsmuth. Vierter Theil, das Zeitalter des Verfalls mittelalterlicher Zustände. Leipzig, 1837, bei Wilt. Vogel. n. 8r. VIII és 832 l.*

E' munka, így szól Pölitz annak megismertetésében, dicséretesen csatlakozik azon kevés elődeihez, mellyek által a' középkor' világa nemcsak helyesh, hanem egyszersmind magasb álláspontból is fogatott fel. T. i. nem tekintvén ezen ezeréves időszaknak az úgy nevezett világtörténetek' régiebb írói által lett elhanyaglását, mert ők abban keveset találtak az „isten' népéről“ 's még kevesebbet a' classicai philológiáról, mintegy 20 év előtt a' megállapodás' emberei' részéről egy saját ked-

velése kezdődött a' középkori hűbér-rendszer' 's egyházkormány' eredete' nyomozgatásának. Szép, részint föllengős és dagályos, szólásmódok között kell vala századunkhoz nem illő dolgoknak korunkba beoltatnia. Amde Németországban ez csak addig sikerült (mert Angliament maradt e' történetirási náthahuruttól, mint Hallam, Gibbon 's mások bizonyítják), míg, egyebek között, kiváltkép Schlosser, Rehm, Luden, Kortüm és Wachsmuth a' középkor' világát, részletes kidolgozásra nézve, a' tökéletes, tudományos studiumok' körébe nem vonták, 's névszerint az utolsó a' legszebb férfikornak több éveit ezen időszak' kidolgozására nem fordította.

Valóban, olly alapos buvár és politicalag világos fej, mint a' szerző, nem mindent talál jelesnek, annyival kevesebbé korunkhoz illőnek, mit a' középkor' népei és országai eleven ifjú életök' legbelső aknájából előhoztak; csak egy újabb kor' kifejlésének kezdeteit leplezile az olvasók' szemei előtt, gyakran meghomályosítva a' korábbi durvaság' maradványai, az alig kezdődött jó 's valódinak feltartóztatlan elfajulása, 's Rómának a' polgári kormányba elegyedése által. De főérdeméhez számítja ref., hogy a' szerző mindenek előtt a' történetirati valósághoz, a' tettdolgok' kipiperézése 's elmesterkélése nélkül hív marad, 's hogy a' közép és újkor közötti pragmaticai összefüggést a' negyedik földrés'z fölfedeztetésétől fogva mintegy megjelenesíti, mert a' historia egy continuum, hol egy mindig gazdagabb jövőndőség' csiráira a' közvetlenül elmúlt időben nem lehet nem ismerni.

De leginkább az által különbözteti meg magát e' munka, hogy szerzője az europai erkölcsök' történeteit veszi legközelebből szemügyre, 's nem csupán a' tulajdonkép political történetirat' tettdolgait csoportosítja össze észszerűen, hanem a' szellemi élet', a' kezdődő tudomány' 's művészet', és az erkölcsi szabadság' országába is (a' századok' folytában hatalmasan változó vallási és státuspolgári érdekek szerint) bevezet, 's világosságot és árnyékot valóság- 's hűséggel advissza. A' szerző egy év alatt ígéri a' következő rész' kiadatását, melly az europai erkölcsörténeteket a' francia forradalom' kitöréseig folytatandja. Referensnek nem volna ellenvetése, 's e' dús tartalmu munka' olvasóinak helybenhagyására számol, ha azt állítja, hogy ezen időszak' mul-

hatlanul két kötet' terjedelmét kívánja. Különben az öreg Meusellel el kellene mondania: „copia me perdit.“

Az e' kötetben folyton folyó egész munkából a' szerző itt a' hatodik és hetedik könyvet adja; a' hatodikban: a' középkori állapotok' romlásának időszakát általában; a' hetedikben: az európai státusokat 's népeket különösen ez időszakban. Természetesen nyugati Európa 's Németország aránylag nagy helyet foglalnak el. De csakugyan itt is van a' középkor' második szakaszában feltörekvő erők' forrongásának 's kifejlésének tulajdonképeni középpontja, miután a' Hohenstaufenház' mulékony rénykora örökre elenyészett; e' mellett azonban fejtetlen kérdés maradand; milly sorsokon, milly kifejlésen ment volna keresztül Német-, Olaszország 's az egész európai műveltség, ha VI. Henriknek sikerül, a' német koronát dynastiájában megörökíteni.

Nyugati Európa, a' pápai birodalom 's keleti Európa azon főpontok, melyek szerint a' szerző ezen időszak' történeteit leírja. Nagyszerű characterek ezen időszaktól nem idegenek; munkálnak a' státusok' csúcsán, a' csatamezőkön, az egyházi gyülekezetekben 's a' gyakran szorongatott Vatican' titkaiban, melynek kormánya sokáig Avignonban állott. De hatékonyságok többnyire nem közönséges, csak részletes; mivel a' középkor' egész második fele tulajdonkép a' részletességek' nagy tére, hol az egyes népek és státusok legközelebből saját belső fel- és kiépülésökről gondolkodnak, a' nélkül, hogy a' többi népekkel, kivéven ellenségeskedések 's háborúk, hit- és örökösödési ügyek által kényszerítve, megismerkednének. Ámde annál nagyobb a' történetíró' érdeme, ha a' hű felfogás' és tárgygyal-bánás' történetírató művészsége által a' részletességek' ezen tömegeibe egységet hoz be; 's épen ebben áll e' munka' fő érdeme.

jónak valószínűsítésére, létünk' boldogsága 's nemességére egyesül. Teljesen kifejlett nemzeti literatúrának ezen viszonynál fogva tehát csak azt lehet mondani, melly olly tudományos és szépliteraturai remekekkel bír, mik a' művelt külföld' hasonnemű műveivel kiállják az összehasonlítást, 's benne egyszersmind a' világliteratúra' remekei hű 's jó izlésű fordításokban meghonosódtak; mert egyedül e' kiterjedésben, a' haladás' e' fokán, lehetséges tökéletes eszköze az a' nemzet' tudománya, izlése 's nyelve' művelődésének.

Milly messze állunk még e' ponttól? nem szükség kimutatnunk; de ismernünk kell a' hiányokat, ha rajtok segíteni akarunk. Nemzeti academiánk e' nézetektől indítva, fényes dijakkal segíti elő az eredeti munkák' iratását, de a' fordításokat sem feledi el, áttétel végett kijegyezvén a' világliteratúra' legérdekesebb remkeit, 's a' szerencsés dolgozatokat maga költségein nyomtatván. Ez úton már több becses munkákat nyertünk, de, fájdalom, annál kevesebb történt az academia' körén kívül: ha t. i. nem a' mennyiséget, hanem a' válogatás', a' fordítás' és nyelv' becsét tekintetbe vesszük. E' kevés közé pedig méltán számíthatjuk a' „Pillangó“ cím alatt megindult gyűjteményt. Céljával ennek legjobban előszavából ismerkedünk meg, melly már a' benne kijelelt néhány korirányos igazságokért is megérdemli a' közlést.

„A' kiadó, így szól ez, ügykezett e' kisded gyűjteményben olly elbeszélésekkel ajándékozni meg olvasóit, melyeket, a' mellett hogy érdekes tárgyúak, 's minden körü által szív' kára nélkül olvastathatnak, művészi tökély az elrendelésben és előadásban ajánlanak, 's gyönyörködtető tulajdonságaikon felül, ifjú költőinknek, kik erejüket a' művészet' ezen szinte nehéz nemében kísértendik meg, példányul szolgálhassanak arra, miként lehet a' nálunk még mindig divatozó előadási szélességet kikerülni, túl vitt képek helyett valódiabb, életből kikapott alakokat, érzélgés helyett érzéseket festeni. Fordításaink a' re-

MAGYAR LITERATURA.

Románok és novellák.

- 6) *Pillangó. Külföldi válogatott elbeszélések' zsebkönyve. Kiadé Széplaki Erneszt. Budán, a' m. k. egyetem' betűivel, 1836. n. 12r. 236 lap. 1 ft. cp.*

Minden nemzeti literatúra, része a' világliteratúrának, melyben az emberi nem' eszményi munkássága, az igaznak, szépnek és

gényi nemben többnyire olyan választásuak, melyek ránk kevés hasznot, de annál több kárt hoztak, 's még a' legújabb időben sem menekedhettünk meg ama' lafontainei, kotzebuei siránkozásoktól, melyek az érzelgés' bűnén felül, sokszor erkölcselenségekkel is tömve'k" stb.

Szerencsésebb vala-e tehát a' fordító választásában, 's megfelelt-e előszavának?

Az előforduló beszédek Washington Irving, Scott, Goethe, Bulwer, Head Richard 's három névtelentől valók. A' kiadó a' választásban a' belső becsre, 's változtatóság'ra ügyelt, hogy ne örökké a' szerelem, hanem más életviszonyok is tűnjenek elő, 's tagadni nem lehet, hogy ízlését helyes belátás 's tapintás vezérlé; egy elbeszélés érdekeseb a' másíknál. Scott Walter' „kárpitos szobájára“ azonban némi észrevételelem van, jóllehet előadására és hatására nézve e' füzér egyik legdíszesebb virága. Benne tudniillik egy kísérteti jelenés adatik elő, nem mint fölhevült képzemény' szüleménye vagy csalatás, hanem mint valóság. Helyes 's megengedhető-e ez? A' híres Johnson szerint azon babonás hit, hogy az elhunytak' lelkei éjfélnélkor bolyongnak, hogy kísértetek léteznek, a' világ' minden népeinél el van terjedve. Ez kétségkívül tévelygő kifejezése azon való közvetetlen meggyőződésünknek: hogy lényünk megsemmisíthetlen 's örökkévaló. Tudatlan, előítéletekkel teljes nemzeteknél a' hason eredetű 's nemű isten' eszméje is szintolly halvéleményekre téved: elemek, állatok, sőt emberi kézművek' imadására stb.; de, minekutána ez már eredetében tévedés, bátoríthat-e arra, hogy a' dolgot mint igazat adjuk elő? a' lehetetlen mint lehetségest, sőt valót és történetet? Erről sokat lehetne vitatkozni. Nem mel röviden felelni, helytelen volna, mert ellen áll több remekmű, és pedig nem csak a' regényben, hanem a' drámában is, annyi azonban kétséget nem látszik szenvedni, hogy illy természet feletti vagy elleni laterna magikai alakok 's fények szintűgy a' tiszta regény' körén túl, a' mesébe csapongnak, mint Müllner és Houwald' színművei, melyek a' cselekvény' hiányát szavalással és érzelgéssel pótolván, a' dráma' korlátain át a' lyrai költemény' határába csapnak.

Mi a' fordítást illeti: az hív 's jóízlésű; a' nyelv tárgyához simuló, férfias, hibát-

lan. Ezt tekintve ohajtanunk kell — mit az előszó' utolsó sorai hinni engednek — hogy ezen becses gyűjtemény csak kezdete egy tovább füzendő illatos virágkoszorúnak, mi által más hasonízlésű és készületű férfiak is buzdíthatnak a' külföldi szépliteratúra' nagyobb terjedelmű műveinek áttételére is; mit műveltségünk, ízlésünk 's nyelvünk' érdekében egyiránt ohajtunk.

Szontagh Gusztáv.

Literaturai mozgalmak.

— A' pécsi, vagyis Szepes-bibliának, mely, tudunkra, könyvárosi úton nem szerezhető, ismét két kötetével ismerkedtünk meg, t. i. az ó testamentum' 1ső és 4dikével. Címei: Szent írás, vagy is az ó szövetségnek szent könyvei, Magyarul Káldi György után A' Közönséges Diák fordításból az eredeti Betűre is figyelmezve Jegyzetekkel. I. kötet. Mósesnek öt könyvei, ismét Jósue Birák Rut tizimű könyvek. Négyesi Bárá Szepes Ignácz Pétsi Püspöknek Felügyelése alatt. Posonyban, Belnay' örököseinek betűivel. 1835. n. 8. 918 lap. És: IV. kötet. A' Proféták' Jövendőlései, 's a' Makkabéusok tizimű két könyv. Ugyan ott, 1836. 1268 lap. Ezen utolsó kötethez (a' 2. és 3diket még nem láttuk) két rendbeli toldalek járult: „Némelly zsidó, kaldéai, szíriai, arabiai, perzsai, és görög eredetű tulajdon nevek' magyarázatja“; és: „Az Ó Szövetségi Szent Könyvekhez betűrendi Mutatósorozat.“ E' két kötetbeli szent könyvek' átdolgozásában munkádkodtak Aigl Pál, Farkas József, Kelemen József pécsi kanonokok, Jónás József, Ránolder János, Vörös Mihály pécsi acad. professorok; Ponyó Ferencz kapnikbányai plebános és főesperes és Vég István, esztergami pap. A' bevezetést Ránolder és Vég, a' mutatót Török Pál püsp. szertartómester készítették.

— Schuster János kir. egyetemi prof. 's m. t. társasági r. tag' vezetése alatt folytatják a' magyar gyógyszeres nevéndékek magisteriumra tett vegytani munkálataik mellett tartott magyar szóbeli előadásai' kiadását. A' múlt 1836. évben ekkép a' következő, szám szerint 15 chemiai értekezés látott világot, chemiai literatúránk' valóságos nyereségére: — *Angyal Antal*: a' higany ibolatról (hydrargyrum iodatum) és a' fojtósavas hamagról (nitras lixivae). Pest, Trattner-Kár. 15 l. — *Angyalffy Mark Aurél*: a' sóskasavtól (acidum oxalicum) és jegesített fojtósavas ezüstagról (nitras argenticri crystallisatus). 20 l. — *Drabek Károly*: A' borkósavas szík-hamagról (tartras lixivae et sodae) és a' szénsavas vasacsról (ferrum carbonicum). 16 l. — *Göldner Károly*: A' horgagról (flores zinci) és a' jegesedett eczetsavas rézagról (acetas cupricus crystallisatus). 15 l. — *Herold Imre*: Az eczetsavas ezüstagról (acetas argenticri) és a' higany ketted ibolatról (perioduretum hydrargyri). 15 l. — *Kálmán Károly*: Az eczetsavas higacsról (acetas hydrargyrosi) és a' kényunsavas huyagról (hydrothionas ammoniac). 15 l. —

Lukács József: A' tiszta szénsavas keseragról (carbonas magnesia purus) és a' sósavas kinadékról (urias chininae). 16 l. — *Lukács Konstantin*: A' sósavas földagról (urias tellurici) és a' száraz szénsavas hugyagról (carbonas ammoniae siccus). 16 l. — *Pencz Ferencz*: Az arany-szikany zöldletről (chloridum auri et natrii) és az ecetsavas horgagról (zincum aceticum). 16 l. — *Pillmann Ferencz*: Az eczet égénnyről (aether aceticus) és az olvadhatatlan zöldlőgyulsavas hugyagos higagról (merc. praecip. albus). — 15 l. — *Quitsvasser Eugén*: A' tiszta föleresztett fojtósavról (ac. nitricum dilut. purum), és a' borkósavas dárdacons hamagról (tartarus emeticus). 15 l. — *Remetei József*: A' hamagvasany kékletről (cyanuretum kalii ferratum) és a' festagsavas ólmacsról (chromas plumbosi). 15 l. — *Theodorovics Máté*: A' sósavas dárdaconsról (urias stibii) és a' folyó alecetsavas ólmacsról vagy ólomecetről (subacetat plumbi liq.). 15 l. — *Tumler Ignác*: A' pórissavról (ac. boricum) és a' higany-előibolatról (ioduretum hydrargyri). 15 l. — *Wagner Ferencz*: A' hamany ibolatról (ioduretum kalii) és a' tiszta folyó hugyagról (ammonia pura liquida). 16 l. — *miud Trattner-Károlyi*' betűivel, srétben. —

— Most vettük a' „Gyógyszerek árszabását Erdélyországra alkalmaztatva“ latin, magyar 's német nyelven, egészen a' magyarországi szerint, melly Budán, 1829ben jelent meg (nyom. Kolosv., a' lyceum bet. 1836. 4r. 120 l.). Örömmel jelentjük, hogy benne a' kir. erdélyi kormánysszék egészen 's részleteiben megtartotta a' pesti orvosi kar' chemiai 's gyógyszerész mánnyelvét, mellynek ennél fogva is minél előbbi közönséges elfogadtatását bátorokodunk várni, reményleni.

— Orvosainknál is teszen nyelvünk folyvást előmenetelt. Már 1836ban majdnem egy harmada az új doctoróknak (t. i. 54 közül 16) irta iktatási értekezését magyar nyelven; név szerint a' következők: *Bőjthy János*: A' tehénhimlőről. Buda, egyet. n. sr. 19 l. — *Csajághy István*: A' rokonszenről. Pest, Beimel. sr. 31 l. — *Csiky Péter*: A' táplálatok. Pest, Tr. sr. 49 l. — *Dövény Pál*, sebésztanár: A' gyermeki rángatózásról. Pest, Tr. k. sr. 112 l. — *Guttmann József*: A' hugyköszemről. Pest, Beimel. sr. 19 l. — *György József*: A' természeti testeknek lépcsőnkénti kifejlődéséről. Pest, Tr. n. sr. 27 l. — *Jellachich József*: Az emberi életművezet' első változásáról. Buda, egy. n. sr. 29 l. — *Korompay József*, sebész dr. és szülész: Az álhalálról. Buda, egy. sr. 46 l. — *Kövesy Ferencz*: A' szívgyuladással. Buda, egy. sr. 19 l. — *Lazánszky Tamás*, szemész: A' vesztéségről. Pest, Beimel. sr. 40 l. — *Ötvös Ágoston*: Erdélyország' gyógyvizeiről. Buda, egy. sr. 44 l. — *Róthkrepf Ferencz*: Kisderek' förösztséséről. Pest, Tr. sr. 39 l. — *Stekker Pál*, szülész: Légtan. Buda, egy. sr. 52 l. — *Tarr Sándor*: A' kávéról. Pest, Beimel. sr. 21 l. — *Vámosy Mihály*: A' betegségek' okairól. Pest, Beimel. sr. 37 l. — *Zazula József*: A' dajkáról. Pest, Tr. sr. 21 l. — (Ha visszatekintünk a' legközelebb múlt öt évre, a'

következő időnkénti apadást és haladást vesszük észre: 1831ben volt 21 latin értekezés, 3 magyar; 1832ben: 40 latin, 5 magyar; 1833: 34 latin, 8 magyar; 1834: 35 latin, 7 magyar; végre 1835: 37 latin, 4 magyar; — vagyis az említett első két évben 61 latin, 8 m.; a' második két évben 69 latin, 15 magyar; az utolsó kettőben 73 latin, 20 magyar. Egészben tehát folytonos, és pedig tetemes, orvos hazánkiai között a' magyarság' haladása, 's ezzel együtt orvosi literatúránk' előkészületeinek bővülése is). —

— Legújabb jele netek: Költészi képek. Összeszedték B. G. V. Pesten, esztergami k. Beimel József' árúja, 1837. 12. X és 108 l.

Kalandja az utolsó Abencerágnak Chateaubriandtól. Apróságok többektől. Kolosvárt, 1837. Burián Pál' sajátja. 12r. 144 l. 24 kr. cp. (Ismét csak az Estike' Ild. kötete új czímmel!).

Munkács. Azaz Munkács városának és várának topographiai, geographiai, historiai és statistikai leírása Balajthy József által. Debreczenben, nyomt. Tóth Lajos. 1836. (most érkezett Pestre) sr. 288 l. 1 ft.

A' religió. Pozsonyban és Győrött, Schwaiger András' tulajdona. 1837. sr. 100 l. 30 kr. (Szerzője Pap László, a' szombathelyi nevendék papság' lelki oktatója).

Oktatás a' marhadógról, uradalmak', seborvosok' falusi bírák' stb számára. Budán, a' m. kir. egyetem' bet. 1836. sr. 219 l. 30 kr. (A' nmélt. kir. helytartó tanácstól hivatalosan kiadva).

A' magyar magános polgári törvény, Grusz Antal után magyaritá Szekrényesy Endre, ügyvéd. Pesten, 1837. Trattner-Károlyi' tulajdona. n. sr. 266 lap. 1 ft. 30 kr.

— Manuale Legum urbanarum anni 1836. Scripsit Joannes Csaplovics Honthensis; plur. l. l. Com. tabulae Jud. Assessor. Viennae, 1837. Impensis viduae equitis a Mösle, et Braunmüller. Typis Straussianis. n. 12. 180 lap. 54 kr.

Matris slavicae filia erudita vulgo lingua graeca seu grammatica cunctarum slavicarum et graecarum dialectorum in suis primitivis elementis et inde conflatis organicis formis exhibita, gallicae, italicae, et latinae linguae habita ratione. Auctore Gregorio Dankowszky, literarum graec. in Reg. acad. Poson. prof. Liber secundus: conjugatio prima genesis medio-passivi slavi-graeca, praemissa conjugatione generis activi vulgaribus grammaticis graecis accommodata. Poson. 1837. apud J. A. Schaiba. n. 8. 171 lap. 2 ft.

— Forstdienst-Instruction für die erzherzogliche Herrschaft Kiss Jenő. Im Auftrage der erzherzoglichen Güter-Direction verfasst von Joseph Hubeny, k. ungarischem Kameral-Forstbeamten in Arad, und mit Genehmigung der hochlöblichen königl. ungarischen Hofkammer Forstsystemator für die erzherzogliche Herrschaft Kiss Jenő. Mit 14 Formularen. Temesvár, 1836. Gedruckt bei Joseph Beichel. n. 8. 65 l. 1 ft. 20 kr.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Pesten.

Junius' 13d. 1837.

23. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Románok és novellák. Hugo' Bug-Jargalja Fülöp Sámueltól, 183. l. Német literatura. Történettudomány. Gross-Hoffinger' II. József császára, 184. l. Románok és novellák. Mügge' Vendéi asszonya, 185. l. — Magyar dolgok külföldi munkákban: Zimmermann Magyarországról (*Gaal*), 186. l. Literaturai mozgalmak, 190. l. Vád és igazolás (*Bajza*), 190. l. Figyelmeztetés.

MAGYAR LITERATURA.

Románok és novellák.

7) *Külföldi regénytár a legkedveltebb idegen új írók' munkáiból. I-ső kötet. Bug-Jargal, Hugo Victor után. Fordította Deáky Fülöp Sámuel, Kolozsvárt, Tilsch és fia' tulajdona, 1837. 8adrétben, 261 — (és 10) lap.*

Deáky úr, ha nem csalatkozunk, Anacharsis' utazásának fordításával nyitotta meg írói pályáját. A' választás nem volt rossz választás; mert ámbár az újabb philologiai vizsgálódások' eredményei a' görög literaturának nem egy ágát más világban láttatják, 's ámbár a' görög nyilvános és házi életet napjainkban már csak az elmaradott fogja Barthelémy' induláspontjából felfogni; még is a' munka, főleg historiai tekintetben, figyelmet érdemel még ma is, 's az előadás gondos, csinos, és ha némi pretiositást, — mellynek vádjá alól Barthelémyt azonképen mint Delillet, 's más kor- és elvtársait fel nem menthetni, — kiveszünk, példányul szolgálhat. Milly szerencsével járt legyen el vállalatában Deáky úr, bíráló nem mondhatja, mert már csak homályosan emlékezik vissza a' fordításra, 's aztán kezdőt talán nem is a' legszigorúbban kel-

letik megítélni. — Utóbb, mintha a' rózsaszínű gyűjtemény' folytatójává szegődött volna a' fordító, mert Pandorájában 's más rokontárgyu fordításaiiban aligha előre felvett terv szerint, aligha előre kitűzött czél felé dolgozott, 's közleményeit azon fiókból rántotta elő, mellyből ide át az iconoclastai mámoráról ismeretes emlékdúló H..... merített. Bíráló azonban ezt épen nem a' tisztelt férfiú' ízlésrokonságának az említettem úrral akarja tulajdonítani, hanem inkább azon firmának, melly Pandorát sajtó alá adta, 's mellynek soliditása — természetesen csak ízlés' tekintetében — nem épen ingatlan alapon nyugszik. — A' gyűjtemény, mellynek czímét e' cikkely előtt olvashatni, Tilsch és fiának, Farkas' éjszakamerikai utazása' kiadójának tulajdona, 's már azon környülmény, hogy Hugo' egyik románjával kezdődik a' sor, jobbat mit várat az olvasóval.

Hugo (szül. 1802) Bugjargalt még 1818ban irta, de csak néhány évvel utóbb bocsátotta közre. Az akkora, mint tudjuk, még vendéi íhletések alatt író ifjú' művében, azon egészen saját modornak, melly utóbb a' „halálra ítéltetettnek utolsó napjában“ 's mindenek fe-

lett „Notre-Dame“ban vala mutatkozandó, hatalmas ugyan, de csak itt ott elszórt nyomait láthatni. Azon lélekbennsőség mindazonáltal, melyért őt Chateaubriand enfant sublimenek nevezte, a' színvegyület' bája, mely salvator-rósai merészséggel volt néhány év múlva felülnendő, 's a' nyelv' szilárd kezelése, mely még Lamartinra is úgy hatott vissza, mint ennek rhytmusai hatottak csak imént Hugóra, — már nagy mértékben feltalálhatók.

A' fordító, midőn munkájához fogna, aligha számot adott magának mind erről. Vannak íróink, kik egy újságcikkelyt az éjszakamerikai pénzcrisisről 's Vico' „nuova scienza-ját“, a' szenthelenai kéziratokat és Scribenek egy vígjátékát ugyanazonképen, ugyanazon egy modorban fordítani szokták; csak hogy aztán, a' mint magával hozza a' szükség, több vagy kevesebb jó és rossz új szókkal, egy-két participiummal és új ige-hajlítással igen czélszerűleg tarkítják meg. Egy tenyeresalpas, ugyan csak magyar kifejezés mellett előkandikál egy a' hamiltoni interlinearis mód szerint lefordított német példabeszéd, 's ha dialogra fordul az előadás, oly fojtó könnyűséggel szólnak a' személyek, mintha Kazinczy' Alcibiádján készülnének boszút állani. 'S ime előkerekedik a' fordítás' művészetének egy neme, mellyről az Athenaeum' 32. száma még csak nem is emlékezik.

Bíráló nem akarja mind ezt Deáky úrra értetni. Ő már jóval hosszabb idő óta izzadoz a' fordítás' pályáján, mintsem hogy némi gyakorlatosságot ne szerzett volna magának, 's aztán bizony bajos is, a' szentdomingói ég alatt — Bugjargal' színhelyén — fakadozott virágokat, bár mi ügyetlenül rántassanak is ki azok, — midőn véres gyökereiken még mintegy érzeni a' szív' dobogását, honnan elszakítottak, épen halaványan és hidegen átültetni. De hogy a' fordításon beszélyi előadás mutatkoznék, hogy a' nyelv, hol az az ömledző, mindent magával ragadó ár, hol meg a' mintegy vésővel kifaragott, plasticai szépségekkel dús, egészen saját, hugoi nyelv volna, — azt csak ugyan nem merné állítani.

Bíráló nem akar itt egyes részletekbe ereszkedni, mikből csak az világolnék ki, hogy a' fordító íróját értette, de a' munka' szépségeit nem érzette. Berekesztésül még egykét szót Deáky úr' grammaticájáról és orthographiájáról Tamaszkodj (10. l.), kéne (19. l.),

tekintődnének (19. l.), ezredesse (65. l.), felindulásba volt (97. l.), oly (126. l.), diadalmaskodjon (151. l.), 's több illyesekkel telidesteli van az egész kötet. Deáky úr' neve ott áll a' magyar tudós társaság' névkönyvében, vegye meg tehát a' társaság' által kiadott nyelvszabályokat, olvassa meg, tanulja meg, ezt kérjük, követeljük.

63.

NÉMET LITERATURA.

Történettudomány.

- 10) *Lebens- und Regierungsgeschichte Josephs II., und Gemälde seiner Zeit; von Dr. A. J. Gross-Hoffinger. 3 kötet. (Több arcképpel). Stuttgart, 1835 és 1836. Brodhag, a' 3dik kötet Riegernél; nagy 8rét.*

A' most Stuttgartban élő 's a' literaturai világban több iratai által ismeretes szerző „II. József élet- és uralkodási történeté“ben nagyszerű föladást tőn magának, 's e' jelen kidolgozásban fölülmulja megelőzőit, kik részint igen egyoldalulag, részint igen töredékesen fogták föl a' 18dik század' egyik legjelesebb uralkodóját.

József császár az europai civilisatio' átmeneteli szakában élő uralkodókhoz tartozik, 's ezen szak kijelelte neki azon irányt, mellyet cselekvéseiben követnie kellett. Az elfogulatlan történetvizsgáló sokkal több világos, mint árnyas oldalt lel abban. Hogy József individualis hevessége által sok oly rendeltet tőn, mellyek sem monarchiája' javára nem voltak, sem a' politica előtt ki nem menthetők: ez iránt most közönséges már a' megegyezés. A' porosz II. Fridrikben nagy előkép lebegett előtte; egész anyja' halálaig, midőn már 40 éves volt, kizáraték a' tulajdonképi uralkodásbani részvételtől; — ezen viszonyokból igen sok megmagyarázható. Akarata elhatározottan jó volt, lelke nagyszerű tervekkel teli, csak hogy nem ritkán hibázott az eszközök' és személyek' választásában azok' kivitelénél; terveiben igen sokszor is tőn változtatást; előbbi rendeleteket későbbiek által megsemmisíte, 's részint a' catholica egyházban, melly jogait megtámadva látá, részint több birodalomrészen, p. o. Belgiumban 's Magyarországhban, makacs ellenállást tapasztalt. Szintolly kevéssé mentendő itt Lengyelország' első felosztása, Bajorország elleni törekvése (a' teschni béke által kijátszva), 's az 1787ki török

háború. Mert hiszen ezen táborozásból hozta a' halál' csiráját is haza, melynek 1790ben hajta fejet.

Egy illy nevelésü 's műveltségü uralkodó, ezen individualitással, ezen tervekkel a' belső országos élet megváltoztatása iránt, mint II. József, 's ezen helyezett Németszág' és több szomszéd tartomány' ellenében, hol már, mint Franciaországban, a' dolgok' új rendének elismerhetlen jelei mutatkoztak, igen sokoldalú fölfogást kíván, hogy híven rajzoltassék. 'S habár a' sok új és fontos oklevelekkel támogatott szerző (ezt bizonyítja a' munkához kapcsolt 3 osztály az „Archiv der Urkunden und Beweisstücke zur Geschichte Josephs II.” a' nehéz föladást egészen föl nem oldta is, ahhoz legalább igen fontos pótolékokat adott. Ref. igen sokban egészen eltávozik ugyan a' szerzőtől; de ez nem tartóztatja őt, a' szerző' érdemeinek megismerésétől, kivált a' II. József kötetben, mely József' egyedüli uralkodását festi, a' harmadikban azon visszahatást ábrázolván, mely az egyháznál 's a' politikai viszonyokban József ellen képződött.

8.

Románok és novellák.

- 2) *Die Vendéerin. Ein Roman, von Theodor Mügge.*
3 Thle. Berlin, Alex. Duncker, 1837. 266 l.

A' német regény-literaturának az angol 's francziához képest minden kétségen kívül káros állása van. Historiai regényhez hibázik a' nemzeti alap, az erkölcsileg társaságihoz pedig életbeli mozgékonyosság. A' németnek nincs scótszági felvidéke és nincs Faubourg st. Germain-je, neki nincs egyebe, mint lyrai szíve a' maga idealismusához, és komoly ügyekezete a' művészet felé. Ezeknek kell kipótlani azt, mi az állományi (substantiell) erőből hibázik. Egy haszon azonban még is keletkezett rájuk nézve ezen hiányból, az t. i. hogy megtanulták a' historia' egyetemességét magokévá tenni, 's hol lélek és mély felfogás kívántatik, képesek elnyerni a' koszorút. Ez valamint a' drámai, úgy a' regény-literaturában is kimutatta magát. Nekik nincs ugyan Scott Walterök, Hugo Victorok, de ellenben sem az angol sem a' franczia literatura nem volt volna képes, olly regényt előteremteni mint a' cevennei lázadás (Aufruhr in den Cevennen). Így lemélyedni a' történetek' mysteriumába,

az események' lelkébe, csak német szellem vala képes. 'S nem lehet eléggé sajnálni, hogy Tieck ezen egyetlenegy próbával a' historiai regényben (mert ennek, nem pedig mint ő nevezi, novellának kell azt tekinteni) megelégedett. De hogy azt mind eddig be nem végezve hagyá, mutatja, hogy nem historiai érdek, hanem a' mysticismus' tanulása vonta őt ezen tárgyhoz. Most Tieck már előregedett 's a' literaturának más tehetségek után kell körül tekintenie, mert tőle többé nem sokat várhat. A' legkitünőbb elmék közé, kik Tiecket a' historia' pszichologiai valóságának felfogásában követték, kérdésen kívül Mügge Tódór számítandó; olly költő, ki a' poetai teremtető erőt, valamint a' legműveltebb világ-szemléletet fölül tudja emelni a' közönségesen, a' mindennapin. Philosophiai műveltség' mélységével fölkészülten lépett ő a' poesishoz, hogy az eszme' hatalmát és jelentését a' historiai regény' concret bőségében fölleplezze. Az irány, melyet e' célra választá, bizonyossága a' kor és literatura' szükségéi' mély felfogásának. Ő az újabb történetek' alapját, a' franczia forradalom' eszmeháborúját alapjávé tévé poesisének is, 's általa a' maga számára olly tartalmat nyert, mely nem függ nemzeti ábrázolatok' külsőségeitől. Ő azonban ama' háborúnak historiai jeleneteit is a' legkitünőbb módon tudja festeni, mert a' helyzetek és characterek' poesisének nála egyforma joga van, az eszme' ábrázolatával, 's ő abstract költő nem akar lenni. A' „Chevalier“ nevű regényben merész vonásokkal és erős színekkel festé a' st. domingói forradalom' menetelésének elemeit, de itt a' beszéd' dialecticájának sok helyet hagyta 's a' characteristicának ártott. A' Vendéerin-ben ezen hiba teljesen el vagyon mellőzve 's belőle M. egy bevégzett epost alkotott. A' festésnek rendkívül drastikai ereje itt olly központosított, 's a' pszichologiai érdek a' történetivel olly összhangba van hozva, hogy szebb előadást kívánni sem lehet. A' regény' tartalma kiterjed a' vendéeri háború' egész folyamatára Charette-nek a' Loire-on történt átmenetelig. Szinte úgy, mint a' cevennei forradalomban először a' harcz' elveinek első támadozása egyes lelkekben, főképp pedig egy hősi legelkesült lyánykáében motiváltatnak, így lép jobban és jobban a' historiai valóság az előszínpadra, míg végre irtó csatájává lesz a' republicanus és királypárti

elveknek. Az itt előtűntetett felfogás szorosan historiai. A' vendée-iek semmik sem voltak kevésbé mint lelkesült királpártiak, sőt inkább motivumaik igen anyagiak valának: az ellenszegülésnek tiszta dühe, vagy szükelmű vallási fanatizmus; ők egyedül régi jogaik és szokásaikért harczoltak. Ezért buktak meg Charette és Benchamps azon terven, hogy a' háborút tisztán katonáivá akarák alakítani; ennek szükségképen kellett magában össze omlania. De a' republicanusok is keblökben hordák az akarat' megoszlását és így elveiknek halálsírját. A' törvény' uralkodására való abstract törekedésből egy tiszta formalizmus támad, melyet a' valóság nem képes fékezni. Az által, hogy ez magát az abstraction meghoszlálja, és hogy a' természet a' maga természetes különbségeit ismét föltámasztja, a' szabadság szabadságtalansággá leszen, és a' republicából szükségképen katonai despotizmus áll elő. Ezen különféle elemeket a' magok' küzdésében, mint a' forradalom' dialecticáját, M. gyönyörűen festé. Vandée' hősei a' republica' hőseivel, néperő néperővel, az abstract királpártiak az abstract republicanusokkal állanak szemközt. Mindeket a' háború' örvénye sodorja el, melyet a' szenvedély igazgató hatalommá teszen. Még az előrelátó sem kiméltetik; illy időben nincs juste milieu. Csak Kleber és Marceau' katonai alakjaik tűnnek föl a' köz enyészethöz, kikben a' napoleoni időszak már láthatólag sugárzik át. Egyesek' characteristicájában tükrözi már csak magát vissza az elvek' meghasonlása, mint valamely lélekroncsolat. A' szeretetnek minden kötelékei felbomlanak, a' család elveszti minden állományos fontosságát. A' leány fellázad atyja ellen, a' fiú ellene harczol a' csatában 's csak akkor, midőn a' szenvedély magát kidühödtte, vezeti a' valóság' megismerése a' természetlenséget vissza a' természethez. De ezen megismerés a' földi boldogság elvesztének árán van vásárolva. Troussard kisaszony és Jean Quetineau' alakjai bírnak legfőbb érdekekkel, ezek igen vonzólag vannak ábrázolva. De ezeknek atyjaik is, mint szinte Bonchamps' húga és neje pszichologiailag fontos characterek. A' tárgy' természete hozta azt magával, hogy az alakoknak illy bősége mutatkozik, 's ez a' pszichologiai érdeket igen megosztja. De Müggének ismét azon érdeme van, hogy mind ezen alakokat

igen élénken, erővel 's energiával teljesen adá elő. Legkevesebb valóság van a' Bernier' characterében, melybe sok mesterségesen készített vegyült. A' humoristikai elem a' doctorban, ki el van ragadtatva a' sok bonczolástól, és Six-Sous' haramiában, derekasan tűnik ki; Mercœur' humora ellenben nem sikerült. — A' helyzetek nagyobb részint igen költőiek, telvük mozgással és étellel, tett tette következik, 's az érdek egy szempillantatig sem nyugszik. — Ha M. ekként fog haladni a' historiai regény' gazdagításában 's ha nevezetesen a' characteristicának belső motívójára fordít szorgalmat és Tieckként az individualitásban egyetemiség' fontosságát ügyekszik fölleplezni, úgy tőle minden bizonyynyal még sokat várhatunk. Két szikla vagonon itt, melyet ki kell kerülnie: a' dialectica' szélessége és a' tárgyérdek miatti maga elszánása. Ha képes ezen ellenkező elemeket fékezni, belőle a' legjelesebb német regényköltő válhatik. Erre ő több hivatással bír, mint akárki más.

Sz...ky. 5.

Magyar dolgok külföldi munkákban.

Sokáig hallgatott a' külföld hazánkról; ezer éve, hogy Ázsia' sivatagait elhagyván, Európában lakik nemzetünk; de még egy két év előtt is el lehet mondani, hogy azon messze földről, melyet apáink elhagytak, európai szomszédaink többet irnak és tudnak, mint azon hazáról, melyben most 's épen mellettek lakunk. Kevés évek előtt félbe szakasztaték ezen hallgatás, 's a' külföld emlegetni kezdte valamit egy országról, mely szomszédságában fekszik, 's Magyarországnak nevezetik, kivált a' német könyvirási düh, melynek már a' föld szűk kezd lenni, hazánkban is kezd igaz és hamis adatokat zsákmányolni. Főkép csak nyereség-vágy vezérli őket, mert a' még majd nem ismeretlen országról irt munkák nagy részvetet ígérnek gerjeszteni az olvasó közönségben, 's így mind az írók mind a' kiadót tetemes haszonnal kecsegtetik. Mi legalább nem tudunk ezen munkák legnagyobb részének más indító okot tulajdonítani, mivel illy készütség 's a' tárgy' minden ismérte sőt gyakran józan ész' híjával irt munkákat, belső becöskért 's tudomány-szeretethöz nehezen bocsáthat valaki napfényre. A' Hanns Norman vagy Grosz Hofinger, Elrich, Birch, 's mások által irt munkák majdnem tökéletesen valósitják ezen állításunkat, nagyobb részével együtt azon kisebb értekezéseknek, melyek honunkról külföldi folyóiratokban megjelentek. Általános hibájok, megfoghatlan felületesség, vastag részrehajlás, sőt

néha nemzeti gyűlölség, a' leírt nemzet nyelve, szokásai, caractere, története 's alkotmánya' tökéletes nem-ismerése, a' tárgyak' gyakori félreértése, 's e' mellett még is alaptalan 's lehet mondani, sokszor orozatlan ítéleteik minden dolog felett, melly individuális tetszésökkel vala-miben ellenkezik.

Nem szándékunk ugyan hibáinkat védeni, vagy ocsárlóik ellen kikelni. Mi nemzetünk' leírásában valót kívánunk, tisztán és szigorúan, szépítés és nagyítás nélkül, nem felezifrázva jobb saját-ságainkat, de nem is hazugságok és fonák-ságokkal nevelve hibáinkat. Mondja ki a' mivelt külföldi egyszerűen mi bennünk vagy nálunk jó, fejtsé ki alaposan 's igazán mi rossz, 's a' nem-zet hálával fogadandja munkáját. Ezt és nem keveset kívánni joga van minden nemzetnek, mert ha véték alaptalan sérteni egyes ember' becsületét, miért hagyná magát egész nemzet barbarusok alá lealacsonyítani. — 'S ha komolyan átfutjuk mind ezen itt vélt iratokat, nem nyomhatjuk el azon kívánságot, bár tovább is tartott volna hazánkról azon régi hallgatás a' külföldön, mert így a' jövőben egy józanabb írónak csak azon egy munkája lett volna, az ismeretlen hazát és népet való színekkel festeni, míg most előbb a' róla terjesztett fonák eszméket szükséges leküzdeni.

Legujabban egy illy című munka jelent meg: *Das Kaiserthum Österreich. Gemälde des Landes und Volkes von Dr. Zimmermann. Vollständig in einem Bande. Leipzig und Stuttgart J. Scheible's Verlags-Expedition. 1836.* Ennek szerzője is szíves hazánkról szólni, és pedig bővebben. Olvasóink itt ne várjanak komoly bírálatot, mert azt a' munka nem érdemli. Ha imént említett testvérei rosszak, úgy nyelvünkben nincs kifejezés, melly Zimmermann' munkáját méltóképen legyalázhathná. Adatai olly fonákok, olly egymással ellenkezők, sőt képtelenek, hogy mint alap nélküli építmények magokban összeomlanak, azért őket bírálni feleslegesnek vélvén, csak egyes helyeket, mik ezen munkában egyes képtelenségeket jelentenek, fogunk közölni, megjegyezvén, hogy felkeresésök épen nem került fáradságba.

Először is megmutatjuk, hogy Zimmermann ur historiát nem tud, ugyan is a' 479. lapon. „A' romaiak Magyarországnak csak erdélyi részeit, 's valóban csak Horvát- 's Tótországokat bírták.“ A' szerző tehát semmit sem tud a' mostani Buda, Szöny, Sopron, Szombathely 's hazánk' egyéb helyein fekvő gyarmatairól Romának.

480. l. Miután elbeszélé miféle nemzetek küzdöttek Pannonia' birtokáért, mondja, „az utóbbiak (a' magyarok) a' tótokkal szövetségbe tartattak meg.“ Honnan vette legyen a' szerző ezen egészen új historiái adatot, meg nem fejthető, talán egy saját geographiájához hasonló krónikából. Árpádot, kit ő, nem tudom honnan,

Omra Árpádnak és Almud' fiának nevez, kétszer a' bajorok, és egyszer a' velencezek által tökéletesen megvereti, holott ezen csatákról a' magyar történet mindaddig semmit sem tudott. — Később mondja, hogy eleink a' keresztény hitet felvévén, minden hadi tűzöket elveszték, annyira, hogy még a' törököktől is majd mindig megverettek, a' mi szinte igen nagy tanúja a' tudós doctor úr' történeti járatosságának.

Másodszor a' szerző geographus létére az általa leírt ország' geographiáját, topographiáját, physical 's természettörténeti állapotját sem ismeri, mert 481. l. Leírja hazánk' két nagy térségét. Ha ezen igen költői földleírás híven fordítanak, olvasóink inkább hinnék, hogy Washington Irving' Prairieinek rossz utánzását adjuk, mint értékezést honunk' földleírásából, elég legyen tehát a' sok képtelenségből a' legnagyobbakat felhozni, és így csak „ex ungue leonem, vagy is inkább a' jámbor állatot in pelle leonis Ime tehát a' tudós doctor úr' költői geographiájának hív kivonata:

„Ezen téreken a' föld igen lágy lévén, a' kocsikerekek mélyen besülyednek, minden kocsis új utat kezd, a' réginek mély kerékvágásait kikerülni, (holott mi igen is szeretünk a' régi kerékvágásban járni) 's így az országút fél órányi széles lesz; de ez is csak lakott helyek' közelében Stiria és Austria' határain. Túl Körmenen és Sabarián (Zimmermann ur a' tult Németország felül érti) egészen eltűnik a' földmivelés, sok mérföldekre nincs falu vagy város, nem látni mást, mint itt egy vad bikát hosszú szarvakkal, vagy ott egy egész gulyát futni. A' nyár közelit, a' fű, mellyet senki sem kaszál (pedig ha doctor ur kívánja ellátniuk szénával) elfonnyad, a' föld húsz lábnyi mély hasadékokban repedez szét, a' tikkadó barmok a' tavak felé tódulnak, de nem sokára ezek is olly szárazzá lesznek, mint a' föld maga. A' büszke lovak' számos ménesei víz után tévelygenek“ stb. Mindezekből a' szerző egy életölő szomjúságot hoz ki; ezután egy jelenet következik Méry és Barthélemy' eposzából: „Napoleon Aegyptusban.“

„Végre feltűnik a' láthatár' szélén egy széles vízvonat, ez a' Balaton, a' Duna, a' Tisza, de egy óra a' másik után múlik, 's még sem érhetni el az ohajtott vizet. Most dörgés hallatszik meszsiról, egy porfelleg emelkedik, — mindig közelebb hat a' dörgés, a' felleg, — és (milly költői!) egy vad ló ménes rohan el stb. a' víz pedig csak a' déli báb volt, 's az útas még mindig szomjuzik.“

„Az éj elborul, itt ott egy hang zúg ki a' pusztából, 's az útas borzad (de tán még sem annyira, mint a' tudós doctor úr' olvasója) mert haramiák közelednek, kik nem csak kirabolják az embert, hanem elkínözva és összezúzott testtel hagyják őt el zsákmányul a' bizonyos halál-

nak, mert ki segítené a' pusztában? Ha az útas egy magányos lakhoz ér is, a' gazda térdre borulva kéri, menjen tovább, mert itt az összese-reglő juhászok bizonyosan agyonverik." Pedig ekkorig még, a' már hála az égnek eléggé ritka magyar haramiák sem tartattak oly vérengzőknek, hát még a' szegény juhászok?

483. lapon ugyan ezen cikkelyben, szerzőnk a' lovakat kenyérrel éteti és borral itatja, 's minden város' végén akasztófát lát, mellyen 8—10 haramia függ.

Mind ezekből, — mellyek azonban magában a' munkában sokkal bővebben vannak kiczifrázva — azt következtetjük, hogy dr. Zimmermann úr egy borzasztó novellát akart valaha írni, de ebben felsülvén, termékeny phantasiájának szegény hazánk' leírásában engede futást és szárnyalatot. Azonban a' dolgot komolyabban véve, még azon sem törekvék, hogy ön magának elment ne mondjon; mert főlebb említett szavai szerint: „Tul Kőrmenden és Sabárián minden földmivelés eltűnik." 'S még is az 517. lapon ezt mondja: „Földmivelés Magyarországon fődolog, 's csak a' ris-termesztés az egy nem egészen divatozó, melly a' bántság mocsáros tájaiban termesztetik, 's ugyan ott a' nagy bor termesztést is említi, hozzá tévén, hogy jobb bánásmóddal hazánk egészen hasonlíthatatlan" bort adhatna.

484. l. hazánkra temérdek chronicus nyavalyákat ró, mellyek itt egészen járványosak, „A' rheumatismus az élethez tartozik, egy ember sem szabad tőle."

485. l. Megismeri honunk' gazdagságát az ásványokban, de igen legyalázza bányászati módunkat, 's azt mondja, hogy a' tudomány' előmeneteleit nem ismerve, vagy a' felügyelők' kényelme miatt megvetve, még most is ott vagyunk, hol századok előtt valánk. — Szegény geographus, ő még a' világhírű selmeczi bányász academiát sem ismeri, melly a' külföldnek, sőt Amerikának is több derék bányászt adott.

487. l. A' lovokról mondja, hogy ezeket nagy ménesekben és vadon találni, 's Pesten a' leg szebb állatokat igen olcsón vehetni, midőn a' parasztok sóért jönnek. Mert ezeknek soha sem lévén pénzük, nem vehetnek, hanem csak cserélhetnek, azért a' vad ménesekből kifognak 12 vagy 14 lovat, Pestre jönnek, ott tizet, tizenkettőt sóért kicserélnek 's kettővel haza mennek, kétségben hagyva, hogy lelhetik fel a' pusztában 80—100 mérföldnyi távolságban magányosan álló lakokat. A' magnásoknak igen szép fajtákból álló, de azért egészen vad méneseik vannak, 's ezeknek lovaik igen szépek, majd az ásiakhoz hasonló, 's uroktól külföldieknek igen drágán adatnak el, de a' parasztoktól éppen oly olcsón kaphatók, mint a' közönségesek, mert minden ménes 100—150 □ mérföldre terjed és 20—30,000 lóból áll, tehát bennök a' lopást észre sem lehet

venni. — Itt négy dologban árulja el nagy tudatlanságát a' tudós szerző: 1ször nem tudja, hogy hazánkban sőt nem csak Pesten vehetni; minden schematismusból láthatta volna, milly sok sóhivatal van az országban; 2szor sőt ezen hivatalokban cserébe nem adatik, hanem csak kész ezüst pénzért; 3szor hazánkban egy pontja sem fekszik Pesttől 80 vagy éppen 100 mérföldnyire. 4szer lovaink éppen nem mérközhetnek az arabokéival, 's a' mezőhegyesi ménest kivéven, (melly azonban legvirulóbb korában is csak 15,000 lovat számlált) egy sines honunkban, melly a' fent kitett számoknak csak huszad részére menne is, vagy oly roppant földekre terjedne.

A' juhokról még helytelenebbül beszél, mert azoknak csak a' legdurvább gyapjút (Zigara) vagy gyapju helyett éppen csak szőrt tulajdonit; még is hiszi, hogy a' nemesítésre képesek; még eddig csak 10,000 nemesebb fajú juh van az országban, de ennyivel két meklenburgi vagy porosz nemes is bír. Országunkban több van 8,000,000 júhnál, 's ennek talán két harmada nagyobb vagy kisebb mértékben nemesített. Egyes családoknak több van 100,000 finom gyapjas juhoknál, 's nem tudni, mi lenne az egész meklenburgi herczegségből, ha három illy magyar magnás néhány hónapra juhait oda hajtatná legelőre. Szegénysejünket juhokban talán pótolni akarván, vizeinket népesíti meg czapákkal és czethalakkal.

493. l. mondja: A' magyarok renyhék, ha a' szükség munkára nem kényszeríti, csak ott telepedtek le, hol a' marha magától (az az vadul) szaparodik, 's a' tengeri (szerinte ez nemzetünk' kedvencz eledele) meqterem.

A' következő lapon, alkalmasint mutatni akarván, milly alaposan, milly szelídséggel, 's részrehajlás nélkül írja a' jámbor doctor ur geographiáját, egy, mint mondja, előkelő magyarnak ezen szavait hozza föl: „Milenne a' magyar ökörléki?" A' szerző volt Magyarországon, 's most már nincs itt; tehát tudhatja, mi a' magyar ökörléki.

De szörnyű hibái mellett is van ezen könyvben valami, mit minden hazafi meggondolásába ajánlhatunk, t. i. mit Zimmermann anya-nyelvünkről ír. Miután szokott módja szerint megróttá makacs függésünket a' régitől, bár rossz legyen is, így beszél: „Különös hogy ezen, a' meglevőhöz oly önféjű ragaszkodás mellett is, más nyelv verhető gyökeret, mint az anyai. Ez a' latin, melly századok óta a' közügyi, társalkodási és tudós nyelv, 's a' tulajdon magyar nyelvet egész elnyomással fenyegeté. Mindenki, még a' legközönségesebb ember is, Erdély- és Oláhországtól a' közép Kárpátokig és Horvátorszáig latinul beszél, az asszonyok és leányok hasonlóképen stb. Sőt a' szerző' véleménye szerint az austriai sereg is azon nyelven vezéreltetik, melyen Róma legfőbb annyi győzelemre vitték az

imperatorok, mert a 495ik lapon egy határszéll katonatisztelet így referáltat: „Cordonus pestatus est ruptus cum armibus in manibus.“ Azt, a' mit nyelvünk' természetéről mond, 's min ilyen munkában találván azt, igen elcsodálkoztunk, nemetül teszszük ki, hogy mindenki érthesse; miután a' nyelv nehézségéről szólott, mit annak egészen idegen characteréből származtat, írja: „Aber abgesehen hievon, wird sie jeder, der sie hört, zugestehen, dass die Sprache schön, sonor, volltönend sey.“ És alább: „Der Ungar, der über dieselbe nachgedacht, sich vielleicht auch mit andern Sprachen beschäftigt hat, rühmt noch, dass dieselbe ungemein biegsam, bestimmt, kurz, von grosser Kraft und grossem Nachdruck sey, und dass sie endlich eine in keiner andern Sprache vorkommende Würde habe.“

Az egész magyar literatúrából csak Horvát Endrét és Kisfaludy Károlyt tartja említésre méltóknak. Ezután nemzeti characterünk' festéséhez fog, mellyben jobb oldalaink (kivéven a' vendégszeretetet, mellynek a' szerző itt létekor nagy hasznát látszék venni) alig érintve, de hibáink a' lehetőségig kiemelve, és a' legnagyobb színekkel festve vannak. Ebből elég legyen ezen szavait felhozni: „A' magyarnak legkedvesebb foglalatossága semmit sem tenni, vagy ha ezt kényelme szerint nem üzheti, meséket hallgatni, 's ha ezt is megunja, táncolni.“ Vagy alább: „Miveltséget tulajdonképen a' magyaroknál nem találhatni, meg kell elégedni egyenes nyílt szívvel, természeti észszel, nem kívánván tudományosságot.“

Épen nem szándékunk ugyan a' nemzet' hibás sajátságait védeni; de annyit bátran állíthatunk, hogy javallhatóbb a' henyelés, mint egy Zimmermann ur' „Austriai birodalmához“, hasonló munka' firkálása, mellyben nem csak tudományosságnak, de még csak természeti észnek, 's a' legközönségesebb ismereteknek nyoma sincs, mellynek minden lapjáról a' legvastagabb tudatlanság, számtalan ellenmondásaiból a' legnagyobb gondatlanság és következtetlenség kiált föl; mert hogyan vádolhat tudatlansággal mást olyan ember, ki, — hogy a' többt elhallgassuk, — a' szárazföld' közepére czethalakot és czapákat teremt? Hogy írhat egy országról az, ki országgyűlésünkről szólván ilyeneket képes mondani (lap 511): „A' karok' táblájánál az elnök egy biztosság, melly Personalnak nevezetik.“ Vagy mint az 519. lapon: „A' tudományokról Magyarországban szólni sem lehet, azok Törökországban majd jobb állapotban vannak.“

Ennyi az ország' általános geographiájáról, most a' szerző részletes leírásokra megy át, 's főlebb az egészről irt képtelenségeit szépen vármegyénként osztja fel. Nem akarván ezen esztelenségekkel olvasóinkat soká untatni csak keveseket említenünk.

Pozsony' városának 32,000 lakója van, 's oskoláiban 43,000 tanuló jár, min azonban a' szerző maga is kételkedik.

A' trencsényi várban egy 500 láb mélységű kút van, mellyet egy török, kedvesét fogságából szabadítani akarván vésett a' sziklába. — Fel-szólítlak, minden románok' hősei, álmodatok-e valaha szerelmetek' legnagyobb hevében illy óriási műről?!

A' bánya-városoknál terjedelmesen leírja hazánk' nagymű bányászatát, 's így ismét ellenmond a' 485. lapon felhozott állításának.

Buda azóta kezd nevezkedni, hogy szent Lajos lakát ide áttette. — A' budai vár (Akropolis) szabályosan épített, tiszta utcái, és a' legszebb palotái vannak.

Ellentétben a' budai vár' szabályos építésével Pestről mondja, hogy ott háza' helyét kiki önkényére választhatván, az épületek' össze-vissza állása miatt a' város úgy néz ki, mint egy nagy falu. 'S még is leebb (ismét ellenmondás) azt állítja: „A' várost sok nagy és szép épületek ékesítik, mellyeknek leírására hely sincs.“ — A' roppant pesti német színház szerinte csak 200,000 ft. került.

Szigetnél Körner' szép meséjét, melly szerint Zrínyi' neje és leánya magokat 's a' várt levegőbe vetik, történeti igazság gyanánt beszéli el.

A' mit Pesttől elvett, azt Szatmáron akarja pótolni, mert ezen városnak több jeles épületeket ad.

Nyir-Bátornál a' magyar helyesírást reformálja, azt állítván, hogy Báthory, Eszterházy, Bathányi rosszul vannak írva Bátor, Eszterház, és Bathán helyett.

Nagy-Várad szülőhelye a' magyar Cicero' Pázmán Péter érseknek és Garay János költőnek. Tehát még is van minden bárdolatlanságunk mellett is magyar Cicero, de ki legyen azon Nagy-Váradon született Garay János költő nem tudjuk.

A' birodalom' többi részeinek bírálatát azon részek' lakóira bízván, Erdélyről csak azt jegyezzük meg, hogy annak leírásában kevesebb képtelenség találtatik, részint mivel keveset szól ezen országról, részint mert gyakran magyar hazánkra idéz. De még is Kolozsvár' főútczáját New-York' legszebb utcájához hasonlítja.

A' fentebbi sorok Zimmermann urat mint író characterizálták, 's reményleni lehet, hogy ebbéli hitelét tekintve, nem igen kíváncsian. Szóljunk már róla mint emberről. Ő munkájában kétszer említi, hogy Magyarországon volt, 's még pedig a' legujabb időkben és jó mélyen, de elhiheti-e, ki ezen munkát olvassa, 's hazánkat ismeri, hogy a' szerző, ki minden sorban olly vastag tudatlanságot árul el, 's dolgokat állít, mellyeknek valótiansága felől helyben egy szó, egy pillanat meggyőzhető, valaha csak távolról

is látta volna az általa leírt földet, ennek következtetése, hogy a' szerző hazudott, 's hogy az egész olvasó közönséget nyilván megcsalta. De engedjük meg, hogy az író volt hazánkban, ez sem menti meg őt a' hazugságtól, mert így az általa, mint állítása szerint, szemtanu által, elbeszélte dolgok válnak hazugságokká. Hogy mi magyarok magunk is igen keveset tettünk honunk' ismertertetésére, igaz, egy nagy hibánk, de itt fejtegetni nincs helye, 's hogy így a' szerző jó forrásokból nem meríthete, ismét való; de őt nem menti, mert, kinek jó kútfejei nincsenek, ne írjon, 's e'felett Zimmermann ur ezzel nem is védhetné magát, mert ő Magyarországon volt, 's így tehát saját tapasztalásából írhatott. Végre kinek kinek ítélletére bízván ezen munka' becsét meghatározni, azon óhajttással fejezzük be sorainkat, bár támadna minél előbb egy író, ki a' külföld előtt józanabb eszméket terjesztene honunkról, mert így nem csak az idegenek előtt nyernénk; hanem sokan közülünk jobban tanulnák ismerni hazájokat, mert — fájdalom! — vannak olyan magyarok is, kik saját hazájokat csak a' külföldről fogják megismerni.

Gaal.

Literaturai mozgalmak.

— Csak most érkezett Pestre: Vízépitményi jegyzetek, mint sok esztendei tapasztalásból gyűjtött példék, annak elérésére, hogy szinte hét négyszögű mértföldre terjedő igen termékeny földek a' kártekonny vízáradásoktól nem nagy költséggel megóvatassanak, és a' hajózás ezen tájékain a' verseczi, alibunári és illanci mocsároknak, a' teréziai csatornák czélarányos használata által, az itt hajózható Temes vizéig, melly Oporánál és Pancsovánál a' közel lévő Dunába szakad, elérettessék. Ezt mind azoknak, kiknek honunk' művelődése, a' köz egészség, gazdaság és kereskedelem tekintetéből szíveken fekszik, ajánlja *Petrovics Pál*, mint ezen tárgyban a' már eddig végrehajtott előmunkák' igazgatója, cs. k. nyugg. főhadnagy stb. Egy tájékoztató képpel és a' javallott vízjárító 's hajózható csatornának hosszában és keresztben elterjesztett rajzolatával. Bécsben, Sollinger J.P. sajtói alól. 1835 (csak most jelent meg; oldalt német textussal, 's német címmel is: Hydrotechnische Andeutungen). Hátránt 4r. 23 lap. 40 kr.

Junius' 9d. vettük a' Tudományos Gyűjtemény' martiusi kötetét. Figyelemre méltó benne phil. dr. *Válass Antal* egy cikke a' logaritmokról; 's *Fejér György* észrevételei Schuhyda Lajos czeglédi ev. predikátornak rópiratáról: Neue historisch-kritische Ansicht über das asiatische Seyn (?) stb. der Magyaren. A' bírálat nem kedvező.

— Doctrina religionis christiano-catholicae, quam in usum academicae iuventutis elucubravit *Franciscus Szaniszló*. Tomus II. partem specialem complectens. Ed. secunda, novis curis recognita, emendata et aucta. Pesthini, typis Trattner-Károlyianis. 1837. 8r. 456 l.

— Summarische Darstellung d. Urbarial-Gesetzartikeln vom Jahre 1832/6 stb. Aus dem Ungr. des J. v. Sebessy treu übersetzt. Pesth, Verlag und Druck von Beimele. 1837. n. 8r. 111 l. 30 kr.

Vád és igazolás.

A' Kritikai Lapok' IV. füz. Szemeré' Muzáronát bírálván, a' 27—29. lapokon Szemerére kénytelen valék azon gyanút az olvasó közönség előtt kimondani, hogy új folyamú Muzárona I. köt. 34—35 lapjain *ön maga dicséreteit add ki névtelenül*. Gyanúmat már akkor magam is „kegyetlennek“ neveztem, de elmondottam az okokat, melyekben azt alapítám, 's kifejezém egyszersmind reményemet, hogy a' Muzáron' szerkesztője e' részben magát igazolni fogja. Három év folyt el azóta, a' nélkül, hogy e' kemény vádra Szemeré' részéről felvilágosítás következett volna. El fogja hinni a' Muzáron' szerkesztője, ha mondom, hogy e' hosszas hallgatása engem nem kevésbé bánta, mint őt bánthatá a' gyanúba vétel: mert tiszta lelkű embernek nem lehet nem nyugtalanító érzés, midőn mások felül bal véleményeket táplálni kénytelenek. — E' napokban szíves vala a' Muzáron' szerkesztője boldogult Kazinczynak egy Guzmichhoz írt levelét velem közleni 's íme a' dolog előttem felvilágosodik. Kazinczynak e' saját kezével írt leveléből tökéletesen bebizonyodott, hogy az általam Szemerének tulajdonított, 's a' Muzáron új foly. I. K. 34—36 lapjain lenyomatott, szavakat *Kazinczy írta*. Vissza vonom tehát ezennel vádamat 's a' legnagyobb készséggel vallom meg, hogy a' Kritikai Lapokban nyilvánított gyanú alaptalan; Szemerének pedig ezennel szíves köszönetemet jelentem, hogy engem e' részben, bár mi késő is, de teljesen megnyugtata. Pesten, junius' 9d. 1837.

Bajza.

FIGYELMEZTETÉS.

Kérjük tisztelt olvasóinkat, ne terhelhetnének rendeléseiket az Athenaeum's Figyelmező iránt minél előbb megtenni, czímeiket olvashatólag és hibátlanul vagy a' netalán meglevőknek kiigazítását beküldeni, hogy az újságborítékokat jókor rendbe hozhassuk 's az elküldözésben hátramaradás ne történjék.

Félévi ára mindkettőnek helyben 5 for. — kr.

—	—	postán 5 — 48 —
Velin	—	helyben 7 — —
—	—	postán 7 — 48 — pengő p.

Nyomatik Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Pesten.

Junius' 20d. 1837.

24. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Történettudomány. Erdélyország' történetei' tára (*Waltherr László*), 191. l. Német literatura. Közgazdaság. Az európai nemzeti 's magányos elszegényedésről, Bodz Reymondtól, 194. l. — A' magyar időszaki sajtó' szemléje aprilisban. 197. l. Literaturai mozgalmak. Egyveleg. Figyelmeztetés. 198. l.

MAGYAR LITERATURA.

Történettudomány.

- 4) Erdélyország' történetei' tára. Egykoru, 's magyar nyelven készített történetiratok, levelek, országgyűlési végzések- és törvényczikkelyekből. Kiadják gróf Kemény József és Nagy Ajtai Kovács István. Első kötet 1540—1600. Kolozsvárt Barra Gábor' tulajdona. 1837. Nyomatott az ev. ref. Collegium betűivel, 8r. XXV és 256 l.

Az igazság' barátinak hálájára méltán számot tarthatnak a' kiadók azon buzgóságokért, mellynél fogva a' történetírói fogyatkozásoknak kipótlására, botlásoknak kiigazítására szolgáló kútfőket összeszedvén, azokat időszaki rend szerint szerkeztetve, több kötetekben szándékoznak a' két magyar hazabeli történet-kedvelőknek nyomtatásban nyújtani; nem is maradhat igyekezetük minden siker nélkül: ha az egykoru adatokat, okleveleket, törvényczikkelyeket, az eredeti példányokról, gondos kezekkel, pontos hívséggel másolva adandják; de csak az eredetiekről, és hiven másolva; különben elvétik céljukat, és azon sorsra jutnak, mellyben a' Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus et Civilis című Magyarország' okleveles-könyve sinlik; mely-

lyet a' benne hemzseggő hibák, és fogyatkozások miatt bizton használni teljes lehetetlenség: különben eltévedünk, és ujabb botlásokat követünk el, mellyeket idő' jártával, csak egy hívebb szerkezetű okleveles gyűjtemény után lesz képes a' történetírásnak kedvelője eligazítani. Alapos a' remény: hogy a' kiadók lelkiösméretesebben fogják vállalatukat folytatni, a' mit jobban is teljesíthet egyesített erő, mint egy magánosnak minden erőlködése; alapos lehet az ő reményök is: hogy az általak eredetiek után nyújtatandó kútfők kapcsolabbak lesznek, mint holmi pusztá másolatok után gondatlanul összeférczelve halommal nyújtott út-tévesztő adatok.

Illyetén szándékkal, és készüléttel, épen nem lenne hasztalan munka, sőt igen is célirányos: nem csak a' magyar, hanem a' más nyelven költ okleveleket is, a' legrégiebb kortól kezdve a' jelen időig rendszeresen előadni; megjegyezvén mindegyiknél — ha különben nem tilos — a' helyet: holott eredetileg találtatik; a' munkát, mellyben netalán hibásan ki van nyomtatva; sőt még a' hibátlan nyomatásu oklevelek' hol-találtatási helyöknek, az idő' rende szerint, kivonatos érinté-

tése, sem lenne felesleges: hadd találtnának a' kútról szolgáló minden történeti adatok egy teljes gyűjteményben, terjedelmök, és pontos kivonataik szerint. —

Tudja azt mindenki, és épen nem ujság: hogy könyvnyomtatóink, nem jutottak még mesterségükben azon tökéletességre, mellynél fogva hibátlan könyvet tudnának az olvasó közönség' kezébe nyújtani; és azért meg sem ütközünk: ha hibák' kiigazítására szolgáló utasítást szemlélünk a' könyv' végén; sőt inkább azon ütközünk meg: ha néminemű fogyatkozásokat tapasztalván, azoknak eligazítására utasítást nem nyerünk; kétséghen tartatván: ha valljon a' feltűnt hibák, nyomtatás által származtak-e, vagy pedig magokban a' közleményekben is foglaltatnak? Vagynak ilyetén fogyatkozások a' jelen első kötetben is, melyeket minden kisebbiteni törekvő vágyakodás nélkül, a' mennyire észrevehettem, feljegyezni szükségesnek tartám, hogy a' mennyiben csak ugyan hibák: felőlük a' következő kötetekben, bizonyosságot nyerhesünk; ilyenek pedig ezek: 9. lap. 6 sorban: „Valának is sokan, kik (az) királynak (vagy: királyunk) ő felségének szemire hányták.“

40. lap. 23—25. s.: „az eltörött (talán eltörölt vagy eltörölt) vár mellett, melyet réggen Zemlinnek hittak — Hunyadi János' kedves lakóhelye 's őse;“ — az őse szó itten értelmet zavar.

66. lap. 30. s.: „az szász uraim jószágok-ról meg érik zsóldosokról az ország' közibe“ itt is nyilvános a' hiba.

86. l. 20. és 21. s.: „az féle vakmerő bátor (talán lator?) emberek, kik nem félik az istent.“

88. l. 34. s. „az ő felsége' akaratja szerint bocsáthattunk (bocsáthattuk?) volna választott atyánkfiait.“

91. lap. 22. s. „száz (szász) embereket, kik ez gyűlésben nem voltak.“

120. lap. 23. s. „3dik napján május' havának 1575dik (1573dik; így lévén a' kivonatban is) esztendőben.“

140. 141. lapon. Békes Gáspárnak Radák Lászlóhoz szóló levele, úgy látszik, soron kívül van; egy tárgyú 's értelmű lévén a' 113—120. lapon olvasható levelével; gyaníthatólag: szinte 1573dik, és nem 1575 évben költ.

Az 1576ki januárius' 28kára Medgyesre hirdetett országos gyűlés' törvénycikkelyeinek, a' 153. lapon olvasható ezen pontjában „Ez

articulus penig kezdessék megtartatni 1575. esztendőttől fogva“ az évszám néminemű ellenkezésben áll, visszaható erőt tulajdonítván a' törvénynek.

179. lap. 22. 23. s. „A' harcz volt szent Lukács (Lucza) nap előtt való kedden, az az: karácson' havának 12dik napján.“

A' 181. lapon. Bors János' kronikájában iratik: hogy Mihály havasalföldi vajda emberei szörnyűképen megveretének, és fegyverrel felkonczoltatának Miriszló és Décs között 1600ki szent Mihály' havának 15dik napján 8.) — az 1600ban october' 25kére Léczfalvára hirdetett országos gyűlés' törvénycikkelyei között, melyek csakugyan 8dik szám alatta' 245—256. lapon adatnak, végeztetett országul: „hogy minden nemzet, a' ki ez országban lakik, azt a' 18dik napját septembernek annuatim solenniter illő ünnepnek tartsák, és megüljék (254. l. 24—27. s.).“ — így különbözik-e a' krónikában jegyeztetett nap a' törvénycikkelybelitől?

182. lap. 3. 4. sorban iratik: „1619 szent Bartalis nap után való vasárnapon, az az: 24dik augusti generaliter hadba indultunk“ Bartalis alatt Bertalan' ünnepe maga esik kisasszony' hava' 24dik napján, az utána való vasárnap pedig 1619. évben kisasszony' hava' 25dik napján esett.

226. l. 17. 18. s. „holott et aetate, et omni denique rerum administrandarum sufficienter ő nagysága ennek respondeálhatna“ valamely szó kimaradt.

233. l. 16. s. „Mi légy (légyen) penig az oka hogy Kegyelmed hozzánk most nem jöhet, azt is értjük“ — ezek nyomtatási hibák lehetnek.

Abban pedig magok a' kiadók tévedtek meg: midőn Somlyói Báthori Kristóf Erdély' Vajdája, és Székelyek' Ispánya kis fiacskájának Báthori Zsigmondnak, az 1581ben május' első napjára Kolozsvárra hirdetett országos gyűlés' pünköst-hava 10dik napján megpecsételtett törvénycikkelyei szerint, apja' successorául történt választatásáról (159. l.) a' Gálfi János' önéletiratahoz adatott historiai bevezetésben mondják: „a' Vajdának Bocskai Erzsébettől született 9évű fia Zsigmond 1581ben aprilisben erdélyi vajdának választatott (73. lap).

Hibájoknak tulajdonítom azt is: hogy a'

9évü Zsigmond vajda aláírása alatt Gyula Fehérvárról 1581. kisasszony-hava 18dikán Forró Jánoshoz, Sigér Jánoshoz, és Rác Péterhez intéztetett levélnek czime nem másoltatott le; és maga a' vajda, fejedelemnek iratik a' kivonatban (164. lap); holott a' tüstént következő levélben, melyet Báthori István lengyel király bocsáta 1584ki sz. Mihály' hava' végső napján a' vajdaság' képviselőihez, a' gyermek vajda' gondviselőihez: Kendi Sándorhoz, Kovácsóczi Farkashoz, és Zsombori Lászlóhoz, — kiket a' kiadók Erdély' elnökeinek neveznek az oklevél feletti kivonatban, a' nélkül: hogy a' levél' czimét tudatná az olvasókkal — még magát Erdély' fejedelmének nevezi (166. l.); bizonyos lévén az: hogy sem az apja Báthori Kristóf, sem a' fia Zsigmond nem nevezék magokat Erdély' fejedelmeinek Báthori István' életében. — Hiteles oklevelekben, melyekből magannak kijegyezgettem, imígy fordulván elé:

1578. „Nos Christophorus Báthory de Somlyó Vajvoda Transsylvaniae et Siculorum Comes etc. memoriae stb. quam pro concordia inter ipsos firmanda Serenissimus Princeps Dominus Stephanus DEI gratia Rex Poloniae etc. Frater noster observan. certis Articulis Superinde datis, et sub Sigillo ejusdem Domini Regis emanatis fecisse dignatus est stb. per mortem et defectum Semini Magnifici quondam Clementis Artandi de Kerekj Fisco ejusdem Domini Regis Poloniae, tunc Vajvodae Transsylvaniae Jure, et legitime erant applicatae stb. Datum in Arce nostra Wijvár Sabbatho proximo post Festum Circumcisionis Domini (B. A. H. 4.) Anno ejusdem Millesimo Quingentesimo Septuagesimo Octavo. C. L. S. impressi) Coram Emerico Swlyok Cancell. mp. Királyi kincstári hiteles másolatról.

1585. „Nos Sigismundus Bathory de Somlio Waiuoda Transsylvaniae, et Siculorum Comes etc. Memoriae stb. Datum Albae Juliae ultima die Augusti Annos Domini Millesimo Quingentesimo octogesimo quinto aláírások, az olvasónak balról: Sigismundus Bathory de Somlio; jobbról Wolfgangus Kovachoczy Cancellarius mk. közöttük: veres viaszok fölibe tett négyszegű papirosra nyomott $1\frac{1}{2}$ hüvelknyi átmérőjű kerek pecsét, mellynek koronás vértében három farkas fog; körül írása pedig: „SIGISM: BATORI: VAIVODA: TRANS: ET SICUL: COM: etc. — eredetiről —

Megadták ugyan mások Zsigmondnak a' herczeg nevet, de Báthori István' halála után sem nevezte maga magát erdély' fejedelmének; tanúságot tehetnek a' következő kivonatok:

1587. „Nos Requisitiones Literarum, et Literalium Instrumentorum in Sacristia, sive Conservatorio Ecclesiae Varadiensis repositarum, et locatorum, ac quarumlibet judicarium deliberationum, Legitimorumque Mandatorum Vaivodaliu executores memoriae commendamus stb. in anno Domini 1587 (kiirva) transacto, in Termino scilicet celebrationis judiciorum octavi diei Festi Beati Georgii Martyris tunc praeterito: adquem utputa terminum universae Causae Dominorum, et Nobilium Regnicularum Hungariae Ditioni Illustrissimi Principis, et Domini, Domini Sigismundi Báthory de Somlio Vajvodae Transylvaniae, et Siculorum Comitis etc. Domini nostri gratiosissimi subjacentium ex publica eorundem constitutione adjudicari solitae per Illustrissimam Celsitudinem suam generaliter fuerant prorogatae: stb. Datum Varadiní feria sexta proxima post Dominicam Reminiscere (Bm. H. 3.) Millesimo Quingentesimo octuagesimo nono. L. S. appressi. Kincstári hiteles másolat.

1588. „Nos Sigismundus Báthori de Somlyó Vajvoda Transylvaniae et Siculorum Comes etc. Memoriae Comendamus stb. — Datum in Civitate nostra Alba Julia Decima octava die Mensis Juny, Anno Domini Millesimo Quingentesimo Octuagesimo octavo. — A' Károly Fehérvári káptalan' 1758ki hiteles másolatából.

1589. „Nos Sigismundus Báthori de Somlio Vajvoda Transylvaniae, et Siculorum Comes etc. memoriae commendamus stb. — Datum in Civitate nostra Alba Julia prima die Mensis Julii Anno Domini Millesimo Quingentesimo octuagesimo nono. A' Váradi káptalan Kutatói 1634ki hiteles másolatának, 1785ki kincstári igazlat másolata után.

1592/3. „Nos Requisite Literarum, et literalium instrumentorum, in Sacristia siue conseruatorio Ecclesiae Waradiensis repositarum, ac quarumlibet Judicariarum deliberationum et legitimorum mandatorum vaivodaliu executores. Memoriae commendamus per praesentes. Nos literas Illustrissimi principis et dominj, dominj Sigismundi

Báthorÿ de Somlyo, Vajwodae Transsiluanien-
sis et Siculorum Comititis etc. domini nostrj
semper gratiosissimj Introductorias pariter et
Statutorias pro Egregiis stb. confectas et Ema-
natas, nobisque praeceptorie sonantes et di-
rectas, honore et Reverentia quibus de-
cuit, recepissemus in haec verba: Sigismun-
dus Báthorÿ de Somlyo Vajwoda Trans-
silvaniae et Siculorum Comes etc. Nobilibus
Requisitoribus stb. Datum in Ciuitate nostra
Alba Julia, die decima quinta mensis Septem-
bris, Anno domini Millesimo Quingentesimo
nonagesimo secundo: unde nos huiusmodj
mandatis suae Celsitudinis in omnibus obedire
volentes vt tenemur vna cum praefato Egre-
gio Ladislao Zakachÿ de eadem homine suae
Celsitudinis vajwodalj, inter alios homines
eiusdem ibidem nominatim conscriptos expres-
so, et per suam Celsitudinem ad id specialiter
transmisso Juxta praescriptum mandatum eius-
dem, vnum ex Nobis Nobilem videlicet Caspa-
rem Chepreghy, socium et collegam Nostrum,
ad suprascriptam Introductionem et statutio-
nem suo modo debite et fideliter peragendam
Nostro pro testimonio fide dignum duxeramus
transmittendum. Quj tandem exinde ad Nos
reuersi nobis fideliter et conscien. vniformi-
ter retulerunt in hunc modum: Qualiter ipsi
feria sexta proxima post dominicam Sexagesi-
mae (Be. H. 26) nouissime praeteritam, ad fa-
cies praescriptae domus seu Curiae Nobilitaris
stb. Datum Varadinj decimo sexto die diei hu-
iusmodi absolutae Introductionis et Statutio-
nis praemissae. Anno dominj Millesimo Quin-
gentesimo nonagesimo tertio. (Világos Kék,
és sárga sodrott selyemből font kötélke, mely-
ről hajdan a' pecsét függött vala.) — Hár-
tyán írott eredeti levélről. —

Fogyatkozás továbbá az is, hogy midőn az
oklevél' származati kora magában az oklevél-
ben feljegyezve nincsen, annak határozott évű
kivonat függesztetik elébe; mint a' 168. lapon
olvasható, holott ez áll: „Gálfi János' 1593-
beli könyörgő levele huszti rabságából Bá-
thori Zsigmond fejedelemhez,“ pedig a' köz-
leményből, — melynek azt is kellene bizo-
nyítania: hogy a' Báthori Zsigmond' gondvise-
lői nem sokáig viselték tisztóket — sem az év,
sem a' megkért fejedelem neve ki nem tűnik.

Figyelmetlenségnek vehetni a' helytelen
idézéseket is; így a' 180. lap ezen szavaihoz:
„Ugyan ezen esztendőben az erdélyi fejedelem

(Mihály Vajda) ellene álla és támada András
kárdisáknak 4);“ helytelenül idéztetik a' 4. szá-
mu oklevél: mert abban Mihály Vajdáról, el-
len állásáról, és támadásáról, egy szó sincs;
hanem: Báthori András kárdisáknak erdély'
kormányára fejedelmül választatásáról, és
feleskettetéséről igen is — így a' 181dik lap
ezen szavaihoz: „Az erdélyi magyar urak a'
szászszággal ellene támadának Mihály Vajdá-
nak 5. 6. 7.“ ismét helytelenül idéztetik az
5. 6. 7. számú oklevelek: mert ezekben, mint
különbben is, megverettése előttiekben, az
ellene támadásnak semmi nyoma, a' mint ez
puszta kivonataikból is: „5. Mihály vajda' le-
vele 1599ből november' 4kéről Gyulafejevárról
ráthoti Gyulafi Lászlóhoz, Közép Szólnok
vármegye' főispányához (231. l.). — 6. Mihály
vajda 1599ben nov. 13kán Gyulafejevárról Gyula-
fi Lászlóhoz. (233. l.) — 7. 1599ben november'
20dik napjára Fejevárra hirdetett országos
gyűlés' törvényczikkelyei“(234. l.) nyilván meg-
tetszik; melyekre nézve még az az észrevétel is
fordul elő: hogy a' két elsőnek czíme sem közöl-
tetik, és csak a' kivonat mutatja: kihez írat-
tak a' levelek; a' harmadik pedig sem aláír-
va, sem pecsételve nincs: pedig eredetiből
adattaknak mondatnak.

Végtere méltó megjegyezni: hogy bár min-
den másolatban megtartatnék az oklevél' írási
sajátsága, kiűntetve fogyatkozásaikban, és
bár minden csonkítás nélkül, — nem úgy mint
többiek között az 1576ban januárius' 28dikára
Medgyesre hirdetett országos gyűlés' törvény-
czikkelyei (150—154. l.), melyeknek közölte-
tése után, az országgyűlésnek kezdetét csak
a' kivonathól tudjuk, magából a' közlemény-
ből pedig az előszó XV. lapján olvasható fogá-
dás' ellenére kimaradt — egész terjedelmökben
adatának idő rendszerint, és mutatókkal!
Így lennének azután biztosan használható kut-
fők! Így lehetne utánok teljes megnyugová-
sal kiigazítani a' mások' eltévedéseit, a'
milyenek az „Erdélyi Diaeták végzéseinek
nyomdokai“ czímű könyvben is számosan ta-
láltatnak! —

Walther László.

NÉMET LITERATURA.

Közigazdaság.

- 1) *Staatswesen und Menschenbildung; umfassende Betrachtungen über die jetzt allgemein in Europa zunehmende National- und Privat-Armuth, ihre Ur-*

sachen, ihre Folgen, die Mittel, ihr abzuhefen, und besonders ihr vorzubeugen. Von F. H. Bodz Reymond. Erster Band. (Egy könyvomattal) Berlin 1837. Logier. LXIV és 396 l. n. 8r.

Ha valaki e' munkának ref. előtt egészen ismeretlen szerzőjét szántsándékkal félreértetni nem akarja; szükséges, hogy hosszú előbeszédét olvasta legyen. Ő szereti az emberi nemet, 's ennek örömei és szenvedései iránt igen fogékony szívvel viseltetik. Sok jeles státuszgazdasági iratot olvasott, a' nélkül, hogy azokkal megbarátkozhatott volna. Reményteljes fiát élte' virágkorában veszté el (ennek képe az első kötet' címlapjának átellenében áll), kinek halála őt, az előbeszéd' sokszori nyilatkozásai szerint, még most is mélyen epeszti. Sokféle hivatalos foglalatosságai között nézetei' leírásában némi felvidulást 's megnyugvást talált. Főlemelkedését, vigasztalását a' keresztény vallásban lelé.

Két fontos és a' státuszgazdaság' tudományában kevéssé vagy éppen nem érintett tárgyat komolyan 's hatólag hoz szóba; mindezek előtt (XVI. lap.): „hogy, szerinte, a' népek' jóléte inkább nyugszik még erkölcsi, mint anyagi erőkön; hogy nem ezekből, hanem amazokból állíttathatik alapos horoscop a' jövődőség' számára 's vonathatik kielégítő magyarázata a' multkornak 's eredményeinek“; és másodszor, hogy a' keresztény vallás' befolyása a' státusz-életre korunkban igen kevésre becsültetik. Innen van a' közönségesen elterjedett elerkölcstelenülés 's ennek kíséretében a' szegénység' gyors növekedése.

Bizonyos pontig meg kell a' szerzőnek mindkettőt engednünk. Korunk' vezér-elvét az anyagi érdekek teszik. A' magasabb szellemi képződés, tudományosság, a' fűrkészet' mélysége azok mögött állanak. A' ragyogó felülegesség, melly az úgy nevezett tökéletes (exact) ismeretek' könnyű felfogásával megelégszik, van a' napi renden. Az alaposan művelt öregek pedantoknak tartatnak, 's lassanként elhalnak. Korunk' iránya nem szellemi törekvés, hanem lehető legnagyobb élvezet; nem föláldozás emberiség- 's hazáért, hanem gazdagság', becsület' és befolyás' megszerzése. — Majd éppen így van a' dolog a' vallással is. Ref. úgy hiszi, nem fog gyanúsna tartatni, hogy Arndt' „arany kincses ládácskája“ és Schmolke' „töredelmes hünnöse“ korait visszaohajtja; ámde arról erő-

sen meg van győződve, hogy egy fölvilágosult positiv vallás a' státusz-életnek leg-erősb alapját képezi; hogy millió ember közül tízet sem vehetni föl, kiknek a' csupa észvallás elegendő volna a' tiszta erkölcsiséghez emelkedésre, lélekisméretes becsületességre a' köz életben, 's nyugodt tekintésre a' sirba 's túl ezen. Korunk fölöttébb messze ment, midőn a' positiv vallás' historiai alapját vagy kétségbe hozta, vagy mint a' gyakorlati életre nézve nélkülözhetőt félre háritotta; midőn a' morált tette első helyre, nem adva neki megtisztított dogmaticát talapúl.

Azért is ezek koránsem holmi pietisták, hanem olyan férfiak, mint Ammon', Bretschneider', Röhr' 's e., kik a' keresztény vallás' hanyatlásáról a' nép között 's az egyháziság' hiányáról panaszkodnak. Valamint nincsen státusz, positiv, azaz történetirati törvény nélkül: úgy vallás sincsen positiv azaz történetirati alap nélkül. Sok elavúl ugyan a' historiaiból, de nem minden; a' státuszférfiak' 's hittanítók' nagy feladásául marad, az elavúltat az életben levőtől megkülönböztetni, az elsővel fölhasználni, a' másodikat megmenteni. Bármily kevéssé tulajdonítja vétkül ref. Bonifaciushoz, hogy Buchoniában a' vén szent tölgyfát kivágatta, mellyhez egy durva néptörzsök' pogány mythologiája ragaszkodott; mindazáltal éppen olly kevéssé egyezett meg a' tiszteletes tölgyfa' kivágatásában, mellyen a' néphit, néperkölc és polgárság megerősült. Hutten' és Flacius', sőt Luther' és Calvin' hittanja (theologia) is kortünemény volt; úgy szinte Spener' és Franke' pietismusa is; ámde a' keresztény vallás, mellyre ezen férfiak koruk' bélyegét felynyomták, megmarad a' jövődő nemzedékek' számára, 's még tizenhatsz század mulva is a' hit' 's élet' történetirati alapját képezi. — Ref. éppen olly kevéssé képzelhet státust positiv vallás, mint positiv törvény nélkül. Illyes soha sem létezett, 's nem is létezhetik soha. Ezt szintűgy bizonyítják a' Báty-lek mint Péter' magas temploma Rómában: szintűgy a' tíz parancsolat mint a' Codex Justinianus. A' műveltség' mindenkor feladása csak ez marad: kieszközleni: quousque? és quem in finem?

Ref. abba hagyja azt: valljon e' kötet' szerzője, ezen általa szóba hozott két tárgyat — az anyagi érdekeknek az értelmi érdekek

fölöttiségeét, 's a' positiv vallás' hanyatló befolyásaét a' népeletre — úgy gondolta-e, mint ref. itt följegyzé. Ref. szinte kételkedik benne; méltánylást érdemel még is, hogy ő azokat előhozta.

Ha szinte ref. ekképen a' szerzőnek igazságot enged is; még sem hallgathatja el, hogy, sok egyes eleven hely mellett, mellyek a' szerző' magas érdekét tudatják az emberiség' nagy ügyei iránt, a' munka, mint neki magának is látszik, igen nagyra terjedett (nyolcz rész leend), igen sok idegenszerűt hozott elő, nem igen logicailag van rendezve 's organicus egészszé szerkesztve, és stylisticai tekintetben (sok jól sikerült helyet kivéve) kelletlenül tágra irva. Hogy őt sem Smith Ádám, sem Say, sem Malthus, sem Bülaun (kivel későbbben ismerkedett meg) ki nem elégitik, ref. mellékesen említi; a' szerző legközelebből saját gondolatai' folyamát követte, munkáját pedig különböző időszakokban 's években dolgozta ki, mi által a' belső egység- 's külső kerekdedségnek csaknem el kellene vesznie. Azonban az egészen egy főgondolat vonul keresztül; 's ref. azt a' szerző' szavaival (XXXIV. lap.) próbálja visszaadni. „Van szegénység, melly előre nem látott szerencsétlenségek által támad, előre nem látható, és így el nem távoztatható. E' neme a' szegénységnek az, mellyet én természeti vagy privát szegénységnek nevezek. Erre nézve nincs mit egyebet cselekedni, mint szenvedéseit, miként emberiség 's keresztény vallás parancsolják, a' hol lehet, enyhíteni. De öly szegénység is van, melly nem a' természettől, hanem emberi vétségéből ered, 's mellyet én azért mesterséges vagy nemzeti (?) szegénységnek nevezek. E' neme a' szegénységnek, épen azért, mert emberi tévedések teszik alapját, határozatlanul szaporodhatik valamelly státusban, és így sokkal veszélyesebb, mint a' természeti, melly, az európai társas élet' új alakulása mellett, amahoz koránsem hasonlítható. Azonban mivel a' mesterséges szegénységet vagy a' kormány, vagy az egyesek, 's gyakran mindketten együtt is okezzák; hathatós eszközök vagynak megelőzésére. Ezen eszközök részint az emberképzés', részint az országolás' határában találtnak. Erkölcsileg 's keresztényileg tekintve, e' munka' folytatában ki fog tűnni, hogy épen azon eszközök, mellyek által az anyagi

's szellemi jóllétet emelni akarjuk valamelly országban, szabálytalanul, mértéktelenül használva, leghatalmasabb 's legbajszorozóbb eszközei a' nemzeti szegénységnek.

Ezen állításban fekszik a' szerző' sajátágos nézete, 's ezen alapodik szegénységi theoriája valamint az ellene használandó eszközök' rendszere is.

Nyolcz kötetre számított munkája' tervének átnézését XXXV. 's köv. lapokon adja a' szerző, hol, magyarázata szerint, mind a' két szempontnak, az országállapot- és embermívelésnek, egymást meghatározva 's egymást kölcsönösen áthatva, kellend állaniok.

Az előttünk fekvő első kötet öt szakaszra oszlik, mellyeket ref., az előadott tárgyak' tömege miatt, csak érinthet. Ő azon szempontból indul ki, hogy a' „tulajdonjog“ megakadályozza a' birtok' egyenlő felosztását az országban, úgy hogy gyakran a' legbujább gazdagság mellett a' legnyomóbb szegénység uralkodik. Mivel pedig a' nemgazdagok' száma a' legnagyobb; az országolásnak, szerzőnk szerint, nem oda kell dolgoznia, hogy a' gazdagság összehalmoztassék, hanem hogy a' szegénységnek eleje vétessék. Azután a' mesterséges szegénység' tanítása következik (a' természetesé utóbb következendik) hol a' jóllét' anyagi föltételeitől, t. i. a' természettől és munkától indul ki, a' mesterséges szegénységet pedig ott találja, hol a' pótolék mindenik oldalról hibázik. Minthogy pedig a' szegénység oka részint az országon belől, részint kívül fekszik, szerzőnk a' kívül fekvőket főképen a' szabályozatlan kereskedési verseny-gés szülte ár' határozatlanságában találja, ellenszereiket pedig azon kereskedési concurrentia' korlátozásában. (Itt ref. megjegyzi, hogy a' szerzővel meg nem tud egyezni, sem hogy a' szegénység lényeges oka a' kereskedési versenyokozta árszabályatlanságban álljon, sem hogy menedékszerűl azon concurrentia' korlátozása szolgáljon). Azután a' szegénység' országon belüli okaihoz fordul, mellyek, szerinte, részint törvényhozási, részint erkölcsi természetűek. Az utolsókat egyik jövő részre hagyja. (Mellékesen mondja ref., hogy az okok ezen ketté szakasztását helyben nem hagyhatja.) A' szegénység' törvényhozási okai szerinte: a' concurrentia' fölösle-

gessége, a' központosítási rendszer (Centralisationssystem, mely időnkbeli nyavalyáról némelly sujtó szavat mond); a' mesterségheli bizatlansággá átképződő mester-ség-szabadság (igaz, de bizonyos határok között); és az általános rangbizonytalanság. E' mellett megemlítették a' túlnépesedés és a' státuspapírosok' befolyása.

Már ezen érintésekből kitetszik, hogy a' szerző igen számos tárgyakat ír le; hogy azokat gyakran igen igazán, de néha (legálább ref. véleménye szerint) csak egyoldalulag fogta föl; a' tárgyak' természetes egymásrakövetkezését nem ritkán ugorja által, többeket pedig későbbi helyekre utasít, hol — a' következő kötetekben — alig lesznek jó helyen, pontos összefüggésben. De ref. ez által nem akarja sem tulajdon ítéletének a' következő kötetekről, sem más dologhoz értő férfiak' az egész munka felőli szavának elejét venni.

9.

A' magyar időségi sajtó' szemléje

Áprilisban.

(Rövidítések: *ET.* Egyházi Tár. *G.* Honi 's külf. gazda. *H.* Honművész. *HM.* Hasznos Mulatságok. *I.* Ismertető az ösművészet és polgári szorgalomban. *J.* Jelenkor. *K.* Kémlő. *LL.* Literatúrai lapok. *M.* Minerva. *NT.* Nemzeti társalkodó (erdélyi). *PT.* Predikátori Tár. *Ra.* Rajzolatok a' társas élet és divatvilágból. *Re.* Regélő. *Sz.* Szemlélt. *T.* Társalkodó (pesti). *TGy.* Tudományos Gyűjtemény. *TT.* Tudománytár. *VÚ.* Vasárnapi újság).

— *Literatúratörténet.* Nápoly' literatúrája, vége. *LL.* 15, 16. Bibliographia, *TT.* 13.

— *Nyelvtudomány.* Karancsvidéki palócz nyelv, Szabó Istv. *TGy.* I. Észrevételek a' magy. jóírásról. Bellicz. *TGy.* I. Szóvizsgálat. Várady Ján. *HM.* 27, 31, 33.

— *Szépliteratura.* Novellák. A' szurok álarcz. *Poa Eugenia* ut. Katona A. *Ra.* 33—35. Dezsér. *Tapsonyi.* *Re.* 27—29. A' koponya. *Miskolczy Istv.* *Re.* 29—33. *Emelka. Irmay.* *Re.* 35. Decebál. *Sólyom.* *Ra.* 27—30. Nagybátyám' első szerelme. Ford. b. *Barkóczy F.* *Ra.* 31. A' barna férfi. Ford. *Kazinczy Gábor.* *Ra.* 32. Chariclea. Folyt. és vége. *T.* 28, 29, 33. A' két koldus. *HM.* 32. Egy ifju ügyvéd 's a' koldus. *HM.* 35.

— *Philosophia.* A' philosophiának jöltevő befolyása a' státus' és egyes emberek' boldogságára, 's a' töle idegenkedésnek okai. *Vecsey Józ.* *TGy.* I. A' természettudományok' hecséről és befolyásáról a' józanabb philosophiára. *Mocsi M.* *TT.* 13. Bevezetés a' természeti jogba, másod. közlés. *Csacskó Imre.* *TT.* 13. Lelkiismeret. Franciaából. *NT.* 15, 16. Vallás iránti kö-

zönbösség. *Sz.* 30, 32, 33. Mire van fő szüksége a' státusnak most, midőn az ész halad, a' boldogság pedig hanyatlak? *Dr. Ivanovics Andr.* *T.* 29, 34.

— *Neveléstudomány.* Lélektudományi viszonyok a' nevelésre. *Ormós L.* Folyt. 's vége. *Sz.* 27—29. Néhány szó neveltetésünkről gazdagsági tekintetben. *Balla. K.* 27.

— *Építés.* Hazai kastélyok. *Novák D. H.* 29, 30. Kórházak' elrendezése iránti vélemény. *Novák D. H.* 32, 33.

— *Historia.* A' jelenkori görögök' eredete. *Sz.* 27, 28. Okleveles toldalak. *Luczenbacher. TT.* XIII.

— *Életírás.* Buffon. *Sz.* 29, 31. Solon és Lycurg. *Kún Tamás.* *Sz.* 33, 34. De Pradt. *HM.* 31, 33. Du Bois. *HM.* 33. Cid. *Ra.* 35. A' nagy Fridrik' esmeretéhez adatok. *Holéczy. TGy.* I. V. Károly' vég napjai. *Re.* 27. Mirabeau' végeő pillanatai. *T.* 26. Garrick Sterne' halálós ágyánál. *Ra.* 32. Biographiája a' legujabban meghalt tudósoknak. *TT.* XIII.

— *Régiségek.* Archaeol. fölfedezés (görög festés). *HM.* 29. Római maradványok a' vaucusi kerületben. *H.* 30. Verebi sírkövek. *Luczenbacher. TT.* XIII. A' párducz-bőrről, mint hajdani m. vitézi ékességről. *Horvát Istv. TGy.* I. Sybiriai romok. *Sz.* 28, 29.

— *Föld- és helyírás, ország- 's népismeret, utazások, statistica.* Görögország' ismertetése. *VÚ.* 159. Canada. *NT.* 15, 16. Lublana. *NT.* 17. Syberia. Vége. *Gödri Ferencz. NT.* 14. Santa Anna. *Sz.* 30. Thera' szigete. *Sz.* 31. Corcyra. *Sz.* 32. Sierra Leone. *Sz.* 34. Szerencsen köztársaság Guianában. *Sz.* 32, 33. Jegyzetek Debreczen' rajzára *Cs.tól. T.* 28, 29. Kisétálás Pozsonyból. *Re.* 33—35. Kirándulás Kassáról Egerbe. *Sz.* 34. Bács vármegyei lakosok. *Re.* 31, 32. A' kozákok. *Re.* 35. Chinai igazságszolgáltatás. *Ra.* 32. Utazások és utazási literatúra. *HM.* 29, 31. Ross kapitány' éjszaksarki fölfedezései, ford. Bertha. *TT.* XIII. Utazási észrevételek Europa' több tartományai' állapotjáról. *Dercsenyi Pál. T.* 26. Utazási levéltörédek. *Bezerédy L. T.* 32. Egy hét a' patogónok' földén. *TT.* XIII. Az europai státusok' statistica 1450, 1453. *TT.* XIII.

— *Törvénytudomány.* Kik a' karok és rendek Magyarországon? *Podhradczky. TGy.* I.

— *Közgazdaság és pénzügy.* Az ipar' és népszaporodás' számalapjai, néhány hitel-, és adósságtörő kérdésnek megfejtésére. *Nyíry. TT.* XIII. Az amerikai iparrendszer. *K.* 31. Az országgyűlés és adó. *G.* 14. A' Duna világkereskedési és folyószabályozási tekintetben. *Beszédes. TGy.* I. Az utakról annak idejében. *Jánik Ferencz. T.* 30, 31. Státuspapírosok különböző országokban. *J.* 30.

— *Természettudományok.* Philologiai és természettudományi vizsgálódások a' különböző emberfajok' historiájáról. *D. Lovász. TGy.* I. Földrengés. *Amonyi Ján. HM.* 35. Ásványi szemek. *G.* 14. A' kolumbácsi szünnyogok Szerbiában. *Ra.* 32. Útmutatás a' füvészetre. *VÚ.* 156—158.

— *Orvostudomány.* Az influenza' története. *HM.* 30. A' Priznitz' gyógyítása' módja. *HM.* 27—29.

— *Műtan.* Sartorius' eső-, por- és cseppfürdő készülete. *I.* 18. Új mód a' tenger' mélységét megmérni. *I.* 18. Fának javítása kifőzés által. *I.* 16. Különféle fanemek' festése. *I.* 15. Kaucsukfirnisz. *I.* 14. Angol aranyfirnisz. *I.* 17. Czinezés. *Némethy Józ.* *HM.* 30.

— *Gazdaságtudomány.* Növényi élettan, folyt. és vége. *G.* 14, 15, 18. A' messziről hozott növényekkel bánásról. *VÜ.* 157. *HM.* 34. A' szikfold' javítása. *Fórintos Józ.* *K.* 33, 34. Termésváltoztatás. Folyt. és vége. *VÜ.* 155. *K.* 27, 29. Néhány szó az istállózás' tárgyában. *T.* 27. Birkatenyésztés. *G.* 14. Jegyzések Csaplovics János' észrevételeire a' birkatenyésztésről. *K.* 32. Felnemesbirkák' nemesítése. *G.* 16. Birkákon levő gyapjunak agyaggal mosása. *Székarmy Aug.* *K.* 26, 28. *Holger.* *K.* 30. Gyapjumaság. *G.* 17. *Treidl.* 27. Gyapjukereskedés. *K.* 29, 30. Marhadög és körömvész. *G.* 16. Cserebogár és lótetű ellen. *G.* 15. Az állati természetekről. *K.* 31. Selyemtenyésztési épületek Franciaországban. *G.* 15—17. Annak jövedelmezése. *G.* 18. *Balla.* *K.* 28. Czukorrépa-termesztés. *K.* 26. Répacukorgyártás. *G.* 16, 18. (XCIX. CXVI). *K.* 30, 32, 34. Mezőgazdasági elvek. Folyt. *G.* 16, 17. A' lecsapolt turján' helyén létező zsombokok' kiirtása. *K.* 33. Pálinafőzés. *HM.* 33. Sör. Vége. *I.* 15.

— *Művészet.* A' granitbányák Egyiptusban, 's a' monolithok' készítése. *H.* 27. Helyes festvények a' bécsi cs. képtárban. *Novák D. H.* 28, 31. Correggio' festvényei ugyanott. *Novák D. H.* 35. Szentpétery' műve. *I.* 17. *Ra.* 32. L. a' Művészet és Szobrászat czikkelyeket is a' *TT.* XIII.

— *Critica.* Angol literatura 1835-b. *TT.* XIII. Lengyel literatura. *TT.* XIII. Kritikai vázlatok a' külföldi literatura' legújabb 's kitünőbb termékeiről. *TT.* XIII. Berghaus' geogr. almanachja. *TGy.* I. *K.* Cs. D. magyar nyelvmestere. Vége. *LL.* 14. Észrevételek Fejér György' válaszára a' „Honi városaink“ dolgában. *LL.* 15—17. Stancics' Rényképei. *Hazucha.* *Ra.* 34, 35.

— *Intézetek.* A' francia tudós társaság' ülései 1836. *TT.* XIII. A' m. tud. társ' ülései. 1836. *TT.* XIII. A' magyar színészet' története. *H.* 28—31. 33—5.

— *Vegyesek.* Utazás a' régi Europa' romjai felett 1836 évb. folyt. *NT.* 17. Különös per. *NT.* 14. Egy törvényszéki jelenés Párizsban. *VÜ.* 156. A' jóslat, spanyol bűneset. *T.* 27. Az élet' becse. *T.* 31, 32. Szülők' szeretete és félelme gyermekeik iránt. *Re.* 35. Az öreg szegény Richard, v. mód meggazdagodni. *NT.* 16,

17. Az elevenen eltemettetésből mesterséget űző. *NT.* 14. *HM.* 27. Pestis Londonban 1665. *VÜ.* 158, 9. Gróf Széchenyi Istv. budai polgár. *T.* 30. *VÜ.* 159. Az egri új szentegyház-építetés' érdeme. *Bátkay.* *T.* 33. Az úzásnak együgyű módja. *I.* 14. Czeffogás. *H.* 31.

Literaturai mozgalmak.

— Végre megérkezett „*Tárcsai Bende*“ című románnak második és harmadik köteté is. Nyomatott Pozsonyban Wigand K. Fridriknél (az előtt Landerer). Heckenast Gusztáv' sajátja. 36r. I. k. 224 l. II. 216 l. III. 208 l. 3 ft. cp.

Beke Sámuel' vasárnapi beszédei. Kolozsvárt, Barra Gábor' tulajdona. 1837. 8. 230 l.

— Brutus und die Tarquinier. Historische Tragödie in vier Aufzügen von E. H..... Pesth, 1837. Gustav Heckenast. 8r. 110 l. 1 ft. 20 kr.

— Sajtó alatt van *Tarcsy Lajos* professor' physicájának II. köteté. Az első jövő martiusra ígértetik. Pesten Landerernél: *Sorcier*' „Gyors Franciaája“ magyar tanulók' szükségéhez alkalmazva.

Ugyanott *Lemouton* professortól: Az önálló német nyelvmester; és

Schams Ferencz' bortermesztést tárgyzó folyóiratának 2d. füzeté, külön magyar és német nyelven.

Pécselt a' püspöki lyceum' nyomt. intézetében *Zsigray Zsigmond* peczöli lelkipásztor' catechetical imádásos könyve illy czim alatt: Lelki vezér az üdvösség' útján.

— Időszaki literaturánkban a' jövő félférvé némelly változások készülnek. A' pesti lapok mindnyájan folytatni fognak, kivéven a' *Kémlőt*, mely részvét' hiánya miatt, junius' végén megszűnik. Új egy fog kijönni, hetenként, mint halljuk, kétszer, egyházi tartalmu, *Magyar Szion* címmel, *Gyarmathy János* pesti seminariumbeli könyvtárnok által szerkeztetve. A' vidékiek közül: az erdélyiek, köztök az igen becses *Vasárnapi Újság*, folynak; a' kassai Szemlélő és Literaturai Lapok feltételenesen hirdettetnek, ha t. i. a' jelentkező olvasók fedni fogják a' költséget. Végre *Orosz József*, többi közt a' Pozsonyban két évig folyt *Fillértár*' kiadója, *Hírnök* czim alatt egy „politikai, tudományos, művészeti és mulattató hirlap“ot indít meg julius' elejével. Ohajtjuk, hogy ez is olly kedvező reformot eszközöljön újságaink körül, mint a' Jelenkor a' maga idejében.

Egyveleg.

— Londonban legközelebb a' hunnok' királya szolgáltatót tárgyat egy regény költőnek. A' munka' czíme: „Attila. A Romance. By the author of „the Gypsy“, „Mary of Burgundy“, „one in a thousand“, etc. etc. In three volumes. London: Printed for Longman, Rees, Orme, Brown, Green, et Longman, Paternoster-row. 1837.“

FIGYELMEZTETÉS.

Kérjük tisztelt olvasóinkat, ne terhelteznének rendeléseiket az Athenaeum's Figyelmező iránt minél előbb megtenni, czímeiket olvashatólag és hibátlanul vagy a' netalán meglevőknek kiigazítását beküldeni, hogy az újságborítékokat jókor rendbe hozzassuk 's az elküldözésben hátramaradás ne történjék.

Félévi ára mindkettőnek helyben 5 for. — kr.

—	—	postán 5 — 48 —
Velin	—	helyben 7 — — —
—	—	postán 7 — 48 — pengő p.

Nyomatik Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Pesten.

Junius' 27d. 1837.

25. szám.

Tartalom: Francia literatura. Philosophia. Lermnier' studiumai, 199. l. Ország- 's népismeret Tocqueville' és Chevalier' munkáik Amerikáról, 202. l. Portugall literatura. Magalhaens' versei, 207. l. Angol literatura. Szépliteratura. Washington-Irving' Astoriája, 207. l. Magyar literatura. Nyelvtanítás. Toepler' m. olvasókönyve, 207. l.

FRANCZIA LITERATURA.

Philosophia.

- 1) *Études d'histoire et de philosophie, par M. Lermnier, prof. d'histoire des législations comparées au Collège de France. 2 Vol. Paris, 1836. 8r.*

Azon ponton, hova jelenleg a' tudomány és civilisatio jutottak, minden munka, melly a' társasági nagy kérdések felett oktatást szomszuzó tömegeket érdeklenni fogja, már csak ez által is számot tarthat a' sükerre; 's ha a' tárgy' ezen kedvezéséhez még a' szerzőnek fényesen kezdett 's szintugy folytatott eddigi pályája is járul, akkor az ő munkája' megjelenését egy általános tolongás fogja üdvözlelni. Ez a' tolongás már maga azt mutatja, hogy az elmék, minden elfoglaltságaik mellett is, megállapodnak az író' kihallgatására, mi erre nézve valóságos dicsőség, mert e' jelen korban figyelmet gerjeszteni 's a' sokaságra hatni tudni, már igen sok. Lermnier a' kitett munkában egy látszólag egyszerű cím alatt több olly darabok' gyűjteményét közli, melyek ezen daraboltság mellett is élénken fognak céljok felé hatni, 's mellyek a' kivonat' formájában magokban foglalják a' szerző' minden eddigi munkálatinak összeségét, valamint

a' jövőndöbe tett pillantásait 's arról való sejtéseit is. Mióta csak a' francia collegiumban az összehasonlító törvényhozás' tudományának tanítószéke felállított, L., mint annak birtokosa, mindenkor hiv maradt az elvekhez, mellyek őt eleinte vezetétek, leczkéi népszerűkké lettek, valamint munkái, bennök a' nézetek' tökéletes összhangzása uralkodik, 's az egész rendszer mind inkább 's olly módon fejlődik ki, melly annak teljes és világos felfogását kitünő mértékben könnyíti. Midőn mi itt a' jelen Études-ről szólandunk, nem akarunk a' rendszer' egyéb részéről is ítélni; ámbár az, a' mit mondandunk, alapul szolgálhat egy részletes méltánylatnak 's talán előkészületül 's vezérletül is mind azokra nézve, kik jövőndöben egész mélyére fognak lehatni e' nevezetes író' munkálatainak 's egyszersmind visszamenni azok' eredetére.

L. azzal ismerteté meg magát a' philosophiai pályán, hogy a' Saint-Simoníták' tanítványait teljesen elfogadta. Azonban e' társaság' nézetei nem elégtették őt ki, miután zászlóajtól 1830ban, mindjárt a' juliusi napok után, elállott, de megtartva mégis elveiknek egy részét, mellyek írásaiban több helyen vi-

lágosan kitűnnek. A' mi e' társaságnak állandó helyet szerzend a' 19dik század' évkönyveiben, az a' történeteknek érett 's megfontoló vizsgálata. A' saint-simonismus mindazon tévedések mellett is, melyekre ragadtaték, mély és következetes nézeteket hozott a' historiába, felfogta annak egységét 's megértette az emberiség' haladását különböző fejlődés szakain keresztül, hogy abból a' társas élet' tudományát vonja le. A' philosophia bennök mindenkor buzgó és jó szándékú szolgálira talált, 's ez lesz talán utóbb legjobb védelmök. Lermnier átvevé az ók' tanítmányaikból mindazt, mi a' jelen kor' szükségéhez alkalmazható volt, u. m. az ismeretek' szétterjesztését, a' törvényhozás' reformatióját, az alsóbb néposztályok' sorsának javítását. Csakugyan L. mind írásaiiban mind leczkéiben a' tömegekhez szól 's azok' értelmi szükségait igyekszik kielégíteni.

A' könyv' elején mentegeti magát a' szerző több, egymástól független daraboknak egy munkában kiadásáért, 's gyámolúl a' nagy Müller Jánosnak egyik mondására hivatkozik. Azt tekintve, hogy így többektől olvastatunk és értetünk, ez a' mentegetés felesleges; de más felül, magának az írónak érdekében, nekünk úgy látszik, hogy erejét vesztegeti az, ki egy sereg új és termékeny ideát jobbra és balra szétszór, melyeket utóbb egy tömöttebb forma alatt jobban összegyűjthetett 's velők sokkal jobb és biztosabb hatást tehetett volna. Mi legalább ohajtanók, L. által már egyszer egy lökésben 's egészben adva látni azon rendszert, melyet ő magának a' most fenforgó, olly igen érdekes és fontos társasági kérdések felett kétségkívül készített, 's melyet ezen kitérések, bármily kecségetők 's figyelembresztők legyenek, csak hátráltatnak. Ő már kifejté egy részben törvényhozási elveit a' jog' philosophiajában*); valóítsa, teljesítse tehát önmaga azon nemes ohajtást, melyet előszavának e' sorában kifejez: „A' kérdések ki vannak jelelve; ideje, hogy egy nemzeti philosophia' kidolgozásához lássunk.“

A' darabok, melyekből a' munka áll, három rendbeliek; u. m. studiumok az ókor' né-melly jelesebb költői és történetirői (Pindar, Thucydides, Tacitus) felett; a' törvényhozás'

philosophiájához tartozó töredékek, kapcsolatban az összehasonlító törvényhozás' historiájával; végre polemiái czikkelyek napi érdekű tárgyak felett. Minthogy ezek között semmi bizonyos, elhatározott rend nem uralkodik, elég legyen itt csak a' legkitűnőbbeket említenünk meg 's felettök egy pár észrevélt tennünk.

Az első kötetet megnyitja egy nevezetes munkának taglalatja, mely munka 1833ban jelent meg 's ez újabb évek' legkülönösbb tü-neményei közé tartozik. Értjük Bucheznek Bevezetését a' történetek' tudomá-nyába*), mely a' historia' philosophiájának egy új rendszerét foglalja magában. Valóban nem kevés ügyesség 's beható elme kívántatott ahhoz, hogy valaki világos eszmét adjon az elvont hypothetisek' egy ilyen tömegéről, 's értelmes kivonatát egy könyv-nek, melynek általános irányzatát alig fog-hatni fel. Lermnier e' dologban úgy járt el, hogy általa Buchez' könyvének mind érdeke mind kivált érthetősége tetemesen nyert.

Utóbb észrevételek következnek egy újabb francia népszerű encyclopaedia (Encyclopédie populaire) felett. Itt Lermnier többi közt az ismereteknek a' nép' tömegén minél bővebb és általánosbb szétárasztása mellett igen melegen szól. Ezen czél kétségtől igen ohajtható; csak hogy itt érte-nünk kell egymást 's mindenek előtt meg-egyeznünk abban, hogy a' néppel közlendő ismeretek között a' mesterséget, művészetet, historiát és politikát tárgyzók mellett, sőt azok felett, az erkölcsi és vallási ismereteknek is kiváltképen helyt kell adni. Egyéb-iránt az encyclopaediák, 's kivált az, mely-ről itt szó vagyon, épen az által, hogy az ismeretek' egyetemiségére kiterjeszkednek, gyakran épen nem, vagy kelleténél szűkebben ereszkednek be az egyes tárgyak' külön viz-szágatába; az pedig, hogy betűrendben van-nak szerkeztetve, körükből szükségképen min-den módszeres osztályozást kirekeszt.

A' második kötetben legelől állanak az öss-zehasonlító törvényhozás' historiájának főbb elvei; mi az egész historiának egy nagyszerű áttekintését foglalja magában, bizonyos alap-elvek és főbb pontok után indulva ki. E' része

*) Philosophie du Droit.

**) Introduction à la science de l'histoire, par Buchez.

a' könyvnek kapcsolatban áll L.' minden munkáival 's egész nyilvános oktatásával. A' kiinduláspontok itt is átmott is ugyanegyek. Azonban nem igen hihető, hogy azon három következményt, melyeket L. e' nemű vizsgálataiból húz, korunkban mindenki elfogadja. Mert ha lesznek is, kik vele együtt fogják hinni, hogy a' mostani német eclecticismus alatt egy tágabb 's termékenyebb philosophia készül; vagy hogy a' mostani angol constitutio' formái alatt egy más kormányforma van szerkezetben; bizonyosan lesznek, kik nem fogják hinni, hogy a' kereszténység' romjaitól nem sokára egy új vallás fog előteremni. Mi úgy látjuk, hogy ha e' részben valami újulás vagy változás fog történni, az nem állhat egyébben, mint a' vallás' őszintébb teljesítésében, kevesebb haszonlesésben és több emberszeretethen, kevesebb önzésben 's a' fenyítő és torló igazság' tökélyesbítésében, végre a' házasság' nagyobb szentségében, 's némelly veszélyes előítéleteknek, millyen például a' párviadali, eltörlesztésében. Ha ez az, a' mit L. ohajt, úgy az ő ohajtása a' miénk is, és bizonyosan soké azok közül, kik ezt olvasandják; de ha az ő munkáiban sürűen elszórt jelekre tekintünk, azon szintolly tudós mint kedvező ítéletre, melyet Spinozáról a' jog' philosophiájában mond, 's a' régi sympathiára, mely őt a' saint-simonitákhoz voná: akkor arra a' gondolatra kell jutnunk, hogy azon vallás, melyet itt L. hirdet, nem egyéb a' pantheismusnál. Bocsánat, ha itt e' véleményt kimondjuk, melyet érett megfontolás nélkül nem örömet mondunk ki, de mi úgy hiszszük, hogy a' dolog tökéletesen világos lesz mind azok előtt, kik a' jelen könyvet 's kivált annak előszavát olvasandják. Ez a' társasági idealismus, az emberiségnek 's az emberi értelemnek ezen egysége, mely az isten' egységével összeolvad, teszi a' könyvnek alapelvét. Az előszóban ez a' hely jön elő: „Mi hiszszük az emberi gondolatnak, az emberi értelemnek egységét, neveztessek az aztán metaphysicának vagy vallásnak, fejtessek ki Memphisben vagy Judaeában, Alexandriában vagy Athenében, Berlinben vagy Párizsban; egységet a' kiindulásban és a' bevégezésben, munkás és szenvedélyes változatosságot a' folyamatban, mely a' két határt elválasztja 's összezavarandja. Ez a' mi legerősebb hitünk, 's azt mondjuk a' pathmosi evangeliummal:

Ut omnes unum sint: legyen az emberiség egy, 's térjen diadalmasan az istenség' kebelébe vissza.“

Mellőzve ezen észrevételeket, melyekről kiki saját meggyőződése szerint fog ítélni, lehetetlen több ideát hozni mozgásba, mint a' mennyi e' két kötet' vegyes cikkelyeiben foglaltatik; 's mindenütt a' legingerlőbb tárgy a' fontolgatásra. A' Constant Benjaminról irt cikkely visszavezeti a' figyelmet a' híres publicista' munkáira; a' kereszténység felett irt vitás cikkely egy a' legmelegebbek, leglelkesebbek közül; a' Paroles d'un croyant' írójának védelme nagy szónoki tehetséggel készült, csakhogy inkább annak elleneit kisebbiti, mint az általa felállított merész következményeket támogatná.

El lehet képzelni, hogy L.' oktatási sok ujat foglalnak magokban. Merész czélzások és szándéklatok tűnnek itt fel részint nyilván, részint csak ujjal mutogatva. A' pantheismus uralkodónak látszik bennök 's egy új metaphysicának alapját, egy új társasági tudománynak elvét tenni; a' vitatkozás' formái háttartalan mesterséggel és finomsággal használtatnak, 's folyvást fen tudják tartani a' figyelmet. Az ókor' történetíróiról 's költőiről adott arcképek legbensőbb behatást árulnak el a' régiek' nyilvános és political életébe. A' historiában a' beszéd komoly és ünnepi, a' vitatkozásokban ellenben élénk és sarkaló.

Utjában ítéletet mond L. Vico'ról is; de ő igen kemény a' historia' philosophiájának ezen alkotója, az új tudománynak ezen teremője iránt, 's elejébe teszi Schellinget, egy német pantheista iskola' fejét. Szavai e' tárgyban ezek:

„Vico' theoriája felül van haladva 's kiigazítva. Mert, ha mi nem hiszszük is vele, hogy az emberiség folyvást és mindig az egy hit' körében forog, hiszszük igenis Schellinggel azt, hogy visszatérünk az istenhez ... 's ez a' mi legédesb reménységünk. Vicoval az ember elfúl a' múltban; Montesquieuvel az embert örök mivélésre (utánzásra) kárhoztatjuk.“

Szép gondolatok vannak még a' könyvben a' political gyilkosságról. „Összeesküdni — úgy mond L. — annyi mint gyengébbnek valani magát annál, kinek élete ellen összeesküszünk; annyi mint nagyobbá tenni ellenségét azon egész távolsággal, mely az orgyilkost a' becsületes embertől elválasztja; annyi mint

megvallani a' világnak, hogy ellenségünket nem bírjuk legyőzni, mivel őt meggyilkoljuk. A' politikai gyilkos halhatatlanná teszi azt a' kit talál, tyranussá azt a' kit nem talál."

E' cikkelyek' gyűjteménye állandó és folytonos érdekű. Kijeleltük a' szellemet, mely őket bélyegzi, 's e' szellem világító fáklya Lermnier' pályáján. Az ő iskolája elválík egészen a' francia restauratio' eclecticismusától, sokat kölcsönöz a' saint-simonitáktól, Németországtól, Hegeltől, Kanttól, 's egy politikai és demokratiai philosophiára tör utat magának. Ezen iskola most népszerű Franciaországban, 's érdemes tanulatni, mivel a' történetekben helyet fog foglalni. Ellene vannak e' jelen időket kormányzó tanítmányok (doctrines), mellette az emberiség' javának igaz szeretete.

53. 10.

Ország- 's népismeret.

- 1) *De la Démocratie en Amérique, par Alexis de Tocqueville. 2 volumes. 4ème édition. Paris, 1836. 8.*
- 2) *Lettres sur l'Amérique du nord, par Michel Chevalier. Avec une carte des États-Unis d'Amérique. 2 volumes. Paris, Gosselin, 1836. 8.*

Az újvilág két természetes részre oszlik. Déli része — 10° éjszaki és 54° déli szélesség közt — egy heteddel kisebb az éjszakinál, mely a' földszarkig terjed. Déli-Amerikában van kilencz respublica, egy a' continensnek csaknem felét el foglaló császárság, egy diktatúra, francia, angol és hollandi Guiana, 's végre Patagonia, a' független indusok' eddig nem háborgatott birtokában. Összes száma lakóinak alig 15 millió.

Éjszak-Amerikának nagyobb részét — a' nagy tavaktól kezdve a' jeges oceánig — különböző nevezet alatt az angol bírja; de birtokában, kivált 74°on túl, terméketlen, rideg lakatlan földek. Közel egy tizenötöde Éjszak-amerikának, Bering' utjánál, moszka tulajdon. A' continens' közepén, annak közel egy harmadát foglalván el, a' Csendes és Atlanti Tenger közt, a' most 27 külön státusból álló egyesület nyúlik el. Következik Mexiko Téxással, a' continensnek közel egy ötödét kerítvén, 's végre Középponti-Amerika' független respublicája. Ide számláltatnak a' nyugot-indiai szigetek, spanyol, angol, francia, dán, svéd és hollandi birtokok. Éjszakamerika' lakóinak száma mintegy 27 millió.

Miként jött az, hogy midőn Amerikáról, vagy amerikai lakosról van szó, az újvilág' csak azon hetedrészét, 's ennek lakosait értjük, mely éjszaki felének 30 és 50-d. fokai közt terjed el? Varázs-e, vagy közös zűrzavar az, mely nyelvünket feszítvén, félbe szakasztja ennek jelelési rendszerét, 's kényszerít, hogy a' részt egész helyett vegyük?

Alig mult két százada, mióta az első telepedők Amerika' ezen részére léptek, alig 60 éve, hogy a' kis társaság elkülönözve áll, 's imhol a' maroknyi nép, a' föld lakói' számának parányi töredéke, ezernyi éveken keresztül élt hatalmas nemzetek' közé áll, 's mi több, az emberiség' mérlegébe lépven, a' polgárisodás' serpenyűjét tetemesen lefelé nyomja. Példátlan kifejlése, és sebes előmente bámulást gerjeszt, 's a' meglepés olly tökéletes, hogy a' vizsgálódó ítéletet, mely alig találván útját az indulatokon 's a' velök elválaszthatlanul egybekötött érzelmeken keresztül, a' szokatlan jelenet elcsábítja 's benne kétséget, küzdést szül, és sok ingadozás enged csak megállapodását. A' jelenet azonban való; nem képzelet, nem álom. Azon csoport, már úgy szólván gyermek korában megmértéközött a' világ' első hatalmával, 's az egyenetlen harcot diadallal végzette be. Hajói elszórva a' tengereken, lobogói mindenütt tisztelve, híre neve a' földkörön elterjedve, közlései a' föld' lakosival folyvásti, erkölcsi állása remek, boldogléte kétségenkívüli. A' jelenet új, mását hiában keressük a' világtörténetben; az emberi nem' fejlődése örökké változó módosításokat szül. Erő és hatalom, gazdagság és értelem, különözve vagy egyesülve, különböző fokozatban mutatkoztak a' régi 's újabb népek közt, és a' nemzeti jóllét, a' közboldogság mindenkor szoros arányban állottak a' polgárisodással. Az egykori tündöklő respublicákban, veszélyes elemek simultak a' fényes lepleg mögé, 's ezek a' romlás' magvát veték el. Az újabb idek alkotmányok, csaknem mind annyi próbatétek. Hiában alkalmazzuk a' múltat Éjszakamerika' egyesületére; sehol sem találjuk a' helyes mértéket; tudományunkat szükségkép terjesztenünk, nagyobbítnunk kell.

Melly gyarlóság, egyes, ollykor mellékes okoknak tulajdonítani nagy következtetéseket, melly gyengesség Éjszakamerika' példátlan előmentének egy vagy más különös okát keresni?

Hogy az egyesület rövid idő alatt csodá-

latos kifejlésre jutott; hogy a' vagyonság és jóllét hasonló mértékben, soha sem volt bármely ország' összes lakosira kiterjesztve, hogy az erkölcsiség, a' vallás' és nevelés' boldogító szüleménye, sehol nagyobb tisztaságában 's tökélyében nem mutatkozott, csaknem közönségesen el van ismerve. De miért maradt el eddig a' fő igazság 's az ebből következő természeti törvény? Félünk-e találkozni valamely rémalakkal, vagy inkább a' szegényezés vezet bennünket gyáva képzetekre ott, hol csak kellemes képek, megnyugtató 's jóltévő világ találhatók?

Continensünk közepét 's éjszaki részeit lakók, amazoknak geographiai helyzetét, climájok' elsőbbségét említik, és helyesen óvakodnak további hasonlításoktól. *) Kiknek geographiai helyzetük szintolly jó 's némelly tekintetben jobb, amazoknak nagyobb kiterjedésű birtokát 's termékenyebb földét hozzák fel. Az erkölcsi következés így anyagi okokra támasztatik. Lassanként azonban, elismeretik, hogy a' szorgalom, de különösen a' kiterjedett oktatás 's így az értelmesség' leg hatalmasb előmozdító a' gyarapodásnak. Következik a' nemzeti szellem és a' társasági intézmények. Az egyesület' lakói angolok: olly környüállás, melly az angol boszúságot — mit a' rettentő vetélkedő társ gerjeszte és táplál — valamennyire enyhíti. Csak angoltól kerülhetett Angolamerika, halljuk, mert csak az angolnál értek tökélyt a' társasági viszonyok (a' törvények' szelleme 's alkalmazása), mert a' többi nemzet Amerika' minden kincseivel sem tűnik ki. Igen, de Canadát is angolok lakják, angolok Nagybritanniát, hol van a' földön kiáltóbb nyomor, mint a' dúsgazdag Britanniában? Az amerikai könnyen juttatja jelen polczára, — a' felelet — mert az ellenséges elemeket kijárta, 's építményét rendesen, háborgatlanul folytathatá, ment levén a' legnagyobb munkától a' — gyomlálástól.

Így szorul ki, mintegy kínosan sajtoltva, a' vallomás; elesnek egymásután az eleinte fontosoknak látszott okok, a' geographiai helyzet, clima, föld' minősége, nemzetiség, az ember, ki természetét sehol nem változtatja; mi marad? A' társasági alkotmány, a'

polgárisodás. Ott az emberi tehetségek' tökéletes kifejlődhetését nem ellenzé semmi; a' törvények 's természeti jogok egyenlően terjednek 's hatnak minden lakosra; 's imhol azon következés, hogy, az előteremtvények' disze, az ember, az újvilág' egy részében természeti állására jutott. Valóban, a' tökéletes függetlenség, a' helyzetek' tökéletes egyenlőléte 's ezek által az önkormány azon jelenetek, melyeket a' világtörténet eddig nem mutatott, 's elménk megfogni áttal, míg, a' tapasztalás nem segíti.

De ha sohajtások közt megvalljuk is az igazat, olly könnyen 's hamar magunkat meg nem adjuk. Hasztalan ócsároljuk az emberi természetet — ez örökké ugy volt. A' demokratiai szellem ellenállhatlanul halad, 's természetes ellensége a' helytállás' bajnokinak. A' küzdés, viaskodás és harcz tartani fognak, bármely legyen az áldozat; a' kereszténység, mint minden szellemi előmenet, elég vértanút állított. A' harcz, noha a' tiszta észt gúnyolja, ha nyilvános és becsületes, a' gyarló halandót nem alacsonítja; de van egy neme, melly nevetséges és gyalázatos is akkor, ha az ájult bajnok ellenségével szembeszállani nem mer, hanem azt hátulról szívesen meggyilkolná. A' két elv ellenséges állásban van, vagy inkább egy szellem ellen egy elv vi. A' szellem halad, mint a' sugárok; az elv, utját akarja elállani.

Amerikát az elv' bajnoki különböző fegyverekkel támadják meg. A' gúnyolók' serege roppant: ezek nyugtalan hevüléssel keresik Achilles' sarkát, 's erőlködéseik' bámulatos következése az, hogy az amerikaiak is — emberek. Gyakorta hallik, hogy az amerikaiak csak kereskedők, 's a' kifejezéshez némi megvetés következik. Előre bocsátván, hogy valamely társaságban, a' számos természetek, mesterek és művészek, oktatók, védők, törvényhozók stb., mind nem kereskedő; a' kifejezés minden időben kedvencz fegyvere volt a' büszkeségnek; mert bölcseségnek tartjuk azt megvetni, minek birtokában nem vagyunk. Így állottak a' régi hódoló népek a' kereskedő népek' —, így Gallia Angliának általellenében, 's még ma is gyakorta megvetéssel bélyegzi a' kereskedő angolt több könnyelmű francia író *). A' katona seregek készen találták a'

*) Europa valamelyik, 12 millióból álló népe, Északamerika 12 milliójával hasonlatba alig hozható.

*) A' ragyogó XIV. Lajos, ki trónján a' leg-

szorgalom' és ipar' gyűjteményeit, de a' rablolt vagyon széteszlik, valamint széteszlanak a' rablásból élő csoportok. A' vagyonosság és gazdagság csak a' kereskedelem által teremnek: a' kézimunka éltet, de nem gazdagít, 's ha valamely nép vagy nemzet tartósan virágzott, táplálója főképp a' kereskedelem volt.

Kik a' szédítő fényűzésben gyönyörködnek, a' csábító hatalomnak hódolni szeretnek, Amerikára szánakodással néznek, de ezek előtt az emberi nem csak — mennyiség.

Kik a' mély tudományosság' és szépművészetek' hiányát szemlélik Amerikában, kívánataikat túlságig terjesztik, de itt is, ha vizsgálat alá veszik mi történik ott a' tudományok' és művészet' mezején, meglepésük nem kisebb mint azoké, kik bármely népközi egyéb hasonlításokba bocsátkoznak.

Nagy még azoknak száma, kik meggyőzetvén a' tettek által, a' dolgok állandóságát hozzák kétségbe, 's Amerikát, természetelleni helyezése miatt, bizonyos és közel álló romlással fenyegetik. Ezeknek segíté a' világtörténet, az emberi gyarlóság. A' két világ' 's két elv' egymásra hatása nagy; a' közlés szünetleni; minden év a' vándorlók' új seregét vezet túl az oczeanon. Elég-e azon kis társaságban az erkölcsi erő, hogy folyvást tisztítson, emeljen, egyenlítsen egyfelül, 's fel ne vegye másfelül, honán kívül, a' szellemével meg nem egyeztethető elemeket? Minden tekintet, minden vizsgálat a' két elv' küzdésére vezet.

kisebb pecsétet, koronáján a' legkisebb por-szemet meg nem szenvedte, hadat indított Holland ellen, melly nemzetet a' kereskedők és sajtcsinálók nevezettel szeretete gúnyolni, udvarával 's udvari íróival együtt, 's miért? A' kis reszpublika a' gondolat' menedékhelye volt; Europa' legjelesb tudósait 's bölceit keblébe fogadta, kik a' fényes király' keleti rendszerét tekintetbe vevék. A' megbántás boszuállást kívánt, 's XIV. Lajos országa' nemeseivel, a' „békákat" ellen indult, 's hogy azokat könnyebben büntethesse az angol király' szövetségét kereste: de imhol a' világ' két leghatalmasb nemzete hiában erőlködött, mert a' sajtcsinálók' vitéz Ruytere az egyesült tömérdek hadihajósereget visszaverte, a' csata' kezdetével pedig a' büszke gallus armáda gyalázatosan megszökött, segédtársára hagyván a' dolog' kivívását.

Az utazónak, ki Amerikáról alapos ismeretét kíván szerezni, az Atlanti-Tenger Lethe legyen, hogy a' megtisztult anyag meg nem másítva vehesse fel a' benyomásokat; értelme kiterjedett legyen, hogy a' szokatlan viszonyokat felfoghassa; szíve nyitva, az emberiségnek.

Illyen két utazó Tocqueville és Chevalier: mindkettő mély tudomány, bölcs, vizsgáló ész és felfogó elme. Munkájokat, noha azok egymástól függetlenek és különbözők, ugyanazon lehellet élteti; mindkettőben egy elv, egyenlő irány. Tocqueville Montesquieu' szellemével vizsgálja Amerika' törvényi viszonyait minden ágazatiban. Ő Amerikában többet lát Amerikánál. A' közt, mi ott Tocqueville' figyelmét magára vonta, legelevenebben hatott rá a' helyzetek' egyenlősége, mellyet Rousseau csak álmaiban látott, melly mindannak főkutfeje 's nemzője, mi az amerikai társaság' kifejlődésében történt, 's az író' vizsgálatinak középpontja. A' helyzetek' egyenlőségének lépcsőnkénti kifejlése örök végzés, kiterjedett és tartós, kiszökik az emberi hatalom alól; minden ember, minden eset egyenlőképp segédje kifejlésének. Munkáját Tocqueville, vállalási benyomások alatt reszketve írta, ezeket lelkében azon ellenállhatlan haladás szülte, melly annyi századok alatt minden akadályokon keresztül törvén, ma is előre még az utána hagyott omladékok közt. Magas nézetei, mingyárt bevezetésében, hasonló érzelmeket gerjesztenek az olvasóban. Tekintetei' folyamatában hona' állapotjára térvén, illy panaszra fakad: „Hiában forgatom emlékemet, semmit sem találok, mi nagyobb fájdalmat, több szánakodást gerjesztene, mint az, mi előttünk történik; úgy látszik, hogy azon természetes láncz el van szakasztva, melly a' véleményt az izléshez, a' tettet a' hithez kapcsolja; azon egybehangzás, melly az ember' érzelmei 's ideái közt minden időben észrevehető volt, úgy látszik semmivé lett, 's mondhatnók, hogy az erkölcsi analogia' minden törvényei el vannak törölve.“

„Vannak köztünk buzgó keresztények, kiknek lelke hittel telve, a' más világ' igazságai-ban lelik táplálátokat; ezek kétségen kívül az emberi szabadságnak, mint minden erkölcsi nagylét' kutfejének szószólói. A' kereszténység, melly a' teremő előtt minden embert egyenlővé tett, nem fogja ellenzeni a' polgárok' törvényelőtti egyenlő létét. De különös

következők' szövete által némelyben a' val-lás is azon hatalmak közt találkozik, melye-
ket a' democratia feldönt, 's gyakorta meg-
történik, hogy magától taszítja az egyenlőse-
get, melyet szeret, 's átkozza a' szabadsá-
got, mint ellenségét, holott azt vezérelvén,
annak törekvését megszentíthetné. „A' val-
lások mellett olyakat látok, kiknek szemei
inkább a' földre, mint az égbe fordulvák; kik
nem csak azért pártosai a' szabadságnak, mert
abban a' legnemesb rények' származtatóját lát-
ják, de főképp, mert azt a' legnagyobb javak'
kútfejének tekintik; őszintén ohajtják hatal-
mát 's javait az emberekre terjesztve látni:
értém, hogy ezek a' vallást hívják segédül,
mert nem lehet nem tudniok, hogy a' szabad-
ság erkölcs nélkül nem állhat fenn, sem er-
kölciség hit nélkül; de a' vallást ellenségeik'
sorában vették észre, 's erejüket veszítik:
amazok megtámadják, ezek védni nem merik.
A' múlt századok alacson 's megvesztegethető
lelkeket láttak, kik a' rabszolgaság' szószó-
lói voltak, midőn a' nemes szívek remény nél-
kül harczoltak a' szabadság' megtartásáért.
De köztünk nemes és büszke természetekre
találunk, kiknek véleményei izléseikkel hom-
lok egyenest ellenkeznek, 's kik a' szolgálá-
got, alacsonságot kedvelik, miket magokra
nézve soha nem ismertek. Olyanok is vannak
ellenben, kik úgy szólnak a' szabadságról,
mint ha érezni tudnák mindazt, mi benne fel-
séges és szent, 's zordonan követelnek az em-
beriség' javára, általok mindenkor félreis-
mert jogokat.“

„Látok rényes és békes férfiakat, kiket
tisztá erkölceik, csendes szokásaik, jóllétök
és értelmességük, körükön természetesen fe-
lül helyeznek. Tisztá honszeretettől el telve,
készek a' legnagyobb áldozatokra; mindazál-
tal bennök a' polgárisodás gyakorta ellenesét
találja; jótéiteit a' visszaéléssel tévesztik, 's
elméjükben a' rosznak ideája választhatlanul
egybe van kötve az újjal.“

„Ezek mellett másokat látok, kik az elő-
menet' neve alatt az embert anyagítani töreked-
nek, a' hasznosat keresvén, nem gondolnak
a' helyessel, a' tudományt távol a' hittől, a'
jóllétet a' rénytől különözve veszik; ezek a'
divati civilisatio' bajnokinak tartják magokat,
's szemtelenül előállnak, visszaélvén a' nekik
átengedett helylyel, mellyről azonban ön mélt-
atlanságok által levettettek.“

„Hol vagyunk? a' vallások emberek a' sza-
badságot üldözik, és a' szabadság' barátjai a'
vallást támadják meg; a' nemes és fölemelke-
dett elmék a' rabság' szószólói, az alacson és
szolgalelkek a' függetlenséggel kérkednek;
becsületes és felvilágosodott polgárok minden
előmenet' ellenségei, midőn a' honfűsőség 's er-
kölc nélküliek a' polgárisodás' és világosság'
apostolai akarnak lenni!“

Tocqueville Amerikát tartja azon földnek,
hol a' társasági nagy fordulat, közel érte ter-
mészetes határait; ez ott könnyen 's egysze-
rűen ment végbe, vagy inkább mondhatnók,
hogy azon föld, következményeit nyerte meg
a' nálunk forrásban levő szellemnek a' nélkül,
hogy maga küzdött volna,

„Munkám' első részében, szól tovább Toc-
queville, megmutatni igyekeztem, a' democra-
tia' irányát Amerikában, mint ez korlát nélkül
magára hagyatván, a' törvények' útját termé-
szetesen kitűzi, és közönségesen a' dolgok'
vitelére nyert hatalmát. Tudni akartam mi jót
's mi rosszat hoz elő magából. Vizsgáltam,
melly előrelátással irányozzák azt az ameri-
kaiak, vagy mit mulasztanak el; megkülön-
böztetni igyekeztem azon okokat, melyek a'
társaság' kormányát neki átengedik. Munkám'
második részében annak befolyását akartam
rajzolni a' társaságra, ennek szokásaira 's er-
kölciségére, stb.“

„Kik munkámat közléről tekintik, megle-
lik benne hiszem, azon egy anyag gondolatot,
melly úgy szólván minden részeit egybe lán-
czolja. De tárgyaim' különbözősége nagy, 's ki
az általam felhozott összes esetek' ellenébe
egyes esetet, az összes gondolatok' ellenébe
elkülönzött ideát állít, könnyen jut megítélé-
sére. Ohajtanám tehát, hogy ugyanazon el-
mével olvastassék munkám, mely azt vezér-
lette 's az utána hagyott benyomás által ítél-
tessék, valamint magam is nem ez vagy amaz
okból, hanem az okok' tömege által indítat-
tam annak írására.“

Chevalier következő tekinteteket fejteget
bévezetésében: „Azon polgárisodás, mellyhez
Europa' népei tartoznak, a' földtekén keletről
nyugotnak veszi útját. Kettős bölcsőjéből, ős
Ázsia' kebléből 's felső Aegyptusból az atlanti
partokig terjedett, Hispania, Scandinavia és
Britannia széleit érintvén. Pályája' végén lát-
szott lenni, midőn Colomb az újvilágba uta-

síta. Minden nyugpontján más hiteket, más erkölcsöket vett fel, más törvényeket és szokásokat, más nyelvet és öltözetet, más egészségi és táplálati szabályokat, más külső és belső életet. Az ember' viszonyait mozgó nagy kérdések a' teremttől, a' mindenséggel, a' társasági és családi intézményekkel, mindenkor feloldásaikat érték; 's mint ezek bizonyos idő múlva ismét vitatásba jöttek, a' polgárisodás visszafordult keletnek, 's új feloldásokat nyújtott.

„Az így keletről nyugotra mozgó folyam, más kettőnek egyesüléséből következik; ez a' biblia Sem és Japhet, két nagy törzsöke, dél és éjszaktól eredvén egymáshoz közelít, 's a' civilisatio' minden szokásával tulajdon kutfejeikből új éltet szívnak. Az éjszak' és dél' különös indításai, melyekből az emberiséget előmozdító erő származik, sorban győztek egymásra. Innen jön, hogy polgárisodásunk az egyenes vonal helyett kelettől nyugotig, hajlott vonalat ír le, dél és éjszak, éjszak és dél közt mozogván; azon kivétellel, hogy a' dél gyakrabban küldé a' civilisatio' magvát éjszakra a' nélkül hogy fajtát terjesztette rá, holott ha az ellágyult népeknél a' civilisatio elaludt, az éjszak seregeit küldé deli erejű fiainak a' déli lakosok közé. Független a' miénktől, a' távol kelet' civilisatiója, melynek őrei Japánban, seregei Chinában vannak, nyugotról halad kelet felé, de mozgási tehetsége csekély és az előbbinek tökélyét soha el nem érte. Sok jeles találmany jeleli meg azonban előmentét 's nevezetes, miként áll ott, bizonytalan századok óta ugyanazon egy törvény alatt nagyobb népesség mint Európáé.

A' két polgárisodást, a' keletit és nyugotit, iszonyu tér választá el addig míg az első Amerikába nem érkezett. Ma a' távolnak fele elenyészett, mert Amerika két tengerre terjed, 's a' déliszigeteket az európaiak kezdik lakni. Nyilván van ezen tekintetből, hogy két polgárisodás közzé helyezve, Amerika magas rendeltetését várja, 's hogy az újvilág' népének előmente szoros egybeköttetésben áll az egész nemnek közönséges előmentével.

A' két civilisatio' aránylata kétségen kívül legnagyobb tárgya az emberi elme' foglalatosságának; 's legszebb reményekkel biztatja az emberiség' barátját, magában foglalván politikai tekintetben, az összes népek' társa-

sítását, a' világ' egyensúlyát, melynek az európai egyensúly csak különös esete. — Valószínűleg az egész emberiség' családjának törvényét, a' valódi catholicismust. — Erkölcsileg, a' két ellenes természet' legeggyehangzóbb összeforrasztását, mely két természet minden fajt, nemzet, népet 's minden családot szétválaszt, 's melyet a' biblia Kain és Ábel képeiben jelelt ki. — Értelmileg, a' tökéletes encyclopaédiát és közönséges nyelvet. — Szorgalmilag a' földteke' használásának végtervét. A' kérdés napjainkban nem csupa szemléleti, 's több mint eszméleti álmok' táplálta; a' kormányzók' gondolkodási tárgya lett.

Említi Chevalier, miként törekednek a' nemzetek századok óta a' chinaiak közébe, 's mint közeledik azon idő, mely a' két civilisatiót érintésbe hozza.

Europa' népeit tekintvén, ezek közt a' római és germán eredetet, a' latin és teuton nemzeteket közelebből jeleli ki. Az egyik déli és catholicus, a' másik éjszaki és protestáns, 's így osztozott a' két nem ez újvilág' két felében is. A' szláv újabb eredetű 's a' két nem közt jeles állást nyert. Chevalier méregeti, mely befolyással lehetnek Europa' nemzetei a' köz polgárisodásra, 's észrevételei kivált honára nézve fontosak és mélyek. A' két jeles munka mind azt érinti, tekinti, vizsgálja, mi Amerikában nevezetes, és semmi hízagot nem hágy fenn. A' francia északnak volt fentartva azon kérdés' feloldása, mit reménylhet, mit félhet Europa, mit az emberi nem' 's polgárisodása, Amerikától? Valamennyi munka, mely eddig azon világrészről íratott, a' kettővel hasonlításba alig hozható, 's kénytelenek vagyunk megvallani, hogy ezeket csak francia írhatta, kinél nemzete az európai polgárisodást képviseli régóta, kinél elmebeli elsősege nem kétes, kinél a' mély tudományosság és művészet, úgy látszik, korunkban kirekesztőleg talált menedéket: ha valami a' francziában nehezen megbocsátható, az, hogy azt mit itt érintünk, tudja és vallja.

Tocqueville és Chevalier Amerikát közünkbe hozzák, forgatván azt minden oldalán gyakorlott kezekkel, mint a' bonczoló taglalja késével az életműves lényeket, mint a' nagyító üveg fölfedezi gyenge szemeink előtt a' természet' titkait. Ki a' két munkát tanulása' tárgyává teszi, kivált ha értésükre elég ké-

születtel bír, bennök számtalan és fontos kérdések' feloldását leli. Tocqueville a' komoly vizsgálatoktól egy pillanatig sem távozik, 's fejtevései változatlan irányban következnek főfeltételéből. Chevalier szabadabban mozog 's elmefutásinak tért enged. Mindkettő, nemcsak Amerikával ismerteti meg Európát — bátran mondhatnók, hogy a' két munka' segéde által Europa jobban ismeri Amerikát, mint emez önmagát — de Európával is, különösen pedig Britanniával és Galliával. Mindkét munkában, főképp Chevaliernél, a' visszatekintések, hasonlítások, alkalmazások szünetlenek, 's a' nemzetek, népek 's egész emberi nem' szoros egybefüggése folyvást szeme előtt áll. Alig szükség megjegyezni, hogy egyikök sem irta Amerika' panegyriconját, mert dicséret és ócsárlat nem az ész', hanem az érzelmek' körébe tartoznak, a' két író pedig mint említők, tudós és bölcs.

A' két munka maradandó emlék; mert az, mit magában foglal, nem mulandó, nem változó, bár miként változzék külsőképp a' sebesen haladó újvilág. Haszna megbecsülhetetlen, mert új utat nyit nemcsak a' gondolatnak, hanem a' tettnek is. Miként fognak alkalmaztatni az elvek, más kérdés. Csak egy pár év mult Tocqueville' munkája' először megjelentése óta, 's már el van hintve a' mag, 's gyökeret vert. Nemde természetesen, hogy éppen Tocqueville' munkájából következtetik sokan azon bizonyítványt, hogy Europa' népeire az önkormány nem alkalmazható, 's hogy itt a' democratia lehetetlen? Ki a' két jeles munkát honi nyelvünkre fordítaná, a' hazának kedves szolgálatot tenne; de értelemmel 's tudománynyal fogjon a' dologhoz.

N. K.

PORTUGALL LITERATURA.

- 1) *Suspiros poeticos, e saudades. Per D. J. G. de Magalhães. Paris, Dauvin és Fontaine, 1836. nagy 8r. 9 frank.*

Lyrainak költemények' gyűjteménye, melyek idomra nézve legkellemesebbek és leggyöngédebbek a' portugall literatúrákban Boçage ideje óta. Tartalomra 's kedélyre nézve Lamartine' édes ábrándozásaihoz hasonlítanak. A' szerző, ki a' braziliai követségnél volt Párizsban, most visszatér honába.

5.

ANGOL LITERATURA.

Szépliteratura.

- 1) *Astoria, or, the Enterprise beyond the Rocky Mountains. By Washington Irving. 3 vol. New-York and London, Bentley. 1836. 8r. 15 ft. 45 kr. cp.*

Washington Irving ezen munka által újra megmutatja, milly kitünőleg ügyesen tudja közölni velünk Amerika' legendáit. Ez nem tulajdonképi román, hanem történetírás egy kereskedési speculatio' kezdetéről, folytatásáról 's megbuktáról, mellynek hőse Astor Jakab János, születésre német, szücsárkereskedő, ki Éjszakamerika' nyugoti partján a' Columbia folyó' torkolatjánál gyarmatot kezd alapítani. Ezen gyarmat, alapítója' nevével, Astoriának hivaték; most pedig a' birtokukba vett brittektől Fort George néven köszöntetik. Ezen látszólag száraz tárgy olly ügyes és lelkesen van kidolgozva, hogy, ki a' darabot nem olvasá, arról fogalma sem lehet. Az alkalmatlan úti kalandok' rajzolása vizen és szárazon, a' hegyek' megmászása, a' vizsgálatlan sivatagok' és durva hegyszorosak' nagy, új jelenetei, a' tetsző, ellenállhatlan humor' és megrázó pathos' közbe szövése, a' nagyszerű characterek' és vad élet' ellentételei, a' darab' hőseinek folytonos küzdése nemcsak a' valódi, eléjük tornyosodó akadályok ellen, hanem ollyakkal is, melyeket magok szereztek magoknak: ez mind olly igazán és remekül van festve, hogy minden az új időben kijött darabok között alig kaphatni más, illy mulattató három kötetet. A' tulajdonképi elbeszélésbe sok kaland van beszöve, melly a' történet' összeköttetését és folyamát nem rontván, csak a' főcselekvény' még nagyobb kitüntetésére szolgál.

5.

MAGYAR LITERATURA.

Nyelvtudomány, nyelvtanítás.

- 1) *Ungrisches Lesebuch mit einem vollständigen Wortregister und Anmerkungen, von Gottlieb Eduard Toepler. Pesth, bei G. Heckenast, 1837. n. 8. VI és 334 l. 1 ft. 20 kr. cp.*

Ezen olvasókönyv azon igen jó, világos, gyakorlati szellemben készült grammaticához csatlakozik második részül, melyet a' szerző, ez előtt két évvel ada ki a' magyarul tanulni

akaró németek' számára *). Valamint az a' legjobb magyar nyelvtan német nyelven, mind a' szabályok' teljességét, szabatoságát 's a' grammaticai, bírószek előtt megállhatását, mind pedig a' módszert tekintvén; úgy a' jelen olvasókönyv is nem csak a' Mártonénál, melly majdnem az egyetlen, jobb, mert jobb írókból van szedve; hanem, és főkép, grammaticai tekintetben is, igen jó, haszavehető könyv.

Tartalma kötetlen és kötött példányokat foglal magában, két osztály szerint. Az elsőben áll tíz darab Mikes Kelemen a' II. Rákóczy Ferencz' híve' „Törökországi levelei“ közzül, mellyek kizárólag török erkölcs és szokásokat festenek; két szám gróf Dessewffy József' „Bártfai levelei“ből; Kisfaludy Károly' munkáiból egy komoly dráma, Kemény Simon, egy vígjáték, Szeget szeggel, 's egy komoly elbeszélés, Viszonlítás; Szilágyi' Kliójából D'Arc Johannából töredékek, Fáyból tizenkilencz mese; Virág' „Magyar századai“ból István kir. történetei; Horváth János' beszéde Festetics János felett; Kazinczyból „Zrínyi Szigetváratt“; és Kölcseytől töredékek az Athenaeumban megjelent parainesisből. A' verses szakasz Kisfaludy Sándor, Kazinczy, Berzsenyi, Kis, Döbrentei, Kölcsey és Vörösmartyból van szedve, az elsőtől Csobáncz, Dobozy, Lóra' románcza; az utolsótól a' Buvár Kund; minden egyéb lyrai 's epigrammai dolgozat.

Ha grammaticai célját vesszük tekintetbe a' szerzőnek — 's itt bizonyosan azt kell — nem igen vannak kifogásaink a' választás ellen. Találunk például a' historiai előadásnak a' velős Virágból, a' könnyű Szilágyiból, 's a' classica iskola' classicus embere Kazinczyból; a' szónoklatnak a' bő, de ékes beszédű Horváth Jánosból; az emelkedett 's érzékeny

*) Theoretisch-practische Grammatik der ungrischen Sprache. Von G. E. Toepler. Pesth bei G. Heckenast, 1835. n. 8. Ennek utóbb egy kivonata is: Leitfaden zur gründlichen Erlernung der ungrischen Sprache.

költői előadásnak Kisfaludy Károlyból, valamint a' közéleti, társalkodási körök' hanyag nyelvének ugyan abból; végre a' philosophiai didaxisnak Kölcsey, a' meseinek Fáy, a' leíró, közlő előadásnak levélalakban Mikes és Dessewffyből; így a' költői részben például a' poetai elbeszélésnek, 's a' lyrai hangnak a' fennlebegő ódától a' poetai didaxisig. Elég oldalúnak kell tehát vallanunk ez olvasókönyvet a' nyelvbéli előadás' formái' tekintetéből.

De dicsérnünk kell azon szempontot is, mi szerint a' darabok' fölvételében az ifjkorra is volt tekintettel a' szerző; egyedül a' különben igen szép Csobáncz' helyét ohajtottuk volna egyebekkel, péld. hazafiúi énekkel 's balladákkal pótoltatni: melly utóbbiakkal a' szavalható darabok' csekély száma is növekedhetett volna.

Grammaticai érdeme a' könyvnek, annak fő érdeme. T. i. kíséri a' kiírt darabokat számos magyarázó jegyzések, folyvást való hivatkozással a' szerző' grammaticájára, név szerint a' rendhagyó formák, a' szókötés és idiotismusoknál; 's követi azokat egy igen helyesen tolmácsoló szótár, melly a' könyv' tartalmára nézvést jóformán teljes is, kevesebbé az egyes szavak' többféle értelmei' föltételében: de ez a' szerző' tervén túl volt.

Helyben hagyjuk, hogy a' kiadó egységet hozott a' sok író' különböző helyesírásába; helyben hagyjuk, hogy az ikes közép igék' parancsolójának csonka második személyét legalább kihagyásjellel helyegrezte; minden egyéb grammaticai hibákat azonban mindenütt hasznos volt volna, ha nem a' folyó textusban, legalább zárjel közt megigazítani; mi által a' tanuló annál bizonyosban vezéreltetett volna az efféle hibák' megismerése és kerülhetésére, midőn ellenkező esetben alig lehető, hogy a' zavarból maga kifejtekezhessék, 's például kitűzött írók' hibáira magától ráismerjen, vagy azokat a' maga belső foruma előtt is megigazítani merje.

38.

A' 4., 8., 14d. és jelen 25d. szám egy egy negyed ívvel megtoldatván, a' tartozott 26d. szám ezennel pótolva van.

Vége az első félévnek.

Nyomatik Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel.

854 Decembria arvensis 15/6.

FIGYELMEZŐ

AZ

EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

KIADÓ SZERKESZTŐK:

SCHEDERL ÉS VÖRÖSMARTY;

SZERKESZTŐ TÁRS:

BAJZA.

1837.

MÁSODIK FÉLÉV.

PESTEN,

az Athenæum' kiadó-hivatalában.

RECEIVED

RECEIVED AT THE OFFICE OF THE SECRETARY OF THE TREASURY

RECEIVED

RECEIVED

RECEIVED

RECEIVED

RECEIVED

RECEIVED

RECEIVED

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Második félév.

Pesten, július' 4d. 1837.

150 szám.

Tartalom: Magyar literatura. Románok és novellák. Tárcsai Bende, Vajdától, 5. szelet. Német literatura. Szépliteratura. Beer Mihály' munkái, 9. sz. — Literaturai mozgalmak, 16. sz.

MAGYAR LITERATURA.

Románok és novellák.

- 1) *Tárcsai Bende, Román, Heckenast Gusztáv' sajátja.*
Pest 1837. 16r. 1. köt. 224 lap; 2. köt. 216 l.;
3. köt. 208 l.

A' „Könnyelműek“ nem rég hagyták el a' sajtót, 's im a' szorgalmas Heckenast Gusztáv egy új három kötetű regénynyel lép elő, szintolly csinos' külsejűvel 's gyönyörű velin-papíron nyomtatottal, mint ennek előbbi társai. Szíves üdvözléssel fogadjuk az ismételten származásu jövevényt a' regény-literatura' eddig-olgy parlagon hevert pályáján, 's ámbár ismeretes arczvonásai eredete' titkát elég világosan hirdetik, mi nem fogjuk azt nyilvánítani, semmi jogunk nem lévén hozzá. *)

Tárcsai Bende maga beszéli el történeteit. Ez az olvasót eleinte azon gondolatra hozza, hogy az elbeszélés jelen korunkból való; de csalódunk, Bende II. Endre király' kortársa. Ezen némileg megütköztünk, 's nem ok nélkül; mert illy régi időből nincsenek kútfőink,

mellyekből nemzetünk' akkori állapotja' hiteles rajzát előteremthetnők. Szerzőnk azonban ezen fenn nem akad; egy jó kanyarítással megfordítván a' viszonyt, túl esik e' nehézségen: tudniillik a' helyett, hogy adatait historiai kútfőkből hitelesítné, Bende' önéletírását, mint valami oklevelet, használja az elmondattak' bizonyítására, kivált a' hol magát anachronismusok 's más történetírási adatok' hiánya miatt könnyen ejthető hibák ellen, bátorságba helyeznie kell. Kérdjük: szabad-e ez? 's a' felelettel azonnal szolgálandunk, mihelyt Tárcsai Bende' életírása történeteit röviden, 's elmellőzve minden hozzá szőtt mellékcselvényeket, végig emondtuk. Előadását családja' eredetével kezdi, Elődtől Álmos' vezértársától; mert előkelő házból való, 's tősgyökeres nemzetségeknél nálunk úgy is országos divat, vagy inkább kívánság, a' hét kapitányok' egyikétől származni. Átmegyen azután nevelésére, melly az akkori időkhez 's választott pályájához képest vakbuzgó volt, mi őt azonban még sem tartóztatta, Zirczi barátja' szép hugába, Idába, beléseretni, de olly világtúli érzellemmel, hogy ábrándozó szenteskedése a' leányra is reá ra-

*) A' regénynek Szelaheddin című epizodja, melly a' Regélő 1836iki 11—16. sz. Vajda Péter név alatt jelent meg, nyilvánossá teszi a' szerzőt. A' szerk.

gadt 's ez is szentéletre száná magát, ámbár a' titokba be nem avatott szüléitől Atához, Bende' bátyjához, eljegyeztetik. Kiképeztetése végett utóbb Olaszországba utazik, Bolognába, honnan visszatérvén, szenvedelme a' még mindig hajadon Idához nevededik, 's elhatározottan választott pályájával össze nem egyező lépést vala teendő, midőn Ida rögtön eltűnik — elraboltatik, nem tudni kitől és hová. A' bús szerelmes összekutatja egész Magyarországot, 's midőn sikerét nem látja, bújában II. Endre király' keresztes hadával a' szent földre költözik. Itt eleinte mint egy ezredi csapat' vezére vitézül forgatja magát, utóbb elfogatik 's Kairóban a' zultán' kertésze lesz. Ida az alatt elrablója' — Ekbert' — kezeiből kiszökik, a' szent sírhoz zarándokoskodik, 's hasonlólag a' saracénoktól elfogattván, a' zultán' háremébe kerül, honan Tárcsai Bendével szökni igyekszik, de a' merény el nem sülvén, Ida a' felingerlett zultántól három nap alatti hódolásra kényszerítetik, ellenkező esetben makacsságát Bende' feje' elvesztésével lakolandó. Eltelik a' határozott idő, 's — Bende szabadon eresztetik hazájába, Tárcsára ér, meglátogatja azon füzest, hol Idától szerelme' első zálogát nyeré, 's eltelve búval nevét kiáltja. Egy csók csattan el ajkán — Ida' csókja, kit Endre király az alatt a' békekötés' útján a' zultántól visszanyere, hogy vele örökre egyesüljön.

Ezen száraz vázolat után — mely e' regény' bő foglalatját ugyan senkivel nem fogja sejdíttetni — a' feladott kérdés' feleletére kellene átmennünk, ha annak teljes felvilágosítása történelmi adatoktól nem függne, melyeket ez oknál fogva előbb elkerülhetlenül elő kell terjesztenünk. Fordítsunk tehát rájuk egy perczig figyelmet.

A' regény minden költészet' formái közt legkésőbbben fejlett ki. Sem a' görögök, sem a' rómaiak nem ismerték azt 's a' középkor csak némi izetlen lovagi elbeszéléseket birt, melyeket a' nagy Cervantes „Quixotejában“ olly foganatos gúnnyal ostoroz. E' mű idegen célzatánál fogva, nem tartozván a' tiszta regény' sorába, eredetét csak a' 18. század' közepétől lehet számolnunk, Richardson „Pamelájától“; 's az angolok valamint az igazi regény' állapítóivalának, úgy azt legteljesebb virágzásra is fejleszték: Fiel-ding a' legnagyobb ember- és világismerő,

kinek rajzaiban az ember belseje olly belátható mint a' méhek' munkálódásai üvegkas alatt; Smollet a' kaczagtatás' nagy mestere, kinek víg elbeszélései búskomoroknak gyógyszerül rendeltettek; Sterne a' legnagyobb humorista, hogy Goldsmithet, Scott Waltert és Bulwert ne is említsem, mivel úgy is minden kézben forognak, az első kivált Goethe' magasztalása óta. Más nemzetek' ebbéli literaturája, ítéletünk szerint, — bármint ítéljenek a' németek — ezen művekhez, egészben véve, hozzá nem fogható; azokról kell tehát az igazi regény' elméletét elvonnunk. Útmutatások szerint a' regény az ember és világ' valódi képét ábrázolja, felfedezi az emberi gondolat', érzelem' és akarat' legtitkosabb rúgóit, a' világ' forgása' legmélyebb indítóokait. Céljok nem pusztá mulatság, hanem az ízlésnek kielégítése, ember- és világismeret-terjesztés; 's hogy ezt lehetőleg elérhessék, 's rajzaikat a' legnagyobb szemlélhetőséggel előadhassák, bevezetőleg, a' leíráshoz, mint eszközhöz folyamodnak, embert és világot úgy tüntetvén előnkbe, mint azok a' valóságban ér-zé-ke-ink-nek megjelennek, 's magukat beszélgetés, erkölcs, szokás által, házi és polgári életben kijelelik.

Ezen felsőbb nemen kívül, mely élénk képzelődésen 's érzelmen fölül kiterjedt élettapasztalást, 's ha a' leábrázolandó tárgy a' múltkorba esik, szorgalmas tanulást is kíván, van azonban, nem tagadhatjuk egy alsóbb könnyebb, legalább annyi előkészületeket nem kívánó neme a' regénynek, — mint a' szín- és vígjáték character- vagy helyzet-rajzolatokra oszlik — mely embert és világot nem annyira a' tapasztalás és ér-zé-ke-k' valódi, mint a' felhevült képzelődés és érzemény' idealizált világításában tünteti elő, ember- és világ-ismertetéssel nem sokat bibelődik, hanem érdekes és meglepő, képzelődésünket és érzeményeinket megindítva foglalatosskodtató, történetekkel 's helyzetekkel mulatni ügyekszik, előterjesztéseiben nem annyira a' valóságot (realitást), mint a' bel-ső lehetőséget tartván szem előtt.

'S ime itt a' kulcs Tárcsai Bende' igazságos bírálatához; mert minden művet ön-magából kell magyaráznunk, az író' szándéka, céljai szerint, nem idegenmértékek 's fogalmak után. Tárcsai Bende a' re-

gény itt leírt alsóbb neméhez tartozik, azon különbséggel azonban, hogy nemcsak mulatásra, hanem oktatásra is számíttatott. Így minden világos előttünk: a' hős önszemélyében beszél, mert ezen forma alkalmas a' reflexióra; hogy annál szabadabban elmélkedhessék, jó hátra tolja története' helyét, II. Endre' korába, kivált azért, mivel ez a' vallási ábrándozás' időszakát 's a' szerző' hitbéli nézeteit kívánja előterjeszteni 's egyszersmind a' kereszt-haddal a' kedves keletre átköltözni. Hogy pedig ezen időből hiteles kútfőink nincsenek, ez szándékában őt meg nem zavarhata, mivel nem célja nemzeti életünk' akkori szakát velünk megismertetni, hanem csupán, egy érdekes történettel az akkori időből minket oktatva mulatni.

A' mondottak után mélyebben belé mehetünk már a' regény' taglalatába. Meséje több jelességekkel ajánkozik: végrét előre ki nem lehet találni, meglepő jelenetekkel bír, 's olly művészileg van elrendelve, hogy várákozásunkat mindig függőben tartja 's végre tökéletesen kielégíti. A' merész szökés, melly szerint Ida Kairóban megjelenik, midőn Bende ott van, 's viszont Tárcsán visszaérkeztek, azon körülmény által menthető, hogy képzelődésünk a' tér' korlátaihoz nincs kötve, 's a' regény' e' nemében egészen a' képzelődés' országában élünk. Bajosabb körülmény az, hogy az áhítatos Ida két dühös szerető' kezén megyen át, mielőtt Bende' menyekzői ágyába jöhet; itt csiklándós gondolatokra fakadhatnánk, ha — reflectálnunk lehetne, de ezt csak a' bíráló teheti, nem a' történetből elfoglalt olvasó, olly jól van a' dolog elsimítva. Bíráló általában e' regényben semmin különösen meg nem akadt, 's költészi oldaláról tekintve más hiányát nem találta annál, hogy érdeke a' közepén hanyatlék, mi az által okozatik, mivel fénypontjai: a' bajjáték és Szelaheddin epizódja mindjárt az első kötetben fordulnak elő. Szóval: leleményre, elrendelésre, phantasiára, érzeményre 's nyelvbéli előadásra, a' magyar literatura akármelly versenytársával kiállja az összehasonlítást 's feltett céljának megfelel: de el ne felejtjük, hogy ezen cél nem olly magas mint Abafié, 's hogy az felsőbb neme' követeléseit is kielégíti. Nem fogjuk a' szerző' érdemét kisebíteni, nem művét idegen mértéknek alávetni, ha néhányat azon fogatkozásokból kijegyzünk, mellyek

szükségkép választott modorjából következnek. Tárcsai Bendében nincs belső hiba; a' characterek és történetek nem szükölködnek belső lehetőségben, nem ellenkeznek az emberi nemzeti és korbéli characterrel, a' szerző, az mindenütt világos, ismeri nemzetét 's a' történetírásban járatos: de a' regény' elmélete' legújabb haladásai szerint vannak külső hiányai. Képei nem bírnak elegendő szemléltetőséget. Magáról Bendéről p. o. csak azt tudjuk, hogy gyermekségében sápadt színű 's gyöngye egészségű volt; később látjuk a' leányok szeretik, külseje tehát kellemes lehetett; de minő? öltözete, magaviselete stb.? ez sehol sem mondatik; nincs képünk, melly által őt képzelhetnők. A' többi személyekkel még rosszabb helyzetben vagyunk, kivált Endre királylyal, ki ámbár elégszer fordul elő, igen mellék-szerepet játszik; külsejéről egy szó sem tudósít. Ez némileg felforgatása a' valódi világnak. A' király a' nemzeti élet' középpontja, hol ő jelenik meg, ott mindennek körülte kell forognia. Így van ez az életben, így kell annak lenni a' regényben is, ha valódi világot festeni akarunk. Scott Walter előadását azért kezdi mindig a' legalantabb fokon, a' pórkunyhónál, hogy hőse munkáságának szabad tért tarthasson fenn; mihelyt egyszer a' trónhoz emelkedik, a' fejedelem leszen főszemélye, 's hőse alája rendeltetik. A' valódi világ az érzékek' világa; a' képzelődés és érzemény, az érzékek' szemlélésétől elválva, szabad röptet, hevet és eszményi (ideális) bájt bírnak ugyan; de képeinek rajzai nem jelenhetnek meg éles határozott formákban, a' rend nem az örök természeté, hanem az önkényé, elválva a' tapasztalástól, az érzékek' biztos alapjától, eltűnik a' valódi világ szemünk előtt, 's a' gondolat és képzelődés önkényes léghajózásokra fakadt, művészetben, philosophiában 's politicában, melyek ragyogók 's bámulandók lehetnek, de bizonyosan egyszersmind valódiságban szükölködők.

Átmegyek oktatási oldalára. Tárgyai' nevelés általában, 's különösen a' testi, a' vallási meggyőződés, 's némelly erkölcsi és philosophiai felvilágosítások. Ezen, a' mulatás' kívánatival olly nehezen összeegyeztethető tudományi feladatok, a' történetbe ügyesen bele vannak szőve, 's rendszerint beszélgetésekben adatnak elő. A' szerző' nevelési és vallási né-

zetei a' legjózanabbak, 's annál több figyelmet érdemlenek, minél fontosabbak tárgyaik. Vallásbeli előítéleteinket ugyan a' korszellem lassan lassan felvilágosítja 's tisztítja: de nevelési elméletünk nem mennek át az életbe, 's itt tagadhatlanul a' régiek megett állunk. Hellas- 's Rómában a' nevedő polgár a' palaestrárt szintűgy látogatta, mint a' gymnásiumot; mert az ember test- 's lélekből áll 's a' nevelésnek minden tehetségeinket egyensúlyban kell kiképeznie. Innen a' régiek' lényének azon belső harmoniája, melly oly szilárd 's magas characterökké alakult. Az újabb kor ellenben egy félszegegyből mindig a' másikba bukott: a' középkor erős bátor lovagokat nevelt, de tudatlanokat, olyanféléket mint Telamon Ajax, kit Thersites Shakespear-nél rendszerint „ökörfejűnek“ nevez, azt hirdetvén felőle, hogy ha Trója az ő bölcs tanácsa által volna beveendő, falai addig állhatnának, míg magoktól le nem dőlnek. Az újabb kor ellenben egyedül a' lelket műveli a' testet elhanyagolva. Jahn vala az első, ki Poroszországban 1810 „Turnkunst“ intézeteivel a' régi palaestrákat nagyban ügyekezék helyreállítani; de a' mint nagysúlyú eszméje politicaikörülmények által hozatott létre, úgy nem is maradt tiszta ember-képző céljához hív, vagy legalább, ez féltetett, 's az oly szükséges javítás megakadt. Akár mint legyen a' dolog, annyi igaz, meddig minden nagyobb oktató intézettel egy testgyakorló nem lesz összekötve, addig nevelésünk mindig egyoldalú marad, 's ha lovaink 's birkáink' nemesítésére annyit költünk, a' szegény elhagyott emberfaj' tökéletesülésére is valamit tehetnénk.

Azon országos lakoma, mellyet Tárcsai szüléi, Bende' Olaszországba való menetele előtt elbúcsuzására, tiszteletére 's nemzetségek' fénye' öregbítésére adnak, különös helyben hagyásunkat nyeré. Maga Endre király jelenik meg, udvarával, számos nemesek, tömérdek nép. A' vár' több mint száz szobái eltelnek, az alsóbb rendűek a' várudvarban sátorok alatt foglalnak helyt, foly a' bor, az ökrök hosszú sorban sáznak. Dicső élet! extra Hungariam non est vita! 's valóban ez tüstént beteljesedik! Bende, a' megdicsőített, tökéletesen elázik 's ágyba kerül; a' sátoralattiak összevesznek, verekednek 's — hat halott terül el az udvaron. Igen jól! ezt, ámbár a' józan-ság 's vízivás napról napra előmeneteleket

tesz, még sem volt felesleg elmondani, mivel szokásaink, sőt némelly alkotmányi intézkedéseink mint p. o. a' tisztválasztások, birtokba iktatás stb. illyféle egészséget rontó 's a' középkorból származó mértékletlenségeket megörökítenek. A' műveltség lényegesen mérséklet, önuralkodás, szellemi felsőbbség; 's haladó csinosbulásunkkal Plato' lakomái mind inkább divatba fognak jöni, mellyeknek fűszere mértékletesség, szíves barátság, 's lelkes beszéd, 's jó ízök még más nap is érezhető.

Gyöngébbek a' philosophiai fejtegetések. Azon rajzot, melly a' görög philosophiának historiájából adatik, valóban csak a' szerző előadási tehetsége teheté éldelhetővé. A' mondotak nem is egészen helyesek: így p. o. Epaminondas nem volt stoicus, hanem Pythagoras' követője; nem is lehetett; mert Zeno Kr.sz.e. 362. vagy 361. kezdé tanítani, Epaminondas pedig 363ban esett el Mantineánál. Illy botlások azonban regényben említést alig érdemlő csekélységek.

Fénypontjai a' munkának költési oldaláról, mint már részint említők: a' bajjáték, Szelaheddin' episodja 's a' regény' bevégezése. A' bajjáték nem bír ugyan annyi valósággal (realitással) 's szemléltetőséggel mint az Abafiban előadott: de képzelődés' tekintetében nem áll hátrább, sőt dúsabb 's változatosb. Szelaheddin' episodja egy gyönyörű, kerekdedre dolgozott novella, melly minket nyugot' lakosait egészen kielégít, mivel a' kelet reánk nézve egészen a' képzelődés' földje; a' bevégezést pedig azért szeretjük annyira, mivel az egész történet egyes szálait oly kielégítőleg fogja össze egy végbe.

Nyelvbéli előadása a' szerzőnek több rendbeli próba-tételeiből ismeretes, mert ő egyike legtermékenyebb íróinknak. Ha neki-melegül 's képzelődése szárnyra kél, előadása magával ragadó; a' mellett nyelvünkkel bátran él, sokszor a' vakmerőségig. Nyelvünk, az kétségtelen, még igen sok képezést kíván; ezen előmenetelt egyedül hozzá értő, nyelvtelenséggel bíró 's bátor íróktól várhatja. Ezeknek sorába számítjuk a' szerzőt is, 's ha minden újításait nem mernők is utánozni, törekvései, ugy hisszük, nem maradandnak minden fogamat nélkül.

Magyarhonunk a' legújabb időben három figyelmet érdemlő regény-író nyert. Előadása, nyelve mind a' háromnak kijelent 's mélyebb

vizsgálat nélkül e' tekintetben egyikének sem mernők az elsőséget tulajdonítani. Modorjuk különböző nemű és hecsű. Legmagosabb fokon áll Abafi' írója, kit azonkívül ember's világ, kivált a' felsőbb körű társaság' ismerete különböztetnek meg, hibája eddig csak az volt, hogy egy pontban Hugo Victor' rossz példájától elhagyá magát csábíttatni. Szirmay Ilona' szerzője erős a' dialogban, 's drámai tehetséget éreztet, 's hol a' beszélgetések kivált népi nyelven 's formában folynak, nem fog rajta ki senki; de előadási módja nem regényes, titokba nem burkolja személyeit, nála, mint a' historiában, minden világos. Pilantson csak be Abafiba. Ritka madár az ott, melyet mindjárt első felléptével tollairól megismerhetnénk, 's ez kíváncsiságunkat ingerli, figyelmünket ébren tartja. Tárcsai Bende lelemény, elrendelés, 's kivált képzelődés és érzelm' tekintetében kijelelt; de modorja, ember's világ' rajzolata, nem éri el az Abafiét. Mi magyarok a' keletet tapasztalásból nem ismerjük, ez nekünk érzéktűli föld, pusztán a' képzelődés' és érzelm' országa, e' táji képei reánk nézve tehát lehető jó alapon nyugszanak 's tökéletesen kielégítők: de mihelyt honunkba lép, kívánságaink különbözök; itt élesebb ember, nemzet, korrajzokat, érzéki szemlélhetőséget, szóval, az angol regény modorját követeljük; mert e' földön magunk is itthon vagyunk. E' fogatkozások — még egyszer mondjuk — nem a' szerzőé, hanem modorjáé; de ki kellett azokat jelelnünk, mivel bennök regénye' egyedüli általános hiányát helyezzük, mellynek jövő próbatételeiben sikeret orvoslásával literaturánkban eddig szerzett neve' jó hangját, tetemesen nevelné.

Karácson Tivador.

NÉMET LITERATURA.

Szépliteratura.

- 1) Michael Beer's *sämmtliche Werke*. Herausgegeben von Eduard von Schenk. Mit dem *Bildnisse des Dichters*. Leipzig, Brockhaus. 1836. imp. 8. 6 ft cp.

Beer Mihálynak, ki rövid életében olly szép reményeket gerjeszte, kora halála újra emlékeztet sajnálható sorsára a' német szomorújátéknak, melly legjobb költészeit éveik' virágában vesztette el. Így holt meg Schlegel János Illés fiatal korában, így Cronegk, és

Brawe, utánok a' tizennyolczadik század' végén Collin Henrik. A' tizenkilenczedik század' első éveit láták a' német költők' egyik legnagyobbikát, Schillert, legépebb erejének esztendeiben az élettől megválni: őt követé Kleist Henrik 's majdan Körner is. Beer Mihály, született Berlinben augusztus' 19d. 1800, 's meghalt Münchenben martius' 22d. 1833. Schenk Edvárdban volt szerencséje mint költésznek szellemrokonra 's barátságos gondolkozású életiróra találni, ki barátjának buzgalommal, de még is részrehajlás nélkül szerkesztett élet- és szellemrajza (I — LXIV. l.), továbbá munkái' összeszedése által a' meghalt' nevét 's érdemeit fennen tisztelte meg a' sír fölött.

A' Clytämnestra című tragoedia, a' költő' legkorábbi munkája, figyelemre méltó, mint tizennyolcz éves ifjú' első próbája, melly az ószerű tragoedia' tárgya és alakja között, mellynek tanulmányira őt az iskola vezette, 's a' mostankori szomorújátékok' szelleme 's lényege között, mellyeket már kora ifjúságában olvasott, küzködik. Ámde Clytämnestrája a' szerelem', lágy szívűség' 's bosszúvágynak ezen vegyületében idegen a' régi tragoediától, 's a' mai közönség' érzelműdjához még sem olly mértékben illesztett, hogy tartós tetszésnek örvendhetett volna. A' nyelv nemeség- 's ügyességet mutat, valamint a' színpadnak 's eszközeinek is nem csekély ismeretét. Ugyanezen dicséret illeti a' második szomorújátékot is: „Az arragoniai mátkákat, mindazáltal az anyag-választás hibás fogású. A' főgondolat Goethe' „Korintheta málka“ című híres balladájából van kölcsönözve, de a' scenai előadás még sem képes visszaadni azon phantasticait 's természetfölöttit, mi az illetén költemények' tulajdonképi kecsét teszi. Valódi tragikai hatásuk még is a' negyedik felvonás' utolsó jelenései. Jeles drámai tehetséget mutat a' Pavia. Itt semmi sem igen sok, semmi sem igen kevés, a' cselekvény egyszerű világossággal 's kimerítő tökélylyel van kifejtve, az érdek perczről perczre hág, 's a' végzet épen olly engesztelő, mint megváró. Az utána következő Struensee című szomorújáték a' költész' legjobb művének ismertetik, 's a' tárgy' szerencsés választása; mind Struensee', mind Karolina Mathild királyné' 's Juliána Mária', gróf Ranzau' és Köller ezredes' caractere', mint főcharacter' hatásos ellentétei; Struensee' világpolgári poli-

ticája' 's philosophiai theismusa', más részről pedig atyja' erős keresztyénségének helyes előadása; végre a' nagy historiai hűség 's remek scénai elrendelés által az újabb drámai literatura' legjelesebb tüneményei közé tartozik. Hogy egyesben Köller Buttlerre emlékeztet, hogy a' Struensee 's atyja közötti jelenésnek (9. v.) a' Stuart Máriában levő gyónó jelenéssel 's Detler apród' meggyilkoltatásának a' Wallenstein' halálában levő komornokéval világos hasonlatossága van, az ifjú költésznek nem igen vethetni szemére, szinte olly kevéssé azon felettébb idealizált rajzot, mellyet Struensee a' maga munkálatairól tesz (4. v.). De a' politikai jövőndülés (9. v.) nincs a' maga helyén: mint kell vala illyest írni, Attinghausen báró' beszéde Schuller' Tell Vilmosában megtaníthatta volna. A' nyelv e' darabban derék, a' dialóg élénk 's hiú rhetoricianak sehol sincsen nyoma. Az utolsó szomorújáték „Kard és kéz“ tisztán költött cselekvényt mutat historiai hátrésszel, melly a' Napoleon elleni világharcot képi. De még is a' főszemély', Eleonora' caractere kevésbé van motiválva, hogysen a' darab tartós érdekre számolhatna. Különben egyes jelenések drastikai hatásuk, a' nyelv lelkes és szép.

Az új Toggenburg 's Nevező és számláló című két vígjátékban Beer elménczséget, ügyességet 's finomságot, 's élénk characterfestést mutatott.

Beer Mihály a' lyrai 's hős költeményekben is, mellyek először e' gyűjteményben jelentek meg teljesen, szerencsés próbákat tett. Az elsőik közül sok alkalmi költemény ugyan, de ezek is a' legutólsó perczig birnak jelentőséggel. Egyebekben, minő péld. a' Búcsújárás az anyához, benső érzés mutatkozik. A' görögök' stanzái a' bajor királyhoz, több sonett 's ama' fölséges hymnuszok Melpomenéhez törvény- és szabadságért ihletett szív' nagyszerű bélyegét viselik. A' genuai elegiák Goethe' római elegiáira emlékeztetnek. Az elbeszélő költemények között leginkább jeleskedik A' császár' álma, az eszmék' nagyszerűsége, világhistoriai characterek 's bájhangzásu terzínák által. Csaknem iszonyatos hatással bír Károly császár' vándorlása 's a' Szentség-

törés című két ballada; komolyabb, sötétebb előadású a' jámbor Rabbi' legendája.

Végül e' kötetben Beernek egyetlenegy prosai elbeszélése foglaltatik illy felirással: Raphael' árnyéka. Ő ebben tévé le a' képző művészet iránti nézeteit, midőn benne a' 16d. század' nagy 's a' kül alakban is tökéletes festőit, a' régi, jámbor német 's olasz mesterek ellen ótalmába veszi, sőt amazokat ezeknek sokkal elejükbe teszi 's e' nézetet Raphael' árnyéka által erősítetteti meg.

1.

Literaturai mozgalmak.

— Lelkes kispapjaink folytatják literaturai becses munkálkodásaikat. Most jelent meg: Munkálatai a' *pesti nevendék-papság'* magyar iskolájának. Negyedik kötet. Budán, a' m. kir. egyetem' bet. 1837. n. VIII és 274 lap, Losi Imre esztergami érsek' arczképével és nagyszombati síremlékerajzával. Már itt az eredeti dolgozatok a' kölcsönzötteket több mint még egyszer annyival múlják felül. Ezek, igen szerényen, az első részben álnak; 's a' következők: Sz. Ignác martyr és antiochiai püspök' élete; annak a' rómaiakhoz irt levele. I. Leo pápa' élete 's annak két beszéde — ezek latinból; 's két philosophiai vizsgálódás: a' catholica anyaszentegyház' elvei az üdvösségről Frayssinous (Défense du christianisme) — és a' lélek' halhatatlanságáról az erkölcsiség és érzelem' szempontjából, Chateaubriandból (Génie du christianisme), a' kettő az eredeti francziából. Hogy egyházi szónoklatra készülő fiatal férfiak a' nyelvek' e' két legszebbikéhez tartják magokat, csak helyeselni lehet. A' második, vagyis eredeti rész tartalma: A' megtért 's A' bűnbe visszaeső, versben, a' művészet' szorosabb kívánatai szerint; A' szentírás' philosophica magyarázásáról; a' gyónásról hiterkölcsei tekintetben; a' lelkiismeret' hatalma; a' magány; a' catholica hittani alkat' (rendszer) megegyezése a' helyes vizsgálati igyekezettel; Losi Imre esztergami érsek' élete. két oklevéllel. — Tárgyai e' köteteknek fokontként változatosbak 's közebb érdekűek; a' nyelv szabatosabb, férfias és numerosusabb. Világosan látni, mikép a' későbbiek, az előbbiek' vállain felebb és felebb hágdosnak. Szerencsét nekik! munkálkodásaik már nem pusztá gyakorlások; azok helyet fogtak a' literaturában. 'S mert szép haladást látunk e' fűradozások által literaturánk' egyik ágára derülneni, ohajtánók ismerni név szerint azon lelkes fiatalokat, kik az ügy' indítóit, kikűzdőit, folytatóit, vívóit voltak, 's jellenen is azok; ohajtánók a' dolgozatok' szerzőit egyenként, vagy legalább összesen ismerni; hogy azokat becsben tarthassuk mindenkor mint jó ügy' embereit, 's figyelemmel követhessük jövőnd pályáikon.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

Második félév.

Pesten, július' 11. 1837.

2. szám.

Tartalom: Német literatura. Történettudomány. Toreno: a' spanyol forradalom' története, 17. sz. Spanyolország VII. Ferdinandtól az alkotó cortesekig, 20. sz. Drámai literatura. Ben Jonson és iskolája Boudissintól, 24. sz. — Magyar dolgok külföldi munkákban, 29. l. Literaturai mozgalmak, 30. sz. Magyar tudós társaság, 32. sz.

NÉMET LITERATURA.

Történettudomány.

- 1) *Geschichte des Aufstandes, Befreiungskrieges und der Revolution in Spanien, vom Grafen Toreno.* 1—4. kötet. Leipzig. Lit. Museum. 1836.

A' legösszefüggőbb 's átgondoltabb munka, melly eddig a' híres spanyol háborúk' történeteiről íratott, miért is úgy lefoglalja az olvasót, hogy tovább kell olvasnia. Nem tudván, minden olvasóink úgy jártak-e mint mi, meg kell mégis vallanunk, hogy minden meglepés-vételünk mellett ezen olly szerencsétlen 's hőszívű nép iránt, harczainak eddigi számos leírásai rendszerint untattak, minthogy az apró hadi fogások' (coup) 's azon zavar által, mellyből semmikép ki nem igazodhatni, tűrhetlenekké válnak.

Toreno gróf nagyon igazán jegyzi meg: az egész vérengző, iszonyatos harcz elmellőztethetett, 's Spanyolország' felvilágodottság' gyümölcseit szedhette volna, a' nélkül, hogy azt illy nagy áron vásárolja meg. „Napoleon tudósítva azon véleményről, mellyel iránta Spanyolország van, bátran üzte merész vállalatát, különben pedig olly tapintat 's okosság volt magaviseletében, melly a' sikert le-

hetővé, sőt hihetővé tette. Két út ajánlkozik céljaira az idők' különbözőzéseihez képest. Az aranjuezi támadás előtt legcélszerűsőbb vala a' királyi családot Amerikába távoztatni. Spanyolország árván, 's királyaitól elhagyatva, Napoleont akkor fejedelmeül 's mint mentőjét üdvözlötte volna. Az új kormány könnyen megerősödheték, ha némi javításokat tett, a' nemzeti büszkeséget kímélte, néhány régi szokást 's szükség' esetében bizonyos előítéleteket is meghagyott volna. Szerencsés gondolatja volt tehát Napoleonnak ebben találni a' legbiztosabb eszközt, mellyel Spanyolországot hatalmába kerítse, de nagy oktalanság, miután első tervét a' körülmények megbuktaták, nem az egyetlen, számára fennmaradotthoz nyúlania, melly Ferdinand' összeházasításában egy császári vérből eredt fejedelemnővel, olly kedvezőleg ajánlkozott. Védenczében hódolóbb 's tisztelet-adóbb királyra találándott, mint egyikében testvéreinek. Olaszországba utaztakor Napoleon még nem hagyott fel ezen szándékkal, hanem megtartá azt egy ideig. Portugallia' példája később azon gondolatra vitte, ismételni azt, mi neki a' szomszéd tartományban olly jó szerencsét adott. A' várak' megro-

hanása, ellent állás nélkül, hadainak belső tartományba nyomulása megerősíték ezen veszedelmes tervet, 's mihelyt ezt elhatározá, semmi őt többé attól el nem mozdíthatá.“

Minthogy a' szerző spanyol, így nem fog senkinek eszébe jutni munkája' hazafiúi irányáról kérdést tenni. A' spanyoloknak azon kétségbe hozhatlan elsőségük van, hogy őket hazaárulásra képeseknek tartani nem lehet, literaturájok nem mutathat elő könyvet, mivel, fájdalom! Németország elárasztva van, mellyekben a' haza 's annak tusakodásai kigunyolva, 's az ellenség megdicsérve van. „A' 2dik májusi események' híre mindenütt borzadást terjesztett. 'S midőn a' lemondások, hűtlenségek 's a' bayonnei gyálasatos esetek a' népek tudtára jutottak, a' neheztelés és harcz' felkiáltása, mellyet a' tartományok fővárosai bámulandó elszánással emelének, minden tanya, falu, város által viszhangoztaték. Aszszonyok 's gyermekek, ifjak és öregek haragtól 's honszeretettől lángolva hangosan 's egyértelműleg gyors, teljes, 's rettenetes bosszút kívántanak. Spanyolország úgy szólnán, erősnek, hatalmasnak, merésznek születék újjá, 's forrongó, felkelt, bosszút lihegő tartományai úgy mutaták magokat, mint Vellejus Paterculus festi, tam diffusas, tam frequentes, tam feras. Minél váratlanabbak 's erősbeke valának a' megbántások, annál rémületesb 's rendkívülibb vala a' köz lelkesedés. A' történetnem mutat nagyobb példáját egy illy gyors, egyakarató felkelésnek idegen becsapás ellen. Mintha meggondolt terv, felsőbb értelem vezette volna e' dicső elhatározást, felkelének többnyire a' tartományok önként 's csaknem egy napon, a' nélkül hogy néhánynak a' többiek' fölkeléséről legkisebb tudomása lett volna, 's mindnyája egyenlő lelkesedéssel, egyenlő hősiséggel.“

Illy szellemben 's stylusban van az egész történet írva. A' honszeretet egyébiránt nem gátolja a' szerzőt a' spanyolok' részéről elkövetett hibákat észrevenni. Különös szigorún itél a' vezérek felől, és sajnálja, hogy honfiainak' lelkesedése gyakran ügyetlen vezérekre volt bízva.

A' hadi munkálatok' olly nehéz előadásában a' lehető legnagyobb világosságra törekedett a' szerző, tekintettel volt a' katonai érdekre, a' nélkül, hogy a' nagy harcz' nemzeti 's politikai oldalait valaha szem elől elvesztené,

mint az p. o. a' következő megjegyzésből világos: „Sokan kétlik, Saragossát védeni kellett volna-e vagy nem; mások több okkal kárhoztaták, hogy körfalai közt olly sok had tartaték meg. Minden bizonynyal vissza kell vala utasítani, kik a' tuledai ütközet után menekedtek oda, 's magokat az eleinte benn levő 14,000 — 15,000 emberre szorítani. Ezen hadi erő, kapcsolatban a' lelkesedett népséggel, elegendő lett volna az ellenségre hatni 's azt Saragossa' falai előtt sokáig feltartani. Azonban okosnak és hasznosnak tartjuk azon elhatározást, hogy a' várost védeni kell. A' Saragossa' első ostromakor nyert borostyán olly fényessé tette ezen város' nevét, hogy annak hirtelen feladása a' nemzetet elcsüggesztette volna. Másfelől Saragossa' ellenállása akadályozá nemcsak több tartományok' elfoglalását, 's csökkenté az ellenség' rettentő seregeinek harczszomját, hanem azt is meggátolá, hogy azon férfiak, kik Saragossa' falai megett olly sok vitézséget mutattak, csekély tapasztalásokkal vakmerőn a' harczhoz szokott francia hadakra menjenek, kivált midőn a' köztürlenségek gyakran kényszeríté bennünket oktanulni ütközetet merni.“ Nagy népháborúban nagylelkű tettek, mellyeknek roppant erkölcsi hatások van, 's halhatlan hírt hagynak fenn, többet érnek, mint csupa mathematicailag kiszámolt hadi munkálatok.

2) *Spaniens Schicksale in der neuesten Zeit von der Rückkehr Ferdinands VII. 1814 bis zur Einberufung der constituirenden Cortes. Von *r. Leipzig. Fest, 1836. 8r.*

Minden bajt, mellyet Napoleon' berontása okozta, elfeledünk a' spanyol nemzet' vitézsége mellett, annyival inkább, mivel ez jó sikerrel koronáztaték. Spanyolország' története addig tragikai, de szívörvendeztető, magas. Azért tesznek a' bekövetkező események annál barátságosabban benyomást. A' nép-lelkesedés' és szabadságharcz' magasáról olly egész váratlanul hajintatunk az önkény', cselek' és árulások' alacsonyságába, hogy alig foghatni meg, mint vala illy átváltozás lehetséges.

A' névtelen szerző nem kímélte nehéz és enyh-nem ismerő fáradságát az új kor' átketerhelte uralkodását összefoglalva előterjeszteni 's a' történet' fonalát kifejteni a' zavart 's ellenmondásos tudósításokból. Különben álta-

lános körrajzokkal elégszik meg, mérsékelt nagyságu kötetben. A' legapróbb taglalatokba nem ereszkedheték mindenhol, annál kevesebb közölhetett actákat, mellyek közül a' legfontosabbak, a' diplomatiailak, megszerezhetlenek.

VII. Ferdinand semmi által nem tünteté még ki magát, mint ön apja elleni könnyelműség, 's Napoleon' ellenében pulyaság 's buzgóság által. Míg mindenre ráállta, mit Napoleon kívánt tőle, ki előtt csúszva hizelkedék, népe megmenté számára a' koronát. De mit csinált hazajövele után? Biztatá a' cortest, kik javára mindent tettek, szép szavakkal, míg a' papság 's köznépk között nagy párt felől vala bizonyos 's még a' hadi sereget is legyőzte ígéretekkel (melly a' cortes haragúvék, mivel nem tudta neki a' szükséges zsoldot megszerezni). Majd fölfüggeszté a' cortest, a' szabadság' minden emlékét megsemmisíté, a' nemzet' szobrának fejét nyílt piaczon annak módja szerint leülteté, az eltörlött klastromokat visszaállítá valamint a' véres inquisitiót is, a' fiatal haditiszteket nemespróba aláveté 's abból kizará a' polgári vitézeket, a' híres guerillavezéreket, kik hallhatlan tetteket végeztek 's évekig túrték királyokért a' legnagyobb veszélyt és fáradságokat, csupán hivatalbeli reménnyel biztatá az újra fölállítandó ó divatu katonaságnál. Mina' kevély lelke fölháborodott az illy szörnyű hálátlanságon; — neki futnia kellett. A' mörögöt hohérpallós érte, melly ezután szünetlenül dolgozék 's a' nép legnemesebb fejeit áldozatként emészté el. 1815ben 51,000 honfi ült fogoly gyanánt, köztök sok nemes asszonyaság és szűz, kik apáczaklastromokban testileg is fenyítették. Egy a' keresztényi szelídségről szavalni merő pap puszta szigetre száműzeték, hogy ott tanulja meg Krisztus' tudományát. Porlier összegyűjté az elégedetleneket, de megvereték 's megfojtaték. — Mivel pedig a' hadisereg reményeiben egészen csalatkozék, gond nem lévén reá, az ország' jövedelmei mind a' templomokra fordítottak 's a' hadiseregnél is kintzó politia állítatott föl, a' legjobb katonák gyanúval 's kivégzéssel illettettek stb., a' sereg ismét a' hajdani corteshez szíta, megbánván előbbi oktan meghasonlását. Ennek következése lön az 1820ki forradalom. Mit a' király az új cortes' vezérlése alatt tön, arra kényszerítve volt; de az charac-

terét festi, hogy annyira megalázta magát a' fölhevültek előtt, hogy sept. 30. még amnestiahatározatot hirdetne, 's oct. 1sőjén már az eddigi uralkodás' minden rendeletét eltörlé, 4. minden szabadelvűek' száműzése következék legkiáltóbb ellentételben az 5 nap előtt kiadott határozattal. 25 lábnyi magas diadalkocsin ment Madridba be, emberektől vonatva. A' diadal íven ez állt: „Mind szaladjak, kik a' királyhoz nem valátok hívek!“ Királyi szabadosok alakítottak, egy nagy szer az önkény' újra megerősítéséhez. A' legalsó köznépből választva, egyedül fegyverkezve, papoktól vezérelve, ezen csapatok határtalan erőszakot gyakorlának az egész országban 's minden nekik kijeleltet meggyilkoltak. Sok ezeren csak a' szökésben találtak menedéket. Az öldöklés ünneppé emelteték. A' király nagy summát szánt Riego' elvesztésének ünneptésére.

Az önkényes hatalom' győzelme teljes lévén 's az alkotmányos párt egészen leveretvén, a' diplomatia, még Oroszország is, azt kívánná, hogy az öldöklésnek vettessék vég, — 's a' minden nagyobb erő előtt meghunyászkodó férfiú engedelmeskedék. Ekkor testvére Don Carlos folytató az elhagyott rendszert a' papság 's a' királyi szabadságosokat vezetve, Calomarde miniszterrel és a' Trappistákkal, a' királylyal ellenhatásban lépve, mi annál természetesb vala, mivel a' király köszvényben szenvedé. A' győzők' meghasonlása táplálta a' győzöttök' reményét; Empecinado fölkelt, de megveretve megfojtaték, a' guerilla-rendszer' híres alkotója, kinek Ferdinand mindenek fölött köszönheté koronáját. A' szabad elvűek' törekvése természetesen a' don Carlos' pártján lévő ultráknak szerzendé meg a' túnyomást, mivel a' királynak reájok kellett volna támaszkodni: ha az öreg köszvényes király' negyedik házassága minden várakozáson keresztül nem vágott volna. „Már julius' 20dikán megtudta az udvar, hogy a' szép, fiatal, életvidor Christina Maria, nápolyi hercegné, választaték, ki a' testben lélekben gyöngye férjén olly befolyást nyere, millyent az udvar az előbbi háromnál még nem látta. Két szerető, kik a' királyt eddig vezeté, a' Pepa Malagurza 's Salcedonnak, a' királyi kegyencznek szép neje, gyorsan el voltak mozdítandók. Majd híre futott, az ezen házasságot minden módon gátolni akart apostoli párt' nagy bosszúságára, hogy a' fiatal királyné terhes, minél fogva a' király annyira

kötte volt a' szerelem' rózsabilincseivel, hogy a' leg súlyosb lépést tette, melyet valaha mérészhelhet. Fölfüggeszté a' salica törvényt, mely a' törzsökebeli nőket elzárja a' tróntól, míg férfi örökös él. Így Don Carlost akkora is kiakarta a' trónra jutásból zárni, ha neje herczegnét szülné. Ezen lépés engesztelhetlenné tévé a' két testvért. A' liberálok reményt építettek rá, Don Carlos pedig a' király' nagy betegségét talapvetésre használá. Az eszméletlen királylyal a' pragmática sanctiót visszavetette, a' királynét nagy fenyegetéssel elmellőzé 's már uraságának örült. Ekkor a' király ismét fölgögyült, megtuda mindent, iszonyú haragjában testvérét számüzé 's a' megsértett királynét uralkodóvá tette. Ezóta mérséklés lépe be a' liberálok iránt, noha reményeik épen nem teljesítették. Végre meghalt a' király.

A' királyné' további uralkodásáról így szól röviden 's jól a' szerző: „Az életvidor királynénak, ki Ferdinand' végintézete szerint, leánya' nevében egy uralkodási tanács' segédmeével vala uralkodandó, szabad választása volt vagy az elhunyt' értelmében kormányozni, azaz az apostoli párt karjaiba dűlni 's ezt don Carlostól elvonni, vagy a' liberálokhoz áttérni. Az első dolog az elhunyt'nak sem sikerült soha, az utolsó párthoz nyilván állani (Christina) nem bátorkodott; ennek következtése pedig azon szerencsétlen ingadozás lett az akarás és nemakarás, a' menés és maradás között; azon bosszantó juste milieu, mely a' polgárkirályság alatt jöve Franciaországban létre, mely által ugyan eddig Europa' külső békéje föntartaték, de semmi nem végeztetett, mi a' jövődőség' tekintetében bizodalmat adhatna. Ezen zavart állapot' minden bajához járult még a' közpénztárok' egész kiürülése, a' cholera 's a' vaszk tartományok' lázadása, melyet Don Carlos tulajdon hasznára fordíta. „Ha Don Carlos mit sem birt volna előlegesen, mégis tiszta erős akaratu volt 's bizonyos céllebegett szemei előtt, de Madridban egyre dolgozott a' pártvita, a' cselek' szövevénye, az akarás és nemakarás, az adás egyik kézzel, a' vevés a' másikkal, 's az iszonyu financia szükséggel együtt minden erőt megbéníta, melyek a' carlista lázadás' elnyomására megkivántattak, noha — egyesén 's fölosztva hozatván mozgásba — sokkal nagyobb áldozatokkal terhel-

tették az ország, mint gyors, concentrált cselekvésmód mellett szükséges lett volna.

A' súlygyen' minden eseteken keresztülmenő törvénye szerint a' királynében annál nagyobb oda hajlást veszünk észre a' liberálokhoz, minél szerencsésebb don Carlos; melynek a' dynastia-vitán túlra terjedő természetes következtései lesznek. Jól jegyzi meg a' szerző: „Illyen a' dolgok' állása, mennyire a' naponként egymásnak ellentmondó újságtudósítások után ítélni, 's nem meri senki meghatározni ezen drámának kifejlését. Csak az látszik ki, hova vezet a' despotismus: anarchiához; hova a' vakbuzgóság 's bigotteria: a' hitetlenséghez, minden szent' megvetéséhez. Barcelonában a' szerzetesek fölszóllítottak, hogy az elesett bikákért olvassanak misét! Különben Spanyolországban a' lelkész uralkodott, azután jött a' király mint második személy. Ő parancsolá, hogy kiki tegyen, 's kiki tön. Ezen természet elleni erő megvetés és üldözés által boszúztaték meg, annyi- val nagyobb fokon, minél túlcavartabb amaz volt. A' nyers jesuitismus és nyers voltaire-ianismus között soká fog még Spanyolország ingani, míg a' két szélsőséget meggyőzendí, 's fogna bizonynyal ingani, ha újjá születése idegen erőhatalom által meg nem gátoltatnék.

4.

Drámák.

- 1) Ben Jonson und seine Schule, dargestellt in einer Auswahl von Lustspielen und Tragödien, übersetzt und erläutert durch Wolf, Grafen von Baudissin. 2 rész, 2 réztáblával. Leipzig, Brockhaus. 1836. XLVIII és 444 's ismét 536 lap. nagy 8r. 5 1/2 tallér.

Minél mélyebben hat az ó angol drámai literatura' tanulása a' németre, annál inkább megvalósul Schlegel' és Tieck' ismételt állítása az angol játékszínről, hogy t. i. Shakespeare' idejét kell a' mai dráma' kifejlése' legfontosb időszakának tekinteni; hogy az erre nézve nem más, mint Pericles' kora volt a' görög tragoedia' kifejlésére nézve. Shakespeare ugyan maga elegendő annak megmutatására, mert drámai teremő ereje, mélységére 's gazdagságára nézve, a' többi egész drámai literatúrával fölé, de az ő föltűnése csak középpontját teszi a' productivitas' azon idejének, mely az angol játékszínt teremő, 's hogy ezt megmagyarázzuk, 's történeti je-

lentéséhez képest megfoghassuk, át kell az ezt megelőző 's közvetlenül követő időre pillantanunk. Mint Homer' eposa nem egy csapással érte el tökéletességét, valamint azt egy költészeti időszak előzte meg, valamint annak előteremtésén a' népszellem dolgozott 's azon szellem a' megelőző 's körülvevő tüneményekben tükrét találta, szint úgy Shakespeare lángelméje is nem egyszerre szökött elő Minervaként Jupiter' fejéből; hanem az idő teremte geniusát, az fejtette ki a' szabad néperő' költői irányából. 'S ez időszak nem csak Shakespeare-t teremtette, hanem vele egyszersmind más, ámbár kevesbbé hatalmas szellemeket is, melyek ugyan mint holdak vevék az ő költői erejét körül, azonban azok is szükségkép hozzá tartoznak a' rendszerhez, sőt csak ezek együtt, teljes összességükben tüntetik eléggé ki teremtetők' célját és dicsőségét. Az angol' dráma legrégibb idoma, melynek helyegét még Shakespeare' első szüleményei is hordják, ismeretessé tétetett nemcsak Németország, de egész Europa előtt Tieck' sokszoros iparkodása által az ő angol-játékszin körül, névszerint „Előiskolájában Shakespeare-hez.“ Baudissin gróf' szorgalma által pedig, ki Shakespeare' fordítójaként lépe föl a' schlegel-tiecki kiadásban, az angol drama' shakespeare-utáni fejlődéskora jut előnkbe, úgy hogy most egy eléggé bezárt egészet birkunk e' munkákban. Schlegel hajdanában fontosság nélkülinek nyilvánítá az illy fordítási vállalatot, de a' következés megczáfolta őt, sőt megmutatá, hogy Schlegel' ítélete „a' drámai literatúráról 's művészetről tartott leczkéiben“ sokféle tekintetben egyoldalú 's nem biztos. Mert noha az utóbbiak' drámaiban nem látható is Shakespeare gígrászi törekvése, ki a' világszellemet a' színpad' szűk térére tudá bűvölni, mégis egyre munkás bennök azon szabadsági szellem, melly az angol színpadot olly nagygyá tette, 's mi egyre tanulhatunk belőle. Ugy, mint akkor, soha sem kedvezve a' drámának ezen szabadság. A' politicalai szabadságot kivitt angol nemesség örvendő látá a' lélek' szabadságát virágzani 's növekedni a' drámai költésben, 's védé azt mint nemzeti jót. Gáttalanul ereszkedheték ki a' költő az emberi akarat és cselekvés' egész mezejére; az életheli cselekvőerőt az indulatok' egész hatalmával festheté, pedánt szokások, félénk vagy tán alacson és leméltatlanító tekintetek'

korlátai nem állottak ellenében; mint maga az élet, úgy a' költés is bátor és izmos, teremtető 's vállaló volt, a' valódi emberiség' képe. Ezen szabadság, az való, nyerseségből fejlődött ki; az ő angol színpad zabolátlan mint a' néperő, de ezen természeti állapot nélkül soha sem is lett volna azzá, a' mivé lett; a' cultura-történet' menetele által határozottatik meg, hogy azon állapot kikerülhetetlen, sőt átélendő 's meggyőzendő, mint kiki kamasz éveit átélni kénytelen. Hiszen Goethe és Schillernél, 's még újabban Grabbenél, ugyanazon tüneményt láttuk; a' szellem' energiája csak a' character' természeterejéből fejlik ki. Nem kell tehát buta gőggel azon durva idő fölé képzelni magát, hanem inkább el kell merülni annak vizsgálatába, — 's a' német drámai literatúra is csak illy módon verekedhetik ki lassú vegetatiói állapotjából. —

Baudissin gróf kiválasztása Ben Jonsonra, Fletcher és Massingerre terjed, 's dicséretére mondható, hogy igen vigyázva bánt a' dologgal. Massinger' derék talentuma igen meglepő módon tűnik előnkbe, míg különben alig volt ismeretes, — Ben Jonson' és Fletcher modora is igen szabottan mutatkozik. Schlegel oktatásaiban igen fölülegesen 's tulajdonkép mint nem fontos emberrel bánt Massingerral, de milly különböző most róla az ítélet! Massinger remekel a' szenvedélyek' előadásában, Shakespeare mellé állítható e' tekintetben, Schillert pedig nagy fokon fölülmulja. Drámaiban a' characteristica is gazdag és hatalmas, az elme' gyöngédségében szinte nem enged annak, 's csak a' tragikai művészet' magassága, 's az irány' mélysége hibázik nála, hogy amazzal tökéletesen vetekedhessék. Tíz évvel születék Shakespeare után, 's Ben Jonson' nézetei 's mívizlése, melyek Shakespeare óriási szellemét meggyőzők 's majdnem félre szoríták, ő rajta is uralkodtak. Ezen tudós de azért igen is száraz és szűk költő örökös ellenkezésben volt Shakespearevel, mindig csúfolá annak óriási 's neki ostobaságnak tetsző törekvését, az emberi szellemet teljes hatalmában 's kifejezésében kimeríteni mint történeti tüneményt, York' és Lancaster' örök jájáról, ostoba ábrándozókról és tengeri csodákról beszélve, a' publicumot pedig intve, hogy az illy regényes ízetlenségek helyett inkább emberi tettek és characterek' mutatójában gyönyörködjék, melyek által az angol

dráma' második irányát kezdé meg, mely a' tragoedia' magasságáról a' polgári nézőjáték' sima aljasságához, a' cothurnustól a' soccus-hoz ereszkedik 's a' közönséges élet' festésében költészete' középpontját találta. De Massinger valódi költői talentumának e' mezőn is jeleset kelle adnia, ő nem mulathata rajta lelkesítés nélkül. Regényes drámát teremte elő, félíg történetit, félíg a' szokott közönséges életben gyökerezőt, benne pedig a' legmélyebb érzéseket olly helyzetekben és cselekvésekben tudta rajzolni, melyek ideje' valóságának legjobban megfeleltek. Olly nemű a' Baudissinfordította két szomorujáték: „A' boldogtalan nászajándék“ 's „A' milanói herceg.“ Az elsőt jelesnek mondhatni, mind a' characteristicára, mind különösen a' pathossal való bánásra nézve, 's mégis elég helyzetekben fejlődik ki. A' férfi-character' hatalma benne a' legszebb árnyalatokkal dicsőíttetik, a' tragikai összeütközés pedig igen mesterségesen hozatik magok a' characterek által elő. A' milanói hercegben leginkább a' szerelem' hatalmát mutatja meg, mély jelentésében az érzés' számára, de egyszersmind túlingerlettsége gyöngeségében. A' tragica motivatio itt kevésbbé természetes és igaz, a' characteristica is gyöngébb mint a' boldogtalan nászajándékban, ellenben a' szerelmes jelenetek magas költői becsűek. Szintolly jeles Massinger a' vígjátékban, Fletchert, annak tulajdonképi képviselőjét, az idea' mélységében 's a' gondolatok' gazdagságában fölülmulja. Ezen, Ben Jonson alkotta, vígjáték középhelyet foglal el a' comicum és tragicum között. Főérdeke mindig a' szenvedélyek' festésében fekszik, melyek egészen rendes helyzetekben forognak, de előttünk igen nevezetese az azon vakbátorság miatt, mellyel egészen különböző életsphaerákat érintenek meg. Benne szintugy bámulandó a' kifejlés' szabadsága, mint a' tragoediában. A' comicum ellenben számunkra igen alárendelt becsű, mert többnyire aljassági szennyből 's a' nemi viszonyok' trágárszerű előmutatásából áll. Massinger legtisztább e' tekintetben, Fletcher legpiszkosabb. A' polgárnő mint dráma“ (The City Madam) az elsőtől kétségkívül legjelesb a' Baudissinfordította vígjátékok között, a' mostani kiváratok mellett is remeknek mondható. Egy a' ladyságig fölfulkodott kalmárnő' hiúsá-

gának megbüntetése igen mulattatólag 's a' legélénkebb characteristicával festetik benne, az idő' erkölcsi pedig éles gúnynyal és sok elménczséggel ostoroztatnak. A' patheticus érdek egyszersmind mély lélektudományi igazsággal adatik elő Lucas' személyében. — Massinger második vígjátéka: „Új mód ó adós-ságokat kifizetni“ ellenben egészen Fletcher' modorához simúl, azaz azon nemű vígjátékokhoz, melyekben a' comikai érdek a' pathetica elött egészen a' háttérbe vonúl, melyek komolyságnak nem komolyak, tréfának nem elég vigak, nem húsok és nem is halak, ingerök pedig a' szenvedélyekbeli bánásban 's a' dialog' képzésében áll. Az idea bennök többnyire elkoptatott, cselekvés és helyzetek nyujtvák, unalmasok, a' characteristica erőltetett, természet elleni, de az egyesek' kivitele jeles, úgy hogy az illy darabokat gyönyörködve 's haszonnal olvashatni, mivel lelkesen vannak dolgozva. — Fletcher' vígjátéka: „A' bátya“ egészen illy nemű: az egészben kellemetlen, egyesekben remek. „A' spanyol pap ellenben a' comicum' zabolátlan szentelen elemében forog, hol Fletcher legjobban honosnok érezi magát. Egy vén szerelemföltű 's szép nőt bíró ügyvéd' rászédése legmulattatóbban iratik le benne, a' humoristica elem leginkább kitűnik. A' characteristica olly élénk, mint a' helyzetek és cselekvés forgó 's gazdag, csak a' comicum' mértéke adatik igen gorombán. Minden esetre azonban egyik Fletcher' legjobb darabjai közül. — Ben Jonson' modora igen pontosan leirható; 's olly tudós, ki abstractiók után költ. Fölvesz némi vétket, némelly divatos bohóságot, ezekhez ábrázoló személyzeteket képez 's legpedántabb módon 5 felvonásba betakarja a' dolgot. Mindig dicsérendő mégis a' tárgy' lelkes előadásáról, de minden időmáinál hibázik a' költői életerő; azok nem egyebek igen közönséges jelenetek' tudós kidolgozásánál. — „Az Alchimistá"ban a' könnyen hívést csufolja ki, 's az astrologus csallók általi rászédetést, az illy alchimisták cselekvésmódját nagy tudománynyal 's néha nem humor nélkül festve. „Az ostoba ördög“ valódi humoristicus darab, Macchiavelli' egyik novellájából véve, 's azon ideát fejt ki, hogy az ördög, ha kényszerítettnek az emberek között élni, azoknak vétkei, gonoszságai, 's ostobaságai által annyira fölülmultnak ér-

zené magát, hogy ki nem ismerné, hanem meggyőzöttnek vallaná magát. Ha Ben Jonson elég humorral bírt volna ezen tárgynak egész ironiávali kidolgozásához, jeles, általános jelentésű vígjátékot készíthete belőle, de mint ő adja, száraz abstractummá válik és unalmas lesz. A tárgy méltó volna egy valóban humoristicus költőtől újra munka alá vétetni. Edmonton víg ördögével együtt fontos járulmányt képez a Gonosz költői leírásához 's nevezetesen a Faust-rege ideakörének számára igen nevezetes toldalék. — Az említett 8 darab teszi Baudissin fordításának tartalmát, melly nyelvbéli tekintetben igen dicsérendő. Egyszersmind folyó 's hatalmas; az eredetit híven 's ízléssel adja. Kijelelendők még az igen tanulságos magyarázatok, az előszó, a Colliertől vett időszaki átnézése az angol színpadnak kezdetétől fogva Cromwell idejéig; köszönetet érdemel az ő angol theatrum' hozzá mellékelte rajza is. Kivánandó még, hogy Baudissin több angol dráma lefordítására adja magát, és pedig úgy, hogy a jó darabokat egészen, a középserűekből pedig a jobb eredeti helyeket fordítaná le kivonatként, mint már Regis kezde a Shakespeare-Almanachban Middleton „Quinboroughi Mayor”-ával, — úgy hogy abból az angol dráma teljes átnézése kerekednék. Így lényeges haszon háromlanék a teljes összepontosított előadásban szükkölködő német literatúrára.

Magyar dolgok külföldi munkákban.

— Schneller hátrahagyott munkái Münch által szerkesztett gyűjteményének most megjelent 8d. kötetében a bennünket is igen közelről érdeklő „ausztriai történetek“ 1526—1711ki szakasza foglaltatik, vagyis az ismeretes „Einfluss Österreichs“ első kötetének második javított kiadása.

— Schels J. B. major, ismeretes munkájának: „Geschichte der Länder des österreichischen Kaiserstaates“ tizedik kötetét adta ki most Bécsben, Heubnernél (1837. n8r. 312 l. 2 ft. 40 kr.), melly a „Neueste Geschichte“ első kötetét foglalja magában e' külön czím alatt is: „Kaiser Leopold II. Geschichte Österreichs unter seiner Regierung.“ A magyar dolgok a' czím szerint nem tartozván szorosan a' szerző tervéhez; azoknak koránt sem jutott az a' figyelem, mellyet fontosságok, 's a' kedves emlékeztető fejdelem' erkölcsi érdeke is kíván.

— Bucholz' „I. Ferdinand“jának hetedik kötete is megjelent: „Geschichte der Regierung Ferdinands I. Aus gedruckten und ungedruckten Quellen von J. B. von Bucholz.“ (Bécs, Schäum-burg, 1836. n8r.). A jelen kötet 1562ig terjed; 's felette számos, új és nevezetes adatokat közöl a' török háborúról, 's a' magyar és erdélyi viszonyokról. Martinuzzi' vég dolgai 's catastrophja igen bőven adatnak. A' szerző több oldali elfoglaltsága mellett is e' munka honi történetinkre nézve egyike az újabb kor' legnevezeteseb jeleneteinek, mert nem csak forrásokból van dolgozva, hanem a' bizonyító helyek is folyvást eredeti mivoltokban közölve; minél fogva, feltevéen azoknak hitelességét, minden tárgyismerő az író' nézeteitől függetlenül veheti hasznokat.

— Érdekes ránk nézve Dr. Försternek, a' „Wallenstein“ dicséretesen ismert szerzőjének, legújabb munkája is: „Die Höfe und Cabinette Europa's im 18ten Jahrhundert. Von Hofrath, Ritter Dr. Fr. Förster. Mit einem Urkundenbuch.“ Első és második kötet. (Potsdam, Riegel, 1836. n8r. 5 ft. 30 kr.). III. Károly királynak' időszakát festi az, háborúit, politicáját, az udvari és népeletet, diplomaticai hűséggel, philosophiai áttekintő szellemmel, lelkes ecsettel. Felette sok tanulni valók benne.

— Schott Arthur folytatja Lewald' Európájában a' „magyar nemzeti képeket“. A' II. kötet' 8d. füzetében megjelent cikkely egy oláh lakodalmat tárgyz, 's egy csinos kőrajz kíséri.

Literaturai mozgalmak.

— A' Tudománytár' második évnegyedi kötete elkészült. Az értekező részben először is a' népnevelésről szól Briedl Fidé, tartalmasan és lelkesen; dr. Vallas Antal két mennyiség tudományi tételt fejteget; következik pápai prof. Tarczy Lajos' elmélkedése a' polgári büntetésről; majd a' szanszkrit nyelv' ismerete, néhány historiai adatok' előrebocsátásával, grammaticai szempontból, a' betűformák' metszett táblájával 's egy szótárkával, Réső Ensel Sándortól. Kállay Ferencz folytatja az 1835ben megkezdett „törvények' és szokások' hasonlatossága“ fejtegetését; itt nevezetesen a' párviadalról, vagy mint a' szerző inkább szereti, bajviadalról szól, előadván az azt illető hazai, külföldi adatokat, végül annak eredetét az ősz korban, származatát 's elterjedését. Dr. Mocsy Mihály egy figyelemre méltó értekezésben a' villányosságot (eddig: villanyosság volt) nyomozza az

étetmüves lényekben; 's a' szerkesztő, Luczenbacher János, egy okleveles toldalékkal, 's egy az első 's második kötetre szolgáló igen haszonvehető és bő név- és tárgymutatóval (index nominum et rerum) rekeszti be e' részt. A' gazdag tartalma literaturai szakaszról, legközelebb, a' maga helyén, bővebben.

— Bécsben legújabbban megjelent: Az erdélyi püspökről polgári tekintetben, értekezik Fogarasy Mihály, hittud. dra, károlyfejérvári tiszt. kanonok, cs. kir. udv. káplán, Bécsben a' felsőbb papi intézet' igazgatója. Bécsben, Strauss Antal' özv. bet. 1837. 8r. 106 lap. A' szerző az erdélyi püspököknek kormánysszéki tanácsosságát védelmezi historiai okokkal, 's az ellenkezők' állításait igyekszik megcáfolni; végül még a' papi hatalom' befolyásáról szól a' világi kormányba. Legérdekesebb, az adatok miatt, a' történeti rész, hol az erdélyi püspököknek reformatio előtti nevezetességéről, azoknak a' nemzeti fejlődések alatti állapotjáról, 's a' kétszeri eltöröltetése után visszaállított püspökség' politicai helyzetéről értekezik. A' könyv nem árutatik.

— A' Tudományos Gyűjteménynek most megjelent aprilisi kötetében többi közt Horváth Zsigmond berekeszti a' csillagok' ismertetését; egy névtelen a' festő növényekről szól gazdasági szempontból, 's Holéczy, érdekesen, a' templariusokról, egy Szokolyán találtatott, ezeknek tulajdonítható pénznek a' nemz. museumhoz küldése' alkalmával. Kállay Ferencz, rendes tagja az academiának, végre a' dr. Balogh Pál' philosophiai pályairatáról (I. Figy. 17d. sz.) közli hivatalos véleményét, melyet 1834ben az academia' elébe terjesztett. — A' „Koszorú“ Gray Tamás' ismeretes elegiája' fordításának utánnyomását közli. (Szerzője ennek Deák Zsigmond, ki azt Rómában, ha nem csalatkozunk, 1828ban, 8rétben adta ki).

— Magda Pál szarvasi rector-professor's m. t. t. lev. tagja, „az embernek eredeti formájáról“ szóló ('s Trattnernél 4rétben kinyomtatott) tudós programával hívta meg a' szarvasi evang. gymnasiumban tartandó közvizsgálatra az intézet' pártfogóit.

Maros-Vásárhelyt, a' ref. collegium' bet. megjelent: „Erdély' historiájának rövid átnézése, a' régi időtől fogva mostanig; különböző (1) lakosai; különböző (2) elnevezése; és különböző (3) uralkodói; a' különböző (4) időszakaszok szerint. Szerzette Békési Nagy Zsigmond (orvos dr., Marossszéki' r. orvosa)“. Egy folio táblán, 1837. —

Nem egyéb pusztá nevek' sorozatánál, 's ha ez historia, úgy a' czím jó. Történeteknek, tetteknek itt hírek sincs.

— Landesnél Pozsonyban legújabbban megjelent: A' jó birkásmester. Balvélekedéseknek megvívására és tevelgéseknek megjavítására honfainak ajánlja a' szerkesztő. Ára 24 kr.

— Deák literaturánk' legújabb bővülése: „Mangin C. notitia ordinum equestrium qui nunc florent. In usum statisticae amicorum, ac imprimis juventutis litterariae oblectamentum“. n8r. Pest, Trattner' bet. 1837. 120 l. 1 ft., vel. 1 ft. 20 kr. cp. — A' lovagrendekről, 's az ifjuság' számára, valóban nem lehetett célirányosb organumot választani, mint a' szerző Róma' nyelvében választott.

Magyar tudós társaság.

— Az amerikai philos. társaság a' magyar academiával kötött viszonyainál fogva, folyvást közli ezzel nyomtatott munkálatait. Legújabbban, jul. 3d. értekezése' ez idén megjelent kötetét küldötte be. Címe: Transactions of the american philosophical Society, held at Philadelphia, for promoting useful knowledge. Vol. V. — New Series. Part. III. Philadelphia, 1837. n. 4drét. XV és 347—482 l. Foglaltatik benne 13 cikkely, kivétel nélkül mind természet és műtani. — Az edinburghi kir. társaság is megkezdte actái' közlését a' legújabb kötet' megküldésével: „Transactions of the Royal Society of Edinburgh. Vol. XIII. Part. II. Edinburgh, 1836. n. 4drét. VIII és 315—626 lap, öt rézmetszettel, 's a' társaság' rendszabásaival nyolcz lapon. Kilenck cikkely közül 8 természet és műtani, az utolsóban a' latin nyelvnek egy nem-hellen forrásáról értekezik Williams az edinburghi academia rectora.

A' nagyenyedi casinói egyesület, a' magyar academia' alaptőkéje' nevelésére, tiszteleti tagjához gróf Széchenyi István urhoz, száz váltó forintot küldött. Ez Erdélyben e' köz nemzeti intézetünk iránt serkedő részvét' harmadik példája. Az első alapítás Bölöni Farkas Sándoré volt; a' második a' kolosvári unitarium collegiumbeli ifjuság' olvasó-egyesületeé (A' m. academia' igazgató-tanácsában két erdélyi ül, a' rendes tagok közt egy, a' levelezők közt tizenkét erdélyi van).

Legújabbban Perlaky Dávid bezi ev. pred. „Történeti adatok“ czimű munkácskájából ötven példányt küldött a' m. t. társasághoz, hogy az azok' eladásából bekerülendő pénz az alaptőke' nevelésére fordíttassék. Ára az említett könyvnek 20 kr. cp.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Második félév.

Pesten, július' 18. 1837.

3. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Szépliteratura. Virágfüzér, kiadta a' soproni m. társaság, 33. sz. Angol literatura. Románok. A' tengeri iskola, 35. sz. Marryat kapitány, 38. sz. Német literatura. Egtudomány. 1837re szóló évkönyv, Humboldt, Moser, Olbers stb. 42. sz. Literatúrai mozgalmak, 48. sz.

MAGYAR LITERATURA.

Szépliteratura.

- 1) *Virágfüzér*, kiadja a' soproni tanuló magyar társaság. Sopronban 1837. Kulesár Katalin asszony betűivel. — 238 l. zsebkönyvrétben, Kazinczynak köre metszeti arczképével. Ára 1 ft. cp.

A' soproni tanuló magyar társaság 1790 martius' 19kén állott össze. Tudjuk, milly tűz szállotta meg akkor lelkeinket, hogy a' veszélyben forgott nemzetiség azon nyelv' láncza által, mellynek egész becsét csak II. József tizedében tanúltuk érezni, biztossátság. Ifjaink, mint várni lehetett tőlök, lelkesedéssel ragadák meg ez ügyet; Pesten, Pozsonyban, Sopronban stb., egyesületeket alakítottak, 's a' jámbor Péczely, a' fáradhatatlan, becsületes hazafi, nem győzte Mindenes Gyűjteményében felhozni mind azon helyeket, mellyeknek ifjusága, részesévé kívánt lenni a' nemzeti mozgalomnak; azon tanuló intézeteket, mellyek a' hazai nyelvvel kapcsolták össze a' tudományt; azon növendékházakat, mellyek fegyvert ragadtak az elaljasodás, 's elnemzetlenedés ellen.

Mint aludott el már egykét év múlva e' maradandónak mutatkozott tűz, milly fellegek

közt áldozott le az 1790diki nap, tudja kiki. Hogy a' köz paralysis ifjaink' ebbeli haladását is elbénította, igen természetes. Egyesületeik felbomladoztak — csak a' soproni maradt fenn. A' főleg Kis János' és Németh László' felügyelése alatt szövetkezett társaság csakhamar gróf Széchenyi Ferencz' pártfogását nyerte meg, 's Lakos Jánosban — most cs. k. tábornok, 's magyar academiai tiszteleti tag —, 's egy évtizeddel utóbb Döbrentei Gáborban buzgó és belátó vezértársakat nyert. 1793ban ugyancsak gróf Széchenyi Ferencz' tanácsára a' társaság' alaprajza tökéletesbítettett, „az eddigi rendszer' célirányos változtatásával“. Köztisztletben állott férfiak, kik a' törekvőknek kimutassák az ösvényt, ki a' célt, ítélő és levelező társakká választattak, 's e' tekintetben, mindennek felett, gróf Festetics Györgynek, Kazinczy Ferencznek, és sup. Kis Jánosnak tartozik hálával, 's hálát mond az előttünk fekvő gyűjteményben is az intézet. — Első zsengeit a' társaság még 1804ben bocsátotta közre, 's e' jelen kötetnek mind belső, mind külső elrendelése tanúságot teszen, hogy ifjainkra nézve az idő nem haladott el nyom nélkül.

Bocsássuk itt előre — 's e' szempontból indult ki a' jelen bírálat — hogy ők koránt sem kívánják bevégezett művek gyanánt tekinteni dolgozásaikat, hanem csak próbamutatókat kívántak közleni a' hazával, hogy ez lássa, miképen ők szíveiken viselik azon ügyet, melly felé irányoznunk kell minden törekvéseinket; miképen ők kiválasztani tudták azon példányokat, mik után indulni kell a' hazafinak, indulni a' művészet' barátjának. Jeles nevek azok, mik ifjaink előtt lebegtek, 's ha néha nagyon előötlük is az utánozás, 's ha minden törekvéseik mellett, több ragadott rájuk az előkép' külsőségeiből, mint bennsőségből, azt ifjainknak és kezdőknek nem róhatni fel keményen. Bajza, Berzsenyi, Kisfaludy Károly, Kölcsey és Vörösmarty találtak itt utánezengőket, 's a' versezetek' jóval nagyobb részének kimutathatni az említett írók' munkáiban az eredetieket, mik typusúl szolgáltak, 's kisebb, nagyobb szerencsével utánoztattak. Áll ez némileg a' prósai dolgozatokról is. Így, példának okáért, a' „Pest i k a l a n d o k“ Kisfaludy Károly' Tollagiának köszönhetik létüket, de ennek életvalóságát és kedves humorát természetesen nem adhatta a' még tapasztalatlan kezdő. „Belizár“ studiumra mutat és tehetségre, de a' tónus nem a' történeti monographia' tónusa; mintha szó-nokszéken ülne a' szerző, 's magasztaló beszédet tartana; néha dagályos is az előadás. Dagályról, 's jóval inkább mint Belizárt, vádolhatni a' társaság' keletkezését tárgyazó bevezetést is. — Általában, nem lehet eléggé ajánlani ifjainknak — nemcsak a' soproniakat értjük — hogy mindenek felett egyszerűség után törekedjenek. A' czifraság nagyon is gyakran csak az ürességnek szolgál palástul a' dagály a' képzelet- és érzelemszegénységnek. — Ohajtjuk, ismerkedjenek meg közelebbről és rendszeresen a' nyelv' grammaticájával is; számos és tetemes hibákra akadunk, melyeket megróni kötelesség.

63.

ANGOL LITERATURA.

Románok.

Tengeri iskola.

Covvperből származik az ugy nevezett tengeri iskola, vagy tulajdonképen szólván, Covvperből származik Wordsworth, Coleridge és Southey. Valóban a' mindenik tudomány'

főlszínén összegyülekező 's megkeményedő ezer csalódás közül legritkább 's elidegenítőbb az, melly egy elnevezés alatt három olly különböző szellemet, három olly hasonlatlan elvet, három olly ellenkező individualitást állítja össze. Ezen különös osztályozásnál a' magán-élet befolyást gyakorla a' tudományos ítéletre; a' körülmények 's a' történetből characterhasonlatosság három barátot egyesíte a' cumberlandi tavak' partjain, mind a' három jeles ugyanazon művészetben; eszmékbeni közösséget, literaturai nézetek és rendszerekbeli meggyezést költöttek rájuk, melyeket munkáik minden levélen tagadnak 's magok is olly elhatározottan tagadtak 's visszautasítának, mennyire csak azt egymásnak ártás nélkül tehették. Wordsworth azon iskolából, mint Southey! Coleridge azon iskolából mint Wordsworth! Soha, megvalljuk, nem háborítá meg illy eretnokség, nem illy különös összehelyezés fülünket és eszünket!

Való, hogy pályájok kezdetén, individualis törekvésök még el nem döntetvén, mielőtt mindenik tulajdon ösvényt kezdé, átláták bristol-i új költőink azon szükségét: köz erővel némi akadályokat meggyőzni, melyeket egyedül hátrahagyni mindenik iszonyodott. Láták ugyan jól, mennyire megúnta századuk azon czifra bókoló költést, vékony gyöngye ujaival és himzett ingbodrával, millyenné azt Churchill és Collin tettek: de gyaníták, hogy az egyedül álló fiatal ember' első törekvései a' bevett szokások 's meggyökerezett balítéletek ellen, azon újítás iránti gyűlölségre, azon kicsúfolási hajlamra akadnának, melly a' legfiatalabb bátorságot 's a' legerősb bajvivót is megbénítja. Innét az elhatározták rendszer, a' gondosan megfontolt terv, mellyhez hármass erejük sem volt igen sok; arról vala szó, lerántani a' költészetet ambra-pamlagáról, tej és rózsafürdejéből, hol elpuhulva szendergett, 's őt, bármilly nagy dáma legyen is, sok bókolat nélkül 's illő tisztelet mellett beledobni a' mocsár' sarába, a' paraszt' fekete füdele alá 's ha szükséges volt, az őt' trágyagödörbe is. Előre láták, hogy onnan fölkelve kevesebb lesz begyes, sőt jó leányként talán a' ritka, de jótékony gyógyításu orvosokat kedvenczeivé választandja. Ekkor még mindig volna idő az elválásra, 's szíves istenhozzád után mindenik titkos czéljához láthatna. Így jelentek meg a' lyrai balladák 's az angol eclogák.

Ezekben átszöktek minden, lassanként a' költők körül vont, szűk gátokon 's majdnem a' közönségesig ereszkedő egyszerűségü stílt merészeltek használni; a' legkeresetlenebb kifejezés, a' napi foglalatosság, a' magán-élet' megszokottabb esetei először lettek a' költés' tárgyává, díszévé. Mind ez természetesen hozaték össze a' mezei erkölcsök' rajzainál:

Each rural sight, each rural sound. *)

A' családélet' érzései, kelleme, a' kandallótűz melletti kedv, a' tarka rétvirágok, a' galonyakerítés' vidor zölde, a' csermely' gyors, csillogó futása, a' szomszédok' jól egyetértése, hazafiság' naiv bensősége, a' jótékony-ság' legédeseb ösztönei — így volt

The perpetual feast of nectared sweets. **)

azon gazdag aratás, melyet a' költészet' mezején kicsiráztattak. És ez mind jó volt forradalmi mozgásnak, de tartós nem lehet, mint a' fölkelési törvények általában. Azon szemrehányások, melyek ezen új törekvéseknek némi érdeket szereztek, hamar kimerítettének; a' természet' egyesbe menő studiuma szinte csak egy ünnepre való kirándulás volt. A' három költő nem is gondolt az ily szűk korbeli összeszorulkozásra. Southey a' hőskölteményi román' és a' történet' magasb légtájiba emelkedék; Coleridge bizarr fictiósorokat csinált, melyekben kifejezése' csillámló bájával tetszik magának; álmai' kábító érdekével, phantasiája' ragadványos örültségével öntetszőleg szerete a' lélekre hatni, mint a' részegítő arab növény:

The insane root, that takes the reason prisoner. ***)

Wordsworth szinte tulajdon utat nyitván magának, szorgalmas kutatást tön a' legfőbb jó 's a' legnagyobb szépség felé, melyeket a' természet' legcsekélyebb látmányaiban, az asfodill' ide 's oda ingásában, a' naplemenet' tűzárjában 's az ingerkedő madár' gyászzenéjében meg tud találni, mely mint szellem száll egy halomról a' másikra, a' nélkül hogy a' szem kísérhetné, hogy a' fül szárnyai' ütését meghallhatná; — vagy a' világmindenség'

örök hallgatásában azon ember' számára, ki születése óta süket és néma.

A' süker nagyobb volt, mint talán reményleni merték, 's mindenik egyesnek függetlensége örökre biztosítva volt.

És ezt, hála a' sorsnak! hasznokra fordíták. Minő rosz gyümölcsöket hozatott volna tehetségeikkel akármelyik iskola' kényszerítése, 's azon kénytelenség: nem csak magával, hanem a' másik kettővel is teljes összhangzásban lenni; a' criticákbeli solidaritas, melyet igazságosan nem oszthattak volna el, az iszonyu egyformaság, mely szüleményeikre az affectatio' 's kölcsönzött monor' (Manier) bélyegét ütötte volna, mi által a' lelkesedés megöletik vagy félre ismertetik.

A' tengerek' költőit összekötő láncz, nem literaturai rendszerökben van, hanem szoros barátságukban, political életök föltűnő meg egyezésében, melyben teljes megtérés 's az eleinte vallott köztársasági elvekről azoknak teljes megtagadása kitűnők, továbbá némi közös philosophiában, mely életöket a' szoros morál', a' szerény visszavonultság' 's békes munkásság' hasonló törvényeinek látszik alávetni. Ebből áll az egész; hogy róla meggyőződünk, elég ha mindeniket külön tanuljuk.

Marryat kapitány.

Gyakran lehet csodálkozni az angolok' hajlandóságán, kicsúfolni mind azt, mi a' „vitéz belgákat“ illeti; noha az angol nép a' német alföldiek' tanítványa 's az igaz angol' érében jó részecske flamandi vér forog. Mi azt mondhatjuk, hogy Marryat kapitányt németalföldi iskolabeli írónak — némi literaturai Cuypnak, vagy Van der Veldének tekintjük, 's hogy tengeri darabjai megérdemlett rendkívüli sikeröket az író' alföldi hűségének, egyszerűségének, szerénységének köszönhetik. Az ő írásaiban sok elemet nem lelmi, melyek által más írók híre kaptak. A' föltalálásban nincs olasz fennsége, nincs körrajzi correctnessége, nincs rajzolati tisztasága, 's még a' velencei iskola színompáját sem bírja. A' természet' minden igazsága meg van benne, és pedig sem a' magasított, sem szenvedélyes természeté, hanem a' választott mezőn a' való-ságnak eltalált, vidor 's talán valamennyire nyers tükröztetése által fénylik.

Azon benyomás, melyet ecsetének sebes, gondatlan, de szilárd vonatai az olvasóra tesz-

*) Minden mezei látmány, minden mezei hang.

**) Nectáros kéjek' örök ünnepe.

***) A' bolondító gyökér, mely az észet fogolylyá teszi.

nek, a' valóságróli meggyőződés, — történetének akarat-elleni hívése, melly egész végig eltart, a' nem ritkán beálló érdeklány' megszakadó összefüggés' és characterfinomtalanság' daczára is. Mi mint criticusok nem vagyunk tengeri hajósok, de gyönyörködünk festményei' hűségében. Bennök némi belső hihetőség van, melly nem magyarázható, de kényszerít az eredetinek ismerete nélkül is a' másolat' hasonlatosságát föltenni.

Közönség előtti kedvességének nagy részét bizonynyal szerencsés föllépési idejének köszönheti Marryat, mikor Scott Walter' utánzásával az egész világ megtelne volt. Valóban maga a' tengeri novella' föltalálása genialis gondolat volt. Csak akkor csirázék azon belátás, hogy a' novella az emberi élet' rajzolata lévén, ennek minden idoma 's tünevénye tárgyat ad az efféle dolgozatokra. És úgy is van; nincs néposztály, nincs rang, nincs viszony az emberi életben, melly érdekelt ne gerjesztene, mihelyt az valójában 's alkatrészeiben jól fogatik föl, — a' tetszés pedig annál bizonyosabb, minél alföldiesen szigorubb a' festés' hűsége.

Mind azok' daczára, mit a' költők mondtak 's a' metaphysicusok álmodtak a' képzelő erő hatalmaságáról az érzek fölött, bebizonyítá a' tapasztalás, hogy mezeje korlátolt 's föltalálásai hamar elfogyók, míg az igazság és természet, az emberi tehetségek' tekintetében, határtalanok és kimeríthetlenek. Így tehát Marryat kapitány érdemeinek nagy része abban fekszik, hogy belső segédforrásai körét kiösméré 's a' literatura' mezején egy eddig elé ismeretlen eszmét költe föl és valósíta. Ezen helyes magamegítélés ad tengeri novellának olly felsőbbiséget más tengeri elbeszélések fölött. A' csupa kalandos tengeri novella' váza 's alapja igen korlátolt, — sőt azt lehetne mondani, csak egy van. Egy gyerkőcze tengeri kadéttal kezdődik, 's a' hőst török csatákon, hajótörésen, kalózáson stb. keresztül, a' kettős vállbojthoz vezet. Az elbeszélés' alkatrészei nem vethetvék nagy változatosság alá, 's a' szerzőt több mint egy két próbára ezen elbeszélés' nemében csak a' fő eszmék, az előítéletek 's a' valódi tengeri hajós belsejében létező elvek' alapos ismerete segítheti, a' combinatiók' világos átnézése mellett, mellyekre azok őt vezetni kénytelenek, ide járulva még a' hív emlékezet, telve a' ha-

jós' változó sorsának tapasztalásaival 's az emberi társaságbeli különös helyzetével. Ezen anyagegyformaság szülte hihetőleg azon ideát: Marryat kapitány meglopja magát. Helyezetek, körülmények gyakran ismételtethetnek írásaiban, 's első szerzőink között is kevesen vannak, kikről azt nem mondhatni; de a' genius' próbája abban áll, hogy ezen egyformaság mellett mégis változatosság mutakozzék 's hogy az elemek' egyszerűsége az összekötés újságának ne ártson.

Ezen író' novellái' vonzó erejének második alapja az írásbeli, — való vagy tettetett — gondatlanság, melly egyszersmind hibái' egész forrásának is tartható. Ha a' könyv azon módnak jeleit is magán hordozza, mellyel készült, akkor Marryat' novellái gyorstollal írvák, hosszas arról gondolkodás nélkül, mit kelljen leírni. Dolgozatainál discretióra (inkább indiscretióra) látszik magát átadni Musája' sugallatinak; vagy egyenesen szólva: a' felsőt örömet alsóvá fordítja. Ennek következtetése, hogy a' történetek úgy folynak egymásból, mint a' természetben 's az életben; mert a' természetnek nem szükség erkölcsi elveket kivilágosítania, állításokat keresztül vinnie, ő hatásokat következtetésekből származtat 's ismét okokká tesz, minden gondolat nélkül a' drámai illendőségre 's arriere pensée nélkül a' nézőre való benyomás' tekintetében. A' pillanat' szeszélyétől így elhagyván magát ragadtatni, olly gyorsan nyargal, a' hogy' tolla akar. Ennek következtetésében egyenetlen, következtelen, néha nyers és még többször incorrect az írásidomban 's gondolatokban; de mindig vonzó 's nem unalmas soha. Magasan regényesnek, magasan sentimentálnak épen nem mondhatni, ritkán csal ki könnyet, 's elbeszélési tulajdonszerűsége miatt az esetek olly kevésé vannak kölcsönös összefüggésben, hogy kötetek' olvasását ott kezdhetni, a' hol akarjuk. Más oldalról pedig humora olly könnyű 's csipős, a' közbe szőtt események' peloton-tüze olly jól tartott, írásidomának menete olly rohanó, hogy a' regényes' szokott forrásainak hiányát nem érezzük. Marryat kapitány némi tekintetben nem is egyéb valódi matrónnál, társaságróli 's világróli nézetei mindennapiak, esetlenek. Hősnéi azon nemből, azon fajtából valók, millyen a' matrón' képzelődésének tetszik, nyelvén e' kifejezéssel írva le: derék lány (pretty

girl) 's ezek egymástól jobban különböznek ruháik mint vonásaik 's jobban vonásaik mint szellemi vagy erkölcsi tulajdonságaik által. Hősei is nagyon „ágyu-töltések“, igen vad vasgyurók. Ritkán van igaz ismeretök a' civilisált élet' viszonyairól, 's adandó alkalommal hatalmas korhelyek; de azután zavaraiukból olly csínjával vergődnek ki 's olly kíváncsi hajlékonyságot 's jó módot mutatnak, hogy az olvasó egy szakaszon át alig boszorkodhatik rájuk, — 's mikor a' 3dik kötet 354dik lapján tőlök, a' házasság' kikötőjében horgonyt vetettekől, búcsut veszünk, mindig örvendünk az ismeretség' utóbbi megújításán. Mellékesen jegyezve meg, érdekes az ezen hősök 's a' francia katonai 's tengeri novella' „Vitézek vitéze“ közötti különbséget vizsgálni. Minde-
 nik előtt ugyanazon „változékony, megrázó tengeri 's száraz sors“ áll, — mindenik fölül emelkedett az erkölcsiség' szokott előítéletein 's hasonló módon kevélykedik ördögszerűségében; de a' character' ezen közös elemeinek daczára is olly kevéssé hasonlók egymáshoz, mint a' gyémántcsat 's az állazó.

Ha Marryat kapitány' írói sajátosságát meg határozni, 's őt alkalmas szóval bélyegezni akarjuk, ezt kell mondanunk: ő mulatságos író. Fő jelessége a' soha el nem fáradó erő, könnyű, kényelmes, folyékony tollában, éles tehetséggel a' comicumra, melly ritkán kapja el otromba csekély tréfákra, ellenben gátolja a' dolgok- és személyeknél unalmas mondásokkal halmozott 's fölöttébb gyakorlati nézetet venni föl. Dolgozatai olly kevés erejébe látszanak kerülni, hogy azt gondoljuk: egész életében szakadatlanul tudna írni, „az evés', ivás', alvás' idejét kivéven“, — 's hihetőleg teendi is ezt, míg tárgyát kimeríti. Az egészben mégis főérdeme az eredetiség, — hogy ő egyedül ő maga, hogy valamint ő senkitől nem vesz, úgy tőle senki nem kölcsönözhet.

Ha Marryat' ezen méltánylata igazságos, akkor meg kell engedni, hogy egyes munkáinak megkülönböztetése nem volna könnyű föl-
 adat, minden egyesnek sajátossága részleteken alapúl 's a' családi hasonlat kétségen kívül van. Mindnyájában czél gyanánt mutatkozik a' tengeri élet' bizonyos különös phasisainak rajzolata, 's e' szerint találhatni föl legkönnyebben mindenik' sajátosságát. Marryat kapitány kora' legszerencsésb íróihoz számítható. Ha valljon ez a' közönség' józan izlése mel-

lett vagy ellen szól-e, nem vizsgálhatjuk itt; de szembetűnő az, hogy ő azon írókhoz tartozik, kik legjobb sikerrel alkalmaztaták magukat az idő' szükségéhez.

NÉMET LITERATURA.

Égtudomány.

- 1) *Jahrbuch für 1837, herausgegeben von H. C. Schumacher, mit Beiträgen von Bessel, Hansen, A. v. Humboldt, Moser, Olbers und Paucker. Mit einer Lithographie. Stuttgart und Tübingen, J. G. Cotta'sche Buchhandlung, 1837.*

Jeles nevek állanak ezen új évkönyv' elején. Lényegesen az astronomiának 's mellék-
 tanainak van szentelve, de úgy elrendelve, hogy más mívelt olvasóknak is a' legérdeke-
 sebb közléseket adja. Benne foglaltatik az astronomiai ephemerida 1837re; azután egy tanulságos értekezés a' hulló csillagokról Olberstől; a' naprendszer' általános átnézése Hansentől, melly legrövidebben de világosan adja a' legfontosabbat; tudósítás azon tűné-
 ményekről, mellyeket Halley' üstököse mutatott, Besseltől; két próbatétel fölhängni a' Chimborazóra, Humboldt Sándortól; táblák a' magasság-méréshez a' légsúlymérő' segéd-
 delmével, Gaussztól; különböző súly- és térmértékek' összehasonlítása stb.

A' hullócsillagokról értekezés olly sokféle tekintetben jeles, hogy lényegének közlésétől meg nem tartóztathatjuk magunkat. Hulló csillagok 's a' tűzgolyók annyira hasonlók egymáshoz, hogy köztök határ nem húzható. Minden éghajlat-, minden évszakban létrejöhetők. Hajdanta azt vélel, hogy kocsonyféle anyagot hagynak hátra, mellyeket hullt csillagoknak is neveztek. Újabb időben bebizonyodott, hogy föltűnésökkel az úgy nevezett meteor-kövek' hullása egybefügg. Tudományos vizsgálatuk újabb eredetű. „A' régiebb természettanítók hamar készen voltak ezen szép föltűné-
 nyek' magyarázatával. Zsiros, olajos, kénköves gőznek tarták őket légkörünkben, mellyek valami módon meggyulnak, 's hosszú vékony csikokban nyulván ki, gyorsan mozgó, tisztán világító szikrát mutatnak. Midőn a' múlt század' közepén a' villanyosság' hatásai 's tűnényei közelebből megismertettek, őket is a' többek között Beccaria 's Vasalli csupa villanyszikráknak határozzák: melly vélemény' nagy nehézségét főképen Reimaruss és Lich-

tenberg mutatók meg. Utóbb a' különböző kivált gyúlékony gázemekkel ismerkedvén meg, Lavoisier, Volta, Herbert, Toaldo, Green és többen a' könnyű gyúló (hydrogenium) gáztól származtaták, melly véleményük szerint, könnyűsége miatt a' légkör' felsőbb réteiben gyülekezik össze. De Dalton megmutatá, hogy az illy összegyülekezés lehetetlen, hanem e' gáz is Mariotti' törvénye szerint elterjed a' légkörben. De Luc azt állítá, hogy villót (phosphorus) nemző, a' földből fölemelkedő 's a' levegőben tüzet fogó bizonyos kigőzölőgések teszik a' hulló csillagok' lényegét. Így állá mintegy a' dolog, midőn Chladni e' híres értekezését kiadá: „Über den Ursprung der von Pallas gefundenen und anderer ihr ähnlichen Eisenmassen“, (Lipce, 1794). Az általa gyűjtött tűzgolyók-ról vizsgálatokból megmutatá, hogy ezen meteorok nem légkörünkben erednek, hanem idegen tömegek, a' világtérben bujdosócsillagi gyorsasággal mozgó, mellyek napkörüli utjukban földünkkel találkozáván 's a' föld' légkörébe jutván, meggyúlnak, világítanak 's néha itt elpattogván, köveket és vasat, ritkábban más anyagokat is hullatnak. Már Halley, Wallis, Pringle, Rittenhouse, Maskelyne 's mások is világkezdetbelieknek mondták a' tűzgolyókat; de nem tudva 's nem gyanítva, hogy vas és kötőmegek' hullanak velök le. Bár mennyire idegenkedtek is eleinte Chladni' állításától, 's bármilly szigorúan veték is mai napig meg a' könek, még olly jó tanúk által hitelesített, levegőből leesését, mint mesét, balítéletet, lehetlenséget, mégis ismételt tapasztalás által kényszerítve csakhamar megkelle ismerni a' köhullások' valódiságát tűzgolyói tűnemény mellett: kivált miután Howard megmutatá, hogy ezen lehullott kövek egymáshoz mind hasonlóak 's földünkön nem található, vas, nikol, kovaföld stb. vegyületből állanak.“

A' gyors tűneményt magát pontosan leelőször Brandes és Benzenberg vizsgálák meg, kik különböző álláspontokról megmérték a' hulló csillagok' magasságát, sebességét. Az elsőbbik utóbb számos tanítványaival folytatá e' bajos munkát, 's így kivilágított, hogy a' hulló csillagok igen különböző 3—30, néhány még nagyobb 's egy 100 mérföldnyi magasságban repültek. Többnyire alá estek, de néhány fölfelé is elmelkedett. Uralkodó mozgá-

sok volt éjszakkeletről délnyugotnak, tehát „a' föld' mozgásával ellenkezőleg.“ Chladni elveté most előbbi véleményét, mivel a' hulló csillagok' néhai fölemelkedése igen ellene szólt; de majd visszatért ahhoz, miután a' fölfelé emelkedést görbe vagy szögletes vonalú mozgás által magyarázta. Olbers gondolt először a' holdra 's a' meteoroköveket holdbeli vulkánok adatoknak határozá. „De későbbben Brandes' vizsgálatai által teljesen bebizonyodván, hogy a' tűzgolyók és hullócsillagok 4—8 mérföldnyi (másod perc alatti) viszonszerű gyorsasággal jutnak légkörünkbe, azoknak holdbeli eredete majd egészen meg lön czáfolva. Lehetségesnek, hihetőnek látszék, hogy a' holdból 7500—8000 lábnyi gyorsasággal magasra lökethetnek az anyagok és kövek. De az illy sebességgel kilökött tömeg csak 35,000 lábnyi másodperc-alatti gyorsasággal érne a' föld' színére. Mivel pedig a' hullócsillagok gőzkörünkbe érkezétkor 5 német mérföldnyi vagyis 114,000 párisi lábnyi sebességűek, a' holdból mintegy 110,000 másodperc alatti gyorsasággal kellett volna kilökötniök, a' mit egészen lehetlennék tartunk. — Tehát a' másodperc alatt 4—8 mérföldet futó hullócsillagok és tűzgolyók nem jönnek a' holdból. Ha a' hullócsillagnak látszó testek között, egyes lassabban mozgó hold-hányatok is vannak-e, nem akarom eldönteni. Előttem nem látszik hihetőnek, 's a' holdat mostani állapotjában igen csöndes szomszédnak tartom, melly víz és levegő' hiánya miatt nem képes többé hatalmas exploziókat csinálni.

A' bujdosó csillagi gyorsasággal gőzkörünkbe kívülről bejövő hullócsillagokat tehát apró tömegeknek kell tekinteni, mellyek a' köznehézség' törvényei szerint tekeszelvényekben 's hihetőleg köröczőkben (ellipsis) keringnek a' nap körül, míg valamelyik planeta' gőzkörébe jutván, meggyúlnak 's vagy egészen elemésződnek, vagy ez 's amaz idom alatt lehullanak, vagy, a' gőzkört átjárván, elalusznak, 's utóbb hosszú 's a' szenvedett ellenállás és nagy vonzás miatt, többé kevesebbé megváltozott pályájokat folytatják.

Olbers ezen hypothesisist védendő, azon nevezetes esetet hozza föl, hogy először Humboldt és Bonpland vettek észre nov. 12. 1799 számtalan sok hulló csillagot keleten, mellyek nov. 13. 1831, ugyan az napon 1833, következő nap 1834ben 's ugyan ollyankor 1836ban ismét-

téltettek. „Legfontosb körülmény azonban az, hogy mind ezen több ezernyi hullócsillag és tűzgolyó, majd minden vizsgáló, 's Olmsted professor' tanubizonysága szerint, ugyanazon helyen láttattak az égen, közel az oroszlan γ -jához, vagy legalább az ugy nevezett sarló' térében, melyek a' nagy oroszlan' γ , σ , μ 's s betűit képzik, noha a' vizsgálat' hosszú ideje alatt ezen csillag igen megváltoztatá magasságát 's azimuthát. Ez megdönthetlen tanúja, hogy ezen hullócsillagok nem vettek részt földünk' keringésében, hanem kívülről jöttek gőzkörünkbe.“

Így nem csak a' tulajdonképi tűzgolyók', hanem a' hullócsillagok' világ-együtti eredete is egészen bebizonyodott, 's Aragoval együtt föl kell ezen nevezetes tapasztalás után vennünk, hogy a' bujdosó 's üstökös csillagokon kívül milliárd apró testek keringnek a' nap körül, melyek csak gőzkörünkbe jutva 's meggyuladva tűnnek szemeinkbe. — Akarat' ellenére is esziünkbe jut itt azon hypothesis, melly a' négy új bujdosót Cerest, Pallast, Vestát és Junót egy nagyobb, erőszakkal eldarabolt, 's Mars és Jupiter között járt planeta' töredékeinek tekinti. Egy illy bujdosó' szétzuzásánál a' nagyobb darabokon kívül számtalan sok kicsiny és egészen apró darabnak kelle a' világtérbe kivettetnie 's most különféle köröczpályákon kell a' napot körülfutniok. Azonban távol vagyok, hogy ezen eredetmódot hypothesisnél egyébnek tartanám.“ Minden esetre nagy merészet volna ezen gyanításnak föltételeetlenül hinni, mivel mind azon hypothesis igen merészlett, melly a' keresztül menő romlásnak állandó hatást tulajdonít, p. o. azon hypothesis, hogy a' nap elég, hogy a' tengeri só fölolvadt kősótól származik, stb. A' napbeli egyformán 's folyvást tartó világ 's meleg-kifejtés semmi közöset nem bir az égés által utoljára elenyésző anyagokkal; ugy a' tengeri só is az aknákkal, — és tovább a' hullócsillagok sem hátramaradt szikrái egy régen történt tűzütésnek, hanem folyvást tartó cosmicus munkálat' tüneményei. Olbers maga is átlátta ezt, azért utószavában így szól: Úgy látszik, hogy általában igen sok, hullócsillagokat képző, planetai molecula forog a' nap körül olly pályákon, melyek a' földpálya' síkját a' bika' 18 és 21 foka között metszik ált. Ezen egymáshoz közel fekvő, majd közegyenest pályák mintegy közös utat képeznek

azon igen kis asteroidok' sok myriádjainak, sok millióinak számára, melyek nem igen különböző körüljárási idő, talán 5 v. 6 év, alatt megfutják nap körüli utjokat. Ezen közös uton is igen egyenetlenül látszanak elosztva lenni; majd sűrű csoportokba szorultan, majd egymástól távolabbra választva el. 1799 és 1833, talán 1832dik évben is illy sűrű csoportozaton ment a' föld keresztül: más években p. o. 1831, 1834 's 1836ban csak egyesekkel noha számokkal találkozók. Talán több illy sűrű csoportozat jár azon uton: vagy talán 1867ig kell a' föld' lakóinak várakozniok, míg e' jeles tüneményt teljes dicsőségében, mint 1799-ben és 1833ban történt, megújulva láthatják. De ezen időközben is fontos marad, hogy minden országbeli természetvizsgálók legnagyobb gondot fordítsanak november' megnevezett napjain az időszakos hullócsillagok' megjelenésére, mint egész joggal neveztettek így el, megkülönböztetésül a' szórványosan mindig mutatkozóktól.

Bessel' értekezésében is Halley' üstököséről sok új észrevétel foglaltatik, melyek' kivonata ez: „Minden testnek a' másakra hatása két részre osztható, melyek közül az egyik a' test' minden részei' számára hasonló, míg a' másik a' különböző részekre való hatás' különféleségeiből származik. Ezen két hatás ketté válik a' sikerben; — p. o. a' föld' vonzása a' nap által, a' föld' minden részeivel közös hatásánál fogva annak körmozgását szüli; a' föld különböző részeire való vonzás különbsége látható p. o. a' dagály és apálnál 's a' napéjegyenlőség' előre járulásában. Minél távolabbiak a' testek egymástól, annál kisebb a' hatás' második része az elsőhöz képest. Ez általános 's így tehát az üstökösökre is alkalmazható. Ha az üstökös nagy távolról jő a' naphoz, a' minden részeket illető hatás előbb látható a' másodiknál. Az, minden részszel közös lévén, az üstökös semmi részével nem közölhet olly tulajdonságot, melyet a' többi-től megtagadna; tehát polarizálást nem szülhet, melly az üstökösöknél észrevéttetik; de az üstökös' tömegét elszállíthatja, a' mi fölülete' minden pontján mutatkozik, 's mellytől hihetőleg azon gömbölyű ködburkok (Nebenhüllen) erednek, melyek a' magot mindig takarják, mikor a' csillag nagy távolban van. Fölteszem most, hogy a' fölszállt részecskék a' nappal ellenesen polarizáltak, hogy tehát

a' csillagkörüli tér így polarizált anyaggal telt 's telik meg mindegyre. A' naphatás' második része csak később mutatkozhatik; csak ez szülheti az üstökös' magvának polarizálását, ha azt eredetileg nem bírja, 's a' nap felé törekvő kifolydogálást. Ha a' vizsgálat mind e' két tüneményt bebizonyítja, mint a' Halley' üstökösénél történt, akkor nem tagadhatni, hogy a' kifolyás a' napfelüli, tehát az iránt barátságosan polarizált fölületről menvén ki, hasonló polaritásu, vagyis a' naphoz barátságos és feléje törekvő. Hogy a' kifolyt részecskék a' naptól mégis visszaveretnek, mint a' vizsgálat kétségtelenné teszi, onnan származtatom, hogy a' kifolyás' tére már telve van a' nap iránt ellenségesen polarizált anyaggal, mi által az ellenséges polaritások kiegyenlítettnek 's a' kifolyt részek annál többet vesztenek eredeti tulajdonságokból 's az ellenkezőt annál inkább fölveszik, minél távolabb vannak az üstökös' magvától. Így bizonyos távolságban az üstököstől csak a' napiránt ellenesen polarizált anyag van, melly a' vizsgálat kimutatta távolító erőt tapasztalja. Ezen nézet által az üstökösön észrevett tünemények összeköttetésbe hozatnak egymással. Különböztetést vélem, hogy a' ható polaris erő' nagysága az üstökös közeletétől függ a' naphoz; 's hogy nem tehetni föl, hogy a' főképen a' nap felé folyó anyag épen azon tulajdonságokat bírja, mellyet a' fölületről általában kifolyó bír. E' nemü specífus különbség néhány üstökös üstökén mutatkozik. Az 1769-kinek üstökében volt p. o. két különböző szársugár (Schenkel-paar), mellyek a' theoria szerint csak akkor létezhetők, ha azon oknak, mellyből fön egy szársugárt megmagyaráztam (millyen az 1811ki üstökösé volt) különböző részek' számára különböző becset tulajdonítunk. Az 1807ki cometának két üstöke volt, egyenes irányban menve ki a' csillagtól, de egyik hosszabb és egyenesebb, a' másik rövidebb és nagyon görbe volt; ezen tünemény magyarázata megkívánja, hogy azon erőnek, mellyel a' nap az üstököst elhagyó részekre hat, a' különböző részeknél más más becs adassék. — Legföltetszőbb idoma volt az 1824ki üstökös' farkának: két részből állt, egyik a' nap felé, másik a' naptól elfordult. Ezen kivétel az általános szabálytól, a' mondott nézet szerint, lehetséges lesz, föltétven hogy az üstökös' po-

larizálása 's a' nap felé való folyás akkor történt, midőn a' magvát körülvevő 's a' napiránt ellenesen polarizált köd még nem vagy csak csekély mennyiségben létezett. Ezen esetben a' nap iránt barátságos polarizálás nem neutralizáltathaték, az azt bíró anyag pedig épen olly akadék nélkül járullata a' nap felé, mint a' másik el a' naptól.

4.

Literaturai mozgalmak.

— Legújabbban megjelent a' gazdasági egyesület' folyóiratának ez évi első füzeté illy tartalommal: I. A' gazdasági egyesület' támadása, történetei 's jelen állapota. Kaeskovics Lajos egyesületi titoknok 's szerkesztőtől. 1. 1—68. II. A' magyar gazdasági egyesület' szabályainak terve, 69—83. III. Gazdasági egyesületek és intézetek. Török J. től, 84—95. IV. Észrevételek a' pesti vásárokról 's ezeknek szabályozásáról. Kappel Fridrik től. 95—101. V. A' merinos vagy selyembirkafajok' elneveztetéséről. Bartosságh Józseftől. 102—123. VI. Néhány tekintet Magyarország' földmívelésére. Klauzál Imrétől. 124—147. Értesítő. Gözeke. 148 l. (Ára postapap. 40, velinen 50 kr. cp. Kapható a' titoknoknál, Zöldfa-utca, 373.)

Kassáról épen most érkeztek: A' sokat tapasztalt nevelő' beszélgetései, természet' csodái, természet' nevezetességei és művészeti tárgyak felett. Egy hasznos olvasókönyv; mellyel a' m. ifjuság' számára honosított St. J. Első kötet. Egy köre metszett képpel. Werfer' nyomt. n. 12r. 226 l. 1 ft. — Az állati trágyáról, annak szaporításáról és tökéletes megnyeréséről, ha föld hintetik a' marhólakba. Saját tapasztalása után ajánlja és leírja Block Albert. n. 12r. 33 l. 20 kr. — A' beretva, annak megélesztése és használása. Mind azok' számára kik önmagokat vagy másokat beretválnak. Egy toldalékkal a' szakállszőrök' betegségeiről. Z. Dr. által. n. 12r. 24 l. 10 kr. cp.

Debreczenből írják, hogy prof. Péczely József „Magyar históriájának első kötete“, úgy a' „Polgári élethez való Lexicon' első darabja“ Dr. Gombos Dánieltől elkészült, amaz minden könyvtárosnál leszen megszerezhető; emerre nézve a' vevők Debreczenbe és Székelyhidra vannak utasítva.

Ifjabb Kilian György leszállított áron jelenti Fogarasi D. János „Deák-magyar és magyar-deák műszókönyvét a' magyarhoni törvény- és országtudományból. 2d. bővebb kiadás, 54 kr., helyett 30; 's ugyanattól „A' magyar nyelv' metaphysicáját 1 ft. 12 kr., helyett 40 kron.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY. szerkesztő társ: **BAJZA.**

Második félév.

Pesten, július' 25. 1837.

4. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Gazdaságtudomány. Gazdasági tudósítások, kiadja a' Gazdasági-Egyesület, első füzet, 49. sz. Angol literatura. Románok, Smith Horác, 59. sz. — A' magyar időszaki sajtó' szemléje májusban, 62. sz. Literatúrai mozgalmak, 64. sz.

MAGYAR LITERATURA.

Gazdaságtudomány.

- 1) *Gazdasági tudósítások, kiadja a' Gazdasági-Egyesület, Bizottsági ügyelés alatt szerkeszti Kacsovics Lajos. Első évi folyamata' 1ső füzet. Budán a' magy. kir. egyetem' betűivel, 1837. n. 8r.*

A' gazdasági egyesület e' folyóirat' megindítását még a' múlt évben azzal együtt jelentvén, hogy szerkesztése az egyesületi titkokra fog bízni, megjelenését a' gazda közönség annál feszültebben várhatta, mint-hogy e' végre szinte hivatalos jelentés szerint már november' 14. szerkesztő titkok is választatott. 'S ennél fogva tán a' szerkesztő ellen némi terhelő vélemények is támadhatnának, ha a' jelen füzet' értekező részében, II. sz. alatt közlött szabályi tervben nem foglaltatnék egy már gyakorlatba is vett törvény, mi szerint noha szerkesztőnek az egyesület' titkokra rendeltetik, de a' felveendő cikkek' megbíráására bizottság van nevezve, mellynek a' 67ik lapon nevezett tagjai olly távol lagnak egymástól, hogy ha a' szerint, mint az említett tervben (82. l.) előadatik, minden cikkely' elfogadhatására három vizs-

gáló tagnak igenlő szavazata szükséges, az 1ső füzetnek illy sokára késtét épen nem csodálhatni. Igaz ugyan, hogy erkölcsi testület' folyóiratát, millyen a' gazdasági egyesületé, sokak' figyelme kíséré, 's mennyiben a' szerkesztés' feladásainak legjelesbike a' cikkek' helyes választása, ezen intézkedés annyival célszerűbb, mennyivel nagyobb tekintetű gyakorlati gazdákra ütött ki a' vizsgálat és cikkely-választási megbízatás: de ha az egyesületnek nem különös célja folyóiratát egyedül eredeti cikkelyekkel ellátni, mint az előszó után hiszszük; úgy kár a' szerkesztő titkok' kezét annyira megkötni, kinek személyes tulajdonítól méltán várhatnók, hogy külföldi gazdasági folyóiratokból önbélatása szerint is érdekes cikkelyeket közölhetne. Elmellőzvé az azonban a' következő füzeteknek minél gyakoribb megjelenése iránti aggodalmunkat, a' multa nézve az előszó' azon kitételével nyugtatjuk magunkat: hogy e' folyóirat' kötetei nincsenek időhöz szabva; jövődre nézve pedig szívünkől ohajtjuk a' szerkesztő titkok' abbeli reményének teljesültét: „hogy azon tisztelt munkatársak, kik a' kö-

zönség előtt érdemlett tekintetöknél fogva megkérettek, ígéretüket minél gyakoribb 's érdekesb czikkelyeikkel fogják teljesíteni;“ azt adván részünkről hozzá, hogy a' t. szerkesztőség is iparkodjék az olvasó közönséget minél gyakoribb és érdekesb füzetekkel megörvendeztetni. —

Áttérünk immár a' dolog' velejére.

Az előszóban annak érintése után, hogy ezen folyóirat' célja a' józanabb gazdálkodás' elveit terjesztetni, röviden előadatik a' folyóirat' terve, mi szerint tárgyai részint eredeti és fordított gazdasági értekezések, bírálatok, könyvismertetések, javaslatok, felszólítások, részint hivatalos és nem hivatalos egyesületi, gazdasági és kereskedési jelentések, hirdmények stb. lesznek. Ehhez mérve a' jelen első füzet mindjárt két részre oszlik, az első értekezéseket, egy bírálatot ('s egy hivatalos czikkelyt t. i. az egyesület' szabályai' tervét, — foglalván magában, második (Értesítő) egy új találmányt tesz köz hirré; 's ide illenék tán az említett szabályok' terve is, mint nem értekezés, hanem javaslat.

Tartalma a' jelen kötetnek a' Figyelmező' utóbbi számában közöltetett. E' szerint az első czikkely az egyesület' keletkezését, történeteit, 's jelen állapotját tárgyazza; szerzője Kacs Kovics Lajos, egyesületi titoknak, mint kinek kezénél vannak azon kútforrások: jegyzőkönyvek, 's hivatalos levelezések, honnan azokat biztosan merítve hitelesen is közölhetné. Az egésznek minden esetre e' történeti előadásnak kelle megelőzni, hogy az olvasó közönség, melynek nagyobb része csak mintegy távoli hangok után tudja, hogy létezik honunkban gazdasági egyesület, vagy ha ismeri is azt, de csak felületesen ismeri, mintegy megbarátkozzék vele, 's tudja méltánylani azon jeles hazafiak' tiszta szándéku törekedéseit, kiknek az egyesület' alkotása annyi fáradozásba 's olly tetemes áldozatokba került. Bevezetéseül előrebocsátja az egyesülés' hatalmát, tisztelettel érinti ennek honunkbani nemtőjét gróf Széchenyi Istvánt; előadja, mint támadt az 1825iki országgyűlés alatt Pozsony' vidékén az országos lóversenyzési vagy pályafutási társaság; leírja az első pesti lóversenyt, annak hatását, a' nemzeti casino' befolyását; megnevezi azon számos hazafiakat, 's hazánk' tiszteletre méltó hőlygeit, kik részint évi ajánlataikkal, részint

örök lekötelezéseikben versenydíjakat alapítottak. Előszámlálja rendre magokat a' versenydíjakat is, azzal együtt, mint azok évenként nevedtek vagy változtak. 'S minthogy a' versenyzésről a' közönségnek ismét egy igen nagy része vagy nincs értesítve, vagy halvéleményekkel halmozva, azt csupán játéknak avvagy a' futtató lótenyésztők 's alapítók nyerekedése' mulatóhelyének tekintik; egész terjedelmökben közli azon szabályokat, melylyek versenyzés közben kinek kinek szabályul szolgálnak. Elmondja azon korszakait az egyesületnek, melylyek szerint munkálkodása közben mind belsőleg, mind külsőleg terjedve haladott 's öregbedett; mint változott a' lótenyésztő társaság állattenyésztővé, 's ez ismét gazdasági egyesületté. Közbe elmondja a' nemzeti lóiskolának történetét is, megnevezve azon hazafiakat, kiknek bőkezűségéből részint felépült, részint fenntartatott. Egész terjedelmében közli az egyesületnek (még mint állattenyésztő társaságnak) szabályait is, melylyeket t. i. amaz ennek hagyományozott alkalmas módosításul. Megemlíti miképen Somogyban immár hasonló célú fiók egyesület is létezik, mellyről a' helyett, hogy részvevőit egyenként megnevezi, inkább ohajtottuk volna tudni: áll-e az országos egyesülettel némi viszonyban 's millyenben? Végezetül elszámolja az egyesület' részes tagjait azon különbség szerint, mint azok az egyesület' vagy mind a' két osztályának (t. i. állattenyésztő, 's gazdaságinak) tagjai, vagy csupán egyiknek a' kettő közül. Megnevezi képviselőit, 's végrehajtóit szinte külön osztályok 's körök szerint; szóval az egyesület' egész személyzetét előtűnteti annak jelen állapotjával együtt, melly szerint a' tagok' száma összesen 493ra megy. Egész előadásában mintegy vezérfonal gyanánt követé az értekező: hogy kinek kinek adja meg érdeme szerint a' magáét, 's az egyesületet minden oldalról megismertette, annak hasznait is bizonyítsa, előadását, habár szükségkép hosszabbra kellett is terjednie, mennyire lehetett, mindenütt motiválván. Illy okolások' közül az olvasó figyelmébe ajánljuk különösen mi a' 27. 's köv. lapokon a' lóverseny' hasznairól mondatik. Befejezésül minden rendü hazafinak ezen közhasznú intézet iránti részvétét szólítván fel, a' gazda írókat eredeti dolgozataik' közlésére serkenti. Érdekesnek véltük a' szerző' hazafi ömledezésű

végaszavait e' helyt közleni. „Most elhallgatok, de hallgatásom alatt kibékült szívvel nézem szegyenpirulásokat azon hazafi társaimnak, kik az egyesület' első alkotóit, tetteit, czélzatait, 's legszentebb szándékait, szobában 's közhelyen, nyelvvel és tollal gúnyolni, ócsárolni nem pirulának. 'S midőn az egyesület' oltárára hozott, 's a' közjónak szentelt áldozatok' sikerét, a' valódi hazafiságot, 's az igaz hazafiakat hálakönnyekkel dicsőitem, egyszersmind remélem, hogy a' tenni nem, csak gúnyolni tudók megtérve, kettős elégtelt fognak szerezni a' közügynek.“ —

II. cikkely az egyesület' szabályainak tervét adja ujonan elő, úgy mint ez már külön nyomtatványban az egyesület által közrebo csátatott. Itt előadatik jövőendő szerkezete az egyesületnek, u. m. czélja, foglalkozásainak ágai; az egyesületi tagok' elrendezése, azoknak jogai és kötelességei; az egésznek kormányzása, tisztviselők' hatásköre, pénztár' kezelése, 's a' folyóirat' szerkesztése. Ezen javaslat méltó szüleménye azon köz tiszteletű hazafiaknak, kik, mint megbizottak alá vannak írva, név szerint: gróf Andrássy György, Appel Károly, Csapó Dániel, Czindery László és Klauzál Imre.

III. cikkelyben gazdasági egyesületekről és intézetekről általában, 's különösen a' magyar gazdasági egyesületről Török J. értekezvén, legillőbb helyen tünteti előnkbe: hogy valamint egyesülés által mindent kivihetni, mit egyes személyek meg nem bírnak: úgy különösen a' mezei gazdaság' terjedt elágazásánál fogva annak legméltóbb tárgya lehet. Kitűzi az érdemes szerző ezek' folytában a' határokat, mellyek' körében gazdasági egyesületek legsikeresebben hatnak; előszámolja azon gazdasági egyesületeket, mellyek Európában jelenleg léteznek, 's honi gazdasági egyesületünkről mintegy részvétre serkentőleg a' következőket mondja: „Hogy legközelebb honunkban is keletkezett gazdasági egyesület, már a' magyar közönség előtt tudva van; a' terv' létesítésében jeles férfiak fognak kezdet, kiket honszeretet, tudomány, és komoly eltökélés vezérel: de legbuzgóbb törekvésük is haszontalan és sikertelen, ha érzelmeikben a' nemzet nem osztozik, ön érdekeit nem ismeri, 's az egyesített munkálkodás' nagy következményeit felfogni nem képes.

Nincs itt mellékes czél, mert a' forrás tiszta; részvét által csak a' közjót ápoljuk, önjavunkra munkálkodunk, 's a' legparányibb áldozat is uzsorával tér vissza a' nemzet' erszényébe. Tanácsos tehát, hogy minél számosabban egyesüljenek ezen közérdekű célra; 's kit csak a' földművelés' tökélyesedése 's a' közjó érdek, siessen részt venni a' közmunkálkodásban, mennyire vagy fejétől, vagy erszényétől, vagy mind a' kettőtől telik. Csak egy észrevételem van még a' tárgy felett, hogy az egyesületnek fiók társaságokra 's bizonyos kerületekre való felosztása egy középponti igazgatóság' felügyelése alatt minden egyéb elrendezésnél czélszerűbb; mert ez által az egész nemzet mintegy átölelve lévén, az intézet' jótékony hatása egyenlő lépéssel terjed, 's a' józanabb gazdálkodás' szelleme országszerte egyaránt emelkedik.“ Áttér ezek után a' jeles értekező a' gazdasági oktató intézetek' szükségére, megkiváncsúságaikra, megemlítvén honi két gazdasági iskolánkat az óvárit t. i. és keszthelyit; előadván egyszersmind mind kettőnek hibáit és hiányait; végre azt tanácsolván: hogy a' nemzet' méltóságához illőleg Budapest körül egy országos gazdasági intézet alapíttatnék, melly a' gazdasági egyesület' felügyelése alá rendelve, képes volna a' hazának olly férfiakat nevelni, kik a' magyar föld' kövér téreire arany kalászkodat 's virító Édent tudnának elővarázsolni.

A' negyedik cikkelyben pesti nagykereskedő Kappel Fridrik helyes észrevételeit közli a' pesti vásárokról 's ezeknek szabályozásáról. Annyi bizonyos, hogy a' pesti vásárok nem a' legczélszerűbb időben tartanak; mert, mint az értekező is említi, az első martiusba esik, ekkor az utak rosszak, a' Duna' jege még lomhán fenyegetőzik stb.; a' második junius' elejére, midőn még a' gyapju a' birka' hátán; harmadik augusztusba, korán a' második után; negyedik novemberbe, ismét sáros esős időbe. Hogy tehát a' pesti vásárok sokadal makká változzanak át, részint bel kereskedésünk' tekintetéből, részint 's főleg a' külföldi 's különösen gyapjú-kereskedőkre nézve javasolja az értekező: hogy négy vásár helyett csak 3 tartassék: az első aprilis' elején, a' második (tulajdonképi gyapjuvásár) juniusban a' boroszlói és berlini után; a' harmadik october' közepén. Előadását mindenütt nyomos okokkal támogatja, 's megczáfolja azon ellen-

vetéseket, mellyek egyesek' érdekénél fogva akadályul látszanak szolgálni e' nagyszerű, 's minden tekintetben hasznos javaslat' kivitelének: mit nem győzünk eléggé a' közfigyelembe ajánlani.

V. A' merinos, vagy selyembirka fajok' elneveztetéséről Bartosságh József czáfolja azon állításokat, mik a' „Kémlő” gazdasági lap' mult évi 11ik számában foglaltatnak. Ezen értekezés, vagy inkább bírálat, első, mellynek tárgya kizárólag mezőgazdasági ágat tárgyz. Mellesleg igen hasznos észrevételeket közöl a' birkanemesítésről; csak egyben nem foghatunk kezét a' tisztelt szerzővel, hol t. i. azt állítja, hogy a' vér, telivagy félvér stb. elnevezést egyedül lovaknál lehet használni, birkáknál pedig annyival kevésbbé, mivel illy nevezet által valami beljegyet, szellemet, vagy szellemi caractert akarunk a' nemesebb lófajzatban értetni, mit a' birkában, úgy mond, sem nem tapasztalunk, sem nem keresünk. Nem tagadjuk mind azon bel tulajdonokat, mikkel a' lovak sok egyéb állatfajt felülmulnak, de ha megengedi az értekező, hogy a' birkáknál épen úgy létezik eredeti törzsökfaj, mint ló- vagy bármilly egyéb állatnál, 's ha ezen eredeti törzsökfajt nemesnek neveztetni nem ellenzi, úgy meg kell engednie: hogy illy eredeti faj mind addig eredeti és tiszta, vagy helyesen mondva telivér, míg abba nemzés által egyéb (nem eredeti) nem kevertetik. Tagadjuk azt is, hogy a' ló csak azért érdemel illy nevezetet, mivel az előszámolt bel tulajdonokat nagyobb mértékben bírja; mert illy tulajdonokkal nagyobb kisebb mértékben nem csak telivér arab, vagy telivér angol, hanem a' félvér, vagy talán erdélyi avagy magyar méneskönyvben fel nem jegyzett szülőkötől származott ló is fel lehet a' természetből ruházva. De különben is, az, mit B. ur lóban telivérnek tulajdonít, mezőgazdára nézve bőven kipótoltatik a' gyapju' finomsága által a' birkában; 's ez okból, ha a' becses gyapjufinomságot a' nemzedék seregben olly gondosan iparkodunk tiszta fajtás által fentartani, mint azt az eredeti, törzsök, nemes, vagy telivér seregben találtuk, miért áttalanánk a' korcsosodástól megóvott sereget szinte úgy telivérnek nevezni birkában, mint lóban? —

VI. szám alatt Klauzál Imre, gr. Károlyi Lajos' jószág-igazgatója, 's m. academiai

lev. tag, néhány tekintetét közli Magyarországi földműveléséről 's ennek akadályairól. Ezek kivonatban következők: a) A' népesség a' föld' terjedelméhez képest csekély, 's elosztása aránytalan: minek a' puszták, alföldi terjedt határu városok, aránytalan munkabér, tanubizonyságai, 's orvoslását az újabb urbéri törvényektől, vármegyék' gondoskodásától, szállítványok' új telepítésétől, az adórendszer' változtatásától, 's czélszerű urbéri szerződésektől várhatni. b) Általános műveltségünk' foka alacson; a' munkára csekély az inger; az emberi tettek' rugóit 's a' valódi munkásság' becsét kevesen ismerik, valamint a' munkaelosztásnak mély hatását alig tudják honunkban felfogni: melly hiányokat a' haszonbér' rendszere legbiztosabban, sőt gyökeresen csak ez, orvosolhatja. Anglia, azon iparbéli óriás, mellynek rövidlátásunkkal alig érünk övezeteig, aristocratiai alkotmánya mellett csak ezen rendszer által érhetette el földművelése' mostani állási fokát, csak benne lehetett fel a' fekvő vagyon' egyenetlen elosztásának ellensúlyát. Terveink 's azok' végrehajtása félszeresek, azaz nem vagyunk képesek egy tárgynak annyi figyelmet áldozni, mennyit annak tökélye megkíván; számítani pedig nem szoktunk, nem tudunk. c) Az utak rosszak; melly hiányon helyes tervek, részvevő felügyelés, 's az adófizetők' személyes munkájának ott, hol vagyonossága engedi, pénzbeli megváltása, és ezen pénznek általános vállalkozásokra fordítása bizonyosan sokat javítana. d) Egyes személyek ritkán köthetik össze sikeresen a' földművelést a' gyártással: sőt nálunk a' gyártás felől alig kezdenek egyes fejekben az első eszmék fejlődni. e) 4000 □ mérföldre terjedő hazánkban alig van 12 nevezetesebb város, mellyeknek lakosai főleg földművelésből ne élének; minél fogva a' hasznos városi polgároknak (kézműveseknek, művészeknek stb.) annyi tekintetben, 's olly igen hasznos rende majdnem egészen hiányzik. f) E' nagy országban, mellynek részei földminőségre, éghajlatra, és népességre olly nagyon különbözök, egy széléltől a' másikig sokkal élénkebb kereskedést űzhetnénk. g) Régi szokásaink szüntelen arra ingerelnek, hogy terjedt földbirtokban keressük a' gazdagságot, pedig a' földtől ezentúl csak a' legnagyobb biztosságot igen csekély jövedelemmel remélhetjük, az arány-

lag nagyobb jövedelem a' pénz', hitel' és ipar' szüleménye. — h) Az előrebocsátottaknál fogva földünk' általános képe szomorú, mert a' legelő igen nagy részben műveletlen. Az úgy nevezett hármass forgótuli (Dreifelder-Wirtschaft) eltérést a' gazdák' többsége veszeljes ujtásnak tartja. (Következnek a' tisztelt értekezőnek némelly gazdasági növények' termesztése iránti észrevételei, millyen a' veres és fejr lóhere, burgonya, tengeri (kukoricza, török búza), dohány, olajmag, burgundi répa, len, kender, komló, gabona.). Az ország' nagy részében alig ismerik a' boronának valódi hasznát. A' rétek csekély kivétellel olly állapotban vannak, mint a' jó természet' kezéből jöttek. A' bortermesztés rossz, 's az alföldön nem egyéb időpazarlásnál. Az erdőszet' legmagasb foka nálunk az önkénynt növő fák' megörzésében 's vágásokra osztásában áll. i) Az állattenyésztés a' fentebbiek miatt szinte hiányos, pedig ennek van alárendelve az egész gazdaság' rendszere. (Itt elszámoltatnak azon érdemtelves hazafiak, kik a' ló- és birkanemesítést honunkban sikeresen előmozdíták azután pedig részletesebben mondja el a' tisztelt szerző, mi a' mezei gazdasággal egybefüggő gyártás' körében történt és még hiányzik.). Ezek után honismerettel teljes értekezését így fejezi be: „Ezek azok, tisztelt olvasó, miket Magyarország' általános gazdasági helyzetéről időm' rövidsége mellett 's tapasztalásom és tudományom' szűk korláti közt mondani tudtam. A' gazdasági létünkre lényegesen befolyó viszonyoknál aránylag hosszasan tartózkodtam, mert ezen viszonyoknak tökéletesb felfogása sok haszontalan panaszt 's érdemtelen vádat enyészthet el, sok helytelen vállalatot 's tulságos mérenyt akadályozhat, kitüntetné végre az utat, mellyen törvényalkotóink és törvényhatóságaink gazdasági állapotunkat leginkább emelhetik. Jövendő iparbeli haladásunk, nem kétkellem, sok tekintetben gyorsabb lesz az eddigénél; a' gazdaságra nézve azon jeles férfiakon kívül, kiket említeni szerencsém vala, ezen haladás' zálogai az óvári szakadatlanul igen jeles, és a' keszthelyi Festetics László gróf' nagyemlékű atyjától alapított gazdaságra oktató intézetek; Eötvös József báró és főtárnok ur' igen czélszerű több ágbeli nagy gazdasági vállalatai, mellyek a' többi közt szembetünő erőkimelés és tökéletes számadási

alapítás által észszerinti igazgatást bizonyítanak; Andrássy György gróf' urnak példás vállalatai rég ismeretesek, 's intézetei' ujjabb emelkedésére nézve vas hámoraira, juhásztaira, pálinkaházaira mutatok; Brunszviki gróf' ur Mártonvásárja még akkor gyermeki agyamban a' műveltségnek első kitörölhetlen képét nyomta, 's ma sincs okom akkori elragadtatásomat helytelennek tartani; Békes vármegyében boldogult Tessedik urnak emberszerető, önségnélküli buzgalma, luczerna- és gyümölcsstermesztésre birta a' népet, és most az elsőnek magja Bécsig 's még távolabb vitétik, sok ezrekkel jutalmazván évenként a' szorgalmas népet; Somogy vármegye több igen jeles birtokostól élesztve rövid idő óta annyira haladt, hogy már legtöbb megyéknek például szolgálhat; a' többi közt juhnemesítő egyesületet alapított, lóversenyt tart, parasztcsikókat jutalmaz; azon vidék' példás gazdái közül csak Czindery László és Csapó Dániel urakat akarom nevezni, kiknek a' haza főleg őszinte hálával tartozik. Legyen még szabad említenem teljes reményt nyújtó gazdasági egyesületünket, és végre annak elnökét Károlyi Lajos gróf' urat, kinek gazdasági vállalatairól helyzetem ez alkalommal nem enged többet mondanom, mint, hogy azon férfiak' választásában, kikre terveinek részleteseb eszközölését bízta, kellett csalódnia, ha azon nagyszerű áldozatok hatás és siker nélkül maradnának, mellyeket hazájának cselekvőleg nyújtott.“ —

Értesítő részében ezen füzetnek csak egy, de igen érdekes új találmányt tétetik közhírré a' szerkesztőség által, mi nem rég Angliában találtatott fel, t. i. a' g ő z e k e, azzal a' megjegyzéssel, hogy általa akarmilly még soha nem mívelt lápföldben nagy gyorsasággal 18 hüvelyk szélességű és 9 hüvelyk mélységű barázdákat hasíthatni. — Örömmel olvastunk volna még többet az egyesület' munkálkodásairól, 's egyéb hasonlókról, mi tán a' jövő füzetekben bővebben fog pótoltatni, valamint azt is reméljük, hogy miután az első füzet az egyesületnek minden oldalról megismertetése mellett minden előre bocsátandót magában foglal, a' következők több sajátlag mezőgazdasági czikkelyekkel bővelkedendének. Azonban a' kezdettel annyira meg vagyunk elégedve, hogy a' kedvező sikerről, mit szívünkűből ohajtunk, nem is kételkedetni;

mert mind a' papiros és betűk' tisztasága mind a' stilus értelmessége, hazánk' terjedtebb gazdaközönségének önmagok is eléggé képesek ezen füzetnek csekély arra mellett (10 ív postapapiroson borítékostul csak 40 p. kr.) ajánlani a' közjót érdeklő vállalatot; a' szerkesztésnek kívánt szellemeért pedig a' nevezett szerkesztő bizottság' országosan ismert tagjainak mind theoriai, mind gyakorlati műveltsége, 's a' szerkesztő' szorgalma kezekedik.

— a — o.

ANGOL LITERATURA.

Románok.

Smith Horác.

A' jelen század' kezdete ragyogó vala a' brit literatura' évkönyveiben. A' legtitkosabb természet törvény' ereje által az europai társaság' összessége kihányaték szokott nyugodt evés-, ivás-, alvásban álló pályájából 's egy ollyasminék érzése költeték föl benne, mi szerencséhez hibázott, némi lázas munkásság ezen szerencse' elnyerésére. Az egész, tulajdonképen úgy nevezett történetírás illy időszakokból áll, 's a' hézagok csak renyhe uralkodások' adataival 's egyes semmire nem vezető esetek' tudósításaival telvék. Ezen törvény' példáit láthatni az' olasz történet' legfontosabb időszakában, a' ragadványos szerzeteskedésben, a' keresztes háborúkban, a' tengeri kalandozások' korában, a' reformatióban 's a' franczia (jobbán europai) forradalomban. Ezen időszakok' mindegyikében egy volt a' törekvés' tárgya, de az általa adott lódítás többé kevesebbé fölkelte a' lélek' minden erejét, 's ezen idők majd minden tárgybeli nagy férfiak' föltüntéről jelesek. Ez vala kiváltképen az eset a' 18. század' végével 's a' 19dik' elején történt mozgásnál. A' tulajdonképi fanatizmus szabadságot kívánt; de bár e' törekvés igen erősen hatott 's a' fejeket annyira fölhevíté, hogy a' társaság általa egész belsejeig megingattaték, mégis kizárólag nem foglalá el az elméket annyira, hogy általa más törekvések kizárattak volna; ellenben a' szülte nyugtalanság az emberi törekvés' egész mezejére át ültetteté 's mikor a' politikai forrongás épen főpontját érte el, nagy vezérek, nagy írók, nagy tudományos lángelmék léptek gyors egymástkövetéssel a' színpadra, úgy hogy az akkori nemzedék parányi idejében

többet láta, mint elődöi egész századokban. A' brit szigetek nevezetesen, a' háboru' közvetlen bajaitól megkímélten, főkép olly tárgyra irányzák erejüket, mellyek az idő' fő mozgalmával nem függtek olly szorosan egybe. Ez időszak jeles volt a' literaturai genius' hirtelen, váratlan fölragyogásával, mellyre az előbbi félszázad előkészületet nem tön. Johnson, Churchill, Thomson, bár mi jelesek voltak is, csak elődei nem pedig hirdetői előpostái lehettek Byronnak, Southeynek, Scottnak, kik mint a' cadmusi nemzedék öntermőleg nőttek ki a' földből. A' forradalom' mozgásai, a' hadi forgások lettek ihletésökké 's a' zaj és vita, a' nélkülözés és fáradság között, mellyek azokat kísérek, egy új, erős, hatalmas, fölrázó, éltető literaturát teremtetek, mellyet semmi mással össze nem hasonlíthatni. Az írók' szerencsés constellatiója sem tapasztalt olly világban hiányt, mellyre fényét hintheté. A' tömegek' nevelése kiterjedésre 's tartalomra nézve is bővült; olvasás lön az idő' kedves mulatsága; a' könyvkereskedés megfelelő kiterjedést és fontosságot kapott 's a' critica majdnem negyedik ranggá emelteté a' királyságban.

Ezen elmeragyozás közepett, ezen írói munkásságban jelent meg egy kis kötet, tárgyra nézve csekélyke 's pillanatnyi érdekű, irányára nézve tréfás, szerény, de első megjelenésekor a' köz figyelmet magának megszerzé, 's két írójának, mint elmés férfiaknak az elmések' nemzedékében, mint költőknek pedig a' költők' fényes gyülekezetében helyt ada. Ezen kötetke volt: *The rejected Adresses*, szerzői pedig James Smith 's testvére Horace Smith. Bármelly csekély és tréfás volt is a' thema *) (*Postakocsi-kiadások*) a' bevégezett finom kivitel divat' és buzgó érdek' tárgyává tette. Byron akkor örült Childe Harold-ja bimbózó hírének; Scott „*Postakocsi-kiadásait*“ akkor terjeszté el az országban; de bár mennyire megszokták akkor az emberek a' literaturai bizgatottságot, ezen szikra mint valami új, eredeti 's végtelenül tehetségteljes, a' publicum' képzelő erejének nagyon tetszett. Valóban nem csekély tehetséget árul el, 's a' könyvecske bizonynyal addig élend a' világ' emlékezetében, míg az eredetiek, mellyeknek olly szeszélyes pa-

*) Parodiák az akkori idő' költőire.

ródiáját adá. Utóbb Smith Horác a' Brambletye House 's más több novellát ír. Prózai dolgozataiban kevesebbé jeleskedik fény, drámai érdek és szeszély, mint irányának komolysága, a' tárgyra fordított szorgalom, a' történet' korának gondos festése 's azon általános hihetőség által, mely elbeszélését annyira vonzóvá teszi. Utánozási hajlandóságánál fogva, mely először a' rejected Adresses-ekben mutatkozik, eleinte a' novellairásnál is Scott Walter' módjának másolásán törekvők, millyennek az történeti regényeiben mutatkozik; erre pedig az által birték, hogy, talán igazságtalanul, nem bízott tehetségében az eredeti dolgozatoknál. De mi őt magasabb hivatásának tartjuk, mint más nyomdokában járni, volna az bár éjszak' bübájolója. Egymásra következő munkáiban mindig többet többet is ada a' magáéból 's az által nyert. Különben Scott' utánozásában igen szerencsés volt. Ha a' Brambletye Houset névtelenül adja ki, sok olvasója bizonynyal Scottnak tulajdonította volna a' könyvet. 'S valóban érdekes látni, minő közelre jutottak Scott Walterhez a' nyomába lépő írók, mind az írási idomra, mind a' monorra, mind a' tárgygyali bánásmódra nézve, hogy majdnem kísértetbe jövünk, felsőségen kételkedni. De Sir Walter mind a' mellett égszülte elbeszélő volt; mert ámbár novelláinak elemei az embertől megfőlt annyira elfoglalhatók, ő elismert nagy hibáinak daczára is mindegyre megtartja felsőséget.

Ezért gyönyörködve láttuk Smithet lassanként eltérni az igen szűken kitűzött czéltől, 's e' tekintetben Zilla-ját minden többi novellájának elébe tesszük. E' munka izraelitai történet a' judai Herodes' idejéből, — itt leginkább megvált a' szerző visszaemlékezéseitől. Itt az erkölcsök 's a' sceneria' festésénél inkább tulajdon segédforrásaiban vala bízni kénytelen, 's olvasásának végetlenül türelmesnek, fáradalmasnak kelle lenni, míg anynyi keleti 's görög életet elé tudta terjeszteni

Különben Smith Horác' novellái a' szerző jóakaratu érzése 's józan nézetei által tűnnek ki. Írásait nemes, szeretetre méltó erkölcsi-ség' ere folyja keresztül, 's benső, szíves szeretet az emberi természet' szebb oldalai iránt, az asszonyi character' csodálása, az igazságos, illedelmes, szabadelvű intézetek' tisztelése, mellyek a' veleszült és szerzett philo-

sophia', a' természeti jóakarát 's nemeslelkűség', az alapos gondolkodás' és gazdag tapasztalás' meg annyi tanúi.

9.

A' magyar időszaki sajtó' szemléje

Májusban.

(Rövidítések: *ET.* Egyházi Tár. *G.* Honi 's külf. gazda. *H.* Honművész. *HM.* Hasznos Mulatságok. *I.* Ismertető az ösművészet és polgári szorgalomban. *J.* Jelenkor. *K.* Kémlő. *LL.* Literatúrai lapok. *M.* Minerva. *NT.* Nemzeti társalkodó (erdélyi). *PT.* Predikatori Tár. *Ra.* Rajzolatok a' társas élet és divatvilágból. *Re.* Regélő. *Sz.* Szemléző. *T.* Társalkodó (pesti). *TGy.* Tudományos Gyűjtemény. *TT.* Tudománytár. *VÚ.* Vasárnapi újság).

— *Nyelvtudomány.* Nyelvészet urfiaktól. *LL.* 19. Mi a' nevek' harmadik személybeli birruga. *LL.* 19.

— *Szépliteratura.* Laura, velencei rajzolat. *T.* 43. Chariclea, folyt. *Fabrizy Sám.* *T.* 38, 39, 40, 42. Pál' fordulása. *Re.* 36—40. A' cadixi kereskedő. *Re.* 40—42. Abdala és Balsora. *Re.* 43. Karácsonyi szemlye. *Ney. Ra.* 40—42. A' tatai hajdu kísértet. *Kunoss. Ra.* 43. A' hontalan leány. *Teszéri. Ra.* 37—39. Sas Lőrincz' boldogsága. Bohózat. *Yang, T.* 35, 36. Dráma. „Szerelem féltő“, szomorújáték' 3dik felvon. *Szabó Dávidtól. Ra.* 36.

— *Philosophia.* Okosság és philosophia. Némethből. *NT.* 21, 22. Töredékek az emberről. *Folyt. Sz.* 37.

— *Építés.* Architectura iránti vélemény. *Novák D. H.* 37, 38. Művészi nézetek, ugyan attól. *H.* 39, 40.

— *Historia.* Történeti évszakai a' világtannak. *Sz.* 38. Magyarok' háborúi görögökkel. *Sz.* 43. Zápolya János akarva késett-e a' mohácsi csatára II. Lajos király' segedelmére; és volt-e országlásra elegendő joga? *Podhradzky József. TGy.* 2.

— *Életírás.* Néhány vonások Aesop híres meseíró' életéből. *TGy.* 2. Garrick Sterne' halálos ágyánál. *NT.* 18. Scott Walter' végpillanatjai. *Sz.* 42.

— *Régiségek.* Cartagói régiségek. *HM.* 42. Régiségi és geológiai fölfedezések Éjszakamerikában. *HM.* 41. Cluny-hotel Párisban, *H.*

— *Föld- és helyiras, ország- 's népismeret, utazások, statistica.* Lublana évráji és helyirati tekintetben. Vége. *NT.* 18. Sierra Leone. *Folyt. Sz.* 35—37. Egyiptom. *Sz.* 38—41. Brasilia. *Sz.* 38. Villaricca. *Sz.* 38. Bukovina. *Ra.* 37, 39. Lago maggiore, a' boromaei szigetekkel. *Sz.* 42, 43. Fraknó' vára. *Re.* 41, 42. Debreczen' jelen állapotjáról. *Cs. T.* 39. A' spanyolok a' 18d. század. közepén. *HM.* 37. Urnapja Romában 's a' virágünnep Gensanoban. *HM.* 44. Ismertető vonások a' muszkákról. *VÚ.* 162. Vera Cruz' lakosai. *Sz.* 36. Férfi 's nőöltözet Chinában. *Sz.* 39. Öt europai nemzet' caractervonása. *Ra.* 43. Az ős erdő. *Sz.* 38. Egy rajzvonat Éjszakamerika' vadonjaiból. *Ra.* 43. Utazások és utazási literatura. *HM.* 43. Utazási töredék. *HM.* 41. Egy Nagybritanniában utazó magyarnak napkönyvéből. *Sz.* 37, 39, 40, 41, 43. Utazások Torda vármegyében. *NT.* *Folyt.* 20—22. David-

sohn John, új angol utazó Afrikában. Sz. 35, 36. Görögország' statisticájához. HM. 37.

— *Közgazdaság, gyár- és pénzügy.* A' nemzeti jólét' elemeiről. Folyt. és vége. *Udvardy. K.* 38, 39. Az éjszakamerikai iparrendszerről. *K.* 38, 40. Gazdasági ipar. *K.* 40. Határösszítés és szabályozás erdősi tekintetben. *Jánik. T.* 35. A' tagosztály' ügyében. *Czibur János. T.* 38. Telekszabályozás. *Tóth József. T.* 40, 42, 43. Még egy kevés a' föld' összesítéséről. *Dr. Bologh József. K.* 35, 36, 37. Egy vízszabályozó 's jégtörő társaságról. *Vásárhelyi Pál. T.* 41. Áusztiai vasútak tekintettel vashámorainkra. *K.* 41. Honi posztó gyárainkért. *K.* 36. Francia státuspapírok. *J.* 42.

— *Természettudomány.* Csillagok' ismertetése. *Horváth Zsigmond. TGY.* 2. Az éjszakamerikai medvék. *Re.* 42, 43.

— *Orvostudomány és életrend.* Felelet a' meghülések' orvoslása' tárgyában. *Földi János. HM.* 43. Az italokról. *Sasi Szabó József. TGY.* 2.

— *Mítan.* Megjobbított kukorica-morzsoló erőmű. *T.* 39. Ellicott' malma. *I.* 19, 20. Ragon' őrlő malma. *I.* 21. Lenfejtés. *I.* 21. Nutt Tamás' kaptára. *I.* 22. Damasczirozott kardvasokról. *I.* 20, 21.

— *Gazdaságtudomány.* Rövid előadása két különböző gazdálkodás' következtetéseinek. *G.* 19, 20, 22. Nővényi életten, Dr. Schmalztól. Folyt. 's vége. *G.* 19—20. Növények' betegségeiről és ragyáról. *Stieber. G.* 22. Szikföld telkesítés. *Dr. Balogh József. K.* 37. Válasz a' Kémlőben kezdett szikföldről értekezéséről. *Dr. Balogh József. HM.* 38. A' hóharmatról gazdasági tekintetben. *VÜ.* 160. Búza termesztési próbák. *VÜ.* 162. Birkák' usztatásáról 's a' gyapju' mosásáról. Löner szerint. *K.* 40. A' magyarországi birkatenyésztés és gyapjukezelés. *Csaplovics. K.* 42, 43. Juhferesztésről és nyírásról. *VÜ.* 163. Gyapju-agyag-mosás. *K.* 39. Gyapjamosás agyaggal. *Freitl. G.* 21. Figyelmeztetés a' selyembogártojat' kiköltéséről. *Némethy József. K.* 35. Selyemtenyésztésről. *K.* 41. A' selyemtenyésztés' fejlődéséről, folyt. 's vége. *G.* 19—21. A' kukorica-cukor készítéséről. *K.* 35, 37, 40, 41. *Ries Ferencz. G.* 20, 21. Mehek' eledele. *G.* 22. Müncheneri sör. *I.* 19.

— *Művészet.* Üdvözlőnk' szobra a' bécsi műkiállításban. *H.* 38. A' kertművészetéről néhány szó. *H.* 43.

— *Critica.* Edvi Illés Pál első oktatásra szolgáló kézikönyve. *VÜ.* 160, 161. Jósika Miklós, a' könnyelműek. *Ra.* 39.

— *Intézetek.* Spanyol egyetemek, *H.* 41. A' magyarvári gazdasági intézet' rövid ismertetése. *Kölcsy. T.* 37. A' m. színészet' története, folyt. *H.* 36, 37, 40, 41, 42. *Newgate. Ra.* 40—42.

— *Vegyesek.* Utazás a' régi Europa' romjai felett 2836. évben. 3d. levél. *NT.* 18. Szülék' szeretete és félelme gyermekeik iránt. Folytat. *Re.* 36, 37.

Literaturai mozgalmak.

— Végre megjelent Bitnicz Lajos szombathelyi prof. 's academiai rendes tagtól a' várva várt „Magyar nyelvtudomány“ mind két kötete, ugyanazon szerzőnek „Magyar nyelvbéli előadás' tudománya“ című, ez előtt tíz évvel megjelent munkájának egészen átdolgozott, sokban bővített 's kiegészített második kiadása. A' 120 és 301 lapnyi, tömött 's nagyobb részt csinos nyomtatásu (Pest, Trattner), nagy 8ad rétű két kötet' ára 2 ft. cp.

Szinte Trattnernél nyomtatva jelent meg: Magyar költészet. Tanítványi' számára írta Homokay Pál, a' losonczyi ref. lyceumban ékeesszólás' professora. 8r., 102 lap; ára augustus' elejéig 24 kr. cp. — Mind a' két munkáról bővebben szándékunk szólani.

A' Hazai 's Külf. Tudósítások' második félévi 6d. számához mellékelve vettük ezen vád- és véd-iratját Walther László acad. lev. tagnak: „Főtiszt. Fejér György urnak, a' Hasznos Mul. 1837ki első félévi 52d. számában olvasható pántolódására őszinte felelet.“ Pesten, Trattner-Kár. nyomt. n. 8r. 15 l. Alkalmat ada reá Walther' azon helye, melly az „Erdélyi történetek' tára“ ismertetésében, a' Figyelmező' első féléve' 24d. számában áll; 's mire Fejér, a' czímen idézett laphan, olly bátran hívja ki Waltherrt a' Codex diplomaticusnak, Horvát István által milliókra tett hibái' bebizonyítására, mint ha 1,000,000 lenne = 0. A' Walther' írásához utasítjuk olvasóinkat, melly kevés lapjain is elegendé képes a' közönséget nevezett bíráló' állítása' valósága 's a' codex hitelessége iránt felvilágosítani. Azonban a' Figyelmező sem fog késni egy olly érdekű gyűjteménynek, millyen egy ország' okleveles tára, becseről részletes bírálatot közölni; annyival is inkább, mert épen most ismét egy kötet mene belőle sajtó alá.

— Heckenastnál megjelentek: A' Buda és Pest közt építendő álló hid' tárgyában kinevezett országos küldöttség' munkálatai. Első közlemény. Nagy 8r. velinpap. fűzve a' 60 lapnyi könyvecske' ára 1 ft. cp.

Bárá Jósika Miklós egy új historiai regényt fejeze be: „Az utolsó Báthori“ czímmel.

Az Athenaeum' szerkesztő hivatala jul. 28dikán túl a' Hatvani-utczába 594. sz. alatt, 2dik emeletbe, az orvosi kar' épülete' szomszédságába tétetik által.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

Második félév.

Pesten, augusztus' 1. 1837.

5. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Philosophia. Vecsei, a' philosophia' jötevő befolyása státus- és egyesekre; 's Fitos, az erkölcsiség, és annak próbakövei, 65. sz. Drámák. A' méregkeverő, Scribetől, 's a' Notredami harangozó Hugo után, fordítva Pály által, 69. sz. Német literatura. Ország- 's népismeret. Pulszky' angol utazása, 70. sz. — Literaturai mozgalmak, 78. sz. Magyar tudós társaság, 80. sz. Kérelem, 80. sz.

MAGYAR LITERATURA.

Philosophia.

- 1) *A' philosophiának jötevő befolyása a' státus' és egyes emberek' boldogságára, 's minden haszna mellett a' tőle való idegenkedésnek okai. Vecsei Józseftől, midőn a' debreczeni H. V. T. anyaszkolában a' philosophia' tanítószerkét elfoglalná 1837. Debreczen, n. 8r. (Utánnyomtatva a' Tudományos Gyűjtemény' 1837ki 1ső kötetében).*
- 2) *Az erkölcsiség, és annak próbakövei. Fitos Páltól, midőn a' nagykörsi H. V. T. iskolában mint philosophia' professora tanítói hivatalába belépne. Pesten, 1837, n. 8r.*

E' két értekezés, midőn más sok illýest mellőzhetünk, három tekintetben érdemi figyelmünket: a) mint philosophiaiak, mert a' philosophia a' több tudományok' előnkbe tolongó tartalmának gondolat-lelkésítője, rendszerezője, és mint ígyy kifejlenőknék, főntebb, folyvást főntebb vezetője. Nincs ismeret, vagy ha volna is, zavart az philosophia nélkül; a' zavart ismeret pedig nem tudomány. b) Mint philosophiai székfoglalók; minthogy a' beköszönő beszédéből, annak tudományos állására következtetünk, mert né-

melly tanítóknak közvetlen szellemi lételőket is, csak akkor vesszük észre a' tudományos világban, midőn már mint oktatók pattantak föl; így velők ismerkedni előszöri beköszönő-jök által van szerencsénk. Valóban igen tág szabadalommal bírnak a' tanítók. Ohajtanók, hogy ezen szabadalom, több, azon tudományban szabadon taníthatókra terjesztetnék. c) Mint a' tanítványok' philosophiai nézeteket irányzók; mert legyen a' tanításnak tartalma érdekes, vagy érdektelen, előhalasztó, vagy visszaverő a' gondolkodás' országában; illy következzetl lesz az, az ifjak' fogékony és képzékeny tehetségeikre is; már pedig az egész szellemi világ az ifjak' józan, vagy veszélyes gondolkodásán emelkedik; következzetképen, hogy a' philosophia-tanításnak józan megfontolással kell történnie, világos. — Mi kevés az a' szerencsés ifju, ki, az előítéletes nevelés, és hibás oktatás' homályán kedvezőbb körülmény által ki tud vergődni! Ezeknek előbocsátása után, lássuk az első értekezést.

Az első értekezés' szerzője, munkáját, két nagyobb pontra osztja. Az elsőben szól a' phi-

losophia' hatásáról a' státusra és egyesekre; a' másodikban a' philosophiától idegenkedés' okait hordja fel. Az első pontban örömmel olvassuk azon lelkes előadást, mellyel szerző a' philosophia' hatását rajzolja. Örömmel olvassuk azon világos kimondását, hogy a' philosophiának az alacson empirismuson felül kell emelkedni. Mellyek midőn egy oldalról érzéket, és kedvet mutatnak a' philosophia iránt, más oldalról világosan kitűntetik azt, hogy szerző azon tudománynak, mellyben fölép, irányával ismeretes. A' második pontban fölhordott okokkal, mint olyakkal, melyek sokakat a' philosophiától elidegenítenek, teljességgel nem foghatunk mindenben kezét; nem azért mint ha talán a' paradoxomaniának, a' vakmerő a-prioriságnak, a' philosophiát és positiva vallást egyítő ügyekezetnek, a' száraz systematismusnak, a' capnosophiának, a' határtalan terminológiának, a' közértelem' teljes megvetésének, a' philosophiai rendszerek' mindennapi felnövéseinek, forró baráti lennének, mellyeket szerző úgy hoz fel, mint a' philosophiától idegenítő okokat, mert ezek kétségkívül mint túlságok, minden esetre a' tárgytól, mire irányozvák, visszataszítók. De kérjük: ki mondta, és ki mondja a' paradoxomaniát, a' vakmerő a-prioriságot 's több illyeket philosophiának, 's az illyesmikkel foglalatoskodókat philosophusoknak? És így az illyek nem philosophiától, és philosophusoktól, hanem attól, a' mik, idegenítenek. Itt a' tudós szerző némelly philosophiai rendszerekkel elégedetlenségét akarja röviden adni. De könnyebb a' világ' bohózatait túlságos képekben magának alkotni 's ezeket kigúnyolni, mint a' philosophia' rendszereit fölszedni, és azokat okokkal elfogadni vagy elvetni, 's romjain újat emelni. Ohajtottuk volna tehát, hogy a' tudós szerző, a' különböző philosophiai nézeteket 's nagyobb fordulatokat szedte föl 's azokra vagy azok fölött építette volna saját nézeteit. Illyesmit várunk egy philosophiai tanítószéket elfoglaló beszédétől, nem túlságok' fölhordását, 's azoknak nagyon könnyű ostromlását. Igen könnyen töri el szerző a' pálczát Hegel' philosophiája fölött is, az inter quartum, et quintum locum, magnum esse spatium, neque ibi planetam desiderari apparet-et, és Eschenmayer' 's Bachman' véleményeiket idézván ellene. Az elsőre, sajnáljuk, miért nem idézi a' tudós szerző, hol

mondja Hegel az érintett szavakat? Mi Eschenmayer 's Bachman' véleményöket illeti: azok, miket ők Hegel ellen fölhoznak, reájok illik, azzal a' különbséggel, hogy dualismusaik által ellen tévén istent a' mindennek, üres eszményileg alkoták azt, midőn Hegel realis istenre akar vezetni. — Egyébiránt a' tudós szerzőnek eddigi philosophiai munkálatai, azon világos kimondása, hogy nem empiricus, 's a' philosophia iránti lelkesedése, fölhagyják azon reményt, hogy nézeteit a' philosophiáról megismertetendi, és tanítványai' gondolkozására a' kor' lelkéhez illő philosophia által hatand.

Mi a' második értekezést, u. m. Fitos urét illeti; ennek is két része van: egyik a' philosophiát, másik a' történettant érdeklő. Mi az elsőt illeti: Ebből sehogy sem tudjuk kilesni, mi nézete legyen a' szerzőnek a' tulajdonképi philosophiáról, mi rendszert követend, sajátot-e, vagy mások által alkotottat. Annyi világos, hogy az egészet keresztyéni érzés futja el, 's így az egész, józan keresztyén philosophia (philosophia christiana). A' történettani pont külsőleg és belsőleg kissé van érintve. Előzi a' beiktatandó professor' beszédét iskolainspector Bakos Ambrus ur' iktató beszéde. Örömmel olvassuk ebben azon hármass kívánatot, mellyet szerző az ifjakhoz intéz, hogy azok jó polgárok, jó erkölcsűek, 's igaz magyarok legyenek. De sajnáljuk, hogy az első kívánatnál szerzőnek a' szabadságról álfogalma lévén, minden szabadságot látszik alátörni a' polgári szerkezetnek. A' polgári szerkezet személyi, vagyoni és cselekvési szabadságon emelkedjék; különben minden helyzetben kisebb, és nagyobb zsarnokok bitorkódnak, és sértik embertársaik' jogait. A' második kívánatnál a' mindig lefelé nehézkedő testiség miatt, a' philosophiai elveket helyesen támogatja szerző a' keresztyén vallás' morálja által; ámbár minden tekintetben a' tettegesekre támaszkodni bájos. A' tett az észnek legyen alá rendelve. A' harmadik igen szép kívánatnál több szökések vannak az okoskodásban. Való, hogy a' hazai nyelv' beszélése 's művelése igaz magyarrá teszen, de még nem egyedül. Való, hogy a' művelt római nyelv, a' középkori barbar népek által lett nyelvkeverékké; de mi illyes előntést nem érzünk, sőt illyesmitől, illy nyelvkeveréktől nem félhetünk. Való, hogy sokan, talán közönségesen, tudományos, talán elég nyelvtudományi előkészület nélkül is

lépnek föl az írói pályára; de a' hatalmas közvélemény' részrehajlatlan bírálata alatt, minden hasztalanok elenyésznek. Opinionum commenta delet dies. Az ifjat mindig lelkesíteni és nem visszaverni kell. A' gondolkozásban nem szabad szökni. A' gondolkozás szoros és egyenes következtetü legyen.

Az örömnünet megnyitó és bezáró versetek olly érzésből származtak, 's olly szellemmel írvák, milly efféle alkalomhoz illik. Sajnáljuk, hogy helyenként nyelvhibákat fedezünk föl; de ezek tanítványoknak megengedhetők, midőn mind a' beiktatandónak, mind a' nyelvtudományba bevágni akaró iktatónak beszédeiben is több illyek szemlélhetők.

23.

Drámák.

- 1) *A' méregkeverő. Színjáték három felvonásban, írta francia nyelven Scribe, Cartil Blage. Magyarra tette Pály Elek, színészársaság' igazgatója, Szegeden, nyomtatta Grün János, Pály Elek' költőségén, 1836. n. 12r.*
- 2) *Boldogasszony' temploma' harangozója (Notre Dame). Évrajzi regényes dráma hat szakaszban. Hugo Victor után (?) magyarra tette és kiadta Pály Elek, Kassán 1837, nyomtatta Werfer Károly. 16r.*

Mulattató íróink — 's még a' boeotiai szélesség' fokai alatt tenyészők is, az 1770tájban vitézkedett Kónyi Jánoson kezdve, le a' tegnapelőtti Hasznos Multságok' rejtettszó-faragójáig — olly ártatlan, 's nem ritkán olly tiszteletre méltó, ha mindjárt értelmi tehetségeikkel épen megfordított arányban álló czélok felé törekednek: hogy valahányszor a' Fügylmező' juryját fellépni látom, erről amarról kárhoztató ítéletet mondandót, mindannyiszor olly alkotmányos hatalom után tekintek, melly még ekkor is megkegyelmezessen a' hűnösnek. — Ez előzményből láthatja ki, hogy még egy tuczat színmű' fordítására fogom Pály urat felbátorítani.

Igen, igen, — csak fordítson Pály ur ezentúl is, de ha merem kérni, fordítson máskép.

Előttünk fekszik a' „Méregkeverő“ Scribe-től (társának csak alárendelt befolyása lehetett a' műre). Tudva van, hogy Scribe' színműveit nem annyira a' characterek' valósága, a' kifejlesztés' biztossága és következetessége, 's általjában a' kivitel' szabályszerűsége, mint inkább a' rendszerint igen érdekes szöveg, és a' mindig meglepéssel járó feloldás, mindenek

felett pedig nyelv és dialog honosították száz és száz színpadon a' Nevától a' Tajóig. A' scribei dialog sebes, szikrázó fordulataival, soha meg nem szakadó fonálával, 's kedves elevenségével, főleg vígjátékiban, Destouches' és Piron' fényes ecsetére emlékezteti az olvasót. 'S ezek így lévén, bizony nem emberség, 1836ban olly nyelven adni nálunk Scribenek egy darabját, melly sok helytt nem jobb de-Zechenter' drámái nyelvénél, melly nyerseségekben gazdag, szakadatlan sorát képezi a' legkülönműebb botlásoknak.

E' vád a' „Notredamei harangozóra“ is alkalmazható. De itt még azonfelül szerencsétlenül is választott a' fordító. Elmondott már nálunk is többször, hogy színművet beszély' vagy regény' nyomain alkotni, veszedelmes feladás mindig. Aztán Pály urnak, ki több rendbeli operának lefordításával is bajlódott, tudnia illenék, hogy maga Hugo Victor is daljátékba öntötte Esmeraldát, hogy ehhez Bertin', a' Journal des débats' főszerkesztőjének művészeti képességéről ismeretes leánya muzsikát írt, 's hogy ennek színi hatása is — ha már csak ugyan színre akarjuk hozni a' románt — nagyobb és tisztább fogna lenni, mint az itt közlött fonák keveréknek, mellyben a' sylphid alakú Esmeralda, a' bájos gitánilla, frankfurti Pfefferrösellé gyúratott.

De elég, nehogy megfélemedkezzen azon könnyöületről, mellyel e' cikkeyt megnyitottam.

Igen, igen; csak fordítson Pály ur; de ha merem kérni, fordítson egyebet ezentúl.

63.

NÉMET LITERATURA.

Ország- 's népismeret.

- 1) *Aus dem Tagebuche eines in Grossbritannien reisenden Ungarn. Pesth, Heckenast, 1837. 8. 230 l.*

Érdekes lehet ránk nézve egy földink' figyelemre méltó munkájáról a' külföld' véleményét hallani, kivált midőn az ismertető a' szerző' álláspontjára is figyelemmel van. Menzel' Literaturblattja a' Pulszky' munkájáról így ír:

„Íme huszonhat fejezet, mellyek többnyire leírásokat, néhány közüle főképen ítéleteket foglalnak magában. A' szerző' nemzetisége, legalább bizonyos tekintetben, eredeti, talán szabály elleni megítélést ígére; de ha valami

bélyegző magyarságot találunk a munkában, az nem egyéb mint a lélek rendkívüli frisége, vidorsága, 's némi ifjontiság, valami azon legújabb lovagiságból, mely a magyarok valódi mesterségében bizakodva, az idő vad paripáját az európai aristocratia széles sírján átugratni reményli, 's katonai nyugalommal néz az elestekre 's elesőkre, bizodalmasan nézve a jövőndőbe, míg amazok csak a multban lelik boldogságokat. Lássuk, mikép ítél egy magyar nemes a francia 's angolországi aristocratiáról (l. 172): „Franciaországban mindig az aristocratia személyei, Angliában annak elvei ellen folyt a vita. Franciaországban a nemesség egészen el volt a néptől zárva, még Párizsban is a köznép szemeitől távol élt, távol a nép zajától; palotái az udvar és kert közé építve, az utca felé csak kopasz falat mutattak, mely a benézést gátlá. Az illy kizártság által ingerlett nép oda tolakodott, hova nem bocsáttaték, 's elrontá a palotát, melyet nem láthata. Az angoloknál ellenben a személyességnek semmi köze az elvekkel; 's a legkiáltóbb ellentételek e tekintetben napi renden vannak. A legdühöngőbb radicalis sem sérti meg soha a társaság aristocratai formáit, a legmegrögzöttebb tory soha sem kerülendő kevélyen a népeli érintkezést; Anglia legszabadelműbb lordja, Durham gróf, legkevélyebb paire a három szigetországban. Franciaországban testileg, fejenként esett el az aristocratia a guillotine bárdja alatt, míg Angliában az elv esik el vér és könny nélkül; egyik szellemi erő, egy másik nagyobb szellemerő által. Franciaországban a nemesség elválhatlanul tapad az udvarhoz, 's hézag maradván közte 's a nép között, bukása a királyságot is magával ragadta; Angliában ellenben a pairség a fiatalabb czímetlen fiak által kötve marad a néphez; érdekei soha sem voltak kizárólag udvari érdekek, hív maradt elveihez, mind a királyi hatalomnak mind a népakaratnak ellenében lépve, maga ügyét nem cserélve föl az uralkodó törzsökével. Így történt, hogy az alapalkotmány minden változása lassan és csak erkölcsi erő által hozaték létre, 's francia szellemben ott revolutio lehetetlen volt. Az angolokat józan gyakorlati eszköz mindig megóvta a kicsapongásoktól, 's csak akkor folyt vér, ha azt a sötét vallási fanatizmus felhői éjbe takarták. Sajnos, de az illy meg-

rázatás' lehetsége még mindig ben van e nemzet' characterében, míg frivol szomszédaik a csatornán túl minden pillanatban készek magokat politikai ábrándokért fölláldozni; ellenben véröket sokkal drágábbnak tartják, mint hogy abból vallási hitért csak egy cseppet is áldoznának. Ezen ellentétel minden esetre nevezetes az angoloknál: az anyagi érdekekért szellemi fegyverrel vínak, a vallási összeütközéseknél pedig könnyen testi erőre hivatkoznak, mint naponként látni Irlandban a catholicusok és protestansok összeveszésénél. Nem tagadhatni, hogy egy fiatal embernek illy vizsgálatai igen ép szemet árulnak el.

Hazájáról is szól a szerző 's, mint látszik, ritka őszinteséggel 's igaz iránynyal: „Csak nem rég tudtunk meg valamit Raumer által Poroszország városi rendéről, de hogy Magyarország, azon olly kevéssé 's olly rosszul ismert Magyarország már századok óta bir hasonló intézeteket, melyek egyedül igazi kulcsai azon ország' hieroglyphi helyzetének, az senkinek sem jut eszébe. Különös; majd egy ezredév folyt le, mióta e nép China falai alól Európába tört, 's mind eddig idegen maradt a többi népektől, mint ha most is chinai fallal volna kerítve, mellyen át csak egyes zavart hangok utódnek ki néha, mikből ez hamar hőskölteményt csinál, a másik békös rabszolgák panaszait, de kikről mindenik keveset aggódik. 'S még sincs egyiknek is igaza. Magyarország nincs azon kevély nemesi függetlenségtől elfogulva, mely rabszolgák békőin emelkedik magasra, 's melly Lengyelországban elveszett; nem akar ugyan vesztegleni ott, hól egy század óta megállapodott; de nyugoti Európától idegen és elválasztva, nemzetileg akar kifejlődni, nem, örült szabadságmámortól elszédülve, idegen szerkezeteket oltva magába, nem kapkodva légbe épült rendszerek után. Vezértornya, mellyhez közjóra törekvése közben evez, municipalis alkotmánya. — A nemességtől szabadon választott municipalis tisztek kezében van az egész birói hatalom 's a vármegyék kormányzása; az utolsó azonban csak annyira, a mennyiben a nemesség vele megegyez, melly évenként négyszer, 's szorgos esetekben többször is összegyülekezik, számot kérni a tisztektől 's tanácskozni az igazgatás rendszabásairól, azokat elfogadni, vagy elmelőzni. Magyarországnak nincs képviselői, ha-

nem inkább mandatariumi alkotmánya. Minden vármegye két követet választ 's utasítást ad nekik, melyhez annál szigorubbann kell tartaniok magokat, mivel a' vármegye' gyűlése (mellynek ők az országgyűlés' folyamáról tudósítást adni kötelesek) joggal bír őket az országgyűlésről visszahívni, az utasításokat megváltoztatni vagy kiegészíteni. Ezen jog nem csupán a' papiroson marad, 's az utolsó országgyűlés is ada megváltoztatott utasítások' 's visszahívott követek' példait. — A' vármegye' nagy száma 's azok' egyenkénties csekély nyomatéka ellensúlyul szolgál ezen alkotmánynál azon korlátolt és kisszerű tartomány-szellemnek (Provinzialgeist), mely legközelebbi köréért megfelejtkezik az egésznek javáról, mint a' schweizi cantonoknak gyakran szemökre vettetik. Ezen hon azonban többet hajlódik nemzetisége' kiegyenlítésével, mint minden political kérdésekkel. „A' hódító magyarok a' nemességet képzék 's a' kormányzást magoknak tarták; külföldiek, főképen németek, a' városokban telepedtek meg, 's szabadalmi leveleket kaptak; a' meghódított szláv és oláh törzsökök rabszolgák lettek. De ezen viszony nem áll többé, a' Tisza' 's alsó Duna' mellékén magyarokká lettek a' parasztok, a' Horvát- és Lengyelországhoz szomszéd nemesség szláv lett 's a' királyok' gyakori nemesség-ajándékai összevegyíték a' nemzetiségeket. Csak a' polgárság maradt, kevés kivétellel, német, 's épen ezen elszigetelt állása miatt nem juthat súlyhoz az országban. A' legújabb időben, nagyobb azon országban a' nemzeti egység mint a' political szabadság utáni törekvés, 's ez gyakran csak ürügye amannak: „Mindazon jótékony törvényjavaslatok, melyek a' kormánytól elfogadtattak, fél annyi megnyugvást sem okoztak az országban mint a' magyar nyelvnek törvényes nyelvvé tétele. Évtizedek óta ez volt az ország' főkívánsága, mely, a' rangok' szoros elkülönöttsége 's a' sokféle nemzet és vallás általi szétszaggatottsága miatt valamely kötelék után vágyódott, mely az egészet egybe kösse. Ehhez járult még a' nemzeti büszkeség; a' holt latin nyelv nehezen nyomta az álhalálból fölébredt nemzeti élet' mellét, 's törvények ohajtottak olly nyelven, melyet anyai emléiken tanultak, nem a' lármás iskola' porában. Europa' többi népeivel egy fokra akartak jutni a' lakosok, a' monostori deákság' igáját leve-

tették, 's fejedelmökkel azon nyelven szólnak, mellyen gondolkodni 's érezni tanultak.“ (Elmellőzzük itt az ismertető közbevágó szavait, melyek német közönség előtt kívánnak csak felvilágosítást, magyar előtt nem).

De tulajdonképen Angliáról kell szólnunk. Térjünk ismét által a' csatornán, 's kövessük utazónkat a' Themse-melletti nagy világvárosba, az ótudos Oxfordba, a' zöldülő Birminghamba, Wales, Irland és Skótszágba. Először is Londont festi le 's az angolokat általános nézetben, azután külön egy angol vasárnapot, mellyből egy, igen nevezetesnek találunk helyet itt közlünk: „A' vasárnap, a' nyugalom' ezen kényelmes napja, mellyen minden más helyen a' hétköznapi gondok a' vasárnapi köntösön hevert porral együtt lekeféléttettek; midőn a' hit az egyházban, a' vidámság a' köz mulató helyeken néhány pillanatra megszünteti a' rangok' különbségét, a' kereszténység' ezen vidám saturnáliái, elveszték Angliában jelentésüket, szomorúság' 's törődés' napjaivá lettek, melyeken a' vigalom 's annak kijelentése, a' muzsika, bűnné válnak, és sötét csend terjeszti ki varju szárnyait az egész ország felett. — Nem is lehet kiszámítani, milly befolyással van a' vasárnap' ezen judaizáló szentnek-tartása az alsó osztályok' characterére; mert épen azon egyetlen napon, mellyen a' dolog nyugszik, bezárvák a' muzeumok és játékszín, elnémul muzsika és táncz, 's így a' nép' nevelése 's művészet-általi finomítása lehetlenné lesz. Az így nem mulatható nép pedig könnyen vigasztalást talál a' political 's vallási fanatismus' ingerültségében, 's a' pálinkacsapoknál. A' különböző secták' és egyházak' szokásaival még ismeretlen lévén, meg akarám látogatni a' legjelesb „kápolnákat és imádkozó házakat“, mert „templomokkal“ csak a' High Church (magas egyház) kevélykedhetik. A' történet először is catholicus kápolnába vezet. Meg kell vallanom, hogy protestáns létemre is, mélyen voltam megilletve a' hely' és szertartás' ünnepélyétől; 's mikép is ne, midőn azon isteni szolgálatot, mely különben a' többiek felett veszi magát körül külső fény- és dicsőséggel, itt szegény állapotban látjuk, alig hátorkodót, nyilván fölépni? — Egészen másnemű volt azon érdek, mellyet egy quaker-gyülekezetben tapasztalék; csendesen, hallgatva ültek egy oldalról a' férfiak fődött fejjel, a' nők szürke kalap-

jaikkal a' terem' más oldalán, mellynek csupasz, pusztá falai minden legkisebb ékesítés nélkül voltak. Egy negyedórát legcsekélyebb zaj sem zavarta a' halotti csendet, ekkor egy öregded nőszemély fölkelt a' terem' felső végén 's félig hangos szavon kezde beszélni; kár hogy igen messze voltam tőle 's szavait nem érhetém. De alig végzé, mikor egy melancholicus női alak közel hozzám fölállt 's könnyek között, benső levertséggel egy hosszú beszédet tartat a' szerelemről 's bűnbánásról, és ismét a' szerelemről, — mindig ezen pontra tére vissza. Sajnálám, hogy a' szerelem' ezen apostola szebb nem volt, mert a' nem szép alak minden pillanatban kitörle a' beszéd' hatását. Az egész gyülekezet figyelmetlennek látszék; kiki tulajdon gondolataiba merült. — Innen egy methodista-kápolnába mentem. Mint a' quákereknél, úgy itt is több nőt találtam mint férfit, de már csinosabb tolettal, az ajtó előtt kocsik, formaruhás inasok. Az isteni szolgálat énekből állott, fölváltva az új 's még inkább az ó testamentom' olvasásával, — és imádság- 's lithurgiából. A' szónok' és karénekes' jelenléte két külön cathedrán, 's az egyik' hitszónoklatának, a' másik' felolvasásának, 's a' gyülekezet' éneklésének vegyülete az egésznek némi drámai színt ada. Még drámaibb volt egy embercsoport künn Smiethfielden, hol egy jól öltözött ember hatalmas szóval és erős mozgásokkal puritanusi zagyalékot monda el az ó testamentom' egyik textusáról. Az nevezetes, hogy minden felekezet Angliában sokkal többször hivatkozik az ó, mint az új testamentomra, hogy istenök a' bosszú' haragos, nem pedig a' szerelem' engesztelődő istene, örömeiket gyűlölő isten, az anachoreták' istene a' pusztában. A' lélek e' szomorú iránya, fájdalom, mindig közönségesebb lesz, és Sir Andrew Agnew' nevetséges billje a' vasárnap' szigorú szentül-tartásáról az utolsó parlamenti ülésben néhány új szavazatot kapott. De ez természetes következőse Anglia' intézkedéseinek. A' gépelszerűség, a' pénzvadászat elnyomja a' szellemit az emberben, a' haszon' fogalma uralkodik életben és politicában 's így természetesen be kell azon visszahatásnak állani, melly puritanusi szigorúságot mutat minden mulatság iránt, 's a' legjózanabb spiritualismust hirdeti. Ez Anglia' legfeketébb árnyékoldala, a' rózsák alatt lappangó kigyó; mert

ha valamikor Angliát erőszakos megrázás fogja megingatni, elég számban állandanak elő John Knox' képdülő tanítványai, a' mostani társasági épületet lerontani 's romjaiból szomorú halottas házat építeni iparkodandók.

Következik a' nagy fenyíték-, 's a' híres örültek-házának, a' Bedlamnek leírása; majd a' colosseum, Astley's Adelaide Street Gallery, Zoological Garden, 's egy a' Crown- és Anchor-Tavernben tartott gyűlés. A' Londonban összegyűjtött műkincsek' megpillantása a' „világművészet“ általános vizsgálatára kapá el a' szerzőt, mellyben többi közt ez is áll: „Gyakori észrevétel az, hogy a' képtárakat sokkal többen látogatják, mint a' szoborgyűjteményeket, mellyekben valami titkos borzalmat el nem kerülhetni. Idegenül érezzük magunkat a' márványalakok között, Prometheus' agyag alkotmányainak látszanak, az életadó szikrára várakozók. A' festések barátságosabbak; ezer szálon függnek össze életünkkel, hitünkkel, minden érdekünkkel; míg a' szobrokban csak egy holt coloss' eldarabolt tagjait látjuk: mert a' mai szobrászat csak gyöngye viszhangja az ó plasticának, attól függő, nem a' jelentől. 'S még sem volna nehéz a' történetírás' ariadnei fonálával ezen tömkelegből kivergődni, 's megmutatni a' jelen' benső összeköttetését a' hajdannel, tömegesen összehasonlítva az emberi miveltség' tekintetében legfontosabb népek' emlékeit. A' világ' egy gyűjteményében sem olly könnyű ez, mint a' britt muzeumban, hol a' görög művészet az Elgin és Phigalian Marbles, a' római, Townley' és Hamilton' gyűjteményei, az egyiptomi a' francia expeditio' colossalis, 's hadi szerencse által ide vetett emlékei, 's a' legújabb szerzemények által olly méltó képviselőket kaptak; hol még azon fölül a' perzsa reliefekből 's indiai szobrokból egész kincs fekszik porosan, figyelmetlenül mint valami raktárban, 's csak az akarát hibázik, hogy néhány hajótehernyi chinai 's thibeti szoborművek által kiegészítetvén a' gyűjtemény, az emlékek' sorában az emberi nem' művelődésének 's műkifejlésének teljes történetírása adassék. A' művész előtt kiszámíthatlanok az illy gyűjtemény' hasznai, kilátandáná, hogy a' műben csak a' nemzeti elem maradhat fön, az idegen pedig, bár minő jeles legyen, elenyészni kénytelen. Látandáná, miként a' görög művészet Sándor által Ázsia' termékeny 's karddal föl-

szántott földébe elvettetvén, szépsége' daczára sem hozhata sehoh gyümölcset, hogy, mint a' pártusi 's bactriai királyi pénzek' során láthatni, hamar elnyeleték a' perzsa 's indus lénytől. Csak a' Ptolemaeusok' udvarában maradhata az által fön, hogy az egyiptomival egészen összeolvadt, mely előbb a' perzsa plastica' befolyásának, Cambyse's herontásakor ellenállt, de változást abban sem hozhattott elő. Ezen ország' művészei még egyszer idegennel keveredtek egybe, mikor Hadrian itt elveszté kedvenczét, 's műremek által akara neki halhatatlanságot adni; de a' római olly kevéssé lön egyiptomi, mint ez a' polycleti canon' utánozója. — Mind a' mellett, hogy ez mind nem új 's gyakran ismételtetett, festőink még is mindig Raphaelek és Fra Angelicók akarnak lenni, szobrászaink mind Michel Angelóra 's Phidiasra stb. gondolnak. E' gyűjteménynél a' művészetnél még nagyobb volna az emberi érdek. Itt először is az indus tűnne föl stb."

Szerzőnk egy pillantást vetvén az angliai pártokra, Windsor, Oxford, Blenheim, Salisbury, Wiltonhouse és Stonehengebe vezet bennünket, 's az Avon' és Wye' partjaira, Bathtól Monmouth, Birmingham, Warwickcastleig. Ezen két utolsó helyet egymás' ellenébe tévén, igen kedves megjegyzést teszen: „Birmingham' és a' közel Warwick' elentétele, hol az aristocratia 's az első születési jog olly ragyogón tűnnek föl, megmagyarazza sok lelkes férfi' hibáját, kik „holt-ként“ öröme'stebb néznek a' multra 's annak poesisát kívánják vissza, mint a' jövődöre, hol nem látnak egyebet józan pénzcsinálásnál, hol a' lélek a' test' szolgálja. Egészen elfeledik, hogy az elme utóbb mégis mindenütt győz, 's hogy épen az aristocratia' kizáró bitorlása kényszeríté a' népet Angliában magát a' szorgalom' karjaiba vetni, 's a' pénz' aranyfénye által a' születési aristocratia' nymbusát meghomályosítani; hogy a' józan gazdálkodás 's a' tőkepénzek' költészeten összehalmozása a' pazarló hajdan' természetes ellensúlya, a' nyavalya' gyógyító crise. Valamig tavasszal rózsák virulnak, valamig az ifjúság, napfény és szerelem a' világról el nem tűnnek, addig nem félek, hogy a' poesis visszatérend az egekbe, sokkal erő'sb ő, mint hogy gőzgépelyfüst, gyárzörej 's az arany' józan csendése által elenyészne." Warwickcastlen ki-

vül még két új építmény tűnt fel utasunknak, hol a' polgári 's nemesi gőg versenygenek: „Hopper építész' költői lángeszének 's Pentland nevű birtokos' jó izlésének tanúja ez, ki mint a' czímetlen kalmári gazdagság' képviselője ezen Penrhyn nevű márványvár' építése által a' vitakeztyűt lábai elébe veté a' nemesi gőgü Anglia' születési aristocratijának, 's a' régi bajnokistilben olly emléket építtete, mely az egész szigetországban méltó társat nem ismer; mely pompára Warwicket is, ezen legszebb virágot Anglia' kertében, fölülmulja. A' westminsteri marquis, Anglia' leggazdagabb lordja, fölvette a' keztyűt 's a' leggazdagabb, tökéletesen góth stilben Eaton hallt építteté Chester mellett. Ötszáz ezer fontot fordíta reá, de hibázott nála a' kalmár' vas akarat 's pontossága, 's az egész nem bir minden részében hasonló harmoniát, 's stilje nem mindenütt egyenlő tiszta. — Igen, ezen Penrhyn-Castle súlyos intőjel az aristocratia' nézve, mert ha egyszer a' pénz illy módon lép föl, álljon ellene, a' ki tud."

Nordwales, Liverpool, Manchester és Cumberlandon által Irlandba vezet a' szerző, melynek nyomorúságát neki tulajdon melegséggel és élénkséggel írja le; végre a' régi hírű Fingalbarlangba vezet Staffa' szigetén, a' skót felföldre, 's Edinburghba, hol az Edinburgh Rewiew által buzdítva, egy pillantást vet Anglia' literatúrájára.

A' könyv a' legújabb idő' legérdekesb utazási munkái közé tartozik. Egy olvasó előtt sem maradhat a' nyelv' friss színezete, 's az éles, tiszta fölfogás rejtve, mely ezen kevés próba közleményből is kitünő."

4.

Literaturai mozgalmak.

— Legújabbán megjelent a' magyar tudós társaság' költségeivel: Sebész'ség, melyet előadási kézikönyvül kiadott Dr. Chelius M. J. heidelbergi prof., ford. Bugát Pál. Második kötet. Egy a' két kötethez tartozó deáknémet-magyar, 's magyar-deáknémet műszótárral. Budán, az egyetem' bet. n. Sr. 464 lap, 's így több mint száz lappal bővebb az első kötetnél; ára azonban, kötve, ennek is csak 1 ft. 40 kr. cp.

A' pesti orvosi karnál doctori rangot nyertek között a' folyó év első felében 19 latinul, egy németül és csak három magyarul értekező volt, kiknek iratait itt ajánlással kell feljegyeznünk: 1. Or-

vosi elmélkedés a' hirtelen meghülésről, melyet.. közre bocsátott Regéczy Miklós, Borsod-Ábrányi fi. Budán, az egyet.' bet. n. 8r. 16 lap. 2. Kisderek' föröszteséről és mosásáról, ért. Röthkrepf Ferencz. Pesten, Trattner-Kár. bet. n. 8r. 3. A' fölserdülésről, értekezik Kugler Leopold, siklósi fi. Budán, az egyet.' bet. n. 8. — Ellenben a' második félvre örvendetesbek a' kinézések. Az imént lefolyt julius hónapban négy értekező közt magyar három volt, 's mind a' háromnak munkája sok tekintetben fontos: 1. A' föld' színe' változásai, írta Sárosi Károly, orvos dr. Budán, Bagó' bet. n. 8r. 18 l. (Nagy nevezetességű tárgy, mellyről, a' Tudománytárt 's Athenaeumot kivéven, alig közöltetett literaturánkban valami). — 2.) A' szülész mütetemenyek. Írta Csirke Lajos, orvos dr., szülész és szemész mester. Budán, Bagó' bet. n. 8r. 79 l. — 3. A' hüdholýagkő-morzsolás. Írta Réczey Imre (hites ügyvéd) orvos és sebész tanár, szülész mester. Budán, Bagó' bet. n. 8r. 92 lap egy kőre metszett táblával. — Örömmel látjuk illy iparok által orvosi literaturánk' egy fontos ágát virágzásnak indulni, a' nyelvet minden irányában fejtenni, művelteni; 's csak azon ohajtásunkat fejezzük itt ki, árultatnának az efféle dolgozatok, hogy kiragadtatván az academiai archivumok' feledékéből, a' literatura' barátai, 's magyar sebészeinktől megszerezhetők legyenek, 's így két oldali üdvös hatások az életbe menjen által. Így nem kevés szakaszai mentettek volna meg már eddig is az orvosi tudomány' sok részeinek; és pedig nem csekély javára a' dolgozni 's tanulni vágyóknak; mert köztök több, a' tudomány' jelen állapotja szerint készült, igen hasznavehető monographiák találatnak. Köszönet tehát, és dicséret azon fiatal barátainknak, kik elég lelkesek, pályájok' minden léptein, mindenek felett a' haza' díszét, a' nemzet' ohajtását, 's műfeleik' szükségét híven szemek előtt tartani.

Scham's folyóiratának második füzeté megjelent illy czímmel: Magyarország' bortermesztését 's borkészítést tárgyzó folyóírás. A' szőlőbirtokosok, művesek 's mezei gazdák' számára. 2d. f. Pesten, Landerer' bet. 8r. 94 l. a' textusba nyomtatott, fametszetű képekkel. Ára csak 30 kr. cp. Tartalma: 1. A' szüret Magyarországon, és néhány, ezen foglalatosság körül tett figyelmeztető pillanat. 2. A' száraz szőlőszemnek aszu, és cse-

mege borra való használásáról kedvező esztendőben. 3.) Valami a' pezsgő bor' készítéséről, 's néhány adat, mikép lehet ó borból mindenütt champagneit csinálni. 4. Újabb tapasztalások 's vizsgálódások a' pálinkának borból készítéséről. 5. Pinceszeli gazdaság. 6. Az 1835ki bortermő év' körülmenyes leírása. 7. Közlések a' hazai szőlőművelés' barátirol. 8. A' közönséges országos venyigeiskola Budán, az arra 1836ban tett adakozások és költségekről számadás. — A' könyv németül is megjelent, 's ugyan azon áron árultatik.

Heckenastnál legujabban a' „Magyar történeti színművek“ harmadik kötete jelent meg illy másodczímmel: A' király Ludason. Történeti vigjáték. Írta Gaal. 18r. 90 l. 48 kr. cp. — és: Kisfaludy Sándor' munkái. Hatodik kötet, regék. Negyedik rész: Csobáncz, Tátika, Somló. (Harmadik kiadás). 16r. 1 ft. 20 kr. cp.

Magyar tudós társaság.

A' m. t. t., a' fens. főhg-nádor-pártfogó' helybenhagyásával, nyolczadik nagy gyűlését f. évi augusztus' 31. az igazgató tanács pedig üléseit sept. 3. nyitandja meg. Az academiai tagok' részére a' megjelenés' napja augusztus' 30., az igazgatókra nézve sept. 2. A' nyilvános vagyis köz ülés' napja 's órája a' gyűlés' folyamatja alatt leszen köztudomásra hozva. Pesten, julius' 24d. 1837.

Az elnök' rendelkezéséből

D. Schedel Ferencz, titoknok.

KÉRELEM.

Több felől érkeznek hozzánk, kivált fiatal íróktól, munkák az Athenaeum 's Figyelmező' számára és levelek, mellyekben, el nem fogadások' esetére, a' munkákról bírálatok kívántatnak. Némi kellemetlenségek' kikerülésére kénytelenek vagyunk ezennel jelenteni, hogy, bár mi nagyon ohajtanánk is e' kívánatoknak megfelelni, arra nem vagyunk képesek; egy részről már sok nemű elfoglaltságaink miatt sem, de más részről az illetén levelek' száma is olly sokra megyen, hogy ha mindenikre válaszolni akarnánk, alig fognánk levelezéseken kívül egyebet tehetni. Kérjük tehát tisztelt írotársainkat egész bizodalommal, elégedjenek meg munkáiknak folyóiratunkban fel, vagy fel nem vételével, 's ne vegyék balúl, ha minden leveleikre nem válaszolunk.

Az Athenaeum 's Figyelmező' szerkesztősége.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, ugymint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy egy ív; társából a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív. Félévi ára a' kettőnek helyben kihordással, vagy könyvárosi úton, havonként szállítva 5 ft. cp.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp. — Velinpéldányok félvenként két forinttal drágábbak. — Helybeliek évnegyedenként is válthatnak példányt.

Nyomatik Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő. társ: **BAJZA**.

Második félév.

Pesten, augusztus' 8. 1837.

6. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Törvénytudomány. Szlemenics Pál' magyar fenyítő-törvénye (*Fabrizy Sámuel*), 81. sz. Német literatura. Történettudomány. Spittler' munkái, 92. sz. — Literaturai mozgalmak, 94. sz.

MAGYAR LITERATURA.

Törvénytudomány.

- 1) *Fenyítő törvényszéki magyar törvény. Eredeti deák munkája után magyarul fejtegeté Szlemenics Pál, törvények' doctora. A' magyar tudós társaság' költéségein. Budán, a' magyar kir. egyetem' könyvnyomtató intézetéből, 1836. n. 8r. 227 l. 1 ft. 12 kr. cp.*

Az előttünk levő munka hármasként nézve minden dicséretre felül van. A' tagok' logikai, és részarányos elrendezése, az azt végtől végig átlehellő humanitás' szelleme, és az írásmód' kristálytisztasága, a' tudomány' komoly méltóságát kellemmel párosító világossága, a' legjelesebb tudományos munkák' sorába helyezik. És mivel e' hármat valamely könyvről mondani, annyit tesz, mint azt általánosan, és legfőbb tulajdonságira nézve dicséretre méltónak vallani; mivel továbbá oly szerző, mint Szlemenics, kinek írói érdeme a' hazától rég el van ismerve, szószaporító dicsértetésre valóban nem szorul; 's végre, deák munkája, melly szerint a' jelenlévőt, a' legújabb törvényekre is tekintve, magyar nyelven szerkeszté, az olvasó közönség előtt már több év óta ismeretes, 's így annak foglalatját itt újra kivonatban adni szükségtelen: a'

vizsgáló közvetlenül átmegy azon szakaszokra, mellyekben a' nagy érdemű szerzővel egyet nem érthet; vagy mellyekben bővebb és kimerítőbb előadást ohajtott volna.

A' 10. §ban előszámlált, 's a' magyar fenyítő törvényt illető könyvek' pusztaságai, (még pedig nem is teljes számú) előadásán kívül, a' vizsgáló ohajtotta volna a' tudomány' bármily rövid literatúráját találni, azaz, minden író' saját szellemének, és azon hatásnak, mellyel a' tudomány' előmenetelére volt, rövid érintését. Mert más a' fenyítő törvényhozás' históriája, mellyet a' szerző meg lehetős tökéletességgel adott elő; más a' tudomány' literatúrája.

A' 24. §ban a' fenyítő törvényszéki gonoszteknek fajtákra felosztásai adatnak elő. Itt mindennek előtt azt kell vala meghatározni, miben különbözik a' fenyítő törvényszéki gonosztett (delictum criminale), a' csupán polgári vétségtől? 'S ezt annyival inkább, mivel a' szerző a' 28. §ban maga is azt tanítja, hogy a' fenyítő törvényszéki büntetést nem akármi-féle, hanem nevezet szerint fenyítő törvényszéki gonosztetthez ragaszthatni; a' nélkül mindazonáltal, hogy akár ott, akár

máshol fejtette volna meg, mi legyen hát a fenyítő törvényszéki gonosz tett, és mi a csupán polgári vétség?

Ezen meghatározás' elmulasztása az említett 24. §ban mindjárt más, még pedig kettős zavart szült, midőn a szerző egy részről a fenyítő törvényszéki gonosztetteket, (mert csupán ezeknek felosztásáról szól a' §.) köz, magányos, és egyes gonosztettekre osztja fel; más részről pedig azt tanítja, hogy a' köz gonosztetteket nagyobb résznél a' királyi fiscus, a' magányosokat pedig mind a' külön törvényhatóságoknak hivatalbeli ügyvédek bosszúlják perrel: holott a' bevett, és, mint később látni fogjuk, tudományos alapon is nyugvó szólásbeli szokás szerint a' vétségeket így szokták felosztani:

A' vétség	{	köz, delictum publicum	{	fenyítő törvényszéki, d. criminale
				polgári, d. publico-politicum.
		magányos, d. privatum		

Ezen fajták' különböztető bélyegeiről a vizsgáló meggyőződése most is az, melyet már 1819. adott elő e' munkáscájában: *Elementa iuris criminalis hungarici*. E' szerint köz vétség az, melyet a' törvényhozó úgy súlyosnak, és az egész társaság' érdekeire, (nem csak a' megsértett egyes polgárra) nézve, úgy károsnak ítél, hogy azon esetre is, ha a' megsértett fél azt elengedné, vagy megbosszulni elmulasztaná, még is a' társaság' közös érdekében, tulajdon tisztviselői által meghosszultatja. Innen következik, hogy a' köz vétségekben a' fölpereskedés nem a' megsértett felet, hanem vagy a' királyi, vagy a' törvényhatósági tiszt ügyészt illeti, és hogy azokban a' barátságos egyezésnek helye nincsen. De a' köz vétségek között is különbséget teszen még a' törvényhozás; mert némelyeket közülök úgy súlyosaknak tart, hogy azoknak, — nálunk ugyan csak nemtelen, — elkövetőt, de némely esetekben a' nemeseket is, azonnal, 's még ítélet előtt befogatja, 's elítéltetésükre különös (criminalis) ítélőszékeket állított, és különös perfolymatot, (procedura criminalis), p. o. önkényes vallatást, szembeállítás stb. rendelt; másoknál ellenben elégnek tartotta, az azokat elkövető személyeket, bár tiszt vádló' fölperessége alatt is, de még is csupán a' polgári törvény-

székek elébe idéztetni, és az ezeknél divatozó formák szerint elítéltetni. Az elsőre példa legyen a' gyilkosság; a' másodikra az uzsoráskodás, melynek elkövetője, bár a' királyi fiscus' fölpereskedése alá essék is, még sem vettetik sem önkényes vallatás, sem szembeállítás alá, 's nem a' fenyítő törvényszék, hanem az adósság' bírása elébe idéztetik.

Magányos vétségeknek pedig meghagyott a' törvényhozás minden olyatén vétségeket, melyekben az egész társaságnak érezhető kára vagy veszélyeztetése nélkül, a' fölpereskedést magára a' megsértett félre bízathatónak, és így a' barátságos egyezést is megengedhetőnek látta, millyen p. o. a' pusztá becs-telenítés (dehonestatio) 's több efféle.

Mi tehát tagadjuk, mit a' szerző e' részben tanít, hogy t. i. valamely fenyítő törvényszéki vétség csupán magányos vétség lehessen; kivéven talán az egyetlen egy, 's már nem igen gyakorlatban lévő esetet, hol a' férj házasságtörő felesége ellen fölpereskedik; — tagadjuk, hogy a' köz vétségeket, nagyobb résznél a' királyi fiscus, a' magányosokat pedig a' törvényhatóságok' tiszt ügyészei bosszúlják perrel: sőt inkább azt tanítjuk, — és a' tudományos alapon fekvő szólásbeli szokás talán mellettünk áll — hogy a' magányos vétségeket a' megsértett felek magok bosszúlják, és hogy ezeknek, valamint szinte a' publico-politicum vétségeknek (ámbar ezeknek némelyikéit p. o. az uzsoráskodást, a' királyi fiscus bosszúlja), a' fenyítő törvényben, helyök éppen nincs.

Ezen elvek szerint meg kell igazítani a' szerzőnek az 51. §ban foglalt azon állítását is, hogy a' perszöntető egyezés, vagy a' felek' megbékélése a' büntetés' eltörlésének módjai közzé, mostani időben, többé nem szám-láltathatik.

Továbbá a' vizsgáló nem foghat kezét a' szerzővel, midőn ez a' 25. §ban az álnok tettet a' csupán vétkestől az által különbözteti el, hogy amaz akaratunk' munkásságának gáncsa, emez pedig csupán értelmünk' munkásságának hiánya által történt. Vélekedésünk szerint az akarat, minden, akár álnok, akár vétkes gonosztett' fogalmához lényegesen tartozik, a' pusztá értelem' hiányát pedig büntetni nem lehet, és így a' szerző' definitiója szerint a' vétkes gonosztett, éppen nem volna gonosztett. Mi tehát az álnokságot ott találjuk

fel, hol a' törvényelleni okozat (effectus legi contrarius) a' gonosztévő' szándékában volt; a' vétkességét pedig ott, hol a' törvény elleni okozat nem volt ugyan szándékában, de még is előre láthatta, hogy tettéből olyan következhetik. Tehát mind az álnokságban, mind a' vétkességben munkás volt a' gonosztévő' akarata; de az álnokságban egyenesen megvolt az akarat, a' törvényt sérteni; a' vétkességben illy akarat ugyan nem volt, de megvolt az akarat, hogy a' gonosztévő' a' törvénysértés' veszélyének kitégye magát. Mind a' két esetben megvan tehát a' törvény' megvetése (contemptus legis), 's közetközleg valóságos vétség.

A' 30. §ban, hol a' szerző a' büntetések' célirányos voltáról szól, 's igen helyesen azt vitatja, hogy az olyan büntetés legcélirányosb, mely a' gonosztettre csábító vélt jóval természetére nézve ellenkező rosszat foglal magában; jó lett volna érinteni, hogy ugyan ezen okból a' fogás a' célirányos büntetés a' legtöbb, sőt csaknem minden vétségekre nézve, mert a' vétség többnyire a' zabolátlan szabadságvágyból, vagy a' szabadsággal való visszaélésből ered, tehát szabadság-fosztással fenyegetik meg legsikereshen. Ezen nézet összhangzásban áll azon teoriával is, mely a' büntetés' jog alapját (Rechtsgrund) — mi, legyen itt melleleg mondvá, nem mindegy a' büntetés' céljával (Strafzweck) — a' sértett jog' fontosságához arányzott jogvesztésben (Rechtsverwirkung) helyezi.

A' 41. §ban kár volt a' confinációnak, mely rendszerint csak főbb rangú vétkesekre illik, azon nemét nem érinteni, mely különösen deportációnak nevezetik, és Angliában olly igen célszerűnek és foganatosnak mutatkozott, hogy törvényhozó testünknek, mely a' jövő országgyűlésen ugy is a' fenyítő törvénykönyvvel foglalkozandik, figyelmét mindenkép megérdemli. A' deportatio valóban azon legcélravezetőbb, 's talán egyetlen mód volna, mi által a' sok kóborló cigánytól stb., kikkel tömlőczeink minduntalan tömvék, megmenekedhetnének.

Az 53. §ban, a' hívségtelenség' szennytét magában foglaló esetek' előszámlálásában a' szerző nem elég szabatosan ragaszkodott a' törvény' szavaihoz, mit valóban illy felette fontos tárgyban tennie kellett volna. Így p. o. a' hármaskönyv' 2. könyvének 16. czíme,

mellyre a' 9: 1723. világosan hivatkozik, nem minden bírákról szól, hanem csak azokról, kiket iudices regni ordinarii név alatt értünk; sőt maga a' 9: 1723. is azt teszi hozzá: authenticis sigillis ex officio fungentes. Egy esetet pedig a' szerző egészen kihagyott, t. i. „Turbatores, detentores, ac spoliatores illorum, qui sectae eorum damnatae renunciantes, ex Turcia ad istud Regnum et Partes eidem adnexas confugiunt moraturi.“ — A' hamis bankócsinálásról is említést kell vala tenni, 's a' kir. curia' e' részben hozott ítéleteit előhozni.

A' 62. §ban a' szerző azon állítását, hogy a' catholica hittől elszakadás hazánkban most is büntetést maga után vonzó tett legyen, azzal támogatja, hogy a' 26: 1791. kemény büntetés alatt tilalmazza, valamelly catholicust más hitvallásra akár mi módon édesgetni. Ámde egészen más, valakit a' hittől eltérésre édesgetni, mit a' köz csend' és egyetértés' érdekében tilalmazni valóban szükség; más pedig, saját belső meggyőződéséből egy vallástól más, szinte törvényesen befogadott valláshoz általtérni. Az első tett valóságos jogsértést foglal magában; a' másik senki' jogát meg nem sérti, 's így vétség nem lehet, valamint törvénykönyvünkben nincs is törvény, mely azt vétségnek bélyegezné.

A' 65. §ban a' gyilkosság' fogalmának világosabb kifejtéséül meg lehetett volna jegyezni, hogy, és miért szabad az orvosnak, a' még születetlen embryót az anya' élete' megtartására feláldozni; úgy szinte a' 66. §ban, hol a' szerző nagyon helyesen azt tanítja, hogy becsületünk' megtámadója ellen, ennek halála, becsületünk' megtartására sem alkalmas, sem szükséges eszköz; illő lett volna hozzá tenni, miképen a' tisztességes leány vagy asszony, szüzesége' erőszakos megtámadóját, ha különben azt meg nem menthetné, szabadon meg is ölheti.

A' 72. §ban egy igen érdekes tárgyon, t. i. a' párviadalon, felette könnyeden csúszamodott el szerzőnk; 's azért ohajtanók, hogy egy második kiadásban kimerítőbben fejtené ki nézeteit. Azon esztelen és vérszomjas előítélet ellen, melyet eddig sem a' vallás, sem a' philosophia, sem a' reá szabott halálos büntetések le nem győzhettek, a' legújabb tapasztalások szerint Franciaországban sikereseknek mutatkoztak a' tetemes mennyiségű pénz-

beli büntetések, mikre a' bajvívó kárhozzatlatni szokott a' megölt, vagy megcsonkított ellenfél' családja' részére kárpótlásul. Ezen tapasztalás azt bizonyítja ugyan, hogy kalmárkodó századunk' piczinyke emberei inkább irtóznak a' szegénységtől, mint az erkölcsi rossztól, sőt a' haláltól is (peiusque letho, et flagitio pauperiem timent), és így századunknak nem válik becsületére: de a' fenyítő törvényhozás azért ama' tapasztalásnak minden esetre hasznát veheti.

Ellenben, nemzeti becsületünk' minden barátja köszönettel tartozik a' szerzőnek azért, hogy a' 74. §ban arra figyelmeztetett, miképen már Zsigmond király alatt tilalmas volt a' bírának, valamely gonosztévőt csonkítással büntetni, holott az efféle borzasztó és magát a' bírót is lealacsonyító büntetésmódok más nemzeteknél még sokkal későbbi időkben is előfordúlnak.

A' 76. §ban a' gyújtogatásról azt tanítja a' szerző, hogy annak veszedelemesen, vagy is úgy kell történnie, hogy az okozott tűz által egyszersmind valakinek élete 's testi épisége, vagy legalább a' megkárosodott személyen túl, másoknak vagyona is veszélybe ejtessék; mert, úgymond, ha ki illy veszélybe ejtés nélkül embertársának vagyonát, például szántóföldén vagy szőlőhegyén magányosan álló üres házat hosszúállásból, vagy vigyázatlanságból felgyújtaná, csupán csak hatalmaskodásnak, és álnok vagy vétkes károsításnak közönséges törvényszékekre tartozó gonosztettéről vádoltathatnék. "Vizsgáló e' különbséget sem a' törvényben, sem a' törvényszéki gyakorlatban fel nem találja, sőt felsőbb törvényhozási elveknél fogva is azt hiszi, hogy az utóbbi esetben is. — bár az előhozott körülmények könnyítőknek nézesenek, — de még is fenyítő vádnak (actio criminalis) mindenkép van helye. Hiszen az olly gyújtás is, minőt a' szerző említ, még is minden esetre súlyosabb vétség a' puszta tolvajságnál, melly még is fenyítő perrel boszúztatik.

Egyébiránt a' szerző' azon okoskodása, mellyel bizonyítani igyekszik, hogy a' hármaskönyv' 3d. része' 23. czímének rendelése, melly a' felgyújtás iránt tett puszta fenyegetőzést is halálbüntetés alá veti, mai napon többé nem áll, ámbár eddig a' gyakorlat azt el nem ismeri, még is nagy figyelmet érdemel, 's re-

ménylhető, hogy a' fenyítő törvénykönyv' legközelebbi szerkesztése' alkalmával, az említett törvény világosan el fog töröltetni, 's a' felgyújtás iránti fenyegetőzés, melly azonban mindig vétség marad, más mérséklettebb büntetés alá vettetni.

A' tolvajságról szóló 77. §ban azt kell vala érinteni, hogy a' károsodott félnek a' kár' mennyiségére meg kell esküdnie, 's hogy, ha többen elkövették a' tolvajságot, mindnyájan egymásért (in solidum) tartoznak a' kár' megtérítésével.

A' 82. §. a' paráználkodáson általánosan azon gonosztettet érti, melly valamely férfinak fejérszemélylyel természet' rende szerint történt testi közösülése által követtetik el. E' definitióból nyilván kimaradott egy lényeges característica, t. i. hogy a' közösülés házasságon kívül történt, különben a' definitio szemlélatomást tágabbsza' definitumnál, és a' házastársak' törvényes és szabad közösüléseket is magában foglalandja.

Egyébiránt tudva van, hogy a' szerző a' többi közt azon kérdés iránt is: vajjon a' vétség' harmadik és negyedik ízében a' vérfertőztetés' büntetését az evangelicusokra alkalmazhatni-e, miután ezek a' 26: 1791. engedelmevel, ezen ízekben szabadon léphetnek házasságra? ez előtt több esztendővel néhai Kövy professzorral több rendbeli, igen érdekes vitákat váltott. Sub iudice lis est, 's a' királyi curia majd eldönti, ha valaha illyen eset forduland elő. Addig a' vizsgáló azt hiszi, hogy a' törvényhozó megengedvén a' házasságot, egy úttal implicite azt is kimondotta, hogy a' mondott ízekben történő testi közösülést az evangelicusokra nézve többé vérfertőztetésnek nem nézi, hanem a' mennyiben házasságon kívül történt, csak puszta paráznaságnak.

A' 85. §ban a' raptust nem büntársragadásnak, hanem inkább nőragadásnak szeretné a' vizsgáló neveztetni; azon igen ritka esetek, hol a' nő a' férfit ragadja el, ellent nem állhatván. Mert a' leány vagy asszony sokszor akarhatja ellen erőszakkal ragadtatni el, és akkor az elragadó' büntársának nem nevezethetik.

A' 92. §ban, hol a' szerző a' 16: 1659. szerint helyesen azt tanítja, hogy a' vármegye' előljárói nem tartoznak a' befogott gonosztévőket a' földes uraságnak, vagy városnak,

ha bár az vérhatalommal bírna is, általadni, meg lehetett volna jegyezni, hogy a' régiebb törvény, t. i. 60: 1638. mely ellenkezőt rendelt, némelly törvényhatóságokban mai napig is divatozik még. Hogy pedig az által nem adott gonosztevőkért a' 32: 1mae rendelt napenkénti 12 forintnyi büntetésnek, már most helye nincsen, hanem a' helyett a' 16: 1659. szabott 500 forint megvételik, azt a' decisio XII. pag. 187. világosan kimondja, mit azonban a' szerző említeni elmulasztott.

A' 96. §ban a' nemesekről röviden csak ez mondatik: „A' nemes alperest vallatás és elenthomlókállitás (mért nem inkább szembeállítás?) alá vetni, legalább számosh törvényszékeink nem szokják.“ De ezen szokásnak törvényes okát is lehet adni, nevezetesen azon törvényekből, hogy nemes ember ellen csupán előre bocsátott tisztí nyomozás után lehet fenyítő pert indítani, stb.

A' 110. §ban előforduló azon állítás, hogy a' rab' önkénytes vallatását az úri székeken az urodalmi ügyész szokta tenni, a' gyakorlatlaltal megegyezik ugyan, de nem a' mm. m. kir. helytartó tanács' 1818. sept. 29. 26841. szám alatt köz hírré tett parancsolatjával, mely azt egyenesen tilalmazza. Ezen kívül meg kell jegyezni, hogy a' hitelesítő vallatás nem mindenkor a' törvényszék' teljes ülésében, hanem sokszor csak egy, a' törvényszék' kebeléből kiküldött biztosság előtt megegyen véghez.

Továbbá azt mondja a' szerző: „Azt mindazáltal semmi sem tilalmazza, hogy a' vallató bíró a' felelni nem akaró, dühösködést színlő, feleletivel csintalankodó, vagy ellenmondásait megegyeztetni nem akaró rabnak makacsságát sanyarúbb tömlőczcel, vagy mértékletes veretéssel meg ne zabolázza.“ Az imént említett felsőbb rendelés ezt is tilalmazza (ab omni duro et violento captivorum tractamento, ad eliciendas eorum confessiones adhibendo, sub gravissima animadversione, quin et poena dictandae ab officio amotionis abstineatur) 's ha meggondoljuk, milly sokféle visszaélésre nyit az ügy nevezett „mértékletes veretés“ kaput, főkép ha minden ellenőrség nélkül csupán egy vallató bíró által, négy szem közt gyakoroltatik; milly könnyen fájulhat el valódi tortúrává; 's mikép az együgyű rab a' hazugságért reá' rótt büntetést, a' vallásra készítő torturától soha sem tudja

megkülönböztetni; mikép tehát az ilyennek veretés utáni vallásai mindenkor gyanúsak, és a' bíró soha sem ment azon veszélytől, hogy talán ártatlant kárhoztatott: — valóban ohajtani kell, hogy, ha csakugyan némelly ritka esetekben, hol a' rab' makacssága szembeütnő, vagy hazugsága világos, olly nemű eszközkhöz nyúlni kell, az mindazáltal soha se történjék a' collateraliter vallató e g y e s bíró által, hanem az egész törvényszék' tudtával, 's ne máskép, mint egy arról előre bocsátandó, közben szóló ítélet' következtében.

Az 118. §ban a' szerző azt mondja, hogy valamíg a' kérdésben lévő gonosztettnek valóságáról, 's tett vagy gonoszságbeli tökéletességéről némi kétség forog fenn, mind addig az alperest annak törvénybeli rendszerű büntetésében marasztalni nem lehet. Mi tovább megyünk, 's azt mondjuk, hogy olyankor nem csak a' törvénybeli rendszerű büntetésnek (poena ordinaria), hanem épen semmi legkisebb büntetésnek sincs helye: mert addig, míg a' tett bizonytalan, azaz, míg meglehet, hogy az alperes ártatlan, igazságosan a' legkisebb büntetést sem lehet reá mérni.

A' 124. §ban a' szerző Vuchetich ellen védi azon állítását, hogy a' fenyítő is a' tisztító esküvésnek legyen helye, sőt, — 's a' mint tagadni nem lehet, következetesen, — azt is teszi hozzá, hogy az esküvéstől idegenkedő alperest bírói mérsékléstől függő büntetés alá lehet vetni. Vizsgáló megvallja, hogy itt Vuchetichchel tart, 's nem hiszi lehetlennek, szerzőnket tulajdon szavaiból megczáfolni. Ugyan is azt mondja, hogy a' fenyítő perekben csak ott lehet a' tisztító esküvésnek helye, hol a' hitszegéstől félni nem lehet. Pedig mindig lehet, főkép ha még olly törvény is léteznék, mi szerint az esküdni nem akaró alperes bírói mérsékléstől függő büntetés alá vettethetik. Ez által a' tisztító esküvés valóságos lelki tortúrává válnék, mely a' testnél még sokkal kegyetlenebb volna. Hogy, vagy honnan lehet a' fenyítő bírónak joga arra, hogy embertársát illy szörnyű kísértetbe hozza? Azt akarja ugyan a' szerző, hogy a' tisztító esküvésnek csak csekélyebb vétségek-nél legyen helye, 's olly alperesnél, kit egyébként feddhetetlen híre 's neve ótalmaz. De épen az ilyen előtt lesz türheterlen azon gondolat, hogy a' bár csekélyebb gonosztett, melyet talán régen megbánt, megvallása ál-

tal jó híret 's nevét örökre elveszítse, 's így azon szörnyű alternatívába helyeztetik, hogy vagy hamisan esküdjék, vagy pedig az esküvést megtagadván, a' fenyítő ítélet' gyalázata-t vonja magára. És utoljára, ha a' tisztító esküvésnek csak a' csekélyebb vétségeknél lehet helye, nemde tanácsosabb, az ilyeneket, ha azokat a' szokott rendszerinti módokon világosságra hozni nem lehet, inkább büntetlenül eltérni (annyival is inkább, mert ha az alperes csak ex defectu probarum oldoztatik fel, tette még későbbben is jöhet világosságra, és így a' büntetést el nem kerülendi), mint a' tisztító esküvés' behozatalával csak egy embernek is erkölcsiségét kockáztatni, 's talán a' nemzeti characteret rosszabbítani?

A' közönséges törvényszéki gonoszítottakra hivatkozás, hol, ugymond a' szerző, a' tisztító esküvés sokkal súlyosabb büntetésekben helyet foglal, nézetünket meg nem változtathatja. Mert a' közönséges törvényszéki büntetések, millyen a' hatalmaskodás, becstelenítés stb. bírsága, az elmarasztalt alperesre becselenségi szennyet nem ruháznak, mint a' fenyítő törvényszékiek, hanem csak pénzbeli veszteséget húznak magok után, és így amott a' hamis esküvésre indító inger koránt sem olly nagy, mint itt. Hogyan? Egy 10 forintnyi adósságot nem lehet olly tanúval bebizonyítani, ki a' hitelezővel atyafiságban áll, mert félhetni, hogy atyafiának kedvéért hamisan ne esküdjék; ott pedig, hol az esküvőnek jó híre neve, 's ezzel együtt talán egész élelme kérdésben forog, attól félni ne kelljen?

Végre: nemde contradictiót in adiecto foglal magában, azon embert, kinek becsületes voltáról a' bíró egy részről annyira kételkedik, hogy őt p. o. lopásról gyanúsna tartja, más részről még is elég becsületesnek tartani, hogy esküvésének hitelt adjon?

Mind ezeknél fogva, vizsgáló' szilárd meggyőződése most is az, hogy a' fenyítő perekben a' tisztító esküvésnek soha és semmi nemü körülmények alatt helyt adni nem lehet.

A' 125. §ban a' szerző méltán kikél a' haddan divatozott kínzó vallatások ellen, melyeket a' tudomány jóval hamarabb kárhóztott, mint azokat az élő törvény számkivetete. Hála a' tudomány' világító szövétnekének, amaz esztelenség szülte szörnyetegnek, a' kínpadnak, törvénykönyveinkbe való vissza-

térésétől félnünk többé nem lehet, sőt inkább reménylhetjük, hogy a' törvényhozás' lépcsőnkénti kifejlése, még némelly más, eddig ugyan divatozó szertartásokat is, melyekre az amaz megelőző tudomány gáncsoló ítéletét már kimondotta, lassanként ki fogja küszöbölni. A' mennyiben mindazáltal még a' poroszok' nagy Fridrike is olly véleményben volt, hogy a' kínzó vallatást, bár nem a' vétség' valóságának bebizonyítására, de még is, ez már különben tisztában lévén, a' büntársak' fölfedezésére használni lehet, elég legyen amaz angol pártütőre emlékeztetni, ki a' vallató bíró által kínzással fenyegettetvén, azt felelé: „Szabad Kegyednek engem kínoztatni, de akkor bizonyos legyen abban, hogy Kegyed lesz legelső, kit mint büntársamat fogok nevezni.“

Véget vetünk észrevételeinknek, melyekre az előttünk levő, különben olly igen künő jelességű könyv alkalmat szolgáltatott. Vegye a' szerző bizonyosságául azon őszinte tiszteletnek, mellyel a' vizsgáló iránta, 's különösen írói nagy érdemei iránt viseltetik. Nincs talán tudomány, mellynek érezhetőbb és közvetlenebb befolyása volna a' polgári társaságban élő ember' boldogságára, mint a' fenyítő törvénytudománynak; nincs, hol a' legkisebb theoriai tévedés olly veszélyterhes gyakorlati következtetéseket szülhetne. Azért annak biztosabb megalapításában, balitéletektől tisztogatásában, világosabb kifejtésében, — parvi properemus et ampli, si patriae volumus, si nobis vivere chari.

Fabriczy Sámuel.

NÉMET LITERATURA.

Történettudomány.

- 3) *L. T. Frhr. von Spittlers sämtliche Werke. Herausgegeben von Karl Wächter. 8ter Band. Theologie, Kirchengeschichte, Kirchenrecht. Stuttgart und Tübingen, J. G. Cotta'sche Buchhandlung, 1835. n8r.*

Spittler' érdemei az egyházi történetek körül közönségesen el vannak ismerve. Ő az első protestáns történetíró, ki előítéletlenül méltánylá a' valláspártok' helyzetét, ki nem tagada meg egyoldalulag a' catholicusoktól minden érdemet, azt a' protestánsokra ruházván; 's ezt a' nélkül, hogy protestánsi saját álláspontját elhagyná 's mint több újoncz meg gondolatlanul cselekszik, a' dolgot fölfordította volna. Ő igazságos volt, még pedig olly időben, mikor még kevesen voltak azok; birt

elég erővel is, a' másik túlságba nem esni, a' maiaktól annyira kedvelt gyermekes ringatásába és simogatásába annak, mitől éppen előbb, mint pestistől, futottak.

A' jelen kötet elszórt értekezéseket közöl conciliumokról, decretaliákról, concordatákról, exentiókról stb. Legérdekesebb a' VII. szám alatti, a' középkor' védelme, azon jó' és hasznos' tekintetében, melyet az akkori papság eszközölt. Meglepőleg éléslátásu annak mutogatása, hogy a' mai Europa' szabadsága a' római clerusnak köszönhet legtöbbit: „Clodowich és első utódainak uralkodása katonai volt; mert bár mennyit beszéljenek is egy előbbi német szabadságról, mégis a' tett hódítások 's a' soká gyakorlott kormányzás által, melyet egynek kelle a' hosszú háború miatt többi társai fölött vinni; azon szigorú engedelmeség miatt, mellyel a' katona vezérének tartozik, olly teljes változás történt most a' nemzet' erkölcsében, gondolkozásmódjában 's egész magaviseletében, hogy a' németek' egymástuli függetlenségéből semmi sem maradt hátra. Az uralkodó 's az aluralkodók nem egyebek valának katonáknál, ifjuságoktól fogva a' jogot ököllel mérni tanultak, hódítási vágygyal telvék, kik a' békében 's alattvalóik iránti viseletükben is megtarták a' hódító szellemet. A' hűbéri szerkezet által még állandóbbakká tétettek ezen hajlamak: de vészes következeiseik is annál inkább kifejelettek. A' hűbéres szolgálja szinte olly katonai fejfel birt mint a' hűbéres úr: nem minden vész nélkül az országra nézve kellett ezen fejeknek gyakran összeütököznök, 's e' forrás csakhamar a' legiszonyubb kényurasággá fajult, 's gyakran az egész birodalom' enyészétevel végződött volna, ha egy harmadik hatalom nem jó közbe, melly majd e' majd ama' párthoz szítván, az országnak nyugalmat 's az alkotmánynak szilárd idomot ada. Ezen harmadik hatalom pedig a' clerus. A' királyok' hatalmát célirányos szerek által végre annyira alászállítá, hogy általa nem nyomaték el minden szabadsága a' polgárnak, hogy a' kormányzó nem cselekedheték úgy, mint hadseregvezér, hanem apródonként azon hanghoz kelle szoknia, mellyen az uralkodónak népével szólania illik. Midőn senkinek sem vala szabad egy szót szólani, 's a' kényurnak ellenvetést tenni, akkor a' gyóntató atya lépett elő, vagy az országbeli clerus in corpore; 's ha magáig a' királyig nem bátorkodtak is, a'

ministerek' lelkiismeretére tudtak hatni. Hol a' mai europai országokban szabadság van, és pedig régi kötésekre 's alkotmányra alapított szabadság, az (mint Magyarországon is) a' clerus' munkája; és ha a' clerus' minden befolyása mellett is az uralkodásra 's országalkotmányra, a' legjobb német fejedelmek' némellyikéit nem lehet mindig embertelenségtől visszatartóztatni (hogy bánt nagy Károly öccse' fiaival, 's Lajos testvére' fiával Bernharddal! hogy kelle Ottót a' papságnak igazgatnia, kormányoznia!): könnyen ítélni, milly keleti zsarnokság pusztította volna az europai országokat is, ha ezen harmadik hatalom mind a' nép' kívánatait nem mérsékelte, mind az uralkodók' merényeit nem korlátolta volna. Hogy e' mellett a' clerus magáról sem felejtkezett meg, nem tagadom: de lehet-e emberektől emberen fölüli dolgokat kívánni? — és azok közül, kik itt ellenvetésekben elménczkednek a' cleruson, ugyan mellyik őrizte volna ingyen a' szent sirt? —

4.

Literaturai mozgalmak.

— Megjelent végre negyedik 's utolsó szállítványa a' Richter és Schuster által Bécsben, Lechnernél, kiadott magyar-német kézsóztárnak, 's egyszersmind a' német-magyarnek elseje 's másodikika. Kötelességünk addig is, míg bírálatát közöljük legújabb szótárainknak, a' közönséget arra figyelmeztetni, hogy ez a' legrosszabb, melyet eddig Magyarország látott. Nem tudjuk, a' rendszeretlenséget rójuk-e meg elébb, vagy a' nyelv' nem tudását, 's azon számtalan magyarázati 's nyomtatási hibákat, melyektől e' váltottgyermek hemzseg.

Sárosy Gyula tiszt. tagja az eperjesi magyar társaságnak, legújabbán illy czimű grammaticácskát ada: Nyelvészke, vagy a' magyar nyelv' főnehézségei szabályokban, párbeszédekben és példapokban; ajánltatva az eperjesi magyar társaságnak, használatul. Kassán, 1837. Nyomt. Werfer. 4rétben 32 lap.

Pesten Trattnernél készült: Értekezés a' rövid utú visszatételről (de summaria repositione). Irta Kucsera A. Lőrincz, böles. dra, azon kar' tagja, hites ügyvéd. n. 8r. ban 66 lap.

Élethől szedett képek' csarnoka. Ifjú szívek' művelésére gyűjté Peregriny Elek. Két képpel. Pozsony, Schmid Ant. bet. 1837. 16r.

Most jelent meg Warga János prof. 's acad. 1.

tag Vezérkönyvének első kötete is: Az elemi nevelés' alapvonatai. n8r. XVI és 152 lap 's hét tábla 50 kr. cp. Legközelebb adandjuk e' jeles munka' bővebb ismertetését.

— Fejér Györgytől ismét egy új könyv jelent meg: *Commentarii historici de Bosniae, Serviae, ac Bulgariae, tum Valachiae, Moldaviae et Bessarabiae cum Regno Hungariae nexu.* Budán, az egyetem' bet. n. 8r. 212 lap. Ára 1 ft. „Bosnya, Rác, Bolgárországoknak, 's Havasalföldnek, Moldvának a' magyar sz. koronához tartozások oklevelekkel bebizonyítva mind eddig nem volt: e' hiányt is igyekezett kielégíteni“ mond a' szerző. Míképen sikerült, lássák történetbuvárink.

— Erdélyből veszzük: *Handbuch der Statistik und Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen.* Von J. H. Benigni Edl. v. Mildenberg, k. k. Feldkriegs-Secretär. 1. Heft: Statistik. 1. Abschnitt: Grundmacht. Hermannstadt, Thierry's Buchh. 1837. 8ban XVI és 99 lap.

Köszegen Reichardtnál megjelent (a' czimén áll 1836): *Erster Unterricht in der ungarischen Sprache, oder kurzgefasste ungarische Sprachlehre, zum Gebrauch in deutschen Bürger- und Landschulen.* Nach Meidingers Unterricht in der französischen Sprache, bearbeitet von J. Hammerschmidt. 8r. 20 kr. cp.

Audiatur et altera pars! Eine freimüthige kritische Beleuchtung der, in dem Beiblatt zur agramer politischen Zeitung Nro 93, den 21. Nov. 1835 enthaltenen Ansichten, Thatfachen und Urtheile gegen die homöopathische Heilmethode. Agram, bei Fr. Suppan, 1837. 8r. 71 lap.

— Sajtó alatt. Budán, az egyetem' műhelyében a' m. tudós társaság' részéről legújabbban ezek vétettek munkába: 1. Természettudományi pályamunkák. Első kötet: Dr. Topperezer Tamás' és Dr. Csorba József' koszorúzott értekezéseik a' pokolvarról. 2. Eredeti játékszin, hatodik kötet: Ekebontó Borbála, szomoruját. öt felvon., Tóth Lőrincztől.

Pesten, Landerernél, Heckenast' számára: 1. Themis. Szerkeszti Szalay László, h. ügyvéd 's m. t. t. lev. tag. Első füzet: 1) Ügyvéd. 2) Angol bankrupttörvények. 3) Bentham. 4) Louisiánaifenyítőjog. 2. Kisfaludy Sándor' munkái' utolsó kötete: A' somlai vérszűret, Esegvár, és Balassa Bálint.

Almanachjaink közül a' jövő évre az Emlény és Hajnal hirdettetnek. Az elsőbe a' többi közt Jósika, Kisfaludy Sándor és Kölcsey dolgoznak.

Debreczenben Péczely Józseftől a' Magyarok' történetei' második kötete ment sajtó alá, melly mintegy 20—25 ívnyi lesz. (Ára e' második darabnak szentmihálynap debreczeni vásárig előfizetés' utján 1 ft. 48 kr., azontúl 2 ft. 24 kr. cp. Együtt az első 's második db 3 ft., velinen 4 ft. 30 kr. Kik annak idejében fizettek elő a' kettőre, a' több mint tíz ívvel szaporodott munkára semmi pótlást nem fizetnek).

— Ifj. Kilián György könyváros, követvén Hartleben és Heckenast' példait, legújabbban majd minden saját áruinak leszállította díjait Ezek közt Bajza' versei, a' régibb Aurorák, Kritikai lapok, Kovács Pál' Thaliája, Fábíán' Osianja, Herrmann-Velenczei' Éjszakamerikai történetei, Meyer' Universuma, Fáy András' Hasznos házi jegyzetei, 's egyéb mindenféle gazdasági, valóban közhasznú munkák; sőt még a' magyar humor' classicus remeke is: Munkácsy János' Karczolatai, melyekből nem kevesebb mint kétez er példány nyomott. Egy pesti journalist, kinek a' literatura' java 's academia' tekintete mód nélkül szíven fekszik, hazafiúi örömet nyilvánítja már most a' felett, hogy a' tudós társaság, múlt évi nagy gyűlésében nem ítélte oda az 1835ki nagy jutalmat Bajza' verseinek: mint a' mellyek' árának most le kellvén szállítani, az academia nem kis mértékben compromittáltatott volna. A' jó ügy' buzgó barátjának nem jutott eszébe, hogy ha ez csakugyan compromissio, az illyféle compromissiót nem először tapasztalta volna az academia, mert az általa 1834ben koronázott Kisfaludy Sándor' munkái' ára szinte leszállítatott; hogy az 1833ben dicsérettel kitüntetett Franciaországi utazása Tessediknek hasonlóképp olcsóbban árultatik; sőt egy ideig Kölcsey' versei is, más mindenfélivel együtt; hogy illy compromissióknak még számtalanszor ki lesz téve, leginkább, midőn tudományos munkát fog koszorúzni; hogy végre az ár' leszállításának oka nem mindig a' munkában van, hanem lehet a' közönségben, lehet a' módfeletti árban, lehet a' könyvárosban, 's azon időpont' saját környülményiben, mellyben a' munka megjelent. Egyébiránt sokat olvastunk már arról, míképen az érdeklött versek (18 szózat 14 ellen) minoritásban maradtak; de szerencséjökre, ezen sokat olvasott, sokat utánzótt művek Vörösmartyval (1831), Kisfaludy Károlylyal és Kölcseyvel (1832) maradtak minoritásban: 's így olyak' társaságában, kik némileg vigasztalhatják azt, ki olly boldogtalan, hogy e' magyar Gutzkowok és Heinék' kegyelméből kiesett.

S. F.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

Második félév.

Pesten, augusztus' 15. 1837.

7. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Nevelés, ifjúsági munkák. Az elemi nevelés' alapvonatai Wargától (*Karácson Tivador*), 97. sz. Annak fali olvasó táblái, 103. sz. Ország- 's népismeret. Hrabovszky' utazási rajzai, első kötet (*Uj....y*), 104. sz. — Szóbirálat. Uj szavak (*Vörösmarty*), 108. sz. Literaturai mozgalmak, 111. sz.

MAGYAR LITERATURA.

Nevelés. Ifjúsági munkák.

- 1) *Vezérkönyv az elemi nevelés és tanításra. Vallási különbség nélkül minden tanítók' 's tanulók' számára készült 's a' m. tudós társaság által másod rendű Marczibányi Lajos-jutalommal koszorúzott pályamunka. Írta Warg János prof., 's a' m. t. lev. tagja. Első kötet: Az elemi nevelés' alapvonatai, Pestalozzi' egység- és részletszám-tábláival, úgy egy fali ABC 's olvasótáblákkal, öt ív, placat. A' textus n. 8ban XVI és 152 lap. Összes ára kötve 50 kr. cp.*

Ezen pályamunka Puchói Marczibányi Lajos táblabíró' jutalomtétele által hozatott létre, 's annak másod díjával tiszteltetett meg. Első, itt megismertetendő kötete az elemi nevelés és oktatás' alapvonatait foglalja magában, útmutatásul a' tanítók' számára; a' második, még sajtó alatt lévő, utóbb magokat az elemi oktatásra kijelelt tudományokat adandja elő, az elemi iskolák' szükségéhez mérve.

„A' nevelés, mond a' szerző, nem egyéb mint az emberben szendergő tehetségekre célszerű hatás, melly által a' megkötött tehetségek célszerű szabadokká tétetnek.“ A' ta-

nítás, szerinte, az esmérési tehetségek' fejlődésével foglalatalkodik. Főczéljai e' kettőnek: egyensúlyú kifejlése minden testi lelki tehetségeinknek, erőltetés 's ugrás nélkül, a' legtermészetesebb uton, 's mindig szem előtt tartva a' külön egyéniséget (individualitást). Ezen nézetei' következtében szükségesnek tartá szerző nevelési és oktatási szabályait mélyebb pszichologiai vizsgálatokra alapítani: lehozza e' végett lelki tehetségeink' teljes rendszerét; 's eredményeit alkalmazva, munkája' főrészében kijeleli kifejlesztésük' célszerű módját, előterjeszti a' néposztályok' művelésére szolgáló tudományokat, 's végre meghatározza előadások' módszerét (methodus). A' rendszerességre és alaposságra törekvés, sőt nyelvünk' alkalmazása a' német, kivált Hegel' philosophiai képzelés- és kitételmódja szerint, olly kitűnő szerzőnknél, mint ha ezekhez való előszeretettel hevenyében Németországból hozná át. Helyes eszméket helytelenül is lehet alkalmazni, ha a' hely 's idő' különböző körülményeit nem méltatjuk; nem ok nélkül kérdezhetjük tehát: szükséges volt-e itt ezen, illy messziről következtetett alaposság? illy kisded részletekre szakadó rendszeresség?

nyert-e az által a' munka' haszonvetősége? 's végre tanácsos-e nekünk philosophiai literaturánk' mostani fokán, Hegel' nyelvén beszélni?

A' nevelés és tanítás kétségkívül psychológián alapúlnak, mi oknál fogva elmulaszthatlanúl szükséges, legalább a' bevezetésben, azon tehetségeket, törvényeket és czélokat kijelelnünk, mellyek e' tudományok' sarkkövei és irányai: de ebből még korán sem következik, hogy minden philosophiai alkalmazott tudománynál az alaptudományt szükségkép előre kell bocsátani; mert hiszen így az egy első philosophiai tudományon kívül — legyen az akár mellyik — egy tudományt sem lehetne magában előadni; 's úgy, hiszem, még kevesebbé köteleztethetünk annak egész rendszere' kifejtésére. Általában rendszerre, mint alapra, illyesmit támasztani, bajos dolog; hogy következtetésink bizonyosak legyenek, az alapoknak kétségkívülieknek kell lenni. Ezt a' rendszerekről általán fogva nehéz állítani. Alkotóik nem vonják le mindig bizonyos tapasztalásokból, a' szemlélődés' önkénye szívesen beléavatkozik, a' hiányos tapasztalásokat kiegészítvén, 's feltalálván valamit, hol fölfedezni kellene. Az illy úton épülő egész, elmés, lelkes, rendkívüli lehet, alkotóik azt csalhatatlan igazságnak hirdethetik, követőik örök életet jósolhatnak nekik, 's más hiánya tán nem is lesz, mint hogy hamis másolatja az eredeti példánynak: a' természetnek; 's az idő, a' józan emberi ész azt végre fölfedezi, 's az örökségnek szánt csodamű, nyomorultán összerogy; mert még eddig egy rendszer sem állhatta ki az idők' critical viharát! 'S azután illy alapra építsünk egy tudományt, mellynek bizonyossága 's gyarapodása részint a' tapasztalástól függ? Az orvosok ezen ösvényen haladva, nem ritkán rendszeresen pusztítják szegény emberi nemünket, 's nyert-e a' neveléstudomány Beneke' legújabb német munkája által, mivel ez psychológiára épített? Az ő neveléstudománya jobb, psychologiai rendszerénél, 's így az, mi annak erősítésére volt szánva, gyöngeségét okozza. Kár, hogy szerzőnktől a' tehetségek' rendszerét hasábjainkba be nem szoríthatjuk. Lelkünk e' szerint huszonhét darabra szeldelve, tizenötzör hármasával osztályozva, jelenik meg. Önkénytelenül azt kérdezzük itt: így van-e ez a' természetben is? Wolf, Kant, összes

munkásságunkat két részre osztják; amaz érzéki és szellemi oldalát különbözteti meg; ez elméleti és gyakorlati hatóságát. Fichtével a' trilogiák jöttek divatba, 's ez Schelling- és Hegelnél végig megy: nincs bennünk tehetség, munkásság, melly valamely hármas osztályozás' egyik tagja ne lenne. Természetünk változott-e Kant óta? mert hogy a' német philosophusok hibázhatnának, vakmerőség volna állítani. Anathema arra, ki nem hisz bennök! Vagy tán még is Pallas' azon ösméretes mondását: „Non se methodicorum scholis adscribere voluit natura, systemata nostra artificialia flocci pendens“ nem csak az anyagi, hanem a' szellemi természet' rendszereire is lehet alkalmazni? A' kérdés fontosabb, sőt olly sarkalatos, hogy azt itt el nem dönthetjük. Bíráló nem Hegel' követője; mind a' mellett a' szerzőt azért, hogy az, itt gáncsolni helytelennek találná; annyit azonban e' tekintetben mint kétségtelent állíthat, hogy nevelés- és tanítástudományát az által, hogy annak tanítmányait psychologiai rendszere' huszonhét osztályain átvezetni, mint ollyan, kénytelen volt, mód nélkül feldarabolta. A' rendszeresség' dicsőségét kivíta ugyan az academiai véleményadók előtt; de, mint hiszszük, munkája nem nyert népszerűsége 's alig haszonvetősége nézve.

Több dicséretet, sőt feltétel nélkülit, érdemel e' munka' alkalmazott 's fő része: a' nevelés és tanítás' módjának alapvonaljai. Mit a' szerző tehetségeink' kifejléséről 's az elemi oktatásra kijelelt tudományok' előadási módszeréről (methodusáról) mond, a' legjobbbhoz tartozik, mit a' német literatura' e' tekintetben tanít, 's ennek tökélyei e' részben kétségtelenek, sőt el vannak a' világ által ismerve. Az oktatás a' legegyszerűbb, a' felfogást lehetőségig könnyebbítő formákra van levíve, egyes érzéki tárgyakból indul ki, még philosophiai tanítmányokban is, mint p. o. a' logicában; 's hogy semmi el nem mulasztassék, beljebbi nyomozás 's tanulmány végett, a' legújabb 's czélszerűbb német oktatókönyvek is ki vannak, a' tanítók' használatára, jelezve. Áldás fog szállni a' nevendékek' ajkairól arra, ki ezen oktatásmódot valaha megvalósítja; a' tanítók' tiszte ellenben súlyosodik általa, mert ez úton nem adhatnak fel egész kényelemmel holmi fejezeteket a' szokott kézikönyvekből memorizálásra, hanem kénytelenek önmunká-

lólág a' nevendékre hatni, mire olly férfiak kívántatnak, kik tárgyak 's hivatások' fontosságától áthatva, lelkesítve az ifjusághoz vonzó előszeretettől, gyermekink' haladó műveltségét szívökön hordozzák, 's a' humanitás' olly szellemétől vezettetnek, mint ezt, a' szerzőt illetve, munkája bizonyítja; mi is annak különös díszére válik, 's komoly fejtegetéseit jóltevőleg deríti fel. Ő a' többi közt elhatározott ellensége a' durva bánásmódnak 's tanítói zsarnokságnak. „Ha akarod, hogy nevendéked jól tanuljon, mond Rousseau, Emíljében, ébreszd fel benne a' tanulás' kedvét, a' tudni vágyást.“ Kényszerítéssel szellemünk' legszabadabb munkálkodását nem lehet elősegíteni, de igen, előlni.

A' tanítás' idejét szerzőnk az elemi iskolánál hat évre szabja. Az előadandó tanítmányok: beszéd-, gondolkozás- és testgyakorlások, olvasás, írás, számolás, méréstudomány, honi nyelv, föld- és természetírás, hazai törvény-, történet-, vallás- és lélektudomány; tudnivaló, a' néposztályok' szükségéhez mérve. Az oktatás naponként hat óráig tart. Itt, mint láthatni, 's mint kellett, mindenben a' maximum van kitűzve, mellyet nem minden elemi iskola érhet el. Részünkről örvendnénk, ha csak a' szerzőtől dicsért 's ajánlott bell-lancasteri iskolákat is közdivatba hozhatnók. Általok, az igaz, az olvasás-, számolás- és írásnál egyéb nem tanítatik, de éppen ezek elútasíthatlan feltételei minden felvilágosításnak. 'S hatások nagyra terjed! Anglia' 's Franciaország' példái mutatják, hogy rövidebb úton, olcsóbban 's könnyebben egy egész nemzet' alsó osztályai' tömegét ezen alapismeretekbe felavatni nem lehet. Az értelmesség' hiánya miatt e' tekintetben hazánkban fel nem akadnánk, mert tudtunk szerint az egyetlen, tökéletesen elrendezett bell-lancasteri iskolát birodalmunkban, egy hazánkfia állította fel, 's ha itt Pesten egy példány-iskola' valósítására határozónók magunkat, a' táblák' kidolgozása 's első köre metszetésük egy kis fáradságba 's pénzbe kerülne: de ezen csekélységgel aztán túl is volnánk a' nehézségen.

Leggyöngébb oldala e' munkának: nyelvbeli előadása. Erre nézve általában következő közép út 's két túlság létezik: vagy főleg a' gondolatot tartjuk szem előtt, vagy a' kitélt, vagy mind a' kettőt igyekszünk harmo-

niába hozni. Az első esetre kitűnő példát a' magyar literatúrában nem ismerek, a' németben Hegel az. Neki a' gondolat minden, a' szó és kitétel kevés vagy semmi, azért darabosabb 's homályosb prosaistája Németországnak nincs is. Az ellenkező szélsőséget Kazinczy' Sallustjában látjuk valósítva. Itt mindenek fellett a' szó 's mondat' szépsége tartatik szem előtt, nem igen méltatva a' nyelvszokást, mi által világossága némileg szenved; mert a' szokatlan, soha sem egészen világos. A' közép út: a' gondolat' 's kifejezés' logikai, retorikai és grammaticai szép összeegyeztésében áll. Ki ezen elméletnek gyakorlatilag helyes hasznát akarja venni, szükség, hogy előbb nemzete 's literatúrája' műveltségi fokát teljesen ismerje. Minden idő és hely más más előadást kíván. Kezdődő literatúrában nem szólhatunk úgy mint annak tetőpontján, vagy azon túl. Reimarus és Garve másképp írtak mint Hegel, 's mi ezt korunkban még nem utánozhatjuk, ha azt megérdemelné is. A' szerző' philosophiai nyelve az utolsónak fogalmi 's kifejezése' módjára emlékeztet: 's éppen ez oknál fogva senem eléggé világos, senem kellemes folyamatú. Homályt ugyanpsychologiai részében kivált műszavainak ki nem tett magyarázata okoz. Miért nem adá azokat németül is, ha Hegel' kitételeire latin szót nem talált? vagy tán minden műszavainkat a' latin nyelv után gyúrjuk? Koránt sem! Társasági nyelvünket a' franczia, a' hajózásit az angol, a' hangzászatit az olasz, a' philosophiait a' német után kell alkotnunk, azon egyszerű okból, mivel az érintett tárgyakban e' nyelvek a' legtokéletesbek. Hol szerzőnk a' német philosophia' homályos fogalmi körét elhagyja, tökéletesen érthető, tudniillik a' nevelés- és tanításmód' előadásában, 's így munkája' főrészében, noha itt is még sok simítani való marad fenn nyelven; mint p. o. a' 23. lapon: „Innen, mellőzön ugyan a' nevelő minden mesteres fogályokat az emlékező erő' messzeművelésére;“ vagy 40. l.: „Igyentegyen más szagoskodó tárgyakkal is;“ vagy végre 138. l.: „Az erősebb fi-testgyakorlat helyett, a' leányok asszonyi munkákkal töltik el az órát, kivéven az alsó osztályt, melly tulajdonkép testi gyakorlatot vegyen mozgás, szaladás, futás stb. által.“

Egyébiránt ne gondolja a' szerző, hogy a' bíráló' általános ítélete e' munka' becséről

azért, mivel azt föltételeztem dicséretekkel nem halmozá, az academiai bírálókétól eltér: ő is szintűgy szavazott volna megjutalmaztatására, 's hiszi, hogy fontos czéljának megfelelel, 's ennek előmenetelét hazánkban tetelesen elősegítendi.

Karácson Tivador.

- 2) *Fati abc és olvasótáblák. Prof. Wurga Jánostól. Öt év, placat. Budán, a' m. kir. egyetem' bet. 's a' m. t. társaság' költségén. 1837. Kemény írópapirosra nyomtatva ára 20 kr. cp.*

Ugyan azon táblák külön árulva, mellyek az 1) szám alatti, az imént megismertetett munkához toldalécul adattak. A' betűk, azok' foglalása 's az olvasás itt nem az eddigi, közönségesen divatozó, untató rendben adatnak elő, hanem azon természetesb, könnyebb 's vidámabb mód szerint, mellyet a' szerző, említett becses munkája' 35. és 36. §aiban (44—49. l.) ad elő 's ajánl a' tanítóknak; mi szerint a' gyermekelme abba az állapotba tétetik, hogy sajátjává tevéen az egyes betűk' ismeretét, mintegy maga alkotson lassanként mindensféle összetételeket, mellyekből szótagok, majd szavak lesznek; 's már e' szótagok közé is itt ott önálló értelemmel bíró szótagok, vagyis szavak vannak szórva, mellyek a' betű-'s szóhangoztatáson kívül, már beszédgyakorlásra is szolgáltatnak okot. A' betűkből a' szerző igen helyesen elébb olly egy ízű szótagokat rak össze, mellyek hangzóval kezdődnek, 's elébb egyes, majd összetett mássalhangzókkal erednek; következnek a' mássalhangzókkal kezdődők; majd a' három betűsek, mellyek már mind jelentéssel bírnak; 's itt gyakran rokon hangnak állnak együtt, alkalmat adandók a' tanítónak a' hang-'s értelemkülönbség' megjegyzésére. Következnek a' négy öt betűs egytagúak a' betűszövetkezés minden nemén által az öttagúakig, eleinte kapocscsal, az ízek' különböztetésére, majd azok nélkül, 's célirányosan vegyítve a' nagy és kicsiny, összetett, ékezett (accentuált) 's pontozott betűk. A' VIII. tábla már összetett értelmeket ad; a' IX. dik végre hosszabb tanító mondatokat, mellyeket kívül tanultatni is célirányos.

Ohajtjuk, hogy ezen, értelmesen szerkesztett táblák minél több elemi iskolák' 's tanulószobák' falain függjenek: 's a' szintolly ékes, mint tiszta és éles nyomtatás 's a' csekély ár nevelik erre alkalmas voltokat.

Ország- 's népismeret.

- 1) *Utazási rajzok Németországban 's keleti tenger körül látott 's érzett életképek szerint. Hrabovszky Dávid által. Első rész. Csehország. Szászkon. Kassán, 1837. 208 l. 8r.*

A' reformatio óta hazánkban — kivált a' régiebb időkben — egész seregenként jártak ki a' protestánsok' theologusai az iskoladús Németországba; 's szép készütséggel, szerénységgel, a' dolgok' mélyebb belátásával 's gyakran egyébbel is térvén vissza honfiaink, örülvén a' honnak, mellyben néhány esztendőket tölthettek, beszélték haza tértökben, magasztalták, annak elmaradt hazánk fölött elsősegeit: de Szepsi Csongor Márton' ideje óta tudomra nem találkozott közülök egy is, ki a' dicsért, hon' jelességeit, egy munkában közölte volna a' magyar olvasó közönséggel, megelégedvén azzal, ha legfőlebb a' falu' előjárói előtt, mint egy sok földet 's tengert bejárt, 's ezért esodálva hallgatott kis király, egész elragadással predikálhatott a' sovány étkü, de gazdag szellemű nagy nemzetről. Valóban, hogy háromszáz év alatt egy illy nemű munka jelenhetett meg csak hazánkban: azt vagy a' magyar olvasó közönség' parányiságának, vagy azon körülménynek kell tulajdonítunk, mi szerint azon academiták közül sokan akár a' tudományoktól elborítatva, rá nem éréstől, akár gondatlanságból vagy restségtől naplót nem vezettek, így a' csekély 's felületes tapasztalással előlépni nem bátorodván; de mivel az első akadályon hazánk' nagyai közt mindenkor találkozó tudománykedvelők örömmel segítettek volna: illy munka' elmaradása hihetőleg csak ez utóbbi okokra háramlík. Hrabovszky tehát kiadott utazási rajzai által hiányt pótol, 's pedig minden esetre úgy, hogy munkája' czélszerű hatására méltán számolhatni. Theoriák, pusztá okoskodások, legyenek bár az ész' legmélyéből mérítve, legyenek olly igazak, hogy semmi ellenmondást ne tőrjenek, könnyen elpárolognak; terméketlen sziklára esnek az illy magvak igen sok kebelben, illy szokott 's csalhatatlannak vélt jegyzet tétetvén rájuk: „jók, jók ezek theoriában, in abstracto, de tetteleg, a' concrét világban nem alkalmazhatók.“ Hanem, ha utazási rajzokban valósultaknak, tetteleg élőknek olvas valaki olly intézkedéseket, a' népeknek olly szokásait, szükségait, törekvéseit stb., mellyek egy hátul kullogó hazában vagy pium desiderium, vagy csupa

theoriái álmoknál egyebeknek nem tartatnak: nem akarva is e' kérdést teszi maga eleibe: „miért ne lehetne a' Karpat' bércein innen is olly élet, miért ne létezhetnének olly jóltéví intézetek, mint azon túl?“ Ez a' nagy becse az utazási rajzoknak hazánkra nézve, ha azok valamely magasabb műveltségű hont érdeklők, kivált ha azok hazánkra ügyelő jegyzetekkel kísérvék, 's olly nyelven irattak, mellyet hazánk' azon lakosai értenek, kiknek az illy olvasmányokra legtöbb szükségök van. Köszönetet érdemel tehát a' szerző e' munkájaért magyar ajku hazánkfiaiától. Ha, kivált az ifjak, olvassák e' munkából, milly műveltség 's jóllét lakik a' németföld' nagyobb részén a' legutolsó kalibában is, 's gondolkozni fognak e' jóllét' okairól; olvassák a' számtalan nevelő intézeteket, mellyekben gyakran több az oktató mint nálunk a' tanuló; hogy a' kopár homoktengert a' saját birtokában szorgalmas emberi kéz kertté varázsolja; az utak, mert vám alól senki kivéve nincs, nálunk alig képzelhető tökély fokán állanak, azokat árnyadó 's gyümölcstermőfák párkányozzák, semmi korlátlan kéz által nem csonkítva, 's gyümölcsei a' tulajdoni jogot szentül tisztelő polgárok által nem is illettetve; ha olvassák a' parányi Szászbon' pompás képtárát, 's rá gondolnak, hogy honunkban művészi kép is alig található, annyival kevésbbé a' közönség' számára nyitva álló gyűjtemények; ha olvassák azon lélekemelő barátságos társalkodást, melly van tanító 's tanuló között, 's összemérik a' honunkban divatozó büszke tekintet-tartással; ha látják, hogy ott a' nép' nagyobb részének valóban színtolly szorító szellemi szükségai vannak mint a' testiek, 's nálunk azok alig ismeretesek; ha látják az annyira szűkre 's csak az elkerülhetetlenül szükségessre szorított testi életet, 's meggondolják, hogy nálunk a' nagyobb rész ezt tartja az élet' fő boldogságának; ha olvassák miképen ott a' tapasztalást tenni ohajtók, ha gazdagok is, gyalog utaznak, midőn nálunk csak koldus gyalogol, 's ha nem az, magát a' botránkozás, nevetség 's gúny' tárgyává teszi stb. stb.: lehetetlen azon többre vágyó érzésnek nem fakadni keblökben „vajha ezek nálunk is így volnának!“ — Legyen szabad azonban e' munkáról a' következőket észre vennem.

Sajnálni lehet, hogy némely tárgyak vagy kikerülték az utazó' figyelmét, vagy nem ta-

láltattak méltóknak arra, hogy a' rajzokba fölvéssenek. A' morva köznép' nagy szégyenségét, melly lakjából, életmódjából, ruháiból, sőt arczvonásaiból is szinte kinéz, nem lett volna czélszerűtlen érinteni. A' morva egy irha nadrágja nemzedékeken keresztül tart, földi almával él, húst felette ritkán lát; országutai hazai koldusokkal rakvák; a' gyermekek, mihelyt futni tudnak, szülőik által a' keresztülutazó kocsik' megkoldulására kényszerítetnek. Ott utaztamban sokszor megfordultak eszemben Kazinczynak az oláhokról mondott 's gyakran ismételt azon szavai: „szegény szegény nép!“ mint e' kicsigázott nemzetre is nagyon illők. — Prága' püspöki templomában ránk nézve alig van valami nevezeteseb, mint Báthori Zsigmond' sírköve. Ha látom, hogy szerző' rajzaiban igen sok helyt gyakran igen érdektelen inscriptiók egész hűséggel közöltetnek; nem foghatom meg, Báthori Zsigmond' sírkövének fölírása miért maradt el, ránk nézve a' legérdekesebb? Egyszerű, mint egy fél ölnyi magas márványtábla jeleli ki a' szerencsétlen Báthori' nyughelyét; fent czímerei látszanak, a' sírkő' párkányán a' következő szavak: „Georgius Nemes de Varadgia transylvanus Principi Optimo in utraque fortuna cubiculis cum lachrymis posuit 12-a martii anno 1629. A' czímerek alatt e' szavak látszanak

D. O. M.

16 obiit 13.

Lector! disce quibus fortunae ictibus pateat humana maiestas. Sigismundum Bathorium Transylvaniae principem extinctum tegit Bohemia terra. Huc e Solio arreptum immitis fortuna deiecit. Caruisset sepulchro qui sederat in Solio, nisi famuli fides etiam in tempestate inconcussa stetisset. — Így Prágában a' nemzeti muzeumot, a' nemzeti nyelv' művelésére összeállott társaságot, az egyetem' függő állását, az egyetem' könyvtára' több nevezetességi közt a' pápától a' calixtenusoknak adott diplomát; a' szép allegorikai festményt, mellyben Wiclef tüzet ad, Hús e' szikra' segitségével gyertyát gyújt, Luther fölemeli az égő fátylát; Mátyás királyunk' könyvtárából néhány darabot, Tycho' emlékét, meg lehetett volna érinteni. Drezdában a' ritka gyűjtemények' lehetőleg bő leírása, Blochmann' nevelő intézetének, az iskolamesteri semina-

riumnak, a' nemzeti iskoláknak, Lipcsében a' polgári iskola' rajza bizonyosan jó hatással lettek volna a' magyar olvasó közönségre. Hogy az illy intézetek' tanuságos megnézésére ajánló levelek kelljenek, igaz; 's mivel tán Hr. úrnak még ekkor illy levelei nem voltak, ezért a' roppant kincsű Drezda' olly keresztül futó leírásában megbocsáthatni; hanem bővebb tapasztalásai után, utazandó ifjainknak útmutatásul szükséges lett volna megjegyezni, hogy a' legelső idegen városban professorokkal vagy egyéb jeles emberekkel ismeretséget tévén, ezeknek szívességéből magokat minél több ajánló levelekkel ellátni igyekezzenek.

A' munka' érdekességét nagy mértékben csökkentti olly tárgyakkal gyakori babrálás, melyeknek az olvasó közönség' nagyobb részére semmi hatása. Ezért kár volt minden falu' nevét a' rajzokba iktatni; kár olly sok inscriptióval, mint már fölebb is megjegyzém, az olvasót untatni, 's effélékkel: „hány neve van a' krumpinak morva nyelven“ — „a' forni kezdő mustót, hogy hívják“ — „alkonyodáskor értem ide vagy amoda“ — „rosz volt az idő másnap, tovább Meseritsch-nél szüntelen esőzött“ — „ekkor vagy amakkor álmos voltam“ — „Theresia városban, mint rémalak lebegett az esti homályban a' kapu fölött járkáló őr“ — „az este' óráit jó kedvvel töltöttük együtt a' vendéglőteremben“ stb. stb. effélékkel, mondom, kár volt a' rajzok' olvasóit kedvetlenülíteni. Ha az ember naplót vezet: visszaemlékeztető bélyegül ám tegyen a' maga számára illy jegyzéseket, hanem mikor utazási rajzokat ad ki, illy individualitásokat előhordani nem szabad. Sajnálhatni, hogy e' tárgyban írónk inkább Theont, kinek utazási leírása tán a' legérdektelenebb e' világon, mint a' lelkes, a' tárgyakat nagy belátással megválogató Farkas Sándort követte. Utazásinkat közrebocsátók, csak olly tárgyakat írjunk le, melyeknek valami hatására biztosan számolhatunk.

Végre szabad legyen megrónom azt is, hogy a' magyarság', mellyen e' rajzok írvák, grammaticai tekintetben sem hibátlan, mit pedig írótól, mind az olvasó közönség', mind különösen a' nyelv' ügye méltán megkívánhat.

Egyébiránt mind ezen kevés hiányok mellett valóban a' munka ollyan, hogy a' magyar olvasó közönség' részvételét megérdemli, 's

mint szerzőjének becsületére, úgy a' magyar literaturának gazdagulására válik.

Uj.....g.

Szóbírálat.

Uj szavak. Nyelvnek, mint mienk, melly, azonkívül hogy hátramaradt, maig a' polgári élet' 's foglalkozások' némelly szakaiból 's köréből ki-rekesztve van, igen sok új szó szükséges. A' tudományok már lassanként beszerezgetik műszavai-
kat; de a' mesterségek nagyobb részint idegen kezekben levén, majd minden kéz- vagy gyár-mű, az eszközök, mellyekkel készülnek, sőt néha magok ezen mesterségek' nevei új szóra várakoznak; ide járulnak még a' művészetek' szavai, egy hajózási, katonai stb. szótár, mellyek hiányzanak. Milly tömege kívántatik itt az új szónak 's mennyi időnek kell eltelti, míg, például, egy tengeri regényt Coopertől vagy Marryattól hiven 's hazánkfianak érthetőleg lefordithassunk ('s ez köztünk legyen mondva, alig lesz meg előbb, mint midőn már egy jó ideig tengeri erőnk 's életünk is lesz.) De épen azért, mivel ennyi új szóra van szükségünk, az új szavak' csinálása, 's használása a' legnagyobb vigyázatot kívánja meg. 'S mivel az írók' nagy seregében mindig találkozik egy ket viszketeges,

„Ki mindig új szót fúr, farag

A' leghelyesbet százfelé csigázza,“

's ki akkor véli munkáját legjobban írottának, ha benne minden válogatás vagy szinte szükség nélkül is, a' jobb izlésnek 's kivált az érthetőségnek boszontására új szavak pezsegetnek, — a' gondos íróknak legalább azon kell lenniök, hogy írásait szükség nélkül 's szer felett új szavakkal ne nehezítsék 's különösen a' már félig felkapott új szavak helyett nyomos ok nélkül újat ne kezdjenek. Részemről — noha egy helyes új szó' alkotásának érdemét elismerem, 's annak e' nézetből szerzője lenni, épen nem átalnék — sokkal szívesebben élek más által alkotott 's már többször használt új szóval; mert a' szócsinálás' dicsőségénél inkább ohajtom azt, miért mindenikünk ír, — a' megértetést, mit sokkal jobban elérhetek egy már kész, ismert, mint egy vadon új 's újsága miatt az olvasót megakasztó szóval. Ezt természetesen a' nem szorosan tudományos nyelvről kívánom leginkább értetni. Általamegyek most némelly új szavak' vizsgálatára, mellyek részint mint szükségtelenek, részint mint helytelen alkatúak előttem feltűntek.

Külhon, külhoni.

Hon = Heimath. Ez a' honnak első, valódi értelme; innen a' „honn vagyok“ szólás, mi az előbbi magyarázatot erősíti. A' honnak másod értelme ország, tartomány, mivel azon föld, melly bizonyos népnek hon-a, országot képez. Innen angol-hon, német-hon, türhetők; mert a' szónak első része (angol, német) a' másik szó' törzsökös értelmével (hon = Heimath) semmi ütközésbe nem jő. Így fonákság nélkül mondhatom: angolhonban, az az: angolok' honában, hazájában voltam; de mily képtelenség a' kül-hon 's külhoni! Itt az első rész (kül) tökéletes ellentétben van a' második résznek (hon = Heimath) törzsökös értelmével, 's ez az, mi a' honnak másod értelmét (ország) a' józan újítás' elve szerint használatni tiltja. A' külhon nem egyéb mint külbel, kicsinnagy stb., egy magát megsemmisítő szó. 'S e' felett szükségünk sincs reá: külföld, külsország már megvannak, mit a' német az egy Ausland-dal elégnék tart ki-fejezni. Vagy mért nem csinálunk külhazát? külhazait is? végre legalább annyira vinnők a' dolgot, hogy senki sem tudhatná voltaképen, benn vagyunk-e a' hazában vagy künn? 'S már ezt azután tökélynek lehetne mondani! — Ez a' bűnös eredetű szó Figyelmezőnk' egyik számába is belopózott; protestálok ellene! — Azonban si volet usus; de úgy vélem most volt ideje nyelvünket egy görestől 's iroinkat egy kis grammaticai bűntől megmenteni.

Ló-vete.

A' mi eleinte ló-futtatás volt, az utóbb ló-verseny lón, igen helyesen; mert a' futtatásban eredetileg nincs meg a' minek tulajdonképen meglenni kellene, 's mi a' versenyben tökéletesen feltalál-tatik, 's e' szó nem is új; mert e' mondás: versen't futni, régiebb divatra mutat. E' szót magok a' verseny' alapítói 's intézői, — tehát a' legilletőbb bírák — vették fel 's hozták divathá 's a' közön-ség rajta megnyugodott, egész a' jelen évig, mid-
dön egy író hazánkfianak talán hevertében eszébe jutott, hogy azt lövete'nek nevezze. A' szóra, mint a' mondottakból kitűnik, semmi szükség nem vala, 's a' verseny' intézői' ellenében, kik bizonyosan mind elég izléssel, mind józansággal bírnak intézetők' ne-vét örök szó-csereberéléssel caractertelenné nem tenni — a' lövete' szerzője alig fogja szülőltét nagyra nevelhetni, 's így a' szó említést sem érdemelne, ha kettős hibában nem sinlenék. A' vete tudniillik már maga szerencsétlen újítás, mi-
után a' helyesebb, mert nem két értelmű, vetély

(= aemulatio, = Wetteifer, Wettstreit, 's onnan vetély-társ) már régebben létezik. 'S ezt az ana-logia is igazolja: mint vizzály vizzálkodikhoz, úgy áll vetély a' vetélkedikhez. Mondanak ugyan vete-kedik-et is; de a' vetély mellett a' vete épen nem látszik főnévül ajálhatónak.

Módor = Monór.

A' Manier eleinte modornak nevezteték, utóbb monornak bérmlák. Én ebben semmi nyere-séget nem látok. A' modort már valamennyire meg-szoktuk 's a' meghonosult módból magyarázatlanul is képesek vagyunk értelmét gyanítani, midőn a' monor az egészen idegen Manier-ra emlékeztet, 's a' nyelvet megzavarja; mert a' monyorú = mo-norú = ovalis szónak értelmétől egészen elüt. Ez is a' szerencsétlen javítások közé számíthatatik.

Szipa.

A' szipa eddig banya = Vettel értelemben volt ismeretes, az író fiatalság most cigarro helyett akarja használni. A' szipa még a' szipákol-ra is emlékeztet, mi annyit tesz, mint sürűen 's egé-szen e' disztelen foglalatosság' gyönyöreibe me-rülve tobákolni. A' szipákolás épen az a' tobáko-lásban, mi a' pöfékelés a' dohányzásban. A' pö-fékel szó mindig egy pöhos csattanó képü korcs-márosra vagy hentesre emlékeztet, ki terebélyes-ségének egész commoditásával eregeti a' kábító füs-töt; a' szipákolást ellenben csak úgy képzelhetem, ha egy pislogó vén németet gondolok hozzá, ki orra' tömésében egész a' fáradhatatlanságig fog-lalatos. 'S nevezzük most már a' szép, karesu, ci-garrót szipának! Havannah' minden fűszerei boszút kiáltanak. Igaz, ugyan, hogy a' magyar, lúgozott cigarrók határtalanul rosszak; de hát minek nevez-tük szipának? a' név rontotta meg izeiket. Tréfán kívül — e' helyett más szót kellene csinálnunk; talán szivar? mivel szivárogya jő fel benne a' füst. De ha megmarad is az idegen cigarro név, nem veszünk vele: a' szipánál minden esetre kel-lemesb.

Nok, nők, nek.

Ez idomtalan szóképzőnek azon kárhozatos sze-rencséje van, hogy mindenre alkalmasnak látszik 's alig van író, kinek lelkiismerete e' részben tisztán maradt volna; még a' legmértékletesebb életű is csinált vagy egy nok-nök-nek-es szócskát, 's ha észre nem jövünk, ma holnap felveri a' gaz nyelvünk' egész kertét 's alig lesz egyéb mit hallani a'-nokoknak és-nekeknek-en kívül. Midőn azon-ban ezen óriás' megdöntésére indulok, kérésre

kell forditanom a' dolgot íróinkhoz, méltóztassanak a' szegény magyarnak halló érzékei iránt ki-mélettel lenni, 's a' mennyire gyenge tehetségökben áll, a'-nokok-nökök és-nekek szaporításától magokat megtartóztatni. Tót atyáinkfiai különben is el akarják tőlünk ezen képző eredetiségét vitatni, adjuk oda a' béke' szerelméért, 's ha kívánják, egész seregestül. — Vannak ugyan néhány jól alkotott szavaink; de minek a' sok járulnok, gyakornok 's mindig csak n o k? Őseinket sokban kár-hoztatjuk; de ebben legalább jobb ízlésük volt. Szijártó (ó), gombkötő (ő), asztalos (os), kertész (ész), kádár (ár), szatócs (ócs), takács (ács) stb. hányféle szóképző az egy n o k helyett, 's mi ez egynek rútságába szerettünk úgy belé! 'S még egyet ne feledjünk! A' n o k végzet nem szenvedő, hanem cselekvő értelmű, 's a' küldnök például (ha jó volna) csak küldőt ('s ez mennyivel szebb) 's nem küldött-et jelenthetne. A' nok-nök-nek ellenképzője az oncz-öncz-encz-nek (védencz), mely szenvedő értelmű.

Vörösmarty.

Literaturai mozgalmak.

— Gévay Antal, Győr vmegyei tbiró, m. t. t. lev. tag 's a' bécsi cs. udv. könyvtárnál alór, történeti literatúránk' javára kívánván fordítani helyzete' kedvező viszonyait, több, a' török-magyar kort illető, historiai tanuirományokat kíván, eredetiökből, egymás után sajtó alá bocsátani; 's e' gyűjteményét — melynek azonban minden egyes darabjai külön álló füzeteket képeznek, hogy ne-talan másoknak is majd következendő hasonló köz-léseik ezekhez szövetkezvén, kiki azokat saját ki-vánsága v. rendszere szerint sorozhassa — két illy oklevél' kiadásával kezdi: u. m. 1. Az 1627dik évi szeptember' 13dikán költ szönyi békekötés' cik-kelyei, deákul, magyarul és törökül. Bécsben, Strauss Antal' özvegye' bet. 1837. VI és 24 l. nagy 8rétben (az előszó június' 24. költ). 2. Az 1625diki május' 26dikán költ gyarmati békekötés' cikke-lyei, deákul, magyarul és törökül. Bécsben, u. ott. VI és 20 l. n8r. (Előszava július' 24káról). A' ve-linre igen ékesen nyomtatott, 's szép boritekbá kö-tött egyegy füzet' ára helyben (Strauss' özv.) nem több 24 jó krajczárnál. Tudósaink' részvétele, ohajtjuk, adjon a' tisztelt hazafinak kedvet nem csak ezeknek, de általában a' török-magyar tör-

ténetek' 's viszonyok' bővebb ismertetéséhez: mire nagyobb készűtséggel alig birt eddig, és bir közü-lünk valaki, Gévaynál.

A' vidéki literatura nálunk folyvást jelentőbb lesz. E' héten ismét három felől vettünk küldemé-nyeket, 's egy vagy más tekintetben mind figye-lemre méltókat; t. i.

Thalia. Eredeti színművek' gyűjteménye, Ko-vács Pál által. Harmadik kötet. Győrött, 1837. Streibig Lipold' könyvny. intézetében. n. 12ben 326 lap. Tartalma: 1. Éva asszony' unokája, vígj. 3 felv. 2. Nők' köztársasága, bohózat 3 felv. 3. Az elbűvöltek, vígj. 2 felv. 4. Legjobb orvos a' házasság, vígj. 1 felv.

Parthenon. Kiadja a' sárospataki magyar társa-ság. Szerkesztő Ormós László. II (kötet). S. Pa-takon, nyomt. Nádaskay András, 1837. 16r. 243 l. Almanach-képen, díszes kötéssel. Tartalma dalok, balladák, hősköltemény, színművek, beszélek.

Külföldi regénytár, a' legkedveltebb idegen új írók' munkáiból. Második kötet: Frock Jonathán, Zschokke után ifj. Gyergyai Ferencz; Oroszlán-mátka, Isidor után Szende Kálmán. Kolosvár 1837. n8r. 215 l. Ára 1 ft. 20 kr.

5dik számbeli közlésünket pótlólag említjük, hogy július hónapi orvosi avató-értekezést még ti-zet vettünk, 's köztök két magyart: u. m. 1. Ér-tekezés a' pokolvarról, melyet az Ungh' vize' mentében honilag uralkodó nyavalya' (képében) észre vett, néhány jelesebb esetivel világositva közre bocsát Ló stájner György Lajos. Budán Bagó' bet. n8r. 22 l. Érdekes közlemény hazánk' tájkör-ismeretéhez. — 2. A' nőnem, élet- és kör-tani tekintetben. Irta Kóbori Marussi István, szülész. 1837. Budán, ny. Bagó. n8r. 55. Ismét egy, orv. literatúránkat kiegészítő monographia. — Tizennégy közt ekképen öt magyar levén, ezek' aránya júliusra több egy harmadánál.

A' mult héten jelent meg a' majdnem rend sze-rint egy évnegyeddel késedelmező Tudományos Gyűjtemény' V. és VI. kötete, egyszerre. Azok több érdekest nyújtanak, melyekről legközelebb néhány szót.

— Sajtó alatt: Pécssett, a' lyceum' inté-zetében: A' magyar nevelőket vezető mód a' számvetés' tudományában. A' tanítók' 's nevelők' könnyebbségökre. . . Mendlik János pécsi prof. által.

 Jelentjük, hogy az ATHENAEUM 's FIGYELMEZŐ' második félévé' tel-jes példányaival még szolgálhatunk.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

Második félév.

Pesten, augusztus' 22. 1837.

8. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Szépliteratura. Kazinczy' eredeti poetai munkái (*D. Scheder F.*), 113. sz. Mathematicai tudományok. Györy' felsőbb analysisa, 122. sz. Vegyesek. Perlaky' történeti adatai (*Barra*), 125. sz. Literaturai mozgalmak, 128. sz.

MAGYAR LITERATURA.

Szépliteratura.

- 1) *Kazinczy Ferencz' eredeti munkái. A m. t. t. megbízásából összeszedék Bajza és Scheder. Első kötet: Kazinczy Ferencz' eredeti poetai munkái. Budán, a' m. kir. egyetem' bet. 1836. n12r. XIX és 305 lap. Kötve postapap. 1 ft. 36 kr., köz. pap. 1 ft. 12 kr. cp.*

A' Kazinczy' kéziratái' átnézésével, 's utóbb azoknak sajtó alá egyengetésével megbízott academiai tagok, kiket a' czímlap nevez, hivatalos tudósításokban többi közt így szólnak:

„Minekutána a' t. társaság egybeállása' kezdetében grammaticai és orthographiai principumokat állapít meg, műszavak' fordítása és összegyűjtése iránt gondoskodik, szótárt készít: nyilvánosan és tettel látszik jelenteni, hogy a' nyelvet úgy tekinti, mint alapját és talpkövét azon nagy alkotmánynak, melly nemzeti literatura névvel neveztetik, 's mellynek fundamentumaiból leendő felépítése, a' lehető legnagyobb ragyogásig vitele, azon fő és utolsó cél, miért a' t. társaság összeállott; 's tagjai meg vagynak győződve a' felől, hogy míg a' grammaticai rendszabá-

sok határozott 's dönthetetlen elvekre nem alapítatnak, míg lexicographiánk szűk, és ingotag magyarázatokkal teljes; 's végre, a' mit legelőbb kellett vala említeni, stiliticánk feszes, csinatlan, 's hibátlansággal nem ajánlkozik: addig az utolsó, legfőbb célis, a' tudomány, sok tévesztő homály' és bizonytalanság' veszedelmei között ingadoz, 's terjesztése is kevés foganatú lehet; mert darabos nyelvű 's ízlés nélkül készült, bár sok tudománnyal megrakott, munka legfelebb a' tudósok' figyelmét szokta magára vonni: de a' nagy publicum' olvasó asztaláig nem hat el, és így életbe nem megyen által. Illy szempontokból nézván a' t. társaság a' nyelvet 's annak művelődési körét, szükségtelen volna vitatni ezen elismert igazságokat: hogy literaturáról csak ott lehet 's szabad beszélni, hol sok, grammaticai hibátlansággal, ízléssel kikészült nyelvű munka és író van, hogy a' classicitas' nevéhez egy fő, el nem mulasztható postulatum a' logica' törvényein alapult stiliticai pontosság és csin; következőleg, hogy mindenhol, de serdülő nyelvű népnél leginkább, tömérdek érdemeket szerez magának, 's a' literatura' épületéhez egyenesen az alap-

köveket rakja le azon író, ki nagy részét figyelmének a' nyelvre fordítja.

Ha hazánk' tudományos állására vetjük szemeinket, szerényen kell megvallanunk, hogy literaturánk serdülő korát éli, mert a' nyelvbéli kérdések még csak most kezdik az írók' többsége' figyelmét magokra vonni. Olly munkáink, mellyek a' tiszta ízlésű és gondolkodó philologust kielégítenék, kevés számúak; íróink pedig, kiknek a' sors az imént érdeklett nyelvbéli tökélyeknél fogva ragyogást engedett, még kevesebbek.

Tekintetes társaság! Ha ezen keveseket méltó tekintetbe vesszük, ki tűnhetik inkább szemünkbe, mint az, kinek munkái' kiadásáról e' helyt véleményt adni megbizattunk? Hányan jutottak el magyar íróink közül azon izlésre és csínra a' nyelvben, azon művészi könnyűségre és classica színre, melly Kazinczy Ferencz' verses és prosai dolgozásain mindenütt látható. Tisztelet a' magyar nemzet' minden jelesebb íróinak, érdemeket csak rágalom akarhatná kisebbiteni: de azt mindenkinek sértése nélkül meggyónhatjuk, hogy még alig van egykét magyar író, kinek prosája a' tökélynek azon pontjára hágott volna, mellyre Kazinczyé. Tudva van a' tek. társaság' csaknem mindenik tagja előtt, hogy a' dicső férfúnak ezen érdeme félszázadi fáradozások' resultatuma; tudva van az is, hogy a' kik mai nap nyelvcsin' és tisztaság' tekintetében legtöbb figyelmet érdemlenek, e' sok hállára méltó elhúnyt' vállain emelkedtenek's emelkednek föl. Kazinczynak dolgozásai stilisticai tekintetben nem csak ma igen nagy becsűek, hanem sok időre azok fognak maradni, 's korunkban az írók közt is sokan tehetik az ő munkáit haszonnal, 's fogják is tenni, studiumokká.

Illy állások lévén e' dolgozásoknak a' magyar literaturában, véleményünk és ohajtásunk az: méltóztatnék a' tekintetes társaság e' dolgozások' ügyét pártfogása alá venni 's kérni méltóságos előlülőinket, hogy azt a' tek. igazgató tanács elébe terjesztvén, ott olly határozást eszközzenének ki, melly szerint a' munkák' kiadásához az elhúnyt' minden közre bocsátható dolgozásai felvételnének stb." —

Kik literaturánk', különösen pedig az utolsó félszázadi fejlődések' 's hatások' történetiben jártasok, 's egyszersmind annak jelen szükségait is ösmerik, örömmel fogták annak idejé-

ben megtudni, hogy az academia Kazinczy' eredeti munkái' kiadatását csakugyan elhatározta. Mert azok nem a' historiáé magáé, mint sok jeles, és a' magok' korában nagy befolyásu íróké, nálunk és másutt; hanem még folyvást az életé, folyvást hatók 's részint még inkább, mint midőn készültek, a' meny nyiben ez az ivadék fogékonyabb ezen koszorús író' szépségei', kifejtettebb, tanítmányai' felfogására. Igenis, új életre fognak most Kazinczynak, ötven év óta, külön gyűjteményinkben elszórt, 's a' közönségre nézve nagy részt már most eltemetett, különmemű dolgozatai, derülni; 's még sokat fog e' kor benők gyönyörködni, sokat belőlök tanulni, izlése tisztulni folyvást, 's megszilárdulni azon a' pályán, mellyen e' nyelv olly dicsően indult ragyogni minden más europai társa mellett.

Kazinczy nem volt teremő lélek; művei nem a' lángelme' merész szüleményei: ő nem rakta meg azokat gondolatokkal, képekkel, mellyek újsággal meglepők, nagyságra álmétkodtatók. Hanem talentum vala nagy és ritka, melly rendkívüli fogékonyasággal 's képzekenységgel felruházva, arra volt küldetve, hogy új formák' teremője legyen a' nyelvben, 's a' poetai 's prosai előadást művészetté emelje. Kazinczy' szellemi élete nincsen még megírva, 's nem lesz 's nem lehet előbb, mint midőn azon gyűjteményt — mellynek első kötete a' közönség' kezében van, a' második sajtó alatt — befejezve, 's levelezéseit, célirányosan szerkesztve, birni fogjuk; 's akkor az állítás, melly a' beavatotaknak most is egyhangu vallomása, fölülte leszen minden kétségnek.

Tekintsük itt első kötetét eredeti munkáinak, a' poetaiakat, 's menjünk végig számos lapjain. Mindenek előtt az a' ritka gazdagság tűnik itt fel a' formákban, 's a' tárgy' és hang' különfélesége. Az első könyv adja a' dalokat és ódákat. Az áldozó (5. l.), Tusakodás, (35. l.), A' hit' szava (37. l.) legszebb példányai az antik ódastilusnak, értem a' képes beszéd' e' nemét, az egyszerű gondolatmenetelt 's philosophusi nyugalommal felolvasd érzést, melly a' classica poesis' embezeit bélyegzi, és semmi iskola által eléggé nem tanulthatatik. Bor mellett (12. l.), Zellihez (14. l.), Minnyihez (24. l.) dalok per eminentiam, minden cifrazat 's követelés nélküliek, érzékenyek, könnyűek: ugy igazán

énekelni valók. A' 16—23 lapokon állók a' sonnett' korláti közt is, melly formát ő hozta át az olaszoktól, szabadon mozognak, de ékebben, de kényesben, kaczérsággal ugyan, de a' szépség' kaczérságával. Az a' kötés' napja, Az ő képe, A' sajka: melly gazdag, melly sajátságos báju kis festmények! A' sonnettel némileg rokon az a' — mennyire emlékezem — általa talált forma, mellyet ő maga ritornell néven nevezett, de az olasz ritornellókhoz egyébre alig hasonlít, mint hogy három sorú versszakokból áll; de itt állandó a' szakok' hármas száma, a' hendecasyllabus, 's az első és harmadik sor' rímélése. Ezekben is megvan jobbára az epigrammai fordulat, vagy folytonos ellentételek. A' Tisztulás' innepében (30. l.) hymnusi hangot veszen fel költőnk' ódája, a' Szabad Erdélyben (33. l.) dithyrambi tüzet és mozgalmat. — A' Tavaszhoz címzett dal (9. l.) 1787ből, a' kezdő' darabosságaival, talán inkább illet volna egy pótolék-kötetbe; az „Ajánlás“ pedig, ha csakugyan Kazinczyé, igen hasonlatlan minden egyéb műveihez, mellyeket világos gondolat-folyam, 's kifejezés' correctsége bélyegeznek.

A' második könyvben vegyesek állanak; néhány elegia, köztök literatúránk' legszebbjei: A' boldog alkony, Vajda-Hunyad, Dédacs stb. (51—53. l.); Gibárt és Irma, amaz ismeretes verseny' következtetésében született rege, szerb modorban, ennek egyszerűségével bír, de egyhangúságával is; továbbá némelly didacticumok; azok a' csinos, többnyire szélsőes devisek „Csemegékre“ (66 's köv. l.); a' Nyírliget (69. l.) és Történet (76. l.) című, vidám, könnyű beszélykék; 's néhány csipősség.

A' harmadik könyv adja költőnk' „epigrammait görög értelemben“. Ki ne ismerné, ki ne szeretné e' mindannyi ragyogó gyöngyeit, e' mindannyi illatozó virágait literatúránknak; mellyek' olvastában a' görög Parnassuson képzeljük magunkat, a' görög anthologia' legszerencsésb hangjait véljük hallani; de mellyeket abban hiában keresnénk. Azok a' görög Musa' kebelén serdült költő' eredeti szüleményei; 's mi azokat büszkén nevezhetjük mieinknek.

A' negyedik könyv, az 1811ben, a' magyar Boethiát annyira fellázított Tövis- és virágokat adja, az ötödik, későbbben készült, hason hangu és irányu költeménykéket „Új

tövis- és virágok“ cízzel. Kazinczy sokak előtt nagyobb költő volt volna, ha tövistelen virágokat ad; de az ő dicsőségének nem legkisebb része az, hogy magát az ügyért feláldozni nem vonakodott.

Korholtnai nehéz, de nehéz korholni is. Úgy de

Szülőm Róma! — 's ezért vesztani 's veszni nem az.

V. könyv, 141. l.

Az ál istenek' szolgálátát el kelle törteni, hogy az új iskola' temploma emelkedhessék. Kazinczy' satyrai ere sehol nem ragyog inkább, 's epigrammai csipőssége sehol nem étehetőbb mint e' két könyvben; ő nekünk Juvenálisunk 's Martiálunk egyszersmind, t. i. erőre, szellemre; mert a' forma egészen saját övé. Békáitól az orthológ sereg epilepticus görcsöket kapott; Németszág 's Anglia, a' fordíthatatlannak tökéletlen fordításában is, felfogta a' darab' érdemét. 'S mi mélyek, 's melly saját kecsűek azok a' poetai arczképek: 's milly utól nem ért valóságuk az idegen individualítások' másolatai, az a' Fábchich (126. l.), Baróti Szabó (130. l.), Zrínyi (149. l.) 's több, miket magyarázni nem akarunk. Ha Kazinczy soha ama' görög epigrammait nem írja, ha soha epistoláit nem, e' két könyvével helyet fog a' classicus költők' sorában.

Epistoláit; könnyen mondtuk kia' szót, de midőn a' VI. könyvet forgatjuk, kételkedünk, vajjon ne ennek adjuk-e a' koszorút? Ennek már azért is? hogy, midőn egyebekben méltó vetélytársai akadtak, e' nemben felettök áll minden másoknak. T. i. a' költés' e' vegyes neme a' mult században 's a' folyónak első néhány lustrumában kedves volt poetáink előtt; 's nincs egy is francia 's latin iskolánkból, ki nagyobb kisebb szeretettel ne dolgozott volna benne. De azok az epistolák többeknél csak bizonyos személyhez intézett poetai, többször nem-poetai digressiók voltak, sok szó' árjaival; vagy elegiák inkább; vagy philosophálások, azon kölcsönös viszony' kifejezése nélkül, mellynek a' levél' írója 's vevője közt lenni, vagy legalább képzeltetni kell, hogy a' költemény epistola legyen. Egyes, nagyszépségű műveket adtak e' nemben Berzsenyi, Kis, Szemere, Vitkovics és Horvát Endre; de ezek közül is némellyek, kiemelkedvén az epistolai természet' köréből, kelletnél inkább részesülnek a' poetai elemekben; némellyek ismét kelletnél in-

kább mulatnak a' levél' prósaiságában, 's individualis részleteikkel csökkentik az érdeket, mellynek mégis mindenkor poetainak kell lenni. Kazinczy az, ki e' kétféle természetet, hangban és tárgyban, a' legtökéletesebben összesítette. Horázi termékeny philosophia, francia könnyűség és csín, német mély érzet, és saját társi viszonyaink és formáink' költőileg magosított képe alkotják a' Kazinczy' poetai epistoláját. 'S ennek nincs neme, mellyre a' nyolczvan 's néhány lapon példát és példányt ne lelnénk. Nehéz lenne a' sokféleből a' legszebbeket kijelelni, hol mindenik olly szép saját nemében. Milly élénk érdeket tud a' lehelni a' természetöknél fogva olly száraz poetikai és literaria-historiai elméletekbe a' Berzsényihez címzett epistolában (189. l.); mennyi só és csipősség, epe nélkül, a' Vitkovicshez írt, annyira elhirhadt levélben (198. l.), melly bármely literatura' legjobb satyráinak méltó társa lehetne, 's első vete üszköt a' transtibiscanus rendszeres izlésrontás' ólailiba. 'S ha az a' morál, mellyet a' gróf Dessewffy Józsefhez szólóban (224. l.) hirdet, nem lehet, 's ma már legkevesebbé, lehet mindenikünk' morálja; nem vagyunk-e kénytelenek elismerni a' sok oldali élettudományt 's ritka ügyességet illy száraz, 's felette contro-versus tárgyat személyesítések, szökdellések, 's egy bizonyos 'graceful negligence' által a' poetai 's egyszersmind leveli előadás' határaiha bevonni? De semmi sem szebb és szívre hatóbb, Kazinczy' azon költői leveleinél, melyekben házi 's emberi 's baráti viszonyai szóltatják meg! Illyen az Arcashoz írott (207. l.), hol szerény mezei lakja' örömeit festi, a' Helmecczynek szóló (209. l.), hol első fia felett mondja el áldásait; ilyenek a' Vidához 's Buczyhoz írtak (217, 220. l.), melyekben annyi melegséggel emlékezik vissza a' barátjai' köreiből élt örömekre, ezeket olly kérésletlen, egyszerű, de megkapó ecsettel festi ki. 'S milly jötevő szelleme a' vigasztaló philosophiának leng a' Nagy Gáborhoz írottban (211. l.), kinek egy nagy égés semmivé tette sok éveken által annyi költséggel 's szeretettel gyűjtött tudományi 's művészeti kincseit; 's a' gróf Kornis Mihálynak szólóban (237. l.), midőn ez, szeretett atyját veszté el. 'S melyet rég kell vala említenem, az akkor tizenhárom évű Wesselényi Miklóshoz intézettben (179. l.), milly gravis tanítások' súlya van a'

pedestris Musa' minden kecséibe burkolva! Az különbözteti meg Kazinczyt, az epistola-költőt, minden hazai 's legtöbb külső társaitól, 's iktatja egyenesen a' római, fölül nem haladt poeta mellé, hogy az ő epistolái tökéletesen, sajátos individualitásából, helyzeteiből, azokkal, kikhez ír, viszonyaiból, többnyire külső motivumokra, forrnak elő, 's olly szorosan azokhoz, 's épen azokhoz szólók, kikhez intézvék, hogy máshoz alig lehetnének; és mégis egyszersmind az egész világnak 's minden koroknak szólanak. Mert a' Berzsényihez írt egy örök aesthetikai lecke minden költőnek, a' „Vitkovicshez“ minden időkö' szűkmellű orthologjainak, a' „Nagyhoz és Kornishoz“ minden veszteséget szenvedőkhez, a' „Helmecczynek“ minden apához, a' „Wesselényinek“ minden magasabb születésű ifjához szól. Nem említék mindeneket, de említenem kell még a' legrégibbet Horváth Ádámmal (167. l.), hogy figyelmeztethessem, olvasóimat a' bele szőtt románczra, mellyet érzet, beszéd, az egyszersmind ó- és népszerű kifejezés a' legszebb magyar románcz-czá emel, ha t. i. a' románczban a' népi bélyeget, mint kell, megkívánjuk.

A' hetedik könyv két költeményt ad, prózában; egy elbeszélést: A' két levél, ismét az „Élet és Literatura“ által támasztott verseny' következtében született (1828ban), 's egy, két felvonású vígjátékot: „Az atlaczpapucs“ 1831ből, mellyhez egy lengyel darabból vette a' különben sem ismeretlen mesét, de alkotás, dialóg, irány — mint a' Magyarázatok közt (305. l.) maga mondja — egészen övéi. A' milly lankadtnak kell a' beszélt mondanunk, egyébiránt is első próbáját az éltes férfinak azon nemből; úgy a' vígjátékról, melly szinte elseje, hetvenkét évű korában, azt kell állítanunk, hogy nincs hivatás nélkül dolgozva; sőt mutatja, miképen Kazinczy, ha viszonyok és szükségek, ifjúságában, e' pályára vonák 's bátoríták vala, rajta szerencsével járdalhatott volna.

Magyarázatok rekesztik be a' kötetet; legtöbbnyire magától a' szerzőtől.

Mielőtt az ismertetést berekeszteném, költőnk' technicájára nézve kell egy rövid észrevételt tennem. Kazinczy helyenként enged magának szabadságokat mérték és rímbe, kész levén a' kifejezés' szépségének a' kisebb, technikai, szépséget feláldozni; a' mi szük-

ség' esetében bizonyosan szabad. De nem ritkán feláldozza — szükség nélkül is — a' technikai szépséget az elisio' kedvéért, melyet ő hozza be, a' régiek' példájára, poeticánkba. Vannak, kétség kívül, helyek, hol mintegy magától összefoly két ugyanazon hangzó; de ez minden esetre kivétel, nem szabály; 's e' kivétel, kell hogy szépséget eszközöljön, péld. egy türehtlen hiátust töröljön el, mert miért van szabály 's kivétel a' poetai formákban, mint szépség' kedvéért. Élénk vita folyt egy időben Kazinczy 's másfelül Kulcsár és Horváth Elek közt; 's ítéletem szerint mind két rész szélsőségeken töprenkedett. Az igazság itt is középett van; 's a' nem nagy idő eldöntötte gyakorlatban a' pert, melyet a' részint szenvedelmes 's költőnk' ellenei' részéről nem kis animositással folyt vita el nem döntött. T. i. újabb költőink' legjobbjai elidálják néha két ugyanazon hangzók' egyikét, de mindig rövideket csak; 's összevonnak két külön hangzót — szinte rövidet mindig — egybe, mi által egyfelül kényes hangzatu diphthongot nyernek; másfelül pedig, ezen, úgy is elég mássalhangzóval bíró, jelesen pedig mássalhangzón végződő szavakkal untig bővelkedő nyelvet, hangzók' kiszóktetésével keményebbé nem tészik.

— Főlebb egy merész szó sikamlott ki tolunkból, midőn classicitást említettünk. De valamint én azt írónknak tizenhat év óta folytonos tanulása után mondtam ki, úgy ohajtanám ne pusztá hangnak vétetni, hanem annak, a' mit a' szó jelent. Igenis, Kazinczyt classicus poetának hiszem, 's — a' prioritást tekintve — általában a' magyarok' első classicus írójának. Magyar poeta volt előtte, 's utána nagyobb; de művész előtte nem volt, nagyobb pedig utána sem. Gondolat és forma, rész és egész' arányos és szükséges egysége teszi a' classicitást; ehhez studium kell, és műgond, 's ezt a' műgondot csak ő ébresztette, azzal csak ő dolgozott. Művészethez úgy nem elég a' pusztá génie, mint szoborhoz nem a' pusztá márvány, legyen az bár a' legszebb is. Azt pedig mi a' lángelme által nyújtott anyagon — ha szabad így kifejeznünk magunkat — túl van, szerezni kell, 's szerezni studium' sok oldali studium, 's olly írók' studiuma által, kik szinte így dolgoztak, 's tetteik' mindenikéről számot szoktak adni magoknak. 'S ez a' sok oldali

készülettel, 's művészi öntudattal dolgozás nyomta Kazinczy' műveire a' classicitás' bélyegét; 's ezért, míg egyebek, más uton, csodálatni fogják magokat, ő tanultatni fog. Az ő poetai művei nem forognak 's nem is forogdanak a' sokaság' kezeiben, de közvetett, 's azért látatlan, lassu, de biztos hatások munkálódni fog akkor is még, midőn a' nagy publicum, munkáit már csak hírből ismerendi.

'S ezzel ki volna e' kötet' helyzete mutatva a' literaturában.

D. Schedel F.

Mathematicai tudományok.

- 1) *A' felsőbb analysis' elemei.* Irta Györy Sándor, földmérő, a' m. t. t. r. tagja. Első füzet. A' m. t. t. költségével. Budán, a' m. kir. egy. betűvel. 1836. Árétben 124 l. Kötve 1 ft. 30 kr. cp.

Györy Sándor íme elemeket ír. Méltán is, fogja mondani valaki, minekutána eddig a' felsőbb analysis tudósaink és tanítóink' nagyobb száma előtt terra incognita; 's ismeretlen tudományt elemeinél fogva kell kezdeni. Más valaki a' szerző' szándékát nem győzi dicsérni, mert történetből az analytica terjedtségmérés' dicséretét olvasta *). Mások meg mást gondolnak és mondanak. Mert rejtély gyanánt áll a' felsőbb analysis a' magyar literaturában — mint előzője talán egy tudományos korszaknak — de mellynek jelentését megérteni és másoknak megfejtteni csak beavatottnak adatott.

Arra, hogy a' szerző elemeket ad, ref. szükségesnek tartja megjegyezni, miképen az analysis' mezeje végtelen, birtokai, útjai, módjai majdnem számtalanok. 'S ki merné itt mondani, hogy mindent kimerített, habár igen számos köteteket írt volna is? Elemek tehát ezek a' tudomány' végtelenségét tekintve; nem elemek, ha csak hasznosabb és alkalmazhatóbb részeit tartjuk szem előtt. Úgy is közönséges a' panasz, hogy az anyag' szaporodásával napról napra nehezből az áttekintés és felfogás; minek következtében okos kiszédése és rendszerbe hozása a' hasznosnak valamint egyfelül szükséges, úgy másfelül a' tudomány' előmozdításában valódi érdem. Nálunk ezen általános érdemhez még az is járul, hogy a' tudományok' mezei általában parlagon hevervén, az, ki tudni vágyó ifjuságunk-

*) Tud. Gy. 1836. XI.

nak új utat nyit, tömérdek okozatok' első indítója lehet, és, ha reményink nem csálnak, lesz is. Így üdvözljük tehát Györy' analysisa' első fűzetét, 's ohajtjuk, hogy a' többiek' minél előbbi megjelentével siettetessék azon siker; melyet illy munkától biztosan várhatunk.

Ha a' szerző' szavait a' bevezetésben jól értjük, a' felsőbb analysis neki is az általános számvetés' (arithmetica universalis) ama' része, melly legközelebb változó mennyiségekkel foglalkozik. Ezen utóbbinak, azaz az általános számvetésnek részei pedig:

- 1) az elemi algebra;
- 2) a' függvények' (functiones) tudománya;
- 3) a' külzés-hánylás (calculus differentiarum);
- 4) a' külzelék-hánylás (calculus differentialis);
- 5) a' kapcsolati hánylás (calculus combinatorius).

Az elemi algebrát tudva levőnek teszi fel a' szerző, 's a' jelen fűzet mindjárt a' függvények' tudománya' első részét foglalja magában. Mindenek előtt függvényekről általában értekezik a' szerző. Értelemhatározások és felosztások után a' végtelen kicsiny és nagy-
nak vizsgálata következik; továbbá határozatlan kitételek, millyenek

$$\frac{0}{0}, \frac{\infty}{\infty}, 0 - 0, \infty - \infty \text{ stb.}$$

megfejtése, 's végre a' határszámvetés' elemei. A' számláló haladásokról cikkelyben teljes számuak a' megfejtő egyenletek. Az erre következő cikk: A' szorzalékokról (de factorialibus) analogiájánál fogva szépen következik az előbbire. Mert midőn a' számláló haladások' közönséges alakja:

$$a + (a + d) + (a + 2d) \dots + (a + (n-1)d)$$

a' szorzalékoké ez:

$$a(a + d)(a + 2d) \dots (a + (n-1)d).$$

Itt is, valamint a' mindjárt reá következőben, melly a' hatóságokat (facultates) azaz olly szorzalékokat, mellyekben

$$a = 1, \\ d = 1,$$

foglalja magában, a' haszonvehető, nem mindennapi alakok' száma teljes. A' felsőbb rangú számláló haladásokról cikkely' tartalma' előadása egyszerű szépségénél fogva megérdemli a' bővebb ismertetést. Legyen az 1ső rangú

haladás' közönséges tagja $f(n)$ és k a' külzése. Ennél fogva, minthogy algebrai ráviteles függvények' közönséges formája

$$f(x) = a_1 + a_2 x + a_3 x^2 + \dots$$

és 1ső rangú haladások' külzése állandó, lesz:

$$f(n) - f(n-1) = k$$

és

$$a_1 + a_2 n + a_3 n^2 + \dots$$

$$- [a_1 + a_2 (n-1) + a_3 (n-1)^2 + \dots] = k.$$

Innen továbbá:

$$\left. \begin{aligned} a_2 + 2a_3 n + \dots \\ - a_3 - 3a_4 n - \dots \end{aligned} \right\} = k.$$

Minthogy pedig k -ban nincs n , lesz:

$$a_3 = a_4 = a_5 = \dots = 0,$$

tehát:

$$a_2 = k,$$

és, ha már most megkülönböztetés végett az első rangú haladás' közönséges tagját így írjuk $f'(n)$, lesz végre:

$$f'(n) = a_1 + kn.$$

A' második rangú haladások' külzései 1ső rangú haladást képeznek, innen tehát, ha $f''(n)$ második rangú haladás' közönséges tagja:

$$f''(n) - f''(n-1) = a_4 + kn,$$

azaz:

$$\begin{aligned} \alpha_1 + \alpha_2 n + \alpha_3 n^2 + \dots \\ - [\alpha_1 + \alpha_2 (n-1) + \alpha_3 (n-1)^2 + \dots] = \alpha_4 + kn \end{aligned}$$

következőleg:

$$\left. \begin{aligned} \alpha_2 + 2\alpha_3 n + 3\alpha_4 n^2 + \dots \\ - \alpha_3 - 3\alpha_4 n - 6\alpha_5 n^2 - \dots \\ + \alpha_4 + 4\alpha_5 n + 10\alpha_6 n^2 + \dots \end{aligned} \right\} \alpha_4 + kn.$$

Ebből hasonlólag mint feljebb kitetszik, hogy

$$\alpha_4 = \alpha_5 = \dots = 0,$$

tehát:

$$\alpha_1 + kn = (\alpha_2 - \alpha_3) + 2\alpha_3 n,$$

azaz:

$$\begin{aligned} \alpha_2 - \alpha_3 &= a_1, \\ 2\alpha_3 &= k; \end{aligned}$$

vagyis:

$$\begin{aligned} \alpha_2 &= a_1 + \frac{1}{2} k, \\ \alpha_3 &= \frac{1}{2} k; \end{aligned}$$

's így:

$$f''(n) = \alpha_1 + (a_1 + \frac{1}{2} k) n + \frac{1}{2} kn^2,$$

's így tov. — Az alakított 3szög, 4szög... stb. sokszög és suvarszámok a' felsőbb rangú haladások' egyes esetei lévén, méltán mindjárt ezek után adatnak elő. Következik a' kétszaki oktatmány (theorema binomiale), melly-

ben a' szerző az összetevőket azon egyszerű észrevételnél fogva, hogy midőn

$$(a + b)^m = a^m + \alpha a^{m-1} b + \beta a^{m-2} b^2 \dots$$

egyszersmind:

$$(a + b)^{m+1} = a^{m+1} + (\alpha + 1) a^m b + (\alpha + \beta) a^{m-1} b^2 \dots$$

származtatja le. Alkalmazását sok példában mutatja, 's végre b helyett b + c, c helyett c + d - t tévén, a' sokszakuak' alakját hozza le. — A' sorzatokról cikelyben az összehajlás és szétterülés' jegyei teljesen, rendesen és világosan adatnak elő.

Ha ezen füzetéről a' többiekre következtetést húzni szabad, miről nem kételkedhetni, miután Györy analyticai tehetségeit ebben is már bőven 's a' hozzá értőkre nézve meglepőleg kimutatta, úgy a' magyar nemzet' tanuló és tudós része ezen nagy tudománnyal, és példás rövidséggel és világossággal írt munkának nagy mértékben örvendhet.

19.

Vegyesek.

1) *Történeti adatok költészeti toldalékkal. Perlaky David által. Pesten, 1837. Trattner-Károlyi nyomt. 80 l. 8r.*

Ott, hol a' literatura még bölcsőjében van, hol az olvasó közönség parányi, és csak érdekes elmémívek által nagyobbítható, szükséges néha a' critica' határain kívül eső dolgokról is szólni, 's olvasót és írórt (ha csak ugyan illyesek' szerzőit e' tisztes néven nevezni szabad) inteni, mitől ovakodjanak. Csak ezen elvből lehet szó a' jelen munkácsról is. Sajnos, hanem minden literaturában tapasztalt dolog, hogy annak kezdődésekor a' jó elmémívek' száma csekély, de hitványságoké annál nagyobb, mint a' mellyek egymást hátolva úgy tolongnak elő, mint gomba eső után. Sajnos e' jelenet azért, hogy a' munka' czíme, vagy tán könyvárosi hirdetémenyek' javasolásai után elindult olvasók keményen megcsalatván, szellemi vágyaiknak ezentúl inkább külföldi mint hazai munkákból elégítésére határozódnak. Így vagyunk a' jelen irattal is. Olvassuk a' czímet: *Történeti adatok*; a' történeti tárgyakban gyönyörködő azt gondolja, hogy itt valami hiteles forrásokból merített közleményeket talál tán a' carthagói hadról vagy a' francia zendületről,

tán a' várnai csatáról, vagy épen Ádám' magyarországról. Meghooztja a' könyvet — 's mit lel? anekdotákat, mellyekben sem elmésség, sem nevezetesség, sem olly vonás vagy árnyéklat, mellynek hatására számítani lehetne. Miért „Történeti adatok”? Mert ezen szerencsétlen mesék mind így kezdődnek: „Hadrián római császár stb., Cambyzes perzsa király stb., 1204ben a' Latinusok stb., II. Tiberius napkeleti császár stb. De miért adatok? miért nem inkább mesék, vagy ha való történet dolgok, 's ebben kell becsöknek állni, miért nem anekdoták? 'S ha tán a' szerző a' tudósságot abban helyheti, hogy Hadriánról, ama' világ b'iró (e' mellékszó a' *Hármas Historiából* van kölcsönözve) Nagy Sándorról, Alphonsról, II. Fülöpről stb. valamit tud, 's illy bámulatos tudományosságot akart jelen munkája' kiadása által hazánkban is terjesztetni: ugyan miért nem tekintett inkább a' száz meg száz német illynemű munkák' valamelyikébe, 's írt volna ki ezekből olyanokat, mikben legalább elmésség van, vagy valami érdek; miért nem írt össze olyakat, minők mintegy nyolcz évvel ez előtt megjelent illy tartalmu magyar munkában foglaltatnak. Ez a' pihenés' óráiban igen kedves olvasmány: de ezen úgy nevezett adatok komoly foglalkozást nem érdemelnek, szórakozásra pedig sokkal alkalmatlanabbak, mint akármilyen kalendáriom' elnyűtt anekdotái. Íme egy pár példány e' Történeti adatokból. Fölvidámitók: Habsburgi Rudolf császár előregedvén, ebédlesekör nem inasaival, hanem ezeknek feleségeikkel és leányaikkal udvaroltatott magának, hogy, ön mondása szerint, öregségében szívének fölvidulást szerezhessen. *Ruházatb'irálók*: Heliogabalus római császárnak mocskos tettei között e' következendőt, mint csak helybehagyhatót, sőt dicséretre méltót is említhetni. Ő, Romában egy asszonyi tanácsot állítván, tulajdon anyját abban elnöknévé tette, hogy tanácsnoknéival a' fejrészemélyek' ruházatjaikat rendükhöz képest megszabja és elintézzé.

Gróf Széchenyi István' honi tisztelőinek vannak e' Történeti adatok ajánlva. Nem foghatom meg miért, mi összefüggésből. Széchenyi ohajtja a' közértelmességet, ohajtják minden tisztelői: de e' Történeti adatok, ha még annyi Caligula, Heliogabalus 's egyéb zsarnokok' tetteivel (mert nagyobb részint ily-

lyen a' tartalom) halmoztatnának is, közértelemmességet ugyan terjeszteni képesek nem lennének. Egy alkalmas ABC-t, vagy imádságot irván, ezt bizonynyal inkább ajánlhatná Széchenyi' tisztelőinek.

Van e' gyűjteményben sok mindennapi regge: azért a' fönt járó és sokat ígérő előbeszédhez illő lett volna az adatok' sorát Aesopus' e' mindenféle ismeretes meséjével kezdeni: „egyszer egy nagy hegy vajadásában igen nyögött; mindenfelől összesereglettek, a' reménység szerint nagy szülemény' eléjöttének nézésére — a' nagy hegyből egy kis egér jött ki.“ Ezt szintugy lehetne Történeti adatok közé számlálni mint sokat e' gyűjteményből, mert Aesop csakugyan történeti személy: továbbá, hogy még történetibb kinézése legyen, lehetett volna így kezdeni: „Krisztus urunk' születése előtt több esztendőkkkel, mikor írának ennyibe meg ennyibe, volt Görögországban, különösen ennek Attica nevű tartományában egy hegy, Ossa's Pelionnál nagyobb, egy akkora forma, mekkorát Xerxes perzsiai híres király átfúratott stb.

Van a' könyvnek egy más része is költészeti toldalék cím alatt, melynek jelenteni kell, hogy a' roppant történet-buvár egyszersmind költő is. Hatféle tárgyat lelünk itt mértéktelen rímes, és dystichon formában. Im mutatványúl mind a' kettőből valami: Szülföldem: Te görög mázzal teljes büszkeség' remeke (Arcadia van érte) Fitogasd bárnalján számos kecseidet. Mint fényűző világ' fenlító gyermeke, 's kérkedve kurjongasd taps-örömeidet stb. Panasž és kérés Kazinczy' halálakor:

Óh! Te Sümegvárnak repkény koszorúsa Te is jöjj
'S e' nevezettekkel Himfy Te is keseregj!

Sirj! — ha Ti majd sirtok, mi sötét gyászlepleket
öltünk;

Mert vesztességünk hirtelen jajszavatok — —
Széchenyi, Széki, Fehér, Majláth, Mednyánszky,
De'sewffy

Horváth Endre, Török, Kölcsey, Bajza, Thaisz
Helmeczy, Toldy, Bugát, Döbrentei, Gáál Szemerével
Fáy, Czuczor, Schedel, Szenvey, Gyúrikovics.

Mi e' munkát nyelvtudományi tekintetben illeti: benne itt ott néhány új szó, a' különben aljas és egészen grammaticátlan előadáshoz olly visszasan állók mint új foltok összeringyolított köntöshöz. Igen szükséges volna,

hogy azon áldott otiumban, melynek sok társai közt Perlaky úr is részese, e' tárgyban is úgy valószínű az előszóban kitűzött jelszavát „Előbbre Előbbre“, hogy a' nyelv' grammaticáját megtanulná, mit írótól az olvasó közönség mint legelső szükségét méltó joggal megkívánhat.

Barra.

Literaturai mozgalmak.

— Most vesszszük Veszprémből a' tisztes öreg dr. Haiszler' therapiájának, melynek első és második kötete még 1801ben jelent meg, harmadik kötetét, illy czimmel: Haiszler György' orvosi munkája. Harmadik darab. A' gyermekkor' és nőnem' nyavalyáiról. Szammer Alajos' bet. 1837. 8r. 424 lap.

— Kassáról érkezett: Catholicismus politico-theologicus consideratus. Elucubravít Joannes Szécsy, AA. LL. et phil. dr., theol. prof. p. o. Werfer' bet. A' czimen 1836 áll. n. 8r. 961. Ára 1 ft. cp. Érintések inkább, 's hivatkozások, mint a' dolog' lényegébe bocsátkozó philosophiai értekezés. Egyébiránt a' szerző némelly újabb propagandistáktól különbözik abban, hogy alkuszik, közlet, különböztet; 's miket a' catholicismusról mond, a' Christus' fenséges tanítmánya' szelleméről, igenis, állanak.

— Observationes de herpete, eius complicationibus et remedio novo: Anthrakokali. Scripsit Josephus Pólya, M. Dr. L. R. civitatis Pest Physicus, nosoc. civ. medicus ord. ac soc. erud. Hung. membr. corr. Pest, 1837. Sumptibus C. A. Hartleben (Lipcsében nyomt. Hirschfeld) n8r. 136 l. Ugyan ez németül is:

— Jos. Pólya's Dr. ... Beobachtungen über die Flechte und ihre Verbindungen. Nach d. latein. Handschrift des Verfassers übers. von Dr. K. L. Sigmund. Leipzig, Hartlebens Verlagsexpedition. 1837. n8r. 160 l.

Bécsben megjelent: Ethnographisch-geographische Statistik des Königreichs Ungarn und dessen Nebenländer. Nach den neuesten und zuverlässigsten Quellen bearbeitet und herausgegeben von Ladislaus von Bielek, beeditem ung. Landes- und Gerichtsadvocaten, und mehrerer löbl. Gespanschaften Gerichtstafel-Beisitzer. Erster Band. Wien, 1837. gedr. bei Anton Benko. IV és 443 lap n8ban. 4 ft. cp. Az ajánlásba egy felette nagy nyomtatási hiba csúszott: der edlen „ungarischen“ Nation, „deutschen“ helyett. Hiszen nekünk magyarul írt volna e' szorgalmas hazánkfia.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkeztők:

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Második félév.

Pesten, augusztus' 29. 1837.

9. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Drámák. Árpád' ébredése, előjáték Vörösmartytól, (*D. S. F.*) 129. sz. Törvénytudomány. Themis, szerkeszti Szalay László, 136. sz. Történettudomány. A' gyarmati és szönyi békekötések, Gévaytól, 138. sz. Német literatura. Szépliteratura. Grün Anastasius 140. sz. Mosén, Wenzel, Herder, 142. sz. Bechstein, két Stöber, 143. sz. — Tudós társaságok, 144. sz.

MAGYAR LITERATURA.

Drámák.

- 3) *Árpád' ébredése. Előjáték a' pesti magyar színház' megnyitásának ünnepére. Irta Vörösmarty Mihál. Pest, 1837. Trattner - Károly's bet. n. 12r. 27. lap. Kötve 20 kr. c. p.*

A' sírszellem fölkelte az őszveért ezred évi álmából:

Te a' csatákon villámkard valál:
Sok ezernyi lelket küldél birtokomba,
'S én háladattal tartozám ezért,
Mit úgy reméltem legjobban leróni,
Ha hosszadalmas síri éj után
Néped' körébe hozlak, ébredőt.

Mulass míg lelked itt gyönyört talál;
De ha vissza vágyol hamvad' sátorába,
Szólíts nevedről, és én eljövök.

A' hon-alkotó fővezér' lelke eltelik örömmel:

Oh nemzet! oh hon! ismét látlak-e!
A' századoknak hosszú éjjelén,
Melly fogva tartá alvó lelkemet,
Csak rólad, és nevedről álmodám. —
Temetve voltunk a' föld' egy szögébe,
Töméntelen nép, egymásnak teher.
'S im élszakadt a' jobb rész, és dicsón
Végig csatázva terhes útjait,

Hont szerze, mellynek hódító nevére
Elsápadott a' megrettent világ. —
Óh élsz-e még hazám és nemzetem?
Dicsó-e még, mint hajdan volt, neved?
És tetteidnek híre hangzik-e,
A' merre nap van és ember lakik!
Üdvözllek oh hon! népem, üdvözllek. —
De melly komor csend vészen itt körül?
Mindenfelé a' roppant kóhalom,
Felhőbe nyúló házak, szálasabbak,
Mint nagy Magyarvár' fényes tornyai.
Csak embert nem találók! senki nem jó,
Csak egy magyar sem, a' ki elfogadjon!
Vagy tán csalódom? nem vagyok hazámban?
Nem a' Dunának árja harsog itt?
'S az nem Kelefmöld, és az ós Buda?
Vagy oh! — Hadúr ne adja érnem azt!
Bal végzet fordult ellened, hazám,
'S te nem vagy többé magyarok' hazája?
Minek születtem akkor én 's miért
Lettem jelessé nemzetem között?
Mért életemnek minden napjai,
E' hő kebelnek minden dobbanása,
Eremnek vére végső csepjeig,
Mért áldozának érted, oh hazám,
Ha elmulál és eltöröltétél!
Oh sír fogadj el, 's többé meg ne nyilj.

Itt fellép a' költő, ki lelke' ihletében ráismer-
vén a' nemzet' ősapjára, leborúl lábainál,

melly módjában a' bókolásnak megütközvén
a' vezér, szól a' költő:

Te félre ismersz engem, oh dicsó;
Nem embereknek hajlik térdem itt:
Előtted oh hon' 's nemzet' ős vezére,
Lelkem hajolt meg, 's szívem üdvözölt.
Oh melly sok gyász év óta vártalak.
Gúny, megvetés és fagyaloló hidegség
Voltak jutalmam; inség, és keserv
Vártak reám, 's én kértem életemet,
Olly kínosat bár, 's olly örömtelent,
Hosszúra nyúltni, csak hogy lássalak.
Most látlak ím, és annyi sérv után
Örömkönyűvel ázik el szemem.

Árpád.

A' halhatatlan istenekre mondom,
Ez a' fiú nem hírság' gyermeke.

Költő.

Oh drága ős, mióta elhagyál,
Mi véghetetlen, a' mit szenvedénk!
Nem szólok ellenségről; mert mi nemzet
Kerülte még el ellenség' vasát,
És lett dicsővé ellenségtelen!
Nem mondom a' belvillongás' dühét,
A' meghasonlás' ádáz szörnyeit:
Vér foly, mióta földön ember él,
'S a' népek' átka: drága honfivér
Füldője által ifjodhatni meg.
Mi elpazarlók vérünk' bíborát,
Szívünkbe vertünk öngyilkos vasat,
Hallatlanul — ön ellenségeinkért!
'S a' véren árult ifjodás helyett
Lassú halálnak mérge szállt reánk!

Árpád.

A' legszörnyebbet várom hallani:
Te nemzetemből irmagúl maradtál.

Költő.

Több mint gyanítod: mink elaljasodtunk.

Árpád.

Oh végtelenség, mért nem rejtessz el! —
Igen fiú! te eltaláltad a' szót:
Elaljasodni több mint a' halál.
'S ha volna szó, melly szellemet megöl:
Ez gyilkosabban mint az ég' haragja,
Megsemmisítné létem' elmeit.
De szólj, nyugodtan végig hallgatom
A' gyász regét, hogy tudjam, szánnom-e,
Vagy megtagadni kelljen véretem.

Költő.

Elaljasodtunk test, 's lélek szerint,
Mi nem hasonlók harczos őseinkhez:
Kik durva észszel bár, a' kor' nyomától
El nem maradtak: mink levetkezéink
A' harcz' fiát 's fegyvertelen kezünk
Nem nyúlá' műhöz, könyvhöz: szibbadott
Munkátlanul, míg más nemzetek,
A' harczot sem feledve, béke által
'S istenfiakhoz illő műveikkel

Lettek dicsővé a' világ felett.

'S a' szellem, oh a' mindig éber ór,
Melly bal szerencsén nőtt fel 's lőn erőssé,
Melly csüggedetlen látta volt Nikápolyt,
Mellyet le nem vert Várna és Rigó-tér,
Az végre megtört túnyaság miatt;
'S nem tudva, mit bűn merni, mit szabad,
Veszélybe vitte vakmerő fejét;
Vagy félt, egyenlőn nagytól és kicsintől,
'S mindent egy hitvány életért adott!

Árpád.

Nem, ezt a' népet én nem ismerem!

Költő.

'S ez élet álom volt, mellyben silány,
Rosz nemzedék kérődzék ősei'
Nagy tettein, 's fő érdemül bitorlá
Mások felett, hogy kiktől származott
'S olly mélyen elfajult, dicsőek voltak!
'S e' nép hívé, hogy még van istene,
Ki érte őrt áll, míg ő vétkezik.
'S az isten büntető haragra gyúlt:
Alunni hagyta őt egy századig: —
'S ott állt a' bálvány szív- 's lélektelen,
Az ősiségek' álorczáiban,
Nem látva, nem sejtítve a' csapást,
Melly nemzet-irtó kézből várt reá.
'S im a' hatalmas jött, és rá ütött:
Súlyos csapása megrázkodtatá
A' tompa bálványt; az feléledett,
Érezni kezdé elholt ízeit;
És fájt az élet a' zsibbadt tagoknak,
'S a' fájdalomban feljajdult a' száj,
Melly annyi évek óta néma volt.
De a' fájdalomban élet' hangja kelt,
'S az élet vissza kérte szellemét,
Azon merészt, melly a' gyász múlt után
A' rém jövővel szembe szállni kész.
Oh fejdelem, mi újra éledünk;
Buzogva küzdünk egy jobb életért,
Nem látva, nem segítve senkitől,
'S bár kis sikerrel, még sem csüggedezve;
De hőseink nem vérben fürdenek:
Ölelni készek embertársokat,
És tünni mindent szent hazájokért.
Köztünk is fenn van még Prometheus,
Kinek szívét az üldöző kajánság'
Kányái marják, mert szelíd vala
Embernek nézni embertársait.
'S ő óriási fájdalomában is
Olly törhetetlen most, mint valaha.
Oh hála, szent ős, hogy közénk jövel:
Felbátorodva új pályát nyitunk,
Élet- 's halálban hívek nagy nevedhez.

Melly valólag festi a' költő a' következő ke-
vés sorokban a' nemzeti dalnok' sorsát! Kér-
di Árpád; ki vagy te, a' ki nemzetem' vi-
szályit illy szívemészto lánggal rajzolod; mi-
re az:

Egy ingyen élő! így nevez sok ember;
 Ki dalba önti bűját, örömet,
 Mellyet hazája, 's élte nyujtanak.
 Ki félve érez minden örömet,
 De százszorozva minden bú' nyilat:
 Egy szenvedélytől égetett kebel,
 Melly életének csak felére jut,
 Másik felével nem magának él.

Változik a' scena; az új színház előtt va-
 gyunk; néptolongság, népöröm; a' bemenők
 közt azon napszámos is, ki tizennégy napi in-
 gyen munkájával kívánt a' magyar ügyhöz
 járulni:

Hah! mennyi csinos nép! csak menjetek
 Ti kényes asszonykák, és urfiak:
 Épen nem irigylem szép ruhátokat.
 Örüljete, vagy sírjátok ha tetszik;
 Mert úgy segéljen, én is azt teszem.
 Van még zsebemből is egy redves garas. *(míg
 zsebéből nagy bajjal vágja a' garasokat, a' kö-
 rül állók jó izűn nevetnek)*

Ho! hó! nevettek? csak nevéssetek.
 Ti pénzt adátok tán az épülethez;
 De én a' millyen czifrátlan vagyok,
 Ezen kezemmel, melly életmet ad,
 Két álló hétig hordtam a' követ,
 'S magam fizettem érte — örömet.
 'S nézzétek a' ház szép magasra nőtt.

Jő a' fejdelem-vezér is, a' költő által az új
 Pest' pompás utcáin vezettetve. Érdekesen
 magyarázza a' dal' fia az új hajlék' jelentését,
 melly előtt most megállanak:

Ez a' világ kicsinben, fejdelem:
 Itt láthatod meg, a' mint volt, vagyon;
 A' mint csatában, 's békén, házi körben
 Vagy köz helyen, tréfák, és gond között,
 Erényben, bűnben él, hal, és mozog.
 Feltűnnek itt a' jámbor és család;
 A' gyáva, 's bátor; aljas, és nemes,
 Ezer bohónak bős csordáival.
 Itt újra fellép a' holt dalia,
 A' rég csatázott harcok' hősei,
 Bölcsék, vezérek, és világbirók;
 'S kiket tapodnak, és kik eltapodnak,
 Gazdag, szegény, a' koldus és király,
 Itt újra élnek kínban és gyönyörben.
 De itt igazság ül a' thrónuson,
 'S mit ember, és sors véte zsarnokúl,
 Az szent egyenlőn vissza torlatik.
 Kudarczot vall itt a' fondor 's család:
 Arany borjú itt nem talál imádót;
 Repkényt az ész, kacajt nyer a' bohó;
 Utálat éri a' bűn' győzedelmét,
 'S a' szenvedő és megbukott erénynek
 Örök művészet nyújt fel koronát.

A' beszélők' szavait egy jelentéssel teli alle-
 góriai jelenet váltja fel. A' színész, mint

művészete' képviselője, rohan elő, az Irigy-
 ség, Résztvéltenség, Megvetés, Gúny, Rá-
 galom, Csáb, Kajánság, 's Éhhalál — mind
 annyi, a' színészt gyöttrő rémek — által ül-
 dőtetve. Itt az egész:

Színész nő.

Oh ég, ne hagyj el! irgalom, nagy ég! *(össze rogy)*
 Oh hagyj enyészni, küldd haláloamat,
 Csak hogy ne lássam e' szörnyű hadat.

Irigység.

Hah fényes inség, most porban heversz?
 Hányszor ragyogtál büszkén, mint királyné;
 Bíbor, 's szerencse foglaltak körül,
 'S a' nép, a' bősziált, ordítózva tőn
 Kevély fejedre drága koszorút,
 Mig én epében martam ajkimat.
 Hah! milly gyönyör látnom gyötrelmedet.
 Ne adjon a' sors jobb napot, mig élsz.

Résztvéltenség.

Segítnélek, de nem tudom, ki vagy.

Megvetés.

De én tudom jól, 's nem segítelek.
 Haszontalan, kóbor népsöpredék,
 Jobb veszsz, 's magadtól mentsd meg a' világot.

Gúny.

Ha még is, a' mit választott, magas
 Rendeltetését értené, igen!
 Másolni tudna embert és világot;
 De ments meg ég! őt látni, hallani.
 Négy kéz-láb jár a' természet, midőn
 Ő játszsza, 's boldog és boldogtalan
 Futásnak indul. Kontár, nem egyéb!

Rágalom.

Ne nyúlj hozzá; mert meggyaláztatol.
 Bűnben leledzik 's él, a' mekkora:
 Erénye színben, 's álarcában áll.

Csáb.

A' nőke szép, bár halvány, 's öltözetlen.
 Szép hölgy, ha vágyaim' szolgálja léssz,
 Én úri asztalt, fényt, 's ruhát adok.

Éhhalál.

Mind félre innen! ő enyém.
 Nem látjátok kékülni ajkait,
 Behamvadozni mind a' két szemét?
 Éhen haló! én angyalod vagyok.

Színész nő, *(könyörögve feltámaszkodik)*

Oh, hagyjatok! kímélet, irgalom!
 Én elhagytam az ősi ház' tüzét,
 A' kényt, nyugalmat 's könnyű életet;
 Testvér, rokonság megtagadnak engem,
 Ki szült, nem ismer többé, én anyám,
 'S atyám' haragja kísért álmaimban.
 'S mind ezt, művészet! érted szenvedem.

Rágalom.

Te elhagyád az ősi ház' tüzét?

'S művészetért? ha ha! csak hinni kell.
Te megszökél; mert renyhe, 's czéda vagy,
Hogy élj szilaj, rendetlen életet.

Színésznő.

A' mennyi hajszálam van, annyi baj,
Olly sok csapás ért. Egy percz' kedvezését
Száz kínos óra tette semmivé.

Résztvétlenség.

Mért nem kapálsz? a' föld jobban fizet.

Színésznő.

Mind e' bajok közt híven fáradék.
Csékély erőmet százszorozni kész
Szorgalmam, és buzgó hitem vala,
A' színvilágot, vágyaim' honát,
Bár áldozattal, nagyra vinni egykor.

Gúny.

De nem született rá. Nincs termeted,
Tüdőd silány, hangod rikácsoló,
'S magad tudatlan, és nagy bamba vagy:
Minek gyötörni itt is a' magyart?

Kajánság.

Rántsátok őt ki az oszlopok megől.
Mit tétovázatok még? Ó a' miénk.

De előlép Árpád, 's vissza riasztván a' rémhadat,
a' színésznőt védszárnyai alá veszi,
's a' furiák' dühének a' Résztvétlenséget adja
eledelül:

Hah itt vagy, undok, régi szörnyeteg!
Te minden jónak lassu sorvatagja,
Te átok a' serdülő érdemen,
'S a' hallgató dicsőségnek halál!

mint legveszedelmesb ellenségét, csirájában
öldöklőjét, minden jónak.

Nem szükség érdekelni, hogy a' költő,
Árpádban a' nemzetiséget akarta személyesíteni, melly első nagy munkája, a' honalkotás után, az idegenből fejlesztett polgárisodás által mind inkább hátra tolatott, 's öntudattal legalább, csak a' jelenkorban ébredéz. A' nemzetiség az, melly minden rossz lelkektől, 's a' rosszak' legrosszabbikától, az élő test' fenéjétől, melly a' Résztvétlenségben egy pár szóval olly jelentesen ábrázoltatott, fogja megmenteni a' hazát, 's a' hazai előmenetel' egyik nagy befolyásu eszközét: a' színművészetet. A' színésznő' felkiáltása rekeszsze be ismertetésünket:

Reménylek, és bízom nemzetem' szívében,
'S bú, gond között bár, vég leheltemig
Csak ezt kiáltom: éljen a' haza!

D. S. F.

Törvénytudomány.

- 2) *Themis, Értekezések a' jog' körében. Szerkeszté Szalay László, hites ügyvéd, 's magyar tudós társasági levelező tag. Első füzet. Pesten, Heckenast Gusztávnál, 1837. VI. és 92. l. 1 ft. c. p.*

A' tárgy szeretettel és tárgyismerettel szerkesztett gyűjtemény, mellynek első füzetét olvasóinkkal megismertetni szándékunk, tetemes hézagot pótol literatúránkban, mit sajnosan érezhetett a' törvénykedő közönség már csak azért is: mert más rokon facultások, mellyek különben sem annyi olvasóra nem tarthattak számot, sem olly közel érintkezésben nem látszottak lenni a' nemzetiséggel, mint a' törvénytudomány, már több év óta külön, még pedig minden figyelemre méltó időszaki írásokkal bírnak, vagy birtak legalább még csak minapában is.

Mind azok, kik nem holttetemet szeretnek látni a' jogtudományban, hanem ész' és igazság', kor- és körülmény-alakzatokban különféle kép nyilatkozó, de mindig élő, organicus egészet képző eszméit; nem különben azok is, kik a' külföld' törvénytárgyu folyóirásaival megharátkozván, ezeknek a' tudomány' egészére üdvös befolyásáról meggyőződtek, velünk együtt óhajtani fogják: hogy minél számosabb törvénytudós, kezét fogván a' jelen gyűjtemény' szerkesztőjével, új és termékeny irányt ügyekezzenek adni e' tudománynak. Sajnálatra méltó azon ügyvéd v. bíró, ki talán némi oldaltekintettel nagyterjedelmű gyakorlatára, ollyas vállalatokat, mint az itt szóban forgó, theoriákkal haszontalan bibelődéseknek mondana. „Mépriser la théorie, — ezek szavai egy mély gondolkozásu 's magát a' jog' mezején is kitüntetett férfinak — c'est avoir la prétention excessivement orgueilleuse d'agir sans savoir ce qu'on fait, et de parler sans savoir ce qu'on dit.“

„Ügyvéd.“ E' cikkelylyel nyitja meg gyűjteményét a' szerkesztő. Mind azon ügyész-

társaink, kik hivatásokról és hatáskörökről még többet és egyebet ohajtanak tudni, mint a' mit az 1471: 11, 1486: 69-ben, az 1723-diki törvényczikkelyekben, vagy épen a' „juridicum operatumban“ találhatnak, örömmel és meglepődéssel fogják olvasni e' cikkelyt, mellyet a' tárgy' minden oldalu megtekintése, az okoskodás' logikai szigorúsága, 's az előadás' férfiasága (angol forrásból merített itt a' szerkesztő) egyiránt ajánlanak. Mind azon vádakra, mellyek az ügyvédkar ellen hallattak, diadalmasan felel az értekező, 's d'Aguesseau cancellárnak e' szavaira hivatkozik: „Az ügyvédkar oly régi mint a' bíróság, oly nemes mint a' rény, oly szükséges mint az igazság.“

Az angol bukás- (bankrupt) törvények' rendszeres kivonatát adja a' második cikkely. Ohajtottuk volna, hogy a' bukástól különböző, úgy nevezett nemfizethetési (insolence) eljárásról szóló törvényeket is kivonatban közölve a' szerkesztő, mint azt vezére Kleinschrod Károly, bajor k. ministerialis tanácsnok cselekedte volt, ez által nagyobb kerekdedséget láttatna az egész. Különben, ámbár Romilly, Peel, és Brougham nem egy embertelen végzést töröltettek ki, az adóssági eljárás' tekintetében, a' britt codexből, ennek keménysége e' tárgyra nézve, még mindig igazságtalan, 's egyes részletekben épen borzasztó. A' hírlapok nem régiben közltek egy számos aláírásokkal ellátott folyamodást a' törvényhozóssághoz, mellyben köztisztvisletben állott férfiak, kik hitelezőiket kijátszani koránt sem akarták, arról kívánják értesíteni a' parlamentet, hogy ők húsz, 's több év óta fogságban tartatnak, mert pénzbeli tartozásaiknak nem tehettek eleget.

Gans Edvárd' (berlini professor 's az „Erbrecht in weltgeschichtlicher Beziehung“ nagynevű szerzője) látogatása Bentham-nél, igen érdekes, 's csak művészkézből származhatott genrékép, melly a' mennyiben a' historiai iskolának a' valóságos haladásévali küzdését is kijeleli, nagyobb jelentőséget nyer. Ez a' historiai iskola, melly Hugo', Savigny' és Eichhorn' vezérlése alatt, már három tized óta a' német jogliteratúrában nagyon is elhatalmazott, 's melly azt tanítja: hogy a' jelenkornak semmi hivatása egy törvénycodex' készítéséhez, 's hogy illyes formális törvényhozáshoz csak akkor fogunk e-

légséges képességgel bírhatni, midőn az a' mi van (das Gegebene) minden változásain által felfelé épen eredetéig, a' nemzetnek természetére, sorsára és szükségére ügyelőleg, megfejtetett és végkép kinyomoztatott; ez' iskola, véleményünk szerint, kemény korholást érdemel. „Hogy historiai törvénytudósaink jót akarnak, mond Collmann, (Grundlinien der Wissenschaft des bestehenden Rechts, nebst einer Kritik der philosophischen und historischen Schule. Berlin, 1836) azt csak higyük el nekik, 's azon környülmény, hogy ők a' hazaszeretetre hivatkoznak minduntalan, 's ellenkezőik' gondolkozását gyanuba hozni mindig készek, még ez sem fog bennünket ebbeli hitünkben megzavarhatni; de való, hogy aztán nehéz magunknak megmagyarázni bánásmódokat. Kelletlen' is azon medvét juttatják eszünkbe, ki védeczének homlokát behorpasztotta, midőn őt legyezgetni vélte.“

Könyvbírálat rekeszti be e' füzetet, 's ohajtjuk, hogy szoros értelemben vett criticának, főkép ha az oly jól választatik mint a' jelen, hely jusson a' következő füzetekben is. Livingston' (az éjszakamerikai egyesült statusok' követe a' franczia udvarnál † 1836) fenyítőjoga, Louisinia' számára, bíráltatik meg itt egy éjszakamerikai folyóírás után terjedelmesen és alaposan, mint azt a' bostoniak szokták. Azok, kik Beaumont és Tocqueville' munkáját (L. Lásd Tudománytár. Kiadja a' m. t. t. szerkeszti Schedel Ferencz. IV. köt. 1834. 105. 's köv. 1.), kik dr. Juliusnak jeles értekezéseit az éjszakamerikai fegyelemrendszerről még nem ismerik, a' most napi renden levő letartóztatási és fogházi kérdést, 's ennél még nagyobbakat is, magoknak, e' bírálat' olvasása után, meg fogják fejthetni.

29.

Történettudomány.

- 1) Az 1625diki május 26dikán költ Gyarmati Békekötés' cikkelyei, deákul, magyarul és törökül. A' bécsi cs. kir. házi 's udvari titkos levéltárból közli Gévay Antal, nemes Győr vármegye táblabírája, a' magyar tudós társaság lev. tagja, és a' bécsi cs. kir. udvari könyvtárnál al-őr. Bécsben Strauss Antal' özvegye' betűivel. 1837.
- 2) Az 1627dik évi september 13dikán költ Szőnyi Békekötés' cikkelyei, deákul, magyarul, és törökül. A' bécsi cs. kir. házi 's udvari levéltárból közli Gévay Antal, nemes Győr vármegye táblabírája, a' ma-

"gyar tudós társaság levelező tagja, és a' bécsi cs. kir. udvari könyvtárnál al-ör. Bécsben Strauss Antal' özvegye' betűivel. 1837.

Hiteles okleveleket, kiváltképen országo-sakat, 's történeti forrásokat, eredetiekből közleni, csak kevésnek van módja, alkalmá; még kevesebbnek az azok' közléséhez szükséges, minden tekintetbeli előkészülete, gondos pontossága. — Pedig a' nem elég critikai szemességgel készült másolatok' gondatlan közre bocsátása, tömkelegbe bonyolítja az azokat használni akarót; meghiúsítja a' czélt, melly eléretni ohajtaték; megfosztja a' hazát történetei' ok-adatos kifejlésétől, a' nemzetet ennek előhaladása' örömétől. Annál kedvesb érzéssel tölti el a' honfi' keblét Gévay' e' két közleménye, mellynek minden sora bő tanúságot nyújt arról, mikép a' kiadó felfogván a' vállalat' érdemét, a' legszigorúbb pontosságot, ügyekezett a' köz ohajtásnak megfelelni, 's a' hazát olly történeti forrásokkal ajándékozni meg, mellyek a' nemzet' várakozását kielégítsék, csinos pontos külsejökkel teljes megelégedését megnyerjék a' tudománykedvellőnek; nyelve' diplomaticai emlékei' fényével pedig csendes, hegesztő öröme indításák, az elmúlt borús kor zúzta hon' esetein kesergő, bús kedélyű, magyart.

Ismertető nem akarja hosszas taglalgatásokkal kiemelni, e' rövid, de nagyszerű, 's magok' nemében eddigelő egyetlen, nemzeti literaturai közleményeket; elégnék tartja, a' honi történetíratokban jártasak előtt annyit említeni: hogy a' gyarmati békének eredetileg magyar nyelven is szerkesztését eddig még nem tudtuk, keletkezése' napját homály borítja, helyét Katona, Pray, Engel, Fessler, elhallgatá, Bél Balassa-Gyarmatra határozza, 's Katona az egész deák nyelven nagyon tökéletlenül adá. — Közlő azonban, a' török példányból annak kelése' napját fényre deríti, helyét Kóhid-Gyarmatra, Esztergam vármegyébe derékül jeleli, 's a' török pecsétek' feliratait a' török nyelvben nagy gyakorlottsága szerint, érdekes meglepetésül, magyarázza. Így az elavultság' poraiból kirántván a' szönyi békekötés' magyar eredetiét is, újabb szövétneket gyűjt nyelvünk' diplomaticai állására, 's mellé adván becses jegyzeteit, világosítja a' török példány' homályosságait is, nyelveikben megbarátkoztatja a' rokon vérrű, de egymást annyiszorta, olly irgalmatla-

núl rontó, magyar 's török szomszéd két nemzetet.

Ismertető nem kétli, a' gyarmati békétetésben találtató két hiba, a' deák példányban: comsopiti, a' magyarban: erőssitere, megvan az eredetiekben is; ohajtotta volna még is illy pontos kiadásnál azoknak kijellettetését a' káán is bogot keresők' akadémikoskodásai' megszüntetésére. Egyébiránt ohajtjuk, sőt reményljük, hogy a' nagy készületű közlő még számos hasonló adatokkal fog kedveskedni nemzetének, 's birtokába juttatja ezt egy olly okleveles gyűjteménynek, mellyet a' hazai történetíró nem fog eléggé meghálálhatni.

23.

NÉMET LITERATURA.

Szépírodaság.

- 2) Schutt, *Dichtungen von Anastasius Grün*. Leipzig, Weidmansche Buchhandlung 1835. k. 8r. VI. és 190 lap.

A' lelkes költő, ki mélységet 's könnyű értelmet ritka mértékben egyesít, Musája' barátjait — 's ezekhez tartoznak mindnyájan, kik a' valódi költészetet a' csinálttól megkülönböztetni képesek — itt négy illatozó bokrétával ajándékozta meg, mellyeket az a' jelenkor' omladékain szedett; képe az emberiség' vidám feltámadásának, mint az a' költészi szem előtt lebeg; ez értelme a' czímnek, mellyet e' phantasiákkal gazdag költemények nyertének.

Az 'első phantasia e' címet viseli: „A' parti torony“ (Der Thurm am Strande), 's bennünket Isztria' viruló partjára tesz, hol a' költészt a' kikelet' ünnepén egy tenger-melletti régi roskadt torony' látása zavarja meg, mellyen ő a' velencei czimerpaizsra ismer. Egy magányos, vas rostélyokkal 's e' címerrel ellátott torony neki félelmes; azon gondolat, hogy az valamely elhagyatott börtön, olly közel fekszik; költőnk' képzelődése, őt legalább féligmeddig olly börtönhöz helyezi, mellyben talán valamely költésznek, ki zsarnoki parancsnokok' fűlségsértési bünébe esett, kelle vakmerőségéért egykor lakolnia, 's csakhamar fülébe harsannak a' vasrostély mögötti pusztá falak közül a' fogoly költész' panaszdalai, mellyeket ő nekünk tizenhárom, mély 's keserű fájdalommal telt énekben zengedeztet. — Ezen thema egyike az újabb — kivált a' Byron-féle költészet.

kedvenc tárgyainak, de az utolsó ének' ironiája Grünnek sajátja. A' második phantasia e' cím alatt: „Egy ablakfiók“ (egy roskadt kolostorból) tizennégy képben tünteti előnkbe a' kolostori életet, virágzó 's hanyatló korában. A' harmadik: „Cinnennatus“ egy amerikai ifjat állit előnkbe, kit Nápoly' igézö tengeröble, hajójából szemlélve, elmékedésekre indít, melyeket a' költész nekünk tizennégy képben fest ki, úgy hogy egyik különösen Pompeji' képét, másik az amerikai' honának ellenképét ábrázolja. Sokan e' képek közül szépek és csipősek, kivált Pompeji' képei a' hajdan 's most köröslő lakozó nép' ellentéte által. Az „Öt húsvét“ című magában legfontosabb. Egy régi napkeleti mondából indul itt ki a' költő, mely szerint Krisztus húsvét' ünnepén föltámadása' helyét mindenkor meglátogatja, 's a' költész öt képben emel ki ezen látogatások közül ötöt, külön korszakbelit: azokat, hol Krisztus nem lát egyebet pusztulás- és sivatagnál Izrael' fiait kiköltözte után, 's a' Kidron' patakja egyetlen jele még az életnek 's az elenyészett dicsőséget panaszolja. Aztán, hol Jeruzsálem' elfoglaltatásakor a' keresztes vitézek által sugározva fölemelt keresztet 's a' mellökön keresztet viselő vértsekkel tölt mezőt 's templomcsarnokokat megnézi, 's Bouillon Gottfriedot, mint panaszkodik; hogy a' töviskorona mellett, melynek itt egyedül kellene uralkodnia, kénytelen volt a' világi korona' ékét fejére tenni. Aztán, hol a' kereszt ledöntetett 's a' félhold sugárzik, egy szegény szerzetes-csoport szelindeként őrzi a' szent sirt, melyhez egy zsidó zarándokol, hogy a' vallás' szent jelével kereskedjék — meglehetős keserű satyra, sok czélzással a' legújabb idő' némelly kellemetlen tüneményire. Aztán, hol még a' félhold sugárzik, de mellette a' kereszt is emelkedik, hanem olly öröktől környezve, kik felekezetekre oszlanak, hogy egymást elmarczongolják, Egy agg szerzetes várja Napoleon' szárnyaló sasaitól a' szent hely' gyalázatjának eltörlését, de — azok elszárnyálnak. — Az ötödik kép a' távol jövődönék isteni szem általi erőszakos látása, midőn itt egy földi paradicsom nyílt ki, 's midőn senki sem tud kiásott kardot 's kiásott keresztet mutatni, mert háború 's valláskülönség rég elenyésztek. — Az epilóg nem egészen világos, és

így sajnáljuk, hogy a' berekesztés a' felette szép költemények' hatását megerősíteni nem képes.

I.

3) *Gedichte von Julius Mosen. Leipzig, Literarisches museum, 1836, 8r 184 l.*

A' még fiatal dalmok' több költeménye már is a' nép' szájába ment által, nevezetesen „a' maradék tíz a' negyedik (lengyel) ezredből“, mely az 1831-diki környülményeket tárgyalza, 's musikába is tétetett igen jelesen. — Méltán. Mert az ifjabb ivadékbéliek közül kevésnek adatott a' g'enius' azon fényereje, 's azon szelíd egyszerűség, szerénység és tisztaság egyszersmind, mely Uhlandra emlékezteti az olvasót.

A' jelen költemények hazafiúakra és szerelmet tárgyalókra oszlnak. Amazok közt a' „lipcsei ütközet“ „Andreas Hoffer“, 's a' t. igen jelesek és valóban népszerűek, 's a' hűségnek bensősége, mely az említett darabokban nyilatkozik, a' szerelemdalokban is feltalálatható. Ezek az érzelm' ollyas mélységétől, 's mondhatnók, édességétől áthatvák, minő jelenleg, midőn a' csak tarkán festő phantasia, 's az elmésség lyrikánkból kiszorították a' szívet, ritkán mutatkozik.

4) *Gedichte von Heinrich Wenzel. Glogau, Flemming 1836, 8r.*

Szerelmes dalok jobbára, románczok a' maradéka. A' szerző véleményi lelkesedésében, mámorosan mint érett szőlősszemben a' kukacz, varázsfényben látja az egész világot. Különösen lángolók a' sonettek, 's köztök ollyasokra is találtunk, melyek akár egy első rendbeli költő' rokonműveivel is felérnek. A' románczok már silányabbak. Formáik a' legkülönfélébbek. Itt előfordul a' pásztor és a' királyleány, a' rajnai várak és a' lovagregék, Luther és tintatartója, Spanyolország' regényes százada, fenn az erkélyen Zuleima, 's alant czitarájával a' lovag 's a' t. utánképzések tehát, melyek nagyon is elárulják, hogy csupán csak utánképzések. A' legjobbak még azok, mik gyengédebb tárgyakkal foglalatосkodnak.

5) *Joh. Gottfr. von Herders Gedichte. Herausgegeben durch Johann Georg Müller. Stuttgart und Tübingen, J. G. Cotta'sche Buchhandlung, 1836, 8r. 560. l.*

Herder' érdemeiről itt szót tenni szűkségtelen. De még is figyelemre méltó, hogy

költeményei számos kiadást értek, ámbár koránt sem ünnepeltettek olly mértékben, mint Goethe' és Schiller' versei. Szerénységükben bízatosan hatnak, úgy látszik, mint bizonyos asszonyok, kik a' nélkül hogy elhiresednének, még is mind azokat elbájolják, kik közel érnek hozzájuk. Herdernek szép lelke nem hat kábító fénnyel az olvasóra, csak fokónként vonzza ezt magához, de annál tartósabban. A' mi Herderhez lelánczol bennünket, azaz érzelem' nemessége, mellyre Lessing' munkáiban is gyakorta akadunk, szelidséggel és atyai nyájassággal párosítva, melly kirekesztőleg amannak sajátja. Az ő studiumát hazánkfainak sok tekintetből ajánljuk.

6) *Gedichte von Ludvig Bechstein. Frankfurt a. M. Sauerländer, 1836. 8. 416. l.*

Kevesen mérközhetnek e' gyűjtemény' szerzőjével a' versmérték' harmóniájára nézve. Költeményeinek nagyobb része: tavaszról, szerelemről, ifjúságról, 's több illyes örök themákról szól, nehányan a' tárgy' vagy a' gondolat' eredetisége által különböztetnek meg. Köztök comicaikat is találhatni. Nagyobb eposzi költeményeket is veszünk egy úttal, mik részint az éjszaki és indiai mythologia', részint a' spanyol Cid' utánképzelei, részint pedig thüringi regék románczalakban. Illyesek: Skirnir' kalandja, Odín' holdói, Indiának noája, a' csalogány' álma, a' Lárak (Cid' versmértékében), több regé sz. Erzsébetről, és így tovább. Vannak sajátosságok is közöttök, minő p. o. a' románcz a' kígyóról, melly az alvó anyát gyermeke helyett emi, de melly ezért háladatosnak mutatkozik, 's a' haláltól menti meg utóbb a' kisedet. — Vidám vándordalok rekesztik be a' gyűjteményt.

7) *Alsa-Bilder. Vaterländische Sagen und Geschichten mit Anmerkungen von den Brüdern August und Adolf Stöber. Strassburg, Dannbach, 1836. 8. 105. l.*

A' nem rég' meghalálozott Stöber Ehrenfried' fiai atyjok' költői talentumát örökölték, 's valamint amaz Pfeffel', Schubarth', Hebel' stb. iskolájához tartozott, úgy ők az ifjabb sváb költők' sorából valók, kik a' románczformát kedvelik mindenek felett. — Számos, nagyszépségű, elsassi regékkel gazdagított-

ták meg a' német poesist, mik tárgy és előadás által egyiránt ajánlkoznak. Való, német szellemet találunk költeményeikben, melly francia alakot nem ölt magára, hogy aztán mintegy kaczerkodjék németországgal, de melly egyszerűségében az akar maradni, a' micsoda: német. — A' költeményekhez még egy értekezés van csatolva prózában „az alsassi siposbírósról.“ Ennek érdekes tartalmából kiviláglik, miképen Rappoltstein' urai, császári adománynál fogva, az ország' minden siposait és musikáit hűbérben bírták, 's közülök egy mint siposkirály koronát is viselt, 's évenként nyilvános ítélőszéket tartott, hová a' birodalom' musikásai összehiregelvén, ügyeik a' siposkirály által elintéztettek.

63.

Tudós társaságok.

— A' m. t. tud. társaság' alaptőkéje' nevelésére Kucsera Lőrincz hites ügyvéd száz példányt ajánlott illy czimű munkájából: Értekezés a' rövid utú visszatételről; Hrabovszky Dávid nevelő pedig húsz példányt Utazási rajzai' mind két kötetéből.

— A' Kisfaludy-társaság' igazgatósága' részéről emlékezetbe hozatik, hogy az 1838-ban kiadandó két rendbeli jutalomra (mellynek mindenike tiz arany) a' versenymunkák' beküldetése' határideje f. évi october' 31-dike; a' jutalom' elitélése pedig jövő eszt. februar. 6-kán, mint Kisfaludy Károly' születése' napján, a' majd annak idejében bővebben kijelelendő helyen 's módon megvéghet, azon kijelentéssel, hogy a' jutalmat nyert pályamunkák egészen a' szerzők' tulajdonai maradnak. (A' két jutalomfeladás' tárgya következő: I. Mi befolyása van a' dramai literaturának a' nemzet' erkölcsi életére? 's miért nálunk, magyaroknál, olly kevés eddig az eredeti dramai munka? II. Készítessek ballada, mellynek tárgya a' száműzetett Béla herczeg' (utóbb I. Béla név alatt magyar király') párviadala a' pomeraniai herczeggel Lengyelországban, minek következtében Micislav lengyel király' leányát 's Pomerania' egy részét nyeré jutalmul; 's mellynek körülményei a' historiából tudva vannak). Elfogadja a' pályamunkákat Fáy András igazgató (Pesten, Kalaputcza 251 sz.).

Igazítás: A' Figyelmező' utolsó számában a' 124d. szeléten a' 28d. és 32d. sorban, e' helyett: $a_1 + kn$ olvasd $a_1 + kn$; úgy alulról a' 4d. sorban, svarszámok helyett: sudarszámok.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkeztők:

SCHADEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Második félév.

Pesten, september' 5. 1837.

10. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Történettudomány. Fejér, honi városaink' befolyásáról nemzetünk kifejlésére, 145. szám. — Deák litteratura. Orvostudomány. D. Pólya' nézetei a' sömörrel, 155. szel.

MAGYAR LITERATURA.

Történettudomány.

- 4) *Honi városainknak nemzetünk kifejtülésére (sic!) 's csinosbulására befolyások. Próbátételül fejtegette Fejér György. Pesten; Heckenast Gustáv' tulajdona. 1836. 8r. l. 92.*

Kik kül országokban nem épen figyelem nélkül utaztak, különös és sajátoszerű élménynyel vehették észre, milly hatással vannak mivel és nagy városok a' közöttök fekvő vidékre, és ennek lakosira. Útas minél inkább közeledik amazokhoz, annál nagyobb csint, jólétet, szőbejtésbeli kellemet, 's egyéb miveltség' jeleit lát elömleni emezeken. Biráló ugyan, midőn a' nem rút cseh földet elhagyta, és Peterswaldnál, a' szász földre átment, különös meglepetést vett észre magában mindjárt a' kis Zechist falunál. Közelebbedvén a' magas miveltségű Drezdahoz, nőttön nőtt öröme a' növekedő csinosodás' látásán; mellynek tűzpontja, az említett székesváros, mindenfelé fényt, csinosodást terjeszt e' különben is bájos vidéken. Drága honunkban ezen kellemes tüneményt nem tapasztaljuk. Budapest szép, derék, mivel város; de ezen szépséghez a' körötte fekvő vi-

dék által előre az útas nem készítetik; Pozsony, Fejervár, Győr, Debreczen, Kecskemét' körzetei pedig szinte untatók, és épen nem vonzalmások.

Méltán tette tehát fel nemzeti academiánk két izben is e' nevezetes kérdést: Honi városainknak minő befolyások volt nemzeti fejlődésünkre 's csinosbulásunkra? melly feladat elsőben felelő nélkül maradván, hihető e' körülmeny indította Fejér urat az említett című munkácska' kidolgozására és közrebocsátására. Míg az e' tárgy' fölvilágítására beküldött pályafeleletek itt bővebb tudományt nyújtandának, tekintsük meg honi oklevélgyűjtőnknek e' munkácskában nyilvánított nézeteit, elveit, mint olyanét, ki régiség', philosophia', miveltség' ismeretnél fogva, mellyeket számos munkáiban kétségen fölül emelt, e' dologban biztos eredményekre vezethet.

Jegyezzük meg itt elsőben, hogy az efféle fontos kérdésekre soha kimerítő 's meggyőző felelet nem adathatik, ha csak értekező, munkája' kezdetében mindjárt tisztán nem gondolja el nyomozása' tárgyát; és világosan föl nem teszi magának azon érdekét, melly ezen tárgy' fölvilágításával kapcsolva

van. Mert ha ezt nem látja tisztán, mondhat sok szépet, épületest, igazat; 's azonban még is rejtve marad előtte az ohajtva keregett igazság, és utóbb maga is némi elégedetlenséget érez fáradságos dolgozata nem sikerültén. A' szerző, kinek tudományos érdemeit bíráló hálásan elismeri és becsüli, reményem, maga műveltségénél fogva, megengedi azt nekem, hogy ez igen fontos, és nemzeti életünkbe mélyen bevágó és pártszellem nélküli eldöntést váró kérdés és ügy feletti nézeteit más elveken 's adatokon építve, jelen munkácskát szabadon, de egyzersmind szerényen megítélhesse, melyet különben is szerzője elég szerényen csak próbatételnek ad ki; és nem olyannak, mely további nyomozásokat 's vizsgálatokat szükségtelenekké 's fölöslegessé tenne.

A' szerző azon nyilatkozattal fejezi be a' 92-dik lapon munkáját, hogy: „ha nyitrai püspök Mosóczi Zakariás, királyi és bányavárosok' rendeleteiről írt kéziratát használhatta volna, talán bővebben szólhatott volna honi városaink' befolyásáról.“ Mi nem annak tulajdonítjuk ezen munkácska' hiányát, hogy a' szerzőnek nem voltak elég adatai; mivel ennek minden sora tudományt és szép ismereteket tüntet elő. Abban kell tehát keresnünk a' főhibát, hogy a' szerző, némi háláságból régi lakóvárosa Budapest iránt, — melynek falai között, mint mondja, élte békével hazájának szentelt élete' javát, — nem annyira a' szigorú igazságot láttatik kinyomozni, mint Budapest' valóban érdemtelen polgárságának sok szépet mondani: úgy hogy e' munkának második része, mely honi városainknak nemzetünk' csinosbulására befolyásáról szól, leginkább Pestet tartja szem előtt, feledvén egyéb városainkat; és mivel e' jeles város még most is idegen ajkú, a' szerző kész még ezen idegen ajkúság' védelmére is fölkelni, és kedvelt pestieinek tetszés' vágyából ezen polgári eretnokséget elmondani hogy: a' nemzetek' kifejtülésére (kifejtésére) 's csinosbulására, mindig az „idegen nyelvek szolgáltanak“; holott 1817-ben a' Tudományos Gyűjtemény' első kötetében éppen a' szerző mondotta el amaz igaz hazafi kebelből eredt dicséretes szavakat: „Nemzeti műveltség a' nemzeti nyelv-műveléssel serken fel mély álmából, mint leendő emberé a' szó-lással.“

Mi ezen hálás érzésből 's jó czélzából eredett következetlenséget éppen nem tennők szóvá, mivel ez a' szívnek becsületére válik; hanem az itt a' nagy baj, hogy most, midőn nemzetünk' törekvése' fő iránya, a' magyarosodás által elérendő nemzeti egység; az efféle nézetek és elvek, nagy tekintetű tudós által fővárosunkban elmondva, felette károsak a' nemzeti ügynek; mivel sokakat régi halitèleikben megerősítenek, és hazai szent kötelességeik' teljesítésére, — melyek között fő a' nemzeti nyelv' tanulása és beszélése; — restekké tesznek. Már pedig, ha most bővebben bele nem ereszkedünk is ez ügybe, nagyon igaz az, mit szerzőnk idéz az 56-dik lapon Pölitzből: „Man erkennt es als eine allgemeine Wahrheit, dass ein festes Staatsgebäude allein auf Religion und Vaterlandsliebe gegründet werden könne. Denn nicht durch politische Berechnungen, sondern durch Vaterlandsliebe und Nationalkraft, soll künftig die Freyheit der europäischen Völker gesichert werden.“ Aranyánál drágább szavak! Úgy de megőrizhetjük-e nemzetünk' önállását, ha egygyé nem olvadunk; betöltjük-e a' honszeretet' szent kötelességeit, ha ennek erőit szétszaggatjuk, hódolván idegen nyelvvel együtt idegen szellemnek, és elveknek?

Azonban lehetetlen még is nem becsülnünk a' szerzőben azon egyenességet, melyet utolsó lapokon, mint egy rózsa alatt, Pölit' szavaival nyilvánít, 's melyekkel oda czéloz, hogy valamint minden országban az adómentesség vala egyik fő oka annak, hogy a' nemesség annyira gyűlöltetett, 's egészen magányosan állott a' nemzet' minden részvétele nélkül: úgy honunkban is illő volna valahára itt igazítást tenni; mely bírálónak is, mint a' polgári rend' barátjának, forró kívánsága. Nagyon igaz, hogy ezen adómentesség olly időkhöz kezdődött, mikor még a' pénz felette szűk volt, mikor az álladalom' szükségait a' regaliák bőven kipótolták és fedezték, és mikor e' szabadítékot a' folytonosan szolgáló király-szolgáink nagyon is megérdemlették. Aligha itt nem kell keresnünk német ajkú polgáraink' abbeli idegenségét, mellynél fogva nemzetiségünkhöz 's nyelvünkhöz simulni vonakodnak: annyi bizonyos, hogy Franczthonban semminek sem örült jobban a' polgárság, mint az adómentesség.

elenyésztenek; külföldi tudósok is megütözköznek az 1723-ban megállapított rendszerünkben; jelesen Römer — Handbuch der neuen Geschichte, 3. Th. 's 323 — így szól: „Pozsonyi, 1723-ban tartott országgyűlésen megállapított az ország' kormányzása és a' pörrend; melly által nemesség és papság megint nyert; polgári rend pedig megmarasztaltatott azon függésben, melly őt szlávféle országokban földig nyomja.“

De térjünk a' munka' vizsgálatára. Ennek mint minden emberi dolgozatnak vannak szép és dicséretet érdemlő jelességei, vannak árnyoldalai. Józan criticának mind kettőt ki kell emelni. — Dicséretet érdemel szerzőnk azért, hogy jeles oklevelekkel városaink' történeteit, jogait felvilágosította; és ezen fontos historiai igazságot fényre derítette, hogy midőn Olasz, Angol, Francia 's Némethonokban a' polgárság alig talált némi védelmet a' polgári alkotmányban, és utóbb is erőhatalommal kelle neki a' polgári szabadságot kivíni; honi polgárságunk első dicső királyunktól fogva jelenkorunkig olly szerencsés volt, hogy fejedelmekben mindenkor leghívebb pártfogókra talált: kik városainkat erős falakkal bekerítették, a' világi hatalmasok ellen védték; nemzetiségüket — noha a' magyar nemzetiség' kárával — fenntartani megengedték, és őket még ollyan kiváltságokkal is élni hagyták, mellyek magyarokat mélyen sértettek; minő például 4-dik Bélától a' korponaiaknak adatott: „Item: quod testimonium Hungarorum tantum contra ipsos non admittatur; sed mox totum cum Saxonibus vel Teutonibus vigorem obtineat, prout decet.“ Történetírási adatok, mellyek itt bőven közöltetnek, legszebb kincsei jelen munkának; mellyek egybevetve a' szerzőnek még 1821-ben a' Tud. Gyűjtemény 5-dik kötetében — lap. 25. — 54 — kidolgozott történetével honi városainknak, e' tárgyban figyelmet érdemelnek.

Hanem másfelül méltán sajnálhatni, hogy a' szerző, honi városainktól a' honi polgári rendet meg nem különböztetvén, e' fogalmak' vegyítése által céljára nem juthatott, és e' fontos tárgyat, illőleg föl nem világosíthatta. Maga is láttatik elismerni e' hiányt; mert lap 12. ezt mondja: „Ha a' kitett kérdést, régi hagyományaink' szűkében 's megbocsáthatatlan titkoltatásokból, vilá-

gosságra nem hozhatom is egészen, avval fogom magamat nyugtatni; e' fontos dologban is próbát tettem.“ Ugyan is a' kérdés' fő iránya az: Mit tett vagy mit nem tett magyar honi polgári rendünk polgári életünkre 's nemzeti műveltségünkre: jótékony vagy káros hatással volt-e ezekre eleitől fogva? Ezt tudni felette érdekes részint azért, hogy ha ennek köszönhetjük jobbadán műveltségünket, mint szerzőnk jelen munkájában bebizonyítani akarja, úgy ennek magas érdemeit méltányolva, sietnünk kell ennek nagyobb politikai súlyt adni, és áldott hatásának terebb mezőt engedni: részint azért, hogy ha be talál bizonyodni, hogy tisztelt polgári rendünk eddigelé csekély hatással volt nemzeti műveltségünkre, sőt némileg annak ártott; úgy siessünk e' káros hatást minél előbb meggyengíteni, és nemzeti erőnk' bővebb kifejtése' akadályait széthányván, őket elődjeik' hibái' megörvoslására bírni, minden hatalmunkban álló szelid eszközökkel.

Mi most e' fontos kérdés' eldöntésébe épen nem ereszkedhetünk; mellyet említett pályairatok, és ezek' tudós bírálói, majd eldöntendének, annak idejében. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy jelen munkából ugyan soha e' föltett kérdésre világos feleletet nem meríthetünk a' miatt, hogy a' szerző e' szócskát város most tág, majd szűk értelemben veszi. Néha alatta érti a' királyokat, papokat, kik természetes, hogy városokban laknak, és ezek' érdemeit nagyon természetesen a' városokra ruhazza; mint lap. 57. 58. 59. 60. és 66—70-ig. Néha pedig szűk értelemben veszi a' város' nevezetét mint § 11 — 18. és a' sátorban, pusztákon, 's falukon lakóktól, kiktől a' jólétre szükséges munkákat, természetmennyeket 's készítményeket kitelhetetleneknek lenni állítja, nagyon is megkülönbözteti. Minthogy tehát a' szerző egész munkáján keresztül olly nemű hibát ejt, millyet logikában sophisma amphiboliaenak neveznek; innen van jelen munkának tetemes hibája; és még onnan is, hogy nem megy chronologice ezen szorosan historiai kérdés' megfejtésében, és nem veszi fel régi és újabb, háború és békekor polgárainkat; hanem ezeket egyre dicséri, magasztalja minden különbség nélkül; holott honi műveltség' történetírásában eléggé jártasok jól tudják, hogy több érdeme van egyik korbeli polgárságnak honi

miveltségünkre, mint más időbelinek; egyik korbeli polgárság többet tett szorult körülményei közt is hazájának, mint másik legboldogabb helyzetében.

A' szerző jól tudván a' miveltség' történetirásából, hogy a' békés szellemű közép rend volt újjászülője Európának, mivel városokból folyt alá minden csinosodás, rendszeres tudomány, humanitas, jólét, mellyek által aprónként a' feudalismus' mocskai letöröltettek, örökös jobbágy-ság megsemmisített, származékos 's ennél fogva igen kétes érdem 's jog csak czimzetessé aljasult, a' néposztálybeli válaszfalak ledöntettek, füstös oklevelek' becse leszállítottak; úgy vélekedett, hogy e' nagy igazság hazánkban is alkalmazható. De ezt előbb meg kell valamutatni alapos adatokkal; és tanúsítani azt; vajjon honi polgári rendünk tett-e annyit honi miveltségünkre, mint például a' Hanza-Nemethonéra? Itt is tehát némi következtetésbeli hiba létezik, mellyet illy nemű historiai dolgozatban el nem nézhetni; mert itt épen úgy, mint törvényszékeken, mindent alapos okokkal kell bebizonyítani.

Bíráló meg van győződve a' felől, hogy honi polgárságunk tett nem csekélyet nemzeti életünkre 's miveltségünkre, minők; a' polgárosító keresztyénségnek állandó szállásadás, emberibb és okszeresebb pörrend, mint a' milyen harczzsomjas magyarjaink közt divatozott. Megengedjük, hogy védfalai voltak városaink a' kegyes intézeteknek, királyaink iránt legszebb hűséget tüntettek ki mindenkor. Mondhatnánk többet is ez ügyben, miket a' szerző polgári rendünk' dicséretére felhozni elmúlattott; minők a) az, hogy Zsigmond királyunk' idejétől fogva, — ki köz tudomásra az örökös jobbágy-ságot eltörölte, — nevelte a' szabadosok' tömegét honunkban; nyílt karokkal fogadván a' jobbágy-nak kézműveket gyakorlani és emberibb életet élni akaró gyermekeit, és ezzel a' jobbágy' nyommasztó sorsát enyhítvén, és a' durva feudalismust honunkban gyengítvén. b) az, hogy XVI-dik 's XVII-dik századbéli derék polgárságunknak köszönhetjük sok jeles közép 's főbb iskoláink' alapítását, a' szegény tanuló ifjúság' táplálását, nyilvános könyvtárak', typographiák' felállítását, és ezek által a' népmiveltség' előmozdítását; reformatio előtt írni nem, olvasni is alig tudó

magyarság' tudományos képzését, és azzal együtt az olvasás', literatúra' megindítását. De mind ezek mellett is, jóllehet mint mondok, e' polgári rend' baráti, távol vagyunk azon hiedelemtől, mellynek megállítása Fejér úr' fő iránya, mint ha egyetemi miveltségünk' legbővebb csatornáját honi polgári rendünknek köszönhetnők. Mert azonkívül, hogy nemzeti miveltségünk' eredeti, fő és leggazdagabb kútfejei voltak dicső királyaink, olasz, miveltséggel fénylett és utazott papjaink, nagy embereink, a' szomszéd görögök, és birodalombeli németek, — kikről az 1817-beli Tud. Gyűjteményben talán magától a' szerzőtől az mondatik: „Magyarhon tudományi tekintetben, legtöbbször köszönhet a' birodalombeli németeknek; jóval többet, mint Bécsnek és az austriaiaknak: amazok voltak a' mi köznevelőink, 's maiglan meg sem is szűnnek ilyenek lenni“; — bizvást és jó lélekkel elmondhatjuk, hogy honi polgárságunk nemzeti miveltségünkre, az egyházujítás' századait kivéve, igen nagy és szembetűnő hatással alig voltak: mit onnan kell magyarázni, hogy egyházujítás előtt, a' polgári rend is nálunk magas miveltséggel épen nem bírt; melly eléggé kitetszik, a' csaknem napirenden volt boszorkány égetéseiből, magyarok iránti türelmetlenségéből, épületeinek vesszőből font, sárral tapasztott, és náddal fedett silányságából; mint ezt a' 46-dik lapon idézett oklevélből is nyilván láthatni. Egyházujítás után pedig csökkentette hatását polgári rendünknek: 1-ör a' polgári és vallásbeli türelmetlenség; mellyet törvénytárunk is csalhatatlannul bizonyít; jelesen 2-dik Mátyás királyunk' 1608-ban hozott decretuma 13-dik cikkelye; melly így szól: „Praeterea nec hoc praeterrittendum status et ordines censent, plerisque hactenus querelas ad se ab Hungaris delatas fuisse, quod ipsis in regis et liberis civitatibus etiam montanis et Sclavonicis, neque domos emere liceat, neque ad alia publica munia exercenda in propria ipsorum patria admittantur. „Okozta továbbá csekély hatásokat nemzeti miveltségünkre az is, hogy Elbe és Rajna táji nyelvökhöz, mellyet ős atyáiktól öröklöttek, kelleténél főlebb ragaszkodtak, minden időben; megvetvén honi és nemzeti nyelvünket, és ezzel némi idegenséget nyilvánítván. Valljuk mi is, nagy kincs a' nemzetiség; de van határa az ehhez való ra-

gaszkodásnak, kivált oly honban, mely befo-
gadott bennünket szorult állapotunkban, 's itt
már a' XIV-dik században politikai jogok' gya-
korlását engedett, és erős falak közt lakást,
mellyet más honbeli polgárságnak erőnek
erejével kellett a' statusoktól kicsikarni. Ezen
nemzetiségünkhozi simulatlanság miatt nem
fejlődhetett ki mind eddig egyetemi magyar
character; mely egybegyűjti a' nemzetierőt,
hazai törekvéseknek sikert ad, és a' nemzet-
tet teszi. Ezért maradt eddigelé falusi nyelv a'
magyar saját honában; ezért volt csigamené-
sű literaturánk; ezért nem lehettek ránk néz-
ve áldással teljesek a' százados béke' évei.

Látják e' méltatlanságot külföldi derék
politicusok és sajnálják, és e' dolgot meg-
fogni nem tudják; hallják a' mivelt nemzetek,
és nem hiszik. Szánakozva rajtunk Arndt így
szólt nem régebbe: „Ungern ist noch zu
helfen, wenn es den eigenthümlichen Geist,
zuerst als ein Heiligthum bewahrt, und immer
mit der Zeit fortschreitet.“ És még is F. úr
honi polgárságunk ezen legnagyobb hibáját,
melly károsan hat nemzeti miveltségünkre,
es csinosbulásunkat nem kevésbé hátráltatja,
védni, pártolni láttatik! azt mondván: hogy:
„a' nemzetiség' központja nem az egy nyelv,
hanem az egy lélek 's közérzés a' haza és
a' szabadság iránt.“ Úgyde miként keletkez-
hetik közérzés és egy lélek a' haza iránt, ha
ennek némely tagjai, sőt osztályai mintegy
kis álladalmat képeznek saját álladalmokban?
Dicső szent Istvánunknak azon nézete, mely-
lyet F. úr is idéz, hogy: „az egy nyelvű és
szokású ország gyenge és töredékeny;“ igaz
és helyes volt akkor, midőn egy győző és ha-
di nemzetet kelle a' béke' kézműveiben és tu-
dományaiban nevelni, és ázsiai nyerseségét
nyúgotti finomsággal mérséklenni, de miután
a' papi, és nemesi osztályok polgári rendün-
ket a' miveltségben már jóval fölül múlták,
a' keresztyénség megalapítotott, a' feuda-
lismus szennyei lemosattak, honi nyelvünk
fényes dicsőségben felderült, ugyan mire va-
ló polgári rendünknel az a' gyűlöletes külön-
ajkúság, mely, mint főlebb mondók, nem-
zeti' fejlődésünknek csak nem egyedűli aka-
dályá?

Azt mondja ugyan F. úr: „hogy honi vá-
rosaink többnyire tót, illyrus, német nyelvűek,
's csak tized résznyire magyarok; en-
nek nem ők okaik;“ mi el nem gondolhatjuk,

kiben gyökereznek e' dolog' oka egyébben,
mint saját magokban, és az agg szokásban,
mellynek bilincsei közül magokat kiszabadít-
ni erőtlének. Pedig felette sok kárát vallják
ezen nemzet ellentiségnek; mert a' magyar u-
gyan elég udvari, vendégei 's jövevényei'
nyelvét megtanulni, 's ezen beszélni szállói-
val; de magában mélyen érzi a' polgári rend'
ezen udvaritlanságát, és e' szeretetlenség
szeretetlenséget szűl; ellenkezőt a' köz ér-
zéssel és egy lélekkel, melyre F. úr az egy
nyelvet nem tartja szükségesnek. Így volt ez
nem csak most, hanem ezelőtt minden időben,
mellyről könnyen meggyőződhetik akárki,
csak olvassa honunk' polgári és egyházi tör-
téneteit illő figyelemmel.

És épen ezen simulatlanság fölötté csök-
kentette hatását honi polgári rendünknek
nemzeti csinosbulásunkra. Mert az a' csekély
számból álló seregecske, mely németes vá-
rosainkban külföldi divatot, nyelvet tanul,
német könyveket olvas, csekély részét teszi
nemzetünknek, a' nyereség is, mely honi né-
metségünkről fordul tudósainkra, igen pará-
nyi; parányi is lesz mind addig, míg honi
városaink' tudományos és izlési miveltsege
olly alsó fokon álland, a' birodalombeli né-
met városok' magas miveltségéhez méretve.
Bíráló ugyan Drezda', Lipcse', Göttingen',
Cassel', Gotha', Weimar', Regensburg' látása
után, szomorodva látta honi legtöbb váro-
saink' elegy belegy, disztelen, szegény alak-
ját; melyben szellemi élelemény csekély;
az egy Budapestet kivéve; a' tón kisvárosi:
lakás falusinál kevésbé kényelmesb.

Végül, bíráló meg nem állhatja, hogy Fe-
jér úr' jó célzású munkácskájá' egy nem
épen helyes nézetére figyelmessé ne tegye
az olvasó közönséget. Midőn a' szerző majd
minden csinosítási érdemet polgári rendün-
kre ruház, — noha minő alapon? már láttuk;
— ezzel némi méltatlanságot követ el főne-
mesi osztályunkon, mely pedig végtelenül
többet tett nemzeti csinosodásunkra amannál.
Ama tudományos és izlési miveltséget előmoz-
dító intézeteket, melyek Pesten díszlenek,
minők: academia, museum, ludoviceum, asz-
szonyiegyesület, casino 's egyebek vajjon
kik alkották hanemha fő nemeseink? Azon
díszépületeket, melyeket 66-dik laptól 70-ig
emleget, kik építették és építették? bizony
nem polgáraink; hanem dicsőült királyaink

és olasz műveltségű fő papjaink, nem honi művészekkel; hanem szent István ugyan, Stilting szerint, görög honból hozatott építésszekkel, Mátyásunk pedig olasz mesterekkel 's szobrászokkal: mivel Ranzani szerint régiebb városbeli kézműveseink olly ügyetlenek voltak, hogy a' legközönségesebb művek' készítésénél főlebb nem emelkedtek: mit az is eléggé tanúsít, a' mit Stella ír Komáromról — De Turcarum successibus epist. 4. — „Middőn 1544-ben híre futamodnék, hogy a' Fejérvár, Esztergom, és Visegrád bevételével büszke török, Komáromot is ostrom alá venni szándékozik, Felső-Austriából kellett hozatni téglavetőket, és várépítőket; kik a' földből és fából készített sánczokat köfállal is megerősítnék: el is jöttek ezek, de soká itt maradni nem mertek, mivel füleik a' hadi lármát ki nem állhatták; ugyanazért ama' belső várt védő erősségek ekkor még csak földből készülvék maradtak.“

Nemzeti ügyünk' érdeke, úgy hiszem, eléggé kimentí terjedelmesebb bírálatomat; mellynek megolvasása eléggé nyilvánítja ezen buzgó óhajtasomat: vajha polgári rendünk jó polgárságát nemzetiségünk' elfogadása által tanúsítná; nemzeti íróink pedig e' nagy igazságot tartanak dolgozataikban szüntelen szemek előtt, hogy nemzeti egység nélkül, nincs nemzeti erős character, e' nélkül pedig nincs önállású nemzeterő.

26.

DEÁK LITERATURA.

Orvostudomány.

- 1) *Observationes de Herpete, eius complicationibus et remedio novo „Anthrakolici“* Scripsit Josephus Pöltya, M. Dr. l. r. Civitatis Pestensis Physicus, Nosocomii civilis Medicus ord. ac societatis Auditorum Hung. Membrum corresp. Pestini. 1837. sumptibus Com. Adolphi Hartleben. X. 136 p.

Ratione vero opus est ipsi medicinae.
Celsus.

E' czím alatt a' szerző a' sümörreől, annak szövetkezéseiről és a' szénhama gról, a' sümörnek általa új, különhatású gyógyszeréről, mint az előszóban említi, saját tapasztalatait csak rövideden közli; ugyanis nem czélja monographiát írni, hanem orvostársait a' sümörre és a' tenyészelet' betegségeire, mellyeket jobbadán mind eddig homály leplez, figyelmeztetni. — A' munkát figyelmesen olvasó annak folytatában mindenhol észreveheti, hogy a' szerző, ámbár a'

bőrbajokról írt eddigi munkákkal eleve ismeretes volt, azok közül még is egyet sem követete, sőt majdnem általánosan azokkal ellenkező, de mint látszik, a' természetből merített elveket állít föl.

Így minájárt a' bevezetésben helyeselvén azon szemléletet, hogy a' bőrkórok' idoma ugyanazon beteg, változó környülmények között, változik, sőt ugyanazon bőrkóros folt is apródonként más idomot ölt föl: még sem következteti azt, hogy azon más idom más bőrkór legyen, hanem állítja, hogy azon más idomú bőrkór csak azonegy betegség' változó külső képe legyen. Tehát, így szól tovább, a' külső idom helyett egy magasabb elvet kell a' bőrkórok' osztályozása' alapjául venni, t. i. azok' külsejét 's életfolyamatát egyszersmind, 's ezt létalapnak nevezi. A' külső idomot ezen létalapnak alá kell rendelni. Elmulasztván ezen kutatási utat, valamint, ugymond, az ivari (sexualis) fűvészet-rendszerben a' természetes csoportozatok csak történetből alakulnak össze: úgy a' bőrkórok' fölosztásában is, ha az csupán a' külső idomtól vétetik, különböző bajok ugyanazon fejezet alá esnek 's megfordítva.

Az egymástól lényegesen különböző bőrkórokot 's jelesen az idülteteket (chronicus), a' szerző valamely, a' testben mélyebben rejtőző dyscrasiák' külső mutatójának tartja. Magokat a' dyscrasiákat pedig úgy tekinti, mint élődi (parasiticus) lényeket az emberi testben, mellyek vagy egyedül, vagy többen egymással szövetkezve lehetnek jelen.

A' bőrkórok vegyromlásnak 's így élődi lényeknek véve, azokat ez elvnel fogva lehet felosztani; hanem a' szerző még hosszabb és bővebb tapasztalása' hiányával mentegetőzven, azoknak csak két legkülsejét, mint hártát, merészli fölállítani, t. i. a' szeplőt, mint legalsót, mellynek élete a' növényekéhez leginkább hasonlít, 's a' rühöt, mint legfelsőt, melly már saját életű egyedet (individuum) t. i. a' rühátkát (sareptes hominis, Acarus scabiei) tenni. Továbbá a' szerző az orbánczot, mint olyat, mellynek befolyása sebes, 's az azt követő láz' kiirtására elégtelen, az osztályozásban) a' forró és idült bőrkórok közt középre helyezi.

Ezután kijeleli, mint kell a' bőrkórok' neveit 's fajait fölállítani, rövideden említvén, honnan származnak a' kótek (papulae), cso-

móczák és csomók (noduli, nodi), pörsők (pustulae), dúzok (varices), tarjakok (ecchymomata), kivirágzatok (exanthemata), fekélyek (ulcera), hólyagcsák (vesiculae), buborékok (bullae), foltok (maculae), pikkelyek, pikkelyczék (squamae, squamulae), korpák (furfures), varak (crustae). Ugyanazon vegyromnak idomai öszvesen családna nevezetnek.

Különösen megjegyzi a szerző, hogy a vegyromok egyszerűen 's tisztán ritkán találtnak, hanem kettő, három, négy is szövetkezve. Az illy szövetkezésnél fogva következik, hogy egyedü életök megváltozik, hanem ez egyesülés által még sem támad egészen új vegyrom, hanem mindenik megtarja sajátéleti bélyegét 's a többi közül az uralkodó legfőképp tűnik ki.

Ezeknek előrebocsátása után a' sümör' kórhatározatát adván, 's azt külsőre vagy rendesre, és belsőre vagy rendetlenre, 's mindeniket egyszerű vagy szövetkezettre osztván el: a' szerző a' kórjeleket általánosán 's különösen írja le.

Ez utolsók alatt az egyszerű rendes sümöresaládban e' nemeket 's fajokat bélyegzi. I. Nem: kötés sümör (Herp. papulosus). 1. faj. korpaféle kötés S. (Herp. pap. furfuraceus). 2. f. pikkelyhozó kötés S. (H. p. squamifer). II. Nem: csomócsált sümör (Herp. nodulatus). faj. pikkelyelt csom. S. H. n. squamatus). III. Nem: hólyagcsált sümör (Herpes vesiculatus). faj. kölesi hóly. S. (H. v. miliaris). Itt a' szerző azt állítja, hogy azon hólyagcsák (Hydroa febrilia Auct.), melyek az állon, ajkakon, orr alatt 's fülek körül valamely lázas mozgás' szüntével mutatkoznak, nem valódi sümör természetűek, mint Willan állítja, hanem akármelyik vegyromnak lehetnek jelei. Az övet is (zona) illy néminek tartja. IV. Nem: Pörshozó sümör (Herpes pustulifer). faj. varféle p. S. (H. p. crustaceus). V. Nem: fekélyes sümör (Herpes ulcerosus). faj. harapódzó fek. S. (H. ulc. rodens).

A' rendes szövetkezett sümör' leírásán menve által a' szerző, a' szövetkezésről szól 's különösen a' rühnek, bujasenyvnek, belpokolnak, ráknak, orbáncznak, (mint általa a' betegágnál gyakran szemlélt vegyromok' szövetkezését emeli ki, 's ennek említésénél a' két vegyrom közül az uralkodót kívánja utól kimondatni, p. o. rühös bujaseny-

ves sümör annyit tesz, hogy itt a' bujasenyv' jelei a' rühénél inkább kitünők.

Ezek után az imént említett vegyromokat nemeikkel 's fajaikkal egyenként bőven leírja, 's leírásait számos kóresetekkel igazolja. Végre e' cikkelyt a' rendes sümör' lefolyásának adásával zárja be.

A' rendetlen sümör' cikkelyébe kezdve, az eddigi véleménynyel sokakban ellenkezőleg a' körmök', fogak', hajak', szájüre', torok', has', végbél', szeméremrészek', a' bőri, bőralatti, 's belső vérerek', nyirkerek', mirigyek', savós hárták', csontok', idegek', tüdők', petefészek', sok bajait sok esetekben az egyszerű vagy többnyire szövetkezett sümörtől származtatja 's még a' szövetkezést is kijeleli. A' fejrőfolyást, görvélyt (scrophula), aranyeret, gamóczákat (tubercula) lappangó rühös sümöri lételűeknek lenni fontos okokkal támogatja.

A' sümör' természetéről szólván, azt mondja a' szerző, hogy: azon tünetmények, melyekkel a' sümör megjelenik, azt mutatják, hogy némelly emberek' testében bizonyos, fajszerű, a' vérrel barátságos, életművi képződésekre alkalmas — tehát a' tenyészülethez tartozó, élődiképen élő, és így saját életű, az egész testben elterjedt, a' világi befolyásoknak alávetett, veleszületett anyag van jelen, mely abban mind addig, míg a' természet' és mesterség' segédelmével ki nem iratit, állandólag megmarad és a' test' kifejlését mindenkor követi. Ezen sümörnek nevezett anyag' itt adott bélyegeit ezután a' szerző bővebben fejtegeti.

A' sümör' származási okául a' születés adatik; azon okok, melyek eddig származásainak vétettek a' szerző által, csak feligazgatóknak mondatnak. Ragadványt (az egyszerű sümört értve) a' szerző nem látott.

A' sümör' geographiai kiterjedéséről szólván, a' többek közt, saját tapasztalása után azt mondja, hogy a' magyar és dalmát tengermelléki scherlievo nem egyéb bujasenyves vagy rühös-bujasenyves sümörnél; a' lengyel-sudart is effélének véli.

A' sümör' kórismeretében e' pontokra figyelmeztet: 1) A' küteg' idomára. 2) színére. A' rózsaszín a' sümöré; a' czinóberszín a' rühé; a' bíbor és szederjes a' bujasenyvé; a' karmin, réz 's többé kevésbé barna (a' czinóber-, bíbor és szederjeshől vegyülve) a' rüh'

és bujasenyv' szövetkezésére mutat. 3.) A' sümör' helyére. Itt megint említetik, mellyik vegyrom mi helyet szeret. 4.) szagára. 5.) A' bőr' rétegeinek állapotjára 's a' kóros elválasztás' külsejére, mivel a' nemek és fajok innen vétetnek. A' rendetlen sümört több jelek gyanítják 's ezekből hat említetik.

A' sümör' jósolatánál a' szerző a' szövetkezésre, a' kóridomokra, a' beteg' egyedségére 's korára figyelmeztet. A' sümör gyógyulékonyosságát ezeknél fogva két hónaptól két esztendőre teszi.

A' gyógyászatiak' czíme alatt, hogy mértessék mi elveken alapúl a' sümör' és más vegyromok' orvoslása, a' szerző ezeket bocsátja előre: A' természet, önmagának orvosa, a' betegségeket azáltal szokta gyógyítani, hogy a' testben az ennek épsége' rontására törekedő dolgok ellen visszahatást éleszt. Ezen visszahatás vagy az egyes életművek (részi, helybeli visszahatás), vagy egyszersmind több rendszerek' (egyetemi visszahatás) életének fölmagasztalásában gyökerezdik (Reactio partialis seu topica, reactio universalis). Mind a' részi, mind az egyetemi visszahatás, melly akkor támad, midőn a' testet ártalmak érik, elseinek (primaria) neveztetik; ha pedig azon visszahatást valami veszteség, melly az ártalmakból származott, visszapótlólag támasztja, akkor az másodlaginak (secundaria) mondatik.

A' részi elsei visszahatás ugyan sok betegségeket gyógyít, mint p. o. a' sebeket a' helybeli lob; sokaknál mindazáltal nem egyéb, mint gyógyítási erőlködés p. o. a' kútegek körül látszó vörös udvar vagy bőrlób. A' részi másodlagi visszahatás vagy nem egyebet, mint az életművek' működése' súlygyenének kezdődő helyreállítását mutatja, vagy valami tovább terjedező ártalomnak határt nem akaró lobot képez, millyenek az úgy nevezett szenvedős lobok,

Az egyetemi elsei visszahatás eredetét veszi az egész testnek a' betegséget szétoszlatni törekvéséből 's a' betegséget eltörlni képes p. o. a' himlőláz. Az egyetemi másodlagi visszahatás többnyire a' gyógyító természetnek utolsó, de gyenge 's elégtelen, betegség elleni erőlködését állítja elő, p. o. a' sorvasztó láz a' tüdővészben. Mind a' két visszahatási mód láz által nyilvános.

Az egyetemi elsei visszahatás a' részivel egyesülve a' gyógyító természet' ideáját legszelbben állítván elő, a' betegségeket tökéletesen meg szokta gyógyítani. Az egyetemi másodlagi visszahatás a' részeivel egyesülve, hasonlólag a' gyógyító természet' nyilatkozása, de nem gyógyít, sőt legtöbbnyire veszedelembe ejti az életet.

Hogy tehát a' betegségek gyógyuljanak, szükséges, hogy a' testben azok' gyógyítá-

sára elégséges visszahatás serkentessék. Ha nem e' visszahatás nem mindenkor ébred föl, a' mi megint a' testet érdeklő ártalmak' természetétől függ. Ezek közül némelyek fajszerű erővel bírván, megatyaftisodnak 's vele a' legszorosban egyesülvén, csak részi visszahatást okoznak, innen fajszerű idült betegségeket szülnek, mellyek' gyógyítására mind egyetemi elsei, mind részi visszahatás kívántatnék, de ez nem történik p. o. a' rüh a' mint a' testbe fölvétetik, akkor helybeli betegség, de még jelei nincsenek. Midőn pörsenések mutatkoznak, akkor az már az egész testben elterjedt 's a' test még sem elég egyetemi visszahatást hozni elő. Így van ez más vegyromokkal is.

Mesterileg kell tehát az illy bajokon segíteni. Honnan következik, hogy az orvos' minden munkája az illy betegségek' gyógyítása körül abban áll, hogy a' testben egyetemi visszahatást hozzon elő. És ezen munka nem csak a' visszahatás' előhozását, hanem egyszersmind a' kóranya' kiirtását is magába foglalja.

Ezeket igazolólag a' szerző az eddigi gyógymódok közül a' kén' és higany' használatát a' rühben és bujasenyvben terjeszti elő.

A' sümörre menvén által említi, hogy a' sümörre mindazon szerek, mellyek a' tenyészéletre általában hatnak, hatni szoktak: nem csodálkozik a' szerző, hogy mind eddig nagy számú szerek használtattak ellene.

Ezek után előadja azon szereket, mellyekkel maga is a' sümörben próbákat tett, mint: a' kén, dárdanyt, higanyt, ibolót, mangánt, graphítest, a' mesterséges szereket, kőszemet, a' csípős bódító növényieket, a' keserűeket, úgy nevezett vértisztítókat, 's midőn azt venné észre, hogy ezen szerek közül némelyek alatt a' sümör' különböző formái mindég változtak, azon gondolatra jött, hogy általok a' sümörből valaminek el kelle veszni, 's midőn ugyanazon forma, ugyanazon szer' használata mellett mindenkor ugyanazon veszteséget mutatá, azt következteté, hogy azon szer a' sümörnek egy bizonyos szövetkezési társa ellen fajszerű szer legyen. Így levének kifürkészve 's megállapítva a' sümör' szövetkezései 's midőn a' sümörnek még az eddigi ősmertek közül ellenszere nem találtatott volna, jött a' szénhamag (anthrakokali) elő. A' szénhamagról szólván, előadatnak annak készítése' módja, a' készítmény' valódiságának bélyegei, az emberi testre általános, és a' sümörre különös hatása, más szerekkel leendő öszvekapcsolása, a' használása alatti életrend stb.

Az egész ezen társunk' éleslátásának, valamint helyes élettudományi elvekre épített kórtani nézeteinek, kivált pedig gyakorlati finom tactusának újabb szép tanúja, méltó minden orvosaink' figyelmére.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Második félév.

Pesten, september' 12. 1837.

11. szám.

Tartalom: Magyar tudós társaság' hatodik köz ülése, 161. sz. Francia literatura. Literatura-történet. Toreinx, a' romános iskola, 169 sz. — Literaturai mozgalmak, 176. sz.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG.

Az academia, folyó évi nagy gyűlését — sor szerint a' nyolczadikat — augustus' 31d. kezdve gr. Teleki József belső t. tan. és főispán előlétele alatt, kilencz ülés után befejezé sept. 9d. délben. Az e' gyűlésből hivatalosan a' közönség elébe terjesztendőket, mik közt az új választások is, annak idejében fogja közölni a' Figyelmező. Szinte 9d. délután, elegyes ülésben a' társaság Czuczor Gergely rendes tag' helyébe, ki viszonyai' változásánál fogva pesti lakását a' pannonhalmival cserélvén fel, segédjegyzői 's levéltárnoki hivataláról lemondott, Szalay László lev. tagot választá tetemes szótöbbséggel. Az nap estve rekeszté be az igazgatóság is ez évi gyűlését, mellyről szinte később szólánd hivatalos jelentés. A' közülés, sept. 10. délelőtti tíz óraker tartatott a' ns. vmegye' nagyobb teremében szép számu, válogatott hallgatóság' koszorújában. Az elnök excellenciája egy tartalmas beszéddel nyitá azt meg a' tudományos egyesületek' jelentéséről, állásáról, tekintettel azon külön nemű ellenséges behatásokra, mellyeknek azok mindig ki

voltak 's vannak téve, 's van ez a' mienk is, a' m. tudós társaság *). Követte ezt a' titkok' hivatalos előadása az academiának 1836. nov. 21-től, e' folyó évi szeptemb. 9-eig folytatott munkálkodásiról, melyet itt egész terjedelmében közlünk:

— „Miképen igyekezett zsenge intézetünk a' most befejezett hetedik academiai évben az alaprajz által neki kitűzött uton haladni, a' következőkben terjesztjük elé rövideden a' hazafi közönségnek.

Előbbi jelentéseinkben érdekeltetett, miképen a' társaság mind saját tagjai' szorgalma, mind egyéb buzgó hazafiak' önkénytes hozzájárulta által immár tetemes anyagokat gyűjtött nagy szótárához. Név szerint a' nyelv' elavult, vagy csak a' két haza' némelly vidékein kelendő szavak és szólások, továbbá a' külön mesterségekben divatozó, úgy a' tudományok 's művészetekben minden korok-

*) Ezen előadás alatt több ízben visszaemlékeztünk azokra, miket Vörösmarty' előjátékából 9-d. számunkban kiírtunk, hol Irigység, Gúny és Rágalom egy más, szinte nemzeti ügy ellen, öntik ki epéjüket.

beli íróink által javaslatba hozott kifejezésekre terjedett ki a' figyelem. E' készülétek folytatva lőnek ez évben is, névszerint Szász Károly r. t. az erdélyi törvényes nyelvben előforduló műszavak' sorát küldte be a' már szerkesztő kéz alatt levő törvénytudományi műszótárba; Gombos Imre tiszt. tag. a' marmarosi sóaknászat körül divatozó magyar műnyelvet jegyeztette össze; Beke Kristóf a' már megjelent philosophiai műszótárhoz ada bő pótlékokat, dr. Flór Ferencz orvosi műszavak' jegyzékét. — A' tájszótárhoz, mellynek átnézése a' kis gyűlésekben napi renden van 's nyomtatása már több idő előtt megindult, folyton gyűltek újabb és újabb anyagok, név szerint Acsády Sándor, Beke Kristóf, Csacsó Imre, Matics Imre és Ordódy Tivador társaságon kívüli hazafiaktól. — A' régi szavak' gyűjteményét Bartal János nevelte.

Folyt, szinte a' nagy szótár' előkészületei' számára, a' magyar 's más, azzal érintkezésbe jött nyelvekben előforduló rokonhangú 's értelmű szavak' kiszemelése is, különösen Hoblik Márton l. t. a' magyar és szerb 's horvát —, Nagy János l. t. a' magyar 's a' nevezeteseb semita nyelvek' közös szavainak fejezék be bő 's nagy gondnal készült gyűjteményeit, mellyekhez még Bárány Ágoston l. t. magyar-török szavai' jegyzéke járult.

Élénken folyt a' nyelv' philosophiai studiumára múlhatatlan források' —, értjük a' régi m. nyelvemlékek' másoltatása is, Döbrentei Gábor e' tárgyban megbízott r. tag' felügyelése alatt. Vétettek ezek név szerint Szepes és Szabolcs vármegyék', Kassa, N. Szombat és Pozsony városok', a' Sztáray, Kállay, Mérey és Galantai-Nagy nemzetségek', a' károlyfejevári káptalan' levéltárából 's a' pozsonyi ferencziek' könyvtárából; 's noha a' XVI. századnál nem régebbek, de a' lexicographiai szemponton kívül még a' nyelv' történetére nézve sok érdekességgel foglalkoznak magokban. Mi e' nyelvemlékek' sajtó alatt levő gyűjteményét illeti: annak első kötete, melly a' két halotti megszólítást 's az úgy nevezett bécsi codexet foglalja magában, csak egy pár ív híva levén már most, még ez évben fog megjelenni; a' második Kinizsi Pálné' imádságos könyvét 's vegyes tartalmu régi leveleket, úgy a' harmadik is, a' müncheni 1466-iki codexet (négy evangelis-

ta) 's szinte vegyes leveleket, magokban foglalók, hasonlóképp sajtó alatt vannak, 's nyomtatások részint már jó előre is haladt.

Ennyit a' nyelvet illetőleg.

Igyekeztek a' tagok tudományos értekezések által is a' literatura' terjesztéséhez járulni. Hetényi János l. t. a' magyar philosophia' történetírását rajzolta; Szilasy János r. t. a' philosophia' jelen állapotjáról értekezett hazánkban; Nyíry István r. t. az 1835-diki külf. philosophiai literaturáról, Horváth Cyrill r. t. a' philosophiai rendszerek' méltatásáról, Warga János l. t. a' nevelés' elveiről, Kállay r. t. a' tudományos egyesületek' 's alapítványok' hasznairól; ismét Kállay a' törvények és szokások' hasonlatosságait nyomozgatta a' historiából; Luczenbacher János r. t. a' verebi sírkövekről, Jászay Pál l. t. az 1625-diki gyarmati békekötésről írt, Czuczor Gergely r. t. Zrednai Vitéz János' életét festette, tekintettel a' Hunyadiak' korára; Szlemenics Pál r. t. a' leányi negyedről hazai törvényeink szerint, Balásházy János r. t. a' víz-szabályozásról értekezett földmívelési tekintetben; Nyíry István r. t. az angol műipar' philosophiáját adta. Mind ezek — kettőt kivén, melly már megjelent — részint az Évkönyvek' IVd., részint a' Tudománytár' folyó köteteiben fognak az olvasó közönség elébe terjesztetni.

Itt kellene már most a' mult évben is érdekelte közhasznú tudományos kézikönyvek' gyűjteménye' ügyéről számot adnunk, ha a' pénztár' állapota e' részben a' terv' részletes kidolgozásánál tovább engedé vala haladni a' társaságot.

A' melly munkák' nyomtatása, a' pénzerőhöz képest, eszközölthetett, a' következők:

1) Tudománytár, X — XIV kötet; már most két szerkesztő, Luczenbacher és Balogh r. tagok alatt, a' literaturai résznek mind nagyobb és nagyobb terjeszkedésével.

2) Romai classicusok' magyar fordításokban Első kötet, Sallustius, Kazinczytól. Második: Ciceróból beszédek, levelek és Scipio' álma, ugyanattól.

3) Első oktatásra szolgáló kézi könyv, vagyis a' legszükségesebb tudományok' özvesége Edvi Ilés Páltól. Első rendű Marczibányi Lajos jutalommal koszorúzott pályamunka.

4) Az elemi nevelés' alapvonatai Warga Jánostól. Másod rendű Marczibányi Lajos jutalommal koszorúzott pályamunka.

5) Fali abc és olvasó táblák, ugyan attól.

6) Chelius' sebészsege, fordítva Bugát Pál által. Első és második kötet.

7) Fabini' tanítmánya a' szembetegségekről, ford. Dr. Vajnócz János által.

8, 9) Eredeti játékszín. Vd. kötet. Zsarnok apa, dráma 5 felv. Jakab Istvántól. Vd. köt. Ekebontó Borbála, szom. ját. 5. fel. Tóth Lőrincztől.

10) Külf. játékszín. XIIId. köt. Messinai hölgy, Schiller' tragoediája, fordít. Szenvey.

Ezekon kívül sajtó alatt, az említett nyelv- emlékeken 's a' Tudománytár' folyó kötetein kívül, az Évkönyvek' IIIId., a' Természettudományi pályamunkák' I. kötete, a' Várnász' 2-dik kiadása, melyek okvetetlenül még ez évben jelennek meg; továbbá a' Tájszótár, a' Nyelvtudományi pályamunkák' IIId., Kazinczy' ered. munkái' IIId. kötete 's Blair Hugo' aesthetikai és rhetorikai leczkéi Kis Jánostól.

Említendő még, miképen a' tagok nyomtatásra beküldött kéziratok' vizsgálatával is el voltak foglalva. A' tavalról fennmaradtakhoz 25 pályamunkán kívül újlag 29 járult, név szerint nyelvtudományi 1, szépliteraturai 12, philosophiai 's nevelési 3, historiai 1, mathematicai 's hadtudományi 6, status-tudományi 1, természettud. és orvosi 5; 's így ez idén a' tudományosak már több mint felét tevék a' beküldötteknek, midőn a' mult évben csak egy harmadát. Közülök visszament 19, elfogadtatott tudományos tárgyú munka 4, u. m. A' felsőbb egyenletek egy ismeretlennel, D. Vállas Antaltól; Köteles Samuel elhunyt r. tag' anthropológiája; Cuvier állatországnak 2d. osztálya fordítva Vajda Pétertől; 's Chelius' sebészsege' 3d. kötete D. Smalkovics Antaltól; — továbbá a' classica literaturához tartozólag egy, t. i. Euripides' Iphigeniája görögből Guzmics Izidor r. t. által fordítva — 's már most két ide tartozó mű levén elfogadva, azokkal a' Görög Classicusok' gyűjteménye fog megindítani; végre a' Külf. Játékszín című gyűjtemény' számára hat darab, u. m. A' levelezők, Szív és ész, két vigj. Steingenteschtől, Külkey által fordítva; A' kénytelen házasság, vigj. Moliere után francziából Kazinczy; Rágalom' iskolája, vigj. Sheridan után angoltól Tót Lőrincz, Shakespeare' Romeo és Juliája angoltól Náray Antal által, 's A' hazugság, Federici' vígjátéka, olaszból Galvácsytól.

Különösen kikötötte az alaprajz, hogy a' társaságnak gondja legyen, a' jó színdara-

bok' számának gyarapítására. E' végre tűzött ki egy, évenként, váltva a' legjobb komoly, majd a' legjobb víg színműnek adandó 100 ft. jutalmat; e' czélra adja ki az Eredeti és Külf. Játékszín című két gyűjteményt, melyekből eddig összesen 19 kötet jelent meg; e' végre nevezett 1833-ban egy külön játékszíni küldöttséget, melly folyvást fennáll, 's kötelessége a' színen megforduló darabok' kiigazítása, 's azoknak jó izlésű és színi hatással bíró ered. és ford. darabokkal szaporítása. E' küldöttség négy év alatt 982 ezüst ft. költséggel, a' Pest vármegyei színésztársaság' könyvtárából 70 színdarabot igaztatott ki, újat 55-öt szerzett, melyek közt 7 eredeti, 48 fordítmány, többnyire a' franczia 's német repertorium' legjobb darabjai. Minthogy pedig Pest vmegye' hazafiúi áldozataiból végre a' haza' kebelében egy díszes színház létesült, az igazgatóság a' most következő évre négyszáz pengő ftot adott a' küldöttség' rendelkezése alá, e' czélra minél élénkebben megfélehetés végett.

Tudományos utazásokra ez évben költséget a' társaság nem fordíthatott. Hanem sietni fog Gegő Elek lev. társának a' múlt év' őszen Moldvában az ottani magyar telepek' mibenléte' kitanulása végett tett utazásáról szóló bő előadását sajtó alá adni, mellyből e' mai üléseinkben néhány töredék lesz a' hazafi közönség elébe terjesztve. —

Erre Balásházy János rendes tag foglalta el az olvasó széket, a' vizek' szabályozását vévén értekezése' tárgyaul földmívelési tekintetben, 's a' szabályozást, 's külön kereskedési pontok' csatornákkal összekapcsoltatását, a' szomszéd földek' öntöztetése' rendszerével összekötetni nyomosan sürgette. Perger János r. t. Georch Ilés a' társaság' elhunyt tiszteleti tagja felett monda emlékbeszédet, mellyben különösen azon akadályokra és nehézségekre teve figyelmessé, mikkel ezen magyar törvénytudósnak, kezdetek' korában, küzdeni kellett. Tapsok fogadták P. Gegő Elek lev. tagot a' szónokszéken, ki is az imént érdekelt hivatalos előadásból, igen érdekes néhány cikkelyt közlött, helyenként megrázó érzékenységgel festvén moldvai néptársaink' elnemzetlenedése' okait. Berekeszté a' tudományos előadásokat Czuczor Gergely r. t. Zrednai Vitéz Jánosnak, általa római szel-

lemben írt életrajzából közölve néhány nagy érdekű töredéket.

Ezek után a' jutalmakról szóló hivatalos jelentéseket olvasá fel a' társaság' újon választott segédjegyzője, mellyek szerint:

1) Az 1836-ki legjobb munkának' szánt nagy jutalom, u. m. 200 arany, köz egyezés-sel következő czíműnek ítéltetett: „Kazinczy Ferencz' eredeti poetai munkái. Buda, 1836.“

Dicsérettel említendőnek találtatott a' következő 8 munka betűrend szerint:

Czuczor' poetai munkái.

Fényes Elek, Magyarországnak's hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai tekintetben. Első kötet.

Gaal József, Szirmay Ilona.

Győry Sándor, Felsőbb analysis' elemei. Első füzet.

Jósika Miklós, Abafi, 2 köt. Zólyomi, 1. kötet.

Kerekes Ferencz, Értekezés és kitérések.

Szlemenics Pál, Fenyítő törvényszéki magyar törvény.

2) Az 1835-diki köz ülésben másodszor kihirdetett ezen történetírási kérdésre: „Milyen befolyások volt honi városainknak nemzetünk' kifejtődésére és csinosbulására“ négy rendbeli felelet érkezett, mellyek a' történettudományi osztály' három rendes tagja által megvizsgáltatván, közülök ezen jelmondatú: „Patriam, cum possis, non illustrare scelus est“ 100 arany jutalomra, és kinyomtatásra méltónak ítéltetett. Feltöretvén a' szerző' nevét rejtő pecsétes levelke nyilvánossá lön, hogy ezen pályafelelet' írója Hetényi János, ekeli ref. predikátor's a' m. t. t. lev. tagja.

3) Az 1835-ben kihirdetett ezen történettudományi jutalomkérdésre: „Milyen állapotban volt a' műipar és kereskedés honunkban az Árpád és vegyes házakból származott királyok alatt; mi történt fejedelmeink' és törvényhozásunk' részéről azok' előmozdítására, mellyek voltak nagyobb emelkedéseket hátráltató akadályok, végtére minő befolyások volt nemzetünk' erkölcsi és értelmi kifejlődésére?“ 8 rendbeli pályafelelet adatott be, mellyek között e' jelmondatú: „Be thou still free, and beautiful, and fair, Aloof from desolation“ ítéltetett a'

100 darab arany jutalomra méltónak. Továbbá ezen jelszavú: „Conamur tenues grandia“ ívétől négy-négy arany tiszteletdíj mellett kinyomtatni rendeltetett.

Mire a' szerzők' neveit rejtő pecsétes levelekből kitűnt, hogy az első jutalmat, u. m. a' 100 aranyat Kossovics Károly Nyitra vármegyei aljegyző nyeré, a' tiszteletdíjt pedig Horvát Mihály váci megyebeli pap és lelki segéd.

4) A' szinte 1835-ben kitett mathematicai osztályi kérdésre a' kitűzött határidőre felelet nem jövé, a' jutalom ez úttal elmaradt.

5) Az 1837-diki drámai jutalomra (100 arany) beérkezett 13 szomorújátékok közt egy sem felelt meg egészen a' társaság' várakozásának, literaturánk' jelen állásában mindazáltal, másod karbeliként, tiszteletdíj mellett nyomtatandónak ítéltetett az „Atyátlan“ czímű.

Felbontatván az ehhez tartozó levelke kinyilvánult, hogy e' szomorújáték' szerzője Tóth Lőrincz levelező tag.

Dicséretre méltóknak találtattak: „Az utolsó magyar khán“, „Művész' álma“, „Párviadal“ és „Perényi“ czímű darabok.

A' jutalmak, antik ékesmivű, ezüst emlékbillikomokban állottak az elnök' asztalán; 's az, nem lévén jelen sem az 1. sem a' 3. szám alatti jutalmak' nyerői, a' pénztárnokot bízta meg a' jutalmaknak, a' billikomokkal együtt az illető feleknek átadásával; Hetényi János ellenben, ki a' köz ülésre megjelent, maga vevé által *).

Ezek után az ujonan kitett jutalomkérdések hirdettettek 's osztattak ki egyszersmind, mi után az elnök az ülést rövid beszéddel bekecszté.

*) A' 200 aranyat magában foglalt nagy billikom' egyik felén a' társaság' ismeretes czimere látszik emelt műben, másikon e' felirat:

Kazinczy Ferencz'

Eredeti poetai munkáiért.

Árvátnak

a' m. tudós társaság

1837.

kétszáz arannyal.

A' két koszorús pályázó' billikomain ugyan azon képezt, 's e' felirások: Hetényi Jánosnak (Kossovics Károlynak) történetírási pályamunkájáért a' m. tudós társaság 1837, száz arannyal.

A' m. t. t. által kitett jutalomkérdések.
1837.

Nyelvtudományi.

Melleyek a' két hazában és hajdani magyar tartományokban részint fenlevő, részint régi emlékekben találtató, azon magyar hangzatú helyirási (topographiai) és család-nevek, melleyeknek eredeti jelentését bizonyossággal, vagy legalább hihetőséggel meghatározhatni?

Jutalma 100 darab arany.

Philosophiai.

Nyomoztassék ki a' pantheismus' természete, eredete, szülő okaival 's elágazásai-val együtt, adassék elő, millyen befolyása volt a' régi, közép, és újabb kori philosophiai rendszerekre?

Jutalma 100 darab arany.

Mindenik osztálybeli pályairások beküldésének változhatatlan határnapja, mellyen túl semmi felelet el nem fogadható: martius' 24d. 1839., midőn azt, írója nevét rejtő pecsétos levélre hivatkozó jeligével, a' titoknok veszi által. A' beküldött másolat, melly ki nem adatás' esetében is az academia' levéltárában marad, a' nélkül, hogy a' szerző a' munka' sajtóügyi jogát elvesztené, idegen kézzel és tisztán írva, lapozva, kötve küldessék. Ha a' jeligés levél' felbontása után kitetszenék, hogy a' munka saját keze' írása a' szerzőnek, ez a' jutalomtól esetik.

A' 100 arany jutalomon kívül, másod, sőt harmad karbelinek találandó felelet is kiadatlatik, ivenként szabandó tiszteletdíj mellett.

Pesten, a' 6-dik köz ülésből, september' 10., 1837.

D. Schedel Ferencz,
titoknok.

FRANCZIA LITERATURA.

Literatura-történet.

1) *Histoire du Romanticisme en France. Par M. de Torenx. Paris, 1836. 8r.*

A' regényes iskola (romanticisme) Franciaországban nem vívta ki jogát küzdek nélkül. Daczolt a' journalisticának; mert nem rég az ideje, hogy egyes lap pártjára állt; most uralkodóvá lőn, 's ő kelt ki ellenségei ellen; 's történetirója, Toreinx, maga is ezt választá könyve' mottojául: hors du Roman-ticisme il n' est point de salut.

A' dolog annyira ment, hogy Párizsban senki nem lehet homme d'esprit, ha nem

romanticus: 's azért Toreinx úr igen kimerítve fejtegeti történeteit 's szabályait, azon olvasók' számára, kik beszédközben nagy fáradság nélkül akarnának homme d'esprit-t játszani, Könyve tehát nem maradhat vevő nélkül.

A'romanticismus Franciaországban 1801b. jöve világra. Átyja Chateaubriand, pólyái a' Genie du christianisme öt kötete; azóta több ízben váltá ruháit. Eredetét a' XVIII. század' vallástalan szelleme elleni viszhatás szülei, 's keresztyén eszmék' új alkalmazása a' képelem' műveire. Az academicusok, didacticus költők, 's philosophok halált esküvének a' gyermeknek, de Staël asszony védelmébe vevé. Látá, hogy a' gyermeknek mindenek előtt nevet kell adni; mert a' név zászló. Tudta, hogy a' népet, kit szó kormányoz, legbiztosb olly szóval vezetni, mellynek értelmét nem fogja föl; egy nevet keresett, melly tulajdonkép semmit sem jelent, 's azért mindenre alkalmazható.... 's a' romantique szó gazdagítá a' francia nyelvet. Az új messias ellenségeit classicusoknak nevezé, melly szónak ép olly kevés értelme van. Azóta szabályos háború kezdődék; a' classicusok a' kormány' hatalmát hívták segélyül, 's Staël asszony számüzetett, de nemoursi Duponttal elmondhatá; nous avons beaucoup souffert, mais l'enfant est fait! —

A' császárság' utolsó éveiben a' romanticismus visszavonúlt, 's később ismét föllálla, de nem mint első hőse a' szabadságnak, hanem mint társa a' buzgó pártnak. Azok, kik az izlés' szabadságát akarák, egyszersmind politikai szolgaságra törtek. Azért lőn gyűlöletessé a' nép előtt, 's Hugo Victor' ódái parányi javalást nyerének. Csak mióta e' szavakat ír a' zászlójára: political, tudományi, vallási szabadság, lele hatást, méltánylatot.

Romanticusoknak mondatnak azok, kik a' literatúrában valami mást akarnak, mint a' fennálló. Első támadásokat a' dramai egység ellen intézék. Másképp van az angol' és német' feje mintázva, mint a' miénk? kérdék. 'S ha ők Hamlet' és Egmont' szerencsétlenségének előadásában gyönyört lelhetnek, nincs-e az által megmutatva, hogy érdeket olly drámában is lehet találni, mellynek eslekvése több napokig tart, 's különböző helyeken történik? Azt vetitek szemünkre — mondák a' classicusoknak — hogy mi a' né-

meteket utánozzuk? Hát ti eddig nem a' görögöket utánoztátok? 'S ha már épen utánozni kell, nem több becsü-e egy új példány, mint az ő? Igazán azt hiszitek-e, ti, classicusok, hogy hely-egységtök nem vezetete benetek gyakran különös következtetésekre? Hihető az? hogy szavaitokkal éljünk, hogy Acomat vezér cabinetül a' zultan' serralját választja, mellybe neki életvesztés alatt tilos lépni; 's Brutus társait, hogy eskeiket vegye, nem gyűjtheti össze alkalmash helyen, mint a' Caesar' házában? Ti a' cselekvésnek 24 órai időt engedtek, 's a' néző ennek nagyobb részét mint már megtörténtet kénytelen venni; de hát a' felvonásköz után nem ép' úgy gondolhatja-e, hogy két nap folyt el, mint két óra?"

A' közönség még nem határozható el magát a' végítéletre. Már próba téteték, őt az angol színművészet' titkaiba beavatni, de épen political forrongás' idejében, midőn a' nép a' tudományos ujitókban szabadsága' világos ellenségeit gyűlölő. Jacques Bonhomme tehát nem jól fogadá John Bullt; anyagi hatalom keverődék a' szellemi vitába; veszélyes okok csapattak a' reformáló szigetiek' fejéhez; 's azon dámák' egyikének szeme kitörölhetetlen jelét vivé vissza Albionba a' classicaí erőnek.

Egészen másképvolt, midőn 1827-ben Laurent úr a' próbát megújítá. A' közönség már több színházakban, magában a' Françaisban, regényes darabokat láta; Kemble és miss Smithson Romeo és Julia, 's III Richárdban folytatak a' reformot; az Odeontól egész az Institutig hatott az; 's hasztalan szegült elene a' chaussée d'Antin' remetéje, Jouy.

Azt mondák továbbá a' romanticusok: el mankóitokkal, mellyeket cothurnoknak neveztek; el a' biborpalásttal, mellynek fénye a' szemnek fájdalmas; mutassátok nekünk az életet, a' mint van, minden ellenzeteivel, 's a' charactereket egész különféleségökben. Minden történeti személyetök olyan legyen, millyennek a' historia mutatja; XI. Lajos mondja: Pasque-Dieu! 's XIV. Lajos miattunk kiálthatja: jarnicoton! mert ezek individuell vonatok, mellyek hihetőséget szűlnek. — Azért új változtatást a' tragoediában, a' köz társas mulatozás' beszövést a' magas írásmódba; nehéz a' művészet, mond Toreinx, tetszés szerint változtatni hangot 's beszédet.

Azon idegeneknek, kik nekünk ebben példát adtak, ritkán sikerül az. Ők csaknem mindig vagy igen is költőiek, vagy igen is familiarisok. Én csak egyet ismerek, ki e' tekintetben a' czélt eléré, 's tökéletesen csak egyetlen egyszer. Schillert értem Tell Vilhelmében. *)

Mikor az írók stílt és rendszert változtatnak, a' színészeknek is változtatni kelle tartást és tónt. Régi gyűjteményekben Baron mint Achill sisak alatt parókával látható, 's veres nadrágban, nyakfodrokkal, 's szattyán czipőkben. Ellenében Champniéle asszony veres sarkú czipőket, szűk vállacsát hord, 's fejről hosszú szalagok lógnak le csipőjéig. Az öreg műkedvelők még emlékeznek, hogy Lekaint mint Brutust piros sarkú csizmákban láták, fején tollas süveggel, oldalán vivőszablyával. Azon korban földszint álltak a' nézők; a' comme il faut emberek, színészek, 's a' közönség a' szín' két oldalán ültek. E' visszaélés, melly ellen Voltaire mennydörgött, a' múlt század' végével eltörleszteték, 's vele együtt vevé kezdetét a' ruházat' reformja. Madame Vestris egészen római öltözetben merészkedék föllépni, fején semmi ékszerekkel, leplezetlen nyakkal 's karokkal, 's hosszú fejr, nagyszerűen redőzött tunicában — mint egy antik szobor. A' javalásnak nem lön vége. Az ifju Talma ugyan e' gondolatot lelke' minden hevével 's erejével kapá meg, 's azóta soha nem lépett föl színre, mint ruhájában azon helynek és kornak, mellyben a' dráma' cselekvése történt. Egy gondolat másikat szűli; a' ruházati pontosság lassanként szükségessé tevé a' disztivényekbeni pontosságot. Hogy is nézett volna ki a' tolgás vagy turbános alak, divatosan diszegett teremben? Nem sokkal ezelőtt végre egy disztivényfestő nagy költségekkel küldeté O-laszországba, csak azért, hogy Nápolyt helyben híven lefesse. Sőt e' részben igen is messze mentek, mert a' francziák' hibája: de traverser toujours la verité! Annyit költöttek ruhára és diszezetre, hogy a' műre semmi sem maradt.

A' tragoedia' szavalásábani előmenet parányi. „Jöjön legközelbi vasárnap a' Tuillériákba, mondá Napoleon Talmának; nálam lesznek

*) A' jó Toreinx, úgy látszik, nem ismeré Egmontot, vagy a' vaskarú Berlichinget.

a' szász és württembergi, nápolyi és hollandi királyok; a' többi európai fejedelmeket követek személyesítendik, 's fontos tárgyakról lesz szó. Figyelmezzon szorosán a' személyekre, 's mondja meg aztán, ha magasra nyultak-e föl, szeméiket fölszaggaták-e, 's hánytatva 's emphaticus hangon beszéltek-e; mert a' legegyszerűbb tartás mindig a' legelőkelőbb, 's a' rang' nagyságát, mint a' belátását, helyes mérték jelenti: a' tagjártatás' 's hangváltoztatás' ritkasága. — Olly embernek, mint Talma, egy gondolatot nem kellett kétszer elmondani; 's mióta meghalt, nincs Franciaországnak romanticus színésze. Adna bár isten, 's Sosthenes de la Rochefoucauld ur minél hamarabb egyet! —

Az etymologia szerint *romantique* annyit tesz, mint *ce qui tient du roman*; de hát mi az: *roman*, *romantique*? Épen az mutatja, hogy a' nő, ki a' szót teremte, lelkes vala. Ha egyszerű, természetes, érthető volna, nem támasztott volna szó- és írásbeli vitákat, sem tudós leczkékre, sem *journalcikkelyre* alkalmat nem adott volna, de elnézett volna, mint *chapeau*, *calendrier*, vagy *je suis votre serviteur*; de: *romantique*! alig hallatszék, 's minden viszonzá, mindenki magyarázatát kérde; egyik ezt mondá, a' másik azt... röviden, egy párt álla elő, párt-szellemtől hevített, 's végre diadalmaskodó.

A' *romanticai* regény annyiban különbözik a' *classicaitól*, mert inkább valóságos charactereket fest, mint elvont személyeket, vagy, *Cousin úr* szerint, inkább individualitásokat, mint általánosságokat. Igen tévedtek tehát azon írók, kik magokat *romanticusoknak* gondolák, ha phantast jeleneteket, characterszörnyeket, röviden: természetellenit költöttek. Látott valaki személyeket, *Musdemonhoz* vagy *Nichol Orugixhoz* hasonlókat? Ki találkozik valaha egy *Islandi Hannal*? Hol van csak egyetlen egy *Ordenner* is, ki lovagi nagylelkűségből tusára száll verét szomjúhozó vad állattal? — Mások *romanticusoknak* hitték magokat, mert mindennapi gondolatokat pöffeszkedő modorban írkáltak le. Az iskola' egy mesterének példája téveszté meg őket. Mint minden utánozó, példányoknak csak felülőbb hibáit másolák; 's mivel *Chateaubriand* mondá: *Orage du coeur, est-ce une goutte de votre pluie?* azt

hitték, hogy az idvezség' utja, nem *franciaul* szólani többé.

A' valódi *romanticai* költész *Scott Valter*. Írásai' végetlen érdemének legnagyobb, meg-harczolhatatlan mutatója az, hogy olly sok rossz fordításait olvassuk.

Nehéz megmondani, hány *romanticai* iskola volt, mióta *historia* iratott. *Rollin*, *Crevier*, *Lebeau*, *Millot*, *Vertot*, kik *Liviust* utánozák, a' leiró iskolát teszik; *Danielt*, az *orleansi* patert stb *Toreinx servilis*-nek nevezi. *Voltaire*' korában a' lett dolgoknak szorosb rostálgatása jött be. „A' *st. denisi* barátoknak, így kiált föl, egy angyal zászlót hoz az égből; egy galamb a' reimsi templomba olajpalaczkot; két kigyósereg *Németországban* szabályos csatát csatáz; egy mainzi érseket patkányok szállnak meg 's fölfalnak, sőt az illy kalandoknak még évszámok is kitétetik. 'S *Langlet* apát e' kép-telenségeket összefirkálja, 's az *almanachok* százszor viszonozzák, és ifjuságunk így tanítatik. 'S mind e' hitványságokkal hercegeünk' agya tömeték meg.“ — A' papi 's katonai zsar-kormány elleni lángoló hév vezeté *Voltaire*' iskoláját. Célja haszon volt, 's föl-áldozá ennek a' valóság' kinyomását. Ellenben az új *historiai* iskola legkivált a' helyszínt igyekszik helyesen adni, 's legfontosabb művei: *Barante*' *historiája Burgund*' hercegeinek. Az a' történetirat' *romanticai* iskolája.

Ugyan ezt az igazságot akarja a' *romanticismus* a' drámába is behozni, 's azért megtagadja tőle a' fennebb *poesis*' beszédét. Azt fogják felelni: sok rossz szomorjáték iratott prózában. De írók *Lamothe Houdard* vala, 's nem *Racine*, 's az olly anyag, mint az *Oedipus*' története nem a' legalkalmasb a' valószínűség' kitüntetésére. A' *poesis*' tárgya mindenek felett az epos marad. *Romanticai* epos: *Napoleon en Egypte*, *Barthelemy* és *Mérytől*, de melly persze gyakran csak hadi bulletinek' rimélése. A' leiró 's *didacticai* költemény *romanticai* soha nem lesz, 's *Delille* talentoma nélkül a' verselésben soha *Franciaországban* lábra nem kapott volna. *Boileau* tovább ment, mint *Horác*; ő a' költészetnek minden nemét felette határozott szabályok alá szorítá, 's gátolja a' geniet, mert mindent, magát a' rendtelenséget is, szabályok közé akart körzeni; *souvent un*

beau désordre est un effet de l'art. Végre az óda mindig mesterkéltnél marad, míg istenségek hozatnak bele, mellyeket nem hiszünk többé. Azon kába vágy, Görögországot 's hitét nem engedni, sok ideig akadályozá Franciaországban a' lyrai poesist — Lamartine 's Hugo Victor újra teremték.

Toreinx, miután elmondá, mit lehet a' művészet' 's literatura' külön neveiben romantícainak nevezni, utóljára a' romantikai költészek' 's művészek' political álláspontját érinti. „Milly szerencsétlenség, fölkiált, hogy korunkban többé egy nagy' vadászata semmi rosztat nem tehet, 's nem dülhatja el a' szegény birtokos' mezejét, aratását! Lehetésges-e az: egy herczeg tíz franc miatt St. Pelagiebe ültetik, épen úgy, mint egy szegény tudós, vagy rongygyűjtő! Ha most egy nagy úr Moliere' arcát a' királyi előteremben megvérezné, a' szegény színésznek joga volna a' goromba embert kihívni. Én St. Germaine külvárosnak egy nemes lakóját ismerem, kitől egy kézműves munkája' megfizetését kíváná; Gazember, viszonzá amaz, tréfálni akarsz velem? Hiszen még csak hat éve, hogy munkádat elhozád. „De a' gazember törvényszék elébe idézi a' nagy urat, 's arra joga van — valódi gyalázat!“ —

„S nézzétek csak, hová vezet ez: herczeg, gróf, báró X. ismeretlenek, mint ha nem is léteznének; Franciaország elfeledi legnemesb családait, hogy egy Foyról, Berangerről, 's Delavigne Kázmérről gondolkozzék. Máskor is tisztelteték a' genie, a' színházban megtapsoltaték, de nem volt-e ritkaság, személyes tiszteltetése lelkes férfiaknak? Racine, Voltaire, Corneille a' nagy világban azok voltak, a' mi Shakspeare a' nemes Leicesternél, Kenilworth-Hall regényben. Egy pillantás, egy gyámtekinet elég volt ez embereknek. A' romanticismus ezt megváltoztatá; ismét behozta a' polgárkoronákat, 's nem fél, alant főre tenni. Delavigne fontosabb név a' statusban talentomai 's független caractere miatt, mint Guiche herczeg lovai és kutyái miatt.

Buonaparte azt mondá, ha országaiban egy Corneille lett volna, herczegré emelné. Az még classica volt. Micsoda szüksége van a' mi romantikai századunkban, olly embernek, mint Corneille, rendekre, címekre?

Azok, kik az effélékkel elterheltettek, kerelettebbek azért nem lőnek.

Azonban a' regényes iskoláról még sok balértelmek uralkodnak. Így Nodier Károly azt állítja, hogy a' romanticismus az esthang, regszellet, a' szél' sohajtása, az erdők' hangja, stb. efféle. Azt beszélék, hogy a' romanticus egy borzas haju, halvány, szomorú arcú ifju, nyakkendő nélkül, égre néző szemekkel, 's nyílt szájjal; — így képzeltek körülbelől az új, francia Apollt. Nézzen ki akár mint, csak hogy szép verseket ír. A' piperkőczök pedig épen azt képzelék, hogy a' romantikai költész, egészen másféle ember, mint a' többi. Kérdezgeték: alszik-e? sétál-e valahol, mint hold' fényinél, vízszakadások, szirtek mellett, jobbán templom, balján egy felleget? 's ha aztán ezek az emberek a' romanticusokat a' Palais royalban meglátják, csodálkozva kiáltanak föl: 's ez Hugo Victor volna! 's ez Lamartine volna! —

D. A.

Kazinczy Gábor.

Literaturai mozgalmak.

— A' m. tud. társaság' költségén megjelent 1) pesti prof. Fabini János' közönségesen elismert becsű szemészeti kézikönyvének fordítása illy czim alatt: Fabini János' tanítmánya a' szembetegségekről. A' második javított kiadás után fordította Vajnoch János, Budán, a' m. kir. egyetem' betűivel. n. 8. rétből VI. és 332 lap; színes borítékba kötve 1. ft. 36 kr. c. p. — 2) Eredeti játékszín. Kiadja a' m. t. t. VII. köt. Ekebontó Borbála, szomorújáték 4 felv. Irta Tóth Lőrincz m. t. t. I. tag. Budán a' m. kir. egyetem' betűivel, n. 12r. 130 lap. színes borít. 36 kr. c. p.

Rozsnyóról megérkezett a' „Rozsnyói egyházi töredékek' VII. füzete (Kek' betűivel, 8r. 103 lap); másod czíme: Nagyböjti egyházi beszédek. Mondattak Rozsnyón Scitovszky János megyés püspök által 1837. Ugyan onnan: Egy pillanat a' dézsmákra, 's különösen a' gömöriek' czélszerű használatára. Hollók Imre által, Rozsnyón 1837. Kek Jós. bet. 8. r. 117 lap.

Erdélyből vettük e' két füzetet: 1) Egyházi beszédek' gyűjteménye. 1837. Második kötet, vég-tiszteleti beszédek. Kolozsvárt, Barra; 8r. 107. lap ára 24. kr. cp. 2) Birálat és ragasztvány Trattner és Károlyi 1837-dik évi nemzeti kalendáriumára Koltai és Enessei Horváth József által. Kolozsvár, Barra, 1837 8r. 218 lap. (?!).

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHDEL, VÖRÖSHARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Második félév.

Pesten, september' 19. 1837.

12. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Szépliteratura. Parthenon, kiadja a' sárospataki magyar iskola, 177. sz. Deák literatura. Történettudomány. Fejér' oklevéltára (*Waltherr László*) 179. l.

MAGYAR LITERATURA.

Szépliteratura.

- 3) *Parthenon*. Kiadja a' sárospataki magyar társaság. Szerkesztő *Ormós László*. II. Sáros Patakon, nyomtatta *Nádaskay András*, 1837. 12edrében 243 l.

A' pataki ifjak' egyesülete, mely ezelőtt néhány évvel egy lelkes, Patak' iskoláiból kikelt, 's most a' külföldön utazó ifju férfi: Szemere Bertalan által készített terv szerint, a' collegium' fényes hazafiságu igazgatójának aegrise alatt, munkálathihoz fogott, zsengeinek második kötetével lép fel a' haza előtt, 's törekvésének és céljának tisztaságára utalva, részvétet vár, és bátorítást a' tovább haladásra.

'S bizton várhatja. Mert olly törekvés, mely a' míveltebb ízlet' ösvényén hangot és szót ügyekszik kölcsönözni azon nemesebb érzelmeknek, mik, mint sugarai a' szív' melegbb zónájának, olly kedves világításban láttatják az ifjuság' próbakörét, 's miknek küzdéséből majdan azon szilárd elvek kikelendők, melyek a' nagy cél feléi útjában vezérelni fogják a' férfit, — az el nem fogúltak' méltány bírálatára számot tarthat.

Tudjuk, hogy az ifjabb költők, 's közülök még a' szebb tehetségük is, midőn kedvesen zengő hangjaikra magok is örömmel figyelmeznak, verseiknek értelmet, azaz: meghatározott műértelmet adni, néha megfelekezvén, olly költeményekkel állanak elő, melyeknek érdeme és hibája a' csillám' némi oscillációjában áll. E' gáncs alól a' Parthenon' ifjait sem menthetjük fel. De annál örvendeztetőbb volt reánk nézve, úgy találunk: hogy a' szerkesztőnek és Győri Dánielnek néhány versezeteiben a' gondolat' meghatározottsága, 's bizonyos mélyebb szemlélődés, még csak több felfogáskönnyüség, vagy nagyobb művészi kiöltökélyt kívántak volna magok mellé, hogy a' szigorúbb bíráló' követeléseinek is elég tétessék. — Balladákat, 's románczokat többen adnak, de nem nagy szerencsével. Mindazonáltal ha tudjuk, mi nehéz e' versnemnek egészen saját tonusát eltalálnunk, 's mindenek felett nekünk, kiknek néppoesisa ollyas eredeti formákat, mikre a' balladéit vagy románczét olthatná a' művész, csak alig mutathat fel, — engedékenyebbek leszünk ifjaink iránt, 's egyéb, nem az e' részbeni siker vagy nemsiker fog

velünk költői hivatásokról általában, ítéletet mondatni. —

Az epos' körében is gyakorolta magát egy társ, mit nem roszalhatni; de igen azt, hogy nem hazai a' választott tárgy, minőt a' napjainkban úgy is csak nehezen viszhangot találó epikus költőnek ajánlhatni. Ormós' színműve a' jobb példányok' ismeretére mutat, 's vers és nyelv gondnal kezeltettek. A' beszélyek' prózája is ollyas, minőt Patakon Kövy'

és Vályi-Nagy' idejében még nem igen írtak. De mind e' mellett még sokat kell küzdeniök ifjainknak, míg oda juthatnak el, hová jelesebb prósaíróink már eljutottak, de hová csak húzamosb gyakorlat viszen.

A' gyűjtemény Kölcey Ferencznek van ajánlva, 's méltóbbnak nem szólhatna az ajánlás.

63.

Történettudomány.

1) „Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis. Studio et opera Georgii Fejér Bibliothecarii Regii (?) Tomi VII. volum. III. Budae 1835“ 8r.

1. §. Megsértetettnek érzé magát Fejér úr az által: hogy a' Figyelmező folyó esztendei első 24-dik számában, Erdélyország Történetei' Tárát szemügyre véve, figyelmeztetni bátorzkodtam az érdeklött Tár' Kiadóit, 's közvetve az egész olvasó közönséget a' Codex Diplomaticus Hungariae fogatkozására, és annak, eléforduló esetekben, óvakodva használására; és, mintha az ő okleveles könyve olly valami szentség volna, mellyhez halandónak, maga mélységes megalázása nélkül járulnia, mellyről érzését az ő kívánatával ellenkezőleg nyilatkoztatnia szabados nem lenne, azt is feledve: hogy a' mit már előttem mások szóval, de írásban is, egyenesen kimondtak, azt én csak melleslegesen említettem, annyira neki hevült: hogy valóban sértegető kifejezésekkel szólita fel a' Hazai és Külföldi Tudósításokkal jární szokott Hasznos Mulatságok 1837-ki első 52-dik számában: jelelném ki a' fogatkozásokat, mutatnám ki a' benne hemzseggő hibákat. Ezt én meg is tettem ugyan azok folyó esztendei második felének 6-dik számával szét küldözgetett őszinte feleletemben, megígérvén egyszersmind: hogy a' mennyiben igen csekélység az iszonyú tömegből, a' mit vizsgálat alá vettem, midőn hivatalos foglatatosságaim engedendik, annak korán, helyén, több tapasztalandó fogatkozásokat fogok kitüntetni, és hogy számtalan hibákat követett el, bővebben be fogom bizonyítani. Most tehát ismét néhány példát a' VII. kötet III-dik szakaszából:

2. §. Az I. II. III. IV. darabok nemzetségi leszármaztatások, és nem oklevelek, 's annál fogva helytelenül foglalnak sort az oklevelek számában; fő hibájok: hogy minden alapos ok nélkül, határozott időhöz, és pedig ollyanhoz vannak kötve, millyet azoknak ön szerzőik, kikre hivatkozás történik, magok sem tulajdonítottak; de nem is tulajdoníthattak: mert azon közlemények nem egy, hanem több évre terjednek; másod hibájok pedig az: hogy nem azon alakban, nem azon szavakkal és értelemben adatnak, mint azok az illető szerzők munkáiban olvashatók.

3. §. Az I-sőt, mellynek czime ez: „An. ch. 1001. Vetustas familiae comitum Andrási“ illetén aláírással adja Fejér úr: „Katona e monumentis familiae. Hist. Crit. Stirpis Arpadianae tomulo VI. in dedicatione.“ Tehát e monumentis Familiae?! szabad-e az oklevéltudásnak e'féle ráfogásokkal élni? hol mondja azt Katona? — Ő az idézett helyen, holott az Andrásyak ivadékait még tovább folytatja, mint Fejér, nem azt, hanem ezt mondja, Báró Andrássy Antal Rosnyói Püspökhöz szólóában: „Noui equidem, a me grandia seu TVA, seu maiorum TVORVM merita TE praedicari nolle, sed vel me tacente, loquuntur historiae, quam illustribus vetustisque progenitoribus sis editus; quantus ille sator nobilissimae stirpis Andorasius seu Andrasius fuerit stb.“ ez pedig nem azt tartja: e monumentis familiae! — és csak ugyan: nem is azokból szötte össze Katona a' maga előadását, hanem Gyöngyösi Istvánnak Andrásy Péterhez, nemes Gömör vármegye Főispánjához, Csernekről 1700-ki Bold. Asz. Hava' 10-dik

napján intézett ajánló leveléből, mely az „Uj életre hozatott Chariclia stb. czimű 's Budán 1733. esztendőben nyomatott kis Sadr. könyv elébe vagyon függesztve, kölcsönözé.

4. §. Állításom' bizonyosságául egymás mellett ide iktatom mind a' kettő' szavait :

Gyöngyösi az A 4. levelen

Katona az ajánló levél 1-ső 2-dik l.

„Hogy pedig elsőben is ditsőséges eleiről, és azoktól származó régi nagy neméről emlékezzem, tudni való dolog az, hogy a' mint Theogenes Hertzegi vérét, amaz nagy hírű Görög Helenának szépsége, és szerelme miatt porrá, és hamuvá tétetett híres Trója alatt Paris keze által elesett Achillesre viszi-fel ditselkedve; nem különben Nagyságod-is amaz erős Andorásra, a' ki a' Scitiából ki-jött Magyar Kapitányoknak véréből való, és Gyula Hertzegnek szent István Királytól el-pártolása, 's a' miatt az Erdélyi birodalomról el-esése után, Erdélyben a' Királyunk Hely-tartója, és az egész Székelységnek Fő-Birája, avagy Fő-Ispánnya vala; Erősnek pedig azért nevezetett, hogy azon Szent Király koronázattyakor egy negédes kérkedékeny, és maga hitt idegen bajnokkal kelvén bajra, annak egy tsapással sisakos fejét pántzélos jobb vállával együtt le-szelte, úgy hogy ezek egy-felé esnének, azok nélkül maradt teste pedig másfelé omlana, és ezen nagy erőt mutató tseledetre nézve, még akkor adatott a' Nagyságod Nemzetének tizerül a' fegyver-derékban lévő kardos férjfi, és a' koronát tartó két oroszlány, azokkal példázattván azon Andorás Urnak vitézi erőssége 's a' t. Ennek pedig két fia Josa, és Vida, az első András Király hadakozásában, egyik az Henrik Tsászárral Esztergam táján, a' másik Béla Hertzeggel a' Tisza mellett lévő hartzon végzette azon Királynak hűségébe életét, az harmadik, László, az Attya tisztiben maradván annak halála után: És ezekről jó-le egyenesen a' Tekintetes Andrásai fámília, az Andorásból idővel elsőben Andorasinak, az után Andrásinak nevezetvén: mind attól fogva pedig sok jeles, és nagy állapotbeli emberek vóltanak Erdélyben azon Nagyságod ditséretes Nemzetiségéből mind addig, valamig végtére onnét Magyar országban nem költözött által annak jobb része; a' kik közül (hogy a' többit el hallgassam) Andrásai Simon 's a' t.“

5. §. A' II. közlemény „An ch. 1001. Vetustas illustris domus Vayanne de Woya“ kivonat alatt, Szirmai Szathmár várm. p. 363. 4. (II. Rész) után, deákositva adatik; de milly különbözőleg? lássuk:

Szirmaynál az idézett lapokon így áll:

„Waja, most Szabolcsi helység-is, mely Szathmár Vármegyébe benyúlik, annak Bohod,

„quantus ille fater nobilissimae stirpis Andorasi-
seu Andrasius fuerit, e primis Hungarorum, e
scythicis terris egressorum, ducibus oriundus, qui
post Gyulae defectionem ac captiuitatem guber-
nandae Transilvaniae sicutisq[ue] moderandis a S.
Stephano supremus praeses datus, iam antea,
quum idem sanctissimus rex sacra corona primus
incingeretur, vno mucronis ictu thrasonis cuiusdam
exteri caput cum humero dextro demessuit.

Quod illustre facinus insistens gentilicio TVO scu-
to vir armatus, duoque leones, in area scuti co-
ronam ambientes ac sustinentes repraesentant.
Magni huius herois non degeneres filii, Josa, Vi-
da, Ladislaus, primus quidem, quum Andraeae I.
signa contra Henricum III. sequeretur, non pro-
cul strigonio; alter, quum aduersus Belam ducem
ad Tibiscum sub eodem Andrae rege depugnaret,
occubuit; tertius in gubernanda Dacia patri suf-
fectus, illustrem sanguinem in seram posterita-
tem propagauit.

(eddig Fejér is)

Ex huius posteris alii longa serie Transsiluaniam
incoluerunt, eandemque gestis magistratibus am-
plissimis patratisque facinoribus egregiis et defen-
derunt, et illustrarunt; alii demum in Hungariam
delati, maximis virtutibus ac meritis illustribus
apud vniuersam gentem plurimum inclaruerunt.

Nam, ut ceteros silentio praeteream, Simon etc.

Fejér a' 12. 13-ik lapon így adja;

„A. 1021. Possessio Woya, comitatui Zabolch
ingremiata,

Papos, és Eör helységeitől körül vétetik, régen-
ten ezen Vármegyéhez tartozott, mely nevezetét
veszi a' Magyarok Pannoniába lett utolsó bėjöve-
telétől fogva most is fiú ágon virágzó Voja, most
Way nemzetségtől.

1021. Eszt. Sz. István Király alatt Voja Po-
gány Magyar kereszténnyé lett, és a' keresztés-
ből Tamásnak neveztetett, a' mint ezen jeles
nemzetségnek a' Bárói Méltóságról alátott Jel-
vele bizonyította, és a' Gyula-Fejérvári Káptalan-
nak bizonyosság levelében is olvastatik. Fiai voltak
Mesk, Jolath, Medve, Gergely, Omyth, Ábra-
hám, 's ennek fia Benedek. Mert

Sz. László Királynak a' Váradí Káptalan visz-
sza írt: hogy midőn parantsolattára Gabriant,
Máthénak fiát, azon földbe, mely Zothmár
Vármegyébe Woyának neveztetik, és magva
szakadt Ivankájé, Womka fiáé vala, béiktatni ki-
vánták a' Woyai Nemesek Mesk, Jolath,
Medve, Gergely, Emyth, Ábrahám, és az ő fia
Benedek ellent állottak."

6. §. Méltó itt megjegyezni: hogy Tertina Mihály Nagy Váradí iskola igazgató, és ta-
nító, Báró Vay László közléséből fényre bocsátott vala 1804-ik évben a' „Zeitschrift von
und für Ungern“ czímű folyóírás VI-dik kötetének 3-dik csomójában a' 181. 182. lapon egy
oklevelet, mellyben emlittetik. „Nobilis vir Thomas de Vaja uti Actor“, 's melly mellett a'
Vay nemzetségi ágnak már 1021-ik évben virágzását vitatta, 's annál fogva Pray, Szeredaf,
Cernides botlásait állatta; de ezen oklevél valódiságát már Schedius Lajos úr, ugyan azon
folyóírás VI. kötetének 4-dik csomójában a' 354 — 356. lapon kétségbe hozta, és azt, igen
híhetőleg, a' tizenötödik századra határozta.

7. §. A' III-dik darabot e' kivonattal: „An. ch. 1021. Vetustae (így) illustris
familiae Rhedei, de genere Aba“, 's illy aláíráttal: „Idem ibidem p. 304.“
Szirmay szavaitól eltérve, imígy adá Fejér úr:

Szirmay Szathmár Vármegye Esmérete II.

Részének 304. 1.

„A' Rhédey Jeles nemzetség eredetét vette
Aba régi nemből, mellyből harmadik Királlyá volt
a' Magyaroknak.

1199. Hogy Czabanka Zathmári Fő-Ispán
ebből származott, és ennek fia János, László pe-
dig 1302. Eszt. unokája volt, I. Rész §. 121. ok-
levéllel megmutattuk.

1261. Esztendőben-is IV. Béla Király levelé-
ben, mellyben az Egri Püspökségnek birtokait meg-
erősíti, tanúk voltak Heves Vármegyében Rédén
Aba nemből való Nemesek. Ezeknek maradékát
Benkő József Erdély leírás. I. Kött 289 lapon elé-
adgya; úgy mint:

ab auita generatione Woya nomen cepit.

A. 1021. Sub Protorege Stephano dictus
Waya, superstitione gentili posita, christianam
est amplexus religionem, et Thomas est baptiza-
tus; vti literae, quibus stirps haec Baronatus ho-
nore est donata, affirmant, in literisque Capituli
Transilvani legitur. Thomae filii erant: Mesk,
Iolath, Medve, Gregorius, Ernyth et Abraham;
huius filius Benedictus.

S. Rex Ladislaus informatione Capituli Albe-
sis Transilvani comperit: Statutioni Gabriani,
filii Mathaei, in possessione Waya nominatae
comitatus Zothmár, per defectum Ivankae, filii
Wonika, vacanti, iussu regio fiendae, per Nobi-
les de Woya, Meskonem, Iolath, Medue, Gre-
gorium, Ernith, abraham, huiusque filium Bene-
dictum, fuisse contradictionis obstaculum positum."

Fejér Cod. Diplom. Tom. VII. vol. III. 13. 1.

„A' Rhédei jeles Nemzetség Aba régi nem-
ből vette eredetét, ki azon nevű helységet birt
Zathmár Vármegyében, maradéki közül egyik
Samuel, Szent István sógora és Király is lőn. —
1199. Chabánka, Zathmári Fő-Ispán, ezen nem-
ből származott; ennek fia volt Gróf János' uno-
kái László, Sámuel, Dávid. Ezek keresztelő
Sz. János tiszteletére Remete Sz. Pál Szerzetesi-
nek Pörös Marti Klastromot építették.

Miklós Kis-Rhédéről, és Szent-Márton-Rhédéről Rhédeinek mondatott.

1447 Rhédey Sándor 's a' t.

8. §. A' IV. közleményt ezen kivonattal: „An Ch. 1042. Illustris familia Bátoriana de Guthkeled“ és ezen aláíráttal: „Szirmai ibid. p. 74.l“ következőleg adja: Szirmay Szathmár Vármegye Esmérete. II.

Részének 74. l.

„1042. Báthoriak származtak Guthkeled nemből, melly a' Svábi kerületből Péter Királlyal jött, midőn Henrik Tsászárnál menedék helyet keresett.

1076. Ezen nemzetség Salamon, László, és Geyza Királyok alatt nagyon felemeltetett, kivált Wyd, a' ki Salamon Királynak belső, és fortélyos Tanácsosa vala. Thúrócz. Kron. II. Rész. 12. 16. Tzik.

1270. Legelső András V. István Király alatt, mivel igen Bátor-szívű Vitéz, és a' mint a' Kolos-Monostori Konventbe a' Báthory nemzet sorába írva vagyon: „Mikor Otaker Magyar Ország goth rablana, egi nagi chiehhel bajt vett, és meg eölte volt, Bátornak nevezetett, és a' Királyt-is Rápcha vizénél Ottakerrel tartatott ütközetbe így bátorította: ne fély Király Uram! Bátor András bátorította szivedet!“ Ezen ütközetet Katona Hazánkfia 1271 Eszt. teszi. Ennek két fia Benedek és György halván.

1310. A' középső fia Berecz, Mihály, és Vid rokonival osztozkodott, és már Báthorinak nevezetett. Völt egy leánya Klára, Batiz, Unghi Jakou fia felesége, és öt fiai János, András, Lőrincz, Miklós, és Lewkes, kiknek

1325. Károly Király Ecsedet ajándékozta, mint fellyebb“

9. §. Az V. VI. VII-dik közlemény öszve hasonlításához szükséges kútfókkal nem bírván, azok felett hallgatok. —

10. §. A' VIII. és IX. közlemény a' Tüzes vas ítéletek Váradí Jegyzőkönyvéből, mellyben ítéletnek vehető CCCLXXXIX eset jegyeztetik fel, szakittatott ki, 's kora mindkettőnek önkéntesen, minden oklevelesméreti alap nélkül határoztatik el, még pedig olly szerencsétlenül: hogy ámbár az Ítéletek 1214-től 1235-dik évig terjednek, 's 1215-ik évi eset különösen feljegyezve nem találtatik, amannak 1212-dik, emennek pedig 1215-ik év függesztetik elébe. ²⁾ Amaz hét, ez pedig nyolcz sorból áll csak, és még sem közöltethettek hibák nélkül; nevezetesen, amabban: „Bubus“ és „impetiit“ helyett: „Bubek“ és „impetit“ vagyon írva; emebben pedig a' „sex marcas“ után „valentibus“ szó kimaradt, és „pro quo“ helyett: „pro qua“ vagyon jegyezve.

11. §. A' X-dik darabnál, mellynek, mint szinte nem oklevélnek, kivonata így adatik: „An. Ch. 1216. Ex illustri familia Balassa Comes de Neogra d“ aláírata pedig

1302-ben, ki osztozásban Kis és Sz. Márton Rhédét nyerte, Rhédey nevet von örököül.

Fejér pedig Tom. VII. vol. III. a' 14-ik lapon így:

„A' Báthoriak' törzsöke Guthkeled 1042. eszt. a' Svábi tartományból Péter királlyal jött be, minekutánna ez II. Henrik Császárnál menedék helyet keresett. A. 1076. ezen nemzetség Salamon, Geyza és László alatt nagyon felemelkedett, kivált Wyd, ki Salamon Király belső és fortélyos Tanácsosa volt (Chron. Thur. II. Par. XII. ¹⁾ et XVI. Cap.) legelső András, V-dik István király alatt 1270-ben mivel igen bátor szívű vitéz, 's mint a' Kolosmonostori jegyzékben írva van: „Mikor Otaker Magyar orzagoth rablana, egi nagi chiehhel bajt vitt és meg eölte volt, Bátornak nevezetett; és a' királyt is Rápcha vizénél Ottakerrel tartatott ütközetben így bátorította: Ne fély király Uram, Bátor András bátorította szivedet.“

Ennek két fia, Benedek és György ki halván 1310-ben a' középső fia Berecz Mihály és Wyd rokonival osztozkodott, és már Bátorinak nevezetett, volt egy leánya Klára, Batyz, Unghy Jakou fia felesége, és öt fia János, András, Lőrincz, Miklós és Lewkes, kiknek Károly király Ecsedet ajándékozta. A. 1325.“

1) XII-ik Czikkelly „de generatione Wenczellini de Almania“ és nem Guthkeled.

²⁾ 1212-ik évvel idézi azt Szlemenics úr is az 1837-ki Athenaeum II-ik felének 186-dik hasábján, még pedig elfordítva; midőn a' helyett: „ioubagionem de genere Cupulon (Kaplón nemzetség jobbágia) scilicet Crachinum de villa Malca“ így írja: „Czechinum de genere Cupulon.“

így: „Mocsári Nógrád vármegye III. kötet, 114. l.“ a' közlemény, és az idézett hely között, ezek az eltérések:

Mocsárynál III. köt. 114. l.

„Ezen Balassa Familia eredetét származtatja a' Magyarok' hét első kapitányjaik közül egyiktől, nevezetesen Bungertől, kinek Bors nevezetű fija volt. Ennek maradéki építették a' Zolyomi várat, és birták is azt, ugyan azért Zólyomi Grófoknak hivattattak, a' kik közül idő' jártával egyhez, úgymint Detrikhez 1228. eszt. a' Balassák természet és törvény szerint a' legtisztább atyafiságos szeretettel kaptsoltattak.

Ezen Detrik nevű Zólyomi Gróf, több uradalmain kívül Detrikkőnek is birtokosa volt, 's ugyan erről neveztetett is. Ettől fiúról fiúra való származását tulajdon leveles tárából hiteles oklevelekkel bizonyíthatja a' Balassa Familia.

Ugyan ezen Detriknek ötödik unokája volt azon Balás, a' ki Nagy, vagy is Ipoly-Gyarmatot megkülönböztetve kedvelte, 's kitől a' XIV. században a' Balassa Nemzetség Gyarmati Balassa Nagy vagy Ipoly-Gyarmat városa pedig Balassa Gyarmat nevet kapott.

Ezen régi gyökeres Nemzetség nagy embereket mutatott be a' Hazának, és bátor vitézeket, kiknek sorban való leírásokat másra bízván, felvett tárgyamhoz látok.

Balassa László 1409. eszt. 'Sigmund királytól 's a' t.

12. §. Nem kútfők azok is, mellyek a' XI — XIV. számok alatt adatnak; — a' XI-dik magyarosított oklevél; a' XII — XIII-dik nemzetségi leszármaztatás Szirmayból, minden alap nélkül; a' XIV-dik pedig emlékezet, oklevélről, Mocsáry Nógrád Vármegyéje után Magyar nyelven. Ezekről is áll az: hogy hibák nélkül átírva nincsenek! a' főbbeket kijegyzem az oklevélből, tanuságul; a' kisebbeket pedig, mint számosakat, nem is érintem; kivonataikról egyedül azt említvén: hogy azok sem hivek, azok sincsenek magából a' közleményből merítve; sőt a' XIV-ik épen ellenkező a' közleménnyel — így vagynak pedig az eltérések:

13. §.

Fejér Úrnál a' XI-dik Darab.

19. l. 8.	sor	oszthatatlan
9.	„	Isten
11.	„	Országok
12.	„	adakozások
13.14.	„	kiket az igazság, és
17.	„	ezeknek
19.	„	Mere Gróf
21.	„	Nichola
25.	„	vár'
26.	„	átadtunk
27.28.	„	ajándékozott,
29.	„	Mere

Fejérnél VII. III. 18. 19. l.

„Balassa Nemzetség eredetét származtatja Bungertől, az első hét Magyar Kapitányok egyikétől, kinek Bors nevű fia volt. Ennek maradéki építették Zolyom várat, és azért Zolyomi Grófoknak is neveztettek.

Zolyomi Gróf Detrik unokája volt Balás, Ipoly-Gyarmath birtokosa, ki Nógrádi Fő-Ispán volt 1216. eszt., 's kitől Ipoly-Gyarmath Balassa Gyarmath nevezetet vett.“

Szirmaynál Szathmár várm. Esméretében
(II. Rész).

287. l. 9.	sor	oszthatatlan
10.	„	Istennek
12.	„	Országoknak
13.	„	adakozásnak
14.15.	„	kiket ajánl az igazság, és
18.	„	ezekre
19.	„	Mere Gróf,
21.	„	bizonyos Nichola
26.	„	várnak
27.	„	által adtuk,
28.	„	ajándékozta,
30.	„	Mere

30. „ fizetett a' maga értékéből so-
kak előtt.
31. „ föld'
Mere
32. „ Prestaldunk
20. l. 1. sor jelekkel is elhatározta.
4. „ tölgyfa meg jelettetett;
15. „ megirt Raphael Gróf
29. „ Merenek
31. „ Kanczellárunk'
21. l. 7. sor esztendejében.“

14. §.

Fejér Úrnál a' XII-dik darab.

„A' Rátholdi Nemzetség 1097-ben Nápoly Országának Kaserta nevű Városából szakadt Magyar országba, Kálmán Király idejében, ammint Thuróczy kronikája írja. 1175-ben Ráthold volt III. Béla Király vezére; kitől a' Ráday, Hasznosi és Pászthói régi Nemzetségek származtak. — 1217-ben Ráthold a' második nagy Ember volt II-dik András Király alatt, kivel is a' szent Földre oda volt. 1294-ben Almás földet Ratholdi László Mester birta Zathmár Vármegyében. 1301-ben Rathold, Istvánnak fia, nagy eszköz volt benne, hogy Venczel Magyar Királlyá lett. 1315-ben Hasznosi Domokos ezen nemből Nádor Ispán volt.“

15. §.

Fejér Úrnál a' XIII-dik darab.

„A. 1220. A' jeles Kállai Nemzetség a' Pannoniát vérrel foglalt Bolok Simian Magyar nemből veszi eredetét. Legelső említetik belőle Ubul, kinek még II. András 1220. eszt. ajándékozta Nunkupul, és Tuth pusztákat Zabolcs Vármegyében azért: mivel, midőn Kálmán Herczeg az Oroszok ellen hadakozott Galitziában, Egyed, Ubul' testvére, ő mellette Vitézül elesett. Ennek fiai: Gróf Mihály IV. Béla és V. István királyok alatt, ki István mellett 1252. hadakozván, jobb kezén és bal lábán nagy sebeket kapott. 'S Egyed 1252. eszt. Gergely 1291. Mihály Ubul fiának fia, Gróf és Baranka vár kapitánya volt; kinek fiai: István és Pál Mesterek 1300. eszt. ben. Ezek, mivel Kun Lászlónak nagy hivei voltak, üldözőik előtt Lengyel országba szöktek, és ott sokáig lappangván, minekutánna Károl Robert alatt vissza tértek, Lengyeleknek neveztettek.“

- 30.31. „ fizetett a' maga értékéből
Váradon sokak előtt.
32. „ földnek
Mer c
33. „ Perestöldónk
35. „ jelekkel el is határozta.
38. „ tölgyfák meg jelettettek,
288. l. 8. sor megint Rafael Grófnak
22. „ Merc nek
25. „ Kanczellárunknak.
34. „ Esztendejében. (p. h.)“

Szirmaynál (a' II. Részben.) 369. 70. l.

„A' fellyebb irtt Ratholdi Nemzetség,
1097. Nápoly Országának Kaserta nevű városából szakadt Magyar Országba Kálmán Király idejében, a' mint Thuróczy írja.

1175. Ráthold volt III. Béla Királynak Vezére, a' kitől a' Ráday, Hasznossy, és Pászthóy régi nemzetségek származtak.

1217. Más Ráthold nagy ember volt II. András Király idejében, a' kivel a' szent földre is oda járt.

1301. Ráthold Istvánnak fia nagy eszköz volt benne: hogy Venczel Magyar Királlyá lett.

1315. Hasznossy Domokos ezen nemből Nádor Ispány volt, kit némellyek Dansa Nádor Ispánnal, és Szathmári Fő Ispánnal egynek vélik, de Katona, Hazánk történeteinek Jeles írója őket meg különbözteti.“

Szirmaynál (a' II. Rész.) 359. l.

„Eredetét vette (az itten említett Jeles Kállay Nemzetség) a' Pannoniát vérrel foglalt Bolok Simian Magyar nemből. Legelsőeknek említetik: Ubul, a' kinek még II. András Király 1220. Eszt. ajándékozta Nunkupul, és Tuth pusztákat Zabolch Vármegyében azért: hogy mikor Kálmán Herczeg az Oroszok ellen hadakozott, Egyed az Ubul testvére ő mellette vitézül el esett. Ennek fiai.

1247. Gróf Mihály, IV. Béla, és V. István Királyok alatt, a' kinek a' többek közt ez az érdeme volt: hogy mikor István mellett hadakozott, jobb kezén, és bal lábán nagy sebeket kapott.

1252. Egyed.

1291. Gergely. De Egyednek fiú maradéki Balásban 1590. Gergelynek Lászlóban 1370. ki fogylak.

1325. Mihálynak fiai Mihály 1320. Eszt. Szathmár Vármegyei Fő Ispány, Pál, István, és László Kállai jósággal osztozkodtak, kik Kún László

16. §.

Fejér Úrnál a' XVI.

An. Ch. 1224. *Andreas II. R. H. Comiti Dikó castrum Hradek, Cot. Neograd. cum ap-pertinentiis in praemium meritorum, in terra sancta praestitorum, confert.*

„Hradek vára, Felső Esztergály városával együtt M.CC.-XXIV. eszt.ben Gróf Dikó öröksége volt; sirboltjába temetkeztek Gróf Dikó és Eguch osztályos Atyafiak; örököseik hűségtelenségükért azt minden más birtokaikkal elveszték: mellyeket II. András többekkel együtt a' keresztes háborúi hívének ajándékozott örökül.“

Királynak nagy hivei lévén, mivel az üldözőjik előtt Lengyel Országba szöktek, 's ottan sokáig lappangottak, Lengyeneknek nevezettek. Ugyan ezeknek adta Kún László 1290. a' Leleszi Klastromon az Egyházi pártfogói hatalmat (Patronatus). 's a' t.

Mocsári Antal Nógrád Vármegye Esmertetése I. kötet 329. lap. (328. 329. 1.)

„Felső Esztergály. Alsó Esztergálynak szomszédságában lévő tót falu, mellynek nevérol már feljebb emlékezünk. Ez igen régi helység, kezdete az 1010-ik esztendőre tétetik 's a' t. Bizonyos az, hogy ezen falu 1224. eszt. még mező-város lévén, a' mellette volt várral együtt vala. Azon part, a' mellyen a' vár állott, most is Hradeknek hivattatik, melly kissebb várt tessen 's a' t. A' templom közel volt azon kő-sziklához, mellyben a' bálvány istenek tiszteltettek 's a' t.

Ezen hajdani vár, a' várossal együtt, 1224. eszt; G. Dikó öröksége volt, 's azon templomban sirbolt is találtatott; mellybe két Grófi Familiából tétettek örök nyugalomra a' megholtak, nevezetesen: Gróf Dikó és Eguch, a' kik egymáshoz atyafiságos vérséggel és osztályosok is voltak. De ezen két Familiabeliek közül a' fenjegyzett 1224. eszt. után valaki hűségtelenségben találtatván (in nota infidelitatis) minden birtokokat elfoglalta a' Királyi Fiscus, és úgy II. András, Magyar Ország Királya' ezen fen nevezett Grófok minden uradalmait, a' Szennai és Hradeki várakkal és még többekkel együtt, Gróf Detriknek vagy is Henriknek, a' ki a' keresztes háborúban ezen Felséghez leghűségesebb volt, örökösen ajándékol adta 's a' t.

17. §. A' 22. és 23. lapon látható XV-dik darab így áll: „An. Ch. 1234. Petrus, de genere Koplyon, terram Galian impetit.“

„Petrus, filius Gohe, de genere Koplon, terram Galian, Comitatus Zathmár, possessio-nem viduae Comitiss Ipoeh, Comitiss Stephani, de genere Katha, vxoris, impetit. Anno M.CC.XXXIV.“ Ex archivo Com. Károlyi.“

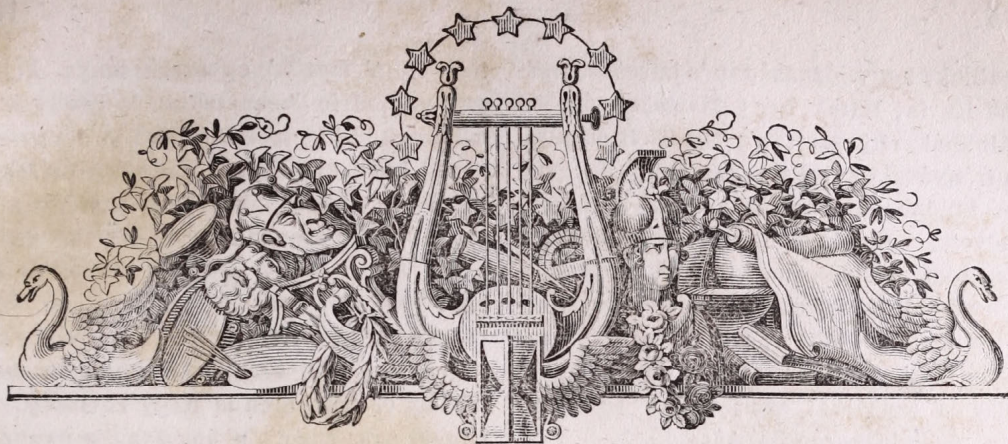
Ki szerencsétlente Fejér urat e' hibás kivonattal? kitől tudja annak a' Károlyi Gróf urak levéltárában létét? meg nem foghatom. Én legalább, ki a' tisztelt Gróf urak Nemzetségi Levéltárnoka vagyok 1822-dik év óta, ámbár leveleink a' régi korról lajstromozva vagy-nak, annak sehol nyomába nem akadhattam; és annál fogva bizton merem állítani: hogy ezen oklevelet, mellyre a' fentebbi kivonat mutat, a' Grófi Levéltárban senki feltalálni nem fogja.

(Folytatása következik.)

Watherr László.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, ugymint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy egy ív; társából a' Figyelmezőből, minden ked-den egy ív. Félévi ára a' kettőnek helyben kihordással, vagy könyvárosi úton, havonként szállítva 5 ft. cp.; postán, nyomtatott bo-riték alatt 5 ft. 48 kr. cp. — Velinpéldányok félévenként két forinttal drágábbak. — Helybeliek évnegyedenként is válhatnak példányt.

Nyomatik Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHÉDEL, VÖRÖSHARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Második félév.

Pesten, szeptember' 26. 1837.

13. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Széptudományok. Magyar költészet Homokay Páltól, 193. sz. Szépliteratura. Somogyi László' Bimbófüzére (*Kazinczy Gábor*), 195. sz. Vegyesek. A' kised-ovó intézeteket tervező egyesület' 1837-ki évkönyve, 198. sz. Deák literatura. Történettudomány. Fejér' oklevéltára. Folytatás (*Waltherr László*), 198. sz. — Literaturai mozgalmak, 208. sz.

MAGYAR LITERATURA.

Széptudományok.

- 1) *Magyar költészet. Tanítványi' számára írta Homokay Pál, a' losonczy ref. lyceumban ékeszsóltás' professora. Pesten, 1837. Trattner-Károlyi' nyomtatása, 102 lap. Sadrétben. 24 kr. cp.*

Apel' „metricája“ és szerzőnk' versmérték-szabályai között talán olly nagy a' különbség, mint Herrmann' ide tartozó, egészen új tudományt alapító munkája 's Alvári (Alvarez) között: de a' spanyol professor szintúgy mint Homokay úr, ha egy irányt vettek is amazokkal, más 's koránt sem olly magas cél felé törekedtek. Vezérfonalat adni a' tanuló' kezébe, valóságos zsinórmértéket, mellynek segédével Alcaeust megkülönböztethesse Sapphótól, a' himfystanzát a' dactylicaitól: ez volt Homokay úr' és társának feladása, 's épen nem végresultatumaikat adni a' tudomány' elveinek, 's nem végítéletet mondani Bentleyről és a' digammáról, Moritzról és más genialis különcökről.

De az említett írókkal közelebről megismerkednie még is nem ártott volna a' szerzőnek, hogy tudományosabb alapot nyervén munkáscájá, azon kirekesztőleg empiricai

szinből kitisztúljon, melly a' nem újoncz előtt mindig kedvetlen. Az mindazonáltal, mi közünk mondatott eddigelé e' tárgyról, név szerint Kazinczy által az Erdélyi Museumban, 's Toldy által a' magyar poesis' kézi könyvében több helyt, szerzőnk' figyelmét ki nem kerülte, 's következetesen tekintetbe vétetett általa. — Egy rendes hibára kell itt figyelmeztetnünk a' tanítókat, kik Homokay úr' nyomain fogják a' poesis' technicájába avatni tanítványaikat, 's e' hiba, úgy látszik, félreértésből csúszott a' munkába. A' rímek hím és nő rímekre is osztatnak, igen: de a' szerző roszúl tanítja (23 l.) hogy p. o. engem; zengem, „hím és nő véghangú rímnek neveztetik, mert itt egymástól különböző beszédrészek véghangzanak!“ Hímnek neveztetik az, hol csak az utolsó szótag, nőnek, hol az utolsó előtti is rímel.

Ennyit az első részről, mellyet igen hasznavehetőnek vélünk. Innen a' poesis' belsejébe lép által a' szerző, a' szépnek, magasnak, újnak, borzasztónak, ünnepinek 's a' t. bonczolgatásába ereszkedik, oktatást ad, mint kelljen epost, drámát, románt 's a' t. készíteni. Mi itt nem nagy örömmel kísértük.

Megvalljuk, hogy józanságot 's izlést tapasztaltunk itt is, láttuk hogy Homokay úr, mi tanítóinknál ritkaság, a' hazai literatúra' újabb irányával is megbarátkozott: de csak ugyan különös az aestheticának legelvonatabb elveit, mellyeknek megértetése hosszas philosophiai előstudiumot kíván, 's a' gyakorlati poesisnak legnehezebb feladásait, mintegy kiscatechismusba szerkeszteni, 's ezt megtanúztatni a' gyermekkel, hogy aztán tetszése és szabályai szerint, ma epost alkosson, és holnapután drámát!

Prosodiát és chrestomathiát adjunk a' növendéknek; a' többire annak idejében a' philosophia fogja oktatni a' költőt, a' többit sugallani fogja neki a' genius.

63.

Szépliteratúra.

4) *Bimbófűzér*, Somogyi Lászlótól. 1836. Kassán, nyomt. Ellinger. 12r. 153. l. Ára a' szép külsejű könyvnek 40 kr. és 1 ft. c.p.

Az olly művek, mint a' *Bimbófűzér*, véleményem szerint nem tartoznak a' közönség elébe; a' szerző' baráti előtt becsesek lehetnek, mert az efféle subjectív ömlengéseket — alkalmi verseknek mondhatnám — csak ők érthetik, érezhetik; ők mintegy ott-hon vannak a' szerző' szellemvilágában, 's ismert előttök, tehát becses, vagy legalább érdekes, minden bokor, minden szép ajak, stb., a' szerző által megéneklott. A' mezők' egyszerű virága becsesb a' kertek' minden pompáinál, ha emlékjele egy szép órának; de a' közönség hideg szemekkel néz, 's kimélet nélkül itéli, tapodja el a' virágot, nem érezve, hogy az nekünk olly kedves. Én, megvallom, kitünő előszeretettel viseltetem a' munkálatok' e' neméhez, látva és érezve bár sok és nagy hiányait: adatokúl nézem a' lélek' historiájához. 'S olly szent és magas és tiszta azon érzelem, melly az ifju szív' első dobbanását ihleti; olly érdekes látni, mint gyúl és csapong a' kebel' első, kört és szabályt nem ismerő lángolása, mint küzd és vív, hogy szavakat leljen azon kimondhatlan érzelemnek, vágyinak, melly gyulasztja. Rózsakora az érzelemnek, ábrándvilága az álmoknak, kedves maradsz te örökké és szép. Nézzék ők hideg vizsgálat' szigorú szemeivel virágidat, a' mezők' szerény virágait, forduljanak el azokhoz, kik csillogni tudnak: — nem azért fejlétek ti föl, hogy csodáltassa-

tok; — a' mezők' egyszerű lánya kéjelve szaggatand le benneteket, 's fűzért kötend magának, 's a' szerelemnek!

A' húsz évű szerző (l. az értesítést) Bimbófűzérét a' hazának áldozá szerény ajánlatában, melly munkája' csaknem minden hiányait 's szépségeit mutatja. Érzés és érzélgés, erő és puffadozó dagály, (mi ez p. o. leszáll a' semmiség' nagy semmiségibe (így!) 57 l.), körzetlen szabálytalanság és fesz, igen is nagy rövidség, melly sejteni sem hagy, 's hosszas, 's gyakran egészen üres ömledezés — ezek szerzőnknek, 's általában minden kezdőnek hiányai, ki hosszas és érett készülgetés nélkül lép föl, korunkban, hála a' humor' istenének! czéltárgya leendő az elmétlen' elménczkedéseinek, 's az avatlan' avatkozásainak. — Hét fő czikk alá sorozá szerzőnk munkálatait: dalok, balladák, emlékképek, népdalok, víg és komoly epigrammák, 's amaranthok emlékkönyvekbe. Nem tartom szükségesnek az egésznek szoros bírálataba bocsátkoznom; egy pár darabot veszek föl minden osztályból igazlásomúl.

Dalnak címeze szerzőnk minden epekedő ömledezést, melly gyakran csak egy jó rím' használata miatt téteték papirosra. Mi ez, p. o.

Most a' szelek' ámbraleheltén

Mély bánatom' árja (!) csapongva (!) suhog (!) (19 l.)

Vagy:

De hajh! reményem elzuhog borongva,

Az nincs nekem már (?) — nincs a' lányka sem (55. l.)

'S ismét:

Isten hozzád, létem' anygala,

Te szép leány! tőled válok;

Vigasztaljon kis madár' dala,

Ha majd dallód sírjába szállok. (31. l.)

És sok többek közt mi a' Szívcsere (12), Ajánlás (14), Ne szánj (15), Kétség (16), Vallás (20), Csészámhoz (37) stb. stb. — Szép kivételt enged a' Merengés a' tárkányi sziklafokon (44); mit a' szerző dalnak mond ugyan, de az minden egyéb, csak nem dal. E' Merengés reményekre igazol, 's mutatja, hogy szerzőnk több gondnal 's mostohasággal műveket adhatna, erő- és egészségteljeseket, 's nem pusztá rímcsöngéseket.

Legkevésbbé fogá fel a' szerző a' ballada' szellemét. Milly szép dal p. o. az Árva leány' (65) eleje, 's mivé lesz utóbb, mert

a' szerzőnek tetszett, hogy, hite szerint, tüstént ballada legyen, egy remetekalanddal el-mocskolni. Balladát kopott vén nevek nem tesznek, sem az illy rimelések, mint:

Laura hallá, 's rárogyott,
Szíve jég-lánggá fagyott (101).

Fából csinált vaskarika.

A' népdalok' elsője egyike szebbjeinknek, mind gondolatra, mind előadásra.

Az emlékképekben nem hagyhatjuk szó nélkül az illy nyelvet:

Lelkemen elrobogott mélyen a' hajdani
fény (111).

A' komoly epigrammák közt említést igen érdemel a' haló Ábel (136). A' víg epigrammák (16) telvék ezerszer elmondottak' ismételtetésével 's üres elménczkedésekkel (3. 6. 8. 10. 11. stb), melyek gyakran humoristícai rugdalkozásokká fajúlnak, p. o. a' 7:

Tiszta az ég, esőre nem áll, 's Balaán' lova hallom—
Ordít, 's im csalatom: Fáni' rekedt szava nyög.

Ez elmés gondolatnak társa a' 13d., 's ennek eredetie Szentmiklósnál.

Az Amaranthok illy húrón pendülnek:

Természet bár nem remekelt (kicsoda hát?)

Édes! kit rajzol a' szó;

De szívem benned sokat lelt,

'S mindent a' mi szép és jó.

Az egy Horvát Endrének hagyatott föl azon nem irigylendő dicsőség, piszkolódva hánytorgatni föl, hogy Kazinczy Ferencz nagy studiummal simítja műveit, 's bötüket fal (Sas. X. 8). De a' jó reményü ifju szerző nevesse velem együtt a' fecsegést. A' múlt évi Szemlélő, néhány számában közlött apróságai reményeket nyújtanak, hogy studium és készsület megszerzendik azt, a' mi nélkül eddig

szűkölködik — praecisiót 's nyelvtani ismereteket.

Ezt futólagosan érinteni szükségtelennek azért sem tartottuk, mert Bimbófüzére' II. d. kötetét is igéri (l. az értesítést), 's ebben novellákat 's elbeszéléseket.

Kazinczy Gábor.

Vegyesek.

1) A' kisdodovó-intézeteket Magyarországon terjesztő egyesület' 1837-iki évkönyve. Választottsági határozatból kiadta Kacs Kovics Lajos, egyesületi titoknok. Pest, 1837. Trattner-Károlyi betűvel n. 12r.

Mióta hazánkat az egyesülés' szelleme meghatá, üdvösb czélú egyesület nem igen támadott a' casino után, mint a' kisdodovó intézeteket terjesztő egyesület, mellynek első évkönyvét ime előttünk szemléljük. Az egyesület' keletkeztének rövid előrehocsátása után tudósítá' alakjában a' közönség elébe terjeszti a' csinos nyomatú könyvecske, a' választottságnak múlt évi munkálatit 's ezeknek sikerét, a' szabályokat, számadásokat, az első alapítók', választottsági, 's részes tagok' névsorával, kik között hazánk' legjelesb fiainak és leányainak neveik is olvashatók. Olvasó közönségünk a' hírlapokban koronként megjelenni szokott hivatalos jelentésekből ezen emberbaráti vállalatról, úgy hiszszük, eléggé értesült, nincs tehát egyéb hátra, mint szívünkől ohajtani, hogy azon hétszáz néhány hazafi emberbarát, ki mint egyesületi részes tag a' köz czél' elősegítésében nagyobb kisebb mértékű tetteges részt veszen, a' jutalomban is minél előbb részesüljön, melly erkölcsi érdekű vállalatoknál csak az ohajtott siker, 's elismerés lehet.

11.

DEÁK LITERATURA.

Történettudomány.

4) „Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis. Studio et opera Georgii Fejér Bibliothecarii Regii (?) Tomi VII. volum. III. Budae 1835“ 8r.

(Folytatás.)

18. §. Vagyon illy forma tartalmu oklevél a' Fejér úr okleveles könyve III-ik kötetének II-ik szakaszában a' 403 — 404. lapokon, mellyről azt mondja Fejér úr; hogy az a' Kaprinai oklevél gyűjteményének negyed rétü XXIX kötetében a' 31. 32. lapon, 's Katonánál az V-dik kötet 703. lapján találattik.

19. §. Kaprinai Gyűjteményéhez nem olly könnyen férhetni; én pedig azt éppen nem reménylhetem — maga Fejér úr lévén annak őrzője — avval tehát a' közleményt össze nem hasonlíthatván, Katona utalása után felütöttem a' Koller János deák nyelven készítette Pé-

csi Püspökség történeteinek első kötetét, abban a' 417. lapon találom: hogy ő a' kérdéses oklevelet a' Nagy-Mihályi Sztáray Grófi Ág Levéltárában találtató eredeti oklevélről másolta, és így: kút főből, első forrásból közlötte; annál fogva megérdemlette volna: hogy Fejér úr a' maga közleményét Kollerre, mint első közlőre vigye vissza; vagy ha Kaprinai szinte eredetiről adta: Kollerra, ki hasonlóképen eredetiről közlötte, hivatkozzék; és ha a' kettő között olvasásbeli eltérést tapasztalt: azt kitüntesse, és az Írókat, kik ő előtt a' közlött oklevelekkel éltek, valóban meg is koszorúzza! ³⁾

20. §. Nem ügyelve az egyes betűbeli hibákra, a' három ősmertes közlemény között, ezen eltéréseket találhatni:

Fejér Cod. Diplom. Hung. Tom. III. volum. II.		Koller Hist. Episcopat. Quin- queeccl. 1782. 4. T. I.		Katona Hist. Critica Regum Hung. Tom. V.	
sor.	403. l.	sor.	417. l.	sor.	703. l.
10	Andreas, D. gr. Rex Hung. Omnibus	8	Andreas dei gra. Rex Hung. omnibus	11	Andreas, D. gr. rex Hung. omnibus
14.15	terram quamdam nomine Caplan (al. Galian) in Comitatu de Zotmar sitam,	11	terram quamdam nomine Galian in comitatu de Zothmar	17	terram quamdam, nomine Galian, in comitatu de Zothmar
15.16	quam nos olim a bonaemorie et ere — — —	12	sitam, quam nos olim bone memorie et ere — — —	18	mar sitam, quam nos olim bone memorie et ere — — —
16.17	Ypoche, pro multiplicibus seruitiis suis	13	Ipohe pro multiplicibus suis seruiciis	19	Ypoche, pro multiplicibus suis seruiciis
18	Petri filii Mohe, (al. Gohe)	14	Petri filii Gohe de genere Coplon,	21	Petri, filii Gohe, de genere Coplan
24	de genere Coplon;	18.9	Zounuc dyocesis	29	Zounuc, dyocesis
26	Zonuc, Diaecesis	19	ab eodem comitatu exemptam, nomine Scilovas, pro L. marcis denariorum eandem	31	704. l.
27	ab eodem Comitatu exceptam et exemptam, nomine Scilovas pro L. marcis de — — eandem	20	Ne igitur predicta	1.2	ab eodem comitatu exemptam, nomine Scilovas, L. marcis denariorum eandem
28	Ne que predicta	21	Sciloas	2	recipi, — — a quouis calumpniatore intemptari,
32	404. l.	25	recipi — — — a quouis calumpniatore intemptari,	3	Ne igitur predicta
1	Scilovas	26		8	Scilovas
2	recipi, aut a quouis calumpniatore attemptari;			10	recipi, — — a quouis calumpniatore intemptari,
				11	

21. §. Megjegyzésre méltó: hogy az oklevél' fölibe függesztett kivonat sincs magából az oklevélből merítve; az oklevél ugyan is azt tartja: hogy András Király, Szathmár vármegyében helyeztetett bizonyos Galian nevű földet, melyet Ipohe Ispánytól áron vett, 's NN. (neve kimaradt) Ispánnak sok rendbeli szolgálatiért ajándékozott, ő pedig elhalálózván, maga leányának, Katha nemzetségbeli István Ispány feleségének hagyott, azt ezen Aszszonyáságtól, ki Koplen nembeli Gohefi Péter sok izágái miatt adá el, száz girán megvette; érette: ötven gira pénzben, Erdőtuli megyében Szolnoki Ispányságban fekvő, de az Ispányságtól elváltasztott Szilvás nevű földét adá, az aszszonyt annak hirtokába Ákusfi Péter által be is iktattatván; a' fent maradt ötven girát pedig ezüstül fizeté meg az Aszszony-nak — és a' kérdésbe vett kivonat így vagyon: „A. Ch. 1224. (1234.) Idem Andreas emta terra Kaplan, in Comitatu de Zathmar, a filia Jakow, coniuge Stephani de Katha, eidem vicissim terram Szilvás in Comitatu Zolnok vendit, ipsamque statui iubet.“

22. §. A' XVI-ik darab alá ez vagyon jegyezve találatási helyéül: „Idem ibid. p. 45“ a' mi sem a' Károlyiak levéltárára, sem az azt megelőző Mocsáry Antal Nógrád vármegyéjére nem lévén alkalmaztatható, azt a' Szirmay Antal készítette Szatmár vármegye Esmérete című könyvben, mint a' melyben csupa magyarosított oklevelek találatnak, kelletik keresni.

³⁾ Maga mondván in Indice Codicis Diplomatici Stirpis Arpadiano-Andegavensis pag. XV: „Sriptores, qui ante me iis vsi sunt, coronauit.“

23. §. Ezen könyvnek két része van, melyeket az idézéskor meg kellett volna különböztetni; az első 1809. a' második 1810-ik évben nyomtatott Sadr; ezekből minden helyes indító ok nélkül, többeket által ültetett Fejér Úr okleveles könyvébe, hadd szaporodjék velük is az ívszám, adatásuk egyéb oka nem találtathatván; mert azok sem nem különös oklevelek, sem nem új felfedezések; bizonyítja az is: hogy épen a' szóbeli, adatott már előbb deák nyelven, a' IV-dik darab I. szakaszának 77. 78. lapján Katona után, ki azt „Historia Critica Regum Hungariae“ czimű könyvének V-dik kötetében eredetiről adá a' 808. és 809. lapon; nem is mutatóványok arra: hogy a' Deák okleveleket Magyar nyelven is igen helyesen lehetne szerkesztetni, mint Szirmay mondja Szathmár vármegye Esmérete I-ső részének V-dik lapján, ezen szavakkal: „Első vagyok a' Magyar írók között, a' ki Jel-levelekből (Diplomaticae) anyai nyelvünkön írok, hogy a' több Nemesebb érzetű Nemzeteknek példák után valaha mi Magyarok-is fel-ébredvén olyan munkáknak készítésére szenteljük erőnket, melyek a' Nemzetnek becsületet, és a' Nemzeti nyelvnek-is előmenetelt szerezzenek. Szembetűnő képen látni fogják a' Nemzeti nyelvünknek otsárlói: hogy a' Jel-levelek a' Magyar nyelven-is szint úgy jól, mint a' Deákban hangzanak, azért az Országai Polgári, 's törvényes minden dolgainkban vele bizást élhetünk. Ezen állításomat jobban erősíteni, és a' Nemzeti nyelvünknek minden kifejezésekre alkalmas voltát bővebben megmutatni kívánván, ezen munkámban előforduló Deák, és esztendő jegyző reá írásokat, Alagyákat, Hősi verseket-is sokkal rövidebben, 's tökéletesebben a' Deák mellé Magyarra fordítva elé adom“ mert ha csak mutatóványok: elegendő lett volna azokból egy kettő is, megjegyeztetvén alattuk a' czél, melyből szaporítottatt velük az oklevelek száma; noha különben épen nem okleveles gyűjteménybe valók volnának: mert azok nem oklevelek; és bizonyval nem olyatón oklevelek: milyeseket a' Codex Diplomaticus kebelébe gyűjteni óhajtunk.

24. §. Több keresgélés után reá akadtam a' helyre, honnan a' kérdéses oklevél kölcsönözött, abéli újabb meggyőződéseimre: hogy Fejér Úr hivatkozásaira nem támaszkodhatni: mert azok hamisok, és minden figyelmeztetés nélkül csak oda vetvék; az öszve hasonlítás pedig nyilváná teszi: hogy Fejér Úr az oklevelekkel kénye szerént bánt; a' mit pedig tennie, mint oklevéltudósnak, nem lett volna szabad, akar oklevélnek, akar pedig az Író tulajdon szavainak tekintse közleményeit; lássuk példában:

25. §. Szirmay, Szathmár Vármegye Esmérete I. Részében, a' 4-dik lapon, így adja a' kérdéses oklevelet:

„Győri Szent Egyháznak káptalannya. Minde-
„neknek, a' kik ezent látandgyák, üdvösséget az
„Urban János Krisztusban. Tudgya meg a' Ti kö-
„zönségtek: hogy olyan levelet Micholaynak
„Zothmár fiának kezéből vettünk: Tudva lé-
„gyen mindnyájoknak, a' kik ezen levelet látand-
„gyák: hogy én Micholay Zothmárnak fia
„az én halálom előtt, az én Symai atyámfi-
„áimnak jelen létében, minden házaimat hozzájuk
„tartozandókkal, melyeket bírok Kis-Symában,
„minden ellentmondás nélkül, nem hit részébe,
„de hív, és jámbor fáradozásáért által adtam az én
„feleségemnek szabadon, és bátorságosan birat-
„tandókat. Által adtam azon helység földjeinek ne-
„gyed részét is, és egy ekét hozzá tartozandói-
„val, és egy rab szelgámat Legyna nevezetűt
„fiaival, és leányaival, tudni illik tiz fejekkel,
„úgy mind az által: hogy az én halálom után a-
„zon tiz embert szabadoknak lenni engedgye. Ál-
„tal adtam azonkívül nékie négy ökröt, és hat

Fejér Úr pedig Cod. Diplom. Tom. VII. vol.
III. a' 23. 24. lapon XVI. szám alatt így közli:

„Győri Szentegyháznak káptalannya. Minde-
„neknek, *kik ezt látandják*, üdvösséget az Urban,
„János Krisztusban, *tudja* meg a' ti közönségtek,
„hogy olyan levelet Micholaynak, Zothmár fiának,
„kezéből vettünk: Tudva légyen *mindnyájoknak*,
„*kik* ezen levelet látandják, hogy én Micholai Zoth-
„márnak fia, az én halálom előtt, az én Symai
„Atyámfiainak jelenlétében, minden házaimat,
„hozzájuk tartozandókkal, melyeket bírok Kis-Si-
„mában, minden ellentmondás nélkül, nem hit re-
„szében, de hív és jámbor fáradozásáért átadtam
„az én feleségemnek szabadon (*a' többi másoló
„tollban maradt*)
„és egy ekét hozzá tartozandókkal, és egy rab
„szelgámat, Legyna nevezetűt, fiaival és leányi-
„val, tudnillik tiz fejekkel, úgy mind azáltal, hogy
„*halálom* után azon tiz embert szabadoknak lenni
„engedje. Átadtam azonkívül nékie négy ökröt,
„és hat szelidítlen lovat, és egy jól tanult paripát,
„sokféle színűeket. Ismét átadtam neki bizonyos

„szeliditlen lovat, és egy jól tanultt paripát sok „féle színüeket. Ismét által adtam neki bizonyos „földet, melyet Hemon Gróftól vettem, Illers, „és András földei között (között) fekvőt, egy „szolgával, és egy szolgálóval, és öt szabadosokkal, kiket azon Hemontól vettem 30. gyrán. Megint áltai adtam neki Scebenán lévő szőlőmnek harmad részét, úgy mind az által: hogy az „én halálom után azon harmad részt Symába „lévő szent Egyháznak ki bocsássa, de a' mint „fellyebb mondtam, mind ezeket nem a' hit részében, de az ő alázatos szolgálattyaért, és azon tiszteletért, melyet nekem súlyos betegségemben tett, istenesen ajándékoztam. Azért az én atyámfiat, kikre a' többi vagyonom marad, szorgalmatosan kérem: hogy nékie az ő hit részét megne kevesebbítsék, de egészen ki fizessék. Hogy „pedig ezen kegyes hagyomány ezentúl megmaradandó tartósságának erejét vegye, azon Micholaynak kérésére ezen levélre fel irattuk, „és a' káptalanunk petsétével meg erősítettük. „Urunk meg testesülésének 1237. Eszt. (f. p. h.) „Reá írás: „Gróf Micholaynak Gróf „Zothmár fiának testamentoma.“

26. §. Mellyeknek öszvehasznításából nyilván ki tűnik: hogy Fejér Úr az Írók segítségit nem tiszteli, és hogy azon állítása sem áll „fidem Diplomaticam nihil addendo nihil demendo, quod sensum mutet, illibate conservavi.“⁴⁾ Úgy, de ez csak magyarosított oklevél! lássuk hát a' Katona István eredetiről adta ugyan azon oklevél deák foglalatát is, mind két részről öszvehasznalitottan:

Katona Tom. V. 808. 809. l.

„Capitulum ecclesie Jaurinensis, omnibus, presentes litteras inspecturis, salutem in domino JESV Christo. Vestra nouerit, vniuersitas, tales litteras de manu Nicholay, filii Zothmar, nos recepisse. Notum sit omnibus, presens scriptum inspecturis, quod ego Nicholaus, filius Zothmar, ante mortem meam coram fratribus de Syrna omnes domos meas cum vniuersis pertinentiis suis, quas habeo in minori Syrna, absque vlla contradictione, non pro dote, sed fideli et deuoto famulatu suo, dimisi vxori mee libere ac secure possidendas. Dimisi etiam quartam partem terre eiusdem ville et vnum aratrum cum pertinentiis suis, ac mancipium, nomine Legynam, cum filiis et filiabus suis, scilicet decem capitibus, ita tamen, vt post mortem suam dictos decem homines liberos esse permitteret. Preterea dimisi sibi quatuor boves et sex equos indomitos et vnum bonum equum domitum varii coloris. Item dimisi eidem terram, quam emi a Hemone comite, iacentem inter ter-

földet, melyet Hemon Gróftól vettem. Illers és András földek között fekvőt, egy szolgával, és egy szolgálóval, és öt szabadossal, kiket azon Hemontól vettem 30. gyrán. Megint átadtam neki Scebenán lévő szőlőm harmad részét úgy mindazáltal, hogy halálom után azon harmad részt Symában lévő Szentegy háznak ki bocsássa; de amint fellyebb mondtam, mind ezeket nem a' hit részében, hanem az ő alázatos szolgálattyaért, és azon tiszteletért, melyet nekem súlyos betegségemben tett, istenesen ajándékoztam. Azért az én Atyámfiat, kikre a' többi vagyonom marad, szorgalmatosan kérem, hogy neki az ő hit-részét megnekevesebbítsék, hanem egészen kifizessék. Hogy pedig ezen kegyes hagyomány ezentúl megmaradandó tartósságának erejét vegye, azon Micholaynak kérésére, ezen levélre felirattuk és a' káptalanunk pecsétével megerősítettük. Urunk meg testesülésének. M.CC.XXXVII. eszt.“ L. S.

Fejér Tom. IV. vol. I. 77. 78. l.

„Capitulum ecclesie Jaurinensis, omnibus presentes litteras inspecturis, salutem in Domino Jesu Christo. Vestra nouerit vniuersitas, tales litteras de manu Nicholay, filii Zothmar, nos recepisse. Notum sit omnibus praesens scriptum inspecturis, quod ego Nicholaus, filius Zothmar, ante mortem meam coram fratribus de Syrna omnes domos meas cum vniuersis pertinentiis suis, quas habeo in minori Syrna, absque vlla contradictione, non pro dote, sed fideli et deuoto famulatu suo, dimisi vxori mee libere et secure possidendas. Dimisi etiam quartam partem terre eiusdem ville, et vnum aratrum cum pertinentiis suis, ac mancipium, nomine Legynam, cum filiis et filiabus suis, scilicet decem capitum, ita tamen, vt post mortem suam dictos decem homines liberos esse permitteret. Preterea dimisi sibi quatuor boves et sex equos indomitos, et vnum bonum equum domitum varii coloris. Item dimisi eidem terram, quam emi a Hemone Comite, iacentem in-

⁴⁾ Index Codicis Diplomatici Stirpis Arpadiano-Andegavensis pag. XV.

ram, Ilers et Andret cum seruo et vna ancilla et quinque libertinis, ab eodem Hemone emtis triginta marcis. Item dimisi ei tertiam partem vinee mee, que est in Scebena, ita tamen, vt post mortem suam eandem partem ecclesie mee, que est in Syrna, dimittat. Sed, vt prefatus sum, ista omnia non pro dote sua, sed pro humillimo seruitio suo et reuerentia, que michi, in graui infirmitate laboranti, exhibuit, pie sibi donauit. Verum tamen a cognatis meis, adeoque mea substantia remanserit, diligenter peto, quatenus nichil ei de dote sua minuant, sed plene persoluant. Vt autem hec ipsius pia donacio in posterum robur firmitatis obtineat, ad petitionem eiusdem Nicholay in presentem chartam fecimus adnotari et sigilli capituli nostri munimine roborari. Anno dominice incarnationis M.CC.XXXVII.“

27. §. Ezen oklevél nem sok hibával van át ültetve a' Fejér Úr okleveles Gyűjteményébe, de hibák nélkül nem lehetett; fő hiba e' kettő: „cum filiis et filiabus suis scilicet decem capitum“ (capitibus helyett), és „Hers“ (Ilers tulajdon név helyett), melyek az értelmet is változtatják, a' fürkészőt is fásasztják. A' közlemény alá csúsztatott ezen szavak pedig: „Arx kékkő in marmore interiori portae inserto inscriptionem hanc ostentat. „A. Domini MCCXXXVII. sum arx Kékkő ab incluta domo Balassa fundata. Ibid“ tellyességgel nem oda valók.

28. §. Ki tetszik az Oklevélnek fordítatával egybe hasonlításából: hogy a' Magyar oklevél nem különös oklevél, és még hibás is; de kedvezőnek találta Szirmay arra: hogy belőle a' Szathmárban 1237-ik évben már létezett szözlőkről okoskodják, és azért úgy adta azt, mint Szathmár Vármegyét illetőt; nem is sejdítvén: hogy azon oklevél Szathmár Vármegyét éppen nem illeti; különben azon hiteles helyek valamelyikében költ volna: melyek körébe Szathmár Vármegye tartozott, és nem a' Győri Káptalanban, melynek körén kívül volt mindenkor Szathmár Vármegye — lehetne itt a' valódi oklevél értékéről is szólni, a' helyek nevei tekintetében: de szükség volna előbb az eredeti oklevelet látni: melyből Kátona adá, vagy Szirmay fordítá közleményét. —

29. §. A' nyolcz sorból álló XVII-ik darab, melynek kivonata ez: „A. Ch. 1238. Praedii Tykud, Cot. Zathmár, metales“ aljegyzete pedig ez: „E transunto A. 1352. Szirmai Szathmár Várm. 121. l. (a' II. Részben). Szirmaynál terjedelmesebben, Fejérnél pedig az 1238-ik évre szorított részében imígy adatik elé:

Szirmaynál.

„1352. Midőn Nemes férjfiak János, Jakab, András, Mihály, és Miklós Mesterek, Kulchey Dienesnek fiai, Ukuritov, és Ukuritov-Etety-Kudya helységeket, és Macha helységnek felét Domanhidy Miklósnak, Miklós fiának meg öltetéséért, az ő fiainak, és testvéreinek által adnák, Tykudy Péternek Amade fiának, mint Király emberének, és Tisztos Miklós Papanak, Várad Sz. Egyház Karja, és Szent Üdvözítőnk Oltárja igazgatójának jelen létében, akkor bé mutatták néhai IV. Béla Király idejében azon helységekről költt határ levelét, mely e' képpen vala: „1238. Eszt. Tykudi pusztának határja „Penty, és Saul helységekkal, onnét a' Bol-

ter terram Hers, et Andret cum seruo et vna ancilla, et quinque libertinis, ab eodem Hemone emtis triginta marcis. Item dimisi ei tertiam partem vinee mee, que est in Scebena; ita tamen, vt post mortem suam eandem partem Ecclesie mee, que est in Syrna, dimittat. Sed, vt praefatus sum, ista omnia non pro dote sua, sed pro humillimo seruitio suo, et reuerentia, que michi in graui infirmitate laboranti exhibuit, pie sibi donauit. Verum tamen a cognatis meis, adeoque a mea substantia remanserit, diligenter peto, quatenus nichil ei de dote sua minuant, sed plene persoluant.“ Vt autem hec ipsius pia donacio in posterum robur firmitatis obtineat, ad petitionem eiusdem Nicholay in presentem chartam fecimus adnotari, et sigilli capituli nostri munimine roborari. Anno Dominicae Incarnationis MCCXXXVII.“

Fejérnél:

„Tykudi Pusztá határa Penty és Saul helységekkal, onnét a' Balkani uton, és a' Bolkannak

„káni úton, és a' Bolkannak szegletein, „déli részről egyenesen Hapuriásra, onnét „Eger réttyére, onnét Nyny Egerhez Ana „halas tó körül, melly egészen a' Klastrom- „hoz tartozik, onnét Kerekteonek a' köze- „pén, és az Aruknak végén egészen a' Zo- „musig, a' hol határjok végződik.“ Költ Sz. Ja- kab Apostolnak nyóltzadján, 1352. Eszt. Tisztes férjfiak Filep Prépost, Benedek Fel Olvasója, László Éneklője, Gergely Kints - Tartója Kano- nokjai, és Mesterei a' Várad Sz. Egyháznak üd- vösségesen lévén.“

30. §. Erről határozottan nem mondhatni: hogy 1238-iki oklevélből vétetett, de az nem Fejér Úr hibája, hanem Szirmayé; az azonban Fejéré: hogy oklevél gyanánt adta; hogy Szirmay sajátágít meg nem tartotta, ámbár a' Nyny Eger helyett Nyri Eger sza- vat irván, a' helyes olvasásu szavat állította elé — és hogy a' közleményt 1352-iki *Hite- les másolatból* (e transumpto) vétetettnek írja! mert azt maga Szirmay sem mondja, mint fentebb közlöttem előadásából látható.

(Folytatása következik).

Walther László.

Literaturai mozgalmak.

— Kassáról: Nemzetek' története' tára. Kiad- ja Kovacsóczy Mihály. Első kötet: Anglia' története. Irta Kovacsóczy Mihály. Első kötet (el- ső füzet). Kassán, Werfer' bet. 1838. n. r. 64 lap.

Budán az egyetem' bet. A' leányok' nevelésé- ről és tanításáról Magyarországnak, egy Pesten felállítandó nevelő intézet' tervével együtt magasb és közép rangu protestans leányok' számára, Steinacker Gusztávtól. Budán, 1837. n. 8r. 15 l. (Ugyan az ott németül is).

Budán, Bagó' betűivel: Szlavóniáról mint Magyarországnak alkotmányos részéről, érteke- zik Podhradczky József, nm. m. kir. udv. kincstár' számvevő hiv. tiszte, Trencsín vmegye tbirája 's a' m. t. t. lev. taga. n. 8r. 88. lap. 40 kr. cp.

Pesten, Beimel' bet. Honi Törvénytudomány. Első osztály: Polgári magánjog. Az 1836-diki országos végzeménybeli változtatások szerint írta Kunoss Endre h. ügyv. stb. Első kötet. 54 kr.

Pesten Landerer Lajos' bet. Gyors franciaia, vagy könnyűszerű bevezetés, a' franciaia nyelv' megtanulására nyelvmester nélkül húsz lecz- ke alatt. Sorcier után. Pest, Heckenast' tul. 1837. n. 12r. 54. l. — Tehát könnyűszerű? Valóban az. És quod cito fit, male fit. Könnyű- szerű jószág.

A' tökéletes dohánytermesztésnek hosszas ta- pasztaláson épült rövid leírása, némelly hasznos

útmutatásokkal. Irta Bátty Károly. Pesten, Heckenast' tul. 1837. n. 24r. 56 l.

— Koloszwáratt a' ref. lyceum műhelyében: A' graefenbergi vizgyógy-intézet' 's prisznici gyógy- mód' körülményes leírása, mind azon betegek' számára, kik Graefenbergbe menni, vagy gyógyi- tást otthon végbe vinni szándékoznak. Toldalék- kal a' lovak' különféle betegségei' gyógyításáról Munde Károly után. Sajtó alatt.

— Fejér Györgytől épen most jelent meg: De peregrinis magyarorum nominibus, avi- tarum sedium indicis. Pest, 8r. 104 l. 20 kr. c.p.

— Dr. Balog József a' Kunság' rendes orvosa, jelenti, hogy a' szikföldrökről irt gazdasá- gi munkája, elégséges pártolás' hiánya miatt, meg nem jelenedik. Magyarország főleg földmivelő ország, 's így nem fordíthatik soha elég figye- lem mindenre, mi a' gazdaság' e' nemét illeti. Honnan tehát még mindig e' hidegség, e' káros hanyagság 's önhaszon' nem ismerése? A' jel megfoghatatlan és szomorú.

G Évnegyedi előfizetőinket figyel- meztetjük a' harmadik negyednek sep- tember' végével elmúltára, 's kéretnek szándékok' minél előbbi bejelenté- sére, hogy a' küldözés meg ne akadjon.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSNARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Második félév.

Pesten, october' 3. 1837.

14. szám

Tartalom: Német literatura, Történettudomány. Luther' életirása, Pfizertől. 209. sz. Calvin' életirása, Honnytól, 215. sz. Deák literatura. Történettudomány. Fejér' oklevéltára. Folytatás (*Walther* László), 216. sz.

NÉMET LITERATURA.

Történet- és életírás.

3) *Martin Luthers Leben, Von Gustav Pfizer. Stuttgart, Liesching, 1836. 8. 911. lap.*

Pfizer Gusztáv, a' hies országgyűlési követ' testvére, szép hirű német lyrai költő, 's taval óta a' „*Blaetter zur Kunde der Literatur des Auslands*“ jeles határu szerkesztője, a' jelen munka által talentuma' sokoldalúságát meglepőleg bizonyítja be; mert mint történetíró azon föladást tette magának, egy, a' részrehajlásnak mások fölött kitéve levő tárgyat, részrehajlatlanul, 's az eddig mindegyre unalmasan terjedelmeset, kellemmel adni elő; 's azt fel is oldotta.

A' szerző' részrehajlatlan álláspontja az egyedül igazi 's méltánylatos. Ő szintolly szabottan veri vissza Luther' kárhoztatóit, kik a' reformatiót ördögi munkának kiáltják, valamint a' benne hívő dicséret-secskéket, kik őt Voltairenek vagy Jesus' élete' mai divatleiróinak elődévé akarják tenni; nem kevesbbé a' hegelisáló történetírókat,

kik Luther' erőteljes, életmeleg individualitását fogalommá általánosítják.

A' szerző' alapnézetét talán legalkalmasabban munkája' ezen helyének közlésével terjeszthetjük olvasóink elébe: „A' mi a' reformatio' anyagi tagadhatlan káros következeit illeti, már előbb megjegyeztük, miképen igazságtalan, azoknak okait, az előmenetelben, nem pedig még inkább, vagy legalább hasonló mértékűleg az ellenállásban keresni. Ezen felül ki merné anyagi javak szerint meghatározni azon díjt, mellyen szellemi előmenetek vásároltatnak? Spanyolország Amerika' fölfedeztetésének áldozata, Francziaország (legalább egy ideig) a' forradalomé; Németországban a' reformatió járt áldozattal; de a' népek sokat el tudnak tűrni 's feledni! Erkölcsiség, kegyesség, 's miveltség a' protestánsok' magas sphaeráiban talán nem igen sokat nyertek; de a' predikatori rend' 's az oskolák' javítása, 's a' biblia' elterjesztése kiszámíthatlan gyümölcsöt hozza a' nép' nagy tömegére 's a' ca-

tholicusokra is sokfélekép kedvezőleg hata vissza. Még a' harminczéves háború által is egész egy tömege mentetek meg a' mivelt-ségnek; a' tudósság, tudomány és költészet meglepő gyorsasággal fejlődtek ki az előbbi században, kivált a' protestans országokban. Azon vádat, mi szerint a' reformatio által út nyitatték a' fölvilágoskodás, hitetlenség és ledérségnek, joggal vetjük vissza, — emlé-kezzünk a' clerus' állapotjára a' reformatio' idejében, kivált Olaszthonban, és Franczia-ország' frivolitására, hol azt talán a' meg-tagadott vallási szabadság szülte. És sem-mibe sem veendő-e az olasz önkény' eltörése, a' részint dőre, részint veszedelmes szoká-sok' eltörlése, a' laikusok' emancipatioja, az elfajult szerzetes rend' szétoszlatása, a' nőt-lenség' elhagyása? A' protestans egyházbani egység hiányt meg kell engedni, de kérdés, vajjon itt, hol kiki főczélja magának 's oly-lyannak lennie szabad, nincs-e az egység a' szabadság' korlátozásán igen drágán megvá-sárolva, nincs-e a' velő a' kéregnek fölálodoz-va. Végre a' protestansoknak Luther' elvei-től való eltávozást lobbantanak szemökre; igaz, Luther megösméri, hogy minden ke-reszténynek szabad a' sz. írás' vizsgálata, és mind a' mellett olly eredményt állított fel, melytől az evangelicus kereszténynek eltávoznia nem szabad, 's melly azon sza-badságot valóban igen korlátozó vagy tán el is törlé; a' protestansok pedig újabb idő-ben megengedék magoknak a' Luther kiszab-ta határokon átmenni, épen a' vizsgálat' sza-badságára hivatkozva. 'S miért nem enged-hetnök meg ezt, tudván hogy a' vizsgálás' szabadsága 's amaz eredmény' megállapítása meg nem egyeztethető? Luther' munkájá-nak a' szabad vizsgálat' állítása az el nem enyészhető része, az eredmény' kiszabottsá-ga a' mulandó; 's ő maga sem vallá magát csalhatatlannak, bár mennyire győződött is meg állítása' igazságáról 's bár milly nyaka-san ragaszkodott is azokhoz. — Életében, korában eleget küzde, eleget vitázott az erős lelkű reformator; képzeljük mi őt inkább nyugalomban 's dicsőítve, a' helyett hogy a' jelen' vitáiba behúzzuk; 's ha örömet meg-ismerjük, hogy talán nem is sejdítve munká-ja' egész jelentését, fontosságát, 'ő volt ki a' szellemi szabadság' elvét kimondá, 's ha ezen elvről megengedjük, hogy korszakot

alkotta a' világtörténetben, 's elenyészhetetlen örökségnek tartjuk: akkor ez örökség mel-lett ne feledjük el azt, ki ezt alkotta, 's az elv mellett, melly a' világ' sajátjává lön, maradjon kedves szívünk előtt Németország' dísze 's dicsősége — a' férfiu!"

Föladás' egyházi 's politikai része' fel-oldásában a' szerző alkalmasint egyezik Menzel Adolf jeles reformatio-történetével; a' menyinyiben ő is Lutherben egészen a' hit', nem pedig a' kétség' vitézét látja; sőt a' mysticus elemet Lutherben ő talán még jobban kiemelte. Politikájának legfőbb for-dulási pontja egyszerűen kiviláglik e' ne-vezetes szavaiból: „A' sátán becsapott nyá-jamba 's a' lelki szabadságot a' testre tanítá alkalmazni.“ Ezzel örökre megátkozá az ide-jében már kezdődött 's utóbb mindig ismételt próbákat, a' hit' dolgából kételkedés' dolgát, 's a' vallásból világi érdek' dolgát csinálni. Ki állithatja hogy Luther nem a' legnagyobb komolysággal mondá Zwingliről 's partjáról: „Ne haragudjatok, hogy tanításokat elátko-zom; nem tehetek egyebet, 's nem nevezhetem másképen a' dolgot mint a' hogy szívem hiszi.“ Igazán nagyon biztos érzéktől vezettetett ő, midőn a' pártján levők közül azokat, kik a' dolgot túlzni vagy más czélokra fordítani akarák, szintolly vészes ellenségeknek tar-tá, mint ellenkezőit. A' hitet akará ő meg-tisztítani, az eredeti evangéliumból kiostál-ni az' utóbbi hozzátételeket; a' visszaélése-ket igazi vallásos buzgalommá tenni, a' sze-veket a' religióhoz fordítani igaz szeretetben 's gyermeki engedelmisségben; nem a' val-lást magát kétségekkel aláásni; az embere-ket nem akará közönbűsekké tenni örök ren-deltetésök 's az isteni ítélet iránt; nem aka-ra az emberben minden állati ösztönt gátta-lanul neki eresztetni. Ő sokféle visszaélé-sek' csiráit előre látá, ünnepélyesen ova-kodott tőlök, 's őket ördög' munkájának ne-vezé — 's nem igazságtalanul: a' legnemesb törekvések' kijátszása, a' legszentebb harc' legprofánabb czélokra használása ezen, és nem más nevet érdemel.

Az a' hős erő, mellyet Luther nyílt ellen-ségeivel volt nagy harcában fejtett ki, gyak-ran dicsértetett; következetessége, jó elő-érzése, 's gyakran meglepő tactusa a' baráti körökben folytatott apró harcban csak újab-ban iratott le méltán Menzel Adolf által; 's

Pfizernek becsületére szolgál, hogy itt a' lényegben elődével megegyezik. Ha még némi kis toldalékot kívánnánk hozzá, az Luther' azon szavaiából állana, melyekben az egyháznak függését az országtól előre látá, de gátolni nem bírta. A' 689. lapon Luther' azon szavait szerettük volna olvasni, melyek hazafiságát annyira bizonyítják. Midőn t. i. az ágostai országgyűlés sikertelenül szétoszlott, Luther is erőszakot javasla 's a' schmalkaldi frigy kötöttetett, — idegen elemek is keveredtek az ügybe. Bajorország, a' Habsburgi ház iránti féltékenységből a' protestansokhoz csatlakozott, 's a' magyarokat János király alatt 's Franciaországot a' szövetségbe húzta. A' scheyerni klostromban a' szövetség Francia-, Bajor-, Szászország és Hessen között meg is kötöttetett, mire Lutherben feljajdult a' szív, 's ő választó fejedelméhez nyomban irt: kerülné minden áron a' francziákkal szövetséget; mert lelki esmérétének elviselhetlen terhére lenne, ha utóbb bánat állana be; a' francziák' beavatkozásából Németország' dolgaiba csak a' birodalom' elszaggatása következhetik, 's ekkor minden elvész, az evangelium is, mert külső királyoknál nincs hűség, 's a' mit az ember isten' nevében kezdett, azt annak nevében kell végezni is stb. A' választó herczeg erre vissza lépett 's a' francia leskelődők zsákmány nélkül tértek haza.

Luther' magányos és lelki életének festésében Pfizer minden elődeit fölülmulta azon kedvesség által, melyet tárgyára ruházni tudta. Valóban Luther' keménysége 's szegletessége ki volt a' leggyöngédebb kedély által egyenlítve, 's durvasága is csak meggyőződése' mélyéből származott 's azon eléggé nem becsülendő pontos tactusból, mely mindig érezteté vele a' pillanat' fontosságát, az elszánt 's így durva keresztülvágás' szükséges voltát. Ki előtt az ügy komoly és szent, nem tud udvariaskodni.

Csak néhány charactervonást közlünk, melyek Luther' kedélyét jól megvilágosítják. Tudva van mennyire nem hagyák helyben házasságát még barátai is, mely rágalmaknak és keltetlenségeknek volt ezért kitéve; de ő nem hagyta magát megzavartatni. Legnagyobb bajba nem ellenségei, hanem barátai által jött. Wormsban annyi hatalmas ellenség előtt megállani, könnyebb volt neki, mint azon egész a' kiállhatatlanságig nehéz kimé-

lés, melyet némelly gonosz nagyok iránt kelle mutatnia, mivel védelmökért hálával tartozott. Így megengedé, hogy Hesseni Fílep törvényes hitvese mellett egy másadikat annak módja szerint elvegyen, 's Melanchton és Bucer jelen voltak az esketésen. Luther' érzé, mely szörnyű bitorlása ez a' háladosságnak, de erős lelke meggyőzé a' csömörletet. Melanchton nem volt olly erős, 's lelkismerete' furdalása, a' miért a' kétnejséget elősegíté, halálos nyavalyába dönté. Luther' gyöngéd érzéséről im egy példa. Brück cancellariusához irt levelében következő szavakkal dorgálja a' protestansok' félelmét 's késledezését: „Minap két csodát láttam: első, mikor ablakomon kinézvén a' csillagokat az égen 's isten' egész szép boltozatát szemlélvén, mégis sehol oszlopokat nem láték, melyekre a' mester azon boltozatot helyezteté, — 's az ég még sem szakadt le, 's azon bolt ma is erősen áll. És vannak némellyek, kik illy oszlopokat keresnek, 's azokat örömezt érezni, megfoghatni akarnák, 's mivel azt nem tehetik, vergődnek, remegnek, mint ha az ég bizonyosan leszakadna, semmi más okból, mint mivel az oszlopot nem foghatják meg, nem látják. Ha ők azt megfoghatnák, az ég erősen állana. — Másik: nagy sűrű felhőket is láttam fölöttünk úszni olly teherrel, hogy nagy tengerhez hasonlíthatók, 's nem láték feneket, mellyen nyugodnának, sem kádat, mellybe szoríttatnának; és még sem estek ránk, hanem savanyú kèppel köszöntvén bennünket, elrepültek. Mikor elmentek, előtűnt a' fenék 's a' boltozat, mely őket tartá, a' szívárvány. Igen gyöngé, csekély és vékony volt az, hogy a' felhőkben is eltűnt 's inkább árnyékképnek tetszett, mely festett üvegen szokott átlátszani, mint olly erős fenéknek; 's a' fenék miatt is szinte ugy kétségbe lehetne esni, mint a' nagy vízteher miatt. Mégis vannak, kik a' felhők' vastagságát 's nehéz súlyát inkább tisztelik és félik, mint ezen vékony, keskeny, könnyű képet; mert örömezt tapogatnák ennek erejét; 's ezt nem tehetvén, félnek, hogy a' felhők örök özönvizet okoznak.“

De elég. A' külsőleg is szépen kikészített 's több aczélmetszettel diszesített munka nagy mértékben megérdemli a' historia' minden barátai' figyelmét.

- 4) *Das Leben Johann Calvins, des grossen Reformators. Mit Benützung der handschriftlichen Urkunden von Paul Honry, Prediger an der Französisch-Friedrichstädter Kirche zu Berlin. Erster Band, mit einem Bildnisse und einem Facsimile der Handschrift Calvins. Hamburg. Perthes, 1835. 8. 502 és 92 l.*

Nem igazságtalanul panaszkodik szerzőnk a' Calvin iránt általában mutatott részvétlenségről, míg más reformatorok sokkal nagyobb figyelmet nyertek. Eddig kielégítő élelleírása nincs is. „A' genfi Senebieré Tischertől munkája nem foglal magában többet, hanem még kevesebbet mint Beza' első írása, mely történeteinek csak fonalát adja. Bretschneider' igen jeles, de rövid értekezése a' „Reformations-Almanachban“: „Calvin' miveltségéről és szelleméről“ már fölteszi az olvasónál a' történetek' ismeretét, A' mit előbb róla irtak, vagy gyalázás vagy dicsérés, megtámadással 's czáfolatokkal Calvin történetírási tárgy mind maig nem lehetett még, 's a' polemica' előbbi üljében mindig egy oldalilag vizsgáltathatott csak. A' jelenkort szerzőnk érettnék arra, hogy részrehajlás nélkül lehessen ítélni a' nagy reformatosokról, 's véli hogy annál illőbb az egyház' önmegismerése, minél nagyobb földadásokat nyers időnkben. Így szól ugyan is; „Nem vala fontosság nélküli azon időszak, mellyből épen most bontakozánk ki, azon eltérés az evangeliától, — 's mostani idő' tengere egyre mozgásban van még azon zivatartól, melly akkor olly sokakat fenékre taszította. Egy nagy gondolat van kimondva: a' pogány népek' megtérítése, magas terv' bizonyára, mellyhez hihetőleg az emberiség' mivelésének [kifejtése lesz csatolva. Az idő' jelei nem sulytalanok: a' természeti erővel dús Amerika' civilisatioja; a' behatás Afrikának még ismeretlen tartományai; a' muselmani birodalom' rozkudása. Európában az élet' minden viszonyaiban új élet akar előfejlenni, de az egyházban inkább mint más akárhól; ez ellen pedig egy elrejtett antikeszténység támad föl 's a' féktelenség' hajlandósága. Ez kétség kívül élénk, vitor nézete a' mai kereszténységnek.

A' szerző kimerítő élelleírását adja Calvinnek első kötetben; 1541-ig ez fejtegeti tanítását 's annak eltávozásait Lutherétől. Literatura-történeti 's levelezési mellékletek kiegészítésére szolgálnak ezen minden tekin-

tethen jeles életírásnak, melly végtére egy mélyen érzett hiányt pótol a' 16. század' ábrázolásában. Mivel maga az életírás kevés változatossága, Calvin' caractere valódi magasságán csak a' jövő kötetben fog előtűnni, a' hittudományi viták pedig fő irányában eléggé ismereteseek, 's taglalatlja lapjaink' határain kívül van, mélyebbre nem ereszkedünk.

DEÁK LITERATURA.

Történettudomány.

- 4) „*Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis. Studio et opera Georgii Fejér Bibliothecarii Regii.* (1.) Tomi VII, volum. III. Budae 1835“ 8r.

(Folytatás.)

31. §. Kölcei Kende Zsigmond Urnak, Nemes Szathmár Vármegye érdemes Első Alispányának szíves közléséből, meg vagyon Gyűjteményemben hív másolata a' hártján írott eredeti oklevélnek, mellyről Szirmay a' közleményt adhatá. Ide iktatom azt olvasásom szerint egész terjedelmében, bizonyoságául annak: hogy az oklevél csakugyan nem magyar, hanem Deák nyelven költ; hadd lássa mindenki a' Fejér és Szirmay közleményeik korának határozatlanságát, 's hadd győződjék meg az olvasó: hogy a' közlemény, úgy is, mint Szirmay adá, nem hív visszhangoztatása az eredeti oklevélnek! Így vagyon pedig:

„Apitulum ecclesie varadyensis vniuersis xpi (Christi) fidelibus presens scriptum inspecturis salutem in omnium saluatore. Ad uniuersorum noticiam tam presencium quam futurorum harum serie uolumus peruenire. Quod cum viri nobiles magistri *Johannes, Jacobus, Andreas, Michael, et Nicolaus* filij *Dyonisy de Kulche*, metas, et metales distinctiones possessionum *Vkarytov. et vkurytov Etetykudya*, et medietatis possessionis *Maacha*, pro homicidio *Nicolai* filij *Nico-*

lai de *Damanhyda*, flys, et fratri, ac flys fratrum eiusdem *Nicolai* datarum et perpetuatarum, mediantibus alys litteris nostris Priuilegialibus, presente Homine Regio et nostro Testimonio demonstrare debuissent, eosdem inplenum domínium earumden possessionum introducendo, Idem Nobiles viri fily *Dyonisy* eosdem Cursus metales. presente Homine Regio videlicet *Petro* filio *Omodei* de *Tykud*, et nostro Testimonio scilicet, viro discreto *Nicolao* sacerdote chori ecclesie nostre et rectore altaris sancti Saluatoris, presentibus eciam vniuersis vicinis et conmetaneis earumdem possessionum, quas, illuc legitime conuocarant, *Andree* filio *Nicolai* de *Damanhyda* fratri preditti *Nicolai* interfetti, et flys eiusdem *Nicolai*, ac flys *Petri rufi*, demonstrarunt vt debebant, eisdem vicinis et conmetaneis plenum consensum prebentibus pariter et assensum, easdem possessiones ipsis statuendo, assumptentes eos, et eorum heredes, ab omnibus inpetere valentibus ratione earumdem possessionum expedire proprijs laboribus et expensis. prout ydem homo Regius et Nostrum testimonium ad nos exinde reuersi, nobis retulerunt; Quiquidem Cursus metarum continentur in litteris Priuilegialibus quondam excellentissimi principis domini Bele inclite recordacionis Regis Hungarie, que ibidem perlette extitissent, Quas tandem litteras Priuilegiales domini Bele Regis Cursus earumdem metarum continentes idem magister *Johannes* filius *Dyonisy* nobis in specie aportauit et exhibuit, ad hoc videlicet, vt cursus earumdem metarum nos inlitteris nostris Priuilegialibus trasscribi seriatim faceremus, et eisdem *Andree* filio *Nicolai* de *Damanhyda*, ac flys fratrum eiusdem daremus, pendentis sigilli nostri munimine roborando, Quarum quidem metarum cursus in eisdem litteris domini Bele hoc ordine procedit et per hec verba exprimitur, Terminus predy *Tykud* cum villa *Pency*, et cum villa *Saul*. Inde per viam ad *Bolkan*. et per angulos *bolkan* a meridiana parte, recte ad *Haparias*, inde ad paruum *Eger*, Inde ad *Nyrus eger* circa *Pisscinam Ana*, que tota monasterio pertinet, Inde per mediam partem berektev, et per finem *Aruk*, usque *Zomus* (et ibi cursus earumdem metarum dicitur terminari). Nos igitur ducti petitione earumdem parcium, cursus preditta-

rum metarum modo premissis, transscribi fecimus, et nostris litteris Priuilegialibus inserendo, pendentis sigilli nostri fecimus munimine roborari, Datum In Ottauis festi beati Jacobi Apostoli, Anno domini M-mo CCC-mo quinquagesimo secundo, viris discretis *Philippo* preposito, *Beneditto* Lettore, *Ladizlao* Cantore, *Gregorio* Custode, Canonicis ac, magistris ecclesie nostre salubriter existentibus. (A' hártya nagy vágányából selyem kötelkéről függött pecsét hibázik).

32. §. A' mit XVIII. szám alatt az Eszterházy és Illésházi Ágak törzsöki közösségéről ad Fejér Úr, az nem oklevél, hanem oklevélre vár; és így nem is az oklevelek sorába való lett volna.

33. §. Ezután XIX. szám alatt következik ez: „An. Ch. 1739. Dionysius R. H. Palatinus, ac Comes de Zolnok, causam inter comitem Ponyth de genere Katha ac castrenses de Zathmár componit. Dienes Nádor Ispán és Zounuki Fő Ispán előtt perelnek Gróf Ponyth, Kathai nemből való, Mátyás és Miklós chengueri helységbeli Zathmár Vár jobbágyival, két ekényi föld eránt, és megalkudtak, hogy Ponyth azon földeket Mátyásnak és Miklósnek engedte; ők viszont Ponythnak Chenguerben adtak egy nemes ülésnek való helyet, és egy malom helyet a' Zomus vizének összve folyásán M.CC.XXXIX. eszt“ Szirmai Szathmár Várm. (II. Rész) 129. l.

Szirmay az idézett helyen azt imígy adá: 1239. Még a' Zathmári Királyi Várhoz tartozott (csenger), mert a' Királyi Kamara Levél-Tárjában van bizonyító Levél: „Hogy „Dienes Nádor Ispány, és Zounuki Fő Ispány „előtt pereltek G. Ponyth Kathai nemből „való Mátyás, és Miklós chengueri helységből való Zathmári várnak jobbágyival két „ekényi föld eránt, és úgy meg alkudtak: „hogy Ponyth azon földeket Mátyásnak, „és Miklósnek engedte, ők viszzont Ponythnak chenguerbe adtak egy Nemes ülésnek való helyet, és egy malomi helyet a' „Zomus vizének összvefolyásán. 1239. Eszt.“

34. §. Azonban, ezt szükségtelen vala Fejér Urnak adnia: mert adá már magát az oklevelet, a' IV-ik kötet I. szakaszának 167 — 169. lapjain illy felírás alatt: „A. Ch. 1239. Dionysius Palatinus controuer-

siam inter C. Poneth, de genere Katha, et Mathiam, ac Nicolaum Castrenses de Zachmár, ob terram extraneis venditam, compositam fuisse testatur“ és illy jegyzettel: „Ex originali per D. Cornides Kollario communicato Codex Dipl. Széchényianus Tom. II. nro 13. p. 41. sqq.

35. §. A' XX-ik darab híven van e másolva? hibátlanul nyomtatott e ki? csak az tudhatja: ki a' Milkovics Ágnál találtató eredeti oklevéllel össze hasonlíthatja.

36. §. A' XXI-ik csak kivonat; a' XXII-ik pedig csak ollyatén állítás, melly oklevelek nélkül szűkölködvén, az okleveles Gyűjteményből ki rekesztendő lett volna.

37. §. A' XXIII-ik oklevelet, eredeti mivoltában, alig ha látta Fejér Úr, de Horvát István Ur igen is: mert a' Tudományos Gyűjtemény 1833-ki V-ik kötetének 108. 109. lapjain, a' Kisfaludy Sándor Úr gazdag levéltárában találtató eredeti példányról egész terjedelmében nem csak közlé, hanem képmásban is adá azt; arra kell vala tehát Fejér Úrnak hivatkoznia inkább, mint a' Kisfaludy Ág Levéltárára: mert Kisfaludy Sándor és Kisfaludy Ág, nem mindegy! és csakugyan tellyes igazsággal meg kívánhatni az okleveles Gyűjtemény kiadójától: hogy közleményének honnan áradását — ha különben szabad — híven jelezze ki.

38. §. Horvát István két évvel korábban láttatá azt a' tudós világgal mint Fejér Úr — Horvát Istvánról, okleveles könyve előraj-
Fejérnél Tom. VII. vol III.

28. l. 26. sor: de genero Guth Keled,

29. „ pro redempcione
vrgeat

29. l. 8. sor: in terra sacionali (sic)

Továbbá aláírásul ezt jegyzi

Fejér.

„Sigillum idem, quod exhibit Péterfi Conc. tomo I. p. 52. Dorso pergamenae inscriptum: Privilegium pro terra Magad. Ex archiuo familiae Kisfaludy.“

zásnak XXXVI-ik lapján 1829-ik évben még azt mondá Fejér Úr: „Spect. D. Stephanus Horváth, Bibliothecae regnicolaris (Széchényiano - Regnicolaris) penes Museum Nationale Széchényanum (penes Museum Nationale Hungaricum) Custos, omnigena florens eruditione“ ezeknél fogva is megérdemlette volna Horvát: hogy Fejér Úr ötét megemlítsé; így lett volna igaz azon mondása: „Scriptores, qui ante me iis vni sunt, coronantur“ hanemha úgy vesszük: hogy azt Fejér Úr 1834-ki Sz. Jakab Hava X-dik napján költ Előbeszédében mondotta, az oklevél pedig utóbb közöltetett! azonban: a' Fejér és Horvát közleményeik aláírásaiknak összevontanálásából mindenki észrevenni fogja: hogy Fejér Úr egyenesen a' Tudományos Gyűjteményi oklevélről írta át közleményét, és ez eset szükségképen megkívántatá: hogy Horvatra hivatkozás történjék.

39. §. Az eddig nyomról nyomra mutatkozott hibákat és eltéréseket a' figyelmetlenségnek, készületlenségnek tulajdoníthatni, de az ezen oklevélben találtatók egyikét, nevezetesen: a' „sacionali (sic)“ szovat, szántszándékos elrontásnak kell mondani: mert kinek szeme van, nyilván láthatja: hogy mind a' képmásban, mind a' Horvát olvasásában „sacionali“ találatik.

40. §. Egyéberánt a' Képmás és Fejér Úr közleménye között, csak ezen négy eltérés mutatkozik — a' v. betűnek u. betűvel 's viszont, és a' kicsinynek nagygyal történt elcserélését figyelembe sem vévén:

A' képmásban. Tud. Gyűjt. 1835. V-ik kötet.

2. sor: de genere Guth Keled,

3. „ pro redempcione
vrgebat

7. „ in terra sacionali

Horvát.

„Örökös, azaz: Privilegialis Levél íróhátyán. A' viaszok Pecsét vörös színű sodorék selyem kötélen logg, de már úgy elkopott, hogy rajta a' képeket nem láthatni. Nagysága egészen megegyez a' Fehérvári Káptalannak azon Pecsétével, mellyet Péterfi: „Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae celebrata. Posonii 1741. fol. Tom. I. pag. 52.“ az 1477-dik évből kiadott, a' mi arra mutat, hogy e' Káptalan 1246-diktól, 1477-dikig pecsétét nem változtatta. Az

Mellyek közül a' Horváté kétség kívül tanuságosabb, mint az: melyet Fejér Úr megcsontitva adott; azon állítása pedig: mintha Péterfi a' szóban forgó oklevél pecsétét közlené, éppen nem igaz.

41. §. A' XXIV-ik oklevél közöltetik a' „Jahrbücher der Literatur“ czimű folyóírásnak 1833-ik évben nyomtatott 64-ik kötetéhez járult „Anzeige-Blatt für Wissenschaft und Kunst“ 22. 23. lapjain. Megelőzi azt Fridrik Osztriai Fejedelemről egy előadás: „Perlen zur Geschichte Oesterreichs unter den Babenbergern und dem groszem Zwischenreiche, aus den urkundlichen und Handschriftensätzen Münchens“ czim alatt, melyben a' közlendő két oklevélről ez van mondva: „durch die zwey nachfolgenden Urkunden des Paszauer Archives.“ Fejér Úr ezekből csak az év nélküli másodikat közli, és pedig illy jegyzettel: „Ex originali Archivi Passauien. Jahrbücher der Literatur. 64ter Band. Anzeige p. 22“ holott a' kútfőben nem úgy mondatik.

42. §. Magában a' közleményben, azon eltéréseken kívül: hogy a' pontok helyett többnyire mindenütt veszsző jegyek, a' v. helyett u, a' j. helyett i, az e helyett ae, és a' kis betűk helyett nagy betűk tétetnek. még ezen hibák is találatnak: „carniole — Al. de pollenhaim — concedens — volvmus. — Lintz — commendatas — Nivenstat“ szavak helyett: „Carniolie — M. de pollenhaim — condecens — voluimus — Linz — commendatas — és Nivenstat“ szavak vagynak nyomtatva Fejér Úr könyvében.

43. §. Szathmár Vármegye esméretének II. Része 361-ik lapjáról a' XXV. szám alá iktattatott kivonat csak tíz sorból áll, és ugyan annyi hibával ékes, de minthogy csak kivonat, a' hibákat ki sem jegyezém, főképen azon okból: mivel ezen kivonatot gyanúsna is tartom; mert ámbár a' kivonat 1247-iki, az oklevél pedig melyből kölcsönözöttnek vélem, és mely a' VI-ik kötet II. szakaszában 388. 389. lapon olvasható, 1264-ik évről való. Mind kettő szerint Panyola hely-

Oklevél hátára egy koru kéz irta: „Priuilegium pro terra Magad“ Az eredeti találattik Tek. Tudós Kisfaludi Kisfaludy Sándor Urnak, több Tek. Ns. Vármegye Táblabírájának gazdag Levéltárában “

ség osztatik fel Merchi-Merefi Dénes Ispány, és Egyed Szathmári Plébános közbejárásaik által három részre, és csak abban üt el a' két közlemény egymástól: hogy az 1247-re jelelt kivonat szerint: Tumpa fia Benedek, a' Tisza és Szamos vizek felső része és Tur tava mellett kapott egy részt, másikat Ubul fia Mihály Ispány, harmadikát pedig Panyla Péter kapta: minekutánna a' Kallay nemesekkel lóháton viaskodott; az 1264-ik évi oklevél szerint pedig: két harmad rész jutott Tumpa fiának Benedeknek a' Tisza és Szamos vizek fel részén, Tur tavában, és az erdőkben, egy harmada pedig, a' nevezett folyók alsó részén Ubulfi Mihály Ispánnak minden mondottakban; Panyla Péterről az egész oklevélben egy szóval sem tétetvén említés.

44. §. A' Semsei Ág elődeit érintő XXVI-dik szám, sem nem oklevél, sem nem oklevélkivonat, 's nem is okleveles Gyűjteménybe való.

45. §. A' XXVII. szám alatt ez áll: „An. Ch. 1248. Belae R. H. metales pro villa Arpa Castri Komárom emanatae. In priuilegio Domini Belae regis aurea bulla vallato, anno ab incarnatione Domini M.CC.XL.VIII. exorto — — hae clausulae adinueniebantur.“ A' mi következik, az már benne foglaltatik mind végig, Béla Királynak arany pecsétű oklevelében, melyet Fejér Úr, az okleveles könyve IV-ik kötetének III-ik szakaszában a' 443 — 456. lapon egész terjedelmében „E collectione Diplomatica Heuenesiana Tom. V. pag. 271. sqq. Capitulum Budensis Ecclesiae collationales has transcripsit Anno MCCCXVII. quae in Archivo Primateali conseruantur; ad Strigoniensem enim sedem deuenit donatione Caroli Roberti A. 1317“, utánna irtt jegyzettel ada; de nem 1248., hanem 1268-ik évre; és az egymástól különböző évű két, de ugyan azon egy oklevélnek — bár másod ízben töredékes — közlése által, szükségessé tévé: hogy a' világosság barátja törekedjék: akar az eredeti, akar a' hitelesen másolt ok-

levélhez jutni, és a' kétséget felderíteni; fi-gyelembe tartván: hogy az 1248-ik évre je-gyeztetett oklevél, a' Budai Káptalannak más, u. m. 1378-ik évi Jeles alkotó leveléről vétetett; ez lévén annak aláírása: „E pri- uilegio Capituli Budensis feria IV. proxima ante festum Penthecostes anno Domini MCCCLXX. octauo ema- nato, eruit Vendel Nagyváthy.“⁵⁾

Tom. VII. vol. III. a' 31. 32 lapon.

1248. évre.

„Item metae villae Arpa, quae est castri Ka- marun, cuius prima meta egreditur, et vadit ver- sus meridiem, per binas metas ad aliam villam Arpa, quae est villa Dominae reginae. Inde ve- nit ad villam Banna, deinde per circuitum rede- undo ad partem meridionalem tendit ad villam Vitiz, quae etiam Arpa nuncupatur; iude (inde) redeundo versus occidentem venit ad tertiam villam Arpa, quae pertinet ad Apa Job- bagionem castri de Kamarun, et exinde tendit versus villam Zelebeg vsque magnam viam, quae vadit Jaurinum, et ibi terminatur. Item est alia, villa Arpa, cuius terre medietas perti- net Comitatus de Kamarun, alia autem me- dietas praeconibus Dominae reginae, quam pos- sident communiter metis vndique inclusam; cuius terrae prima meta incipit iuxta terram Paulini de genere Katpan, et egreditur ad orientem; inde reuertitur versus meridiem ad villam Bana, deinde venit vsque villam Horuga et Syke — arpa nomi- natam, ad priorem metam postmodum redeundo.“

47. §. A' mi a' Kölcei és Kende nemzet- ségi Ágakról XXVIII. szám alatt mondatik, az, megint nem oklevél, senem kivonat, ha- nem csak pusztá állítás, melynek az okle- veles könyvben ismét nem kellene állania.

48. §. A' XXIX. oklevél, Árpádia című zsebkönyv 1833-ki darabjából, melyre Fejér Úr is — de a' nyomtatási vagy kezdeti évé- nek érintése nélkül — hivatkozik, vagy on- kölcsönözve. Közlötte azt Gróf Kemény Jó- 'sef, a' Szent Léleki vár Emlékében, a' 71. 72. lapon. Fejér Úr a' közlő nevét el hallgat- ta, és rá fogja: hogy az oklevél eredetije a' Kolozsvári Országos Levéltárban található; holott azt maga Gróf Kemény Jó'sef sem mondja; ezek lévén ide tartozó tulajdon szá- vai: „De nem csak ezen idegen gyarmatok, hanem Erdélynek lakosai is több illy vég-vá- rakat alapítottak, és ezek közé tartozott a' Szent-Léleki vár is, mely Erdélynek szinte végső szélén, Moldova-Országhoz, és az Ojtóri határ-helyhez (Passushoz) közel, a' X.

46. §. Hogy pedig kitűnjék állításom va- lósága, egymás ellenében ide iktatom mind a' két közleményt; melyeket, ha bár némely szavakban ellenkeznek is egymással: egy- mástól különböző korú leveleknek, az alap oklevél tekintetében, tartani nem lehet; így állnak pedig:

Tom. IV. vol. III. a' 454. 455. l.

1268. évre.

„Item metae villae Arpa, quae est Castri Ca- marun; cuius prima meta egreditur, et vadit ver- sus meridiem per binas metas ad aliam villam Arpa, quae est villa Dominae reginae; inde venit ad villam Bana deinde per circuitum redeundo ad partes meridionales, tendit ad villam Vitez, quae etiam Arpad nuncupatur; inde redeundo versus occidentem, venit ad tertiam villam Arpa, quae pertinet ad Apa, iobbagionem castri de Co- marun; et inde tendit versus villam Zelebeg; vsque magnam viam, quae vadit Jaurinum, et ibi terminantur. Item est alia villa Arpa, cuius terrae medietas pertinet Comitatus de Camarun, alia vero medietas praeconibus Dominae reginae, quam possident communiter, metis vndique inclu- sam; cuius terrae prima meta incipit iuxta ter- ram Paulini de genere Katthpan, et egreditur ad orientem; inde reuertitur versus meridiem ad vil- lam Bana; deinde venit vsque villam Hozuga, et Syke Arpa nominatam, ad priorem metam postmo- dum redeundo.“ 's a' t.

és XI-dik században, vagy tán még az előtt, székelyek által építtetett.“⁶⁾ továbbá: „IV-ik Béla Király, Országába visszaszöjén, azon vala, hogy a' pogányság által vertt sebeket, és tett károkat megörvösolná, 's mivel a' Szent-Léleki várnak megromlott falai minden további bátorságot és védelmet lehetetlenné tettek, megparancsolá 1251-ben Lőrincz Erdélyi Vajdának, hogy a' várt azonnal újra építesse, és Várnagyot rendeljen, ki a' várt híven őrizze. — A' parancs így következik: „Bela 's a' t. '7) Ezután ismét: „A' Szent-Lé- leki vár, nem sokára ezután fel is épült, és különös Várnagy által kormányoztatott, — bizonyítja ezt V-dik István Királynak egy 1271-beli, és a' Kolos-Monostori or- szágos levél-tárban meglevő oklevele, mely- ben emlittetik: „Ladislaus, filius Jacobi Ca- stellani Castri Nostri finitimi, et Regalis Zent Lelvk partium Ultrasylvanarum in ter- ra Siculorum Nostrorum“⁸⁾ így Gróf Kemény Jó'sef. —

Waltherr László.

(Folytatása következik.)

⁵⁾ Cod. Dipl. Tom. VII. vol. III. 32. l. — ⁶⁾ Árpádia. Első év: 70 l. — ⁷⁾ Ugyanott: 71 l. — ⁸⁾ u. o. 72. 73.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

Második félév.

Pesten, october' 10. 1837.

15. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Vallás. Munkálatai a' pesti nevelékpapság' magyar iskolájának IV. Köt. 225. sz. Deák literatura, Egészségtudomány. Tractatus de abusu alcoholicorum. Elucubratus est Moses Rosenthal. 231 sz. Állítások, vélemények stb. 235 sz. Felvilágosítás a' dráma-küldöttség' ügyében, 239 sz.

MAGYAR LITERATURA.

Vallás.

- 1) *Munkálatai a' pesti nevelékpapság' magyar iskolájának. Negyedik kötet. Budán a' magy. kir. Egyetem' betűivel 1837. — Lósi Imre' eszterg. érsek' arczképével, életével és síremlékével; ajánlva B. Szepeszy Ignác'z pécsi püspöknek, mint „az iskola' nagylelkű pártfogójának.“*

E' kötetet előszóval kezdi az Iskola, mellyben derék tollal, szerény lélekkel mondja el munkálatainak kitűzött nemes célját: „Haladni a' kor' józan szellemével.“ Így, a' „józan“ szócska által mérsékelve kíván óvakodni az Iskola, innen a' korszellem' árnyékának alatta, magoknak minden törvény- és rend-ellenit, minden szilajságot engedők' szabadosságától; onnan a' korszellemnek még csak nevéül is irtózók' s azért minden újat rettegek' félénkségétől. Az Iskola haladni kíván, van-e természetes? de haladni határ közt és mérték szerint, haladni szerényen s meggondolva: honnan, merre, miként! lehet-e javolhatóbb valami?

A' kötetnek fölosztása s az osztályoknak egyes részei nyilvánítják; hogy az Iskola nem haszontalan, sőt többnyire igen is hasz-

nos, mert cél- és korszerű munkálatokban fáradoz; az egésznek figyelmetes átnézése pedig annak hiteles tanúja, hogy kitűzött nemes célját, a' haladást nem hiú dicsékvé említi előszavában. E' kötetben fölvetett tárgyai nagyrészt fontosok és érdekteljesek, és az eredeti dolgozások számosabbak is, teljesb és nemesb előadásuak is az előbbieknél.

Két részre oszlik az Iskola' munkálatainak e' kötete: az első fordításokat, a' második eredeti munkákat foglal magában.

A' fordítások: A) latínból I. sz. Ignác'z martyr' és antiochiai püspök' élete, mellyben a) alatt leveleinek különféle kiadásai is említetnek. Következik ugyanannak levele a' romaiakhoz. — II. sz. Leo', e' neven első római pápa' rövid életrajza és beszéde a' gyűjtöttekről s alamizsnáról; ismét: karácsonnap beszéde.

B) francziából: I. A' kat(h)olika anyaszentegyház' elvei az emberek' üdvösségéről (Fraissinous' hermolipoli püspök' Défense du christianisme stb. czimű munkájából). — E' kényes és gyakran türelem' s szeretet' sérelmével vitatott, teljesen el soha nem

dönthető, mert emberi ítéleten túl levő kérdést, mellynél azért legtanácsosb közönséges erkölcsi elvek mellett maradni, az emberiség három osztályára szorítja Frayssinous: a' keresztleletlen gyermekekre, az eretnekekre, a' hitetlenekre. Caractere a' francia írónak: hűség fölveti elveihez, szerény mérséklet és kimélet mind az iránt, mi azokon kívül van. Az eretnekek és hitetlenek iránt hozott ítéletén mindenki megnyugthatik; kevesbé azon, mellyet a' keresztleletlen gyermekek fölött ejte, kiket ő, szentírás és egyházi adatokból indulva, mellyeknek azonban kétes értelmük fölött maiglan sem szűnt meg a' vitatkozás, magok a' catholicus theologusok között, kinnélküli pokolba utasít. Kettőt felejte itt a' francia szerző, részint értelmesítés, részint megnyugtató végezt elhatározni: először, miben áll a' kinnélküli pokol, miután a' pokol, közönséges keresztény értelemben, kínok helye; másodszor: merre fog ez embercsék végsorsa eldőlni, miután egy helyen és pontban meg nem állapodhatnak. De még annak okát is meglehetősen téveszti a' valódi vallásos olvasó, miért legyen, ez egy isten atyai gondviselése alatt, sorsuk nyomorúbb a' saját vétkök nélkül keresztleletlen gyermekeknek, mint a' nem különben saját vétkök nélkül eretnekeknek és hitetleneknek, holott ez utolsók, a' mellett hogy hitetlenek, keresztleletlenek is egyszersmind. Valóban, a' gyönyörű vigasztaló mondatok, mellyeket ez utolsók mellett fölhoz a' szerző, hasonló, olykor még nagyobb joggal alkalmazható az elsőkre, például: „nincs bűn akarat nélkül“; „az evangelium szerint nem fognak ítéltetni, kiknek az hirdette nem volt.“ „a' hitetlenek közül egyik sincs kivéve a' megváltás' jótéteményeiből.“ stb. — Különben a' francia szerző többnyire francia nevezetb theologusokra, jelesen a' sorbónára hivatkozik. — Meglepő 's ütköztető a' szerzőnek eme' bővebben föl nem világított 's szorosabban meg nem határozott mondata: „az isten jó mindegyik, noha jobb némelyik iránt.“ Hasonlag a' kérdések és feleletek között emez állítása: nagyon tetteles, hogy a' protestansoknál a' kisderek és idősek, úgy mint őket lenni föltettük, üdvösségükről bizonyozak.“ — II. A' lélek' halhatatlanságát az erkölcsiség és érzelem bizonyítja

(Chateaubriand „Genie du christianisme“) minden criticán fölül való munka, mellyben a' jól kitanult természet' szava szól világosan, ellenmondhatlanul. A' Figyelmező olvasóinak nem teendek tán unalmat azon szakasznak kivonatával, mellyben egy istentagadó asszony' szomorú vége rajzoltatik.

„Azonban a' boszúlás' napja közelget; megjön az idő, karján a' vénséget vezetve; a' feje hajazatú, görnyedt vállú, jégkezü rém leül a' hirtelen asszony' szállása' küszöbére; meglátja azt és fölsikolt. De ki hallja szavát? Férje? már nincs többé! Régóta eltávozott az, becstelensége' piactól. Gyermekei? istentelen nevelés és anyai példa által elveszve gondoskodnak-e anyjokról? Ha a' multba tekint, nem lát semmi utat, mert semmi nyomot sem hagytak hátra érénei. Először fordul szomorú gondolata az ég felé, 's hinni kezdi, hogy sokkal édesebb lett volna religióban bizni. Hasztalan vágyódás! e' világon az istentagadás' legutolsó büntetése a' hitnek ohajtása, elnyerhetése nélkül. Mídon a' pálya' végén az álbölcselkedés' hazugságait elismerjük, midőn, a' semmiség mint egy szomorú csillagzat kezd emelkedni a' halálnak látkörén: szeretnénk visszatérni az istenhez, és már nincs többé idő, az ész, a' hitlenségtől elbűsítve megvet minden meggyőződést. Ah! milly mély a' magány akkor, mikor az istenség 's az emberek egyszerre visszavonultak! Haldoklik az asszony, egy bérlett örnének, vagy egy inségei által meguntatkozott embernek karjai közt leheli ki lelkét, ki sok keserű napjai harczinak tanúja vala; néhány lányi hosszaságú koporsó zárja el ezen szerencsétlen' hült tetemeit. Nem látni temetésekor sem szórthaju leányt, sem síró vőket és unokákat, méltó pompát, melly nép' áldásával, a' pap' énekével sírig kövesse a' családnak anyját. Talán fia, ki szomorú születésének titkát nem tudja, történetből a' gyászmenettel összetalálkozik, bámul ezen koporsó' elhagyattán, 's az elhunynak nevét a' négy vívőtől megkérdi, kik a' férgeknek vetik a' testet, melly nekik az istentagadó asszonytól ígértetett.“

A' második részt, vagy az eredeti munkálatokat, egypár verszet nyitja meg. I. „a' megtért és a' bűnbe ismét visszaeső emberről.“ Mind a' kettő jó, a' második még szép is. A' „malaszt“ idegen e-

redetű és éppen nem poetai szót csak az egyházi nyelv mentheti. — II. a' szent írás' philosophica magyarázásáról: értekezik egy fiatal aristarchus, a' szerénység' határain átszökdelő keménységgel, többet 's keményebben mondva tán, mintsem akarna, 's ha szorítatnék, megmutatni tudna, minden, ha valahol, e' tárgyban igen szükséges, pontos és szoros meghatározások és különözések nélkül. Ő szentírás' philosophica magyarázása alá gyűjt minden tévedést, minden visszaélést, minden bohóságot, minden gonoszt, mellynek kaput, fölvilágosodásával kérkedő korunk' kitünőbb vonásai nyitottak legyen, mellyek: „a' religiót — vagy egyenest számkivetésre kárhoztatni, vagy a' fölfordult világ' elveihez alkalmazni, a' kényesedett életmódot, és előzőnlött feslettséget dorgáló igazságait részint elvetvén, részint kedvezőbb értelemre tekervén (?) — vagy az egyetlen vezérré fogadott ész' (?) világánál készitendő (sőt már igen is kész) rationalismus' és (már el is avult) naturalismus' álarczája (?) alatt, egy új, a' nemtelenebb vágyaknak hizelkedő religiót alkotni, melly hathatós eszköz gyanánt szolgáljon azoknak mult (?) vagy leendő kielégítésük végett, furdaló lelkiésméretnek lecsillapításává! Ő „az ítélőszékre fölmagasztaltatott észnek bírálatát önkényesnek nevezi. — Az olly szentírási magyarázást, melly e' nemtelen és alacsony czélokra szolgáljon eszközül, philosophicának éppen nem nevezhetjük, 's önkényt nem az észnek, melly minden önkényt kárhoztat, hanem az akaratnak vagyon jogunk tulajdonítani, melly vagy nem hallván, vagy megvetvén az ész' komolyabb és nemesebb parancsait, a' gyarló természet' szilaj és gonosz indulatait vakon követi, 's azoknak mindent, mi hatalmában van, fölálloz; ez, ha elég merész és arczátlan, gonoszságait a' szentírás' tekintetével palástolni, ezt nem az ész' elvein épült, hanem a' megromlott phantasia' 's elménczség' játékai által himzett magyarázgatás' utján cselekszi. Ész nélkül, vagy is az ész' elveinek félretételével magyarázni a' szentírást, szinte olly veszedelmes, mint egyházi hagyomány, tanítás és tekintet nélkül magyarázni azt, sőt, hogy az egyházi hagyományt és tanítást tartsuk e' foglalatosságunkban szemünk előtt, ez is az ész' parancsa. Ha a' fölhordott vétke irány-

zatok vonásai-e korunknak, itt nem vizsgáljuk, ennek meg- vagy ellenvitatása íveket kívánna; de azt különösen fölvilágosodott korunk' vonásai közé számláljuk, hogy fiatal tanultjaink, elegendő előkészületek nélkül szeretnek mindent megbírálni, melly erejüket fölmúló foglalatosság különféle fogyasztásaikat árulja el. A' rationalismust, melly német földön már régóta kész rendszer, nem lehet a' fölhordott vétkekről vádolni; erkölcsi tudománya' tekintetében nem ellenkezik az a' supernaturalismussal; természetfölötti kijelentést, titkokat és csodákat tagad, mint a' miket nem vihet egyenest és teljesen az ész' birói széke elébe, hogy hihesse azokat. És ez az ő vétke, megvetni mind azt, mit az ész egészen át nem vizsgálhat. Ellenben a' supernaturalista nem tartja észelleninek, sőt igen is észszerűtinek, hinni azokat, bár mennyire legyenek észfölöttiek. És ez különzi el a' kettőt egymástól. — Csak, istenért! ész' és philosophia' elleneivé ne tegyük magunkat; iparkodjunk inkább ez és a' keresztény religio között kitalálni és kimutatni a' harmoniát. Senki nem hivatkozhatik bátrabban és nagyobb joggal az ész' és philosophia' elveire, mint a' tiszta fogalmu és hitű keresztény. Nemde, a' keresztény religio' tökéletességének kimutatásában első gondunk annak megmutatása, hogy ez a' religio a' józan észszel nem csak nem ellenkezik, sőt ennek egyetemes elveivel teljesen megegyez, és kérelmeit, bár titokban, pontig teljesíti. Maga az értekező honnan tudja, mit olly jól mond, hogy a' természetfölötti igazságok távol esnek minden képtelenségtől stb. ha nem a' józan ész' jól alkalmazott elveiből? — Ha az ész' és philosophia' tévedéseiről, a' visszaélésekről akarunk szólni, szóljunk világosan, és ne szidalmazzuk a' magában megbecsülhetetlen jót, mert azzal rosszúl élnek némelly emberek. — III. a' gyónásról. Ez az egész értekezés jól elrendelt, nemes tollal vezetett, észhez és szívhez egyaránt szóló és rendszeresen végzett egész. Mesterkézzel 's méltósággal rajzoltatik benne a' nagyra törő, folyvást bukdácsoló emberi gyarlóság. Az ellenézetek sincsenek feledve, de szerény komolysággal utasítatnak vissza, a' gyónás' részint szüksége, részint haszna több pontokból hozatik le, mellyek között az önismeret' elősegélése, az önszeretet' legyőzése,

a' lelkiismeret' különfélesége, a' köztársaság' biztosítása a' kárpótlások által, főhelyen állanak. Meglepők itt Rousseau', Voltaire', Leibnitz', Rajnál', Luther', VIII. Henrik' és Andrews' a' gyónás mellett idézett tanúságaik. A' „Katholik“ czimű folyóirathból a' következő tétet beszéli értekezőnk: „Minekutána a' nürnbergi tanács a' gyónást elreformálta, a' leggyalázatosabb vétkek, melyek töltést szakasztott vizárként mindent pusztulással fenyegettek, olly borzasztólag öntöttek el mindent, hogy a' megrémült tanács szorgalmazva kérte V. Károlyt, a' gyónásnak egy hatalomszózat általi visszaállítására.“ — IV. a' lelkiismeret' hatalma. Az igen érdekes, igen fontos tárgy, a' lehető legjobb módon adva. Benne semmi sincs feledve, semmi, érett meggondolás és fontolás nélkül mondva. Minden a' maga' rendében és helyén adatik elé. A' nyelv majd tisztán philosophiai, majd poetai, mindig kellemes, mindig fontos; gazdag történeti és bibliai példákban, természeti és mythologiai képekben. Átvezet pedig bennünket az értekező az élet' különféle szakaszain, állapotain, viszonyosságain, és az ezekben velünk járó lelkiüsméret' hatalmát folyvást mélyen érezteti, majd lesújtva, majd fölemelve. Egészen át kellene írnom a' nagy értekezést, ha a' jeles helyeket kivonni akarnám; azt ohajtom tehát, hogy mind azok, kik a' Figyelmezőt olvassák, mind azok, kik nem olvassák, olvassák meg e' jeles értekezést egészen, 's nem fogják az időt sajnálni, melyet reá fordítandanak. — V. a' magány, jól adott — VI. a' kat(h)olika hittani alkat' (systema catholicum doctrinale) megegyezése a' helyes vizsgálati igyekezettel, tökéletlen, zavart rendű, ki épen nem elégitő értekezés.

17.

DEÁK LITERATURA.

Egészségtudomány.

- 1) *Tractatus de abusu alcoholicorum. Quem elucubrat est Moses Rosenthal, med. et chir. dr. Vindobonae, 1837. Typis Haeredum a' Ghelen. n8. 37 l.*

Ámbár nem tagadhatni, hogy a' részegeskedés' bűne évről évre ritkább lesz, mit — bármit mondjon Boeotia — egy részta' növekedő műveltségnek, de más részt bizonyosan a' hasonszenvi rendszernek kell, ha közvetve is csak, tulajdonítanunk; egészben mégis annyi az abban fetrengek' száma, kivált az éjszaki országokban, 's hazánk'

éjszakai vidékein is, az égettborral visszaélők: hogy a' tárgy még mindig nem csak tudományos érdekű, hanem életbe vágó is. 'S így nem lesz haszon nélküli dolog földink' idézett értekezéséből némelly adatok 's nézetek' közlése, anynyival is inkább, minthogy a' tárgy nálunk eddig figyelemre nem igen méltatott.

Az előszó érinti, hogy Éjszak-Amerika' példájára Angliában is támadtak u. nev. mértékleti egyesületek; melyek egyike u. m. a' British and foreign temperance society, a' londoni püspök' párfogása alatt, egyedül az égett vagyis lepárolt italok ellen buzog, másika „tee totaler“ czímmel, a' forrott italok ellen is, millyen a' bor és ser. Az értekező, ki az elsőbiknek egy gyűlésében jelen volt 's ott saját e' tárgybeli észrevételeit közölte is, mint az előszóban érdekli, az elsőbiknek látszik nézetéhez ragaszkodni.

Ezen egyesület' elvei: A' mértékletes ivás első lépés a' kicsapongásra, azért teljesen kell azt kerülni. E' rossz szokást hirtelen kell elhagyni, nem lassanként. Nem esküvel kell az iszákost vétké' elhagyására kötelezni, hanem illy egyszerű ígéretformával: Megegyezünk benne, hogy minden szeszes italtól, kivévén orvosi rendelésre, magunkat megtartóztassuk, 's a' mértékletlenkedés' okait is kerüljük *). 'S ígéret' tételére nem csak az iszákost, hanem a' józant is meghívja, hogy így a' veszedelmes szenvedelem megelőztessék.

Az értekezés először is a' szeszes italok' különféle neveit hordja fel, aztán a' visszaélés' következtetéseit világosítja fel. Égettbort inni, az orvos' rendelésén kívül, annyit teszen: vele visszaélni; tehát nem a' mennyiség, hanem az időnkivüli használás teszi a' visszaélést.

Szeszes italok vagy naponként és mértékkel, vagy ritkán 's egész a' megrészegedésig, vagy mindennap a' megrészegedésig ivatnak.

A' visszaélés' következtetése egy részt erkölcsileg károsak: az iszákos elmulasztja a' haza, övéi 's önma'ga iránti legszentebb kötelességeit; egy apa katonasághoz adta fiát, csak hogy még az nap meghiassa annak fölpénzét; egy asszony fogait huzatja ki, hogy azoknak árát a' kocsmában elköltse. Angliában 1834. öt főbenjáró eset közt négy pálinkaivástól származott. Liverpoolban 495 örült közül 257 a' pálinkaivásnak köszönhetette szerencsétlenségét, 77 erőszakos halált szenvedett közül 67; 44 ölés' esetében 40 gyilkos vagy megöletett találtatott. Clarus, Szászországban 5 örült közt két iszákost lelt; stb. Más részt a' test' alkotmányát ássa alá az ivási visszaélés;

*) Wee agree to abstain from distilled spirits, except for medicinal purposes, and to discountenance the causes and practice of intemperance.

és pedig háromféleképen, a' mennyiben a) részegséget, iszákosságot, 's több, az iszákosoknak tulajdon betegségeket nemz.; b) különféle betegségeket készít elő v. ébreszt; c) minden az illy szerencsétlent meglepő betegséget súlyosít, gonosz indulatúvá teszi, 's a' szokott gyógyszererek erejét eltompítja.

A' részegségtől megkülönbözteti szerző a' részegességet. Amannak három foka van, melynek harmadika valóságos gútság állapot; emez ötféle alakot mutat: erkölcs-korcsulás, bizonyos rombolási ösztönrel, vadsággal, komorsággal, veszekedési indulattal; kedhiány (apathia); elbutulás; érzékesalódások; örültség, hová az úgy nevezett reszketeg félrebeszéd (delirium tremens) melyet szerző ectasia ebriosának kíván hivatni, 's a' szomjukór (dipsomania) tartoznak.

Egy külön czikkely orvosi elvekből 's tapasztalás után bizonyítja, hogy a' szeszies italok, orvosi használaton kívül, általában megvetendők*). Érdekesekek a' következő részletek. 1. Mi a' hajó népet illeti, Amerikában magok a' tengeri kapitányok 's kereskedők vallják már most, hogy a' szeszies italok soha sem szükségesekek, sőt gyakran ártalmasok, viharos időben kivált a' hajónép mind fenytékére, mind egészségére nézve. New-Bedfortban, Amerikában, 1832. 95 csetfogó hajó közt, 74nek népsége a' mértékleti egyesületek tagjaival volt rakva; 's 1834. ugyan azon révben 216 hajó közül 186 tartozott a' mértéklet hívei közé; általában Amerikának illy népű hajói száma 1200ra megyen. 2. A' katonákat illetőleg, figyelmet érdemel, hogy a' világ meghódítói, a' rómaiak, bornemiszak voltak. Indiában a' pálinkaivó angol katonaság gyengélkedő, sínló 's makranczos, míg a' józanságot tisztelő benszülöttekből állított hadak egészségesek 's példás fenytékűek. Tritchinopolyban, Madrasban, egy 750 főből álló ezrednek 618 legénye állott már

a' mértékleti egyesületbe. 'S már most az indiai főkormány, 1829től fogva, megszünt katonáinak pálinkát osztogatni 's e' helyett minden legénynek havonként 3 ft. 50 krt. fizet. Az éjszakamerikai egyesült országok hadában is megszünt a' pálinkával élés. 3. A' munkásokra nézve: minthogy a' gyárnokok a' mértékleti egyesület tagjait jobban fizetik, világos, hogy azokat munkára alkalmashaknak lenni tapasztalják.

Nem áll, hogy a' visszaélés, mély gyökereket vevén, ki nem irtható; Éjszakamerikában öt millió ivó 's ötszáz ezer iszákos, kik, a' szeszitalt vitézül védelmezték, végre is engedtek 's már 4 ezer pálinkaivó ház megszünt, 's 10 ezer pálinkaáros túl adott mesterségén, 12 száz hajó lemondott ez italtól, 's 16 ezer notorius iszák tökéletesen ki javult. Angliában minden huszadik család pálinka-kereskedéssel foglalkozik, az italt adója meghaladja Oroszország minden jövedelmét, 's az iszákok szemtelensége annyira ment, hogy Redouthban mind addig nem mertek olly kávéházat állítani, melyből a' szeszek ki lennének zárva, míg több, tekintettel bíró polgárok azt írásban nem kívánnák. 'S most ime Angliában is győz a' jó ügy. Leeds' mezővárosában magában 156 iszákos javult meg tökéletesen; Greenockban 84 pálinkaáros hagyta el kereskedését; a' prestoni fogházban levők közt 1831ben egy harmadrész oda való születés volt, 1832ben ott mértékleti egyesület alakult, 's 1834ben azok már csak a' foglyok heted, 1835ben kilenced részét tették. Hogy a' pálinkaárosok így kenyérököt veszítik, nem ellenvetés; 's ők magok is közönségesen lakolnak mesterségökért, mert magok is italnak adván magokat, végre elvesznek.

Mi a' visszaélés okait illeti, egyik főbb azon ál hit, mi szerint a' szeszies italok egészségi tekintetben hasznosak lennének; 's azon szokás, azokkal mást kínálgatni; nevezetesen asztal felett, és cselédeket, borraival, czim alatt; továbbá nagy ebédek, ünnepi torok, kétségbeesés, rossz társaságok, a' kocsmárosok mindenféle fogásaik.

A' visszaélés orvoslásáról szóló czikkelyben, fenytés, esketés, mint sikeretlenek, nem javasoltatnak. Előglótlólag kell hatni: az ivás okai kerülését javasolni, annak káros következtéseire figyelmeztetni, 's tökéletes tartózkodást ajánlani. Midőn az orvos mámortól elnyomott emberhez hivatik, a' kórismeret nehezebb, mint eddig hittük; első, minden kötést fel kell oldani, 's a' betegnek félülő helyzetet adni. Nagy vigyázat ajánlatatik az érvágás körül. Hogy jövődörre megjavuljon a' részeges, hirtelen elhagyását kell sürgetni a' bal szokásnak; hogy az veszedelmes, nem áll. Értekező jeles férfiak tekintetével küzd e' részben; fogházakban, hol a' rabok hirtelen fosztatnak meg a' pálinkától, jobb

*) A' londoni orvosok e' tárgyban illy kinyilatkoztatást adtak: We, the undersigned, declare our conviction that distilled spirit is not only unnecessary but injurious to persons in health; that it contains no nutritive quality; that its daily use is a strong temptation to drunkenness, occasioning many severe diseases, and rendering others difficult of cure, leading to poverty, misery, and death; and that its entire disuse, except for purposes strictly medicinal, would powerfully contribute to the health, morality, and comfort of the community. Azaz: Alulírtak abbéli meggyőződésüket nyilatkoztatják, hogy minden égetett ital egészségeseknek nem csak szükségtelen, hanem ártalmas is; hogy táplálékot nem foglal magában, a' mindennapi veleélés részegességre csábít, sok súlyos betegséget szül, másoknak orvoslását nehezíti, szegénységet, inséget, halált hűz maga után; 's hogy az attól tartózkodás, kivévén a' szorosan orvosi czélt, hatalmasan elősegíti az egészséget, erkölcsiséget 's a' köztársaság javát.

egészségi állapot tapasztaltatott mint azon kívül. 'S ki dicsekedhet azzal, hogy valakit lépcsőnként szoktatott el az ivástól?

Fontos szabályok következnek az iszákosok' betegségei' gyógyításáról. Megjegyeztetik itt, miképen az iszákosok' minden láza könnyen megy által reszketeg félrebeszédbe, mely, midőn helybeli gyulladás járul hozzá, nagy veszedelemmel jár. Az iszákos szivacsos (spongyás) puffadságot, dagadt rézképet, meredt, vadan körüljáró tekintetet, reszketést, 's általános hullatagságot mutat. Az egyes körjelek igen ellenkezők; ideges izgékonyosság korán fejlődik ki; a' gyomor 's bordák' tájékában ingeres állapot tűnik elő, melylyet könnyen, de hibásan lobosnak tarthatni; a' gyógyszerek fonákul hatnak, hánytatók, a' szelidebb sók könnyen nagy hasfolyást okoznak; az erősebb ösztönző szerek épen nem szenvedtetnek, a' nedv-veszteségeket, kivált vérét, fellelte nagy gyengeség követi; a' betegségek hirtelen nőnek, torlódások állnak be nemes életművek felé, hirtelen átmenetek erőhiányba, benu-lások, kivált az agyban, 's így guta, mely ha nem öli is meg a' beteget, de lelkét eltompítja; a' lábadás lassu; a' visszaesések gyakoriak.

Az orvoslást illetőleg, a' lobellenes gyógy-módnak szelidebbnek kell lenni, mint az eset kívánni látszik; az ideges izgékonyosságra folyvást figyelemmel kell lenni; a' mákony gyakran hasznos, valamint az édes higany és pészma; különösen ajánlja értekező a' gyomor és belek' túl-ingerlett állapotjánál fogva az édes higany-nyal, hánytatókkal és szelid sókkal való kényes és vigyázatos élést, mint a' mellyek, mint érintve volt, könnyen rágó szerek' erőszakosságával hatnak.

37.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— Szlemenics Pál' magyar fenytő törvénye ügyében. (L. a' Figyelmező' második félévi 6. számát. — Fabriczy úr ezen finomabb miveltséget és való tudóst bélyegező kiméléssel írt vizsgálataiban egy általános dicséret után előre bocsátván azt, hogy a' munkának, ugymint olvasó közönségünk előtt (néhány bővítéseket kivéven) deákban már több év óta ismeretesnek, kivonatát adni, és a' benne előforduló helyes tanításokat egyenként kiemelni szükségtelennek vélte, egyenesen azon tárgyaknak kiemeléséhez fog, mellyeket megróni szükségesnek tartott.

Ezen tárgyakat három rendre lehet osztani: 1) Ollyanokra, mellyeknek kimerítőbb előadását 's legalább rövid megérintését óhajtotta volna a' vizsgáló; millyenek a' magyar fenytő törvénynek literatúrája, — a' büntetés azon nemének, melly deportációnak neveztetik, megismertetése, a' párviadal' keletben lévő büntetéseinek előszámálása és megbírálása, — 's a'

gyilkosságra nézve azon kérdésnek meghányása, miért legyen az orvosnak szabad a' még születetlen embryót anyja' életének megtartására feláldozni? — 2) Ollyanokra, mellyekre nézve a' szerzőt vigyázatlansággal vádolhatni; millyenek a' paráználkodás' általános ismertetésének hiányossága, — a' büntelen önvédelem' eseteinek előadásában annak meg nem említése, hogy a' tisztességes leány vagy asszony szüzesége' erőszakos megtámadóját, ha különben azt meg nem menthetné, szabadon meg is ölheti, — a' hivségtelenség' szennye' eseteinek, jelesen a' másodiknak nem eléggé pontos kifejezése, — és a' kilenczediknek teljes kihagyása. — 3) Ollyanokra, mellyekben a' vizsgáló a' munka' szerzőjével egyet nem érthet; millyenek általános mindazon egyéb tárgyak, mellyek a' vizsgálatban még előfordulnak.

A' vizsgálónak első rendbeli észrevételeire nézve a' szerző örömet megígéri: hogy ha munkája szerencsés leend még egy új kiadást látni, azokat méltó figyelemre veendi, a' magyar fenytő törvény' literatúráját netalán kivéven, mellyre nézve szívesen másnak engedi át a' kószorút. — A' második rendbeli észrevételek iránt kénytelen a' szerző kijelenteni, hogy azoknak alaposságát az első, második, és harmadik vádra nézve el nem ismerheti, sőt a' negyedikre nézve sem úgy, mint azt a' vizsgáló úr előadja. Az elsőét nem, mert a' paráználkodás' általános ismertetésében előforduló gonosztett szó eléggé kijelenti, hogy paráználkodáson a' szerző csak tilos testi közönsülést ért. A' másodikét nem, mert a' büntelen önvédelem', modera-men inculpatæ tutelæ, igazságának esetei között szemérmünknek erőszakos megtámadását is nyilván említi. A' harmadikét nem, mert a' hivségtelenség' szennyeinek valamint egyéb esetei, úgy a' második is, munkájában az 1823-ki 9-dik törvény' szavaival vagyon kifejezve. A' negyedikét végre azért nem, mert ugyanezen gonosztettnek kilenczedik esetét nem a' szerző hagyta ki, — meglévén az mind deák munkájában, mind eredeti magyar kéziratában. Azt mindazonáltal, hogy az a' bírált munkában valakinek vigyázatlansága által kihagyatott, a' szerző maga is sajnosan tapasztalta. — Végre a' harmadik rendbeli vagy is a' többi észrevételekre nézve, a' szerző Fabriczy úrnak azon elvét, hogy a' fenytő törvénytudomány legérzékenyebb befolyással bírván a' polgári társaságban élő ember' boldogságára, kinek kinek kötelessége legyen minden theoriai tévedés' elhárításán tehetsége szerint közre munkálni, önkényt elismervén, és azontúl a' meggyőződés' szabadságának buzgó tisztelője lévén, az ellenkező vélemények' mind a' két részről előadott alapokainak elítélését teljesen kinek kinek tulajdon bclátására hagyja, — csupán két ész-

revételre nézve, melyben tanítást a vizsgáló úr félre értette, tartván további zavar megelőzése végett szükségesnek némi megjegyzéseket tenni.

Egyik ilyen észrevétel az, melyben Fabriczy úr a fenyítő törvényszéki gonoszítottaknak köz, magányos, és elegyes gonoszítottakra osztását gáncsolja. Okoskodása röviden ez: köz gonosztett az, melyet a köztársaság tulajdon tisztviselői által bosszútat, magányos pedig az, melynek bosszulását a sértett félre magára hagyta, minthogy tehát hazánkban minden fenyítő törvényszéki gonosztett tiszt ügyészi perrel bosszútatik, nálunk fenyítő törvényszéki magányos gonoszítottak nincsenek, következésképp azokat köz és magányos gonoszítottakra osztani képtelenség. — Ezen okoskodás valóban helyes és teljesen megezőfó volna, ha a szerző bosszúztatások módjára nézve osztaná a fenyítő törvényszéki gonoszítottakat köz és magányos gonoszítottakra, vagyis ha közgonosztetten tiszt ügyész, magányosan pedig megsértett felek által bosszútató gonosztettet értene. De egészen másképen vagyon a dolog; mert a bíráló által kijelölt helyen a fenyítő törvényszéki gonoszítottak nem bosszúztatások módjára, hanem a sérelem tárgyára nézve osztatnak köz és magányos gonoszítottakra, a mint t. i. általok egyenesen és közvetlenül vagy a polgári köztársaság maga vagy pedig valamely magányos hazapolgár sértetik, vagy is a szerző Kelemen, Vuchetich, 's Markovics nevezeteseb íróink példája szerint a kijelölt helyen köz gonosztettnek a köztársaságot magát, magányosnak pedig a magányos hazapolgárt közvetlenül sértő gonosztettet nevezik, és pedig nem alap nélkül, mert valójában némely gonosztettek, például felségsértés, által a köztársaság maga, némelyek által pedig, például magányos személyen elkövetett gyilkosság vagy lopás által magányos hazapolgár szenved közvetlenül sérelmet. Ezen értelemben vévén a köz és magányos gonosztettet, a bírálónak okoskodása szembevethető helytelen; mert onnan, mivel minden fenyítő törvényszéki gonosztett tiszt ügyészi perrel bosszútható gonosztett, a mit a szerző is munkája 24 és 89. §§-ában világosan tanít, nem következik, hogy magányos hazapolgárt közvetlenül sértő fenyítő törvényszéki gonosztett nincsen, következésképp az sem, hogy a fenyítő törvényszéki gonosztetteknek közvetlenül köztársaságot és magányos hazapolgárt sértőkre osztása helytelen. A bíráló t. i. ezen észrevételében a szerző elnevezéseinek szemléltetést más jelentést tulajdonított, mintsem melyet azoknak a szerző, és pedig nem pusztán önön feje hanem jelesb íróink példája szerint, világos szavakkal kifejezve adott. — Már az itt kivívott való értelmében vévén a szerzőnek

szavait, kiviláglik az is: hogy nem hibázott sem ott, a hol (24 §.) tanítja, hogy a fenyítő törvényszéki magányos hazapolgárt sértő gonosztetteket mind a törvényhatóságok tiszt ügyészei bosszulják perrel, sem ott, hol (51. §.) azt általánosan 's minden kivétel nélkül vitatja: hogy a fenyítő törvényszéki gonosztett és annak büntetése iránt teendő privát egyezéseket a fenyítő törvényhozásnak lelkével megegyeztetni nem lehet. — Alaptalan vád továbbá a szóban forgó észrevételben az is: hogy a szerző meg nem határozza azt, miben különbözzék a fenyítő törvényszéki gonosztett a csupán polgári vétségtől, delictum criminale a delicto civilis; mert a bírált munkának 23. §-ában nyilván ki vagyon fejezve, hogy törvényeink ezeknek bosszúztatását közonséges 's civilis, amazokét pedig fenyítő 's criminalis törvényszékeinkre bízták, 's mely utóbbiak előtt minő legyen az igazság-kiszolgáltatás módja, a bírált munkának második könyvében bőven előterjesztetik. — Egyébiránt a szerző azt véli, hogy a tudós és egyébként szerény bíráló úr a szóban forgó 24 és 51-dik szakaszokról másképen ítelt volna, ha meggondolván azt, hogy a szerzőnek bírálata alá vett munkája a közonséges 's civilis törvényszéki törvényről előbb közre bocsátott munkájával összefüggésben vagyon, ebben a gonosztetteknek általános felosztását megtekintette és ottan olvasta volna: hogy a szerző a gonosztettet általánosan vévén, bosszúztatásának módjára nézve közonséges és fenyítő törvényszékire, delictum civile et criminale, és a közonséges törvényszékire, delictum civile, ismét tiszt ügyészi és sértett fél perrel bosszútatóra osztja; mely felosztás a logica kívánatainak jobban megfelel, mint az, melyet a bíráló úr elő ad, és pedig nem csak azon esetben, ha Kelemen és Markovics szerint, kik a bíráló úrnak felosztásával élnek, közgonosztetten köz társaság, magányosan pedig magányos hazapolgár sértőt értünk, mely esetben a logicai hiba szembevethető, — sok olyan magányos hazapolgárt sértő gonosztett is lévén, mely nálunk tiszt ügyészi civilis vagy criminalis perrel bosszútatik, — hanem akkor is, ha a bíráló úr értelmében köz gonosztetten a tiszt ügyész, magányosan pedig a sértett fél perével bosszúttatott veszszük; mert a gonosztettek közt bosszúztatások módjára nézve valamint a leglényegeseb, úgy következményeire nézve legkiterjedtebb hatású különbséget az teszi, hogy némelyek fenyítő, mások pedig közonséges, civilis, perrel bosszúthatók, következésképp ezen különbség az, mely fő felosztásuknak alapjául leghelyesebben vétethetik.

A másik olyan észrevétel, melyet a szerző szó nélkül nem hagyhat, az; melyben Fabriczy úr az álnok és vétkezes gonosztett, delictum do-

iosum et culposum, különböztető jegyeit roslván azt állítja: hogy a vétkeességnek, culpának, azon ismertetése szerint, melyet a szerző neki ad, a vétkes gonoszított; mivel, ugymond, a puszta értelem hiányát büntetni nem lehet. — Hogy itten is félre érti Fabriczy úr a szerzőt, onnan látható; mert a szerző a vétkeességet 's culpát nem értelmünknek hiányában, hanem az értelmünk köteles munkásságának elmulasztásában 's hiányában, vagy is, — a mint azt bíralt munkája 23-dik §-ában a törvényszegés természetét fejtegetvén, bővebben előadja, — abban helyhezeti: ha a törvény megtartásra kötelezett személy a törvénynek világos ismeretét, jóllehet tehetségében volt, megszerezni, vagy a teendő cselekedetének lehető következtéseit előre átgondolni elmulasztotta, — és ezekkel összefüggőleg a bíráló úr által gáncsolt 25-ik §-ban (55 l. 2—4 sor) a puszta vétkeességről, culpa simplex, azt tanítja: hogy az, értelmünk törvény-megtartására szükséges munkásságának, minden gonoszított cselekedete nélkül történt elmulasztásában áll. Már pedig azt, hogy a törvény megtartására kötelezett személy, értelme ilyen munkásságának elmulasztásáért, büntetést érdemel, bizonyosan a bíráló úr maga sem fogja tagadni. Pozsony, sept. 24. 1837.

Szlemenics Pál.

FELVILÁGOSÍTÁS

a' dráma-küldöttség ügyében.

A' milly nagy zajjal 's fontoskodással szólaltak fel (több igazságbarát) a' drámaíróság' megtámadói, déli napfényű oklevelekkel fenyegetőzve, épen olly szegény és üres válaszok, melyben bizonyítványaikkal elő állanak, 's a' figyelmes olvasó által fogja látni, milly gyermeki ügyetlenség 's egyszerűs mind rossz akaratu gáncsoskodás kívántatott ahhoz, hogy valaki illy megtámadást tenni képes legyen.

Ugyan is mivel vádolják a' felszólalók a' drámaíróságot?

1. Hogy Kuthen czimű jutalom dráma a' szerző Horváth Czirillnek saját keze írása, 's hogy ezt a' drámai küldöttség több tagjai ismerik.

2. Hogy a' drámai küldöttség egyik tagja, Döbrentei, Kuthen iránt a' szerzővel levelezett.

3. Hogy a' titoknok, midőn a' jutalomdrámákat a' határnapon feliratta, egy helyet üresen hagyott, mivel oda időn túl 's így törvénytelenül, egy még be nem érkezett drámát akart besikkasztani.

'S mit bizonyítottak meg délinapfényű oklevelekkel a' válaszban? Semmit.

Mi az első pontot illeti, honnan tudják a' felszólalók, hogy a' drámai küldöttség' némely tagjai (a' tagok Bajza, Fáy, Kölcsey, Schedius, Vörösmarty) Horváth Czirillnek Kuthen' szerzőjé-

nek keze' irását ismerték? Hát ha mind e' mai napig egyik sem ismeri? Hol itt a' déli napnál világosabb oklevél? De ha ismerték volna is Kuthen' szerzőjének keze' irását, Kuthen — a' mi igen nevezetes, 's most már nem titok, nincs Horváth Czirill' kezével írva, miről minden, ki az irást ismeri, meggyőződhetik, ha a' kérdéses kéziratot az akadémia' titoknokánál megtekinteni nem resteli. —

A' második pont, hogy Döbrentei Horváth Czirillel a' kérdéses Kuthen iránt levelezett, nem a' drámai küldöttséget, hanem Döbrenteit illetné, mert ezen vád akkor támasztatott, midőn már Döbrentei nem volt a' küldöttség' tagja, 's így a' vád csak őt, de a' küldöttséget többet nem érheti. 'S itt is hol az oklevél? hol a' bizonyítmány? Egy betű sincs több a' puszta állításnál.

De a' harmadik pontnál végre jön a' déli napfényű oklevél, a' drámai küldöttség ellen talán? Nem; a' titoknok ellen.

Ezen vádat elhárítani tehát a' titoknok' dolga. Mind e' mellett méltó az oklevelet közelebből megtekinteni.

Bebizonyodik ezen oklevélből, hogy a' titoknok az üresen hagyott második helyre időn túl 's így háttározat' ellenére egy kéziratot becsúsztatott? Nem; mert nyomtatásban ugyanazon lajstrom jelent meg, melly az oklevélben.

Bebizonyodik-e hogy a' titoknok az érintett becsúsztatást szándéklotta? — Nem, mert ezt az oklevélből senki józanon nem következtetheti.

Az egész híres oklevélből semmi sem sül ki egyéb mint, hogy az üresen hagyott 2-ik helylyel a' titoknoknak valami szándéka lehetett, jó-e vagy rossz? itt már két felé mehetnek a' vélemények. De a' ki lát, az át fogja látni, hogy ha a' titoknok csak dugárkodni, kéziratot tilosan becsúsztatni akart, akkor a' felhozott néhány sor jegyzék' leírását bizonyosan nem bízta volna másra, hanem írta volna titokban maga, nem épresztette volna fel szoros kikérdezéssel a' jegyzék' leírójának figyelmét 's lelkiösmeretét 's ha a' kérdéses iromány ellene oklevélül szolgálhatandó volt, nem hagyta volna azt gondatlanul a' sajtó alá vándorolni.

'S mi ez az egész oklevél? egy a' typographiából elesett iromány, melyet senki sem őrizett, melly senki előtt nem titkoltatott, melly senki előtt, a' felszólalókat kivéve, különös fontosságúnak nem tetszhetett. És még is ez minden, mi az igazság' barátitól ígért, déli napfényű oklevelek közül napfényre jöhetett. —

Ebből látni, mennyire kell azon íróinknak hinni, kik a' vészharangot már régen kongatják, kik egyébiránt, minden haragot letennének, ha a' világ irántok egy kissé több figyelemmel volna. —

A' dráma-küldöttség' némely tagjai.

IGAZÍTÁS. Az elébbi szám' 215-d. szelete' 3-d. sorában Henry helyett olv. Henry; a' 12-ben Tischertől helyett: és Tischernek.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Második félév.

Pesten, october' 17. 1837.

16. szám.

Tartalom: De ák literatura. Történettudomány. Fejér' oklevéltára. Folytatás (*Walther László*), 241. sz. Német literatura. Duftkörner von Hammer-Purgstall, (*Vajda*) 251. sz. Felvilágosítás, az 1837-diki jutalomdrámák' hivatalos jelentése' tárgyában, 254. sz.

DE ÁK LITERATURA.

Történettudomány.

4) „*Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis. Studio et opera Georgii Fejér Bibliothecarii Regii (?) Tomi VII. volum. III. Budae 1835*“ 8r.

(Folytatás.)

49. §. Fejér úr az eléhozottaknak velejét ezen szavakkal közlé: „Fuit castrum Szent-Lélek in confiniis sedium Siculicarum, ac Moldaviae ad passum Ojtozensem constructum, seculo, ut videtur, XI. aut XII. Reparatum vero fuisse docet aliud Stephani V. de anno 1271. diploma, quo Ladislaus, filius Jacobi, Castellanus castri nostri finitimi, et Regalis Zenth-Leluk, partium Vlttrasyluanarum in terra Siculorum nostrorum“ commemoratur. Originales sunt in Archivo regnicolari Claudiopolitano. Arpadia. p. 71—3.“³⁾ Lehet-e ennél ferdebb elváltoztatása a' mondásnak? lehet-e hüségtelenebb fordítás?

50. §. Magát az oklevelet sem közli Fejér úr egész pontossággal, mert ha az egyes betűkbeli eltéréseket is számítom: majd kétszer annyi a' hiba, mint sora a' közleménynek; azokról tehát hallgatván, ezen lényeges eltéréseket találok benne:

Fejérnél a' 33. lapon.

1833-ki Arpadia 72. lapon.

23. sor: constituendisq[ue] eorum Castellanis

14. sor: constituendisq[ue] eorum Castellanis

27—29. sor: Anno Domini M.CC.LI. Nono Idus
January. Regni autem nostri anno
quindécimo“ L. S.

18—20. sor: Anno Dni 1251. Nono Ydus Janua-
rii. Regni autem Nostri Anno 15-to“

mellyeknek előadása után, megjegyzem: hogy az oklevéltudósi hűtelenség mellett, nem lehet nyilvánvalóbb bizonyosága a' figyelmetlenségnek, mint a' Codex Diplom. VII-ik kötetének IV-ik szakaszában a' 104. lapon olvasható ezen közlemény: „CXXVIII. A. 1251. Belae Regis mandatum ad Laurentium Wajvodam Tranniae circa reparationem castri

³⁾ Fejér Cod. Diplom. Tom. VII. vol. III. 33. 34. l.

Szentlélek. Edidi jam per extensum in Dissertatione mea de isthoc Castro, quae habetur in „*Arpadia* 1-ő Év.“ Kemény. —

51. §. A' XXX-ik oklevelet Horvát István ur ismértette meg velünk, az 1833-ki Tudosmányos Gyűjtemény' IV-ik kötetének 85—87. lapjain, holott a' Kisfaludy Sándor úr' levéltárában találtató eredeti példányról vett képmását is adá, közvetetlenül az oklevél' olvasata alá iktatott ezen jegyzettel: „Örökös, azaz. Privilegialis Levél, íróhátyán, tányér formájú függő Petsét alatt, mellynek elbarnult viaszka az Óklevélnek alól hátra hajtatott hátyáján tétetett bévágásokból sodrott veres selyem kötétkéről lógg. A' Petséten ime körülírás olvastatik: „sigILL. DOMINICI MAGISTRI. taverNICORVM. REGis.“ A' vért, vagyis Pais körül pedig ime szovak: „ROLANTI V(iri) N(obilis) G(eneris) R(atoldi).“ A' vért tziimerét három a' vért szegleteinél álló Fa térszi. Ennél régiebb nemesi tziimert mostanig nem esmér a' Magyar Heraldika“ 's a' t.

52. §. Fejér úr a' közlésnél ismét elhallgatta Horvát István' nevét, csupán ezt irván a' közlemény alá: „Ex archiuo Familiae Kisfaludianae. In sigillo: incri: ptum, sigiL. DOMINICI MAGISTRI tauERNICORVM. REGis. arbores in scuti angulis tres, Epigraphe scuti — ROLANDI v(iri) N(obilis) G(eneris) R(atoldi).“ pedig kétséget nem szenved: hogy Horvát' közleményéről tette át az okleveles könyvbe, habár hibákkal is: mellyek egyes betűkben ismét igen sokak, de egész szavakban nem annyira; azonban: hibák, és pedig lényeges hibák nélkül — mert ember és helység' tulajdon neveik vagynak benne. elrontva — ezen közleménye sem maradhatott; jelesen: a' mi

Fejérnél így áll:

a' 34. l. 10. sor: nominatim Stöl, Tiburcius, filius eiusdem,
11 „ de eadem in villa
30 „ ad presentandum priuilegium assignassemus,
a' 35. l. 2. sor: obligauissent
10 „ ipsa terra iungebatur,
12 „ pristaldum nostrum de Chonka
26 „ M.CC.LIII.“ L. S.

az a' képmásban imigy vagyon:

1. sor: nominatim Itol Tiburcius filius eiusdem,
1.2 „ de eadem villa
5.6 „ ad presentandum Priuilegium memoratum assignassemus,
7 „ obtinuissent
9 „ ipsa terra cingebatur,
„ „ pristaldum nostrum de Chouca
13 „ Millesimo. Ducentesimo. Quinquagesimo. Tercio“

53. §. A' XXXI-ik oklevelet gróf Kemény József úr közlé az 1833-ki Arpadia' 189. 190. lapján „Gerliczyek Nemágozati Értekezés“ czimű dolgozatának tanulságául, illy aláírással: „Ezen oklevél lemásolva találtatik Fejérvári Dobo József kézirati Gyűjteményében“ Fejér úr pedig ismét ellenkezőképen jeleli fel találtatási helyét, e' szavakkal: „Ex archiuo Josephi Dobó de Fejérvár. Arpadia p. 189. — 90.“ Nevezetesebb különzések a' két közlemény között ezek:

Fejér' közleményében,

Cod. Diplom. Hung. Tom. VII. vol. III. 36—38. l.
36. l. 10. sor: sumpma fide,
13 „ quam in fidelitate deesse;
17 „ Gerlicze
18 „ superioribus (annis)
vagy temporibus
19 „ Danislaum
20 „ iustissimum bellum
21 „ Yryzlou
22 „ cum sanguinis effusione letissimum.
33.34 „ in infelici illorum pernicio-
sa Thartharorum gente fluuium
S a y w conflictu

Gróf Kemény' közleményében,

Arpadia. Első év. 189. 190. l.
189. l. 8. sor: summa fide,
11 „ quam infidelitate deesse.
14 „ Gerlize
15.16 „ superioribus
16 „ Danislam
17 „ justissimumque bellum
18 „ Yryslow
28.29 „ cum sanguinis sui effusione, latissimum.
29—31 „ in infelici illo cum pernicio-
sa Thartharorum Gente ad
fluuium sajw conflictum (egy)

37. l. 12.	sor:	tanta fidelitatis
22	„	approbatam
32	„	ac fidelis
33	„	Magistri Smaragdi
34)	„	Anno Domini Milesimo CCLVI.
38. l. 12)		X. kalend. Martii. Regni au-
		tem nostri anno XXIII. L.S.

190. l. 8.	sor:	tante fidelitatis
16	„	aprobata
26	„	et fidelis
27	„	Magistri Anaragdi (debet esse Smaragdi)
28.29	„	A. D. 1256. X. Kalen. Mar-
		tii. Regni autem Nri Ao. 22

54. §. Mint nevezetességet meg kell említenem: hogy ezen oklevél, az okleveles könyv. VII-ik kötetének IV-ik szakaszában a' 119. lapon ismét megemlítettik, az oklevelet jelelő külön szám alatt, illyképen: „CXLIV Anno 1256. Bela Regis donacionales, Jacobi Gerlicze fidelitatem remunerantis. Edidi eas per extensum in dissertatione mea de familia Gerliczi, quae prodiit in „Arpadia 1-ső Év.“ Kemény. Hogy ezen közleménnyel sükségtelen volt a' betűszedőt, nyomtatót, olvasót, és használni akarót fásasztani, még azon esetre is, ha az idézett oklevél ki adva sem lett volna, mindenki által látja; által látta volna azt Fejér úr is, de figyelmetlensége nem engedé.

55. §. A' XXXII-ik darab csak kivonat, mellyet Nagy Gábor úr közölt Fejér úrral, Gyűjteményének XLIV-ik kötetéből; jól vagyon-e kinyomtatva? azt csak akkor tudhatjuk: ha Garai Miklós nádornak 1409-ki ítélet-levele, mellyből kiszakasztatottnak mondatik, az eredeti hiteles után világot látand; addig pedig — a' mennyiben öszve hasonlítottam a' Szaniszlófi Báthory pörben, a' károly-kehérvári káptalan 1746-ki Mindszent hava' 31-kén költ hiteles másolata után, 57. szám alatt közöltetett pusztá másolatával — bátran mondhatom: hogy ezen közlemény sincs hiba nélkül; mellyek közül legérdeke sebb az: hogy Bela' országlásának kora 23. helyett 13. évre vagyon jegyezve.

56. §. A' XXX. (XXXIII.) számú közleményhez, oklevéltudományi szempontból, nincs mit szólnom: mert az sem nem oklevél, sem nem oklevél-kivonat; az pedig épen nem igaz, a' mi alája írva van következő szavakkal: „Ex eadem sententia adduxit (talán: deduxit) idem Gabriel Nagy Advocatus curialis“ mert nemzetségi leszármaztatást 1409-ki ítélet-levéiben a' folyó. korig találni, természetes lehetetlenség.

57. §. A' XXXIV és XXXV. számú pusztá kivonatokról, mellyeknek évszáma is csak a' közlemény' kivonata előtt áll, nincs mit szólnom.

58. §. A' XXXVI. számú közlemény, deák fordítása azon magyar fordításnak, mellyet Szirmay ada: Szathmár Vármegye Esmérete II-ik Részének 18-dik lapján; azzal a' különbséggel: hogy Szirmay 1280-dik évre, Fejér pedig 1260-ikra határozá; egyike rosszabbul, mint a' másik. Hiba az is: hogy Szathmár vármegye' levéltárában találtatónak mondja Fejér úr az eredetit, a' mit Szirmay sem mond, és ő maga sem vala mondandó minden bizonynyal: ha figyelmeztet volna reá: hogy már kiadta egész terjedelmében, az V-ik kötet' III-ik szakaszának 424-ik és 425-ik lapján, 1288-iki oklevelek között, a' Méltóságos Károlyi grófok' levéltárában találtató, és vele maga mivoltában közöltetett, metszett betűjű, hártán írott, eredeti példányról; mellynek másolatában — ha egy két kisebb hibáját kiveszem — a' szavakban semmi eltérés nincsen; de ennek nyomtatát, a' mint emlékezem, en magam igazítottam ki az eredeti után. Az pedig, a' mi a' Koplen nemzetségi ivadékokról, csak oda vetve, minden hiteles tanuság nélkül a' jegyzetben mondatik, csupa zűrzavar, minden érték nélkül, és kár volt vele a' lapot tölteni.

59. §. Többeknek öszve hasonlításával, 's fogatkozásainak eladásával sem az időt vesztégetni, sem az olvasók' türelmét fásasztani nem akarván, azokkal immár felhagyok; csak azt jegyzem meg: hogy e' szakaszban még számosabban is vagynak ollyatén oklevelek: mellyek más kötetekben, vagy szakaszokban is adtak, és adatnak. —

60. §. Illyenek többiek között a' XLII-ik, 1264-ik évre határozza, a' 47—54. lapon: „Ex archivo Comitum Erdödi“ melly a' IV-ik kötet II-ik szakaszának 409—412. lapján, egy darabjában, az 1256-ki oklevelek között: „E Collect. Dipl. Kaprinai Tom. II. pag. 50, sqq.“; folytatása pedig, 1260-ik évre, ugyanazon kötet és szakasz' 522—526. lapjain: „E copia authentica (!) Confirmationum Rudolphi II. Georg.

Gyurikovics“ aláírással adatott. — A' XLVI-ik az 56—58. lapon, magyar nyelven, Szirmai után, mely a' VII. kötet I-ső szakaszában a' 347. 348. lapon: „E collectaneis Czekianis deák nyelven közöltetett. —

61. §. Illyenek; a' XLVII-ik, az 58—60. lapon: „Ex ipso originali Lodomerii Ep. (Archi Episcopi) Strigon. transumpto, Anno 1294. emanato“ kiadva. Erről ugyan azt mondja Fejér úr: hogy kiadta már a' VI-ik kötet II (így) szakaszának 322-ik lapján, de némely eltérései miatt újontan adja ¹⁰⁾; azonban; itt már harmadszor adatik. Először adatott a' IV-ik kötet III-ik szakaszában a' 472—474. lapon, Katona után; Katona vette Pray Györgynek ezen című munkájából: „Dissertationes Historico-Criticae de Sanctis Salomone Rege et Emerico Duce Hungariae 1774“ 4-dr. ki azt, a' 80—84. lapon, Lodomer esztergami érseknek éppen az 1294-ki hiteles másolatából adá—ámbár ő ex originali mondja — és ezen közleményben a' „Ceraguriensis“ szó, melyről Fejér úr a' VII-ik kötet III-ik szakaszában habozik ¹¹⁾: jól vagyon Katona' olvasása után a' „Traguriensis“ szóval adva, csakugyan Kolumbán lévén e' korban a' travvi püspök. Másodszor adatott a' VI-ik kötet I (és nem II-ik) szakaszában 322—325. lapon az 1294-iki oklevelek között: „E MSS. Henenesianis Tom. B. alias R. pag. 276—7.“ Harmadszor pedig a' jelen kötetben és szakaszban adatik, a' kijavítás helyett azon megrontással, hogy IV. Kelemen pápának kormánykora öt évre tétetik, holott tudva vagyon: hogy IV. Kelemen négy teljes évig sem ült a' pápaszékhelyen, 's annál fogva helyesebb a' két előbbennek olvasása: „Pontificatus nostri anno quarto.“ — A' Szirmayból vett, 's 1271. évre határozott LVI-ik szám alatti magyar kivonatok, melyeknek megfelelő deák oklevél egész terjedelmében feltaláltatik az V-ik kötet I-ső szakaszának 101. 102. lapjain, de ezen oklevél 1270-ik évre tétetett.

62. §. Az LVIII. szám alá szúrt első magyar kivonatnak megfelelő oklevél kétszer is adatott már; jelesül: az V-dik kötet I. szakaszának 264. 265. lapján; kútfő: „Apud Keresztúri l. c. (?) p. 133.“ és két, közbevetett oklevél után, a' 268. 269. lapjain megint: „Ex originali, sigillo pendenti prouiso exscripsit Dan. Cornides. Coll. Dipl. Tom. II. s. pag.“ alá írással. A' második, Szirmay Szathmár Vármegye Esmérete I-ső Részének 86-dik lapjáról tekéletlenül fordított deák jegyzet pedig, meg vala már az V-ik kötet I. szakaszának 192—195. lapjain teljesen olvasható oklevélben.

63. §. A' LX-ik 75—77. lapon, 1275-ik évre, illy aláírással adatik: „Ex originali erutum Arpadia másod év. 261. cum multis erroribus. Conferenti patebit“ adatik másodszor is ugyanazon kútfőből 1274-ik évre, a' VII-ik kötet IV-ik szakaszának 151—153. lapján CLXXI, szám alatt, illy aláírással: „Authographum in archivo Comitum Staray Auctori opusculi „Arpadia“ aeri incisum edidit 1835, ast valde erronee“ méltán várhatjuk harmadszor, és talán negyedszer is e' hibáinál fogva kedvessé lett közleményt!

64. §. A' mely oklevél kivonata adatik a' LXIII. szám alatt: „E litteris Nicolai Gara Palatini iudiciariis An. 1414. emanatis, archivi Vniuersitatis regiae“ ugyanazé adatott már az V-ik kötet II-ik szakaszának 407-ik lapján: „E Diplomatario Jankovichiano Vniuersali. Litterae hae transumptae sunt per Nicolaum Gara an. 1409.“ és adatik ismét Tom. VII, vol. IV. a' 173. lapon: „Orig. in archivo generationum Rátholt. Excerpsit Gab. Nagy.“ aláírással. — A' LXIV-ik számú magyar kivonatnak megfelelő deák oklevél közöltetett már az V-ik kötet II-ik szakaszának 417—419. lapján.

65. §. Illyenek a' LXVIII-ik a' 83—86. lapon: „E collect. Sp. Dom. Fáy Cons. Debrecz. mely az V-ik kötet II-ik szakaszának 495—497. lapjain: „E Coll. Dipl. Dan. Cornides Tom. XII. s. pagina“ szinte olvasható. — A' LXXI. számú kivonat, mely az V-ik kötet III-ik szakaszának 83. 84; a' LXXV-ik, mely ugyanazon kötet és szakasz

¹⁰⁾ „Est quidem haec bulla Tomi VI. vol. II. pag. 322. inserta, ast ob nonnullas divergentias denuo inscripta.“ Tom. VII. vol. III. 60. l. ¹¹⁾ „Ceraguriensis ille Episcopus fuerit profecto extraneus, nec enim seu Colocensis, seu Zagrabiensis Episcopus reperitur nomine Columbanus“ u. o.

322—325. lapjain egész terjedelmökben találtató oklevelekről vétettek. A' LXXX. számú kivonat, mely a' 95. 96. lapon: „E sententia iudiciaria Nicolai Gara A. 1414. emanata, in archivo Bibl. Vniuersit. conseruata“ adatik, adatott vala már az V-ik kötet' III-ik szakaszának 503. 504. lapján: E coll. Wagnerio — Jankovichiana nro. 82, p. 104.“ és ismét: a' VI-ik kötet' I. szakaszának 72-ik lapján, megint: „E coll. Dipl. Wagnerio — Jankovichiana sub E nro. 82. p. 104.“ —

66. §. A' LXXXIV. számú magyar hűtelen kivonatnak megfelelő oklevél egész terjedelmében ki van már nyomtatva két különböző koru hiteles másolat után a' VII-ik kötet' I-ső szakaszának 177. 178. és 178—180. lapjain. — A' LXXXVIII-ik a' 102.—105. lapon: „Ex originali transumpto Ludouici Regis Anno 1375. emanato“ ugyanaz, mely a' LXXXIX szám alatt 105—108 lapon „E literis iudiciariis Nicolai Gara Palat. An. 1414. emanatis. Transumpta fuit per idem Capitulum Agriense Anno 1358“ aláíráttal adatik; ez kivonatban adva volt „Ex adiudicatorio Statut. Nicolai Gara anno 1409. facto“ a' VI-ik kötet' I-ső szakaszának 339. lapján, 's adatik utóbb is „E transumpto Nicolai de Gara Palatini Anno 1376. emanato“ a' VII-ik kötet' IV-ik szakaszának 230-ik lapján. — Illyen végtére a' XCVI-ik „Ex authentico familiae Nemessányianae transumpto“; mely a' VI-ik kötet' II-ik szakaszának 245. 246. lapjain adatott „Ex authentico Conuentus de Lelesz transumptum et pro Familia Nemessányiana expeditum. Bardosy Suppl. p. 449“ aláíráttal.

67. §. Hol találtatnak eredetileg? Hiteles másolatban? vagy ki közölte előbb: a' XXI. XXVI. L. LII. LVII. LXXII. LXXIV. LXXXV. LXXVIII. számú darabokat? Fejér úr tudatni nem akarta; a' XCVI-ik közleményt pedig a' Károlyi grófi ág' levéltárára jegyzi, holott ez — mivel hogy nem is illeti a' Kaplyan Nemzetség Károli Ágát — szinte úgy: mint a' XV-ik, a' Károlyi gróf urak' levéltárában nem találtatik.

68. §. Megjegyzésre méltó: hogy Fejér úr az Árpád' férfi-vonalán leszármazott királyaink alatt eredett oklevelek' befogadására határozta a' VII-ik kötetet, mint azon kötet' I-ső II-ik szakaszának czimén olvasható; és csakugyan sem azok, sem a' IV-ik szakasz nem foglalnak magokban azon időszakon túl terjedő okleveleket; de a' vizsgálat alá vett III-ik szakaszban már tizennegyedik századbéliek is találtatnak toldalékképen, és pedig minden rend nélkül, a' mi általában az egész okleveles gyűjteményt bélyegezi.

69. §. A' Toldalék ezen toldalékának egyes darabjairól, melyeknek egynéhánya nem is oklevél — mint nevezetesen a' Nagy Gábor közlötté III-ik darab — szinte érdekesen lehetne szólni, de avval, különben is hosszadalmas előadásomat még hosszabbá tenni nem akarom; kell még is két észrevételt közölnöm: hogy e' szakasz' okleveles részének átnézetét adjam, egyik ez:

70. §. A' IX-ik kötet' 1834-ik évben nyomtatott IV-ik szakaszának 11-ik és 206-ik lapjain, ezen pusztá kivonat adaték: „CXIV. An. Ch. 1369. Idem Ladislaus (Dux Opuliae Regni Hungariae Palatinus, et Iudex Cumanorum) in congregatione Comit. Honth. et Neograd. ad prope Gyarmath celebrata per MM. Konya de Zéchen, ac filios, MM. Dominicum de Páztóh, ac Ladislaum de Taar ab occupatione terrae Láposd prohibitos fuisse, testatur. In Dipl. Vniuersali Nic. Iankovics.“ A' VII-ik kötet' 1835-ik évben nyomtatott III-ik szakaszának 123 (131) 's 132-ik lapján pedig ez áll: „IV. An. Ch. 1369. Ladislaus, Dux et Palatinus, super possessione Lapasd per M. Konya de Zéchen occupata. prohibitorias edit. Litera Domini Ladislai ducis et palatini prohibitoria octauo die congregationis sue generalis vniuersitati Nobilium Hontensis et Neogradiensis Comitatum feria secunda proxima post festum B. Bartholomaei in anno Domini Mill. trecentesimo sexaginta (így) nono prope villam Gyarmath celebrate exorta exposuisse, quod Michaël, filius Fabiani de Nadasd, in personis magistrorum Ioannis, filii Dominici de Paztoh et Ladislai, filii Stephani de Taar, in eadem congregatione ipsius Domini Ladislai Palatini de medio aliorum exurgendo magistrum Konyam de Zéchen, Franciscum et Nicolaum, filios suos, ab occupatione detentione pos-

sessionis ipsorum Lapasd vocatae, ac fructuum et quarumlibet vtilitatum eius percepcione seu percipi faccione per se aut per alios quouis modo facta vel facienda prohibuisset.“ E sententia Iudiciaria Nicolai Gara Palatini An. 1414. emanata, archiui Bibl. Pesth.“ Ezek: ugyanazon oklevélnek két egymással ellenkező kivonati; melyeket csak azért sem kellett volna adni: hogy a' fürkészőtől a' drága időt ne ragadják el; vagy ha a' második közlemény hiteles másolatból vétetett, azt kijelenteni, és az első hibás kivonatot az által megsemmisíteni kellett volna. Másik pedig ez:

71. §. A' VII-ik kötet' II. szakaszának 173. lapján CCCXVIII. szám alatt illy kivonattal: „An Ch. 1292. Prouincia Cibiniensis Fratribus Cruciferis S. Spiritus quamdam domum, ad se pertinentem, in hospitale confert, adatott oklevél, melly alá ez vagyon írva: „Est hoc vetustissimum tabularii Cibiniensis documentum, exaratum in membrana longa magis, quam lata, litteris maiusculis, elegantibus, lineis laxis, appenso sigillo. Eruit Ios. Car. Eder. Exerc. Dipl. p. 118.—9.“ másodsor is adatik a' VII-ik toldalék-kötet' III-ik szakaszának toldalékában a' tizennegyedik századi oklevelek' sorában, 159. l. illy kivonattal: „XII. An. Ch. 1292. Communitas Cibiniens. hospitale suum Cruciferis S. Spiritus sub obligatione pauperes colligendi, confert“ 's illy aláírással: „Ex archiuo nat. Saxonicae in Trans.“

72. §. Igaz az: hogy a' két közlemény között vagynak eltérések; de épen azért: ha csakugyan hibás volt Edernek az eredeti példányról vett közleménye, és Fejér úr ki akará azt igazítani: meg kellett volna mondania: hogy ő is látta az-eredetit, és azután adta közleményét azon okból: hogy az előbbeni hibás olvasást kiigazítsa. — Ezek pedig közöttük az eltérések:

Tom. VII. vol. II. 173. l.		Tom. VII. vol. III. 159. l.	
5.	sor: praesentia inspecturis	5.	sor: praesentes inspecturis,
6.7	„ salutem in Salvatore.	6.7	„ salutem in omnium Salvatore.
7	„ Quum ea,	7	„ Cum ea,
10.11	„ postororumque notitiam harum litterarum volumus serie peruenire:	10.11	„ posteriorumque notitiam harum serie volumus peruenire literarum,
23.	sor: sibi a Christi fidelibus largitis,	23	„ quae a Christi fidelibus largitis
26	„ rebur obtineat firmitatis,	26	„ robur perpetuae obtineat firmitatis
28—30	„ Datum et actum Cybinio. Anno Domini millesimo Ducentesimo nonagesimo secundo, in die Beati Iohannis Baptistae“	28—30	„ Datum et actum in Cibinio, Anno Domini M.CC.XCII“ In die beati Iohannis Baptistae“

De a' figyelmeztetést Fejér úr itt is, valamint másutt, elmulasztotta, pedig 'annyi a' kettős és hármas közlemény okleveles könyveiben: hogy ha azok elmaradnak, valóban rem kevés idő és pénzbeli nyereségre juttatta volna a' történetírókat! a' mire nyilatkoztatá szándékát az okleveles könyvei' előrajzának XLIX-ik lapján.

(Vége következik.)

Walther László.

NÉMET LITERATURA.

Szépliteratura.

- 8) *Duftkörner aus persischen Dichtern, gesammelt von Hammer-Purgstall, Stuttgart, Brodhag, 1836. 8. 191. l.*

Mosaikféle munka, különböző költők' egyes helyeinek elmés öszverakása szép egész-szé, hogy a' keleti képdűsség annál szembe-ütlőbb legyen. Először is dicséret-énekek van-

nak istenhez, azután a' sah-hoz, melyek közül egyet közlünk:

A' sah' dicsérete, mint okos uralkodóé.

Csizma-anyagát császár- 's had-uraknak fejdíszül adja;
'S a' mi amott diadém, nála sarucska leend.
Kérkedvén amazok, mint dob kérkednek, avagy mint
Tömlő, a' mellyben morg recseg a' levegő.
Jogmondásával meglúgoztatva az oroszán
Hajlékony, puha mint róka 's az éjszaki nyest.

Nézd, az idő kantárvezetőként hajtja tevédet,
De szemtől szemben nem meri nézni meg azt.
Csak féloldalt mutatkozik egyre előtte,
Nappali oldalon itt, éjeli oldalon ott.
Hogyha mozog, csak a' körjáró mennyéghez hasonlít,
Nyugván, mint a' föld olyan erőst nyugoszik.
„Én az uraknak urok vagyok“ ekkép' szolt a' világ az
Észhöz, „csak magamé a' sah-czim és hatalom!“
De viszonozza az ész: „A' kortól már te redős vagy,
Mig sahhunk fiatal 's jegybe szerencse vevé.
Élte' ruhája arany gombokkal van tele varrva
Rajta arany gomb a' nap maga 's csillagai.
Megdől ellenség' fojtásától sima, siklós
Lón harkod, sima mint a' phariséusi nyelv,
De mellynek hegye a' lándsát mecfesti veresre; —
Arktunál így véd a' dsida' vér-sugara.

Egy a' legkellemesebbek közül azon ver-
sezet, mellyet a' költő a' sahtól ajándékban
kapott lóra csinált:

A' ló' dícsérete.

Ló, tested felhő, lábuk hajtva szelétől,
Futtod villámfény, robaja menydörögés.
Mancsod (kőrmöd) alatt a' kő olvad, szikráz maga a'
mancs,
Mint hold' sarlaja ha villany ölelte körül,
Ellenség' fejeit porrá töri a' csata' napján,
Sarlókép' ketté vág az acél sziveket,
Szárnyas futtában mikor átsiet a' körpályán
Földi paripa helyett égi kesét megelőz.
Gyors rohanásának mi a' hegymeredek, mi a' mélység?
És mi a' tenger 's a' pusztá ugrása előtt?
Mancsa' ütése alatt megreng a' bérczorum, a' völgy,
'S szájtátekéből tengeri ár kel elő;
Hátán a' puszták' lankasztó szellelte gőzölg,
Zergeelőző lesz, hogyha futásnak ered.
Mint villám rohan, és mint a' szalamandra a' tűzbe
Megy, — ha körül szalad, szárnyra kap a' hegy, az orm.
Füstfelhő látszik kerekedni az égbe nyomából,
'S mély magas örvénykép' fölforog a' levegő.

Itt jó helye van megemlíteni a' ló' derék
leírását Jóh' könyvében 39, 19 's a' köv. ver-
sekben. — Következik azután néhány satyra,
elegia és sok bölcs mondás, mellyek költői
érdemöknél fogva igen vonzóak, p. o.

A' szerencse' pillantása.

Mennyit változtat a' szerencse át,
Barátom, azt tudod te jól,
Arábiában a' hő napsugár,
Által terem a' karniol.

A' jó szerencse' egy tekintete
Lágy hús-szívből követ csinál.
Rubintból karniol, 's mélyen reá
Ligykedést, rut önzést irdogál.

A' szerelem' mosolyja a' kovát
Rubinná változtatja át
És szellemet kelt a' testből elé,
Midőn azt a' sir elnyelé.

Igen jeles a' következő versezt is.

Elpártolás és alázatosság.

Légy hűtlen de ne a' szerelem' 's a' hitnek ügyében,
Mert a' hűtlent itt, valamint ott várja a' kinnal
Telt pokol. — A' hűtlen nem jobb a' gomba-növénynél,
Mellynek tönkjéről leüték vala léha kalapját.
A' sors' fejfölütő gombái nem érdemelendnek
Tiszteletet; — ha vagyon, 's ha nincs is fejbe' kalapjok,
Becstelének. Te ne hordj kettős arcot, ne hazudjál
Hátat előlről is, de találj támaszt ön erődben.
A' szőlővessző föl van függesztve karóra,
A' két hátú, csekély hasznáért fűrt 's venyigének.
Mint szőlővessző iszonyodjál lenni akárhol
Kettős hátú csekély hasznáért fűrt 's venyigének,

Záradékul bor- és szerelemdalok adatnak,
egyáltalában keletiek, mint e' kis versezethől
kitetszik, melly egy aszszonyi kis szakálká-
ra van írva:

Arzod' rózsáján mászik a'
Szakál-pehely' fekete hangyája,
Természetes, — négetől őrzetik
A' szépség' legszentebb szerialja.

Fajda.

FELVILÁGOSÍTÁS

az 1837-diki jutalomdrámák' hivatalos
jelentése' tárgyában.

F. évi februarius' 20-d. délutáni 4 órakortör-
tént, hogy az academia' kis gyűlésébe menvén,
hivatalszobám' asztalán egy hozzám címzett nya-
lábót lelnék, Róthkrepf Gábor urtól küldetve,
mint a' szolga jelenté. Feltörém a' csomót, ben-
ne egy jeligével ellátott szomorujátékot találtam,
az academia' idei jutalmára szölöt; signaltam azt,
a' vételkönyvbe 50-d. folyó szám alatt beirtam, 's
a' kéziratot magát is „2-d. sz“ jeggyel láttam
el, mert a' darab febr. 20. második pályadrá-
ma volt. Mellette egy, szinte hozzám címzett
levél; mellyet feltörvén, nem kis megütközésem-
re benne a' szerző' nevét 's lakását mutató czé-
dulát nyiltan találtam *). Első volt tehát, hogy a'
dolgát, úgy a' mint történt 's itt elbeszéltem, az
5 órakor kezdődött ülésben elmondjam, 's utasi-
tást kérjek, mi tevő legyek e' kézirrattal. Kijelen-
tém, hogy a' szerző' neve egészen ismeretlen e-
löttem, hogy ő olly távol vidékén lakik hazánknak,

*) Szabály szerint a' szerző' nevét rejtő levelke' bo-
ritékán a' jelmondatnak kell állani és semmi
egyébnek.

honnan neki a' kitüzött határidőig bajos leszen darabjával újra rendezkedni, 's így részemről ajánlám, pecsételtetnék le a' jelíges levél az ülés' színe előtt a' szokott mód szerint (a' társaság' és elnök' pecséteivel) 's így tudassék be a' bírálat alá menendő pályamunkák közé. Azonban a' gyűlés olly kényes tárgyban, millyen a' pályamunkák' kezelése, a' legszigorúbb rendet kívánván tartani, oda utasita, küldeném vissza a' kéziratot azon úton, mellyen vevém, a' szerzőnek, 's tudósítanám őt a' dolog felől, azon felszólítással, küldené be újra és más kézzel leírva, új czímmel és jelíggel darabját, különben az bírálat alá el nem fogadtatik. Jelen voltak ez ülésben: Jankowich Miklós helyettes elnök; Bajza, Balogh Pál, Bugát, Czuczor, Döbrentei, Gebhardt, Kállay, Luczenbacher Perger, Sztrokay, Szilasy, Vörösmarty rendes tagok, 's Tóth Lőrincz l. t. Küldém tehát a' kéziratot Róthkrepf urhoz, leveletem pedig, hogy idő ne vesszen, postára tetettem

Itt vala martius' 25-dike. Elmenék a' hivatalba reggel, látni mik érkeztek 24-dikén, melly nap szemgyuladásom' állapotja a' házból kimenevelt tiltotta vala. Ott lelém Matics Imre tud. társasági correctort, ki nekem egy pár szomorujátékot, melly az előtt való nap érkezett, ada által (számukra nem emlékezem, mert a' 24-diken érkeztek közt egy vagy kettő szállásomra hozott, 's mind ezek természet szerint egy napi signaturát kapván, nem tudhatom már most, mellyiket vevém ott v. itt). Noha talán csak reggeli 8 óra lehetett, mégis ismétlém a' kérdést „mind tegnap jött-e?” Ezekkel pedig, a' függőben maradt 2-d. számút még folyvást ide tudván, a' 14. szám betölt. Ülése a' társaságnak a' szokott hétfői napon, martius' 29-d., volt. Ledictáltam tehát, ülés előtt, Maticsnak, a' bemutatandó darabokról szóló, de szokás szerint elébb az ülésben felolvasandó hivatalos jelentést, 's nem tudhátván, a' historiai igazság' kedvéért megkívánja-e a' társaság marasztalni sorában a' visszaküldött darabot is, és sorsáról a' jelentés' végéhez néhány szót csatoltatni, vagy nem: a' 2-d. helyet, mellyet a' kérdéses darab sor szerint elfoglalt, üresen hagyatván. Jelen voltak az ülésben, ismét Jankowich Miklós' helyettes elnöksége alatt: Fáy András t. t., Bajza, Balogh Pál, Bugát, Czuczor, Döbrentei, Győry, Kállay, Szilasy, Sztrokay és Vörösmarty r. tagok. Előterjesztém kérdésemet. A' társaság azonban nem kívánt többé e' darabra

tekintettel lenni, 's így a' számok azonnal kiigazítottak úgy hogy minden kézirat egygyel kisebb számot kapna; ekkor felolvastatott a' kérdéses jelentés, 's helyben hagyatván, pesti lapjainkban megjelent. A' 13. munka pedig vizsgálat alá ment.

Vevém azután aprilis' 22-kén a' 2-d. számú darab' szerzőjének aprilis' 17-d. költ levelét (melly a' vételkönyvben 123. sz. alatt fordul elé), mellyben írja: „Darabomat már le is küldetve martius' 19-dikén vettem, de újonan fel nem küldöttem, mivel a' kitett határidőre fel se érhetett volna.” —

Arra hogy olvasóim' türelmét illy unalmas elbeszéléssel fárasztssam, azon — nem mondhatom vád, hanem — kiszámolt rágalom 's hazug ráfogás kényszerite, melly a' Rajzolatok' 71. és Hírnök' 20-d. számaiban olvasható. Nem tartottam volna méltónak akár a' rágalmat, akár az azt szerző ezimboraságot, hogy magam' ellenök védjem; mert véd eléggé characterem, melly mind privát, mind nyilvános viszonyaimban tisztán áll; 's véd azon országos testületnek előttem mindenek fölött becses bizodalma, mellynek, hogy gyenge ereimet szentelhetem, kevés örömeimnek egyik legfőbbike; ha épen a' társaság iránti viszonyom nem parancsolná, hogy a' dolgaink' menetelével ismeretlenek' felvilágosítása végett felszólaljak.

Kettőt még azon czikkelyről, melly engem érdekel.

Először, én senki által nem hozatám elő a' dramák' kézíratait, mert azokat magam őrzöm, 's pedig zár alatt; nem is kérdezém, egyik másikat nem érkezett-e a' határnap után? mert mindeniknek mikori érkezett mutatja a' signatura 's vételkönyv, mellybe minden küldemény azonnal beiratik. Mikép történt pedig, hogy néhány 24-dikén érkezett 25-dikén reggel vevék, elmondtam. Másodszor hogy az előlülő nmélt. gróf Teleki József úr' ő exja az academia' nagy gyűlésében kijelentette, mikép az aláírt őt vádlónak, némileg őt illető ezen előadása: „azon oklevél, mellyet MI, némelly visszaélések' fölfedezésével együtt, a' m. t. t. tisztelt elnökének elibe TERJESZTETTÜNK“ alapítalak; mert az aláírt vádlók, Kunost kivéve, nála ez ügyben soha sem jelentek meg; és semmiféle visszaéléseket előtte föl nem fedeztek, különben ő exja el nem mulasztotta volna azok' megszüntetésére a' szükséges eszközökhöz nyúlni.

Midőn hazudni, ráfogni, rágalmazni kívánsz, tedd azt bátran, szemtelenül 's elhiszik!; ez maximája azon moralisták' czéhének, kik a' m. t. társaság 's annak tagjai ellen itt is, ott is, különféle alakban, alkalommal, ürügy alatt és aláírással, vagy e' nélkül is, fel-felszólalnak. De a' jók ő nekik ezért köszönettel tartoznak: mint a' kiknek tetszeni gyanús, 's kiknek rágalmazása becsület minden viszonyok közt.

D. Schedel Ferencz,

m. t. társasági titoknok

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHÉDEL, VÖRÖSHARTY. szerkesztő társ: **BAJZA.**

Második félév.

Pesten, october' 24. 1837.

17. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Nevelés. Steinacker, a' leányok neveléséről és tanításáról Magyarorszá-
ban (*Hohenstein Gusztáv*) 257 sz. Deák literatura: Történettudomány. Fejér' oklevéltára. Vége
(*Walther László*) 263 sz. Német literatura: Literaturai történet. Az ozman-költés' története Ham-
mertől. 265. sz. Magyar tudós társasági jelentés (*Dr. Schedel Ferencz*) 270. sz.

MAGYAR LITERATURA.

Nevelés.

- 3) *A' leányok' neveléséről és tanításáról Magyaror-
szágban, egy Pesten felállítandó nevelő intézet' ter-
vével együtt, magasb és közép-rangú protestans
leányok' számára. Steinacker Gusztávtól. Budán a'
magy. kir. egyet. betűvel 1837. 15. lap.*

Programmája a' jövő tavaszkor Steinacker
úr által felállítandó leány-nevelő intézetnek,
mellynek elveit 's tervét foglalja magá-
ban. A' munka, mint látni, csak 15 lapnyi,
's kisdedségénél fogva alig érdemlene emlí-
tést, ha végtelen fontosságú tárgya arra nem
késztené. Nevelés és oktatás képezi az em-
bert. „A' férfiak' kiműveléséről gondoskodik a'
status, a' nőnem ellenben az elleni oktatás
után magára van hagyva; ebbeli szükségait 's
hiányait magányos vállalatok által kell te-
hát pótlanunk; 's hogy ez teljes tárgyisme-
rettel történjék, a' közönség' figyelmét min-
den adandó alkalommal ez ügyre kell for-
dítanunk, 's mindent elkövetnünk, mi ebbeli
fogalmunk' felvilágosítására szolgálhat.

„Hogy az asszony — mond a' szerző az
5. lapon — magas hivatásának, mint első
táplálója és képzője a' jövő ivadéknak, mind

testileg mind szellemileg megfelelhessen, 's
azzal a' szép anyanevet valóban megérdemel-
je, neki minden esetre előbb miveltetnie kel-
lett, hogy olly nagy és dicső hivatásra ké-
pes legyen. E' végre nem elég azon felszínű,
csekély simítás, melly szerint főképen szar-
kakönnyűséggel francziául, az újabb időkben
pedig angolul is csacsognak, néhány opera-
áriát és sonatát eljátszanak, a' mai tánczok'
minden divatfordulataiban jártasok legyenek,
a' szem'ségézség kárával legfinomabb hím-
zéseket tegyenek, és mind azok mellett va-
lami nemes tartásmódot, úgy nevezett bon-
ton-t szerezzenek, melly igen gyakran lel-
kiszegénység mellett nevetséges görögben és
fenhéjázó önhittségben tűnik ki.“ Steinacker
úr a' „külsőn kívül főképen a' belső
kimivelést és nemesítést“ tűzi ki ma-
gának céljául, nevendéki' characterök',
's erkölcsiségök' kiképezésére töreked-
ni, ezt főleg a' vallás' elvei által reméli
elérhetni.

Tanítási módszere ezen elvből indu-
land (13 lap): „A' mennyire lehet a' természe-
ti tehetségeknek ön munkás kifejlését kü-
lönféle lépcsőzeteik szerint elősegíteni, és ar-

ról gondoskodni, hogy a' tanulnivalót ne csak az emlékezet, hanem egyszersmind az értelem fogja fel, szedje rendbe és elevenen láttassa által.

Tervét illetve, intézetében három osztályokat állít fel: (12 lap)

„Az első osztály (8—10 éveseknél) magába foglalja elemi tanítását a' folyvásti magyar-német és francia nyelvbeni olvasásnak és szépírásnak, elemeit a' fej- és táblaszámvetésnek, bibliai elbeszéléseknek, legszükségesebbet a' természet-történetből, és mint fő tárgyat: mindenféle gondolatgyakorlatot az értelem' felserkentésére 's élesítésére.“

„A' második osztály (11—13 éveseknél) folytatja bővebben ezen tanulmányokat, 's ezekhez kapcsolja az első közönséges útmutatást a' vallásban, természet-, föld- és embertudományban, közönséges világtörténetet, magyar, német és francia helyesírást, és emlékezet-gyakorlatot.“

„A' harmadik osztály végre magában foglalja a' keresztény vallás-tudomány' és történet' terjedelmes tanítását, amazz a' biblia' tartalma és reá alapított catechismusaik szerint a' lutheri és reformált egyháznak, előkészületül a' confirmációra, ezen felül a' legfontosbat és érthetőbbet a' geometriából, hazai történetből és literatúrából, magyar, német és francia nyelvtudományt, az azzal összekötött írásbeli föladásokkal és szavlati gyakorlatokkal.“

Ez mind, a' mint látni, igen helyes; a' munkácska szintolly jól van gondolva mint írva, 's kétségtelen tanúbizonysága a' szerző' helyes nézetének, tudományának 's tehetségének: de mind e' mellett engem ki nem elégitett, mondhatom meg nem nyugtatott, mivel tárgyat legnagyobb egyetemességben adván elő, intézete' azon irányát nem világosítja fel, melly kifejlődésünket tekintve fő pontosságú, 's mellynek időnkben minden nevelő és oktató intézetnek jelszavául kellene szolgálnia, a' nemzetiséget értem.

A' nevelésnek és oktatásnak tudniillik a' nevendéket kettős szempontból kell felfognia: mint embert 's mint nemzet' tagját. Az elsőből összes tehetségeit, külön individualitáshoz képest, az emberiség' eszméje szerint, súlyegyenben igyekezzenek kifejteni, a' másodikból ezen kifejlődést hazája' 's nemzete' viszonyaihoz alkalmaztassák. Így a' ne-

vendék a' valódi világnak, hazájának 's nemzetének neveltetik a' nélkül, hogy őt a' nemzet' időbeli fogyatkozásaihoz kötnők, keblét üresen hagyának a' tökéletesülhetés' örökös ideáljaitól.

'S im ezen utolsó — a' nemzeti — szempont az, melly időnkben fő fontosságú. Nemzetisedés és értelmességünk' kifejlődése azon jelszavak mellyek után napjainkban minden hazafini erőnek 's lelkesedésnek egyesülni kell. — Nemzetisedés és értelmességünk' kifejlődése pedig annyit tesz, mint nemzeti mivelődés, 's ez még inkább a' nő-, mint férfi nemnek szól; mert legyen bár mi oka, mik a' férfiaknak mellvédül szolgálhatnak az idegen nyelvek ellen: az tagadhatlan, aszszonyaink sokkal hátrább vannak mint a' férfiak, 's ezen meghasonlás, a' nőnemnek időnkbeni veszteglése, 's a' férfiaknak a' nemzeti-ségben való haladása által, napról napra nagyobbodik 's aggodalmasbba' lőn, gyászos elkorcsosító következtéseit a' nemzeti élet' csirájáig, a' házi életig, sőt az ártatlan csecsemő' bölcsőjéig terjesztvén. A' házi élet a' nemzetinek kútjeje, 's mi házban, családjaink kellő közepén idegen nyelven beszélünk, mert nőink nem értenek magyarul; — cselédektől, nem anyáink' szerető ajkairól, vagy számkivetve más vidékre, zsenge korban elárvásodva, tanuljuk azon hangokat, mellyeket szerencsésb országok' szülöttjei az anyatejjel szívának be. Elkeseredten szölok, mert magam is — mint sok ezerek házámban — áldozatja vagyok nemzeti életünk' ezen vészteljes fonákságának, melly eddig fontosságához képest méltatva nem volt. Anyám ős magyar családból származott, de a' melly tót helyen magyarul nem tudott, 's ezen hiánynak egy németleányintézet itt Pesten, hol neveltetett, a' helyett, hogy elejét vette volna, koronáját tevő fel. Anyám csinosan beszélt francziául, németül mint egy könyv, de magyarul egy szót sem. Illy házi körülmények közt atyám sikeretlenül küzde gyermekei' elidegenedése ellen; mi gyászos következtéseit még most is érezzük: bántjuk hazánkiai' füleit a' határozott 's határozatlan mód' örökös eltévesztésével, az elő- 's utótételek' hamis használásával, 's ha tollhoz nyúlunk, 's a' szerkesztő urak dolgozatainkat egy pár tűrhető gondolatért vissza nem utasítják, kijavításaikban elvesz-

tik étvágyokat. Annyi fonákság lehetetlen, hogy magát meg ne bosszúlja! Bátyám megházasodot, 's gyermekei tiszta magyarok; ha nagyanyjokat látogatják, ez sírva fakad, mert nem értik egymást. Ezek következései eddigi pesti leány-nevelő intézeinknek; a' természet' legszentebb kötelei megrongáltatnak; előbb nőnemünk, 's végre mi magunk válunk áldozatjaivá!

Hogy e' fogyatkozást tovább tűrjük, teljes lehetetlen! A' nőnem nemzetünk' fele, 's befolyások az eredő ivadék' characterére 's nemzetiségére közvetlenebb a' férfiakénál; mert életünk' első, létünk' alapjait képző, éveit ápoló karjaik közt töltjük. Ha tehát nemzetisedésünk' törekvéseiben, nemzeti műveltségünk' haladásában, sikert akarunk látni, minden figyelmünket a' nőnem' nevelésére kell fordítanunk, ezen szükség nemzeti létünk' kifejlődésében a' legsürgetőbb, épen mivel e' nem a' nemzetisedésben elmaradt, 's nevelése' ezen oldalára eddig semmi vagy kevés figyelem és szorgalom fordított.

'S az első lépést e' felette fontos hazafiai ügyben én egy protestans intézettől várom; részint azért, mivel az ágostai hitvallású nevelőeknek erre igazán nagyobb szükségük van, mint másoknak, részint pedig azon okból, mert ítéletem szerint, azt a' protestantismus' szelleme kívánja. Ágostai hitvallású népességünk tudniillik már eredetileg nem volt magyar, ezen egyházhoz hunk' kivált tót 's német népessége tért át; a' hol tehát nagyobb a' fogyatkozás, ott sürgetőbb a' szükség is. 'S aztán, miben áll az a' protestantismus' szelleme, mivel mi kérkedni szoktunk? nem azon szabad gondolkodásban, melly hiedelmünk szerint a' tökéletesülés' elvét foglalja magában, mivel a' korszellem' kívánságait méltatva, a' létezőt 's fennállót, minden viszonyaival, örökös eszmék szerint igyekszik kimivelni? Ezen szellem az, melly eddig ágostai hitvallású iskoláinkat fenntartá 's nem hagyá sülyedni — minden szégyenségük mellett, nemzetiségre nézve olly nagy befolyású helyeken mint Pozsony, Eperjes vagy Késmárk. Tót 's német ajkú nevelőket meghallák a' haza' szavát, az viszhangozik fiatal keblökben, 's erősen hiszem, hogy azon idő eljövend, mellyben a' más hitűek hozzájuk igazsággal mondandják: ti voltatok legmeszezebb hátra, de utólértetek, ti haladtatok

legjobban! 'S egy protestans leánynevelő intézet fő városunkban, itt Pesten, lehetne ezen nemzetiségért küzdő korszakunkban, protestans szellemben olly szűkölködő, hogy hazánk' legsürgetőbb szükségait nem méltatva, a' régi fonák úton indulhatna meg. Illy intézet lényében, belső szellemében, nem volna protestans.

Steinacker úr' programmája' írása előtt érzé a' mondottak' fontosságát; mert nagy hazánk' eme' szavait: „Hazám érdemes leányai, ti vagytok a' polgári erény' 's nemzetiség' védangyalai, melly nélkülöttek, hiánytek, soha ki nem fejlődik, vagy — nem sokára elhervad“ választá jelszól: írása közt azonban elfelejté fontos tartalmát, 's e' pontot illetve, nem fejezi ki magát világosan. Hogy nevelőink' magyarul olvasni, írni, beszélni 's fogalmazni tanúlandnak, ez az osztályok' tárgyaiból kiviláglik, de több nem. Melly nyelven adatik elő a' tanítás? mellyik lesz az intézet' társalkodási nyelve? erről mélyen hallgat. Ha a' magyar nyelv csak mellékesen gyakoroltatik, nem főleg, ha az oktatás' tárgyai német nem magyar nyelven adatnak elő: úgy nevelő intézete semmiben sem fog különbözni az eddig fennállóktól, 's általa egy anomáliával többet bírandunk a' magyar nyelv hátra maradására.

Ne higye azonban Steinacker úr, hogy e' bünt reá akarnám fogni. A' hol az író nem eléggé világosan fejezi ki magát, ott a' legkedvezőbb magyarázatot követelheti: csak figyelmetessé akarom tenni, hogy nemzeti kifejlődésünk' jelen fokán törekvésének más feladata nem lehet mint: a' hazánk' nemzeti nyelvünk' eszköze által, teljesen kiművelt leányokat nevelni. Nem vagyok álomlátó, 's tudom, hogy e' próbátétben tetemes akadályokkal küzdend: de a' cél dicső, 's a' tárgya' szentségétől lelkesedett férfi küzd 's győz, új, jobb korszakot alkotva, 's hálával említetve az utókor-tól. A' Malvieux nevet szegző intézete homlokára, 's ezen névvel mi felföldi protestansok a' tiszta háziaság', szorgalom' 's magasabb műveltség' fogalmait szoktuk összekötni; egyesítse ezen fogalmakkal személyében a' nemzetiség' eszméjét, 's intézete hazája' 's kora' kívánságait betöltendi, 's nemzetünk' geniusa azt üdvözleni fogja.

Hohenstein Gusztáv.

DE Á K L I T E R A T U R A .

Történettudomány.

4) „*Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis. Studio et opera Georgii Fejér Bibliothecarii Regii (?) Tomi VII. volum. III. Budae 1835*“ 8r.

(V é g e.)

73. §. Személy és dolog-mutatója, nem egyéb időszak zavarnál; mely semmi tekintetben nem könnyíti a' kötetekben szét szórt sem okleveleknek, sem az azokban előforduló személyeknek, és dolgoknak feltaláltatását. Nem is csekélység egy ollyas mutatót készíteni! de ahhoz különös jártasság, kételkedény pontosság, és béketűrés kíváncsít, melyek Fejér úrban mind annyian hibáznak.

74. §. Illyetén hibák, és fogyatkozások hemzsegvén a' Magyarországot illető oklevelek' könyveiben, melyeket pedig az Előrajz' előbeszédének kecsegtető foglalata szerint eltávoztatandóknak reménylettünk, meg nem fogható: miképen mondhatta Fejér úr az Árpád-Andegavi törzsbőlbeli királyaink alatt keletkezett oklevelek' úgy nevezett Indexének XV-ik lapján olvasható ezen szavakat: „Vt opus hoc studio conficerem et opera, Diploma, quaeque innotuerant, oportune, et importune pulsando conquisiui; proprio transcripsi pugno; suppressi nihil, truncaui nihil; fidem Diplomaticam nihil addendo, nihil demendo, quod sensum mutet, illibate conseruaui; sublesta redargui, suspecta notauui; archiua, quibus conduntur, prodidi; scriptores, qui ante me iis vsi sunt, coronaui; erroris, vt dedoceret, non exspectaui solum, sed desiderauui quoque; vt quae hiant, suppleantur, quae deficiunt, corrigantur, volumina tomorum singulorum aperta reliqui,“ holott nem minden oklevelet tulajdon kezével irt át; hozzá adással vagy elvevéssel értelmet változtatva, az oklevélírói hitelességet sértetlenül meg nem tartotta; az erőtelenekeket meg nem czáfolta; a' gyanúsakat meg nem róvta; a' levéltárakat: melyekben rejtetnek, fel nem fedezte; az írókat, kik azokat előtte használták, meg nem keszorúzta.

75. §. Nem lehet mindazonáltal Fejér úrtól azon érdemet megtagadni: hogy oklevelek' közléséhez fogott, azokat nyomtatásban köz kezekre bocsátotta; dolgozása közben maga is meggyőződén: hogy oklevelek nélkül az ő korról bizonyost szólni nem lehet, jelmondásul is felvévén Walther János Lajosnak ime szavait: „Quum haud postrema sit saeculi nostri felicitas, quod Historiam, tum a tenebris, tum ab ineptis fabulis liberatam, magis magisque certam reddat, ac in clara luce reponat; nemo est paulo eruditior, et aequus rerum aestimator, qui inficias eat, inter ceteras venerandae antiquitatis reliquias monumenta illa vetera, quae Diploma vocamus, summo in pretio habenda, auroque contra cariora reputanda esse.“¹²⁾ csupán az a' mi szerencsétlenségünk: hogy ő fogott hozzá, kinek az oklevéltudományban csekély jártassága van, és a' ki nem képes tulajdon maga közleményéből csak egy levelet is hiba nélkül ujonta leírni. Legyenek tanuságul ezek;

76. §. Az okleveles könyve' IX-ik kötetének V-ik szakaszához egy értekezést adván a' magyar hazában hajdan virárgzott tudományosságról, a' VII—IX. lapon hivatkozik az okleveles könyve' egyik másik kötetére, 's azok foglalait sem tudta híven idézni: mert a' mit a' VII. VIII. lapon átír az V-ik kötet' II-ik szakaszának 347—8. lapjáról, abban ezen eltérések vagynak:

Tom. V. vol. II.			Tom. IX. vol. V.		
347. l. 13.	sor:	quo in Hungaria — — —	VII. l. 22.	sor:	quo in Hungaria (fides coepit) Catholica,
14.15	„	per que mandata maxime diuina manifestius declarantur,	23.24	„	per quae mandata diuina manifestius declarantur,
17	„	discencium fr — — — s	26	„	discentium frequentia prae ceteris
23	„	pene radicitus fuerant	31.32	„	poene reductae fuerant
348. l. 1.	sor:	conferendam perpetuo, irrefragabiliter	VIII. l. 7,8	„	concedendam, perpetuo et irreuocabiliter

¹²⁾ Fejér Cod. Dipl. Hung. Tom. IX. vol. V. ex Jo. Lud. Waltheri Lex. Dipl. Praef.

Továbbá: a' IV-ik kötet' II-ik szakaszának 254—256. lapján találtató oklevélből ir által né-melleyeket a' VIII. IX. laphoz, és a' VII-ik kötet' III-ik szakaszára, melly pedig a' követke-zett évben látott csak világot, hivatkozik, minden lap-jelelés nélkül; ezen eltérésekkel:

Tom. IV. vol. II.

Tom. IX. vol. V.

254. l. 6.7.	sor :	constitutis super specula , et	VIII. l. 15—17. sor :	constitutis, salutem et apo-	
		infra. Dolentes recolimus,		stolicam benedictionem. Do-	
				lenter recolimus,	
8	„	pia ac sancta	17	„	pia et sancta
10	„	ad ima descendit	19	„	ad ima descenderit
256. l. 14.15	„	voluntate , primo tamen sta-	IX. l. 9.10	„	voluntate. Nulli ergo — Da-
		tuto semper et irrefragabi-			tum Anno XIII. (M.CC.LIV.)
		liter in suo ordine duraturo.			
		Datum Romae“			

77. §. De más részről szerencsénk is: mert átlátván tudósaink, átlátván a' tudományos miveltséget pártoló hazánk' nagyai azt: hogy minekutána semminél csak kevéssel jobb valami mellett, maradunk inkább, mint haladunk, és hogy jól rendezett okleveles gyűjtemény nélkül sok tekintetből el nem lehetünk, igaz lévén az, a' mit Fejér úr az okleveles könyve' Előrajzában VI-ik és VII-ik lapján Katona Istvánnal imigy mond: „Cum Scriptorum nostri suis in protographis existant nulli; diuersis manibus saepe imperitorum, aut typis, minus exactis, sunt transcripti, mendaque contraxerunt varia et errores. „Nam qui plena¹³⁾ meridie coecutire non vult, fateatur est necesse; plurimos errores in annales nostros, quos Turrocius ad verbum describendo, Bonfinius ampullatis verbis efferendo, suos fecerunt, irrepsisse; plerosque tamen non tam auctorum, quam librariorum vel incuria vel inscitia, qui quum id, quod a veteribus illis annalium nostrorum conditoribus optime scriptum erat, male scriptum esse, leui coniectura ducti, putassent, errorem, vbi non erat, fecerunt; dum id quod sanum erat, ad opinionem suam non tam correxerunt, quam corruerunt. Vtinam vel editores postremi hunc in scopulum non incidissent. ¹⁴⁾ arra fognak törekedni: hogy a' magyar nemzetnek legyen valahára egy olyan okleveles gyűjteménye, mellyhez a' törvény-, történet-, nyelv-tudós, földleirő 's a' t. mint kútfőhöz, biztosan járulhasson, 's ne legyünk kénytelenek tetemes költséggel mind azon drága munkákat bevásárolni, mellyekben a' bennünket érdeklő oklevelek foglaltatnak.

Waltherr László.

¹³⁾ Katona Historia Critica Regum Hungariae Stirpis Arpadianae Tomulo II, in Praefatione: „pleno“

¹⁴⁾ U. o. „impegissent.“

NÉMET LITERATURA.

Literaturatörténet.

- 1) *Geschichte der osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit. Mit einer Blütenlese aus 2200 Dichtern, von Hammer-Purgstall. Erster Band. Pesth, Hartleben, 1836. 327. l.*

Ezen jeles munka által ozmán' történeteit egészíti ki a' nagy nevű Hammer. Azon forrás bőség, melly csak neki volt birtokában az ozmánok' political története' leírásában, ezen munkánál is rendkívüli mennyiségben ada neki anyagot; 's ugyanazon szellem, azon szeretet, melly ama' nagy és a' maga nemében ritka történeti munka' végrehajtásánál tollát vezeté, itt is egész valóságában mutatkozik.

A' szerző a' keleti költést olly módon helyezi, melly Goetheétől (a' West-östlicher

Divan-ban) 's azokétól, kik ennek egyes, néha hibás állításaira nem csak philosophiai, hanem történeti rendszereket is alkottak, kissé eltér. „A' kelet' költészete, így szól Hammer, a' classicainak át ellenében, chinai, ind, óperzsa, zsidó, arab, újperzsa 's török ágakra szakad. A' három első antiknak tekinthetni, a' három utolsónak átellenében, a' választó fal pedig az ó 's új között az izlam: mert noha Mohammed előtt is voltak költők, az arabköltés' virágzása azonban alig előzi meg az izlamot fél századdal. A' főlebbi sorozat épen nincs összefüggés nélkül, abban az egyes tagok nincsenek történetből összesorozva mint korállok a' fonalon, hanem történeti életműséget mutat, mellynek két legszélső tagja, még azon fölül eddig ismer-

retlen és igen meglepő módon köttetett egybe, az alatt hogy középett a' zsidó-költés az ó arabbal egészen összefoly. Nem úgy a' perzsa, mellyben már az izlam előtt gazdagon kifejlett az epos minden ágaiban, az állati eposban (Bidpai) úgy mint a' regényesben (Wamík és Azra, melly már a' Sassanidák alatt köttetett Pehlewiben), 's a' hő-siben (a' Bastanname, melly ugyan prózában íratott): a' perzsa-költés mondánk, mellyben a' szerelem legszebb mythosa, a' rózsza' és csalogány' szerelme, százlevelű rózsaként virágzott föl, és ezerszavu csatogányként zendült meg; a' perzsa-költés, melly pezsgett azon regéktől, miktől Mohamed a' korábban óvja népét; nem áll tehát, hogy a' korábban foglaltatik a' mai keleti (előázsiai) költés' szellemi okfeje (principiuma); hogy a' költés az araboktól indult ki, 's a' perzsák csak ez által gyűjtattak föl, mert megfordítva a' perzsa-költés sokkal nagyobb mértékben gazdag, virágzó 's buja, 's azon anyagok' tárháza, mellyből az arabok a' magokét meríték, miután az általok meghódított népek' miveltsége' fáklyájánál a' magokét fejtették ki.

„A' nyugoti törökök' legrégibb törzsöke e' sok név alatt ismeretes oghúzok, ghúzok, uzok, palovczok (palúzok, palóczok) vagy is mezei úzok, turkmanok, kumánok, valvi, valbi, valani, qualani, chwalinok, chwalsi azaz sápadtak, fakók, az örményeknél berziliak vagy berisiliaiak; kúnoknak hívták magokat, a' bizancziak őket úzoknak. Ezen tizenhat név alatt árasztá el a' nyugoti törökök' e' törzsöke ázsiát a' chinai határtól fogva a' Bosporus' partjáig, és saját nevök alatt (kúnok vagy kumánok) egész Magyarországig elterjedt. A' legrégibb török történeti oklevelek' eddig tekintetbe sem ígenvett helye e' népfaj' eredetéről azt tanítja, hogy a' kúnok eredetileg a' chinai határon laktak, honnan elűzvetve, egész ázsiát hódítva 's uralkodva bejárták. Ezen igen fontos oklevél megmagyarázza azon több nagy nyelvtudós által megpendített, de Abel-Remusat előtt is föloldhatlan rejtvényt: a' török és chinai nyelvtan, 's a' török és chinai erkölcsök' hasonlatosságáról. Hager érinté ugyan már a' török és chinai nyelv' hasonlatosságát; a' török, de chinainak jól nevezett árnyékjáték' caractereinek chinai eredetéről tétetett már

szó 's Abel-Remusat csodálá a' nyugoti török nyelv' sokkal szabályosb alkotását mint a' keletiét, a' nélkül hogy okát a' chinaiaknak határörzőik' nyelvére volt, 's történetileg megalapított behatásában keresné. A' nyugoti törökök' legrégibb nyelvemlékein látható már ezen a' chinai behatás által eszközölt nagyobb kimivelés' nyomdoka, melly föl nem lelhető a' keleti törököknél, noha ezek az uighuri nyelven, tulajdon literaturát bírtak. Ezen az ázsiai népvándorlás' legrégibb idejéből származó összeköttetése a' ghúzoknak vagy kúnoknak a' chinaiakkal, kik alatt azok mint határörök éltek, képzi azon lánczot, mellyben Ázsia' két ellenkező széle egymást a' chinaiakban és ozmanokban érinti, úgy hogy a' fölebbi sorozat (chinaiak, indusok, óperzsák, héberek, arabok, újperzsák és törökök) egészen valóban életművesen függ össze, mellynél az átmenetel's az egyesek' legközelebbi rokonsága 's a' mondottak által a' legszélső pontok' érintkezése elég szembeszökő; Budha' tanítása China's India' összeköttetésének közös kapcsa már a' legrégibb idők óta, 's mindenik nép közös' poe-sisa a' többi négytől igen különbözik a' nekik kizárólag tulajdon drámai szín által. India's Perzsia az eposszal kötetnek egybe, melly Indiában olly óriásilag lép elő 's melly mellett csak Perzsia' hősregéi állhatnak meg, az alatt hogy a' többi négy nép illyest nem mutathat. A' héberek, mint a' láncz' középpontja, kizáró birtokában vannak a' prophetai lyricának. Ők az araboknak legközelebbi törzsök- és nyelv-rokonai, 's mindenik nép' költészetére a' nomádelet' egyszerűségének ugyanazon bélyege van nyomva. Az izlam az arab és újperzsa közötti kapocs, melly szabadon, ősei' szellemében, a' költés' legszebb virágát fejtí ki; mint szolgálai utánzó lép nyomába a' török, kinek nyelvében még a' régi chinai szomszédság' nyomdoka fön van, 's kinél inkább mint a' perzsák- és araboknál megmaradt a' chinai árnyékjáték, mint a' chinai dráma' gyöngye utóhangja. Az ázsiai költés' hét tagja így kapcsolódik egybe mint a' korán első surájának hét verse; melyeket az arab hét íznek nevez, de ezen egész tagzathól csak a' török és pedig a' nyugoti török, vagy az ozman költés, tárgya e' jelen történetírásnak. Az oghúzokról, ghúzokról vagy úzokról a' legrégibb időben csak annyit tudunk,

hogy ú z nevezetű dalosaik, népénekeseik, voltak 's oghuz könyvét, vagy is az apák' bölcs mondásai' könyvét éneklék. Mindnyájan nagy egyszerűség 's nyers nomad-erő' belyegét hordozzák; 's velünk először Kisfaludy Károly által (Minden munkái, VIII. köt. a' vegyes iratok közt) lőnek megismertetve.

A' historiai átnézés után Hammer az ozman költészet' belső characteréről szól, 's többi közt ezt mondja: „Mivel már egyszer Goethe' nyugotkeleti divánja' szentségéhez nyultunk, menjünk tovább, 's vessük a' jegyzetek' és értekezések' egy másik szakaszát, a' diván' jobban elérhető végett, vizsgálat alá, t. i. a' költés' természeti formáiról szót. A' poésisnak csak három valódi természeti formája van, mond Goethe, a' világosan elbeszélő, az entusziásmussal fölhevült, 's a' személyesen cselekvő: az epos, lyra, drama. A' nélkül hogy vitatnók, miképen a' fölhevültség, vagy inkább lelkesedés nemcsak a' lyrica' lényege, hanem szükséges alapja az epos és drámának is ha ezek költeményi nevet akarnak érdemelni; legyen szabad megjelelni, hogy a' csupán leíró és oktató költemény szint olly valódi természeti formája a' költésnek, mint az epos, lyrica 's dráma, sőt a' gnoma és mese, eredetökre nézve valóban idősebbek ez eposnál és drámánál. Ha a' költés' természeti formáinak azon háromágú mértékével az ozman-poesist vizsgáljuk, itt a' dráma egészen hibázik, de helyette az oktató és leíró költés tűnik elő a' mysticussal együtt teljes gazdagságában; sőt, a' mi igen különösnek látszik, de az ozman-költés' eredete módjából történetileg könnyen magyarázható, annak történetírása sem eposi sem lyrai, hanem vallási 's mysticus oktató költeményekkel kezdődik 's ezek nem népköltés' szüleményei, hanem szabályzott költés-mivészeté. Azon hármass osztály, melly a' keleti philologia' szellemében a' költésnek alapul szolgál, egészen különbözik Goethe' három természeti formájától 's a' nyelvtudományin alapszik, melly csak három beszédrészt ismer: az ígét, nevet, és részecskét. Az ige, azaz a' beszéd' cselekvő része, epossá fejlődik ki; a' név a' hozzá tartozó tulajdonság-nevekkel és epithetonokkal mint leíró és oktató költemény terjed ki 's a' részecske (a' tiszta természeti érzés' kifejezése) lyricává fejlődik.“

(Folytatása következik.)

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG.

Az academia' VIII-d. nagy gyűlése f. évi augusztus' 31-kétől szeptember' 9-kéig, nyolcz ülésben végezte el szokott esztendei foglalatosságait; név szerint: saját munkái 's gyűjteményei, valamint idegen, nyomtatás végett beküldött, kéziratok —, úgy nyelvbeli régiségek' gyűjtése iránti gondoskodását, a' jutalmak' elitélését 's újak' kitűzését, új tagok' választását 's több rendbeli belső dolgai' elintézését. Azokon kívül, mik alülrítnak, a' közülésben olvastatott, 's több nyilvános lapokban megjelent hivatalos előadásában foglaltatnak, ez úttal még a' következők tétetnek köz hirré:

I. A' társaság' mindennemű jutalomtétéleire beküldendő pályamunkák' ügyében illy újabb végzések hozattak: 1) Mind az illető bírálók', mind a' társaság' tekintete' érdekében, a' pályamunkák' kéziratai, ezentúl, ki nem adatás' esetében is, a' társaságnál maradnak, a' nélkül természetesen, hogy a' szerző munkája' sajátsági jogát elvesztené. — 2) A' pályamunkák' idegen kézzel iratása kikötő feltétel levén; ha jeligés levél' felbontása után kitetszenék, hogy a' munka saját keze' írása a' szerzőnek, ez a' jutalomtól elesik. — 3) A' bírakat akár levél által, akármi másképen darabjáról értesíteni tilos; 's ha a' peesétes levelkek' felnyitása után még is kitudódnék a' levelezés, az illy szerző a' jutalomtól hasonlólag elmozdítatik. Egyébiránt a' netalán értesítendő bírálónak kötelessége, történt felszólítására iránt peesét alatt a' kis gyűlésnek beadni jelentését, melly a' jutalom-kiosztás' esetében fel fog nyitattni.

II. Az 1838-diki drámai jutalomra érkezendő vigjátékokat megvizsgálandó küldöttség' tagjaiul Fáy András és Schedius Lajos tiszt., Bajza József, Kölcsey Ferencz és Vörösmarty Mihály r. tagok választattak el.

III. Újra meghagyatott folyamatában az 1833 óta a' magyar repertorium' nevelésével megbízott játékszini választmány; sőt, a' Pesten megnyílt vármegyei színház' tekintetéből a' következő academiai évre 400 ft. conv. p. adatott rendelkezése alá; minél fogva szaporodván a' választmány' foglalatosságai is, a' tagok' száma neveltetett. E' szerint most az említett állandó választmány' tagjai: Fáy András t. t., Schedel Ferencz titoknok, Bajza József, Csató Pál, gróf Dessewffy Aurél, Döbrentei Gábor, báró Eötvös József, Jakab István, Róthkrepl Gábor, Szalay László és Vörösmarty Mihály r. és l. tagok; munkálkodásait a' választmány a' szünnapok alatt is folytatja.

IV. Czuczor Gergely r. t. 's a' társaság' eddigi segédjegyzője 's levéltárnoka, magányos viszonyainál fogva pesti lakását elhagyván, utóbbi hivataláról lemondott. Sajnálkozva munkás tagja' eltávoztán, fogadta el a' társaság e' lemondást; 's sept. 9. tartott elegyes ülésében helyébe Szalay László h. ügyvédet 's l. tagot választá.

V. A' tagajánlási jegyzékek' felolvastatása után a' választandó levelező tagok' száma tízre tétetvén, a' következő tudós hazafiak nyertek többséget: Brassai Sámuel, kolozsvári univ. collegiumbeli professor; Fényes Elek, h. ügyvéd Pesten; Gaal József, m. kir. helytartósági accessista; Jerney János, h. ügyvéd és táblabíró Pesten; Kacs Kovics Lajos, h. ügyvéd 's gazdasági egyesület' titoknok; Kerekes Ferencz, természettörténet és chemia' prof. a' debreczeni ref. collegiumban; Tanárky Sándor, cs. kir. őrnagy a' szentgyörgyi határ vidéki ezredben; Vajda Péter Pesten; Vallas Antal, philos. doctor Pesten; és Zsoldos Ignác, Veszprém vármegyei főjegyző.

VI. A' társaság' nyelvrégiségei' gyűjteményét, a' lefolyt academiai évben, azokon kívül, kikről hirlapjainkban koronként említés tétetett, neveltek: Buczy Emil, gróf Dessewffy József, Engel Sándor, Gyurikovics György, Kayser József, Maklár Ferencz és Szidor Antal; miért nekik az egész közönség előtt a' társaság' köszönete fejeztetik ki.

VII. A' könyvtár e' nagy gyűlés' folyamata alatt a' következő ajándékokkal szaporodott: 1) Ordódy Tivadortól: Magyarország Decretomynak Sommaya, Veres Balás által magyarázva 1565. — 2) Horváth József r. tagtól: a) A' hideg víz' munkálata. b) Testi gyermeknevelés. c) Elhálás. d) Az orvos mint házi barát. e) Az aranyérről. f) A' bujakórság. g) Politicai philosophiai okoskodás szerént való rendes életnek példája. Lőcse 1674. — 3) Kacs Kovics Lajostól: A' kisdud-óvó egyesület' évkönyve 1837-re. — 4) Szoboszlai Pap Istvántól: a) Diaetái predikációk. b) Cholera predikációk. — 5) Major Páltól: Virágfüzér a' soproni magyar társaságtól. — 6) gróf Andrássy Györgytől: a) Rozsnyai egyházi töredékek' 6-d. füzet. b) Az utak' készítéséről. c) Hollók Imre a' dézmákról. — 7) Desjardins Károlytól: a) Karte v. Europa am Schlusse der Völkerwanderung. b) Europa zur Zeit Karl des Grossen. c) Europa's Mittelalter. — 8) Dr. Mease Jakabtól: a) Observations on the penitentiary system. b) Fourth annual report of the inspectors of the eastern state penitentiary of Pennsylvania. c) Sixth Report. d) Upon comparative anatomy. e) Description of medals. f) Additions to the articles „Steam Engine.“ 'S ez utóbbikhoz tartozólag felolvastott a' szerzőnek némely a' gőzönyöket érdeklő becses adatokat magában foglaló levele is, melynek a' Tudománytárban kiadása rendeltetett; a' könyvek köszönettel vétetvén.

VIII. A' kéziratár' számára küldte 1) Birkéss Endre több rendbeli régi m. leveleket. 2) Guzmics Izidor r. t. Kazinczy Ferencz' leveleit Kis Jánoshoz, szemelve 's leírva saját kezével.

IX. A' társaság' szünnapjai ez évben sept. 15. kezdődvén, a' munkálatok november' 20-d. tartandó első kis gyűlésben fognak ismét folytatatni.

— Az igazgatóság sept' 4. és 9-dikén tartotta üléseit. Ezekben

I. Felolvastott a' fens. főhg-nádor-pártfogónak Budán, febr. 4. 1837. költ k. levele a' két elnöknek ő felsége által 1837-re történt megerősítéséről.

II. Följelentettek a' társaság' pénzalapjának a' mult évi igazgatósági gyűlés óta lett öregbedései, u. m. a) A' nagy-enyedi casino' küldeménye: 40 ft. cp. b) Egy névtelené: 15 ft. 30 kr. cp. c) Meyer János londoni szücsmesteré 50 ft. cp. d) Perlaky Dávidtól 50 példány „Történeti adatok“ czimú iratából. e) Hrabvoszky Dávidtól, „Utazási rajzai“ két kötetből 30 példány; és f) Kucsera Lőrincztől „az első utúvisszatételről“ szóló értekezéséből 100 példány.

III. A' régi m. nyelvmelékek' gyűjteményének nevelése végett teendő néhány apróbb utakra Döbrentei Gábornak, mint a' társaság' ez ügybeni megbízottjának, költség rendeltetett.

IV. Addig is, míg a' társaság' jövedelmei az academiai Teleki- könyvtárnak tökéletes felállítását megengednek, a' sürgetőbb tudományos szükségek' fedezésére, a' Trattner-Károlyi háznál e' könyvtár' nevezetesebb osztályai' számára szállás fogadtatott; hol ezek jövő évi Sz. György' napján túl ideiglen felfognak állíttatni. Mikép és mennyiben lesz e' könyvtár a' két város' közönségének is használható, annak idejében köz hirre tétetik.

V. Lakása' változtatásával megszűnven Czuczor Gergely a' historiai osztályban helybeli rendestagi kötelességeit folytathatni, a' vidékiek közé tétetett által; ezen kívül ugyan ez osztályban még egy vidéki —, a' mathematicaiban pedig egy rendes tagi hely' betöltése ajánltatván a' nagy gyűlés által; az innen e' helyekre fölterjesztett lev. tagok közül, a' történetirási osztályba rendes tagul Péczely József debreczeni hist. prof.; a' mathematicaiba Vallas Antal philos. dr. nevezetett.

VI. Közelítvén a' folyó év' vége, 's a' két elnök az alaprajz' értelmében hivatalokat letévén, 1838-ra köz akarattal ismét elválasztattak, 's e' választás a' maga útján legfelsőbb megerősített végett fölterjesztetett. Pesten, october' 6. 1837.

D. Schedel Ferencz,
titoknok.

A' m. t. társaságnak sept 14. tartott kis gyűlésében némely belső dolgok' elvégzése után még egy szónoki 's egy drámai munka bocsátatott vizsgálat alá; egy paedagogiai értekezés pedig a' Tudománytárban kiadatástól elmozdítatott. A' könyvtár' számára Sebestyén Gábor ügyvéd e' gyűjteménynek: „Magyar nóták, fortepiánóra alkalmazottak Rúzicska Ignác által“ 14 fogásával —; a' kéziratárba; gr. Waldstein János egy, Magyarország' állapotját a' XVI-d. században festő, angol kézirat' másolatával a' britt museumból —, 's a' pénzgyűjtemény' számára Viczműth János 12 darab pénzzel kedveskedtek.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

Második félév.

Pesten, october' 31. 1837.

18. szám.

Tartalom: Német literatura. Mathematicai tudományok. Littrow' bevezetése az egyetemes mathematicába (*D. Vállas Antal*), 273. sz. Literaturai történet. Az oszmán költés' története Hammertől (vége), 278. sz. — Szóbiralat (*S. F.*), 285. sz. Literaturai mozgalmak, 287. sz.

NÉMET LITERATURA.

Mathematicai tudományok.

- 1) *Kurze Anleitung zur gesamten Mathematik, von J. J. v. Littrow. Mit drey Kupfertafeln. Wien, Carl Gerold, 1838. XXIV és 384. l. 16 rétb.*

Ez előtt tíz esztendővel jelentek meg „az algebra' és terjedésmérés' elemei“ Littrow-tól. A' könyv, mellynek közvetlen célja vala: a' mathesis' majdnem végetlen birtokából csak a' valóban hasznost és szükségest a' legrövidebb úton közölni, nem olly nagy figyelmet gerjeszte, mint terve' belbecse érdemlé, sőt a' köztanításra nézve, mellynek gyökeres reformatióját keblében rejtezté, csak nem egészen hatástalanul tűnt el. Ezen elszomorító tünemény' fő oka legnagyobb részint talán a' tanítók' tudatlanságában és lelki sérénytelenségében keresendő, míg másfelül fájdalom! meg kell vallanunk, miképen a' szóban levő munka' némelly részei középtételek' kihagyása által tanítónak és tanulóknak érthetlenné vagy inkább igen nehezekké lettek. Például kimutatom a' függvények' kifejlesztését, melly egészen Lagrange' leczkéi után dolgoztatott, 's több tudományt 's előismeretet tesz fel, mint L. előre

bocsátani jónak tartott. — Azóta megjelentek egyéb kisebb dolgozatain kívül „astronomiai leczkéi“, „felsőbb mathesis“, 's méltán nagy dicsérettel fogadtatott „ég' csodái.“ Megvallom, örömmel 's meglepetéssel látám, miképen L., ki pályája' kezdetén kevesebbé rendszeres tanító könyveket írni, mint inkább a' tudottakat sokszor minden egybefüggés nélkül öszverakni törekedék vagy törekedni látszék, most mind inkább leereszkedik kezdők' értelméig. De minden eddigi munkáját, közhasznúságával fogva, felülhaladni látszik a' jelen „rövid bevezetés az egyetemi mathesisbe“; miért is kötelességemnek tartom, a' jeles munkát tervénél 's rendeltetésénél fogva a' magyar olvasó közönséggel megismertetni.

L. előszava ez: „Nem tagadhatni, hogy már igen sok mathematicai compendiumaink vannak, mellyek szűnyogok' módjára, ezrenként támadnak 's enyésznek a' nélkül, hogy magok után nyomokat hagynának. De mind e' mellett vannak még sok és pedig sokoldalúlag művelt férfiak, kik azon számos compendiumok' daczára is a' mathematicai tudományokat nem csak mélységükben, de

felületesen sem ismerik. Ez egyike azon egyoldalúságoknak, melyekben műveltségünk szenved. A' helyett, hogy minden ember mathe-sist tanulna, fájdalommal látjuk, miképen az, hiányozható dolog gyanánt, a' művelteknek szükséges tanulmányok' köréből egészen ki van rekesztve. Pedig nem hiányozható; sőt nála nélkül nem csak a' tudományban, a' közéletben, a' művészetekben és kézművekben, ha ugyan helyesen akarjuk kezelni, el nem lehetünk; de e' felett, mint az ifjúság' legjobb képző eszköze, mint az emberi ész' legcélravezetőbb gyakorlása, tagadhatatlan elsőséggel bír."

„Úgy látszik ugyan, mint ha ezen tudomány régróta már köztanításunk' egyik egészítő részét tenné. De csak úgy látszik. — A' mint és a' mi itt belőle taníttatik, az sem az ész' valódi kimivelésére, sem pedig valamely hasznos alkalmazásra nem vezet. — Gyümölcsseikből ismerenditek meg! És mily-lyen gyümölcsöket hozott e' fa mind e' napiglan? — Hol vannak azok az emberek, kik, midőn az iskolákat elhagyák, ott szerzett ismereteikkel a' tudomány' határait tágították, vagy csak a' művészetekre 's műiparra látható befolyással voltak? Sőt mely csekély azoknak száma, kik minden sublimált iskolai tudomány mellett is, csak mint közönséges földmérők is használhatók!"

„Bár mely okai legyenek e' szomorú jelenetnek, a' vád' nem csekély, talán legnagyobb része, épen a' mondott tanító könyveket illeti. Ezeknek egyik része igen tudományos és elvont, mások megjátszók 's enyelgők, 's majdnem mindenkiben hiányzik a' rövidség 's alkalmazásra való célzás. Hány derék férfi van, hogy az iskolákról ne szólnak, kik ezen valóban érdekes, hasznos, sőt szükséges tanulmányt pótolólag, általában kivált, megismerkedni kívánnának. De legjobb szándékok mellett is kívánságok' betöltésére eszközt nem találnak. Mert a' mit az iskolákban hallottak, azt méltán időt vesztőnek, elégtelennek, sőt céliránytalanoknak tartják, 's azt ők legnagyobb részint el is felejtették. Most pedig, midőn a' hiányt érezik 's pótolni akarják, most, mondom, az élet' foglalatosságai 's gondjai miatt, az elhagyott 's mit akkor is már észrevettek, hosszú és fáradságos uton már nem haladhatnak. Reménylik azonban és hiszik, hogy ama'

nagy országuton kívül, talán némelly mellék ösvények is vannak, melyek rövidebben 's kényelmesben, ha bár nem is a' tudomány' legfelsőbb pontjára, de mégis olly magasságra vezetnek, melyből nem csak az egész vidéken körültekinteni, hanem az ott olly gazdagon található nemes érzeből is egy részt szerezeni lehessen, nem hogy azt holt gyűjteményként bírják, hanem a' gyakorlati élet' hasznára fordíthassák."

„Én kerestem ezen mellék ösvényeket — ha találtam-e, ha a' találtak közül a' legjobbakat választottam-e, mások' ítéletére hagyom."

„Fő czélom vala, világosságot 's rövidséget egyesíteni, használat 's alkalmazást mindenütt szem előtt tartani, 's végre csak a' nélkülözhetlent venni fel."

„A' nélkülözhetlent mondom, nem a' kezdő ifjú, hanem az érettebb olvasóra nézve is, ki a' nélkül, hogy a' tudományt kimerítse, mégis minden egyes részével szorosabban meg akar ismerkedni. Így tekintvén a' dolgot, semmi lényeges ki nem marad-hata, tehát a' teke-háromszögméret, a' külzelés és egészítés sem, mennyiben t.i. feltett czélommal öszveköttetésben vannak. Ily módon, reménylem, az olvasót nem csak a' mathesis' ismeretére 's alkalmazására vezetni, hanem azon jelesebb természet- és erőtani, optikai és égtudományi irományok' megértésére is, melyeknek szerzői, hasonlólag, mint én itt a' tiszta mathesisre nézve, azokat a' kizáró osztályszellemtől kiragadni 's minden műveltek' köz birtokává tenni, törekedtek."

„Hogy a' tudomány' egész terjedelméből a' szükségest, a' nélkül, hogy a' világosság szenvedjen, a' lehető legkisebb térbe hozzam, némelly nekem célirányosnak látszó eltérésekkel bátorkodtam élni."

„Így, például, az analogiának 's inductió-nak több helyt engedtem, mint a' szoros observantia' emberei javallani fognak; minekutána majdnem minden úgy nevezett emberi ismereteink ez uton találtattak, minekutána sokan a' legszebb 's legtermékenyebb mathematicai fölfedezések közül is ezen forrásból folytak, megvallom, által nem látom, miért kárhoztassuk azokat egyedül csak a' mathesisben, a' nélkül azonban, hogy a' mindenütt káros féltudás és silányság mellett szóljak."

„Továbbá azon részeket, melyek eddig-
elő elszigetelve adtak elő, egymással összefüggésbe hoztam. Csak a' terjedésmérés' végén, 's magokban álló tanulmányok' módjára, adatott elő maiglan a' két háromszögméret, nyilván csak azért, mert Euclides ez előtt két ezer esztendővel így tett, mert így tennie kellett, miután a' háromszögméreti függvényeket nem ismerte. Hasonlólag elkülönöztetett az úgy nevezett analytical geometria is, mert a' régiek nem ismerték, 's még inkább a' külzelés' és egészítés' tanítványai, mint a' melyeknek különböző rang és név t. i. ez: felsőbb mathesis, adatek, ismét csupán azon oknál fogva, mert az úgy nevezett alsóbb vagy elemi mathesist formájában befejezettnek és sérthetetlennek tartották. Vajjon Euclides, Apollonius és Archimedes megvetették volna-e külzelék vétésünket? nemde mindenütt, hol csak lehet, használták volna, ha — ismerték volna? 'S mi nekünk ne legyen szabad azt alkalmazni, csupán csak azért, mert ők ezt nem tehették? 'S mégis nagyobb részint értésre 's használatra nézve könnyebb, mint az algebra' több részei, úgy annyira, hogy egész feladatfajok, melyeket a' régiek nehézségök miatt meg nem fejthettek, nekünk szinte gyermeki játékok lenni látszanak.“

„Ezen túl észrevettem, miképen a' háromszögméreti függvények' kora behozása 's minduntalani használása a' világosságot 's rövidséget igen elősegíti. Ismerésöket feltéve, a' jelen könyv felényivel kisebb lett volna. Hasznok leglényegesebb az egészítésben, melynek egy egyenlet (238. l.) szolgál alapúl. A' jelen könyv' utolsó cikkelyei mutatják, mennyire mehetni a' mondott egyenlettel, jelesen ha vele a' görbék' és görbe felületek' egyenleteinek illetőleg két és három más egyenletre hasítása egyesítettik. Illyen feladatok, mint a' mondott cikkelyek is, még nem költöztek elemi könyveinkbe, ámbár a' legkönnyebbek 's legegyszerűbbek közé tartoznak. — Sokszor volt kedvem a' felebb mondott határokon túl menni. Valóban a' mindenfelől kínálkozó anyag olly gazdag, hogy nem annyira teljességre, melyet itt úgy sem keres senki, mint inkább célirányos korlátozásra kellett törekednem. Azon voltam egy szóval, hogy az olvasót üres játékokkal vagy hiú tudománynyal ne fáraszt-

szam, hanem inkább a' legkönnyebb módon 's legrövidebb úton a' tanultak' közvetlen alkalmazására vezessem. Magamhoz édesgetni kívántam őt, 's az úgy is rövid út' végéig magammal elvinni. Azért kerültem mind azt, mi nehézkomolynak látszik, egészen a' könyv' rétnagyságáig.“

„Minthogy azonban itt is, mint másutt, igen nehéz, a' boldog közép utat eltalálni, megvárom a' könyv' hatását azon bizodalommal, hogy az, ha szándékom nem sikerülne is, másoknak, erősebbeknek, ösztönül szolgálhat annak kivitelére, mi itt csak alaprajzban közöltetik. Közönséges compendiumokban, mint már mondatott, igen is bővölködünk. De olly irománynyal, mint a' millyen ez, vagy inkább azon eszme, mely után dolgoztam, még nem birunk, 's egy illyennek készítése, ha csak mindenben nem csalatkozom, szintölly hasznos és dicséretes valamint a' legtudósabb emberhez illő vállalat volna.“

Én itt az egész előszót közlöttem, részint hogy kitéssék, mik a' sz. nézetei a' tudományról általában 's nevezetesen ama' részéről, melyet közérdekűnek 's közhasznúnak tart, részint pedig, hogy tulajdon szavai támaszpontul szolgálhassanak következő magyarázatomnak 's bírálatomnak.

Ugyan is a' sz., előszava' kezdetén, panaszkodik a' mindennapi tanító könyvek' sokasága 's haszontalansága ellen, egybeveti azokat a' valódi mathematicusok' számával, 's úgy találja, hogy ama' végetlen sok compendiumok' daczára is, alig van ember, ki fölfedezései, találmányai által akár a' tudományt akár csak az alkalmazást is bővítette volna. Szinte magunk is érezzük, hogy azt mit az iskolákban tanultunk, ismét el kell felejtenünk, de későbbben, ezer meg ezer foglalatosság és gond közt, érezzük azt is, hogy illy nemű tanulmányok' alkalmazására majd nem mindennapi szükségünk vagyion.

(Vége a' jövő számban.)

D. Vállas Antal.

Literaturtörténet.

- 1) *Geschichte der osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit. Mit einer Blüthenlese aus 2200 Dichtern, von Hammer-Purgstall. Erster Band. Pesth, Hartleben, 1836. 327. l. 8r.*

(Folytatás és vég.)

A' költeményfajok' alosztályai a' formák szerint következők: I. A' mesnevi, azaz

kétrimes versezet, mely nem csak az eposzt, a' regényest és történetit foglalja magában, hanem az ethicus és mysticus oktató költést is, és a' leirót. II. A' kaszidet, a' hosszabb lyrai költemény vagy a' ezélversezet, hol csak az első két vers, 's azután mindig a' két következő végződik ugyanazon rímmel. III. A' ghazel, nem a' rímek' sorára nézve különbözik a' kaszidettól, hanem csak hosszúságára nézve, mert ötnél kevesebb 's hétnél több distichonból nem állhat. IV. Terdsii visszatérő végrímű kaszidetek vagy ghazelek, egy neme a' redondillasoknak. V. A' glossák ahhoz képest, mint az alapvers öt, hat, hét vagy nyolcz versre bővítetik, tachmis, tesdis, tesbii, tesmin azaz, ötös, hatos, hetes, nyolczas nevet visel. VI. A' négy soru stróphák (quatrains), melyekbe leginkább ethicus és epigrammai gondolatok öltöztetnek, rubijatnak neveztetnek; az első a' másodikkal és negyedikkal rímlik, a' harmadiknak nincs megfelelője. A' kaszidetek vagy ghazelek' töredékeinek neve: VII. mokataat azaz szakasz, 's az egyes distichonoké: VIII. moferradat azaz elmagányzott. IX. A' talányok' neve mima a; X. a' logogryphoké laghs; XI. az acrostichonoké maklub, 's XII. a' chronogrammoké tarich. A' lyrai költeménytár' neve diván. Ha ugyanazon költő öt költeményt, mesneviset, szerze, legyenek azok bár eposi, ethici vagy mysticus tartalmuak, e' költemény' neve: chamse; kulliatnak mondják pedig a' minden munkák' összességét. Azután különösen még a' hangmértékről értekezik a' szerző, melyet mi itt elmélőzünk, 's megjegyzi: „Minden hangmértéki műszavak a' pusztai lakónak szállásától, a' sátorból vétettek, — 's minden distichon egy sátor (beit). A' sátor' anyaga szövészet (sáar vagy siir), 's ez a' költés' neve. A' sátor négy oszlop tartja 's ezek' neve azon rendben, mint egymást követik: ssadr, aarus, ibtida és sarb. Így a' distichon' négy alsótálya is hasonló neveket bír: ssadr az első fél, aarus, az első hátula, ibtida az első, sarb a' hátulsó a' második fél distichonban. A' sátor' pada kafijet, 's így hivatik a' rím; sakf azaz fűdél, annak értelmét teszi. A' sátor czövekekkel (ewtav) és faszegekkel (esbah) erősítetik meg, ezek a' versszakok' nevei.

Ezen általános bevezetésre a' legjelesebb ozman költők' fölhardása következik idősorban, az ozman költés' kezdetétől fogva, legfőbb virágzásán keresztül egész hanyatlásáig, azután a' költésnek magának problémái, részint töredékek, részint apróbb költemények nagy számmal.

Az ozman költés' története, mely a' törökországbeli szellemi mivelődés' tükre 's a' humanitás' állapotjának rajzolatja, egyenlő menetelt tart a' political történetirással, 's legtöbbször így van, de nem egészen kivétel nélkül. Az ozman birodalom' növekedésének, virágzásának, lassú hanyatlásának 's megromlásának szakai egyszersmind az ozman költéséi is, mely a' political állapotot nyomban követi. A' birodalom' kezdetével, a' 14. század' elején föllép már Aasikbasa egy nagy mysticus költeménnyel, mely a' szerkezet szerint egészen Dselaledin Rumi Mesneviének utánzása, az ozmanok' legrégibb nyelvemléke, negyed vagy félszázaddal idősebb mint a' szeldsukkok' ismert legrégibb nyelvemléke, t. i. az ambrosianábani vadászat' és halászat' könyve; nyelvtekintetben egészen hasonló hozzá. Ezen nagy mysticus munka, a' Mesnevi' utánzata, és Seikh Mohamed Sebisteri' Gülseniraszának (azaz titok-rózsavirágyának) ugyanakkori fordítása Seikh Elvántól, az ozman költés' templomának két oszlopát Boast és Joakimot teszi, mely költés, első kezdetében, mint tiszta mysticus szülemény, a' perzsa seikhek' és költők' befolyását nyilván hirdeti, valamint Urchan zultan' uralkodása végén a' dervis rend befolyással volt a' birodalom' első képzésére. I. Bajezid alatt lép föl Suleiman az első mewludije' vagy a' prophéta' születésünnepének éneklője, 's Ahmed Daji az Iskendername' költője, mely történeti-természeteleirási 's mysticus nagy epos. — I. Mohammed alatt Seichi lép föl, Chosrew' és Sirin' költője, a' regényes epos' első nagy költője, II. Murad alatt Jaszidsioghli, a' Mohammedije' szerzője, mely egy nagy oktató költemény az izlamról. Ezen időszak Konstantinápoly' elfoglalásáig a' mysticus és vallásos oktató költés' szaka, melylyel az ozman költői művészet kezdődik. II. Mohammed, a' hódító, Konstantinápoly' erős alapjával Európában, országának egyszersmind törvénytudósi hierarchiát és political el-

rendelést ada, ide számítva a' birókat 's a' tanítói rendet. Alatta virágzott Ahmedpasa, a' nagy lyricus, kit azonban II. Bajezid alatt Nedsati, Chiali fölülmult. Rewani a' leiró költésben ragyogott, Hamdi Jusuf és Suleicha' fordításában a' regényes eposban a' második remek munkát tévé e' fajból Seichi' Chosrewé és Sirinje mellé. Száti azon föltétellel téteték udvari költővé, hogy évenként három kaszidetet csináljon, egyet tavaszkezdetkor, a' másik kettőt a' két beirám-ünnepre, 's ezért két ezer aspert kapott 's egy darab veres posztót ruhának. A' hosszú Firdewsi 360 kötetben írta a' keleti regék' és legendák' közönséges könyvét, Suleimanname név alatt, de kár hogy csak 70 kötet maradt-fön 's ezekből is csak hétnek tartalma ismeretes. Meszihi a' városi zendülést írta le 's egy tavaszi versezetet. A' lyrai költés' emelkedése együtt történt a' birodalomával Suleiman, a' törvényhozó 's fia II. Selim alatt, 's elérte virágzása' fő pontját. Már I. Selim, Suleiman' atyja, bátortá a' költést és történetírást, Száti költőnek gazdag jószágokat ajándékozván 's a' tudós Kemalpasaszaddal táborozása' történetét iratván le, mellyen őt költők és tudósok kísérek; de Suleiman alatt a' költőknek kedvezés' napja zenithén állott. Az utolsó háborúk' és első uralkodások' nagy tettei, a' birodalom' kezdete óta, mint cyclusi epos énekeltettek meg. Ezen történeti epicusok' neve sehname dsi (sahkönyvirók) vala. A' mi ezeknek költői becséből hibázik, fölülhet az allegorikai 's mysticus eposban, mellynek legszebb tüneménye Fazli' rózsá - 's családja. Jahja minden előbbieket fölülmul a' városi zendülés' leiró költésében; Baki a' legnagyobb ozman lyricus' koszorúját nyerte meg, Ali Wasi pedig a' legragyogóbb prosaicusét, mint a' Humajunname' szerzője, melly Bidpai' meséinek török fordítása. Fuzuli és Ghazali az opiumszeretők' nyéire daloltak, Chalili az elválás' elegia-könyvét éneklé. „Azután csak fordítók következnek 's perzsa utánzók. „Azon félszázad alatt, melly, III. Murad' trónra lépése 's IV. Murad' megférőfiasodása között folyt le, hanyatlani kezdte az ország 's vele a' literatura is.“ Ezen hátrálás egyre tartott. „Az ozman birodalom' egész hanyatlásának valódi időszaka a' kainardsei béke, mellyel Oroszország' túlhatalmu behatása kezdődik, úgy

hogy a' drinápolyi béke amannak corollariuma 's kiegyezésére gyanánt tekinthető.“ Kivált az új reformok által a' nemzetiséggel együtt a' török literatura is elveszté utolsó kinyomását. Ez nem egyéb többé, mint chronographia.

A' hanyatlás' egész korából csak negyven költőt emel ki szerzőnk 's ezek közül ismét hetet, mint legjobbat, neveik: Ahmed Daji, Száti, Lamii, Nefii, Nabi, Wehbi, Ghalib, kik egyszersmind a' költemény' neveit ábrázolják: oktató epost, panegyricont, regényes epost, satiricát, ethicát, lyricát és mysticát.

A' szerző német versekben nagy próbatömeget közölt ezen költők' munkáiból, mi attól tartva, hogy a' német fordító is eltávoztván az eredetitől, a' versek' kedvéért még tovább térjünk el attól, prosai fordításban adunk néhány characteristicusabb darabot:

Az iskendername-ből.

„Kifeszített tövisei által megóvjá életét a' tüskés disznó, puhaság miatt elveszté magáét a' nyest és czoboly.

Némelly dolog szelidség, más harag által sikerül, azért rózsák közt rózsá légy, tövis a' tövisek között.

Dolgaidban pedig ne üzd sem ezt sem azt túl, hogy nyugodtan és vidáman boldogulj velök.“

Ahmedi ugyanazon költeményében a' szerelem' ezen szép leírása van:

„A' pillangó így szólt este a' gyertyához: Énegek, te élvben úszol, te egyesítve vagy barátoddal, a' fényvel, míg nekem az elválás pokolnak tetszik. Ekkor felelt a' gyertya: Szerelmes vagyok 's reggelig megemésztetem magamat. Egyetlen egy szikrácska megszalaszt téged, de én a' vész' daczára is erősen állok. A' lét' tartósságát oda adám, 's a' mulékonyságot fogadtam el; az élet' fonalát tűzbe vetvén. Arra juték, magam' fölálodozni, mit te nem tudsz, te csak magadat ismerő.

A' tömjén-edényhez jól mondá a' gyertya: Én is mint te, szerelemlánggal égek; én is egészen összeégek, mint te, 's éjenként tűzbe vetem magamat, sőt világot is adok, míg te csupán füstölögsz, 's neked mindazáltal a' szellemek is szolgálnak. Én, mint te, örök tűzben élek, nem két szelletesen, 's így annál hívebben, 's szerelmesed neked mégis illatot szerez, melly számodra minden szív indulatját megnyeri. Mivel mind ketten hason-

lő tüzze égünk, miért nem mondhatok én is illatot tulajdonomnak?

A' tömjén-edény felett: Te külsz fájdalommal égsz, míg az én szívem belülről lángol; a' tűz kívülről ismert tégedet, 's fonalat tartasz kezében, mint hajdan Jézus is fonalat tart, 's ez multhatlanul károdra lesz. Mivel pedig nálam illyesnek nincs nyoma, azért csak édes illatot lehelek. Valamíg a' fonalat magadnál tartod, nem léssz kedves a' szívbarát-nak; míg magadban az ént el nem rontod, a' láng nem fog megörökíteni."

Ezen valódi török mysticus példány mellett egy másikat is közlünk a' leíró nemből, Seikh Abderrahimtól, melly a' keleti képszerűt minden dagálya mellett sincs izlés' hiával, legalább mutatja, mennyire iparkodik a' költő zabolázni idomtalan elefantját, melyen nyargalász:

A' reggel jött, mint sakh arany fejkötővel, a' világból kiüzve az éjszaka' jegyét, kezébe vette a' napkoczkát 's a' lazur csészébe veti. E' játékot látván a' setét éjszaka, nyomban eltávozott. A' hegyen jelent a' nap mint párducz, 's az éjkrökodil távol 's távolbra elszaladt. A' nap kinézvén az ablakon, kifejték magokat a' hiazintok, csodálatosan pezsgé a' lélek, a' szellem emberi alakban jött, stb.

Különös muhamedanusí idomot bír némelly mese és legenda, p. o.

„Mikor mennyország és pokol megtelek lakókkal, végre a' halál metszetik le bak-formában. A' paradicsomiak gyönyörködve nézendik ez áldozatot, de a' pokolbeliek végetlenül szomorkodnak miatta, mert tanítás nélkül is tudják, hogy a' halálra többé számot nem tarthatni. Isten' áldását kiáltják a' boldogok, örök idvben részesülve. Oh a' dicső ajándék, mellyet isten ada nekünk! A' profétai szó szerint, a' kegyeseknek ajándék a' halál. Ezt mondá az istenkövet, ki az igaztól soha el nem tért, Mohammed, ki a' csodákat megmagyarázá, Mohammed kin a' jegyek beteltek."

Ugyanazon költő, Ibn Katib, megéneklé a' paradicsomi húrkat, megmutatandó, mennyit ér tulajdonképen az üdvesség:

Igaz ismerők, mély tudósak, minden ritkaságok' vizsgálói mondják, hogy a' legfőbb kéj három dologban áll: lakhely, étel-ital és hölgy a' vágyak' tárgyai; a' lelkek' lakhelye

éden, étel-ital soha nem hibázik, húrkat pedig a' szép hölgyek; húrkat világból alkotva! és fényből képzetve, tudnak-e még is csókolni? 's ölelni? Felelet: Igen, fényből vannak, de megtestesültből, hogy kiki élvezhet velök, szabadon ölelkezve vagy csókolkozva. De hogy tudd, hallgasd, mit jelent a' hური. Hური annyit tesz mint szép, fekete szemű, fehér arczu, egész testén csupasz, kivéven szemöldökét és szempilláikat, mindenik tulajdon fényvel ragyogó, mint gyöngy a' csigában, minden órában hetven színt játszanak mint a' pávák, szépség 's kellemre nézve paradicsomrózsák ök; az ifjú nap 's a' friss csukor elpirulnak fehérségük előtt; szájak 's állók által meggyőzetik a' csukor 's a' rózsák, valamint lábok' pézsmaporától még az ékszerbe foglalt gyöngy is; ezek pirosbak, azok halaványabbak, mint kétféle rubint; azok gyöngyök, ezek klárisok, azok márvány, ezek kristályok; azok rövid pillantást engednek, ezek hosszú kortyot isznak. Ha itt egy mutatkoznék közülök, világ takarná be az egész földkört, ha ajakait félig nyitná meg, a' mindenhatót kezdenők dicsérni. Fátyola alatt több van mint a' világok, melly alatt a' szem őket láthatja; a' kegy' fényéből alkotva nem ismernek hold-változásokat, tiszták, gyermeket nem szülők 's így nem ismernek irigységet, nem haszonlesést, nem más férfit az övéknél. Ez van mindig előttök, szemökben; éjszakánként újra szüzek lesznek, a' mit lehetetlen megfogni. Minden férfi örökre harminczhárom éves marad. A' világok' ura 's a' proféták' zultána mindenkinek ötszáz illy leányt adand, millyent szem nem láta, 's négyezer szolgálót és nyolcezer rabszolgálót, tizenkét ezer ötszáz álland kinnekinek szolgálatára; ezeket szoríthatja, csókolhatja, mint a' világban tön. És még minden hívőnek feje-lábánál két hური ülend dalolva, de hangszer nélkül. Ezen festés mutassa meg nektek, mit éldelend ott az ember, hol nem csábító hangok hanem hymnuszok fognak zengeni."

De legyen elég. Nem szabad az ozman költés' virágkertébe tovább tévelyednünk, más kertek is ajánlkozván figyelmünkbe. Az illy bűtartalmu könyveknél különben is csak utasítani szükséges, mert kimerítők ugy sem lehetnének.

Szóbirálat.

Évszáz, százszak (század).

Szerencsétlen viszketege az némelyeknek, mi által, mindenkép alkalmas, 's már bevett szavak' helyébe, új meg új kifejezések' faragására indítanak. Az esztendő század végre század lön, 's benne megnyugodott az egész nemzet, mert a' szó könyv' 's élet' nyelvében általánosan elfogadtatott. Egyszerre jó valaki, 's írja: évszáz. Szebb-e a' két hosszú szótag a' trochaeusnál? alig hiszem. Könnyebb kimondatu? az épen nem: a' két mássalhangzón a' nyelv némely erőlködéssel hatol által. De tán inkább van a' fennlévő formákhoz mérve. Épen nem, mert élünk, 's mindenha éltünk az ötöd, tized 's effélével főnévképen, de nem az öt-tel, tíz-zel. Avvagy a' század lehet egyéb is, péld. száz katona. Igen, és a' hadtudományban csakugyan más is a' század és százados tisztt. De hát az évszáz' ajánlója, következetesség' okáért fogja-e ezért a' regimentet is, a' szokott ezred helyett, katonaezernek, vitézezernek nevezni? Szokás és hely határoz ilyenekben, 's nem kell félnünk, hogy a' seculumot valahol compániának, a' regimentet pedig évezrednek fogjuk érteni; 's ha illy kétes esetek találkoznának, az író' dolga ilyenkor, a' határozó nevet hozzá ragasztani: évszázad, évezred.

A' százszak épen nyomorult. Az szintűgy nem foglalja magában az év' eszméjét, mint a' század nem; de ezen kívül összetétel is, mellynél a' származék mindig alkalmasb; rosszul is hangzik a' hosszú nyílt á-ra a' kettős sziszegő sz; 's végre határozatlan értelmű is: százszak? vagy, az összetétel' szabályánál fogva: száznak szaka, része? Évezred helyett is ezerszak lesz így a' Jahrtausend? Valljuk meg, cifránál cifrább ujitások, mellyekért egy ezerszak után is köszönettel nézend vissza szerzőire az emberiség: mert rajtok azt tanulni, mint nem kell a' nyelvet sületlenségekkel megtömní.

Hazugság, hazudság.

Kevesen különböztetik meg a' két szó' értelmét; pedig azt multhatlanul kell, ha akár logikai szabatosságot, akár a' nyelvszabályok' tiszteletét ohajtjuk. Ság, ség, melléknévhez ragasztva, azon állapotot v. mineműséget fejezi ki elvontan, mellyet a' melléknév azon fő névnek tulajdonít, mire vitetik. 'S így ha hazug mendax, a' hazugság egyéb mint mendacitas nem lehet; 's a' mendacium, vagy is az, mit valaki hazud, hazudság lesz. Az ilyenekre ügyelés nélkül semmi nyelv nem érte el kiképződése' azon

pontját, mellyen a' philosophus vizsgálót is ki bírja elégiteni. 'S már nálunk itt az ideje, hogy miután a' grammaticai formák alkalmasint el vannak intézve, a' szóalkotás' szabályait is ne csak tudjuk, hanem kövessük is.

Képalaku (festői).

A' napokban olvastuk a' bevett festői' (malerisch, pittoresque) értelmében a' képalakút, melly nem egyéb mint kép' alakjával bíró, mint ha mondanám: bildgestaltig; 's birhat valami kép' alakjával, péld. némely ásványok, a' nélkül hogy festői lenne. De amaz nem csak hosszabb, hanem mint összetett szó kevesbbé alkalmas is a' már bevett festőinél. Ezen okból nyomta el a' különben igen jó 's kifejező létalapot (essentia) is a' rövidebb, származtatott, 's azért egyszerűbb 's új összetételekre alkalmasb lényeg szó.

HivatTATik, kéretTETik.

Tartóztat(tat)ik, figyelmeztet(tet)ik.

Az e' nemű hiba felesen követtetik el nem csak a' stans pede in uno firkálók, hanem gondosabb írók által is. Olly nagy a' megszokás' hatalma. A' nyelvszabály úgy tartja, hogy egytagu cselekvő igéhez csak atik, etik járul (néhány kivétel, melly van, nem tartozik ide); 's így: ir-atik, hiv-atik, vág-atik, mond-atik, kér-etik, ver-etik, küld-etik stb, nem irat-tat-ik, hivat-tat-ik, kéret-tet-ik stb. Más az, midőn az egytagu ige közép; ebből előbb mivellettőt (facitivum), tehát cselekvőt, kell alkotni, mert csak ott tétethetik valami, hol valaki tesz, azaz: csak cselekvőből származhatik szenvedő. Így tehát kong, peng-ből leszen mivellettő: kong-at, peng-et, 's már ezekhez, mint több tagu törzsökekhez tatik, tetik szenvedő rag járván, leszen kongat-tatik, penget-tetik; mellyeknek hasonlatosságára sokan hibásan alkotják ama' mivellettő szenvedőket: hivat-tatik, kéret-tetik.

Ellenben, midőn mivellettőből — melly akár at, et, akár tat, tet-tel formáltatott (a' törzsök' mineműségéhez képest), mindig több tagu, p.o. irat, tartóztat, figyelmeztet — szenvedőt akarunk származtatni, azt mindenkor tatik, tetik' hozzá ragasztásával kell tenni, nem pusztai k-el, melly maga valóságos szenvedőt nem képez; leszen tehát a' felhozott két példaigéből: tartóztat-tatik, figyelmeztet-tetik, nem, mint sokan hibásan írnak: tartóztat-ik, figyelmeztet-ik. Kinek pedig e' szabályos forma nem tetszik — a' minthogy, valljuk meg, nem is tetszhetik — se-

gitsen magán a' szenvedő szókötésnek cselekvőre átváltoztatásával, 's írja: őt tartóztatják, őt figyelmeztetik; 's ne sértse az elvet, mellynek feláldozásával szerencsésen elérhetjük azt a' nyelvzavart, mellyért egy időben rettenek az ujtástól, különböztetni nem tudó orthologusaink.

S. F.

Literaturai mozgalmak.

— A' m. tudós társaság' költségein, 's az egyetem' betűivel megjelentek: 1. Természettudományi pályamunkák, kiadja a' m. t. t. Első kötet. n. 8r. öszvesen 160 lap, 48 kr. cp. E' kötet két jeles monographiáját foglalja magában a' magyarországi pokolvárnak, mellynek elseje 100 arany jutalmat nyert az academiától 1835-ben, 's szerzője D. Topperczer Tamás, Csongrád vármegyei tiszt. főorvos; második, mint másod rangú munka, ivenkénti tiszteletdíjt, 's írója D. Csorba József, Somogy vármegyei főorvos. — 2. Eredeti játékszin, kiadja a' m. t. t. Első kötet: Várnász, első pályadíjt nyert szomerujáték Vörösmartytól, második kiadás. 163 l. n. 12r. ára 48 kr. cp. — 3. A' Tudománytár' idei III-d. kötete. Az értekező rész ez úttal kevesbbé változatos, de kitünő becsü 's érdekü minden tekintetben. Foglaltatik benne az országtudomány' fejlődésének története, név szerint, első közlésképen, a' kezdettől Aristotelesig lefolyt időszak, Wargha Istvántól. Következik Jászay Pál acad. l. tagtól az 1625-ki gyarmati nevezetes békekötésnek története, részint új forrásokból. Ezután a' lelkes Hetényitől: a' magyar philosophia' történetírásának alaprajza (száz lapon), mellyre olvasóinkat addig is, míg bővebb ismertetését adnók, figyelmessé tesszük. Okleveles toldalékával rekeszti be a' szerkesztő, Luczenbacher, e' részt, mellyből országunk' egy eddig ismeretlen volt pecsétével ismerkedünk meg, 's ezt rézbe metszve is szemléljük. A' literaturai rész is (D. Balogh Pál' szerkesztése alatt) ez úttal kevesebbé változatos, de fontos tartalmu; 's erről szinte bővebben annak idejében.

October' 1-én vettük a' Tudományos Gyűjtemény' juliusi kötetét. Közli az a' többi közt Fűred' ásványos vizei és a' Balaton' leírását, fordítva Dr. Sigmund' ismeretes monographiájából; 's Littrow' értekezését a' hold' physikai tulajdonságiról. Hogy illy érdekes tárgyak a' magyar olvasókkal is közöltetnek, azt nem lehet nem helyben hagyni, ámbár a' szerkesztőség itt folyoirata' terve ellen cselekedett („E' Tud. Gyűjteményben közöltetnek olly eredeti értekezések“). Azonban inkább illy inconsequentiákat, mint olly

eredeti értekezéseket, millyenekkel a' Tudományos Gyűjtemény' kiadója szokta tartani olvasóit.

Debreczenben jelent meg: Törvénykezési 's tiszti szótár; a' tek. tiszántuli kerületi kir. tábla' helybenhagyásával. n. 8r. borítékba fűzve 24 kr. cp.

— Budán az egy. bet.: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis. Studio et opera Georgii Fejér, bibliothecarii regii. Tomi VIII. vol. VI. supplementare. Ab anno 1301 — 1342. n. 8r. 210 lap. Evvel árultatik 1) Commentarii historici de Bosniae, Serviae ac Bulgariae; tum Valachiae, Moldaviae ac Bessarabiae, cum regno Hungariae nexu, quos scripsit Georgius Pray, historiographus regni, edidit diplomatibus auctos Georgius Fejér, bibliothecarius. 212 l. 2) De peregrinis nominibus magyarorum, avitarum sedum indicis. 100 lap (ez Pesten, Trattner' bet.). A' codex' e' kötete' végső, vagyis 209 és 210-d. lapjain egy, a' szerző' characteristicájához nem kevés adatokat nyújtó jegyzék áll: „Ad codicis dipl. tom: VII. vol. IV. animadvertendum.“ Emlékeznek olvasóink Walthernek, általunk a' második felévi Figyelmező' 64-d. szelétén jelentett „Öszinte feleletére“, melly a' codex' VII-d. kötete' 4-d. darabját rostálgatá. Walthernek majd egy ivnyi, csupa adatokból álló ellenvetéseit a' codex' kiadója megezáfolja — 's hogyan? szavai: „D. Ladislaus Walther omnibus invidiae technis, Codici Hungariae Diplomatico obtrectando, nomen in orbe literario quaerit.“ Már ez csakugyan bizonyít, czafol, 's W. úr' adatainak vélt súlya már most pihe-könnyűségü lett. Erre kiir Pölitznek egy recensiójából huszonhat sort, egészen azon pontossággal, mellyről a' codex ismeretes; t. i. tizenhat hibával vagy eltéréssel — ide nem értvén a' helynek a' maga ügyéhez alkalmazása által okozott változtatásokat. Ezekon kívül az idézett könyv' czime' leírásában is két hiba találtatik, mellyek' egyike szerint Pölit, évkönyvei' e' füzetét még 1337-ben adta volna ki; mi ha nyomtatási hiba is, a' diplomatia fidesnek nem épen legragyonabb biztosítéka. Folytatja: „Criticaster, qui tria diplomata in Tud. Gyűjt. edidit non sine erratis“; itt azon oklevelek értetnek, mellyek W. értekezésében állanak (T. Gy. 1836. IX), de ezeket nem W., hanem Horvát István edidit, 's így az erráták nem a' W.' errátái, 's ezeket nem is a' codex' kiadója, hanem maga W. jegyzette ki még azon kötet' vég lapján, ezt mondván: „Ertekezésemnek távul léte mben történt nyomtatása több hibákat árasztott“ stb. Bár a' codex is illy híven adná errátáit, csakhogy, mint a' Figyelmezőben közölt bíralat mutatja, ezek nem sokkal kevesebbet adnának a' textusnál. „Sed impudentem sciolum insigniter revictum V. in Nemz. Társalkodó, nris 7. et 8.“ Mennyiben czafolja meg W-t a' N. Társ., meg fogják olvasóink W. feleletéből látni, melly már a' szerkesztőség' kezeiben van; de midőn illy nyelvet enged magának a' tiszteletet parancsoló ősz haj, csodáljuk-e a' fiatalok' dülöngéseit, kiknek verét a' fej' hava még nem hűtötte meg?

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHADEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

Második félév.

Pesten, november' 7. 1837.

19. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Encyclopaediai munkák. Tudománytár, 1837-ki második darab' literaturai része, 289. sz. Német literatura. Mathematicai tudományok. Littrow' bevezetése az egyetemes mathematicába (*D. Vállas Antal*), 296. sz. — Literaturai mozgalmak, 301. sz. Kisfaludy-társaság, 303. sz. Előfizetési jelentés, 304. sz.

MAGYAR LITERATURA.

Encyclopaediai munkák.

- 1) *Tudománytár. Közrebocsátja a m. tudós társaság. Új folyam, első év. Első kötet, második füzet. 1837. Budán a m. k. egyetem' betűivel. n. 8r. kömetszetekkel. Értekező rész: 163 — 344 lap; literaturai rész: 129 — 258. (négy illy darab' ára 4 ft. cp).*

Folytatjuk a' literaturai rész' ismertetését; az értekezőt, mint jelentve volt, az évfolyam' befejezéseig függeszttvén fel.

Az előttünk levő füzetet a' rendszeres szellemű Nyíry nyitja meg az 1835-diki külföldi philosophiai literaturával, ismeretes szoros osztályzata szerint. Főkép Németországot mondja előadó a' rendszeres philosophia' kedvelt hazájának; az ide tartozó angol, francia, olasz, hollandi stb., különben is kisebb számu, munkák „nem olly művészi összerakatúak, 's inkább tapasztalati v. gyakorlati dolgozások“ lévén. Nem vizsgáljuk itt, melyik irány lehet ránk nézve gyümölcsözőbb; minden eddigi élnetlenségünk mellett is reményljük, meg fogja azt nemzetünk' még ép természeti érzéke találni: 's philosophiánk az előleges construálás helyett,

az abstractio' útján haladva az élethez vezetend, a' helyett hogy speculativ szomszédainkkal, attól el, levegő nélküli vacuumokba sublimálna. De kövessük ez úttal tisztelt társunkat philosophiai szemlélén.

Azok közt kik a' philosophia' történeteit nyomozták, Plato ismét három magyarázót talált; 's ezek közül Arnold August' munkáját (*Platons Werke einzeln erklart und in ihrem Zusammenhange dargestellt. Berlin, bei Mittler*) ajánlja azon törekedés, melly által a' görög bölcse az újabb philosophiához közelebb hozatik. Brandis a' görög 's római philosophia' történetei' első kötetét adja, mellyről szerettünk volna e' helyt ítéletet hallani, mert ránk nézve még most épen a' kézikönyvek az érdekesbék és szükségesbék. Tholuck, a' híres hálai theolog, a' görög philosophia' befolyását nyomozza a' muhamedánok és zsidók' hittanjára; 's itt név szerint Platónak is nagy hatást tulajdonít, mint kinek tanjai az alexandriai iskolában az Aristoteles' írásaihoz csatolt commentáriusok által mentek át az arabokhoz. A' chinai országos vallás 's az indiai rendszerek' viszonyait a' kijelentett hittanokhoz, Stuh r vizsgálta.

De lelt nyomozókat az új 's legújabb ph. is: Descartes, Spinoza, a' sváb és frank catholicusoké; itt hozatik fel Lermnier' nevezetes munkájának a' múlt század' philosophiájáról, fordítása is, de — mit nagyon kell sajnálnunk — csak címénél fogva; pedig az efféle munkák azok, mellyek illy helyt a' legterjedtebb figyelmet érdemlik; 's a' mi arról a' Tudománytárban, még D. Schedel' szerkesztése alatt közöltetett, egy illy bővebb ismertetést épen nem tesz feleslegessé. Legtöbb dolgozót a' legújabb rendszerek találta: Schelling és Hegel ellen Krug lép fel, ki nem nagy kedveltje az előadónak; ezek és Cousin ellen Marbach, a' hegelianus Rosenkranz ellen Bachmann, 's emez ellen Feuerbach stb. — Betürendü munka, 's ez is különösen az aestheticát tárgyazó, ez évben egy említetik: Je itteles-é (aesthetisches Lexicon. Erster Bd. Wien b. Gerold — ez óta már a' második is). Teljesség, világosság 's rövidség annak főbb vonatai; de a' fogalmak nem mindig eléggé határozottak, 's az egészen nem terjed el azon egy állandó philosophiai elv, melly az egyes tárgyakban is kitetszenék. A' Lannoy által dolgozott hangásztudományi czikkelyek legjelesbeknek mondatnak.

A' gyűjtemények közül legnevezetesebb ez évből Hegel' munkáinak folytatása, u. m. a' X-d. kötet' első osztálya: aestheticai leczkék, kiadó Hotho; 's vegyes iratok' 2-d. kötete, bírálatok, vita, levelek 's az angol reformbillről észrevételek, kiadók Forster és Baumann. (Berlin, Dunkel és Humblot).

Rendszeres munkát a' német philosophusok ez évben nem mutattak fel, hacsak Troxler' leczkéi nem számíthatnak ide, mellyek fellett a' critica végkép eltörli a' pálczát. Ellenben egyes részeknek 's philosophiai tanoknak ismét sok dolgozó jutott. Az itt felhozottak közül Weisse' metaphysicáját (Grundzüge der Metaphysik; Hamburg, b. Perthes) emeljük ki, melly Schelling és Hegel' különbözéseit állítja elő; és Fischer Fridrik' lélektanját (Die Naturlehre der Seele f. Gebildete, 4-d. füzet, Bázél, Schweighauser; az 1 — 3 füzet. 1834), világosságánál 's köz értelmességénél fogva, melly mély nyomozással mondatik párosítva.

A' gyakorlati (azaz cselekedeteinkre irányzott) philosophia' mezején, mellyet elő-

adó erkölcsire és jogira oszt, két munka jelent meg; az első: Von der Freyheit des Willens, und dem Entwicklungsgesetze des Menschen; von J. Carl Passavant (Frankfurt a. M. b. Brönnert), az akarat' szabadságát, fogalmára nézve bőven 's figyelemre méltólag adja elő; rövidebben az ezt tagadó tanokat, 's az akarat' szabadságának külső valóságát a' státusokban és világ' történetiben. Elmellőzvé a' philosophiai aestheticára kijötteket, mellyek — úgy látszik az előadó' érintéseiből — nem voltak elődeiknél szerencsésbék a' szépnek meghatározásában; nem lehet sajnálkozás nélkül érdekelni, melly kár, hogy előadó, a' német speculatiók' szeretetétől ragadtatva, a' francia literatura' ez évi ide néző termékeit (Balzac' Études philosophiques-jai hibásan vannak ide sorozva) csak címöknél fogva hordja fel. Ember, erkölcs, jog, természet, társas viszonyok a' francia philosophusok' tárgyai: azok, nem lehet, hogy a' legélénkebben ne érdekeljenek minden egészséges elmét. De előadó szerint „a' többi europai nemzetek a' német philosophiának csak árnyához közelítenek.“ A' kifejezés nem szabatos. Minek vére és húsa van, nem közelít árnyékhoz, hanem annak van árnyéka; 's ez aligha nem a' német philosophia, melly, elhagyván a' Kant által neki kiszabott utat, ugyan sokat bolyong az árnyak' birodalmában *). Az angol 's hollandi, felhozott néhány könyvek közül a' Broughamét (natural theology) már is-

*) Beneke (Kant und die philosophische Aufgabe unserer Zeit. Berlin, 1832, 8. 83—4.1.) az újabb német úgy nevezett philosophusokhoz, kik azt követelik, hogy Kant' utódai, követői, így szól: „Kant minden lapon azt tanítja, hogy csak a' tapasztalás' alapján nyerhetni való ismeretet, a' valónak, levőnek ismeretét; 's ti a' tapasztalásból merített ismeretet megvetőleg a' háttérbe szorítjátok, azon hű képzelődéstől elfogulva, hogy álmodott szerkesztéseitekben (constructio) sokkal magasb ismeretet bírtok. Kant mindenkör oda tér vissza, hogy csupa fogalmakból semmi létezőnek ismerete nem lehetséges, minden speculatio pusztá agyszüleményre vezet, az érzéken tül nekünk embereknek soha szemlélés vagy megfogás' tárgyává nem lehet, általunk nem tudathatik, hanem csak erkölcsi hittel vétethetik fel; 's ti az érzékentül iránt való hitet mosolyog-

merik némileg olvasóink; a' „Philosophy of manufactures“ pedig, ha Babbage' munkája, újabb kiadásban, mint gyanítjuk, úgy nem az alkalmazott philosophia' cikkelye alá sorozható. A' hollandiak közt van Bakker' munkája, mely a' német rendszereket ismerteti és bírálja Kanttól Hegelig. A' könyv az utrechti tudós társaságtól jutalmat nyert. — Igen ohajtható, hogy jeles tudósunk' példáját, más osztálybeli barátink is követvén, illy összefüggő átnévezéseket nyerjünk más tudományok' időnkénti haladásairól is, a' külső nemzeteknél.

Nyíry' közlését critikai vázlatok követik a' külf. literatura' legújabb 's kitünőbb termékeiről. A' történetírás' osztályából először is „Raumer Beitrage zur neuern Geschichte aus dem brittischen Museum und Reichsarchive“ czímű nevezetes munkája' első részével ismerkedünk meg, mely Erzsébet és Stuart Mária' kérdését világosítja fel,

az elsőnek kedvezőleg, a' két királyné' levelezései, egyezkedései, úgy diplomatikai és törvényszéki irományok' nyomán. Következnek: Roussilon grófság' történetei, perpignani könyvtárnok Henri által; ezen, a' Pyrenék' tövében fekvő, jelenleg francia tartományt növény- és ásványországa, romai régiségei, és Spanyol- 's Franciaország közötti fekvésénél fogva, viszontagságai is érdekessé teszik. Többi közt följegyzé a' szerző; hogy a' cigányokról — kik sokáig a' Spanyolországból kiűzött mórók' maradékainak is tartattak — oklevelesen bebizonyított, hogy egyiptomi menekvők' utódai, kik Mahommed' követői által elfoglalt tartományokból, hitők' megtarthatása végett költözvén ki, 1447. júniusban egy gróffal Barcellónába mentek be, 's onnan elszéledtek egész Spanyolországban, gitano, gypsie, név alatt. Az a' kép, melyet a' szerző rólok ad, tökéletes arczképe mai magyarországi

játok, mint a' szellem' kiskoru kiképződéséhez tartozót, 's egész philosophiátok, eleitől végig, az érzékentulinak, melyet belső valóságánál fogva megismerhetni állítatok, észképével, 's így ugyanazon speculációkkal foglalatlos, melyeket Kant örökké száműzni kívánt a' philosophiából, mint a' mik az emberi szellemnek mindenkorra elérhetlenek lesznek. 'S ezektől eltérítvén olvasóit Kant, mint Socrates 's ennek iskolája, az erkölcsit teszi az egyetemes philosophia' középpontjává; midőn ti az erkölcsit annyira hátra toljátok, hogy teljes joggal kételkedhetni: lehet-e azt, a' legvétkesebb következetlenség nélkül, philosophiai rendszereitek' szerkesztéseibe bevinni. — Ugyan az, alább (85 — 6. l.) a' mostani német philosophusok' elbizottságát 's más nemzetekre kevély tekintésöket illetőleg, mely utóbbtól Nyíryt sem lehet egészen fölmenteni, így szól: „Hogy más népeknél a' philosophia nem csupa lángész-röpkedésekben fejlődik; hogy nálók a' philosophiai rendszerek nem úgy jönnek 's mennek mint a' tündérlámpa' képei: nem szellemi élet' hiányának kell tulajdonítani, hanem annak, hogy e' népek túl vannak a' philosophiai megismerés' csecsemőkorán, melyben mi németek még el vagyunk fogulva. Miként a' természeti tudományokban nem szüntelenül, 's nem minden éleselmű gondolkodó —, hanem csak lassanként, időről időre, 's kevesek által nyitvat-

nak új pályák, mutattatnak ki addig sejtetlen maradt alaperők, világítatnak meg új problémák 's feloldások, 's akkor is csak szoros összefüggésben az addig észrevettel, tapasztalattal; miként a' legtöbb nyomozó elme' munkássága csendes, és szerényen az egyesnek vizsgálatában nyilatkozik: úgy vannak a' philosophiával azon népek, melyek a' scholasticismust immár lerázták. Igaz, a' philosophia nálók lassan jut létre de jut még is, azalatt hogy nálunk, minden munkálkodási hév és feszengés mellett is, az utolsó négy évtizedben, úgy igazán, még semmi sem létesült. Nálunk is be fog az következni, mi sem vonhatjuk ki magunkat a' miveltség' általános haladásából... 's hogy ez későbbben lesz, ne csodáljuk. Mi németek, ha sokban a' legderekabbak vagyunk is, elsőik sehol sem voltunk a' tudomány, művészet 's társas élet' munkáiban. — Korán volna a' Figyelmezőnek a' legújabb kor' philosophiai iskolái közt, melyek hazánkba is átszivárogtak már, felekezethez állani, mert közönségünk előtt a' tárgyak nem voltak még eléggé megvitatva; 's így noha a' szerkesztőség, részéről, még nem talált okot, elveiben, a' Kantéitól elállani, nem zárta 's nem is fogja elzárni lapjait a' Hegel itt amott már feltűnt követőtől; mindazáltal ohajtja, hogy a' tudomány' baráti igen vigyázva válaszszanak pártot: mit a' magyarnak, eddig alkalmasint ép természeti érzékétől várni, joggal lehet.

ezigányainknak is. Roux-Ferrand folytatja az európai polgárisodás' haladásait fejtető munkáját (*Histoire des progrès de la civilisation en Europe, depuis l'ère chrétienne jusqu' au XIX. siècle.* Paris, Hachette, 1836. 3-d. db); a' jelen kötet a' 9—11 századot foglalja magában. Akár a' tárgy' gazdaságát, sokoldalúságát, annak érdekét — mert mi lehet az ember előtt érdekesh, mint az emberiség' belső haladása — akár a' szerző' éles és elfogulatlan ítéletét 's előadása' kellemét tekintjük, köz figyelemre méltó munka, 's jobb könyvtárban nem hiázhatik. „Kitárja szemünk előtt — így szól az ismertetés — a' középkor' barbár kicsapongásait és tündöklő jeleneit, lovagi ere nyeit. Helyesen mutatja ki a' feudalismus szülte számtalan visszaéléseket és rosszakat; az asszonyok' sorsát ellenben némileg jobbultnak találja e' korszak' chaosának közepette. Itt a' haladás ritkán mutatkozik általánosan, 's menetelét követni bajos; az emberi elme egy lépést hátrál 's kettőt halad, sőt gyakran többet hátrál semmint halad; a' középkor' nagy részében a' romai birodalomra rohant rendezetlen, tapasztalatlan vad erők különböző értelemben munkálnak, 's kicsinyenként egészen lerontják azt az épületet, mely tíz évszáz' fáradozásának és erőlködésének szüleménye volt. Együtt létez(ik), 's egymásba ütközik minden elem, minden erőlködés; az ó kor és a' mai idők; a' rabszolgaság és a' szolgaság; a' romai municipiumok és a' barbár seregek; a' vezérek, királyok, consulok és, püspökök; a' kard, vesszőcsomó, kir. pálcza, és kereszt; a' romai jog és a' német jog; az éjszaki nyelvek' darabos dalai 's a' délszak' melodiás hangjai, szóval: minden idea, minden népfaj mozog, a' nélkül hogy viszonyos rend volna eszközölhető. Megvizsgálja a' szerző e' három évszáz' philosophiáját és tudományok' állapotját; értekezik a' középkori festészet, szobrászat és építésről, mely szépművészetek még ma is tündöklő fényt vetnek korokra vissza; továbbá a' természeti tudományokról, melyek vagy nyereség' kedvéért, vagy a' nemesebb és nem kevesebb hatalmas tudásvágyból műveltetve, szinte nem szüntek meg, habár durva hibák és babonás balítéletekkel vegyülten, előre haladni; végre a' földművelés és iparról, melyeknek polgárosító (polgárisító) erejét

csak hamar elnyomá a' feudális szellem, azon gyalázatos erőjog, mely becsúszván a' társaságba, annyira elhatalmazott, hogy a' középkor' intézeteinek, vagy legalább tetteinek, egyedüli alapjárá lenne. Így vezet bennünket a' szerző egészen a' keresztes háborúkig, melyek a' következő kötet' tárgyát fogják tenni, azon keresztes háborúkig, melyek, valamint Pandora' szelenczéje, számtalan jót és rosszat árasztottak a' keresztyén Európára és a' muzulman Ázsiára.“

(Vége a' jövő számban).

N É M E T L I T E R A T U R A.

Mathematicai tudományok.

- 1) *Kurze Anleitung zur gesammten Mathematik, von J. J. v. Littrow. Mit drey Kupfertafeln. Wien, Carl Gerold, 1838. XXIV és 384. l. 16rétb.*

(Vége.)

Legyen itt szabad nekem egy kérdést megpendítenem, melynek helyes vagy helytelen megfejtésétől több függ, mint örömezt hinnők. Sokan t. i. azt kérdik: valjon kenyértudomány-e a' mathesis? Ezt pedig olly hangon kérdik, mint ha állítólag felelni nem is lehetne. Minek előtte azonban egyenesen felelnék, én viszont azt kérdem: valjon kenyértudomány-e a' törvény-, az orvostudomány, stb? mert meg lehet, hogya' jog és orvostudományokat a' leg szebb előmenetellel tanultuk, 's még is inségben sinlődünk úgy, mint ha kenyé tudományokat nem is tanultunk volna. 'S ha ezen, napjainkban nem igen ritka tünetmény' okát keressük, könnyen átlátjuk, miképen mások közt a' censurához 's promotióhoz bizodalomnak is kell járúlnia, olly bizodalomnak, hogy ismereteink embertársainknak hasznosak lehetnek. A' ha szon tehát az, mi ismereteinket kenyértudományok' rangjára emeli, ha csak ugyan fölemelés az, mi az istent bennünk a' test', és anyag' szolgájává teszi. Így lévén a' dolog, 's azon fogalomból indulván, mi szerint a' jog- 's orvostudományok jogi vagy testi sérelmeinket ismét helyre hozzák, a' mathesis ellenben nem csak értelmi fejlődésünknek, hanem anyagi jólétiünknek is leghatalmasabb előmozdítója — bátran mondom, hogy a' mathesis a' kenyértudományok' királynéja. Kérem az olvasót, tekintsen egy kissé Angliára, az Egyesült Státusokra, Francia-, Németországra stb. — Igen, igen! de nálunk ez máskép van. Megvallom, ez

nálunk kevesse másképp van, de épen azért van ez másképp, mert fogalmunk a' mathesis' hasznáról még igen tökéletlen, mert nekünk, midőn alkalmazásról van szó, csak az úgy nevezett „inzsellér“ jut eszünkbe, az inzsellér, ki a' tens úr' öregbítésével néha egy fokon 's rangon áll! De minél többen tanuljuk ezen isteni tudományt, annál világosabban látjuk, hogy az nem csak fölmérésekre való, hanem kiszámolható munkák' 's erőművek előállítására is, mi által az emberi nem, melly jelenleg szaporodása miatt szüntelen baromi munkára van kárhoztatva, időt nyer jobb részének kiképezésére is. 'S ha valamiről igaz, mit Hazlitt általában mondott, az leginkább a' mathesisre illik illy módon: minél több mathematicus ismereteink vannak, annál többet tehetünk; minél inkább alkalmazzuk azokat, annál több kényelmünk van. Minekelőtte elhagynám e' tárgyat, érintenem kell még, miképen a' jog- 's orvosi tudományok' gyakorlására oklevél szükséges, míg a' mathesist mindenki, ha csak tisztí mérnök nem akar lenni, szabadon alkalmazhatja, ott is, hol legkevésbé hinnők, mert a' földművelés' legegyszerűbb munkáitól a' művészet' legfelsőbb polczáig nincs helyzet, mellyben alkalmazása ne gyümölcsözőne. Ezt azoknak, kik nálunk még mindig kérdik: vajon kenyértudomány-e a' mathesis?

L. továbbá azt mondja, hogy a' tudománynak mellék ösvényei is vannak, 's hogy ő azokat kereste. Ez némi felvilágosítást kíván. A' közönséges előadásmód az országút, nem mint ha kényelmesebb volna, hanem mivel századok óta máson nem indultunk. Ezen még mindig a' feltalálás' bélyege látható. A' tudomány tulajdonképen végetlen birtok; közép-pontját ama' kevés fogalom képzi, melly magában világos lévén, lehozást senem enged, senem kíván. Innen minden lehető irányban vég nélkül haladunk, néha igen termékeny s ma is már alkalmazható, de néha alkalmazást csak a' jövődőtől váró tételeken keresztül. Minden tétel nem csak az előtte 's utána levővel van összefüggésben, hanem a' mellette levőkkel is; 's így lehet az egyik irányból a' másikba kitérni, így csak a' legtermékenyebb vidékeket beutazni. 'S ez az, mit L. tett, mit első tanításra szolgáló könyvet írónak tennie kell, ha nem akar iskolai könyveink' eredeti 's örökös bünébe esni 's

a' tanulókat e' gyönyörű tudománytól örökre elidegeníteni. Tapasztalásból tudom, hogy tanulóink' legnagyobb része, midőn az iskolából, hol valamit „de motu“, az opticából 's astronomiából hallottak, kilépnek, nem csak olly tudatlanok, mint az előtt, hanem e' felett illyen vizsgálatok iránt még idegenséget is mutatnak, mint kik azoknak szárazságát, ürességét, sőt si diis placet, alaptalanságát is eléggé tapasztalák. Így jár, ki postacsizmában tánczolni tanul, és, hogy többet ne mondjak, a' medvét veszi előpéldányúl.

L. mestersége abban áll, hogy azt, minek hasznát a' tudományban ma alig, vagy csak igen ritkán vesszük, egyenesen kihagyja. Így ki vannak hagyva a' négyyszög, 's köhgyökér' hagyományos kivonásai, mint a' mellyek, ámbár az életben 's tudományban nélkülök igen is jól ellehetünk, a' mindennapi compendiumokat nehézségök miatt a' tanuló ifjuság előtt ellenállhatlan undor' tárgyává teszik. Így ki van hagyva a' logaritmuskok' hagyományos lehozása is, mint a' melly az utat elzárja inkább, mint egyengeti; a' terjedésmérés' legnagyobb része általános nézetek alá hozatott, minél fogva amaz ezer meg ezer egymástól független tétel, melly a' legjobb emlékezetet 's szorgalmat is fárasztja, egymásnak alá rendeltetett; — egy szóval azon volt L., hogy minél általánosabb lehozásokat közöljön, mint a' mellyektől egyes esetekre biztos 's könnyű az átmenet; azon volt, hogy minden szükséges lehozásnak csak egyszer engedjen helyet, holott más munkákban, 's pedig kezdőknek irottakban is, számtalanszor ugyanazon helyre, vagy is tételre vezettetünk, időnk' béketűrésünk' és szorgalmunk' megtéríthetetlen kárával.

L. rendszere ez. A' bevezetés után, melly a' törtek' munkáit foglalja magában, következnek huszonöt czikkelyben egymásután e' tárgyak: Egyszerű munkák közönséges számjegyekkel (I. cz.); munkák hatványokkal (II. cz.); egyenletek' alakváltoztatásai (III. cz.); egyarányok (IV. cz.); a' binomium' kifejlesztése (V. cz.); logaritmuskok (VI. cz.); egyenletek' megfejtése (VII. cz.); sorok (VIII. cz.); a' terjedésmérés' alaptételei (IX. cz.); a' háromszög' legnevezetesebb tulajdonságai (X. cz.); a' háromszögméreti függ-

vények' kifejlesztése (XI. cz.); a' háromszögmérési függvények' kiszámítása (XII. cz.); külzelékvetés (XIII. cz.); egészítményvetés (XIV. cz.); lapos háromszögmérés (XV. cz.); sokszögek (XVI. cz.); gyakorlati terjedségmérés (XVII. cz.); egyenes és görbe vonalak (XVIII. cz.); legegyszerűbb testek (XIX. cz.); tekeháromszögmérés (XX. cz.); görbék' érintői 's görbület körei (XXI. cz.); görbék' egyenesítése (XXII. cz.); görbék' négyszögítése (XXIII. cz.); felületek' lapítása (XXIV. cz.); testek' köbítése (XXV. cz.).

A' tartalomból kitetszik az anyag' bősége. Tagadhatatlan, hogy L. ezen rendszere által, örök hálát 's dicsőséget érdemel, mint iskolai reformatiónk' legelső 's egyik leghatalmasabb izgatója: mind a' mellett rendszerének mást, véleményem szerint, jobbat bátorodom ellene állítani, mint ki e' pályán, oktatásom' 's több évi gondolkodásom' következtében, magam is némileg hon vagyok.

Mindenek előtt a' mennyi', mint külső 's belső jelenetek' járulmányának, értelemhatározása után, két viszonyt kell szem előtt tartanunk; azt, mellynél fogva csupán a' mennyik' különbözését, és azt, melly által ezen különbözések' arányát is vesszük figyelembe. Az első nézet tiszta combinatói munkákat szül, az utolsó mennyiségbelieket; 's amazoknak előre kell bocsátatniok, mert mindjárt az első mennyiségbeli munkáknak támaszul szolgálnak. Így például, midőn azt mondjuk: az összet ugyan az, akármely rendben adjuk egybe a' részeket, helyváltoztatási fogalmakat teszünk fel, stb. Továbbá a' mennyik általánosak vagy különösek; állandók vagy változók. Így támadnak a' következő mennyiségbeli munkák: A) Általánosak; α) állandó és változó mennyikre nézve egyiránt, mennyiben a' változás figyelembe nem vétetik; β) változó, mint változó, mennyikkel; B) különösek, 's minthogy különös mennyik csak állandók lehetnek, tehát különös állandó mennyikkel. Ennél fogva e' következő munkákra vezettetünk: Egybeadásra, mellynek különös esetei a' szorzás 's emelés; levonásra, 's aztán különösen osztásra, 's gyökérkivonásra, általános állandó 's változó mennyikkel egyiránt; végre külzelésre és egészítésre, mint a' melly munkák' tárgya a' mennyik' változása.

Ezt előre bocsátván azt mondom, hogy az

egyenletek' változtatását, és az egyarányokat, mint az osztás' törvényei' közvetlen eredményeit kell tekinteni; valamint az is világos, miképen a' logaritmikusok tulajdonképen hatványjegyek lévén, a' hatványok' tanítmányaihoz tartoznak. A' binomium' 's a' logaritmusi sorok' kifejlesztése legjobban a' külzelékvetésnek vetetnék alája, 's így a' háromszögmérési függvények' kifejlesztése is. A' háromszögmérési függvényeket pedig ezen alakban:

$$\sin x = \frac{e^{x\sqrt{-1}} - e^{-x\sqrt{-1}}}{2\sqrt{-1}},$$

$$\cos x = \frac{e^{x\sqrt{-1}} + e^{-x\sqrt{-1}}}{2},$$

mint igen nevezetes tulajdonságokkal bíró függvényeket eleinte is mindjárt a' külzelés és egészítés' szabályainál fogva vizsgálhatni. Terjedségmérési jelentésök alább adatnák a' geometriában, valamint más illyforma

$$\frac{dy}{dx} = a; \quad \frac{ds}{dx} = \sqrt{1 + \frac{dy^2}{dx^2}} \text{ ----}$$

függvényekéi is. — De legjobb volna ebbeli nézeteimet munkában testesülve bocsátani közre, miről hazánk' legjelesebb tudósaival értekeztem is már, 's minek létre hozatala csak a' publicum' részvételétől fog függeni. Sajnálkozva veszem észre, miképen publicumunk megfoghatlan hidegséggel viseltetik a' legszebb tudományok iránt, míg más részről ravasz ellenségeink mind untalan azt kérdik: mért nem irtok munkákat, mért vesztegetitek véretekét újságczikkelyekre? Valóban mondom nektek: adjatok csak támaszpontot, 's ki emeljük mi e' szép hazát a' tudatlanság' és lomhaság' százados sarából.

L. az analogiát és inductiót a' mennyiség-tudományba is behozza, a' szoros observantia' emberei' daczára. Ne hidd azonban, jámbor olvasó, hogy ez a' mi közönséges analogiánk és inductiónk, 's valahol ezen utóbbiakat L. behozni akarja, mint a' binomium' kifejlesztésében, komoly feddést érdemel. A' mennyiség-tudományi analogia ez. Megmutatjuk, hogy bizonyos nagyságok némely értékekre 's eredésmódjokra nézve épen egyenlők, 's ebből általános egyenlőségöket következtetjük. Így határozzuk meg a' sorok' összet — 's általános tagalakjaikat a' binomium' összevőinél fogva. Inductiónk pedig ez. Megmu-

mutatjuk, hogy, ha valamely tétel valamely esetben való, valónak kell lenni a' reá következő legközelebbi esetben is, 's ezt a' dolog természetéből, megmutatjuk azután, hogy a' tétel az első, második, harmadik... esetben való; való lesz az tehát a' negyedikben is, tehát az ötödikben is stb., 's így általában. Miképen ezen megmutatásmódok, nem mondom hihetőséget, mint a' közönséges analogia 's inductio, hanem bizonyosságot szülnek, magában világos.

Ámbár L. fő törekvése az volt: világosságot rövidséggel párosítani, 's ámbár ezen munkájában kevesebb a' homályos hely, mint egyéb dolgozataiban; mindazonáltal lesznek olvasói között, kik sok helyt több világosságot 's kevesebb rövidséget ohajtandnak. A' munka textuskönyvnek kétségbe hozhatlan elsőséggel bír. Addig is tehát, míg az vagy iskolákban bevétetik, vagy a' privátdocensek' szintolly hasznos mint ohajtható osztálya nálunk is valahára lábra kap, feltéven hogy ezt vennék vezérkönyvvül: vagy végre míg világosabbak, rendszeresbek, egy szóval jobbak iratandnak — addig is mívelt olvasóm, saját hasznodra kérlek, ne sajnáld azt a' kevés fáradságot, mi be egy illy kis munka' tanulása kerül; ha első olvasáskor nem érted, olvasd ismét, és ismét, mert saját tapasztalásomból tudom, melly gazdagon jutalmaztatik itt az állandóság 's hűség; mindenen felett pedig szoktasd magadat minden lehozás', minden példa' kidolgozására, mi az érthetőséget elősegíti, gyenge erődöt növeszti, erősíti, hogy így elkészülten beléphess a' természet' papjai' sorába, a' nagy istenné' csodáit élted' végéig kimondhatlan örömmel bámulandó.

D. Vallas Antal.

Literaturai mozgalmak:

— Pesten, Trattnernél, ma jelent meg (nov. 2.) a' 'Tudományos Gyűjtemény' augusztusi kötete, 's benne többi közt Gorove László' értekezésének a' bánági bolgárok' hajdani 's mostani állapotokról, kezdete, 's Podhradeckytől a' trenchényi főispányok' sora. A' különféle közt hír adatik a' somogyi gazdasági társaságról.

Ugyan annál jelentek meg: Népszerűleg tanító magyar nyelvész, mellyet a' tótajakú ifjuság' elemi és sikeres oktatása végett közre bocsátott Melczer Lajos, a' gyarmati evang. nemz.

oskolának rendsz. prof. 8r. 136. lap. — Az igaz hazafiúság' alapvonalai a' jelenkor' szükségéhez alkalmaztatva, egy hazafitól n. 8r. 200. l. füzve 45 kr. — Magyarok' története, deák 's honi nyelven előadva. Első kötet: a' nemzet' eredetétől fogva a' mohácsi veszedelemig 8r. 92 l. Második k. a' mohácsi veszedelemtől fogva a' mostani időkig. Kiadta Schirckhuber Mór. 88 l.

Beimelnél: Európának mostani megrendült vallási, politicalai és polgári állapotjáról. Raedlinger után magyarosítá egy nemés nemzetét híven tisztelő és szerető honfi. (Évszám nélkül a' czímen. n. 8r. XXVIII és 595 lap. füzve 2 ft). Ugyan annál a' deákmagyar szótár' első, 's az Egyházi Tá' tizedik kötete; valamint: Tanítás' alaptudománya. Irta Sasku Károly. 8r. 38 l.

Budán a' m. kir. egyetem' bet. Kisfaludy Sándor' munkái. Nyolczadik köt. Regék a' magyar előidőből, utolsó kötet (A' somlai vérszűret; Esegvár; Balassa Bálint). Pesten, Heckenast Gusztáv' tulajdona. 16r. 346 l. füzve 2 fr. (A' Heckenast' kiadásának rende: 1 és 2-d. köt. Himfy; 3. és 4-d. k. Regék: Doboz Mihály és hitvese. Kemend. Döbrente. A' megboszult hitszegő. 5-d. k. A' szentmihályhegyi remete. Miezbán. Szigliget. Frangyepán Erzsébet. 6-d. k. Csobáncz. Tátika. Somló. 7-d. k. Gyula' szerelme).

Kassáról érkezett: A' magánosság' egyszerű virágai. Összeszedve Bánati Katalintól. Két szakszban: 12r. 192 l.

Debreczenből: Beregszászi Pál, a' szabad kézzel való rajzolásnak kezdete. Második meg bővített kiadás. 4r. füzve 1 ft. 15 kr.

Erdélyből: Hegedüs [Sámuel] poetai próbái. Első kötet, 249 l., második, 273 l. Kolozsvárt, Barra Gábor' tulajdona. 12r.

— Pesten Trattnernél: Prosa versuum, de generibus et declinatione nominum, nec non de praeteritis ac supinis verborum, in grammaticae classe II. Regni Hungariae tradi solitorum; una cum subiectis vocabulorum hung. et germ. idiomate significatibus. Edidit Jos. Csery. 8r. 120 l.

— Supplementum ad compendium corporis iuris canonici. Auctore J. B. Bajzik, metr. eccl. colloc. praeposito maiori stb. 8r. 100 l.

— Jövő 1838. évre két almanach hirdettetik, az Emlény és Hajnal. Amannak dolgozói közt b. Eötvös József, Erdélyi, Fáy András, Gaal J., Jósika Miklós, Kisfaludy Sándor, Kölcsey és Tóth Lőrincz fordulnak elő, mint a' könyv' beszállásának valószínű biztosítói.

KISFALUDY-TÁRSASÁG.

I. A' Kisfaludy-társaság által f. e. február' 9-én kitűzött tárgyakra, úgy mint:

a) Mi befolyása van a' drámai literatúrának a' nemzet' erkölcsi életére 's miért nálunk magyaroknál olly kevés eddig az eredeti drámai munka?

b) Készítessek ballada, melynek tárgya a' száműzetett Béla herceg' (utóbb I. Béla név alatt magyar király') párviadala a' pomeraniai herczeggel Lengyelországban, minek következtetésében Micislav lengyel király' leányát 's Pomerania' egy részét nyere jutalmul; 's melynek körülményei a' historiából tudva vannak. —

folyo' évi october' végéig, mint határidőig, következő pályairatok érkeztek Fáy András igazgatóhoz:

Az elsőre kettő, jelszavaik: 1) Ittigazság ül a' thronuson. Árpád' ébredése.

2) The genius of my country shall arise.

A' másodikra tizenegy, következő jelszavakkal:

1) Nem tudjátok-e, hogy a' pályafutók mindnyájan futnak ugyan, de csak egy veszi el a' jutalmat? úgy fussatok, hogy elvegyétek" 1. Kor. 9. 24:

2) Urak...

Magyar vagyok, és nemes.

Somló.

3) A' bölcs tudja minő fáradozásba kerül;

A' művészi tökély, gög szemmel nem szok itélni.

Kisfaludy Károly.

4) A' mi halandó volt a' hősnő: sirba rogyott bár,

Élni 's teremtni tudott szelleme, oszlani nem.

5) Győzzön a' mi jobb.

6) Der Held besteht Gefahren.

Schiller.

7) Csak az nagy, a' kit ön erő vezet

'S ha tette kel ki, másra nem szorul.

8) Heilig achten wir die Geister

Aber Nahmen sind uns Dunst;

Würdig ehren wir die Meister,

Aber frei ist uns die Kunst.

Uhland.

9) A' töttet föl kell érne szavakkal.

10) Neked élni kell ó hon!

11) Önnézés! te vagy a' diadalmas' bére, nem a' díj.

A' neveket rejtő pecsétetes levelkék, az igazgató 's tagok által lepecsételve, Fáy András igazgatónál őriztetnek, a' pályamunkák megvizsgálása pedig, név szerint az értekezésekre: Bártfay László, Fáy András és báró Jósika Miklós—; a' balladáké pedig Bajza József, gróf Desseffy Aurél, Schedel Ferencz, Szenvey József és Vörösmarty Mihály tagokra bízott. A' pályázás' sikere jövő évi febr 6-án, mint Kisfaludy Károly' születése' napján, a' társaság' köz gyűlésében fog hírl' adatni.

II. Szalay László hites ügyvéd 's m. academiai l. t. és segédjegyző a' társaság' tagjává választott.

Pesten, november' 5-d. 1837.

Fáy András,
igazgató.

Tóth Lőrincz,
jegyző.

Jelentjük előlegesen, hogy az Athenaeum és Figyelmező, mostani alakjában, a' jövő évre is folytattatni fog. Félévi ára, mint jelenleg:

nyomtató papiroson helyben 5 ft, postán 5 ft. 48 kr.

velinen — — 7 ft. — 7 ft. 48 kr.

Helybeliek évnegyedenként is válhatnak példányt.

Kérjük tisztelt olvasóinkat, ne terheltessenek rendeléseiket minél előbb megtenni, hogy a' küldözésben hátramaradás ne történjék; egyúttal vagy a' már meglévő ujságboríték, vagy a' hibátlanul és olvashatólag írt czimzet' beküldését kérjük.

Előfizethetni Pesten, a' kiadó-hivatalban, a' hatvani utcában, 594 szám alatt; Bécsben, Barkasy Imre udvari ágens úrnál, Strobelgasse, 866 sz., végre minden kir. postahivataloknál, melyeknek, mint eddig, minden nyolczadik példánnyal kedveskedünk.

Jelen félévi teljes példányokkal is szolgálhatunk.

Pesten, nov. 3-án. 1837.

Az Athenaeum' 's Figyelmező' szerkesztősége.

Nyomatik Budán. a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

Második félév.

Pesten, november' 14. 1837.

20. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Szépliteratura. Emlény, zsebkönyv 1838-ra (D. Scheder F.), 305. sz. Encyclopaediai munkák. Tudománýtár, 1837-ki második darab' literaturai része (vége), 311. sz. — Francia literatura. Történet-, emlékirás. Lafayette' mémoirjai (Kazinczy Gábor), 316. sz. Német literatura. Földírás. Ritter' Ázsiája, 317. sz. — Névbitórlás és nyilatkozás (Bajza és Holló), 319. sz.

MAGYAR LITERATURA.

Szépliteratura.

- 5) Emlény. Karácsoni, új esztendei és névnapj ajándék. 1838. Második év. 5 aczétra metszett képpel. Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv. n. 12r. 188. l. (Budán, az egyetem' bet.). Selyemkötésben 3 ft. 40 kr. ep.

A' dolgozatok' sorát Kölcsey nyitja meg „A' karpáti kincstár“ czimű elbeszéléssel. E' darab azok közé tartozik, melyeket előke-lőleg pszichologiai beszélyeknek nevezhetni, mert itt a' történet nem annyira magáért mon-datik el, 's azon hatásért, melyre a' törté-netek számítvák; hanem inkább hogy alkal-múl szolgáljon a' költőnek számos, lelket és életet tárgyazó elméletei, nézetei, észrevé-teleinek concrete előadására. Nem mint ha az elbeszélőnek nem mindenkor volna tiszte alakjai' gondolatait, tetteit, egész belső nem csak, de külső életüket is, a' mennyiben t. i. ez tettekben nyilatkozik, lélektudományilag előállítani, szöni, motiválni: hanem mert itt az elbeszélőt minduntalan a' philosophus ma-gyarázó váltja fel, 's a' történet maga is sok-kal inkább csak belső, vagyis, szenvedel-mek' története, mint tetteké. Erdőhegyi,

egy jeles műveltségű és szívű fiatal ember, de magába sülyedő szenvedelmes lélek, sze-reti Nellit, a' kézsmárki bíró' bájos leányát. A' meleg, de indulat nélküli leány szívesen látja, apja becsüli, szereti, anyjának semmi kifogása, csak — hogy nem gazdag. 'S ezen okból a' leány másnak jegyeztetik el. Másfe-lül Erdőhegyi látván, hogy a' kedves' szülei ohajtásira nem hajtanak, maga visszavonúl, magában emésztődik, 's egy karpáti rándulat' alkalmával, az azon hegyekben rejtett kin-csekről szóló regékkel ismerkedvén meg, esze' sugallása ellen is, prédája lesz lelke a' kincs' ahításának, általa a' babonának, 's midőn azon férfiú által, kit a' tudatlan nép, botorul, varázslónak vélt, felvilágosítatik, élte, a' reménytelenség' áldozatjául, sirba hanyatlik. Ez igen rövid vázlata a' két egy-más mellett véghez menő történetnek, mely semmi egymásra hatás által összeszöve nincs, hanem az által, hogy az első okul szolgál a' másodiknak; de az is úgy szólván amannak részesei' tudta, 's határozottan, változhatlanul kifejezett szándéka nélkül — mert a' szerint, mint az előzmények állnak, semmi lehetetlenség abban, hogy a' mi sze-

gény Erdőhegyink boldoguljon — 's így az első rendű történet nem annyira magától ok a' másokra, mint inkább annak vétetik. T. i. hősünk' caractere olly szenvedő, olly minden erő, és elater nélkül való, hogy benne az akadályokkal megküzdésnek csak legtávolabbról sem támad bármi halk gondolatja is, ő lát és szenved, és fog, és vész — egyetlen próbája sorsával megvívni — a' loteriába tétel; 's akkor is, midőn Nelli már már nő, mindentől, még a' szellemek' világától is vár segédelmet, csak attól nem, kitől legelőbb várható, t. i. magától. Az olvasó érteni fogja, hogy ott, hol ennyire nincs magánállóság, cselekvőség; ember és történet nem érdekelhet: 's ezt volnánk kénytelenek tapasztalni itt is, ha a' költő, e' tárgyi érdektelenséget azon pszichologiai érdekekkel nem pótolja, mellyel a' lelki állapotok fejlesztve és fejtegetve vannak, 's mindenek felett a' változatos mellékrészeket olly friss mint való élet nem ragyogtatná. Azon egyet még nem hallgathatjuk el, hogy Erdőhegyinél a' babonás hit, mind azok által, mikkel a' költő motiválni igyekezett, alig ha motiválva van; annak, vagy az arra való hajlamnak alapja egyes egyedül csak nevelésben, korán — midőn az ész még nem kerekedett az érzés fölébe — korán becsepegtetett álvéleményekben lehet; hol ezen alap hibázik, 's még olly tudományos míveltség következett be, milyent hősünk nyere, ott semmi hatalmat nem képzelhetünk e' földön, melly csak perczekre is el bírjon kit tévesztetni. Ellenben végzetlen gyöngéd idea volt költőnkől, 's a' legszebb poetai igazság' kiszolgáltatása, ezen annyi kínok által sirba csigáztatott szerencsétlen ifjunak, az általa észre is alig vett Linka' szerelme, melly sirját virággal hintette el. Különben nyomtalanul látnók őt eltűnni a' földről, mellyen annyit szenvedett.

Következik b. Jósika Miklós' beszélye „A' hűtlen hív.“ Ref. nem tud fölmelegedés nélkül szólni e' férfiről, ki a' literatura' egyik legérzékenyebb hézagú ágán, szintolly váratlanul, a' milly ragyogó dicsőséggel, mint valóságos jótévő, tűnt fel. Olvasóink ismerik Abafit és Zólyomit, a' Könnyelműeket és Bájvirágot, a' Szuttint és Decebált, 's érzik hogy Jósika a' maga nemében az lett a' jelenkori szépvilágnak, mi egykor, egymás után, a' magokénak a' két Kisfaludy. A' hű-

len hív nem kevesebbé megkapó 's feszítő, mint mély 's való 's ha aggasztó is helyenként, de, érezzük, hogy írónk' költői igazságára számot tarthatunk, 's olly szép mint a' kifejlődés, csak maga az egésznek folyamata. Jósika gyakran állít elő ritka nemű alakokat, 's ilyenek itt Arthur és Iduna is; egy fokkal magasban állanak azok az emberiség' lépcsőzetén, mint a' többi; de emberek mindig és mindenütt, 's azért hatnak olly édesen, olly hódítólag az olvasóra, 's mert magasb fajú emberek, egyszersmind lélekemelőleg, nemesítőleg. Mint szerzőnk' minden, valamivel tágabb körű dolgozatának, úgy ennek is nem utolsó szépségei közé tartozik az a' mód, mellyel a' hétköznapi és legmagasabb vegyíteni tudja, a' főhatásnak nem csak csökkenése, zavartatása nélkül, hanem annak annál ragyogóbb kiemelődésével; 's tartozik még az a' derült szín, melly hosszú kedves benyomást hágy maga után a' lélekben; de fő jelessége minden esetre az a' ritka tudás, mellyel a' szövevény' 's a' pszichologiai fejlesztés' kettős érdekét összeolvasztja. — A' magyarok' istene adjon Jósika' musájának kifogyhatatlan ifjuságot.

Gaalt tisztelettel kell említenünk. „A' bajvívók“ egy élettél, mozgással teljes, kerek elbeszélés; ügyes, tarka szövevényével figyelmünket élénk függésben tartja mind végig, 's a' komoly, részint magas tragikai kifejlődést megnyugvás követi. Emberei' kiszínezésén szerzőnk nem sokat mulat, hanem kevés vonallal, 's tettekben, de elég határozottan, állítja előnkbe; 's itt dicsérni kell caracterei' választását, mellyekkel ő a' legtarkább érdek, 's egyszersmind egy lélekörvendeztető erkölcsi irányt tudá kifejtetni. Leírásai is gondosak; előadása tiszta, 's mindenek felett ügyes és gyakorlott.

Nyeresége egyformán literaturánknak és színünknek Fáy' vígjátéka: „A' közös ház.“ Az alkalmasint ollynemű körben forog személyeivel, melly iránt a' magyar vígjáték eddig is némi előszeretettel volt, 's ez kevés oldalú nemzeti életünk 's bizonyos nemű korlátoltatásink mellett igen magyarázható; de a' rajzok nincsenek újság nélkül, mindenek felett pedig való; a' szövevény érdekes, fejlődése váratlan; dialógja pedig igen eredeti, élénk, fűszeres, 's így ki fogja kérdeni, nem lehetne-e sebesebb? Egyedül a'

motivumok közt a' lépcsők' kiszedetésére lehetne azon észrevétel, hogy szerelmesnek lépcső vagy lajtorja igen mindegy, 's így amannak nem léte nem épen fontos akadály. Egyébiránt a' darab jeles színi hatást ígér, 's mint ilyen, hiszszük, hogy a' repertoriumon fenn fogja magát tartani a' legjobb egy felvonásos vígjátékok közt.

A' versekről nincs mit szólanunk. Itt érezhető egy műértő, gondosabb szerkesztőség' hiánya. Mert „hogy a' költői apróságok jelen prózai korunkban remekségek mellett is alig érdekelnek“, mint a' vezérszó mondja, nem áll. Korunk, épen ott, hol leginkább az életbe merül, legközelebb áll a' költés' lelkéhez, sőt épen költői; nézzünk körül az europai nagy nemzetek' literatúráiban: mellyik mutatá azon lelkesedett éneklőket a' közelebb múlt századokban, kikkel a' jelenben büszkélkedik, — akár az angolokat 's olaszokat értjük, akár a' francziákat és németeket? de értenünk kell egymást: nem a' Shakespearek és Ariostók, sem Corneillek és Goethe-Schillerekről van itt beszéd: hiszen a' vezérszó „apróságokat“ emleget, 's ezek alatt előkelőleg tán a' lyrai dolgozatokat érti. De a' tapasztalás előre megczáfolta az állítást. A' lyra csak feladását változtatta; a' legújabb években, „e' prózai korban“, hosszú énekek mentek át nem csak másutt, de nálunk is százak', egész tömegek' ajakára — megneveznem azokat — nem szükség. A' kor' tapintása megleti azokat, 's a' találkozók kérdik egymástól: tudod-e már ezt és ezt, 's ezt meg ezt? Igaz, hogy azok már nem anacreontismuskok 's tudósenyves szerelemhűsök' vonaglásos dalcizái, sőt nem is trillák és Lillák már. Paulo ma-ora canimus.

Illyesekkel, legalább szerencsével dolgozottakkal, az Emlény nem bír. Mert a' „Rom“ formájára nem eléggé tiszta, 's a' „Pórfiu“ épen egy sorban síklik el, abban, melly az egésznek határozná el hecsét, de reménylünk, hogy egy szerencsésen találandó ponttal a' darab meg fog mentetni. Azon pár lyrai költőnk, kitől már több szép műveket birunk, különös, itteni darabjaiknak részint a' szokott világosságot, részint formában a' tisztaságot nem adák meg; a' balladák 's románczok közt egy volna, mellyet megneveznénk, ha benne némi bágyadságot nem ta-

lálnánk, melly írója' újabb dolgozatain épen nem érezhető. Kisfaludy Sándor ismét egy regével a' magyar előidőből, rekeszti be a' kötetet: „Viola és Pipacs.“

A' festői rész ez évben az Abafi' köz kedvességü íróját hozza, Barabás' rajza után nürnbergi Meyer Károly' kezéből. A' kép olly hasonló, millyen lehet; ki a' bárót egyszer látta, rá ismer, úgy ki a' képet egyszer, őrá. De a' kép kissé idealizálva is van, azaz correctebb, tisztább mint az élő, 's ez mutatja, midőn ezáltal egy vonás sem változik, hogy a' festő azonfelül művész is volt. Nekünk Jósika' szelleme kell, az melly Margitot és Abafit, Azalát és Leonát 's a' kedves Idúnát állította szellemünk elébe; nekünk szívünk' barátja kell, kit ismerünk, a' nélkül hogy látók, 's szeretünk, általa nem ismerve, nem tudatva; mi közünk nekünk a' pár foltocskához, melly itt ott szeplőzi az arcbőrt. De az egy pár könnyű redő a' lélek-vizsgáló homlokán a' képet tartalmasbba' tette volna; a' bal arcznak pedig kevésbbé teljesnek kellene lenni. De még is a' kép jó kép is, kedves is. — A' többi négy, kölcsönözött darab, angol kéz' tündér szépségü, de, részint, valótlan, műve. Sajnálunk, ha az Aurora' kétszeri példája — 's akkor a' megbízott művészek' késedelme szülte a' kénytelenséget — rendszerré lenne az Emlényben. 'S ez ízetlen ráfogások — ez a' Várhelyiné (Iduna)! 's mindenek felett ez a' Zrinyi Ilona! A' Kisfaludy Károly által kezdett eredeti képeket ohajtja a' közönség folytattatni, 's azokon neki a' carlsruhi 's nürnbergi kéz sokkal szebbnek fog tetszeni, mint Deané és Findené azokon, mikhez semmi rokonszenv nem vonszsza. Az Aurora, mint látjuk, befejezván a' nevéhez méltólag tizenhat évig futott pályát, egy illy concurrentia' szüntével, 's kisebb ívszám 's fölemelt ár mellett (3 ft. 40 kr.) öt eredeti kép nem tartozik a' szerfeletti követelések közé.

Egyébiránt a' kiadó', Heckenast Gusztáv pesti könyváros' munkássága dicséretet érdemel és szerencsét. Általa folyvást van almanachunk, melly külső szépségre a' szárazföldiek' legszebbjeivel vetélkedik, tartalomra azokat alkalmasint felülmúlja.

D. Schedel Ferencz.

Encyclopaediai munkák.

- 1) Tudománytár. Közrebocsátja a m. tudós társaság. Új folyam, első év. Első kötet, második füzet. 1837. Budán a m. k. egyetem betűivel, n. 8r. kömetszetekkel. Értekező rész: 163 — 344 lap; literaturai rész: 129 — 258. (négy illy darab ára 4 ft. cp).

(Vége.)

A' régiség tudomány osztályából az Académie des inscriptions et belles-lettres' emlékiratai XII-d. kötete második füzetével valamivel bővebben ismerkedünk meg, melyben több, a' régi chronológiát és historiát világosító értekezés adatik.

A' törvénytudomány, ez úttal igen érdekes cikkely, az ismeretes Archiv des Criminalrechts új folyamata 1835-ki éve, továbbá Brewer düsseldorfi prof.tól a' francia törvényszéki szerkezet története (Gesch. d. franz. Gerichtsverfassung vom Ursprung der frankischen Monarchie bis zu unseren Zeiten, 1. köt. Düsseldorf, 1835. Schreiner) tartalmát közli, 's ezt historicus, philosophus és státusférfira nézve érdekesnek mondja; továbbá a' híres Gans Edvárd nagy munkája újabb kötetei (Das Erbrecht in weltgeschichtlicher Entwicklung. Eine Abhandlung der Universalrechtsgeschichte, 3. és 4-d. köt. illy külön czímmel: Das Erbrecht d. Mittelalters, 1. és 2-d. k. Stuttg. Cotta, 1829 — 35.), átnézetét, melyekre különösen figyelmeztetünk minden történetbuvárt, sőt történetkedvelőt is. A' „Recueil general des anciennes lois françaises, depuis l'an 420 jusqu'à la revolution de 1789“ Jourdan, Decrusy és Isambert által kiadva (Párizs, 1822 — 1830. 28. köt.) a' francia historiai érzélem' szép emléke. De la Pilorgerie (Histoire de Botany-Bay, Párizs, 1836.) megmutatja miképen a' deportatio, erkölcsi céljának meg nem felel, 's reményli, hogy mind ezért, mind költségkisebbités végett Anglia nem sokára a' javító intézetekhez térend vissza.

Statusgazdaságtudomány (rövidebben közgazdaság). Bülau' kézikönyvéről (Handb. d. Staatswirthschaftslehre. Lpzg, 1835.) van itt szó, a' nélkül hogy a' ref. ítéletet mondana felőle. Szerző három könyvben a' jószág három eredeti forrását vészi fel; a' természeti erőt, munkát, 's tőkepenzt. A' másodikban a' mezei jószágok eloszthatósága 's az egyes telkek' szabad eladhatása mellett

nyilatkozik, de történhetvén, hogy a' földbirtok' elaprítása rossz következtetéseket szül, bizonyos minimumot kíván meghatározni, mellynél kisebbre ne legyen szabad paraszttelket osztani; ezt pedig akkorának kívánja, hogy rajta egy háznép, saját munkája után becsületesen élhessen. Melly nézetet a' ref. is helyben hagyja azon hozzátétellel, hogy szabad eladhatás a' birtok-összítésnek, mint a' józan gazdálkodás' legelső 's biztosabb alapjának, terhelésével ne járjon.

Philosophia. J. G. Fichte's nachgelassene Werke. Bonn, 1834 — 5. 3. köt. A' philosophia' történeteire tartozik, mert Fichte' philosophiája' eredete, változásai, 's idealismusa' egész képe kitűnik ezen, F. életében világot nem látott kézirati gyűjteményből. Weber' aestheticájáról (Darmstadt, 1834 — 5) nem kedvezőleg értesítetünk; Cousin' hivatalos irományáról pedig (De la métaphysique d'Aristote, rapport sur le concours ouvert par l'academie des sciences mor. et poét. Párizs, 1835) igen röviden. Ugyan e' szakaszban másodszor találkozunk Weisse' metaphysicája, Hock' Cartesiusa, Troxler' leckeí, Rixner' bajor philosophiája' ismertetésével, mint a' melyekről felebb is volt szó a' 133 és 139 lapokon, és semmi tekintetből nem érdemlének egy könyvben két recensiót, bármely rövidket is.

A' neveléstudomány cikkelye Amable Tastu asszonyság' könyvére figyelmeztet: „Éducation maternelle“; 's mink ez alkalommal azon ohajtást fejezzük ki, bár a' mi nőnemünknek is találkoznék egy ollynemű munka' írója, mint találkozott köznépünknek Edvi Illés Pálban, kinek elemi kézikönyvét nem lehet közönségünknek eléggé ajánlani. Szükségünk arra a' legsürgetősb, ha a' nemzet' ezen fő figyelmet kívánó részét azzá akarjuk nevelve látni, a' mivé kell: magyar anyákká. Más felül pedig D. Graser' munkáját: Das Verhaeltniss des Elementarunterrichts zur Politik“ (Baireuth, 1835.) saját tudomásunk szerint is ajánljuk minden országos férfinak, 's általában minden hazafinak, kinek a' nevelés és közoktatás' ügye, mint az országos erő' és magányos boldogság' első és fő alapja 's forrása, szíven fekszik.

Szépliteratura. Azon, folyó évi, tizenhárom német zsebkönyv közt, melly itt felhordatik, első rangú, a' hálai LitZtg' rész-

letes előadása szerint, nincsen. A' gyenge 's közepszerű közé kevés jó vegyül. Tartalmok legnagyobb részt novellai; vers kevés, de figyelemre méltó. Wachsmann' beszélyei: „Seine und Caucasus“ (Hell Tivador' Penelopejában) 's „Die geheime Sendung (Schütze' Taschenbuchjában); és Spindleréi (saját almanachjában: Vergiessmeinicht): „die Prophetin zu Rottenbrunn“, és „Der Wechselbalg“ emeltetnek ki; ezek a' korfetés, amazok a' szerző' elbeszélői nagy ügyessége, könnyűsége és saját bája' tekintetéből. Az Urania alászáll; többi közt egy novelláját adja Tiecknek „Wunderlichkeiten“ cím alatt, melyben egy Márton nevű theol. candidatus' characterén és során kívül, kevés vonzó találtafik. Siona, vallási zsebkönyv, dicsértetik; a' most először feltűnt Deutsches Taschenbuch értekezéseket is foglal magában, 's közülök Gruppe-é „über die neuere deutsche Kunst“ helybenhagyólag említetik. — Meg kell mondanunk, hogy Corneliában 's a' Frauenlobban magyar tárgyak is vannak feldolgozva; amabban „Die Königin“ cím alatt I. Mária királyné a' hősné, itt „Die Erscheinung“ magyar mondaként adatik, 's mind kettőről az mondatik, hogy bennök semmi saját, semmi nemzeti nincsen. Az első, Blumenhagen Vilmostól, kivitel' tekintetéből dicsértetik.

Természettudomány. Néhai Pfaff prof. könyve: Der Mensch und die Sterne, Fragmente zur Geschichte der Weltseele“ (Nürnberg, Campe, 1834) a' csillagászat és magasb természettan' egyes tárgyairól szóló egyes értekezéseket foglal magában; 's hasonló egy csillagászteremhez, melyben folytonos fonal nélkül, érdekes és tanító beszélgetés tartatik. Az ember és csillagok közötti viszonyról 's a' világlelélekről gondolatok, melyeket a' cím szerint várhatni, csak közvetve gerjesztetnek föl, azok' további kifejtése pedig az olvasóra bízatik. A' sok érdekes tárgyat érdekesen, a' mathematicai nehézségeket könnyű, tetszetes beszédben adja a' szerző, kit azonban a' mysticus iránytól 's számos tévedésektől fölmenteni nem lehet. Nagyobb mértékben érdemli figyelmünket — mint a' kiknek helyzete még most inkább eredményekkel enged foglalkoznunk — lady Sommervillenek angolból fordított munkája: Überblick d. physikalischen Wissen-

schaften in ihrem Zusammenhange (Berlin, Lüderitz, 1835), mely összevont lelkes átnézetét adja a' természeti tudományok' minden eredményeinek, nem csupán töredékekben, hanem egymás iránti viszonyaikban 's összefüggésben; 's ezt vonzólag, 's érdeklőleg olyanra nézve is, ki különben a' tárggyal tökéletesen ismerős.

Következik, folytatva, a' francia Institut' (mellyet a' szerkeztető fr. tudós társaságnak keresztel) 1836-ki üléseiben előfordult tudományos tárgyak' előadása; majd a' göttingeni tudós társaság' tavali elítelt természettudományi jutalmáról szóló jelentés 's az újra föltett mathematicai, physikai és gazdasági kérdések' contextusa.

Ezen kitérés után ismét a' literatura' mezejére fordul a' szerkeztető, folytatván bibliographia című, felette gazdag és változatos tartalmu czikkelyét, mely majd jelentve, majd foglatatot, sőt becsét is érintve vezeti elénkbe az egyetemes literatura', többnyire múlt évi, érdekesb tüneményeit, ez úttal szám szerint ötvenötöt; 's itt nem titkolhatjuk el, hogy számos munkáról örömet olvastunk volna bővebb értesítéseket, mikre több oly ismertetés' kihagyása engedett volna helyet, melynek tárgya semmi tekintetben nem vonhat bennünket, mint Weber, Troxler, a' Veillée d'une mère, book of table talk, mely ezen felül nem is a' szépliteraturai munkák közé tartozik, melyek közé soroztatott stb. — A' „biographia“ harmincegy necrológot közül. Bevégzik a' füzetet a' m. academia' ülései martius' elsőjétől majus' végéig; a' titoknoki hivatalos jelentések ugyanazon időből 's — gondoljuk lappótléku — néhány tagadó észrevétel Hallam' vádjára, mi szerint a' középkor' egyházi férfiai minden világi tudomány iránt el voltak volna fogúlva.

— Nem rekeszthetjük be kivonatunkat a' nélkül, hogy e' folyóiratot mind azoknak, kiket a' külföld' literaturája, a' mívelt világ' tudományos haladása, érdekel, nagyon ne ajánljuk. Mind eddig nem volt magokat mívelni akaró fiatal hazánkfiainak e' célra magyar kútforrások; 's midőn az academia, nem kis áldozattal, Tudománytárában illet megnyitott, tetemes fokkal felebb vont bennünket 's közelebb hozott a' tudomány' fociusához. Magyar könyvből tanulhatja már ezen

túl ismerni a' köz haladást a' magyar ifju, melly neki már most útmutató 's buzdító gyanánt szolgálанд a' pályán. Emlékezzünk csak vissza azok, kik vezető és forrás nélkül kezdenk utunkat; mennyivel alaposban, hamarabb és könnyebben mehetünk vala, ha az elhagyatottság' ama' korában illy kalaúz lebeg előttünk; 's mennyivel tanulhatánk többet, ha folytonos tapogatás, kerülés, önpróba nem emésztett volna annyi drága időt. Maholnap bizonyosan jól fogja magát orientálhatni a' tudománybarát és kezdő író e' sok oldalú 's valóban dús folyóirat' segédelmével az egyetemes literaturai világban; miután csak e' két füzetben is, mellyről a' Figyelmező eddig szolt, majd háromszáz könyvvel megismerkedék. Mellyhez pótlólag még a' tudományvilág' centruma', a' francia Institutum' dolgai' rendes közlése járul, 's az olly gazdag necrolog, melly kétszerre már 59 tudós és íróról ada tanulságos adatokat.

Midőn e' folyóirat' — melly minden eddigi, szorosan tudományos folyóiratink között kétség kívül legelső rangu — jelességét részínt az arra ügyelő szerkesztőségnek, a' szóban levő literaturai részét tehát D. Balogh Pál rendes tag' szemes serénységének, tulajdonítjuk; nem lehet másfelül némelly, nem lényeges ugyan, de a' gyakorlott írói érzéket még is sértegető fogyatkozásokat legalább néhány szóval nem érinteni. E' szerint ohajtottuk volna, hogy a' bibliographiában, melly most is helyenként inkább beereszkedik némelly munkák' becse' kimutatásába, mint magok a' „criticai vázlatok“, — ha már úgy tetszik a' szerkesztőnek, hogy szorosabb vonalt a' két cikk között vonni nem akar — legalább valamelly bizonyos rend uralkodjék, millyen, péld. a' critical vázlatokban. De itt literatura 's technologia, orvostudomány 's utazások, nyelvtan 's philosophia stb. stb. úgy összevissza 's egymás közé vannak hányva, hogy ezáltal akár az egyes tárgyak' keresése, akár az olvasottakról képzendő átnézet tetemesen nehezül, vagy épen lehetetlenné leszen. Illy forma, noha tágabb osztályozást kívánnánk a' biographiai szakaszban is, hasonlókiból. Figyelmessé teszszük még a' szerkesztőt arra is, hogy valamint a' vázlatok közt némelly olly könyvről tétetett szó újra, miről már a' „philosophiai munkák“ közt vala emlékezet; úgy a' bibliographia az Insti-

tut' emlékiratai' azon füzetének adja tárgysorát, melly a' vázlatok közt, érdeméhez képest nem csak tárgyai' soránál, hanem foglalatánál 's becsénél fogva is, és bőven, megvala már ismertetve. — Kötelességünknek tartjuk a' nyelv' és academia' érdekében, a' nyelvre gondosabb ügyelést is újra, 's mind addig sürgetnünk, míg a' m. t. társaság a' Tudománytárt nem szabadítandja fel „Helyesírása“ szabályainak követése alól. Illy eltérések az efféle írásmód: menNYünk, melly egyenesen a' nyelv' ökfőibe ütközik; tevődik, szenvedő értelemben, tétetik helyett; mëlJebb, vólna, utánNa, miképPen, átalakodotTság, kellETIK, stb., a', mint mutató névmás az helyett; his(z)szük, elválasztásoknál a' segédbetű' vissza nem tétele (könnyebb e' helyett: köny-nyebb), a' birtokos többesben e, ü (ö helyett), a' valóságos összetételek' szétírása: hit sorsos, ki siklik stb; 's mind ezekben is bitang, ingadozó gyakorlat. Itt amott szórakási elcsusszanások is várják a' szerkesztő' javító kezét, péld.: az ifju Fichte... és mások a' szemlélődő ecclcticusok' egy új osztályát teszik jelenleg Németország' philosophusainak; vagy egyéb pontatlanságok: császári orosz tanácsnok, e. h. orosz császári t..., mert az orosz tanácsnokról tudjuk hogy császári 's így nem szorúl többé amaz epithetonra, hanem a' cs. tanácsnok szorúl az orosz epithetonra, mert különben lehetne austriai v. brazíliai cs. tanácsnokot is érteni. Az efféle kicsi dolog ugyan magában, de ki fogja kimutatni a' vónalt, mellyen a' kicsi dolog a' fontosabbtól elválik: 's mikép kívánhatjuk a' könyvnyelv-és írásbeli legnagyobb gondot és pontosságot más íróinktól, ha azt e' helyt is elhanyagolva látjuk?

18.

FRANCZIA LITERATURA.

Történet-, emlékirás.

- 1) *Mémoires, correspondance et manuscrits du général La Fayette. Publiés par sa Famille. I. II. III-d. kötet. Paris, 1837. 97 év n. 8r. 24 franc. (még 3 kötet jelenendik meg).*

Lafayette' számos baráti, örömmel üdvözlendik e' munkát. Azon nagy számú töredékekben 's levelezésekben, mellyeket családja ezennel a' nyilvánosságnak általad, föllelendik Lafayettet, az ő egész nevezetes egyszerűségével, tiszta honszerelmével, vi-

lágos lelkével 's mély belátásával. Hatalmas az az érdek, mit L-nek az utolsó félszázad minden historiai eseteivel oly mélyen egybe-szótt élete nyújt. — A' III első kötet azon szakot foglalja el, melly Lafayette' elutazása óta Amerikába, azon időig folya el, mikor ő, kényszerítetvén hazáját elhagyni, hogy a' párt' üldözéseitől megmenekedjék, melly őt royalismus' 's aristocratismus' vádjával terhe-lé, a' határon túl ellenségnek nézeték, 's mint veszélyes daemagog börtönbe vettetett. Elszámolhatlan felvilágosításokat, 's érdekes köz-léseket nyújtanak e' kötetek az amerikai harcáról, L' viszonyáról Washingtonhoz, a' francia forradalom' első éveiről, 's a' tömeg-ből kitűnő férfiakra, 's az udvar' cseleiről, hogy néhányat ügyéhez lépezhessen. 'S e' forrás' és hő küzdelmek' korának zajában úgy tűnik föl L. mint az okos és egészséges eszmék' képviselője, 's mint egyedüli párthí-ve a' józan észnek, melly e' korban minden párttól egyforma elvakulással lábbal tipratott. Szóval, L' nevének nem lehetne egyszerre tiszteletesb 's öröklőbb emléket emelni, mint összegyűjteni 's kiadni azon adatokat, mely-lyek arra szolgálnak, hogy ő mind azon vi-szonyokban, hol valami szerepet játszott, megítélthessék. Kevés czifra név állná ki e' próbát — övének fényét 's ragyogását az csak nevelheti.

Nem hallgathatjuk el azon ohajtásunkat: bár a' külföldi re g é n y t á r' oroszánmát-káinak fordítóji inkább illy termékeket ültet-nének át literatúránk' parlagaira.

(B. L.)

Kazinczy Gábor.

NÉMET LITERATURA.

Földírás.

- 1) *Die Erdkunde von Asien, von Karl Ritter, Vierter Band. Der Allgemeinen Erdkunde fünfter und sech-ster Theil. Zweite stark vermehrte und umgear-beitete Auflage. Berlin, Reimer, 1835, 1836.*

Ritter Károly azon megbecsülhetlen ér-demet szerzé magának, hogy a' földleírás' ed-dig száraz volt tudományának új és fő érde-ket ada, minden történeti 's társasági tüne-ményeknek, honi földökhöz kapcsolásával. Nagyban teremte ő azt elő, a' mit Humboldt Sándor először a' növények' tekintetében ta-níta. Valamint ugyanis Humboldt új és ma-gasb érdeket szerze a' füvészetnek, midőn „növényi physiognomicájában“ a' növények-

nek földhöz, éghajlathoz és némely fajok' szomszédságához kötött természetes csopor-tozatait kimutató; szintúgy bánt Ritter az e-gész földdel és azzal, a' mi rajta tenyészik; földtanja minden világörész' és ország' physio-gnomicája természeti, társasági 's történeti tekintetben. E' bánásmódot nem becsülhetni eléggé, mivel új éltető erőt ad azon tude-mánynak, mellynek úgy szólván földadása, az élő egészet összezární, hogy a' holt ta-gokat felboncsolni lehessen. A' földleírás nyer, ha mindenik országot legpontosabb viszony-ban tekintjük a' benne lakó néppel, történe-teivel 's miveltségével, de a' történet is nyer, ha nagyobb tekintettel vagyunk díszítményé-re, a' népképzés' physikai föltételeire.

Ritter a' legfigyelmesebben gyűjte össze egy részről minden új és legújabb utazási tu-dósítást és hivatalos fölvételeket a' földlei-rás', statistica' és nautica' mezején, míg más oldalról alapos ismereteket bir a' régiekről 's azok' világnézetéről, valamint jártas min-den ránk maradt utazási tudósításaikban. Midőn így Ó-Ázsiát rendszeresen átvizsgálja, 's úgy szólván mérföldről mérföldre egyik hegytől és folyótól a' másikig előnkbe raj-zolja a' tartományt 's megszábadítja a' köd-től, mellybe burkolva volt, soha sem mulatja el a' régiek' igen érdekes tudósításait az újak-kal egybe vetni, így sok tüneményeknek tiszteletre méltó korát megmutatandó, mely-lyek kizárólag Ázsia' tulajdonai.

Az előttünk fekvő kötetek Keletindia't tárgyazzák, az ötödik a' malaccai félszige-tet, birmán birodalmat, azután a' nyugoti fél-szigetet, mellynek leírása a' hatodikban foly-tattatik. A' szerző' gyűjtési szorgalma mind ezen ábrázolatokban valóban csodálandó. E-gyes epizódként kitűnők: az első mohameda-nusi hódítások' története Indiában, visszané-zések Sándor' útjára 's az ó bactriai országra, a' számos régi templomok' és építmények' leírása, a' pálmák', bors', fahéj- és bániánfa', a' mákony', gyémántok', gyöngyök', orosz-lánok' és elefántok' monographiája; az ismeret' legnagyobb gazdagsága pedig a' tartomány-leírás' minden részére terjesztetett ki, úgy, hogy a' munka, végetlen folyamként, hatal-masan és sokszínűen zúg le bámuló szemeink előtt.

Külső fölruházása e' nagy munkának bel-sejéhez méltatlan. A' jeles tartalom és a' ma-

gas ár semmi viszonyban nincs az épen nem dicsérendő nyomtatás- és papiroshoz.

4.

NÉVBITORLÁS.

„A' hűség“ „Holdhoz“ „Mellyik jobb?“ czl-mű versezetek' (1. Aurora 1836, 1837) írója, kit személyesen ismerek, kijelenté előtttem, hogy az 1838. Emlényben Holló név alatt kijött *Rajasthani leány* nem az ő munkája 's egyszersmind kért, hogy nyilatkozását bocsássam közre, mit tenni annyival inkább kötelességemnek ismerek, mert a' kérdéses névtudtomra legelőször az Aurorában 's az által használtatott, ki a' következő nyilatkozást teszi.

Bajza.

Nyilatkozás.

Midőn az 1836. és 1837-iki Aurorában írói czímeim' egyikéül a' „Holló“ választám, nem hittem, hogy valaki ezen setét nevet elkívánja tőlem. 'S mégis úgy történt. Az 1838-iki Emlényben ugyan „Holló“ név alatt jelent meg — nem tudom kitől — a' „Rajasthani leány.“ E' szerint ha névtársam önként vissza nem lép, kénytelen leszek a' „Holló“ névről lemondani, 's új nevet választani. 'S ha névtársamnak tetszeni fog engem talán ezen, egészen új névből is kiszorítani, úgy nem marad egyéb hátra, mint az illy névbitorlásra örökös ellenmondásokat intézni 's az érdemes közönséget haszontalan szóvitával fárasztani. 'S ez talán igen mulatságos dolog lesz a' névtársamnak 's talán a' közönség' némelly részének: de én azt hiszem, hogy a' dolognak komoly oldala is van, 's hogy a' nevekkal játékot űzni csak a' könnyelmű, meggondolatlan, vagy bal szándéku engedheti meg magának. Miért is érdemes lesz az álnevek 's álnevek' bitorlása iránti nézeteimet bővebben előadni.

Kiveszem mindenek előtt, ha a' „Rajasthani leány“ írójának neve valósággal „Holló“; mert ezen esetben igazságosnak látandó a' fölvetett nevet valami hozzáadással megkülönböztetnem; kivesszem továbbá, ha valaki rágalmat vagy vádatat közöl a' név alatt mások ellen; mert ezen esetben nem érdemel kimélést, sőt megérdemli, hogy azon tilos fegyver, mellyel élt, ellene fordítassék. Minden egyéb esetekben az álnév valóságos írói névvé változik, tulajdonává annak, ki azt legelőször fölvette, 's azt azontúl másnak csak bitorolni, de vele jog szerint élni nem lehet.

Midőn valaki egy már elfoglalt írói nevet vesz fel, vagy igen nagy éhhetetlenséget árul el, hogy annyi ezer név közül nem bírt magának egyebet találni, vagy, mivel ez alig hihető, azon hír és becs után áhítozik, mellyet a' név netalán kiviva magának; vagy végre neve' erejénél fogva névtársa' műveit akarja elsajátítani 's azokkal az írói névhez, becsületes emberhez illetlen kereskedést űzni; mindezek fölött pedig az illy névbitorlás kilábolhatatlan zűrzavart okozhat a' literatúrában.

Ebből látni, hogy írói nevet elvenni csupa tréfából nem lehet, hogy ez mindenkor bitorlás, hogy ennek kellemetlen következtetései lehetnek 's ha hazánkban erre példa nincs — minek örvendünk kell — de a' külföld 's legújabbban a' gyanús Braunthal' 's a' derék Grün Anastázius' feleselése igen botránkozató adatokat nyújt, mik arra intenek, hogy ha már a' külföldet jelességeiben utánózni nem bírjuk, legalább vétkeinek ne legyünk majmai.

Mi a' „Holló“ nevet illeti, azt én nem titkolódzából, mert arra okom nincs — csupán szélszélyből választám, vagy ha valakinek ez nem elég ok, azért, hogy ezáltal némileg versezeteimnek szellemét kijelentsem. Erre mint minden írónak, ki ál néven ír, teljes jogom volt. 'S íróknak egymás' jogait, ha azok törvénybe foglalva nincsenek is, tisztelni illenék. Mert mi lenne abból, ha én majd Szerényi, majd Padavértei, majd Bústavi stb. név alatt írnék, olly nevek alatt, melyek már előtttem el voltak foglalva, mellyeket semmikép nem lehet, 'res nullius'nak tekintenem? Nemde a' legfonákabb helyzetek, 's minden viszonyak' felforgatása, egy új zűrvavar fog ebből keletkezni? nincs-e az egész literatúrában egyéb tenni valónk, mint ez?

Hol a' törvények végződnek, azon túl józan ész, nemes gondolkodás, méltány, 's minden helytelenség' utálása tarthatják fel a' rendet 's azon kölcsönös tisztelet, mellyel egymásnak nem írott, de elidegeníthetlen jogai iránt viseltetünk.

Ezeket kívántam névtársamnak meggondolással ajánlani 's felszólítom őt ezennel, hogy mondjon le nyilvánosan az általam már elfoglalt névről, különben kénytelen vagyok én lemondani; mert nem akarok még jogom mellet is botránkozások' segítője lenni, 's kinyilatkoztatom ezennel, hogy ha névtársam egy hónap alatt nevééről le nem mond, én azonnal megszüntem e' név alatt írni.

Holló.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

Második félév.

Pesten, november' 21. 1837.

21. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Vallás. Pap László a' religióról, 321. sz. Nevelés. Magda' programmája az ember' eredeti formájáról, 327. sz. Német literatura. Történettudomány. A' habsburgi ház' története Lichnowskytól, 329. sz. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Az Erdélyország' története' tára' ügyében (*Waltherr L.*), 332. sz. Literaturai mozgalmak. M. tudós társaság. Az ál Holló' nyilatkozása, 336. sz.

MAGYAR LITERATURA.

Vallás.

2) *A' religio. Pozsonyban és Győrött, Schweiger András tulajdona, 1837. — 8-adr. 100 l.*

Szerzője e' könyvecskének Pap László, a' szombathelyi nevendék papság' lelki oktatója. — Értekezik a' religio' eredetéről, hasznáról, szükségességéről, mivoltáról és lelkéről, miként maga mondja előszavában, azoknak kedvökért különösen, kik az e' tárgyban irt számos bővebb foglalatú könyvek' olvasásához nem jutnak. — Pótlásul szolgálva tehát e' könyvecske azon hiánynak, melyet maiglan érezünk, religiót tárgyzó olly magyar könyvek' hiányának, melyeket örömezt fogadjon, szívesen olvasson a' religióját ugyan kedvelő és tisztelő, de annak alapjait is, valódi belső lényegét közelebbről ismerni ohajtó magyar keresztény. Nincs is, tekintve korunk' szellemét, semmi kívánatosb, mint a' religiónak világos kifejtése, szilárd alapítása, derítő, vigasztaló, nyugtató és boldogító oldalainak részletes és összes kimutatása, hogy kiki tudva 's meggyőződve higgye annak főséges igazságait; tudva akarva (erkölcsileg szabadon) teljesítse annak szívét 's

lelkét javító, nemesítő szent törvényeit, hogy ne legyen senki közöttünk, ki vélemények' veszélyes özönében biztos kormány nélkül bukdácsoljon, 's innen a' makacs hitlenség', onnan a' gyáva könnyhiszelműség' egyaránt veszedelmes ölébe vesse magát; vagy az alszinü morálnak önző tanításait hallgatva, a' fényes külsejü de üres belsejü erkölcsiségnek példányait követve, hasonló legyen a' kifejezített és sikált koporsókhöz. —

Szerzőnk, eléadásában közép utat tart a' szorosan tudományos és a' népszerű eléadás között; könyve tehát sem a' tudósoknak, sem a' tudatlan pórnak nincs irva, hanem a' közép osztálynak, azoknak, kik elég értelmesek, eléggé fölvilágosultak megérteni az emberi természetet, istent és az erkölcsi életet tárgyzó fogalmakat, szavakat és szólásokat, melyek kivéve a' rendszeres íróknak munkáikból társasági nyelven terjesztetnek. — Igen természetes, hogy egy illy szellemü és irányzatú könyvben valami újat, új eszméket, gondolatokat és ítéleteket keresni nem kell; szerzőnknek minden érdeme, 's hazánkban ez sem csekély érdem, abban áll, hogy a' mai theológiában már megalapított közön-

séges eszméket, fogalmakat és állítmányokat magyar nyelven, könnyen folyó, világos beszédben terjeszteti iparkodott.

Azonban a' szerző előadása' tárgyául a' religiót átalán tűzte ki, különösen a' kijelentett keresztény religióról nem értekezik, bátor ezt létezni, több helyen fölteszi, annál kevesebbé érinti a' különféle keresztény rendszereket vagy testületeket. 'S így lőn a' munka minden mellékes kicsapongásoktól, fél-szezségektől ment. Benne a' fő fogalmak: ember, ennek természete 's az ebből elvont hármas rendeltetése, vagy az igazság', erkölcsiség' és boldogság' tökéletes harmoniája; továbbá isten, más világ, religio, erkölcsi társaság, hit, mellyről különösen mondja (41. old.) hogy az olly alkuk, vagy is föltételek' természeti érzéséből támad, mellyek a' halandók' legfőbb rendeltetésének elérését lehetségessé teszik, ilyenek: a' szabadság, az erkölcsi világ' rendszere és a' halhatatlanság. Igazságra vezérlő utak: ész, tapasztalás és tekintet (21. old.). Az erkölcsi törvény' erejét az észről veszi, de a' melly nem látszik annyi erővel és hatalommal birni, hogy törvényét minden körülmények közt elegendőképen sürgetve, egyszersmind hatalmasan védni képes lenne; azért, hogy az erkölcsi törvény teljes erejű és állandó becsű legyen, föntebbi hatalmasabb erő általi támogatás, hatalmasb tekintet általi gyámolnak hozzájárulása elkerülhetetlen. Illyen nagyobb erő és hatalom — a' végetlen ész, a' végetlen alkotó, az isten. A' szabadságról így ír (42. old.): „Hogy az igazságon alapult erkölcsiség és boldogság közti összehangzó egyezés megállhasson: erre első szükséges alkú a' szabadság, vagy is az akaratnak szabad határozódhatása, mert csak ott van helye a' kötelezésnek, hol vagy on szabadságra az akaratnak; egyébként a' hol nincs szabad akarat, megszűnik ott a' tulajdonítás, nem állhat meg az erkölcs vagy bűn, nincs helye az okosságnak 's a' méltán magasztalt emberi méltóságnak, szóval: ha nem szabad az ember, megszünttetetik minden ő és az ok-talan barmok közötti különbség.“

Különösen látszik szerzőnk iparkodni a' religio' eredetének kitüntetésében, mellyre több ízben tér vissza, védvén a' mai tudósoknak köz állításokat, mellynél fogva a' religio természetünk' terménye, productuma, 's

a' valamivel régiebb, ma talán csak igen keveseknek, az elvtelen makacs agyuaknak saját, ellenvéleményeket utasítja vissza. — Szólván a' religióról, különösen isten' fogalmairól, annak okát kutatja, miért az istenség' fogalmai ellen még ma is olly sokan szegülnek; a' többi között leli a' bohó hiúságot is, mellyről imigyen szól (84-d. old.): „Azonmód, melly szerint sokan a' religióbeli igazságok' fogatait az ifjuságba oltani szokták, többeket elidegenít egészen a' religiótól, midőn ennek nehezebb részét ijesztő képeknek, nem pedig szeretetre méltó kellemesb oldalát, 's azon igaz vigasztalást, a' mellyet tisztelőitől soha semminemű körülmények között meg nem von, tanítják megismerni. Mi is volt Franciaország' fölfordulásának, mi tulajdon véreben fötrengett Spanyolország' szerencsétlen állapotának nagyobb részint az oka, ha nem a' nép' durva tudatlansága *), a' babonás hitbeli fogatok, a' megrögzött előítéletek? mellyek a' hitetlenségre utat nyitottak. Nincs semmi a' mi annyira előmozdítaná a' fenhéjázó zabolátlan szabad gondolkozást, mint a' vak hit, 's a' religiónak babonás előadása.“

Rec. a' szerzőt közelebből ismervén tudja, hogy nem az új iskola' tanítványa; azért van oka benne örvendeni, kit az új és mult között közepen lát állani, akár gondolkozás-, akár írásmódját tekintse; van oka meggyőződésében erősülnie, hogy a' tudományok' kifejlésével folyvásti haladás kiemeli az embert fiatalsága' korának előítéleteiből és tévedéseiből, mellyekben csak a' tovább lépni 's haladni nem akaró vagy nem tudó marad fogva. Az, a' ki több előítéleteken 's tévedéseken így tudott győzni, nem fogja sérelmül venni, némelly igen csekély botlásainak kimutatását. Ide tartozik először emez általános, határozatlan állítmánya (9. old.). „Hasztalan keressük a' religio' eredetét a' történeti könyvek' tárházában, mert ezek csupán annak lételetét, nem pedig eredetét képesek megmutatni. Religio már volt, mielőtt az emberek annak eredetéről észrevételeket kezdetek tenni.“ Egészen más valaminek eredetét tudni és, valaminek eredetéről észrevétele-

*) Ha itt Franciaország' fölfordulása alatt a' forradalom értetik, úgy kegyes engedelmet kérünk; azt nem a' tudatlanság, hanem valami egyéb okozta. ***

ket tenni. És ha az állítmányt igaznak találjuk is a' természeti religióról, melyről könyvekben igen későn tétetik említés; tagadnunk kell azt a' téteményes (positiva) religióról, melynek eredetét könyvekből tudjuk kimutatni, 's rec. teljes meggyőződésből állítja, hogy előbb volt az emberek között a' téteményes mint a' természeti religio gyakorlatban. Itt tehát a' religionak philosophicai és empiricai eredete között kell vala az értekezőnek különböztetnie: az elsőről tökéletesen igaz az állítmány, nem a' másodikról is. Így kell e' jelen kérdésben szorgosan különböztetni a' religionak ember' természetébe oltott magvai és kifejlése között. Rec. ismét teljes meggyőződésből meri állítani, hogy az emberi természetbe oltott religio soha emberből ki nem fejlík segédszerek nélkül, valamint a' nyelv sem. Erre is arra is mozgásba kell a' tehetségeknek tétetniök, hogy religio, hogy nyelv eszközöltessék. — Másodszor ide tartozik a' szerzőnek emez állítmánya (11. old.): „Olly nemzetek sem szűkölködnek religio nélkül, a' kikről, vajjon a' kinyilatkoztatásnak jótékony sugára hozzájuk hatott-e, ma is bizonytalan.“ Rec. pedig hiteles kútfőkből tudja, hogy ma is léteznek olly népek, úgy nevezett vadak, melyeknél semmi nyoma sincs a' religionak; ilyeneknek találtattak például, a' pescherák és abiponok. Méltán kérdezhetnők tehát, ha ember képes-e, magára hagyatva önmagából kiteremteni religiót? 's aztán föltehetnők, sőt föltennünk kellene, hogy minden nemzethez, melynek vagyon religiója, elhatott a' kinyilatkoztatásnak jótékony sugara; és, ha igaz, hogy az első emberpárban isten maga gerjeszte religiót, hát nem az a' kérdés, miképen fejezt ki azoknál a' religio, kikben azt kifejlve találjuk; hanem inkább, miképen veszett azok közül ki a' religio, kikben semmi religio' nyomára sem akadunk? melly utolsó kérdésre igen nehéz a' felelet, ha maga egyedül magából képes az ember kifejteni a' religiót. — Harmadszor azt állítja szerzőnk (50—52. old.), hogy „az isten' léte nem annyira a' tapasztaltság, mint inkább az ész szolgálhat talpállításokat, és pedig részint tulajdon belső természetéből, részint a' nagy természetnek, vagy az emberi szabadságnak bővebb vizsgálatából.“ — „Honnét lettem én? honnét a' mindenség köröttem?“ És hozzá veti: „Ezen észrevétel

már az őszkornak bölcseit is egy istenség' fölvételére kényszerítette.“ Rec. meg van arról győződve, hogy az emberi ész úgy föl nem vezeti embert isten ismeretére, egyedül magára hagyva, minden tapasztalás nélkül, valamint nem a' tapasztalás, gondolkozó, elmélő, számító ész nélkül. Maga a' szerző is csak pusztán állítja ezt, tettel ellenkezőt nyilvánít, midőn rögtön a' belső és nagy (külső) természetet említi. Miért különbözzük tehát el a' kettőt? miért inkább nem mondjuk világosan: isten' léte az ész vezérel bennünk a' bel és kül természet' ösvényén? A' régi, gyermek (épen nem ősz) kor' bölcsei, rec. tudtára teremítők a' világnak nem kerestek; az örök, idomtalan anyagból, chaoszból hozák ők azt létre; de elrendelését, ékítését egy végetlen erőnek és bölcseségnek tulajdoníták. — Negyedszer azt véli a' szerző (57. old.) hogy „a' fentebbi kinyilatkozás isten' képzetét elménkbe nem olthatja, mert az, minthogy a' kinyilatkoztatást a' kinyilatkoztató' képzele természetileg megelőzi, már egy csalhatatlan tekintetű valóságnak, a' ki hitelt érdemeljen, képzetét előre megkívánja.“ A' szerzőnek ez állítmányát rec. el nem fogadhatja, mert, ha az olt ige annyit tenne is, mennyit a' latin infundo, péld. idea infusa, v. innata; még sem lehetne ezt egyáltalán tagadni; lám azt mondjuk, és nem rosszul, hogy a' jó' és rossz' érzelme, az erkölcsi törvény belénk van oltva; miért ne mondhatnók és hihetnők ugyan ezt azon törvény' szerzője', a' természet' alkotója' képzetéről? De nyilván van, hogy itt az olt ige annyi mint tanít, mert a' fentebbi nyilatkozással vagyon kapcsolva. Már ha ember, atya, anya, tanító képes nevendékét megtanítani istenre, isten' képzetét bele oltani; nem látjuk, miért ne tehesse ezt az isteni nyilatkozás, a' fentebb rendű tanító? —

A' szerzőnek nyelve, mint már megjegyzők, könnyen folyó és világos; épen nem irtózik új szavaktól és fordulatoktól, sőt rec. eddig nem olvasott egy pár új idom szóra is bukkant benne, millyen: lehetségesít. Nála a' theoreticum elmeügyelő, a' practicum akaratügyelő; az obiectivum tárgyazatos, a' subiectivum személyes. Az ész és okosság fölcserélve jelennek meg; a' mind és mint között nincs különbség. A' régi kort majd ősz

majd a g-g-kornak nevezi, holott a' mi korunk ősz, agg és vén kor, az a' régi kor fiatal vagy gyermekkor. Milly nevetséges volna, ha egy 80 esztendő ember gyermekkorát ősz- v. agg kornak nevezné! 's mi e' nevetséges dolgot naponként elkövetjük, mért ez nem saját vétke a' szerzőnek.

17.

Nevelés.

4) Az embernek eredeti formájáról. Programma, melylyel az iskola' érdemes pártfogóit a' szarvasi ev. luth. gymnasiumban 1837. év' június havának 28. és 29-ik napján tartandó közönséges vizsgálatra alázatosan meghívja Magda Pál rector - professor. Pesten. Trattner Károlyi nyomtatása 4r. 20. l.

Protestáns iskoláink, oktatói intézeteik' megnyitásakor, vagy nyilvános vizsgálataik' alkalmával, a' német egyetemek' példájára, időnként programákat szoktak közrebocsátani, ezelőtt rendesen latin nyelven, most, a' haza' szükségét méltatva, már magyarul is, mi által ezen jó szokás még jobbá, vagy inkább czélszerűbbé válik, 's minket arra indít, hogy a' szarvasi gymnasium' ezen nemzeti életjelét ürvendve üdvözljük.

Mint tudós és sok évi oktató a' haza előtt érdemlett tiszteletben álló Magda Pál rector és m. t. t. l. t., ez úttal az ember' „eredeti formájáról“ értekezik, a' nevelés és oktatás' fő elveit adván elő. „A' nevelésnek megfogását, mond első lapján, csak az ember' rendeltetéséről, a' világi életnek végső céljáról és a' legfőbb jóról formált helyes eszme szerint lehet helyesen meghatározni. Ennélfogva csak az nevelhet, az taníthat czélerányosan, a' ki az embernek eredeti formáját a' maga tisztaságában szemlélvén, a' teljes és tökéletes emberiségnek (humanitásnak) eszméjét felfogta: mert csak ezen bölcs viheti ama nagy, idvességes, csak nem isteni munkát, az emberkép-zést véghez, összhangzólag fejtven ki az embernek mind testi, mind lelki tehetségeit és ereit; csak ő képezhet a' természet' nyers művéből embert, 's azt Premetheusnak égi tüzével meglelkesítvén, valódi, az ember' természetéhez illő életre hozhatja; az ember lelkébe benyomott istennek képét, mely balvélekedések, helytelen előítéletek, megromlott erkölcsök és több más dolgok' szennye által bemocskoltatott 's megfertéztetett, csak

a' bölcs állíthatja elő a' maga eredeti épségében és tisztaságában.“

Fejtegetését három részre osztja. „Először, mond a' 4-dik lapon, leábrázolom az emberi természetnek ép és tiszta formáját; azután megmutatom az emberi tökéletességnek és erényeknek romját és azon dolgokat, és okokat, mellyek által megvesztegettetett és bemocskoltatott az emberi természet; végtére előadom millyen eszközökkel él az isteni gondviselés, mind az emberi természetnek eredeti tisztaságában előállítására, mind a' megvesztegetett emberi dolgoknak javítására.“

Kivitele ezen feladatának, gondolatra 's előadásra nézve olyan, mint azt Magdától várhatánk. Természetünk' eredeti, általa előadott formája, nem merő képzelt üres elvontság, mint azt nem egy német philosophiai rendszerben találjuk, hanem magáról a' természetről másolt rajz. Szintolly való azon kép, mellyet az emberiségről a' világban 's annak eltéréséről lényünk' eredeti törvényes munkásságától előállít. Végre felbátorító azon, a' historiából merített megmutatás, nemünk' lassu ugyan, de egészben soha teljesen meg nem szűnő haladásáról, melylyel e' programma igen helyesen befejeztetik. Ez valóban eszünk' egy postulatuma mellyet vallásos hittel kell átkarolnunk. Mert ha a' materialisták' nézete áll, ha nemünk' jóban, széphen, igazban 's boldogságban nem halad, 's nem haladhat, minden önmívelődés, nevelés és oktatás, úgy mint minden törekedésünk nemünk' felvilágosítására 's nemesítésére sikeretlen, hiábavaló, 's mivel célhoz nem visz, nevetséges; akkor mi mint a' növények és állatok örökké szintazon vissza meg vissza futó körben kerengvén, érczlánczokkal a' kénytelenség' haladást nem ismérő törvényéhez volnánk bilincselve. Emberre és kivált nevelőre 's oktatóra nézve, az egész materialisticai álphilosophia' körében nincs vigasztalatlanabb, rendeltetésünkkel ellenkezőbb nézet.

Minden író tárgyát kénye szerint választhatja, 's így a' szerzőt azért, mivel neki a' tudlunk előterjesztettet fejtegetni tetszett, egyenesen nem gáncsolhatjuk: mind e' mellett még is úgy látszik, szándéka szerint czélszerűbben cselekszik, ha tárgyát szerfeletti egye-

temiségeből kivetkezettelve, a' nevelésre közvetlenebbül alkalmazza. Az emberi természet' eredeti formája, azaz lényünk' törvényei' és céljai' kinyomozása, inkább a' philosophia', mint a' nevelés' feladata. Ez utóbbi alkalmazott tudomány, a' philosophia' elveit nevendékei' emberi 's polgári rendeltetéséhez képest valósítván. A' nevelésnek ezen függése a' philosophiától oka, hogy ennek örökös realisticai és idealisticai elvei a' nevelésben is előkerülnek. „Neveld nevendékedet a' valódi világnak, hogy holdlakos ne legyen az emberi társaságban, mond az első; míveld ki az emberiség' örök eszméje szerint; hogy a' léterőt, a' társaság' minden viszonyait, az igazság', szépség', jóság' és boldogság' ideáljai szerint törekedjék tökéletesíteni, mond a' másik. A' meddig lényünk érzék és észből áll össze, 's ismeretünk tapasztalás és gondolkodás által alakul, e' két elv fenn fog állani. De a' mint lényünk senem puszta érzékiség, senem tiszta ész, 's ismeretünk egyoldalulag mérő tapasztalás vagy gondolkodás által nem valósodik, hanem egyedül e' két eredeti elem' összehangzó egyesületéből: úgy a' nevelésnek is nevendékét az emberiség' eszméje szerint kell ugyan mívelni, de mindenkorai tekintettel annak valódi helyzetére e' világban, szóval egyszersmind emberinek és nemzetinek kell lennie.

A' programma' végén a' szarvasi gymnasium' 1836 évi tanulói' neveit szemléljük osztályozásaikkal (classificatio), mit nagyon helyeslünk, tapasztalásból tudván, mikép az osztályozás 's annak nyomtatás általi nyilvánítása, a' tanulók közt a' versenyt felébreszti 's azáltal a' tanulást hathatósan előmozdítja, mi okból a' jelen példát protestans iskoláinknak, melyek eddig ezen rugót nem igen használták, követésre sürgetőleg ajánljuk.

42.

NÉMET LITERATURA.

Történettudomány.

- 5) *Geschichte des Hauses Habsburg von dem Fürsten E. M. Lichnowsky. Erster Theil, von den frühesten Nachrichten bis zu dem Tode König Rudolf des Ersten. Mit vier Kupfertafeln. Wien, Schaumburg und Comp. 1836. n. 8r. XXIV. 546. és CLXXIV l.*

Sokféle tekintetben nevezetes munka. Míg

más történetirók a' forrásokat többé kevesebbé tökéletesen ismerték, azok között kényőkre válogattak, némellyeket megneveztek, másokat elhallgattak, a' jelen munka' szerzője történetírásának minden lehetséges forrását lelkismeretesen és rendszeresen összegyűjté, elrendezé, az olvasónak előszámlálá 's mindenikhez rövid itélettételf csatola tartalom-bősége 's hitelessége felől; úgy hogy maga fölszólít forrástanulmányának hézagait kijelelni, 's akármellyik forrás' talán hamis megítélését javítani. Ehhez járul még egy oklevélgyűjtemény 's egy napló, mellyben időkor szerint számtalan, kevesebbé fontos oklevél' tartalma foglaltatik.

Ezen jeles alapon nyílván az egyik építőmester így építhet, a' másik amugy. Az esetek' legspeciálisabb tudását előre feltétvén, még a' felfogásra jő a' sor. De a' felfogás némileg éghajlati, 's ha mi I. Rudolf' gvelf politicáját, a' megdőntött Hohenstaufenek' ghibellini politicája' átellenében nem olly világban látjuk is egészen, mint Lichnowsky herczeg, mégis e' különbségre, mint valami természetes dologra, semmi különös súlyt nem helyhetünk, de köszönettel tartozunk neki néhány új factumért, mellyek' közlése által nézetünket akarátja nélkül is erősíti. Ha t. i. Rudolf' személyes titkos összejövetele a' pápával a' császárválasztás előtt, ha a' fejedelmi aristocratiávali alkudozások Zollerl Fridrik által a' császárválasztás előtt olly bizonyosan kiviláglanak mint az, hogy Rudolf már a' koronázási napon eljegyzé három leányát a' jelesb választófejedelmeknek; azután pedig a' pápának magát alázatosan alávetése által egyoldalról, valamint más részről a' császári tekintetet korlátozó fejedelmi-aristocratiái akarátlevelek' (Willebreffe) elfogadása által betölté azon föltételeket, mellyek nélkül nem is választották volna: ekkor világos, hogy Rudolf csak a' gvelf politica' eszköze volt. Nem is lehete másképen, mert a' pápa, a' franczia párt, 's a' tartományi függetlenségre törekvő német fejedelmek voltak a' győztesek, a' német egységi 's nemzeti érdek pedig a' ghibellinekben meggyőzve. Habsburg annyira függött a' gvelf politicától, hogy pápai parancsra segítenie kellett Magyarországot franczia uralkodó kezére juttatni (Anjou), a' birodalom' nagy kárára, melly most három oldalról fogaték

körül pápai-francia-szövetségtől. Habsburg annyira függött a' g'velf politicától, hogy leányát azon Anjou Károly' fiának jegyzé el, ki által Németország a' legérzékenyebb gyálázatot szenvedte. Csak utóbb, mikor a' hatalmasabbá lett habsburgi ház a' pápai-francia szövetségnek ellenébe lépett, juta független álláspontra. A' források' rendkívüli teljessége 's minden azon időbeli tudósítások mellett hibázni látjuk az eszlingeni iskolamester' jeles versezetét, mely a' manessi codexben látható. Ellenséges szellemü ugyan Rudolf iránt, de a' kornak szava, melyet a' pártatlan történetírónak nem volna szabad lenyomatlanul hagyni.

Mint mondtuk, nem nagy becsét helyheltünk a' politcai elméletekbe, melyek a' meridiánnal együtt változnak; de nem találjuk méltatlannak, hogy Lichnowsky herceg, más szempontból ugyan, de épen ollyannak állítja a' habsburgi ház' politicáját, mint a' boldogult Schneller. De nekünk ugy látszik, hogy erőszak tétetik a' történetíráson, ha különböző tüneményeit hasonlókká akarják egymáshoz tenni ott, hol azok nem ollyanok. Ha a' herceg az előszóban bebizonyítani i-parkodik, hogy a' Habsburgi ház a' történeti elvet képviseli 's régi idők óta képviselte (repraesentálta), ez a' valódi történetírással épen nem egyezik meg általában. Mikor Habsburgi Rudolf föllépe, a' ghibellinismus, az ó császári hatalom volt a' történeti, a' g'velfismus ellenben, a' birodalmi hercegeknek a' pápa által vezetett támadása a' fölszentelt császári személy ellen, 's ezen szent személy' alárendelése a' fejedelmi aristocratia alá, a' forradalmi elv vala azon időben. De ha a' herceg azt vetné ellenünkbe, hogy az isten régibb a' császárnál 's a' romai uraság a' történeti elv, akkor kénytelenek vagyunk őt a' későbbi időkre utasítani, midőn Habsburg a' császári méltóság' örökös jogában önkénytelenül is ghibellinné volt lenni kénytelen. Igen rövid látást árulna el, ha a' ghibellin ellenhatást a' g'velfek ellen, mely ugyan hathatósan és nyilván csak II. József alatt mutatkozott, az előbbi időszakokban tagadni akarnók. Mi sok baja volt I. Maxnak, V. Károlynak, II. Maxnak, II. Ferdinandnak, I. Leopoldnak, I. Józsefnek és VI. Károlynak a' római székkal, ha bár többnyire csak titkon is! Hányszor, majd min-

dig szövetségben volt Roma a' francziákkal, mikor ezek a' császárt támadák meg! Nem akarjuk tovább vizsgálni, mennyire tekinthetők történeti elv gyanánt azon nagy belső átídomítások az austriai birodalom' különböző tartományaiiban, melyek az ó történetinek gyökeres kiirtása voltak, melynek helyébe igen újdön viszonyok állottak. Eleendő legyen arra mutatni, hogy a' mai törekvéseket nem igen lehet mult századokra 's az ó nemzetségek' conservativ politicáját az új nemzetségek' szerző politicájára visszavinni.

4.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— Az Erdélyország' története' tára' ügyében Nagyajtai Kovács István' feleletére (Nemz. Társalk. 1837. 2-d. félév. 7. 8. sz.). A' részre hajlatlan olvasó bizonyosan minden megindulás, minden felhevülés nélkül olvasta tiszta szándékból eredett észrevételeimet: melyeket „Erdély Ország' története' tára“ felett a' Figyelmező f.e. első 24-ik számában elmondottam, és az bizonyosan a' munka' méltánylásának veendi észrevételeim' mindjárt kezdetében elmondott ezen szavaimat: „Az igazság' barátinak hálájára méltán számot tarthatnak a' kiadók, azon buzgóságokért: mellynél fogva a' történetírói fogatkozásoknak kipótolására, botlásoknak kiigazítására szolgáló kútfőket öszveszedvén, azokat időszaki rend szerént szerkesztetve, több kötetekben szándékoznak a' két magyar hazabeli történet - kedvelőknek nyomtatásban nyújtani; nem is maradhat ígyekezetők minden siker nélkül: ha az egykoru adatokat, okleveleket, törvényezikkelyeket, az eredeti példányokról, gondos kezekkel, pontos hívséggel másolva adandják“, 's őszinte biztatásnak ezeket: „alapos lehet az ó reményök is: hogy az általok eredetiek után nyújtatandó kútfők kapósabbak lesznek: mint holmi pusztá másolatok után gondatlanul öszveferezelve halommal nyújtott úttévesztő adatok“; ha pedig figyelme-tes volt a' 98-ik lapon maga Kovács úr is felhozta ezen szavaimra: „Vagynak illetén fogatkozások a' jelen első kötetben is, melyeket minden kisebbiteni törekvő vágyakodás nélkül, a' mennyire észrevehettem, feljegyezni szükségesnek tartám, hogy a' mennyiben csakugyan hibák: felőlök a' következő kötetekben bizonyosságot nyerhessünk“, meg vagyok győződve: nem fogja állítani: hogy nem tiszta szándékból eredett vállalatom; hogy a' munkának csupán fogatkozásairól törekedtem szólni, melyen hallgatva annak minden érdemeiről, bármí csekélyek legyenek is; 's igen hajlandó vagyok hin

ni: hogy maga Kovács úr sem hallatandá illy kifejezésű szavait: ha vére fel nem hevült volna azon: hogy a' munkáról nem mondtam általános dicséretet; ha figyelemben tartotta volna: hogy csupán a' tudományok' gyarapodásáért izzadó és fáradó tudósnak soha sem kellene szégyenelnie: ha ember létére elkövetett bódásai megrovatnak, vagy talán helyesebb útba is igazítatnak.

Ha esalatkoztam abban: hogy a' megróvott minden nyomtatási hibák csakugyan hibák, meg lehet győződve Kovács úr: hogy azon senki nálamnál jobban nem örvend, valamint örvendek azon is: hogy a' valóságos nyomtatási hibák a' jövő kötetekben ki fognak igazítani! álljon bár azon mondása: hogy csak az egy ötös szám a' nyomtatási hiba, és több semmi. —

Azt mondja Kovács úr a' 106. lapon: ha tudattam volna velök: miért tartom hibának a' levél-cím közlésének elmulasztását, ő is tudatná velem: miért nem tartja annak? így pusztá 's minden okadás nélkül oda hányt vetett hibáztatásomat, több feleletre méltónak nem ismeri. —

Én pedig azt kérdezem: ha Kovács úr nem tartja hibának a' cím kihagyását? miért jegyezte fel a' levelek' fölibe: kihez irattak azok? miért nem hagyta ki az aláírást is? hadd okoskodnának az oklevelet használni kívánók: ki, és kinek írta a' közlött levelet?

Midőn oklevelet közlünk, szükség azt teljesen közölnünk, hadd láthassa az olvasó: ki és kihez írta a' levelet? különben az *biztosan* nem használható; különben az csonka, és csak töredék leendő.

Megösmérem én: hogy mindenkor méltatlanság valamely munka' szerzőjétől azt követelni, a' mit ő, nyilatkoztatásához képest nem teljesíthetett, vagy teljesíteni nem akart; hogy általában, senkinek nincs jusa az íróknak elébe szabnia: mit miveljenek? van azonban igen is jusa azt kívánni: hogy teljesítsék, a' mit megígértek; és épen azért tulajdonítottam hibájukúl; magok mondván a' XIV és XV lapon: „Ennek jelen első kötetében az 1540-től fogva 1600-ig lefolyt időszakból IV. részben 4. darab történetíratot, 15. levelet, és 15. rendbeli országos gyűlés által alkotott minden végzéseket és törvényeket — legkisebb czikkelyt sem hagyva el belőlök — közlünk, melyek eredetileg mind magyar nyelven irattak, még is eddigelé magyarul és egészen közölve nem voltak.“ Nem kis czikkelye lévén czíme a' levélnek! mert ha tudom: mit írt valaki? tudni kívánom azt is: ki írta? és kinek írta a' levelet? — Ha a' cím külön papirosra íratva, netalán elveszett akkor: természetesen nem közölhetők annak szavai: de bizonytalan fog mindig maradni pusztán állítása a' levéllevő személynek; hanemha összevágásban lévő

más levelekből, 's magának a' bizonytalanságban maradt levélnek foglalatából megbizonyíthatom: kihez volt légyen az utasítva? az oklevél nem krónika, azon nekünk másitanunk nem szabad, különben hitelünket veszítjük; hanem úgy kell közölnünk, eg és zen, és legkisebb czikkelyt sem hagyva el belőlök, a' mint azt találjuk. —

Legyen nekem szabad figyelmeztetőnek inkább, mint vizsgálónak, egy példával is élnem: két levelet közölnek a' kiadók Táruk I. kötetének 164 — 167 lapjain a' 16. és 17. szám alatt; amabban: Báthori Zsigmond, 1581-ki kisasz. h. 18-án Forró Jánosnak, Sigér Jánosnak, és Rácz Péternek megírja szándékát a' várt török követnek kimutatandó szállás iránt, 's levélében ezen szavakkal is él: „Azért Kegyelemetek cselekedjék úgy benne: az követet találjátok meg és azon legyetek, hogy küldje egy szolgáját elől ide, és azon is mesterkedjétek Kegyelemetek, hogy minden úton Rácz Péter is eljőjön vele;“ ebben pedig István lengyel király, Kendi Sándornak, Kovácsóczi Farkasnak, és Zsombori Lászlónak 1584-ki Sz. Mihály hava végső napján megírja szándékát: Keresztszegnek gondviselésére nézve teendő intézetek iránt. Mindkettő úgy szólván Fő parancsolói levél, mindkettő országot illető tárgyról szól, mindkettő három személyhez van intézve; mi által enyészetik itt el arról való kétségem: hogy a' két levél két különböző rendű három három személyhez; 's jelesül a' megnevezettekhez iratott? melly kétség növekszik azáltal: hogy amaz Rácz Péterhez is iratottnak jegyeztetik, és ez áll benne: azon is mesterkedjétek Kegyelemetek: hogy minden úton Rácz Péter is eljőjön vele, a' mi pedig nem helyesen van szerkeztetve: ha neki is szolt a' levél.“ A' fölökbe tett jelelések, magoké a' kiadóké, melyekben okleveles hitelesség nem gyökereztetik, és elhívásokra engem semmi sem kötelez.

Mondatik alattok: hogy eredetiről vétettek; azt ugyan kétségbe nem vonom; de minekutána a' kiadók egyikének, nevezetesen gróf Kemény József urnak eredeti utáni közleményében találtatnak azon éktelen hibák: melyeket az 1837-ki Hazai és Külföldi Tudósítások második fél esztendei 6-dik számával szétküldözgett Öszinte Feleletemnek 5—7 lapján kitüntetem, méltán habozhatni a' felett: hogy az eredetét ön szemeikkel látták, és közleményeiket az után jobbították ki; mert eredetiről adatott közleményben, annyi temérdek hibát, mint amott elkövetni, jó olvasónak teljes lehetetlenség. Illyetén megakasztó olvasások találtatnak a' fent említetem 17-ik számú levélben is. —

Báthori Zsigmondot, István, a' lengyel király, Erdély fejedelmének ismérte. 's ötet maga is fejedelemnek nevezte mind 1584 előtt, mind

azután, állítja Kovács úr, a' 107. lapon, úgy, de abból még nem következik: hogy szoros értelemben vett fejedelem volt, azaz: olyatén ön állásu fejedelem volt Báthori Zsigmond, mint Zápolyai János-Zsigmond, minekutána a' királyi czimről lemondott.

Hogy Báthori Zsigmond, Istvánnak a' lenygel királynak életében, de azután is darab ideig, nem volt Erdélynek valóságos fejedelme, de nem volt maga István, nem volt Báthori Kristóf, erősítik a' felhozott oklevelek, de erősítik kibocsátott pénzelnk is, melyekről szótában Köleséri Samu „Auraria Romano-Dacica“ czimű 1780-ik évben 8-d. nyomtatott könyvében ezeket mondja: 1) „Primi inter Dacicos numerandi Stephani Báthorei de Somlyó, conventum quippe erat Augustissimum Imperatorem felicis recordationis, Maximilianum inter et Joannem Sigismundum paulo ante huius obitum, patetorum conventorum tabulis ne quidem permittatis: ut hic deposito Regis titulo, Principis, Vaivodae vero Transilvaniae Siculorumque Comitatus, qui post eum succederent, tamquam fideiarii Augustae Domus Austriacae, Praefecti Provinciae vterentur. Ideo primus Joannis Sigismundi successor, Stephanus Bathoreus, cuius aureos sub sua effigie mento raso, aliquando barba truncata cum inscriptione: STEPHANUS BATHORI DE SOMLYÓ VAIVODA TRANSILVANIAE et SICULORUM COMES; ab altera parte cum Insigni Gentilicio, trium dentium draconis supra se positorum in circulo, quem draco in gyrum actus, caudamque mordens format.“ Továbbá 2) „Hac forma cusi sunt eius aurei varii, maioris et minori(s) moduli usque dum solio Polonico conscenso, Principis titulum sibi adoptavit, prout in numis eius Polonicis videre est. Vaivodae vero fratri uterino, Christophoro reliquit“; ismét tovább 3) „Cuius pariter aurei, effigiem barbata, humeros chlamyde tectam cum inscriptione: CHRISTOPHORUS BATHORI de Somlyó, ab una; ab altera vero: VAIVODA TRANSILVANIAE et SICULORUM COMES, cum dentibus draconis, dracone in gyrum torto inclusis, exhibent“; megint tovább 4): „Alius est decuplus cum inscriptione circulari: CHRIST. BAT. DE SOM. VAIVODA TRANSIL. et SIC. CO. in area scutum inferius acuminatum a duobus angelorum simulacris vtrinque tentum, sub corona cum tribus dentibus draconis, ab altera: AN. DOM. MILESIM. QUINGENT. OCTVAG. TERT. in area lineis subductis: VIRTUS VNITA VALET.“ végre 5) „Viuentis adhuc Stephano Rege, Christophoro autem fratre defun-

cto succedit nepos Sigismundus, cuius frequentes aurei, variae figurae exhibentes effigiem, capite nudo, dextra clavam ad humerum inclinatam, primo quidem sub titulis: *Vaivodae Transilvaniae et Siculorum Comitatus*, mox *Regnum Transilvaniae, Moldaviae et Valachiae Principis*; tandem et S. R. I. *Principis, Aurei Velleris Equitis, Opuliae Ratiboriaeque Ducis*. Ultimo permutato et tertium repetito Principatu solius *Transilvaniae Principis* titulo, ab altera parte cum dentibus draconis, et insigni aurei velleris.“

(Vége a' jövő számban).

Waltherr László.

Literaturai mozgalmak.

— Pesti vásárra megjelent Heckenastnál Jósika Miklós' legújabb regénye: Az utolsó Bátori, három részben, nyomtatva részint Budán az egyetem', részint Landerer' betűivel. 3 ft. cp. Sietni fogunk a' jeles munkát olvasóinkkal minél előbb megismertetni.

Ugyan annál: Önálló német nyelvmester, vagy legújabb és legbővebb német nyelvtudomány, minden magyar' számára, a' ki ezen szükséges, művelt nyelvet rövid idő alatt, sőt mester nélkül akarja megtanulni. Az egész német literatura' köréből merítve kiadta Lemouton János, a' kir. m. egyetemenél a' franczia 's angol nyelv' r. oktatója. Ára 1 ft. 20 kr. cp.

Budán, az egyetem' bet., megjelent: A' szépmesterségek alapvonatokban (.) philosophiai tekintetből. Írta Fejér György. 1838. 8r. 50 l. 10 kr.

Magyar tudós társaság.

— Az academia tegnap tartotta, szűnnapjai' elmúltával, új 1838-diki acad. éve' első kis gyűlését. Abban a' többi közt D. Válas Antal, az igazgatóság által legújabbán a' mathematicai osztályba kinevezett tag, foglalta el egy a' Ludolphi számot, több iver' érintői által kifejtve tárgyzó tudós értekezés' olvasásával rendestagi székét; Vass László kanonok, kir. prof. 's tiszti tag pedig, ki nem rég tért vissza Belgiumba és Franciaországba tett tudományos utjáról, tudósítást ada némelly külföldi könyvtárakról, 's név szerint Hunyadi Mátyásnak egy a' brüsszeli bibliothecában őrzött nagy becsű missaléjáról, melyre egykor Belgium' urai, a' spanyolok és a' osztrákok' kezdetén esküjüket az ország' rendei előtt letették.

NYILATKOZÁS.

Az 1838-diki Emlénybe „a' rajasthani leány“ czim 's Holló név alatt iktatott versezet' szerzője nyilatkoztatja; hogy tőle az említett név alatt csupán ezen egy mű jött közre 's több nem is jövend. Ezt azon okból kívánja a' n.e. közönséggel tudatni, mivel csekély művét azénak, ki Holló név alatt irt, nem örömet hitetné, 's egy ragyogó névnek ártani nem szeretne.

1) 145. 146. l. — 2) 147. l. — 3) 148. l. — 4) 149. l. — 5) 150. 151. l.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

Második félév.

Pesten, november' 28. 1837.

22. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Románok és novellák. Az utolsó Batori, Jósika Miklóstól, 337. sz. Nevelés, Tanítás' alaptudománya, Saskutól (*Warga János*), 341. sz. Német literatura. Történet-tudomány. Europa' udvarai 's cabinetjei a' múlt században, Förstertől, 345. sz. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Az Erdélyország' történetci' lára' ügyében; vége (*Walther L.*), 348. sz. Literatúrai mozgalmak, 352. sz.

MAGYAR LITERATURA.

Románok és novellák.

- 2) *Jósika Miklós' regényei, Hatodik, hetedik és nyolcadik kötet, e' külön czímmel is: Az utolsó Batori. Három rész. Irta Jósika Miklós. Pesten, Heckenast Gusztáv' tulajdona 1837. 36r. I. 333 l. II. 292 l. III. 318. l. Ára 3 ft. cp.*

A' literatura' baráti által olly eleven érdekekkel várt Utolsó Batori megjelent. Kapva kaptunk rajta, 's miután róla lelkismeretesen 's egész nyugalommal számot vetettünk magunkkal, meg kell vallanunk, hogy a' költő' erejét még mindig culminálni érezzük; hogy characterekben még folyvást gazdag és új, szövevényeiben kimerítetlen találékonyságu, hogy még mindig képes a' puszta figyelemcsiklandást úgy, mint a' magasb pszichologiai és művészi érdeket kielégíteni; 's még mindig bír az egész felett uralkodva lebegni. Nem mintha négy román gazdagabb tehetségű íróra nézve olly sok volna; de nálunk, fájdalom! eddig a' szebb ihletűek is szerencsés bőséggel még nem igen dicsekedhettek: Jósika pedig ezt ígér, ezt várta.

Recensens' látása szerint e' regény a' következő eszmét érzékíti meg. Az indulatok' ha-

talma az ember felett nagy és félelmes, 's ki-nek neveltetése elhanyagoltatván, korán nem tanulta a' keblében lakó gonosz szellemet legyőzni, nem védangyala' szózatát, saját jobb valója' intését érteni: végre is áldozatául esik belső ellenségének. A' személy, melyben ez eszme példáztatik, Batori Gábor, Erdély' fejedelme, egy a' lélek' és test' nem mindennapi jelességeivel felruházott természet, lelkes, eszes, elmés, délczeg, vitéz, akaratban 's kivitelben erős, nagy tervekkel foglalkozó, a' szépnem' átellemében hódoló, szeretetre méltó; de színlett kegyű, buja, szavaszegő, ravasz, embert nem becsülő, törvényt 's a' legszentebb jogokat taposó zsarnok. 'S ennek a' Batorinak két időszaka, vagy inkább két oldala van. A' buja kalandor Coelestát látja, a' historiai híru brassai polgár Weisz' leányát, 's a' dicső lélek' láttára a' keblében még el nem pattant nemesebb hurok megrezzennek, 's szerelemre gyúl iránta, de e' szerelmet a' tisztelet közvetíti; ő maga félti első szent érzelmét a' fejedelemtől, mert tudja hogy egy Coelesta a' fejedelem' szerelmét el nem fogadhatja, 's azért el sem fogadja, 's méltóságát Ecsedi név alá rejti.

Coelesta' átellenében Ecsedi; 's Ecsediben Bátorit eltemetve. Ecsedit Coelestának szabad szeretni, 's szereti, mert hol van e' lovagnak párja, midőn fejedelmi köntösének egészen még el nem nyütt belését, a' hódoló szeretetet, melly magát feltétlen oda adja 's ezen odaadásban boldog, 's mindig csak nemes kebel' virága — fordítja kifelé. 'S a' mi még jó, szelíd, emberi benne lakozik, azt Coelesta, napként, idézi elő keble' mélyéből, 's neveli és emeli. Szép és nemes feladást teve magának itt a' költő, midőn ki akarát mutatni, mikép az elvetett lélek, a' feslett élencz, az Imrefinék és Kamutinék' barátja, egy fensőbb szellem' ihletétől áthatva, mintegy önkénytelen letörli a' reá kívülről ragasztott mételet — mert az ember' eredeti természete jó —, miképen ő emelkedik utána, nemesedik; 's ki eddig csak könnyű 's teljes győzelmekhez való szokva, 's e' győzelmeket követelte — az Coelestától, ki szereti, és szenvedelmesen, egy csókot nem nyert még, de sürgetni sem mere. Az a' szentség, mellyet Coelesta, viszonyának megmentett, volt az a' varázserő, melly a' rény' tapodójában is fenn tudá a' rény' becsülését tartani; 's a' szerző kétség kívül nem motíválhatta mélyebben Bátorinak mindig hű hódolatát az egyszerű szász leány iránt, mint e' tisztaság által, melly mind végig meg nem czáfolta magát; melly, midőn a' csalódás oszlott, 's Ecsediben a' fejedelem állt elő, megörzé Coelestát a' bukástól, 's a' legszebb önfeláldozásra birta; melly megengedé, sőt követelte Coelestától, ki már most Ecsedi' özvegyének tekinté magát, hogy önveszedelmével őrangyala legyen az Ecsediből fennmaradt romnak, Bátorinak, vagy inkább a' neki meghalt Ecsedi' árnyékának: de a' nemesnek ez árnyék, e' rom is, mint az egykor imádott kedves' földi maradványa, oly drága, mint nekünk maroknyi porocskája egykori kedveseinknek; azért ő annak sértését, megszentetlenítését nem tűrheti: 's így leszen Bátorinak többszöri megmentője, Bátorinak, kit egyébiránt szíve többé nem ismer. Valósága mellett oly végtelen szép e' regényben az a' néma, titkos, ki is félve mondott, de éreztetett harcz Coelesta' keblében, mellyet az Ecsedi' özvegye a' nemzetét hűn szerető leánnyal visel; azonban, közelít a' veszély, a' perczek drágák, cselekedni kell — az asz-

szonyiság, mellynek lényege, eleme, levegője a' szeretet, győz, 's tettben tör ki, hirtelen, határozottan, bajnoki elszántsággal: mert ilyen mindig a' szenvedelem' elszántsága. De a' tett után az a' szentsége az érzésnek bezárja ismét a' keblet, 's mit Ecsedi' szerető lánykája tett, arról Coelesta, Bátorit átellenében, nem tud semmit. 'S Bátoriban épen e' hűség, mellynek nincs egyéb célja, mint maga, folyvást tisztelet' tárgyaként tünteti fel Coelestát; 's midőn amaz, a' társaság' rendeltetését 's jogait sértő mindennemű csapongások után, maga körül tekint, 's látja miképen minden jó elhagyta, minden a' mi marad, nem érte, hanem magáért marad; midőn látja, hogy ő maga, magáért, senkitől nem szerettetik a' földön: erkölcsi élte' hajóját Coelesta' révében akarja kikötni, neki nyújtani kezét. De ő, az önmagával megtöltött hű fejedelem, itt szenved a' legérzékenyebb hajótörést. Bátorit utól nem érte Coelestát, midőn magát Ecsedivel identificálta; Coelesta meg tudja menteni Bátorit Ecsediért, de nemzete' zsarlóját 's a' bűnök' fertőjét, Ecsediért szeretni — nem. Ő ott, hol megszűnt tisztelni, szeretni is megszűnt.

Semmi sem lehet szebb, nem erkölcsibb, nem lélekemelőbb 's megnyugtatóbb; de nem könnyen mutathata szerzőnk mélyebb ismeretét az emberi kebelnek 's nagyobb erőt a' pszichologiai teremtesben is, mint e' két characternek egymás mellett vitelében. Biráló nem ereszkedik a' két, annyira ellenkező természet' pályája' nyomokénti követésébe, azzal semmi cél nincsen; ki a' munkát olvassa, 's kinek a' mondottak nem untig elegek, annak mi elegendet soha sem fogunk írhatni. Kell hogy belső érzékünk legyen valamihez; 's lesznek bizonyosan kik érezni fogják, hogy ez a' Coelesta, ez a' ritka teremtes, minden szellemi emelkedettsége mellett is, nem lábhegyen jár földünkön, hanem egész természetében földi, emberi; 's itt újra szerencsésen úszik a' szerző azon sziklákon keresztül, mellyek közt kevésbé biztos ismerője az emberi szív' mélyeinek oly könnyen elvesz, levegői lényekké vékonytván tesztel és vérrel csak szemre felruházott alakjait. Catastroph-ját az annyira kedves lánynak nem fedezzük föl olvasóink előtt, kik e' sorokat talán előbb látandják a' könyvnél, noha inkább azoknak kívántunk írni, kik azt ismerik; ha-

nem megvalljuk, hogy az a' characterképet koronázza; annak úgy kelle, úgy lehet csak fejlődni: 's ha egyfelől, nem szövetkezvén Coelesta' érzésével, nehezteléssel, ha nem minden csodálás nélkül is, voltunk nézői a' zsarnok' többszöri megmentetésének, 's nyugtalanul vártuk az isteni ítélet' végrehajtását: másfelől teljesen kibékülünk vele, 's véghe-tetlen kellemes érzéssel emlékezünk reá visz-sza mindenha. Nem is ösmerhetjük őt telje-sen, csak midőn végig kísértük költőnket az egészen, mert egy rész magyarázza, vi-lágosítja kellőképen a' másikat; de ekkor e-gész-szívbeli szeretetünket adjuk oda e' földi anyagnak.

(Vége a' jövő számban).

Nevelés.

5) *Tanítás' alaptudománya.* Irta Sasku Károly. Pesten, Esztergami k. Beimel József betűivel. 1837. 38. l. k. 8-adrét.

Ki jelen nemzeti létünket, ennek virág-zásra kelő fejlődését, úgy jelen életét gondoló-ra veszi; nem lehet annak e' derülő korban is, némelly hiányok miatt hatósan kiemelke-dő akadályokat nem látni, következésképen nemzeti életünknek sokszor szenvedését, sok-szor, talán csak a' nagy szellemi világ' éle-te általi műszeres elragadtatását, így igen sokban szabadságtalan életműködését nem szemlélne. Pedig, valamint akármelly indivi-duális testi élet, szűkös, 's korán enyésző lesz, ha folyvást kölcsönözött erők által gyá-molitatik, nem pedig magában vannak az élet' kívánt elemei; úgy a' nemzetek' szelle-mi élete is, ha saját nemzeti erőikön nem fejlik, csak szabadságtalan és műszeres, nem pedig szabad és lelki, minden kicsinyen fel-akadó, 's alkalmra enyésző, mint kölcsön-özött napfény. És annyira a' mennyire még gyengélkedő nemzeti életünknek oka véle-ményem szerint a' statusok' legmélyebb alap-jának, a' nevelésnek és oktatásnak, hiányá-ban gyökerezik. De midőn a' gondolkozó, nemzeti életünkben akadályokat lát, egy-szersmind örömmel láthatja, hogy különö-sen jelenleg, a' nemzeti életet lényegesen előmozdító nevelési, és oktatási, mind intézetek keletkeznek hazánkban, mind pe-dig munkák, nem csak bő számmal, de lel-kesek is jelennek meg literatúránkban, foly-vást tökéletesebbeket várók, annyira hogy

azoknak, csak használtassanak, nem lehet nemzeti erőt nem fejteniök ki.

Az érintett hatékony munkák közé szá-mítja rec. jelen kisedet, de helyes tartalmú könyvet is. Jelesen értekezik a' szerző ebben a' következő czikkekről: Mi teszi az embert emberré? Mi a' nevelés' tárgya? A' testi ne-velés' fő szabálya. Mi az emberek' boldogta-lanságának oka? Mi az igazi tudomány? Mi különbség a' tudós, okos, és bölcs között? Az asszonyoknak mit és miért kell tanulniok? Végre a' tanítandó tárgyakról 's a' tanítási rend és módokról értekezik. Kifejtvén ezen pon-tokban szerző azt, hogy az ember, tuda-mány, erkölcs, és csinosság által lesz em-berré, — mely utolsót én széles értelemben vett ízlésnek szerettem volna látni; azokat teszi a' nevelés' tárgyává. A' testi nevelésről, czélzattal mellesleg ugyan, de azért a' tisztaság, mértékes étel, és ital, rendes álm, és játék által a' testi erők' növesztését sür-geti. Majd az életbe vágó tanulmányoknak nem ismerését fejtve az emberek' boldogta-lanságának okául, előszámlálja az élettudo-mányokat: A' természet- és földleirást, ter-mészet- és mennyiségtant, ennek alkalmazott részeit: az egyensúly-, mozgás-, fény- és építéstanokat, továbbá az alkat- (che-mia), gazdaság-, mű- és történettano-kat, és az ezeknek ismeretét bírót, okosnak *), e-zen ismeretek' használóját az életben, bölcs-nek mondja. Vizsgáló' véleménye szerint leg-jelesebben szól azon okokról, melyek a' leányoknak a' fiúkkal egyarányu tanítását ajánlják, 's vizsgáló ezen okokat minden szü-léknek nem ajánlhatja eléggé. Látszik ezek-ből, hogy szerző a' tudományoknak ismere-tét, igen bölcsen, az életbe akarja bevinni.

A' tanítandó tárgyaknál igen helyesen tér el szerző azoknak még eddig is sokak által híven megtartott, mind legtermészetellenibb rendétől, mind pedig legviszaverőbb tanításmódjoktól, a' mennyiben nem egyszerre az értelmet ölő és lelketlen betűnevezésen a-karja olvastatás által a' tanítást megnyitni; hanem a' körülálló világi dolgoknak értelmet ébresztő ismertetése, természet- és földle-írás, festés, számolás, alak- és mértan' ele-

*) Ismét egy ál magyarázata az okosnak. Az ember tudatlan lehet mint a' kő, 's mégis okos-abb bármely könyvmolynál. Mikor fogjuk már szavaink' értelmét helyesen megkülönböztetni? Szerk

meinek tanítása, természettan, és okoskodás, sőt a' közönséges nyelvtan' ismerése után kívánja az olvasás és írás' elemeit is kezdeni, így ezek után tanítatja a' többi élettudományokat. Látszik már a' tanításrend- és módról értekezésben, hogy szerzőnek célja a' természetesség és értelmesség, vagy hogy szerző növendékeinek tehetségét, természetes, 's az első kezdettől mindig értelmes lépéseken kívánja fejteni, mely céljában szerzőnek, vizsgáló annyira osztozik, hogy itt alkalmat vesz magának azon sajnálkozásra, miért oktatási viszonyunk miatt, nem szerkeszthetné úgy, ezelőtt majd négy évvel írt faliabláit, hogy azokból az első, második és harmadik tábla kimaradhasson, kivéven a' második és harmadik tábla' érzéki fogalmat kinyomó egyes szavait, hogy a' gyermekek ne betűket nevezni, annyival inkább hangoztatni, hanem egyszerre értelem által meghatott szavakat tanúlnának olvasni; alkalmat vesz egyszersmind vizsgáló azon ohajtásra: bár csak eddigi alaku ábéczés könyveinknek nevük is elveszne, 's helyöket olly olvasókönyvek foglalnák el, melyek egyszerre érzéki és már ismert fogalmu főnevek', és egyszerre ezen főnevekből szerkesztett szinte ismert fogalmu mondatok' olvasásán, majd közhasznu ismeretekbe csak hamar átmenő beszédeken kezdődnének, 's illyeket foglalnának magokban; de alkalmat vesz vizsgáló ezen ohajtása mellett, azon nyilatkozásra is, hogy az így kezdendő és sikerrel folytatandó oktatásmódot, az úgy nevezett rendszeres gondolkodás-gyakorlatoknak kell, véleménye szerint, szükségképen megelőzniök. Ezek szerint, szóban lévő könyvecske' célja lévén: a' tudomány, erkölcs, és izlés' terjesztése, ezeknek természetes és értelmes lépcsőköni fölébresztése, a' fölébresztett ismereteknek az életbe irányzása; nem lehet ennek olvasását mindennek, kinek a' nevelés és tanítás, 's ezek után nemzeti életünk szíven fekszik, nem ajánlani.

Vannak, mind e' mellett a' könyvben olly nyilatkozások is, mint a' szép cél' elérésének eszközei, melyekben vizsgáló, szerzővel kezdet nem foghat. Illyenek: a' természet- és földleírás, festés, számolás, alak- és mértan, természet-, és okoskodás-, sőt közönséges nyelvtannak is tanításaik, olvasás és írás előtt. A' célban igen is osztozik vizsgáló,

lő, mely oda irányzik, hogy az olvasás és értés akkor tanítassanak, midőn az értelem bizonyos fokig kifejlett. De ezen czélt én, az úgy nevezett gondolkodás-gyakorlatok által szeretném elérteni, melyek nem az olvasásra, és írásra készítnék elő az értelmet; hanem a' szerző által fölvetett több tanulmányokra is fogékony elmét fejtenének. Nem helyeselheti továbbá vizsgáló, a' világi dolgok' ismertetésénél, azoknak, azonnali lefestetésöket, bár a' festés közönségessé létét forrón ohajtja is; mert, az írásnak, valamint a' rajznak is rendszeres előkészítője az úgy nevezett alaktan, mely a' pontból indulván ki, mi módon szerkesztetik, a' nevelésben jártas szerző bizonyosan tudja. A' szerző által ajánlott festésmód könnyen elronthatja az írást. Nem egyezhetik meg végre a' vizsgáló abban is, mit a' szerző ugyan világosan nem mond, de meg sem különböztet: így munkájából az hozható ki, mint ha az olvasást, és írást, ugyanazon betűjegyek által akarná tanítatni, holott, az írásbetűk, ha nem olly nagyon is, de mégis a' nyomott betűktől elvágna. Minden esetre egymás után csakhamar kell tanítani az olvasást és írást, mint, minden értelmességi fejtelevággy mellett is, külsőleg nézés' tárgyait, de mégis előbb az olvasást. Ezek azok mikben vizsgáló szerzővel a' tanításmódra nézve egy értelemben nem lehet; megütközik pedig azon, hogy a' tanítás' alaptudományában, a' tanítandó tárgyak közt a' vallástudományt nem találja. Igaz, hogy a' vallástudomány az úgy nevezett élettudományokkal, külsőleg antipolárisnak látszik; de azért a' vallás' fogalma, az erény' fogalma lévén, nem lehet azt nem ohajtani, nem lehet oda nem munkálkodni, hogy a' vallás, de a' józan vallás, a' nemzet' életébe hatólag be ne vágjon. A' költőkről, és költészetről meglehető alacsonyan szól a' szerző; de kétség kívül, csak a' mindig tubámat, rózsámat 's a' csókot stb. éneklő költőket érti, mert egy Goethe, Schiller, Shakespeare, egy magas irányu, mindig népet és erényt ölelő Hugo, mi hatással voltak, nem csak a' nemzetre mely közt éltek vagy él, hanem az idegen nemzetekre is, szerző előtt kétség kívül nem ismeretlen *). Ezen

*) Nem, de szerzőnek a' költészet 's a' költészet' bajnokai bogara, melyre olvasóink az első félv' 21-d. száma után, nevezetességénél fogva, alkalmasint visszaemlékeznek. Szerk.

jegyzeteim mellett valamint őszintén megismerem, hogy ez, egy a' hasznosabb könyvecskék között, úgy ohajtom annak minél több, főleg népiskolai tanítók általi használatását; ohajtom az abban kijelelt élettudományoknak a' nép' számára népszerű kidolgoztatását; hogy egy általam több mint ohajtott sikernek, a' népnevelésnek, 's ezután nemzetem' valódi életének minél előbb örülhessek.

Warga János.

NÉMET LITERATURA.

Történettudomány.

6) *Die Höfe und Cabinette Europas im achtzehnten Jahrhundert. Von Dr. Förster. Zwei Bände. Mit einem Urkundenbuch. Potsdam, Riegel, 1836. 8r.*

A' mit Förster Wallensteinről, I. Fridrik Vilhelmről, 's most VI. Károlyról írt, közméltánylatot és köszönetet érdemel, mivel részint eddig nem használt forrásokat nyit meg, részint az igen rendetlen volt anyagot megrostálta 's átnézés alá vetette. E' legújabb munkájánál ugyan kissé sietett, és az új közlendők miatti, könnyen magyarázható örömeiben némi régiebbet elmellőzött, miknek nem volna szabad hibázni. Nem említvén a' Theatrum Europaeumot, az ezen időszakról igen tartalomdús „frankfurti relatiókat“, a' nürnbergi historiai képcsarnokot, I. József' életét Rhinghtól stb., szerzőnk igen kevés súlyt látszik tenni Eugen' leveleire 's épen nem ismerni VI. Károly' verses életírását Conlinton. Pedig itt munkája' gazdagításához igen csinos leírását lelhetne volna az udvarnak, a' császári utazásoknak, VI. Károly' és fiatal feleségének fogadtatását Linzben 's a' felső austriaiak' rendkívül naiv magok' viseletét.

Igen jó, hogy időnkben ismét visszatérnek a' történetírás' eddiglen majd leginkább elparlagolt időszakára: a' harmincz és hét esztendő háboru közöttire t. i., mert ránk nézve talán egy időszak sem olly tanulságos, mint épen ez. Ha Förster képes lett volna, tárgyát nemzeti álláspontból vizsgálni, munkájának érdeke sokat nyer; azonban már rég megszokta a' világ, csak austriai, vagy porosz, vagy bajor, vagy bádeni történetekről hallani 's a' világtörténeteket így a' legkülönbözőbb szempontokról nézni. Zschokke bajor történeteiben igen természetesen találja Bajorország' szövetségét Fran-

ciaországgal Austria ellen a' spanyol örökös háborúban, és dicséri a' bajorokat, hogy Franciaorszáért német testvéreiket verték. Hogy Bajorország a' legszentebb kötelességet a' birodalom iránt megsértette, a' német öszves érdeknek századokra ártott, azzal ő nem törődik. Egy fogoly bajorral, kinek egy austriai ilyen hazafi szemrehányásokat tesz, igen szárazan ezt felelteti: „Bajor vagyok!“ Az austriai történetekben ugyan hazafibb 's a' német nemzeti büszkeségnek kedvezőbb álláspontból vétetnek föl azon esetek; de miután látták, hogy Austria bajos helyzetéből elég épen vergődött ki, a' többi birodalmi tagok' gyalázatára 's veszedelmére már nem volt figyelem, 's az austriai álláspont minden békekötés után megszűnt német lenni. Senki nem látta ezt tisztábban által 's nem mondá ki több sarcasmussal, mint Eugen herceg, azon szerencsétlen idők' egyetlen valódi hazafia. Eugenius ugyan is német néptámadást akart alkotni 's a' francziákat, kik nem csak Strasburgot foglalák el, hanem a' jobbik Rajna-parton is rendszeres rablásokat gyakoroltak, tömegestül akará visszaverni, 's Thüngen, tulajdon felelőségére, minden elfogott franczia gyujtogatót elevenen megégettetett. De a' német fejedelmek igen egyenetlenek és erőtlének voltak, 's nem költették föl a' Németország' öszves erejében szendergő ijesztést, hanem mindent eltűrtek. Lothringenben a' fejedelemmel együtt minden honi tisztviselők elűzettek 's helyökbe francziák, jutottak. Ellenben az egész fiatalág franczia ezredékbe dugatott, minden hercegi magán jövedelem, minden műkincs, könyvtár, úgy a' pénztárak elvitettek 's a' tartomány végtelen adóval terheltetett. Strassburg árulás által elfoglaltatott, Alsatiában, a' rajnai Pfalzban, Badenben, a' speyeri püspökségben minden leégettetett. Hasonló sors ért sok würtembergi várost és falut, midőn a' hercegség' kormányzója megfogatott a' francziáktól, 's a' tartomány vonakodott olly tömördek pénzt fizetni érte, mennyit azok kívántak. Philippsburgból és Breisachból rendszeresen pusztíták és zsákmányolták a' francziák a' német tartományokat. Breisgaui Freiburg is sokáig franczia város volt. Az akkori bajok és gyalázat maig sem irattak le elég összefüggésben. Mivel a' németek olly kevéssé egyeztek meg magok közt, hogy a'

nyugoti tartományok' végetlen nyomorúságát el nem háríthaták 's a' francia rablókat meg nem büntetheték, az következett, a' mit nem lehet megakadályozni. Azok, kik a' bajnak ki voltak téve, Franciaország' kedvét ke-resték, így a' rajnai választó fejedelmek többnyire, így a' többi apró urak; a' hir- és kincskalandorok pedig, miután a' császár és a' birodalom minden tekintetét elveszté előttök, Franciaország' segedelmével a' bajt egészen bevégzéék 's az általános zűrzavarban magokat gazdagíták meg: így Bajorország. A' vita tehát ekkor épen nem szülé a' nemzet' nagyszerű fölkelését, hanem az egyre nagyobb demoralisatiót. Különös lélektani tünetemény volt ez. Míg az esetek olly neműek voltak, hogy a' nemzet' legirtózatosh boszúszellemét föl kellett volna költeniök, semmi illyes nem történt, a' nép maga sehol sem kelt föl, csak Tyrolban; a' fejedelmek sokat vitakoztak legnagyobb tűzzel, néhány agyon boszankodott, de semmi nagy sem történt. Eugenius herczeg többször kijelenté csodálkozását, hogyan lehet az, hogy egy olly erős nagy nemzet, mint a' német, érzéstelenül mindent eltűr Franciaország' szemtelenségétől. Thüngen, ki egyik szemét elveszté már, dühös fájdalommal erőlködött maga tenni meg a' lehetetlent. Badeni Lajos' halála után örömet a' birodalmi sereg' vezérévé tette volna őt Eugenius, de lehetetlen volt. A' fejedelmek nem akarák e' tiszteletet köz nemesnek engedni, a' császár pedig phlegma' 's gondtalanság' tekintetében mindeneket felülmúlva, az udvar' legfinomabb szertartásával foglalkozott, fontosabb dolgot alig ismer-vén, mint valamelly tűzi játék' elrendelését.

VI. Károlyt, ki I. Leopold' és I. József' phlegmáját és szerencsétlen politicáját öröklé, diplomaticai terjeszkedéssel és hűséggel festi Förster. Anglia' elpártolása által a' német ügytől, elveszett azon nagy győzelmek' gyümölcse, melyeket Eugen és Marlborough kivívtak. Eugen' halála után a' rozsz udvari gazdálkodás által elveszett azon vitéz sereg is, melyet Eugen nevelt 's melly koplalás, leküszönés és demoralizálás által összeolvadván, Eugen' borostyánai is oda veszték az új török háborúban. Ellenben e' fejedelem volt alapítója azon érzéki jólélésnek, melly a' fővárosaikat maig bélyegzi. Az udvari életnek ez ellentétele a' birodalom' köz nyo-

morúságával éles, metsző, 's a' kor' számos tüneteményeit híven megfjeiti.

4.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— Az Erdélyország' történeteir' tára' ügyében Nagyajtai Kovács István' feleletére (Nemz. Társalk. 1837. 2-d. félév 7. 8. sz. Vége). Világos tehát okleveleikből, melyeket felhoztam, világos pénzeikből: hogy Báthori István, és Kristóf Erdély' fejedelmei nem voltak, de világos az is: hogy Báthori Zsigmond, István' halála után sem nevezte magát Erdély' fejedelmének 1592-ik eszt. Sz. Mihály hava' 15-ik napjáig, melly korról az utolsó oklevelet felhoztam. Annak bebizonyítására: hogy Báthori Zsigmond a' tanusított korig is, majd vajda majd fejedelem czímet viselt, oklevelet állított volna inkább Kovács úr okleveleim ellenébe, mintsem Pray György, Bethlen Farkas, Szeredai Antal munkáira, a' Székelyek constitutiói című könyvre, és az Erdélyország' történeteir' tárának I. kötetében a' 183-ik, 191-ik és 201-dik lapjain olvasható oklevelekre hivatko-zék, melyek mind azon korról szólnak: midőn Báthori Zsigmond Erdélynek már valóságos fejedelme volt, és még akkor sem lett volna világos, állításomnak alaptalansága; egyedül az lett volna bebizonyítva: hogy Báthori Zsigmond az Erdély vajdája és Erdély fejedelme czímét váltva használta, de korántsem az: hogy ő Erdélynek valóságos fejedelme volt, a' mint csakugyan nem is volt; ámbár e' felől 1593 és 1594-dik évekről három rendbeli bizonyítványok nyujtatnak is, melyekben magát Erdély fejedelmének nevezi. Mert, ha valóságos fejedelem volt: mire valók voltak Rudolf császárhoz, mint Magyarország' királyához boesátott kérelmei? mire valók a' közbenjárások? mire való volt az 1595-iki Boldog asszony hava' 28-ik napján vele kötött egyezkedés, melyet Magyarország' karai és rendei ugyanazon évi Bold. assz. hava' 10-ik napjára öszvehívott pozsonyi országgyűlésökben elfogadtak, és Rudolf király Böjt-más hava' 14-dik napján megerősítette törvénybe iktattak? — Ez egyezkedés 3-dik ágazatának ezek tulajdon szavai: „Sacra Caesarea, Regia-que Majestas, Principem Transilvaniae recognoscet pro libero Principe, eique titulum, et appellationem Illustrissimi concedet, eamque sua autoritate (ut moris est) munitam reddet, et peculiari Diplomate confirmabit. 6) Itt kezdődik tehát Báthori Zsigmondnak valódi fejedelemsége, és ezen időn túl teljes igazzal nevez-

6) lásd corpus Juris Hungarici. Articuli Diactales Anni 1595.

te és nevezhette magát Erdély fejedelmének. Méltán hibáztathattam tehát Erdélyország történetei tára' kiadói azért: hogy az általuk közöltetett oklevelek foglalatainak ellenére: Báthori Zsigmondot Erdély' fejedelmének nevezék, holott csak Erdély' vajdája volt. —

A' mit a' helytelen idézések ellen felhoztam, azokra nézve a' Történeti Tár' XVIII. lapján olvasható ezen mondásukra támaszkodtam: „az eddig mondottakból világos, hogy Tárunkban egyes historiai darabok közöltetnek, de nem egybefüggés nélküliek, hanem foglalatjokra nézve szoros kapcsolatban lévőek, mint egymásnak pótlói, kiegészítői, világosítói, mit olvasóink magok is által fognak látni, főként ha a' történet-iratokba általunk iktatott 1. 2. 3. 's a' t. arab számok' előfordultakor mindjárt olvasandják azon leveleket vagy országos végzéseket, törvényczikkelyeket is, mellyek ugyanazon részben hátrább hasonló számok alatt állanak. Minél fogva arab számainkkal csak *adataink' összefüggését akarjuk jelentetni*, nem pedig azt, hogy a' levelek és országos végzések a' történet-iratok' toldalékainak tekintessenek.“ Hogy *egyegy szó az adatok' összefüggését* jelentse? azt én nem tartom, de alkalmasint maga Kovács úr sem tartja, csak nem akarta hallgatással elmellőzni a' nem kedve szerinti figyelmeztetést!

Azonban: hogy tettelesen is bebizonyítsam az idézések' helytelenségét: Gálfi Jánosnak rabságában készített önéletiratóból, a' 81. lapon olvasható ezen cikkelyt hozom fel: „Ismét rendele (a' lengyel király Erdélynek) három praesest: Zsombori Lászlót; cancellariust (Kovácsóczy Farkast), és Kendi Sándort 17). Ezek nem viselék úgy magokat mint az bölcse lengyel király rendelte vala; elhívék magokat, csak az magok hasznát keresvén. Kevés üdeig (viselék) az méltóságot 18).“

Ezen cikkelyben két levél idéztetik, egyik 17. másik 18. arab számmal kipecézézve. Amanak — ide nem értvén a' czímét, mellyet magok a' kiadók függesztettek fölibe ezen szavakban: „*Báthori István, Lengyelország' királya 's Erdélyország' fejedelme 1584-dikben sept. 30-ról Grodnovárából Kendi Sándor, Kovácsóczy Farkas és Zsombori Lászlóhoz, mint Erdély' elnökeihez*“ mellyet én a' levél eredeti részének nem tartok, és hiszem is nem is, hogy azon levél a' ki-tűzött három személyhez iratott — teljes foglalatja ez: „Stephanus, dei gratia rex Poloniae, magnus dux Litvaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae Livoniaeque etc. Princeps Transsilvaniae.

Magnifici, fideles, nobis sincere dilecti! Salutem et gratiam nostram regiam. Mivelhogy az mi atyánkfia' Csáki Diénes' halála után Kereszt-szegnek olly gondviseletje nincsen, ki annak az helynek véghelyen léte miatt az mint szükség

kivánja vigyázással és szorgalmatossággal azt megoltalmazhatná, kiváltképpen hogy ez Csáki Gergely is, ki több atyjafiaival abban részes, annyira megfogyatkozott — — — — — goknak ollyan véghelyen lévén való pusztulások miatt, hogy — — — — — az háznak oltalmára teljességgel elégtelenek legyenek; azért hogy efféle szolgáló népnek fogyatkozása miatt valami veszedelem ott az földön ne történne, rendeltünk az — — — — — mondott Csáki Gergely' és atyjafiai' részire oda az helybe tizenhat lóra, és tíz darabonra való fizetést. Azért azt ő néki ti Kegyelmetek adja meg. Továbbá mondja azt is, hogy az mult tavaszkor jószágát annak pusztaságához képest felette súlyosan rótták volna meg; de mivelhogy az az dolog az ország' dolga, Kegyelmetekre halasztottuk; lássa Kegyelmetek micsoda könnyebbséget tehet abból véle. Tartsa meg isten Kegyelmeteket. Datum in arce nostra regia grodnensi, ultima die mensis septembris. Anno domini 1584, regni vero nostri 9-o.

Stephanus rex m.p.

Már most azt kérde: arab számaikkal adataink micsoda összefüggését akarák itt jelenteni? hol van ezen levélben csak egy szóval említve: Ismét rendele három praesest: Zsombori Lászlót; cancellariust és Kendi Sándort? mert hogy a' lengyel király' nevét akarták volna összefüggésbe hozni, annyiból sem hihető: hogy különben a' 17. számat tovább: lengyel király szavak után tették volna, melly két szónál pedig többet a' felhoztam cikkelyvel összefüggésbe hozni nem lehet.

Emez pedig, magok a' kiadók odafüggesztették czímével egyetemben szóról szóra így vagyon: „Gálfi János' 1593-beli könyörgő levele huszti rabságából Báthori Zsigmond fejdelmhez.

Kegyelmes Uram, természet szerint való Kegyelmes Fejedelmem! Az mindenható istennek az Nagyságod' életéért, boldogságos birodalmáért, és jó hírének, nevének, birodalmának terjedéséért buzgóságoson könyörögek.

Kegyelmes Uram, természet szerint való Fejedelmem! Én megnyomorodott keserves rabszolga, arczul az földre borulván szomorú és alázatos ábrázattal sirván könyörögek Nagyságodnak, mint természet szerint való kegyelmes uramnak, fejedelmemnek: emlékezzék kicsinségétől fogván való szolgálatomról, és boldog emlékezteti kegyelmes uramnak, szerelmes atyjának való szolgálatomról, és mindeneknek felette az istennek igazságáról, ki Nagyságodot vitte és rendelte fejedelmi méltóságának székebe; szánjon meg Nagyságod és könyörüljön nyomorú vénségemen, ne legyen az én véremnek kioltása Nagyságod' hatalma alól. Tám Kegyelmes Uram igaz eléggé az földig letapodtatam, rontattam; ne kiáltson az én vérem Mélt-

tóságodnak tekintetére, se ne hervadjon véremmel fejedelmi méltóságának ékessége, kegyes volta. Világosodjék inkább és terjedjen mindennütt az Nagyságod' irgalmasságos cselekedeti és magasztaltassék az misericordiában. Kiért az úr istennek dicsőséges áldása boldogítsa Nagyságodot minden dolgaiban; én is mindennütt áldhassam, magasztalhassam fejedelmi méltóságát, kegyelmességét.

keserves rabszolgája

Gálfi János m.p.

Ebben sincs egy szó is arról, hogy a' három praeses kevés ideig (viselé) az méltóságot, és általában: semmi összefüggésben nincs a' Gálfi János önéletírataiból kiírtam fentebbi cikkelylyel; de alkalmasint nem könnyű lenne Kovács urnak azt is megmutatnia magából a' levélből — más adatokból nem kétkeltem: — miképpen Gálfi János kérdéses levelét 1593-ban intézte Báthori Zsigmond fejedelemhez! mint állítja a' 125. lapon. —

Tagadja Kovács ur 126. 127. lapon azon állítást: hogy a' Történeti Tár 150 — 154. lapján olvasható törvényczikkelyek egész terjedelmökben nem adattak, de egyszersmind hallgatólág elősmeri: hogy csupán a' végzéseket, a' törvény-ágazatokat közölték egészen, mert azt kérde: „vagy talán W. úr az országgyűlési törvényczikkelyek' csupa titulusit, a' vajdák, fejedelmek megerősítő praefatióit, conclusióit is mind megannyi országoson alkotott törvényczikkelyeknek tartja? — Az már más! De mi csakugyan nem tartjuk“; már pedig nevezetes a' történetíróra nézve az is: hadd tudja: mikor kezdődött az országgyűlése? meddig tartott az? a' mit az előszó és záradék közöltetése nélkül nem tud; következképpen: a' kiadók fogadott köteleességekhez tartozott volna csakugyan: hogy a' törvényczikkelyeket is, nem csak végzéseikben, ágazataikban, hanem *legkisebb cikkelyt sem hagyva el belőlök, egész terjedelmökben közöljék, úgy lesz meg becsők, úgy lesz meg hitelességek; azt mondván magok a' Történeti Tár XVI. lapján: „de az országgyűlési végzések' és törvényczikkelyek' historiai becse is sokkal több és nagyobb, hogy sem Előszavak' szűk korláti közt illőleg előterjesztethetnék. Szeretnők is azt inkább ön magokból kitüntetni, mit mi magunk elmondani, melyet később talán megtehetünk. Ezért arról jelenleg nem szólunk, hanem röviden azt érintjük: miképpen törekvünk e' végzéseket és törvényeket a' lehető legnagyobb hitelességgel adhatni.“*

Végte ré szívesen kérem Kovács urat az ügynek erdemében, ne vegye kajánságnak, vagy isten tudja minemű célzásoknak jámbor szárdékból eredett észrevételeimet, ne helyheztesse magát a' tudósok' azon ingerlékeny seregébe, kik mindig és mindenha csak tömjén után

áhitoznak, és magokat mindenkor és mindenben tökéleteseknek vélik, hanem igyekezzenek közleményeiket, az őskor' tiszteletre méltó maradványait, kütfői szent méltóságra emelni; így fog dolgozatainknak becse naponként növekedni! így fognak a' kiadók, valóban tekintetes vállalatuk' dicső véghez juttatása által, halhatatlanság' koszorujára szert tenni! a' mit tisztá szívből óhajtt

Waltherr László.

Literaturai mozgalmak.

— A' gazdasági egyesület által nem rég megindított „gazdasági tudósítások“ czimű folyóirat élénk haladást ígér. Inne előttünk annak második füzeté is, gazdag, tarka foglalatall, Schams, Bartosságh, Kaeskovics, Czindery, Balásházy stb. ismeretes gazdák és íróktól. Nem ereszkedünk ki tartalma' bővebb felhozására, mert e' füzetnek is külön cikkelyt kívánunk szánni. Csak árát jegyezzük meg fel, melly a' 200 lapnyi könyvnél csak 40 kr. postapap., 's 50 kr. velinen.

A' Tud. Gyűjtemény' szeptemberi kötete is megjelent (nov. 22.), 's benne folytatja a' szorgalmas Gorove a' bánsági bolgárok' hajdani 's mostani állapotuk' leírását. Egy érzékeny vitatkozás „könyvesmertetés“ czim alatt adatik. Ezen tudósorvadásban sinlődő musa még folyvást „Koszorú“-san jelenik meg; de milly hervatag, porrá száradt ez a' koszorú! 'S mind a' mellett, melly jótétemény az azon szerencsétlen kertészekre nézve, kiknek virágai sehol a' világon nem kelendők; itt csak elfogadtatnak, ha ingyen is. Különös, 's nem tagadhatni némileg kellemes benyomást tesz mégis ennek a' verses kértnek némellykori átfutása; a' literaturai gyermekeknek a' könyhullatásig naiv és érzékeny hangjait hallani itt ismét: az ember azt hinné, hogy a' sok esztendő előtt papiroskosarunkba hányt mindenféle szívsebhető nyájas próbáskáink jelennek meg cum nonnullis variantibus lectionibus, 's az illy régi ismerősökkel találkozás nem lehet nem édes a' kebelnek. Ha a' literaturá' férfainak megvannak a' magok' folyóirásai, illő hogy a' literaturá' gyermekeinek is, kiknek nb! néha ugyan régen benőtt már fejök' lágya, meglegyen a' magoké. Ha vannak mellyek haladásunkkal örvendeztetnek, igen üdvösséges, hogy legyenek, mellyek régi gyarlóságinkra is visszaemlékeztessenek, hogy magunkat el ne bízzuk, 's folyvást kettőzött erővel előnyomuljunk. 'S így a' koszorús Tud. Gy. is bizonyosan üdvösséges egy intézet.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

Második félév.

Pesten, december' 5. 1837.

23. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Románok és novellák. Az utolsó Bátori, Jósika Miklóstól (folytatás), 353 sz. Gazdaságtudomány. Gazdasági tudósítások, kiadja a' Gazdasági-Egyesület, második füzet, 362. sz. — Literaturai mozgalmak, 368. sz.

MAGYAR LITERATURA.

Románok és novellák.

- 2) Jósika Miklós' regényei, Hatodik, hetedik és nyolczadik kötet, e' külön czímmel is: Az utolsó Bátori. Három rész. Irta Jósika Miklós. Pesten, Heckenast Gusztáv' tulajdona 1837. 36r. I. 333 l. II. 292 l. III. 318. l. Ára 4 ft. cp.

(Folytatás.)

E' két fő személyhez, kiegészítő részként, még egy harmadik csatlakozik rec'. véleménye szerint: a' szász Szerafin, Weisz-nak, a' Coelesta' atyjának neveltje, barátja, jobb keze, a' Coelesta' korlátlan bizodal-mával megtisztelt ifju férfi. Szerző senkit sem vezet föl kevesebb követeléssel; vagy inkább minden bevezetés nélkül lépteti fel, 's reá magára bizza, maga iránt figyelmet gerjesztteni; de úgy viszi mind végiglen ritka mesterséggel emberét, hogy azon alárendeltségből, mellyben a' szerény ifju, önakarva, mozog, szívünk csakhamar 's annál bizonyosban kikapja. A' fogás biztos művészi tapintat' bírását mutatja, mert az örökké nem magától cselekvő Szerafin csak e' drámai tartás, e' fokenkénti fejlődés, belsejének a' szerző által előre nem hirdetett, magától feltáru-

lása, 's a' vele lévőkre való hatás által gerjeszthete 's tarthata nem csak érdeket fel maga iránt, hanem nevelhete 's öregbíthete folyvást. Első feltűntekor, lelánczolva látjuk Coelesta' varázsköréhez, a' szerető leányka' pillanata nyugtalanul van a' távolba függesztve a' várt Ecsedi után, 's ő tolja magától a' menni nem tudót; de midőn Ecsedi kikél el-lene, az igazságos leány védelmébe fogadja, 's itt Szerafin először jó Bátorival párhuzamba, 's nem tagadhatjuk, már saját haszná-ra, sőt Coelesta is érzi azt titkon, bár elméje még nem látja tisztán. Látjuk őt Bátorival szóvitában, látjuk párviadalban, amaz legyőzi ezt fegyverrel, ez bennünket lelkével. Ő nem fedezte föl Coelestának, megsebzőjét, sőt Coelesta a' veszedelmes harcban Ecse-dit megmentőjének hitte, ő pedig hallgata, vagy nem tagadta. Ő győzött magán, 's nem akara illy úton magának hajlandóságot ki-vívni. Örök egyforma magát-odaadása, érzései, gondolkodása' nemessége Coelesta' bizodal-mát, sőt testvéri szeretetét nyeri meg neki, ő azzal-vissza nem él, 's letolja keblébe a' hatalmasan emelkedő szerelmet. Coelesta' szemeiről le hull a' fátýol, ott áll csa-

lódása' kínjaiban: Szerafin ekkor is parancsol szíve' lángolásának, 's hallgat; parancsol a' féltés' ölyvének, legyőzi azt a' való szerelem', a' bizodalom' fegyvereivel, 's híven gyámolítja a' szerencsétlen leányt minden lépésein. Ott áll szem közt a' zsarnokkal, 's feledve saját és nemzete' sérelmeit, megveti a' lovagtalan boszút. 'S minél inkább süllyed vágytársa, annál nagyobb öntagadással nyomja le ő a' remény' derengő biztatását, hogy Coelesta' sebért föl ne tépje. De ezt Coelestának nem lehet nem látni, 's a' becsülést, a' bizodalmat, a' tiszteletet, csodálást követi, 's az, mit végre elme 's szív öntudatlan 's önkényt oda ad. E' feltétlen hűséget, kimeríthetlen türelést, e' mély 's gyöngéd érzést emeli a' férfias elszántság, hol a' nemzet' szent ügye karját kívánja, emeli vitézsége a' harczmezőn, 's az a' folytonos éberség, mellyel Weisz' országos gondjaiban fáradhatatlanul osztozik. 'S íme ez vázlat az azon characternek, mellyel a' szerző egyikét vitte ki a' legszebb eszméknek. Oda állítja t. i. a' polgári ifjat lelke' egész szerénységében, a' fejedelmi, a' büszke Bátori ellenébe; őt, a' jónak, nemesnek magát feltétlenül odaadót, a' mindent magának alávetni kevélyen akaró ellenébe; a' magával küzdőt, de a' küzdésben mindig győzedelmeskedőt, a' magán kifogni nem tudó, szenvedelmek' rabja ellenébe; az önérzetében nem büszkét hanem megnyugtót, a' magával megtelt, de a' világgal meghasonlott, belső békétlenség' martalékja ellenébe; a' szüntelenül áldozattévőt, a' mindig áldozatkívánó ellenébe: de a' nemeslelkűsége' jutalmát kértelen megnyerő boldogot 's fölemeltet, a' végre leereszkedni kénytelen, 's ekkor, vétkei' bűnhődéseül, kért jutalmától is eleső átellemébe. Szerafin a' megfordított Bátori; mint ennek árnyéka követi őt a' távolban, nyomról nyomra; de mind dicsőbben és dicsőbben, végre dicsőülve: míg ez mind inkább süllyedve, végre elesik: ez áldozatja a' magán győzni nem tudásnak, amaz, e' tudásért boldogulva.

E' személyháromságot, melly a' regény' focusát képzi, külön színű 's árnyéklatu individualitások' csoportozatai veszik körül. Ott látjuk a' fejedelem mellett Imrefiben a' gonosz elvet személyesítve, síma forgékony udvaronczt, ki ura' gondolatait eltalálja;

mielőtt gondolva vannak, 's érzéseinek bók, mielőtt azok gerjedtek; egy finom ravasz hízogót, ki hízogéseit lelkesült hódolat 's való csatlakozás' hangjába tudja öltöztetni, 's szükség' esetében örvesszedelmezéssel meghitelesíteni; ura' bujtogatóját, minden jök' rágalmozóját, eltávoztatóját, minden nemes érzés' kiirtóját, sőt a' véték', ön hitvese' kerítőjét, befolyása 's erszénye' biztósításaul. Ott látjuk Dimonban az ördögi ezermestert, száz alakú kémet, tanácsottudót hol minden más abból kifogyott, 's retenthetlen kivívójét minden olly tervnek, hova fufangság, szemtelenség 's egyszersmind bátorság kell. Ott Bethlen Gáborban a' jó elv' képviselőjét, az ész és szívbelgyeg' fensőségével felruházott férfit, a' közügyben mindenkor buzgón szóló hazafit, ki lelke' nemes hevében, bár mellőzve, eltolatva, mindig kész az ifju fejedelmet tanácsával támogatni, intéseivel, kéréseivel, sürgetéseivel az örvénytől, melly felé siet, visszarántani; és csak akkor, midőn tanács, intés, kérelem és sürgetés hasztalanok, ön élete veszedelemben, 's a' zsarnok' javulásához, az emberiség', jog', a' szegény Erdély' felszabadulásához egy csillama sincs többé a' reménynek: érzi magát elhivatottnak a' némán is hozzá esdek-lő hon' megmentésére, a' köz iga' összetörésére. 'S így lön, hogy a' regény' vége felé őt a' határokon, mint fejedelmet pillantjuk meg, seregeivel, általszállani. Nem lehet itt beszélgetéseit a' fejedelemmel a' szebeniek' (III. 11. stb. I.) 's a' feketehalmi foglyok' ügyében (III. 126 stb. I.), sőt minden találkozásait Bátorival ki nem tüntetni, mint a' mely-lyekben a' szép characterkép ritka drámai élnkséggel van kifejtve.

Bátorinak ellenében egy nagy érdekű, sajtáságos alak tűnik szemünkbe, polgár 's apa, statusférfi 's hadvezér, Brassónak lelke, 's a' fejedelem által boszús ironiával úgy nevezett százsz király: Weisz Mihály, máskép Albinus. Egyszerű polgár 's lakvárosában tanácsbeli; éles elme, ismeretek, kétségfelen hűség nemzete iránt, a' viszontagságok' idején soha nem csüggedő bátorság, nem tűnő lelki jelenlét, hanem gyors magát föltalálás, 's a' gondolatok' ügyes, bizonyos, vas erővel kivívése; a' környülmények' helyes becslése, a' pillanat' ismerése, melly engedést vagy ellenállást javasol; inghatlansá

a' fölvelt rendszerben, 's nem csak városa' körfalai közt, hanem a' nyílt mezőn is vezérlő szellem 's vitéz elszánás: tevék őt, még mielőtt Brassó birájaként választotta, Brassó' dictátorává. Ő tudott mindent, mert a' divánban mint Bécsben és Gyulafejevárt meghittjei valának; míg Brassó alutt, ő gondolkodott mindnyájokért, 's míg Brassó vígadott vagy remegett, ő cselekedett mindnyájokért; ő a' fő, a' verőszív, minden egyéb az engedelmeskedő tag, de e' főnek 's e' szívnek rendkívül tisztának kelle lenni, mert a' tagok' engedelme vak és feltétlen volt. Illy character, mint cselekvő, mint drámai eleme az eseményeknek, a' mindenkép nehezebbek közé is tartozik; a' szenvedőleges individuumnál csak visszahatást fest a' költő, midőn itt a' hatást: melly amahoz úgy áll, mint közvetlen a' közvetetthez, eredeti a' következetthez. Követül látjuk őt használva eleinte maga a' fejedelem által, ki becsülését tőle meg nem tagadhatta; de minél messzebb halada vagy akart haladni Batori a' nemzetjog' 's önszava' szegdelésiben, annál kevesebbé bízott Weiszban, kinek nemzetszeretetét ismerte; azonban e' férfi megállt előtte mindenkor a' tisztakeblűség' nyugalmaival 's az igazságérzet' bátorságával; tudta hallgatni, tudta szólni, mind kettőt finomul 's alkalmasan, nem mint szenvedelme tolt, hanem mint az okosság kívánta; keble benn lázadozott, 's ő derült homlokkal áldozatokat hordott a' zsarnok elébe, meg akarván kísértetni mindent, mielőtt egy lépést tenne, melly, ha meg van téve, a' gyepű kisiklott a' kézből, 's nem tudni, mikor, és hol álland meg az elvetett sors. De enyészett végre e' remény is; 's ekkor a' polgári férfiúnak volt bátra fegyveres kézzel kelni fel a' zsarló ellen, 's a' szerencsétlen nemzet' sorsa' elválását istentől függeszteni fel. 'S míg itt hadi munkában látjuk izzadni a' fáradhatlant, ott a' fejedelem' segélyére érkezett török vezért nem más mint a' legszentebb ügy' czífrátlan de őszinte, és való és hő szónoklatával visszalépésre bírja. 'S midőn a' hosszú harc' fáradalmi 's áldozatai után a' fejedelem közelítne, az emberismerő, státusbölcs férfi elég okos neki nem hinni, 's eléggé szilárd a' kezdett tusát végig vívni, mellyben hősként el is esik, de vallásos bizodalmaiban, haldokolva is állhatatosságot ajánlván nem-

zetének, melly végre is a' béke' malasztjával jutalmaztatott. Egy illy szövvényes, politizáló, közlető, külsőleg a' környülmények' barometrumához alkalmazkodó, kéz alatt szilárdan készülő, 's midőn mind ezzel semmi czél nem éretik el, nyíltan fellépő character, annyi nehéz és kétes helyzetben keresztül azon belső egységgel 's vas consequentiával vinni, mi szerint minden tettei alapelvének szükséges következményei, mellyet soha nem feled, el nem tagad: kétség kívül nehéz feladás, mellyel illy biztosan, csak olly psycholog és élettapasztalású férfi boldogulhata, mint szerzőnk. 'S hogy ezt a' Weiszt, ki természeténél fogva becsülésünk, tiszteletünk, sőt csodálásunkról is bizonyos lehet, szeresük is: oda állítja az atyai kebel' minden bensőségével és gondjaival családja' körébe, Coelesta mellé, kiben az ő erős lelkét viszatükrözve, kibe az ő honszerelmét beoltva láttuk; oda vezeti a' törhetetlen férfiúi erőt az atyai érzet' örvényéhez, midőn vele Coelesta' elragadtatását tudatja; de ő spartai szívvel türi a' borzasztó csapást: leánya meg fog halni tudni, ha szükség. Így biztosítja a' szerző cselekvő characteri' legfőbbikének hatását az olvasó' szívére is.

Bövek voltunk; de két párról még nem emlékezünk, mellyek nevezetes szerepet játszanak a' mellékrészekben, 's hatások, bármi véknyan, a' catastrophig szüvődik, sőt ezt eszközli: másfelül pedig azokból nagy része keletkezik a' regény' fő szépségeinek: értjük Kornist és Kendit, hitveseikkel. Emeg, Kendi István, ösbüszke férfi, Batorinak, a' több Kendiek' gyilkosai' ivadékának eleinte titkos, de majd nyílt gyűlölője, lassan fontoló 's érlelő, de bántatásaért véres bosszút lihegő; egyébként vitéz, becsületérző 's barátság 's szerelemben állandó, nemes lovas; férje Erdély' legszebb asszonyának, egy tiszta, de tisztaságával kérkedő, büszke, szenvedelmes léleknek, a' rény' olly szigorú és hangos szónokának, hogy végre azt gyanítjuk, mikép ő talán nem annyira a' rényért, mint a' rény' dicsőségeért annak olly szilárd híve; 's midőn ezen oldalához merészle Batori nyúlni, kiengesztelhetlen bosszuforraló, 's végre azt meg is álló. E' pár mellé vannak külön árnyéklatban, a' különben alapszíneikben talán hasonló, sorokban pedig sokkal boldogtalanabb Kornis ék állítva. Kornisban egy nemesen büsz-

ke, egyenes, szeretetre méltó, mívelt szép lelket szeretünk meg, egy hitvesét regényesen szerető 's a' nemes lelkek' határtalan bizodalomával ölelő férjet, heves, de ellensége iránt is lovagilag érző, erős lelkű, 's a' véralkotmány előtt el nem sápadó szilárd férfiút, mindenkép méltót oly hitvesre, kit, ha Coelestát gyakran bámulnunk kell, nem lehet Coelestánál kevesebb szeretnünk. Egyike ez azon határtalan jósa, szelid, magokat másokért feláldozni szokó kedélyeknek, melyekben semmi nem makacs, csak a' rény, semmi nem szenvedelmes, csak a' szerelem; melyekben semmi büszkeség, semmi él, gyűlölség, bosszú, hanem alázat, feledés, bocsánat; melyek másban 's másnak élnek, 's magokban tűnnek, szenvednek 's elfonnyadnak. A' Kornisné szépsége a' kecs volt, 's ingere az a' kedélyesség, melly a' leghidegebb szív' jegét is önkénytelen felolvasztja. Bátor, midőn a' Coelesta' szerelme neki még csak egy érdekes kaland vala, 's a' gonoszságban még kezdő, míg el nem volt még hagyva, nem kerülve a' világtól: Kornisnéra vété szemeit; 's kit kéjeinek nem nyerhete meg, azt maga mellé, fejedelmi székébe akará föl emelni. De a' lator módra, éjjel, hölgyi magányában meglepett, megtámadott, jogai' szentségében tapodott gyenge, védtelen hölgy, elragadtatásához közel, miután kérés könyörgés hasztalanok, keblének szegzi a' megkapott kést, hogy azzal rényét 's férje nyugodalmát — a' keserűt — megmentse: és itt belép a' szabadító. Kendiné Bátoriba döfte volna törét, 's ez észrevétel éreztette az olvasóval a' két kedély' különbségét. Férje veszedelemben lebeg a' Bátorin ejtett kudarczért; 's a' szerető hölgy feled, bocsát: keblében, a' szerelem's aggodalommal eltöltben, a' bosszú nem talál helyecskét. Míg Coelestában a' férfiúi szellemnek oly ritka frigyét csodáljuk az asszonyisággal, melly nélkül asszony szeretetre méltó nem lehet soha — 's ilyen Kendiné; addig Kornisné, kifejezett tiszta asszonyiságával, mellynek egész lényege szerelemben 's önáldozatban olvad fel, néha néha kétséssé teszi Coelestának a' gyözedelmet; 's ez mondhatná: ha Coelesta nem volnék, Kornisné kívánnék lenni.

Legyen elég Kamuti, Imrefiné, a' közben fölvezetett Nagy András, Bilibog, Marder stb. characterekre figyelmeztetni, kik kevés

ugyan, de szintolly éles és határozott vonalokkal vannak kibélyegezve.

'S ím ezen elemekből alkotja Jósika azt a' nagy characterfestvényt, mellynek, az eddigiekkel, még csak egyik oldalát ismertettük meg. Hasonló megkapó érdekek tudá ő figyelmünket az események' folyamára függeszteni, mellyek ritka művészi elmével vannak egy kerek egészsze összeszöve.

Bajza azt tanítja a' regény' theoriájában, azon egyben, mellyet bírunk (A' román-költésről. Krit. L. III. füz.), hogy a' regényben is megkívántatik a' „történet", vagy jobban cselekvény' egysége. De egy történet, vagy egy cselekvény a' regényben nincsen, hanem inkább egymásból folyó, egymásba kapó események' láncolata; mert maga a' regény' hőse szenvedő, vagy legalább jó részt szenvedő oldalról mutattatik fel *). Mi a' fő cselekvény Wertherben, Meisterben? mi péld. a' Lammermoori hölgyben, Scott' egyik legkerekebb, legbevégezettebb regényében? Meg kell vallani, hogy nincs. Az t. i. egyik megkülönböztető bélyege a' regénynek az epostól, mellyel egyébiránt egy főnem alá tartozik, hogy benne a' cél kimondva nincs, de maga a' regény' hőse által sem tudatik, vagyis ennek, mint olyannak, nincs is bizonyos kitűzött célja. „Tendimus in Latium“ végcélja Aeneasnak; hont szerzeni Árpádé; — a' regény' hőse vitetik, ragadtatik saját érzelmei, szenvedelmei, az őt körülvevő, reá ható emberek', a' körülmények' szövődése és események által, 's ő nem tudja, mi nem tudjuk, hol fog megállapodni. A' regény az a' költészetben, mi a' történetírásban életírás vagy ennek egy szakasza. Ne keressünk itt cselekvényt 's egy cselekvényt. Különbben kerestet kellene vetnünk a' regény' legnagyobb remekeire, kerestet az Utolsó Bátorira is. Látjuk itt, miképen a' fejedelem Coelestának hódol; mi nem tudjuk mi akar ebből lenni, 's tudja-e ő? 'S hiba ez azért?

*) Rec. lényeges különbséget lát a' regény és novella közt, melly utóbbit elbeszélő drámának szeretné nevezni, annyira rokon, alaptulajdonában, a' drámával, 's tőle leginkább csak a' külső formára különbözik. Ha passivus is a' hős, itt van kitűzött cél, kizárólag arra irányzott törekvés, tehát cselekvény, és egy cselekvény. Nem a' külső terjedelem húz határvonalat a' regény és novella közt.

Nem; ez így van az életben gyakran, 's a' regény legtágabb szabadsággal festi az életet. A' fejedelem' büszkesége Szerafin' önérzetével összekoczkodik, párviadalt vának; mi lesz ebből? Történet ez is, esemény, melly talán czél maga magának; 's hiba azért? Nem; ereszt az erecskéket magából, mellyek szinte befolyanak a' történetek' széles folyamába, és egyebekkel együtt segítik azt öregbedni, míg pályát tör magának a' tengerrig, mellybe hullván, a' történet, vagy inkább a' hős' történetei, catastrophjakat érik. Szinte a' fejedelem' öntetszése, önszeretete enged rést a' hízelgőknek, szívéhez, ők elaltatják lelkismeretét, 's kényeinek, önségének hízelgve eltávolítják bizodal-mából a' bölcs vezetőt Bethlent, az oláh vajda' követét, a' nemzetjog' sérelmére, fogoly-lá tétetik vele; csapongó érzelmeinek hódolva, sőt azokat élesztve, bátorítják a' Kendinéhez tiltott közeledésre, a' Kornishé' szemtelen megkérésére, ennek férje' 's az ország' jogai' tapodására; majd az érzéki bűnök' betyár módu kitörésére, alávaló pénzzsarolásokra, 's mindig tovább és tovább törvényen kívüli nyakaztatásra, majd saját városába (Szeben) éjjeli latorként csalárdul 's hazug fortélyokkal becsapásra, többnemű kegyetlenkedésre, minden erkölcs' kigúnyolására, szava' szegésére, országos kötések' szét-tépésére, a' legűszintébb 's bizodalmasb köz-elítés' ellökésére (Bethlen), míg végre a' Bárczaság feltámad. A' zsarnok elfogatik, de Coelesta által, ki már egy halálos tervet el-háríta fejről, újra megmentetik, nem hogy magába szálljon, hanem még bátrabban foly-tassa vérengzéseit. De látván, miképen lép-tei előtt, 's körül, 's után csak gyűlölség és átok; azon egy lénytől készül felfüggeszteni jövő boldogságát, ki őt csak magáért, tisztán 's változhatlanul szerette, 's oda nyújtja a' szász leánynak kezét, 's a' szász nemzet-nek a' békeágit, de itt a' sors azt mondá: Ne tovább! Bátorí' órája ütött. Kapaszkodik ide, kapaszkodik oda: hiába. Utolszor föl-emelkedik lelke, magában keresve a' sege-delmet, mit ég föld tőle megvont; már már kész a' csapásra, de a' boszu ha késett is, nem alutt: az üldözött Kendi 's lehóhérlott Kornis' boszúja az ezekhez hű, 's a' fejedelemtől szinte megsértett Nadányi és Szilasy' karjával lecsapott — 's az utolsó Bátorí nem

volt többé. — Itt nincs fő vagy egy cselekvény, vagy csak egy történet is; pedig, ha van román, jól rendelt szövedéssel, ez az; de nincs is románban arra szükség: mert a' román a' singularitások által úgy hat, mint az egészszel, midőn ott, hol cselekvény' egysége kívántatik, a' singularitások telje-sen alá vannak rendelve az egésznek, és szoros korlátok közé utasítva. A' vezető eszme' egysége az, rec'. véleménye szerint, mi a' költés' e' nemében kívántató, úgy, mint a' czél' egysége az eposban, 's a' cselekvény' egysége a' drámában.

(Vége következik.)

Gazdaságtudomány.

2) *Gazdasági tudósítások, kiadja a' Gazdasági-Egye-sület. Bizottsági ügyelés alatt szerkeszti Kacsko-vics Lajos. Első évi folyamát 2-dik füzeté. Pes-ten, Trattner-Károlyi' betűivel. 1837. n. 8r.*

Ki az egyesületeknek hazánkban fejlődő szellemét néhány év óta figyelemmel kíséri, örömmel vethet egy sejdítő pillanatot reményteljes jövőnkbe, miután az egyesített erő nem csak szellemileg, hanem mindenben gazdagítani kezdi elmaradt nemzetünket, mindenben, mit társas életben tulajdonnak nevezhetni. Illy hazai testületek közt a' magy. tud. társaság után legjelesb a' gazdasági egyesület. Mit amaz a' lélek' 's nyelv' gazdagításául eddigelő sikerrel eszközölt, emez a' vagyonbeli gazdagodhatás' főbb ágát ohajtván gyarapítani, saját köréhez képest, úgy látszik, mindenben híven követi. A' Tudománytár nyelvünk' csinosodására, a' Gazdasági Tudósítások egy részről honi mezei gazdálkodásunk' agó szokásainak, 's bal ítélleteinek legyőzésére, más részről újabb törvényeink' derülő csillagzata alatt egyjózanabb gazdálkodási rendszernek megalapítására szolgálnak irányul. Ezt már a' közelebb említett folyó-iratnak első füzeté gyantattá, 2-dik füze-te pedig tetteleg is bizonyítja, jelesen érteke-ző részének I-ső cikkelyében, mellynek, bor-termeszti folyóiratról eléggé ismeretes szer-zője Schams Ferencz a' 7. lapon ezeket mondja: „Az most a' kérdés: mint kezdjük a' mezei népet arra tanítani: hogyan lehet ugyan-annyi térségű földön többet természetie 's munkájából nagyobb tiszta hasznót jövedel-meztetni. A' mezei népet józanabb gazdálko-

dásra némelyek népszerű könyvek által vélték rábírhatni. E' végre már számtalan, majd az egész gazdaságról, majd annak egyes részeiről írott munka jelent meg, de a' mellyek céljára soha sem vezettek. Ki a' népnek alsóbb osztályát ismeri, 's tudja, mennyire értelmetlen az, milly makacsul ragaszkodik a' megszokotthoz, 's mennyire idegen minden új iránt: meg fog győződni arról is, hogy rajta illy uton segíteni nem lehet. A' végre, hogy a' mezei polgár könyvekből okuljon, tudnia kellene előleg olvasni, gondolkodni, és okoskodni; különben haszontalanok rá nézve a' könyvek is. Illy helyzetben tehát az olvasni nem tudó mezei népre nem könyvekkel, hanem tetteleg és cselekvőleg hathatni egyedül. Látnia kell, pedig nem futólag, hanem ismételve és több ideig a' józanabb gazdálkodást, melly saját módjától különbözik; hogy annak czélszerűsége felől önkényt győződjek meg, utánzására önmagát bírja rá. 'S e' végre keletkeztek többnyire a' mezőgazdasági egyesületek, ez egy távolabbik célja a' honi Gazdasági Egyesületnek is; mellyet valóban mindjárt kezdetén a' legkedvezőbb környületek kísérének, midőn az utolsó országgyűlés, átlátván a' földek' külön használhatásának jótékonyosságát, a' tagosztályi 's legelő-különözési törvényeket alkotá. 'S habár ez üdvös intézetnek, mint minden jónak, vannak is ellenei, kik, saját érdekeiknél fogva, vagy minden újat ellenző restségből sok gátot fognak közbe tenni: de az idő, tapasztalás, és okulás végtére csakugyan legyőzendik az agor szokást. Ezek után a' szerző annak okait fejtegeti: miért lennének szükségesek fiók gazdasági egyesületek is honunkban, mellyek a' fennállóval, mint központival szövetkezve, sikeresen munkálnának közre; előadja véd okait a' theoriának, mellynek mai napig is mindenütt, elég ellene van, de a' mezei gazdaság' körében legtöbb. Szivünkben ohajtjuk, hogy nyomos előadásának minél előbb 's tartós sikere legyen, 's hogy befejező soraira minél számos hazafi buzdulván, valósítsa ítéletével egybe hangzó véleményünket, mi szerint „ha egyes fiaí 's föld' birtokosai hazánknak az említett egyesületi folyóiratot, mint a' jövőendő világnak első sugarait elősegítendik, az Egyesület' előmenete mellett abbéli törekvésében is sikerrel veendnek részt, hogy földművelő polgártársaink' sze-

mei a' gazdálkodás' körében minél előbb nyilvánlanak.“ stb.

Ezekkel ismertetésünket tán be is zárhatnók, remélvén, hogy a' kétkedőket az Egyesület' 's jelesen a' szerkesztőségnek kiszámolt léptekkel haladásáról meggyőztük: azonban bővebb meggyőződés végett fussunk röviden át e' füzet' egész tartalmán.

Az értekező rész II. cikkelyében: „A' mezei gazdaság köréről“ Bartosságh József az okszerű gazdálkodás' (rationelle Wirthschaft) értelmét fejtegetvén, előszámolja a' gazdaságtudománynak ágait azon ismeretekkel együtt, mellyek vele szorosabb vagy tágabb összeköttetésben vannak.

III. cikkelyben a' szerkesztő titoknak a' jószágsszerzőket 's bérbe adókat figyelmezteti, mire kell jogtanilag ügyelniök, hogy az adás-vevés alatti jószág' valódi értéke annál bizonyosabban felszámíthatassék; függelékül pedig előszámlálja azon fogásokat, mellyeket a' haszonbérlok a' fekvő jószág' átvételekor, utána, 's visszabocsátatásakor használni szoktak.

IV. cikkelyben Czindery László a' mocsárok' 's vízállások' kiszáritásaul javasolja: hogy a' hol a' poshadó víz csatornákon nem vezettethetik le, mély gödrökbe szivárgattassék, mellyeknek hantjain a' marha számára egészséges legelő fog nőni.

V. Benkő Dániel a' föld' jelesb termékeinek arányszerű értékét, külön súlyát és tömegét adja elő rovatos táblákban, Block után. Ezeknek tudása egyedül finomabb 's terjedtebb ágazatú gazdálkodásban lehet érdekes. —

VI. Trágyaléről (az Allg. Oeconomische Zeitungból), névtelenül a' szerkesztőség által közölve, a' nálunk még ismeretlen trágyagödörök' 's marhahagy' használásának ajánlatául.

VII. Őszi repcze-termesztésről, 's a' repczevetéseket pusztító szipolyokról Zsarolányi Márton Ferencz több évek óta gyűjtött saját tapasztalásait közli, röviden, minden figyelemfeszítő 's untató bevezetés vagy fölösleg fejtegetés nélkül.

VIII. Katona G. az ekéről általában értekezvén, jelesen az úgy nevezett bácsi ekéről a' Wiener Zeitung' előadását közli.

IX. A' szerkesztőség a' kurhesszeni gazdasági egyesület' folyóirata után olly egyszerű

jármot ajánl, mely az ökörnek szarvai közé 's némileg homlokára feszítetik.

X. Selyem-tenyésztésről, — kárpótlásul vagy inkább serkentéseül a' szőlő- és földművelőknek, K. ismét a' Wiener Zeitung szerint, megmutatja: miképen az hazánkban egy igen terjedt ágazatú foglalkozásra nyújtana alkalmat. — Valóban ha gabonánk 's borunknak naponként alább süllyedő árát tekintjük, nem serkenthetjük mezei gazdáinkat eléggé: hogy valahára olly czikkelyeknek természetse is jusson már eszökhöz, melyek könnyebben 's drágábban adathatnának el; ilyen a' dohány, repce, kender, len, festő füvek, 's különösen a' selyem. E' részben feszülten várjuk sikerét a' mohácsi selyemtenyésztő társaságnak.

XI. Serkentés a' fatenyésztésre kisebb gazdaságokban. Hazánkban több évek óta a' rom' istene szállotta meg erdeinket. Nagyobb kisebb erdők minden irgalom nélkül vágatnak, pusztítatnak; itt mivel Dunához közel esvén Pestre lehet szállítani a' fát, 's a' kivágott tért, noha éjszak felé fekszik, szőlőnek fordítani; ott mivel már isten' kegyelméből minden rá fordított különös szorgalom nélkül nagyra nőtt a' fa, 's eladni nem lehet, csak a' hely' színén égetik fel hamuzsírnak; amott ismét mezejét akarván gyarapítani a' földes ur, jó erdőből rossz szántóföldet teremt, stb., — a' pusztá helyeket pedig új ültetvényekkel sehol sem pótolja. Ha a' jövődőséggel olly keveset gondolunk, hogy annak még csak tüzelő fát sem akarunk örökség gyanánt hagyni, — bizony rosszúl gazdálkodunk. 'S e' tekintetben a' Gazdasági Tudósítások' szerkesztősege, a' jelen czikkelyvel hazánk' bajainak igen érzékeny oldalára mutat.

XII. Marhadögről (Oekonomische Neuigkeiten), midőn épen hazánk' mezei gazdálkodási főbb életmüszerét pusztítja, igen alkalmas időben közöltetik olly előző szer (kénsav, acidum sulphuric.) mely Austriának különbféle tartományaiiban több adat szerint jó sikerrel használtatott.

Gazdasági literatura cím alatt két kedvező könyvismertetés követi az értekezéseket. a) A' tökéletes dohánytermesztésnek hosszas tapasztaláson épült rövid leírása, némelly hasznos útmutatásokkal, — írta F. Báthai Báth Károly, 1837. 's ennek ismertetése közben: Anleitung zum Tabaksbau, verfasst

im Auftrage der Centralstelle des Grossherz. Bad. landw. Vereins, von C. Zeller Secretär derselben stb. Callsruhe 1837. b) Beschreibung der Landwirthschaft in Westphalen und Rheinpreussen. Mit einem Anhang über den Weinbau in Rheinpreussen. Von J. N. v. Schwerz. 2 Theile. Stuttgart, 1837.

Az értekező részt Balásházy János' köztisztelőti hazai írónk' önigazolása fejezi be azon „Néhány szavak“ ellen, melyek Keszthelyről egy névtelentől istálózás tárgyában, a' Társalkodó f. e. 27-ik számában közöltettek. A' védelem velős, 's több jeles külföldi gazdairóknak állításaival van támogatva; egygyedül az idegen ajku idézeteket szerettük volna magyarul is olvasni; 's midőn azok' áttételét a' szerző elmulasztja, véleményünk szerint hasznos lenne a' szerkesztőnek pótolva teljesíteni.

Midőn az értesítő rész' ismertetésére térünk, megvalljuk abbéli öröm 's reményünket, hogy ez valamint a' jelen füzetben, úgy a' következőkben is mind inkább érdekes rövid vegyes közleményeket, új fölfedezéseket, felszólításokat 's egyéb hasonlót foglaland magában. Gazda közönségünk tapasztalás szerint, nem barátja a' hosszas okoskodásoknak, melyek véleményünk szerint is csak akkor szükségesek, mikor bizonyos bal ítéleteket akarunk állításainkkal elmellőzni, vagy legyőzni: ellenben illy rövid czikkelyekben, millyek az Értesítőé, sok hasznosat lehet, olvasni nem igen szerető gazdáinkkal megkedveltetni. —

Lássuk tartalmát. Az egész ketté szakad; hivatalos része 1) Az Egyesületi részvény-aláírás' föltéteit, 2) ugyan annak örökítéséül költ másod rendbeli aláírás' fejezetét közli az alapítók' tiszteletre méltó neveikkel együtt. 3) Néhány electabeli kossal kétnyiretű állapotban tett próbának sikeréről Gindly Antal hazánk' egyik nevezeteseb gazdájának, mint választottsági tagnak az Egyesülethez intézett hivatalos jelentését; mi szerint a' próba alá vett 6 kos kétnyiretű állapotban 3 egymásutáni év alatt egyremásra 52 latnyi gyapjuval adott többet, mint egynyiresiben.

A' vegyes közlemények közt: 1) a' németországi mezei gazdáknak évenkénti összjövetét ismertette röviden jelenti. Bár hazánkban is vennének értelmesb gazdáink illy összjövetekben részt: de fájdalommal értet-

tük, hogy eddigelő az egyesületi közgyűlésekre sem igen nagy számmal alázzák meg magukat a' részesek; alkalmasint mivel nagyobb része a' részvényeseknek inkább érdemlené a' részvétlen címet, mint a' részes nevezet. 2) A' morva szileziai gazdasági társaságnak marhahízalás' tárgyában ez évre kihirdetett pályakérdése, millyen pályakérdések a' mezei gazdaság' körében tán hazai gazdairóinkban is több vállalkozási ingert eszközlenének. 3) Felszólítás annak megpróbálására: vajjon igaz-e, hogy az őszi tiszta buza és rozsvetést első évben zölden takarmányul kaszálhatni, másod évben pedig róla bő termést arathatni.

Az egész egy hazafiui kérelemmel zárja be a' szerkesztőség, mit teljes részvétellel e' helyütt is viszhangoztatni nem tartunk feleslegnek. „Igen érezhető — úgy mond — hazánkban azon panasznak valósága, hogy a' köz ügy iránt nem buzog keblünkben anynyi részvét, mennyivel azt pártolnunk saját hasznunk is javasolja. A' mezei gazdaság egyike ama tudományoknak, mellyeknek minél előbbi kifejlődése bennünket leginkább érdekelhet; 's még is az immár hét éves Gazdasági-Egyesület alig számol annyi részes tagot, mennyinek csak egy vármegyében kellene lennie. E' folyóirat' megindítása szinte már egy év előtt jelentetett olly felszólítással, hogy azt gazdairóink dolgozataikkal elősegíteni szíveskedjenek: azonban itt is csak olly számmal mutatkoznak részvevők, melly a' reményletnek alig teszi egy huszad részét. Illy körülmények közt nem csoda, ha legjobb szándéku vállalatink és törekedéseink zsenge korukban enyészni kénytelenek. — Hogy tehát a' részvétlenség vád legalább e' pontban ne valósodjék, a' t. gazdairók szíves kérelemmel szólítatnak fel: ne sajnálják azon néhány perczet, mit ha csak honaponként is mezőgazdasági tapasztalásaik' 's észrevételeik' feljegyzésére 's beküldésére szentelendének, vele a' köz ügynek szolgálandanak.“ E' keserű panasz vizsgálódásunk' kezdetén a' jövődből sugárzott reményeinket némileg homályba borítják: de elenyészteni még sem képesek. Mig azon di-cső férfiak, kik az Egyesületet alkották, 's kik annak ennyire fejlődését 's haladását elősegíték, élni fognak, állhatatosságokban bi-

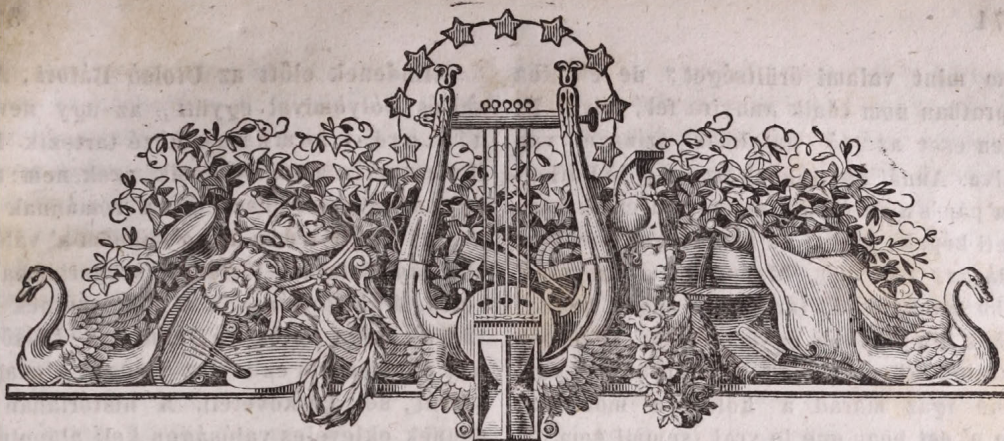
zonyára nem csüggednek, 's hazafiui czéljoknak bármilly akadályait is legyőzendik. Ügyünk' nemtője koszorúzza igyekezetüket!

26.

Literaturai mozgalmak.

— Kassáról érkezett: Árpádia, honi történetek' zsebkönyve. Szerkeszteti Kovacsóczy Mihály. Harmadik év. Kassán, Werfer K. sajátja. 1838. 12r. 230 l. Barkóczy Ádám', a' hajdani Esztergam', Hunyadi János' sirja, és gr. Wesselényi Ferencz' köre rajzolt képekkel, kemény csinos kötésben 2 ft. cp. Az érdekes tartalmu könyv figyelmet érdemel; foglalata: Erdélynek a' mohácsi ütközet előtt való befolyása a' magyarországi törvényhozásba és ebbeli hajdani függéséről, gróf Kemény Józseftől; Erdélyi fejedelem I. Apafi Mihály' időkorá, eredeti levelekben, első közlés, ugyanazon munkás és tudós hazánkfiától; két jobbágyi hitlevél, eredetiből közölve Pap Endre által; az esztergami és krasznahorkai várak' történetei; gr. Széchenyi Ferencz' élete; az Aporház és Szirmayház' dolgai; gr. Sztáray nemzetség' rendelményei különféle kihágások iránt 1607-ből — itt ohajtanánk a' kútforrást tudni; diplomatikai tartózat, két latin (I. Károly, 1312 és II. Ferdinand, 1621) 's két magyar oklevéllel (ezek 1621 és 1562), közölve Ertly János, gr. Sztáray család' levéltárnoka által. Hunyadi János' sírmlékének rajzához (készült Tessedik Ferencz által) egy harmadfél lapnyi textus tartozik, melly nagy emberről 's Capistránról 's Nemesisről és Pantheonról szól, de a' sirról még az sincs érintve, hogy hol találhatik. Alkalmasint mind tudják olvasóink, hogy az a' károlyfejérvári székes egyházban áll; de azért ez, 's leírása oda való volt. Wesselényiről, a' nádorról, néhány szó rekeszti be a' hazai tárgy 's irányu gyűjteményt, melly addig is, mig egy új Mednyánszky támad, kedves adomány az olvasó közönségnek, sőt az, a' literaturára nézve is azon pár eredeti közleménynél fogva, mellyet még mindenik kötet hozott.

Ugyan onnan: Aglája, zsebkalendárium szépeink' számára 1838 évre. Kassán, nyomt. Werfer. n. 16r. 211 lap verses és prózai textus egy kalendáriummal 's két körrajzzal, szép kötésben 1 ft. cp. Ez az Aglája nem egyéb mint a' tavali „Jácint“ általöltözve; azonban kinek az Emlény költséges, az ezen, valóban csinos zsebkönyvvel fog lyánykájának kedveskedni.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

Második félév.

Pesten, december' 12. 1837.

24. szám.

Tartalom: Francia literatura, Románok. Mauprat. Sand Györgytől, 369. sz. Magyar literatura. a. Románok és novellák. Az utolsó Batori, Jósika Miklóstól, vége (D. Scheder Ferencz), 370. sz. — Literatúrai mozgalmak, 384. sz.

FRANCZIA LITERATURA.

Románok.

- 1) Mauprat, par George Sand, Paris, 1837. 2. köt.
n. 8r. 15 fr.

Igen érdekes elbeszélés azon ragyogó előadásban, mely a' szerzőné' hírét megállapította. Ha Sand G. tehetségét és termékeny phantasiáját mindig arra használta volna, hogy olly belső hűséggel és igazsággal beszélje el történeteit és fesse charactereit mint e' románban: úgy senki sem ragadná el tőle korunk' regényköltői között az első helyet. — Az említett munkának célja, festeni azon apró hűbéri kényurak' baromi bánásmódját, mellyekkel Franciaország 1789 előtt annyira bővelkedett, ellenébe téve a' nép' erkölcsi 's szellemi kifejlésének, mely észrevétlenül megért 's a' forradalmat előrekészíté. A' Maupratok azon feudális úri családokhoz tartoznak, mellyek elmetehetség' 's erény' szűkében vakmerőség és gonoszság által híresedtek el. Csupa nevezetők képes volt borzadást szülni több mérföldnyire a' vidéken, 's lakhelyöket „a' Maupratköt" mint valamelly haramia-barlangot kerülék. Árkaik és falaik

megett büntetlenül daczoltak a' törvényekkel és sok erőbe került, míg az országglási hatalom magát elszánta váraik' ostromlása által őket meghódítani. Sand György igen jól festé a' középkor' ezen méltó maradványait, mivel mind azon túlzások' és kicsapongások' mellett is, miknek képzelődése gyakran átadja magát, biztos tapintással bír, 's némi népszerű ösztönénél fogva mind azt gyűlöli, mi a' multban mint nyomás, szolgáltság és aristocratismus mutatkozik. Ezen ritka tulajdonok annál élénkebben sajnáltatják, hogy szerencsétlen affectatio által olly gyakran elrutinatnak, melly mindent meghamisít, miről irónénk szól. E' könyv' románszerű része is nem kevés nyomát mutatja ennek. A' hős az utolsó Mauprat, ki idegen befolyás alatt lévén, akarhatja ellenére az ideák' és események' irányát követve, gyűlölt nevének ismét becsületet szerez. Ezen erkölcsi átváltozásnál különösen egy asszony munkás. A' szerelem nagy szerepet játszik benne 's valóban ez is a' többieket leghatalmasabban zabolázó indulat. De Sand Gy., ki csak a' nyugtalan és zabolátlan kitöréseket ismeri, nem úgy festi a' szerelmet, mint az itt alant mutatkozik,

hanem mint valami örültséget; de e' hiba Maupratban nem tűnik annyira fel, mivel itt minden eset az idő' hatalmas színével van rajzolva. Annál hódítóbbak az öreg jó Patience', a' pap's a' sergente' nyugott arcaik, igen eredeti képek, ingert és tarkaságot hozók az előadásba. Röviden, Maupratot a' szerzőnő' legjobb munkájának tarthatni, mivel benne, egyebek felett, több egyszerűség, kevesebb affectatio, következőleg több igazság van. Örökké igaz marad a' költő' e' mondása: „Rien n' est beau que le vrai (semmi sem jó, csak a' való).

Románok és novellák.

2) Jósika Miklós' regényei. Hatodik, hetedik és nyolcadik kötet, e' külön címmel is: Az utolsó Bátor. Három rész.

(Vége.)

Láttuk a' characterfestőt, mélységében, gazdagságában 's folyvásti újságában; érdekeltük, miképen a' történetek' elrendelése nem kevesebb figyelem-ingerlő, mint művésziileg intézett. De találkozunk itt újra a' helyek és korok' ügyes festőjével is. Melly eleven képe az az akkori udvari életnek, mellyet az első kötet' több helyein, 124—131, 163 stb; rajzol, melly gyönyörű ellentét a' fejedelmi 's magyar főnemesi, 's a' szász polgári élet között; mi érdekes a' régi Gyulafejérvár' leírása, 158 stb.; a' bárczai völgyé, II. 7; Szebené 's a' szászoké II. 239., az a' pillanat az erdélyi felekezetek' viszonyaira I. 281 stb. Erdélynek physical képe, III. 1—9; az akkori csatarend és mód' leírása, III. 222. stb. Ritka belső valóság, sajátság 's élet tünteti ki szerzőnk' genre-képeit, millyek különösen az iskolai jelenet az első kötet' legelején; a' brassai kofa-scena, I. 254. st; a' székely éjiörök' képe az első kötet' végén, a' brassai Spiessbürgereké, II. 14—18; a' szebenai tanács' ülése, II. 283 st.; a' köhalmi foglyok' scenája, III. 44 stb. — általában mint előbbi regényei a' szerzőnek, úgy ez is, gazdag a' legkülönműbb képek és momentumokban, 's ma holnap egy ügyes compositor-festőnknek szebbnél szebb motivumokat nyújtand, a' legérdekesebb hazai rajzolatokhoz.

— Térjünk most azon észrevételek', kétségek' előadására által, mik e' regény' olvasása alatt recensensben támadtak az egész, vagy egyes részek iránt.

Mindenek előtt az Utolsó Bátor, Abafival és Zólyomival együtt, az úgy nevezett historiai románok közé tartozik. Bátor történeti alapon nyugszik, ezek nem: mind egy; a' nevezett character a' románnak nem a' valóság a' dja meg, hanem a' valósághoz támasztatás, történeti scenariumba szövetés. A' historiának 's a' költészetnek megvan a' maga valósága, annak a' külső, ennek a' belső; 's ez is, az is csak a' magáéra szorúl, sőt azt követeli. A' historiában mindegyik okleveles valóságon kell alapulni; itt ellenben a' történeti elem teljesen alá van rendelve a' poetai czéloknak. A' historia itt szintolly eszköz a' költészi végecélra: a' szépre, mint a' tiszta költés; 's midőn a' költő azzal él, költeménye' hatását akarja emelni, költői czélját annál bizonyosban, annál nagyobb mértékben elérni. Neki tehát e' célra, ha nem is határtalan, de felette tág szabadsággal lehet historiai elemekkel vegyíteni történeteit; de az egészen, egy harmonias poetai színnek kell előmleni, 's nem szabad érzenünk, hol szűnik a' való 's kezdődik a' költés: különben a' költői csalatás meg van zavarva. Mindennek úgy kell oda állítva lenni, hogy szívesen higgyük, hogy véd-adatok nélkül is, belső szükségből, higgyük.

Átmenvén az előttünk fekvő munkára, nem mondhatjuk, hogy annak compositiója illy egyenetlen frigyét a' kétféle elemeknek éreztetné. De igen érezzük azt itt ott a' singularitásokban; a' szerző kitünteti helyenként a' történeti valót, sőt tanukat is idéz: mi által, de szinte csak helyenként, kivételtünk az olly kedves illusióból, 's meggyőződünk ugyan némelly egyes adatok' okleveles valóságáról, azonban érezzük egyszersmind, hogy két emberrel van dolgunk, költővel és historicussal, 's hol ez elhallgat, amattól hajlandók vagyunk hitünket megtagadni. Másutt pedig, noha igen gyéren, apróságokat találunk följegyezve, mik a' költői egészen nézve nem szükségesek, 's legalább illy formában kiejtik az elbeszélő hangjából. 'S ekkor jut eszünkbe, hogy kevesebb hívnék lenni, hívebb volt volna. Azonban ez észrevétele leginkább az elvért irtuk itt le; mert Bátoriban e' hiba olly elszigetelve 's gyéren van elhintve, hogy néhány tollvonással, pusztán törléssel, azt alkalmasint gyökeresen meg lehet orvosolni.

De annál visszasban hatott a' költőnek e' vallásos ragaszkodása a' historiához Bátor Gábor' characterére, 's egy olly hiányt szült, melly az egésznek vég hatásában érezhető t. i. a' poetai igazságnak nem azon mértékben kiszolgáltatását, melly a' lehetőség teljesen 's megnyugodva hagyna a' könyvtől elválnunk. T. i. midőn ő, egy, lélek lázasztó gazdaságokkal eltöltött pályán, baj nélkül, paczkázva az emberiségen, bizonyos vidorsággal 's törhetetlen lelki épséggel járdalt volna, 's mi, három kötetten végig, általa elgyötörve, elcsigázva, még mindig nem látunk kezet, melly a' zsarnokon boszut álland 's tőle az emberiséget meg fogja menteni, már kétségbe esünk a' gondviselés' ébersége iránt: midőn ő maga készíti el magának a' legérzékenyebb csapást: a' Coelesta általi nyilvános, megszégyenítő elmellőztetést. Itt volna tehát már a' pillanat és alkalom, hol kínjaink, a' bűnösnek bűnhődésén, némileg enyhülnének; 's mit kell látnunk? Egy keservesen bűnhődő, keble' daemonai' martalékja helyett — egy nagy embert látunk, csodálunk. Olvasunk ugyan valamit azon fájdalomról, melly keblében dúlt, azon mindenféle érzésekről, mellyek külső nyugalomát megörzteni segíték: de már itt szerzőnknek nem hiszünk; sokkal nagyobb következetességgel, sokkal biztosabb kézzel rajzolta ő egész eddig a' maga emberét, mint hogy itt neki higyük. Nem; az a' Bátor, ki eddig nem tudta ura lenni magának, ebben a' pillanathban, az országos píróság', ez ünnepélyes ellökés' pillanatában (mert bár milly gyöngéd és hódoló hangon lép Coelesta hátra, született ellenségek' körében az kudarcz vala) legkevésbé lesz az. Büszkeség', okosság' szava parancslá indulatai' fékezését? De mikor hallgata azokra Bátor, ha a' szenvedelmek' vihara zúgott kebelében? A' szerző itt a' historiai Bátorira fog hivatkozni, ki sokat el tud viselni; de a' historiai Bátor egy költött helyzetbe tételve, kell hogy azon belső szükségnek hódoljon, mellybe őt a' psycholog szerző helyhette.

Jő, rögtön, váratlanul, a' második csapás. Betlen török hatalommal közelít, küzdelem lesz életre, halálra — de Bátor „nem engedé magát elcsüggesztetni“, sőt megtevé készülleteit, „visszanyerve egész bátorságát.“ Ezt tevő igen is a' historiai Bátor. De

nekünk itt egy költői alakkal 's költeménnyel van dolgunk; 's így érzésünk egyebet vár. Azt a' Bátorit, ki eddig minden apró bajait mosolyogva tűrte, azt az ironiával teli szűtlen keblet, mellybe bizonyos lelki erő nem hagyá mélyebben hatni a' fájdalmat, 's melly néminemű vidorsággal lebegett el örvényei felett; azt a' Bátorit, ki büntetlenül semmisíté meg Kornisné boldogságát 's garázdálkodott országa' jogain: vágytunk, égtünk végre a' Nemesis' kezére kerülve látni; ohajtottuk hogy neki is jelenjék meg az az órája, melly megjelenik minden nagy bűnösnek: midőn, fölébredvén a' belső bíró, elméje elébe tolaikodik az elkövetett rosznak kínzó emlékezete; ezt ohajtottuk; 's már vártuk is, midőn belső boldogsága egészen megsemmisülve, feje felett fenyegetőleg torlottak a' felhők. De íme ő itt is, könnyen tűri veszteségét; 's a' feje fölébe gyűlt vésznek országa', tán élte' elvesztésével fenyegetőző harcznak, nem is látván a' veszedelmet, reménnyel 's bátorsággal néz szeme közé; sőt midőn Erdély, mindenfelé, hol Betlen' zászlói lobogának, már hódol az új fejedelemnek, ő akkor is elég derűtlen várja követéit a' bécsi udvartól; 's végre, midőn ama' kikocsizás' alkalmával Szilasi 's Nadányitól életre halálra megtámadtatik, nem rendül meg mint kinek, fatumával kell elhatározó harczot víni, hanem félelem nélkül, vitézül küzd, eleinte szerencsével is, 's hogy dőlésben is nagy legyen, nem annyira ellenségének ügyessége, mint inkább egy hal történet által, minden esetre pedig hősi- 's fejedelmi leg esik el, bánat nélkül, némileg dicsően fejezve be a' vétek' 's gyalázat' pályáját. Itt a' szerzőt világosan ismét a' historia téveszté el. Pedig mit gondol e' perczen az olvasó azzal, ha az évkönyvek tiszteltetnek, midőn a' költő által ébresztett ohajtások, vágyások így kijátszatnak. Sőt, mintha szerző a' be nem következett, vagy inkább nem érzett büntetés' e' visszas hatását még nevelni akarná, rögtön e' hősi halál után vezeti elénkbe a' sajnálatra ugyan nem méltó, de még is inkább csak eszközül szolgált Dimon' kegyetlen és fertelmes halálát; a' Bátor' gyilkosainak, büntetésül, vérengző megöletésüket: tehát Bátorit, ki boszútlan nem tűrt semmi sérelmet életében, halála után is megboszulva: világosan a' historiai valóság' ked-

véért; de e' hűség a' jötevő poetai igazság, az ez által eszközlött érzet-enyhülés' rovására mentetett meg. Sőt végre még Kornisnéhoz, a' Bátorit' áldozatához, a' monostorban hervadó 's elhaló Kornisnéhoz is elvezet szerzőnk, 's ezt akkor, midőn az, ki mind ezt okozá, egy kéjes életet hősmódra, 's meg-boszultatva fejezett be! Kéjest, mert noha helyenként érezni látjuk őt a' boldogság azon nemének hiányát, melyet csak egy örömeink 's bajainkban osztozó, rokon, szerető lélek' tiszta csatlakozása adhat; de az érzet percnyi mindenkor, 's akár erő, akár könnyedség 's kebelbeli üresség legyen oka, elég hogy rajta soha ki nem fog, 's egét be nem felhúzi; sőt a' Coelesta általi elmellőztetést is edzett kebelével tűri, 's ha olvassuk is, hogy az „kedélyére mélyen hatott“, ez nem elégséges, mi be akarunk tekinteni e' kebelbe, látni, ismerni annak kínjait, hogy azoknak hevében méltó boszúnk némileg legalább elhűljön. 'S e' fél kiszolgáltatása a' poetai igazságnak teszi azt, hogy e' regényt nem egészen azzal az enyhült, kielégült szívvel tesszük le, mely reményink' teljesedésétől sokáig kellemesen viszhangzanék.

De a' boszú, mely Bátorit éri, felette hirtelen, 's magunkra nézve is váratlanul jő; nem látuk előre a' készüléteket, nem volt módunk jó előre vigasztalódva reá függeszteni reményteli pillanatinkat. Olvasunk ugyan valamit arról, hogy Kendiék 's barátik veszélyes terven tűnődnek; de ez nagyon könnyeden van odavetve. Egy olly hosszú elbeszélésben, hol anynyi, kisebb fontosságú dolgok, különféle és helyes okokból bő kivített nyertek, a' hős' catastrophja' előjátékának nem szabad a' kárpitok mögött véghez menni. A' váratlan, hirtelen, nem mindig nagyobb hatású, mint a' minek készüléteit láttuk; mert már e' készülétekben olly mértéke van a' hatásnak, mely tartósságával a' hirtelennek erejével felér 's az olly hirtelen történőben azon felül még a' véletlennnek némi árnyéklata is érzik, valami deus ex machina nemű: 's valóban ez okból ohajtottuk volna a' Nadányi és Szilasi' tettöket valamivel bővebben motiválva látni, akkor kivált, midőn Kendi maga a' merényből kihuzódik. Ha ők nem poroszlók 's fogadott gyilkosok, nagy érzéseknek kelle azoknak lenni, mik a' két férfiút egy olly kétes kimenetelű 's még kétesebb következésű tett-

re, világos önáldozattal, birhaták. Őket tehát ismernünk kellene, ismerni ohajtjuk, közelebbről, mint sok mást, ki történetink' folyamatajában fel 's ismét letűnt; 's úgy ismernünk, hogy magunk magunktól is őket nézzük ki a' haza' 's az elgázlottak 's megölettek' boszuállóinak. Azaz, az ő tettöknek, rájuk nézve, szükség esnek kell lennie. Annyi bizonyos hogy, ha mindkettőben Kendi' 's a' magok' sérelmei' boszulóit látjuk is, 's ezen felül Szilasiban egy kedves barátét, Kornisét: ez egy catastroph' motivumaiúl nem elég. Tettöknek a' regény' egésze által kelle motiváltatni, hogy valóságos catastroph —, 's arra, hogy nagyszerű legyen, milylyet egy olly nagy műben várunk, nem egy pár személy', hanem általános érdekek' boszuának.

Motivumokról levén itt szó, nem hallgathatja el rec., hogy azon nevezetes jelenetben, mely „Embervadászat“ czímmel adatik a' II. kötetben, ama' bátor és nemes férfiakkal — kik közt egy Kornis és Kendi — annyira meglepetésük, hogy a' fejedelem' ismételt megés felszólítása után is mind végiglen egy hangnyi felelet nem bír ajkaikra szállani: Bátorit' véletlen megjelenése, az ellene koholt terv' bizonyos fölfedeztetése 's ezek fölött a' fejedelmi seregek' mindenünnen előtolongása által motiválva koránt sincs, sőt character és helyzet épen ellenkezőt kívántak. Igen is, első perczen a' dolgok' olly hirtelen, olly váratlan megfordulása elakaszthatá a' legerősebb, legbátrabb férfiában a' gondolatot is, de csak az első perczen; Kornis és társai pedig soha sem voltak gyávák, 's eszméletükkel föl kelle ébredni bátorságoknak is, 's ez annál inkább, mert itt alig lehet már kétség a' dolgok' állása felől; t. i. a' kétség az, mi szándékot és tettet húzamosb időre is felfüggeszthet: itt bizonyos volt a' szerencsétlen találkozás' kimenetele, mert alkuról, vagy sikeres ellenállhatásról, vagy egyéb úton reménylhető menekedésről szó nem lehet, hanem lehet — a' párt' főbbjeinél, t. i., Kornis és Kendinél — halálról. Illyenkor pedig nincs választás, csak dicső halál, 's közönséges hadfi' halála, vagy épen gyalázat közt. A' két férfi csak az első választathatá: 's pedig legott, midőn a' fejedelem megszólalt: különben vagy lelki jelenlétük, vagy eszük iránt kellene kétkedökké

lennünk. Mindenek felett pedig Kornistól vártunk feleletet, mint ki a' legmélyebben vala sértve, Batori által legdühösben gyűlöltetett, 's némileg felelősnek tekinthető magát azokról is, kik ő érte csatlakoztak hozzá; Kornistól, ki arra nem csak lelki erő, hanem elmeheli felsőség által is mintegy meghíva volt. Igen is, Kornisban elég lovagiság, 's becsület-érzés vala, nyílt ég alatt, elégtételül mély megbántatásaért, párvialt kívánni, akár fogadtatik el, akár nem: 's ha nem, benne, ki „emelt fővel 's fejedelmi tekintettel“ mene Kolozsvárra a' véralkotmány elejébe, elég bátorság, az elkerülhetlen harcot jókor 's támadólag kezdeni, 's kezdeni annak személye ellen, ki elég alávaló a' kihívást el nem fogadni, 's kit elveszteni annyit tevé, mint hazát 's emberiséget egy veszedelmes ellenétől megmenteni. Így pedig a' helyett, hogy őt, ügyének igazságos voltában bízva, szót állani látnók, 's nemtelen ellenét legalább az igaz ügy' bátor fegyvereivel megszégyeníteni, megalázní: egy Imrefi által látjuk végre is természetlen dermenetéből kivétni, dicstelen harczba keveredni, 's szolgák által elfogatva, megkötöztetni! Kornisra nézve e' scena, úgy mint áll, következetlenség.

De egy van a' characterek között, melly, noha minden nehézségeivel játszva birkozott meg a' szerző, 's bizonyos tekintetben fényes bizonyossága talentumainak, annyira nincs motiválva, hogy az egész, szükségkép erkölcsi lehetetlenséget zár magába: 's ez Dimon, kivel fő vonalaiban, minap ismerkedtünk meg. Az emberi tehetségek kétfélék: velünk születtek, 's olyak, miket csak szerezni lehet, 's e' szerzéshez idő 's alkalom multhatlanul szükséges. Nem kérdezzük, honnan Dimonban az az élénk ész, találékonyságban kimeríthetetlen furfang elme, bátorság, erős akarat? de méltán kérdezhetjük: honnan az a' mindent megszégyenítő ügyesség a' kivitelben, az a' forgékonyság, melyet csak huzamos gyakorlat adhat meg, az az emberismeret, melly a' homlokcsonton által olvas az emberi agyban, 's egy pillanat 's néhány szóból a' szív' üterét érzi? annyi tűz mellett az a' magán uralkodni tudás, soha zavarba nem jövő tettetés: csupa olly tehetségek, miket a' tiszteletes Kapornai Demeter uramtól érdemlett első eminentia meg nem adhat, hanem egyedül az élet' iskolája, hosszadalmas ta-

pasztalás, számos viszontagság, 's folyvásti gyakorlat. Ő majd mint zsidó ámitja el Kornist, majd, szász kofa' képében magokat a' szászokat — 's itt péld. azt is lehetne kérdeni, honnan tuda a' bárczasági nép' sajátosságos, nehezen érthető 's tanulható dialectusán beszélni a' nélkül, hogy ajkai' megnyitásával álorczája azonnal leessék? 'S ő ezeket nem a' történet' lefolyása alatt szerezte, mellynek végén is csak huszonegy évű volt; hanem az iskoláiból megszökött 17 évű fiu már úgy tűnik fel a' közhalmi úton, mint Lucifer' agyából készen kiugrott fürkész, kém, 's a' napi történetekben nem csak jártas, de a' mi sokkal több, azokban tökéletesen orientált finom fej. — Más, minek okát sem szerző nem közli kielégítőleg, sem Dimon' characteréből ki nem magyarázható, az, mi szerint ő, a' fejedelem' természeti öcsce, születése' titkát mind végig föl nem fedezi, sőt legkisebb vágyat vagy szándékot sem árul el annak hasznát venni, 's arra semmi kilátást, semmi tervet nem épít, holott nagy ravágyásból neki elégséges adag jutott (II. 197 — 200)? Látunk e' Caliban-nemű alakban egy bizonyos tolvajbecsületet, azt az aljas nemét a' kevélységnek, melly nem nemes tehetségek 's gaz tettekbeni ügyesség' érzetén alapul; hiúságot, mellynek legdicőbb feladása cselfűzés, 's olly merények' kivitele, melyekben csalás az eszköz, ártás a' cél. 'S illy nemű hiúságnak mi köze avval, melly nagy ravágyásban nyilatkozik? De hagyján; a' pénz után sovárgó, magát egynek is másnak is eladó, 's egyet is mást is eláruló, 's így a' társasági vétkek' legalacsonbaiban forgó Dimon szégyenleni látszik születését (III. 250), 's megvetéssel járó kémi érdemek után reményli, hogy fejedelmi bátyja „főlemeli magáig, 's majd a' magasban feledheti, hogy anyja' nevét viseli, míg atyja egy Batori volt“ (ott, 251). Ez érzet valóban szintolly gyöngéd, mint fenkölt és nemes; de mellyet Dimon' egész élete, minden eddigi gondolatja, szava és tette megczáfol; 's midőn maga mondja, vagy eszén kell kételkednünk, vagy azt hinnünk, hogy a' rengeteg' fáit is, mellyek magánybeszédének néma tanúi, meg akarja csálni.

Az elrendelést illetőleg észrevételünk kevés 's nem az egészbe kapó. Kornisné Bánfi-Hunyadon hagyjuk el, midőn férje'

sírlát fölkeresni akarva, összerögya; itt irántai fájdalmas érdekünk legfőbb fokát érte el: ilyenkor véghetetlen kényes dolog a fonal tovább szövésének módja. A' mi költőnk azt itt elbocsátja, bizonytalanságban hagyva bennünket a' nő' mibenléte iránt; a' regény vége felé siet, Coelesta minden figyelmünket elnyeli, reá 's az egész százsz nemzetre vannak pillanataink függesztve: 's itt, midőn a' Kornisné emlékezete a' legújabb 's hathatós behatások által kissé halványodni kezd már lelkünkben, vezet ismét hozzá, de csak pillanatra; 's eltűnteti újra, újra bizonytalanságban hagyva bennünket, míg egy, a' történet legvégéhez biggyesztett rövid cikkelyében egy távol monostorban a' fejedelemsasszony' temetéséhez vezet: a' halott a' mi Kornisné volt. Az az érzés, mit az így kimúlt Kornisné hágy keblünkben, nem hasonlítható ahhoz, mit a' szenvedései alatt leroskadt nő fogott volna akkor, midőn Coelesta még el nem kapta előle részvételünk' koszorúját.

Más tekintetből kell a' regény' első cikkelyét érdekelnünk. Elmellőzvé az, hogy illy fényes palotához, millyen e' regény, talán nem egészen illő ajtócska ez az iskolai jelenet, bármely élénk 's való is az magában; rec. nem hallgathatja el, hogy az erdélyi történeteket nagyon nem szívesen recapitulálta ez alkalommal egy iskolai tentamenben, kikérdezett tanítványok' felmondása után. Szerző e' fogás által az előre bocsátandóknak vélt historiai ismereteket akarta kétség kívül valami jó, mulattató módon olvasóival közölni, de mit aligha elért. Egy előre bocsátott száraz historiai bevezetést a' legtöbben hihetőleg szívesben olvastak volna, mert annak vették volna a' mi lenni akart; ellenben a' regény' köpönyege alatt e' száraz alakot 10—12 lapon végig bizonyosan kedvetlenül kísérték.

A' szerző felette jól tudja azt miképen a' regény' első, sőt második harmadában igen nagy szabadsága van terjeszkedni a' leíró részszel is, de a' harmadikban, ha nem akarja mind inkább neki feszülő figyelmünket kedvetlenül fárasztani, a' mellőzhetlenül szükségességgel kell beérnie. E' szabály' követése által tudta Jósika minden eddigi elbeszélései érdekét folyvásti növekedésben tartani; 's az Utolsó Bátoriban is e' tekintetből csak a' III.

kötetet megnyitó cikkelyt (Erdély 1611-ben) találtuk az említett okból olyannak, mellynek egy részén kedvetlenül botorkáltunk végig. Kezdet, 's az utolsó rész mindig kényes: amaz a' kedv' keresése, ez annak el nem lakasztása végett.

Némelly dolgok pedig magyarázatlan találtak maradni. Hogy az Ecsedi 's Coelesta' viszonyának eredete fölött homály lebeg, rec.' érzése szerint, azt még vonzóbbá teszi; de hogy Dimon mikép vehette ki Nadányiból egy pár óra alatt ennek legveszedelmesebb titkát, a' százszokkali viszonyát (mert így kell az I. 155. mondottakat értenünk), megfoghatatlan; 's hogy midőn Weisz békét ajánl a' fejedelemnek, III. 161., ez miért van, 's ha már elmondott, az ajánlat mikép vétetett a' fejedelemtől, tudnunk kellene.

Alig érdemelnek megjegyzést egy illy terjedelmes 's nehéz átnézetű munkában olly apró feledékenységek, mint péld. hogy Ecsedi és Szerafin éjjel, világítatlan éjjel (itt a' hold könnyen segíthete) vínak; hogy ez, szinte setétben akar Dimon' arcvonásaiban olvasni, Dimon pedig Szerafinnak elpirulását is azonnal látja; ilyen hogy Kornis az I. kötetben Szebenbe küldetik, a' 2-dikban Kolozsvárra; hogy Bátoriról, midőn a' havasok közt Kornisékkal találkozik, mondatik: „oldalán lógó kardja vala minden fegyvere“ II. 185., kevés idő múlva pedig „pisztolyát vonja elő, 194. l.; hogy a' XVII-d század' elején illy írásmód divatozott volna: Dewmewtevr, Gywla-Feyerwar — mert az ilyenek egy tollvonással orvosolhatók.

Hátra van még néhány szó regényünk' külsőjéről, értjük az előadást és nyelvet. Mind kettőt ismerik olvasóink a' szerző' eddigi munkáiból, mikkel három rövid év alatt olly szerencsésen gazdagította literaturánkat. Az első mindig bélyegzőleg a' tárgyhoz simuló, nemes, válogatott 's egyszersmind keresetlen. Egyszerűségét azonban a' természetleírásokban helyenként a' dagálytól kezdjük féltetni, mire figyelmessé kívántuk tenni, a' mennyiben igazunk van. Szinte helyenként némi modorra-hajlandóságot vehetni észre nem csak az elbeszélés' egy részéről a' másra átmenetben — mi kevesbbé észrevehető, hanem, és inkább a' személyek' fölvezetése' módjában; péld. egy setét alakot látunk haladni, két setét alakot látunk lóháton, 's ez

az alak majd professor, majd bakter, majd lovag — 's az illy határozatlan kifejezésekkel csiklandott képzelet gyakran különösb érdek alattinak leli az alakot, midőn szemébe nézhet. Bármely saját (proprius), numerosus, és kellemesen fűzött szerzőnk' beszéde, 's könnyűk 's kerekék periodusai, még is azt gondolta rec. észre venni, hogy valamivel kevesbbé gondos volt a' kéz, mint előbbi munkáin; az utolsó átnézés, a' már javított kéziratnak, bármely rövid heverés után is, mindig megadandó utolsó líma hibázik, melly itt egy hosszú szót röviddel cserél fel, ott a' talán rövid idő alatt egymásután ismételteteket ritkítja; majd a' szókötést megfordítja, vagy rövidít, vagy néhány szó közbevetésével pótolja a' hiányt, mit a' fül érez a' numeruson. Ez az utolsó kéz itt elmarada, vagy felette sietett. Hol a' személyek beszélgetve hozatnak fel, néha kelletlenül többször 's a' határozottság' érdekén kívül ismételtetik a' szóló' neve: hogy csak egy példát említsünk, mellyre épen emlékezünk — 's több nem kell, mert ha szerző most olvasandja el munkáját, saját izlése legbiztosabb vezére lesz e' tekintetben is — II. 115. ötször neveztetik Coelesta, hol kétszerrel be lehete érni, vagy legalább másképp kelle őt elnevezni, hogy ugyan az a' név annyiszor ne zengjen fülünkbe; a' magánybeszédekben is igen érezhető a' szóló' gyakori megnevezése; 's viszont másutt, új szakasz' elején, el látjuk hallgatva a' subjectumot, akkor is, ha a' regens nominativus igen tova esik, péld. II. 96. az így kezdődő szakasz' elején: Kezeivel motozott stb.

Még egyet, mert az előadásról vala szó. Költő, de főleg regényíró, úgy nevezett historiai költeményben szívesen másolja, sőt kell hogy másolja a' kort, ne csak lényegében, hanem formáiban is. E' kívánságnak pedig két oldala van, egy positiv, mi szerint a' tudva- vagy fennlévő régi formák átvételnek; 's egy negativ, minél fogva minden, mi a' régi színt mindjárt első percze kizárja, elhagyatják. Ezen észrevételre a' nem csak új, hanem az új társi viszonyok' formáival is olly mélyen összeszótt Kegyed névmás' használtatása ada alkalmat. Ott, hol a' fejdelem — korszerűleg, 's így helyesen — nagyságotlatik, ott a' ki nem tézetik, kegyelmed és keed-del szólíthatatik csak,

's ehhez, cum grano salis használtatva, úgy hozzá fogunk az elbeszélés' folyama alatt szokni, hogy a' vele jelennen összekapcsolt aljasabb képet elfeledjük; ellenben a' Kegyed, mit mi születni láttunk, minek, társával, az Ön-nel együtt, a' köz életbe behozásán kevés lustrumok óta nem kis bátorsággal buzgólkodunk, minduntalan kiveszen a' kor' illusiójából, barátink 's barátnéinkat gondolván hallani, 's jelenkori legdivatosabb társáginkban vélvén magunkat. Más új szóval nem vagyunk így, de a' Kegyed nem csak szó, az társi beszédformula is, kirekesztőleg a' tegnapi 's mai időé, 's innen az a' visszás hatás. De még az újdonan új Magyarhon és magyarhoni is, a' szántszándékosan került Magyarország és magyarországi helyett, ott hol nem a' szerző szól, hanem beszélő személyei' ajkain, nem lehet hogy ujságával és keresettségével meg ne akasszon, 's midőn az illy merő újítást, 's kérem külörböztessünk: névbeli újítást, egy Kendi, Kornis és több' ajkairól halljuk: mindannyiszor azt mondjuk titkon magunkban: Bizony Kendi sem beszélt így. Tartsuk meg, ha már minden országot honná tetszik csinálni, legalább saját jó hazánknak ezer évű, igen jó, igen hangzatos nevét: a' Magyarországot, el nem feledve, hogy hála istennek az több mint csak hon, az még ország is.

Egy dolog van, mit e' helyt igen szent kötelességnek tartunk a' szerzőnek különös gondjaiba ajánlanunk: 's az a' nyelv' hibátlansága. Higgyék el már egyszer fényes tehetségű férfaink is, hogy a' hibátlan nyelv nem valami olly kised dolog, mint egy czafrang, melly legyen vagy ne, nem változtat. Literatura csak akkor közelít classica színhez, midőn annak látható elemei is, a' szavak, egészségesek, 's azokat a' nyelv' törvényei szerint hajlíjuk és fűzzük. Rec. igen meg tudja a' belső becsét választani a' formától; de mind addig nem fogja hinni, hogy valamely író rendeltetése' méltóságát eléggé érzi, hogy nyelve' ügyét kötelességéhez képest szívén hordozza, míg erre minden lehetséges gondot nem fordítand. Mit gondolnánk, ha Cicerót — de mit mondok, Cicerót; ha csak prókátorunk' barbár nyelvű allegatiójában is illyeket olvasnánk: precavit, testavit, dominat, e' helyt: precatus, testatus est,

stb; mit mondana a' franczia critica, ha valaki könyvet adna ki, 's még az ígéket is rosszul hajlítaná. Ugyan ne vessük meg saját nyelvünket annyira, ne tartsuk, legalább mi írók, méltatlannak azon valóban kicsiny fáradságra: azt a' pár alapszabályt, mely ellen a' született magyar hibáz, magunkévá tenni. Olly fej-szédelő mélység van-e a' tiszta 's öregbített gyökerű-, vagyis iktelen 's ikes ígék' tanítmányában? Mit mondjunk az írói szorgalomról, mit tartsunk nyelvünk' jövődjéről, midőn harmincz évvel Révai után, midőn az academia is annak elveihez állott, egy — nem tudományos író, kik legmaka-csabbak szoktak e' részben lenni, 's botorul kéregnek nevezik, mi nélkül tudások' legaethe-ribb részeinek sem vehetnék hasznokat, mert csak a' nyelv' eszközével köthetik meg azo-
kat is — mondom, ha nem tudományos író, hanem költő is semmibe veszi azt: költő, ki dolgozatai' természeténél fogva már sokkal inkább kénytelen a' formára, művének, mely kell hogy szép legyen, anyagára függeszteni figyelmét, úgy mint szobrász a' márványra 's képiro festékére. De hagyjál! faragja idomtalan Faunusát kiki bármely foltos ködarabból, egy Praxiteles, ohajtjuk, hogy tiszta hómárványt vegyen Venusához. Nem csak ohajtjuk, de reményljük is, hogy jeles regényköltőnk, noha egyéb érdemeivel ki-méletre tudá eddigi bírálóit e' részben birni, meg fogja a' jövődőknek talán annál keserűbb szemrehányásait előzni. Mert ezen hibás hajlításokat: gondoskodok(m), történe(n)k), 's viszont: mondjál, várjál, védjél, bo-lyongjál 's száz más hasonlót, nem minden grammaticus' gyomra bír megemészteni. E-zeken kívül leginkább az ígékek összeforró határozók' syntaxisában érezhető a' nyelvvel könnyedkén bánás. Balul alkotott szóra, mily-lyen az érthetetlen a g á l y, a g g (ódik) gyö-kérből, alig akadunk (mert az u n g (I. 15) 's a' t e m o n d a (I. 210 stb.) tájszavak lehetnek); de igen némelyekre tévesztett értelemmel, péld. az árnyéklatot (Schattirung) olvassuk árnyék helyett; Kapornai „gyárilag“ balra fordult = fabriksmaessig, e' helyett tán: erő-művilég = mechanisch; embertelen, unmen-schlich (I. 137) emberségtelen helyett; az i-dom, (Gestalt, Figur; Anlage), arány (Ver-

haeltniss) értelemben; elismerni (anerkennen) félre ismerni helyett; a' kedély (Gemüth) egy birtokosról többesben (III. 301); 's több ide-
gen formák, mint a' szent atyák a' hórát ének-lik alá I. 301 stb.

Mintegy ezekből áll, mik recensensnek a' munka' olvasása alatt kijegyzendőknék lát-szattak. Ha összevetjük ez apró fogyatkozá-sokat, — mert csak az egy Dimont tartja rec. valami egészen elvétett, magában ösz-szeomló egésznek — ezen kevés igazítással tökéletesen eligazítható hibácskákat e' na g y-szerű költői mű' jelességeivel: azokat apró pattanásokkal hasonlíthatni össze egy ma-magas apolloni arczon, mik, hogy eltűnjenek, egy rövid nap elég. Jósika literaturánk' jó-tetője lett. Asszonyaink az a' nevezetes fele nemzetünknek, melynek eddigi hideg-sége annyi gátot vete 's vet most is még nemzetiségünk' erősödésének; nekik, csak nekik nem tudunk nyújtani, mi őket litera-turánkhoz ragadhatná. Jósika' műveiből mi bölcseséget tanulunk, nejeink pedig el lesz-nek bájolva, 's szívesben szállandanak a' nem-zetisedés' pályájára.

D. Schedel Ferencz.

Literaturai mozgalmak.

Kassán Werfernél jött ki: Overné kapitány' csodás kalandjai, vagy: a' haiti néger zendülés' iszonyai. Egy irtózatos, de valóságos története-ken épült regény. Kassa, 1838. Sr. 196 l. 48 kr. cp. Ismét nem egyéb mint Hugo Victor' Bug² Jargalja, melyet már a' kolozsvári „Külföldi re-génytar“ 1-ső kötetében vettünk, hivebben, de itt folyóbban.

Ugyan annál: Az ismeretlen nő (la straniera). Regényes daljáték két felv. Olasz nyelven írta Ro-máni, muzsikáját Bellini Vincze. Magyarra ford. Szerdahelyi József, nemzeti dalszínész. n. 12r. 50. l.

Pozsonyban Schmidt Antalnál készült el: Ud-vari ember. Írta Gracian Boldizsár, ford Falu-di Ferencz. Újra kiadta Ponori Thewrewk József. 1837. n. 8. 236 l. E' becses munka' újra nyomtatása szerencsés gondolat vala. Az azok közé tartozik, melyeknek soha sem kellene feledékeny-ségbe menni.

— Budán az egyetem' bet. ГРАММАТИКА VIII & PECKE stb. vagy is magyar grammatica oláhok' számára, írta Maller Péter. Sr. két sza-kaszban, első a' nyelvtan 215 l., második a' példák, beszélgetések és szógyűjtemény 114 l., kötetlenül ára 1 ft. cp. — A' könyv jó lehet, de nyomtatási hibát, a' magyar textusban, sokat találtunk.

FIGYELMEZŐ

az egyetemes literatura' körében.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

Második félév.

Pesten, december' 19. 1837.

25. szám.

Tartalom: Magyar literatura. Szépliteratura. Bárá Amade László' versei, (*D. Scheder Ferencz*) 385. sz. Német literatura. Philosophia. Hegel' rendszere' ügyében Schaller (*Warga János*), 388. sz. Magyar dolgok külföldi munkákban, 395. sz. — Mutató a' Figyelmező' 1837. II. félévéhez, 397. sz. — Igazítások, 400. sz.

MAGYAR LITERATURA.

Szépliteratura.

6) *Várkonyi bárá Amade László' versei. Kiadatta Várkonyi gróf Amade Thadé. Pesten, Eggenberger Jósef könyvtárosnál. 1836. 12r. 260 l. füzve 1 ft. 15 kr.*

B. Amade László, a' költő, Gúthkeled nemzetségből, 1703. született, Antalnak, arany sarkantyús vitéznek, fia. Nagyszombatban, majd Grätzben járta iskoláit, 's itt, 1725, philos. dr. lett. Nőül b. Orczy Zsuzsannát jegyzé el magának 1729, de vele kevés ideig élt. Utóbb, az 1734-ben felállított Hávör János m. lovas ezrednél mint kapitányt találjuk. Két évvel ez után Veltzl Máriával második házasságra lépe, mely úgy, mint az első, magtalan volt. 1742-ben a' nemes fölkelő seregnél ezredes, 1744-ben tábornoki segéd. Megváltván a' katonaságtól, 1750-ben az akkor Pozsonyban volt kir. udv. kamarához tanácsosnak neveztetett, 's majd arany kulcsot is nyervén, e' pályán múlt ki Fölbáron, Csalóközben, dec. 22. 1764. Magyar 's diák verseken kívül, németeket is hagyott.

Ennyiből áll az, mit, a' Bőösött, 1836. névtelenül költ előszó, Amade' életéről, ed-

dig ismeretlent, közöl. Maga a' kötet száz-tíz dalt ad, 's így húsz 's néhányval kevesebbet, mint a' mennyit Kulcsár' kézírata foglal magában, melyet az elhunyt nagy érdemű férfi' szíveségéből ez előtt tizenkétével, kézikönyvemhez, használtam; de nincsenek benne Amade' „Szerelmei“ is, egy, Zrínyi-stanzákban írt hosszabb poetai elbeszélés, mely nem annyira költői, mint inkább a' múlt század' első felebeli házi 's társi viszonyok' némi kitüntetése' tekintetéből nem volt volna érdek nélkül.

De vegyük köszönettel a' gondos, őse' érdemei 's literaturánk' ügye iránt olly meleg gróf Amade Taddé urtól ezen adományt is, legalább literatura-történeti tekintetből. Minél több maradványai elmúlt idők' szellemi mozgalmainak vonatnak világosságra, annál valóbb, élénkebb, színesebb leszen azon kép, mit maholnap tudományosságunkról adni foghatunk. Egyébiránt az, ki netalán hajlandó lenne az Amade' literaturai korát az ő dalai után megítélni, hibáznék. A' Gyöngyösi István' simasága formára ügyelést és gondot ébreszte egykorú- 's azokban, kik őt legköze-

lebb követték: e' hatás nem csak Kohári, Rádai Pál, Faludi, Lázár' dolgozatán ismerszik, hanem a' rég elfeledt két Illyés, Csízi 's a' jámbor P. Juhász Máté' „szép versein“ is. Amade valamint lyrai tehetségre felülmúlt legtöbbeket kortársai között, úgy mindnyájokat compositio- 's előadásbeli példátlan hanyagsággal. Referens hajlandó volt azonszamos érthetlenségeket, melyek majd minden darabban találatnak, a' százszori leírásnak tulajdonítani; most azonban, miután a' verseket a' költő' egyik rokonától vesszük, és — ha nem mondatik is az igen laconicus előszóban — hihetőleg nagy részt egykoru, hiteles másolatok, vagy éppen eredeti kéziratok után: kénytelenek vagyunk e' tökéletlenségeket a' szerzőnek tulajdonítani, 's azt hinni, hogy általa soha sem voltak kiadásra szánva, hanem szívének egy és más dómájához, mint körülmény és alkalom hozák magokkal, intézve. 'S valóban, egy a' nemzeti muzeumban találató, Amade' dalait magába foglaló kézirat-hoz kötött levélből kitetszik, miképen sok e' dalok közül ebéd mellett is íratott — természet szerint úgy, mint azt valamely benyomásra, az első felhevülés 's a' perczenet' hatalma az írónba dictálta. Nem lévén már ezek után egy hibátlanabb kiadáshoz remény, Amadét a' szerint kell megítélnünk, mint elöltünk, itt, fekszik.

Ref. elmondotta másutt mit tarta e' költőnk felett. Újra átolvasván dalait, ítéletét némileg módosítani kénytelen. Egy szenvedelmes, heves kebel' kitörései ezek, örök ostromi állapotban, való mélység 's minden művészi nyugalom nélkül; panaszolkodó többnyire, helyenként azonban bizonyos idylli bensőséggel, majd felderülve, a' szeszély' játékszerűségével vagy ennek élével, 's itt talán legszerencsésebb a' költő; gyakran képeivel meglepő; formákban pedig gazdag 's mindig valószínű dalhangú. Másfelül ritkán visz ki tisztán egy ideát, 's így kevés dal teszen egy kerek egészet; érzései, eszméi 's képei' köre szűk, honnan azok a' gyakori önismétlések: mikhez az említett homályos, sőt valóban érthetlen helyek' sokasága 's az idegen szavakkal minden szükség nélkül eltarkázott nyelv járul. A' miért Amade, jelen formájában, korántsem gerjeszthet oly érdeket, minőt egy, az ő tehetségeivel bíró költő, közönséges gonddal is gerjeszthete; nem ad-

hat csak közepszerű műeleményt is, 's egészen a' literaria historia' tartományába van visszaidézve.

Szerencsésben alkotott dalai közül né-melleyeket Kulcsár közölt, többeket az ismeretes Kézikönyv 's némit a' „Magyar költői régiségek“ című füzet. Az itt, a' mennyire emlékezem, először megjelentek közül, leginkább a' VIII, XVIII, XIX, XLIII, L, LV, LVII, LXV, számok alattiakat lehet jól gondolt egészeknek mondani, többnyire bizonyos szeszély' színével; 's ezek éreztetik, mit várhatánk Amadétól, ha neki tetszett volna azt a' pályát, melyre kétség kívül hivatása volt, oly műérzékkel és komoly figyelemmel megfutni, mint kortársa Faludi; 's dalai nem csak billet-doux-k, vagy elkeseredés' kijelentései, hanem egyebek is akartak volna lenni.

D. Schedel Ferencs.

N É M E T L I T E R A T U R A .

Philosophia.

- 1) *Die Philosophie unserer Zeit; zur Apologie, und Erläuterung des Hegel'schen Systems, von D. Julius Schaller, Privatdocent an der Universität Halle. Leipzig, 1837. n. 8r. 358 lap.*

Alig van szebb föladat, mint az emberi lélek' kifejlését, a' gondolkozást, az ismeretek' be- és kiható terjedelmét, a' következő kérdés' fejtegetése által folyvást emelni: Mindenek a' mik vannak, vagy föltűnnek a' gondolkozási, testi, és szellemi világban, hogyan tartoznak lenni, egyetemesen, szükségképen, és általánosán? vagyis, alig van szebb föladat, mint philosophia által egyetemes, szükségképeni és általános ismereteket alapítani meg. De aligha van terjedelmesebb, és nehezebb föladat is ennél. Terjedelmes, mert midőn külön akármely tudomány, saját ismereteit elemileg szerkeszté, a' philosophia ezeken emelkedve, minden tudomány' elvét alkotja, a' kifejtett ismereteket tudományos alakba önti, vagy rendszerezi. Nehéz a' föladat: mert a' philosophiának a' gondolkozás és ismeretek' rendszeres alapításában a' vastag empirismus, és üres idealismus közt kell utat törnie. A' vastag empirismus azzal elégszik meg. a' mint akármelyik adat áll, az üres idealismus rémképeket alkot. Elvont, tiszta, de azért tartalmas gondolkozás érdemli a' philosophiai vizsgálódás' nevét. És ezen

nehéz, a' vastag empirismus, és üres idealismus közti út már, nem a' talán *κατα την ακρίβειαν* is kikeresendő tulságoknak: az énlegesnek, és tárgylagosnak, a' nemlegesnek, és igenlegesnek, a' szelleminek, és testinek stb, összezsapásában, talán összeillesztésében is áll; mint ez a' manicheismustól kezdve minden legújabb dualistícai philosophiákkal történik; hanem az érintett ellenzeteknek, a' legelemibb adaton kezdve folyvást emelkedő, tartalmas, egymásból szakadatlanul mozgó, dialecticus közvetítésében, melly szoros, egymásból következő közvetítésében a' gondolatoknak, nem szabad a' philosophiának semmi tetteles által leláncoltatnia, igen is a' tettelesekre fényt és világot árasztani.

Az érdekelt magas föladat' fejtésében a' terjedelmes és nehéz pályán Hegel álla elő, kinek philosophiája, ha szinte talán ferde helyzete miatt, a' széles értelmű scholasticismus' helyegét színleg viseli is, a' legnagyobb fordulatot teszi a' gondolkozás' világában. A' hégeli philosophia' fordulásának fő pontjai:

1) Hegel, phaenomenologiájának előbocsátása, vagy legalább előértetése által, a' legelemibb és közvetlen adatokon kezdve, emelkedik arra, mik tartoznak lenni egyetemesen, szükségképen, és általánosan, a' gondolkozásban, természetben, és a' lélekben, vagy szélesebben a' szellemben. És így ment, mind a' vastag empirimustól, mind az üres idealismustól, mind a' kérelemleges dogmatismustól. E' szerint philosophiájának kitűnő caractere először a' tiszta tartalom.

2) Hegel minden tartalmakon (Inhalt) a' legszorosb következetességgel, a' gondolatoknak egymásból folyó mozgásával, dialectice emelkedik, 's ezen szoros következetességben, folyvást két adattaknak egymásra vitele által egy harmadikat közvetít. Így philosophiája ment a' tárgy menedékű, az önkényre hajlító dualismustól. E' szerint philosophiájának kitűnő caractere, másodsor a' következetes hármasság (triplicitas).

3) Hegel tartalmas, és következetes gondolkozását keresztül viszi a' tiszta gondolkozás' törvényein (logica), a' természetben (Natur-philosophie), és szellemben (Philosophie des Geistes). Így a' Hegel' philosophiájának a' két előzőkből közvetített harmadik caractere az egyetemesség-, szükségesség-

ség-, 's általánosságra törekvés. Ezen kitűnő jegyeket Hegelnek, mind encyclopaediai, mind hosszash, több kötetű munkáiból tanulhatni.

Referens által ismertetésül fölvevett ezen könyvnek első szakaszában (6—57. l.) a) „Schelling—Krug“ cím alatt, Hegel és Schelling' viszonyaik érintvék; ki van mutatva, miként Schelling Hegel' rendszerének élő tartalmát, holt alakká törpíté; továbbá miként akar Krug, mint látszó győzelmes, a' két ellenfél közt föllépni; 's ki van mutatva miként rendszere nem egyéb, mint dualistícai ingóság az empirismus és idealismus közt b) „Iskola“ cím alatt, valamelly philosophiai iskolához tartozás védelmezetik, minthogy minden philosophiai rendszerek' teljes betöltése az időtől várható, de e' mellett a' parancsoló *αυτος εφη* erősen kárhoztattatik. c) „Polemica“ cím alatt, megmutattatik, mi szükséges legyen ez, kivált a' philosophiában, de azért személyessé, és vaddá ne fajuljon, mint Schelling és Reinhold közt; hanem a' tárgyat bírálja; sem értelmetlenné, mint Hegel és Bachman közt, hol ki van mutatva miként Bachman *) az ő polemicájában, mellyet Hegel' rendszere ellen irt, ennek rendszerét legkevésbbé sem érinthette, minthogy a' gondolat tartalmát, a' legügyetlenebbül érzéki előterjesztménynyé alacsonyítá, 's az aristotelesi logicának átváltozását föl nem foghatta, Ez az a' Bachman, kinek gúnyszavait írónk is legtöbbször idézik Hegel' tanitmányi ellen. A' második szakasz' három nagyobb pontjaiban (57—324 l.) foglaltatik tulajdonképen fölvilágosítása Hegel' rendszerének, 's bírálata az ellenkező véleményeknek, a' mint három nagyobb hiba gáncsoltatik Hegel' philosophiájában, név szerint: hogy ez merő dogmatismus és formalismus, hogy általa nincs az istennek személyessége, és hogy nincs általa szabadság: minden merő szükségesség, vagy közönségesen: Hegel' egész philosophiája nem egyéb mint categoriák' hypostasisa.

Első a' mi Hegel ellen fölhoztatik tehát a' formalismus. Ennek legtüzesebb ostronlója Weisze; osztóznak ezen nézetben vele Fichte, Stahl, Schelling, Bachman és Fischer, kik ellen megmutattatik, miként Hegel' egész

*) Über Hegels System. Leipzig, 1833.

philosophiája, a' logicán kezdve — mely Aristoteles óta merő formalismus, — tartalomteljes, legtisztább, 's elvontabb gondolkozása is saját tartalmát bírja. Megérthető pedig a' Hegel' rendszerének ezen sajátága az által, hogy a' logicának az úgy nevezett phaenomenológiát bocsátja előre, mely, mint a' tudalom tudománya, a' legelemibb érzéki benyomatoktól emelkedik a' tudalomra, innen az éntudalomra, ezektől ismét dialecticus közvetítő úton, a' legtisztább, de azért mindig tartalmas észre. Innen lép által a' szinte tartalmas logicára. A' philosophiának ezen helyes irányzatát, phaenomenológiának előbocsátását megismerték J. H. Fichte *) és Branisz **), csak hogy Fichte az egész lelket veszi mint tudalmat, holott a' tudalom csak egy, még pedig az is elemi, és viszonyos mozzanata a' léleknek a' külsőkre; így Fichte a' tudalomnak a' külsőkre, és magára visszahatása nélkül, a' Kant' dualismusában marad. Mélyebben sülyed ezen az úton dualismusba Branisz az Ideal- és Real-philosophiának föllállítása által. Weisze ***) is megegyezni látszik Hegellel abban, hogy a' metaphysicának elébe bocsátván a' logicát, abban, azon, vagy legalább rokon fogalmakon emelkedik Hegellel, csak hogy a' tárgylagos, és énelges tudalmak' ellenzeteit igyekezvén először is elhárítani, és nem, mint Hegel, phaenomenologia által tartalmas tudalmat szerkeszteni, a' legszárazabb schematismusba, 's azon formalismusba esik, melylyet épen Hegel ellen hoz föl. A' Hegel' rendszere ezen ellenzőkkel vitázat után ki van fejtve (170 — 234, l.) hol előadatik, miként Hegel a' phaenomenologia' előbocsátása után átmegy a' logicára, és itt a' közvetlen VAN-on kezdve, a' lényegen és fogalmon fölfelé mozogva emelkedik az általános gondolat-határozásokra. A' logicából mint dialecticus közvetítéssel előállt tárgyra átmegy a' természetre, 's itt is, a' physicának, mint közvetlen tannak, követelt előbocsátása után, a' természet közvetlen vanjában, lényegén és fogalmán emelkedik, ennek egyetemes, szükséges, és általános határozásaira, vagy szerkeszti a' természetphi-

losophiát, távol minden positive előadott te-temtési bíbelődéstől *), mibe akarják némelyek helyhetni a' természetphilosophiát. Végre a' kettőnek, u. m. a' logicának és természetphilosophiának közvetítése után, a' szellemi világ' közvetlen adatainak, ezek lényege, és fogalma után emelkedik a' szellemi világ' egyetemes, szükséges és általános ismeretére. Itt mutatja ki, mint tetőponton, az általános ideát. Ezen mindenütt közvetlen adatokon kezdő dialecticus úton emelkedő menetéből a' Hegel' rendszerének, világos, hogy az dogmatismus, és formalismus nem lehet.

Második pont, miben némely philosophusok Hegellel ellenkeznek, a' szabadság' eszméje (234—368 l.), 's azt állítják, hogy Hegel' egész rendszere, tartalmával együtt szabadságtalan, egészen vas szükség alá van törpítve. Illyen Stahl **), kinek tanítmánya a' szabadságról, röviden, illy nemleges határozatu: Senki által nem határozthatni, annyi mint szabadnak lenni. Mi vastag, mi széles, és veszélyes szabadság ez: könnyen láthatni. Hol van itt a' belső önelhatározás' magábolí fejlődése, 's ebből kelő választás? Branisz az általános cselekvéssel lép föl szabadságot alkotólag a' Hegel' rendszere ellen. Weisze azt mondja, hogy a' metaphysica a' szükségesség' rendszere, ezért ennek egész tartalma szabad, vagy máskép, és nem máskép islehető. Ez valamint a' Braniszé, száraz, formalis, és dogmaticus határozás. Hegel látatik ugyan a' logikai homályos határozások közt, a' szabadságot semmíteni a' szükségességben, de dialecticus emelkedése a' természetben és lélekben ezekből kelő élő szabadságot, és szabad élet ad mindenütt. Egyébiránt ezen egész pontban a' szabadság' eszméje, nem annyira emberi viszonyaink, mint inkább az általános idea' tekintetéből ostromoltatván, a' következő pont' kifejtésében, az általános idea' személyességénél annak szabadsága is bővebben érthető.

Harmadik pont, miben némely philosophusok ellenkeznek Hegellel, vagy inkább, mit az ő rendszerétől el akarnak hárítani: az isten' személyessége. Ezt J. H. Fichte az egy-

*) Über Gegensatz, Wendepunkt, und Ziel der heutigen Philosophie stb.

**) System der Metaphysik.

***) Grundzüge der Metaphysik.

*) Rec. a' tapasztalási adatokra épített geogonia' c' le-nézéseért aligha igazolhatná magát. A' szerk.

**) Die Philosophie des Rechts nach geschichtlicher Ansicht.

ség, és különfélék' egyítésében határozza; Branisznak, az általános cselekedetből áll elő az isten, mint ön-ok, ön-okozat, és ön-fogalom. A' Schelling' philosophiáját újolag alakító Stahl, az egységnek, és különböző határozásoknak elválasztása által akarja meg-alapítani az isten' személyességét. Fischer *) az általános subjectummal, melyről ő ugyan azt mondja, hogy előfeltétel nélküli, kezdi meg a' philosophiát, így könnyen előállítja az istent, mint személyt. Mind ezen philosophusok, látszik hogy a' legtévedőbb dualismuson, — mely szerint isten és világ ellenzetbe tételnek egymással — felülemelkedtek, de üres eszméken, és nem tartalommal kezdvén a' philosophiát, mind azon üres formalismusba estek, mellyel éppen Hegelt vádolják. Hegel a' természet és véges lélek által közvetíti az istent, ennek létén, lényegén, emelkedik mindig tartalmilag felebb annak fogalmára, melly fogalomnak legkitünőbb jegye az általános szabadság, és személyesség. De Hegel illy menetű vizsgálata az istenről, nem azt teszi, hogy isten resultatuma lenne a' világnak, mint főleg el-lene fölhozatik; hanem, hogy az emberi tudalom térhez és időhöz nem szorítva az érintett lépcsőkön emelkedve találja meg az isten' létét, lényegét, és fogalmát.

A' könyv' végéhez toldalékkul jő még két pont. Az elsőben érintetik Hinrichtől a' Tudás' genesise (Genesis des Wissens); a' másodikban J. H. Fichte' ontológiája, mind ket-tő, a' mennyiben gráncsolják Hegel' nézeteit. Az elsőre nézve, megmutattatik, hogy az nem azzá lett, mi akart lenni; hanem a' philosophia' történetének philosophiájává, a' másodikra nézve kiviláglik, miként Fichte, ontológiájában, mellyben a' félszeg dualismust akarta közvetíteni, ingó és önkényes gondolat-határozások által üres schematismusba bukott.

Ha már referens az érintettekre vissza tekint, örül, hogy az újabb philosophia, az ingó, és különválólag vagy vastag empirismusba eső, vagy üres idealismusba szálló dualismus helyett, a' két adottaktól és kifejtet-tekből, egy harmadikat szükségképen közve-títő triplicismusra hajol; de sajnálja, és ros-

szalja, hogy ezen triplicismust némelyek, vagy az egészen külön választott tárgylagos, és énleges fogalmaknak mechanicus össze-csapásában helyhetik, 's így dualismushan maradnak, millyen minden Krug' követője, vagy pedig egészen megfordítva, felül, a' leg-tisztább fogalmakon Én—Én, és az általáno-son kezdik a' philosophiát, hova még töreked-ni kellene, millyenek, minden, ezen rendszert J. G. Fichte, és Schelling' elvével kezdők. Hegel mindezekről csak nem ellensarkilag különböz, az ő rendszere mindenütt a' köz-vetlen adattól jő, mindenütt, és minden a' legszorosabb egymásból következő dialecti-cus rendszeren, közvetítve emelkedik. Referens ugyan nem tart egy philosophiát is be-végzettnek, így a' Hegelét sem; hanem min-den philosophiai rendszert úgy tekint, mint az előzőkön kiküzdve emelkedőt, nem is menti a' Hegel' rendszerét, a' talán csak ferde hely-zet miatt öltött scholasticismustól, nem men-ti az előző philosophiákból átszivárgott ho-mályosságtól, mellyek helyett szabad, vilá-gos, és még beható menetet ohajtana; de vallja, hogy Hegel, olly tartalmas, olly szo-ros, olly következetes rendszerre vezette a' tudós világot, vagy legalább illyennek veté meg alapját, mellyen, minden scholasticismus-tól szabadon, világosan és behatólag egészen más irányu és fordulatu philosophiák emelked-nek, minden tudományokra új világot áraszt-andók, 's azoknak életirányt adandók. Ily-lyen változása által a' Hegel' rendszerének, Németországnak legjelesb fejeln kívül, más országokban is keletkeznek az életre inkább ható gondolatok: Lerminier' studiuma, Jaco-tot' nevelés- és oktatási elvei bizonyos mér-tékben Hegel' szellemét mutatják. Hazánkban Tarczy Lajos prof. physicájának előfizetési hirdetményében látom a' Hegel-rendszerü föl-osztást.

Midőn referens, a' scholasticismus, és ho-mályosság elhárításával, és mindenütt inten-siv meneteknek föl vételével, ollyan tartalmas és szoros rendszerhez szeret tartozni, mint Hegelé, még lehet, hogy ott, hol igen kön-nyen lehet hibázni, a' philosophiában nagyot hibáz; ezért a' Hegel' rendszerének 's az érintett könyvnek bővebb és szorosabb isme-rését, magokból a' kútfőkből is bátorodik ajánlani, azért, hogy mindenki ön esze után győződjék meg a' tárgyról, mert más után va-

*) Die Wissenschaft der Metaphysik.

kon menve, melly sokat hibázunk, és melly sokat különösen a' philosophiában!!

Warga János.

Magyar dolgok külföldi munkáiban.

— A' Journal de Francfort politique et littéraire' f. évi 236. számában illy czimű czikkelyt lelünk: „Literáriai mozgalom Magyarországon, a' kilencedik századtól maig.“ Adatok és nézetek Toldy' kézikönyvéből vettek többnyire, vagy inkább, annak külföldi recenzióiból, tán Wolff munkájából (Die schöne Literatur Europa's, Lpzg. 1832), ki Toldyt irta le; de a' francia kivonó kissé gondatlanul és szabadon bánt anyagaival, részint félre magyarázván 's hibásan állítván azokat össze, részint maga ítélvén ott, hol incompetenciája nincs. Péld. Székely István neki verses krónikát irt, 's Tinódi, ki sok évvel megelőzte Székelyt, ezt követte, utánozta. Zrinyinél „literaturai ellenségeiről“ van szó, 's mint illyen név szerint Liszty említetik — mikről mi semmit sem tudunk. Az erdélyi fejedelmi ház' megszűntével, 's a' latin, német 's francia nyelv' élénkebb elterjedésével kezdődött, u. m., Magyarországnak saját literaturája lenni 's szűnt meg eza' régiek' 's újak' munkáit kifosztogatni: — épen ellenkezőleg értve 's megfordítva eredetiének előadását. T. i. a' XVII-d. század' ép, erővel teljes 's magánálló literaturájának a' XVIII-d. század' első fele csak hervadását mutatta, 's épen e' felhozott okoknál fogva. Amadénak drámai pálya tulajdonítatik. Mária-Terézia II. Józseffel kapcsolatik össze, hol hazánk' akkori felköltetéséről van szó; 's a' közvetett, a' fordított behatás, vagy is a' visszahatás' útján történt ébredés, egyenes és szándéklottnak festetik. Vörösmarty' eposi munkáiról illy ítéletet olvasunk: „bien qu' inférieures aux oeuvres du même genre de la France, de l'Italie et de l'Angleterre, sont des poèmes pleins d'intérêt. Kisfaludy Sándorról (regéi értetnek), Gaal 's Mailáthról mondatik, hogy a' régi hagyományokat gyűjték egybe, mellyek már csak vén katonák 's a' nép' ajkain valának fenn. Kazinczy Himfy után jött, 's „Horác'z' ódáinak szabad utánoztatát adta.“ „A' dráma 's a' prosa, u. m. még nem részesülnek Magyarországon a' literaturai mozgalomban.“ Toldy a' költészet' történeteiben csak a' költészetéről szól; francia barátunk ebből azt következteti, hogy prósai literaturánk nincs is: „E' lényeges ága a' literaturának,

melly nélkül a' tudományok' 's komoly tanulmányok' terjedése lehetetlen, végképen van hanyagolva. A' költészet uralkodik mai nap Magyarországon, minden az ő kormányá alá hajol.“ — Ezek 's ilyenekhez járúl a' nevek' hibás leírása; Rillassi, Rincai, Lestry, Pannany nem mások, mint Balassa, Rimai, Liszty, Pázmán, 's így iratik a' legtöbb név; de ki fogna Burochsi és Burackney-ben Barcsai és Bessenyeire ismerni?

'S még is, mind ezek mellett fogadjuk köszönettel még e' tökéletlen figyelmet is. Elbeszéltem egyszer, talán a' Tud. Gyűjteményben, mit tud rólunk a' külföld. Nem tudja hogy nyelvünk van, vagy azt hiszi, hogy az egy érthetetlen osztrák jargon, vagy épen szláv dialectusok' valami durva vegyülete. Nem tudja, hogy országunk van, 's hogy tovább ne menjünk, a' Journal de Francfort is azt hiszi, hogy hazánk, Erdélyvel együtt Németország' valami részecskéje; ime olvassuk ugyan e' számban: „Allemagne, Autriche, Hongrie“, tehát: Magyarország Németországban van. De térjünk vissza czikkelyünkhez, 's ismételjük köszönetünket, mert a' sok részeiben hibás előadás is képes némileg megigazítani az eddigi véleményyt, vagy legalább figyelmet gerjeszteni. Bizonyos, hogy az író kedvező világban akará ügyünket feltüntetni. „Bár mint legyen — így rekeszti be sorait —, az a' korszak (érti a' legújabbat) mellyet az imént leírtunk, győzedelm' 's nagyság' korszaka Magyarországra nézve: mert e' derült időben a' jeles munka számos, mindenünnen talentumok' serdülése; azt hinnéd, a' földi nedvek' felbugyogását nézed, melly bizonyos égővök alatt mutatkozik, midőn a' föld gazdag harmattal jól lakék 's megtelt.“

— Német szomszédaink közt a' napi literatúra' gyártói hasznát veszik Sobrínak is. A' legújabb lajstromokban illy elmeszüleményt találni: Georg Schobri, der Räuberhauptmann in Ungarn. Ein Charaktergemaelde der neuesten Zeit. Nach dem Ungarischen des Ladislaus Hólics Székhely (!) bearbeitet u. herausgeg. von *** I-r Theil. 8. Leipzig, bei Klein. — Ismeri valaki ennek az eredetét? Még ennyire mi nem juttunk, de ne is jussunk.

— A' „Journal of the Asiatic Society of Bengal“ legújabb Európába érkezett füzetében (a' múlt évi májusiban) Kőrösinktől egy tibet felírás' fordítását olvassuk.

S. F.

Vége a' második félévnek.

MUTATÓ

A' FIGYELMEZŐ' 1837. II. FÉLÉVÉHEZ.

MAGYAR LITERATURA.

Literaturai mozgalmak	szelet.
16, 30, 48, 64, 78, 94, 111, 128, 176, 208, 287, 301, 336, 352, 368, 384 és 400	
Magyar időszaki sajtó' szemléje	92

ENCYCLOPAEDIAI MUNKÁK.

1) Tudománytár, új folyam, 2-d. füzet	289 és 311
---------------------------------------	------------

SZÉPTUDOMÁNYOK.

1) Homokay Pál: Magyar költészet	193
----------------------------------	-----

SZÉPLITERATURA.

1) Virágfüzér, kiadta a' soproni m. társaság	33
2) Kazinczy Ferencz' poetai munkái	113
3) Parthenon, kiadta a' s. pataki m. társaság	177
4) Somogyi László, Bimbófüzér, I.	195
5) Emlény, 1838	305
6) B. Amade László' versei	385

Dramák.

1) Scribe: A' méregkeverő; ford. Pály	69
2) B. A. t. harangozója, ford. Pály	69
3) Vörösmarty: Árpád' ébredése	129

Románok.

1) Vajda Péter: Társai Bende	5
2) Jósika Miklós: Az utolsó Batori	337, 353 és 370

PHILOSOPHIA.

1) Vecsei: a' philosophia' jötevő befolyása a' stá- tus és egyesek' boldogságára	65
2) Fitos: az erkölcsiség 's ennek próbakövei	68

MATHEMATICAII TUDOMÁNYOK.

1) Györy' felsőbb analysisa, I.	122
---------------------------------	-----

NEVELÉS.

1) Waga: Az elemi nevelés' alapvonaljai	97
2) Waga: Fali olvasó táblák	103
3) Steinacker: A' leányok' nevelése és oktatása Magyarországban	257
4) Magda: Az ember' eredeti formája	327
5) Sasku: A' nevelés' alaptudománya	341

TÖRTÉNETTUDOMÁNY.

1) Gévay: A' gyarmati békekötés	138
2) Gévay: A' szőnyi békekötés	138
3) Fejér: Városaink' befolyása a' nemzet' fej- lésére	145

ORSZÁG- 's NÉPISMERET.

1) Hrabowszky' utazási rajzai, I.	104
-----------------------------------	-----

TÖRVÉNYTUDOMÁNY. szelet.

1) Szlemenics: Fenyítő-törvényszéki m. törvény	81
2) Szalay László: Themis, I.	136

GAZDASÁGTUDOMÁNY.

1) A' gazdasági egyesület' tudósításai, I.	49
2) Ugyan annak II. füzet	362

VALLÁS.

1) Munkálatai a' pesti nevendék papság' m. isko- lájának, IV.	225
2) Pap László: A' religio	321

VEGYESEK.

1) Perlaky: Történeti adatok	125
2) A' kisdedovó intézet' évkönyve 1837	198

NÉMET LITERATURA.

LITERATURATÖRTÉNET.

1) Hammer: az ozman költés' története	265 és 278
---------------------------------------	------------

SZÉPLITERATURA.

1) Beer Mihály' minden munkái	13
2) Grün Anastasius: Schutt	140
3) Mosen' versei	142
4) Wenzel' versei	142
5) Herder' versei	142
6) Bechstein' versei	143
7) A' két Stöber' alsai képek	143
8) Hammer' perzsa anthológiája	252
9) Baudissin: Ben Johnson és oskolája	24

PHILOSOPHIA.

1) Schaller: Korunk' philosophiája	388
------------------------------------	-----

MATHEMATICAII TUDOMÁNYOK.

1) Littrow' bevezetése a' mathematicába	273 és 296
---	------------

TÖRTÉNET- és ÉLETIRÁS.

1) Toreno: A' spanyol forradalom	17
2) Spanyolország VII. Ferdinándtól a' cortesig	20
3) Spittler' munkái	92
4) Pfizer Gusztáv: Luther' élete	209
5) Henry: Calvin' élete	215
6) Lichnovsky: A' habsburgi ház' története	329
7) Förster: Europa' udvarai és cabinetjei a' mult században	345

ORSZÁG- 's NÉPISMERET.

1) Pulszky' angol utazása	70
---------------------------	----

FÖLDIRÁS.

1) Ritter' Ázsiája, IV.	317
-------------------------	-----

ÉGTUDOMÁNY.

szelet.

- 1) Humboldt, Olbers st, 1837-re szóló évkönyvök 42

ANGOL LITERATURA.

ROMÁNOK.

- 1) Tengeri iskola 35
2) Marryat kapitány 38
3) Smith Horác 59

FRANCZIA LITERATURA.

- 1) Toreinx: a' romános iskola Franciaorsz. . 169

ROMÁNOK.

- 1) Sand G.: Mauprat 369

TÖRTÉNET.

- 1) Lafayette' emlékirásai 316

DEÁK LITERATURA.

TÖRTÉNET.

- 1) Fejér' magyarországi oklevéltára. VII, 3. 179
198, 216, 241 és 263

EGÉSZSÉGTUDOMÁNY.

- 1) Rosenthal: Az égettborokkali visszaélésről. . 231

ORVOSTUDOMÁNY.

szelet.

- 1) Pólya: A' sőmörről 135

Magyar dolgok külföldi munkákban.

Schneller, Austria' befolyása, 29. Schels, II. Leopold, 29. Bucholz, I. Ferdinand, 30. Förster, III. Károly, 30. Schott' m. képei, 30. A' frankfurti journal a' m. literaturáról 395. Sobri-román Németországban, 396. Körösi' legújabb közlése, 396.

Allítások, vélemények, felvilágosítások.

Fabriczynak a' Szelelenics' fenyítő-törvénye' tárgyában, 235. A' drámai' küldöttség' ügyében, 239. A' jutalomdrámák' jelentése' ügyében, 254. Névbitorlás, 319. Erdélyország' történetei' táráról, 332 és 348. — Szóbirálat, 108 és 283.

Tudós társaságok.

Magyar tudós társaság, 32, 80, 144, 161, 270 és 336. Kisfaludy-társaság, 144 és 303.

Nyilatkozás, 336. Előfizetési jelentés, 304.

I G A Z Í T Á S O K.

— A' 169-d szelethez. Toreinx' munkája hibásan van 1836-ra téve, 1829 helyett. Ezen, a' kijövetel' évébe csúszott hiba oka, hogy a' különben felette érdekes munka' érdekes ismertetése — mely különben a' Figyelmező' évkörén túl esik — közöltetett.

— A' Fejér' codex'e' bírálatába, a' rec'. távollete miatt, a' következő hibák csúsztak, a' betűk 's jegyek' cseréjét ide nem tudva: 170. szelet, 41 sor, olvasd: oklevéltudósnak. 181. sz. 32. s. olv. Esztergom. 34. s. olv. hűségében. 182. sz. 5. s. olv. sator, 7. s. sicythicus (így). 183. sz. 15. s. olv. írtt, 19. s. Nememesek (így). 183. sz. 31. s. Rhédei. 186. sz. 9. s. olv. tartományból, 27. s. ajándékozta. 189. sz. 1. s. fizettet, 21. s. Andreás, 42. s. Pál. 190. sz. 25. s. Dausa, 47. s. fogytak. 191. sz. 2. s. XIV. 192. sz. 44. s. olv. azon 199. sz. 28. s. scilvas. 201. sz. 31. s. olv. a' 4-dik és 5-dik. 205. sz. 22. s. Kékkő; 's ugyan ott ostentat után kétpont. 216. sz. 32. s. waradyensis után pontvessző. 39. s. distinctiones. 40. s. vkurytov ('s ismét) vkurytov. 41. s. Etetőkudga. 217. sz. 7. s. fily. 9. s. Týkud. 11. s. Chori 14. s. quos, 22. s. heredes után pont, és volentibus. 27. s. continentur. 35. s. Cursus. 43. s. predy Týkud — és Pency. 46. s. Hapu-

rias. 50 és 51. s. a' () zárjelek helyett pontvessző. 218. sz. 6. s. quinquagesimo után pont. 10. s. négy. 18. s. 1239. 46. s. malom. 219. sz. 3. s. olv. Zathmar, 36. s. genere. 44. s. Mayad. 220. sz. 36. Kelad. 221. sz. 13. s. groszen. 14. s. Handschriften. 15. s. e' helyett: aufsaetzen, olv. schaetzen. 222. sz. 2. 's. Mayad. 6. s. Merchi után =. 223. sz. 4. s. alkatu. 21. s. Kamarun. 31. s. Hozuga. 54. s. Gjózi. 224. sz. 50. s. Zenth. 243. sz. 33. s. tanúságaul. 243. sz. 48. s. tedd: 32. 51. s. olv. ad flunium. 245. sz. 5. s. tedd: 34. 6. s. 12) helyett: 1. 2. 7. s. XIII. 247. sz. 31. s. másad. 33. s. Staray, és: Arpadias. Végre a' 251. sz. 32. s. olvasd: robur. —

— A' 380. szelethez. Legközelebbi regényemnek bírálását végig olvasván, egy nevezetes, bár egyedül vigyázatlanságból eredett hibát nem látok abban megemlítve: Kendi, Kornis Boldizsárnéval Bánffy-Hunyadon áll meg, Válaszút helyett. Ezen utóbbi helység, fekszik a' Szamosujvárról Kolosvárra vezető útbán. Bánffy-Hunyad más oldalon esik, 's minden esetre szerfelett nagy kezület lenne. Ezen vigyázatlanság annyival menthetlenebb, mennyivel többször volt a' szerzőnek alkalmá ezen az úton Kolosvárra jární. Jósika Miklós.

A' karácsoni ünnepek miatt mához egy hétre nem jöhetvén Figyelmező; azt e' számmal rekesztjük be, azon megjegyzéssel, hogy a' napok' rendénél fogva az Athenaeumból 53 szám jelenik meg, 's így az ígért ívszám megtelik.

Nyomatik Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel.